

max hastings

IADUL

DEZLĂNȚUIT

**AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL VĂZUT DE
CONTEMPORANI (1939 - 1945)**

CORINT
ISTORIE

Colecție coordonată de LAVINIA BETEA

max hastings

IADUL

DEZLĂNȚUIT

9

**AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL VĂZUT DE
CONTEMPORANI (1939 - 1945)**

Traducere din limba engleză de Alina Popescu

Prefață de Gheorghe Onișoru

CORINT
BOOKS
—2018—

MAX HASTINGS (n. 1945) este autorul a peste douăzeci de cărți, multe dintre ele despre al Doilea Război Mondial: *Bomber Command* (1979), *Overlord: D-Day and the Battle for Normandy* (1984), *Nemesis: The Battle for Japan, 1944 - 45* (2007), *Finest Years: Churchill as Warlord 1940 - 45* (2009) etc. Fiu și nepot de scriitori, Hastings a studiat la Charterhouse și University College, Oxford, pe acesta din urmă părăsindu-l după numai un an spre a deveni ziarist. A fost corespondent de război, transmițând pentru BBC TV și *Evening Standard* reportaje din unsprezece zone de conflict, inclusiv din Vietnam și Insulele Falkland, în 1982. A lucrat apoi, vreme de aproape un deceniu, ca redactor-șef la *Daily Telegraph* și alți șase ani ca redactor la *Evening Standard*. Pentru cărțile și activitatea lui de jurnalist, a fost distins cu numeroase premii, iar în 2002 a fost înnoobilat. În 2010 a publicat o carte de memorii, intitulată *Did You Really Shoot the Television?* Este membru al Societății Regale de Literatură. Are doi copii și locuiește în West Berkshire, împreună cu soția lui, Penny.

Redactare: Dan Criste

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu Design
copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: Grup de parizieni fugind din calea
invasiei germane în 1940. e Getty Images

MAX HASTINGS

All Hell Let Loose: The World at War 1939 - 45 First
published by Harper Press în 2011 Copyright © Max
Hastings 2011 Translation copyright © 22018 by Corint
Books

Toate drepturile asupra ediției în limba română
aparțin EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978 - 606 - 793 - 329 - 1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HASTINGS, MAX

Iadul dezlănțuit: Al Doilea Război Mondial văzut de
contemporani: (1939 - 1945) / Max Hastings; trad. din lb.
engleză de Alina Popescu; pref. de Gheorghe Onișoru.

— București: Corint Books, 2018 ISBN 978 - 606 -
793 - 329 - 1

I. Popescu, Alina (trad.)

II. Onișoru, Gheorghe (pref.)

Prefață

Istoria celui de-al Doilea Război Mondial, deși tratată
de numeroși istorici valoroși, continuă să-i atragă pe
cercetători. Apariția unor noi documente și mărturii, o
lectură modernă a unor evenimente controversate,
schimbarea accentului de pe evenimentele politice și cele
militare pe „istoria prin cei mici” simt doar câteva
elemente care contribuie la îmbogățirea istoriografiei. O
astfel de lucrare este și cea de față.

Autorul, Max Hastings, nu este istoric de profesie,
dar are la activ mai multe cărți despre perioada 1939 -
1945. Vorbim despre un jurnalist britanic, născut la 28
decembrie 1945, care și-a câștigat notorietatea lucrând la
prestigiosul post de televiziune BBC, la *Daily Telegraph* și
Evening Standard. Este posibil ca pasiunea pentru marea

conflagrație să fi fost moștenită de la tatăl său, care a fost corespondent de război.

Hastings a publicat mai multe volume, la care face referire chiar el în paginile introductive ale lucrării pe care o prefațăm, între acestea se numără și *All Hell Let Loose: The World At War*

1939 - 45, Londra, HarperCollins Press, 2011, carte pe care Editura Corint o prezintă în limba română sub titlul *Iadul dezlănțuit. Al Doilea Război Mondial văzut de contemporani (1939 - 1945)*.

Lucrarea în discuție este una bine documentată, astfel că cititorul are posibilitatea de a privi cel de-al Doilea Război Mondial prin ochii celor care au trăit evenimentele. Max Hastings face apel la jurnale, memorii, relatări ale unor participanți, precum și la documente și studii aparținând unor istorici prestigioși. De aici a rezultat un text care, deși masiv, se parcurge cu ușurință, oferind

O imagine aproape exhaustivă asupra *Iadului* prin care a trecut omenirea timp de șase ani.

Pe parcursul a câteva sute de pagini, autorul ne poartă pe toate continentele, pe uscat, sub ape, pe mări și oceane sau în aer, încercând și reușind să contureze un tablou al războiului care a produs drame imense, care a făcut posibile atrocități de neimaginat, bulversând societatea. Max Hastings nu ezită să se oprească asupra unor momente și fenomene care nu fac cinste rasei umane, precum a fost Holocaustul, exploatarea femeilor, folosirea torturii sau a armelor chimice și biologice.

Un merit al lucrării de față este acela că nu utilizează clișee deja adânc înrădăcinate în conștiința colectivă, ci prezintă realitatea așa cum a fost. De altfel, chiar primul capitol dedicat atacării Poloniei la

1 septembrie 1939 este un bun exemplu în acest sens. Deși se aflau între două mari puteri ostile, Germania și Rusia sovietică, iar statul polonez fusese reconstituit abia la 1918, autoritățile de la Varșovia păreau să nu conștientizeze pericolul în care se aflau. Un element care

pare surprinzător este faptul că nu era luat în calcul pericolul intern reprezentat de cei peste nouă milioane de minoritari, dintr-un total de 30 de milioane, între care un milion de germani.

Cu toate acestea, în momentul în care s-a aflat de atacul declanșat de Hitler, surprinzător pentru mulți, polonezii au reacționat cu optimism. După cum observă Max Hastings, majoritatea populației visa la victorie cu „ochii deschiși”, fără a realiza faptul că Germania și Uniunea Sovietică considerau că Polonia a fost reconstituită în mod artificial prin impunerea punctului de vedere al Statelor Unite, Marii Britanii și Franței la Conferința de Pace de la Paris.

Drama poporului polonez, atacat la 17 septembrie și din răsărit, de către trupele sovietice, este cu atât mai mare, iar descrierea invaziei prin vocea oamenilor de rând face narațiunea mai dramatică. Capitularea Poloniei va pune capăt primului episod al *blitzkrieg*-ului, inaugurând perioada „războiului ciudat” pe

Frontul de Vest, o continuare, am putea spune, a politicii de conciliere promovate de premierii britanic și francez, Neville Chamberlain și Édouard Daladier.

Atacând Polonia, Stalin a dat semnalul pretențiilor teritoriale pe care Uniunea Sovietică nu se mai sfia să le ascundă. Prin urmare, în iarna anului 1939, va ordona atacarea Finlandei. Condușă de mareșalul Mannerheim, mica armată a statului nordic a rezistat într-o primă fază, determinând un val de simpatie la adresa regimului de la Helsinki. Acum își va începe aventura celebrul „cocteil Molotov”, care mai fusese utilizat meteoric pe parcursul războiului civil din Spania. Culmea este că soldații finlandezi sunt cei care au folosit în luptele contra tancurilor sovietice această armă neconvențională. Tot ei vor uimi opinia publică internațională prin maniera în care au exploatat avantajul terenului propriu, folosind deplasarea pe schiuri.

Referindu-se la declanșarea atacului Germaniei în

Vest, Max Hastings face o observație interesantă, care poate fi surprinzătoare pentru unii mai puțin familiarizați cu istoria celui de-al Doilea Război Mondial, afirmând că invadarea Norvegiei a avut drept cea mai importantă consecință demisia premierului britanic Neville Chamberlain și numirea în această funcție a lui Winston Churchill. Examinând înfrângerea neașteptată de ușoară a Franței, autorul este de părere că istoricii au acordat o importanță exagerată episodului Dunkerque, întrucât prioritatea lui Hitler era să obțină capitularea cât mai rapidă a trupelor franceze. O altă constatare interesantă are în vedere reacția lui Stalin la mersul evenimentelor de pe Frontul de Vest.

Liderul de la Kremlin își făcuse alte calcule. Deși părea convins de superioritatea germanilor, Stalin a sperat ca Franța să reziste cât mai mult folosind strategia din Primul Război Mondial, în felul acesta, forțele Wehrmachtului ar fi fost epuizate în Vest, scăzând astfel potențialele riscuri pentru Uniunea Sovietică. Victoria fulgerătoare a lui Hitler era nu numai neașteptată, dar chiar îngrijorătoare la nivelul conducerii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Vorbind despre atacarea Marii Britanii, Hastings este de părere că „Bătălia Angliei” poate fi considerată o greșală tactică a lui Hitler, făcând iară să vrea jocul noului premier de la Londra. Astfel, Churchill a avut posibilitatea să se manifeste ca lider al luptei împotriva nazismului, ridicând moralul populației. Făcând istorie contrafactuală, autorul consideră că, renunțând la ideea invaziei Angliei, trupele germane ar fi avut condiții să-și impună controlul în zona Mediteranei, ocupând Malta și Egiptul. Sigur că trebuiau luate în calcul și ambițiile lui Benito Mussolini, mai ales că, în toamna anului 1940, Ducele, invidios pe succesele lui Hitler, părea obsedat să obțină și el o victorie de răsunet.

O atenție deosebită este acordată planului Barbarossa, întrucât atacarea Uniunii Sovietice la 22 iunie

1941 este considerată momentul definitoriu al celui de-al Doilea Război Mondial, la fel cum a fost pentru nazism Holocaustul. Cea mai mare operațiune terestră din timpul războiului nu a avut doar o latură militară, ci se poate vorbi și despre un plan economic. Cartea de față urmărește evenimentele de pe Frontul de Est din partea a doua a anului 1941, referindu-se și la slăbiciunea dovedită de Stalin din momentul în care, la 28 iunie, a aflat despre căderea Minskului. Sub puternica impresie a veștii, liderul de la Kremlin a suferit o depresie și a plecat pentru câteva zile din Moscova. La 3 iulie însă, Stalin a depășit criza și s-a întors la Kremlin pentru a face un apel către populație să participe la războiul pentru apărarea patriei.

Sunt prezentate metodele și mijloacele prin care Stalin a reușit să reziste în fața tăvălugului german, pentru a întoarce apoi soarta războiului Pe lângă o propagandă abilă, care a făcut apel la unitate și la apărarea „Maicii Rusia”, fiind înregistrate concesii importante pe frontul ideologic, se apreciază în mod corect că Uniunea Sovietică a fost salvată la finele anului 1941 de la înfrângere și de la o catastrofă de proporții de teritoriul ei imens și de armata numeroasă, care i-a permis lui Stalin să nu-și pună problema pierderilor umane. De altfel, pentru a insista asupra acestui aspect, trebuie spus că legile războiului au fost aplicate fără ezitare în rândurile

Armatei Roșii, 168.000 de soldați și ofițeri fiind condamnați și executați pentru lașitate și dezertare.

Oarecum șocant este și capitolul „Moscova salvată, Leningradul înfometat” Reține atenția în special drama din fosta capitală a țărilor - subiectul a numeroase analize făcute de istorici, care au publicat documente și mărturii cutremurătoare. Încercuirea a fost suportată de populația care, dovedind eroism, a trecut prin chinurile foamei. Nu surprinde faptul că, la un moment dat, toate pisicile din Leningrad fuseseră vâdate și mâncate, fapt care l-a determinat pe Stalin să trimită în 1942 un tren special plin cu aceste vietăți pentru a lupta cu șobolanii care

invadaseră orașul. Și mai impresionante sunt cazurile de canibalism care vorbesc de la sine despre disperarea celor aflați sub asediu. În schimb, Partidul Comunist a avut grijă ca nomenclatura să nu aibă parte de privațiuni, având acces la cantine cu circuit închis chiar în condițiile blocadei.

Cu ajutorul unei rezistențe eroice și, mai ales, apelând la imensele sacrificii făcute de leningrădenii care au rămas încercuiți timp de trei ani, Stalin a punctat la capitolul legat de moralul populației, astfel că, începând din 1942, lucrurile au început să se schimbe pe frontul sovietic, încet, dar sigur. Cu toate acestea, trebuie spus că, în acel an, inițiativa a aparținut încă lui Hitler, care l-a surprins pe liderul de la Kremlin în momentul în care a renunțat să mai atace decisiv Moscova, concentrându-se pe direcția Caucaz și Stalingrad.

În contextul mării înclăștări de la Stalingrad, Max Hastings evocă și marile pierderi suferite de armata română, pe care le estimează la peste 60.000 de morți și răniți. În fapt, cifra invocată se referă doar la cei decedați, conform datelor prezentate de ministrul de război, generalul Mihail Racoviță, în ședința de guvern din 7 octombrie 1944. Astfel, pentru intervalul 22 iunie 1941 - 19 august 1944, pierderile României au fost următoarele:

- Morți, 2 947 de ofițeri, 1 647 de subofițeri, 63 411 trupă;

- Răniți, 8 002 ofițeri, 4 717 subofițeri, 221 837 trupă;

- Dispăruți, 3 076 de ofițeri, 2 745 de subofițeri, 134 794 trupă¹.

Atragem atenția și asupra interesantei opinii privind semnificația actului de la Pearl Harbor din 7 decembrie 1941. Hastings este de părere că, atacând Statele Unite ale Americii, Japonia a transformat războiul european într-unul mondial. De aici a rezultat și formula „victorie totală

1 Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, stenograme, dosar 3/1944, f. 125 și 166-167.

sau înfrângere totală”.

Impresionant este capitolul 13, „Viața în vreme de război”. Aici nu mai este vorba despre campanii militare, succese răsunătoare sau declarații propagandistice, ci despre viața zilnică pe linia sau în spatele frontului. Populația a fost nevoită să accepte măsuri de austeritate, fiind impuse tot felul de privațiuni și raționalizări, inclusiv introducerea cartelor pentru produse alimentare și cele de primă necesitate.

În lipsa bărbaților concentrați pe front, femeile au fost nevoite să preia o parte însemnată din muncile acestora, în multe cazuri fiind obligate să lucreze în schimburi istovitoare de câte 12 ore, cu rații reduse și suferind de multe ori de o foame care tindea să devină obsesivă. La acestea se adăugau abuzurile la care femeile erau supuse. Dincolo de violurile care deveniseră o practică aproape firească în zona frontului, se vorbește chiar de exploatarea sexuală a femeilor, nevoite să accepte viața în bordeluri special amenajate pentru soldați și ofițeri. De asemenea, un adevărat fenomen care a caracterizat Armata Roșie este cel al „nevestelor de campanie”, adică al femeilor încorporate în diferite unități pentru a lupta, dar care, în realitate, satisfăceau nevoile sexuale ale ofițerilor.

Cu începere din anul 1943, situația se schimbă pe toate fronturile în favoarea celor Trei Mari Puteri. În Africa, în Asia și Oceanul Pacific sau pe frontul sovietic, germanii și japonezii cedează inițiativa, iar finalul devine tot mai previzibil. Lucrurile încep să devină tot mai dificile pentru agresori, soldații de pe front luptând și cu gândul la dificultățile prin care treceau familiile pe care le lăsaseră acasă. De altfel, conform mărturiilor, soldații germani de pe Frontul de Est începuseră să devină obsedați de cheștiunea hranei zilnice, mâncarea fiind subiectul favorit al tuturor conversațiilor.

În capitolul succese ale Aliaților trebuie inclusă deschiderea celui de-al doilea front în Europa prin

debarcarea din Sicilia. Lucrurile nu au mers însă așa cum se așteptaseră anglo-americanii. Germanii au opus o rezistență înverșunată, iar Max Hastings este de părere că, dacă și italienii ar fi luptat la fel, debarcarea se putea transforma într-un eșec răsunător. Practic, 50.000 de soldați germani au reușit să blocheze o jumătate de milion de anglo-americani, folosind avantajul tactic oferit de teren. O altă observație interesantă este legată de numărul victimelor. Astfel, dacă în anul 1943, în Italia, Aliații au pierdut 6.000 de soldați, numai în înclăștarea de la Kursk-Orel, o jumătate de milion de combatanți ai Armatei Roșii și-au găsit sfârșitul.

Vorbind însă despre victime, nu trebuie să uităm ce s-a întâmplat cu populația civilă, iar autorul cărții pe care vă invităm să o parcurgeți face apel la date foarte interesante și relevante. Recomandăm aici paginile referitoare la Holocaust, care trebuie judecat nu doar la nivelul lagărelor de concentrare, ci și la nivelul Reichului și al teritoriilor controlate de germani. Aici trebuie avut în vedere programul de eutanasiere T4, care debuta în iulie 1939 și îi viza mai ales pe evrei și polonezi. Aceștia din urmă vor face obiectul unei duble exploatare, la rândul lor, autoritățile sovietice deportând circa 1, 5 milioane de polonezi în Siberia. De altfel, mișcările forțate și masive de populație din Polonia, Ucraina și Cehoslovacia vor afecta chiar și statele agresoare, respectiv forța lor de muncă din agricultură și, implicit, producția de cereale atât de necesare pentru hrana armatelor și a civililor.

Autorul prezintă, apelând la documente, drama evreilor aflați în fața trupelor germane și române în toamna și iarna anului 1941, evocând pogromurile de la Odessa, Mariupol și din alte localități. Aceste atrocități au fost dublate de abuzurile care i-au privit pe cei găsiți în azilurile de boli mintale, pe țigani sau pe cei cu trăsături asiatice. De asemenea, se estimează că aproximativ două milioane de prizonieri sovietici au fost executați. Nu mai puțin degradant și înjositor era comportamentul

japonezilor din Asia. Torturarea populației civile și a prizonierilor, urinatul în public, pălmuirea localnicilor erau fapte cotidiene.

În 1944, lucrurile erau aproape clare. Debarcarea din Normandia, eliberarea Parisului la 25 august erau semne ale faptului că victoria este tot mai aproape. În ziua de 23 august, pe Frontul de Est se va produce un alt eveniment care a contribuit la scurtarea războiului. Este vorba despre lovitura de palat a tânărului rege Mihai al României, care a decis arestarea mareșalului Antonescu și trecerea în tabăra Națiunilor Unite. Din punct de vedere strategic, vorbim despre efecte extrem de importante, între care prăbușirea frontului din Balcani. Max Hastings pune însă accentul pe ofensiva sovietică:

„În extremitatea stângă a liniei sovietice, la 20 august, două *fronturi* ucrainene au început să înainteze spre sud-estul Europei, obiectivele lor fiind de natură mai degrabă politică decât militară. Stalin, dornic să pună mâna pe cea mai mare parte a Balcanilor înaintea Aliaților occidentali, și-a trimis forțele mai întâi împotriva României, care a întors armele pe 23. Schimbarea taberei i-a costat scump pe români. Până la 25 octombrie, armata lor a pierdut alți 25.000 de oameni, după ce fusese mobilizată în ajutorul Armatei Roșii, în vederea alungării germanilor de pe teritoriul țării”.

Adevărul este că gestul regelui Mihai a făcut un mare serviciu Aliaților, fiind recunoscut ca atare din primele momente de premierul britanic Winston Churchill. În plus, în privința victimelor înregistrate de armata română, cifra este mult mai mare. Profitând de schimbarea bruscă a frontului, sovieticii au făcut peste 160.000 de prizonieri în Moldova.

Ultimele capitole sunt dedicate înfrângerii Japoniei și Germaniei, interesantă fiind secțiunea dedicată luptelor de la Budapesta. De asemenea, credem că cititorii vor fi captivați și de paginile în care Max Hastings îi descrie cu talent pe soldații și ofițerii Armatei Roșii care se îndrepta

victorioasă spre Berlin.

Așadar avem în față o carte care nu este doar interesantă, ci, credem noi, și instructivă. A sosit timpul ca omenirea să învețe mai mult din lecțiile trecutului dacă nu vrem ca aceste lucruri oribile să se repete.

Gheorghe Onișoru aprilie 2018

Lui Michael Sissons, care, de treizeci de ani, îmi este agent, sfătuitor și prieten extraordinar

Introducere

Aceasta este, înainte de toate, o carte despre experiența umană. Bărbați și femei din zeci de națiuni ale lumii s-au străduit să exprime în cuvinte potrivite experiențele prin care au trecut într-un război care depășea orice cunoscuseră vreodată - al Doilea Război Mondial. Mulți au recurs la un clișeu: „Se dezlănțuise iadul”. Cum exprimarea aceasta revine adesea în descrierile celor care au fost martori direcți la bătălii, atacuri aeriene, masacre și scufundări de nave, generațiile ulterioare nu mai sunt impresionate de ea. Și totuși cuvintele respective surprind esența a ceea ce a însemnat zbuciumul a sute de milioane de oameni, smulși dintr-o existență pașnică, ordonată și puși în situația de a suporta nenorociri care, de multe ori, au durat ani buni și care, pentru cel puțin 60 de milioane de oameni, s-au încheiat cu moartea. Din septembrie 1939 și până în august 1945, au pierit zilnic din cauza acestui conflict mondial în jur de 27.000 de oameni. Unii supraviețuitori au descoperit că modul în care s-au comportat de-a lungul războiului a definit, în bine sau în rău, locul pe care aveau să-l ocupe în societate pentru tot restul vieții. Cei încununați cu lauri pe câmpul de luptă s-au bucurat mai departe de o faimă care i-a ajutat să acceadă în funcții guvernamentale înalte sau să aibă succes în domeniul economic. Pe de altă parte, la 30 de ani după încheierea războiului în Europa, în barul unui club londonez, un veteran murmură despre un cunoscut om de stat conservator: „Nu-i băiat rău Smith ăsta. Păcat că, în război, a dat bir cu fugiții”. O tânără

olandeză, care a copilărit în anii 1950, a observat că părinții ei îi categoriseau pe vecini în funcție de comportamentul acestora pe durata ocupației germane.

Infanteriștii britanici și americani au fost îngroziți de cele trăite în timpul campaniei din nord-vestul Europei, care a durat 11 luni, între 1944 și 1945. Vreme de aproape patru ani însă, rușii și germani s-au luptat în condiții mult mai grele și cu pierderi mult mai mari². Unele națiuni care au fost doar marginal implicate în operațiunile militare au suferit pierderi mai însemnate decât Aliații occidentali – suferințele îndurate de chinezi sub ocupație japoneză din 1937 până în 1945 au provocat moartea a cel puțin 15 milioane de oameni; în Iugoslavia, unde ocupației forțelor Axei i s-a suprapus un război civil, au pierit peste un milion de oameni. Mulți au văzut cu ochii lor scene comparabile cu ideea pictorilor renașcențiști despre chinurile iadului la care erau osândiți păcătoșii: ființe omenești reduse la fragmente de carne și oase; orașe transformate în mormane de dărâmături; comunități odinioară așezate, fărâmițate. Aproape tot ceea ce oamenii civilizați iau drept firesc în vremuri de pace, și în special pretenția ca individul să fie protejat de violență, a fost nesocotit.

Este imposibil să cuprinzi într-o singură carte imensitatea acestui conflict, un eveniment de o amploare fără precedent în istoria umanității. Am descris deja unele dintre aspectele sale în alte opt volume, între care *Bomber Command*, *Overlordy Armageddort*, *Nemesis* și *Finest Years*. Iată de ce m-am străduit să nu mai abordez sau să analizez chestiuni ample. De exemplu, fiindcă am dedicat un întreg capitol din *Nemesis* bombardamentelor atomice de la Hiroshima și Nagasaki, din 1945, mi s-a părut inutil să revin asupra aspectelor deja prezentate acolo. Volumul de față se construiește pe un schelet cronologic. În el caut să pun bazele și să reflectez asupra „cadrului general”,

2 în această carte, termenul „pierderi” va fi utilizat în sensul său tehnic militar, cuprinzând persoanele ucise, date dispărute, rănite sau luate prizoniere. În majoritatea operațiunilor terestre, raportul dintre răniți și morți a fost de aproximativ trei la unu.

asupra contextului în care s-au desfășurat evenimentele. Cititorul ar trebui să-și facă o idee generală despre ce s-a întâmplat pe glob între 1939 și 1945. Scopul principal rămâne însă acela de a pune în lumină semnificația acestui conflict pentru o multitudine de cetățeni obișnuiți, dintr-o multitudine de medii sociale, atât pentru cei care au participat activ, cât și pentru cei care nu au fost direct implicați în evenimente, chiar dacă distincția dintre aceste două categorii nu este întotdeauna clară. Să luăm de exemplu o femeie din Hamburg care l-a susținut cu ardoare pe Hider, dar care a pierit în iulie 1943, în incendiile provocate de bombardamentele Aliaților. A fost ea complice la războiul declanșat de naziști sau o victimă inocentă a unei atrocități?

În încercarea de a urmări firul poveștilor despre oameni, acolo unde a fost posibil, fără a sacrifica coerența narațiunii, am omis detaliile privind manevrele de pe câmpul de luptă și identificarea unităților militare. Hărțile oferă o imagine mai degrabă generală, iar fotografiile înfățișează oameni obișnuiți, nu conducători militari. Am încercat să creez un portret global: narațiunea scoate în evidență aspecte pe care nu le-am tratat în altă parte și despre care pare să mai fie ceva de spus – experiența Indiei de pildă – în detrimentul celor deja analizate în mod exhaustiv, precum atacul de la Pearl Harbor sau bătălia pentru Normandia.

Holocaustul a fost cea mai coerentă punere în practică a ideologiei naziste. În *Armageddon*, am descris chinurile îndurate de prizonierii din lagărele de concentrare, în volumul de față alegând să mă concentrez asupra evoluției fenomenului din perspectivă nazistă. Atât de răspândită este percepția occidentalului modern conform căreia mobilul acestui război au fost evreii, încât trebuie subliniat că lucrurile nu stau nici pe departe așa. Deși Hitler și adepții lui au pus pe seama evreilor nenorocirile pe care le-a cunoscut Europa și problemele întâmpinate de cel de al Treilea Reich, lupta Germaniei cu

Aliații a fost una pentru putere și dominație în emisfera nordică. Soarta evreimii sub ocupație nazistă nu a stat pe primul plan în percepția lui Churchill și Roosevelt despre război și, fapt mai puțin surprinzător, nici în cea a lui Stalin. În ultimă instanță, circa o șeptime din totalul victimelor nazismului și aproape o zecime din totalul celor morți în acest război s-au dovedit a fi fost evrei. La momentul respectiv însă, persecuția lor era considerată de Aliați drept o mică parte a pagubelor colaterale pricinuite de Hitler, așa cum este văzut și astăzi Holocaustul de către ruși. Atenția limitată pe care Aliații au acordat-o sorții evreilor în perioada războiului a stârnit revolta și frustrarea coreligionarilor acestora mai informați, ca și indignarea posterității. Pe de altă parte, este important să înțelegem faptul că, între 1939 și 1945, națiunile aliate vedeau conflictul respectiv mai ales sub aspectul amenințării reprezentate de Axă pentru interesele lor, oricât de nobil și generos ar fi fost definite ele de Churchill.

Unul dintre cele mai importante adevăruri despre război – și, în general, despre tot ce ține de omenesc – este că indivizii pot să interpreteze ce li se întâmplă numai în context personal. Faptul că, din punct de vedere obiectiv și statistic, suferințele unora nu au fost atât de cumplite ca ale altora, din alte părți ale lumii, nu înseamnă nimic pentru primii. Unui soldat britanic sau american aflat sub o ploaie de proiectile și înconjurat de cadavrele camarazilor lui i s-ar fi părut o monstruozitate să audă că pierderile rușilor erau infinit mai mari. Ar fi fost o insultă să inviți un francez înfometat sau chiar o gospodină din Anglia, scârbită de monotonia rațiilor, să se gândească la faptul că, în Leningradul asediat, oamenii se mâncau unul pe altul sau că, în Bengalul de Vest, tații își vindeau ficele. Puțini dintre cei care au supraviețuit bombardamentelor puternice la care Luftwaffe a supus Londra în

1940 – 1941 s-ar fi consolatat cu ideea că germanii și japonezii aveau să sufere pierderi omenești și distrugeri

mult mai însemnate în urma bombardamentelor Aliaților. Este datoria și privilegiul istoricilor să folosească relativismul într-o manieră care nu este la îndemâna participanților direcți. Aproape toți cei care au luat parte la război au avut întrucâtva de suferit. Temele acestei cărți sunt tocmai scara diferită și natura incomparabilă a experiențelor trăite de oameni. Însă faptul că soarta unora a fost mai nenorocită ca a altora nu i-a făcut pe aceștia din urmă să fie mai stoici.

Unele aspecte ale experienței trăite pe timp de război sunt aproape universale: teama și durerea; recrutarea tinerilor, bărbați și femei, obligați astfel să ducă o viață nouă, complet diferită de idealul lor, adesea cu arma în mână și, în cel mai rău caz, ca sclavi. Amploarea luată de prostituție a constituit un fenomen tragic și cu dimensiuni globale, care merită o tratare separată. Conflictul a provocat migrații în masă. Unele dintre acestea s-au desfășurat în liniște: jumătate din populația Marii Britanii și-a schimbat domiciliul în timpul războiului, și mulți americani și-au găsit de lucru în locuri nefamiliare lor. În alte colțuri ale lumii însă, milioane de oameni au fost dezlădăcinați în împrejurări cumplite și au îndurat greutăți care, nu de puține ori, i-au răpus. „Sunt vremuri ciudate”, nota o berlineză pe 22 aprilie 1945, într-unul dintre excelentele jurnale de război, „de istorie trăită nemijlocit, de fapte încă netrecute în legendă. Văzută de aproape însă, istoria nu e câtuși de puțin plăcută – doar greutăți și spaime. Măine o să mă duc să caut urzici și să iau niște cărbuni”. 1

Natura experienței de pe câmpul de luptă a variat de la nație la nație, de la armă la armă. Soldații combatanți se expuneau la riscuri și greutăți mult mai mari decât numeroasele trupe auxiliare. Pe ansamblu, mortalitatea în armata SUA a fost de numai cinci la mie; populația civilă nu se expunea la pericole mai mici decât marea majoritate a celor aflați sub arme. Dacă 17.000 de americani și-au pierdut membrele în luptă, în anii războiului, 100.000 de

muncitori rămași acasă au suferit accidente de muncă soldate cu amputări. Soldații aflați pe câmpul de luptă într-un moment în care armatele lor erau în retragere au suferit mai mult decât cei aflați sub arme în vremuri de izbândă; soldații aliați care au luptat doar în perioada 1944 - 1945 au avut o probabilitate de supraviețuire mai mare decât, să zicem, echipajele avioanelor și submarinelor care au intrat în acțiune mai devreme, când situația nu le era favorabilă.

Povestea spusă de mine scoate în evidență opiniile și experiențele celor de jos, vocea omului obișnuit, nu a marilor zilei; am scris deja pe larg despre comandanții militari din perioada

1939 - 1945. Jurnalele și scrisorile de atunci ne arată ce făceau oamenii sau ce li se făcea oamenilor, însă nu ne spun mai nimic despre ce gândeau; acest lucru este infinit mai interesant, dar și mult mai greu de aflat. O explicație ar fi aceea că majoritatea soldaților sunt oameni tineri și imaturi: trec prin momente de exaltare sau groază, dar numai foarte puțini au energia emoțională necesară reflecției, deoarece sunt complet absorbiți de contextul fizic, de necesitățile și dorințele imediate.

Era crucial ca numai câțiva lideri naționali și comandanți militari să știe mai mult decât puteau vedea cu ochii lor. Civili își duceau existența în negura propagandei și incertitudinii, care era aproape la fel de deasă în Marea Britanie și SUA pe cât era în Germania ori Rusia. Soldații din prima linie își apreciau reușitele sau eșecurile mai ales în funcție de pierderile suferite și de terenul câștigat sau pierdut. Uneori însă, acestea nu erau niște indicatori tocmai potriviți: în timpul campaniei din insula filipineză Leyte, batalionul fruntașului Eric Diller a fost izolat de grosul trupelor americane vreme de 17 zile². Cu toate acestea, Diller nu și-a dat seama de gravitatea situației decât după război, când i-a fost explicată de comandatul companiei din care făcuse parte.

Până și cei care se bucurau de acces privilegiat la

informații secrete aveau cunoștință doar de bucățica lor din acest vast mozaic. Un exemplu ni-l oferă britanicul Roy Jenkins, ajuns mai târziu politician, care se ocupa, la Bletchley Park, cu decriptarea mesajelor transmise de germani. El și colegii lui știau cât de importantă era munca lor, dar, în ciuda impresiei create de filmele de senzație despre ceea ce se întâmpla acolo, acestora nu li se spusese nimic despre semnificația sau impactul contribuției lor. Deloc surprinzător, constrângerile de această natură erau și mai mari în tabăra adversă: în ianuarie 1942, Hitler a ajuns la concluzia că berlinezii știau prea multe. De aceea a hotărât ca până și responsabilii din Abwehr³ să primească numai informațiile necesare desfășurării activității. Li s-a interzis să asculte programele de radio ale inamicului, ceea ce reprezintă un handicap major pentru un serviciu secret³.

Mă fascinează jocul complex al simpatiilor și loialităților la nivel mondial. În Marea Britanie și în SUA, credința că părinții și bunicii noștri au luptat pentru o cauză dreaptă are rădăcini atât de adânci, încât tindem să uităm că oamenii din multe alte țări au adoptat o atitudine mai ambiguă. Supușii din colonii, și în special cele 400 de milioane de indieni, nu vedeau niciun beneficiu în înfrângerea Axei, câtă vreme ei continuau să se afle sub suzeranitate britanică. Mulți francezi au luptat cu zel împotriva Aliaților. În Iugoslavia, facțiunile rivale erau mai hotărâte să se războiască între ele decât să se pună în slujba intereselor Aliaților sau Axei. Un număr însemnat de cetățeni sovietici au profitat de ocupația germană ca să pună mâna pe armă împotriva detestatului regim stalinist de la Moscova. Nu înseamnă că mă îndoiesc de justetea triumfului Aliaților, ci vreau să subliniez că nici Churchill, nici Roosevelt nu erau ușă de biserică.

Poate că ar fi util să explic cum a fost scrisă această carte. Am început prin a reciti *A World at Arms*, de

³ Serviciul de informații și contrainformații al armatei germane, care a funcționat din 1919 până în 1944 (n.trad.).

Gerhard Weinberg și *Total Wary* de Peter Calvocoressi, Guy Wint și John Pritchard, probabil cele mai bune lucrări într-un singur volum despre al Doilea Război Mondial. Apoi am făcut un schelet al narațiunii, alcătuit din cele mai importante evenimente, în ordine cronologică, pe care am pus carnea anecdotelor și a propriilor reflecții. Odată finalizată această primă variantă, am revăzut câteva lucrări de excepție mai noi apărute pe această temă: *Why the Allies Won* de Richard Overy *A War To Be Won* de Allan Millett și Williamson Murray și *Moral Combat* a lui Michael Burleigh. În lumina lor, mi-am revizuit comentariile și concluziile.

Acolo unde a fost posibil, am preferat istorioarele relativ obscure unor amintiri personale deja celebre, omițându-i de pildă pe Richard Hillary (*The Last Enemy*) și pe George MacDonald Fraser (*Quartered Safe Out Here*). Dr. Liuba Vinogradova, care, de un deceniu, îmi furnizează materiale pentru lucrările despre Rusia, a identificat și a tradus, pentru acest volum, scrisori, jurnale și povestiri cu caracter personal. Serena Sissons a tradus mii de rânduri din memorii și jurnale scrise în limba italiană, fiindcă, în opinia mea, poporul lui Mussolini este prezentat în mod inadecvat în majoritatea relatărilor de origine anglo-saxonă. Am studiat însemnări inedite în limba poloneză, aflate în arhiva

Imperial War Museum și la Institutul Sikorski din Londra. Îi sunt încă o dată profund îndatorat doamnei dr. Tami Biddle, de la US Army War Collège din Carlisle, Pennsylvania, pentru informațiile și documentele obținute în urma propriilor cercetări, pe care mi le-a pus la dispoziție cu mare generozitate. Diversi prieteni, mai cu seamă profesorul universitar Sir Michael Howard, dr. Williamson Murray și Don Berry, au avut amabilitatea de a-mi citi manuscrisul și de a face sugestii, comentarii și corecturi foarte prețioase. Decanul de vârstă al istoricilor britanici din domeniul naval, profesorul Nicholas Roger, de la AII Souls Collège, Oxford, a citit capitolul despre

experiențele trăite de britanici pe mare, fapt ce a contribuit la îmbunătățirea textului final. Richard Frank, cel mai de seamă istoric modern în ce privește experiența americană din Pacific, a identificat în manuscrisul meu o listă îngrijorătoare de greșeli flagrante, iar pentru asta îi sunt profund recunoscător. Niciunul dintre cei menționați anterior nu poartă, firește, nicio responsabilitate pentru judecățile și erorile mele.

Cea mai înaltă aspirație a oricărui scriitor, acum, la peste 65 de ani de la încheierea războiului, este să ofere mai degrabă o imagine personală decât un tablou complet al celui mai cutremurător și mai amplu episod din istoria omenirii, ce trezește în cei care-l studiază un sentiment de umilință născut dintr-un gând de recunoștință pentru faptul că am fost cruțați de a mai trece prin ceva asemănător, în 1920, când colonelul Charles a Court Respington, corespondent militar al ziarului *Daily Telegraph*, a publicat o carte extrem de populară despre conflictul recent încheiat, titlul ales de el, *Primul Război Mondial*, a fost considerat sinistru și de prost gust, deoarece se presupunea că va mai exista unul. Dacă eu mi-aș fi intitulat cartea *Ultimul război mondial*, aș fi sfidat, poate, providența, dar cel puțin un lucru e sigur: câmpurile de luptă din Europa nu vor mai vedea nicicând înfruntându-se milioane de oameni înarmați, așa cum s-a întâmplat între 1939 și 1945. Conflictele viitorului vor fi cu totul diferite, și sper că nu simt exagerat de optimist afirmând că vor fi mai puțin îngrozitoare.

Max Hastings

Chilton Foliat, Berkshire, și Kamogi, Kenya, iunie 2011

Capitolul 1 Polonia trădată

Cu toate că Adolf Hitler era decis să pornească un război, invadarea Poloniei în 1939 nu avea mai multe premise să declanșeze un conflict global decât avusese asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand al Austriei în 1914. Marii Britanii și Franței le lipseau atât voința, cât și

putința de a acționa eficient pentru îndeplinirea angajamentelor de securitate luate în trecut față de polonezi. Declarațiile de război făcute de ambele țări Germaniei erau gesturi pe care până și unii antinaziști înfocați le considerau nesăbuite, fiindcă erau inutile. Pentru toți viitorii beligeranți, cu excepția Poloniei, războiul a început încet. Numai în al treilea an de conflict, moartea și distrugerea globală au atins maximum de intensitate, care s-a menținut apoi până în 1945. Până și Reichul lui Hitler n-a fost pregătit la început să genereze nivelul de violență cerut de o încheștare între cele mai puternice nații de pe glob.

În vara lui 1939, *Pe aripile vântului*, romanul lui Margaret Mitchell despre Sudul american de odinioară, s-a bucurat brusc în Polonia de o foarte mare popularitate. „Cumva, mi s-a părut un fapt profetic”, scria o cititoare poloneză, Rulka Langer¹. Puțini se mai îndoiau de iminența unui conflict cu Germania, deoarece Hitler își exprimase clar intenția de a cuceri țara. Însuflețiți de un puternic sentiment național, polonezii au ripostat la amenințarea nazistă într-o manieră ce amintea de tinerii soldați ai Confederației de la 1861. „Ca atâția alții, și eu credeam în finaluri fericite”, își amintește un tânăr pilot de vânătoare. „Voiam să luptăm, eram entuziasmați și doream ca acest lucru să se întâmple cât mai curând. Nu credea nimeni că s-ar putea întâmpla ceva cu adevărat rău”² Când locotenentului de artilerie Jan Karski i-a sosit ordinul de încorporare, pe 24 august, sora lui l-a prevenit să nu-și ia prea multe haine. „Doar nu te duci în Siberia”, i-a spus ea. „Într-o lună, o să vii iar pe capul nostru”.³

Polonezii și-au arătat din plin predispoziția de a visa cu ochii deschiși. Discuțiile se purtau cu exuberanță în cafenelele și barurile Varșoviei, un oraș ale cărui frumuseți baroce și 25 de teatre îi determinaseră pe locuitori să-l proclame „Parisul Europei Răsăritene”. Un reporter al ziarului *New York Times* scria din capitala poloneză: „Auzindu-i pe oameni vorbind, ai crede că Polonia, nu

Germania este un colos industrial". 4 Ministrul de externe al lui Mussolini, totodată ginerele său, contele Galeazzo Ciano, îl avertiza pe ambasadorul polonez la Roma că, de se va împotrivi pretențiilor teritoriale exprimate de Hitler, țara lui va trebui să-l înfrunte singură și „va fi curând transformată într-un morman de ruine” 5. Ambasadorul nu l-a contrazis, afirmând însă că „un eventual succes... ar face Polonia mai puternică”. În Marea Britanie, ziarele lordului Beaverbrooke calificau atitudinea sfidătoare a Varșoviei drept o provocare.

Cele 30 de milioane de polonezi, dintre care un milion de etnici germani, cinci milioane de ucraineni și trei milioane de evrei, locuiau între granițele stabilite prin Tratatul de la Versailles de numai 20 de ani. Din 1919 până în 1921, Polonia luptase împotriva bolșevicilor pentru a-și câștiga independența față de îndelungata hegemonie rusă. În 1939, țara era condusă de o grupare militară, însă istoricul Norman Davies afirmă că, „deși în Polonia existau greutăți și nedreptăți, nu existau, ca în Rusia, înfometare și execuții în masă, nu se făcea apel la metodele bestiale ale fascismului sau stalinismului” 6. Cea mai josnică manifestare a naționalismului polonez era antisemitismul, ilustrat de limitarea accesului evreilor în universități.

În ochii Berlinului, ca și ai Moscovei, statul polonez își datora existența exclusiv constrângerilor impuse de Aliați în 1919 și nu avea nicio legitimitate. Într-un protocol secret al Pactului sovieto-german de la 23 august 1939, Hider și Stalin erau de acord cu împărțirea și dezintegrarea Poloniei. Deși polonezii îi considerau pe ruși drept dușmanii lor istorici, nu bănuiau ce planuri aveau sovieticii în privința lor, concentrându-și forțele exclusiv în direcția contracarării planurilor germane. Știau foarte bine că armata poloneză, slab înarmată, nu putea să țină piept Wehrmachtului; toate speranțele lor atârnavă de ofensiva franco-britanică din Vest, care avea să oblige Germania să-și împartă forțele. „În contextul situației militare disperate în care se află Polonia”, scria ambasadorul acestei țări la

Londra, contele Edward Raczyński, „principala mea grijă a fost să mă asigur că nu vom intra în război împotriva Germaniei fără un ajutor imediat din partea aliaților noștri” 7.

În martie 1939, guvernele britanic și francez dădeau garanții, oficializate prin tratate ulterioare, că vor interveni în cazul unei agresiuni germane la adresa Poloniei. Dacă se ajungea la război, Franța promitea conducerii militare de la Varșovia că, în 13 zile de la mobilizare, armata ei va ataca Linia Siegfried. La rândul ei, Marea Britanie promitea o ofensivă aviatică imediată împotriva Germaniei. Erau promisiuni de un cinism desăvârșit, căci niciuna dintre aceste două mari puteri nu avea nici cea mai mică intenție să se țină de cuvânt. Garanțiile lor erau menite să-l descurajeze pe Hitler, nu să ofere Poloniei un sprijin militar credibil. Erau gesturi lipsite de substanță, în care polonezii au ales totuși să creadă.

Chiar dacă Stalin nu a luptat efectiv alături de Hitler, pactul încheiat de Moscova cu Berlinul l-a făcut să beneficieze și el de agresiunea nazistă. Începând cu 23 august, lumea a văzut Germania și Uniunea Sovietică acționând la unison, ca niște chipuri gemene ale totalitarismului. Dată fiind maniera în care s-a încheiat conflictul mondial în 1945, cu Rusia găsimdu-se în tabăra Aliatilor, unii istorici au acceptat autoclasificarea postbelică a Uniunii Sovietice ca stat neutru până în 1941. Este o greșeală. Deși Stalin se temea de Hitler și se aștepta ca, în cele din urmă, să fie nevoit să-l înfrunte, în 1939 a luat decizia istorică de a consimți la agresiunea germană în schimbul susținerii planurilor Moscovei de expansiune teritorială. Oricare ar fi fost justificările formulate ulterior de liderul sovietic și cu toate că armata lui nu a luptat niciodată alături de Wehrmacht, Pactul sovieto-german a consfințit o legătură care nu s-a rupt decât atunci când Hitler și-a dezvăluit adevăratele intenții, declanșând Operațiunea *Barbarossa*.

Pactul de neagresiune încheiat la Moscova, dimpreună cu Tratatul de prietenie, cooperare și demarcație, semnat la 28 decembrie, le permiteau celor doi mari tirani ai vremii să-și sprijine unul altuia planurile și să renunțe la ostilități reciproce în favoarea unei expansiuni spre alte orizonturi. Stalin a închis ochii la politica expansionistă dusă de Hitler în Vest și a oferit Germaniei un ajutor material semnificativ – petrol, porumb și minereuri. Naziștii le-au dat – e drept, fără nicio tragere de inimă – mână liberă sovieticilor în Est, printre obiectivele lor numărându-se, pe lângă o bucată semnificativă din leșul Poloniei, estul Finlandei și statele baltice.

Hitler își propusese ca al Doilea Război Mondial să înceapă la 26 august, după numai trei zile de la semnarea Pactului sovieto-german. Cu toate acestea, la 25 august, a amânat invazia Poloniei, dar a ordonat ca mobilizarea să continue. Descoperise cu stupeoare că Mussolini nu voia să intre imediat în luptă alături de el și că, potrivit surselor diplomatice, Marea Britanie și Franța aveau intenții serioase de a-și onora promisiunile față de Varșovia. Trei milioane de oameni, 400.000 de cai, 200.000 de vehicule și 5.000 de trenuri avansau către frontiera poloneză în timp ce între Berlin, Londra și Paris avea loc un ultim și inutil schimb de mesaje. În sfârșit, pe data de 30 august, Hitler a dat ordinul de atac. În seara următoare, la ora 20, cortina s-a ridicat și a început primul act – sordid, cum altfel? – al acestui conflict. Sturmbannführerul Alffed Naujocks, din serviciul german de securitate (Sicherheitsdienst), aflat în fruntea unui grup îmbrăcat în uniforme poloneze, din care făceau parte și 12 infractori condamnați, cu un nume de cod disprețuitor, *Konserwen*, „conserve”, a înscenat un atac împotriva postului de radio german de la Gleiwitz, din Silezia Superioară. S-au tras focuri de armă, s-au transmis lozinci patriotice poloneze, după care, „atacatorii” s-au retras. Mitrălierii SS au executat „conservele”, cadavrele însângerate fiind așezate frumos spre a fi văzute de

corespondenții străini drept mărturie a agresiunii poloneze.

Pe 1 septembrie, la ora 2, soldații Regimentului I Cavalerie al Wehrmachtului – unele unități mflitare germane și multe unități poloneze încă luptau călare – s-au aflat printre cei treziți din somn de sunetul goarnei. Escadroanele și-au înșeuat caii, au încălecat și s-au îndreptat spre linia de pornire, alături de zgomotoasele coloane de blindate, tancuri și tunuri. S-a dat ordinul: „Eliberați gurile de foc! Încărcați! Trageți piedica!” La ora 4, tunurile cele mari ale bătrânului cuirasa *Schleswig-Holstein*, ancorat în portul Danzig pentru o „vizită de prietenie”, a deschis focul asupra fortului polonez din peninsula Westerplatte. Peste o oră, soldații germani distrugeau barierele de la frontiera de vest a Poloniei și deschideau astfel calea forțelor invadatoare. Unul dintre comandanții acestora, generalul Heinz Guderian, traversa în scurtă vreme moșia familiei sale de la Chelmno, locul unde văzuse lumina zilei pe când regiunea respectivă făcea parte din Germania. Printre soldații lui se număra și un locotenent de 23 de ani, Wilhelm Pruller, care exprimă foarte elocvent euforia ce cuprinsese întreaga armată: „Ce sentiment minunat să fii german acum... Am trecut granița. *Deutschland, Deutschland über alles!* Wehrmachtul german înaintează! Dacă privim îndărăt sau în față, la stânga sau la dreapta, unitățile motorizate ale Wehrmachtului sunt pretutindeni!” 8 Aliații occidentali, încurajați de faptul că Polonia se mândrea cu a patra armată din Europa ca dimensiune, au anticipat că luptele vor dura doar câteva luni. Apărătorii dispuneau de 1, 3 milioane de oameni, iar invadatorii, de 1, 5 milioane, ambele tabere având câte 37 de divizii. Wehrmachtul era însă mult mai bine înzestrat, având 3 600 de vehicule blindate față de numai 750, câte aveau polonezii, iar celor 1 929 de avioane germane moderne li se opuneau 900 de aparate poloneze depășite. Polonezii își desfășuraseră progresiv forțele începând cu luna martie, dar nu

decretaseră mobilizarea generală din pricina rugămintilor Angliei și Franței de a nu-l provoca pe Hitler. Astfel că, la 1 septembrie, apărătorii au fost luați prin surprindere. Iată cum descria un diplomat polonez atitudinea conaționalilor săi: „Erau uniți în dorința de a rezista, dar, cu excepția faptului că se trăcănea mult pe seama celor care se ofereau voluntar drept «torpile umane», nu aveau o idee clară despre forma pe care trebuia s-o ia această rezistență”. 9

Ephrahim Bleichman, un evreu de 16 ani din Kamionka, s-a numărat printre miile de localnici convocați de primar în piața târgului: „Am cântat un imn polonez în care se afirma că țara nu e încă pierdută și un altul în care se spunea că niciun neamț n-o să ne scuiepe în față” 10 Piotr Tarczyński, în vârstă de 26 de ani, funcționar la o fabrică, era bolnav de câteva săptămâni când a primit ordinul de încorporare. Când l-a informat despre asta pe comandantul bateriei lui, colonelul i-a răspuns printr-un discurs patriotic tăios și „m-a asigurat că, odată urcat în șa, mă voi simți mult mai bine” 11. Lipsa acută a echipamentului necesar a făcut ca lui Tarczyński să nu i se poată da o armă personală; a primit în schimb un cal de luptă uriaș, pe nume „Wojak” - „Războinicul”.

Instructorul de zbor Witold Urbanowicz participa la un exercițiu de luptă aeriană cu unul dintre elevii lui, deasupra orașului Deblin, când a fost uluit să vadă apărând găuri în aripile avionului său. După o aterizare de urgență, a fost întâmpinat de un alt ofițer, care a traversat în fugă câmpul, exclamând: „Ești viu, Witold? Nu te-au lovit?” „Ce naiba se întâmplă?” a întrebat Urbanowicz. „Ar trebui să te duci la biserică să aprinzi o lumânare”, i-a răspuns camaradul lui. „Tocmai ai fost atacat de un Messerschmitt!” 12 Inexistența apărării poloneze era vizibilă pretutindeni. Pilotul de vânătoare Franciszek Kornicki¹³ a fost trimis de două ori într-o misiune de interceptare, pe 1 și 2 septembrie. Prima oară a urmărit un avion german cu o viteză mult superioară. A doua oară,

când i s-au blocat mitralierele, a încercat să le deblocheze, să se răsucească și să reia atacul. Când avionul s-a înclinat brusc, s-a desfăcut centura care îl ținea legat în carlinga deschisă, iar el a căzut din avion, fiind nevoit să realizeze o coborâre dificilă cu parașuta.

La ora 17, în apropiere de satul Krojanty, ulanii polonezi au primit ordin să lanseze un contraatac care să acopere retragerea trupelor de infanterie din vecinătate. În timp ce aceștia alcătuiau linia de atac și scoteau săbiile, aghiotantul, căpitanul Godlewski, a sugerat că ar fi mai bine să descalece și să înainteze pe jos. „Tinere”, s-a răstit la el comandantul regimentului, colonelul Mastalerz, „știu foarte bine cum e să duci la îndeplinire un ordin imposibil”. Aplecați pe grumazul cailor, cei 250 de oameni au pornit la atac. Infanteriștii germani au fugit din calea lor, dar în spatele acestora se aflau vehicule blindate, ale căror mitraliere i-au secerat pe ulani. Zeci de cai s-au prăbușit la pământ, alții continuându-și galopul fără călăreți, în doar câteva minute, jumătate dintre atacatori fuseseră omorâți, printre ei aflându-se și colonelul Mastalerz. Supraviețuitorii, rămășițe ale unei epoci de mult apuse, s-au retras în dezordine.

Înaltul Comandament francez îi îndemnase pe polonezi să-și concentreze forțele dincolo de cele trei mari râuri din centrul țării, dar guvernul de la Varșovia a considerat că e mai important să apere frontiera cu Germania, lungă de 1 450 km, îndeosebi pentru că grosul industriei poloneze se afla în vest; astfel, câteva divizii au trebuit să acopere fronturi și de 30 km, când efectivele lor – în jur de 15.000 de oameni – abia ajungeau pentru 5 – 6 km. În condițiile unei rezistențe ineficiente, triplul atac german – de la nord, sud și vest – a pătruns adânc în teritoriul polonez, lăsând în urmă grupuri izolate de apărători. Avioanele Luftwaffe au susținut îndeaproape ofensiva panzerelor, dar au lansat și raiduri devastatoare asupra orașelor Varșovia, Łódź, Deblin și Sandomierz.

Armata și civilii erau mitraliați și bombardați fără

excepție. Cu toate acestea, unora dintre victime le-a luat ceva timp să realizeze gravitatea situației. După un prim val de atacuri, Virgilia, soția de origine americană a prințului Pawel Sapieha, a încercat să-și liniștească servitorii cu următoarele cuvinte: „Vedeți voi, bombele astea nu sunt așa de rele. Latră, dar nu mușcă”. Când, în noaptea de 1 spre 2 septembrie, în parcul conacului familiei Smorczewski de la Tarnogora au căzut două bombe, cei doi fii, Ralph și Mark, au fost treziți în mare grabă de mama lor și trimiși să se adăpostească într-o pădure, împreună cu alți tineri refugiați. „După ce ne-am revenit din șocul inițial”, avea să scrie Ralph mai târziu, „ne-am uitat unii la alții și am început să chicotim. Ce tablou straniu alcătuiam: o adunătură pestriță de copilandri, unii în pijamale, alții cu pardesie azvârlite peste lenjeria intimă, stând fără niciun rost printre copaci și jucându-se cu măștile de gaze. Am hotărât să ne întoarcem acasă”. 14

Curând însă, nu i-a mai ars nimănui de chicoteală. Polonezii au fost obligați să recunoască forța devastatoare a Luftwaffe. „Am fost deșteptat de urletul sirenelor și zgomotul exploziilor”, scria diplomatul Adam Kruczkiewicz, aflat la Varșovia. „Am văzut avioane germane zburând incredibil de jos și aruncând nestingherite bombe. Au fost câteva focuri dispartate de mitralieră, dar nici urmă de avion polonez... Oamenii erau șocați de lipsa aproape completă a apărării aeriene. Erau amarnic de dezamăgiți”. 15 În ciuda numelui, orașul Luck n-a prea avut noroc⁴. În primele ore ale dimineții, bombele germane au ucis zeci de oameni, majoritatea copii care mergeau la școală. Victimele neputincioase au botezat cerul senin din acele prime zile de septembrie „blestemul Poloniei”. Pilotul B.J. Solak scria următoarele: „Mirosul greu de ars și un vâl maroniu de fum umpleau atmosfera din orașul nostru”. 16 După ce și-a ascuns avionul neînarmat sub niște copaci, Solak a pornit-o spre casă la

4 în limba engleză, luck înseamnă „noroc” (n.red.).

volanul unei mașini. Pe drum, a întâlnit un țăran „care ducea de căpăstru un cal, al cărui șold era acoperit cu sânge uscat. Animalul atingea cu nările praful de pe drum, fiecare pas făcându-l să se cutremure de durere”. Tânărul pilot l-a întrebat pe țăran unde duce animalul rănit, care fusese victimă a unui bombardier Stuka. „În târg, la veterinar”. „Dar mai sunt 6 km până acolo!” „Un cal am”, i-a răspuns țăranul, ridicând din umeri.

O mie de tragedii mult mai mari se întâmplau în acele momente. Pe drum spre câmpul de luptă, bateria locotenentului Piotr Tarczyński a fost atacată de avioane germane. Soldații au sărit din șa imediat și s-au aruncat la pământ. Au căzut câteva bombe, ucigând oameni și cai. Apoi, avioanele au dispărut, polonezii au încălecat la loc și au continuat înaintarea. „Am văzut două femei, una de vârstă mijlocie, cealaltă abia o copilă, ducând cu ele o scară scurtă. Pe ea era întins un bărbat rănit, încă viu și ținându-se strâns de abdomen. Când au trecut pe lângă noi, i-am văzut mațele atârând pe jos”. 17 Władysław Anders luptase alături de ruși în Primul Război Mondial, sub comanda unui general țărist cu nume exotic, hanul de Nahicevan. Acum, aflat la comanda unei brigăzi de cavalerie, Anders a văzut o profesoară conducându-și elevii la adăpostul pădurii. „Din senin, s-a auzit vuietul unui avion. Pilotul a coborât în spirală, până la o altitudine de 50 de metri. Când a aruncat bombe și a declanșat focul de mitralieră, copiii s-au împrăștiat ca potârnicile. Avionul a dispărut tot atât de repede cum apăruse, lăsând în urma lui pe câmp, nemișcate, grămezi de haine informe. Natura noului război a devenit, dintr-odată, foarte limpede”. 18

George Șlșzak, un băiat de 13 ani, era în tren împreună cu alți copii. Fuseseră într-o tabără de vară și acum se întorceau acasă, la Łódź. Brusc, s-au auzit explozii și țipete, iar trenul s-a oprit cu o smucitură. Conducătorul grupului le-a strigat băieților să coboare imediat și să fugă spre o pădure din apropiere. Șocați și înspăimântați, copiii

au rămas întinși cu fața în jos vreme de o jumătate de oră, cât a ținut bombardamentul. Când au ieșit din pădure, la câteva sute de metri mai încolo, au văzut un tren militar în flăcări – adevărata țintă a atacului german. Unii au izbucnit în lacrimi văzându-i pe soldați plini de sânge; încercarea de a se urca din nou în tren a fost zădărnicită de întoarcerea avioanelor Luftwaffe. În cele din urmă, și-au reluat călătoria în niște vagoane ciuruite de gloanțe. Intrând în casă, George și-a găsit mama plângând lângă radioul familiei – tocmai se anunțase că se apropiau germanii.

Pilotul Franciszek Kornicki s-a dus la spitalul din Łódź să-și viziteze un camarad rănit. „Era un loc îngrozitor, înțesat de răniți și muribunzi întinși peste tot, pe paturi, pe dușumele, în saloane și pe coridoare, unii gemând de durere, alții zăcând în liniște, cu ochii închiși sau larg deschiși, așteptând și sperând”. 19 Generalul Adrian Carton de Wiart, șeful misiunii militare britanice în Polonia, scria cu amărăciune: „Am văzut schimbarea la față a războiului – dezbrăcat de glorie, nu mai trimite ostașii în luptă, ci îngroapă sub greutatea lui femeile și copiii”. 20

Duminică, 3 septembrie, Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei, în conformitate cu garanțiile date Poloniei. Alianța lui Stalin cu Hitler i-a făcut pe mulți comuniști europeni, fideli Moscovei, să se distanțeze de poziția față de naziști a țărilor lor. Acuzațiile de „război imperialist” aduse de sindicalisti au influențat atitudinea muncitorilor britanici și francezi din multe fabrici, mine de cărbune și șantiere navale. Pe ziduri au apărut mesaje precum: „Opriți războiul: muncitorul plătește”, „Nu războiului capitalist”. Aneurin Bevan, parlamentar laburist independent și portdrapel al stângii britanice, a vrut să se asigure chemând la o luptă pe două fronturi: împotriva lui Hitler, dar și împotriva capitalismului britanic.

Capitalele occidentale nu au aflat de protocoalele secrete ale Pactului sovieto-german, în care erau

exprimate pretențiile teritoriale ale celor două părți, decât în 1945, când arhivele germane au fost capturate de Aliați. În septembrie 1939, mulți cetățeni ai țărilor democratice percepeau deopotrivă Rusia și Germania ca dușmani. Guy Crouchback, un alter ego fictiv al romancierului Evelyn Waugh, a adoptat o atitudine împărtășită de mulți conservatori europeni: înțelegerea dintre Stalin și Hitler, „vestea care i-a zguduit pe politicienii și tinerii poeți din douăsprezece capitale, a adus pacea în inima unui englez... Dușmanul, uriaș și odios, își arătase în sfârșit chipul fără mască. Era Epoca Modernă care fierbea de mânie” 21. Câtiva politicieni își propuseseră să despartă Rusia și Germania, să obțină ajutorul lui Stalin împotriva răului mai mare, Hitler. Până în iunie 1941 însă, o atare perspectivă a părut a fi foarte îndepărtată. Cei doi dictatori erau considerați dușmanii comuni ai democrațiilor.

Hitler nu anticipase declarațiile de război ale Franței și Marii Britanii. Acceptarea tacită a anexării de către acesta a Cehoslovaciei în 1938, dimpreună cu imposibilitatea acordării unui ajutor militar anglo-francez direct pentru Polonia reflectau lipsa voinței, dar și a mijloacelor necesare pentru a-l înfrunta. Führerul și-a revenit foarte repede din șocul inițial, însă o parte dintre acoliții lui au continuat să-și manifeste neliniștea. Göring, comandantul Luftwaffe, urla contrariat în receptor, adresându-se ministrului de externe, Ribbentrop: „Na, că acum ai războiul pe care ți-l doreai! Numai dumneata ești de vină!” Hitler se străduise să plămădească o societate germană de războinici, dedicată gloriei militare, cu mare succes mai ales la tineri. Cei în vârstă, pe de altă parte, erau mult mai puțin entuziasmați în 1939 decât fuseseră în 1914, căci nu uitaseră ororile conflictului anterior și nici înfrângerea suferită. „Războiul acesta pare o nălucire”, scria contele

Helmuth von Moltke, agent de informații în Abwehr și dușman neîmpăcat al lui Hitler. „Oamenii nu-l susțin... Sunt apatici. E ca un dans macabru, executat de persoane

necunoscute". 22

Correspondentul american al CBS, William Shirer, transmitea la 3 septembrie din capitala lui Hitler: „Nu se vede niciun pic de entuziasm... nici urale, nici ovații delirante, nici flori... Națiunea germană se arată în seara asta mult mai îndârjită decât am văzut-o aseară sau alaltăieri”. 23 Trecând prin Stettin cu unitatea lui militară în drum spre granița poloneză, Alexander Stahiberg confirmă observația lui Shirer: „Nimic din curajul acela din august 1914, nici urale, nici flori”. 24 Scriitorul austriac Stefan Zweig a găsit imediat o explicație: „Sentimentul nu mai era același fiindcă, în 1939, lumea nu mai era la fel de naivă și de ușor de păcălit ca în 1914... Credința aproape religioasă în onestitatea sau măcar în capacitatea propriului guvern dispăruse peste tot în Europa”. 25

Mulți germani însă împărtășeau sentimentele lui Fritz Muhlebach, un reprezentant al Partidului Nazist: „Consideram amestecul Angliei și Franței... drept o banală formalitate... De îndată ce aveau să-și dea seama că rezistența poloneză e lipsită de orice speranță și că armata germană este net superioară, aveau să înțeleagă faptul că dreptatea a fost întotdeauna de partea noastră și că nu are niciun rost să se amestece... Acest război era numai și numai rezultatul a ceva ce nu era treaba lor. Dacă Polonia ar fi fost singură, cu siguranță ar fi cedat fără scandal”. 26

Națiunile aliate sperau că simplul gest de a declara război îl va face pe Hitler să se dea singur în vileag, grăbind răsturnarea lui de la putere de către propriul popor și, totodată, o înțelegere, fără vărsare de sânge, între țările din vestul Europei. Răspunsul Marii Britanii și Franței la tragedia poloneză a fost unul predominant egoist. Comandantul armatei franceze, generalul Maurice Gamelin, îi spusese încă din iulie omologului său britanic: „Avem tot interesul să începă un conflict în est și ca el să se generalizeze doar treptat. În felul acesta, vom dispune de suficient timp să mobilizăm totalitatea forțelor franco-britanice”. Parlamentarul conservator Cuthbert

Headiam nota iritat pe 2 septembrie în jurnalul său că polonezii „sunt singurii de vină pentru ce li se întâmplă acum” 27.

În Marea Britanie, alarma aeriană care a sunat pe 3 septembrie, la numai câteva minute după ce prim-ministrul Neville Chamberlain a anunțat că începuse războiul, a stârnit sentimente destul de amestecate. „Mama era foarte agitată”, scria J.R. Frier, un student londonez de 19 ani. „Mai multe femei din cartier au leșinat și multă lume a alergat imediat în stradă. Câteva remarci: «Nu intra în adăpost până nu auzi focuri de armă», «nici nu s-au înălțat baloanele», «porcul, și-o fi trimis avioanele încoace înainte să expire termenul»”. 28 După ce s-a dat semnalul că pericolul a trecut, „în doar câteva minute, toată lumea a fost la ușile caselor, discutând agitat. Iarăși s-a vorbit despre Hitler și revoluții în Germania... Cel mai straniu sentiment de astăzi a fost dorința de a se întâmpla ceva – de a vedea avioanele venind și antiaeriana în acțiune. Chiar nu vreau să văd bombe căzând și oameni uciși, dar, cumva, pentru că tot *suntem* în război, vreau să începă odată. În ritmul ăsta, numai Dumnezeu știe cât o să țină”. Această nerăbdare a oamenilor cu privire la posibila durată a conflictului avea să se permanentizeze.

În îndepărtatele colonii africane, unii tineri au dat bir cu fugiții auzind că începuse războiul. Se temeau că autoritățile britanice vor recurge din nou la metoda din Primul Război Mondial, când îi înrolaseră pentru a-i pune la muncă – ceea ce s-a și întâmplat ulterior. Un kenyan pe nume Josiah Mariuki consemna „un zvon rău-prevestitor precum că Hitler venea să ne omoare pe toți; de frică, mulți s-au dus la râuri și au săpat gropi în malurile lor ca să se adăpostească de soldați” 29. Conducătorii forțelor armate britanice recunoșteau că nu sunt deloc pregătiți de luptă, în vreme ce unii tineri militari profesioniști erau destul de naivi să se gândească cu bucurie la perspectiva participării la lupte și a unei promovări. „Consecința a fost un val de entuziasm și euforie”, scria John Lewis, din

Regimentul Cameronians. „Hitler era o figură ridicolă, iar jurnalele de actualități Pathé, care ni-i prezentau pe soldații germani pășind țanțoș ca niște găscani, erau o sursă de amuzament... Se pricepeau să bombardeze sătucurile spaniole lipsite de apărare, dar cam atât. Majoritatea tancurilor erau butaforie. În urmă cu 20 de ani, bătusem o Germanie cu mult mai puternică. Eram cel mai mare imperiu din lume”. 30

Puțini aveau însă luciditatea locotenentului David Fraser din Regimentul de Infanterie de Gardă, care observa cu asprime: „Modul în care britanicii au abordat mental conflictul a fost marcat de principalele lor slăbiciuni – gândirea înceată și iluziile deșarte... Cetățenii statelor democratice trebuie să creadă că binele este potrivit răului – de aici, spiritul de cruciadă. Această atitudine, cu încercarea de a trezi viguroase pasiuni morale și ideologice, tinde să se opună acelui concept rațional definit de Clausewitz, de război [văzut] ca o extensie a unei politici, de exercițiu cu obiective finite, realizabile”. 31

Mulți piloți britanici au anticipat soarta care îi aștepta. Ofițerul Donald Davis scria: „Era într-o superbă zi de toamnă. Treceam cu mașina pe lângă Wittenham Clumps și Chilern Hills, locuri atât de familiare mie, și țin minte că îmi spuneam că, peste trei săptămâni, ar trebui să fiu mort. M-am oprit câteva minute să admir priveliștea și să meditez. [Am hotărât că] dacă aș fi pus din nou să aleg, tot m-aș înrola în RAF dacă aș putea”. 32 Pentru generația lui Davis, privilegiul de a zbura era împlinirea supremului vis romantic, pentru care mulți tineri erau bucuroși să plătească riscându-și viața.

La Westminster, cu monumentală condescendență, un ministru îi spunea ambasadorului polonez: „Ce norocoși sunteți! Cine ar fi crezut, acum șase luni, că veți avea Marea Britanie drept aliat?” 33 În Polonia, vestea declarațiilor de război ale britanicilor și francezilor a făcut să renască speranța, întărită și de retorica extravagantă a

noilor aliați. Locuitorii Varșoviei se îmbrățișau pe stradă, claxonau, dansau și plângeau. Mulțimea strânsă în fața ambasadei britanice, pe Aleje Ujazdowskie, ovaționa și cânta chinuit o versiune a imnului „God Save the King”. Ambasadorul, Sir Howard Kennard, le-a strigat oamenilor de la balcon: „Trăiască Polonia! Vom lupta umăr la umăr împotriva agresiunii și nedreptății!”

Aceste tumultuoase scene s-au repetat și în fața ambasadei franceze, unde mulțimea a intonat „Marseilleza”. În noaptea aceea, guvernul de la Varșovia proclama triumfător într-un comunicat: „Unitățile cavaleriei polone au străpuns liniile de blindate germane și se află acum în Prusia Orientală”. În Europa, unii dușmani ai nazismului și-au făcut iluzii efemere. Scriitorul român de origine evreiască Mihail Sebastian avea pe atunci 31 de ani. La 4 septembrie, după ce aflase că britanicii și francezii au declarat război Germaniei, s-a mirat, cu naivitate, că aceștia nu au atacat imediat dintre vest. „Se mai așteaptă ceva? E posibilă (cum se spune) o cădere imediată a lui Hitler și un guvern nou, de militari, care să facă pace? Sunt posibile schimbări radicale în Italia? Ce va face Rusia? Ce se întâmplă cu Axa, brusc trecută sub tăcere, și la Roma, și la Berlin? O mie de întrebări, care te înăbușe”. 34 În contextul acestor frământări interioare, Sebastian și-a căutat consolarea mai întâi citindu-l pe Dostoievski, apoi pe Thomas de Quincey în engleză.

La 7 septembrie, zece divizii franceze au intrat cu prudență pe teritoriul landului german Saarland. După o înaintare de 8 km, s-au oprit. La atât s-a limitat sprijinul militar francez acordat Poloniei. Gamelin era mulțumit că polonezii sunt capabili să țină în loc Wehrmachtul lui Hitler până ce mai avansa programul francez de reînarmare. Încet, dar sigur, cetățenii polonezi au început să înțeleagă că sunt singuri în agonia lor. Ștefan Starzyński, fost soldat în Legiunea lui Piłsudski, era primar al Varșoviei din 1934, fiind celebru pentru că transformase orașul într-o grădină de flori. Acum, același inimos primar le vorbea zilnic

oamenilor, la radio, denunțând barbaria nazistă în cuvinte pline de emoție. Recruta echipe de salvare, aduna mii de voluntari care săpau tranșee, alina victimele bombardamentelor germane, care au ajuns curând la câteva mii. Mulți varșovieni au fugit spre est, bogații schimbându-și mașinile, pentru care nu mai exista combustibil, pe căruțe și biciclete. Adolescentul Ephrahim Bleichman urmărea lungile convoaie de refugiați, evrei ca și el, înaintând anevoie pe drumul dinspre Varșovia. În inocența celor 16 ani ai săi, nu înțelegea primejdia care îi păștea. Cu tot celebrul antisemitism polonez, „nu am avut parte niciodată decât cel mult de niște insulte” 35.

Epuizarea oamenilor și a cailor a devenit în scurtă vreme principala amenințare la adresa ofensivei germane. Sergentul-major Hornes, din cavalerie, a observat că Herzog, calul lui, se tot împiedica. „I-am strigat comandantului: «Herzog nu mai rezistă mult!» Dar abia ce-am rostit aceste vorbe, că sărmanul animal a căzut în genunchi. Parcurseserăm 70 km în prima zi, iar în a doua, 60. În plus, făcuserăm un drum lung prin munți, cu patrula de recunoaștere înaintând în galop... Asta însemna că merseserăm aproape 200 km în trei zile fără să ne odihnim cum trebuie! Noaptea se lăsase de mult, și noi eram tot în șa”. 36

Ororile blitzkriegului erau tot mai numeroase. La Radio Varșovia se transmitea „Poloneza militară” a lui Chopin, iar bombardamentului german asupra capitalei i se adăugase tirul a o mie de tunuri, care împrășcau 30.000 de proiectile pe zi, transformând magnificele ei clădiri în grămezi de moloz. „Se apropie frumoasa toamnă poloneză”, scria în jurnalul său pilotul de vânătoare Mirosław Feric, scârbit de ironia afirmației. „La naiba cu frumusețea ei”. 37 Peste capitală se așternuse un giulgiu de fum cenușiu și praf. Castelul regal, opera, teatrul național, catedrala și zeci de clădiri publice, dimpreună cu mii de locuințe particulare, zăceau în ruine. Pretutindeni, pe bulevarde și în parcuri, se zăreau cadavre neîngropate

și morminte săpate în grabă; aprovizionarea cu alimente, apă și electricitate a fost întreruptă; cum aproape toate ferestrele fuseseră sparte, trotuarele erau acoperite cu un covor gros de cioburi. La 7 septembrie, orașul și cei 120.000 de apărători ai săi au fost încercuiți, armata poloneză retrăgându-se către est. Comandantul suprem al armatei, mareșalul Edward Rydz-Smigły, părăsise Varșovia, împreună cu restul guvernului, încă din a doua zi a conflictului. Sistemul de aprovizionare și comunicațiile militare s-au prăbușit. Cracovia a căzut la 6 septembrie aproape fără împotrivire; i-a urmat Gdynia, la 13 septembrie, baza navală a orașului rezistând încă o săptămână.

Contraatacul a opt divizii poloneze, declanșat la 10 septembrie dincolo de râul Bzura, la vest de Varșovia, a întrerupt vremelnic înaintarea germană; au fost luați prizonieri 1.500 de soldați germani. Kurt Meyer, din Leibstandarte SS, recunoștea cu un amestec de admirație și condescendență: „Polonezii atacă cu o tenacitate uriașă, dovedind în repetate rânduri că știu cum să moară”. Contrar legendei, cavaleriștii polonezi au atacat tancurile germane în numai două rânduri. Unul dintre aceste episoade s-a petrecut în noaptea de 11 spre 12 septembrie, când un escadron s-a repezit în galop asupra satului Kaiuszyń, ocupat de germani. Dintre cei 85 de călăreți care au dat asaltul, numai 33 s-au mai repliat. Invadatorii au folosit și ei cavaleria, însă pentru misiuni de recunoaștere și pentru deplasări, nu pentru atacuri propriu-zise. Unitatea lui Hornes avansa în coloană, având în frunte doi călăreți. „Aceștia galopau de la un deal la altul, după care făceau semn trupelor să înainteze. Tot ca măsură de precauție, pe lângă noi, pe crestele dealurilor, erau trimiși alți călăreți. Deodată, am văzut niște siluete necunoscute, ieșind din norul gros de praf: cai mici și agili, legănându-și capetele, călăriți de ulanii polonezi în uniforme lor kaki, cu lănci lungi, ținute cu un capăt în cureaua de la scara șei și cu celălalt sprijinit de umăr.

Vârfurile strălucitoare se legănau în ritmul înaintării cailor. În aceeași clipă, mitralierele noastre au deschis focul". 38

Wehrmachtul era mult mai bine echipat decât inamicul. Polonia, o țară săracă, dispunea de numai câteva mii de camioane militare și civile; bugetul național era mai mic decât bugetul Berlinului. Date fiind calitatea slabă și numărul redus al avioanelor poloneze în comparație cu cele din dotarea Luftwaffe, este de-a dreptul remarcabil că, în această campanie, Germania a pierdut totuși 560 de aparate. Bateria locotenentului Piotr Tarczyński a fost supusă unui intens bombardament de artilerie la 1, 5 km de râul Warta. Aflându-se în recunoaștere, Tarczyński s-a trezit că nu îi mai funcționau telefoanele; liniorii trimiși să studieze problema nu s-au mai întors. N-a mai apucat să ceară nicio salvă. A fost înconjurat de infanteriștii germani și luat prizonier. Ca mulți alții în situația lui, locotenentul a încercat să câștige bunăvoința inamicului: „Nu pot compara situația mea decât cu aceea a unui ins care se trezește pe neașteptate în mâna unor străini puternici, de care depinde în mod absolut. Știu că ar fi trebuit să-mi fie rușine de mine". 39 În timp ce era dus în captivitate, a trecut pe lângă cadavrele mai multor soldați polonezi; instinctiv, a ridicat mâna, salutându-l pe fiecare în parte.

În contextul furiei generale la adresa invadatorilor patriei, s-au înregistrat scene de violență colectivă care nu au făcut deloc cinste cauzei poloneze. La începutul lunii septembrie, s-au făcut arestări în masă ale etnicilor germani, văzuți ca potențiali trădători. Pe 3 septembrie, în „Duminica însângerață", la Bydgoszcz, o mie de civili germani au fost masacrați în urma acuzațiilor că trăseseră asupra trupelor poloneze. Unii istorici germani moderni susțin că până la 13.000 de etnici germani au fost omorâți în cursul campaniei, majoritatea nevinovați. Cifra reală este, aproape sigur, mult mai mică, însă aceste crime au furnizat un pretext pentru atrocitățile sistematice comise de naziști împotriva polonezilor, în special asupra evreilor polonezi, care au început la doar câteva zile de la invazie.

La Obersalzberg, Hitler le spunea generalilor săi: „Ginghis Han a pus să fie ucise milioane de femei și bărbați, făcând asta din proprie inițiativă și cu inima ușoară. Istoria vede în el numai un mare întemeietor... Mi-am trimis în est diviziile Cap-de-Mort cu ordinul să ucidă fără milă bărbați, femei și copii de rasă ori limbă poloneză. Doar așa vom câștiga acel *Lebensraum* de care avem nevoie”.

Când trupele Wehrmachtului au intrat în Łódź, George Si-zak, de 13 ani, a fost uluit să vadă femei întâmpinându-i pe soldați cu o ploaie de flori și oferindu-le dulciuri și țigări. Copiii strigau:» *Heil Hitler!* n. Iată ce scria George cu mare mirare: „Băieții de la școala mea fluturau steaguri cu svastica”. 40 Deși acești civili entuziaști erau cetățeni polonezi, aveau strămoși germani și țineau acum să-și etaleze originea. Goebbels a lansat o zgomotoasă campanie de propagandă pentru a-și convinge poporul de justetea cauzei sale. La 2 septembrie, cotidianul nazist *Völkischer Beobachter* anunța invazia printr-un titlu de două rânduri: „Führerul proclamă războiul pentru drepturde și siguranța Germaniei”. La 6 septembrie, *Lokal-Anzeiger* titra: „Bestialitate oribilă din partea polonezilor. Aviatori germani doborâți. Coloane ale Crucii Roșii, secerate – surori medicale, ucise”. Peste câteva zile, în *Deutsche Allgemeine Zeitung* apărea un titlu șocant: „Polonezii bombardează Varșovia”. Iată cum începea articolul: „Arderia poloneză de toate calibrele a deschis focul din sectorul estic al Varșoviei împotriva trupelor noastre, aflate în sectorul vestic”. Agenția de știri germană denunța rezistența poloneză ca „dogenică și nesăbuită”.

Majoritatea tinerilor germani, care fuseseră educați în școlile naziste, au acceptat fără ezitare versiunea prezentată de conducătorii lor. „Înaintarea armatelor noastre s-a transformat într-un irezistibil marș al victoriei”, scria un tânăr de 20 de ani care se pregătea să devină pilot în Luftwaffe. „Scene de o adâncă emoție însoțesc eliberarea locuitorilor germani ai Coridorului Polonez.

Atrocități de nedescris, crime împotriva legilor umanității, sunt toate aduse la lumină de armatele noastre. Lângă Bromberg și Thorn s-au descoperit gropi comune, conținând trupurile a mii de germani masacrați de comuniștii polonezi”. 41

Pe 17 septembrie, data la care Polonia aștepta ofensiva promisă de francezi pe Frontul de Vest, Uniunea Sovietică a dat și ea o lovitură sub centură, menită să-i aducă lui Stalin partea lui de pradă. Ștefan Kurylak, un băiat de 13 ani de origine ucraineană, locuia într-un sătuc liniștit de la granița ruso-poloneză. Pe ulița lui prăfuită au început să treacă, pe jos sau călare, trupele poloneze în retragere, unii soldați strigându-le sătenilor: „Fugiți, oameni buni, salvați-vă! Ascundeți-vă pe unde puteți, fiindcăăștia nu au milă. Grăbiți-vă. Vin rușii!” 42 Curând după aceea, băiatul a văzut o coloană de tancuri sovietice străbătând cu mare zgomot satul. Un copil care, speriat și năucit, rămăsese în mijlocul drumului a fost împușcat cu nonșalanță. Kurylak s-a adăpostit în groapa de cartofi a familiei

Viaceslav Molotov, ministrul de externe al lui Stalin, i-a spus ambasadorului polonez la Moscova că, de vreme ce Republica Poloneză nu mai exista, Armata Roșie intervenea ca „să-i protejeze pe cetățenii ruși din vestul Bielorusiei și vestul Ucrainei”. Deși Hitler fusese de acord ca Stalin să anexeze estul Poloniei, germanii au fost luați prin surprindere de intervenția sovietică. Polonezii nu mai puțin. Odată atacați din spate de Armata Roșie, scria mareșalul Rydz-Smigly, orice rezistență devenea o simplă „demonstrație armată împotriva unei noi împărțiri a Poloniei”. Înaltul Comandament al Wehrmachtului, dornic să evite ciocnirile accidentale cu rușii, a stabilit granița pe râurile San, Vistula și Narew; trupele germane care apucaseră să treacă această linie au fost retrase.

Hitler spera ca intervenția lui Stalin să-i provoace pe Aliți să declare război Rusiei, iar la Londra chiar au existat unele discuții, întrebarea fiind dacă obligațiile

asumate de Marea Britanie față de Polonia impuneau intrarea în luptă contra unui dușman nou. În cabinetul de război, numai Churchill și ministrul de resort, Leslie Hore-Belisha, au îndemnat la preparative pentru o atare eventualitate. Ambasadorul britanic la Moscova, Sir William Seeds, trimitea următoarea telegramă: „Nu văd ce avantaj ne-ar aduce un război cu Uniunea Sovietică, chiar dacă mi-ar face mare plăcere să i-l declar personal lui Molotov”. Spre marea ușurare a lui Neville Chamberlain, ministerul britanic de externe a opinat că garanțiile date de guvern Poloniei sunt valabile numai pentru agresiunea germană. La adresa lui Stalin s-a dezlănțuit o retorică acidă, apoi ideea de a-i declara război a fost abandonată. Francezii s-au limitat și ei la a-și exprima dezgustul. În câteva zile, cu prețul a numai 4.000 de victime, rușii au ocupat 200.000 km² de teritoriu, inclusiv orașele Lvov și Wilno (Vilnius). Stalin a devenit suzeranul a peste cinci milioane de polonezi, 4, 5 milioane de etnici ucraineni, un milion de bieloruși și un milion de evrei.

În Varșovia, populația înfometată se agăța încă de speranța unui ajutor din Vest. Un agent care veghea la respectarea măsurilor de siguranță în timpul atacurilor aeriene îi mărturisea unei cunoștințe: „Îi știi pe britanici. Se hotărăsc greu, dar acum cu siguranță vor veni”. 43 Milioane de polonezi au fost la început derutați, apoi tot mai înfuriați de pasivitatea acestor așa-zisi prieteni. Un ofițer de cavalerie nota: „Oare ce se întâmplă în vest, ne întrebam, și când își vor începe britanicii și francezii ofensiva? Nu pricepeam de ce aliații noștri întârzie atât să ne vină în ajutor”. 44 Pe 20 septembrie, ambasadorul polonez la Londra se adresa la radio conaționalilor săi din țară: „Concetățeni! Fiți încredințați că sacrificiul vostru nu e în zadar și că semnificația și elocvența lui sunt resimțite din plin aici... Aliații noștri își adună deja trupele... Va veni și ziua în care drapelele victorioase... se vor întoarce din țări străine pe pământul Poloniei”. 45 Conte Raczyński era însă perfect conștient, așa cum avea să scrie mai

târziu, că acest mesaj era „o ficțiune poetică și nimic mai mult. Unde erau oare trupele aliate?”

La Paris, ambasadorul Juliusz Lukasiewicz purta un dialog plin de amărăciune cu Georges Bonnet, ministrul francez de externe. „Nu e drept! Știi și dumneata că nu e drept!” îi spunea el. „Tratatul e tratat și trebuie respectat! Vă dați seama că fiecare oră de amânare a atacului împotriva Germaniei înseamnă... moartea a mii de bărbați, femei și copii polonezi?” Bonnet i-a răspuns, ridicând din umeri: „Atunci, poate vreți ca femeile și copiii Parisului să fie masacrați”. 46 Corespondenta americană Janet Flanner scria din capitala Franței: „S-ar părea că într-adevăr se mai fac eforturi pentru oprirea războiului, pentru a se zădărnici începerea lui efectivă. Eforturi făcute, poate de jenă, de lideri guvernamentali



ce nu doresc să intre în istorie pentru că au ordonat să se tragă primele focuri de armă sau eforturi ce reflectă

în linii generale curajul, dar și starea de confuzie a unor națiuni. Acesta este cu siguranță primul război despre care milioane de oameni de ambele părți au crezut că mai poate fi evitat, chiar și după ce a fost declarat în mod oficial” 47

Francezii nu erau deloc dispuși să lanseze o ofensivă de proporții împotriva Liniei Siegfried, așa cum îi îndemna Winston Churchill, și cu atât mai puțin să provoace reacția germanilor bombardându-le țara. Și guvernul britanic a refuzat să ordone RAF să atace ținte germane importante. Parlamentarul conservator Leo Amery își exprima în scris dezgustul față de prim-ministrul Chamberlain: „Disprețuind din toată inima războiul, era hotărât să poarte unul de proporții cât mai neînsemnate”. 48 *The Times* publica un articol de fond al cărui ton le-a părut cititorilor polonezi de-a dreptul batjocoritor: „În agonia martiriului lor, polonezii se vor consola, poate, să știe că se bucură de simpatie, ba chiar de un profund respect nu doar din partea aliaților occidentali, ci și din partea tuturor națiunilor civilizate de pe glob”.

Se afirmă uneori că, la mijlocul lui septembrie 1939, cu grosul armatei germane concentrat pe teritoriul Poloniei, Aliații au avut prilejul ideal să lanseze o ofensivă pe Frontul de Vest. Însă pregătirea psihologică a Franței pentru o astfel de inițiativă era chiar mai slabă decât cea militară; iar modestele forțe expediționare britanice, încă pe drum spre continent, nu puteau să ajute prea mult. Germanii ar fi respins, probabil, fără nicio greutate un astfel de atac și fără a-și sista operațiunile din est, iar inerția guvernelor britanic și francez nu era decât o reflexie a atitudinii celor două popoare. O secretară din Glasgow, pe nume Pam Ashford, scria în jurnalul ei pe 7 septembrie: „Practic, toată lumea e de părere că războiul se va termina în trei luni... Mulți susțin că, după ce Polonia va fi făcută fărâme, n-o să mai aibă nicio noimă să continue”. 49

Polonezii ar fi trebuit să anticipeze pasivitatea aliaților lor, însă cinismul acestora era năucitor. Un istoric

modern, Andrzej Suchocki, scrie: „Guvernul și autoritățile militare poloneze au fost trase pe sfoară și trădate de aliații lor occidentali. Nu a existat nicio clipă intenția de a se acorda Poloniei vreun ajutor militar” în timp ce Varșovia își înfrunta soarta, Ștefan Starzynski declara într-o transmisiune radio: „Destinul ne-a încredințat misiunea de a apăra onoarea Poloniei” Mai târziu, un poet avea să preamărească atitudinea sfidătoare a primarului în versuri de o sensibilitate caracteristică:

Iar el, când orașul era o rană deschisă, însângărată.

A spus: „Nu mă voi preda”. Să ardă casele!

Mărețele-mi realizări să se năruie sub bombe.

Ce dacă va răsări un cimitir acolo unde-au înflorit visuri?

Iar tu, ce-ntr-o bună zi vei veni aici, să nu uiți

Că unele lucruri sunt mai prețioase decât zidurile unui oraș.⁵⁰

La finalul celei de-a treia săptămâni de campanie, rezistența poloneză era definitiv înfrântă. Capitala a rămas neocupată numai fiindcă germanii intenționau să o radă de pe fața pământului; oră de oră, zi de zi, bombardamentele au continuat cu aceeași intensitate. O asistentă medicală, Jadwiga Sosnkowska, descrie scene petrecute în 25 septembrie la spitalul ei, situat în afara Varșoviei:

Procesiunea răniților venind dinspre oraș era un nesfârșit marș al morții. Luminile se stingeau, iar noi toți, doctori și asistente, trebuia să folosim lumânări ca să ne mișcăm de colo, colo. Cum sălile de operații și centrele de prim-ajutor erau distruse, lucram în sălile de curs, pe niște mese obișnuite, iar din pricina lipsei de apă, nu puteam steriliza instrumentarul, acesta fiind curățat cu alcool medicinal... Când pe masă era întins un om sfârșit, chirurgul încerca în zadar să salveze o viață ce i se scurgea printre degete... O tragedie era urmată de altă tragedie. Odată, victima era o fată de șaisprezece ani. Avea un păr minunat, auriu și un chip delicat ca o floare. În frumoșii ei ochi de safir se adunaseră lacrimile. Ambele

picioare, până la genunchi, erau o masă de carne însângerată, în care nu se mai deosebea carnea de os; trebuiau amputate deasupra genunchilor. Înainte să înceapă operația, m-am aplecat, am sărutat fruntea palidă a sărmanei copile și i-am pus pe creștet o mână neputincioasă. A murit în liniște, în cursul dimineții, ca o floare smulsă de o mână nemiloasă.⁵¹

Soldații profesioniști își permit rareori sentimentalisme în fața ororilor războiului, însă posteritatea trebuie să se cutremure de lipsa de reacție a generalilor germani, atât în ceea ce privește caracterul liderului lor național, cât și aventura criminală la care deveniseră și ei părtași. Erich von Manstein este considerat de mulți drept cel mai bun general german din acest război; ulterior, s-a mândrit pretinzând că își făcuse doar datoria de ofițer și gentleman. Cu toate acestea, scrierile sale din perioada campaniei poloneze și de mai târziu reflectă lipsa de sensibilitate a castei din care făcea parte. Se declara încântat de invazie: „E o decizie măreață a Führerului, în contextul atitudinii de până acum a statelor occidentale. Oferta lui de a rezolva chestiunea poloneză a fost atât de generoasă, încât Anglia și Franța – dacă voiau cu adevărat pace – ar fi trebuit să silească Polonia să accepte”. Curând după începerea campaniei, Manstein a vizitat o formațiune militară al cărei comandant fusese nu cu multă vreme în urmă: „A fost emoționant să-i văd atât de mulțumiți de apariția mea neașteptată... Cranz [succesorul lui] mi-a spus că este o plăcere să comanzi o divizie atât de bine antrenată”.

Într-o scrisoare adresată soției, Manstein îi descria programul zilnic din perioada campaniei, în care a îndeplinit funcția de șef de stat-major al Grupului de Armate Sud, comandat de Rundstedt: „Mă trezesc la 6.30, plonjez în apă [ca să înot], intru în birou la 7.00. Rapoarte matinal, cafea, apoi lucru sau vizite cu R [undstedt]. Prânz, bucătăria de campanie aici. Apoi jumătate de oră pauză. După cină, pe care o luăm împreună cu ofițerii de

stat major, la fel ca prânzul, sosesc rapoartele de seară. Și tot așa, până la 23.30". 52 Ce contrast năucitor între liniștea care domnea la cartierul general al armatei și tragedia umană incomensurabilă declanșată de acțiunile acestuia. Manstein a semnat un ordin către forțele care împresurau Varșovia, cerându-le să tragă în oricine ar fi încercat să fugă, considerând că, dacă locuitorii nu reușeau să scape de bombardament, va fi mai ușor să forțeze o încheiere rapidă a campaniei și să evite o luptă pe străzile orașului. Cu toate acestea, era un om atât de delicat, încât părea uneori încăperile în care se afla Rundstedt, nesuportând limbajul obscen al șefului său. La 25 septembrie, s-a bucurat nespunând de o vizită de felicitare din partea lui Hitler, scriindu-i soției: „A fost o plăcere să văd cum soldații ovaționau la trecerea mașinii Führerului”. 53 În 1939, corpul ofițerilor din Wehrmacht dădea deja semnele falimentului moral care avea să-l caracterizeze până în 1945.

Un ofițer de cavalerie polonez, Klemens Rudnicki, descrie soarta tristă a regimentului și a cailor săi mult-iubiți din noaptea de 27 septembrie, ultima înainte de căderea Varșoviei: „Flăcări roșii, sclipitoare ne lumineau caii, ce stăteau înșirați, fără să necheze sau să se miște, de-a lungul zidurilor Parcului Lazienki, semănând cu niște schelete înșeuate. Câțiva muriseră; unii sângerau din răni uriașe, larg deschise. Cenzor, armăsarul lui Kowalski, era încă viu, dar zăcea cu măruntaiele scoase. Nu de mult câștigase, la Tarnopol, Cupa Armatei. Fusesse mândria noastră. Un glonte în ureche i-a curmat suferința. A doua zi, probabil, un om care trebuie să-și astâmpere foamea va tăia o halcă din crupa lui”. 54

Varșovia a capitulat la 28 septembrie. Căpitanul Krysk, din Escadronul al III-lea, aflat sub comanda lui Rudnicki, a declarat cu emoție în glas că respinge ordinul: „Mâine dimineață vom da o șarjă împotriva germanilor, ca să păstrăm tradiția Regimentului al IX-lea Lăncieri de a nu se preda niciodată”. 55 Rudnicki l-a convins să renunțe;

împreună, ofițerii regimentului și-au ascuns drapelul în biserica Sf. Antonie din strada Senatorska, singura clădire aflată încă în picioare în marea de moloz. Rudnicki reflecta cu tristețe și obidă că armata poloneză ar fi trebuit să se retragă spre interiorul țării, pentru o acțiune defensivă prelungită, în loc să formeze o linie de avangardă slabă și lesne de străpuns. Pe de altă parte, o atare decizie ar fi fost „în contradicție cu aspirațiile noastre naționale, cu tradițiile noastre militare și cu speranțele de a deveni o mare Putere” 56.

Pe 29 septembrie, trupele din Modlin, o localitate la nord de Varșovia, s-au predat și ele germanilor, care au luat 30.000 de prizonieri. Treptat, rezistența organizată a încetat, peninsula Hei căzând la 1 octombrie; ultima ciocnire s-a înregistrat în localitatea Kock, la nord de Lublin, în data de 5. Sute de mii de soldați au căzut în mâinile invadatorilor, mulți alții încercând să fugă. Tânărul aviator B.J. Solak a fost mișcat de imaginea unui colonel de aviație care ședea sub un copac, cu obrajii scăldați în lacrimi. Feliks Lachman a fost unul dintre mulții polonezi ale căror gânduri s-au întors în acele clipe la romanul *Pe aripile vântului*. În timp ce își părăsea locuința, medita: „Pustie cum era Tara, Scarlett O’Hara trecea prin foc și apă să ajungă în locul unde știa că este căminul ei. Noi părăsiserăm, o dată pentru totdeauna, oamenii și lucrurile care alcătuiau mediul nostru social, intelectual și emoțional. Mergeam fără țintă, în gol”. 57 După un raid aerian asupra orașului Krzemieniec, Adam Kruczkiewicz a văzut pe stradă un bătrân evreu în culmea disperării, „aplecăt deasupra cadavrului soției lui... rostind un șir de blesteme și blasfemii și strigând: «Nu există Dumnezeu! Hitler și bombele sunt singurii dumnezei! Nu există milă și îndurare pe lume!»” 58

Câteva unități poloneze de cavalerie au reușit să fugă în Ungaria, unde au depus armele. La cazarma Regimentului al III-lea Husari al armatei maghiare, fugarii epuizați au fost impresionați de primirea ce li s-a făcut de

către ofițerii unguri, conduși de bătrânul colonel von Pongratsch, în uniformă de gală. Peste câteva zile, când polonezii au plecat spre lagărul de prizonieri, mustăciosul veteran și-a luat la revedere și i-a îmbrățișat pe rând. Aceste gesturi de curtoazie erau bine-venite, căci ele fuseseră îndepărtate din universul necruțător în care majoritatea polonezilor erau acum obligați să trăiască.

Ca să scape de inamic, generalul Władysław Anders și-a dus divizia împrăștiată și sleită de puteri spre est. Soldații cântau în timp ce își îndemneau caii, ajunși piele și os, să înainteze prin mulțimea de refugiați și militari răătăciți. Apoi au dat peste Armata Roșie, iar Anders a trimis un ofițer de legătură la cartierul general sovietic, ca să ceară permis de liberă trecere spre granița ungară. Omului i s-a luat tot ce avea, fiind amenințat cu execuția. Tunurile rusești au început să tragă asupra pozițiilor poloneze. Anders le-a ordonat soldaților să se împartă în grupuri mici și să-și croiască singuri drum spre Ungaria. El însuși, grav rănit, a fost capturat împreună cu mulți alții. Un ofițer rus i-a spus plin de sine: „Acum suntem buni prieteni cu nemții. Împreună vom lupta contra capitalismului internațional. Polonia a fost unealta Angliei, iar pentru asta trebuia să piară”. 59

Regina Lempicka s-a numărat printre sutele de mii de polonezi care au fost arestați arbitrar de ruși în lunile următoare și trimiși ulterior în Kazahstan. Bunica ei și nepoțica nou-născută au murit de inaniție în cursul acestui exil, iar fratele ei, soldat, a fost împușcat. Experiența trăită de familie în prizonieratul rusesc a devenit, după cum scria ea mai târziu, „un coșmar înfiorător”. Când un grup de soldați polonezi era dus de gardienii ruși pe un pod de la graniță, un prizonier a spus cu un aer sumbru: „Intrăm în Rusia. Nu ne vom mai întoarce niciodată”. Tadeusz Zukowski scria: „Din acel moment, întreaga lume a părut să se schimbe – alt cer, alt pământ, alți oameni. O senzație ciudată, de parcă s-ar fi rupt ceva în tine, de parcă te-ar fi părăsit și ultimul strop de viață și ai fi intrat brusc într-o

peșteră întunecoasă, într-un pasaj subteran cufundat în beznă". 60 O femeie i-a spus pe un ton disprețuitor unui prizonier polonez în drum spre Gulag: „Stăpâni fasciști ce sunteți! Aici, în Rusia, o să învățați ce înseamnă munca. Aici o să fiți destul de puternici să munciți, dar prea slabi să-i asupriți pe cei sărmani!" 61

În lunile ceau urmat, aproximativ, 5 milioane de polonezi, majoritatea civili, evacuați din locuințele lor din estul țării, au cunoscut calvarul prizonieratului sovietic și al înfometării, circa 350.000 pierzându-și viața. Multe familii rămăseseră fără bărbați, aceștia fiind executați sumar. La 5 martie 1940, șeful securității Uniunii Sovietice, Lavrenti Beria, i-a trimis lui Stalin un memoriu de patru pagini în care propunea eliminarea ofițerilor polonezi de rang superior, precum și a altora, identificați drept lideri ai comunităților lor. Cei aflați în lagărele sovietice, spunea Beria, trebuie supuși la „cea mai înaltă pedeapsă - moartea prin împușcare". Stalin și alți membri ai Biroului Politic au aprobat formal recomandarea de a decapita Polonia. În săptămânile următoare, cel puțin 25.000 de polonezi au fost executați de NKVD în diverse închisori sovietice, primind fiecare câte un glonț în ceafă. Cadavrele au fost înhumate în gropi comune, în pădurile din jurul satului Katyn, la vest de Smolensk, în Minsk și în alte locuri, cea mai mare dintre ele fiind descoperită de naziști, spre bucuria lor, în 1943.

Alegațiile ulterioare conform cărora procesele intentate de Aliați germanilor pentru crime de război au reprezentat exemple de „justiție a învingătorilor" și-au găsit o susținere grăitoare în faptul că niciun rus nu a fost vreodată pus sub acuzare pentru Katyn. În octombrie 1939, un polonez interogată de ofițeri NKVD a întrebat cu amărăciune în glas: „Cum este posibil ca URSS, un stat progresist și democratic, să fie în relații de prietenie cu Germania nazistă reacționară?" Anchetatorul i-a răspuns cu răceală: „Te înșeli. Politica noastră actuală este de neutralitate față de conflictul dintre Anglia și Germania. Să

sângereze - puterea noastră nu va face decât să sporească. Iar când ei își vor fi epuizat forțele, noi vom fi puternici și proaspeți, lucru decisiv în ultima fază a războiului". 62 Iată ceea ce pare a fi o reprezentare fidelă a aspirațiilor lui Stalin.

Vizitând Varșovia pe 5 septembrie, Hider a gesticulat către ruine, adresându-se corespondenților străini care-l însoțeau: „Domnilor, ați văzut cu ochii voștri ce nebunie criminală a fost încercarea de a apăra acest oraș... Nu îmi doresc decât ca unii oameni de stat din alte țări, care par a vrea să transforme întreaga Europă într-o a doua Varșovie, să aibă și dumnealor ocazia să vadă ce înseamnă cu adevărat războiul”. 63 Primarul Varșoviei, Starzynski, a fost trimis la Dachau, unde, patru ani mai târziu, a fost ucis. Pierderile suferite de armata poloneză s-au ridicat la 70.000 de morți și 140.000 de răniți, la care s-au adăugat mii de civili uciși. De partea germană au fost 16.000 de morți și 30.000 de răniți. În jude 700.000 de soldați polonezi au fost luați prizonieri. La Londra, s-a format, neoficial, un guvern polonez în exil.

Șeful Marelui Stat-Major Imperial al Armatei Britanice, generalul Edmund Ironside, a avut o întâlnire cu Adrian Carton de Wiart la întoarcerea acestuia de la Varșovia, prilej cu care l-a repezit disprețuitor: „Ei bine, polonezii dumitale n-au făcut mare lucru”. 64 Această afirmație reflecta intenția de a zădărnici speranțele britanicilor și francezilor că armata poloneză va pricinui destule pierderi Wehrmachtului ca să ușureze misiunea Aliatilor occidentali de a-i da lovitura de grație. Carton de Wiart i-a răspuns: „Să vedem ce vor fiice și alții, domnule”. Extraordinar de mulți polonezi au acceptat să plece în exil, să se despartă de tot ce cunoșteau și iubeau, pentru a continua lupta împotriva lui Hitler. Circa 150.000 au pornit-o spre vest, unde au ajuns, adesea, după multe peripeții. A fost de departe cel mai mare exod voluntar al membrilor unei națiuni cucerite de Germania și reflecta dorința arzătoare a polonezilor de a continua lupta.

Refugiații care au apucat calea Occidentului au fost uluiți de caldă primire ce li s-a făcut în Italia fascistă, unde o mulțime de oameni striga: „Bravo, *Polonia!*”

Înainte de a părăsi aerodromul la care era instructor de zbor, Witold Urbanowicz i-a dăruit menajerei un radio și cămășile sale de mătase, iar portarului, ținuta de gală, după care s-a urcat într-un autobuz, împreună cu elevii lui, și a pornit spre România; peste aproape un an, la manșa unui Hurricane, el avea să devină unul dintre așii aviației britanice. Aproximativ 30.000 de polonezi, o treime dintre ei piloți militari și personal terestru, au sosit în Marea Britanie în 1940, lor având să li se alăture mulți alții. Un bărbat ținea strâns o elice de lemn, simbol de care nu se despărțise o clipă de-a lungul călătoriei de 4 800 km. După eliberarea din captivitatea stalinistă, mulți alții s-au alăturat Armatei Britanice din Orientul Mijlociu. Ei vor contribui la efortul de război făcut de Aliați cu mult mai mult decât contribuise Marea Britanie la cel polonez.

Polonia a fost singura țară ocupată de Hitler în care nu a existat niciun fel de colaborare între cuceritori și cucerii. Naziștii i-au catalogat pe localnici drept sclavi, primind în schimb ura lor neîmpăcată. Când soția prințului Paul Sapieha a trecut frontiera alături de o mulțime de refugiați, fiica ei a întrebat-o: „Și în România o să avem bombe?” Prințesa i-a răspuns: „Nu, de-acum nu vor mai fi bombe. Aici nu e război. Mergem într-un loc cu soare, unde copiii se pot juca unde poftesc”. Fetița a insistat: „Și când ne întoarcem acasă, la tăticu’?” Mama n-a știut ce să-i răspundă. Curând, în Europa, cu greu avea să se mai găsească un loc în care oamenii, adulți sau copii, să se simtă în siguranță.

Hitler își propusese să cucerească Polonia, însă, așa cum se întâmplă adesea, nu avea planuri clare pentru ce avea să urmeze. Doar când a devenit limpede că Stalin era încântat de ideea dispariției Poloniei, a hotărât conducătorul Germaniei să anexeze vestul țării. Înainte de război, naziștilor le plăcea să catalogheze disprețuitor

Polonia drept un *Saisonstaat* - un stat temporar. Acum, aceasta încetase cu desăvârșire a mai fi un stat, Hitler devenind stăpân peste teritorii locuite de 15 milioane de polonezi, două milioane de evrei, un milion de etnici germani și două milioane de oameni de alte naționalități. Printre alte caracteristici ale sale se număra și ura față de toți cei care i se împotriveau. Această trăsătură nu a întârziat să se manifeste la adresa polonezilor și în special, bineînțeles, la adresa evreilor polonezi. Într-o zi, la scurtă vreme de la începutul ocupației, în orașul todz, Szmulek Goldberg tocmai se întorcea acasă de la serviciu, când „m-am lovit de haos pe străzi. Oamenii alergau înnebuniți în toate direcțiile. Cineva s-a oprit și m-a apucat de mânecă. «Ascunde-te! Ascunde-te!» mi-a strigat el. «Nemții îi prind pe evrei sub amenințarea armelor și îi iau cu camioanele.»” 65 Goldberg s-a uitat la camioanele care treceau pe lângă el, încărcate cu prizonieri - o primă indicație clară a intențiilor lui Hitler privitoare la cei de aceeași rasă cu el. În câteva săptămâni de la ocuparea țării, își pierduseră deja viața câteva mii de evrei polonezi.

În Marea Britanie, Tilly Rice, care, împreună cu copiii ei, fusese evacuată din Londra într-un mic port pescăresc din nordul regiunii Cornwall, scria pe 7 octombrie, la sfârșitul campaniei poloneze: „În gospodăria în care locuiesc, toată povestea asta a fost primită cu o tăcere plină de stupefacție... Războiul continuă, însă e ceva foarte îndepărtat și doar cu repercusiuni ocazionale asupra vieții comunității... Propriile mele reacții la ceea ce se petrece devin, din zi în zi, tot mai pline de indiferență”. 66 Marea Britanie și Franța declaraseră război Germaniei pentru a salva Polonia. Acum, Polonia dispăruse, iar reprezentanții ei erau excluși din Consiliul Suprem de Război al Aliaților, unde prezența lor era considerată de prisos. Mulți politicieni, dar și cetățeni obișnuiți din cele două țări se întrebau: în ce scop se duce acest război? Cum poate fi el purtat cât mai eficient? Ambasadorul SUA la Londra, Joseph Kennedy, îi spunea omologului său polonez,

ridicând din umeri: „Unde Dumnezeu să se bată Aliații cu germanii ca să-i înfrângă?” 67 Deși Kennedy era un anglofob și un defetist învederat, întrebarea lui era justificată, iar guvernele aliate nu aveau răspuns la ea. După căderea Poloniei, lumea aștepta stupefiată să vadă ce ar putea să urmeze. De vreme ce Franța și Marea Britanie nu aveau curajul să preia inițiativa, desfășurarea ulterioară a conflictului era în întregime la cheremul lui Adolf Hitler.

Capitolul 2

Niciun pic de pace, un pic de război în noiembrie 1939, Comitetul pentru Decernarea Premiului Nobel anunța că, în condițiile în care războiul cuprinsese bună parte din Europa, hotărâse ca, în anul acela, să nu acorde premiul pentru pace. Totuși, în ochii multor britanici și francezi, căderea Poloniei făcea inutil conflictul în care îi împinseseră guvernele lor. Armata franceză, cu un mic contingent britanic la locul său obișnuit, pe flancul stâng, ținea piept forțelor germane la granița de est a țării. Aliații însă nu aveau nicio dorință de a trece la operațiuni ofensive, oricum, nu înainte de a fi înarmați corespunzător. Campania din Polonia dovedise eficiența cu care acționau Wehrmachtul și Luftwaffe, deși acestea nu loviseră cu toată puterea. Generalul Gort, comandantul Forței Expediționare Britanice, era îngrozit de starea unora dintre unitățile din teritoriu, care sosiseră, în octombrie, spre a se alătura celor cinci divizii slab echipate de sub comanda lui. Nu crezuse că e posibil să vadă așa ceva în Armata Britanică. „Oamenii nu aveau nici cuțite, nici furculițe, nici câni”.

Desfășurarea trupelor aliate era serios îngreunată de neutralitatea Belgiei. S-a presupus că, în eventualitatea unui atac al lui Hitler în vest, germanii vor folosi tactica din 1914, cu traversarea Belgiei, însă regele Leopold a refuzat să ofere Germaniei pretextul de a-i invada țara îngăduind prezența trupelor anglo-franceze pe teritoriul său. În consecință, armatele aliate de pe aripa stângă și-au petrecut bună parte din friguroasa iarnă a lui 1939

construind structuri defensive de-a lungul graniței franceze, pe care intenționau să le abandoneze la primul atac din partea germanilor, în favoarea unei ofensive în Belgia. Cum, în Anglia, mobilizarea fusese declarată numai de curând, britanicii duceau lipsă de oameni instruiți la nivelul celor din majoritatea țărilor de pe continent. Tradiția antimilitaristă a țării era un motiv de mândrie pentru locuitorii ei, însă consecința a fost că, declarând război celei mai mari puteri europene, ea nu putea să ofere armatelor franceze trimise împotriva Germaniei decât resurse terestre și aeriene limitate. Orice acțiune terestră atârna de voința parlamentului de la Paris. Franța începuse să se reînarmeze înaintea Marii Britanii, dar tot mai avea nevoie de un număr mare de tancuri și avioane. Aliații erau prea slabi și ca să forțeze o înfruntare decisivă cu Wehrmachtul, și ca să lanseze un atac aerian eficient împotriva Germaniei, presupunând că ar fi dorit asta. În iarna lui 1939, RAF și-a trimis doar sporadic bombardierele în atacuri de zi asupra navelor de război germane aflate pe mare, soldate cu pierderi grele și rezultate neconcludente.

Simțul realității le-ar fi spus guvernelor aliate că existau puține șanse ca Hitler să amâne o ciocnire în vest până ce inamicul era destul de bine echipat ca să-l înfrunte. S-au încăpățânat, în schimb, să creadă că timpul era de partea lor. Au căutat să-și valorifice superioritatea navală impunând o blocadă asupra Germaniei. Gamelin vorbea de lansarea unei ofensive terestre de proporții în 1941 sau 1942. Cele două guverne se agățau de speranța că, între timp, poporul și armata germană „își vor veni în fire” și își vor da seama că nu pot susține un conflict prelungit. Potrivit concepției exagerat de optimiste a Aliaților, ocuparea Poloniei fusese ultimul triumf al nesăbuitelor ambiții teritoriale manifestate de Hitler: cetățenii germani cu capul pe umeri îi vor răsturna de la putere pe naziști și se va putea ajunge la o înțelegere cu noul regim.

Aliații au formalizat adoptarea în comun a deciziilor prin crearea unui Consiliu Superior de Război, de felul celui care fusese înființat abia în ultimul an al conflictului precedent. S-a căzut de acord ca britanicii și francezii să împartă cheltuielile de război într-un raport de 60 la 40, proporțiile reflectând dimensiunile relative ale celor două economii. Teama provocată de ascensiunea stângii, o potențială armă în slujba lui Stalin, a influențat profund politica și deciziile adoptate de Franța. În octombrie 1939, 35 de deputați comuniști au fost reținuți în interesul siguranței naționale. În martie următor, 27 dintre ei au fost judecați și majoritatea au primit condamnări de până la cinci ani de închisoare. Au mai fost arestați aproximativ 3 400 de activiști comuniști, iar peste 3.000 de refugiați comuniști străini au fost internați.

Una dintre greșelile comise de Aliați în alcătuirea strategiei, în măsura în care a existat o strategie, a fost să se concentreze asupra întăririi capacității militare în detrimentul moralului; miniștrii au ignorat influența nefastă pe care o are inactivitatea asupra opiniei publice. În mintea multor cetățeni britanici și francezi, toate eforturile păreau lipsite de sens – țările lor se angajaseră să lupte, dar nu luptau. Francezii erau sensibili mai ales la povara economică reprezentată de susținerea a 2, 7 milioane de oameni aflați sub arme. Le-au bătut capul britanicilor cu avantajele unei acțiuni decisive pe toate fronturile, mai puțin pe Frontul de Vest. Cu gândul la cei 1, 3 milioane de morți din Primul Război Mondial, francezii se temeau să provoace o nouă baie de sânge pe teritoriul lor. Însă propunerile lor cu privire la declanșarea unor operațiuni la periferia Europei – de pildă, un front balcanic la Salonic, menit să prevină un atac german în zonă – nu au fost primite favorabil de Londra. Britanicii se temeau că un atare pas nu va face decât să-i provoace pe italieni să se alăture cauzei germane. Miniștrii britanici nu voiau nici să aducă vorba în public despre un „front antifascist”, de teamă să nu-l supere pe Benito Mussolini.

Incapabili să definească niște obiective militare credibile, mulți politicieni britanici și francezi tare și-ar fi dorit să cadă la pace cu Hider, dacă acesta ar fi acceptat să-și mai domolească ambițiile teritoriale; cele două popoare își dăduseră seama cum stăteau lucrurile, inventând expresii precum „războiul ciudat” și „războiul plictisitor”. Mass Observation, o organizație specializată în studii sociale, raporta existența unui „sentiment puternic, în întreaga țară, că acest nenorocit război nu merită continuat... Putem deduce că Hider a câștigat prima confruntare propagandistică din acest război. A reușit să le ofere alor lui o colosală poveste de succes – Polonia”.

Ar fi greu de exagerat impactul lunilor de pasivitate asupra moralului trupelor franceze. În noiembrie 1939, comandantul corpului britanic, Alan Brooke, își descria sentimentele la vederea unei parade a Armatei a IX-a franceze: „Rar mi-a fost dat să văd ceva mai șleampăt... soldați nebărbierți, cai neșesălați, o lipsă totală de încredere în sine sau în unitățile lor. Dar ce m-a șocat cel mai tare a fost expresia de pe chipurile soldaților, o expresie de nemulțumire și insubordonare... N-am putut să nu mă întreb dacă nația franceză mai are tăria să-și ducă până la capăt rolul în acest război”. 1 Exilații polonezi, dintre care câteva mii făceau acum parte din forțele armate franceze, erau îngroziți de atitudinea echivocă demonstrată de aliații lor. Pilotul Franciszek Kornicki scria că „francezii, atât comuniști, cât și fasciști, lucrau împotriva noastră, iar Lyon-ul era plin de aceștia din urmă. Într-o zi, cineva îți arăta prietenie, a doua zi, altcineva te înjura” 2.

Un soldat francez, scriitorul Jean-Paul Sartre, nota în jurnalul său pe 26 noiembrie: „Toți soldații... erau nerăbdători la început să meargă la luptă, iar acum mor de plictiseală”. Un altul, Georges Sadoul, scria pe 13 decembrie: „Zilele trec, nesfășite și pustii, fără pic de activitate... Ofițerii, mai ales rezerviștii, au aceleași păreri ca soldații de rând... Ai impresia că s-au săturat de război,

spun și repetă că vor să se întoarcă acasă”. Pe 20 februarie, Sartre observa: „Mașinăria de război merge în gol... Nu mai departe de ieri, un sergent îmi spunea, cu o sclipire de nădejde în ochi: «Eu cred că se va aranja totul, că Anglia o să cedeze.»”.

Britanicii erau la fel de nedumeriți. Jack Classon, un tânăr vânzător de la un magazin din Everton, îi scria unui prieten din armată: „Războiul ăsta cam bate pasul pe loc, nu? În ziarul de dimineață citim un lucru, a doua zi citim dezmințirea, iar chestia asta ne termină afacerea. Poți să dai vina pentru pesimismul meu pe draperiile negre de la magazin și pe ferestrele înnegrite care se holbează la tine când urci la etaj... Cinema Curzon îl are, de vreo săptămână, ca invitat pe Henry Croudson, organistul... unora le place asta mai mult decât filmul, cel mai popular număr al său fiind «O să atârnăm rufe pe Linia Siegfried». Publicul e în delir de fiecare dată când el cântă asta”. 3

Un milion și jumătate de femei și copii, evacuați din orașele britanice de teama bombardamentelor germane, odată ajunși într-un mediu nefamiliar, sufereau cumplit din cauza dorului de casă. Unul dintre ei, Derek Lambert, un puști de nouă ani, din suburbia londoneză Muswell Hill, avea să-și amintească mai târziu: „Ne culcam în paturi străine și adormeam cu pumnii încleștați Aveam, la picioare, sticle cu apă caldută, iar în perne, săculeți de mătase umpluți cu lavandă. Se auzea un țipăt de bufniță; aripi atingeau ușor fereastra, îmi aminteam sunetele Londrei, trenurile și motocicletele trecând în depărtare, crengile de scoruș care stăteau să se frângă, câinele vecinilor, bâzâitul radioului, geamătul celei de-a cincea trepte și dregerea glasului de la zece treizeci; îmi aminteam tapetul atât de familiar, pe care puteai să străbați într-o canoe râuri cu ape repezi sau să conduci un tren pe câmpii nesfârșite... Plângeam cu toții, neconsolați”.

4

Majoritatea celor evacuați erau din pătura de jos a

societății, șocându-și gazdele de la țară cu zdrențele și indisciplina lor. Copiii urbei, victime ale Marii Crize din anii 1930, nu erau obișnuiți să mănânce la ore fixe, iar unii nu văzuseră niciodată cuțite și furculițe. Erau însă obișnuiți să supraviețuiască cu „fărâme” – pâine cu margarină, pește cu cartofi prăjiți – înfulecate din mers, cu alimente conservate și dulciuri. Nu le plăceau supa, budincile și legumele, cu excepția cartofilor. Mulți făceau caz de înstrăinarea lor, săvârșind mici delikte. Iar obiceiurile mamelor lăsau cu gura căscată comunitățile rurale așezate: „Sătenii nu erau de acord cu prezența evacuaților, în special din cauza hainelor murdare și apucăturilor lor”, scria Muriel Green, care lucra la un garaj din Snettisham, comitatul Norfolk. „Dar și din pricina reputației de bețive și a limbajului urât. Rar s-a pomenit în satul nostru ca femeile să înjure sau să intre în cârciumă. Când ieșeau, oamenii se uitau îngroziți la ele. Proprietarul căsuțelor de vacanță zicea: «Ar trebui să le vezi cum dau băutura pe gât.»” 5 Până la Crăciun, în condițiile în care țara nu fusese bombardată încă, majoritatea evacuaților se întorseseră în orașele de baștină, spre marea lor ușurare, dar și spre bucuria gazdelor.

Dacă efortul britanic de război nu prea avea substanță, în schimb avea o mulțime de simboluri: clădiri publice protejate cu saci de nisip, baloane de baraj care pluteau deasupra Londrei, un camuflaj strict pe durata nopții. Până să se încheie pacea, accidentele din nopțile de camuflaj au făcut mai multe victime decât Luftwaffe. În ultimele patru luni ale anului 1939, s-au înregistrat 4 133 de morți pe șosele, dintre care 2 657 erau pietoni, o cifră aproape dublă față de aceeași perioadă a anului 1938. Mulți alții au fost victimele unor accidente fără legătură cu circulația rutieră. Aproximativ 18% dintre cei care au răspuns la un sondaj realizat de Universitatea Princeton în decembrie 1940 au spus că s-au rănit în timp ce bâjbâiau prin întuneric; trei sferturi erau de părere că măsurile de apărare antiaeriană ar trebui relaxate⁶. Regulamentele

erau aplicate cu o asemenea severitate, că doi soldați care tocmai erau scoși din sediul Tribunalului Central de la Londra după ce fuseseră condamnați la moarte pentru crimă au fost aspru muștrați fiindcă nu își luaseră măștile de gaze⁷. Două milioane și jumătate de cetățeni s-au înrolat în forțele de apărare civilă.

Izlazuri întinse și spații publice urbane au fost cultivate cu porumb și legume. Fermierul Arthur Street, din Wiltshire, și-a arat pășunea, așa cum ordonase guvernul, și și-a trimis calul, antrenat pentru vânătoare, să fie pregătit pentru a fi pus la lucru. Mulți armăsari de călărie au suferit din pricina acestei îndatoriri umile, însă Jorrocks, calul lui Street, „s-a întors acasă ca un adevărat domn, iar de-atunci a cărat laptele, a tras semnătoarea, a arat și a făcut tot soiul de munci fără să pătimească ceva... Ce părere are el despre toate astea, nu știu. Habar n-are ce e chestia aia care se rostogolește și zdrăngăne în urma lui, iar din felul în care își ține urechile, se vede că e oarecum îngrijorat. Dar, cum nu l-am dezamăgit niciodată până acum, socotește că nu o s-o facem nici de acum înainte, așa că își face treaba, ca un domn ce este” ⁸. Fermierii care, în anii 1930, se zbatuseră să scape de faliment trăiau o nouă epocă de prosperitate.

Șapte sute de fasciști au fost internați, o soartă neîmpărtășită de mulți aristocrați care cochetaseră cu Hitler. „E uluitor cum toți lorzii ăștia scapă nepedepsiți pentru simpatiile lor naziste de dinainte de război” ⁹, se plângea comunistă britanică Elizabeth Belsey într-o scrisoare către soțul ei, care era soldat. Dacă britanicii ar fi adoptat politicile franceze anticomuniste, mii de sindicaliști și o parte importantă a păturii intelectuale ar fi sfârșit la închisoare, însă și aceste două categorii au fost lăsate în libertate. Absurditățile se întâlneau încă destul de des: cei de la Hotelul Royal Victoria, din St Leonards-on-Sea, își făceau reclamă în *The Times* afirmând că „sala de bal și toaletele adiacente au fost izolate împotriva gazelor și schijelor” Anunțurile de angajare a servitorilor semănau

destul de mult cu cele de încorporare: „Se caută: a doua servitoare din trei; salariul 42 de lire pe an; două doamne în familie; personal de nouă servitori”. Arhiepiscopul de Canterbury a declarat că rugăciunile pentru victorie sunt îngăduite, opinie neîmpărtășită și de arhiepiscopul de York. Deși războiul era unul legitim, afirma el, nu era și sfânt: „Să căutăm a nu folosi rugăciunea ca armă”. Unii preoți și-au îndemnat credincioșii să ceară ajutorul Celui Atotputernic pentru dragoste creștinească: „Izbăvește-mă de răutate și ură față de dușman”. Dar creștinii britanici s-au mâniat atunci când, în noiembrie, papa i-a trimis lui Hitler un mesaj de felicitare pentru că scăpase dintr-o tentativă de asasinat¹⁰.

Sute de mii de tineri se instruiău în Anglia cu echipament inadecvat, având perspective incerte, deși presupuneau că unii dintre ei urmau să moară. Locotenentul Arthur Kellas, din Regimentul de Grăniceri, considera drept sigură propria supraviețuire, dar specula despre soarta celorlalți ofițeri: „Mă întrebam care dintre ei era destinat morții. Să fie Ogilvy, un omuleț atât de simpatic, atât de îngrijorat de soarta mamei din Dundee? Sau Donald, așa de chipeș, încrezător și mulțumit de sine? Ori Hunt, proaspăt însurat, prosper afacerist din Londra? Germain? Dunbar? Perkins? Perkins, pe care îl tachinam fără milă? Sau Bell, pe care am fost atât de invidioși când a fost trimis să se acopere de glorie cu primul batalion pe frontul din Franța, primul dintre noi care a fost promovat între primii cincisprezece, lăsând în Whitehaven o soră așa de frumoasă? În definitiv, li se întâmplase și taților noștri. Războiul nostru nu avea să fie, probabil, prea diferit de al lor”. ¹¹

Erau atât de tineri. În timp ce unitatea soldatului Doug Arthur de numai 18 ani, trecea în pas de marș prin dreptul unei biserici din Liverpool, în drum spre vaporul ce avea să-i ducă în Franța, băiatul a fost recunoscut de una dintre gospodinele emoționate care îi priveau: „Uitați-vă la el, fetelor”, a spus ea cu milă în glas.

„Ar trebui să fie acăsică la el, cu mămica. Lasă, băiețuș, o să fie bine. Domnu' să vă aibă în pază. El o să vă poarte de grijă, să știi. Ticălosu ăla de Hitler o să dea socoteală de multe. Tare-aș vrea să pui mâna pe el, numa cinci minute, porcu'?” 12

Pe 30 octombrie 1939, președintele SUA, Franklin Roosevelt, scria ambasadorului său la Londra, Joseph Kennedy: „Dacă [Primul] Război Mondial nu a dat naștere unei conduceri autoritare în Marea Britanie, războiul acesta are șanse să o facă, deoarece sunt înclinat să cred că opinia publică britanică a căpătat un plus de modestie și se debarasează încet, dar sigur de vechea atitudine de felul «ne-om descurca noi cumva»”. 13 În cele din urmă, optimismul lui Roosevelt avea să se dovedească justificat, însă numai după alte câteva luni bune de „ne-om descurca noi cumva”.

Următorul episod al conflictului nu a făcut decât să sporească uimirea și nedumerirea privind componența taberelor beligerante, căci l-a avut drept protagonist nu pe Hitler, ci pe Stalin. Asemenea tuturor tiranilor din Europa, liderul rus evalua conflictul în desfășurare prin prisma posibilităților de extindere teritorială pe care i le oferea. În toamna lui 1939, după ce a pus mâna pe estul Poloniei, a căutat să consolideze și mai mult poziția strategică a Uniunii Sovietice, atacând Finlanda, o țară cu întinderi pustii, puțin populată, cu păduri și lacuri, una dintre multele țări ale căror frontiere, a căror existență chiar era de dată recentă și care erau deci vulnerabile. Făcând parte din Suedia până la Războaiele Napoleoniene, Finlanda s-a aflat sub dominația Rusiei până în 1918, când antibolșevicii finlandezi au triumfat în urma unui război civil.

În octombrie 1939, Stalin a decis să întărească protecția Leningradului, aflat la numai 50 km în interiorul teritoriului sovietic, împingând apropiata graniță finlandeză până dincolo de istmul Carelia și ocupând insulele din Marea Baltică deținute de Finlanda; el râvnea

și la minele de nichel de pe coasta nordică a țării vecine. O delegație finlandeză, convocată spre a i se prezenta cererile Moscovei, a uimit întreaga lume respingându-le. Ideea că o națiune de

3, 6 milioane de oameni ar putea ține piept Armatei Roșii părea de domeniul fantasticului, însă finlandezii, deși slab înarmați, erau naționaliști fanatici. Arvo Tuominen, un important comunist finlandez, a respins invitația lui Stalin de a forma un guvern-marionetă și s-a ascuns. Iată ce spunea el: „Ar fi o greșală, ar fi un act criminal, nu era o imagine a guvernării libere de către popor”. 14

În data de 30 noiembrie, la ora 9.20, avioanele rusești au lansat primul dintre multele bombardamente asupra orașului Helsinki, fără daune semnificative în afară de cele provocate legației sovietice și nervilor ambasadorului britanic, care a solicitat să fie eliberat din funcție. Forțele rusești au trecut granița în mai multe locuri, iar finlandezii glumeau: „Ei sunt așa de mulți, iar țara noastră așa de mică, unde vom găsi loc să-i îngropăm pe toți?” Apărarea a fost încredințată mareșalului Carl Gustav Mannerheim, în vârstă de 72 de ani, protagonist al multor conflicte, cel mai recent fiind războiul civil finlandez. Odinioară, pe când se afla în Lhasa ca ofițer țarist, Mannerheim îl învățase pe Dalai Lama cum să tragă cu pistolul; vorbea șapte limbi, finlandeza cel mai puțin fluent. Aroganța lui era comparabilă cu a lui Charles de Gaulle; cruzimea și-o dovedise în acțiunile de epurare a comuniștilor finlandezi înfrânți din 1919 - 1920.

În anii 1930, Mannerheim construisese, de-a curmezișul istmului Carelia, o linie fortificată care îi purta numele. Nu își făcuse nicio iluzie în privința slăbiciunii strategice a țării sale și îndemnase la conciliere cu Stalin. Când însă compatrioții lui au ales lupta, Mannerheim a început să organizeze apărarea țării cu mult profesionalism. Înainte de atacul rușilor, finlandezii au recurs la tactica pământului pârljit, evacuând din zonele de graniță 100.000 de civili. Unii dintre aceștia au acceptat

sacrificiul cu un stoicism impresionant: grănicerii care au avertizat o bătrână să-și părăsească locuința au fost uimiți, întorcându-se să dea foc casei, să constate că femeia măturase și făcuse curățenie înainte de a pleca. Pe masă erau niște chibrituri, un lemn de aprins focul și un bilet: „Când faci un dar Finlandei, vrei să fie ca nou”. Distrugerea caselor și instalațiilor dimprejurul centrului de extragere a nichelului din provincia Petsamo, dincolo de Cercul Polar, a fost de-a dreptul traumatizantă, acestea fiind construite cu enorme strădanii și dificultăți. Zona de frontieră a fost împânzită cu capcane. S-au plantat mine acționate de frânghii, care distrugeau gheața din calea invadatorilor veniți pe lacurile înghețate.

Stalin a atacat în 12 sectoare cu 12 divizii. Majoritatea soldaților sovietici fuseseră informați că Finlanda atacase Uniunea Sovietică, însă unii s-au arătat sceptici și uluiți. Căpitanul Ismael Ahmedov l-a auzit pe un țaran ucrainean zicând: „Tovarășe comandant, spuneți-mi, de ce ducem războiul ăsta? N-a declarat tovarășul Vorosilov, la Congresul Partidului, că nu vrem niciun metru din pământul altora și că nu vom ceda niciun metru din al nostru? Acum de ce luptăm? Pentru ce?” 15 Un ofițer a căutat să explice pericolele acceptării unei granițe aflate atât de aproape de Leningrad, însă ambițiile Moscovei n-au trezit prea mult entuziasm între cei trimiși să le îndeplinească, în majoritate rezerviști locali mobilizați în grabă.

Stalin era imperturbabil. Încrezător că forțele lui de atac, cuprinzând 120.000 de oameni, 600 de tancuri și o mie de tunuri, vor străpunge Linia Mannerheim, nu a luat în seamă avertizările generalilor săi în legătură cu posibilitățile limitate de pătrundere în Finlanda. Tancurile și vehiculele militare erau obligate să înainteze pe spații foarte înguste, între lacuri, păduri și mlaștini. Deși apărătorii nu dispuneau de o artilerie impresionantă și aveau foarte puțin armament antitanc, stângăcia cu care sovieticii atacau le-a permis să facă prăpăd în rândurile

acestora numai cu puști și mitraliere. Curând, ținuturile pustii, înzăpezite din estul Finlandei au fost scăldate în sânge; unii apărători au cedat nervos după ce, ore întregi, seceraseră soldați ruși de la mică distanță. Blindatele sovietice au fost distruse în proporție de 60%, mai ales din pricină că tancurile înaintau fără susținerea infanteriei. Cele mai multe au căzut victimă unor arme primitive, în special sticlelor umplute cu benzină care aveau un fitil aprins și care, la impactul cu un vehicul, împrăștiu foc. Deși fuseseră utilizate și în Războiul Civil din Spania, denumirea de „coș de pâine Molotov”, devenită apoi „cocteil Molotov”, a intrat în limbajul militar al finlandezilor.

Mannerheim observa sec faptul că atacatorii aveau un „fatalism de neînțeles pentru un european”. Comandantul isteric al unui batalion le-a spus ofițerilor săi: „Tovarăși, atacul nostru nu a avut succes; comandantul diviziei tocmai mi-a dat personal ordinul ca, peste șapte minute, să atacăm iar”. 16 Coloanele sovietice s-au urnit încă o dată – și au fost măcelărite. Unele unități finlandeze au adoptat tactici de gherilă mai ample, atacând din păduri unitățile sovietice și apoi retrăgându-se. Căutau să spargă formațiunile atacatorilor, pentru a le distruge apoi treptat, aceste ciocniri purtând numele de *motti* – „lemne de foc” – despicarea dușmanului. Printre eroii acestei campanii s-a numărat și locotenentul-colonel Aaro Pajari, care s-a prăbușit în plină acțiune din pricina unei afecțiuni cardiace, dar a reușit cumva să-și revină și să continue. Asemenea multora dintre compatrioții alături de care lupta, Pajari nu era militar de meserie, însă, la Tolvajärvi, a reușit să obțină o victorie remarcabilă împotriva unor forțe net superioare. În săptămânile de luptă de la Kollaa, finlandezii au utilizat două tunuri franțuzești de 89 mm, turnate în 1871, care trăgeau cu praf de pușcă. În sectorul nordic, apărarea era susținută de un tren blindat din 1918, care făcea întruna curse între punctele amenințate.

Armata Roșie era incredibil de prost echipată pentru

un război în condiții de iarnă. Divizia 44, de pildă, le-a împărțit oamenilor un manual de tactică de luptă pe schiuri, însă nu și schiuri; în primele săptămâni, tancurile rusești nu erau nici măcar vopsite în alb. Finlandezii, în schimb, au trimis patrule pe schiuri, care să blocheze drumurile din spatele frontului și să atace coloanele de aprovizionare ale sovieticilor, adesea pe timpul nopții. Un regiment finlandez de infanterie era condus de colonelul Hjalmar Siilasvuo. Avocat de meserie, scund, blond și tenace, Siilasvuo a organizat o rezistență prelungită în satul Suomussalmi și, în cele din urmă, s-a trezit comandând o întreagă divizie. Rușii erau impresionați de calitățile lunetiștilor finlandezi, pe care îi botezaseră „cuci”. Șeful de stat-major al Armatei a IX-a, comandată de generalul Vasili Ciuikov, a făcut o analiză a eșecurilor din campania finlandeză, trăgând concluzia că ofensiva depinsese prea mult de drumuri: „Unitățile noastre, saturate de tehnologie (în special artilerie și vehicule de transport), sunt incapabile să facă manevre și să lupte în acest teatru”. Soldații, zicea el, „se tem de pădure și nu știu să schieze”. 17

Finlandezii deplâneau amarnic maniera în care dușmanii lor înțelegeau să poarte un război. Un general rus ajuns în pragul disperării a încercat să demineze un câmp mânând pe întinsul lui o herghelie de cai; finlandezii, mari iubitori de animale, au fost îngroziți de carnajul care a urmat. Un bărbat, privind la cadavrele soldaților ruși din sectorul nordic, a spus: „Anul ăsta, lupii vor mânca pe săturate”. Carl Mydans, fotograf al revistei americane *Life*, descria tabloul oferit de un câmp deătălie înghețat: „Lupta aproape că se încheiase când am urcat noi pe cărarea înzăpezită ce ducea de la șosea la râu... Rușii morți erau niște pete pe crusta de gheață. Zăceau ici, colo, contorsionați, în mantalele lor grele și cu pâslari informi, cu chipurile îngălbenite și genele albite de un strat de chiciură. Dincolo de gheață, pădurea era plină de arme abandonate, fotografii și scrisori, cârnați, pâine și pantofi.

Dincoace, erau tancuri moarte, cu șenile explodate, căruțe, cai și soldați morți, blocând drumul și murdărind zăpada de sub pinii înalți și negri”. 18

Atacul sovietic a provocat un șoc în întreaga lume, cu atât mai mult cu cât svastica era un simbol finlandez aducător de noroc. Opinia publică era categoric de partea victimelor. În Italia fascistă, s-au organizat demonstrații profinlandeze. Britanicii și francezii considerau acțiunea lui Stalin o dovadă în plus a distrugătoarei colaborări ruso-germane, ce se manifestase deja în Polonia, deși, în realitate, Berlinul nu avusese niciun amestec în această afacere. Aliații, entuziasmați, voiau să trimită ajutor militar Finlandei. Generalul francez Maxime Weygand îi scria lui Gamelin, îndemnându-l să adopte această măsură, care, în ochii francezilor, avea supremul avantaj de a îndepărta conflictul de granițele lor: „Consider că este esențial să distrugem Uniunea Sovietică în Finlanda... și în alte locuri”. 19 Dar, în ciuda discuțiilor aprinse despre o posibilă expediție anglo-franceză în Finlanda, în lunile care au urmat, dificultățile concrete au părut a fi covârșitoare. Dacă ar fi fost prim-ministru, Winston Churchill probabil că ar fi lansat operațiuni împotriva rușilor. Dar guvernul Chamberlain, în care Churchill, prim lord al Amiralității, era printre puținii care susțineau o politică activă, nu avea curajul să facă Uniunii Sovietice o declarație de război gratuită când amenințarea germană nu fusese încă înlăturată.



Mareșalul Mannerheim conducea campania după un meticulos program personal: era deșteptat la ora 7, în camera lui de la Hotelul Seurahuone, din Mikkeli, la vreo 65 km în spatele frontului; după o oră, se prezenta la micul dejun într-o ținută impecabilă, apoi era dus cu mașina la cartierul general amplasat într-o școală părăsită, situată la câteva sute de metri depărtare. Membru al micii și intimei societăți finlandeze, mareșalul insista să i se citească, unul câte unul, numele victimelor de pe câmpul de luptă. În primele săptămâni de război, cunoscând limitele de care suferea armata lui, s-a împotrivit cu hotărâre cererii subordonaților săi de a avansa și de a exploata succesele obținute. Pe 23 decembrie, finlandezii au lansat totuși un contraatac în istmul Carelia. Infanteriștii s-a năpustit

înainte, strigând *hakkaa poate!* - „omorâți-i!"; lipsiți de artilerie și de sprijin aerian, au fost respinși cu pierderi grele.

Guvernul finlandez nu s-a amăgit niciodată cu ideea că ar putea să-i înfrângă definitiv pe ruși. Unica sa aspirație era să facă inacceptabil de mare prețul realizării ambițiilor lui Stalin. O strategie sortită eșecului, dat fiind că era îndreptată împotriva unui inamic indiferent la pierderile umane. Răspunsul lui Stalin la dificultățile, ba chiar la umilințele suferite în timpul ofensivei din decembrie a fost să-i înlocuiască pe ofițerii superiori incompetenți - un comandant de divizie a fost împușcat, iar altul a stat până la sfârșitul războiului în Gulag - și să trimită întăriri masive. Au fost construite drumuri de gheață, capabile să susțină greutatea tancurilor, așternându-se zăpadă bătătorită peste bușteni, care au fost ulterior stropiți cu apă și lăsați să înghețe. Finlandezii porniseră la război cu muniție de artilerie pentru trei săptămâni; combustibilul și muniția pentru arme de calibru mic trebuiau să ajungă 60 de zile. În ianuarie, aceste rezerve erau aproape epuizate.

Lumea a salutat cu uimire și admirație succesul inițial al finlandezilor. Mannerheim a devenit un erou foarte popular în Occident, iar prim-ministrul francez, Édouard Daladier, a promis că, până la sfârșitul lui februarie, va trimite Finlandei 100 de avioane și 50.000 de soldați, însă nu a mișcat niciodată un deget ca să-și respecte făgăduiala. La Paris, scriitorul Arthur Koestler nota cu dispreț că acest entuziasm al francezilor față de victoriile Finlandei amintește „de un voyeur care își procură satisfacțiile privind la isprăvile virile ale altora, pe care nu e în stare să le imite”, în Marea Britanie, stânga, a cărei voce era săptămânalul *Tribune*, a susținut la început din reflex cauza sovietică, după care a schimbat macazul, sprijinindu-i pe finlandezi.

Pentru Churchill, acțiunea sovieticilor era înrudită cu agresiunea nazistă. Primul lord al Amiralității a exultat

aflând de eșecul lui Stalin, declarând la radio pe 20 ianuarie: „Finlanda, splendidă - nu, de-a dreptul sublimă - în ghearele primejdiei, Finlanda ne arată de ce sunt în stare oamenii liberi. Serviciul făcut de ea omenirii este neprețuit. Finlandezii au dat în vileag, ca să vadă toată lumea, incapacitatea militară a Armatei Roșii și a Forțelor Aeriene Sovietice. Multe iluzii legate de Uniunea Sovietică au fost spulberate în aceste săptămâni de lupte crâncene dincolo de Cercul Polar. Oricine poate vedea cum descompune comunismul sufletul unei națiuni; cum îl ticăloșește și îl înfometează în vreme de pace, cum îi arată jосnicia și urâtenia în vreme de război”.

Pe finlandezi, această retorică i-a îmbărbătat. Parlamentarul conservator Harold Macmillan, care a vizitat Finlanda, povestea că o controloare din Helsiński i-a spus: „Finlandezele vor continua să lupte, deoarece cred că veți veni în ajutorul lor”. 20 Opt mii de suedezi, 800 de norvegieni și danezi, plus câțiva civili americani și britanici au luat arma în mână ca voluntari; unii au ajuns în zona de conflict, însă niciunul nu a luptat efectiv. Marea Britanie nu avea armament nici pentru soldații săi, necum să mai aprovizioneze și o națiune care se lupta ea cu vitejie, dar împotriva altui dușman. Au fost trimise 30 de avioane de vânătoare Gloster Gladiator, 18 dintre acestea fiind doborâte în primele zece zile; finlandezii au fost obligați să le plătească cu banii jos, o anticipare a politicii americane de neutralitate față de Marea Britanie.

Nu încapе îndoială că opinia publică britanică era favorabilă Finlandei, dar nu s-a făcut aproape nimic pentru a transpune în practică acest lucru, în afara pregătirii unei expediții către Narvik, un port din nordul Norvegiei, țară neutră. Aliații găseau foarte ispititoare ideea ca, sub pretextul ajutorului dat Finlandei, să debarce în Norvegia și să taie legăturile Germaniei cu minele de fier din Suedia. Cinismul care caracterizase politica Aliaților în timpul campaniei din Polonia se manifesta astfel din nou. În primele luni ale anului 1940, Londra și Parisul i-au

îndemnat pe finlandezi să continue lupta, fiindcă o capitulare le-ar fi răpit lor pretextul de a interveni în Norvegia. Britanicii, care încă refuzau o ciocnire directă cu rușii, au respins fantezista propunere a francezilor de a debarca o forță expediționară la Petsamo, pe coasta de nord a Finlandei.

La jumătatea lui ianuarie, a început o nouă ofensivă împotriva Finlandei. Într-un loc, 4.000 de ruși au atacat 32 de finlandezi;

primii au pierdut 400 de oameni, dintre apărători supraviețuind numai patru. La 1 februarie, invadatorii au lansat un bombardament masiv asupra Liniei Mannerheim, urmat de atacuri ale infanteriei și blindatelor în număr covârșitor. Artileria finlandeză, atâta câtă era, aproape că își epuizase rezervele de muniție. Cu toate acestea, apărătorii au rămas pe poziții vreme de două săptămâni. La 15 februarie, un ofițer pe nume Wolf Halsti scria: „Spre după-amiază, a apărut în fața cortului nostru un sublocotenent în rezervă, un copilandru, care ne-a întrebat dacă avem ceva de mâncare în plus pentru el și oamenii lui... comanda un pluton format din «bărbați» cărora abia le dăduseră tuleiele. Le era frig, frică și foame și mergeau să se alăture trupelor aflate la barajul rutier de dinainte de Lähde”. 21 A doua zi, Halsti adăuga: „S-a întors sublocotenentul, cu sânge pe haine, a cerut iar de mâncare... a pierdut armele și jumătate dintre oameni într-un atac rusesc”. La fel de mult suferea și dușmanul, mai ales când era încercuit cu săptămânile în aceeași poziție. Iată ce scria un soldat rus pe 2 februarie: „E o dimineață deosebit de friguroasă, sunt aproape - 35°C. N-am putut să dorm din pricina frigului. Artileria noastră a tras toată noaptea. După ce m-am trezit, m-am dus să mă ușurez, dar, în aceeași clipă, un finlandez a deschis focul și un glonț a lovit pământul între picioarele mele. Nu mă mai ușurasem din 25 ianuarie”. 22

Această luptă dezechilibrată nu putea să continue la nesfârșit. Guvernul finlandez a făcut un ultim și zadarnic

apel la ajutorul Suediei. Britanicii și francezii au oferit un ajutor militar simbolic: la 12 martie, când o delegație finlandeză semna armistițiul la Moscova, trupele se îmbarcaseră, dar încă nu porniseră la drum. La câteva minute după ce documentul a intrat în vigoare, sovieticii s-au răzbunat printr-un ultim bombardament asupra pozițiilor deținute de inamicul înfrânt. Un ofițer finlandez le scria alor săi: „Un lucru e clar: nu am dat bir cu fugiții. Eram pregătiți să rezistăm până la ultimul om. Stăm cu fruntea sus pentru că trei luni și jumătate am luptat din răspuțeri”. 23

Carl Mydans s-a trezit într-un tren spre Suedia alături de trei ofițeri finlandezi, unul dintre ei intrând în vorbă cu americanul: „Măcar dumneata le vei spune că am luptat vitejește”. Mydans a mormăit că așa va face. Atunci, colonelul a izbucnit: „Țara dumitale trebuia să ne ajute... Ați promis, iar noi v-am crezut”. L-a înșfăcat pe Mydans și a început să-l zgâlțâie, strigând: „Șase bombardiere Brewster nenorocite, fără piese de schimb! Iar britanicii ne-au trimis puști din războiul trecut, și alea defecte!” Apoi a început să plângă cu suspine²⁴.

Pacea impusă de Stalin a uluit lumea prin caracterul ei moderat. Acesta și-a văzut împlinite pretențiile teritoriale, echivalente cu 10% din teritoriul Finlandei, dar nu a ocupat întreaga țară, așa cum probabil că ar fi putut să o facă. Se pare că s-a ferit să provoace indignarea întregii lumi într-un moment în care erau în joc chestiuni mai importante. Încrederea îi fusese zdruncinată de pierderile suferite – cel puțin 127.000 de morți, poate chiar un sfert de milion, față de cei 48 243 de morți și 420.000 de oameni rămași fără adăpost în tabăra Finlandei. Prizonierii sovietici eliberați de finlandezi au fost expediați de Stalin în Gulag, ca să reflecteze la trădarea comisă, de a fi acceptat captivitatea.

Campania finlandeză nu a avut nicio relevanță în conflictul dintre Germania și Aliați, dar a influențat semnificativ strategia ambelor părți. Și Germania, și Aliații

au tras concluzia că Uniunea Sovietică era un tigru de hârtie; că armatele lui Stalin erau slabe, iar comandanții lui, niște cârpaci. După armistițiu, cum nu reușise să obțină vreun ajutor util din partea britanicilor și francezilor, Finlanda a făcut apel la Germania pentru asistență militară, Hitler fiind mai mult decât bucuros să i-o acorde. Rușii au tras învățăminte prețioase din acest război și au procedat la echiparea Armatei Roșii cu îmbrăcăminte de iarnă, camuflaj și lubrifianți pentru temperaturi negative, toate având să joace un rol vital în viitoarele campanii. Lumea însă nu a văzut decât că prestigiul Rusiei a fost știrbit de una dintre cele mai mici națiuni europene.

În timp ce finlandezii luptau pentru supraviețuire, armatele aliate au petrecut iarna 1939 - 1940 la frontiera cu Germania, tremurând de frig în buncăre și tranșee înzăpezite. Churchill a căutat să valorifice la maximum din punct de vedere psihologic și propagandistic micile încăierări ale Marinei Regale cu submarinele și navele germane. Un fapt senzațional s-a produs la 13 decembrie, trei crucișătoare britanice întâlnind, în largul coastelor statului Uruguay, cuirasatul de buzunar *Graf Spee*. În bătălia ce a urmat, navele britanice au fost serios avariate de vasul german, mult mai bine echipat, însă și *Graf Spee* a suferit pagube care l-au determinat pe comandant să caute refugiu la Montevideo. Nava a fost scufundată la 17 decembrie, ca să nu mai riște o altă ciocnire, iar căpitanul ei s-a sinucis, deznodământ pe care Aliații l-au prezentat drept o victorie obținută cu dibăcie. Britanicii s-au străduit să-și facă prieteni dincolo de Atlantic sau cel puțin să-și tempereze atitudinea războinică pentru a nu ofensa opinia publică din SUA. Aflând că americanii sunt supărați din cauza perchezițiilor făcute de Marina Regală asupra vaselor lor bănuite de contrabandă, Churchill a ordonat la 29 ianuarie 1940 ca nicio navă sub pavilion SUA să nu mai fie escortată cu forța în zona britanică de conflict. Această concesie nu a fost dezvăluită pentru ca alte țări neutre, ale

căror nave erau supuse inspecțiilor, să nu se considere ofensate.

Între timp, liderii politici și militari ai țărilor aliate se dondăneau: concepția franceză era în continuare dominată de hotărârea de a nu-l provoca direct pe Hitler printr-o acțiune militară; francezii au refuzat până și să bombardeze landul Saarland, puternic industrializat, aflat chiar lângă ei. Guvernul Daladier, favorabil unei inițiative întreprinse cât mai departe de teritoriul Franței, era tentat de ideea înăsprii blocadei asupra Germaniei prin stoparea aprovizionării acesteia cu minereu de fier din Suedia. Aceasta presupunea însă violarea neutralității Norvegiei fie prin minarea rutei maritime din apropierea coastei, pentru a forța navele germane să rămână în larg, fie prin aducerea de trupe și avioane de luptă pe țărm, fie prin ambele metode. Premierul britanic și ministrul său de externe, Neville Chamberlain, respectiv lordul Halifax, nu erau dispuși să adopte o atare strategie, în ciuda îndemnurilor lui Churchill. Multe zile s-au pierdut cu planificarea și pregătirea unei expediții norvegiene, însă operațiunea în sine a fost în mod repetat amânată.

Șeful Marelui Stat-Major Imperial, generalul Edmund Ironside, scria: „Francezii... propun niște idei de-a dreptul năstrușnice.

Sunt complet lipsiți de scrupule”. Gamelin avea să spună: „Opinia publică nu știa ce vrea, dar voia altceva și, mai presus de orice, voia acțiune”. Un ofițer francez de marină, devenit mai târziu istoric, Jacques Mordal, scria cu dispreț: „Ideea era să facem ceva, chiar și o prostie”. 25 Un plan britanic de minare a Rinului s-a transformat într-un nou prilej de dispută, francezii temându-se că germanii vor căuta să se răzbune.

Popoarele celor două țări nu știau aproape nimic despre aceste discuții. Oamenii vedeau doar că armatele lor lăncezeau în zăpada de la frontieră, săpând tranșee și uitându-se lung la nemți. Un sentiment de zădărniciie îi chinuia pe tineri și bătrâni deopotrivă, pe liderii naționali

și cetățenii de rând: „Lumea se căsătorește, se logodește sau face copii”, scria pe 7 aprilie o dactilografa de 23 de ani din Liverpool, pe nume Doris Melling. „Asta mă face să mă simt învechită și străină”. 26 Cu toate acestea, ea se declara neimpresionată de o afirmație frivolă, făcută în *Sunday Express* din ziua aceea, de editorialistul Lord Castlerosse, conform căreia o fată care nu își găsea un soț până la sfârșitul războiului nici nu se străduia prea tare să afle unul. „Majoritatea prietenelor mele au eșuat în viața conjugală - nu au un cămin ca lumea, și-au păstrat slujbele și altele asemenea”.

La cei 30 de ani ai săi, Maggie Joy Blunt, autoare de lucrări despre arhitectură și o persoană cu puternice vederi de stânga, locuia în Slough, la vest de Londra. Pe 16 decembrie 1939, ea observa că aspectul cel mai remarcabil al războiului era acela că viața majorității oamenilor nu se schimbaseră prea mult:

Trebuie să suportăm unele neplăceri - camuflajul, rațiile de benzină, schimbarea mersului autobuzelor și trenurilor, lipsa spectacolelor de teatru, prețurile mai mari la alimente, lipsa anumitor produse de bază, precum acumulatorii, zahărul, untul. Unii adulți fac munci pe care nu le-au mai făcut niciodată și pe care nici n-au crezut că le vor face. Dar nu există nicio schimbare semnificativă în modul nostru de viață, în sistemele de ocupare sau educație, în ideile ori ambițiile noastre... E ca și cum am încerca să mai jucăm un set la tenis înainte să se dezlănțuie furtuna... Un parlamentar local... afirma că nu e deloc în favoarea acestui război „somnoros”. Împrăștierea de manifeste [despre Germania] e la fel de eficientă ca împrăștierea de confeti. Regret că trebuie să spun asta, însă va trebui să-i facem pe germani să sufere pentru ca pacea să devină posibilă.²⁷

De-ar fi știut ea și compatrioții ei că, în iarna lui 1939, naziștii aveau și ei o mulțime de probleme. Când intrase în război, Germania era în pragul falimentului din cauza cheltuielilor făcute de Hitler cu înarmarea. Banii

rămași pentru scopuri civile erau atât de puțini, încât sistemul feroviar se năruia și ducea mare lipsă de material rulant. Două accidente feroviare grave făcuseră 230 de morți și stârniseră furia opiniei publice. Cum naziștii nu reușeau să asigure circulația regulată a trenurilor, industria suferea din cauză că livrările de cărbune fuseseră întrerupte, iar Gestapoul raporta existența unei nemulțumiri generale privind transportul călătorilor. Blocada instituită de Aliați dusesese la prăbușirea piețelor de export și la o gravă penurie de materii prime. Hitler își dorea ca, pe 12 noiembrie, să înceapă o mare ofensivă în Vest și s-a înfuriat când Wehrmachtul a insistat ca acțiunea să fie amânată până în primăvară. Generalii considerau că vremea este total nefavorabilă unei ofensive majore și recunoșteau deficiențele armatei lor, vădite de campania poloneză: Wehrmachtul ducea lipsă de vehicule și armament de toate tipurile. Odată cu sporirea efectivelor militare, forța de muncă din industria germană, care, în mai 1939, număra

24, 5 milioane de lucrători, a scăzut cu patru milioane. Politica industrială se caracteriza prin oscilații puternice și reduceri arbitrare ale producției, impuse de penuria de oțel.

Decizia de a concentra eforturile imediate în direcția fabricării muniției și bombardierelor ușoare Ju88 avea să influențeze mulți ani producția germană de armament. Luftwaffe s-a convins că va da lovitura cu Ju88, aparatul având merite neîndoielnice. Mai târziu însă, lipsa avioanelor de ultimă generație a devenit un handicap sever. Marina germană era în continuare lipsită de forță, amiralul Raeder observând cu tristețe că „nu este dotată adecvat pentru marea luptă... tot ce poate demonstra este că știe să se ducă la fund cu demnitate”. Puterea militară a Germaniei din iarna lui 1939 era doar cu foarte puțin superioară celei a inamicului. În contextul acestor dificultăți, e cu atât mai remarcabil faptul că Hitler a putut să domine mai departe conflictul din punct de vedere

psihologic. Marele său avantaj a fost acela că, deși își luaseră angajamentul de principiu să înfrunte și să zdrobească nazismul, Aliaților le lipsea apetitul pentru inițiativele sângeroase și sacrificiile omenеști necesare îndeplinirii obiectivului. Astfel, Führerul a fost lăsat să-și aranjeze ploile.

În săptămânile de dinaintea atacului german din Vest, relațiile dintre cele două națiuni aliate s-au stricat – fiecare o considera pe cealaltă incapabilă să poarte un război. Opinia publică franceză s-a întors împotriva prim-ministrului Daladier, care, la 20 martie, a cerut votul de încredere al parlamentului. Numai un deputat a votat împotriva lui, 239 au votat pentru – 300 însă s-au abținut. Daladier a demisionat, dar a rămas în guvern ca ministru al apărării, iar locul său a fost luat de Paul Reynaud. Noul lider francez era un conservator în vârstă de 62 de ani, cunoscut pentru inteligența deosebită și fizicul neimpresionant – avea mai puțin de 1, 60 m. Dornic să preia inițiativa, acesta a propus o debarcare în Norvegia și bombardarea câmpurilor petrolifere sovietice de la Baku. Gamelin comenta cu amar: „După Daladier, care nu era în stare să ia nicio hotărâre, ne-am pricopsit cu Reynaud, care ia una la cinci minute”. 28 Noul prim-ministru a susținut inițial planul preferat de Churchill de a mina cursul Rinului, dar a fost refuzat de miniștrii lui, care se temeau încă de răzbunarea germanilor. Britanicii au spus că, dacă Franța nu vrea să susțină această operațiune, nici ei nu vor susține debarcarea la Narvik.

În primele zile ale lui aprilie, când zăpada de pe continent s-a topit, armatele au ieșit ca din hibernare și s-au uitat în jur să vadă ce le-ar putea aduce noul sezon de operațiuni. În sfârșit, Churchill a reușit să-și convingă colegii din guvern să susțină minarea apelor teritoriale norvegiene. Patru distrugătoare au ridicat ancora pentru a duce la îndeplinire ordinul, iar o mică forță terestră s-a îmbarcat în porturile britanice, gata s-o pornească spre Norvegia în caz că germanii reacționau la inițiativa

Marinei Regale. Londra uitase că flota germană era deja în larg. De luni bune, Hider se temea de o intervenție britanică în Norvegia, care ar fi întrerupt aprovizionarea Germaniei cu minereu de fier. Agitația lui a atins punctul culminant la 14 februarie 1940, când distrugătoarele Marinei Regale au urmărit într-un fiord norvegian nava *Altmarky* care aprovizionase cuirasatul *Graf Spee*, pentru a elibera 299 de marinari britanici din flota comercială. Hotărât să zădărnicească planurile englezilor de a pune piciorul în Norvegia, pe 2 aprilie, Hitler a dat ordin ca navele sale să ridice ancora și să înceapă invazia.

Marina și aviația britanică au observat că germanii fac intense pregătiri navale, însă comandanții marinei erau atât de ocupați cu iminenta operațiune de minare, încât nu și-au dat seama că aceste mișcări anunțau o acțiune, nu o reacție din partea germanilor. Amiralitatea a dedus că navele de război ale amiralului Raeder urmau să iasă în Atlantic și să atace rutele maritime britanice; aceasta i-a determinat pe britanici să trimită bună parte din Flota Internă la mare distanță de Norvegia. În ziua de 8 aprilie, înainte de răsăritul soarelui, Marina Regală a reușit într-adevăr să creeze un câmp de mine în apele de coastă norvegiene. Peste numai câteva ore însă, Germania a început invazia în aer și pe mare cu scopul de a ocupa întreaga țară. Războiul ciudat luase sfârșit.

Capitolul 3

Războaie-fulger în Vest

1. Norvegia

Țările europene mai mici au căutat să nu se implice în război. Majoritatea s-au împotrivit unei alianțe cu Germania, care presupunea acceptarea hegemoniei lui Hitler, însă chiar și cele care priveau cu ochi buni obiectivele țărilor democratice s-au ferit să li se alăture în luptă. Experiența istorică le demonstrase că astfel s-ar fi expus la ororile unui război în schimbul unor avantaje nesemnificative. Soarta Poloniei și a Finlandei arătase limpede că Aliații nu erau capabili să-i apere pe cei căzuți

victimă dictatorilor. Olanda și țările scandinave reușiseră să-și păstreze neutralitatea în Primul Război Mondial. De ce n-ar fi reușit și acum? În iarna lui 1939, toți s-au străduit din răspuțeri să nu-l provoace pe Hitler. Norvegienii erau mai îngrijorați de planurile britanicilor privitoare la linia lor de coastă decât de cele ale germanilor. Pe 9 aprilie, la ora 1.30, un consilier l-a trezit din somn pe regele Haakon al Norvegiei și i-a raportat „Majestate, suntem în război!” Monarhul a replicat prompt: „Împotriva cui?”

În ciuda avertismentelor repetate privind iminența unei invazii germane, micuța armată norvegiană nu fusese mobilizată. În capitală s-a instalat rapid camuflajul, însă bătrânul general Kristian Laake, șeful Marelui Stat-Major, a avut o reacție slabă la vestea că navele de război germane se apropiau de fiordul Oslo. El a ordonat ca rezerviștii să fie mobilizați prin poștă, ceea ce însemna că oamenii aveau să se strângă sub arme abia la 11 aprilie. Ofițerii lui au protestat, dar Laake continua să nege o realitate evidentă:

„Puțină mișcare o să le facă bine soldaților noștri!” a declarat el împăciuitor. Navele de război germane au intrat în porturi și au început să debarce trupe. Norvegienii, francezii și britanicii își făcuseră iluzii că Hitler nu va îndrăzni în veci să invadeze Norvegia, sfidând Marina Regală. Informațiile insuficiente și desfășurarea eronată a trupelor au făcut ca Amiralitatea să piardă cel mai bun prilej de a da lovituri grele trupelor germane în momentul debarcării acestora, la 9 aprilie. Ulterior, cu toate că invadatorii au fost intens hărțuiți pe mare, nici Marina Regală nu a fost lăsată în pace de Luftwaffe și Kriegsmarine. Între coasta norvegiană și cea britanică, distanța cea mai mică este de circa 650 km, ceea ce făcea imposibilă trimiterea unor misiuni aeriene de protecție. Navele erau vulnerabile la atacurile bombardierelor, fapt ce, în scurtă vreme, avea să fie demonstrat cu brutalitate.

Cel mai dramatic episod al primei dimineți a

campaniei s-a desfășurat în fiordul Oslo, curând după ora 4. Noul crucișător *Blücher*, având la bord mii de soldați germani, se apropia de străvechea fortăreață Oscarsborg. Cele două tunuri ale acesteia, numite „Moise” și „Aaron” și datând din secolul al XIX-lea, au fost încărcate cu mare trudă. Comandantul fortăreței, colonelul Birger Eriksen, cunoscând limitele artileriștilor săi, a ordonat să nu se tragă decât în ultima clipă. Crucișătorul era la numai 500 m de țărm când tunurile au zvârlit proiectilele. Unul dintre ele a lovit centrul de control antiaerian de pe puntea crucișătorului, în vreme ce altul a distrus o magazie de combustibil pentru avioane, din care a țâșnit o coloană de foc. După ce a mai fost lovit de două ori cu torpile lansate de pe uscat, în doar câteva minute, *Blücher* a luat foc și s-a înclinat puternic, muniția de la bord explodând. Nava s-a scufundat, luând cu ea o mie de soldați germani.

Apoi, capitala Norvegiei a fost cuprinsă de confuzie, devenind scena unei comedii negre. Comandantul desemnat să conducă atacul, generalul Erich Engelbrecht, se afla la bordul crucișătorului avariat. A fost salvat din apele fiordului de niște norvegieni care l-au luat prizonier, lăsându-i temporar pe invadatori fără lider. Generalul Laake a urmat exemplul ofițerilor din subordine și a părăsit orașul, luând mai întâi tramvaiul, apoi încercând, fără succes, să facă autostopul și, în cele din urmă, reușind să prindă un tren. Guvernul norvegian și-a depus demisia, dar regele a respins-o. Parlamentul național, Storting, a intrat în sesiune de urgență, dezbătând cu înflăcărare beneficiile unei capitulări. Miniștrii au propus să fie dărâmate câteva poduri-cheie pentru a opri înaintarea dușmanului, dar mai mulți deputați și-au exprimat dezacordul față de „distrugerea unor valoroase opere de arhitectură”. Ambasadorul britanic a prezentat un mesaj în care Londra promitea ajutor, dar nu a precizat când se va materializa acesta. Parașutiștii germani au ocupat aeroportul din Oslo, majoritatea porturilor din sud-vestul țării căzând, în scurtă vreme, în mâna inamicului. Primele

unități ale celor șase divizii au debarcat și și-au ocupat pozițiile, timp în care guvernul a fugit în nord.

Printre cei care urmăreau năucii sosirea invadatorilor în Oslo se număra și Ruth Maier, o evreică austriacă de 19 ani, refugiată în Norvegia. La 10 aprilie, în suburbia Lillestrom, Ruth descria în jurnalul ei o scenă care avea să devină o realitate tragică în toată Europa: „Îi consider pe germani mai degrabă o calamitate naturală decât un popor... Ne uităm cum oamenii ies pe rând din pivnițe și se adună pe străzi, cu cărucioare pentru copii, păături de lână și copii mici. Stau în camioane, în căruțe cu cai, în taxiuri și mașini particulare. E ca într-un film pe care l-am văzut mai demult: refugiați finlandezi, polonezi, albanezi, chinezi... E atât de simplu și atât de trist: oamenii sunt «evacuați» cu păături de lână, tacâmuri de argint și copii în brațe. Fug din calea bombelor”. 1 Norvegienii le-au răspuns invadatorilor cu o implacabilă ostilitate. Chiar obligați să-și recunoască înfrângerea, nu s-au arătat impresionați de explicații. Ruth Maier a auzit trei soldați germani spunând unui grup de locuitori ai capitalei că 60.000 de etnici germani fuseseră uciși de polonezi înainte ca Wehrmachtul să intervină pentru salvarea lor. Ruth a izbucnit în râs.

[Omul] se întoarce spre mine și zice: „Râdeți, Fräulein?” „Da”.

„Și Führerul nostru!” continuă el cu ochii umezi. „Evident că este și el om ca noi, dar e cel mai bun, cel mai bun din Europa”. [Soldatul] cu ochi albaștri ca cerul – umezi și ei acum – îl aprobă dând din cap: „Cel mai bun... cel mai bun...!” Se apropie și alții să asculte.

Norvegianul zice: „Chiar trebuie să credem că ați venit înapoi să ne apărați?... Așa scrie aici!” Și îi arată un ziar... „Să vă apărăm?”

Nu, nu asta facem”. Dar e întrerupt de blond. „Ba da, sigur că asta facem”. Cel cu păr șaten se gândește o clipă, apoi zice: „Da, de fapt, dacă e să fim cinstiți... vă apărăm de englezi” Norvegianul: „Și dumneata crezi asta?” 2

Încrederea majorității germanilor în justetea, dar și în oportunitatea misiunii lor a fost întărită de succesul ei fulgerător. Invadatorii au încercuit complet sudul Norvegiei, punând mâna pe căile de comunicație cu Germania după ce au ocupat peninsula daneză aproape fără să întâmpine rezistență. Parlamentul țării s-a reunit din nou în orașelul Elverum, la 65 km de Oslo, dezbaterile întetindu-se la aflarea veștii că germanii puseseră un trădător la cârma regimului-marionetă de la Oslo. „Avem acum un guvern Kuusinen”, a declarat disprețuitor prim-ministrul Norvegiei, făcând aluzie la comunistul finlandez Otto Kuusinen, care sprijinise invazia sovietică a țării lui. Omologul său norvegian, Vidkun Quisling, va ajunge însă și mai celebru, numele său intrând în vocabularul limbii engleze⁵.

Patru autobuze în drum spre Elverum, pline cu parașutiști germani, au devenit ținta unui atac armat lansat din spatele unei baricade ridicate pe șosea de membrii unui club de tir; norvegienii i-au respins pe invadatori, siliți să se retragă în dezordine, și l-au rănit mortal pe atașatul german al aerului, căpitanul Eberhard Spiller, care primise misiunea de a aresta conducerea țării. Familia regală norvegiană și miniștrii s-au refugiat în mare taină în sătucul Nybergsund. Regele Haakon al VII-lea era un danez înalt, slab, în vârstă de 67 de ani și fusese ales monarh în 1905, când norvegienii și-au câștigat independența față de Suedia. În 1940, el a dovedit curaj și demnitate. La o ședință de guvern ținută în seara zilei de 10 aprilie, printre troienele din Nybergsund, monarhul s-a adresat miniștrilor cu o voce înaltă, tremurătoare: „Sunt profund mișcat de ideea că trebuie să-mi asum personal responsabilitatea pentru suferințele ce se vor abate asupra țării și poporului nostru dacă pretențiile germanilor sunt respinse... Guvernul este liber să decidă, dar eu îmi voi exprima clar poziția: nu pot să accept... Ar fi în

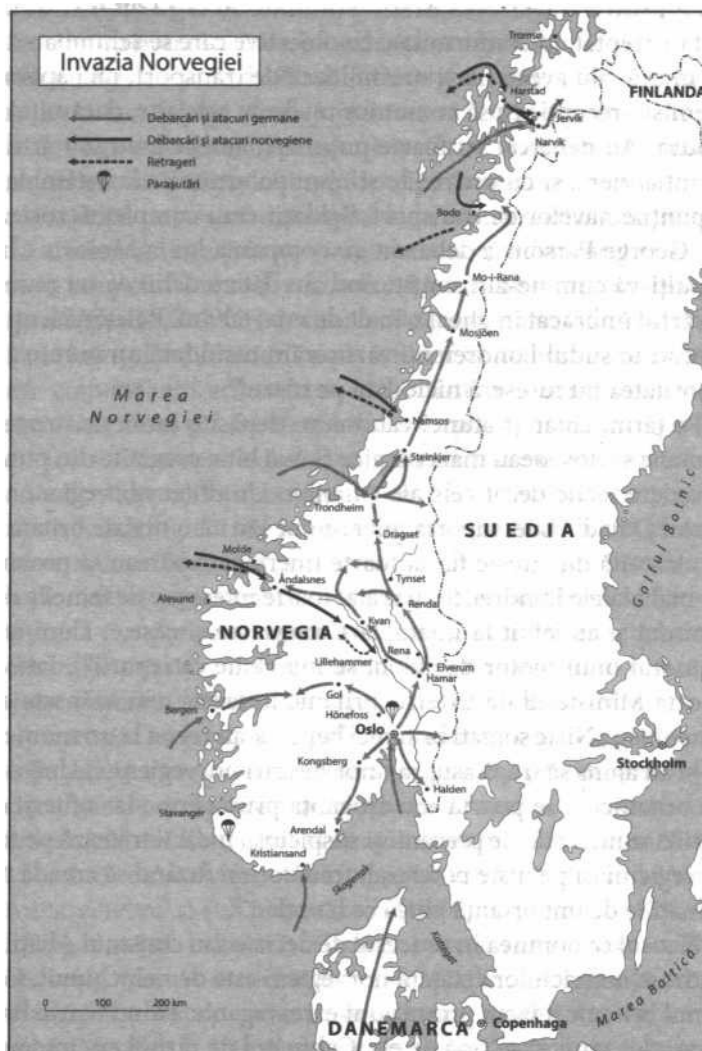
5 Quisling a devenit substantiv comun, cu sensul de „colaboraționist” (n.trad.).

contradicție cu ceea ce socotesc a fi datoria mea de rege". Decât să cedeze insistențelor Berlinului de a-l sprijini pe Quisling, prefera să abdice. Bătrânul rege s-a cufundat în tăcere și a rămas așa vreme îndelungată, după care a izbucnit în lacrimi. În cele din urmă, a continuat: „Acum, guvernul trebuie să hotărască. Decizia lui nu este în niciun fel legată de poziția mea... Dar am simțit că este de datoria mea să o fac cunoscută”. 3

Norvegienii s-au angajat să continue lupta și, astfel, să le dea timp Aliatilor să trimită ajutoare. A doua zi, pe 11 aprilie, Haakon și fiul lui, prințul Olav, se întrețineau cu minștrii când germanii au bombardat intens Nybergsund în tentativa de a decapita conducerea țării. Politicienii s-au adăpostit într-o cocină, iar regele și consilierii lui s-au ascuns într-o pădure din apropiere. Nu a fost ucis nimeni, și cu toate că norvegienii au fost serios zguduți de tirul mitralierelor cu care erau echipate avioanele Heinkel, hotărârea lor a rămas neclintită. Haakon a fost șocat să vadă că germanii deschid focul împotriva unor civili. „Nu suportam să mă uit... copii ghemuiți în zăpadă, în vreme ce gloanțele secerau copacii și ramurile cădeau peste ei”. A jurat că nu va mai căuta niciodată adăpost într-un loc în care prezența lui reprezenta un pericol pentru niște nevinovați.

Regele și minștrii au discutat pe scurt despre ideea prim-ministrului de a se refugia în Suedia. Haakon nici nu voia să audă, astfel că liderii țării s-au mutat la Lillehammer ca să continue lupta. Bătrânul general Laake a fost înlocuit la comanda armatei de gen. Otto Ruge, un om curajos și energic, căruia un ofițer britanic i-a făcut supremul compliment de a-l asemăna cu un maestru de vânătoare. Mobilizarea tardivă s-a făcut haotic, depozitele și arsenalele din sud fiind în mâinile germanilor, însă cei 40.000 de oameni care au răspuns chemării erau patrioți înflăcărați. Frank Foley, omul de la Oslo al Serviciului Secret britanic, a expediat o telegramă laconică: „Nu se poate imagina stare materială jalnică armată, dar oamenii,

excepționali". 4 în săptămânile ce au urmat, norvegienii au luptat eroic pentru apărarea țării lor. Existau puține orașe mari; majoritatea populației era risipită în comunități mici, situate în apropierea fiordurilor și legate unde de ahde prin șosele înguste, ce străbăteau defileurile. Trezindu-se ci trebuie să lupte în Norvegia, comandanții germani, britanici și francezi s-au văzut nevoiți să adune informații despre câmpul de luptă din ghiduri de călătorie Baedeker, pe care le cumpărau de la librăriile din Berlin, Londra și Paris.



Forțele pe care britanicii și francezii au reușit să le încropească și să le trimită în Norvegia în săptămânile ce au urmat invaziei germane erau de tot râsul. Aproape toate unitățile armatei britanice erau desfășurate în Franța; numai douăsprezece batalioane teritoriale, cu soldați instruiți doar pe jumătate, mai erau disponibile pentru traversarea Mării Nordului. Acestea au fost transportate treptat, în conformitate cu obiective care se schimbau din oră în oră. Nu aveau hărți ori mijloace de transport, nici

aparate de emisie-recepție ca să comunice unele cu celelalte, darămite cu Londra. Au debarcat cu foarte puțin armament greu sau artilerie antiaeriană și cu proviziile și muniția aruncate la întâmplare pe punțile navelor de transport. Soldații erau complet dezorientați. George Parsons a debarcat cu compania lui la Mojoen: „Închipuiți-vă cum ne-am simțit când am dat cu ochii de un munte cu vârful îmbrăcat în gheață, înalt de vreo 600 m. Băieți născuți și crescuți în sudul Londrei, nu văzuserăm niciodată un munte, iar majoritatea nu fuseseră niciodată pe mare”. 5

Pe țärm, chiar și atunci când erau depășite numeric, trupele germane se dovedeau mai energice și mai bine pregătite din punct de vedere tactic decât cele ale Aliaților. Un ofițer norvegian, colonelul David Thue, raporta guvernului său că o divizie britanică era alcătuită din „niște flăcăi foarte tineri, care păreau să provină din mahalalele Londrei. S-au arătat foarte interesați de femeile din Romsdal și au jefuit la întâmplare magazine și case... Cum aud zgomotul unui motor de avion, se împrăștie ca iepurii” 6. Iată ce raporta Ministerul de Externe britanic în fazele mai avansate ale campaniei: „Niște soldați britanici beți... s-au certat la un moment dat și au ajuns să tragă asupra unor pescari norvegieni... Unii ofițeri britanici... se poartă «cu aroganța prusacilor», iar ofițerii de marină sunt... atât de precauți și suspicioși, încât îi tratează pe toți norvegienii ca pe niște potențiali trădători, refuzând să creadă informațiile de importanță vitală ce li se dau”. 7

Haosul ce domnea în procesul de decizie sau cinismul Aliaților la adresa nefericiților cetățeni norvegieni este de neînchipuit. Guvernul britanic a făcut promisiuni extravagante, știind foarte bine că nu avea cum să se țină de ele. Cabinetul de război era interesat în primul rând de Narvik și de posibilitatea de a ocupa și a menține un sector în jurul localității, pentru a bloca astfel ruta pe care germanii transportau, iama, minereul de fier din Suedia.

Fiordul Narvik a fost scena unor aprige ciocniri, în care ambele tabere au suferit pierderi grele. Un mic detașament britanic a reușit să ocupe o insulă din largul coastei, iar generalul aflat în fruntea acestuia a respins cu hotărâre îndemnul comandantului flotei, amiralul William Boyle, conte de Cook și Orrery, un individ temperamental, de a ataca portul. Cork a încercat să-i insuflă curaj subordonatului său, coborând în persoană pe țărm; fiind mic de statură, a fost obligat să-și abandoneze planurile de recunoaștere și pe cele de atac după ce s-a cufundat până la brâu în zăpada troienită.

La Londra, discuțiile pe marginea strategiei se sfârșeau tot mai des cu strigăte. Churchill urla cel mai tare, însă planurile lui extravagante erau zădărnicate de lipsa mijloacelor materiale. Miniștrii se certau între ei, cu francezii și cu șefii lor de cabinet. Coordonarea între comandanții armatei era inexistentă. În numai două săptămâni, s-au făcut și s-au abandonat șase planuri operaționale. Britanicii s-au lăsat convinși, fără prea multă tragere de inimă, că, din punct de vedere politic, era indispensabil să dea măcar impresia că îi ajută pe norvegieni să apere centrul țării, chiar dacă, din punct de vedere militar, era inutil. La Namsos și îndalsnes, debarcările au avut loc într-o atmosferă de confuzie, ele atrăgând bombardamente susținute din partea trupelor germane, care au distrus depozitele de muniții tot atât de repede cum fuseseră construite și au făcut scrum clădirile de lemn ale celor două orașele. La Namsos, trupele franceze au jefuit magaziile britanicilor; s-au înregistrat accidente rutiere din cauza opiniilor divergente cu privire la acordarea priorității – la dreapta sau la stânga. Pe 17 aprilie, generalul-maior Frederick Hotblack tocmai primise instrucțiuni la Londra că urma să conducă un atac împotriva orașului Trondheim, când a suferit un atac cerebral și și-a pierdut cunoștința.

Brigada 148 britanică, al cărei comandant sfidase ordinele Londrei și plecase cu soldații lui să acorde ajutor

direct armatei norvegiene, e bătută zdravăn de germani înainte ca supraviețuitorii, în număr de 300, să se retragă la bordul unor autobuze. Un ofițer de stat-major, trimis din Norvegia la Ministerul de Război să primească instrucțiuni, i-a spus la întoarcere generalului-maior Adrian Carton de Wiart, care conducea o altă grupare de forțe: „Puteți să faceți ce vreți, fiindcă ei nu știu ce vor să facem” Trupele britanice s-au comportat onorabil în lupta de la Kvan, din 24 - 25 aprilie, după care au fost silite să se retragă.

În consecință, miniștrii și șefii militari de la Londra au susținut evacuarea trupelor din Namsos și îndalsnes. Neville Chamberlain, egoist ca întotdeauna, s-a temut ca vina pentru eșec să nu cadă asupra lui. Presa, încurajată de guvern, le insuflase britanicilor mari speranțe privind campania norvegiană; BBC vorbise aiurea despre faptul că Aliații „încinseseră Oslo cu un cerc de oțel”. Acum, prim-ministrul medita în fața colegilor că ar fi mai prudent să spună Camerei Comunelor că britanicii nu intenționaseră nicicând să întreprindă operațiuni de lungă durată în centrul Norvegiei. Francezii, sosiți la Londra pe 27 aprilie pentru o întrunire a Consiliul Suprem de Război, au fost uluiți când s-a propus să se lase totul baltă și s-au opus cu îndârjire. Reynaud s-a întors la Paris pretinzând că reușise să-i dinamizeze pe Chamberlain și ai lui: „Le-am arătat ce să facă și le-am inspirat dorința de a face”. O iluzie: peste numai două ore, britanicii dădeau ordinul de evacuare. Pamela Street, fiica unui fermier din Wiltshire, nota cu tristețe în jurnal: „Războiul continuă, ca o povară uriașă care devine tot mai grea pe zi ce trece”. 8

Campania din Norvegia a născut neîncredere, ba chiar animozități între guvernele britanic și francez, care s-au dovedit iremediabile chiar și după căderea lui Chamberlain. Vorbind cu un coleg pe 27 aprilie, Reynaud deplângea inerția miniștrilor britanici, „niște moși care nu știu să-și asume un risc”. Iată ce spunea Daladier cabinetului francez pe 4 mai: „Ar trebui să-i întrebăm pe

britanici ce au de gând să facă; ei au cerut cu insistență acest război și tot ei se fofilează când vine vorba de măsuri care i-ar putea afecta direct”. Comandanții militari britanici au primit ordinul rușinos de a nu-i informa pe norvegieni că pleacă. Generalul Bernard Paget l-a ignorat, provocând astfel o scenă foarte emoționantă, șeful Marelui Stat-Major norvegian, Otto Ruge, spunându-i: „Așadar Norvegia va avea soarta Cehoslovaciei și a Poloniei. Dar de ce? De ce? Trupele dumneavoastră nu au fost înfrânte!” După această scurtă ieșire, Ruge a revenit la demnitatea și calmul lui obișnuit. Unii istorici au criticat modul în care a apărut regiunea centrală a țării, însă e greu de imaginat că mica lui armată ar fi putut fi dispusă în așa fel încât rezultatul să fie diferit. Când regele Haakon și guvernul său au ales exilul în Marea Britanie, el a refuzat să-și părăsească soldații, insistând să împartă cu ei prizonieratul.

La Namsos, generalul-maior Carton de Wiart a respectat ordinul de evacuare, fără a-l informa pe comandantul norvegian, care s-a trezit cu flancul descoperit. După ce s-a retras cu mare dificultate spre port, subordonatul lui Ruge a mai găsit doar niște provizii, câteva vehicule distruse și un foarte încrezător mesaj de adio lăsat de Carton de Wiart. Generalul Claude Auchinleck, care a ocupat funcția de comandant al trupelor aliate de la Narvik, avea să-i scrie mai târziu lui Ironside, șeful Marelui Stat-Major Imperial: „Cel mai rău este că trebuie să mințim pe toată lumea, fără excepție, ca să nu se afle secretul. Situația în ceea ce-i privește pe norvegieni e deosebit de dificilă; te simți cea mai mârșavă dintre ființe în momentul în care pretinzi că vei continua lupta când, de fapt, în aceeași clipă, tu renunți”. 9 în nordul îndepărtat, britanicii și francezii concentraseră în jur de 26.000 de oameni pentru a-i înfrunța pe cei 4.000 de germani care ocupau acum orașul Narvik. În mod uluitor, Aliații și-au continuat operațiunile în zonă până către sfârșitul lunii mai, chiar și după începerea campaniei din Franța, reușind

să captureze portul la capătul a 27 de zile de rezistență încrâncenată și abilă din partea germanilor.

Confuzia ce domnea în privința loialităților și naționalităților, ce va deveni o trăsătură specifică a acestui război, era ilustrată și de prezența, între atacatorii orașului Narvik, a unor republicani spanioli, care se înrolaseră în Legiunea Străină după ce fuseseră expulzați din țara lor. „Acei ofițeri care n-au privit cu ochi buni includerea [lor] în Legiune (le puseseră tuturor eticheta de comunist) au fost foarte încântați de vitejia lor”, scria căpitanul Pierre Lapie. „[Unul dintre] tinerii spanioli care au atacat un cuib de mitralieră german dincolo de Elvegard... a fost secerat de gloanțe la numai câțiva metri distanță. Un altul s-a năpustit înainte și a zdrobit capul mitraliorului cu patul puștii” 10 Jurnalul de război al regimentului consemnează faptul că legionarii au urcat dealul abrupt din fața orașului, unde au ținut piept unui contraatac furibund: „Căpitanul de Guittaut a fost ucis, iar locotenentul Garoux, grav rănit. Condușă de locotenentul Vadot, compania a reușit să oprească contraatacul, iar germanii s-au retras, abandonându-și morții și răniții... sergentul Szabó fiind primul care a pus piciorul în oraș”.

Totul a fost în zadar însă. Imediat după capturarea orașului și îngroparea morților, Aliații au început să se îmbarce din nou, dându-și seama că poziția era imposibil de apărat din punct de vedere strategic. Norvegienii au fost lăsați să contemple imaginea sutelor de case în ruine și a civililor uciși. Pe 7 iunie, regele și guvernul lor au pornit spre Marea Britanie la bordul unui crucișător al Marinei Regale. Unii norvegieni au trecut prin adevărate peripeții pentru a scăpa de ocupația germană și a se alătura Aliaților, primind sprijinul ambasadorului sovietic de la Stockholm, remarcabila intelectuală Aleksandra Kollontai, spre a-și continua drumul, întâi către est, apoi în jurul lumii, pentru a ajunge în cele din urmă în Marea Britanie.

Evacuarea centrului țării, bombardat intens de

aviație, a șocat și a îngrozit opinia publică britanică. Iată ce scria pe 3 mai studentul Christopher Tomlin: „Sunt de-a dreptul uluit, foarte dezamăgit și speriat de retragerea noastră... Dl Chamberlain... m-a făcut să cred că îi vom izgoni pe germani din Scandinavia. Acum mi s-au tăiat aripile; sunt abătut și mă aștept la alte vești proaste... Oare nu avem, nu putem găsi mai mulți oameni de talia lui Churchill?” 11 În realitate, primul lord al Amiralității purta o însemnată responsabilitate pentru desfășurarea grăbită și haotică a trupelor în Norvegia. Forțele armate britanice nu avuseseră la dispoziție resursele necesare unei intervenții eficiente, acțiunile lor de mântuială fiind o insultă la adresa tragediei poporului norvegian. Retorica și atitudinea războinică a lui Churchill, în contrast cu voința slabă manifestă a prim-ministrului Chamberlain, au născut însă un val de entuziasm popular în favoarea unei schimbări de guvern, de care s-au molipsit și membrii Camerei Comunelor. La 10 mai, prim-ministrul și-a dat demisia. A doua zi, regele George al VI-lea l-a invitat pe Churchill să formeze un nou cabinet.

Germanii au suferit cele mai grele pierderi în campania din Norvegia - 5 296 de oameni. Britanicii au pierdut 4.500 de oameni, majoritatea în episodul scufundării, la 8 iunie, a portavionului *Glorious* și a navelor sale de escortă de către cuirasatul *Scharnhorst*. Francezii și un contingent de exilați polonezi au avut 530 de morți, iar norvegienii, în jur de 1 800. Luftwaffe a pierdut 242 de avioane, RAF, 112. Au fost scufundate trei crucișătoare, șapte distrugătoare, un portavion și patru submarine britanice, față de trei crucișătoare, zece distrugătoare și șase submarine germane. Alte patru crucișătoare și șase distrugătoare germane au fost grav avariate.

Cucerirea Norvegiei i-a oferit lui Hitler baze navale și aeriene care s-au dovedit a fi importante în campania împotriva Rusiei, când au fost utilizate pentru a împiedica aprovizionarea orașului Murmansk. Hitler a lăsat în pace Suedia neutră. Datorită superiorității lui strategice,

suedezii au continuat să transporte minereu de fier către Germania, neîndrăznind să riște oferindu-le ajutor Aliaților. Cu toate acestea, Hitler a plătit și el un preț pentru ocuparea Norvegiei. Obsedat să împiedice un atac britanic asupra țării, până aproape de sfârșitul războiului, a desfășurat în zonă 350.000 de oameni, ceea ce i-a slăbit semnificativ forțele. În plus, pierderile navale suferite de Germania în campania norvegiană aveau să se dovedească esențiale, planurile de invadare a Marii Britanii devenind astfel nerealiste.

Principalii coordonatori ai operațiunilor aliate din Norvegia au fost britanicii, ei purtând cea mai mare parte a vinei pentru eșecul acestora. Lipsa de resurse a explicat multe lucruri, însă eficiența ofițerilor de rang înalt din Marina Regală nu a impresionat. Șocanta incompetență a căpitanului portavionului *Glorious* a fost principala cauză a scufundării navei; slăbiciunile apărării antiaeriene de care beneficiau navele de război britanice au ieșit în mod dureros la iveală. Atacurile din 10 și 13 aprilie asupra distrugătoarelor germane din portul Narvik și evacuarea ulterioară a trupelor anglo-franceze au fost singurele operațiuni navale bine organizate. Purtarea Marii Britanii față de Norvegia s-a caracterizat prin rea-credință sau măcar printr-o lipsă de franchețe care, în ultimă instanță, înseamnă același lucru. Este de remarcat faptul că norvegienii s-au dovedit a fi repede iertători, devenind aliați de nădejde atât în exil, cât și în patria lor ocupată de germani. Nimic din ce le stătea în putere britanicilor nu ar mai fi zădărnicit cucerirea germană, după ce, la 9 aprilie, Marina Regală a ratat cea mai bună ocazie pe care a avut-o. Pe de altă parte, josnicia și incompetența militară manifestate de-a lungul campaniei aveau să-i pună într-o lumină nefavorabilă pe politicienii și comandanții militari britanici. Dacă anvergura operațiunilor a fost mică în comparație cu ce a urmat, ea a reflectat totuși carențele de voință, aptitudini de conducere, echipament, tactici și instruire care aveau să se repete, dar la o scară mult mai

mare.

Cea mai însemnată consecință a reprezentat-o precipitarea demisiei lui Chamberlain. Dacă Norvegia nu ar fi fost invadată, el ar fi rămas, foarte probabil, prim-ministru și în timpul campaniei din Franța. Consecințele unui astfel de scenariu – pentru Marea Britanie, dar și pentru lumea întreagă – ar fi putut fi catastrofale, deoarece guvernul Chamberlain ar fi putut alege să negocieze o pace cu Hitler. Este însă privilegiul posterității să găsească astfel o consolare în dezastrul din Norvegia, un privilegiu refuzat tuturor participanților la conflict de la acea vreme, cu excepția germanilor victorioși.

2. Căderea Franței în seara zilei de 9 mai 1940, trupele franceze de pe Frontul de Vest au auzit „un freamăt foarte mare” în tabăra germană; oamenii au fost anunțați că inamicul se pusese în mișcare. Comandanții au ales să creadă că și această alarmă, la fel ca altele de dinaintea ei, era falsă. Deși ofensiva germană împotriva Olandei, Belgiei și Franței a început în ziua de 10 mai, la ora 4.35, generalul Maurice Gamelin a fost trezit din somn abia la 6.30, la cinci ore de la primul avertisment. După anticipatele cereri de ajutor, ce soseau acum de la guvernele Belgiei și Olandei, țări neutre în fața tăvălugului german, Gamelin a ordonat trupelor să înainteze până la râul

Dyle din Belgia, aplicând un mai vechi plan de urgență. Cele nouă divizii ale Forței Expediționare Britanice și cele mai bune unități ale armatei franceze – 29 de divizii din armatele I, a VII-a și a IX-a – au început să se deplaseze către nord-est. Luftwaffe nu a făcut niciun efort pentru a interveni, fiindcă exact asta dorea Hitler ca Aliații să facă. Plecarea acestor divizii a însemnat înlăturarea unei importante amenințări de pe flancul armatelor germane, care își continuau marșul către sud.

Liniile de apărare olandeze și belgiene au fost spulberate. În primele ore ale zilei de 10 mai, soldații germani parașutați din planoare au ocupat un punct vital,

fortul Eben Emael, care apăra Canalul Albert - construit de o companie germană, care s-a simțit îndatorată să predea strategilor lui Hitler planurile acestuia - și două poduri peste râul Maas, la Maastricht. Chiar în timp ce Churchill își lua în primire noua funcție, vârfurile de lance ale armatei germane făceau una cu pământul armata olandeză. Între timp, în jur de 134.000 de soldați și 1 600 de vehicule, dintre care 1 222 de tancuri, au început să străbată pădurile Ardenilor ca să dea lovitura de grație centrului slab al armatei franceze. Mai târziu, germanii aveau să spună, în glumă, că sunt responsabili pentru „cel mai mare ambuteiaj din istorie” în pădurile din Luxemburg și sudul Belgiei, deoarece au forțat trecerea a mii de tancuri, camioane și tunuri pe drumeagurile considerate de Aliați impracticabile pentru o armată întreagă. Coloanele în mișcare erau vulnerabile la atacurile aeriene, dacă francezii și-ar fi dat seama de prezența și importanța lor. Nu a fost cazul. Din prima până în ultima clipă a luptei, Gamelin și comandanții săi militari au dirijat operațiunile într-o atmosferă de incertitudine, știind doar rareori unde ajunseseră trupele germane sau închipuindu-și încotro se îndreptau acestea.

Istoricii au dat prea multă atenție operațiunilor întreprinse de micul contingent britanic și evacuării acestuia de la Dunkerque. Obiectivul de căpătâi al germanilor era să înfrângă armata franceză, de departe cel mai redutabil obstacol în calea Wehrmachtului. Rolul jucat de britanici a fost nesemnificativ; mai cu seamă în primele zile, Forța Expediționară Britanică a atras atenția unor forțe aeriene și terestre modeste ale armatei germane. Nu este adevărat că apărarea Franței se baza pe fortificațiile Liniei Maginot - principala menire a buncărelor și tunurilor de acolo era să elibereze trupe pentru operațiuni desfășurate mai la nord. Traumatizați de amintirea distrugerilor și măcelului de la 1914 - 1918, francezii își pusese în minte să nu mai ducă războaie pe teritoriul țării lor. Gamelin plănuia o bătălie decisivă în Belgia,

neștiind că germanii aveau alte idei. Cea mai gravă eroare comisă de el la începutul primăverii lui 1940 a fost faptul că a mutat Armata a VII-a la stânga liniei aliate, anticipând o invazie a Belgiei.

După ce a trecut granița cu Olanda, avangarda franceză a constatat că armata olandeză se retrăsese deja prea departe spre nord-est ca să mai poată crea un front comun și că armata belgiană se retrăgea în dezordine. Formațiunile militare de sub comanda lui Gamelin au luptat cu îndârjire în importantele bătălii care au urmat pe teritoriul Belgiei. Chiar dacă erau deficitari la capitolul tunuri antiaeriene și antitanc, francezii aveau totuși câteva tancuri bune, în special Somua S35. În timpul lungii și dificilei înfruntări de la Hannut din 12 - 14 mai, francezii au reușit să scoată din luptă 165 de panzere, pierzând doar 105 tancuri. Frontul de pe Dyle a rezistat, însă apărătorii săi au fost curând obligați să se retragă după ce au constatat că flancul drept cedase. Ocupând câmpul de luptă de la Hannut, germanii au avut răgaz să-și tragă suflitul și să repare majoritatea blindatelor avariate.

În primele două zile ale campaniei, înaltul Comandament francez nu și-a dat seama de pericol. Un martor îl descrie pe Gamelin ca fiind extrem de vesel, „măsurând cu pași mari coridorul fortului, cu un aer marțial și satisfăcut” 12. Un alt observator spune că era „în formă excelentă și afișa un zâmbet larg”. Acum în vârstă de 67 de ani, fusese considerat de mulți, ca șef de stat-major al mareșalului Joffre în 1914, drept arhitectul triumfului francez din Bătălia de pe Marna. Personaj cult, discuta cu plăcere despre artă și filosofie; posedând și un ascuțit simț politic, s-a bucurat de mai multă popularitate decât succesorul lui, arțăgosul Maxime Weygand. Marele său defect era înclinația către compromis - se străduia din răspuțeri să evite alegerile dificile. Anticipând *une guerre de longue durée*, o confruntare prelungită la frontierele țării, Gamelin și subordonații lui erau năuciți, în mai 1940, de viteza cu care se desfășurau evenimentele.

Germanii trimiseseră în chip demonstrativ 17 divizii împotriva Liniei Maginot, 29 care să ocupe Olanda și nordul Belgiei și 45, dintre care șapte de panzere, care să atace mai întâi centrul Franței și apoi să se întoarcă spre nord-vest, către Canalul Mânecii, după ce vor fi trecut râul Meuse, izolând astfel trupele franceze și britanice din Belgia. Numai jumătate dintre soldații germani care atacau erau complet instruiți, iar peste un sfert erau rezerviști de peste 40 de ani. Greul luptei împotriva francezilor era dus de cei 140.000 de soldați din diviziile mecanizate și de panzere, care urmau să treacă primii râul Meuse. Primii soldați germani au ajuns la râu pe 12 mai, la ora 14, fără să fi întâlnit mulți soldați francezi de când ieșiseră din Ardeni; până în momentul acela, totul fusese mai degrabă un marș decât un atac propriu-zis. Linia de pe Meuse era apărată de rezerviștii Armatei a II-a, condusă de Charles Huntziger. În dimineața zilei de 13 mai, aceste trupe au fost supuse unui bombardament ucigător, executat în valuri de peste 1.000 de avioane germane. Acest prim atac aerian nu a făcut multe pagube, însă a zdruncinat serios moralul francezilor. Iată ce scria un soldat: „Zgomotul motoarelor e îngrozitor, și-apoi mai e acest șuierat ascuțit care îți macină nervii... Apoi, brusc se pornește o ploaie de bombe... Care cade și tot cade! Niciun avion britanic sau francez la orizont. Unde dracului or fi? Vecinul meu, un flăcău, plânge”. 13

La Sedan, un ofițer de stat-major scria următoarele: „Artileriștii au încetat focul și s-au pus la pământ, infanteria s-a pitit în tranșee, năucită de explozia bombelor și de șuieratul bombardierelor în picaj; încă nu își dezvoltaseră instinctul de a fugi la tunurile antiaeriene și de a riposta. Singura lor grijă era să țină bine capul la cutie. Cinci ore de coșmar au fost de ajuns să le zdruncine serios nervii”. 14 Soldații, la fel ca majoritatea oamenilor, nu reacționează bine în situații neprevăzute. În lunga iarnă dintre 1939 și 1940, nu se făcuse nicio încercare de a pregăti armata franceză în vederea calvarului pe care îl

îndura acum.

Cea mai mare parte a sistemului de comunicații telefonice a fost distrusă în atacurile aeriene. În după-amiaza zilei de 13 mai, la 5 km sud de Sedan, s-a stârnit „panică din cauza unor tancuri”. Generalul aflat la comanda trupelor din zonă a părăsit cartierul general ca să vadă ce era cu strigătele care se auzeau afară și a dat peste o scenă de haos: „Un val de fugari îngroziți, tunari și infanteriști, în mașini, pe jos, mulți fără armă, dar târând ranițele după ei, dădeau năvală pe stradă, strigând: «Tancurile sunt la Bulson.» Unii trăgeau ca nebunii. Generalul La Fontaine și ofițerii lui s-au repezit în fața oamenilor, încercând să discute cu ei și să-i adune laolaltă, și au ordonat ca drumul să fie blocat cu camioane... Ofițerii erau amestecați cu soldații de rând... Era o isterie în masă”. 15 În jur de 20.000 de oameni au șters-o în timpul panicii de la Bulson, cu șase ore înainte ca forțele germane să traverseze râul Meuse. Fuga lor a fost determinată, cel mai probabil, de indivizi înspăimântați care luaseră tancurile franceze drept tancuri inamice.

Primele grupuri de soldați germani care au trecut râul au suferit grele pierderi din pricina mitraliorilor francezi, însă câțiva mai hotărâți au ajuns pe malul vestic cu niște bărcuțe, după care au străbătut mlaștinile și au atacat pozițiile franceze. Un sergent pe nume Walther Rubarth a condus un grup alcătuit din 11 geniști, într-un atac cu grenade și dispozitive explozive improvizate împotriva mai multor buncăre. Șase dintre ei au fost uciși, dar supraviețuitorii au reușit să facă o breșă. Grenadierii au traversat un vechi dig ce lega o insulă de cele două maluri ale râului Meuse, ca să ocupe o poziție pe partea de vest. La 17.30, geniștii germani se apucaseră deja să construiască poduri, iar echipamentul era trecut peste râu cu plutele. Unii soldați francezi se retrăgeau deja, ba chiar fugau de-a binelea. La ora 23, tancurile au început să traverseze podurile de vase recent terminate, isprava geniștilor germani fiind la înălțimea celei a trupelor de

asalt.

Reacția francezilor a fost exagerat de lentă și absurd de arogantă. Generalului Huntziger i s-a dat de înțeles că invazia se desfășura după modelul celei din Polonia. Acesta a ridicat teatral din umeri: „Polonia e Polonia... Aici suntem în Franța”. După ce i s-a comunicat că inamicul a trecut râul Meuse, generalul a replicat: „Asta înseamnă și mai mulți prizonieri”. Mai devreme, de la cartierul general al lui Gamelin se transmisese că „încă nu putem stabili zona în care inamicul va da atacul principal”. În acea noapte însă, generalul Joseph Georges, aflat la comanda frontului de nord-est, i-a telefonat lui Gamelin ca să-i spună că se întâmplase un mare deranj – *un pépin* – la Sedan. Un ofițer francez descrie scena petrecută la cartierul general al lui Georges în ziua de 14, la ora 3: „Camera era doar pe jumătate luminată. Maiorul Naveau repeta cu glas scăzut informațiile care ne parveneau. Generalul Roton, șeful de stat-major, era întins pe un fotoliu. Atmosfera era aceea dintr-o familie în care a avut loc un deces. Georges s-a ridicat în grabă... Era îngrozitor de palid. «Frontul nostru a fost străpuns la Sedan! A avut loc o prăbușire.» S-a aruncat pe un scaun și a izbucnit în plâns”. 16 Un ofițer îl descrie pe generalul Georges Blanchard, comandantul Armatei I, „șezând într-o încremenire tragică, fără să scoată o vorbă, fără să facă niciun gest, uitându-se lung la harta întinsă pe masa dintre noi” 17.

Momentul decisiv al campaniei a venit în dimineața aceleași zile. Traversarea râului Meuse de către forțele germane nu ar fi fost o calamitate dacă i s-ar fi răspuns imediat cu un contraatac. Dar trupele franceze s-au adunat într-un ritm anemic, după care au înaintat cu ezitări și pe rând. Atacurile celor 152 de bombardiere și 250 de avioane de vânătoare ale RAF și ale forțelor aeriene franceze nu au afectat podurile germane, dar s-au încheiat cu pierderi serioase pentru atacatori – 31 dintre cele 72 de bombardiere britanice nu s-au mai întors la bază. Avionul

locotenentului Bill Simpson a luat foc când s-a prăbușit, iar el, pe jumătate dezbrăcat, a fost salvat din flăcări de echipaj. Șezând, încă în stare de șoc, pe iarba din apropiere, locotenentul se uita la mâinile lui „cu o groază plină de neîncredere... Pielea atârna de pe ele ca niște țurțuri lungi, degetele erau încârligate și ascuțite precum ghearele unei uriașe păsări sălbatice – deformate, ascuțite la vârf ca niște gheare, nefiresc de subțiri. Ce să mă fac? De ce folos aveau să-mi fie în viață aceste gheare paralizate” 18?

La căderea nopții, trei dispozitive militare franceze din jurul localității Sedan se dezintegraseră, soldații fugind de pe câmpul de luptă. Unul dintre ele era Divizia 71. Un episod celebru, intrat în legendă, l-a avut ca protagonist pe unul dintre coloneii acestei divizii. Când a încercat să-i oprească pe soldați să fugă, aceștia l-au dat la o parte, strigând: „Vrem să ne întoarcem acasă, la muncă! Nu e nimic de făcut! Suntem pierduți! Suntem trădați!” 19 Unii istorici moderni pun la îndoială veridicitatea episodului. Pierre Lesort, ofițer în aceeași divizie, a păstrat o altă amintire, mult mai eroică, zilei respective: „Am văzut foarte limpede, cam la 800 – 1.000 m în stânga, o baterie... care trăgea neîncetat în avioanele germane ce atacau încontinuu; încă mai văd norișorii făcuți de tunuri împrejurul avioanelor care se împrăstiau și se regroupau la nesfârșit... Cât despre reacțiile mitraliorilor din compania mea, nu am încetat o clipă să tragem cu disperare în avioane”. 20 Lesort consemnează și scăderea progresivă a moralului: „Trebuie spus că acest control al germanilor asupra spațiului aerian, vreme de două zile, i-a făcut pe oamenii mei să fie nemulțumiți și nerăbdători. La început au fost doar niște mormăieli: «Doamne, nu sunt decât avioane germane, ce dracului or face ale noastre?» Dar în zilele care au urmat... se simțea în atmosferă un soi de revoltă neputincioasă”.

În zilele care au urmat, blindatele franceze au lansat atacuri sporadice dinspre sud asupra capului de pod de pe

Meuse. Gamelin și ofițerii lui au comis o nouă greșală dezastruoasă și, probabil, ireparabilă: nu și-au dat seama că avangarda lui von Rundstedt nu intenționa să-și continue drumul către vest, spre inima Franței, ci gonia acum spre nord, către mare, ca să izoleze armatele britanică și franceză din Belgia. „Torrentul dezlănțuit” al armatei germane avansa acum pe un front cu o lățime de 96 km. Armata a IX-a franceză, însărcinată cu apărarea regiunii, aproape că încetase să mai existe. Coloanele de panzere erau expuse în cazul unui contraatac aliat din flanc, dar înaltului Comandament francez îi lipsea voința sau curajul de a iniția o astfel de acțiune, ca și mijloacele de a o pune în practică. Este greșit să credem că armata franceză nu s-a împotrivit ofensivei germane din 1940. Unele unități ale lui Gamelin au dat atacuri energice și încununuate de succes la nivel local, plătind scump în vieți omenеști. Însă nicăieri atacurile nu au fost îndeajuns de puternice ca să oprească tăvălugul diviziilor blindate de sub comanda lui von Rundstedt.

Pierre Lesort vorbește despre „o impresie imediată de haos total și rușinoasă disperare. Lucruri cărate cu bicicleta, căști și arme ascunse, aspectul general al unor vagabonzi năuciți... Un om ședea nemișcat pe marginea drumului... Purta o bonetă neagră și o sutană scurtă: era preot militar. Am văzut că plângea” 21. Un alt soldat, Gustave Folcher, scrie despre întâlniri cu oameni din diviziile înfrânte din nord: „Ne-au povestit lucruri teribile, lucruri incredibile... Unii veneau tocmai de la Canalul Albert... Ne-au cerut de mâncare și de băut; sărmanii oameni! Curgeau întruna; un tablou jalnic. Ah, de-ar fi văzut entuziaștii ăia care se duc să caște gura la paradele militare de la Paris și din alte locuri armata asta, armata adevărată... poate că ar înțelege suferința soldatului”. 22

Văzând cum se destramă treptat universul familiar, conștiința publică franceză a fost inițial pătrunsă de o senzație de irealitate. Irène Némirovsky, scriitoare de origine evreiască, născută în Rusia, descrie în romanul ei

autobiografic din 1940 - 1941, intitulat *Suita franceză*, uluirea parizienilor la aflarea veștilor despre extraordinara înaintare a trupelor germane: „Deși informațiile erau îngrozitoare, nu le credea nimeni. Nu mai mult decât dacă s-ar fi anunțat victoria”. 23 Dar când oamenii au început să accepte adevărul, în rândul populației s-a instalat panica. Printre cele mai cumplite aspecte ale acelor zile s-a numărat și fuga în masă a civililor, cu un impact dezastruos atât asupra comunicațiilor militare, cât și asupra moralului trupelor. Estul Franței mai trecuse printr-o ocupație germană, în 1914, iar oamenii erau hotărâți să nu mai trăiască o asemenea experiență. Majoritatea locuitorilor orașului Rheims au fugit. Doar o zecime dintre cei 200.000 de locuitori ai orașului Lille au rămas la casele lor și numai 800 dintre cei 23.000 de locuitori din Chartres, după un bombardament masiv asupra catedralei din localitate. Multe orașe au fost depopulate.

În estul și centrul țării, armata își desfășură efectivul printre coloanele uriașe de oameni disperați. Gustave Folcher scria:

Oamenii sunt pe jumătate înnebuniți, nici nu mai răspund la ce-i întrebi. Pe buze au un singur cuvânt: evacuare, evacuare...

E îngrozitor să vezi familii întregi plecate la drum cu animale pe care le obligă să le urmeze, dar pe care trebuie, într-un sfârșit, să le lase în vreun staul. Vedem căruțe trase de două, trei sau patru iepe frumoase, unele cu câte un mânz care se ține de ele cu riscul de a fi strivit la fiecare câțiva metri. Căruța e mânată de o femeie adesea înlăcrimată, dar de cele mai multe ori, un puști de opt, zece, poate chiar doisprezece ani e cel care duce caii de căpăstru. În căruță, unde au fost adunate în grabă mobile, cufere, așternuturi, cele mai prețioase lucruri sau, mai degrabă, cele indispensabile, și-au găsit loc și buncii, care țin un copilăș, uneori chiar și un nou-născut... Copiii se uită la noi cum trecem, unul după altul; țin în brațe un cățeluș, o pisicuță sau colivia canarilor de care nu au vrut

să se despartă.24

Opt milioane de francezi și-au abandonat căminul în luna care a urmat declanșării ofensivei germane, cea mai amplă migrație din istoria Occidentului european. Familiile care au rămas în Paris s-au trezit de mai multe ori alungate în adăposturi de alarmele antiaeriene: „Trebuiau să-și îmbrace copiii la lumina lanternei”, scria cineva care a trecut prin asemenea momente. „Mamele ridicau în brațe trupurile mici, calde și grele: «Hai, nu-ți fie frică, nu plânge.» Un atac aerian. Se stingeau toate luminile, dar sub cerul limpede și auriu de iunie, se putea vedea fiecare casă, fiecare stradă. Cât despre Sena, râul părea să absoarbă până și cel mai slab licăr și să-l reflecte înzecit, ca o oglindă cu mai multe fețe. Ferestrele camuflate stângaci, acoperișurile care luceau, balamalele de metal de la uși, toate își reflectau strălucirea în apă. Mai rămâneau aprinse câteva lumini roșii, nimeni nu știa de ce, iar Sena le absorbea și pe ele, prinzându-le și jucându-le vesel pe unde”. 25 în săptămâna ce a urmat traversării râului Meuse, armatele invadatoare și-au continuat, aproape fără întrerupere, înaintarea, iar Aliații și-au desfășurat cu încetinitorul toate activitățile, mai puțin evacuarea. Britanicii considerau că numai francezii sunt de vină pentru situația tragică în care se aflau, dar câțiva dintre ofițerii lui Gort au adoptat o poziție mai lucidă, înțelegând că nici Forța Expediționară Britanică nu prea avea de ce să fie mândră. „După câteva zile de luptă”, scria ofițerul irlandez John Horsfall, „o parte din armata noastră nu mai era în stare să-și coordoneze măsurile, fie ele ofensive sau defensive... Nu puteam să punem asta... în spinarea politicianilor noștri, [erau] eșecuri ce ne aparțineau în totalitate... în armată, eroarea era în gândire, și nu poți să nu te întrebi ce se făcea la academia militară în anii antebelici”. 26

Discrepanța dintre felul în care a acționat armata germană și atitudinea Aliaților occidentali se va dovedi una dintre cele mai mari enigme, nu doar ale campaniei din

1940, ci și ale întregii conflagrații. Thomas Mann descria la un moment dat nazismul ca fiind „misticism mecanizat”. Michael Howard scrie: „Înarmați cu toată tehnologia militară și raționalitatea birocratică a iluminismului, dar însuflețiți de valorile militare ale unui trecut în bună măsură inventat, nu e de mirare că germanii au ținut lumea în șah de-a lungul a două războaie oribile”. 27 Deși aceste remarci reflectă adevăruri importante, par să ofere doar răspunsuri incomplete la întrebarea „de ce era Wehrmachtul atât de eficient?”. Ofițerii superiori din armata germană luptaseră în Primul Război Mondial, însă vreme de peste un deceniu de la încheierea acestuia, ea a fost aproape muribundă. Nu a câștigat niciun fel de experiență de luptă în perioada interbelică. Între timp, numeroși soldați, dar și ofițeri britanici participaseră la operațiuni de mică amploare la granița de nord-vest a Indiei, precum și la scurte ciocniri în Irlanda sau în colonii.

Concluzia care se impune este că rolul armatei britanice de jandarm imperial a frânat eforturile acesteia de pregătire și de adaptare la un război de amploare. În conflictele locale mărunte, se pune accentul pe coordonarea unor forțe reduse, în centrul operațiunilor fiind regimentul. Ele necesitau eforturi, sacrificii și o concepție tactică limitată. Unii ofițeri erau, după cum spune Michael Howard, „profesioniști desăvârșiți într-un cadru foarte restrâns”. Pe parcursul războiului însă, generalii lui Churchill au avut de suferit de pe urma lipsei unui sistem coerent de instruire a comandanților de rang superior, sistem de care armata britanică a beneficiat abia 30 de ani mai târziu. Wehrmachtul, recreat în anii 1930 în jurul câtorva cadre, îmbrățișa idei noi și se pregătea, fizic și psihologic, exclusiv pentru un război continental. Ofițerii săi dovedeau mai multă energie, profesionalism și imaginație decât majoritatea omologilor britanici, iar soldații, o motivație superioară. Comportamentul armatei germane pe câmpul de luptă se caracteriza prin disciplină instituțională la toate nivelurile, ce avea să persiste de-a

lungul întregului conflict. Credința ei în eficacitatea contraatacurilor, dovedită chiar și în situații neprielnice, friza geniul. Conceptul de război a *loutrance*, adică lupta cu inamicul până la ultima suflare, părea să fie ceva firesc pentru germani, lucru ce nu se poate afirma despre britanici și francezi. Pe câmpul de luptă, soldații aliați, reprezentativi pentru societățile din care se trăgeau, erau mândri de comportamentul lor de oameni rezonabili. Wehrmachtul a demonstrat ce pot face niște oameni nerezonabili.

În mai 1940, John Horsfall deplângea faptul că Forța Expediționară Britanică nu dispunea de hărți bune; incapacitatea de a acoperi retragerea prin contraatacuri locale și de a provoca pagube însemnate avangardei germane; incapacitatea de a folosi în mod eficient artileria sau de a-i informa cum se cuvine pe cei aflați în linia întâi: „Soldații noștri trebuie să știe, în termeni foarte simpli, cu ce se confruntă”. 28 Horsfall și camarazii săi erau șocați și dezgustați de lungul lor marș din Belgia și nord-estul Franței, în timpul căruia au fost martorii prăbușirii unei părți importante din armată și a majorității comandanților ei. „A fost un marș groaznic”, scria el, „iar [regimentul] s-a fărâmițat treptat din cauza unor elemente rătăcite și uneori dezorganizate, desprinse din alte unități, care veneau spre noi în valuri de pe drumurile lăturalnice... Aveai o mulțime de motive să-ți faci gânduri negre... Nu puteai să nu te gândești că, undeva, în armata noastră, lucrurile scăpaseră de sub control. Oamenii și-au dat seama destul de repede de asta, ofițerilor revenindu-le misiunea să ocolească subiectul... sau să-l ia în râs... Se petrecea ceva foarte neplăcut însă nu era vina regimentelor noastre, așa cum nu fusese de vină nici măcelul din Crimeea... Nu înțelegeam... de ce acea retragere hotărâtoare nu era ținută sub control”.

Între timp, comandanții armatei franceze păreau a se afla într-o lume fantastică. Ofițerii din statul-major al lui Gamelin s-au mirat să-l vadă, pe 19 mai, la masa de prânz

de la cartierul său general, glumind și făcând conversație în timp ce subordonații lui erau disperați. În seara aceea, la ora 21, momentul aproximativ în care primele panzere ajungeau la Canalul Mânecii, în punctul de vărsare a râului Somme, Gamelin a fost înlocuit din ordinul lui Reynaud, la conducere trecând generalul Maxime Weygand, în vârstă de 73 de ani. Noul comandant suprem și-a dat seama că singura șansă a Aliților era să execute un contraatac dinspre sud și nord împotriva flancurilor germane în vecinătatea orașului Arras, pentru a sparge încercuirea Belgiei și a nord-estului Franței. Sir Edmund Ironside, șeful Marelui Stat-Major Imperial, sosit în vizită de la Londra, a ajuns și el la aceeași concluzie. Întâlnindu-se cu doi generali francezi, Gaston Billotte și Georges Blanchard, la Lens, Ironside a fost dezgustat de inerția acestora. Amândoi erau „profund deprimați. Fără niciun plan, fără nicio idee de plan. Gata să fie măcelăriți. Înfrânți dinainte, fără pierderi umane”. Ironside a propus un atac imediat către sud, în direcția orașului Amiens, la care Billotte a promis să coopereze. Apoi, Ironside i-a telefonat lui Weygand. Cei doi s-au înțeles ca două divizii franceze și două britanice să atace a doua zi, pe 21, în zori.

Cu toate acestea, Gort nu a crezut nicio clipă că francezii vor face vreo mișcare. Și nu s-a înșelat. A doua zi, cele două divizii britanice au pornit la atac singure, fără acoperire aeriană. Trupele lui Gort au avut inițial succes, reușind să dezorganizeze trupele inamice aflate la vest de Arras. S-au dus lupte crâncene, iar britanicii au avansat 16 km, luând 400 de prizonieri. Apoi, atacul a scăzut în intensitate. Erwin Rommel, aflat la comanda unei divizii de panzere, s-a ocupat personal de apărare, adunându-și trupele năucite și confuze. Tancurile Matilda au provocat pierderi serioase germanilor, ucigându-l pe aghiotantul lui Rommel, aflat chiar lângă acesta. În acel moment însă, britanicii își epuizaseră deja resursele; deși a fost dat cu mult curaj și eficacitate, atacului i-a lipsit forța necesară pentru a fi decisiv.

În dimineața aceleași zile de 21, chiar în timp ce britanicii se deplasau către Arras, Weygand a plecat spre Vincennes, în speranța că va putea organiza o contralovitură mai ambițioasă pe frontul de nord. După ce a stat două ore la Le Bourget, așteptând un avion, călătoria comandantului suprem s-a transformat într-o farsă. Ajungând la Béthune, Weygand a găsit aerodromul pustiu, un singur soldat amărât păzind rezervele de combustibil. Omul l-a îndrumat pe general către un oficiu poștal, de unde acesta a putut să-l contacteze telefonic pe comandantul grupului de armate, generalul Billotte, care își petrecuse dimineața căutându-l pe Weygand în împrejurimile orașului Calais. Weygand s-a oprit mai întâi la o cârciumă de țară ca să mănânce o omletă, apoi, la bordul unui avion, a ajuns la Calais, de unde și-a continuat anevoie drumul, mașina înaintând cu greu pe șoselele blocate de refugiați ce duceau spre Ypres, unde generalul avea întâlnire cu regele belgian Leopold. Aici, l-a îndemnat pe monarh să grăbească retragerea armatei sale către vest, însă Leopold nu dorea să părăsească Belgia. Billotte a spus că numai britanicii, care, până atunci, se angajaseră sporadic în luptă, erau capabili de un atac. Spre furia lui Weygand – care a văzut o mustrare acolo unde nu exista – lordul Gort nu a participat la această întâlnire.

După ce a sosit cu întârziere la Ypres, comandantul Forței Expediționare Britanice a acceptat, fără prea multă convingere, să ia parte la un nou contraatac, dar a precizat că toate rezervele lui sunt deja angajate. Nu a crezut nicio clipă că va avea loc o acțiune anglo-franceză. Mai târziu, Weygand a afirmat că britanicii au intenționat de la bun început să-și trădeze aliatul; afirmația lui reflecta convingerea profundă a francezilor, datând din Primul Război Mondial, că englezii luptă întotdeauna cu un ochi la calea de retragere spre porturile de la Canalul Mânecii. Britanicii, la rândul lor, erau exasperați de defetismul francezilor; Weygand avusese dreptate că lordul Gort își considera aliații de o inerție fără speranță, principala lui

grijă fiind acum să-și salveze trupele din campania eșuată. În tragica noapte de 21 spre 22 mai, Billotte a fost rănit mortal într-un accident de mașină, iar până ce a fost numit un succesor la comanda Armatei de Nord, s-au scurs două zile. Între timp, comunicațiile de la nivelul comandamentului aliat se prăbușiseră cu totul. După ce, în ziua precedentă, avusese o întâlnire cu comandantul grupului francez de armate, Sir Edmund Ironside, șeful Marelui Stat-Major Imperial, scria: „Mi-am pierdut cumpătul și l-am scuturat pe Billotte, prinzându-l de nasturele tunicii. Omul e complet dărâmat” 29 Gort îi spunea regelui Leopold în seara zilei de 21: „E o treabă urâtă”. La ora 19, Weygand părăsea portul Dunkerque la bordul unui torpilor în toiul unui atac aerian, întorcându-se la cartierul său general a doua zi de dimineață, la ora 10. În fiecare ceas al acestor inutile deplasări prin nordul Franței, tancurile, tunurile și trupele germane au continuat să se reverse către nord și vest, prin uriașa gaură făcută în frontul aliat.

Comandantul suprem căzuse de-a binelea pradă fanteziilor. Când, în dimineața zilei de 22 mai, s-a prezentat la Reynaud la raport, părea aproape vesel. „S-au făcut atâtea greșeli”, spunea el, „încât acest lucru îmi dă încredere. Cred că, pe viitor, vom face mai puține”. L-a asigurat pe acesta că atât Forța Expediționară Britanică, cât și armata lui Blanchard erau pregătite de luptă. I-a expus planul său de contraatac și a conchis evaziv: „Fie ne va aduce victoria, fie ne va salva onoarea”. La o întrevedere cu Churchill și Reynaud avută la Paris pe 22 mai, Weygand iradia optimism afirmând că o nouă armată franceză, compusă din aproape 20 de divizii, va da contraatacul dinspre sud și va reface legătura cu britanicii. Din păcate, și armata, și atacul existau numai în imaginația lui.

În noaptea de 23 spre 24 mai, Gort și-a retras forțele din sectorul pe care îl ocupau la Arras. Aceasta le-a dat motive francezilor să afirme că britanicii se dovedeau

iarăși egoiști și lași, la fel ca în 1914. Decizia lui Gort nu reprezenta însă decât o recunoaștere a realității, dar Reynaud nu l-a informat pe Weygand că britanicii se pregăteau să evacueze Forța Expediționară. Gort i-a spus amiralului Jean-Marie Abrial, aflat la comanda trupelor din zona Dunkerque, că trei divizii britanice vor ajuta la acoperirea retragerii francezilor. Dar după ce Gort s-a întors în Anglia, succesorul lui, generalul-maior Harold Alexander, a refuzat să respecte promisiunea. „Hotărârea dumitale aduce dezonoare Marii Britanii”, a spus Abrial. Înfrângerea a determinat o serie întreagă de acuzații reciproce. Când i s-a spus despre capitularea Belgiei la 28 mai, Weygand a protestat furios: „Regele ăla! Ce porc! Ce porc dezgustător!”

Între timp, britanicii începuseră să evacueze Forța Expediționară din portul și de pe plajele de la Dunkerque. „Era limpede pentru toată lumea că avea loc un dezastru militar de dimensiuni monumentale”, scria cu tristă resemnare John Horsfall, din Regimentul Pușcașilor Irlandezi «De aceea, ne-am putea refugia în istorie, știind că toate acestea erau nu doar lucruri de așteptat, ci efectiv experiența de zi cu zi a armatei noastre, de când politicienii au azvârlit-o cu nesăbuință într-un război european”. 30 Sergentul L.D. Pexton s-a numărat printre cei 40.000 de soldați britanici luați prizonieri după o acțiune de acoperire desfășurată în apropiere de Cambrai, în care unitatea lui a fost copleșită. „Îmi amintesc ordinul «încetați focul» și că era ora 12”, scria el mai târziu „M-am sculat în picioare și am ridicat mâinile. Doamne, cât de puțini s-au sculat odată cu mine. Mi-am zis că îmi sosise ceasul și mi-am aprins o țigară”. 31



Evacuarea de la Dunkerque a fost anunțată opiniei publice britanice pe 29 mai, când voluntarii civili din docul pentru ambarcațiuni mici s-au alăturat navelor de război în efortul de a-i salva pe soldații aflați pe plaje și în port. Isprava Marinei Regale din săptămâna ce a urmat a intrat în legendă. Viceamiralul Bertram Ramsay, aflat la cartierul său general subteran de la Dover, a dirijat mișcările a aproape 900 de nave și mici ambarcațiuni cu un calm și o abilitate remarcabile. Evacuarea de pe plaje a trupelor în bărci cu motor civile și ambarcațiuni de agrement a născut imaginea romantică a operațiunii de la Dunkerque, însă marea majoritate a soldaților – cam două treimi – au fost evacuați cu distrugătoare și alte nave de mari dimensiuni, ancorate la chei. Marina a avut noroc că, pe parcursul întregii Operațiuni *Dynamo*, apele din Canalul Mânecii au

fost nefiresc de calme.

Soldatul Arthur Gwynn-Browne își exprima în termeni foarte lirici recunoștința pentru faptul că a fost salvat din iadul de la Dunkerque și se afla în drum spre casă: „Era atât de minunat. Eram pe o navă, și orice navă, da, orice navă e Anglia. Orice navă, da, orice navă, eram pe o navă și în drum spre Anglia. Era atât de minunat. Stăteam nemișcat și briza mării o înghițeam, nici urmă de fum și de foc, și de cețuri dese și gri, născute din fumul petrolului arzând, doar briza mării. Am înghițit-o pur și simplu, era așa de curată și proaspătă, iar eu eram viu, și era atât de minunat”. 32 Mulți au ajuns în Anglia temându-se de primirea ce li se va face ca supraviețuitori ai uneia dintre cele mai crunte înfrângeri din istoria țării. Un maestru timonier, Walter Gilding, scria: „Când am coborât pe țărm, credeam că toată lumea o să pună tunurile pe noi, mai ales fiindcă, în calitate de soldați, dăduserăm bir cu fugiții... în loc de asta, am găsit oameni care ne ovaționau și ne aplaudau, de parcă eram eroi. Ne dădeau căni cu ceai și sandvișuri. Cred că arătam jalnic”. 33

John Horsfall a trecut printr-o experiență similară: „La Ramsgate, ne-am dat seama pentru prima oară de incredibilul succes al improvizației realizate de forțele armate și autoritățile civile, care au acționat în comun. Venise însăși Britania să ne întâmpine cu bagheta ei de zână și cu mantia ei fermecată; aveam, și aici, un mic crâmpei de istorie. Vag conștienți de acest lucru, eram cu toții adânc mișcați; am recunoscut de îndată spiritul național de sfidare care îl îngenunchease pe Napoleon și care îl va distruge și pe Hider. Căldura cu care am fost întâmpinați în acest străvechi port era sublimă... Ne așteptau un șir nesfârșit de trenuri, precum și doamne încântătoare, cu ceai și alte delicii. Însă oboseala cumplită și traumele ne afectaseră emoțional, și poate că nu ne-am arătat destul de entuziasmați”. 34

La fel ca toate marile evenimente ale istoriei, și legenda celor întâmplate la Dunkerque a fost pătată de

urătenii. Un număr semnificativ de marinari britanici chemați să participe la evacuare au refuzat să o facă, printre ei aflându-se și membrii flotei de pescuit din localitatea Rye, dar și echipajele unor bărci de salvare. Alții, după ce trecuseră prin haosul de pe plaje și prin bombardamentele aviației germane, când au ajuns în Anglia, au refuzat să mai plece la drum. Deși majoritatea unităților de luptă și-au păstrat coeziunea, s-au înregistrat abateri disciplinare grave în rândul personalului din eșalonul secund, care i-au obligat pe ofițeri să scoată și chiar să folosească revolverele. În primele trei zile, britanicii s-au mulțumit să evacueze propriile trupe, francezilor, care apărau o zonă aflată la sud, refuzându-li-se îmbarcarea. Cel puțin o dată, militari britanici indisciplinați au deschis focul asupra soldaților francezi care încercau să se urce la bordul navelor. Doar la intervenția personală a lui Churchill s-a trecut și la evacuarea acestora, 53.000 în total, dar numai după ce se îmbarcase și ultimul britanic. Decât să rămână în exil în Marea Britanie, mulți au preferat să fie repatriați, pentru ca, mai apoi, să fie trimiși la muncă silnică în Germania.

Un soldat britanic de la garnizoana din Dover, pe nume David McCormick, nu a avut ochi pentru latura romantică a participării lui la evacuare, pe care o descria astfel într-o scrisoare către familie, datată 29 mai: „Suntem... treziți la 1.45 dimineața și duși la docuri, unde trecem prin chinuri fizice și tortură psihică până la 8.30, căratul cadavrelor, mâinilor sfâșiate și creierelor fiind în programul zilei. Sunt foarte supărat, iar uneori îmi vine să plâng când sunt aici. Totul este atât de lipsit de sens; urăsc inima de piatră a majorității alor noștri, care se duc acolo mai ales ca să vadă dacă mai sunt de șutit țigări și bani”.

35

Marina a suferit pierderi grele la Dunkerque: șase distrugătoare scufundate și alte 25 avariate. Cea mai cumplită zi a fost 1 iunie, când trei distrugătoare și o navă de pasageri au fost scufundate într-un atac aerian, alte

patru distrugătoare fiind avariate. Ulterior, Amiralitatea s-a simțit obligată să retragă din operațiune navele de război. Aviația britanică a fost adeseori înjurată de soldați și marinari din cauza presupusei sale absențe de pe cer; toți cei prezenți la Dunkerque au învățat să se teamă de atacurile repetate ale avioanelor germane. Cu toate acestea, Comandamentul Aviației de Vânătoare a contribuit foarte mult la ținerea în șah a Luftwaffe, cu prețul pierderii a 177 de aparate în cele nouă zile ale evacuării. Piloții germani care au încercat să împiedice desfășurarea Operațiunii *Dynamo* au declarat că inamicul le-a dat mai mult de furcă atunci decât înainte de 10 mai. Acțiunile Luftwaffe care îi vizau pe britanicii în retragere nu s-au ridicat la înălțimea speranțelor și promisiunilor lui Göring, iar asta și din pricina RAF, nu doar a greșelilor proprii. După 1 iunie, Luftwaffe și-a retrimis bună parte din aparate să-i hărțuiască pe francezi, reducând pierderile în această ultimă fază a evacuării.

Realitatea de necontestat este că Forța Expediționară Britanică a reușit să scape. În jur de 338.000 de soldați au fost readuși în Anglia, 229.000 britanici, iar restul, francezi și belgieni. Retragera și evacuarea au fost considerate în general un triumf personal al lui Gort; dar deși comandantul suprem a dat într-adevăr ordinele convenite, succesul ar fi rămas o iluzie dacă Hitler nu s-ar fi abținut să-și folosească tancurile. Pare puțin probabil, dar oarecum plauzibil ca la mijloc să fi fost o decizie politică, motivată de credința că o astfel de abținere avea să-i facă pe britanici mai dispuși la negocieri de pace. Mai credibilă este ipoteza conform căreia Hitler a acceptat asigurările lui Göring că Luftwaffe este capabilă să anihileze definitiv Forța Expediționară Britanică, aceasta nemaifiind o amenințare la adresa obiectivelor strategice germane; iar panzerele trebuiau reechipate urgent, pentru a putea fi trimise împotriva forțelor lui Weygand. Armata I franceză a rezistat vitejește la Lille, ținând forțele germane departe de Dunkerque. Este ușor de înțeles că soldații britanicii

erau supărați pe aliații lor, însă nici armata lui Churchill nu se descurcase mai bine decât trupele lui Reynaud în campania de pe continent.

Operațiunea de la Dunkerque a reprezentat cu adevărat o izbăvire, de care prim-ministrul a beneficiat pentru a obține un perfid succes de propagandă. Iată ce scria Nella Last, o femeie din Lancashire, în data de 5 iunie: „Am uitat că sunt o casnică de vârstă mijlocie, care se mai trezea uneori obosită și avea dureri de spate. Povestea asta m-a făcut să mă simt parte din ceva nemuritor, ceva ce nu trece niciodată – ca o flacăra ce luminează sau încălzește, dar destul de puternică să ardă și să distrugă gunoaiele... Cumva, am simțit că tot acest efort meritase și m-am bucurat că sunt de același neam deopotrivă cu salvatorii și cu cei salvați”. 36 Armata Britanică salvase un nucleu de cadre profesionale, în jurul căruia se puteau alcătui noi formațiuni, însă pierduse tot armamentul și echipamentele. Forța Expediționară lăsase în urmă 64.000 de vehicule, 76.000 de tone de muniție, 2.500 de tunuri și peste 400.000 de tone de provizii. Forțele terestre erau practic dezarmate. Mulți soldați aveau să aștepte ani întregi să primească armele și echipamentul care să-i facă din nou apți de luptă.

Se presupune uneori că, în momentul plecării Forței Expediționare de pe continent, campania s-a încheiat. E o presupunere ridicolă. În luptele desfășurate în fiecare zi, din 10 mai și până în 3 iunie, germanii au pierdut în medie 2.500 de oameni. În următoarele două săptămâni, pierderile s-au dublat, ajungând la 5.000. La 28 mai, un soldat din Divizia 28 franceză scria pe un ton sfidător: „Se pare că nemții au luat Arras și Lille. Dacă e adevărat, Nația trebuie să redescopere spiritul de la 1914 și 1789”. Unele unități au continuat lupta, neluând în seamă disperarea comandanților. Un soldat de sub comanda generalului de brigadă Charles de Gaulle scria: „În 15 zile, am lansat patru atacuri și de fiecare dată am avut succes, așa că o să strângem rândurile și o să-i venim de hac

porcului de Hitler". Un alt soldat scria pe 2 iunie: „Suntem foarte obosiți, dar trebuie să stăm aici, nu vor trece de noi și o să le venim de hac... Voi fi mândru că am contribuit și eu la Victoria în privința căreia nu am îndoieli". 37 Chiar și unele guverne străine mai credeau într-o victorie a francezilor. La 2 iunie, ministrul de externe al lui Mussolini etala nemărginitul cinism al regimului din Italia, spunându-i ambasadorului francez la Roma: „Obțineți câteva victorii și vom fi de partea voastră”.

În ultima fază a campaniei, 40 de divizii de infanterie și resturile a trei formațiuni de blindate franceze au înfruntat 50 de divizii de infanterie și zece de panzere. Dintre generalii lui Weygand, 35 au fost concediați și înlocuiți. Armata franceză a luptat mai bine în iunie 1940 decât o făcuse în mai, dar era prea târziu. Constantin Joffe, din Legiunea Străină, s-a declarat surprins de purtarea exemplară a evreilor din regimentul lui:

Mulți erau mici negustori ambulanți sau croitori din Belleville, cartierul muncitoresc al Parisului, sau din ghetoul din Rue du Temple. Nimeni nu voia să aibă de-a face cu ei în [tabăra de antrenament din] Barcares... Vorbeau numai în idiș. Arătau de parcă s-ar fi temut de o mitralieră, păreau veșnic înspăimântați. În luptă însă, dacă era nevoie de voluntari care să recupereze muniția sub o ploaie de proiectile sau dacă trebuiau instalate linii de sârmă ghimpată în miez de noapte și sub nasul dușmanului, omuleții aceștia erau primii care se ofereau. O făceau în liniște, fără fală, poate și fără tragere de inimă; dar o făceau. Ei erau întotdeauna cei care, până în ultima clipă, ne aduceau armele din pozițiile abandonate.38

Comandanții Wehrmachtului și-au arătat admirația față de modul în care unele unități franceze au apărat noul front de pe Somme. Iată ce nota un german în jurnalul său: „Printre ruinele satelor distruse, francezii au rezistat până la ultimul om. Unii au continuat să tragă chiar și atunci când infanteria noastră era la 30 km în spatele lor”. 39 în data de 6 iunie însă, frontul a fost străpuns în mod decisiv,

trei zile mai târziu tancurile lui Rundstedt intrând în Rouen. Pe 10 iunie, germanii au spart frontul de la Aisne, chiar în timp ce guvernul francez părăsea capitala. Vrând să ardă în șemineu un teanc de documente, diplomatul Jean Chauvel a dat foc unui maldăr de hârtii din biroul lui de pe Quai d'Orsay. Era doar unul dintre multele gesturi care simbolizau distrugerea speranțelor unui întreg popor. Există temerea că, odată cu plecarea administrației, muncitorii socialiști din suburbii vor da năvală în Paris și vor proclama o nouă Comună. Cum însă foarte mulți locuitori își părăsiseră casele, în oraș nu domnea decât o tăcere macabră, în 12 iunie, pe o stradă elegantă din Paris, un jurnalist elvețian a fost peste măsură de uimit să întâlnească o cireadă de vaci, care, abandonate de stăpân, mugeau jalnic. Căderea Parisului, petrecută două zile mai târziu, l-a făcut pe scriitorul austriac de origine evreiască Stefan Zweig, aflat în exil, să scrie: „Puține dintre necazurile ce mi s-au întâmplat mie personal m-au umplut de mai multă groază și disperare decât umilirea Parisului, un oraș binecuvântat ca niciun altul să le aducă bucurie celor care îl vizitează”. 40

Fuga în masă a civililor spre vest și sud a continuat zi și noapte. „Veneau mașini una după alta, în liniște, cu farurile stinse”, scrie Irène Némirovsky, „încărcate până la refuz cu bagaje și mobilă, cărucioare și colivii, valize și coșuri cu haine, fiecare cu câte o saltea legată zdravăn de acoperiș. Arătau ca niște munți de schele fragile și păreau că se deplasează fără ajutorul unui motor, propulsate de însăși greutatea lor”. 41 Némirovsky descrie trei nefericite victime civile ale bombardamentelor aeriene: „Trupurile zăceau sfâșiate în bucăți, dar, din întâmplare, chipurile erau neatînse. Fețe atât de obișnuite, de sumbre, cu o expresie fixă, uluită, de parcă ar fi încercat în van să înțeleagă ce li se întâmplă; nu erau făcuți, Doamne, să moară în luptă, nu erau făcuți pentru moarte”. 42

Pilotul britanic Paul Richey a văzut o bombă germană căzând peste patru fermieri care lucrau pe un câmp: „I-am

găsit printre cratere. Bătrânul zăcea cu fața în jos, cu trupul contorsionat într-un mod grotesc, cu un picior sfărâmat și o tăietură oribilă la ceafă, din care sângele se scurgea întruna în pământ. Fiul lui zăcea în apropiere... Lângă gardul viu, am găsit rămășițele celui de-al treilea băiat, pe care le-am recunoscut numai după câteva zdrențe, o gheată ruptă și câteva așchii de os. Cei cinci cai grav răniți zăceau însângerați lângă grapa distrusă; i-am împușcat mai târziu. Aerul duhnea a explozibil". 43

În zilele acelea, în care europenii încă își pierdeau inocența, piloții de vânătoare britanici erau șocați de spectacolul avioanelor Messerschmitt care-i mitraliau pe refugiați. Richey s-a întâlnit la popotă cu un camarad: „Un tip profund deziluzionat a spus, aproape în silă; «Chiar *sunt* niște nemernici.» Din acea clipă, ideea noastră de dușman galant murise". 44 Soldatul Emie Farrow, din Batalionul II Norfolk, era și el dezgustat de carnajul săvârșit de oamenii lui Göring: „De-a lungul drumului erau oameni uciși, fără brațe, fără capete, erau vite moarte, erau copilași, erau bătrâni. Nu unul, doi, ci cu sutele, răspândite peste tot... N-am putut să ne oprim ca să curățăm drumul... așa că a trebuit să trecem cu camioanele peste ei, iar asta ne-a frânt inima – ne-a frânt-o pur și simplu". 45

La noul refugiu al guvernului Reynaud, Château de Chissay de pe Valea Loarei, amanta prim-ministrului, Hélène de Portes, era văzută îndrumând mașinile celor care veneau în vizită, îmbrăcată în pijamale și halat roșu de casă. Ea își exercita zeloasa influență cu scopul de a-l convinge pe Reynaud să accepte un armistițiu. Acesta avea să scrie cu tristețe mai târziu, după moartea lui Portes într-un accident de mașină, că femeia „a apucat-o pe căi greșite din pricina dorinței ei de a fi în mijlocul tinerilor... și de a se distanța de evrei și de politicienii bătrâni. Dar credea că mă ajută" 46. Nu doar Portes gândea așa, ci și majoritatea concetățenilor ei. La Sully-sur-Loire, o doamnă, îmbujorată de indignare și agitație, i-a strigat

unui ofițer francez care stătea în fața unei biserici: „Ce mai așteptați voi, soldații, ca să opriți războiul ăsta? Vreți să ne masacreze pe toți, dimpreună cu copiii noștri?... De ce mai luptați? Reynaud ăla! Dacă aş pune mâna pe el, ticălosul!”
47

La cartierul general al Wehrmachtului, starea generală era una euforică. Generalul Eduard Wagner scria la 15 iunie: „Chiar ar trebui consemnat în istoria vremurilor noastre și a omenirii că [șeful de stat-major al Wehrmachtului, Franz] Halder stă la hartă, măsoară distanțele cu o riglă și trimite deja trupe dincolo de Loara. Mă îndoiesc că sinteza [generalului Hans von] Seeckt «de o judecată rece și un cald entuziasm» și-a găsit vreodată o întruchipare mai vie decât în Marele Stat-Major în această campanie... Dar, în ciuda tuturor celor întâmplare, a Führerului este gloria, căci, fără hotărârea lui, nu s-ar fi ajuns la acest rezultat”. 48 în seara zilei de 12 iunie, Weygand a propus armistițiul. Reynaud a sugerat că el și ministrii lui ar putea acționa din exil, însă mareșalul Philippe Pétin a respins ideea. Pe 16 iunie, Reynaud a acceptat faptul că majoritatea cabinetului era în favoarea capitulării și a demisionat, lăsând locul lui Petin. A doua zi dimineată, mareșalul transmitea la radio următorul mesaj către poporul francez: „Cu inima grea vă spun, astăzi, că trebuie să încetăm lupta”. După aceea, puțini soldați francezi au mai văzut vreo noimă în a-și sacrifica viața pe câmpul de bătălie.

S-au mai înregistrat totuși câteva fapte mărețe, dar inutile de vitejie. Un batalion de infanterie de lângă Châteauneuf și-a apărat poziția cu încăpățănare. Un alt episod avea să intre și el în legendă, în timp ce coloanele de refugiați și dezertori treceau Loara, comandantului școlii de cavalerie de la Saumur, un veteran cu părul alb, colonelul Daniel Michon, i s-a ordonat să-i ia pe cei 780 de cădeți și instructori și să păzească podurile din zonă. I-a adunat pe toți în marele amfiteatru de la Saumur și i-a anunțat: „Domnilor, pentru școală este o misiune de

sacrificiu. Franța se bizuie pe voi". Unul dintre elevi, Jean-Louis Dunând, care abandonase studiile de arhitectură la Paris ca să devină cadet, le scria jubilând părinților: „Sunt foarte nerăbdător să intru în luptă, asemenea tuturor camarazilor de aici. Vremuri de o sută de ori mai grele mă așteaptă, dar sunt pregătit să le întâmpin cu un zâmbet”.
49

Primarul din localitate își pierduse deja fiul pe câmpul de luptă. Știind că Petin intenționează să se predea, l-a implorat pe Michon să nu transforme bătrânul Saumur într-un câmp de bătălie. Colonelul l-a expediat disprețuitor: „Am primit ordin să apăr orașul. Este în joc onoarea școlii”. A dat drumul celor 800 de cai, iar pe cădeți, organizați în „brigăzi” conduse de câte un instructor, i-a dispus în punctele de trecere a Loarei, de-a lungul unui front lung de 19 km. Acestora li s-au alăturat câteva sute de infanteriști algerieni aflați la instrucție și soldați rătăciți de unitățile lor, susținuți de câteva tancuri. Pe 18 iunie, chiar înainte de miezul nopții, primele elemente ale diviziei de cavalerie conduse de generalul Kurt Feldt s-au apropiat de Saumur, fiind întâmpinate cu focuri de armă. Un ofițer german a înaintat întovărașit de un prizonier francez cu steag alb, încercând să negocieze. Acest lucru a provocat noi focuri de armă și explozii care i-au ucis pe amândoi. După incident, artileria germană a trecut la bombardarea orașului, iar de-a lungul liniei frontului au început mici bătălii încrâncenate.

Unii apărători s-au comportat cu un eroism al cărui caracter memorabil nu este cu nimic știrbit de faptul că era voit teatral. Un cadet, Jean Labuze, a contestat ordinul de a rezista până la ultimul om, spunând plin de disperare: „Suntem gata să murim, dar nu să murim în zadar”. Comandantul lui i-a răspuns, cu puțin timp înainte să fie el însuși ucis: „Nimeni nu moare în zadar. Vom muri toți pentru Franța”. La Milly-le-Meugon, un alt ofițer l-a trezit în miez de noapte pe preotul paroh pentru ca elevii lui să primească iertarea păcatelor înainte de a înfrunta

moartea; în jur de două sute de cădeți au primit împărțășania în biserica din sat, apoi luptele s-au reluat. Podurile de peste Loara din vecinătatea orașului Saumur au fost aruncate în aer de apărători, iar în zilele de 19 și 20 iunie, încercările germanilor de a trece râul cu niște ambarcațiuni mici au fost respinse.

Invadatorii l-au trecut totuși în amonte și în aval de Saumur; ultimele poziții apărate de elevii școlii de cavalerie, dimprejurul unei ferme de la Aunis, la 5 km sud-vest de oraș, au fost și ele neutralizate. Zeci de cădeți și instructori au fost răniți sau omorâți, printre aceștia aflându-se și Jean-Louis Dunând, fostul student la arhitectură. O altă victimă a rezistenței de la Aunis a fost Jehan Allain, un tânăr care, înainte de război, fusese un organist și compozitor în plină ascensiune. Allain primise deja Croix de Guerre în Flandra, cunoscuse experiența evacuării de la Dunkerque și se întorsese din Anglia ca să lupte iar. În geanta de lângă șaua motocicletei lui s-au găsit partituri ale unor compoziții muzicale neterminate.

Chiar în timp ce în jurul orașului Saumur se duceau bătălii grele, soldați și civili nemulțumiți stăteau și urmăreau spectacolul, batjocorindu-i și ocărându-i pe apărători pentru nebunia lor și pentru măcelul inutil pe care îl pricinuiau. După capitularea Franței, când bătrânul și nefericitul colonel Michon și-a abandonat pozițiile și, în fruntea unei coloane, a pornit spre vest, sperând să poată continua lupta în altă parte, patrioții au îmbrățișat povestea micii lui rezistențe. La Saumur cel puțin, spuneau ei, soldații se purtasera cu onoare; s-au ridicat monumente în cinstea unora precum locotenentul Jacques Desplats, care a pierit împreună cu preaiubitul lui terier Airedale, pe nume Nelson, apărând insula Gennes sub comanda lui Michon. Din punct de vedere militar, acțiunile din 19 și 20 iunie nu au avut nicio însemnătate. Moral însă, pentru poporul francez, ele au ajuns să însemne în cele din urmă foarte mult.

Între timp, grosul armatei aștepta captivitatea.

Locotenentul George Friedman, filosof în viața civilă, scria: „În rândurile națiunii franceze, nu disting, astăzi, vreo durere provocată de necazurile prin care trece țara... Am observat numai un soi de ușurare satisfăcută (uneori, chiar o ușurare exaltată), un fel de mulțumire atavică primară determinată de faptul că «pentru noi, s-a terminat», fără a-i interesa altceva”. 50 Dreapta politică franceză a aplaudat venirea la putere a regimului Petin, unul dintre adeptii lui scriind unui prieten: „În sfârșit, victoria e a noastră”. Mareșalul însuși, călătorind prin țară în lunile care au urmat armistițiului, a fost întâmpinat de mulțimi uriașe, aplaudând isteric. Oamenii credeau că nimic din ce puteau face naștii nu se putea compara cu prețul unei rezistențe inutile. Faptul că Winston Churchill a izbutit să-i convingă pe britanici să judece altfel, să sfideze realitatea perceptibilă, a născut invidie, resentimente și amărăciune în rândurile francezilor.

Cucerirea Franței și a Țărilor de Jos a costat Germania aproape 43.000 de morți și 117.000 de răniți; Franța a pierdut în jur de 50.000 de oameni, Marea Britanie, 11.000; germanii au luat 1, 5 milioane de prizonieri. Britanicii au avut parte de o nouă salvare miraculoasă, un al doilea Dunkerque. După evacuarea Forței Expediționare, Churchill a luat o decizie lăudabilă din punct de vedere moral, dar nesăbuită din punct de vedere militar, aceea de a trimite noi trupe în Franța pentru a determina guvernul țării să nu cedeze⁵¹. În iunie, două divizii slab echipate au fost trimise pe continent, în sprijinul puținelor unități britanice rămase acolo. După armistițiu, germanii fiind foarte ocupați în altă parte, s-au putut evacua în Anglia încă aproximativ 200.000 de oameni din porturile de pe coasta de nord-vest a Franței, pierzându-se numai câteva mii. Churchill a avut astfel norocul să scape de urmările unei nebuunii.

Ambasadorul britanic la Paris, Sir Ronald Campbell, scria în semn de rămas-bun, după prăbușirea Franței: „Ar trebui... să descriu Franța ca pe un om care, amețit de o

lovitură neașteptată, nu a fost în stare să se ridice în picioare înainte ca adversarul să-i dea «coup de grave»". 52 În deceniile care au urmat acestei înfrângeri, s-a dezbătut intens pe marginea pretinsei decadente naționale, care provocase un asemenea deznodământ. În vara lui 1940, episcopul de Toulouse tuna și fulgera: „Am suferit îndeajuns? Ne-am rugat îndeajuns? Ne-am căit pentru șaizeci de ani de apostazie națională, șaizeci de ani în care spiritul francez a suferit toate pervertirile ideilor moderne... ani în care bunele moravuri franceze au intrat în declin, în care anarhia a luat în mod straniu amploare?"

53 Jocurile de război organizate la colegiile militare moderne, având ca temă campania din 1940, se încheie uneori și cu înfrângerea Germaniei. Asta îi determină pe câțiva istorici să susțină că triumful lui Hitler pe câmpul de luptă, departe de a fi fost inevitabil, ar fi putut fi împiedicat. Este greu să acceptăm o asemenea teorie, în anii de după dezastrul din 1940, armata germană a demonstrat în mod repetat că este superioară instituțional Aliatilor occidentali, care au învins pe câmpul de luptă numai după ce au avut o superioritate netă din punctul de vedere al numărului soldaților, tancurilor și avioanelor. Wehrmachtul dovedea o energie ce lipsise cu desăvârșire armatelor aliate în 1940. Contrar părerii încetățenite, germanii nu au ocupat Franța după un plan amănunțit de blitzkrieg – război-fulger. Comandanții lor – și în special Guderian – au demonstrat în schimb un oportunism inspirat, cu rezultate care le-au întrecut cele mai nebunești așteptări. Dacă francezii s-ar fi mișcat mai repede, iar germanii mai încet, rezultatul campaniei ar fi putut fi altul, dar o astfel de aserțiune nu are nicio valoare.

În 1940, Germania nu a fost obligată să trimită efective însemnate pe Frontul de Est, așa cum se întâmplase în 1914, când Franța era aliata Rusiei. În ciuda indiscutabilei superiorități a forțelor aeriene germane, înfrângerea Aliatilor a fost consecința unei inferiorități nu atât materiale, cât morale; cu rare excepții, Aliții au

reacționat fără convingere la inițiativele invadatorilor. Winston Churchill a fost aproape singurul atât dintre conducătorii englezi și francezi, cât și dintre soldații de pe front care a fost dispus să ceară oamenilor să lupte până la capăt. În schimb, politicienii și generalii francezi au adoptat o poziție raționalistă: au identificat limitele prejudiciilor acceptabile pentru populație și pentru structurile societății, spre a evita să se plece înaintea unui invadator străin, așa cum se întâmplase atât de des în istoria Franței. Relativ puțini soldați francezi au fost dispuși să se sacrifice pentru cauza apărării patriei, fiindcă nu aveau încredere nici în liderii naționali, nici în comandanții lor; între 1920 și 1940, Franța avusese parte de 42 de guverne caracterizate printr-o slăbiciune cronică. Gamelin scria încă pe 18 mai: „Soldatul francez, cetățeanul de ieri, nu credea în război... înclinat să critice fără încetare pe oricine deține puțină autoritate... nu a primit educația morală și patriotică ce l-ar fi pregătit pentru drama în care se va juca soarta nației”.

Irène Némirovsky scria în 1941, reflectând la prăbușirea Franței: „Ani de zile, tot ce s-a făcut în Franța în interiorul unei anumite clase sociale a avut un singur motiv: frica... Cine le va face cel mai puțin rău (nu în viitor, nu în abstract, ci chiar acum, sub forma șuturilor în fund și palmelor pe obraz)? Germanii? Englezii? Rușii? Germanii au câștigat, însă bătaia a fost dată uitării, iar germanii îi pot proteja acum. De aia simt «pentru nemți»”. 54 Foarte puțini francezi au urmat, în 1940 și ulterior, exemplul a zeci de mii de polonezi, continuând să lupte în exil chiar și după ce țara lor fusese înfrântă. Abia în 1943 - 1944, când a devenit limpede că Aliații vor câștiga războiul, iar ocupația germană se dovedise intolerabil de opresivă, au oferit francezii un ajutor semnificativ anglo-americanilor. În anii rezistenței solitare a Marii Britanii, forțele franceze s-au împotrivit cu încăpățănare armatelor și flotelor lui Churchill, oriunde le-au întâlnit pe glob. Chiar și dintre aceia care au ales să nu lupte contra britanicilor, puțini au

hotărât să lupte alături de ei. Portavionul francez *Béarn*, de exemplu, având la bord avioane de vânătoare americane, s-a refugiat în Caraïbe, în colonia franceză Martinica, din iunie 1940 până în noiembrie 1942.

Printre cei care au asistat șocați la prăbușirea Franței s-a numărat și Stalin. Molotov i-a trimis lui Hitler cuvenita telegramă de felicitare pentru capturarea Parisului, dar, la Moscova, triumful nazist a provocat groază. Sovieticii își făcuseră calculele strategice pornind de la ideea că pe continent va avea loc un măcel prelungit, care va slăbi atât Germania, cât și puterile occidentale. Un diplomat rus aflat la Londra va remarca fără reținere că, în vreme ce lumea compara pierderile Aliaților cu cele ale Wehrmachtului, Stalin le aduna ca să-și evalueze avantajul. Nikita Hrușciiov descria furia care l-a apucat pe acesta când a aflat că Petin se predase: „Stalin era într-o stare de agitație teribilă, foarte nervos. Rareori îl văzusem așa. La ședințe, de regulă nu stătea decât foarte rar așezat pe scaunul lui, de obicei se plimba. De data aceasta, alerga literalmente prin încăpere și înjura de mama focului. Îi înjura pe francezi, îi înjura pe englezi [întrebând]: «Cum de i-au permis lui Hitler să-i bată în halul ăsta?»” 55

Probabil că Stalin se aștepta să lupte până la urmă împotriva Germaniei, dar abia peste vreo doi, trei ani. Uniunea Sovietică începuse un masiv program de reînarmare, care era încă departe de a se fi încheiat. Stalin considera că însemnatele avantaje materiale obținute de Hitler din relația lor îl vor împiedica pe acesta să încalce Pactul sovieto-german, măcar până la ocuparea Marii Britanii. Marina germană avea acces la porturile rusești din nord. Cantități uriașe de porumb, mărfuri și petrol curgeau dinspre Uniunea Sovietică spre Reich. Chiar și după capitularea Franței, Stalin a avut grijă să nu-și provoace puternicul vecin și de aceea nu a construit nicio fortificație importantă la granița de vest. A exploatat în schimb haosul de moment pentru a-și spori câștigurile teritoriale. În timp ce ochii lumii erau îndreptați către

Franța, Uniunea Sovietică a anexat statele baltice, unde, în anul următor, NKVD a organizat acțiuni violente de epurare și deportări masive. De la România a luat Basarabia, care aparținuse Rusiei din 1812 până în 1918, și Bucovina. Cel puțin 100.000 de români, poate chiar o jumătate de milion, au fost deportați în Asia Centrală ca să-i înlocuiască pe muncitorii ruși luați în armată. În toiul evenimentelor din Occident, puțini oameni, cu excepția celor din ministerele afacerilor externe, au luat act de tragedia umană provocată de Stalin în Est; din acest punct de vedere, atacul fulgerător lansat de Hitler asupra vestului Europei a servit intereselor sovietice. Conducătorul militar al Rusiei a recunoscut însă în deznodământul acestei campanii o nenorocire aproape la fel de mare pentru țara lui ca și pentru puterile occidentale înfrânte.

Italia a intrat în război alături de Germania pe 10 iunie, luptându-se, fără jenă și demnitate, să pună mâna pe o parte din pradă. Lui Benito Mussolini îi era frică de Hitler și nu îi plăceau deloc germanii, la fel ca multor conaționali ai săi, însă nu a putut să reziste tentației unor câștiguri facile în Europa și în coloniile africane ale Aliaților. Comportarea lui Mussolini a stârnit batjocura multor contemporani, deopotrivă prieteni și dușmani. S-a aliat cu Hitler fiindcă dorea pentru țara lui o glorie pe care italienii singuri nu o puteau câștiga; voia să culeagă roadele războiului contra unei simbolice vărsări de sânge. În mai și iunie 1940, în cercul său intim, și-a exprimat deseori speranța că vor muri doar o mie, două mii de italieni înainte de semnarea unui tratat de pace cu Aliații, ca plată pentru prada la care râvnea⁵⁶.

În ajunul începerii ostilităților cu Franța, Mussolini și-a exprimat în privat intenția de a declara război, dar nu și de a lupta efectiv. Fapt deloc surprinzător, această abordare reținută a sfârșit repede într-un fiasco - la 17 iunie, când francezii ceruseră deja armistițiu, Mussolini a ordonat brusc un atac la granița franco-italiană din Alpi.

Armata italiană, prinsă pe picior greșit de trecerea bruscă de la ocuparea unor poziții fixe la angajarea în ofensivă, a fost respinsă cu duritate. Iluziile și confuzia Ducei au continuat și după aceea. De pildă, el și-a exprimat speranța că britanicii nu vor cădea la pace înainte ca Italia să apuce să demonstreze că a contribuit la înfrângerea lor și că germanii vor pierde un milion de oameni până să cucerească Marea Britanie. Își dorea să-l vadă pe Hitler învingător, însă nu atotputernic. Toate visurile lui s-ar fi destrămat într-o manieră care l-ar fi făcut pe Mussolini să pară ridicol și de compătimit dacă aceste iluzii n-ar fi costat atâtea vieți.

La 20 iunie, Franz Halder scria foarte mulțumit: „Nu pot să înțeleg ce ar mai putea să vrea de la noi conducerea politică și care dintre dorințele ei a rămas neîmplinită”. Aghiotantul lui Hitler, colonelul Georg Engel, consemna: „Comandantul suprem al armatei [generalul Walther von Brauchitsch] s-a bucurat de momentul său de glorie înaintea Führerului atunci când a anunțat încetarea operațiunilor și începutul preparativelor de armistițiu. L-a informat pe F [ihrer] despre nevoia urgentă de a face pace cu Marea Britanie sau de a pregăti și de a realiza cât mai curând o invazie. Führerul e sceptic și consideră că Marea Britanie este atât de slabă, încât, după bombardament, nici nu va mai fi nevoie de operațiuni terestre importante. Armata se va instala și va lua în primire îndatoririle unei forțe de ocupație. F [ihrerul] spune că, «într-un fel sau altul... [britanicii] vor trebui să accepte situația»”. 57

La parada victoriei germane de la Paris, din 22 iunie, a asistat și un spectator mai puțin obișnuit, o tânără englezoaică de 19 ani, Rosemary Say, care se trezise brusc prizonieră în capitala Franței:

Mașinăria de război trecea pe Champs Élysées: cai lucioși, tancuri, echipamente, tunuri, mii și mii de soldați. Procesiunea era impecabilă, sclipitoare și aparent nesfârșită... ca un gigantic șarpe verde, care se încolăcește în jurul inimii orașului înfrânt, ce așteaptă cu tristețe să fie

înghițit. Era o mulțime uriașă de privitori, majoritatea tăcuți, unii aclamând însoțitorii mei [americani neutri] se purtau ca niște băieți: strigau în gura mare numele diferitelor regimente, exclamau la vederea tancurilor moderne și fluierau la trecerea superbilor cai. Eu tăceam, perfect conștientă că eram martoră fără să vreau la un moment istoric. Chiar și așa, nu simțeam vreo emoție deosebită... Dar, pe măsură ce orele treceau, iar spectacolul aparent interminabil se prelungea, a început să îmi fie puțin rușine că am acceptat invitația. M-am gândit la familia mea, la prietenii de la Londra și la temerile pe care cu siguranță aceștia le aveau.⁵⁸

Înainte ca Germania să atace în vest, Aliații își doriseră un război de lungă durată, crezând că asta le va da răgaz să mobilizeze atât ajutorul american, cât și propriile resurse industriale în lupta contra lui Hitler. Căderea Norvegiei, Danemarcei, Franței, Belgiei și Olandei a părut să demonstreze că naziștii avuseseră alte planuri, obținând un triumf rapid și concludent. Puțini au fost cei care au considerat că armistițiul semnat cu Franța pe 22 iunie, la Compiègne, în celebrul vagon de tren, marca un început, nu un sfârșit. Anvergura ambițiilor lui Hitler și încăpățânarea cu care Churchill îl sfida nu se vădiseră încă.

Capitolul 4

Singurătatea Marii Britanii

Rănit în Franța, pilotul britanic de vânătoare Paul Richey fusese transportat acasă, în primele zile ale lui iunie, cu un avion de poștă. „Am privit de sus peisajul calm și tihnit al Angliei rurale, fumul ce se ridica nu din sate bombardate, ci, leneș, din coșurile caselor, și am văzut un meci de cricket care se desfășura pe un teren sătesc. Cu mintea încă plină de vuietul exploziilor și incendiilor care zguduiseră Franța, am fost copleșit de o senzație de dezgust față de mulțumirea arogantă în care se scălda Anglia la adăpostul mării protectoare. Mi-am zis că o bombă, două i-ar trezi la realitate pe jucătorii ăia de

cricket și că nici nu mai era mult până când acestea vor veni". 1 Indignarea pilotului britanic oglindea sentimentele multor bărbați și femei care, întorși din mijlocul ororilor războiului, dădeau de cei scutiți de ele. Avea dreptate când afirma că populația din sudul Angliei nu se va mai bucura mult timp de o partidă liniștită de cricket. Dar, odată chemați de pe terenurile de joc, aproape fără să înțeleagă ce se petrecea până când nu li s-a explicat aceasta, în fraze grandioase, de către liderul lor național, britanicii au administrat Germaniei hitleriste una dintre cele mai categorice înfrângeri din istorie.

Discursul lui Churchill din Camera Comunelor, ținut la 18 iunie 1940, a fost citat atât de des, încât nu mai stârnește decât uneori admirația cuvenită unui strălucit exercițiu de retorică. Cuvintele de încheiere se reimpun însă atenției noastre, fiindcă, pe durata întregului conflict, ele vor defini viziunea statelor democratice asupra țelului lor:

Ceea ce generalul Weygand a numit bătălia Franței s-a încheiat. Presupun că bătălia Angliei stă să înceapă. De această bătălie atârnă supraviețuirea civilizației creștine. De ea atârnă însuși modul nostru de viață și continuitatea îndelungată a instituțiilor noastre și a imperiului. Întreaga forță și furie a inamicului se vor întoarce curând împotriva noastră. Hitler știe că trebuie să ne înfrângă pe insula aceasta sau să piardă războiul. Dacă reușim să-i ținem piept, întreaga Europă poate fi liberă, iar viața omenirii va merge mai departe, către tărâmurii vaste, luminoase. Dacă însă nu izbutim, atunci lumea întreagă, inclusiv Statele Unite, se va prăbuși în abisul unui nou ev mediu, pe care luminile științei pervertite îl vor face mai sinistru și, poate, mai lung. Să ne adunăm așadar forțele pentru a ne achita de îndatoririle noastre și să ne comportăm în așa fel încât, dacă Imperiul Britanic și al său Commonwealth vor dura o mie de ani, oamenii încă să spună: „Acela a fost momentul lor de glorie”.

Contrastul dintre apelul prim-ministrului britanic la

„adunarea forțelor pentru a ne achita de îndatoririle noastre” și îndemnurile isterice la „rezistență fanatică” adresate, în împrejurări similare, în 1944 - 1945, de dictatorul german este frapant. Stilul de conducere al premierului britanic se caracteriza prin eleganță, demnitate, inteligență, omenie și hotărâre; numai ultima trăsătură îi poate fi atribuită și lui Hitler. În vara lui 1940, Churchill avea de rezolvat o uriașă problemă: să-și convingă poporul și lumea întreagă de faptul că o rezistență prelungită era posibilă. Sergentul L.D. Pexton, de 34 de ani, era prizonier în Germania când scria la 19 iulie: „Am auzit azi că Hitler a transmis la radio niște termeni de pace și că Churchill i-a zis ce să facă cu ei... Sper să ajungă la o înțelegere, așa cum își dorește toată lumea de aici, și să plec acasă”. 2 Opinia lui Pexton era evident influențată de înfrângerea suferită în Franța și de faptul că, ulterior, se trezise la mâna naziștilor învingători. Dar și în țară unii - mai ales din casta conducătoare și din clasa celor cu interese comerciale, care cunoșteau cel mai bine punctul slab al națiunii - se temeau în continuare de ce era mai rău. Pentru Churchill, a fost o uriașă realizare personală faptul de a-i fi convins pe toți să susțină cauza respingerii unei invazii.

Ultimele luni ale lui 1940 s-au dovedit decisive pentru evoluția conflictului. Naziștii, uluiți de anvergura triumfului lor, și-au permis un moment de respiro. Lansând un atac aerian împotriva Marii Britanii, Hitler a acceptat cel mai nefericit compromis strategic - ca stăpân al Europei continentale, credea că o demonstrație suplimentară de forță va fi destul ca să o determine să capituleze mai repede. Dacă, în schimb, i-ar fi lăsat pe-ai lui Churchill să se perpelească pe insula lor, prim-ministrul ar fi avut mari dificultăți în a susține moralul națiunii și simulacrul unui scop strategic. Un mic contingent german, trimis în acea toamnă să sprijine atacul italienilor asupra Egiptului, ar fi fost, probabil, suficient pentru a-i alunga pe britanici din Orientul Mijlociu; Malta ar fi putut fi cucerită

cu ușurință. Asemenea umilințe ar fi reprezentat o grea lovitură pentru Churchill și dorința lui de a lupta mai departe.

În realitate însă, ofensiva stângace a Luftwaffe a reprezentat singura provocare căreia Marea Britanie era în măsură să-i facă față. Armata și poporul britanic nu erau siliți să înfrunte Wehrmachtul pe plajele și câmpiile țării – o încheștare ce avea șanse să se încheie cu un rezultat umilitor pentru apărători. Prim-ministrul nu le-a cerut britanicilor decât acordul tacit, țara fiind apărată de câteva sute de piloți ai RAF și – lucru mai important, dar mai puțin vizibil – de forța extraordinară a Marinei Regale. Stilul înflăcărat de conducere al premierului a atras sprijinul populației pentru atitudinea lui sfidătoare față de logica triumfului hitlerist, chiar în momentele în care orașele începeau să ardă și oamenii să moară.

Perspectiva unei invazii iminente era mai puțin plauzibilă decât presupuneau șefii armatei britanice și decât afirmase public Churchill, deoarece germanilor le lipseau mijloacele amfibii și o escortă care să însoțească armata dincolo de Canalul Mânecii și să facă față puternicei flote britanice. Pe Hitler nu l-a tras niciodată inima în această direcție. Informațiile despre mijloacele de care dispunea și intențiile pe care le avea erau însă fragmentare. Descifrarea mesajelor inamicului la Bletchley Park⁶ nu luase încă anvergura din ultimii ani de război. Bună parte din activitatea germanilor de pe continent, sau lipsa acesteia, rămânea complet necunoscută Londrei. Șefii militari, traumatizați de dezastrul din Franța, atribuiau Wehrmachtului puteri aproape mistice.

În particular, Churchill a privit întotdeauna cu scepticism pericolul unei invazii, dar a pus mereu accent pe acesta în discursuri și în strategia elaborată, cu scopul de a mobiliza atât populația, cât și forțele armate. După părerea lui, fără îndoială corectă, inerția și înțelegerea propriei neputințe s-ar fi dovedit fatale pentru moralul

6 Pentru explicații, vezi paginile 484-485.

oamenilor, dar și pentru speranțele lui de a reuși să convingă Statele Unite să intre în conflict. O întoarcere la războiul ciudat nu era permisă. De vreme ce apărarea împotriva unei posibile invazii era tot ce se putea cere de la armata locală, Churchill a făcut din aceasta principala lui misiune vreme de mai multe luni, chiar și după ce a devenit limpede că pericolul trecuse.

După căderea Franței, intransigența premierului s-a manifestat întâi la adresa aliaților de ieri. Într-o dimineață de iulie a anului 1940, grupuri înarmate de soldați ai Marinei Regale s-au urcat la bordul navelor de război franceze ancorate în porturile britanice pentru a le cere să se predea. La Devonport, ofițerii de pe submarinul *Surcouf* s-au împotrivit, stârnind o încăierare cu pistoale în camera de control, soldată cu moartea unui marinăr francez și a trei britanici. Trei sferturi dintre soldații francezi aflați în Marea Britanie, inclusiv majoritatea celor salvați de la Dunkerque, au insistat să fie repatriați, alegere pe care gazdele nu au încercat să o schimbe. Sentimentul de înstrăinare al francezilor s-a accentuat după ce un ultimatum britanic dat escadrei franceze de la Mers-el-Kébir a fost respins la 3 iulie. Churchill era hotărât să nu permită flotei lui Petin să sprijine o invazie germană a Marii Britanii. Amiralul Marcel-Bruno Gensoul a refuzat să reia lupta alături de Marina Regală și, în același timp, să accepte neutralitatea sub tutelă britanică. În consecință, amiralul Somerville a scufundat ori a bombardat până la distrugere trei dintre navele lui Gensoul, ucigând 1 300 de marinari. Churchill s-a temut ca atacul să nu împingă regimul Petin într-o alianță activă cu nazistii, însă asta nu l-a împiedicat să dea ordinul de deschidere a focului. Regimul de la Vichy nu a participat niciodată efectiv la conflict, iar câteva colonii africane îndepărtate s-au „raliat” cauzei „Franței Libere” sub comanda generalului de brigadă Charles de Gaulle, aflat la Londra. Însă până la finele lui 1942, forțele franceze s-au împotrivit din răspuțeri oricărei pătrunderi a britanicilor în teritoriile lor.

Pare greșit să considerăm politicile regimului Pétain și larga susținere de care s-au bucurat ele drept un simplu efect negativ al înfrângerii Franței. Guvernul de la Vichy a profitat de ocazie pentru a impune ceea ce Michael Burleigh numea „un program moral, politic și social retrograd, în care autoritatea și datoria veneau înaintea libertății și drepturilor” 3. Frica și ura patologică față de stânga – și față de evrei – au determinat aproape toată Franța aristocrată, negustorească și burgheză să-l sprijine pe Pétain până când ocupația germană a devenit de nesuportat, iar victoria Aliatilor, inevitabilă.

Atacul lansat de Luftwaffe asupra Marii Britanii în iulie 1940 le-a oferit britanicilor cel mai bun prilej de a se bate cu germanii în condiții favorabile lor. Singura clasă de armament terestru sau aerian în care britanicii erau aproape la egalitate cu dușmanul din punctul de vedere al calității și cantității era cea a avioanelor de interceptare monoloc. Aparatele Hurricane și Spitfire din dotarea RAF erau dezavantajate de tactica stângace și de mitralierele de 7, 7 mm cu o putere de distrugere inadecvată, dar escadrilele erau ghidate de cea mai sofisticată rețea de radare, observatori tereștri și aparate de emisie-recepție din lume, creată de un grup extraordinar de funcționari, oameni de știință și aviatori. Dacă echipamentele și rezultatele armatei britanice au rămas nesatisfăcătoare pe toată durata conflictului, oamenii lui Churchill i-au întrecut fără drept de apel pe germani în ceea ce privește aplicațiile practice ale științei și tehnologiei. Mobilizarea celor mai străluciți specialiști civili și integrarea lor în efortul de război la cele mai înalte niveluri au reprezentat o extraordinară poveste de succes. RAF crease un remarcabil sistem de apărare, în vreme ce adversarilor săi le lipsea un sistem credibil de atac.

Comandanții Luftwaffe sufereau din cauza unei confuzii a obiectivelor care a persistat toată vara. Generalul Albert Kesselring s-a opus declanșării unui atac împotriva Marii Britanii, preferând să ocupe Gibraltarul și

să câştige astfel dominația asupra Mării Mediterane; inițial, Hitler s-a împotrivit bombardării orașelor britanice, în vreme ce Göring a respins ideea de a ataca porturile din sudul țării, necesare pentru debarcarea efectivelor Wehrmachtului. Luftwaffe a încercat să obțină supremația aeriană în sud-estul Angliei distrugând Comandamentul Aviației de Vânătoare și a început o campanie incoerentă în vederea atingerii acestui țel, atacând aerodromurile și instalațiile cu bombardiere escortate de avioane de vânătoare care trebuiau să doboare aparatele RAF la fel de ușor ca în Franța. Informațiile despre inamic, o slăbiciune cronică a celui de-al Treilea Reich, erau deplorabile: germanii nu înțelegeau cum funcționează rețeaua de detecție și control a Comandamentului Aviației de Vânătoare. Ei înșiși creaseră radarul – căruia îi spuneau *Dezimator-Telegraphie* sau, pe scurt, *Dele* – înaintea britanicilor, iar instalațiile lor erau mai avansate din punct de vedere tehnic, însă nu reușiseră să le lege de un sistem eficient de orientare sol-aer și nici nu își imaginaseră că RAF realizase deja acest lucru. Pe parcursul întregului conflict, conducerea nazistă a fost urmărită de un nemăsurat orgoliu instituțional, fiind prinsă mereu pe picior greșit de inițiativele tehnologice ale Aliaților; dacă germanii nu construiseră o anumită armă sau un anumit dispozitiv, ezitau să-și crediteze inamicul cu inteligența necesară unei atare realizări.

Colonelul „Beppo” Schmid, șeful serviciului de informații al Luftwaffe, era un șarlatan care le spunea șefilor ceea ce doreau să audă. Göring nu avea nicio rezervă strategică de avioane și nici resursele materiale cu care să-și creeze una. În Bătălia Angliei, germanii au demonstrat o incompetență năucitoare, născută din aroganță și ignoranță. Dacă cei din RAF au făcut și ei niște greșeli, Sir Hugh Dowding, mareșal al aerului, și cel mai însemnat dintre subordonații lui, vicemareșalul neozelandez Keith Park, aflat la comanda Grupului 11 RAF, au dovedit o genială statornicie în concepție, care

lipsea cu desăvârșire dincolo de Canalul Mânecii. Germanii și-au început campania cu două avantaje: o modestă superioritate în privința numărului de aparate și un corp de veterani experimentați în luptă. Nu au reușit să folosească însă aceste avantaje împotriva țintelor vitale – receptoarele radar, bazele aeriene și instalațiile auxiliare.

Bătălia Angliei a debutat în iulie, cu hărțuiri deasupra Canalului Mânecii, germanii atacând convoaiele de coastă, iar RAF ripostând. Era greu să lovești din aer o țintă anume. De exemplu, un pilot de bombardier care ataca, dinspre pupa, o navă de 230 m lungime avea o marjă de numai 1, 5 secunde în care să lanseze bomba, interval care, când se ataca dinspre travers, scădea la un sfert de secundă; pierderile grele suferite de convoaiele britanice s-au datorat exclusiv măiestriei piloților germani. Aparatele Ju87 zburau însă și mai încet decât bombardierele Battle ale RAF, care fuseseră distruse în masă în Franța, iar acum era rândul britanicilor să speculeze vulnerabilitatea inamicului: Stukasurile au suferit un adevărat măcel ori de câte ori s-au întâlnit cu avioanele de vânătoare ale RAF și, în cele din urmă, a trebuit să fie retrase din luptă.

Pilotul britanic Geoff Wellum descrie senzațiile tari ale unei înclăștări aeriene:

Dintr-odată, foc încrucișat, intens și foarte aproape. Ticălosul de mitralior din față. Ținta mea, concentrează-te, ținta. Uită-te la el prin cătare, se face mare prea repede, concentrează-te, nu te mișca, așa, nu mișca... liniștește-te, inimă, liniștește-te. E în cătare, tot acolo, calm... foc ACUM! Apăs butonul de tragere și se dezlănțuie iadul; mitralierele mele fac un zgomot ca de stambă sfâșiată... îmi pare că zăresc loviturile și exploziile din carlinga de sticlă a Dornierului meu și Spitfire-ul lui Brian care se îndepărtează, cu burta, mânjită de ulei, vizibilă preț de-o fracțiune de secundă. Trage, Geoff, nu te opri. Pentru numele lui Dumnezeu, depărtează-te sau te izbești de el; prea aproape. Opresc focul, manșa împinsă la maximum. Îi

aud chiar motoarele în timp ce trece razant pe deasupra, la numai câțiva centimetri. Drace, e periculos! 4

De remarcat în aceste încăierări aeriene este numărul mic de aparate distruse de o parte și de cealaltă. Pe 25 iulie, de pildă, deasupra unui convoi britanic, trăgeau unele în altele zeci de avioane britanice și germane, însă numai două aparate Spitfire și un Messerschmitt Bf109 au fost doborâte. Piloții RAF abia dacă fuseseră instruiți pentru luptele aeriene, o artă pe care germanii o deprinseseră la perfecție deasupra Poloniei și Spaniei, britanicii fiind obligați să învețe din mers. Încă de la început, a fost limpede faptul că marea majoritate a „victimelor” se datorau câtorva ași ai aerului din ambele tabere: 3, 5% dintre piloții britanici de vânătoare au doborât 30% din totalul avioanelor inamice distruse, așii Luftwaffe mândrindu-se cu și mai multe succese. Factorii decisivi erau o vedere excepțională, îndemânare de trăgător și nervi de oțel ca să te apropii de inamic.

RAF descuraja cu tărie cultul „asului” și al scorurilor personale, în schimb Luftwaffe le încuraja energic. Vedete precum Adolf Galland, Helmut Wick și Werner Molders sufereau, după spusele colegilor invidioși, de *y, Halsweh*” – „gâtul inflammat” de care râvneau să atârne mult-dorita panglică a Crucii de Cavaler – dorință ce s-a împlinit pentru toți trei atunci când numărul de avioane doborâte a crescut. Galland, un pilot de o eficiență extraordinară, dar în același timp brutal și egoist, nu avea răbdare cu molâii de sub comanda lui. Într-o zi, în aparatul de radiorecepție, s-a auzit o voce înspăimântată, care urla în germană: „Spitfire în coada mea!” Apoi iarăși, după o scurtă pauză: „Spitfire încă în spatele meu! Ce să fac?” La care Galland spuse nervos: „*Aussteigen, Sie Bettnasser!*” – „Sari, fricosule!” 5

Spre deosebire de orice alt fel de luptă, la bătăliile aeriene participau exclusiv tineri, singurii care aveau reflexele necesare pentru dueluri la viteze ce se apropiau

de 1.000 km/h. La 30 de ani, erau deja prea bătrâni. Comandanții, care nu se dezlipeau de cartierul general, dădeau ordinele, însă rezultatul final atârna de vitejia și iscusința unor piloți care abia intraseră în adolescență sau ieșiseră din ea. Aproape tot ce spuneau sau făceau aceștia, în aer ori la sol, reflecta tinerețea lor; pe 17 august, locotenentul Hans-Otto Lessing, pilot pe un Bf109, le scria jubilând părinților, descriindu-le a suta „victorie” a unității lui așa cum ar povesti un școlar despre succesul echipei lui de fotbal: „Suntem în escadrila maiorului Molders, cea mai bună... în ultimele zile, britanicii au devenit tot mai slabi, deși piloții lor încă luptă bine... Aparatele Hurricane sunt niște «moșnegi» osteniți... Mă distrez de minune. N-aș schimba locul nici cu un rege. După toate astea, pacea o să fie foarte plictisitoare!” 6 A fost ucis de unul dintre „moșnegi” chiar a doua zi după-amiază.

Paddy Barthrop din RAF avea să spună mai târziu: „Bere, femei și Spitfire, despre asta era vorba, o grămadă de mici John Wayne care se foiau de colo, colo. La 19 ani, te doare în cot”. 7 Piloții britanici petreceau fără încetare, noapte de noapte, tinerețea biruind epuizarea. Pete Brothers spunea: „Trăgeam teribil la măsea”. 8 într-o zi, când escadrila lui a rămas la sol din pricina vremii nefavorabile, piloții s-au adunat la bar, trezindu-se apoi că trebuie să decoleze de urgență când cerul s-a înseninat. „Nu voi uita niciodată cum am decolat, gândind: «Butonul ăla... întoarce-l încolo... pornește sistemele de ochire...” Eram cu toții beți criță. Dar, atenție, când vedeam o cruce neagră, ne trezeam instantaneu”.

Țineau la avioanele lor ca la niște covoare zburătoare fermecate. Bob Stanford-Tuck spunea: „Unii se îndrăgostesc de iahturi, alții, oricât de curios ar părea, de femei sau de mașini, dar cred că toți piloții de Spitfire s-au îndrăgostit de acest avion de îndată ce s-au instalat la pupitrul acela mititel și confortabil, unde totul era la îndemână”. Iată ce spune și Bob Doe despre prima întâlnire cu noul lui avion: „Ne-au tresăltat inimile! I-am

dat ocol, ne-am așezat în el, l-am mângâiat. Era așa de frumos, încât cred că ne-am îndrăgostit un pic de el cu toții". 9 Piloții britanici ai RAF luptau alături de contingente de neozeelandezi, canadieni, cehi, sud-africani și câțiva americani. Cei 146 de polonezi care au luat parte la Bătălia Angliei formau cel mai numeros grup străin, 5% din efectivul RAF. Reputația lor în luptă era extraordinară, datorându-se experienței și cutezanței lor. „Când vedeai svastica sau crucea neagră pe aparatul de zbor”, spunea unul dintre ei, Bolesław Drobiriski, „îți bătea inima mai tare și îți spuneai că trebuie să-l dobori, altfel erai tu însuși doborât. E un sentiment de absolută... răzbunare”. 10 Nu erau vorbe goale. Când, mai târziu, polonezii au atacat Germania, au scris cu cretă pe bombe „asta e pentru Varșovia”, „asta e pentru Lvov”. Și nu glumeau.

Apărătorii din cer ai Marii Britanii au fost copleșiți de adulația oamenilor, exprimată oricând piloții întâlneau civili – iar asta se întâmpla adesea, în serile de după înclăștările aeriene de deasupra orașelor și satelor. Aplauzele cetățenilor însemnau foarte mult pentru piloții afectați de pierderi și oboseală extremă. „Se simțea o afecțiune fără margini”, avea să-și amintească unul dintre ei. „Era un sentiment foarte plăcut. De atunci, n-am mai simțit niciodată că Marea Britanie poate fi așa”. 11 Invidioși, soldații îi bombăneau pe „băieții cu briantină” din RAF; Wehrmachtul avea o expresie similară pentru aviatorii din Luftwaffe – „*Schlipssoldaten*”, adică „soldați cu cravată”. Cât a durat războiul, aviatorii au păstrat, indiferent de naționalitate, o aureolă de care infanteriștii nu au avut parte.

RAF era foarte deranjat de pierderea piloților cu experiență: zece ași ai aerului – oameni care doborâseră cel puțin cinci avioane inamice – au pierit între 8 și 19 august, alți 12 murind între 20 august și 6 septembrie. Numărul novicilor care le luau locul și erau uciși era de peste cinci ori mai mare. Pierderile erau substanțiale mai ales în escadrilele care foloseau încă formațiile rigide

prevăzute de doctrina oficială a RAF pentru „atacurile în zone de luptă”. Lucrurile stăteau mult mai bine acolo unde ofițerii încurajau flexibilitatea și inițiativa. Piloții care mențineau o traiectorie constantă mureau; cei care supraviețuiau recurgeau la tertipuri și zburau în zigzag, devenind astfel ținte greu de atins. Trei sferturi dintre avioanele britanice de vânătoare doborâte au fost victima unor aparate Messerschmitt Bf109, nu a mitraliorilor de la bordul bombardierelor sau al bimotoarelor BA 10. Elementul-surpriză era totul: patru din cinci victime nici nu apucau să-și vadă atacatorii; mulți erau loviți din spate în timp ce atacau un avion aflat în față.

„Cei care stăteau zece secunde într-o carlingă arzând erau copleșiți de flăcări și căldură”, spunea sergentul Jack Perkin. „Nouă secunde, și ajungeai la Spitalul «Regina Victoria» din East Grinstead, în secția de arși a doctorului Archie McIndoe, unde rămâneai până se termina războiul. Dacă ieșezi în opt secunde, nu mai zburai niciodată, dar te întorceai de vreo douăsprezece ori pentru chirurgie plastică”. 12 Pilotul Billy Drake descria ce se întâmpla când erai doborât: „Era ca într-un accident de mașină. Nu reușezi să-ți amintești absolut nimic”. 13 Ambele tabere au suferit enorm de pe urma unor incidente fără legătură cu luptele efective, născute dintr-o neglijență de moment sau din nesăbuința unor tineri obosiți și adesea neexperimentați. Între 10 iulie și 31 octombrie, 463 de avioane Hurricane au fost avariate din această cauză, cu urmări uneori fatale. Până la o treime din totalul pierderilor suferite de Dowding și Göring au fost accidentale.

Dintre piloții care se salvau, puțini mai erau recuperați – un om într-o bărcuță nu merita efortul de a trimite echipe de salvare care să scotocească apele Canalului Mânecii sau ale Mării Nordului. În septembrie, Ulrich Steinhilper privea în jos în timp ce zbura spre casă după o misiune deasupra Canalului Mânecii: „Drumul nostru pe deasupra valurilor dezlănțuite era presărat cu

parașutiști, piloți plutind în vestele de salvare și pete de petrol pe apa rece, marcând locul în care încă un Mei09 își încheiase ultima misiune. De-a lungul coastei din apropiere de Boulogne văzuserăm avioane germane prăbușite pe câmp și în iarbă, unele sprijinindu-se încă în bot". 14 Nouăsprezece aviatori germani s-au înecat în ziua aceea, numai doi fiind recuperați de hidroavioane.

Spiritul cavaleresc cu care britanicii, cel puțin, au intrat în luptă a dispărut în scurtă vreme. David Crook s-a întors dintr-o misiune în care colegul lui de cameră fusese ucis și i s-a părut ciudat să-i găsească prosopul atârnat la fereastră și toate lucrurile acolo unde le lăsase acesta. „Nu reușeam să-mi scot din minte gândul la Peter, cu care vorbisem și râsesem în ziua aia. Acum zăcea în carlinga avionului distrus, pe fundul Canalului Mânecii". 15 În după-amiaza aceleiași zile, soția defunctului a sunat ca să-i obțină acestuia o permisie, doar ca să-l audă pe comandant dându-i vestea morții sale. Crook scria: „Era îngrozitor. Vedeam de aproape întreaga durere pricinuită de aceste pierderi". După câteva bătălii în care își pierduse prietenii, Pete Brothers a abandonat definitiv ideea unui meci între rivali onești. „Mi-am zis atunci: «Bun, ăștia sunt niște ticăloși. Nu-mi mai place de ei. O să fiu al naibii.»" 16 La scurtă vreme de la începerea ostilităților, pilotul Denis Wissler scria în jurnalul lui: „Doamne, tare îmi doresc să se termine odată războiul ăsta". 17 Puțini dintre tinerii care au luptat în Bătălia Angliei fie într-o tabără, fie în cealaltă au supraviețuit următorilor cinci ani de conflict. Cu toate că le plăcea enorm să zboare, o gravitate profundă și prematură a cuprins pe majoritatea acestor războinici ai aerului, confrunțați aproape zilnic cu stresul și ororile.

Pe parcursul lunii august, Luftwaffe a crescut progresiv intensitatea atacurilor, lovind aerodromurile și numai în treacăt stațiile radar. Mareșalul aerului, Sir Hugh Dowding, șeful Comandamentului Aviației de Vânătoare, a început bătălia cu aproximativ 600 de avioane disponibile pentru misiuni, în vreme ce Luftwaffe putea folosi în jur de

750 de bombardiere, 250 de bombardiere în picaj, peste 600 de avioane de vânătoare cu un motor și 150 cu două motoare, organizate în trei flotile. Sud-estul Angliei a constituit principala scenă a duelurilor aeriene, însă Dowding a fost nevoit să apere și nord-estul și sud-vestul țării de avioanele inamice cu rază mare de acțiune.

Primele bombardamente concertate asupra aerodromurilor și instalațiilor a avut loc pe 12 august, când stația radar Veninor, de pe insula Wight, a fost scoasă din funcțiune. Luftwaffe intenționa ca „Ziua Vulturului”, adică 13 august, să fie o zi decisivă, însă vremea rea a făcut ca operațiunea să degenereze într-o serie de atacuri necoordonate. Două zile mai târziu, pe 15, germanii au făcut un efort colosal, aviația lor executând deasupra Angliei 2000 de misiuni individuale și pierzând 75 de aparate, față de 34 britanice, dintre acestea două fiind distruse la sol. Avioanele de luptă care au decolat de pe aerodromurile scandinave – prea îndepărtate pentru monomotoare – au suferit cele mai grele pierderi, ziua respectivă devenind cunoscută aviatorilor germani drept „Joia Neagră”. Pierderile suferite de cele două tabere au fost și mai grele pe 18 august, când Luftwaffe a rămas fără 69 de avioane, iar RAF, fără 34, plus încă 29 imobilizate la sol.

Ambele tabere supraestima cu mult pierderile cauzate inamicului, însă erorile comise de spionajul german au fost mai grave, acesta întreținând falsa impresie că Luftwaffe e pe cale să câștige. Stațiile radar ale Comandamentului Aviației de Vânătoare au fost atacate de 40 de ori în luna august și la începutul lui septembrie, însă numai două dintre ele – Manston și Lympne, de pe coasta comitatului Kent – au fost scoase din funcțiune mai mult de două ore, iar receptoarele radar aproape că nu au fost luate în seamă.

La sfârșitul lui august, Luftwaffe credea că numărul avioanelor de vânătoare inamice din prima linie se înjumătățise, ajungând la 300 de aparate. În realitate însă,

Dowding trimitea încă în misiune dublul acestei cifre – proporția pierderilor era favorabilă britanicilor. Între 8 și 23 august, RAF a pierdut 204 aparate de zbor, dar, în luna respectivă, s-au construit 476 de avioane de vânătoare noi și multe altele au fost reparate. Luftwaffe a pierdut 397 de aparate, dintre care 181 erau avioane de vânătoare, în timp ce fabricile germane nu au produs decât 313 aparate Bf109 și BA 10. RAF a pierdut 104 piloți, uciși în cele două săptămâni de la mijlocul lui august, iar Luftwaffe a avut 623 de aviatori morți sau capturați.

Bombardierele RAF nu au primit recunoașterea cuvenită pentru rolul jucat în această campanie. Din iulie până în septembrie, Comandamentul Aviației de Bombardament a pierdut de două ori mai mulți oameni decât Comandamentul Aviației de Vânătoare în atacurile asupra concentrărilor de barje inamice din porturile de la Canalul Mânecii sau în misiunile de hărțuire care au avut ca țintă aerodromurile germane. Acestea din urmă au pricinuit pierderi nesemnificative, însă i-au supus pe piloții Luftwaffe, disperați să se odihnească, unui stres suplimentar. „Britanicii încep să ne calce pe nervi noaptea”, scria pilotul Ulrich Steinhilper. „Din cauza activității lor persistente, tunurile noastre antiaeriene trag practic încontinuu, iar noi abia de mai închidem un ochi”.
18

Göring a schimbat tactica, lansând o serie de atacuri relativ neînsemnate, cu bombardiere escortate de un număr mare de avioane de vânătoare. Menirea lor explicită era să oblige aviația britanică să lupte, mai ales în apărarea aerodromurilor, și să dea prilej avioanelor germane să distrugă aparatele inamice în aer. Deși pierderile lui Dowding au fost grele, comandanții Luftwaffe au fost uluiți să constate că escadrilele RAF le ieșeau în întâmpinare zi de zi. S-au iscat tensiuni tot mai mari între Grupul 11, ai cărui piloți apărau sud-estul, și Grupul 12, ale cărui avioane trebuiau să protejeze aerodromurile Grupului 11 de bombardierele germane. La sfârșitul lui

august și începutul lui septembrie, mai multe obiective au fost grav avariate. De ce avioanele de vânătoare ale Grupului 12 nu fuseseră prezente în acele momente? Fiindcă o parte a comandanților escadrilei, printre care se remarcă figura lui Donald Bader, erau în favoarea masării aeronavelor în formațiuni puternice – denumite „aripi mari” – înainte de începerea luptei. Deși în acest fel se pierdea mult timp, în disputele de la sol, susținătorii acestei tactici strigau cel mai tare. Până la urmă, li s-a dat mână liberă, iar ei au umflat fără jenă numărul avioanelor doborâte. În final, reputația lui Keith Park, comandantul Grupului 11, a avut mult de suferit din pricina disputelor din interiorul RAF, care în septembrie au devenit un fapt obișnuit, în vreme ce Trafford Leigh-Mallory, comandantul Grupului 12 – mai priceput la intrigi decât la operațiuni militare – și-a sporit influența. Posteritatea este convinsă că Park a fost un aviator de excepție, împărțind cu Dowding laurii victoriei în Bătălia Angliei.

Deși mulți piloți tineri, văzând în ce ritm își pierdea oamenii Comandamentul Aviației de Vânătoare, se socoteau deja morți, acest lucru nu le-a diminuat abnegația. La 1 septembrie, Escadrila 249, din care făcea parte și pilotul George Barclay, a fost trimisă într-unul dintre punctele supuse celor mai puternice atacuri, North Weald, din comitatul Essex. În timp ce își făceau bagajele, un camarad a remarcat sumbru: „Bănuiesc că unii dintre noi nu se vor mai întoarce niciodată în Boscombe”. Barclay era ceva mai optimist, notând în jurnal: „Cred că toată lumea e sigură că va supraviețui cel puțin șapte zile!” 19

La sfârșitul lui august, germanii au comis cea mai gravă eroare strategică a întregii campanii: și-au schimbat obiectivele, renunțând să mai atace aerodromurile și îndreptându-se mai întâi spre Londra, apoi spre alte orașe importante. Comandanții aviației germane își închipuiau că, în felul acesta, îl vor sili pe Dowding să arunce în luptă ultimele rezerve, însă liderii britanici, în frunte cu Churchill, au simțit doar o imensă ușurare. Știau că

Londra poate suporta lovituri grele, în vreme ce pozițiile RAF erau foarte vulnerabile. Piloții nu vedeau decât lupte interminabile și pierderi interminabile. La 3 septembrie, George Barclay îi scrie surorii lui în stilul precipitat, adolescentin ce caracteriza întreaga lui tagmă: „Azi am fost sus de patru ori și de două ori am dat lupte teribile cu sute de Messerschmitturi. Totul e pur și simplu uluitor, nu se compară cu nimic... Uți cu desăvârșire în ce poziție e avionul, străduindu-te să nu-l pierzi pe inamic din cătare. Și tot vârtejul ăsta în care sunt cuprinse sute de avioane, majoritatea având pe ele crucea neagră, are loc la circa 6.000 m, cu estuarul Tamisei și ținutul înconjurător, până la Clacton, desfășurându-se dedesubt ca o hartă”. 20

Când a văzut atacul masiv al Luftwaffe din 7 septembrie, spune Sandy Johnstone, „aproape că am sărit din carlingă. În față și deasupra, o veritabilă armadă de avioane germane... *Stajfel*⁷ după *staffel* cât vedeai cu ochii... N-am mai văzut atâtea avioane în aer în același timp. Îți dădeau fiori” 21. La început, piloții germani se consolau cu faptul că zburau într-o formație numeroasă. „Oriîncotro privești, peste tot, sunt numai avioanele noastre, un tablou splendid” 22, scria Peter Stahl, care a pilotat un Junkers Ju88 într-unul dintre aceste raiduri din septembrie. Dar el și camarazii lui au aflat repede că siguranța pe care ți-o dă numărul mare este doar o iluzie, formațiunile lor fiind fărâmițate de avioanele Hurricane și Spitfire, care veneau în picaj, se înclinau și trăgeau continuu. După-amiaza târziu, o mie de avioane erau prinse în încleștare deasupra comitatelor Kent și Essex. Avionul lui George Barclay a fost lovit, iar el, obligat să aterizeze forțat pe un câmp. În lupta din 7 septembrie, germanii au pierdut 41 de avioane, iar RAF, 23. Ca în toate marile ciocniri din această campanie, britanicii au avut câștig de cauză.

Ulrich Steinhilper, aflat la manșa unui Bf109, a fost unul dintre numeroșii piloți care, între două accese de

7 Eșalon (germ.).

spaimă și exaltare, au fost impresionați de frumusețea spectacolului creat de ei. Într-o zi de septembrie, deasupra Londrei, el s-a desfătat cu „azurul imaculat al cerului, cu soarele umbrit de fumul sinistru ce se ridica la mare înălțime, totul fiind străbătut de urmele de condensare ale avioanelor prinse într-o luptă pe viață și pe moarte. Printre ele, baloane în flăcări și câteva parașute într-o splendidă și distonantă izolare” 23. Atacul violent al Luftwaffe din 15 septembrie nu a fost însoțit de obișnuitele manevre și diversiuni, astfel încât RAF n-a avut niciun dubiu cu privire la ținta acestuia și a putut să-și mobilizeze toate forțele pentru a-i face față. Escadrilele au fost trimise în întâmpinarea avioanelor inamice în perechi, interceptându-le încă de la Canterbury, în vreme ce „aripa” de la Duxford a angajat lupta deasupra estului Londrei. În după-amiaza aceea, și al doilea atac al Luftwaffe a întâmpinat o puternică rezistență; în total, au fost doborâte 60 de avioane germane, deși RAF a pretins că fuseseră doborâte 185. Între 7 și 15 septembrie, Luftwaffe a pierdut 175 de avioane, mult mai multe decât produceau fabricile germane.

Campania a continuat să fie incoerentă. La început, atacatorii urmăriseră să distrugă capacitatea defensivă a RAF, apoi, înainte ca ei să-și atingă scopul, atenția germanilor s-a îndreptat către distrugerea moralului și a unor obiective industriale. Bombardierele lor relativ ușoare duceau încărcături care provocau suferințe britanicilor, însă nu erau suficiente pentru a da lovitura de grație unei societăți complexe, industrializate. RAF nu a distrus Luftwaffe, lucru de care nici nu era capabil, dar piloții săi nu le-au permis germanilor să domine Canalul Mânecii și sudul Angliei, cauzându-le în același timp pierderi inacceptabile. Existența Comandamentului Aviației de Vânătoare a fost de ajuns pentru a zădărnici planurile lui Göring. Pe tot parcursul bătăliei, fabricile britanice au produs avioane de vânătoare cu un singur motor mai repede decât fabricile germane, o realizare

industrială de importanță vitală. Comandamentul Aviației de Vânătoare a pierdut 544 de oameni – cam unul din cinci piloți care au participat la bătălie – în vreme ce Comandamentul Aviației de Bombardament a pierdut 801 aviatori, alți 200 fiind luați prizonieri. Bilanțul Luftwaffe a fost însă de-a dreptul catastrofal, germanii pierzând 2 698 de aviatori foarte experimentați.

Rolul lui Churchill a fost să-și convingă poporul, peste capul unora din casta conducătoare, că lupta lor era nobilă, necesară, iar acum, și încununată de succes. Bătălia Angliei i-a înflăcărat pe britanici în așa măsură încât au putut să transcendă logica perpetuei lor slăbiciuni strategice. „Aviatorii noștri au trecut prin clipe grele, însă, pe zi ce trece, par să lupte și mai strașnic”, scria, pe 20 septembrie, un bătrân parlamentar conservator, Cuthbert Headiam. „E ciudat să vezi cât de mult datorăm unui număr atât de mic de tineri – milioane ca noi nu fac nimic în timp ce, deasupra capetelor noastre, un grup select de războinici, adunați de ici, de colo și de peste tot, hotărăște soarta bătăliei... Trebuie să fie niște bărbați extraordinari... Ar fi bine să se știe ce diferență există între forța materială a RAF și Luftwaffe. Poate că vom afla într-o bună zi, și atunci, mai mult ca oricând, sper, îi vom onora pe vitejii care fac țării lor un imens serviciu”. 24

Națiunea britanică a îndurat cu mult curaj chinul prin care trecea țara. Cei care locuiau în afara zonelor urbane au fost scutiți de atacurile Luftwaffe, însă teama de invazie era aproape universală. Dacă Churchill era gata să lupte până la capăt, el nu era mai puțin realist în privința implicațiilor unei eventuale înfrângerii. Generalul de brigadă Charles Hudson a participat la o consfătuire a ofițerilor superiori, organizată la York în luna iulie, la care a luat cuvântul ministrul de război, Anthony Eden. Acesta le-a spus participanților că primise instrucțiuni de la premier să sondeze moralul armatei El și-a propus să întrebe pe fiecare general în parte dacă „se poate conta pe faptul că trupele de sub comanda noastră vor continua

lupta în orice împrejurare... Cei din jurul mesei au scos un icnet aproape perceptibil”, consemna Hudson²⁵. Uimirea asistenței a crescut și mai mult atunci când Eden a spus că „s-ar putea să vină clipa în care guvernul va fi silit să ia fără întârziere o decizie teribilă. Acel moment în care... ar fi complet lipsit de înțelepciune să aruncăm oameni slab înarmați împotriva unui dușman ferm stabilit pe pământul Angliei, într-o încercare zadarnică de a salva o situație disperată”. A întrebat cum ar reacționa soldații dacă li s-ar ordona să se imbarce într-un port nordic cu destinația Canada, abandonându-și astfel familiile.

Hudson scria: „Au fost întrebați rând pe rând, într-o tăcere mormântală”. Răspunsul aproape unanim a fost că majoritatea ofițerilor de carieră, a subofițerilor și soldaților profesioniști necăsătoriți ar accepta un asemenea ordin. Dar în cazul recruților și al soldaților căsătoriți, „marea majoritate... ar insista fie să lupte până la capăt în Anglia... fie [să rămână și] să-și încerce norocul alături de familie, indiferent de consecințe”. Cu alte cuvinte, ofițerii superiori din armata britanică erau de părere că, în fața unei înfrângeri iminente, mulți dintre oamenii lor ar lua aceeași hotărâre pe care o luaseră soldații francezi – mai degrabă s-ar preda decât să înfrunte greutățile și incertitudinile pe care le presupunea continuarea luptei în exil. În încheiere, Hudson scria: „Am părăsit foarte rușinați sala de ședințe”. Nici el, nici majoritatea colegilor lui nu se gândiseră la posibilitatea ca lupta să continue dintr-o altă țară, dacă Marea Britanie era înfrântă. Churchill accepta un asemenea scenariu; dar și în acest caz, ca în multe altele, prim-ministrul era pregătit să ia în considerare sacrificiile extreme de la care majoritatea conaționalilor s-ar fi dat în lături.

Hitler ar fi încercat, poate, să invadeze Marea Britanie dacă Luftwaffe ar fi reușit să pună stăpânire pe spațiul aerian de deasupra Canalului Mânecii și sudului Angliei. În situația din acel moment însă, arătându-se precaut din instinct în fața mării și ferindu-se să-și asume

un risc strategic inutil, nu a luat alte măsuri practice de pregătire a invaziei în afară de aceea a masării unor barje în porturile de la Canalul Mânecii. Churchill a exploatat pericolul mai bine decât potențialii invadatori, mobilizându-i pe cetățeni și pregătindu-i pentru a ține piept dușmanului dacă acesta ar fi debarcat. Din intersecții și din gări au fost îndepărtate indicatoarele și plăcuțele cu numele localităților, pe plaje s-a întins sârmă ghimpată, bărbații prea tineri sau prea bătrâni pentru armată au fost recrutați în Garda Civilă și au primit arme simple. Churchill a întreținut în mod voit, chiar cinic spectrul invaziei până în 1942, temându-se că, dacă li se dădea ocazia să creadă că amenințarea a trecut, britanicii ar fi recăzut în starea lor naturală de moleșeală.

Incertitudinea cu privire la intențiile germanilor a persistat pe parcursul întregii veri, până în toamnă. În rândurile populației, teama era amestecată cu o stare de așteptare confuză și agitație, fiind amplificată de faptul că o luptă cu germanii, pe câmpiile și în satele Angliei, părea ceva de necrezut. O doamnă din aristocrație a injectat cu otravă de șobolani o parte din rezerva de sirop de arțar canadian destinată forțelor de ocupație germane. Dar, spre disperarea familiei, după câteva săptămâni, femeia a uitat care erau recipientele otrăvite, fiind astfel obligată să le refuze copiilor săi dezamăgiți delicatesa cu pricina²⁶. Arthur Street, un fermier din Wiltshire, a surprins ceva din elementul de pantomimă existent în comportamentul oamenilor într-o relatare despre felul în care s-au purtat lucrătorii și vecinii lui pe 7 septembrie, când Garda Civilă a fost avertizată că debarcarea germanilor era iminentă:

Plutonul din Sedgely Wallop era de gardă în noaptea aceea. Șaptesprezece civili derutați au fost duși la postul local de poliție fiindcă își uitaseră cărțile de identitate. La ora 7 însă, fermierul Walter Pocock s-a trezit și i-a spus ciobanului care lucra pentru el să lase baltă îndatoririle soldățești și să se ocupe de turmă o jumătate de oră. „Ar fi mai bine să vezi de oi, dar ia-ți cu tine pușca

și muniția”, l-a sfătuit el. „Stâna e doar la zece minute de mers, iar dacă se întâmplă ceva, trimit eu după tine”. „N-o să fie niciun bai cu oile o vreme”, l-a asigurat ciobanul. „Țarcul a fost curățat ieri, ș-o fi tânărul Arthur doar de cînșpe ani, da l-am instruit bine. Oricum, nu plec nicăierea până nu se dă semnalul că-i totu’ în regulă”. Pe la 11, când s-a anunțat că pericolul de invazie, real sau imaginar, a trecut, oamenii au început să bombăne. „Da’ chiar vin, dom’le?” a întrebat Tom Spicer, gânditor. „Mi-e teamă că nu, Spicer”, i-a răspuns Walter. „Așa z ce-am și eu”, a mârâit Fred Bunce, fierarul. „Nu poți să te bizui pă nemții ăștia”. 27

Țăranii din Wiltshire se bucurau de un lux inaccesibil popoarelor Europei continentale: puteau să-l ia în răs pe dușman, fiindcă erau scutiți de realitatea sinistă a unei întâlniri directe cu el. Pe 17 septembrie, Hitler a dat ordinul ca Operațiunea *Leul de Mare*, planul Wehrmachtului de invazie a Marii Britanii, să fie amânată *sine die*. Civili și piloții britanici nu au observat decât o trecere lentă, treptată, în luna octombrie, de la atacurile aeriene masive pe timp de zi la raidurile de noapte. Între 10 iulie și 31 octombrie, germanii au pierdut 1 294 de avioane, iar britanicii, 788. Hitler pierduse orice speranță de a cucerii Marea Britanie, dar și de a distruge RAF în 1940. Și-a trimis în schimb forțele aeriene într-un atac prelungit asupra orașelor, al cărui scop era să demoralizeze populația. Luftwaffe și-a ales ca ținte predilecte fabricile de avioane, dar și infrastructura și docurile din Londra. Din cauza handicapurilor pe care le aveau sistemele de navigație și de ochire ale bombardierelor germane, britanicii au văzut în aceste atacuri doar o ofensivă lipsită de discernământ asupra populației civile, o campanie de terorizare.

„Blitzul”, despre care apărătorii vorbeau din 7 septembrie, era mult mai greu de respins decât atacurile de zi, deoarece RAF dispunea de puțini piloți de noapte și doar de un radar primitiv pentru interceptare aeriană.

Churchill a îndemnat firava apărare antiaeriană să tragă în voie ca să mai îmbărbăteze populația, iar sfatul i-a fost urmat – ce-i drept, cu pagube minime pentru atacatori. Din septembrie până la mijlocul lui noiembrie, 200 de avioane Luftwaffe au atacat în medie în fiecare noapte, mai puțin întruna. În această perioadă, peste 13.000 de tone de explozibil și bombe incendiare au fost lansate asupra orașelor Londra, Bristol, Birmingham, Portsmouth și altele, pierderile suferite de Luftwaffe ridicându-se la numai 75 de aparate, majoritatea fiind victime ale unor accidente.

Bombardamentul la care erau supuși orașenii combina fascinația, teroarea, oroarea și, în cele din urmă, acceptarea unei noi normalități. O londoneză scria despre un raid: „Bombele cădeau în pâlcuri, una lângă alta... Exploziile produc un soi de hipnoză, legată, probabil, de amintirea focurilor de artificii din copilărie, iar eu am urmărit explodând primele două bombe. Dacă nu aruncă în aer o întreagă clădire, explozia unei bombe obișnuite nu e, în sine, cine știe ce spectacol, cum poate fi un incendiu mare; flăcările verticale, galbene sau roșii, sunt banale și grosolane, de parcă le-ar fi pictat un băiețel”. 28 în noaptea de 14 spre 15 noiembrie, la o zi după cumplitul bombardament asupra orașului Coventry, o țărancă din Norfolk, pe nume Muriel Green, descria, cu o sensibilitate neașteptată pentru o fată de 19 ani, ce gândea în timp ce pe deasupra satului treceau avioanele germane în drum spre cine știe ce oraș: „Mă întreb ce simt piloții. În fond, îi iubește și pe ei cineva, chiar dacă sunt naziști, și își riscă viața, și luptă pentru țara lor, la fel ca băieții noștri care bombardează. Sărmanii oameni din Coventry. Ce amărâți și disperați or fi ei astăzi. Cât poate să mai dureze? câți ani trebuie să trăim cu spaima ororilor necunoscute pe care atâția dintre noi încă nu le-au trăit?” 29

Atacul bombardierelor, care a continuat până în mai 1941, când Hitler a început să retragă avioane pentru invadarea Rusiei, a provocat pagube serioase orașelor britanice și a afectat profund moralul a milioane de

oameni, care își petreceau nopțile ghemuiți în adăposturi, cu familiile și spaimele lor. Atacatorii, care decolau de pe aerodromurile din nordul Franței, au pierdut în fiecare misiune numai 1, 5% din totalul avioanelor. O rată a pierderilor mult mai scăzută decât cea pe care o va înregistra aviația britanică atunci când va bombarda Germania, fiindcă britanicii aveau un drum mai lung de făcut. În jur de 43.000 de civili britanici au fost uciși și alți 139.000, răniți. În iarna dintre 1940 și 1941, aviației germane i-au lipsit însă un plan strategic credibil, dar și bombele și acuratețea necesare pentru a da lovitura hotărâtoare industriei britanice. R.V. Jones, un tânăr ofițer care se ocupa cu spionajul militar științific, a jucat un rol deosebit de important, determinând banda de frecvențe folosite de germani pentru navigație și o metodă de a bruia semnalele radio transmise de aceștia. Producția era întreruptă de alarme, iar unele fabrici importante au fost grav avariate; zeci de mii de case au fost distruse, laolaltă cu clădiri vechi, biserici și alte monumente. Populația a învățat însă, într-o proporție remarcabilă, să-și vadă de treabă în mijlocul bombardamentelor. „Victimele umane erau mai tăcute decât mă așteptam”, scria Barbara Nixon, o actriță devenită responsabilă cu apărarea antiaeriană în Finsbury³⁰.

În afară de isterie, doar o dată sau de două ori am auzit țipete cu adevărat înfiorătoare; într-o noapte, unui acar i-au fost spulberate picioarele și, cât încă era conștient, căsuța i-a luat foc; a fost pur și simplu cu neputință să ajungă cineva la el și parcă a trecut o eternitate până ce urletele acelea oribile, paralizante s-au stins.

De regulă însă, victimele, chiar și cele grav rănite sau imobilizate, erau prea șocate ca să facă mult zgomot. Animalele, pe de altă parte, făceau o larmă groaznică. Una dintre cele mai înfiorătoare nopți din primele trei luni a fost cea în care au bombardat un târg de vite, animalele mugind și țipând trei ore încheiate; în același timp fusese

răsturnată o locomotivă, iar aceasta începuse să şuiere. Sunetul strident şi monoton, dimpreună cu zbieretele îndepărtate ale vitelor erau înnebunitoare.

Într-o epocă în care multe mijloace de transport local erau încă trase de cai, unele grajduri orăşeneşti au luat exemplu de la ţărani şi au achiziţionat capre, pe care caii le urmau în cazuri de urgenţă, într-o noapte, când sediul din centrul Londrei al unei mari firme de cărauşie a luat foc din pricina bombardamentelor, au fost salvaţi 200 de cai. Deşi „spiritul blitzului” ce domnea în Marea Britanie era cât se poate de real, nici suferinţa şi mizeria provocate de bombardamente nu erau mai puţin adevărate. Bernard Kops, un băieţel care avea să devină romancier şi dramaturg, scria: „Unii... au amintiri poetice despre blitz. Vorbesc de perioada aceea de parcă ar fi fost o vreme a înfrăţirii adevărate. Mie nu mi se pare. A fost începutul unei ere a terorii pure, a fricii şi ororilor. Am încetat să mai fiu copil şi am dat nas în nas cu noua realitate... Iată-ne iarăşi pe drumuri, rătăcind din nou, părtaşi la un nou exod – evreii din East End, care îşi părăsiseră casele şi luaseră calea exilului subteran”. 31

Firea mucalită a britanicilor i-a ajutat pe cei afectaţi de bombardamente. Un preot din Londra a întrebat-o pe o doamnă cu care împărţea adăpostul din pivniţă dacă se roagă când aude o bombă căzând. „Da”, îi răspunse ea, „mă rog «dă, Doamne, să nu cadă aici»”. Preotul zice: „Dar n-o să fie tocmai plăcut pentru ceilalţi dacă rugăciunea dumitale e ascultată, şi bomba cade nu peste dumneata, ci peste ei”. La care femeia răspunse: „În privinţa asta, n-am nicio putere. Să se roage şi ei şi să împingă bomba mai departe”. 32 Adăposturile antiaeriene din clădirile vechi colcăiau de păduchi şi gândaci. În marile adăposturi subterane din centrul oraşelor, atmosfera era oribilă, din cauza bărbaţilor şi femeilor bete, a certurilor aprige şi bătăilor, a mizeriei inevitabile, acolo unde nu existau toalete.

Majoritatea erau de acord că situaţia îi afecta mai

ales pe bătrâni și pe cei foarte tineri, incapabili, și unii, și ceilalți, să înțeleagă ce se petrece. Aceeași Barbara Nixon scria: „Nici unii, nici ceilalți nu aveau habar ce se-ntâmplă; nu auziseră niciodată de Polonia... iar fascismul era cel mult o chestiune a fiarei ăleia de Hitler, care voia să ne arunce în aer sau ne omoare pe toți în somn”. 33 Marele corespondent de presă american Ernie Pyle scria de la Londra în ianuarie 1941: „Situația bătrânilor în special pare a fi tragică. Gândiți-vă că aveți 70 sau 80 de ani, că sunteți plin de durere și amintiri încetoșate despre o viață care a fost probabil tristă. Apoi gândiți-vă la dumneavoastră în prezent, când trebuie să mergeți în amurg, noapte de noapte, într-o stație de metrou, să vă înfășurați bătrânii umeri într-un palton zdrențuit și să vă așezați pe o bancă de lemn, cu spatele lipit de un zid curbat. Să stați acolo toată noaptea, moțâind și tresărind. Gândiți-vă că aceasta vă e soarta - în fiecare noapte, în fiecare noapte de acum înainte”. 34 Herbert Brush, un londonez în vârstă de 71 de ani, povestea că o prietenă s-a dus la doctor „fiindcă era limpede că stătea rău cu nervii din cauza efortului de a conduce mașina în condiții de război. În drum spre Cambridge, s-a pomenit că se trage asupra ei cu mitraliera din aer și a trebuit să se ascundă într-un gard viu. Apoi, la Norwich, în timpul nopții, căzuseră câteva bombe în vecinătate. Doctorul spune că a suferit un șoc din cauza exploziilor și i-a pregătit un tonic puternic, recomandându-i două săptămâni de odihnă totală” 35. În sens restrâns, reacția acestei femei la un pericol relativ redus nu era una impresionantă; oamenii însă evaluează riscul și privațiunile din punctul de vedere al experienței personale. Era inutil să-i spui unei casnice de la periferia unui oraș englezesc că polonezii, evreii, refugiații francezi și, ulterior, soldații de pe Frontul de Est treceau prin încercări mult mai grele. Ea nu știa decât că tot ceea ce i se întâmpla era groaznic în comparație cu experiențele ei de viață anterioare. Numai câțiva se bucurau enorm, unul dintre ei fiind George Springett, de

30 de ani, grădinar și pacifist, care refuzase să se înroleze din cauza convingerilor sale. În primele săptămâni de război, luase cu regularitate un tonic numit Sanatogen, pe care acum nu mai simțea nevoia să-l ia: „Mă bucur de o sănătate de fier de când a început blitzul!” 36

Printre eroii campaniei s-au numărat și oamenii care au învățat din experiență ce să facă cu bombele neexplodate, care aveau să se găsească în curând cu grămada în orașele britanice. O figură remarcabilă este cea a lui „Jack” Howard, conte de Suffolk, care, în 1940, avea 34 de ani. Când a izbucnit războiul, acest cercetător nonconformist a obținut un post itinerant la directoratul științific al Ministerului Aprovizionării³⁷. Una dintre cele mai însemnate isprăvi ale sale ca angajat al ministerului s-a petrecut după capitularea Franței. Howard a scos din Bordeaux diamante industriale în valoare de trei milioane de lire sterline, recuperate de la

Amsterdam, un grup de străluciți oameni de știință francezi, dar și întregul stoc de apă grea norvegiană, indispensabilă pentru fabricarea bombei atomice. În toamna lui 1940, acest personaj excentric a ales să se ocupe cu dezamorsarea bombelor.

Suffolk și-a alcătuit propria echipă, din care făcea parte și drăguța lui secretară, Beryl Morden, și a înzestrat o furgonetă din banii lui. După aceea, cu o pălărie de fetru pe cap și cu cizme de pilot în picioare sau, ocazional, purtând o cască de aviator, dar ținând mereu la vedere un portțigaret de 23 cm, s-a apucat să dezamorseze bombe și mai ales să cerceteze dispozitivele germane cu declanșare întârziată, care erau dotate cu mecanisme de protecție tot mai sofisticate. Deși curajul și imaginația acestui om erau incontestabile, unii profesioniști deplângeau obișnuita lui indisciplină. Pe 12 mai 1941, la „cimitirul de bombe” londonez din zona Mlaștinilor Erith, contele tocmai se ocupa de o bombă Tip 17 cu amorsare întârziată, când aceasta a explodat, luând viața „Sălbaticului Jack” Howard și a 13 membri ai personalului care se strânseseră în mod

nesăbuit în jurul lui, inclusiv frumoasei Beryl Morden. Moartea lui a fost deplânsă, dar s-a considerat că nonșalanța lui Howard a provocat moartea inutilă a tovarășilor săi. Lucrul cu bombe neexplodate nu-i ierta pe amatori.

Un alt fel de episod neplăcut l-a avut ca protagonist pe Bob Davies, din Cornwall, care se ocupa tot cu dezamorsarea bombelor și care, înainte de război, fusese un vagabond. În cursul peregrinărilor sale prin lume, căpătase unele cunoștințe tehnice, care i-au asigurat un post în comisia de urgență a Corpului Regal de Geniști. Într-o dimineață de septembrie a anului 1940, Davies era în fruntea unei echipe trimise să dezamorseze o bombă de o tonă, care se înfipsese adânc în fața Catedralei Saint Paul, în timpul unui raid din cursul nopții³⁸. Geniștii au dat curând de belea, fiind copleșiți de emanațiile de gaze de la o conductă fisurată. Din această cauză, au fost chiar spitalizați o scurtă perioadă. Când și-au reluat activitatea, au săpat întreaga noapte, până când o scânteie a aprins gazul de la o altă conductă, arzând trei oameni.

Presa a aflat de poveste – și de amenințarea ce plana asupra catedralei. *Daily Mail* s-a folosit de prilej ca să laude curajul echipelor de dezamorsare: „Acești oameni foarte viteji – și foarte practici – din Corpul Regal de Geniști sunt adesea angajați într-o cursă împotriva morții”. Oamenii lui Davies au săpat și au tot săpat, până ce au dat de bombă, la 80 de ore după ce căzuse și se afundase opt metri în pământul Londrei. Au legat de ea un cablu gros, iar un camion a încercat să extragă uriașa amenințare. Cablul a plesnit. Abia la a doua încercare și cu două camioane, bomba a început să iasă încet la suprafață. A fost legată bine de un cadru și transportată pe străzile orașului până la Mlaștinile Hackney, unde a fost detonată. Explozia a produs un crater cu diametrul de 30 m.

Lui Davies și echipei lui li s-a făcut multă publicitate, devenind celebri. Un ziar titra pe prima pagină: „O poveste care trebuie să-i aducă unui om Crucea Victoria”. Davies și

genistul care a găsit bomba, salvând astfel catedrala, au primit într-adevăr noua Cruce George pentru fapte de eroism săvârșite de civili. Abia în mai 1942 a avut loc continuarea tragică a acestui episod: Davies a fost judecat de curtea marțială, aducându-i-se aproape 30 de acuzații privind furturi sistematice și pe scară largă săvârșite în perioada în care fusese la comanda echipei de dezamorsare; Davies se folosise de calitatea pe care o avea și pentru a stoarce bani de la persoanele cărora le scăpase clădirile de bombe, dar și pentru a semna cecuri false. Iar situațiile jenante au continuat să curgă. S-a descoperit că bomba de la Saint Paul nu avea, așa cum pretinseseră ziarele, o amorsă cu întârziere și era deci mai puțin periculoasă decât se presupusese; în plus, Davies nu o transportase personal la Hackney. Ofițerul a făcut doi ani de închisoare, fiind eliberat în 1944. Pericolele dezamorsării bombelor neexplodate erau de necontestat, iar omul făcuse o muncă utilă, însă lecția desprinsă din această poveste a fost că și ticăloșii, nu doar eroii, au jucat un rol în timpul bombardamentului german, iar unii au fost un amestec de ticăloșie și eroism.

Atacul aerian împotriva Marii Britanii a fost una dintre marile greșeli comise de Hitler, întrecută numai de invazia Rusiei. După iunie 1940, mulți dintre oamenii lui Churchill, mai ales cei aflați în poziții înalte, au recunoscut incapacitatea țării lor de a contesta supremația nazistă în Europa continentală. Dacă ar fi fost lăsați pur și simplu să-și contemple neputința, poate că agitația politică în favoarea unor tratative de pace cu Germania ar fi renăscut și ar fi beneficiat de sprijinul vechilor pacifiști încă aflați în posturi guvernamentale înalte. Amenințarea neconcretizată a unui atac aerian la scara devastatoare pe care o anticipaseră și de care se temuseră toți în 1939 ar fi influențat politica britanică mai mult decât realitatea unui atac neconcludent.

Fundamental atunci când utilizezi forța pentru atingerea unui obiectiv național este să te asiguri că ea

este folosită eficient. Germania nu a reușit acest lucru împotriva Marii Britanii în 1940 – 1941, o primă dovadă a unuia dintre marile adevăruri ale conflictului: deși Wehrmachtul lupta adesea strălucit, naziștii purtau războiul cu o nepricepere năucitoare. Luftwaffe, în loc să-i terorizeze pe britanici până se plecau voinței lui Hitler, nu a făcut decât să stârnească la aceștia o atitudine sfidătoare.

Posteritatea vede perioada dintre iulie 1940 și primăvara lui 1941 aproape exclusiv prin prisma bătăliei aeriene duse de britanici împotriva Luftwaffe, însă în aceasta a fost implicată doar o mică parte a resurselor militare ale Germaniei. Pentru ceilalți războinici ai lui Hitler și pentru aproape întreaga armată, lunile acestea au adus o curioasă stare de inactivitate în comparație cu perioada războiului ciudat. Existau firește cuceriri care trebuiau consolidate, victorii care trebuiau savurate – mai ales cea împotriva Franței. La Berlin, „primele efecte ale războiului nu au fost cele obișnuite, decăderea și lipsurile”, scria un corespondent american, Howard Smith, „ci un salt brusc al prosperității vizibile. Femeile de serviciu și servitoarele berlineze, ale căror picioare nu fuseseră nicicând mângâiate de mătase, au început să poată dresuri de pe Boulevard Haussmann în fiecare zi – «de la Hans al meu, de pe front». Micile tavernes de la colț de stradă etalau rânduri, rânduri de Armagnac, Martell și Courvoisier” 39.

Industria de război germană, care lucra încă relativ încet, avea nevoie de timp ca să producă tancurile, avioanele și muniția necesare înlocuirii celor epuizate în campaniile de pe continent. Pe timpul iernii, armata a fost supusă unui vast program de extindere – între mai 1940 și iunie 1941, efectivul a crescut de la 5, 7 milioane la 7, 3 milioane de oameni, de la 143 de divizii la 180. Dincolo de coniac și dresuri, în teritoriile ocupate exista și o însemnată pradă industrială, mai ales vagoane de tren. Ocupația nazistă a provocat un declin accentuat al

activității economice, care a persistat pe aproape întreg continentul până la eliberare, deși fabricile franceze de armament s-au dovedit extrem de utile efortului german de război.

Hitler a dedicat mult mai puțin timp decât își imaginau britanicii operațiunilor Luftwaffe împotriva lor. Nu a vizitat niciodată bazele aeriene de pe coasta Canalului Mânecii. În schimb, pe durata toamnei și a iernii, s-a luptat cu dilema lui strategică fundamentală: să consolideze victoriile din Occident și să invadeze Marea Britanie în 1941 sau să dea curs preferințelor lui și să se întoarcă spre est. La 31 iulie 1940, cu mult înainte ca atacul aviației germane asupra Marii Britanii să atingă punctul culminant, Hitler le-a spus generalilor săi, adunați la Berghof, că este hotărât să atace Rusia în primăvara anului următor. După aceea însă, și-a îngăduit să ezite timp de mai multe luni. Marina germană făcea presiuni în vederea desfășurării unor operațiuni de amploare cu scopul de a cuceri Gibraltarul prin Spania și Canalul Suez prin Libia și de a-i alunga astfel pe britanici din Mediterana. În acest demers, comandantul suprem al Marinei, amiralul Erich Raeder, era susținut de generalul Walter Warlimont, șeful secției de planificare strategică a Wehrmachtului. După o importantă consfătuire a comandanților, ținută la 4 noiembrie la Cancelaria Reichului, aghiotantul lui Hider, generalul Gerhard Engel, scria că Führerul pare „vizibil deprimat... deocamdată nu știe ce să facă”.

În noiembrie, când Molotov, ministrul de externe al lui Stalin, a vizitat Berlinul, opțiunea vestică nu fusese încă respinsă definitiv și oficial. Rusul a demonstrat un apetit expansionist care i-a înfuriat pe germani, el exprimând interesul Moscovei pentru viitorul României, Bulgariei, Poloniei și chiar al Greciei. Când acesta a întrebat dacă neutralitatea prelungită a Suediei servea intereselor comune germano-sovietice, i s-a răspuns tăios că da. Remarcile lui evidențiau faptul că și Stalin, asemenea lui

Hider, nutrea ambiții teritoriale încă nesatisfăcute. Când, în sfârșit, Molotov s-a urcat în avion, lui Hitler i se confirmase deja convingerea pe care o nutrea de mai înainte: Germania trebuia să atace Rusia în anul următor.

Din punctul lui de vedere, nici nu avea de ales. Economia Germaniei nu era atât de puternică pe cât credea inamicul – doar puțin mai solidă decât a Marii Britanii, care însă producea un venit pe cap de locuitor mai mare. Nu putea fi ținută pe picior de război la nesfârșit și era solicitată la maximum pentru a hrăni populația și a înarma Wehrmachtul. Hitler era hotărât să-și consolideze poziția strategică în Europa înainte ca Statele Unite să intre în război, fapt pe care îl anticipa pentru 1942. Singura lui variantă era să facă pace, având în vedere că Churchill refuza cu încăpățănare să negocieze. Hitler s-a convins că îndărătnicia englezilor se întemeia pe credința că Churchill ar fi putut încheia o alianță cu Stalin, ceea ce ar fi făcut plauzibilă victoria împotriva Germaniei. Iată de ce înfrângerea Uniunii Sovietice ar fi făcut inevitabilă capitularea Marii Britanii. Dacă Germania era sortită să dea o bătălie pe viață și pe moarte cu Rusia, amânarea acesteia ar fi fost o nesăbuintă, Stalin având astfel timp să se reînarmeze. La 18 decembrie, Hitler a emis o directivă oficială cu privire la o invazie care avea să înceapă la sfârșitul lui mai 1941.

Hitler vedea trei motive pentru a ataca Uniunea Sovietică. În primul rând, pentru a-și împlini năzuința puternică de a eradica bolșevismul și a crea un imperiu german în Răsărit. În al doilea rând, părea mai prudent să elimine amenințarea sovietică înainte de a-și îndrepta iarăși atenția asupra Occidentului, pentru o confruntarea decisivă cu Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. În al treilea rând, Hitler identificase unele argumente economice. Ca o ironie, livrările uriașe de materii prime și mărfuri efectuate de Rusia în virtutea Pactului sovieto-german – care, în 1940, reprezentau majoritatea importurilor germane de nutreț, 74% din importurile de

fosfor, 67% din cele de azbest, 65% din cele de minereu de crom, 55% din cele de mangan, 40% din cele de nichel și 34% din importurile de petrol-l-au convins pe Hider că un asemenea nivel de dependență era intolerabil. Recolta slabă din vara celui an a obligat Germania să facă importuri uriașe de grâu ucrainean. Hider era nerăbdător să pună mâna pe grâнарul Uniunii Sovietice și râvnea după petrolul din Caucaz. Doar mult mai târziu și-au dat seama Aliații cât de grave erau problemele cu combustibilul pe care le avea inamicul. Benzina era atât de puțină, încât șoferilor începători din Wehrmacht nu li se putea asigura decât o instruire sumară, fapt ce a dus la o sporire a numărului accidentelor în care erau implicate autovehicule militare. Chiar și în 1942, cel mai rău an al Bătăliei Atlanticului, Marea Britanie a importat 10, 2 milioane de tone de petrol; în același timp, importurile și producția germană de benzină sintetică nu au depășit 8, 9 milioane de tone. Așa se face că, pentru Hitler, capturarea puțurilor de petrol din Caucaz a devenit un obiectiv-cheie al Operațiunii *Barbarossai* fără să țină cont că divizarea forțelor afecta operațiunile de distrugere a Armatei Roșii. Hitler gândise invadarea Rusiei atât ca pe o cruciadă ideologică, cât și ca pe o campanie de cucerire economică. Semnificativ este faptul că aliaților italieni, în a căror discreție nu avea încredere, nu le-a destăinuit nimic din planurile sale. În iarna 1940 – 1941, Mussolini a continuat să nutrească speranțe de pace după cucerirea Egiptului de către armata lui. O caracteristică frapantă a comportamentului puterilor Axei până în 1945 a fost aceea că, în ciuda existenței unor consultări între Germania, Italia și Japonia, nu s-a încercat niciodată crearea unei strategii comune coerente pentru înfrângerea Aliaților.

Iată de ce, în ultimele săptămâni ale anului 1940, în vreme ce poporul britanic se considera ținta răutății naziste, iar ziarele din toată lumea descriau drama blitzului, gândurile lui Hitler erau departe. Generalii lui au început să-și pregătească armatele pentru un război în Est.

Încă din noiembrie, un agent dublu estonian îi spusese reprezentantului Serviciului Secret de Informații (SIS) la Helsinki că aflase de la un ofițer din Abwehr faptul că „comandamentul german pregătește o campanie în iunie împotriva URSS” 40. Reprezentantul SIS a tratat cu indiferență această imprudență, spunând: „Se poate să fie o afirmație făcută în scopuri propagandistice”. Chiar dacă această informație ar fi fost crezută la Londra, britanicii n-ar fi mișcat un deget pentru a-l scoate pe Stalin din starea de automulțumire și a-i determina pe sovietici să se pregătească pentru a înfrunta pericolul.

Timp de aproape un an după capitularea Franței, niciun soldat german nu a tras vreun foc de armă cu mânia. Operațiunile terestre au intrat într-o perioadă de acalmie prelungită. Pierderea avântului inițial, deși nesesizată atunci, a influențat decisiv cursul războiului. Hitler nu a făcut niciun pas semnificativ în direcția transformării celor mai mari cuceriri militare din istorie într-o hegemonie durabilă. Marina germană era prea slabă și ca să sprijine o invazie a Marii Britanii, și ca să-i taie acesteia susținerea de peste Atlantic. Campania Luftwaffe eșuase. Ar fi superficial să se afirme că Hitler s-a hotărât să invadeze Rusia fiindcă nu mai știa ce să facă, dar nu ar fi cu totul lipsit de temei, așa cum observa și Ian Kershaw⁴¹. Multe victorii îi mai așteptau pe naziști pe câmpurile de bătălie, însă generalii care cunoșteau intențiile Führerului înțeleseseră problema fundamentală a celui de al Treilea Reich: dacă nu reușeau să-și impună dominația asupra întregii emisfere, îi păștea dezastrul; totuși capacitatea militară și economică a Germaniei de a realiza acest lucru rămânea discutabilă.

Triumfurile lui Hitler din Europa continentală au determinat țările democratice să supraestimeze forța Germaniei și au determinat națiunea germană să se bucure din plin de victoriile sale. Germanii intraseră în război cu o mulțime de îndoieli, care, în bună măsură, s-au risipit în iarna lui 1940, puțini erau cei tulburați de eșecul Luftwaffe

împotriva Marii Britanii. Un tânăr pilot, Heinz Knoke, descria bucuria extraordinară de a se afla în mijlocul uriașei adunări din Berlin Sportplatz careia Hitler i s-a adresat pe 18 decembrie. „Nu cred că lumea a cunoscut vreodată un orator mai strălucit ca acesta. Personalitatea lui fascinantă este irezistibilă. Simți emanațiile voinței sale colosale și ale energiei sale nestăvilite. Suntem 3.000 de tineri idealști. Ascultăm captivantele cuvinte și le acceptăm din toată inima. Nu am mai simțit niciodată un devotament patriotic atât de adânc față de patria noastră... Nu voi uita niciodată extazul pe care l-am citit azi pe chipurile din jurul meu”. 42

Triumfalismul acesta era totuși prematur. Victoriile Germaniei din anul 1940 au creat un imperiu imens, dar, deși jefuirea acestuia era înfăptuită cu o eficiență considerabilă, administrarea lui din punct de vedere economic se făcea cu o incompetență nemaipomenită⁴³. În ciuda impresiei generale, Germania nu era un stat industrial avansat în comparație cu SUA, care erau înaintea ei poate cu 30 de ani. Economia germană avea încă un vast sector *agricol* de felul celui la care Marea Britanie renunțase. Prestigiul țării și teama pe care le-o insufla dușmanilor se trăgeau din eficiența dovedită de Wehrmacht și Luftwaffe în luptă, cea din urmă fiind însă mult mai slabă decât credeau Aliații. Timpul va dovedi că aceste două forțe nu puteau să împlinească ambițiile lui Hitler. Dacă, la finele lui 1940, Marea Britanie era încă sub asediu, puterea Germaniei se sprijinea pe temelii mai șubrede decât ar fi crezut lumea.

În iarna anului 1940, Winston Churchill și-a convins poporul că realizase ceva mareț și important, majoritatea britanicilor fiind uimiți să afle că făcuseră totuși și ei ceva. „Prim-ministrul spune în Camera Comunelor chestii drăguțe despre noi, băieții de pe avioanele de vânătoare”, scria Sandy Johnstone, pilot pe un Spitfire. „Zice că tocmai am repurtat o victorie răsunătoare, deși, ca să fiu cinstit, nu cred că vreunul dintre noi și-a dat seama că a luat parte

la genul ăsta de bătaie!” 44 Churchill a zugrăvit în culori grandioase triumful Comandamentului Aviației de Vânătoare și rezistența națională din timpul bombardamentelor. Nu a spus însă cum putea Marea Britanie să treacă de la sfidarea Luftwaffe la înfrângerea imperiului nazist, fiindcă nu știa nici el.

La 15 noiembrie, crainicul american Edward R. Murrow îi informa pe ascultătorii postului de radio CBS că vestea căderii unor bombe peste Palatul Buckingham nu stârnise o reacție deosebită în rândul opiniei publice britanice. Londonezii au ridicat din umeri aflând că regele și regina împărtășesc soarta grea a milioane de oameni obișnuiți: „Cât privește simbolurile și civilii, acest război nu are nicio legătură cu cel de dinainte. Trebuie să înțelegeți că pierе o lume, că vechile valori, vechile prejudecăți și vechile temelii ale puterii și prestigiului dispar”. Murrow observase ceva ce scăpa multora din casta conducătoare a Marii Britanii: ei se amăgeau cu gândul că războiul se ducea pentru apărarea vechii societăți. Elita privilegiată în mijlocul căreia trăia Evelyn Waugh vedea războiul ca pe „o suspendare malefică a normalității: strângerea și deplasarea a milioane de oameni, dintre care unii erau câteodată în pericol, majoritatea fiind lipsiți de ocupație și singuri, distrugerea, foametea și risipa, clădirile în ruine, navele scufundate, torturarea și uciderea prizonierilor... [care] se prelungiseră dincolo de limitele rațiunii” 45. Puțini prieteni ai romancierului au înțeles că „suspendarea normalității” avea să influențeze pe vecie modul lor de viață.

Angajamentul lui Churchill de a-și duce țara la victorie a fost de mare folos în 1940 - 1941. După aceea însă, au început să iasă la iveală limitele sale. Churchill căuta să păstreze măreția Imperiului Britanic, ordinea existentă. Acest țel nu era însă de ajuns pentru majoritatea conaționalilor săi, care tânjeau după schimbări sociale, după îmbunătățirea situației interne, lucruri pe care premierul le considera iară îndoială aproape neînsemnate

în contextul luptei pentru dominație globală. Nella Last, casnica din Lancashire, se străduia într-un chip emoționant să dea expresie speranțelor compatrioților ei, scriind în vara lui 1940: „Câteodată mă trezesc pradă unui soi de mirare confuză și mă gândesc la toată munca, tot efortul și toți banii folosiți astăzi pentru a «distruge» și la vremurile nu tocmai îndepărtate când nu erau nici bani, nu era nici de muncă, și cumva mi se pare profund *greșit*... că se găsesc întotdeauna bani să dărâmi și să distrugi în loc să construiești”. 46 Doamna Last era o femeie de vârstă mijlocie, dar generația copiilor ei era hotărâtă ca, odată încheiat războiul, să găsească bani pentru o societate egalitaristă.

Înainte de înfrângerea Axei, Churchill nu a definit niciodată niște obiective de război credibile. Când roata războiului s-a întors, acest lucru s-a dovedit a fi un punct slab pentru el în calitate de conducător și o amenințare la adresa popularității lui în țară. În 1940 - 1941 însă, principala lui misiune era să-și convingă națiunea că războiul putea fi câștigat. O misiune care, după înfrângerea Luftwaffe, s-a îngreunat în loc să se ușureze. Unii, mai conștienți, și-au dat seama că Marea Britanie nu era în stare să conteste încă dominația germană pe continent.

Pilotul George Barclay relatează o discuție aprinsă desfășurată între câțiva tineri aviatori și ofițeri superiori la popota aerodromului în ziua de duminică, 29 septembrie 1940, dar și concluziile trase de ei: „Poporul britanic doarme încă buștean. Nici nu-și dă seama de ce putere dispun inamicii noștri și că trebuie să dea «totul»... Că, pentru a lupta cu dictatorii, avem nevoie de metode dictatoriale... Că, în cele din urmă, vom câștiga războiul, dar că va fi al naibii de greu, cu atât mai greu dacă nu ne vom aduna puterile”. 47 Mesajul, unul extrem de înțelept, era că britanicii trebuiau să se străduiască mai mult. Îi așteptau încă multe frustrări, necazuri și înfrângeri, iar pe George Barclay, un rug funerar în mijlocul deșertului,

înainte ca Hitler să provoace la rezistență armată un număr de dușmani suficient de mare pentru a-și atrage pieirea.

Capitolul 5 *Mediterrana*

1. Mussolini riscă în 1939, la izbucnirea războiului, Hitler nu avea nicio intenție să întreprindă vreo operațiune militară în bazinul Mediteranei, exprimându-și hotărârea de a nu trimite trupe germane acolo. Celălalt dictator, Benito Mussolini, tânjea să facă din Mediterana un lac italian și, din proprie inițiativă, a lansat ofensivele care au declanșat conflictul în regiune. În anul de după căderea Franței (iunie 1940), armatele Aliatilor și Axei s-au ciocnit numai în teatrele din Africa și Balcani. Chiar și după ce Germania a invadat Rusia în iunie 1941, Mediterana a rămas, vreme de trei ani, centrul contribuției militare a Aliatilor la lupta împotriva lui Hitler. Toate acestea erau consecința deciziei lui Mussolini de a fi protagonistul unui conflict pentru care națiunea lui nu era deloc pregătită.

Hitler poseda un instrument formidabil pentru îndeplinirea ambițiilor sale, Wehrmachtul. Ducele, în schimb, voia să joace rolul de mare conducător militar dispunând de comandanți incompetenți, soldați fără chef și armament inadecvat. Italia era o țară relativ săracă, cu un PIB egal cu mai puțin de jumătate din cel al Marii Britanii și abia o treime din produsul intern brut pe cap de locuitor al acesteia; producția italiană de oțel reprezenta numai o șesime din cea britanică. Țara și-a mobilizat economia pentru al doilea război mondial cu mai puțină eficiență decât pentru primul. Chiar și în zilele însoțite ale relației dintre Mussolini și Hitler, disprețul naziștilor pentru aliații lor era atât de mare, încât cei 350.000 de muncitori italieni din Germania erau tratați aproape ca niște sclavi. Ambasadorul Romei la Berlin era nevoit să pledeze mai tot timpul în favoarea îmbunătățirii condițiilor în care munceau compatrioții lui. Deși Hitler a nutrit mereu un profund sentiment de loialitate personală față de Mussolini, pe care odinioară îl considerase mentor,

majoritatea cetățenilor germani nu aveau încredere în conducătorul Italiei și îl luau în râs. Berlinezii spuneau că, de câte ori se întâlneau Ducele și Führerul, flașnetarii cântau bine-cunoscuta melodie *Du Kannst nicht Treue sein* - „Nu poți să fii credincios”. În 1936, când o doamnă nesăbuită l-a întrebat la o petrecere pe feldmareșalul Werner von Blomberg cine va câștiga următorul război, se zice că acesta ar fi răspuns: „Doamnă, asta nu vă pot spune. Pot să afirm doar atât: cine va avea Italia drept aliat, sigur va pierde”. 1 în cercurile Partidului Nazist circula o glumă disprețuitoare, care spunea că lacheul lui Hitler, Wilhelm Keitel, îi raportează acestuia: „Mein Führer, Italia a intrat în război!” Hitler răspunde: „Trimite două divizii. Ar trebui să fie de ajuns ca să-i terminăm definitiv”. Keitel zice: „Nu, mein Führer, nu împotriva noastră, ci alături de noi”. La care Hitler spune: „Asta e altceva. Trimite zece”. 2

În primele luni ale războiului, a existat un curios consens germano-britanic cu privire la faptul de a nu iniția niciun fel de operațiune în Orientul Mijlociu. Atât de slabă era poziția Marii Britanii în lume, încât șefii de stat major s-au declarat împotriva trimiterii de trupe în regiunea respectivă. Din clipa în care Mussolini s-a alăturat Axei, Mediterana și-a pierdut orice valoare ca rută maritimă către Orient, în contextul superiorității aeriene și navale a inamicului. Șeful Armatei Britanice, generalul John Dill, prefera să expedieze în Asia puținele trupe și arme de care se putea lipsi, pentru a consolida apărarea Imperiului în fața iminentei amenințări reprezentate de Japonia. Churchill însă nici nu voia să audă de așa ceva. De vreme ce pe continent nu se putea bate, el era hotărât să facă acest lucru în Africa. În vara lui 1940, a trimis tancuri prețioase comandantului suprem al forțelor britanice din Orientul Mijlociu, gen. Archibald Wavell. S-au luat și alte măsuri de precauție: 16.000 de locuitori ai Gibraltarului - adică toată populația civilă, mai puțin 4.000 de persoane - au fost evacuați, mai întâi în Africa de Nord, apoi în Anglia.

Era posibil ca unul dintre obiectivele Axei să-l constituie capturarea fortăreței de la porțile Mediteranei, poate de convență cu dictatorul spaniol, generalul Francisco Franco.

Marina Regală dispunea de o flotă relativ mare în Mediterana, însă comandantul ei, amiralul Andrew Cunningham, îi recunoștea, spre deosebire de Churchill, vulnerabilitatea în absența aproape totală a sprijinului aerian. Vreme de peste doi ani de la intrarea Italiei în război și ieșirea Franței din acesta, forțele lui Cunningham au fost mereu extrem de dezavantajate din pricina lipsei portavioanelor și a bazelor aeriene terestre. Vastele întinderi de ape depășeau raza de acțiune a avioanelor de vânătoare care decolau din Gibraltar, Malta, Egipt sau Palestina. Axa, în schimb, putea să lanseze în voie atacuri de la diverse baze aeriene. E remarcabil faptul că, între 1940 și 1943, Marina Regală a reușit să se impună întrucâtva în Mediterana, în ciuda handicapurilor sale de natură materială și strategică. Cunningham și căpitanii lui au dovedit calități, îndrăzneală și un curaj care au compensat din plin superioritatea pe hârtie a flotei italiene de război.

Pe uscat, în conflictul din deșertul nord-african erau implicate doar câteva divizii britanice și imperiale, grosul armatei lui Churchill rămânând acasă, pe de o parte, ca să respingă o eventuală invazie, pe de altă parte, din pricina lipsei de armament și echipamente și, în sfârșit, din cauza numărului redus al navelor de aprovizionare și transport al trupelor. Ciocnirile dintre armatele terestre nu au cântărit mai greu în stabilirea rezultatului final al conflictului mondial decât turnirurile în care se întreceau cavalerii britanici și francezi în perioadele de respiro ale Războiului de 100 de Ani. Disputa nord-africană a aprins însă imaginația lumii occidentale și a căpătat o uriașă semnificație simbolică în mentalul britanic.

Ostilitățile aveau loc pe o fâșie îngustă de nisip, situată de-a lungul litoralului Mediteranei și rareori mai

lată de 65 km, pe care se puteau deplasa tancuri. Vreme de 32 de luni, din septembrie 1940 până în mai 1943, armatele rivale s-au luptat pentru supremație desfășurând o serie de campanii cu rezultate contradictorii, care au ajuns să cuprindă 3 220 km de coastă. Rezultatele erau serios influențate de distanțele pe care fiecare dintre cele două tabere era obligată să le parcurgă pentru a-și aproviziona trupele cu muniție, combustibil, hrană și apă. Britanicii le-a mers cel mai bine în 1941 și 1942, cât s-au aflat în apropierea bazelor lor din Delta Nilului, iar forțelor Axei, cât au fost aproape de Tripoli. Ar fi o neghiobie să idealizăm vreun aspect al războiului, dat fiind faptul că aproape toți participanții ar fi preferat să se găsească la ei acasă și că moartea într-un tanc în flăcări nu era mai puțin îngrozitoare la Sollum ori Benghazi decât la Stalingrad. Luptele s-au dus însă în pustiu, unde nevinovații nu au fost măcelăriți, iar bunurile civile nu au fost distruse, ceea ce a făcut să lipsească într-o oarecare măsură groaza provocată de pagubele colaterale în zonele populate.

Deși campaniile din deșert nu au fost niciodată un lucru plăcut, în intervalele îndelungate dintre bătălii, erau de preferat iernii rusești ori musonilor asiatici. Se spune uneori că în Africa de Nord a fost „un război fără ură”. Este o exagerare, deoarece a existat cu siguranță teamă, care a dat naștere unor puseuri de animozitate; în toiul acțiunii, majoritatea oamenilor simt rea-voință față de cei care încearcă să-i omoare. Brutalitățile extreme, mai ales uciderea prizonierilor, erau însă evitate în general de ambele părți. Italienii și germanii, britanicii, indienii, australienii, neozeelandezii și sud-africanii trăiau și luptau într-un mediu sălbatic și complet străin lor, de care niciunul dintre combatanți nu era legat sufletește. Cu toții erau angajați într-o luptă comună împotriva nisipului, muștelor, căldurii și setei, mai înainte de a da ochi cu inamicul.

În toamna lui 1940, Mussolini era nerăbdător, chiar obsedat să înregistreze un succes remarcabil care să

justifice însușirea unei părți din prada rezultată din anticipatul triumf al Axei Deși nu știa nimic nici despre armată, nici despre marină, râvnea după cuceriri peste hotare care să înnobileze fascismul și să întărească moralul fragil al celor de acasă. „Armata are nevoie de *glorie*”, spunea el. Libia, colonie italiană, se învecina cu Egiptul controlat de britanici, unde Wavell deținea o mică forță militară compusă dintr-o unitate britanică, Divizia a VII-a Blindate, și un contingent indiano-neozeelendez, cărora, în scurtă vreme, li s-au alăturat două divizii australiene. Prezența britanicilor era o aberație vecină cu absurdul: Egiptul, stat independent, era condus de regele Faruk, iar britanicii aveau teoretic numai dreptul de a apăra Canalul Suez. Guvernul de la Cairo nu a participat oficial la ostilități până în februarie 1945. Simpatiile majorității localnicilor înclinau spre Axă, care, credeau ei, avea să le aducă eliberarea de sub o dominație britanică de peste șapte decenii. Asemenea opinii erau larg răspândite și în rândurile naționaliștilor arabi din Orientul Mijlociu, fiind stimulate de succesele lui Hitler din 1940. În august, secretarul marelui muftiu al Ierusalimului a făcut o vizită la Berlin ca să discute despre stârnirea unei revolte în Irak. În plus, el a spus că presupușii rebeli din Palestina și Transiordania puteau fi înzestrați cu arme furnizate Siriei de regimul francez de la Vichy. Principala doleanță a pretinșilor insurgenți era ca naziștii să se angajeze că vor sprijini o viitoare independență a statelor arabe.

În 1940 însă, liderii Germaniei nu erau prea interesați de revoltele musulmane și cu atât mai puțin de libertatea arabilor. Mai mult, în acest moment, ei au acordat Italiei rolul diplomatic principal în regiune. Ambițiile imperialiste ale lui Mussolini erau în totală contradicție cu aspirațiile popoarelor africane. Ca să le îndeplinească, generalii lui masacraseră deja mii de membri ai triburilor abisiniene și libiene. Abia în 1941 s-au aliat germanii cu naționaliștii arabi, mai ales în Irak și Persia. Tentativele lor de intervenție au fost tardive,

nehotărâte și dejucate cu ușurință de forțele trimise să restabilească hegemonia britanică.

În Egipt, în septembrie 1939, Marea Britanie a invocat o clauză a tratatului încheiat cu regele Faruk care îl obliga, în eventualitatea unui război, să furnizeze „toate înlesnirile și asistența care îi stă în putere, inclusiv posibilitatea de a folosi porturile, aerodromurile și mijloacele de comunicare”. Ulterior, britanicii au tratat țara ca pe o posesiune colonială, guvernată prin intermediul ambasadorului lor, Sir Miles Lampson. Și-au amplasat flota din Mediterana în portul Alexandria, iar în februarie 1942, au trimis la Cairo trupe care să înăbușe un început de revoltă locală. Pe parcursul războiului, foametea cumplită de care sufereau țăranii a provocat mai multe revolte; soarta cruntă a felahilor egipteni contrasta puternic cu stilul de viață sibarit al celor din colonia militară britanică, constituită în jurul cartierului general al trupelor din Orientul Mijlociu, Hotelului Shepherd's, Clubului Sportiv Gezira și unui complex de cazărmi, baze de aprovizionare și reparații răspândite în toată Delta Nilului, unde disprețul pentru „cioroi” era aproape universal

Vizitatorii americani erau uluiți de lăncezeala și disprețul imperial al britanicilor din Egipt, pentru care războiul purtat în pustietatea din vest părea un simplu eveniment dintr-un calendar sportiv. Această percepție era nedreaptă față de cei care luptau și mureau și nu respecta tradiția militară britanică de a purta războiul cu inima ușoară. În privința campaniei nord-africane există însă un sâmbure de adevăr: rolul jucat de britanici până la sfârșitul anului 1942 s-a caracterizat printr-un amatorism inspirat uneori, dar care, cel mai adesea, le-a afectat inițiativele.

Atât de mare era pe hârtie forța armatelor lui Mussolini, încât, în vara lui 1940, părea cu putință ca ei să-i alunge pe britanici din nordul și estul Africii. În Libia și Abisinia erau 600.000 de soldați italieni și din colonii, care

aveau de înfruntat ceva mai puțin de 100.000 de soldați aflați sub comanda lui Wavell în Orientul Mijlociu, Kenya, Sudan și Somaliland. În august, italienii l-au înfuriat pe Churchill ocupând Somaliland aproape fără vărsare de sânge. Oamenii lui Mussolini nu prea aveau curajul necesar unor lupte crâncene, însă dovedeau un deosebit apetit pentru victorii. În scurta perioadă în care s-a întrevăzut posibilitatea unor cuceriri africane facile, concomitent cu diminuarea vizibilă a acțiunilor întreprinse de Luftwaffe împotriva Marii Britanii, un ziarist italian scria cu mândrie și cu o sinceritate ce reflecta înclinația națiunii sale pentru autoamăgire: „Vrem să ajungem la Suez singuri, doar cu forțele noastre; poate că *noi* vom câștiga războiul, nu germanii”. 3 însă operațiunile lui Mussolini erau stânjenite de confuzia care domnea în mintea lui atât cu privire la mijloace, cât și cu privire la scopuri. Acasă, și-a demobilizat o parte din armată pentru a strânge recolta. Ignorând principiul vital al concentrării forțelor, s-a pregătit să invadeze Iugoslavia și Grecia. Nu a exploatat ocazia extraordinară de a cuceri Malta. În Africa de Nord, comandanții lui duceau lipsă de echipamente, pricepere și hotărâre. În septembrie 1940, într-un gest simbolic pentru nonșalanța cu care priveau conflictul generalii italieni, Ministerul de Război de la Roma a revenit la programul de lucru pe timp de pace, închizând birourile în fiecare zi la ora 14.

Un diplomat italian se plângea de atmosfera pe care a întâlnit-o în cursul unei vizite la Milano: „Tuturor le stă mintea numai la mâncare, la distracție, la cum să facă bani și la cum să spună bancuri pe seama mai-marilor zilei. Cine moare e un ticălos... Iar cel care aprovizionează armata cu încălțări de carton trece drept un soi de erou”. 4 Un tânăr ofițer le scria alor lui din Libia: „Luptăm de parcă am fi într-un război colonial în Africa. Dar acesta e un război european... dus cu arme europene împotriva unui inamic european. Nu prea ținem seama de asta atunci când construim forturi și ne înzestrăm cu asemenea

obiecte de lux". 5

Mussolini a respins oferta lui Hitler de a trimite în Africa de Nord două divizii blindate, care ar fi putut să aducă Axei o victorie rapidă. Era hotărât să-i țină pe nemți departe de ceea ce considera a fi sfera lui de influență. Un sfert din numărul avioanelor de luptă a fost trimis să susțină atacul Luftwaffe împotriva Marii Britanii, lăsând trupele italiene din Libia aproape fără acoperire aeriană. În același timp, o armată numeroasă era pregătită în Albania - ocupată de Mussolini în 1939 - să atace fie Iugoslavia, fie Grecia, după cum socotea mai potrivit Ducele. Italienii își elaborau politica și strategia încredințați fiind că participau la ultimele operațiuni militare ale unui conflict de scurtă durată, ce avea să se încheie cu victoria Axei. Mussolini se temea ca britanicii să nu ajungă la o înțelegere cu Hitler înainte ca el să fi realizat propriile cuceriri. În schimb, Italia a fost singura țară a cărei soartă strategică a fost decisiv influențată de evenimentele din Africa, unde, în timp, a pierdut 26 de divizii, jumătate din forța aeriană și toate tancurile, dimpreună cu ultimele rămășițe ale credibilității sale militare.

Britanicii și-au început operațiunile în vara lui 1940 cu o succesiune de incursiuni efectuate dincolo de granița libiană. Mareșalul Rodolfo Graziani a desfășurat un efectiv de 250.000 de soldați împotriva celor 36.000 de britanici din Egipt și a altor 27.000 - inclusiv o divizie de cavaleriști voluntari - din Palestina. Comandantul italian își făcuse un nume după ce distrusese armata abisiniană în 1935 cu doze generoase de gaz toxic. În 1940, s-a dovedit a îi un defetist încăpățânat, fără nicio apetență pentru luptă. În septembrie, Graziani a înaintat cu precauție pe teritoriul Egiptului, până când, descurajat de supraestimarea grosolană a forțelor lui Wavell și de demonstrațiile de forță ale britanicilor, s-a oprit și a ocupat poziții la sud și est de Sidi Barrani. Unul dintre generalii lui, Annibale Bergonzoli, botezat de britanici „barbă electrică”, a

descoperit că o parte dintre ofițerii lui de artilerie erau atât de fricoși, încât, în timpul raidurilor aeriene britanice, trebuiau loviți cu pumnii și picioarele ca să iasă din tranșeele în care se adăpostiseră și să se întoarcă la tunuri. A urmat o pauză de trei luni, în care Mussolini s-a frământat, neliniștit că războiul s-ar putea încheia înainte să cucerească el Egiptul. Între timp, Churchill a dovedit aceeași nerăbdare, însă din pricină că Wavell nu era pregătit să contraatace.

La 19 ianuarie 1941, generalul-maior William Platt a trecut din Sudan în Eritreea în fruntea unei mici armate, capturând la 27 martie, după lupte grele, puternica fortăreață Keren, cu prețul a 536 de morți, majoritatea soldați indieni, și a 3 229 de răniți. Între timp, în februarie, un alt contingent britanic, aflat sub comanda generalului Alan Cunningham, fratele amiralului, a trecut din Kenya în Somaliland, a înaintat pe coastă până la Mogadishu, apoi a luat-o spre nord, avansând în direcția localității Harar, aflată la o depărtare de 1239 km. Pe 6 aprilie, Cunningham ocupase deja Addis Abeba, capitala Abisiniei, pierzând numai 501 soldați. Luptele împotriva punctelor de rezistență ale italienilor s-au prelungit încă șase luni, însă campania abisiniană a fost încununată de succes pentru britanici, care, uneori, au trebuit să dea lupte grele și să sufere de foame. Deși, pe câmpul de bătălie, pierderile au fost puține, 74 550 de soldați au căzut victimă bolilor sau accidentelor, 744 murind, soartă pe care au avut-o și cele 15.000 de cămile care au însoțit trupele britanice. Peste 300.000 de italieni au fost luați prizonieri.

Dar cea mai dramatică ofensivă a avut loc în Egipt, unde, la 6 decembrie 1940, Wavell a dezlănțuit împotriva lui Graziani Operațiunea *Busola*, condusă de generalul-locotenent Richard O'Connor. Operațiunea a început timid, cu obiective modeste, apoi s-a extins spectaculos în urma extraordinarelor succese obținute. Forțele imperiale au năvălit în Libia, capturând zeci de mii de italieni. Un artilerist britanic descria coloanele lui O'Connor care se

deplasau cu repeziciune, „încărcate cu echipamentul obișnuit pentru o zi de război în pustiu – rații, muniție, benzină și, cele mai prețioase dintre toate, bidoane din aluminiu subțire pentru apă, de 18 litri fiecare, toate acestea transportate cu camioane Bedford cu o capacitate de trei tone, acoperite cu prelate. [Erau și] mașini blindate de recunoaștere Morris Scout, comandantul grupei sau căpitanul bateriei stând în picioare pe scaunul pasagerului, cu fanioanele diviziei fluturând în vânt; două tunuri cu proiectile de 11, 3 kg, cisterne de apă care săltau pe două roți în spatele unui camion cu o capacitate de 750 kg. Din când în când, un grup de tancuri ușoare Hussar, cu șenilele scârțâind și zdrăngănind, săltând peste bolovani, cu antenele lor lungi și zvelte, legănându-se și unduindu-se. Convoiul se mișca la unison, răsfirat, cu cincizeci de metri între vehicule, din roțile cărora curgea nisipul, ca o ploaie torențială” 6.

Apărarea italiană s-a prăbușit cu o viteză uluitoare. „Nu suportă nimic”, scria cu dispreț un soldat australian familiei sale. „Nu suportă durerea (am văzut sute de răniți de-ai lor... toți în lacrimi), nu suportă proiectilele (tresar când explodează unul la o sută de metri depărtare), sunetul tancurilor britanice îi terorizează, iar vederea baionetelor noastre a fost de ajuns ca să-i facă să ridice mâinile. Fascism... ptui!” 7 La fel scria și un ofițer: „Toți australienii știu că unul de-ai noștri face cât... 50 de italieni – mă rog, aproape”. 8 Locotenentul Tom Bird a folosit o metaforă din cricket: „Nu poți să nu te simți norocos că ai avut un antrenament, două, ca să zic așa, cu italienii Mai există oare oameni la fel de încântători cu care să te bați?” 9 Nimic nu le-a mers bine italienilor în acest conflict. Departamentul de propagandă al lui Mussolini a realizat un film menit să înfățișeze superioritatea bărbatului fascist. În acest scop, s-a organizat un meci de box între fostul campion mondial la categoria grea Primo Camera și Kay Masaki, un sud-african de culoare, luat prizonier în deșert¹⁰. Masaki nu

călcase în viața lui într-un ring de box, așa că a fost pus la podea imediat ce a început filmarea, dar s-a ridicat și i-a tras lui Camera un pumn care l-a lăsat inconștient.

În ochii lumii, relativa lipsă de însemnătate a victoriilor obținute de britanici în deșert era cât se poate de limpede. Pe 7 februarie 1941, românul Mihail Sebastian scria: „E de la sine înțeles că întregul război din Africa (oricât de interesant și de dramatic) e totuși episodic. Lupta se dă între englezi și germani. Acolo se decide totul”. 11 Avea, firește, dreptate, însă londonezii, supuși bombardamentelor, se bucurau. Până la 9 februarie, forțele lui O'Connor avansaseră 800 km și luaseră El Agheila; drumul spre Tripoli era liber. După aceea, spre uluirea soldaților de rând, convoaiele s-au oprit în nisipurile coloniei lui Mussolini și acolo au rămas. „Fiecare zi era la fel cu cea de dinainte”, scria plictisit artileristul Doug Arthur. „Sâmbăta ar fi putut tot atât de bine să fie luni, vinerea ar fi putut să fie marți, ba, după noi, putea să fie și Marțea lăsatului sec... nu știam ce se petrece de fapt, încotro mergem și nici peste ce o să dăm acolo”. 12

Nu mai mergeau nicăieri în Libia. Patru dintre diviziile lui Wavell, inclusiv cea neozeelandeză și bună parte din contingentul australian, au fost transferate în Grecia ca să țină piept ofensivei germane ce se anticipa acolo. S-a afirmat mai târziu că diversiunea grecească i-a costat pe britanici șansa unică de a elibera coasta nord-africană și de a redobândi controlul asupra sudului Mediteranei. E greu de crezut. Africa Korps, sub comanda generalului-locotenent Erwin Rommel, debarcase deja la Tripoli, sărind în ajutorul italienilor și ajungând ulterior să domine întreaga campanie. Liniile de aprovizionare britanice erau întinse la maximum. Tancurile și vehiculele lui O'Connor erau aproape complet uzate. Lupta contra italienilor a scos în evidență posibilitățile excepționale ale Western Desert Force, în vreme ce campania desfășurată simultan în Abisinia a supus la grele încercări resursele imperiului. Chiar dacă niciunul dintre soldații lui Wavell nu

s-ar fi dus în Grecia, este puțin probabil ca britanicii să fi dispus de resursele necesare ca să ocupe nordul Africii.

În cele trei luni care au precedat slăbirea ofensivei britanice în Libia în februarie 1941, ea a avut un semnificativ impact secundar, nerecunoscut la vremea aceea: Operațiunea *Busola* a contribuit la menținerea Spaniei în afara conflictului. Franco s-a confruntat cu aceleași dileme ca Mussolini, dar a ajuns la alte concluzii. Ideologic vorbind, era atras de Axă și voia și el o parte din pradă. Se temea totuși să-și expună țara, devastată de recentul război civil, la riscurile unui nou conflict înainte ca britanicii să fie puși cu botul pe labe. Începând cu 1939, Spania nu a fost o țară neutră, ci o potențială forță beligerantă. Mai ales ministrul de externe, Serrano Suñer, își dorea din toată inima ca Spania să se alăture Axei. Vicleanul ambasador portughez la Madrid, Pedro Teotónio Pereira, raporta Lisabonei pe 27 mai 1940: „Nu încapе îndoială că Spania îi muște în continuare pe Aliați... Victoriile germane sunt primite cu bucurie”. Pereira afirma că aproape toți spaniolii își doresc un triumf al Germaniei și regretă numai că sărăcia în care se zbate țara lor face inoportună o raliere imediată la cauza acesteia: „Nu consideră războiul ca pe ceva abject, ci se consideră pe sine într-o situație nefavorabilă participării la acesta”. 13

Franco intenționa să lupte, însă numai dacă Germania îi accepta prețul piperat: „Spania nu poate să intre în război *por gusto* [de plăcere]”, i-a spus el lui Hitler în cursul întrevederii pe care au avut-o la Hendaye, la granița franco-spaniolă, în octombrie

1940. Într-un protocol secret la acordul germano-spaniol, semnat în cele din urmă în luna noiembrie, se consemna faptul că Madridul era gata să se alăture Pactului tripartit: „În conformitate cu obligațiile care îi revin ca stat aliat, Spania va interveni în prezentul război dus de puterile Axei împotriva Angliei după ce acestea îi vor asigura susținerea militară necesară... Germania va acorda un ajutor militar Spaniei sub formă de alimente și

materii prime". Ministerul Economiei de la Madrid a formulat niște cereri formidabile: 400.000 de tone de combustibil, o jumătate de milion de tone de cărbune, 200.000 de tone de grâu, 100.000 de tone de bumbac și cantități uriașe de îngrășămintă.

Strategii lui Franco s-au ocupat cu planificarea unei posibile invazii a Portugaliei și Gibraltarului. Ulterior însă, relațiile cu Germania s-au stricat. Dictatorul spaniol s-a enervat când Hitler a refuzat să-i cedeze coloniile franceze din Africa, fiindcă Germania mai spera să determine regimul de la Vichy să devină un aliat activ. Mussolini s-a opus din răspuțeri intrării Spaniei în război, nu în ultimul rând fiindcă era el însuși în competiție cu Franco pentru pomenitele colonii franceze, dar și pentru că voia să-și păstreze hegemonia asupra litoralului mediteranean. Hitler avea și el o listă de „achiziții”, dorind să-și apropieze câteva dintre coloniile lui Franco și să le transforme în baze germane: Guineea Ecuatorială spaniolă, Fernando Po și una dintre Insulele Canare. Cel mai spinos punct al negocierilor îl constituia refuzul liderului spaniol de a permite intrarea pe teritoriul țării lui a unui număr mare de soldați germani, atitudine împărtășită și de Mussolini. Îl admira enorm pe Hitler și își făcuse iluzii că Führerul va crea o nouă ordine politică în Europa, în care Spania, de atâta vreme năpăstuită, va primi un binemeritat loc de cinste. Nu avea însă nicio intenție să permită transformarea țării într-un fief nazist.

Pentru Hitler, principalul obiectiv strategic era capturarea Gibraltarului. Cum nu avea încredere că armata spaniolă poate face asta, a elaborat planuri pentru Wehrmacht. Pentru Franco însă, după cum spune istoricul Stanley Payne, „era o chestiune de onoare și de interes național ca forțele spaniole să ducă la îndeplinire misiunea respectivă” 14. Așa s-a intrat în impas: germanii nu voiau să furnizeze Spaniei armele și proviziile necesare unei operațiuni împotriva Gibraltarului, iar Franco nu voia să dea Wehrmachtului dreptul de liberă trecere pentru a

putea lansa atacul. Știa că poporul spaniol nu va accepta sacrificiile unui nou război. Generalii lui se arătau ostili, nu în ultimul rând pentru că erau mituiți în secret de britanici cu sume colosale - în total, 13 milioane de dolari - ca să țină Spania în neutralitate. Câtă vreme Marea Britanie nu era învinsă, Marina Regală putea să supună Spania unei blocade cu efecte economice devastatoare. Încă o dată, puterea maritimă a britanicilor exercita o influență importantă, chiar dacă invizibilă, asupra desfășurării evenimentelor.

Succesele obținute de britanici în Libia și Abisinia l-au descurajat și mai mult pe Franco, tocmai când Hitler era gata să trimită trupe și tancuri ca să cucerească Gibraltarul. Pe 7 decembrie 1940, șeful Abwehr, amiralul Wilhelm Canaris, s-a întâlnit cu Franco la Madrid ca să obțină de la acesta acordul pentru intrarea trupelor germane pe teritoriul Spaniei în decurs de o lună. Franco a refuzat. Pe 10, Canaris a trimis o telegramă la Berlin în care spunea că Spania refuză să facă vreo mișcare câtă vreme persista amenințarea din partea marinei britanice. Hitler și-a pierdut răbdarea, iar Operațiunea *Felix*, ofensiva împotriva Gibraltarului, a fost suspendată. În februarie 1941, el își îndreptase irevocabil atenția către est, iar pentru invazia Rusiei avea nevoie de întreaga armată. Interesul față de Gibraltar a scăzut și, odată cu el, disponibilitatea Germaniei de a plăti exorbitantul preț al intrării Spaniei în război. Aceasta a rămas un prieten activ al Axei până când, după aproape doi ani, invazia încununată de succes a Aliaților în nordul Africii a dovedit limpede că roata se întorsese. Avioanele italiene care bombardau Gibraltarul se realimentau de pe aerodromurile spaniole; resurse vitale, printre care și minereul de tungsten, au continuat să curgă dinspre Spania spre Germania; țara era plină de diplomați și spioni naziști, care se bucurau de întreg sprijinul în eforturile lor de a pune bețe în roate Aliaților. Franco a trimis o divizie simbolică în sprijinul armatei lui Hitler care invadea Rusia;

avioanele germane de recunoaștere și cele care culegeau date meteo au decolat de la baze spaniole până în 1945. Oficial însă, Spania a rămas o țară neutră. Gibraltarul nu a mai fost cucerit, poarta Mediteranei rămânând astfel larg deschisă Aliaților.

Dacă Franco ar fi intrat în război, inevitabila cădere a Gibraltarului ar fi pecetluit soarta Maltei. Britanicilor le-ar fi fost mult mai greu – poate chiar imposibil – să-și păstreze dominația asupra Orientului Mijlociu. Prejudiciul suferit de prestigiul și încrederea lor în forțele proprii ar fi fost colosal, iar Churchill poate că și-ar fi pierdut scaunul de prim-ministru. Franco nu a meritat mulțumirile Aliaților, deoarece atitudinea precaută a diplomației spaniole era motivată de egoism. El s-a abținut să intre în război numai fiindcă și-a supraestimat valoarea pe care o avea pentru Axă. Rezultatul a fost însă atât în avantajul Marii Britanii, cât și în cel al Spaniei.

Rommel, care își făcuse o reputație în campania din 1940 din Franța, a debarcat în Africa la 12 februarie 1941. Soldații lui, îmbătați de victoria din Europa, erau într-o dispoziție exuberantă și considerau că misiunea lor era o aventură romantică. „Avem douăzeci și unu de ani și suntem cu toții nebuni”, scria locotenentul Ralph Ringer. „Nebuni, fiindcă ne-am oferit voluntari să mergem în Africa și numai despre asta vorbim de săptămâni întregi... nopți tropicale, palmieri, briza mării, băștinași, oaze și căști tropicale. Și-un pic de război, dar cum să ieșim din el altfel decât victorioși?... Ca niște nebuni am țopăit de colo, colo și ne-am îmbrățișat; chiar mergeam în Africa!” 15 Locotenentul Pietro Ostellino, unul dintre puținii fasciști sinceri din armata italiană, îi scria pe un ton exuberant soției la 3 martie: „Aici, lucrurile merg foarte bine, iar reocuparea regiunii Cirenaica, care se află în mâinile inamicului, e o chestiune de zile sau chiar de ore. Ne grăbim să ajungem în linia întâi, pentru onoarea Patriei. Trebuie să fii mândră și să-ți închini suferințele cauzei pentru care soțul tău luptă cu entuziasm și patos”. 16

Peste trei zile adăuga: „Moralul e foarte ridicat, iar în cooperare cu vitejii noștri aliați, ne pregătim de fapte mărețe... Cauza noastră e sfântă, și Dumnezeu este cu noi”. 17

Rommel a lansat prima ofensivă împotriva britanicilor în Libia la 24 martie, cucerind fără dificultate El Agheila, aflată pe țărmul golfului Sidra. Tancurile britanice au oprit Afrika Korps la Mersa Brega, însă forțele slăbite, comandate acum de generalul-locotenent Philip Neame, au fost silite să se retragă. La 4 aprilie, Rommel a atacat din nou, amenințând linia de aprovizionare a lui Neame și forțând trupele acestuia să se retragă încă o dată. Multe tancuri britanice au fost scoase din luptă din cauza unor probleme tehnice, iar germanii au înaintat fără dificultăți majore până la Tobruk. Portul fusese lăsat în paza unei garnizoane australiene, grosul forțelor imperiale retrăgându-se dincolo de granița egipteană, până aproape de linia de început a ofensivei din decembrie.

Wavell îl convinsese pe Neame că este mai important să nu piardă oameni decât să nu piardă teren, dar soldații, care nu știau acest lucru, au fost pur și simplu uluiți de viteza cu care se retrăgeau. Artileristul Len Tutt descria o bătălie în care bateria lui de 87, 6 mm a ținut piept panzerelor vreme de câteva ore, după care, din senin, a primit ordinul să se retragă: „Situația a părut a se înrăutăți. Am intrat în acțiune ceva mai la vale, dar nici nu am studiat bine poziția, că ni s-a și ordonat să ne retragem. Părea că nu există o conducere generală. Prea multe unități se mișcau în același timp, o greșeală care a făcut ca panica să crească. Curând, am văzut și semnele pericolului: oamenii au abandonat un camion împotmolit și au alergat la un alt vehicul, când doar câteva secunde dacă ar fi umblat sub capotă, l-ar fi pus în funcțiune. Altele erau abandonate fiindcă rămăseseră fără benzină, cu toate că pe drum treceau din ambele direcții vehicule încărcate cu benzină”. 18 S-au mai dus lupte nedecise în pasul Halfaya și la fortul Capuzzo, care au fost cucerite când de unii,

când de ceilalți, dar la finele lui mai, germanii și italienii au ocupat definitiv teritoriul disputat.

Pietro Ostellino scria pe 13 mai de lângă Tobruk: „Suntem foarte avansați și acum e doar o chestiune de timp. E foarte cald, dar suportabil, iar eu sunt sănătos – brun ca un salam, și de la soare, dar și fiindcă suntem plini de nisip, care ni se lipește de piele și, amestecat cu transpirația, formează un strat de noroi. Avem destulă apă, însă la cincisprezece minute după ce ne-am spălat, suntem iar ca înainte”. 19 Curând după aceea, aflând despre intrarea trupelor Axei în Grecia, el scria: „Ieri am primit o scrisoare de la unchiul Ottavio din Albania, în care vorbește despre marea victorie pe care am reputat-o acolo. Curând îi vom imita și noi și îi vom izgoni pe englezi de pretutindeni”. 20 Deși australienii au rezistat la Tobruk și după ce Airika Korps a trecut în goană pe lângă oraș în drum spre Egipt, avantajul strategic îi aparținea în mod clar lui Rommel. Iar între timp, dincolo de Mediterana, așa cum consemna Ostellino, britanicii suferiseră o nouă serie de înfrângeri.

2. O tragedie greacă

Lupta pentru Balcani a debutat cu o farsă sinistră, precipitată de Mussolini. După ce se târguise pentru a lua în stăpânire Iugoslavia, la 28 octombrie 1940, acesta și-a schimbat planurile și a trimis 162.000 de soldați din Albania în Grecia, operațiune de care mareșalul Graziani, aflat în nordul Africii, a aflat doar de la Radio Roma. Nici măcar Hitler nu știuse. Ducele era așa de enervat că Germania ocupase România – considerată parte din sfera de influență a Italiei – fără să se consulte cu Roma, încât se hotărâse să inverseze rolurile și să pună Berlinul în fața unui fapt împlinit în Grecia. Pretextul invaziei era imaginarul ajutor dat de Grecia britanicilor în Mediterana. O țărișoară cu numai șapte milioane de locuitori nu ar fi trebuit să opună o rezistență semnificativă, iar forța defensivă a Greciei era îndreptată către Bulgaria, nu către Albania. Britanicii erau legați prin tratat de guvernul de la

Atena, dar, inițial, nu i-au oferit acestuia decât niște arme și avioane. Mussolini le-a spus ofițerilor săi: „Dacă vom avea vreo problemă în a-i bate pe greci, demisionez din calitatea mea de italian”. 21 Ministrul său de externe, Ciano, din când în când un ins cu înclinații pașnice, susținea această invazie, considerând-o o banalitate. Era convins că Atena va capitula în fața unui bombardament simbolic și a căutat să se asigure că va obține acest rezultat alocând milioane de lire mituirii politicienilor și generalilor greci. Nu se știe cu certitudine dacă banii au ajuns la destinație ori au fost furați de intermediarii fasciști.

Oricum, Roma n-a avut parte de rezultatul dorit. Grecii, înfuriați că un submarin italian le scufundase crucișătorul *Helli* cu săptămâni înainte ca Mussolini să le declare război, s-au împotrivit cu îndârjire invaziei. Pe străzi, au apărut mesaje precum: „Moarte macaronarilor care ni l-au scufundat pe *Heliu* Deși se zbătea într-o sărăcie cruntă, Grecia a mobilizat 209.000 de oameni și 125.000 de cai și catâri. Dictatorul țării, generalul Ioannis Metaxas, care adusese până atunci numai dezbinare, nota în jurnalul său pe fondul creșterii tensiunilor dintre Grecia și Italia: „Acum toată lumea este cu mine”. Un țaran pe nume Ahmet Tsapounis i-a trimis o telegramă: „Neavând bani să contribui la eforturile de război ale națiunii, ofer în schimb terenul meu de la Variko... care are 2, 2 hectare. Vă rog umil să-l acceptați”. 22 În Ciprul predominant grecesc, populația fusese până atunci de partea Axei, deoarece se credea că o victorie nazistă va elibera insula de sub stăpânirea colonială britanică. Acum însă, un cipriot scria: „Dorința supremă era ca armatele care au invadat pământul grecesc să fie înfrânte și apoi să vină «roadele victoriei» - «libertatea», așa cum ne-a promis Churchill”.

Spre uluirea întregii lumi, grecii nu doar că au respins invazia italiană, dar, în noiembrie, forțele grecești pătrunseseră adânc pe teritoriul Albaniei. Generalul italian

Ubaldo Soddu a sugerat să li se ceară grecilor să încheie un armistițiu. La Atena, Maris Markoyianni a auzit un băiețel întrebând: „După ce-i batem pe italieni, ce facem cu Mussolini?” 23 Pe Hitler, eșecul din Grecia l-a înfuriat. Se opusese întotdeauna acestei operațiuni, categoric până după alegerile americane din noiembrie, deoarece se temea că o nouă agresiune a forțelor Axei l-ar fi ajutat pe Roosevelt să câștige. Îl îndemnase pe Mussolini să ocupe Creta înainte să atace Grecia continentală, pentru a împiedica astfel o intervenție britanică. Într-o scrisoare expediată de la Viena pe 20 noiembrie, el își exprima consternarea față de gafele italienilor. În replică, Ducele a dat vina pe vremea nefavorabilă, pe asigurările bulgarilor că-și vor păstra neutralitatea, ceea ce le permisesse grecilor să deplaseze spre vest efective importante, și pe lipsa de cooperare din partea localnicilor albanezi. Mussolini i-a spus lui Hitler că se pregătea să trimită 30 de divizii „cu care vom distruge Grecia definitiv”. Cei care îl crezuseră un tiran mai puțin brutal decât Führerul au fost îngroziți de ordinul pe care l-a dat lui Badoglio, șeful statului său major: „Toate centrele urbane [grecești] cu o populație de peste 10.000 trebuie distruse și făcute una cu pământul. Acesta este un ordin direct”.

Planul nu i-a izbutit. În lunile care au urmat, armatele greacă și italiană s-au ținut reciproc în șah în munții Albaniei, în condițiile celei mai grele ierni din ultima jumătate de secol. Sergentul Diamantis Stafilakas din Chios nota în jurnalul său pe 18 ianuarie 1941: „Ușa adăpostului nu se mai deschide din cauza zăpezii. Vântul puternic troieneste zăpada în fața ei. Astăzi plouă iarăși. Suntem uzi learcă. Nicio șansă să aprindem focul, pentru că ne sufocăm de fum. Ne petrecem nopțile într-un disconfort îngrozitor, așa că prefer să ies să mă plimb. Am încercat să construiesc un nou adăpost și chiar am reușit să sap o groapă de douăzeci de centimetri, dar a început iar să ningă și am renunțat”. 24

Gerul a făcut mii de victime. Spyros Triantafillos a

plângs când a fost obligat să-și abandoneze calul după ce acesta se prăbușise într-un morman de zăpadă: „Flămând, ud până la piele, chinuit de mersul la nesfârșit pe un teren pietros, era sortit să rămână acolo. Mi-am golit desagii ca s-o pornesc pe urmele celorlalți, pe jos, apoi l-am mângâiat puțin pe gât și l-am sărutat. O fi el animal, dar mi-a fost camarad în război. De multe ori am înfruntat împreună moartea, și împreună am trăit nopți și zile de neuitat. L-am văzut cum se uita la mine în timp ce mă depărtam. Și ce privire avea, prieteni. Dezvăluia atâta suferință, atâta tristețe. Am vrut să plâng, dar nu-mi veneau lacrimile. Războiul nu-ți lasă răgaz pentru astfel de lucruri. O clipă, m-am gândit să-l omor, dar n-aș fi suportat să fac asta. L-am lăsat acolo, uitându-se lung după mine până când am dispărut în spatele unei stânci”. 25

Exasperat, Hitler a ignorat protestele lui Mussolini, care spunea că poate să-i învingă pe greci și fără ajutor. La 13 decembrie, a emis Directiva nr. 20 cu privire la Operațiunea *Marita*: „În contextul situației periculoase din Albania, este de două ori mai important să zădărniciim eforturile englezilor de a înființa, sub protecția unui front balcanic, o bază aeriană care să amenințe Italia... și, în subsidiar, câmpurile petrolifere din România”. După instalarea generalului Ion Antonescu în funcția de prim-ministru al României la 12 octombrie 1940, țara și vitalele sale resurse petroliere intraseră sub control german; majoritatea românilor vedeau Germania drept un aliat inevitabil în condițiile în care țara lor era amenințată de ambițiile teritoriale manifestate de Uniunea Sovietică.

În ianuarie, avioanele germane care atacau navele britanice din Mediterana decolau din Sicilia. Generalul Metaxas a murit subit pe 29 ianuarie. În martie, Bulgaria a fost convinsă, în urma presiunilor diplomației germane, să se alăture Axei; la fel și Iugoslavia, chiar dacă, în urma unei lovituri de palat, a fost instalat la Belgrad un efemer guvern pro-britanic. Moralul italienilor s-a prăbușit când a devenit limpede faptul că liderul lor eșuase în mod

lamentabil, ei înșiși fiind astfel obligați să accepte hegemonia germană în regiunea Mediteranei. Un informator al poliției din Milano scria: „Mulți, mulți pesimiști văd Italia ca pe un protectorat german și trag concluzia că, dacă am trecut prin trei războaie, am suferit pierderi maritime grele, ne-am sacrificat materiile prime și rezervele de aur... ca să ne pierdem și independența politică, economică și militară, nu avem a ne mândri cu politicile pe care le-am urmat”. 26 Privațiunile îndurate de italieni s-au accentuat în acea iarnă, prețurile crescând vertiginos. Rația individuală de paste făinoase și pâine a scăzut la două kilograme pe lună, când un muncitor obișnuit consuma 400 g pe zi. Entuziasmul italienilor pentru război, oricum fragil, nu și-a mai revenit niciodată după prăbușirea suferită în urma înfrângerilor din 1940 - 1941. Majoritatea soldaților, marinarilor, piloților și civililor erau acum niște nefericiți prizonieri, înlănțuiți de carul de luptă al lui Hitler.

La 6 aprilie, 33 de divizii germane, dintre care șase de blindate, au intrat vijelios în Iugoslavia și au învins cu ușurință armata locală. Un bombardament al Luftwaffe asupra capitalei a făcut 17.000 de morți, o cifră înfiorătoare, ce reflecta faptul că locuitorii nu erau deloc pregătiți pentru ceea ce îi aștepta. Peste șase zile, invadatorii aveau să ocupe orașul, iar pe 17 aprilie, Iugoslavia capitula.

În martie, 56.000 de soldați britanici, în majoritate australieni și neozeelandezi, au început să debarce în Grecia, urmând a ajunge în nord-estul țării. Stăruința lui Churchill de a le lăsa comandanților militari libertatea de a trimite în luptă trupele imperiale a provocat o mare și logică uimire în rândurile conducătorilor așa-numitelor „dominioane albe”. Teoretic, contingentele canadiene, australiene și neozeelandeze puteau fi folosite numai cu aprobarea explicită a guvernelor respective. Cu toate acestea, mai ales în 1940 și 1941, înainte ca miniștrii locali să ia atitudine împotriva abuzurilor săvârșite față de

drepturile lor constituționale, o atare aprobare era solicitată doar retroactiv. Prim-ministrul australian, Robert Menzies, a participat la întrunirea cabinetului britanic de război din 24 februarie 1941, la care s-a luat decizia de a trimite o armată în Grecia, însă el și colegii săi miniștri au fost dezinformați cu bună știință în privința opiniilor și temerilor exprimate de comandanții din teatrul de operațiuni, inclusiv de ofițerii lor superiori. Numai după ce primii soldați neozeelandezi erau deja de câteva săptămâni în Grecia, unde sosiseră în decembrie 1940, a aflat de asta și guvernul de la Wellington. Forțele ANZAC⁸, nu cele britanice au fost chemate să ducă greul în cea mai riscantă operațiune militară a întregii campanii mediteraneene, sub comanda unui britanic. Politicienii australieni mai ales au fost de-a dreptul năuciți.

Soldații ANZAC, pe de altă parte, nutreau sentimente mai inocente. Neozeelandezii se îndreptau spre primul lor câmp de bătălie. Asemenea majorității tinerilor aflați în situații similare, erau însuflețiți de nerăbdare și dornici de senzații exotice, ignorând complet pericolul. Caporalul de artilerie Mory Cullen scria acasă pe un ton euforic despre minunata lui călătorie pe Mediterana: „Nu am văzut niciodată nuanțe de albastru atât de frumoase, de la albastrul deschis al cerului la albastrul cel mai închis, și nicio undă aproape nu tulbură apa”. Soldatul Victor Ball scria în jurnalul lui despre Atena: „Cel mai frumos loc în care am fost, lumea foarte drăguță. Privit Acropole, ruinele străvechi ale Atenei... Zona bordelurilor e mult mai curată decât la Cairo. Ne-am îmbătat rău, dar am ajuns cu bine acasă”. 27 Locotenentul Dan Davin reflecta mai târziu: „Eram cu toții întruchiparea absolută a tinereții și sănătății... Oamenii care au fost toată viața lor hrăniți cu carne bună au în ei un soi de curaj natural”. Acești soldați din dominioane au intrat pentru prima oară în luptă cu o

⁸ Abreviere de la Australian and New Zealand Army Corps, denumire generică dată trupelor australiene și neozeelandeze care au participat la Bătălia Greciei (n.trad.).

încredere și un entuziasm care au persistat, într-o măsură remarcabilă, pe parcursul întregului coșmar ce începea să se întrezărească. Unii dintre ofițerii lor erau însă ceva mai cinici. Generalul Thomas Blamey, infamul bătrân și ursuz aflat la comanda contingentului australian - „laș, nu comandant”, cum îl descria un ofițer de-ai săi - a petrecut ziua de 26 martie cercetând plajele din Grecia de unde s-ar fi putut face evacuarea trupelor.

Germanii au invadat țara la 6 aprilie 1941, simultan cu atacul asupra Iugoslaviei. Ca justificare, ei au invocat prezența britanică: „În consecință, guvernul Reichului a ordonat forțelor sale armate să alunge trupele britanice de pe teritoriul Greciei. Orice încercare de rezistență va fi zdrobită fără milă... Se subliniază faptul că armata germană nu vine ca dușman al poporului grec și că poporul german nu dorește să se lupte cu grecii... Lovitura pe care Germania este obligată să o dea pe pământul Greciei este îndreptată împotriva Angliei”. Forțele britanice erau prea răsfirate ca să oprească ofensiva. Acolo unde au întâmpinat rezistență - și au fost câteva puncte în care s-a opus o rezistență dârză - germanii s-au retras și au căutat să facă o breșă în altă parte.

Neozeelandezul Victor Ball descrie prima etapă din ceea ce avea să fie o retragere lungă și dureroasă: „Tirul de artilerie ne-a însoțit tot drumul, trăgeau în noi oriunde mergeam. Un flăcău a fost omorât pe loc, chiar lângă mine - lovit în gât - și mai mulți au fost nimeriți de bucăți de piatră. Avioanele treceau unul după altul, ne bombardau și trăgeau în noi. Te enervează faptul nu poți riposta”. 28 Un alt neozeelandez, Russell Brickell, reflecta la faptul de a fi bombardat: „E o senzație ciudată să stai întins pe burtă în tranșee sau într-un șanț și să asculți șuierul unei bombe în cădere, liniștea de-o clipă dinainte să izbească pământul, după care pământul se ridică, te lovește în față și se aude un bum! asurzitor, iar prin aer zboară șuierând bucăți de țărână”. 29

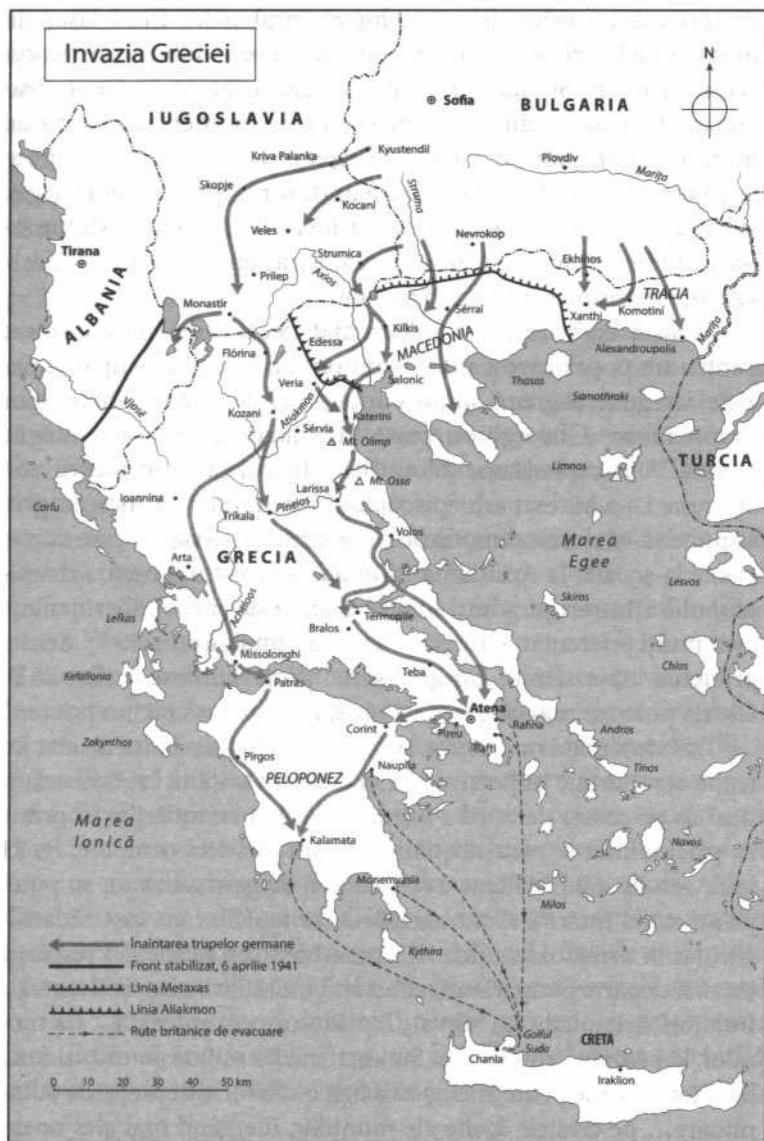
Forțele germane s-au revărsat curând prin cheile

Monastir de la granița cu Iugoslavia, amenințând spatele pozițiilor ocupate de greci în Albania. Forțele aliate s-au retras către sud într-o dezordine crescândă, depășite numeric și strategic, total descoperite în fața unui atac aerian. Un medic militar australian spunea cum „zgomotul de picioare, de oameni și animale, a răsunat toată noaptea” 30, retragerea degenerând într-o goană dezordonată și îngrozită. Peste tot pe unde treceau soldații Axei, localnicii asistau la scene de groază. O coloană de prizonieri italieni care mășăluiau sub escortă printr-un sat a fost brusc supusă unui tir de mortiere și artilerie, soldat cu zeci de morți și răniți. O bătrână, care își pierduse fiul cel mare, Stathi, în Albania, a început să plângă cu hohote. Un cafegiu a îndemnat-o să nu mai verse lacrimi pentru italieni: „Ei ți-au omorât băiatul”. Femeia l-a ignorat și a dat fuga la un soldat mutilat de un șrapnel, care zăcea strigând: „Pâine, mamă!” Bătrâna a încercat să-i spele rănile cu o cârpă înmuiată în rachiu, suspinând întruna și vorbind cu tânărul: „Nu plânge, Stathi. Da, sunt mama ta. Nu plânge. Am și pâine, și lapte”. 31

Soldații greci se epuizaseră în luptele contra italienilor din iarnă. Nu aveau mijloacele de transport necesare unor manevre rapide. Germanii au exploatat fără scrupule superioritatea pe care o aveau în aer, utilă mai ales într-o țară cu puține drumuri. „După-amiază, l-am zărit pentru prima oară pe marele Jerry Luftwaffe”, scria un căpitan australian, Charles Chrystal. „O sută nouăzeci de bombardiere au venit și ne-au bombardat... până nu a mai rămas nimic. Zburau în formație strânsă... și vă spun că eram cu toții absolut fascinați să vedem atât de multe”. 32 Deși australienii și neozeelandezii au desfășurat câteva acțiuni de mică amploare, dar hotărâte în ariergardă, la 28 aprilie au început primele evacuări masive din Rafina și Porto Rafti. Germanii s-au răspândit în tot Peloponezul, unde Marina Regală evacua trupele din Nauplia și Kalamata.

Cetățenii în uniformă, până când ajung, cu timpul, să

aibă piele de soldat, sunt șocați să vadă pustiirea provocată de război. Printre cele mai vii amintiri păstrate de soldații ANZAC din perioada retragerii din Grecia se numără și colosalele mormane de vehicule distruse și abandonate, arme, materiale, aparate de emisie-recepție, teletre - echipamente abia folosite, în valoare de milioane de lire, zăcând pe marginea drumurilor din Peloponez. Soldaților care se îmbarcau pe navele Marinei Regale li s-a ordonat să renunțe la arme, mai ales la mitraliere și mortiere, de care se ținuseră cu dinții în timpul retragerii. Câteva săptămâni mai târziu, această politică va avea consecințe grave pentru apărarea Cretei. Majoritatea fugarilor se simțeau rușinați din cauză că îi abandonau pe localnici, care, chiar și acum, când erau învinși, îi îmbrățișau.



La finele lui aprilie, Grecia era toată în mâinile germanilor. În jur de 43.000 de soldați ai lui Wavell fuseseră evacuați, alți 11.000, dimpreună cu vehiculele și echipamentul greu, fiind lăsați în urmă și luați prizonieri. Prim-ministrul grec, Alexandros Koryzis, s-a sinucis. Soldații greci au coborât încet, încet de pe dealuri, mulți

abandonându-și armele. „La un moment dat”, scria un martor ocular, „am văzut cum un căpitan s-a urcat pe un dâmb și le-a vorbit miilor de oameni adunați de jur-împrejur. Le-a strigat: «Ostași, din păcate, țara noastră a pierdut războiul!» Mulțimea i-a răspuns cu un sinistru, înfiorător, irațional «Zeto!» - «Ura!» «Zeto!» însemna «Suntem în viață!»” 33

Această izbăvire nu a reprezentat decât o palidă consolare pentru un popor care a suferit cumplit de pe urma ocupației naziste. Un general grec îi spunea unui ofițer de aviație, Gheorghios Tzannetakis: „Gheorghios, peste țara noastră se lasă o noapte neagră”. 34 În capitală, pe 27 aprilie, ofițerul german Georg von Stumme i s-a adresat arhiepiscopului Ieronimos: „A început prin a spune că își dorise dintotdeauna să viziteze Atena, de care auzise atâtea la școală, la Academia Militară. În acest moment, arhiepiscopul l-a întrerupt: «într-adevăr, înainte de război, Germania a avut mulți prieteni în Grecia, iar eu eram unul dintre ei.»” 35 Acum, prietenia luase sfârșit. Un grec scria: „Von Stumme a aflat că în Grecia poate să mai găsească un quisling, doi, însă niciun prieten”. Trei săptămâni mai târziu, la 20 mai, Germania lansa un atac cu trupe aeropurtate împotriva Cretei. Soldații britanici și neozeelandezi de pe coasta de nord a insulei au luptat cu îndârjire în prima zi, pricinuindu-le parașutiștilor germani pierderi cumplite. Pe 21 însă, aerodromul Maleme a fost cucerit de germani, care au putut primi astfel întăriri. Contraatacurile britanicilor au fost zădărnicate, iar în următoarele șase zile, parașutiștii au reușit să-i respingă tot mai departe pe apărători, eliberând unitățile izolate la Retimo și Iraklion. Britanicii s-au retras. „Toată lumea era epuizată... iar moralul, la pământ”, spunea Ian Stewart, medic militar în cadrul unui batalion. „Nu se poate afirma că a fost o călătorie deosebit de odihnitoare... pe crestele înalte ale munților, mergând mai ales noaptea, foarte încet, auzind doar clinchetul sticlelor de apă și, uneori, împiedicându-ne de cei rămași în urmă. Cel mai evocator

lucru a fost, poate, rouă de pe flori... parfumurile îmbătătoare ale Cretei sunt de neuitat” Un alt ofițer nota: „A fost o călătorie care a scos la suprafață tot ce este mai creștinesc în oameni, dar și tot ce e mai urât și mai egoist”. Generalul-locotenent Bernard Freyberg, un neozeelandez aflat la comanda apărării, a decis că evacuarea era singura opțiune. Până în noaptea de 30 mai, când Marina Regală a fost obligată să renunțe la mărețele planuri de salvare, fuseseră evacuați 15.000 de soldați; alți 11 370 au fost luați prizonieri, iar 1 742 au fost uciși. Un neozeelandez a auzit ordinul de predare dat celor rămași pe insulă: „Era o liniște mormântală. Se putea auzi musca. Fiecare a rămas cu gândurile lui, dacă mai era în stare să gândească. Din când în când, se auzea un foc de armă dinspre vale – vreun amărât care își luase viața. Apoi, ceva mai târziu, am auzit și primele cuvinte rostite de un neamț: *Alle mari raus, schnell, schnell*.⁹ Am ridicat privirea și l-am văzut stând acolo cu arma pregătită. Am fost mânați spre Hania ca o turmă de oi”.

Creta l-a costat pe amiralul Cunningham trei crucișătoare și șase distrugătoare scufundate și alte 17 nave avariate – cele mai grele pierderi suferite de marină într-o singură operațiune. Germanii au avut 6.000 de oameni uciși, un preț care l-a lecut pe Hitler de a mai încerca vreo operațiune de mare anvergură cu trupe aeropurtate. Însă rezultatul imediat a fost acela că invadatorii au înfrânt o armată aliată mai numeroasă, căreia mesajele Ultra îi furnizaseră informații detaliate privind intențiile, planurile și calendarul germanilor¹⁰. Freyberg, în calitate de comandant, s-a făcut în mare măsură vinovat pentru eșec, însă eforturile lui au fost îngreunate de lipsa mijloacelor de transport și a aparatului radio. Odată începută lupta, el nu a avut o idee clară

9 „Toată lumea afară, repede, repede” (germ.).

10 în lucrarea de față, pentru simplificare, am denumit toate mesajele transmise de Axă și decodificate cu termenul „Ultra”, deși americanii au folosit pentru mesajele trimise de japonezi numele de cod „Magic”.

despre ce anume se întâmpla și nici cum să transmită ordine. Luftwaffe a dominat aproape incontestabil spațiul aerian, dând o grea lovitură atât moralului, cât și trupelor și navelor. Energia germanilor, priceperea, tacticile, hotărârea și calitățile comandanților de la toate nivelurile au fost superioare celor demonstrate de majoritatea apărătorilor, în ciuda unor episoade de rezistență extraordinară, datorate mai ales neozeelandezilor.

Hitler și-ar fi asigurat un câștig strategic mult mai însemnat dacă și-ar fi trimis parașutiștii să cucerească Malta, ceea ce, probabil, ar fi putut face. Acceptând responsabilitatea de a ocupa insula Creta, în condițiile în care exista o ostilitate vădită din partea populației locale, germanii n-au avut multe de câștigat. Dacă Freyberg ar fi rezistat, Marina Regală ar fi întâmpinat dificultăți majore în a aproviziona insula, dată fiind superioritatea aeriană a inamicului. Odată Grecia pierdută, avanpostul respectiv le-ar fi fost de puțin folos britanicilor. Aceștia duceau lipsă de avioane pentru campania din nordul Africii și nu aveau cum să folosească insula ca bază de lansare a operațiunilor aeriene ofensive, așa că le era mai bine fără ea.

În iunie 1941 însă, o asemenea consolare nu era evidentă nici pentru britanici, nici pentru restul lumii. Len England, un soldat aflat în țară, scria la 29 mai: „Cred că... e *prima oară* când masele iau în considerare o înfrângere. Tendința generală este aceasta: «De câte ori ne întâlnim cu germanii, suntem respinși. Pierdem chiar și pe mare, unde ar trebui să fim stăpâni pe situație.» Ideea că germanii sunt infailibili câștigă repede teren”. 36 Churchill declarase cu îndrăzneală că Anglia e hotărâtă să apere Creta, însă garnizoana de pe insulă fusese învinsă de forțe mai puțin numeroase. Deși, ani de zile după aceea, premierul și-a reafirmat interesul privind renașterea unui front balcanic împotriva lui Hitler și atragerea Turciei în război, totul a rămas o fantezie. Balcanii au fost încorporați la grămadă în imperiul Axei, în detrimentul său. Italia a acceptat inițial să ocupe ea regiunea,

trimițând o jumătate de milion de soldați și ajungând, în cele din urmă, să sufere pierderi mai grele acolo decât în Africa de Nord. Germanii, la rândul lor, vor constata că Iugoslavia și Grecia sunt o povară insuportabilă. Dar toate acestea erau încă departe, în sumbra vară a lui 1941.

3. Furtuni de nisip

Britanicii au obținut două succese modeste, care au contrastat cu izgonirea lor din Balcani. Deși Irakul devenise stat independent în 1932, ei își păstrasera prin tratat privilegiul de a avea baze acolo pentru a-și apăra importante investiții din industria petrolieră. De la izbucnirea războiului, facțiunile rivale din Bagdad își disputaseră puterea și dezbatuseră beneficiile susținerii Axei. În aprilie 1941, în urma unei lovituri de stat, naționalistul pronazist Rashid Ali ajunge prim-ministru. Impresionat de succesele lui Hitler și nedându-și prea bine seama cât de departe era Berlinul, le-a anulat britanicilor dreptul de a deplasa forțe militare și a trimis trupe care au asediat baza RAF de la Habbaniya. Avioanele Luftwaffe au început să transporte ajutoare pentru guvernul de la Bagdad prin Siria. Autoritățile franceze pronaziste de la Damasc le-au furnizat germanilor avioane de escortă și echipament militar. La Cairo, Wavell ezita să trimită trupe care să atace Irakul, însă Churchill a insistat. Un contingent al Armatei Indiene a debarcat la Basra și a pornit-o spre interiorul țării, alăturându-i-se 1.500 de soldați din Legiunea Arabă veniți din Transiordania. Armata irakiană a opus o inutilă rezistență. Într-o lună, Habbaniya a fost eliberată și s-a semnat un armistițiu. La Bagdad a fost instalat un guvern pro-britanic, care a fost până la urmă determinat să declare război Axei.

Amestecul regimului de la Vichy în Irak și o tot mai numeroasă prezență germană în Siria l-au convins pe Churchill că Marea Britanie nu putea risca să permită o dominație nazistă în Levant³⁷. El i-a ordonat lui Wavell să trimită o nouă armată cu misiunea de a ocupa Siria, care, împreună cu Libanul, era condusă de Franța încă din 1920

ca „teritoriu sub mandat” al Ligii Națiunilor. Churchill și comandanții armatei britanice sperau că apărătorii, depășiți ca număr și armament, vor opune o rezistență simbolică. În iunie 1941 însă, forțele regimului de la Vichy au luptat cu îndârjire. Comportamentul lor a reliefat existența unei diviziuni și a unei confuzii în ceea ce privește loialitatea francezilor, vizibile încă de la capitularea Franței în 1940 și care au persistat până în 1944. În cursul tentativei eșuate a forțelor britanice și gaulliste de a cucerii Dakarul controlat de regimul de la Vichy în septembrie 1940, submarinul *Beveziers* a torpilat cuirasatul britanic *Resolution* avariindu-l grav. Churchill i-a înfuriat pe francezi insistând să i se acorde căpitanului de fregată Bobby Bristowe Ordinul „Serviciu

Deosebit”, pentru că, în fruntea unui grup de voluntari îmbarcați într-o șalupă, s-a apropiat de cuirasatul francez *Richelieu* și a plasat pe carenă patru încărcături explozive. Ca răzbunare pentru Dakar, avioanele regimului de la Vichy au bombardat Gibraltarul.

Pe 24 octombrie 1940, la Montoire-sur-le-Loir, a avut loc un grotesc schimb de replici între Hitler și mareșalul Pétain. Führerul: „Sunt fericit să strâng mâna unui francez care nu este responsabil pentru acest război”. Cuvintele nu i-au fost traduse, astfel încât Pétain a presupus că a fost întrebat cum a călătorit. „*Bien, bien, je vous remercie*”¹¹, a răspuns el. Chiar dacă mareșalul n-a vrut să pară atât de supus, regimul lui a urmat politici și a adoptat o strategie de propagandă deosebit de ostilă față de britanici. Amiralul René Godfroy, aflat la comanda unei escadre franceze reținute în portul Alexandria și care ținea piept cu îndârjire încercărilor Marinei Regale de a-l atrage de partea ei, îi scria comandantului flotei din Mediterana la 26 iulie 1940: „Pentru noi, francezii, este lucru cert că în Franța încă există un guvern susținut de un parlament aflat în teritoriul neocupat și care, în consecință, nu poate fi considerat nelegitim sau fără autoritate. Constituirea în

11 „Bine, bine, vă mulțumesc” (fir.).

altă parte a unui alt guvern și susținerea acestuia ar însemna, evident, rebeliune”.

Francezii de pretutindeni erau împărțiți în tabere, vădind o animozitate înverșunată față de cei care erau de altă părere. La bordul submarinului puitor de mine *Rubis*, chestiunea s-a supus la vot. Toți cei 44 de membri ai echipajului, cu două excepții, au ales să lupte alături de britanici. În schimb, în noiembrie 1940, 1 700 de ofițeri de marină și marinari francezi și-au exercitat dreptul la repatriere conferit de britanici. Noii lor prieteni, germanii, au reacționat fără scrupule, torpilând, în largul coastei franceze, nava-spital care îi aducea acasă sub steagul Crucii Roșii. Patru sute s-au înecat, dar un supraviețuitor, căpitanul Paul Martin, îi scria netulburat unui ofițer superior din Toulon: „Politica lui Churchill mă face să mă tem de un dezastru demagogic. Frica englezilor de viitor, cum se lasă ei ademeniți de democrație, de finanțistii internaționali și de evrei. Indiscutabil că atitudinea franceză, de corectare a acestei situații, este invidiată” 38

Dacă aceasta era o părere extremă, antisemitismul francez avea rădăcini adânci. Aparatul birocratic și instituțiile de aplicare a legii i-au înhățat pe evrei și pe purtătorii Crucii Lorenei, simbolul Franței Libere, aproape cu aceeași promptitudine ca germanii. „Dumnezeule, ce îmi face țara asta?” scria, în iunie 1941, din precarul său refugiu francez, autoarea de origine evreiască Irène Némirovsky, care avea să moară la Auschwitz. „De vreme ce mă respinge, să ne gândim la ea cu răceală, să ne uităm impasibili cum își pierde onoarea și viața”. 39 Până în iunie 1944, Rezistența a mobilizat un număr mic de francezi, atrăgând ostilitatea multor altora. După eliberare, faptul de a fi luptat sub comanda lui de Gaulle a devenit un titlu de glorie. În perioada ocupației însă, numeroși francezi i-au considerat pe gaulliști drept zurbagii și trădători și nu o dată i-au dat pe mâna autorităților sau a germanilor.

La 8 iunie 1941, unități australiene, britanice și ale francezilor liberi au intrat în Siria și Liban. Comandourile

britanice care au debarcat pe coastă au întâmpinat o rezistență îndârjită la gura de vărsare a râului Litani și au suferit pierderi grele – 45 de morți, inclusiv comandantul, și 75 de răniți. Două distrugătoare franțuzești grele au bombardat pozițiile britanice, după care și-au îndreptat tirul asupra unor distrugătoare britanice, avariind grav o navă. Bombardierele regimului de la Vichy s-au alăturat atacului împotriva navelor de război britanice, iar avioanele de escortă ale francezilor au doborât trei aparate Hurricane. Un subofiter francez, căzut prizonier nici pentru britanici ier, i-a spus corespondentului de război Alan Moorehead pe un ton sfidător: „Ați crezut că suntem niște lași, nu-i așa? Ați crezut că francezii nu știu să lupte. Ați crezut că suntem ca italienii. Ei bine, v-am doborât avioanele”. 40 Era nevoie de curaj să te despărți de țara ta, de cămin și familie, să accepți statutul de renegat în ochii propriilor conaționali ca să lupți pentru Franța Liberă. Mulți polonezi au făcut însă această alegere. Atunci de ce s-au opus francezii trupelor aliate care luptau împotriva celor care le cuceriseră și le ocupaseră țara? Situația grea a Franței a născut un sentiment de adâncă amărăciune, care necesita găsirea unor țapi ispășitori. Mulți francezi s-au considerat trădați de britanici, impresie întărită de episodul distrugerii navelor franceze de către Marina Regală la Mers-el-Kébir. Francezii se urau inclusiv pe ei înșiși, iar acest lucru năștea furie. Suprapusă unui resentiment străvechi față de „perfidul Albion”, apăruse acum și durerea provocată de faptul că Churchill continuase să lupte și după ce Pétain capitulase. Cotropitorii germani nu erau iubiți, dar nici britanicii nu erau mai simpatizați, în special de către soldații, marinarii și piloții de meserie.

„Franța nu dorește să fie eliberată”, a declarat pentru *New York Times* Pierre Laval, fost prim-ministru al regimului de la Vichy și colaboraționist de frunte. „Ea dorește să-și croiască singură soarta în colaborare cu Germania”. Mulți compatrioți erau de acord cu el.

Rezistența a devenit o forță semnificativă abia în 1944, iar contribuția ei militară a fost neglijabilă în comparație cu cea a partizanilor din Rusia și Iugoslavia. Între apărătorii francezi ai Siriei din 1941, puțini au considerat condamnabilă uciderea invadatorilor britanici, indieni și australieni. Iată ce au găsit scris pe zidul unui fort abandonat trupele britanice care înaintau pe teritoriul Siriei: „Așteptați voi, scârbe de englezi, până vin nemții. Noi fugim acum, dar și voi veți face asta curând”.

În timp ce forțele aliate înaintau spre Damasc, avioanele de vânătoare ale regimului de la Vichy au deschis focul asupra unei coloane și l-au rănit grav pe un ofițer superior al Forțelor Franceze Libere. Pe 16 iunie, bombardierele torpiloare Swordfish, aparținând Aviației Navale Britanice, au scufundat superdistrugătorul *Chevalier-Paul* în dreptul orașului Beirut, iar ceva mai târziu, a fost torpilat un submarin francez, cei 55 de membri ai echipajului pierzându-și viața. La Mezze, pe 19, puternice contraatacuri ale forțelor regimului de la Vichy, susținute de blindate, au determinat două batalioane indiene și o unitate a Regimentului Pușcașilor Regali să se predea. Gesturile cavaleriești și încercările britanicilor de a negocia au fost tratate cu dispreț. Avioanele de vânătoare britanice trimise să atace un aerodrom francez au efectuat primul survol la joasă altitudine iară să tragă, deoarece piloții îi zăriseră pe aviatorii francezi servindu-se cu un apetitiv în preajma avioanelor, împreună cu prietenele lor. În consecință, la cel de al doilea survol, tirul intens al artileriei a avariat grav mai multe avioane britanice, inclusiv pe cel pilotat de Roald Dahl, viitorul celebru scriitor. Aviația franceză a adus întăriri din coloniile nord-africane. Printre ruinele romane de la Palmira, o unitate a Legiunii Franceze a oprit, vreme de nouă zile, un atac britanic dinspre est, chiar dacă unii legionari spanioli au hotărât că sunt într-un conflict ideologic inacceptabil și s-au predat fără luptă.

Când înaltul comisar al regimului de la Vichy,

generalul Henri Dentz, s-a plecat în fața inevitabilului și, la 14 iulie, după cinci săptămâni de lupte, a semnat armistițiul, armata acestuia pierduse peste 1.000 de oameni. Victimele din rândul forțelor aliate au fost mai puține, însă australienii au avut 416 morți. Regimul de la Vichy a salutat faptele eroice ale lui Pierre le Gloan, un as al forțelor aeriene franceze care, pe parcursul campaniei, a doborât șapte avioane RAF. Vigoarea cu care francezii opuneau rezistență, ca și asprimea, uneori chiar brutalitatea cu care erau tratați prizonierii aliați i-au înfuriat cumplit pe britanici. Roald Dahl avea să scrie mai târziu: „Eu unul nu i-am iertat niciodată pe francezii de la Vichy pentru măcelul inutil pe care l-au provocat”. 41

Dentz, într-un gest de răutate, a expediat 63 de prizonieri, ofițeri și subofițeri britanici, în Grecia pentru a fi trimiși în lagărele de prizonieri de război din Germania, chiar în timp ce negocia armistițiul. Numai amenințările britanicilor că el și colegii lui nu vor fi repatriați l-au determinat să-i aducă înapoi. Ulterior, 32 032 de soldați ai regimului de la Vichy și din colonii au ales să se întoarcă împreună cu comandanții lor în Franța ocupată, în vreme ce alți 5 668 au acceptat să lupte sub comanda lui de Gaulle. Generalul Georges Catroux, condamnat la moarte în contumacie de regimul Pétain pentru că îl susținuse pe de Gaulle, a devenit reprezentant plenipotențiar al Franței Libere în Levant. Sirienii au continuat să nu vadă cu ochi buni prezența francezilor, indiferent de culoarea lor politică, însă regiunea scăpase pe moment de amenințarea dominației germane. Îndrăzneala arătată de Churchill pe fondul precauției dovedite de generalii lui își găsisese în sfârșit justificarea, chiar dacă organizarea stângace a acestei mici campanii nu inspirase o prea mare încredere în competența militară a britanicilor.

Aventura siriană s-a încheiat cu un succes strategic. Pentru britanici, apărarea flancului din Orientul Mijlociu era mai importantă decât pierderea Cretei. În Europa însă, oamenii amenințați și oprimați se străduiau să găsească o

consolare în fața înfrângerilor și eșecurilor suferite de Aliți, atât de numeroase și atât de răsunătoare. La București, Mihail Sebastian scria pe 1 iunie 1941: „Atâta timp cât Anglia nu capitulează, e loc pentru speranță”. 42 Totuși, în condițiile în care bună parte din zona mediteraneană era acum sub controlul aerian al Axei, prestigiul armatelor britanice era în cădere liberă - o cădere ce încă nu se terminase.

Pe 15 iunie 1941, după ce a primit pe Mediterana un transport de tancuri trimis cu mari riscuri din Marea Britanie, Wavell a lansat o nouă ofensivă, respectiv Operațiunea *Halebarda*. După două zile, ea s-a împotmolit, tunurile de 88 mm ale lui Rommel pricinuind atacatorilor pierderi grele. Eșecul l-a costat postul pe comandantul trupelor din Orientul Mijlociu, care a fost înlocuit cu generalul Claude Auchinleck. Acesta l-a numit pe Alan Cunningham, învingătorul din Abisinia, la comanda nou-botezatei Armate a VIII-a. Spre exasperarea lui Churchill, au urmat cinci luni de acalmie. Armata britanică a desfășurat doar câteva operațiuni minore în nordul Africii și în alte regiuni, chiar dacă s-a vorbit mult despre apărarea de către australieni a Tobrukului aflat sub asediu.

Următoarea ofensivă desfășurată în deșert, Operațiunea *Cruciatul*, a fost lansată pe 18 noiembrie. Forțele lui Cunningham erau mult mai puternice decât ale lui Rommel, care și-a dat seama cu greu de anvergura și ținta atacului britanicilor. Armata a VIII-a a eliberat Tobrukul după lupte grele. Contraatacurile lui Rommel au eșuat. El a fost obligat să se retragă după ce pierduse 38.000 de soldați italieni și germani, față de numai 18.000 cât pierduseră britanicii, precum și 300 de tancuri, față de cele 278 pierdute de Cunningham. În ultimele zile ale lui 1941, armata Axei era înapoi în El Agheila, la vreo 800 km de punctul cel mai avansat pe care îl atinseseră în Egipt. Pentru puțină vreme, britanicii au crezut că se întorsese norocul în războiul din deșert, iar Churchill s-a bucurat de un rar succes.

Majoritatea soldaților Axei considerau însă că situația grea în care se aflau era ușor de schimbat. Pe 7 decembrie, locotenentul Pietro Ostellino scria următoarele: „Abia acum mă pot apuca de această scrisoare. Înainte, nu mă lăsau englezii! Am fost încercuîți timp de două zile și jumătate de forțe care ne erau de o sută de ori superioare, cu o artilerie care nu ne-a cruțat. Am rezistat însă până ne-au sosit întăriri, și-atunci am pus dușmanul pe fugă. Am capturat prizonieri și vehicule blindate. Firește că și noi am suferit pierderi grele. Te rog să nu te îngrijorezi dacă nu îți scriu foarte des în perioada asta; poșta nu merge în fiecare zi”. 43

Modelul după care se desfășura războiul în deșert fusese stabilit. Germanii dețineau o superioritate aeriană nesemnificativă, pentru că cele mai bune avioane RAF erau în Anglia, obligându-i pe piloții din deșert să țină piept aparatelor Bi 109 ale Luftwaffe cu avioane inferioare, de tip Tomahawk, Kittyhawk și Hurricane. Britanicii erau inferiori inamicului și la capitolul tehnici de cooperare aer-sol, folosind avioanele în rolul tactic de artilerie. Dețineau superioritatea la capitolul oameni și tancuri, însă acest avantaj era anulat de problemele existente la nivel de comandă, tactici și echipament. Tancurile germane erau mai bune. Defecțiunile tehnice provocau pierderi mai mari decât orice acțiune inamică, iar sistemul britanic de recuperare și reparare a tancurilor era deficitar. Canistarele de benzină curgeau. Armata lui Cunningham nu stăpânea arta germanilor de a combina panzererele, artileria antitanc și infanteria. Blindatele britanice se expuneau în mod repetat pericolului fără a beneficia de susținere, sfârșind prin a fi distruse; în timpul Operațiunii *Cruciatul* Brigada a VII-a Blindate a pierdut 113 dintre cele 141 de tancuri.

„Putem să învățăm de la germani”, scria australianul John Butler în timpul asediului de la Tobruk. „Batalioanele lor formează o unitate completă - cu tunuri antitanc, tancuri, avioane și ateliere la sol, apărare antiaeriană și artilerie - la noi, dacă vrem susținere aeriană, trebuie să

trimitem înștiințare cu 48 de ore înainte - e ca și cum le-ai scrie pompierilor o scrisoare când îți arde acoperișul deasupra capului” 44 Din cauza slăbiciunilor instituționale ale Armatei Britanice, comandanții de la toate nivelurile se caracterizau prin lipsă de energie, imaginație și flexibilitate. Majoritatea unităților care luptau în deșert erau slab conduse și instruite. „În 1941 și la începutul lui 1942, moralul Armatei Britanice... era la pământ”, scria unul dintre ofițerii acesteia, locotenentul Michael Kerr. „Nivelul de instrucție al infanteriei era deplorabil. Soldații nu înțelegeau ce trebuie să facă și ce rost au toate cele”. 45

Operațiunile din nordul Africii au avut o amploare mult mai mică în comparație cu înfruntarea decisivă din Rusia. La momentul respectiv, britanicii rareori foloseau mai mult de șase divizii împotriva a trei formațiuni germane și cinci italiene. Acțiunile Armatei a VIII-a erau însă în centrul atenției acasă, deoarece Africa de Nord era singurul loc în care soldații britanici se luptau cu germanii. Rommel era celebru și admirat de ambele tabere pentru flerul lui, pentru curaj și stilul de conducere îndrăzneț. Se știa mai puțin despre faptul că tindea să negligeze chestiunile logistice, un factor esențial în Africa de Nord. Britanicii aleseseră să-l considere pe comandantul Afrika Korps drept un „bun german”, ignorând faptul că Rommel a rămas un susținător înfocat al lui Hitler până în momentul în care a devenit limpede că Germania avea să piardă războiul. Aliații se bucurau în general de un semnificativ avantaj la capitolul informații, deoarece reușiseră să spargă codurile Axei, dar în 1941 - 1942, Rommel a fost deosebit de bine informat despre operațiunile britanice mulțumită interceptării rapoartelor zilnice ale atașatului militar american la Cairo, colonelul Bonner Fellers. Rommel le-a botezat plin de afecțiune „micuțele Fellers”, acestea oferindu-i un avantaj semnificativ până în iulie 1942, când Fellers a fost rechemat la Washington. Principalul factor de pe câmpul

de luptă a rămas totuși superioritatea armatei germane. Ea a contribuit mai mult, iar calitățile de general ale lui Rommel au contribuit mai puțin la succesele acestuia decât se consemna în presa britanică de atunci și decât lasă uneori a se înțelege legenda modernă.

Bătăliile desfășurate pe întinderile Libiei, cu atacuri și retrageri vijelioase, aveau ceva romantic. Se spuneau multe lucruri, care apăreau uneori și în presa britanică, despre tratamentul omenesc aplicat de Afrika Korps prizonierilor, dar și despre armistițiile ocazionale încheiate între cele două tabere pentru recuperarea răniților. Iată ce scria soldatul australian Butler în timpul asediului de la Tobruk: „Ne-am apropiat de o poziție inamică, și chiar în clipa în care trăgeam cuiul [unei grenade], s-a auzit o voce de după o întăritură, zicând: «Stai, australianule, avem doi răniți de-ai voștri»... Australienii ziceau că nemții îi împușcaseră, după care, riscându-și viața, s-au dus după ei, i-au pus la adăpost, le-au pansat rănilor, le-au dat cafea caldă și apoi au trimis după medicul lor. Slavă Domnului că mai există cavalerism”. 46 Un alt participant consemna și el o încetare a luptelor pentru ca ambele tabere să-și recupereze răniții: „Soldații celor două armate s-au ridicat în picioare sub un soare uluit. Din cauza liniștii desăvârșite și a încordării, aproape că ne țiuiau urechile... în contrast cu furia de peste noapte, situația părea și mai ireală... Parcă doi cavaleri în armură s-ar fi oprit, și-ar fi ridicat vizierele și ar fi zărit pentru o clipă figura omenească din spatele fierului”. 47 După un atac german eșuat, un australian scria: „Sedeam pe parapet, făcându-le cu mâna și cântându-le. S-au auzit strigăte de «heil Hitler», «ar merge o bere, amice?», «mai încercați o dată la noapte» și multe alte vorbe mai puțin măgulitoare”. 48

În timp ce sergentul Sam Bradshaw căuta ceea ce mai rămăsese din escadronul său de tancuri după măcelul întâmplat în timpul Operațiunii *Cruciatul*, a zărit un soldat inamic șchiopătând pe drumul nisipos.

M-am apropiat și i-am strigat: „Ești italian?” Mi-a

răspuns într-o engleză foarte bună, evident enervat de întrebare: „Nu, nu sunt un afurisit de italian, sunt german”. Era rănit, așa că l-am urcat pe tanc [și i-am dat] să bea apă. El mi-a dat o țigară Capstan. „Am capturat o coloană de aprovizionare de-ale voastre”, mi-a zis. Am zărit niște mașini blindate germane la circa 1.000 de metri depărtare, iar el a coborât de pe tanc și a pornit-o târâș, grăpiș în direcția lor. Tunarul meu a îndreptat tunul spre el, iar eu i-am strigat în intercom: „Nu trage, lasă-l să plece”. S-a întors, a salutat și mi-a strigat fără rușine: „Ne vedem la Londra”. I-am strigat și eu: „Ba mai bine la Berlin”. 49

Această abordare „civilizată” a războiului avea și dezavantaje. Soldații aliați care considerau că se află într-o poziție tactică fără ieșire nu vedeau nicio rușine și foarte puține riscuri în a se preda în loc să lupte până la moarte sau să se ascundă în deșertul arid. Comandanții britanici și superiorii lor de la Londra au început să fie tot mai uluiți de aceste capitulări locale și de spiritul excesiv de cavaleresc al campaniei.

Armata a VIII-a era compusă din diverse unități naționale. Divizia neozeelandeză – devenită ulterior corp de armată – era recunoscută drept o unitate remarcabilă, oglindind pe deplin valorile specific naționale, hotărârea și încrederea în propriile puteri. Cele două divizii australiene erau și ele foarte bine cotate, mai ales după ce s-a aflat despre rezistența opusă la Tobruk. Un ofițer german a strigat, indignat, unui prizonier: „Ești australian și ai venit până aici ca să lupți pentru nemernicii ăia de englezi!” 50 Corespondentul de război Alan Moorehead scria despre „bărbații din docurile de la Sidney și de la fermele de oi din Riverina [care] lăsau impresia unei durtăți absolute, cu fețele lor supte și murdare, cizmele uriașe, revolverele îndesate în buzunare, cu mâinile informe și uriașe, care țineau strâns armele, urlând și zâmbind – întotdeauna zâmbind”. Celebri pentru indisciplina lor, fiind uneori prost conduși de ofițeri, își meritau pe deplin formidabila

reputație câștigată mai ales pentru operațiunile de noapte. „Australienii se considerau cei mai buni luptători din lume”, scria un ofițer britanic. „Și chiar erau”. Ofițerul mai scria că pe australieni îi unea un spirit de camaraderie care le dădea, aproape invariabil, o motivație mai puternică decât orice cauză abstractă⁵¹.

Opiniile despre sud-africanii din armata lui Auchinleck erau ceva mai echivoce. În zilele bune, aceștia erau buni, dar în zilele rele, nu impresionau deloc. Același lucru s-ar putea afirma și despre detașamentele indiene. Uneori, Armata Indiană dovedea un curaj și calități militare deosebite, însă evoluția ei nu era constantă. Britanicii prețuiau pe bună dreptate vitejia dragilor lor *gurkha*, dar nu toți soldații și nu toate batalioanele excelau. Cu toată satisfacția pe care le-o producea ofițerilor albi loialitatea subordonaților lor față de regele-împărat, Armata Indiană era alcătuită din mercenari. Dintre formațiunile britanice ale Armatei a VIII-a, Divizia a VII-a Blindate - așa-numiții „Șobolani ai deșertului” - era considerată drept o forță de elită. Germanii aveau un respect absolut pentru artileria britanică. Însă vechile regimente de cavalerie, care trecuseră cu greu de la cai la tancuri, erau înclinate spre demonstrații de curaj nesăbuit, care aminteau de cele mai nefericite tradiții ale acestora.

O problemă majoră a persistat până la sfârșitul verii lui 1942: soldații Armatei a VIII-a aveau foarte puțină încredere în comandații lor. Cei din contingentele coloniale mai ales erau de părere că li se riscă inutil viața, că uneori sunt chiar sacrificați pentru îndeplinirea unor planuri prost alcătuite. Domnea și o atmosferă de ranchiună față de uriașa „coadă” a armatei, care ducea o viață de lux în Egipt, în vreme ce soldații îndurau privațiuni în deșert. Un artilerist britanic scria cu amărăciune: „Mi-am dat seama că, pentru fiecare om care asudă în mizeria și praful din Deșertul de Vest, sunt douăzeci care taie frunză la câini în barurile și restaurantele, cluburile de noapte și bordelurile, și la cluburile sportive, și la hipodromurile din

Cairo". 52 Un alt soldat cinic nota cântecelul acestei tagme:

Nu am fost niciodată la vest de Ghezira.

Nu am fost niciodată la nord de Nil.

Nu am trecut niciodată de Piramide Pierzând din vedere zâmbetul Sfinxului.

Războiul l-am făcut la Shepheard's și la Barul Continental.

Ne-am păstrat energia pentru prânzul de la Clubul de Turf și am primit Steaua Africii.

Premierul împărtășea dezgustul acestui soldat. Era nevoie de un sistem complex care să susțină eforturile Armatei a VIII-a într-o țară lipsită de infrastructură industrială. Churchill era însă furios la culme din cauza uriașelor efective angrenate nu în luptă, ci în activități administrative și logistice.

Cei care au luptat în deșert au îndurat mai puține greutăți și privațiuni decât cei de pe fronturile din Rusia, Birmania sau Pacific, însă lipsa apei crea un disconfort continuu. „Muștele ne asaltează cu milioanele încă de la primele ore”, scria un ofițer italian. „Parcă am avea tot timpul nisip în gură, în păr și în haine, și e imposibil să te răcorești” 53 Ofițerul Pietro Ostellino scria în august: „Până și clima a început să ne facă să ne pierdem speranța. Suferim întreaga zi din cauza căldurii infernale și a vântului constant și sufocant, care face umbra inutilă. Valea pare să se fi transformat într-un furnal. După ora opt dimineața, vântul se potolește, dar... ne sufocăm”. 54 În interiorul tancurilor, temperatura urca adesea până la 40 – 50 de grade Celsius. Dacă deschideau trapa, intra nisip și praf.

Rația zilnică de apă a unui soldat britanic era de un litru. Pe lângă asta, mai primea porții generoase de ceai infuzat în recipiente de combustibil vechi, la focuri de benzină amestecată cu nisip. Mânca mai ales carne de vacă la conservă, biscuiți și fructe conservate. Germanii se bucurau când capturau rațiile Armatei a VIII-a, pe care le

preferau celor proprii, și mai ales rațiile generoase de țigări. „Încet, încet... ne transformăm în soldați englezi”, scria sec Wolfgang Everth în timpul uneia dintre ofensivele lui Rommel. „Mașinile noastre, benzina, rațiile și hainele sunt toate englezești. La... micul dejun am avut două cutii cu lapte, o conservă de ananas, biscuiți și ceai de Ceylon”. 55

Soldații au descoperit că deșertul este un teren periculos, cu variații subtile. „Nisipul galben și neted, tentant pentru neinițiați, era o capcană mortală”, scria un ofițer britanic. „Dacă deplasarea nu dura puțin și nu se făcea în viteză, camionul se împotmolea până la osii. Suprafețele cu prundiș erau de regulă bune, dar se mai întâmpla să existe o crustă înșelătoare, cu nisip fin dedesubt, pe care numai un ochi experimentat o detecta de la distanță. În unele locuri, cale de mile întregi și în toate direcțiile, deșertul era neted și tare ca o pistă de automobilism; alteori, era înșelător, asemenea melasei”. 56 Ambele tabere erau uneori nedumerite de modul în care inamicul folosea vehiculele capturate. Nu o dată, trupele britanice au avut neplăcuta surpriză să întâlnească mașini sau chiar tancuri britanice conduse de oamenii lui Rommel. Într-o bună zi, soldații diviziei italiene Bologna au fost cuprinși de panică atunci când au văzut în mijlocul lor o coloană de camioane britanice, dar s-au liniștit când și-au dat seama că acestea erau pline cu soldați germani.

Între două ofensive erau lungi perioade de plictiseală, instrucție și pregătire. „Principală ocupație a soldaților pe timp de război e să piardă vremea, de preferință cu un scop”, scria un soldat britanic⁵⁷. Săpau neîncetat, plantau mine, patrulau și făceau întreceri de tir. Aveau răni purulente, gălbinare și dizenterie. Ambele tabere au învățat să blesteme khamsinul, furtuna de nisip care le reducea vizibilitatea la doar câțiva metri și băga un prundiș galben prin toate crăpăturile mașinilor, echipamentelor și trupurilor omenеști. Italienii îi spuneau *ghibli*. Pietro Ostellino scria acasă: „Ai crede că e cu

neputință să ai nevoie de două ore și jumătate ca să traversezi cele două sute de metri care despart popota de cortul meu, dar acesta este adevărul. Nu am văzut niciodată o noapte mai neagră. Te oprești un moment să-ți cureți ochii și nu mai știi unde te afli. Când în sfârșit am ajuns la cort, am găsit totul îngropat sub cinci centimetri de nisip. Mi se părea că, din clipă în clipă, prelata va fi luată de vânt". 58

Chiar și în lungile perioade de acalmie dintre două bătălii, distracțiile erau puține. Principalul eveniment era sosirea corespondenței, obsesia oricărui soldat. Mulți scriau acasă aproape zilnic, fiindcă altceva oricum nu aveau de făcut. Scrisul asigura legătura cu cealaltă viață a lor, o legătură care, pe măsură ce lunile se prefăceau în ani, devenea tot mai prețioasă. Soldații Armatei a VIII-a primeau ocazional permisii la Cairo, un oraș pe care au ajuns să-l deteste. Olivia Manning, viitoarea celebră autoare a *Trilogiei balcanice*, a sosit la Cairo în aprilie 1941, ca refugiată din Grecia: „Senzația de irealitate era cumva dată de lumină... Era prea albă. Nivelă totul. Golea de culoare orice. Se așternea pe lucruri ca praful... am fost șocați de delta fără culoare din timpul verii. Mizeria care domnea în deltă ne-a șocat îngrozitor – și nu doar mizeria, ci și faptul că oamenii se complăceau în ea. Săptămâni întregi am trăit într-o stare de repulsie". 59

Trăind peste hotare încă din 1939, Manning se uita curioasă la mulțimea soldaților britanici de pe străzi: „Sudoare strălucind, păr decolorat până la uniformizare, bronzul rozaliu al pielii englezești mascând diferențele; cam toți de aceeași statură, nu înalți... Uniformele kaki subțiri, ponosite, decolorate erau încrețite de căldură. Între omoplați și la subraț se vedeau pete întunecate de transpirație". 60 Ofițerii își găseau consolare în superbe locuri de întâlnire din Egipt: „Groppis, la Cairo, și Pastroudis, la

Alexandria, îți rămân în minte", scria unul dintre ei. „Este ceva de o decadență splendidă în servirea cafelei și

eclerului de dimineață între oglinzi aurite și în tot kitsch-ul bogăției opulente” 61 Alți militari însă nu cunoșteau decât barurile și bordelurile sordide, în care se îmbolnăvea un număr alarmant de soldați ai Armatei a VIII-a.

Pentru oamenii lui Mussolini, campania nord-africană a fost încă de la început un veritabil coșmar. Obişnuitele greutăți ale războiului deveneau aproape de neîndurat în condițiile lipsei de alimente, muniție, vehicule, medicamente și încredere în cauza pentru care luptau. Jurnalul șoferului Vittorio Vallicella este povestea unei suferințe fără sfârșit. Campania era fără speranță, spunea el, „nu din pricină că suntem noi incompetenți sau dușmanul este prea curajos, ci fiindcă tabăra adversă este mult mai bine organizată”. Și adăuga cu amărăciune: „Ăsta e «războiul săracilor» cu care ne-a pricopsit ierarhia fascistă, instalată confortabil la Roma, în Palazzo Venezia”. 62

Vallicella afirma că, în tot timpul cât a stat în Africa, nu a văzut decât o singură ambulanță italiană. Se plângea mereu de lipsa unei conduceri eficiente la toate nivelurile, de la cartierul general suprem până la ofițerii unității sale: „De câte ori nu le-am salvat noi, veteranii, pielea. Diviziile aliatului nostru sunt mult mai agresive, cu mult superioare ca putere de foc și manevrabilitate, fiind conduse de ofițeri care într-adevăr conduc. Mulți dintre ofițerii noștri au fost trimiși acasă, răniți sau bolnavi”. 63 Soldații italieni erau iritați de discrepanța dintre rațiile lor infime – supă, pâine, un pic de gem, ocazional o lămâie – și cele primite de ofițeri, care se delectau cu apă minerală și vin aduse cu avionul din Italia⁶⁴. Prețuiau rarele momente în care vedeau lucruri de acasă, cum ar fi vizitele fetelor de la Crucea Roșie, care le aduceau pachete trimise de binevoitori din patrie: „După aproape douăzeci de luni, e minunat să le vedem pe aceste femei încântătoare aducându-ne daruri folositoare”. 65

Însă cea mai bună sursă de hrană adecvată era dușmanul: „Norocoșii care se întorceau dintr-o patrulă de

noapte aveau parte de o pradă bogată: borcane de gem și fructe, pachete de biscuiți și ceai, conserve de vită, sticle de lichior, țigări, zahăr, cafea, cămăși, pantaloni, uneori pantofi, prosoape, hârtie igienică, medicamente precum aspirină și chinină, lapte condensat, pulovere din lână adevărată, busole și tot soiul de alte echipamente. Noi nu primeam niciodată astfel de lucruri". 66 Când s-a îmbolnăvit de malarie, Vallicella s-a rugat să fie ceva mai grav, care să justifice trimiterea lui în Italia⁶⁷. Dar a fost dezamăgit. Deși majoritatea camarazilor lui erau bucuroși să primească scrisori de acasă, el a aflat uluit din scrisorile familiei că acasă se știa foarte puțin despre „iadul în care ne aflăm" 68. A avut nesăbuința să-și exprime părerea că, fără blindate și fără mâncare, le era imposibil să lupte, fiind amenințat din această cauză cu plutonul de execuție. Numai intervenția colonelului său i-a salvat viața.

Wavell a început războiul din Orientul Mijlociu la comanda a 80.000 de soldați. Până să lanseze Auchinleck, succesorul lui, Operațiunea *Cruciatul* în noiembrie 1941, efectivele crescuseră la 750.000, chiar dacă majoritatea erau în garnizoane ori aveau misiuni logistice și de susținere în diverse puncte ale frontului. După ce l-au respins pe Rommel la El Agheila, britanicii au anticipat o perioadă de acalmie și au început să-și reechipeze unitățile blindate. Scăpând de la distrugere, forțele Axei s-au regrupat însă cu o repeziciune extraordinară. Când Pietro Ostellino a ieșit teafăr din îndelungata și sângeroasă încăierare produsă în timpul Operațiunii *Cruciatul*, „am avut plăcuta surpriză să-mi găsesc ranița, pe care o credeam ajunsă în mâinile englezilor. Am reușit să scap de încercuirea inamicului într-un camion și am ajuns, în sfârșit, să dorm în patul meu de campanie. Eram în ultimul hal după zece zile în care nici pe mâini nu mă spălasem. Am scăpat de mizerie și de păduchi – mi-au mai rămas câțiva, dar puțină benzină o să le vină de hac. Curat, mă simt alt om" 69.

Majoritatea soldaților Axei împărtășeau acest

sentiment de revigorare. La 21 ianuarie 1942, britanicii au fost luați prin surprindere de o nouă ofensivă devastatoare lansată de Rommel. În trei săptămâni, el a avansat aproape 480 km spre est, fiind oprit numai de obișnuitele probleme logistice. Neil Ritchie, acum comandant al Armatei a VIII-a, s-a apucat să construiască niște poziții defensive puternice - așa-numita Linie Gazala, bazată pe „pichete” de brigadă protejate cu mine și sârmă ghimpată. Intenționa să-l facă pe Rommel să-și epuizeze forțele atacând aceste poziții, după care blindatele britanice, superioare numeric ca de obicei, aveau să fructifice avantajul.

Tactica a eșuat lamentabil. Ritchie nu luase în considerare predilecția inamicului pentru atacurile pe flanc și străpungerile în adâncime. Când Rommel a atacat la 26 mai, „pichetele” lui Ritchie s-au dovedit a fi la prea mare distanță unele de altele ca să se sprijine reciproc. Brigada francezilor liberi a apărât câteva zile extremitatea sudică a liniei, la Bir Hacheim, dar a fost silită în cele din urmă să se retragă. Tancurile germane au manevrat cu obișnuita îndemânare: „Nu reușeam niciodată să tragem mai mult de două focuri într-un tanc, fiindcă acesta era imediat învăluit de praf, iar germanii rămâneau tot timpul dincolo de raza noastră de acțiune”, scria un ofițer britanic descurajat de situație⁷⁰. Apoi, unitatea lui a primit ordin să atace. „Zece la unu că nu reușim”, a mormăit comandantul unui tanc. Acesta a observat expresia de dezgust de pe chipul încărcătorului în timp ce introducea un nou proiectil pe țeava fumegândă - omul se însurase cu doar câteva săptămâni înainte să părăsească Anglia. „Îmi părea rău pentru el”. Apoi au deschis focul: „Conducător, stânga-stop. Tunul la dreapta - așa, gata. Trei sute, foc!” La câteva secunde după ce au tras ei, așa cum scrie comandantul tancului, s-a auzit un bubuit asurzitor. Am simțit o durere ascuțită în piciorul drept, l-am auzit pe operator gemând și am spus: „Conducător, înaintează”. Nimic. Proiectilul de 88 mm îi explodase în burtă... în acel

moment, nu mi-am dat seama decât că motorul se opri, că sistemul de comunicație internă Tannoy se defectase, că pierdeam aer prin țevile de înaltă presiune și că din interior ieșeau nori de fum înțepător. Totul s-a petrecut într-o clipă. Apoi am ieșit din tancul nostru și am alergat spre altul. Era al comandantului de escadron, care se opri să ne salveze; tunarul meu era deja pe tanc, operatorul dispăruse pe un altul, iar eu nu puteam decât să merg șontâc, fiindcă piciorul îmi tremura incontrollabil sub greutatea corpului. Eram îngrozit că vor pleca fără mine. Germanii trăgeau în mine în timp ce fugeam. Pământul s-a căscat sub picioarele mele, și m-am clătinat sub impactul exploziei, dar nu am fost rănit. M-am azvârlit, amețit și epuizat, pe tancul care ne ducea acum spre un loc sigur. Tunarul era lângă mine, zâmbind vesel, deși brațul drept îi fusese zdrobit de la cot în jos. Prin sânge se zăreau bucățele de os strălucind alb, iar degetele îi atârnavă de niște fâșii de piele. Sângera abundant, așa că am improvisat un garou și i-am dat seringă mea cu morfină. Am vorbit despre întoarcerea acasă.

La un spital de campanie, după operație, omul și-a recăpătat cunoștința doar ca să audă bombele căzând și hărmălaia îngrozitoare produsă de tunurile antiaeriene din Tobruk. „Erau atât de mulți răniți, încât podeaua era acoperită cu pacienți pe tărgi, în aer plutea mirosul oribil de anestezic, iar oamenii gemeau sau urlau în delir în timp ce mureau. Căldura și lipsa de aer erau înfiorătoare. Piciorul meu drept era în ghips până la șold, celălalt era plin de sânge uscat. Nu aveam cearșafuri, iar păturile zgâriau”. Ambele tabere au suferit pierderi materiale grele în luptele confuze date în jurul „Căldării” din centrul liniei britanice, însă, până pe 30 mai, germanii au reușit să obțină un avantaj decisiv. Britanicii au fost obligați să se retragă în grabă. O grupare de forțe sud-africane și indiene a fost lăsată să apere Tobrukul, iar restul Armatei a VIII-a s-a repliat în Egipt. Rommel a ocolit Tobrukul, apoi, la 20 iunie, s-a întors și l-a atacat din spate, unde

apărarea era slabă, aceasta cedând repede. Comandantul sud-african, generalul-maior Hendrik Klopper, s-a predat a doua zi dimineață. Pe 21 iunie, la căderea nopții, orice rezistență a încetat. Peste 30.000 de oameni au fost luați prizonieri și numai câteva unități au reușit să scape și să ajungă la Armata a VIII-a.

Vittorio Vallicella s-a numărat printre primii soldați ai Axei care au ajuns în portul Tobruk. „Ce șoc să găsim acolo sute de senegalezi [trupe coloniale franceze] care, la vederea micului nostru grup, au sărit în picioare și au ridicat brațele în semn că se predau”, scria el în jurnal⁷¹. „Este incredibil că au făcut acest gest în fața unor oameni slab înarmați și mult mai puțin numeroși. Cu surprindere, dar și cu regret, i-am privit pe acești sărmani soldați negri, care serveau bogata Anglie, care veniseră de departe ca să ia parte la război, când poate că nici nu știau pentru cine sau pentru ce luptă”. Cercetând orașul, italienii au fost uluiți de confortul locuințelor englezești, cu dușuri, cu plase de țânțari la fiecare pat și alimente din belșug⁷². Au fost încântați să descopere articole de lux: prune conservate și cutii în care Vallicella a crezut inițial că este iarbă uscată. Sergentul i-a explicat că era ceai, o adevărată delicată. Arabii găsiți jefuind morții au fost împușcați⁷³. Mai mulți soldați au murit după ce, tot umblând, au ajuns pe niște câmpuri de mine. Germanii au pus imediat santinele la depozitele de alimente, gest interpretat de italieni drept o insultă directă: „Chiar și aici, aliații noștri țin să o facă pe șefii cu noi”. ⁷⁴ O scurtă perioadă, victoria de la Tobruk a ridicat moralul italienilor și germanilor deopotrivă. „Sperăm că s-a terminat coșmarul”, scria Vallicella. „Avem un singur gând: Alexandria, Cairo, Nil, piramide, palmieri și femei”. ⁷⁵ În cursul operațiunilor de la începutul verii, armata germană pierduse doar 3 360 de oameni, britanicii, 50.000 – cei mai mulți fiind luați prizonieri. Majoritatea blindatelor lui Auchinleck fuseseră distruse. Churchill, aflat la Washington pentru o întrevedere cu Roosevelt, a fost șocat

și umilit. Sfârșitul lui iunie 1942 i-a găsit pe britanici în interiorul Egiptului, ocupând o linie la El Alamein. Unul dintre soldații lui Auchinleck scria: „Ne-a venit ordinul: «Ultimul proiectil, ultimul om.» Ne-au trecut florii. Era curios să vezi că se mai folosește încă această legendară expresie cu finalitate eroică. Probabil cu scopul de a ne insufla o hotărâre de fier... Tălmăcită însă, însemna că nu mai e nicio speranță pentru Tobruk și că suntem lăsați în voia sorții – adică exact inversul ridicării moralului... Eram abătuți, deja învinși”. 76 Situația Marii Britanii în Orientul Mijlociu și prestigiul internațional al armatei sale atinseseră punctul critic. Încercarea lui Churchill de a folosi Africa drept câmp de bătălie nu avusese drept rezultat decât transformarea lui Rommel în erou și o gravă slăbire a moralului și respectului de sine al britanicilor rămași acasă. A fost, într-adevăr, un mare noroc că deșertul nu a reprezentat linia întâi a războiului, că evenimentele în desfășurare în stepele Rusiei au diminuat semnificația eșecului britanicilor.

Capitolul 6 *Barbarossa* în ziua de 22 iunie 1941, la 3.15, ora Berlinului» grănicerii ruși de pe Bug au fost chemați de omologii germani de la celălalt capăt al podului de la Kolden „să discute chestiuni importante”, fiind mitraliați în timp ce se apropiau. Geniștii Wehrmachtului au detonat încărcăturile explozive fixate pe podul de cale ferată de la Brest-Litovsk, după care, la 3.30, au făcut semn trupelor de asalt să înainteze. Forțele speciale germane – Branderburgerii, în rândurile cărora erau și vorbitori de rusă – fuseseră parașutate sau trecuseră pe ascuns granița în zilele anterioare și erau deja la treabă, sabotând liniile de comunicație din spatele frontului. Aproximativ

3, 6 milioane de soldați ai Axei au intrat pe teritoriul Uniunii Sovietice, pe un front lung de 1 450 km, ce se întindea între Marea Baltică și Marea Neagră, spulberând orice rezistență întâlnită în cale. Un rus, poetul David Samoilov, avea să spună mai târziu: „Cu toții ne așteptam

la un război. Însă nu la *acel* război". 1 Mai întâi divizii, apoi armate întregi s-au dezintegrat în calea germanilor, astfel încât primele săptămâni ale campaniei au însemnat pentru Armata Roșie numai catastrofe și capitulări. Un ofițer sovietic scria despre un dialog avut cu un camarad: „Kuznețov m-a informat, cu un tremur în glas, că din Div 56 Infanterie nu mai rămăsese decât numărul". 2 Acesta a fost doar unul dintr-o mie de alte dezastre.

Invazia Uniunii Sovietice a fost momentul definitoriu al întregului război, după cum Holocaustul a fost actul definitoriu al nazismului. Germania se angajase într-o tentativă de a îndeplini cel mai ambițios obiectiv din istoria ei - să împingă mai departe frontierele lumii slave și să-și creeze un imperiu în Răsărit. Căutând să-și extindă spațiul vital, *Lebensraum*, prin constituirea unui imperiu în teritoriile sălbaticilor, naziștii pretindeau că nu fac decât să urmeze exemplul altor națiuni europene. Istoricul britanic Michael Howard scria: „Mulți cetățeni germani, poate chiar majoritatea, și cu siguranță majoritatea intelectualilor germani au considerat Primul Război Mondial drept o bătălie pentru supraviețuire culturală în fața forțelor convergente ale barbariei rusești și ale civilizației Occidentale decadente, mult mai subversivă, personificată acum nu de aristocrații francezi, ci de societățile materialiste ale lumii anglo-saxone. Această convingere a fost preluată în întregime de naziști, care au transformat-o în piatra de temelie a filosofiei lor". 3

Milioane de tineri germani fuseseră făcuți să creadă, încă din copilărie, că existența națiunii lor era amenințată de Uniunea Sovietică. „Situația este ideală pentru ca bolșevicii să-și dezlănțuie atacul împotriva Europei, în scopul îndeplinirii planului lor de dominație mondială", scria un pilot Luftwaffe și nazist înfocat, Heinz Knoke, în 1941. „Va intra Occidentul capitalist, cu instituțiile lui democratice, într-o alianță cu bolșevismul rus? Dacă am avea mână liberă în Vest, am putea să zdrobim hoardele bolșevice, cu toată împotrivirea Armatei Roșii. Asta ar

salva civilizația occidentală”. 4 Pătruns de această idee, Knoke a participat cu entuziasm la invazia Rusiei. La fel și alți ofițeri superiori. Hans Jeschonnek, șeful de stat-major al Luftwaffe, devenise mai moderat după eșecul din 1940 împotriva Marii Britanii, campanie pe care el o considerase nepotrivită în raport cu posibilitățile unităților sale. Acum, era în culmea fericirii: „În sfârșit, avem din nou un război ca lumea!”

Henry Metelmann, un tânăr lăcătuș de 18 ani din Hamburg, devenit conductor de tanc, scria mai târziu următoarele: „Am acceptat ca pe un lucru firesc că Germania era datoare, spre binele omenirii, să-și impună modul de viață asupra raselor și națiunilor inferioare, care, probabil din cauza inteligenței lor limitate, nu prea înțelegeau ce urmăream”. 5 Asemenea multor altor tineri germani, în acest moment al conflictului, Metelmann privea fără teamă misiunea din Rusia. „Puțini și-au dat seama în ce situație dificilă ne găseam. Priveam călătoria aceasta, dacă nu întreg războiul, ca pe o aventură grozavă, un prilej de a scăpa de plictiseala din civilie, îndeplinirea datoriei sacre față de Führer și Patrie fiind un obiectiv secundar”.

Bună parte din strategia lui Hitler, în măsura în care ea a fost planificată, nefiind consecința oportunismului, avea la bază ideea că timpul lucra în favoarea dușmanilor, dându-le posibilitatea să se înarmeze și să se unească împotriva lui. Ca parte a strategiei de descurajare puse în practică de Stalin, atașatului militar german la Moscova i s-a permis, înainte de *Barbarossa*, să viziteze câteva dintre noile fabrici de armament care se construiau în Siberia. Rapoartele lui nu au avut însă efectul scontat Dimpotrivă. Hitler le-a spus generalilor săi: „Acum vedeți cât de departe au ajuns oamenii ăștia. Trebuie să lovim imediat”. 6 Distrugerea bolșevismului și subjugarea imensei populații a Uniunii Sovietice se numărau printre obiectivele centrale ale nazismului, semnalate de Hitler în discursurile și scrierile lui încă din anii 1920. Acestora li se

suprapunea dorința de însușire a uriașelor resurse naturale ale Rusiei.

Stalin probabil că intenționa să-și înfrunte amenințătorul vecin, însă într-un moment ales de el. Dacă, în 1940, Germania s-ar fi angajat într-un îndelungat război de uzură cu Franța și Marea Britanie pe Frontul de Vest, așa cum sperase Moscova, rușii ar fi putut să-i cadă în spate lui Hitler, în schimbul unor importante concesii teritoriale făcute de Aliați. Generații lui Stalin elaborau un plan pentru o ofensivă împotriva Germaniei – dar și pentru multe alte situații neprevăzute – care ar fi putut fi lansată în 1942. În realitate însă, în 1941, armatele lui Stalin erau complet nepregătite să înfrunte un Wehrmacht care aproape că nu se mai gândea la altceva. Deși au mobilizat treptat populația – din 1939 și până în momentul invaziei, Uniunea Sovietică și-a dublat forțele militare active – rușii abia dacă începuseră programul de reînzestrare care, mai târziu, avea să le asigure unele dintre cele mai bune arme din lume.

Din punctul lui Hitler de vedere, asta făcea din Operațiunea *Barbarossa* un act rațional, care îi dădea Germaniei posibilitatea să atace Uniunea Sovietică într-un moment de maxim avantaj pentru ea. Greșeala fatală a constatat în subestimarea capacității militare și industriale de care Stalin dispunea deja, în desconsiderarea nesăbuită a vastului teritoriu al Rusiei și în susținerea logistică complet inadecvată a unei campanii prelungite. În ciuda sporirii efectivelor Wehrmachtului față de anul precedent și a livrării câtorva sute de tancuri noi, multe formațiuni militare depindeau de armamentul și vehiculele confiscate de la cehi în

1938 – 1939 sau capturate de la francezi în 1940; numai diviziile de blindate erau dotate corespunzător cu mijloace de transport și echipament. După victoriile din Occident, lui Hitler nu îi trecuse prin minte că i-ar putea fi ceva mai greu să învingă o societate abrutizată, învățată cu suferința decât i-ar fi să cucerească state democratice

precum Franța sau Marea Britanie, unde moderația și respectul pentru viață erau considerate virtuți.

Ofițerii superiori din armata germană se flatau singuri, spunându-și că reprezintă o națiune cultivată, dar au acceptat fără șovăială barbariile pe care le prevedea planul Operațiunii *Barbarossa*. Printre ele se numărau înfometarea a cel puțin 30 de milioane de ruși prin redirectionarea rezervelor alimentare către Germania, idee ce îi aparținuse inițial șefului agriculturii naziste, Herbert Backe. La o ședință din 2 mai 1941, la care s-a discutat despre ocuparea Uniunii Sovietice, secretariatul pentru planificarea înarmării și-a afirmat sprijinul pentru o politică demnă de a fi luată în seamă chiar și în conjunctura în care se afla cel de-al Treilea Reich:

1. Războiul poate continua doar dacă întreaga armată germană este hrănită din Rusia în al treilea an.

2. Dacă luăm ce ne trebuie din țară, nu există niciun dubiu că milioane de oameni vor muri de foame.

Barbarossa nu era așadar doar o operațiune militară, ci și un program economic care prevedea moartea a zeci de milioane de oameni, obiectiv care, în parte, a și fost atins. Unii generali au protestat împotriva ordinelor care le cereau trupelor să participe la execuția sistematică a comisarilor sovietici, iar mulți au pus la îndoială strategia gândită de Hitler. Generalul-maior Erich Marcks, strălucitul ofițer responsabil cu elaborarea primului plan al operațiunii, a propus ca atacul decisiv să se dea la nord de mlaștinile de la Pripiat, felul în care erau desfășurate forțele sovietice indicând că inamicul se aștepta să fie atacat mai la sud. Mai mulți comandanți au argumentat că, tratată cu îngăduință, o populație cucerită este mai maleabilă decât una care simte că nu are nimic de câștigat dacă acceptă să se supună. Aceste obiecții erau formulate în termeni mai degrabă pragmatici decât morali; când Berlinul le-a respins, criticii au tăcut și au executat cu sfințenie ordinele lui Hitler.

Bestialitatea generalizată făcea parte integrantă din

planul Operațiunii *Barbarossa*. Göring le-a spus așa celor însărcinați cu administrarea teritoriilor ocupate: „Dumnezeu mi-e martor că nu sunteți trimiși acolo să lucrați în folosul oamenilor pe care îi aveți în grijă, ci să stoarceți de la ei cât mai mult, astfel încât poporul german să poată trăi”. 7 Generalul-colonel Erich Hoepner, cavaleristul de 55 de ani aflat la comanda Grupului 4 Panzere, spunea: „Războiul contra Rusiei este o parte vitală a luptei pentru existență a poporului german. Este vorba despre vechea luptă dintre germani și slavi, despre apărarea culturii europene împotriva tăvălugului moscovito-asiatic și despre respingerea bolșevismului evreiesc. Țelul acestui război trebuie să fie distrugerea Rusiei actuale – și din acest motiv trebuie să fie de o duritate fără precedent. În fiecare bătălie, de la concepție la execuție, trebuie să ne călăuzim după hotărârea neclintită de a anihila dușmanul complet și definitiv”. 8 Începând din iunie 1941, puțini ofițeri superiori germani au mai putut să nege în mod credibil participarea la crimele nazismului.

În ajunul invaziei, Uniunea Sovietică avea cel mai riguros reglementată și controlată societate din lume. Mașinăria represiunii interne era mult mai complexă, iar în 1941 făcuse mult mai multe victime decât cea nazistă: șase milioane de țărani pieriseră în cursul programului stalinist de industrializare forțată și foarte mulți tovarăși loiali căzuseră victimă paranoiei conducătorului țării. Cetățenii germani, cu excepția celor de origine evreiască, se bucurau de o mai mare libertate personală decât oricare cetățean rus. Cu toate acestea, regimul tiranic al lui Stalin s-a dovedit a fi mai bine pregătit să se apere împotriva propriului popor decât împotriva dușmanilor externi. Formațiunile Armatei Roșii din vest erau prost dispuse, linia întâi fiind foarte subțire. Mulți dintre comandanții militari capabili fuseseră omorâți în cursul epurărilor din 1937 – 1938 și înlocuiți cu lachei incompetenți. Comunicațiile erau îngreunate de lipsa aparatelor de

radiorecepție și a cunoștințelor tehnice; majoritatea unităților duceau lipsă de armament și echipament modern. Nu fuseseră create poziții defensive, iar doctrina sovietică se ocupa numai de operațiunile ofensive. Influența nefastă a partidului afecta eficiența, inițiativa și spiritul de prevedere tactică.

Stalin a respins multe avertizări venite de la generalii săi, ca și de la Londra cu privire la iminența invaziei. Când, la 10 mai, Rudolf Hess, mâna dreaptă a Führerului, a aterizat cu parașuta în Marea Britanie într-o misiune solitară de pace, sovieticii s-au temut și mai mult că britanicii făceau un joc dublu, bănuindu-l pe Churchill că voia să încheie o înțelegere bilaterală cu Hider. Stalin a respins și informațiile explicite privind Operațiunea *Barbarossay* furnizate de spionii sovietici de la Berlin și Tokio, mâzgălind pe un astfel de raport primit de la Beria: „Poți să-i spui «sursei» tale de la Cartierul General al Aviației Germane să se ducă-n mă-sa. Țsta nu e sursă, e dezinformator. I. St”. 9 Luftwaffe a jucat și ea un rol în operațiunile diversioniste puse la cale de Berlin, trimițând pe 10 mai, împotriva Londrei, 500 de bombardiere, care au făcut 3.000 de victime cu doar câteva zile înainte ca avioanele germane să fie trimise în Est.

Uriasele mișcări de trupe care au precedat Operațiunea *Barbarossa* erau subiectul bârfelor de cafea în Europa. Pe 19 iunie, scriitorul Mihail Sebastian a primit un telefon de la un prieten din București, care i-a spus: „Războiul va începe mâine-dimineată dacă va înceta ploaia”. 10 Cu toate acestea, Stalin a interzis orice mișcare ce ar fi putut să provoace Berlinul, ignorând rugămințile repetate ale comandanților săi de a alerta frontul. A ordonat ca apărarea antiaeriană să nu deschidă focul împotriva avioanelor Luftwaffe care survolau teritoriul sovietic, 91 de astfel de incidente fiind raportate în mai și la începutul lui iunie. Deși el însuși un despot pe care nu-l impresiona nimic, Stalin a fost năucit de comportamentul illogic al aliatului său. Prin Tratatul sovieto-german.

Hitler primea de la Rusia un enorm ajutor material: trenurile de marfa au continuat să meargă spre vest până în momentul invaziei; avioanele Luftwaffe se alimentau în mare măsură cu combustibil sovietic; submarinele germane aveau acces liber în porturile rusești. Marea Britanie nu fusese învinsă. Astfel, Stalin a refuzat să creadă că Hitler se va grăbi s-o rupă cu el într-o manieră atât de dezastruoasă și a fost personal responsabil pentru faptul că invazia germană, deloc surprinzătoare pentru comandantii lui, i-a prins nepregătiți pe apărători. Către sfârșitul zilei de 21 iunie, Gheorghi Jukov, șeful Statului-Major General, a transmis tuturor comandamentelor un ordin de avertizare, care însă nu a ajuns decât cu o oră înainte ca germanii să atace.

Pe Frontul de Vest erau desfășurați în jur de 2, 5 milioane dintre cei 4, 7 milioane de soldați de care dispunea Stalin – 140 de divizii și 40 de brigăzi cu peste 10.000 de tancuri și 8.000 de avioane. Hitler a trimis împotriva lor 3, 6 milioane de soldați din țările Axei, cea mai numeroasă forță invadatoare din istoria Europei, susținuți de 3 600 de tancuri și 2 700 de avioane de calitate superioară celor ale rușilor. Pusă sub comanda feldmareșalului Walther von Brauchitsch, armata germană era împărțită în trei grupuri. Hitler a respins îndemnul celor mai capabili generali ai săi de a lansa o singură ofensivă în direcția Moscovei, insistând să se atace simultan în Ucraina, spre a pune mâna pe vastele resurse naturale și industriale din regiune. Această hotărâre este uneori catalogată drept o eroare strategică decisivă. Pare însă mult mai plauzibil să ne întrebăm dacă Germania avea forța economică necesară îndeplinirii ambițiilor răsăritene ale lui Hitler, oricare ar fi fost strategia aleasă.

Mulți cetățeni germani au fost șocați, ba chiar îngroziți de vestea invaziei. Goebbels scria: „Trebuie să câștigăm și să câștigăm repede. Starea de spirit a populației este de ușoară deprimare. Națiunea vrea pace, chiar dacă nu cu prețul înfrângerii, însă fiecare nou teatru

de operațiuni aduce cu sine îngrijorare și neliniște”. 11 Un tânăr translator de la ambasada sovietică din Berlin, Valentin Berejkov, consemna un fapt notabil, petrecut după izbucnirea războiului, când el și restul personalului erau practic lipsiți de libertate. Se împrietenise cu un ofițer SS de vârstă mijlocie, pe nume Heinemann, care l-a dus la o cafenea să bea ceva împreună. Aici, spre marea lor neplăcere, s-au trezit la masă cu alți șase ofițeri SS. Heinemann s-a grăbit să găsească o scuză, zicând că invitatul este o rudă a nevestei lui și că se află într-o misiune secretă despre care nu poate discuta.

O vreme au vorbit despre război, apoi ofițerii SS au propus un toast în cinstea „victoriei noastre”. Berejkov a închinat „pentru victoria *noastră*”, fără să atragă în vreun fel atenția. Heinemann era extrem de îngrijorat că fiul lui, care tocmai intrase în SS, ar putea să moară în Rusia și nu avea nici bani să plătească tratamentul medical al soției. Berejkov i-a dat o mie de mărci din seiful ambasadei, știind că, la repatriere, rușii nu vor avea voie să ia cu ei sume mari. La despărțire, Heinemann, care va ajuta la organizarea evacuării ambasadei în cadrul schimbului de diplomați dintre Moscova și Berlin, i-a dat rusului o fotografie a lui semnată, zicându-i: „Este posibil ca, la un moment dat, să trebuiască să amintesc de serviciile aduse Ambasadei Sovietice. Sper că ele nu vor fi uitate”. 12 Cei doi au pierdut definitiv legătura, însă Berejkov s-a întrebat mereu dacă germanul, deși ofițer SS, nu presimțea cumva că țara lui va suferi o înfrângere în Rusia.

Asemenea presimțiri erau străine majorității tinerilor soldați hitleriști, care se îmbătau mai departe cu triumfurile din 1940. „Eram entuziasmați ca niște naivi, mândri că trăim vremuri pe care noi le consideram eroice”, scria Martin Poppel, un parașutist în vârstă de 21 de ani¹³. Era încântat de perspectiva de a lupta în Est: „Destinația noastră este Rusia, obiectivul nostru este războiul și victoria... Ne dorim cu ardoare să luăm parte la marea bătălie... Nicio țară din lume nu exercită asupra

mea atracția irezistibilă a Rusiei bolșevice”. 14 Trupele germane au atacat dinspre Prusia Orientală către Lituania, dinspre Polonia către Minsk și Kiev și dinspre Ungaria către Ucraina. Pretutindeni, au zdrobit cu dispreț formațiunile sovietice, distrugând un număr foarte mare de avioane aflate la sol – 1 200 de aparate în primele 24 de ore.

În republicile baltice, invadatorii au fost uluiți când s-au văzut întâmpinați ca eliberatori, cu mâncare și flori. În săptămânile anterioare, NKVD-ul lui Beria făcuse zeci de mii de arestări și, prin urmare, avea milioane de dușmani în rândurile estonienilor, letonilor și lituanienilor. Soldații ruși în retragere au fost hărțuiți și atacați de lunetiști locali. Numeroși civili au fugit și s-au ascuns în sălbăcie pînă când forțele lui Stalin au fost alungate. „În aceste zile, mlaștinile și pădurile simt mai populate decât fermele și câmpurile”, scria estonianul Juhan Jaik. „Pădurile și mlaștinile sunt teritoriul nostru, în vreme ce câmpurile și fermele sunt ocupate de inamic”. 15 Se referea la trupele rusești, care aveau să plece în curând.

Letonii au capturat trei orașe de la ocupanții sovietici încă înainte de sosirea germanilor; la finele lui 1941, partizanii estonieni pretindeau că au prins 26.000 de soldați sovietici. Și în Ucraina, Armata Roșie a avut de suferit de pe urma gherilelor locale, ca și a germanilor. Ștefan Kurylak, un adolescent ucrainean de origine poloneză, s-a numărat printre cei care au primit cu bucurie alungarea rușilor. Una dintre ultimele fapte săvârșite de aceștia în satul său de pe Nipru a fost să-l împuște pe cel mai bun prieten al lui, Stașa, de 15 ani, care le stărnise bănuiele. Sosirea germanilor a fost sărbătorită de ucraineni de o parte și de cealaltă a graniței sovietice. „Cum nu încăpea nicio îndoială cine vor fi învingătorii”, scria Kurylak, „ai noștri... au început să coopereze în toate modurile posibile cu «eliberatorii» nemți... Unii... chiar au ridicat brațul drept, executând cu promptitudine salut nazist”. 16

În primele săptămâni ale Operațiunii *Barbarossa*, Wehrmachtul a înregistrat unele dintre cele mai strălucite victorii din analele războiului. Armate întregi au fost înconjurate și distruse, în special la Białystok, Minsk și Smolensk. Soldații lui Stalin se predau cu zecile și sutele de mii. Pierderile suferite de aviația rusă creșteau de la o zi la alta. Heinz Knoke, un tânăr de 20 de ani, pilot și nazist înfocat, descria senzația de euforie pe care i-o dădea mitralierea țintelor: „Niciodată nu am tras mai bine. Ivanii mei stau culcați la pământ. Unul dintre ei sare în picioare și țâșnește spre copaci. Restul uită să se mai ridice... Când raportează piloții, vezi numai chipuri zâmbitoare. De multă vreme visăm să le facem una ca asta bolșevicilor. Sentimentele noastre nu sunt atât de ură, cât de dispreț total. Pentru noi, e o reală satisfacție să-i îngropăm pe bolșevici în noroi, acolo unde le e locul”. 17

Ivan Konovalov, unul dintre miile de piloți sovietici surprinși de bombardierele germane pe aerodrom, scria: „Dintr-odată, s-a auzit un muget înfiorător. Cineva a tipat «adăpostiți-vă!», iar eu m-am aruncat sub aripa avionului. Totul ardea - un incendiu uriaș, dezlănțuit”. 18 Aleksandr Andrievici, ofițer la aprovizionare, a dat peste rămășițele unei unități sovietice spulberate de un atac aerian: „Erau sute și sute de morți... L-am văzut pe unul dintre generali noștri stând la o răspântie. Venise să-și inspecteze trupele și era în uniformă de paradă. Soldații lui fugeau însă în direcția opusă. Stătea acolo, singur și trist, în vreme ce trupele treceau în goană pe lângă el. În spate era un obelisc, care marca traseul invaziei lui Napoleon din 1812”. 19 Vicecomisarul politic al Brigăzii a V-a din Divizia 147 Infanterie și-a condus oamenii în luptă strigând „pentru Patria-Mamă și pentru Stalin!”, fiind printre primii căzuți la datorie²⁰.

Sub un soare orbitor, soldații germani în cămașă mergeau suiți pe tancuri și în camioane, în coloane pline de praf, dar triumfătoare, cale de sute de kilometri, prin păduri, mlaștini și câmpii. „Urmam traseul invaziei lui

Napoleon", avea să scrie mai târziu generalul-maior Hans von Griffenberg, „însă nu ne gândeam că lecțiile campaniei din 1812 ni s-ar aplica și nouă. Aveam mijloace moderne de transport și comunicare - credeam că imensitatea Rusiei poate fi învinsă cu ajutorul căilor ferate, al motoarelor, al liniilor de telegraf și aparatelor de radiorecepție. Aveam o încredere absolută în caracterul infailibil al blitzkriegului". 21 Un soldat, tunar pe un panzer, îi scria, în august 1941, tatălui său, veteran al Primului Război Mondial: „Jalnicele hoarde din cealaltă tabără nu sunt formate decât din niște infractori mânâți de alcool și de un pistol la tâmplă... o haită de ticăloși... După ce am întâlnit aceste hoarde bolșevice și am văzut cum trăiesc, am rămas cu o impresie de neșters. Toți, până și ultimul sceptic, știu astăzi că lupta împotriva acestor ființe subumane, care au fost aduse la exaltare de evrei, nu a fost doar necesară, ci a și venit la țanc. Führerul nostru a salvat Europa de la un haos sigur". 22 Comandantul unei baterii de artilerie scria pe 8 iulie: „Lansăm atacuri nemaipomenite.

Există o singură țară pe care nu ai cum să n-o iubești, fiindcă este uluitor de frumoasă, Germania. Care alta s-ar putea compara cu ea?" 23 Ofițerul a fost ucis curând după aceea, dar probabil că entuziasmul i-a înseninat ultimele zile.

În marșul lor, armatele invadatoare treceau prin târguri și orașe din care nu mai rămăseseră decât niște ruine fumegânde fie din cauza tunurilor germane, fie din cauza soldaților sovietici care se retrăgeau. Mii de victime au umplut spitalele de campanie rusești, răniții fiind aduși în camioane sau căruțe, „unii chiar târându-se pe coate și genunchi, plini de sânge", așa cum îi descria o infirmieră, Vera Iukina²⁴. „Le bandajam rănilor, iar chirurgii îndepărtau fragmentele de proiectil și gloanțele. Și cum nu mai aveam mult anestezic, sala de operații răsuna de gemete, urlate și strigăte de ajutor". După primele cinci zile de război, într-un spital din Tarnopol, cu o capacitate

de 200 de locuri, erau înghesuite 5.000 de persoane. Pe toată lungimea frontului, soldații răniți pentru care nu se mai găsiseră paturi zăceau înșirați direct pe pământ, lângă corturile medicale. Convoaie de mii de prizonieri mășăluiau, într-o stare de năuceală, către lagăre improvizate, numărul lor uimindu-i pe germani – dar și pe spectatorii din sala de cinema de la Kremlin, unde Stalin și acoliții lui se uitau la jurnalele de actualități germane, capturate de la inamic. Zoia Zarubina, o tânără translatoare de 21 de ani, scria: „Când crainicul a anunțat numărul soldaților sovietici uciși sau capturați, în sală s-a auzit un icnet de uimire, iar un comandant aflat lângă mine și-a încleștat mâinile de scaunul din fața lui, paralizat de șoc. Stalin era cufundat într-o tăcere plină de uimire. Nu am să uit niciodată ce am văzut apoi pe ecran – un prim-plan cu chipurile soldaților noștri. Erau niște copilandri și păreau atât de neajutorați, atât de pierduți”. 25

Lumea asista la această dramă cuprinsă de fascinație și sentimente confuze. În America, Charles Lindbergh, cel mai mare partizan al izolaționismului, afirma: „Aș prefera de o sută de ori să-mi văd țara aliată cu Marea Britanie sau chiar cu Germania, în ciuda tuturor defectelor ei, decât să văd cruzimea, nelegiuirea și barbaria care există în Rusia sovietică”. Clara Milburn, o casnică din Warwickshire, scria pe 22 iunie, pradă unei uimiri peste măsură: „Deci acum Rusia o să guste puțin din ce a înghițit de la ea Finlanda – și poate chiar mai mult. Domnul Churchill a vorbit la radio în seara asta și ne-a spus că trebuie să fim solidari cu Rusia. Bănuiesc că așa se cuvine, de vreme ce are de înfruntat dușmanul întregii omeniri. Dar când mă gândesc la felul lor de a fi, care nu este și al nostru, îmi doresc să nu fie așa”. 26 Pe 1 iulie¹², un vatman bucureștean, văzându-l pe Mihail Sebastian cu un ziar în mână, l-a întrebat despre înaintarea trupelor germane. „Au intrat la Moscova?” „Încă nu. Dar intră cu siguranță, azi-

12 De fapt, Sebastian consemna la 1 iulie 1941 faptul că discuția avusese loc „ieri”, adică pe 30 iunie (n.red.).

măine”. „Păi să între. Ca să-i jupuim pe jidani”. 27

Berlinul a fost cuprins de euforie. Halder, șeful de stat-major al Wehrmachtului, declara pe 3 iulie: „Cred că nu exagerez când afirm că această campanie s-a câștigat în paisprezece zile”. Hitler vorbea de organizarea, până la sfârșitul lui august, a unei parade a victoriei la Moscova. Foștii sceptici aflați în poziții înalte erau năuciți de incompetența comandanților sovietici, de ușurința cu care fuseseră distruse mii de avioane rusești, de superioritatea tactică, dobândită fără efort, a invadatorilor. Pe front, tanchistul Karl Fuchs exulta: „Războiul împotriva acestor ființe subumane e aproape de sfârșit... Ce mamă de bătaie le-am tras! Sunt niște ticăloși, scursurile acestei lumi - și nu sunt nici pe departe la înălțimea soldatului german”. 28 Pe 9 iulie, Grupul de Armate Centru a reușit să izoleze efective uriașe ale armatei sovietice aflate pe teritoriul Bielorusiei, luând 300.000 de prizonieri și distrugând 2.500 de tancuri. Contraatacurile rușilor au întârziat capturarea Smolenskului, care a căzut abia la începutul lui august - un impediment a cărui însemnătate avea să se vadă mai târziu, Wehrmachtul pierzând în această operațiune zile de vară foarte prețioase - iar Armata Roșie a continuat să reziste eroic în sud. La 15 septembrie însă, când forțele lui Bock și Rundstedt au făcut joncțiunea la Lohvița, la est de Kiev, două armate rusești au fost prinse la mijloc și distruse, pierzându-se o jumătate de milion de oameni. Leningradul era asediat, Moscova, amenințată.

Cruzimea invadatorilor nu a întârziat să iasă la iveală. În Franța, în 1940, peste un milion de prizonieri au fost închiși și hrăniți; în Rusia, prizonierii au fost închiși doar ca să piară după aceea. Întâi cu sutele de mii, apoi, foarte curând, cu milioanele, au murit de foame în conformitate cu planurile invadatorilor, dar și cu incapacitatea lor de a face față unui număr atât de mare de prizonieri - lagărele Reichului nu puteau găzdui mai mult de 790.000 de oameni. Unii prizonieri au recurs la canibalism. Multe unități germane își ucideau prizonierii

pe loc, numai ca să scape de corvoada supravegherii unui sfârșit mai lent. Generalul Joachim Lemelsen protesta la înaltul Comandament: „Aflu în mod repetat de execuții ale prizonierilor sau dezertorilor, duse la îndeplinire în mod iresponsabil, irațional și ilegal. Asta e crimă. Nu va trece mult până ce rușii vor afla de nenumăratele cadavre care zac pe drumurile bătute de soldații noștri, fără arme și cu mâinile ridicate, executate de la mică distanță, cu un glonte în cap. Rezultatul va fi acela că inamicul se va ascunde în păduri și pe câmpuri și va continua să lupte, iar noi vom pierde nenumărați camarazi”. 29 Berlinul era indiferent. Hitler căuta să cucerească un teritoriu cât mai mare și să moștenească o populație cât mai redusă. Invoca adesea precedentul frontierei americane din secolul al XIX-lea, când amerindienii aproape că fuseseră exterminați pentru a face loc coloniștilor albi. Pe 25 iunie, generalul de poliție Walter Stahlecker a intrat în fruntea Einsatzgruppe A în orașul lituanian Kaunas, în urma panzerelor. O mie de evrei au fost adunați și omorâți în bătaie de colaboraționiști lituanieni la garajul Lietukis, situat la mai puțin de 200 m de Cartierul General al Armatei. Stahlecker raporta: „Aceste operațiuni de autoepurare au decurs fără probleme deoarece autoritățile militare, fiind informate din timp, au tratat această acțiune cu înțelegere”.

La rândul lor, sovieticii au executat mulți prizonieri de război, dar și prizonieri politici. Trupele în retragere au abandonat un spital în care se aflau 160 de germani răniți, nu înainte de a-i omorî fie zdrobindu-le capetele, fie aruncându-i pe fereastră. Un pluton german care s-a predat la 23 iunie, în urma unui contraatac executat de sovietici pe râul Dubisa, a fost descoperit a doua zi, când rușii au fost din nou respinși. Nemții erau nu doar morți, ci și mutilați. „Ochii le fuseseră scoși, organele genitale tăiate și suferiseră multe alte cruzimi”, scria un ofițer german șocat. „A fost prima noastră experiență de acest gen, însă nu și ultima. În seara [de după] aceste două zile, i-am spus generalului: «Domnule, războiul acesta va fi cu

totul diferit de cel din Polonia și Franța.»” 30 Indiferent dacă această poveste este sau nu este adevărată, războiul din Est s-a caracterizat printr-o cultură a masacrului.

Stalin a lăsat în seama lui Molotov, care s-a străduit să se bâlbâie mai puțin, misiunea de a informa poporul despre faptul că țara era în război. Mesajul s-a transmis la radio pe 22 iunie, la ora 12.15. În zilele ce au urmat, conducătorul sovietic s-a întâlnit de mai multe ori cu principalii comandanți militari – numai în ziua invaziei au avut loc 29 de ședințe – și a luat câteva hotărâri de importanță vitală, în special aceea de a evacua fabricile în Est. NKVD a început să execute și să deporteze în masă „elementele dubioase”, printre care se numărau și mulți cetățeni a căror unică vină era că purtau nume germane. Toate aparatele de radio particulare au fost confiscate, astfel încât rușii au ajuns să depindă de știrile transmise în fabrici și birouri „la ore bine stabilite”. Timp de câteva zile, Stalin s-a agățat de o brumă de speranță total absurdă și autojustificatoare, spunându-și că invazia era doar o neînțelegere. Există dovezi fragmentare că agenții NKVD din țări neutre au încercat să sugereze unor interlocutori germani posibilitatea începerii unor negocieri, dar au fost refuzați cu dispreț.

La 28 iunie, când orașul Minsk a căzut în mâinile invadatorilor, asemenea iluzii s-au risipit. Stalin a suferit o cădere nervoasă care l-a determinat să se retragă la reședința sa din pădurea de lângă Moscova. La 30 iunie, a întâmpinat cu vădită neplăcere delegația condusă de Anastas Mikoian, întrebând îmbufnat: „De ce ați venit?” El pare să fi crezut că va fi răsturnat de la putere de către lingăii în privința cărora se înșelase amarnic. În schimb, membrii delegației, speriați de moarte și slugarnici, și-au implorat conducătorul să revină la cârma țării. Ceea ce Stalin a și făcut până la urmă. Pe 3 iulie, s-a adresat poporului rus prin intermediul unei transmisiuni radio. Pe o notă total necaracteristică pentru autoritarismul cu care era obișnuit să conducă, el și-a început discursul cu un

apel emoțional: „Tovarăși! Frați și surori! Luptători ai armatei și flotei noastre! Mă adresez vouă, prietenii mei!” îi chema la un „Război de Apărare a Patriei”, la distrugerea a tot ceea ce i-ar fi putut fi de folos dușmanului și la rezistență armată în spatele frontului. Recunoscându-i implicit pe britanici ca aliați, a declarat, fără nicio umbră de ironie, că războiul face parte dintr-un „front unit al popoarelor care luptă pentru libertate”. Apoi a început să se ocupe personal de cele mai mici detalii ale apărării Uniunii Sovietice în calitate de șef al Stavka (Marele Cartier General), al Comitetului de Stat pentru Apărare, al Comisariatului Poporului pentru Apărare și al Comisiei de Transporturi. Pe 8 august, s-a numit și în funcția de comandant suprem al Armatei Roșii.

În acest conflict, Stalin avea să se dovedească cel mai priceput comandant militar, deși nu era mai calificat decât Hitler, Churchill ori Roosevelt să coordoneze vaste operațiuni militare. Neștiind nimic despre conceptul de apărare în adâncime, respingea orice retragere strategică. Ideea lui fixă potrivit căreia orice obiectiv trebuia apărat până la ultimul om, chiar și atunci când trupele erau în pericol să fie încercuite, a dus la anihilarea acestora. După primele confruntări, soldații și ofițerii considerați incompetenți sau lași au fost executați, printre ei numărându-se și comandantul Frontului de Vest, Dmitri Pavlov. La rapoartele despre capitulări sau dezertări în masă, Stalin răspundea cu sancțiuni draconice. Ordinul nr. 270 din 16 august 1941 prevedea executarea „dezertorilor răuvoitori” și arestarea familiilor acestora: „Cei care sunt încercuiți vor lupta până la ultimul om... Cei care preferă să se predea vor fi nimiciți prin orice mijloace”. Ordinul nr. 270 a fost citit cu voce tare de comisari înaintea a mii de soldați.

Pe parcursul războiului, 168.000 de cetățeni sovietici au fost oficial condamnați la moarte și executați pentru lașitate sau dezertare; mulți alții au fost împușcați pe loc, fără cuvenitul proces. Se crede că, în total, aproximativ

300.000 de soldați au fost omorâți de comandanții lor, cifră ce depășește numărul soldaților britanici care și-au pierdut viața din cauza inamicului. Până și rușii care au scăpat din captivitate și s-au întors la unitățile sovietice au fost arestați de NKVD și trimiși fie în Siberia, fie în batalioanele sinucigașe, care au fost instituționalizate câteva luni mai târziu, câte unul pentru fiecare armată – echivalentul unui corp de armată din tabăra Aliaților occidentali. În vreme ce avangarda lui Hitler se apropia de Moscova, în oraș erau deținuți peste 47.000 de presupuși dezertori; sute de oameni au fost executați pentru acuzații de spionaj, dezertare și „agitație fascistă”. Comisarii politici de la toate nivelurile au primit puteri egale cu ale comandanților militari, un obstacol major în luarea deciziilor pe câmpul de luptă. Stalin voia să controleze personal nu doar mișcările armatelor, ci și ale fiecărei divizii în parte.

Invazia a provocat un modest val de entuziasm popular față de Maica Rusia. În primele 36 de ore, circa 3.500 de moscoviți s-au înrolat voluntar; în prima lună, exemplul le-a fost urmat de 7 200 de bărbați din provincia Kursk. Mulți erau însă doar îngroziți de soarta națiunii lor. NKVD raporta că un consilier juridic de la Moscova, pe nume Israelit, spunea despre guvern că „a fost surprins de ofensiva germană în prima zi de război, iar asta a dus la toate distrugerile ce au urmat și la pierderi colosale de avioane și personal. Mișcarea partizană la care a făcut apel Stalin e o formă de luptă complet inefficientă. E o răbufnire de disperare. Cât despre speranța de ajutor din partea Marii Britanii sau a Statelor Unite, asta-i o nebunie. URSS e prinsă într-un clește din care nu vedem cum am putea scăpa” 31.

Correspondentul Vasili Grossman descrie o întâlnire cu un grup de țărani petrecută în spatele frontului: „Plâng. Că se duc undeva sau doar stau lângă gardurile caselor, încep să plângă de îndată ce deschid gura să vorbească, și, fără să vrei, simți și tu nevoia să plângi. Câtă durere!... O bătrână și-a zis că poate își vede băiatul în coloana care

abia se târa prin praf. A stat acolo până seara, după care a venit la noi. «Soldați, luați niște castraveți, mâncați, vă rog.» «Soldați, beți din laptele ăsta.» «Soldați, mere.» «Soldați, brânză.» «Soldați, vă rog luați asta.» Și plâng (femeile astea), plâng și se uită la bărbații care trec în marș pe lângă ele”. 32 Evgheni Anuffiev era unul dintre numeroșii mesageri care distribuiau ordinele de încorporare pe la casele rezerviștilor: „Am fost surprinși de cât de mulți au încercat să se ascundă ca să nu primească hârtiile. În acel moment, nimeni nu era dornic să meargă la război”. 33

Soldații Armatei Roșii erau, în marea lor majoritate, recruți, la fel de puțin dornici de martiraj ca soldații britanici ori americani. Unii s-au prezentat la centrele de recrutare beți, la capătul unor lungi călătorii din satele lor natale. Deși nivelul de instruire a crescut în anii de după Revoluție, mulți tineri recruți erau analfabeți. Materialul uman de calitate era direcționat către unitățile NKVD aflate sub comanda lui Lavrenti Beria, care au ajuns să reprezinte o forță de elită cu un efectiv de 600.000 de oameni. Cei proveniți din Ucraina, Bielorusia și republicile baltice nu prezentau un nivel de încredere care să le permită să facă parte din echipajele tancurilor. Epurările lui Stalin lăsaseră Armata Roșie fără ofițeri și subofițeri competenți.

În primele luni de război, infanteriștii au fost instruiți doar cum să mărșăluiească, purtând *porțianki* – obiele – din cauză că nu existau destui bocanci, cum să se adăpostească la ordin, să sape și să execute manevre simple folosind puști de lemn. Nu existau nici arme, nici cazărmi și nici mijloace de transport pentru toată lumea. Soldații au învățat să prețuiască lingura drept cel mai folositor lucru personal din dotare, veteranii afirmând chiar că mai degrabă își aruncă puștile decât lingurile ascunse în bocanci. Numai ofițerii aveau ceasuri de mână. În zilele cumplite ale lui 1941, mulți recruți au fost aruncați în luptă după numai o zi, două de la încorporare.

Un comisar de regiment, pe nume Nikolai Moskvîn, nota disperat la 23 iulie în jurnalul său: „Ce să le spun băieților? Ne retragem încontinuu. Cum să le capăt aprobarea? Cum? Să le spun că tovarășul Stalin e alături de noi? Că Napoleon a fost înfrânt și că Hitler și generalii lui își vor găsi mormântul aici?” 34

Moskvîn s-a descurcat cum a putut, ținându-le oamenilor o predică mobilizatoare, însă a doua zi a fost silit să-și recunoască eșecul – 13 soldați dezertaseră în cursul nopții. Un refugiat evreu, Gabriel Temkin, se uita cum treceau spre front soldații sovietici în apropiere de Białystok, „unii în camioane, mulți pe jos, cu puștile vechi atârându-le neglijent pe umăr. Aveau uniforme ponosite, pline de praf și nici urmă de zâmbet pe chipurile mai mult triste, emaciate, cu obraji supti” 35. Rănile autoprovocate erau ceva la ordinea zilei. La încercarea unui corespondent de război de a-l flata pe un comandant sovietic, spunându-i că răniții erau incredibil de veseli când erau aduși la spital, generalul a răspuns plin de cinism: „Mai ales cei răniți la mâna stângă”. 36 Numărul de automutilări a scăzut drastic după ce suspiecții au început să fie executați. Pe lângă sancțiuni, la 1 septembrie, Stavka a introdus și singura plăcere de care au avut vreodată parte soldații: legendara „sută de grame” sau „produsul 61”, porția zilnică de votcă. Ea s-a dovedit importantă pentru întărirea voinței oamenilor de a rezista, dar a contribuit și la susținerea culturii beției, deja răspândită în Armata Roșie.

O componentă crucială a reacției pe care Uniunea Sovietică a avut-o la Operațiunea *Barbarossa* a fost fidelitatea acesteia față de doctrina mobilizării generale, formulată pentru prima dată de Mihail Frunze, strălucit ministru de război în timpul lui Lenin. Michael Howard observă că, deși rușii au suferit un șoc tactic în iunie 1941, din punct de vedere strategic și psihologic, ei se pregăteau de un mare război împotriva capitalismului încă din 1917. Nu putem sublinia îndeajuns amploarea evacuării spre est a fabricilor-cheie și a muncitorilor, tăria de caracter a celor

care au realizat această evacuare și importanța succesului ei. Migrația industrială din Rusia a presupus mutarea a 1 523 de întreprinderi, dintre care 1 360 de mari uzine. 15% au fost transferate pe Volga, 44% în Munții Urali, 21% în Siberia și 20% în Asia Centrală sovietică, folosind 1, 5 milioane de vagoane. În jur de

16, 5 milioane de muncitori au început o viață nouă, în condițiile unor privațiuni înspăimântătoare, muncind 11 ore pe zi, șase zile pe săptămână, la început mai mult sub cerul liber. E greu de imaginat că, înfruntând greutăți similare, muncitorii americani sau britanici ar fi fost în stare să pună pe picioare și să exploateze linii de producție.

Stalin putea să afirme pe bună dreptate că numai industrializarea forțată a Uniunii Sovietice din anii 1930, efectuată cu prețul nefericirii și morții a milioane de țărani, permitea acum țării să construiască tancuri și avioane care să reziste atacului hitlerist. Prioritatea acordată de el ramurilor industriei grele, capabile să producă armament, reflecta adeziunea la conceptul lui Frunze de război total. Un diplomat american evacuat la Kuibîșev, pe Volga, s-a trezit într-o bună zi uluit în mijlocul unei vaste platforme industriale neidentificate, situată la câțiva kilometri de oraș, pe care localnicii o botezaseră ironic *Bezimiannîi* - „Fără Nume”. Pe un aerodrom din apropiere se găseau sute de avioane noi, construite în uzinele respectivei platforme. Pentru URSS, evacuarea industriei s-a dovedit una dintre marile victorii ale războiului. Toți cetățenii sovietici de peste 14 ani au fost declarați eligibili pentru mobilizare în sectorul industrial. Rațiile de hrană pentru civili se redusese până la nivelul inaniției, viața a milioane de oameni fiind salvată numai de legumele recoltate din grădini particulare. Poporul a fost informat oficial că în carnea de veveriță sunt mai multe calorii decât în cea de porc, astfel că ea a ajuns pe mesele celor care izbuteau să captureze o asemenea pradă.

În ciuda realizării unei producții industriale record în

condiții de foame cronică, ar fi o greșeală să idealizăm situația. Pentru construirea unui motor de avion, un muncitor sovietic muncea de cinci ori mai mult decât unul american. Și totuși evacuarea industriei a reprezentat un exemplu de ceea ce un ofițer britanic de informații a numit odată „geniul rus pentru improvizații de moment” 37. O altă componentă a războiului total a fost deportarea minorităților a căror loialitate era considerată îndoielnică. De pildă, Stalin a acceptat să alocе mijloace de transport prețioase pentru acțiunea de strămutare a 74 225 de „germani de pe Volga” din micuța lor republică în îndepărtatul Kazahstan. Lor li se vor alătura numeroși alți paria, mai ales ceceni și tătari din Crimeea.

În vestul Rusiei, uriașa mașinărie de război germană își continua deplasarea, inspirând Berlinului un sentiment de automulțumire. Hitler își ocupa timpul elaborând planuri amănunțite pentru noul imperiu. Permanența ocupației a fost stabilită prin decret și se întemeia pe trei principii: „În primul rând să stăpânești, în al doilea să administrezi și în al treilea rând să exploatezi”; orice formă de nesupunere se pedepsea cu moartea. Încă de pe 31 iulie, Göring a ordonat începerea pregătirilor pentru aplicarea „unei soluții definitive la problema evreiască din sfera germană de influență în Europa”. Zeci de mii de evrei ruși au fost măcelăriți pe loc de Einsatzgruppen care veneau în urma Wehrmachtului. Oficialii naziști au început să plănuiască strămutarea în Est a 30 de milioane de coloniști germani. Sute de mii de tinere au fost trimise din Ucraina și statele baltice în Germania ca servitoare și lucrătoare în agricultură. Unele au plecat nu fără voia lor – printre ruinele caselor și comunităților distruse, nu le aștepta decât o viață de lipsuri. La 19 august, Goebbels se arăta surprins că Hitler și-a imaginat un război de scurtă durată și cu final brusc: „Führerul crede că va veni momentul în care Stalin o să ceară pace... L-am întrebat ce ar face dacă s-ar întâmpla una ca asta. Führerul mi-a răspuns că ar accepta. Ce s-ar întâmpla apoi cu

bolșevismul nu ne-ar mai interesa. Bolșevismul fără Armata Roșie nu reprezintă o amenințare”.

După Revoluția din 1917, populația Uniunii Sovietice îndurase ororile războiului civil, ale foametei, opresiunii, migrației forțate și nedreptății. Dar Operațiunea *Barbarossa* le-a întrecut pe toate din punctul de vedere al catastrofei umane absolute ce i-a urmat; în final, ea s-a dovedit a fi provocat moartea a 27 de milioane de oameni, dintre care 16 milioane civili. Un soldat pe nume Vasili Slesarev a primit o scrisoare din satul său natal de lângă Smolensk, adusă până la liniile sovietice de partizani. În scrisoare, fetița lui, Mania, în vârstă de 12 ani, îi spunea: „Tați, Valik al nostru a murit și e la cimitir... Tați, monștrii nemți ne-au dat foc”. 38 Casa familiei arsese din temelii, iar fiul lui Slesarev.

Valeri, murise de pneumonie în timp ce se ascundea de invadatori. Mania scria în continuare: „Mulți oameni au fost omorâți în satele din apropiere. Și nu se gândesc decât la monștrii însetați de sânge, nici nu le poți zice oameni, sunt niște jefuitori și băutori de sânge. Tați, omoară-l pe dușman!” Astfel de misive au fost exploatate cu cinism de mașinăria propagandei sovietice, însă ele reflectau situații reale și sentimentele puternice a mii de oameni de pe întreg cuprinsul Rusiei.

Sergentul Viktor Kononov scria familiei pe 30 noiembrie, descriind prin ce trecuse după ce fusese luat prizonier: „Fasciștii ne-au mânat pe jos, în spatele coloanei, vreme de șase zile, timp în care nu ne-au dat nici apă, nici pâine... După șase zile am scăpat. Am văzut atâtea... Nemții îi jefuiau pe țăranii noștri cooperatori, le luau pâinea, cartofii, găștele, porcii, vitele, până și zdrențele. Am văzut țăranii atârnați în ștreang, trupurile partizanilor care fuseseră torturați și împușcați... Nemții se tem de orice tufiș, de orice zgomot. În orice țăran, tânăr sau bătrân, văd un partizan”. 39

Mișcarea partizană, care susținea rezistența armată din spatele liniilor germane, a debutat în iunie 1941 și a

devenit una dintre cele mai remarcabile componente ale războiului dus de Rusia. La finele lui septembrie, NKVD afirma că doar în Ucraina erau 30.000 de luptători de gherilă. Invadatorilor le era imposibil să țină sub control ceea ce se întâmpla pe imensele întinderi sălbatice din spatele frontului. Însă oamenii disperați care duceau o campanie dependentă de rezervele de hrană ale civililor nu erau în niciun caz considerați eroi de către populația înfometată. Unul dintre comisarii lor, Nikolai Moskvîn, scria: „Nu mă mir că localnicii dau fuga să se plângă nemților. De cele mai multe ori, îi jefuim ca niște bandiți”. 40 Ulterior, el avea să adauge următoarea observație emoționantă: „Consemnez pentru posteritate că partizanii îndură suferințe inumane”. 41 La fel ca populația civilă. Lupta pentru supraviețuire într-un univers în care invadatorii erau stăpâni pe majoritatea rezervelor alimentare le-a împins pe multe femei să-și vândă trupul germanilor și pe mulți bărbați să se înroleze în trupele auxiliare ale Wehrmachtului - „Hiwi”, cum au ajuns ei să fie cunoscuți; 215.000 de cetățeni sovietici au murit îmbrăcați în uniforme germane.

Partizanii sovietici au avut însă importanța lor strategică, hărțuind ariergarda inamică și distrugând liniile de comunicație, neavând egal în imperiul nazist în afara celor iugoslavi.

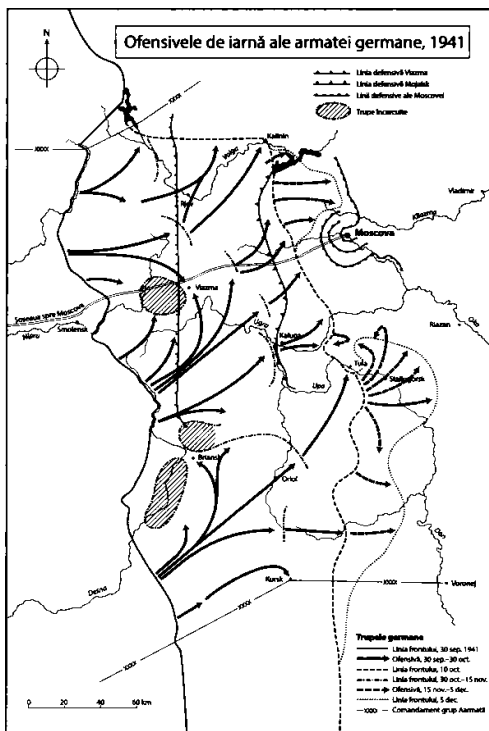
Mai mult, în ciuda progreselor și succeselor obținute de Wehrmacht, Armata Roșie a rămas neînfrântă. Dacă mulți soldați sovietici s-au predat repede, alții au continuat să lupte chiar și în situații disperate. În iunie, germanii au fost uimiți să-i vadă rezistând o săptămână în fortăreața de graniță de la Brest; în raportul unei divizii se afirma că atacatorii au fost siliți să înfrângă „o garnizoană curajoasă cu prețul multor vieți... Rușii au luptat cu o excepțională încăpățânare... Infanteria a demonstrat un nivel extraordinar de instruire și o voință de a rezista pe măsură” 42. Sovieticii dispuneau de tancuri grele foarte bune. După ce comandanții hitleriști zdrobeau o armată

sovietică, constatau, năuciți, că o alta îi lua imediat locul. La 8 iulie, serviciile de informații germane raportau că, din 164 de formațiuni militare sovietice identificate pe front, 89 fuseseră distruse. La 11 august însă, starea de spirit a lui Halder, aflat la Berlin, se temperase considerabil: „E tot mai limpede că am subestimat colosul rus... Am crezut că dușmanul are în jur de 200 de divizii. Acum am ajuns cu numărătoarea la 360. Ele nu sunt întotdeauna bine înarmate și echipate, iar adesea sunt slab conduse. Dar există”. 43

Helmuth von Moltke, un antinazist care lucra în cadrul Abwehr, serviciul german de informații militare, îi scria soției, exprimându-și regretul că fusese îndeajuns de nesăbuit „în adâncul sufletului” ca să aprobe invazia. Asemenea multor aristocrați din Franța și Marea Britanie, dezgustul pe care îl simțea față de comunism se dovedise mai puternic decât antipatia față de Hitler: „Am crezut că Rusia se va prăbuși din interior și că vom putea apoi să creăm în regiune o ordine care să nu mai prezinte niciun pericol pentru noi. Dar nu observ nimic din toate astea – departe, în spatele frontului, soldații ruși continuă să lupte, la fel țăranii și muncitorii; exact ca în China. Am deșteptat un monstru și asta ne va costa multe vieți”. 44 O săptămână mai târziu, von Moltke adăuga: „În orice caz, un lucru îmi pare sigur: din acest moment și până pe 1 aprilie anul viitor, mai mulți oameni vor pieri în condiții cumplite între Urali și Portugalia decât au pierit vreodată în istoria lumii. Și sămânța asta va rodi. Cine seamănă vânt culege furtună, dar după un vânt ca acesta, cum va fi oare furtuna?” 45 Șocul inițial produs de invazie a făcut repede loc urii față de invadator. Un avion de vânătoare sovietic s-a întors la bază cu carne umană împrăștiată pe masca radiatorului, după ce un camion german încărcat cu muniție explodase sub el. Curios, comandantul escadrilei a cules câteva fragmente și l-a chemat pe medicul unității să le examineze. Acesta a decretat: „Carne ariană!” Un corespondent de război nota în jurnalul său: „Toată lumea

a răs. Da, crude vremuri am apucat - vremuri dure!" 46 Hitler și-a schimbat obiectivele de mai multe ori. La insistența lui, în iulie, Grupul de Armate Centru s-a oprit din drumul său spre Moscova în fața unei puternice rezistențe sovietice. Acest lucru a dat posibilitatea forțelor germane din nord să înainteze către Leningrad, iar celor din sud să-și continue atacul pe teritoriul Ucrainei. La Kiev, le-a reușit o nouă încercuire spectaculoasă, ceea ce a ridicat iarăși moralul tanchiștilor. „Triumful mi-a creat un sentiment incredibil”, scria Hans-Erdmann Schönbeck⁴⁷. Și iar nesfârșite convoaie de prizonieri, mai exact 665.000, au fost pornite spre vest, către lagărele în care aveau să moară de foame. La 2 octombrie, într-un cămin din Orel, la 360 km sud de Moscova, Vasili Grossman și alți corespondenți de război au descoperit o hartă didactică a Europei; „Ne ducem și ne uităm pe ea. Suntem îngroziți de cât de mult ne-am retras”. 48 Două zile mai târziu, Grossman descria o scenă petrecută pe front:

Credeam că am mai văzut retrageri, însă niciodată nu mi-a fost dat să văd așa ceva... Exod! Exodul biblic! Vehiculele înaintează pe opt coloane, se aude mugetul sălbatic a zeci de camioane care încearcă simultan să iasă din noroi. Turme uriașe de oi și vaci sunt mânite peste câmpuri. După ele vin șiruri lungi de care trase de cai, mii de căruțe acoperite cu pânză de sac colorată, placaj, tablă cositorită... sunt și mulțimi de oameni pe jos, cu saci, boccele, valize. Nu e un șuvoi, nu e un râu, e tălăzuirea înceată a unui ocean revărsat... pe sute de metri.⁴⁹



Debandada descrisă de Grossman era consecința succesului repurtat de germani în Sud. Între timp, Leningradul fusese încercuit și era sub asediu. Moralul rușilor atinsese punctul critic, organizarea și conducerea erau deplorabile. Desfășurarea operațiunilor suferea de lipsa cronică a aparatelor de radiorecepție și a legăturilor telefonice. Armata Roșie pierduse aproape trei milioane de oameni - 44.000 pe zi - mulți în marile încercuiri de la Kiev și Viazma. Stalin începuse războiul cu aproape cinci milioane de soldați; acum, numărul lor se redusese la 2, 3 milioane. În octombrie 1941, 90 de milioane de persoane, adică 45% din populația Uniunii Sovietice de dinainte de război, locuiau în teritorii cucerite de germani; două treimi dintre fabricile existente înainte de război erau în mâinile dușmanului.

Observatorii străini aflați la Moscova, în special britanicii, credeau că înfrângerea Rusiei era inevitabilă și încercau să prevadă doar cât va mai putea aceasta să

reziste. Pe front, în schimb, soldații lui Stalin continuau să lupte cu îndârjire. Erau pe jumătate morți de foame, lipsiți de muniție, iar, uneori, erau trimiși în luptă neînarmați sau sfătuiți să ia armele celor căzuți. Până și cocteilurile Molotov, cele mai primitive dispozitive antitanc, au fost puține înainte ca muncitoarele din fabrici să înceapă să producă 120.000 pe zi. Rușii au pierdut 20 de oameni pentru fiecare german și șase tancuri pentru fiecare panzer. În octombrie, pierderile au fost chiar mai grele decât în vară, 64 de divizii fiind distruse complet. Alte formațiuni au supraviețuit, rezistând pe pozițiile ocupate. Pe Frontul de Sud, căpitanul evreu Kozlov, care comanda un batalion de infanterie motorizată, îi spunea lui Vasili Grossman: „Mi-am zis că oricum voi fi omorât azi sau mâine. După ce am înțeles asta, mi-a fost atât de ușor să trăiesc, atât de simplu și, cumva, atât de curat și pur. Merg la luptă fără teamă fiindcă nu am niciun fel de așteptări”. 50 Și se prea poate să fi spus adevărul.

Rusia a fost salvată de la înfrângerea totală în special de proporțiile țării și ale armatei. Germanii au ocupat teritorii vaste, dar au rămas neocupate regiuni și mai întinse. Frontul inițial, de 1450 km, s-a lărgit când invadatorii au atins linia Leningrad-Odessa, ajungând la 2 250 km. Au distrus sute de divizii sovietice, dar în locul lor răsăreau mereu altele. Moscova era șocată de ușurința cu care se predau trupele ei și de entuziasmul cu care populația locală - mai ales din Ucraina și republicile baltice - îi primea pe germani. Dar încăpățânarea animalică a unora dintre soldații Armatei Roșii, care, la început, îi uluise pe germani, de la o vreme a început să-i alarmeze; fiecare rus ucis costa Wehrmachtul efort, muniție și timp prețios. Tinerii combatanți hitleriști găseau îmbătătoare senzația provocată de tancurile care străbăteau în viteză sute și sute de kilometri de teritoriu inamic, însă efectul asupra mașinilor era implacabil; odată cu oamenii, oboseau și vehiculele. Cauciucurile se uzau, cablurile se rodeau, arcurile se rupeau. Forța multor

unități s-a redus considerabil; în toamnă, dispăruseră 20% din totalul efectivelor care începuseră invazia, precum și două treimi dintre blindate și vehicule; dintr-o formațiune nu mai rămăseseră decât 38 de panzere, iar din alta, doar șase. Un comandant de divizie scria despre importanța reducerii pierderilor, „dacă nu vrem ca victoria să ne coste însăși viața” 51.

În septembrie, Moscova era ademenitor de aproape. Dar deși contraatacurile rusești erau foarte stângace, așa cum a fost cel de la Smolensk dintre 30 august și 8 septembrie, ele rămăneau incredibil de insistente. Din iunie 1941 până în mai 1944, Germania a pierdut în fiecare lună pe Frontul de Est 60.000 de oameni; cu toate că pierderile inamicului au fost mult mai mari, cifra era șocantă. Dintre victimele simbolice a făcut parte și locotenentul Walter Rubarth, căzut pe 26 octombrie în bătălia pentru șoseaua Minsk-Moscova, același om care, în calitate de sergent, se aflate în fruntea coloanelor triumfătoare care traversaseră râul Meuse cu 17 luni înainte. Pe camarazii lui îi rodea viermele neîncrederii. „Poate că sunt numai «vorbe» că dușmanul ar fi învins și nu se va mai ridica niciodată”, scria Hans-Jiirgen Harmann. „Ce să fac – sunt complet derutat. O să se termine oare războiul ăsta până la iarnă?”

Încrederea lui Hitler, în schimb, rămăsese nezdruncinată. Cu Leningradul încercuit și triumful armatelor germane din Ucraina, își asigurase flancurile și era gata să reia asaltul împotriva Moscovei, într-un discurs ținut la 2 octombrie, descria marșul Wehrmachtului asupra capitalei sovietice drept „ultima bătălie de amploare a anului”, care va „spulbera URSS”. Helmuth von Moltke scria: „Dacă nu învingem luna asta, nu mai învingem niciodată” 52 Era însă foarte târziu. Prețul victoriilor germane din alte zone fusese acela că rușii avuseseră timp să-și întărească liniile de apărare din fața Moscovei. Jukov, cel mai capabil comandant din subordinea lui Stalin, fusese dat afară din funcția de șef al Marelui Stat-Major pe

29 iulie fiindcă ceruse insistent evacuarea Kievului; ulterior, el a devenit comandantul Frontului de Rezervă, calitate în care a devenit repede indispensabil și a reușit să obțină permisiunea de a organiza apărarea Leningradului. Acum era chemat să coordoneze misiunea de salvare a capitalei.

Șase armate germane - 1, 9 milioane de oameni, 14.000 de tunuri, 1.000 de tancuri și 1 390 de avioane - au luat parte la Operațiunea *Taifun*, asaltul „decisiv” dat de Hitler asupra Moscovei. Acestea au mai atacat o dată, și încă o dată trupele sovietice au suferit pierderi uriașe: opt armate s-au clătinat sub ofensiva germană, multe unități au fost anihilate, multe altele au fost izolate. Maiorul Ivan Șabalin, un comisar politic care se zbătea să salveze un grup de soldați izolați de restul trupelor, scria în jurnalul său pe 13 octombrie, cu câteva zile înainte să moară: „E umezeală și frig și ne mișcăm îngrozitor de încet - toate vehiculele noastre sunt împotmolite pe drumurile noroioase... Peste cincizeci a trebuit să fie abandonate pe un teren care aducea a mlaștină; cam tot atâtea sunt înțepenite pe un câmp din apropiere. La ora 6, nemții au deschis focul asupra noastră - un bombardament continuu de artilerie, mortiere și mitraliere grele - și așa au ținut-o toată ziua... Nici nu știu de când n-am mai dormit ca lumea”. 53 La 15 octombrie, tanchistul german Karl Fuchs scria în culmea fericirii: „De acum înainte, rezistența rusească va fi nesemnificativă - nu trebuie decât să ne continuăm drumul... Datoria noastră a fost să luptăm și să salvăm lumea de ciuma comunistă. Într-o bună zi, peste mulți ani, lumea va mulțumi germanilor și iubitelui nostru Führer pentru victoriile de aici, din Rusia”. 54

Noroiul de care se plângea Ivan Șabalin dădea însă mai mult de furcă germanilor, care se chinuiau să înainteze, decât sovieticilor, care doar își apărau pozițiile. Ploile de toamnă fac parte din ciclul firesc al vremii din Rusia, însă cele care au început să cadă la 8 octombrie 1941 i-au uimit pe comandanții invincibilului Wehrmacht,

lucru straniu, dat fiind că unii dintre ei mai luptaseră acolo între 1914 și 1917. Într-o țară atât de întinsă, cu drumuri atât de puține și de proaste – numai 64.000 km de macadam, mai puțin de 80.000 km de cale ferată – nu și-au dat seama ce impact va avea vremea asupra mobilității. Avântul panzerelor a fost tăiat brusc, șenilele patinând, neputincioase, în mocirlă. Cei care se ocupau cu aprovizionarea se chinuiau să transporte hrană și muniție cale de sute de kilometri, pe o vreme care se înrăutățea de la o zi la alta.

Sovieticilor le veneau întăriri din Est, căci agentul lui Stalin la Tokio, Richard Sorge, izbutise să-l convingă că japonezii nu vor ataca în Siberia. Ploile au devenit mai abundente și, curând, s-a lăsat frigul. „Lapovița și ninsoarea nu mai conținesc”, se plângea un preot militar german, Ernst Tewes. „Soldații noștri suferă – vehiculele nu sunt acoperite corespunzător, iar îmbrăcămintea de iarnă încă nu a sosit. Ne chinuim să înaintăm pe drumuri îngrozitoare”. Soldatul Heinrich Haape se văita cât de greu le era să țină în mișcare căruțele cu provizii: „Oamenii trăgeau și împingeau, caii asudau și se încordau – uneori, eram atât de obosiți, încât trebuia să luăm o pauză de zece minute. După care ne întorceam la treabă, cu noroiul negru până la genunchi – făceam orice, numai să ținem roțile în mișcare”. 55

Aproape că nu a fost soldat, din ambele tabere, care să nu fi trecut în zilele acelea prin situații ieșite din comun. Nikolai Redkin, un infanterist de 35 de ani, îi scria soției la 23 octombrie: „Bună, Zoia! Abia am scăpat cu viață din ultima bătălie. Șansele mele de supraviețuire erau de una la o sută, dar am scăpat... Imaginează-ți un grup de soldați înconjurați din toate părțile de tancuri inamice și înghesuiți pe un mal de râu lat de 70 de metri. Nu aveam de ales – săream în râu sau muream. Eu am sărit și am înotat. Dar malul a rămas sub tirul intens al dușmanului. A trebuit să stau în apa rece ca gheața vreme de trei ore, complet amorțit. Când s-a lăsat întunericul, tancurile

nemțești s-au retras, iar eu am fost luat de niște țărani. M-au dezghețat și m-au îngrijit. Mi-a luat zece zile încheiate să ajung din spatele liniilor inamice la liniile noastre.

Acum sunt iarăși cu unitatea mea și gata de luptă. O să ne odihnim puțin, după care ne întoarcem în bătălie. Blestemați să fim dacă nu îi băgăm pe nemți în aceeași scâldătoare. O să-i facem să se scalde în zăpadă până mor". 56 Dorința lui Redkin s-a îndeplinit în cele din urmă, dar el n-a mai apucat să o vadă: doi ani și jumătate mai târziu, a fost ucis în apropiere de Smolensk.

Trupele germane depindeau de vreme. Chirurgicalul militar Ernst Emmerich scria: „Roata din spate a unui vehicul tras de cai, dintr-un convoi lung de un kilometru și jumătate, alunecă în craterul adânc făcut de un obuz și ascuns de o băltoacă. Roata se rupe. Axul se ridică în aer. Caii, smuciți brusc, tresar și dau din copite. Urmele se despart. Un vehicul din spate încearcă să ocolească prin stânga, dar nu reușește să iasă complet din făgașe. Roata din dreapta spate a celui de-al doilea vehicul se agață de roata din stânga spate a primului. Caii se cabrează și încep să azvârle din copite în toate direcțiile. Nu se mai poate merge nici înainte, nici înapoi. Un camion folosit la transportul muniției, care se întoarce gol de pe front, încearcă să depășească toată această harababură. Alunecă încet în șanț și se întepenește. Toată lumea se molipsește de o furie incontrollabilă. Toată lumea strigă la toată lumea. Oameni transpirați, înjurând și plini de noroi, încep să dea în caii asudați, tremurând și acoperiți cu noroi, care deja spumegă... Scena aceasta se repetă de o sută de ori pe zi". 57

Pe 30 octombrie, generalul-colonel Erich Hoepner, comandantul unei mari formațiuni de panzere, scria în culmea disperării: „Drumurile s-au transformat în mlaștini – totul stă pe loc. Tancurile nu se pot mișca. Nu ni se mai poate aduce combustibil, ploaia deasă și ceața fac parașutările aproape imposibile". Și adăuga: „Doamne Dumnezeule, dă-ne paisprezece zile de ger. Și-atunci

încercuim Moscova!” 58 Rugăciunea lui Hoepner avea să-și afle foarte curând răspuns – un ger care a durat mult mai mult de două săptămâni. Venirea gerului și a zăpezilor abundente a fost însă în dezavantajul Wehrmachtului și în avantajul dușmanilor săi. Lubrifiantul folosit de germani la vehicule și arme a înghețat, iar în scurtă vreme, și soldații. Rușii, în schimb, erau bine echipați și continuau să lupte.

A doua săptămână din octombrie 1941 a fost considerată ulterior drept perioada decisivă a crizei. Jukov a fost chemat la Kremlin. L-a găsit pe Stalin bolnav de gripă, stând în picioare dinaintea unei hărți a frontului, plângându-se amarnic de lipsa unor informații de încredere. Generalul rus a înaintat până la așa-numita linie de apărare Mojaisk, unde a găsit îngrozit niște breșe enorme, care nu așteptau decât asaltul germanilor. „În esență”, a spus el mai târziu, „toate drumurile către Moscova erau deschise. Trupele noastre nu ar fi putut opri inamicul”. 59 Jukov i-a telefonat lui Stalin pentru a-i da raportul. A recunoscut că, în eventualitatea unui atac inamic în forță, soarta capitalei era pecetluită. Bună parte din aparatul birocratic stalinist dimpreună cu misiunile diplomatice au fost evacuate din Moscova și mutate la Kuibîșev, un oraș situat la 800 km mai la est. Beria a executat în grabă o mulțime de „elemente disidente” aflate în închisorile lui. Din lotul de 157 de deținuți executați în 3 octombrie făceau parte și câteva femei: Olga Kameneva, sora lui Troțki și văduva lui Lev Kamenev, o celebră victimă a epurărilor; maiorul de aviație Maria Nesterenko, în vârstă de 31 de ani; Aleksandra Fibici-Savcenko, de 40 de ani, soția unui ofițer superior de artilerie. Principalele instalații și fabrici din capitală erau gata de demolare. Un sfert de milion de oameni, majoritatea femei, au fost trimiși în suburbii să sape tranșee antitanc. Panica se reflecta în jefuirea pe scară largă a magazinelor. Beria s-a pus la adăpost, plecând într-o vizită în Caucaz. Dictatorul însuși era pe picior de plecare.

Cu toate acestea, în seara zilei de 18 octombrie,

Stalin s-a răzgândit brusc. Nu a mai părăsit Moscova, și-a mutat temporar biroul la cartierul general al Apărării Antiaeriene din strada Kirov și a declarat orașul fortăreață. Pe străzi, ordinea a fost restabilită prin instituirea stării de asediu și a obișnuitelor sancțiuni brutale. La 7 noiembrie, într-o magistrală lovitură de propagandă, trupele aflate în drum spre front au fost direcționate spre capitală, traversând-o în cadrul tradiționalei parade de ziua Revoluției bolșevice. Noaptea a căzut prima zăpadă abundentă din iarna aceea. Trupele germane, ale căror mișcări erau îngreunate de vreme, nu aveau masa critică necesară lansării atacului final; au rămas în afara orașului, suferind repede de privațiuni tot mai severe. Halder și Bock au insistat ca orașul să fie atacat din nou. S-a mai câștigat teren, trupele din avangardă au ocupat câteva depouri de tramvai din afara Moscovei, în timp ce orașul era bombardat de aviație și artilerie.

Unii ruși au fost sincer impresionați de faptul că Stalin a făcut apel la măsuri disperate în împrejurări disperate. Un muncitor din industria maselor plastice spunea: „Conducătorul nu a tăcut în privința faptului că trupele noastre au fost silite să se retragă. Nu ascunde greutățile pe care le va avea de înfruntat poporul. După cuvântarea lui, vreau să muncesc și mai mult. Ea m-a mobilizat în vederea săvârșirii unor fapte mărețe”. 60 Nu lipseau însă nici scepticii. Ar fi o greșeală să exagerăm încrederea și unitatea rușilor din iarna lui 1941. Un inginer moscovit spunea: „Toată vorbăria asta despre mobilizarea poporului și organizarea apărării civile nu arată decât că situația de pe front e fără speranță. Este clar că nemții vor lua curând Moscova și că regimul sovietic nu va rezista”. Cuvintele lui erau un ecou al disperării care îi cuprinsese și pe unii britanici în 1940. Mai la sud, în provincia Kursk, o femeie spunea: „Împușcați-mă dacă vreți, dar eu nu sap tranșee. Singurii care au nevoie de tranșee sunt comuniștii și evreii. Să și le sape singuri. Puterea voastră se apropie de sfârșit și noi n-

avem de gând să muncim pentru voi". 61

Dar printre atâția tovarăși reticenți, o mână de patrioți și luptători a izbutit să reziste și să-i respingă pe invadatori. La finele lui noiembrie, germanii își pierduseră avântul. „Führerul însuși a preluat comanda”, scria Kurt Grumann, „dar trupele se mișcă de colo, colo de parcă ar fi condamnate. Soldații noștri izbesc pământul înghețat, dar până și cele mai puternice lovituri nu eliberează decât atâta țărână câtă ai aduna sub unghii. Puterile ne scad pe zi ce trece”. 62 Generalul de intendență Eduard Wagner spunea: „Suntem la capătul puterilor – și ca oameni, și ca echipament”. Criza de combustibil era atât de gravă, încât marina militară era practic paralizată. Sistemul de aprovizionare al armatei se străduia să susțină avangarda de la depozitele din Smolensk, aflate la 480 km de Moscova. În cercurile oficiale circula o glumă sinistră: „Datorită marelui ei succes, campania din Est s-a prelungit cu o lună” 63

La 28 noiembrie, la o consfătuire a industriașilor organizată la Berlin și prezidată de Fritz Todt, ministrul înzestrării cu armament, se trăgea o concluzie zguduitoare: războiul împotriva Rusiei nu mai putea fi câștigat. Nereușind să-și adjudece o victorie rapidă, Germania nu avea resursele necesare să susțină un război prelungit. A doua zi, Todt și șeful producției de tancuri, Walter Rohland, s-au întâlnit cu Hitler, prilej pentru Rohland să afirme că, după intrarea în război a Statelor Unite ale Americii, Germania nu va putea să egaleze forța industrială a Aliaților. Nazist înfocat, Todt a spus totuși că „acest război nu mai poate fi câștigat prin mijloace militare”. Hitler l-a întrebat: „Atunci, cum să închei acest război?” Todt i-a răspuns că finalul nu putea fi decât politic. Hitler a respins raționamentul ministrului, alegând să se convingă dacă iminenta intrare a Japoniei în Axă va înclina balanța în favoarea Germaniei. În jurnalul pe noiembrie al șefului de stat-major Franz Halder se consemnează însă alte comentarii făcute de Hitler, potrivit

cărora nici el nu credea în triumful absolut. Până la finalul conflictului, responsabili cu planificarea economică și industrială și-au îndeplinit misiunea știind că Germania nu va reuși să obțină succesul strategic dorit. În decembrie 1941, ei au elaborat un plan intitulat „Condițiile de bază ale victoriei”. În document se arăta că, în următorii doi ani, Reichul trebuia să investească în producția de armament echivalentul a 150 de miliarde de dolari, sumă care depășea cheltuielile făcute de Germania cu armamentul pe toată durata conflictului. În ciuda curajului dovedit de Wehrmacht, Germaniei îi lipseau mijloacele care s-o ajute să câștige războiul. Ea putea cel mult să spere că își va convinge inamicii să negocieze, împreună sau separat.

Aveau să treacă încă multe luni până când Aliații vor observa că roata s-a întors în favoarea lor. În 1942, forțele Axei se vor mai bucura de succese răsunătoare, dar rămâne o realitate istorică importantă faptul că înalți funcționari ai celui de-al Treilea Reich știau încă din decembrie 1941 că victoria pe câmpul de luptă devenise imposibilă din pricină că Rusia nu fusese înfrântă. Ulterior, unii aveau să mai spere că Germania va izbuti să negocieze o pace acceptabilă, dar ei, poate și Hitler însuși în adâncurile minții lui, știau că momentul strategic decisiv trecuse. Generalul Alfred Jodl, cel mai apropiat și mai credincios sfătuitor al Führerului, afirma în 1945 că stăpânul lui înțelesese încă din decembrie 1941 că „victoria nu mai putea fi obținută”. Asta nu înseamnă, firește, că Hitler se împăcase cu ideea înfrângerii. Anticipa doar un război de durată, care avea să scoată la iveală divergențele fundamentale dintre Uniunea Sovietică și democrațiile occidentale. Nădăjduia să obțină destule succese pe câmpul de luptă pentru a-și obliga dușmanii să cadă la o înțelegere și s-a agățat de această speranță până în aprilie 1945. Cum și puterile occidentale, și Rusia sufereau de teama morbidă și persistentă că celălalt va încerca să încheie o pace separată, pariul lui Hitler era mai puțin hazardat decât ar putea să pară acum. Doar timpul

va dovedi că lupta era menită să se ducă până la sfârșit; că ruptura dintre Occident și Uniunea Sovietică, pe care el o anticipase, se va produce într-adevăr, însă prea târziu pentru a mai salva Reichul.

Capitolul 7

Moscova salvată, Leningradul înfometat

Cei care au luptat în acest război au considerat că momentul de cotitură din desfășurarea lui s-a produs la sfârșitul anului 1942, când ofensiva japoneză din Pacific a fost oprită, iar steaua germană a apus la Stalingrad și în Africa de Nord. Cu luni înaintea acestor evenimente, națiunile aliate au înghițit aproape numai vești proaste, care n-au încetat să vină odată cu intrarea în război a SUA. Konstantin Rokossovski, cel mai atrăgător, dar și cel mai grozav dintre generalii lui Stalin, era în fruntea Armatei a XVI-a, la nord de Moscova. La mijlocul lui noiembrie, el îi spunea unui reporter: „Curând, nemții vor începe să obosească și va veni vremea – vom ajunge la Berlin”. 1 Această ultimă afirmație părea a avea un caracter profetic, însă, la momentul respectiv, puțină lume înțelegea gravitatea situației în care se găsea Wehrmachtul în URSS, faptul că unii dintre cei mai apropiați consilieri ai lui Hitler erau deja convinși că încercarea lui de a obține dominația mondială era sortită eșecului.

Trupele germane își continuau ofensiva la nord și sud de Moscova, dar erau în pierdere de viteză. La 17 noiembrie, o divizie a Wehrmachtului se împrăștia și fugea din fața unui nou model de tanc sovietic, T-34. Rușii desfășurau forțe proaspete; invadatorii rămâneau, încet, încet, fără blindate, combustibil, oameni și încredere. Un tânăr ofițer SS scria: „Astfel ne apropiem pas cu pas de ținta noastră finală, Moscova. E un frig cumplit... Ca să pornim motoarele [vehiculelor], trebuie să le încălzim aprinzând focuri sub baia de ulei. Combustibilul e pe jumătate înghețat, uleiul de motor e gros și nu avem antigel... Expunerea continuă la frig le diminuează soldaților și ultimele rămășițe de putere... Armele

automate... sunt deseori inutilizabile din cauza chiulaselor care nu se mai mișcă". 2 Scuiatul câte unui soldat îngheța înainte să atingă pământul. Un sigur regiment a raportat 315 cazuri de degerături. La 3 decembrie, Hoepner, aflat la comanda Grupului 4 Panzere, raporta: „Capacitatea de luptă ofensivă a trupelor s-a epuizat. Motive: oboseală extremă, fizică și morală, pierderea unui număr mare de comandanți, echipament de iarnă inadecvat... Recomand înaltului Comandament să ia în considerare o retragere”.

Germanii se aruncau iar și iar asupra pozițiilor ocupate de ruși, fiind respinși de fiecare dată. Gheorghe Osadciński a zărit un grup de tancuri germane și pe infanteriștii care îl însoțeau, învârtindu-se derutați înaintea unui rambleu de cale ferată pe care nu îl puteau traversa, în timp ce armele rusești făceau prăpăd. Tancurile luau foc unul după altul, iar supraviețuitorii începeau să se retragă. A văzut un soldat german care băjbâia în patru labe prin zăpadă, în timp ce camarazii lui se grăbeau să ajungă înapoi la liniile lor. „Am avut cu toții un sentiment de ușurare, de bucurie”, scria Osadciński. „Acum, nemții nu ne mai păreau atât de înfricoșători – puteau fi bătuți”. 3 Tacticile rusești erau încă de o stângăcie criminală, bazându-se pe atacurile frontale cerute personal de Stalin. Un astfel de atac, împotriva flancului Armatei a IX-a germane, s-a soldat cu moartea a 2000 de soldați și cai dintr-o divizie de cavalerie. Conducerea tactică era deficitară, iar trupele, slab instruite. Rokossovski a respins cu brutalitate insistențele lui Jukov ca trupele să nu dea niciun pas înapoi, cum cerea Kremlinul. Sângele rusesc se scurgea în zăpadă în cantități inimaginabile.

Și totuși comandanții trupelor germane continuau să-și subestimeze adversarul. Într-un raport din 4 decembrie al serviciului de informații militare se arăta că, „în prezent, fără rezerve semnificative, inamicul aflat în fața Grupului de Armate Centru nu este capabil să lanseze o contraofensivă”. Germanii nu știau că Jukov primise întăriri – nouă armate, adică 27 de divizii nou-nouțe; se

formaseră și noi unități de cavalerie, care puteau să răzbească prin zăpadă acolo unde vehiculele erau silite să se oprească. Invadatorii erau la numai 40 km de Kremlin, avangarda aflându-se la 15 km de suburbiile capitalei. Dar, după ce suferiseră pierderi grele – 200.000 de morți de la începerea Operațiunii *Taifun* – germanii nu mai aveau forța necesară să-și atingă obiectivul

La 5 decembrie, rușii au lansat un atac masiv, care i-a găsit pe germani aproape literalmente înghețați pe poziții. Stavka așteptase ajutorul Generalului Iamă. Temperatura a coborât sub minus 30 de grade Celsius, astfel încât lubrifiantul germanilor a înghețat, în vreme ce tancurile și armele rușilor continuau să funcționeze. Tancul T-34 avea un dispozitiv de pornire cu aer comprimat, imun la ger. Un infanterist pe nume Albrecht Linsen descrie uluit reacția unității lui la atacul sovieticilor: „Din furtuna de zăpadă fugeau înapoi soldați, împrăștiindu-se în toate direcțiile, ca o turmă de animale înfricoșate. În calea acestei mase disperate de oameni s-a așezat, de unul singur, un ofițer; a gesticulat, a încercat să-și scoată pistolul, după care i-a lăsat pur și simplu să treacă. Comandantul plutonului nostru nu a făcut nicio încercare de a-i opri. Am ezitat, întrebându-mă ce să fac, apoi ceva a explodat lângă mine și am simțit o durere chinuitoare în coapsa dreaptă... Mi-am zis: «O să mor la 21 de ani, aici, în zăpada de la porțile Moscovei.»” 4

Rușii au zdrobit unitățile germane mai avansate, aflate la nord și la sud de Moscova, apoi s-au îndreptat spre vest. Inimaginabilul devenise realitate: nebiruitul Wehrmacht bătea în retragere. „De câte ori părăsim un sat, îi dăm foc”, scria locotenentul Gustav Schrodek. „E o formă primitivă de autoapărare, iar rușii ne urăsc pentru asta. Dar tristul raționament militar care stă la baza acesteia e foarte limpede – să lipsim inamicul de adăpost în fața gerului cumplit”. 5 Locotenentul Kurt Grumann scria dintr-un punct de prim-ajutor: „Azi au fost aduși optzeci de oameni, jumătate dintre ei având degerături de

gradul doi sau trei. Picioarele lor umflate sunt pline de bășici și nu mai seamănă a membre, ci simt o masă informă de carne. În unele cazuri s-a instalat deja gangrena. La ce bun toate astea?” 6 Multe tancuri și vehicule au fost abandonate, îngropate în zăpadă și gheață. „Năluca Marii Armate napoleoniene planează tot mai mult asupra noastră, ca un spirit malign”, scria artileristul Josef Deck.

Vreme de zece zile, Wehrmachtul s-a retras șovăind pe o câmpie acoperită de zăpadă și presărată cu cadavre ghemuite și cu carcasele înnegrite ale vehiculelor abandonate. Majoritatea comandanților germani erau în favoarea unei retrageri masive. Hitler, cu o încăpățănare egală cu a lui Stalin, cerea „rezistență fanatică”. Generalul Walter Model, un nazist înflăcărat, a fost un adevărat erou, reușind să stabilizeze frontul. Stalin, ignorând sfaturile lui Jukov, a insistat ca operațiunile să fie extinse. La 5 ianuarie, a ordonat o contraofensivă pe toată lungimea frontului. Urmând încă o dată pilda lui Hitler, prin faptul că a nesocotit un bun prilej de a-și concentra forțele împotriva punctului slab din defensiva inamică, Stalin a irosit posibilitatea de a obține o mare victorie. Mai târziu, Rokossovski avea să facă un adevărat inventar al greșelilor comise, al șanselor risipite. Germanii continuau să reziste cu îndârjire, secerând zeci de mii de atacatori. Rezervele sovietice s-au epuizat curând, iar ofensiva rușilor s-a oprit. Model a reușit să recupereze o parte din terenul pierdut, iar speranțele lui Jukov că va putea să încercuiască Grupul de Armate Centru au fost zădărnice. Realitatea era însă foarte limpede: invadatorii fuseseră împinși înapoi pe o distanță cuprinsă între 100 și 250 km. Iar Moscova era în mâinile rușilor.

Chiar în timp ce se hotăra soarta capitalei sovietice, ceva mai la vest se desfășura o altă dramă, de o amploare comparabilă, dar implicând suferințe umane infinit mai mari. În toamna lui 1941, forțele Axei au încercuit fosta capitală a Rusiei, Leningradul, venind dinspre nord-vest și

sud. Operațiunea *Barbarossa* i-a convins pe finlandezică a venit momentul să răzbune înfrângerea din 1940, astfel că, în iunie 1941, armata reechipată de Hitler s-a alăturat ofensivei împotriva Uniunii Sovietice. Trupele au pornit din nordul Norvegiei, ocupând poziții aflate la 48 km de Murmansk. Finlandezii nu erau cătuși de puțin dornici să treacă dincolo de granița lor din 1939, însă, cu ajutorul lor, la 15 septembrie, germanii au desăvârșit încercuirea Leningradului. Asediul la care a fost supus orașul – Sankt Petersburgul țărilor, cu elegantele sale bulevarde, cu palatele în stil baroc și promenadele de pe țărmul mării – s-a transformat într-o adevărată epopee, care a continuat vreme de peste doi ani. A fost un fapt unic din punctul de vedere al ororilor îndurate de locuitorii și apărătorii orașului, costând mai multe vieți decât au pierdut Anglia și America la un loc pe parcursul întregului conflict.

Înainte ca lupta să înceapă, comandanții militari sovietici anticipaseră un atac direct. Zeci de mii de civili au săpat șanțuri de apărare sub tirul neîntrerupt al artileriei dușmane; proiectilele cădeau asupra lor „metodic, precis”, cum se exprima un veteran. „Soldații noștri ieșeau în fugă din adăposturi, înhățând tineri și femei, trăgându-i din drum și din linia de tragere... A căzut un proiectil incendiar. O cireadă de vite, speriate de asfaltul în flăcări, a pornit într-o goană nebună, ridicând un nor imens de praf. Apoi, animalele îngrozite s-au repezit drept spre un câmp de mine”. 7 O parte dintre copii au fost evacuați tardiv din oraș – direct în calea trupelor germane. Peste 2000 au pierit la Licikovo, în urma unui atac al Luftwaffe asupra unui tren de refugiați.

Pe bătrânul general bolșevic Kliment Vorosilov, însărcinat cu apărarea Leningradului, nu îl recomanda decât loialitatea față de Stalin; îi disprețuia pe soldații de carieră și nu înțelegea nimic din știința militară. Moscova a trimis spre Leningrad un mare convoi cu alimente, dar Vorosilov a decis că recunoașterea necesității lui ar fi fost un act de defetism. A îndreptat convoiul în altă direcție și a

lansat împotriva germanilor atacuri improvizate, care n-au făcut altceva decât să producă un carnaj. Locotenentul Iușkevici scria disperat în jurnalul său pentru ultima oară înainte de a fi ucis: „Soldații noștri nu primesc decât arme vechi și avem cumplit de puține mitraliere. Nici grenade nu avem. Nu avem medici! Asta nu e o unitate militară – suntem pur și simplu carne de tun!” își descria soldații ca fiind „vânați prin pădure ca animalele... Neconținute focuri de armă – panzere peste tot”. 8

La 8 septembrie, încercuirea Leningradului era încheiată și a început asediul propriu-zis. A doua zi, Stalin l-a trimis pe Jukov să-l înlocuiască pe Vorosilov. La sosirea lui neașteptată cu un avion ușor, i s-a jucat o mică farsă: vreme de 15 minute, gărzile de la cartierul general *al frontului*¹³ de lângă Institutul Smolnîi nu l-au lăsat să intre pe motiv că nu avea permis. „Mă rog, așa e în armată”, a spus Jukov mai târziu, ridicând din umeri, dar probabil că, în momentul respectiv, a dat un răspuns mai puțin filosofic. Întors la Moscova tot pe calea aerului, Vorosilov a avut îndrăzneala să-l acuze pe Stalin în față: „Numai tu ești de vină pentru toate astea! Tu ai anihilat Vechea Gardă din armată; ai pus să fie omorâți cei mai buni generali!” 9 Când Stalin a protestat, bătrânul revoluționar a înșfăcat o tavă de argint, pe care era un purcel de lapte fript, și a izbit-o de masă. A avut noroc că nu a ajuns în fața plutonului de execuție.

Jukov a reorganizat apărarea Leningradului, contramandând ordinul lui Vorosilov de a scufunda ce mai rămăsese din Flota Balticii; în anii care au urmat, tunurile navelor aflate atunci în portul Leningrad s-au dovedit de o importanță vitală pentru forțele terestre. Generalul a lansat o serie de atacuri împotriva liniilor germane, care au atins intensitatea maximă pe 17 septembrie, au costat mii de vieți și au eșuat sub focul devastator al artileriei inamice. Un ofițer de marină, Nikolai Vavin, descria o

13 în text, cuvântul „front” scris cu litere cursive este folosit cu sensul din jargonul Armatei Roșii, adică „grup de armate”.

încercare de a trimite întăriri spre fortăreața aflată pe insula Orešek de pe lacul Ladoga: „Băieții noștri n-au avut absolut nicio șansă. Nemții ne-au zărit imediat din aer și totul s-a transformat într-o execuție în masă. Din grupul meu de două sute de oameni, numai paisprezece au ajuns la țărm”. 10 Pus în fața unor proteste ale ofițerilor, care reclamau inutilitatea unor astfel de încercări, mai ales a acțiunilor pornite dinspre capul de pod Nevski de pe malul răsăritean al Nevei, Jukov a rămas de neclintit: „Am spus să atacați!” Pierderile au crescut într-un ritm vertiginos, în condițiile în care răniții aproape că nu aveau unde să fie îngrijiți. Jukov a plasat unități de blocare - *zagrad otriadă* - în spatele frontului, cu misiunea de a-i împușca pe soldații sovietici care încercau să fugă, practică pe care Armata Roșie a ajuns să o instituționalizeze. Propaganda pe care germanii o făceau prin intermediul megafoanelor îi lua în derâdere pe năpăstuiții atacatori: „E timpul să vă adunați iarăși la punctele de exterminare - o să vă îngropăm pe malurile Nevei”. Apoi se deschidea iarăși focul asupra soldaților sovietici, care se agitau neputincioși în pozițiile lor.

Săptămâni întregi, rușii nici nu au bănuț că germanii nu aveau nicio intenție să lanseze un atac terestru împotriva Leningradului și nici măcar să-i accepte capitularea. În ochii lui Stalin, Jukov a căpătat faima de salvator al orașului, o faimă născută din neînțelegerea situației reale, aceea că Leningradul nu fusese niciodată ținta unui atac masiv. Într-o clipă de nălucire, ofițerii de stat-major de la Berlin au discutat despre posibilitatea săvârșirii unui gest propagandistic, acela de a solicita SUA să-i accepte pe cei 2, 5 milioane de locuitori ai capitalei lui Petru cel Mare în calitate de refugiați. Hitler, în schimb, și-a pus în minte să-i înfometeze. Profesorul Ernst Ziegelmeyer, de la Institutul de Nutriție din München - unul dintre mulții oameni de știință care au dat sfaturi diabolice naziștilor - a fost consultat în privința aspectelor practice. Profesorul a confirmat faptul că nu era nevoie de

nicio luptă; rușilor avea să le fie imposibil să asigure cetățenilor aflați sub asediu mai mult de 250 g de pâine pe zi, rație cu care un om nu putea trăi prea mult: „Nu merită să riscăm viața soldaților noștri. Leningrădenii vor muri oricum. Este esențial să nu lăsăm pe nimeni să treacă de liniile noastre. Cu cât vor rămâne mai mulți acolo, cu atât vor muri mai repede, după care vom putea să intrăm în oraș nestingheriți și fără să fi pierdut un singur soldat german”. 11

Hitler declara: „Petersburgul - cuibul otrăvit din care, atâta vreme, veninul asiatic s-a scurs în Baltica - trebuie să dispară de pe fața pământului. Orașul este deja izolat. Nu ne mai rămâne decât să-l bombardăm, să-i compromitem sursele de apă și energie și apoi să refuzăm populației tot ceea ce îi trebuie ca să supraviețuiască”. Primul atac important lansat de Luftwaffe asupra Leningradului a distrus depozitele Badaev, în care se aflau majoritatea rezervelor de hrană ale orașului; zahărul topit curgea pe drumul din apropiere, iar focurile au continuat să ardă zile întregi. Leningrădenii au înțeles repede ce îi aștepta. O femeie, pe nume Elena Skriabina, nota în jurnal: „Ne îndreptăm cu pași repezi spre cea mai cumplită oroare... Un singur gând ne muncеște pe toți: de unde să facem rost de ceva de mâncare, ca să nu murim de foame. Ne-am întors în vremurile preistorice. Viața s-a redus la un singur lucru - procurarea hranei”. 12

Lazar Brontman, corespondent al ziarului *Pravda*, descria în jurnalul său cum făceau oamenii supă și pâine din iarbă. Odată ce această practică a fost acceptată ca normă, spunea el, „turtele de iarbă au început să fie vândute la piață” 13. Un băț de chibrit costa o rublă, fapt ce i-a făcut pe mulți să-și aprindă focul cu ajutorul unei lupe ținute în soare. Unul dintre prietenii scriitori ai lui Brontman, un individ excentric, n-a vrut să renunțe în ruptul capului la animalul său de companie, acesta fiind „probabil singurul câine rămas în viață la Leningrad”. Unicul mijloc de transport la îndemâna civililor era

bicicleta. Cum aprovizionarea cu apă depindea de hidranți, femeile își spălau rufele direct în stradă, în timp ce vehiculele militare se strecurau printre ele. Fiecare peticea de pământ neocupat a fost cultivat cu legume, iar fiecare parcelă a fost marcată cu numele proprietarului. Combustibilul era în cantități infime, orașul fiind împresurat înainte ca locuitorii să apuce să facă obișnuitul pelerinaj anual spre pădurile învecinate, de unde adunau lemne de foc.

Germanii și-au trimis tancurile să sprijine operațiunile din sud. Asediatorii, mult mai puțin numeroși decât trupele rusești care apărau orașul, și-au făcut buncăre și cuiburi de mitralieră și s-au pregătit să petreacă iarna acolo. Orice mișcare în direcția pozițiilor lor, indiferent că era vorba despre soldați care atacau sau despre civili care fugeau, era întâmpinată cu tiruri nimicitoare de artilerie, mortiere și mitraliere. Căpitanul Vasili Horoșavin, în vârstă de 36 de ani, care comanda o baterie de artilerie, îi scria soției pe 25 octombrie: „Am primit o scrisoare de la tine și nu pot să-ți spun ce bucurie am simțit. Astăzi e a șasea zi pe care o petrec în pivnița atelierului unui pietrar, unde poți ajunge numai târâș. Stau aici și direcționez tirul, în vreme ce în jurul meu explodează mine și proiectile, zguduind pământul. E imposibil să ieși după apă. Ceaiul fierbinte e marele nostru lux, iar rațiile ne sunt aduse noaptea. Ieri, a explodat un proiectil între mine și un cercetaș, sfâșiindu-mi partea de jos a paltonului. Am scăpat nevătămat, doar la cap am fost lovit de cutia măștii de gaze”. 14 Trei luni mai târziu, Horoșavin n-a mai avut același noroc, fiind ucis de o salvă trasă de inamic.

„Toți soldații noștri arată ca niște strigoi – slăbiți peste măsură de foame și frig”, scria unul dintre ei, Stepan Kuznețov. „Sunt în zdrențe, murdari și foarte, foarte înfometați”. 15 Ulterior, prim-planul epopeii Leningradului s-a mutat dinspre câmpul de bătălie spre lupta pentru supraviețuire dusă și pierdută de mulți dintre locuitorii săi.

Artileria germană bombarda orașul zilnic, la ore când șansele de a prinde victimele nepregătite erau maxime: 8 - 12, 17 - 18, 20 - 21. Rația de pâine a scăzut chiar sub nivelul estimat de diabolicul profesor Zigelmeyer ca necesar supraviețuirii: un minimum de 100 de tone de provizii trebuia să ajungă zilnic în oraș pe gheața lacului Ladoga. Adeseori însă, ele erau insuficiente. La 30 noiembrie de pildă, în oraș au ajuns doar 61 de tone. S-a copt pâine din grâul mucegăit, recuperat de pe un vapor care se scufundase în port, din turte de semințe de bumbac, din celuloză „comestibilă”, din resturi de făină adunate din saci și de pe podele, din ovăz furajer.

În octombrie și noiembrie, condițiile s-au înrăutățit progresiv. Tunurile și bombardierele germane loveau încontinuu străzile, școlile, clădirile publice, spitalele. Pe nenumărați cetățeni îi păștea inamitia; au început să fiarbă tapetul de pe pereți ca să extragă pasta din el, să gătească și să mestece piele. Când scorbutul a devenit endemic, s-a preparat un extras din ace de pin, bogat în vitamina C. S-a generalizat furtul cartelelor de rație - banii oricum nu mai foloseau la nimic. Din piețele orașului au dispărut porumbeii, care erau prinși și mâncați, la fel ciorile și pescărușii, apoi șobolanii și animalele de companie. La una dintre școlile de artă, bătrânul profesor Ian Șabolski a trimis după cea mai strălucită elevă a sa, o tânără de 18 ani pe nume Elena Martilla. „Lena”, i-a spus, „lucrurile se înrăutățesc pe zi ce trece. Nu cred că o să supraviețuiesc. Cineva trebuie totuși să immortalizeze ce se întâmplă acum. Tu ești portretistă, desenează chipurile leningrădenilor sub asediu - imagini oneste, care să arate cât de mult suferă ei în aceste împrejurări diabolice. Trebuie ca totul să rămână în memoria umanității. Generațiile viitoare trebuie prevenite în legătură cu ororile absolute ale războiului” 16

După această discuție, Elena Martilla a bătut străzile orașului, schițând, atât cât îi permiteau frigul și propria slăbiciune, chipuri alungite, trase, supte de foamete și lipsuri, așa cum nicio altă civilizație europeană modernă

nu mai văzuse la o asemenea scară. A observat că mulți adulți reacționau închizându-se în sine, suprimându-și emoțiile, devenind pasivi, retrași, purtându-se ca niște somnambuli. Copiii, în schimb, deveniseră nefirești de vioi. Un băiețel a făcut un comentariu foarte viu și spiritual despre un atac al Luftwaffe, spre groaza adulților aflați cu el în adăpost. Iată ce scrie Martilla: „Băiețelul acela parcă îmbătrânise cincizeci de ani în tot atâtea zile – avea chipul unui bătrân, iar, prin această maturizare nefirească, am simțit că fusese jefuit de inocența copilăriei. Era înfiorător să-i vezi curiozitatea firească în legătură cu monstruoasa mașinărie de război... M-am uitat mai bine în ochii lui și am văzut acolo o înțelepciune tulburătoare. Ce am zărit în acea clipă m-a zguduit profund: mi-am dat seama că un copilăș poate să arate ca un bătrân înțelept. În mijlocul atâtor suferințe cumplite, pentru scurtă vreme, se deșteptase la viață ceva extraordinar”. 17

Majoritatea leningrădenilor, lipsiți de electricitate, încălzire, lumină și un loc de muncă, parcă hibernau printre mormanele de zăpadă și moloz; ritmul vieții lor și procesele metabolice au încetinit, estompându-se asemenea sunetului tot mai stins al unui vechi gramofon. În blocul în care locuia Svetlana Magaeva, o bătrână pe nume Kamilla și-a pierdut treptat puterile, în ciuda eforturilor vecinilor care îi puneau mobila pe foc ca să o țină în viață, într-o dimineață, bătrâna s-a ridicat brusc din pat și s-a apucat să scotocească febril după mâncare prin toate dulapurile și colțișoarele. Furioasă că nu găsește nimic, a scos farfuriile din bufet și le-a trântit de podea, una câte una. Apoi s-a lăsat în patru labe și a scormonit printre cioburi, după firimituri de pâine. Curând după acest episod, Kamilla a murit¹⁸.

În decembrie, temperaturile au scăzut sub - 30 de grade Celsius, iar foametea ucidea zeci de mii de oameni. Rația de pâine s-a redus la 125 de grame. Unii au continuat să lucreze mecanic. La

Institutul Zoologic, expertul în insecte Anei

Reichardt, în vârstă de 50 de ani, lucra la opera sa de căpătâi, *Fauna Uniunii Sovietice*, până într-o bună zi, când a fost găsit mort pe o saltea din biroul lui. Sașa Abramov, actor la Teatrul de Revistă, ai cărui artiști abia mai reușeau să urce pe scenă din pricina slăbiciunii, a decedat într-o pauză, îmbrăcat în costumul unuia dintre cei trei mușchetari ai lui Dumas. Elena Skriabina nota: „Oamenii sunt atât de slăbiți de foame, încât moartea îi lasă complet indiferenți; se sting de parcă ar cădea într-un somn. Cei pe jumătate morți, care încă se mișcă de colo, colo, nici nu îi mai iau în seamă”. 19 Cadavrele înghețate zăceau pe străzi până ce erau adunate grămadă în sănii și aruncate în craterele făcute de bombe. Serviciile de informații germane, care urmăreau agonia orașului cu o fascinație rece, au calculat că, în trei luni, muriseră 200.000 de oameni.

Suferința i-a ocolit însă în bună măsură pe cei privilegiați. Jukov a fost chemat la Moscova când a devenit limpede că nu va mai avea loc nicio bătălie, lăsând orașul în mâinile reprezentanților partidului, care au mâncat bine pe toată durata asediului. Una dintre caracteristicile războiului din Rusia a fost aceea că privilegiile și corupția au continuat să existe, chiar în timp ce zeci de milioane de oameni mureau de foame. O parte dintre funcționarii de stat au fost evacuați pe calea aerului, la fel și cel mai celebru locuitor al orașului, compozitorul Dmitri Șostakovici, care a terminat la Kuibîșev Simfonia a VII-a, „Leningrad”, devenită simbol al asediului. Demnitarii care au rămas în oraș nu au dus lipsă de pâine, zahăr, chiftele și alte preparate, disponibile la o cantină a Institutului Smolnîi, tot ei având acces la o sală de cinema privată, bine încălzită. Circulau multe zvonuri despre cinismul nerușinat și privilegiile membrilor de partid. Un pamfletar anonim, care se iscălea „Rebelul”, a tipărit o foaie care a fost găsită pe stradă: „Cetățeni, jos cu regimul care ne lasă să murim de foame! Suntem jefuiți de ticăloșii care ne înșală, care își fac rezerve de alimente și ne lasă pe noi

flămânzi. Să mergem la autoritățile raionale și să cerem pâine. Jos cu conducătorii noștri!" Cei de la NKVD s-au dat de ceasul morții să-l găsească pe „Rebel”, iar în decembrie 1942 au reușit să smulgă o mărturisire de la un muncitor de 50 de ani pe nume Serghei Lujkov, care a fost trimis, inevitabil, în fața plutonului de execuție.

La finele lui 1941, gheața care acoperea lacul Ladoga a creat o legătură mai trainică cu lumea din exterior – legendara autostradă de gheață cu șase benzi, operă a 30.000 de muncitori civili. Patru mii de camioane au început să circule curând pe acest „Drum al Vieții”, însă puține dintre proviziile care soseau – inițial, 700 de tone pe zi – ajungeau la cetățenii de rând. La ordinele lui Stalin, a fost lansat un nou atac menit să rupă încercuirea, însă și acesta a eșuat, soldându-se cu obișnuitele pierderi grele. Nikolai Nikulin, un radiotelegrafist de pe frontul de la Volhov, situat în estul orașului, scria: „Am aflat ce înseamnă cu adevărat războiul. Într-o noapte liniștită, stăteam în adăpostul meu înghețat, neputând dormi din cauza frigului, scărpinându-mă peste tot din cauza păduchilor, plângând de epuizare și tristețe... într-un buncăr nemțesc gol, am mai găsit câțiva cartofi înghețați și tari ca piatra, am aprins un foc și i-am fiert în cască. Cu stomacul plin, parcă am mai prins inimă. După noaptea aceea, am început să mă schimb, să-mi dezvolt mecanisme de apărare, un instinct de autoconservare, puterea de a îndura. Am învățat să găsesc haleală... Odată, un cal care trăgea o sanie în apropierea noastră a fost omorât de un proiectil, în douăzeci de minute, nu mai rămăseseră din el decât măruntaiele și coama, fiindcă niște tipi isteți ca mine îl tăiaseră bucăți. Vizitiul nici nu-și revenise bine din șoc – stătea acolo, în sanie, cu hățurile în mână”. 20 Douăzeci de divizii au fost distruse în tentativele de eliberare a orașului. Singurul lor succes mai important s-a înregistrat pe 9 decembrie, când a fost reocupată intersecția de la Tihvin, aflată la nord-est de oraș. Astfel a devenit posibil transportul proviziilor până la un cap de linie situat mult în

afara orașului.

Foametea extremă persista. La 13 ianuarie, după ore de stat la coadă în zăpadă, Elena Kocina tocmai își luase bruma de pâine când un bărbat i-a înhățat-o, a băgat-o în gură și a vrut s-o înfulece. Orbită de furie, mama disperată s-a întors și s-a aruncat asupra lui: „A căzut la pământ – am căzut și eu cu el. Întins pe spate, a încercat să-și îndese în gură toată bucata de pâine. Cu o mână l-am apucat de nas și i l-am răsucit. Cu cealaltă am încercat să-i smulg chifla din gură. Bărbatul s-a împotrivit, dar din ce în ce mai slab. În cele din urmă, am reușit să recuperez tot ce nu apucase să înghită. Lumea se uita în tăcere cum ne luptam”. 21

Lidiei Ohapkina i se furaseră cartelele de rație, nenorocire care îi punea în primejdie de moarte mica familie, atât de disperată era situația²². În noaptea aceea, pentru prima oară în viața ei, femeia a căzut în genunchi și s-a rugat la divinitatea a cărei existență fusese negată de regimul stalinist: „Ai milă, Doamne, de copilașii mei nevinovați”. A doua zi dimineată, a bătut cineva la ușă. Femeia a deschis, iar în fața ei a apărut un soldat al Armatei Roșii, pe care nu îl cunoștea, dar care îi adusese un pachet de la soțul ei, aflat pe front, la sute de kilometri distanță. În pachet erau un kilogram de griș, un kilogram de orez și două pachete de biscuiți, care au salvat familia de la moarte. Alții nu au avut norocul ei. În primele zece zile din ianuarie, NKVD a raportat 42 de cazuri de canibalism – se găsiseră cadavre fără mușchii coapselor și ai pieptului. Mai grav, cei prea slăbiți au devenit potențiale victime, luându-li-se nu atât bunuri fără nicio valoare, cât mai ales carnea de pe ei. Pe 4 februarie, un bărbat a povestit la secția de miliție că văzuse 12 femei arestate pentru canibalism, acuzație pe care acestea nu au negat-o. „Una dintre ele, frântă și disperată, a spus că, atunci când soțul ei a leșinat din cauza extenuării și a lipsei de hrană, i-a tăiat o bucată de picior ca să se hrănească ea și copiii ei”. Deținutele plângeau, știind că le așteptă execuția²³.

În februarie, de departe cea mai grea lună a întregului asediu, s-au raportat zilnic 20.000 de morți; dizenteria făcea ravagii în rândurile populației slăbite. Erau cozi la cișmelele de pe stradă; focurile continuau să ardă, pentru că nu era destulă apă ca să fie stinse. Teatrul de Revistă s-a închis, iar rezerva de sicrie s-a epuizat. Mulți dintre cei care mai aveau energie să citească s-au apucat de *Război și pace*, singura carte în care sperau să găsească o explicație pentru suferințele lor. Supraviețuitorii nu aveau doar o voință ieșită din comun, ci și o anumită rutină de care se țineau cu îndărătnicie: se spălau, mâncau din farfurie, chiar își continuau studiile superioare. Autoritățile s-au gândit să-i evacueze pe civili în camioanele care se întorceau goale pe gheața lacului. Unele mame și copiii lor chiar au făcut această călătorie, dar mulți au murit pe drum; Stalin a respins totuși ideea unei evacuări în masă, din motive de prestigiu. Calvarul Leningradului s-a transformat într-o demonstrație de rezistență și tărie de caracter, cum numai o tiranie și-ar fi permis s-o realizeze și pe care probabil că numai rușii ar fi putut s-o îndure.

Britanicii și americanii au continuat să se teamă de o înfrângere a sovieticilor până la sfârșitul lui 1942; și-au dat seama foarte greu cu ce pierderi și greutăți se confruntau invadatorii. Către finele lui 1941, două milioane de soldați germani, care își căptușiseră tunicile cu ziare și paie ca să compenseze lipsa îmbrăcăminții adecvate, erau aproape la fel de strâmtorați ca rușii. Hans-Jiirgen Hartmann scria din Harkov: „M-am întrebat adesea cum va fi Crăciunul acesta. Din tabloul meu imaginar elimin întotdeauna războiul sau măcar îl împing undeva, la margine. Rostesc în minte cuvinte potrivite ocaziei. Crăciun, cămin, dor, bucurie, speranță. Dar ele, deși întotdeauna sincere și calde, îmi sunt tot mai ciudate și mai dragi. Îmi evocă ceva atemporal, ceva foarte prețios – totuși, în condițiile de pe Frontul de Est, abia de mai cred în așa ceva... Cât de brutal a ajuns să fie războiul acesta. Acum e un război

total, un război împotriva femeilor, copiilor și bătrânilor - iar asta este lucrul cel mai cumplit". 24

Franz Peters, împreună cu câțiva camarazi, a intrat din întâmplare în biserica unui orașel; comuniștii îi luaseră altarul, însă germanii s-au strâns în jurul găurii unde se aflate acesta și au început să cânte colinde. „Niciodată nu am auzit «Stille Nacht» cântat cu atâta fervoare... Mulți au fost mișcați până la lacrimi". 25 Karl-Gottfried Vierkom le-a citit cu glas tare camarazilor o carte poștală trimisă de mama lui din Germania: „Când am terminat, domnea o tăcere deplină. Departe de acel teribil dezastru - pe care nimeni nu și-l închipuise atunci când am intrat în Rusia - exista încă altceva. Se mai sărbătorea oare undeva Crăciunul, undeva unde oamenii își făceau în pace cadouri, se strângeau în jurul bradului și mergeau la slujba de la miezul nopții?" 26

La Berlin, nu era loc de astfel de sentimentalisme, care erau oricum grotești în contextul actelor de barbarie comise în mod sistematic de aceiași soldați care se adunau să cânte colinde și să-și plângă de milă. Hitler, înfuriat de eșecul suferit la porțile Moscovei, s-a numit pe sine în locul lui Walther von Brauchitsch și, din noua poziție de comandant suprem, i-a repetat lui Model ordinul draconic de a nu ceda nicio palmă de teren. Generalul Hoepner, unul dintre numeroșii comandanți care susțineau o retragere strategică, scria: „Mult au de suferit nervii celui care luptă împotriva inamicului, dar și împotriva propriului comandant suprem". 27 Câteva zile mai târziu, Hoepner s-a alăturat unei lungi liste de comandanți de pe Frontul de Est, printre care se aflau și von Rundstedt și Guderian, înlăturați pe motiv că erau slabi.

Model, general aspru și nazist convins, a risipit cu energie și succes norul negru al iminentului dezastru. La mijlocul lui ianuarie, sovieticii au încetat să mai câștige teren; pe 21, spre uluirea ofițerilor lui complet demoralizați, Model a lansat un contraatac la vest de Moscova. Ofițerii l-au întrebat ce forțe putea să

desfășoare. „Pe mine însumi!” a răspuns el cu dârzenie – iar asta a fost de ajuns. Pretutindeni improviza, alergând de la unitate la unitate, adesea sub tirul inamic, îndemnându-i pe comandanții locali mai întâi să rămână pe poziție, apoi să contraatace. S-au luat măsuri disperate pentru a li se permite soldaților să continue lupta la temperaturi de – 40 de grade Celsius. S-au amenajat adăposturi încălzite, unde aceștia se puteau odihni între cele câteva ore de activitate în aer liber, mai mult neputând să îndure; s-au construit „colibe de zăpadă” în jurul avioanelor, pentru ca motoarele să rămână calde peste noapte și să mai poată zbura. În ultimele zile din ianuarie și în primele zile din februarie, trupele lui Model, care nu renunțaseră la ideea de a ajunge la pozițiile avansate de la Rjev, le-au administrat rușilor mai multe înfrângeri și le-au cauzat pierderi grele.

De orori aveau parte ambele tabere. Corespondentul de război Vasili Grossman a întâlnit un țăran ducând un sac cu picioare de om înghețate, pe care voia să le dezghețe pe sobă ca să ia ghetete. Fritz Langkanke, din Divizia SS *Dos Reich*, descria cum un rus mort, înghețat bocnă, s-a înțepenit între roțile mașinii lui blindate: „Am luat un ferăstrău, l-am strecurat dedesubt și m-am apucat să-i tai brațele. În acel moment, fețele ni s-au apropiat și, din pricina mișcării ferăstrăului, a început și el să se miște. Am împietrit de groază. Mișcările erau doar o reacție la acțiunea ferăstrăului, dar o clipă mi s-a părut că mortul clatină din cap la mine”. 28 Wolf Dose, un soldat german care supraveghea niște prizonieri de război aflați la lucru la periferia Leningradului, descrie cu sinistră detașare soarta unui rus care a leșinat în timp ce aduna lemne lângă un adăpost: „A rămas o vreme întins în zăpadă, la – 20 de grade Celsius. Și-a revenit puțin... s-a ridicat în picioare. Frigul avea însă asupra lui un efect ciudat. S-a aruncat înainte [în adăpost] cu o asemenea putere, încât a aterizat drept pe sobă. A rămas acolo, năucit, cu pielea arzându-i încet. Cineva a reușit să-l dea jos și să-l întindă pe pământ.

Capul îi stătea pe lemnele pe care le adunase; mâna carbonizată îi era lipită de o bucată de lemn. Gemea încet”. 29 Apoi, cineva l-a săltat în picioare. „Din pricina mișcării bruște, și-a golit conținutul intestinelor în pantaloni, care s-au umflat și au plesnit. I-am văzut abdomenul subțire, umflat, plin de sânge, excremente și resturi de îmbrăcăminte... Privea în gol. Fața lui avea o stranie nuanță verde-albăstruie... Nu poți decât să speri că un foc de armă îi va curma repede suferința”. Soldații din ambele tabere au ajuns să nu mai fie mișcați de astfel de scene, fiecare gândindu-se, mai presus de orice, la propria salvare. Dose spunea cu indiferență: „Rusia, o țară plină de cruzime, trebuie tratată cu cruzime”. Armata Roșie se străduia să preia din nou inițiativa, dar era respinsă de fiecare dată. Profesionalismul Wehrmachtului era de neclintit. Generalul Gotthard Heinrici afirma că rușii nu făcuseră decât să repete greșeala germanilor, încercând să înainteze pe un front prea larg, opinie împărtășită și de Jukov. Este foarte puțin probabil ca rușii să fi avut forța ori competența necesară ca să-i înfrângă definitiv pe invadatori în acea iarnă, orice tactică ar fi adoptat. Intervențiile lui Stalin, de o stângăcie comparabilă cu a lui Hitler, au înlăturat însă până și această posibilitate. Armata 29 sovietică, rămasă izolată la vest de Rjev, a luptat aproape până la ultimul om. Nu s-au mai repetat capitulările în masă din vara anterioară, poate și fiindcă soldații lui Jukov știau acum ce soartă îi aștepta dacă acceptau prizonieratul. Germanii au susținut că, în bătălia de la Rjev, au murit 26.000 de ruși, cam tot atâția soldați cât pierduse Marea Britanie în trei ani de campanie nord-africană. Dovada prețului plătit în vieți omenești era vizibilă pretutindeni. „În timp ce treceam cu atenție prin acel carnaj, trupurile înghețate clincăneau ca porțelanul”, scria mirat ofițerul german Max Kuhnert³⁰. Rușii nu se plângeau însă niciodată de pierderile suferite; tot ce conta pentru ei era că frontul fusese împins la 280 km depărtare de Moscova. Din 22 iunie 1941 și până pe 31 ianuarie

1942, Germania a pierdut aproape un milion de oameni, peste un sfert din totalul trupelor angajate inițial în Operațiunea *Barbarossa*. Până la sfârșitul iernii, invadatorii și-au consolidat poziția și și-au refăcut formațiunile blindate.

Doctrina blitzkriegului a evoluat treptat pe parcursul campaniilor din 1939 - 1940 din Polonia și Franța. În 1941 însă, Hitler s-a angajat în mod explicit să distrugă Rusia printr-un „război-fulger”. Forțele armate, ca și economia Germaniei nu aveau capacitatea să susțină un alt tip de conflict. Planul Wehrmachtului cu privire la Operațiunea *Barbarossa* depindea într-o măsură covârșitoare de înfrângerea armatelor lui Stalin aflate la vest de linia Nipru-Dvina. Cu cât luptele se duceau mai în interiorul țării, cu atât mai dificilă devenea misiunea aprovizionării trupelor germane, în condițiile în care existau puțini kilometri de cale ferată și un număr insuficient de camioane, acestea consumând carburant prețios doar pentru a transporta încărcăturile. Bătăliile cele mai importante din campania franceză se purtasera la numai câteva ore de mers cu mașina de granița germană; acum însă, Wehrmachtul se angajase într-o luptă care se desfășura la mii de kilometri de bazele proprii.

Puțini soldați germani care au supraviețuit acelei ierni și-au recâștigat încrederea în comandanții lor, după ce și-o pierduseră în urma experienței trăite. Îi văzuseră pe ruși atacând pe schiuri, îmbrăcați în salopete de iarnă vătuite, pe care ei nu le aveau. Armele și vehiculele lor înghețaseră, în vreme ce ale inamicului funcționau. Soldații lui Stalin nu au atins niciodată măiestria tactică a germanilor; atacurile rușilor se bazau pe numărul lor mare și pe dorința de sacrificiu a acestora. Artileria sovietică era însă o forță de temut, iar avioanele, din ce în ce mai eficiente. Noul lansator de rachete Katiușa și tancul T-34, probabil cel mai bun din întreg războiul, i-au șocat pe germani și le-au dat curaj rușilor, deși, la prima utilizare a Katiușelor, soldații din ambele tabere au luat-o la fugă

îngroziți. Ofițerul german Helmut von Harnack scria: „Faptul că nu am dus această campanie până la capăt, că nu am ajuns la Moscova e o grea lovitură pentru noi. Că nu s-au anticipat problemele cu vremea... este, firește, un motiv important. Dar adevărul este că ne-am subestimat complet adversarul. Acesta a dovedit o forță și o rezistență de care nu îl credeam capabil – ba chiar o rezistență de care nu ne-am imaginat că ar fi în stare ființa omenească”.
31

Faptul că Stalin s-a ocupat personal de organizarea campaniei din 1941 a provocat dezastre care, uneori, amenințau să devină ireversibile. Refuzul lui de a ceda teren a fost cauza pierderii multora dintre cei 3, 35 de milioane de soldați ruși care au căzut prizonieri în anul acela. Poporul a demonstrat însă o voință de a lupta și de a se jertfi care se datora mai puțin ideologiei și mai mult virtuților țărănești, devotamentului visceral față de Maica Rusia și, nu în ultimul rând, constrângerii. Soldatul Boris Baromîkin descria execuția unui camarad dintr-o republică central-asiatică, acuzat de retragere neautorizată de pe poziție: „Sărmanul om stătea la numai câțiva metri de mine, mestecând liniștit o bucată de pâine; știa doar câteva cuvinte rusești și habar n-avea ce se întâmplă. Deodată, maiorul care prezida tribunalul militar a citit cu voce tare un ordin: «Dezertare de pe linia frontului – execuție imediată», și l-a împușcat în cap. Omul s-a prăbușit în fața mea – a fost oribil. A murit ceva în mine când am văzut asta”.

Recunoscând haosul în care se desfășurase una dintre retragerile lor, „ca o cireadă de vite desperate”, Baromîkin adăuga însă: „Singurul lucru care ne ținea laolaltă era teama că vom fi împușcați de comandanții noștri dacă încercam să fugim”. 32 Un soldat împușcat de camarazii lui în timp ce încerca să dezerteze le-a strigat din țărâna în care zăcea: „Or să vă omoare pe toți”. 33 Muribundul l-a zărit pe Nikolai Moskvîn, comisarul politic al unității. „Iar pe tine, pe tine, comisarule cu mâinile

pătate de sânge, pe tine or să te spânzure primul”. Moskvin și-a scos revolverul și l-a omorât, scriind apoi în jurnal: „Băieții au înțeles; o moarte de câine pentru un câine”. Ca să descurajeze dezertările, Armata Roșie a adoptat o nouă tactică: grupuri de soldați plecau cu mâinile ridicate spre liniile germane, unde aruncau o ploaie de grenade³⁴. Scopul era să-i determine pe germani să deschidă focul împotriva celor care voiau cu adevărat să se predea.

Cruzimea arătată de statul sovietic era indispensabilă pentru înfrângerea lui Hitler. Nicio democrație nu ar fi reușit să stabilească o ierarhie a nevoilor de o raționalitate atât de rece, în virtutea căreia soldații primeau cea mai mare parte a alimentelor, muncitorii civili, mai puține, iar „gurile inutile”, inclusiv bătrânii, doar cât să-și țină zilele. Peste două milioane de ruși au murit de foame în timpul războiului, în teritoriile controlate de propriul lor guvern. Succesul sovieticilor din 1941 - 1942 contrasta dramatic cu rezultatele slabe obținute de Aliați în Franța în 1940. Dincolo de Urnitele care caracterizau Armata Roșie din punctul de vedere al armamentului, pregătirii, tacticii și priceperii comandanților, cultura sovietică și-a înarmat oamenii pentru înfruntarea cu Wehrmachtul cu o dârzenie necunoscută cetățenilor mai slabi de înger ai democrațiilor occidentale.

„Acesta nu e un război al domnilor”, recunoștea locotenentul german von Heyl într-o scrisoare către familia lui. „Nu mai simți nimic. Viața omenească e atât de ieftină, mai ieftină decât lopețile cu care curățăm zăpada de pe șosele. Starea în care am ajuns vi se va părea vouă, celor de acasă, de necrezut. Nu omorâm ființe omenești, ci «inamici» lipsiți de personalitate - în cel mai bun caz, animale. La fel se poartă și ei cu noi”. ³⁵ Spectacolul prizonierilor înfomețați îi dezumaniza pe ruși în ochii multor germani în așa măsură încât orice sentiment instinctiv de milă dispărea. Un soldat al Wehrmachtului scria: „Se văicăreau și se târau în genunchi în fața noastră.

Erau ființe umane care nu mai aveau nimic omenesc în ele". 36

Sălbăticia arătată de invadatori a șters din mintea rușilor sălbăticia arătată de înșiși conducătorii lor. Invazia a unit zeci de milioane de ruși alienați de diferențele ideologice și rasiale, de epurări, foamete, nedreptăți instituționalizate și incompetență. „Marele Război pentru Apărarea Patriei” declarat de Stalin a devenit o realitate care, mai mult decât orice alt eveniment petrecut de la

Revoluția din 1917, a reușit să-i unească și să-i motiveze pe oameni. Până și SS-iștii lui Hitler au fost impresionați întrucâtva de modul în care sovieticii își îndoctrinaseră soldații. Indiferent de iluziile pe care și le mai făcea Berlinul, pe câmpul de luptă, aproape toți soldații germani recunoșteau acum amploarea, poate chiar imposibilitatea misiunii la care se înhămasse țara lor. Ofițerul de tancuri Wolfgang Paul recunoștea că: „Am dat buzna, mare greșală, pe un tărâm străin pe care nu-l vom putea cunoaște niciodată cum se cuvine. Totul e rece, ostil și împotriva noastră”. 37 Un alt militar scria acasă: „Și de-am lua Moscova, mă îndoiesc că asta ar pune capăt războiului din Est. Rușii sunt în stare să lupte până la ultimul om, până la ultimul metru pătrat din uriașa lor țară. Încăpățânarea și hotărârea lor sunt de-a dreptul uluitoare. Intrăm într-un război de uzură – și nu pot să sper decât că, pe termen lung, Germania va putea să-l câștige”. 38

Ultima scrisoare primită din Rusia de familia locotenentului de artilerie Jasper Monckeburg din Hamburg era datată 21 ianuarie 1942: „40% dintre ai noștri sunt plini de abcese și eczeme care supurează, mai ales pe picioare... Gărzile durează patruzeci și opt de ore, cu două, trei ore de somn, adesea întrerupt. Liniile noastre sunt așa de slabe, douăzeci sau treizeci de oameni per companie pe 2 km, încât am fi copleșiți cu totul dacă noi, artileria, nu am pune stavilă asaltului dușmanilor, care sunt de zece, douăsprezece ori mai puternici”. 39 După ce

au respins un atac al rușilor, infanteriștii l-au cărat pe locotenent în buncăr: „Fiindcă zăcusem patru ore și jumătate în zăpadă – pe un ger de – 35 de grade – nu îmi mai simțeam mâinile, nici picioarele și eram incapabil să mă ridic... Dacă n-ar fi nenorocitul ăsta de frig!” Monckeburg a fost ucis câteva zile mai târziu.

În februarie, generalul Gotthard Heinrici, aflat în vizită la Berlin, a fost șocat de indiferența lui Hitler față de relatările celor care văzuseră cu ochii lor imensa tragedie ce se petrecea în Est. Führerul a preferat să discute numai chestiuni tehnice, de pildă despre fortificațiile antitanc. Când a pomenit la un moment dat de iarna rusească, a făcut-o în derâdere: „Din fericire, nimic nu ține o veșnicie, iar gândul acesta ar trebui să ne consoleze. Dacă, în clipa de față, soldații se transformă în blocuri de gheață, asta nu va împiedica soarele de aprilie să strălucească și să readucă la viață pământurile acelea sterpe” Un soldat german, pe nume Wolfgang Huff, scria la 10 februarie 1942 din Siniavino: „Se înserează. Pocnetul salvelor de artilerie – și fumul alb se ridică peste pădure. Realitatea crudă a războiului: ordine strigate cu asprime, lupta cu muniția prin zăpadă. Apoi, o întrebare surprinzătoare – «ai văzut apusul?» Deodată, mi-a venit un gând: cât de tare am tulburat noi pacea și liniștea acestui pământ”.

În februarie, la ordinele lui Stalin, armatele lui s-au aruncat din nou asupra pozițiilor germane, fiind respinse cu pierderi grele. Sistemul sovietic de aprovizionare era la un pas de colaps, mulți soldați îndurând privațiuni extreme. Dacă 2, 66 de milioane de ruși au căzut la datorie, campania îi costase pe invadatori aproape un milion de morți, la care se adăugau 207.000 de cai, 41.000 de camioane și 13 600 de tunuri. La 1 aprilie, înaltul Comandament al Wehrmachtului a estimat că numai opt dintre cele 162 de divizii din Rusia erau „gata de atac”. Din cele 16 formațiuni de panzere, numai 160 de tancuri mai erau utilizabile. După cum anticipase Hitler, odată cu venirea primăverii, trupele aveau să se pună iar în mișcare

și să obțină victorii. Însă adevărul crud al primului an de război din Est era acela că Rusia rămânea neînvingă.

Lângă Tuia, o bătrână le-a dat lui Vasili Grossman și micului său grup niște cartofi, sare și lemne de foc. Fiul ei, Vania, era pe front. Bătrâna i-a spus lui Grossman: „O, pe vremuri eram așa de sănătoasă, ca un armăsar. Diavolul a venit azi-noapte la mine și m-a prins de mână cu unghiile. Am început să mă rog: «Să învie Dumnezeu și să se risipească vrăjmașii Lui»... Vania al meu a venit la mine azi-noapte. S-a așezat pe un scaun și s-a uitat la fereastră. I-am zis: «Vania, Vania!», dar el n-a răspuns”. 40 Grossman scria: „Dacă vom ieși învingători din acest război îngrozitor, crud, va fi numai pentru că în poporul nostru sunt atâtea inimi nobile, atâtea oameni drepecți, suflete de o imensă generozitate, bătrâne ca aceasta, mamele unor fii care, din simplitatea lor nobilă, își dau acum viața pentru neam cu generozitatea cu care bătrâna aceasta din Tuia ne-a dat nouă tot ce avea. Nu sunt mulți ca ei în țara noastră, dar vor învinge”. 41

Britanicii, impresionați de rezistența sovieticilor, au adoptat Rusia ca pe un aliat, cu un entuziasm care i-a îngrozit, ba chiar i-a înfricoșat pe cei din casta conducătoare. Această stare de spirit e oglindită de un bătrân londonez care, într-o tavernă din East End, declara: „N-am crezut niciodată că rusnaccii ăia-s măcar pe jumătate așa răi pe cât se zice. Mie-mi pare că mulți sunt chiar mai buni decât unii dintre noi. În fine, în sănătatea lor!” 42 În cercurile mai înalte, apologeții intelectuali ridicau în slăvi virtuțile societății staliniste, în condițiile în care, în mass-media, nu se sufla o vorbă despre barbariile sovietice. Candidatul republican la alegerile prezidențiale din 1940, Wendell Willkie, scria în cartea *One World*, publicată în epocă: „În primul rând, Rusia este o societate eficientă. Funcționează. Este capabilă să supraviețuiască... în al doilea rând, Rusia este aliatul nostru în acest război. Rușii, mai greu încercați de puterea lui Hitler chiar decât britanicii, au făcut față în mod strălucit acestei încercări...

în al treilea rând, după război, trebuie să colaborăm cu Rusia... Dacă nu vom învăța să facem asta, nu va exista o pace durabilă". 43 Savantul britanic Bernard Pares scria în *Spectator* despre „recunoașterea plină de gratitudine a imensei poveri purtate de un popor măreț și viteaz, în lupta noastră comună împotriva forțelor răului, alături de dorința sinceră [a britanicilor] ca și după război să continue această strânsă prietenie, fără de care pacea în Europa nu este posibilă" 44.

Pares aplauda o nouă relatare despre societatea sovietică, publicată de un admirator american: „Este o imagine a unor... ființe umane imperfecte, gata să învețe din greșelile lor, care, în ciuda unor dificultăți uriașe... încearcă să construiască, într-una dintre cele mai înapoiate țări din Europa, o societate omenească nouă, în care principala grijă a Statului se manifestă față de... marea masă a populației". Mulți au înghițit fericiți aceste absurdități, recunoscând că, într-adevăr, războiul dovedea superioritatea sistemului sovietic. Un prieten i-a spus soldatului britanic Henry Novy: „Comunismul nu și-a arătat nici pe jumătate puterea...

nicio altă țară nu ar fi putut să facă asta, numai o țară comunistă, cu sprijinul real al poporului". 45

Este probabil adevărat că numai rușii ar fi putut să îndure și să realizeze ce au realizat în condițiile catastrofei din 1941. Este însă mai puțin plauzibil ca succesul lor să se fi datorat caracterului nobil al societății comuniste. Până la *Barbarossa*, Stalin a căutat să facă front comun cu Hitler, chiar dacă în scopuri diferite. Chiar și atunci când Rusia s-a alăturat democrațiilor occidentale pentru a înfrânge nazismul, Stalin a urmărit extinderea imperiului sovietic, dominația și asuprirea a sute de milioane de oameni, cu o hotărâre de neclintit și, în final, cu succes. Oricare ar fi meritele poporului rus în lupta sa pentru alungarea din țară a invadatorilor, obiectivele lui Stalin erau la fel de egoiste și de ostile libertății omului ca obiectivele lui Hider. Conduita sovietică poate fi considerată mai puțin

barbară decât cea nazistă numai fiindcă nu a adoptat o enormitate de felul Holocaustului. Cu toate acestea, Aliații occidentali erau obligați să-și exprime gratitudinea, deoarece suferințele și jertfele Rusiei au salvat viața a sute de mii de tineri soldați britanici și americani. Deși nu apărarea vreunor idei nobile a făcut ca Rusia să devină principalul câmp de luptă al acestui război – ci mai degrabă înclăștarea dintre doi monștri rivali – acolo a întâlnit Reichul forțele care îi vor aplica inevitabila pedeapsă.

Capitolul 8

America intră în luptă

Poporul american a asistat la primele 27 de luni ale războiului din Europa cu un amestec de fascinație, groază și dispreț. Personajul principal al romanului. Se *Little Time*, de J.P. Marquand, spune la un moment dat: „Puteai să scapi de război o vreme, dar nu mult timp, fiindcă războiul era pretutindeni, chiar și în lumina soarelui. Se ascundea în spatele tuturor lucrurilor, tuturor cuvintelor și faptelor tale. Îi simțeai gustul în mâncare, îl auzai în acordurile muzicii”. Mulți considerau acest conflict și triumfurile nazismului ca pe un reflex al degenerării colective a europenilor. Exista o animozitate limitată față de Axă și o oarecare atitudine de susținere activă față de Hitler în rândurile etnicilor germani. Un sondaj de opinie realizat de Universitatea Princeton la 30 august 1939 releva că 68% dintre americani se declarau împotriva dreptului cetățenilor SUA de a se înrola în Wehrmacht, în vreme ce 26% erau de părere că acest drept trebuia să existe¹. Foarte puțini voiau să-și vadă țara intrând, indiferent de partea cui, într-o baie de sânge de care îi despărțea un ocean. Centrul Roper a întrebat, în cadrul unui sondaj realizat în septembrie 1939, ce politică ar trebui să adopte SUA față de națiunile beligerante. Dintre cei care au răspuns, 37, 5% s-au declarat în favoarea evitării oricărei implicări și a continuării relațiilor comerciale cu ambele tabere, 23, 6% s-au opus oricăror

legături comerciale cu cele două tabere și doar 16, 1% s-au declarat în favoarea modificării statutului de țară neutră și a acordării de ajutor Marii Britanii și Franței, dacă acestea erau în pericol să fie învinse. Intervenționismul se bucura de susținere mai ales în statele din sud și vest.

În deceniul anterior, președintele Franklin Roosevelt se arătase consternat de faptul că poporul său nu voia să accepte că era el însuși în pericol. La 30 octombrie 1939, acesta îi scria ambasadorului său la Londra, Joseph Kennedy: „Noi, cei de aici, în ciuda pașilor importanți pe care i-am făcut în ultimii șase ani în direcția înfăptuirii unității naționale, avem încă multe de învățat despre «relativitatea» geografiei mondiale și despre rapida dispariție a distanțelor și a economiei pur locale”. 2 Cu toate acestea, dată fiind prevalența izolaționismului, între 1939 și 1941 el s-a simțit obligat să acționeze cu precauție în sprijinul Marii Britanii. Om politic prudent din multe puncte de vedere, Roosevelt a trebuit să facă față „cele mai volatile opinii publice din lume”, cum o numea unul dintre susținătorii lui. Robert Sherwood, o prezență obișnuită la Casa Albă, scria: „Înainte de producerea dezastrului din Europa de Vest și de apariția lui Winston Churchill, cauza Aliatilor nu le mirosea bine nici măcar celor care urau fascismul și ticăloșiile lui”. 3

Scriitorul John Steinbeck a petrecut câteva săptămâni în primăvara lui 1940 navigând de-a lungul coastei de vest a Americii de Sud, de unde, la 26 martie, îi scria unui prieten: „De când am plecat, n-am mai primit nicio veste despre Europa și nici nu ne prea dorim să primim. Iar oamenii pe care îi întâlnim pe țărm n-au auzit niciodată de Europa, lucru care pare să le priască. Toată călătoria aceasta nu face decât să ne confirme așteptările, ne oferă o imagine a lumii în care nu predomină Hitler și Moscova, ci ceva mai important și mai durabil decât oricare dintre ei”. 4 Steinbeck, la fel ca mulți oameni cu vederi liberale, era convins că America va fi în cele din urmă obligată să intre în luptă, însă nu manifesta niciun

entuziasm față de această perspectivă. „Dacă nu ar fi acest război iminent, aş putea să sper la câțiva ani de viață frumoasă și liniștită”, scria el la 9 iulie⁵.

În aprilie 1940, în dimineața de după invazia Norvegiei, reporterii s-au îngrămădit în biroul lui Roosevelt și l-au întrebat dacă aceasta aduce SUA cu un pas mai aproape de intrarea în război. Ca de obicei, președintele și-a ales cuvintele cu multă grijă: „Să zicem că evenimentele din ultimele patruzeci și opt de ore îi vor determina indubitabil pe mulți americani să se gândească la posibilitatea unui război” Roosevelt a recunoscut că a ezitat să candideze pentru un al treilea mandat de președinte în 1940 și a lăsat a se înțelege că numai criza mondială, mai precis căderea Franței, l-a convins să facă acest pas. „Chestiunea candidaturii lui Roosevelt”, scria Adolf Berle, unul dintre apropiații președintelui, la 15 mai 1940, „se decide undeva pe malurile râului Meuse”.⁶ Ezitățile președintelui erau probabil lipsite de sinceritate, de vreme ce, asemenea multor altor conducători de state, și lui îi plăcea puterea. Posteritatea e convinsă că niciun alt american nu ar fi putut să ajute țara să treacă prin cea mai gravă criză din istoria omenirii, însă, la momentul respectiv, câțiva conaționali perseverenți, mai ales comunitatea oamenilor de afaceri, respingeau categoric această idee. Donald Nelson, care va deveni ulterior marele susținător al mobilizării industriei americane, scria: „Cine altcineva, în afară de președintele Statelor Unite, a înțeles cu adevărat însemnătatea misiunii noastre?... Toți cei pe care i-am întâlnit și cu care am discutat, inclusiv membri ai Statului-Major General, ofițeri de rang înalt din armată și marină, distinși oameni de stat și legiuitori, au văzut programul defensiv doar ca pe un mijloc de a ne pregăti să ținem dușmanul departe de țărmurile noastre”.

7

Reînarmarea începuse în mai 1938, când, prin adoptarea Legii privind dezvoltarea marinei, Roosevelt a alocat 1, 15 miliarde de dolari. A urmat în noiembrie 1939

Legea *cash-and-carry*¹⁴, care modifica Legea neutralității, permițând beligeranților – în practică, doar francezilor și britanicilor – să cumpere armament american. Roosevelt a prezidat o întâlnire a șefilor militari, organizată la Casa Albă, la care i-a sfătuit să se pregătească de război și de o extindere importantă a forțelor armate. În 1940, a promovat în Congres o Lege a serviciului militar selectiv, care impunea încorporarea și un program național de reînarmare în valoare de 15 miliarde \$. Roosevelt a adresat legislativului un mesaj personal, declarând că vrea ca Statele Unite să construiască 50.000 de avioane pe an. Drept reacție, șefii de stat-major i-au trimis o notă concisă, semnată de amiralul Harold „Betty” Stark: „Stimate domnule președinte – GROZAV – Betty (în numele tuturor) Armata SUA și-a sporit efectivele de la 140.000 de soldați, în septembrie 1939, la 1, 25 de milioane, doi ani mai târziu, însă șefii de stat-major știau că armatele lor nu erau deloc pregătite pentru un război de amploare. Mulți membri ai forțelor armate, dar și numeroși civili au rămas sceptici cu privire la necesitatea sau perspectiva intrării țării lor în război.

Tinerii recrutați conform Legii serviciului militar selectiv stăteau bosumflați în cazărmi: „O unitate militară pe timp de pace e un loc plictisitor”, scria Carson McCullers într-un roman din 1941. „Se întâmplă diverse lucruri, dar apoi ele se repetă la nesfârșit... Poate că plictiseala asta dintr-o unitate militară e cauzată mai ales de izolarea ei, de prea mult timp liber și de prea multă siguranță, căci, odată intrat în armată, omul nu trebuie decât să te țină după cel din fața lui”. 8 Jurnalistul Eric Sevareid vorbea despre faptul că Roosevelt „strângea încet, încet o armată formată din oameni șovăielnici, confuși și plini de resentimente. Niciun lider civil nu îndrăznește să-i numească «soldați» – de parcă era ceva

14 Legea respectivă permitea vânzarea de tehnică militară și arme unor țări beligerante, atâta vreme cât beneficiarii realizau transportul cu navele proprii și plăteau pe loc în numerar (n.red.).

rușinos în acest cuvânt... Puțini aveau cutezanța de a spune că treaba lor era să învețe să ucidă” 9.

Ezitantul proces de consolidare a forței militare a SUA a cuprins și achiziționarea unui număr de 20.000 de cai. „Armata SUA a început mult prea târziu pregătirile pentru al Doilea Război Mondial”, scria Martin Blumenson. „Drept urmare, programul de instruire, procurarea armamentului și practic toate celelalte s-au făcut în grabă, într-o manieră improvizată, aproape haotică și într-un mod cu totul necorespunzător în toată perioada, extrem de scurtă, de mobilizare și organizare de dinainte și de după Pearl Harbor”. 10 Locotenentul-colonel Dwight E. Eisenhower, care comanda un batalion de infanterie la Fort Lewis, Washington, le-a spus soldaților din subordinea lui: „Mergem la război. Țara aceasta merge la război, iar eu vreau oameni pregătiți să lupte în acel război”. 11 însă genul acesta de retorică nu a făcut decât să-i aducă porecla de „Ike Alarmistul”.

Mulți intelectuali americani disprețuiau războiul din Europa, considerându-l un conflict între imperialiști rivali, opinie care se regăsește și în broșura lui Quincy Howe din 1937 intitulată *England Expects Every American to do His Duty* („Anglia se așteaptă ca fiecare american să-și facă datoria). Li se părea mai ușor să se gândească la o cruciadă americană explicită împotriva fascismului decât la una în care americanii ar fi fost aliații vechilor națiuni europene, ferindu-se să fie părtași la perpetuarea imperiilor britanic, francez și olandez, lucru care ar fi adus atingere onoarei și virtuții propriului popor. Americanii puneau sub semnul îndoielii moralitatea unui război dus alături de vechii conservatori britanici. Cei de la publicația de stânga *Partisan Review* afirmau: „Intrarea noastră în război sub lozinca «opriți-l pe Hitler» ar aduce aici imediat totalitarismul”.

William Claflin, trezorierul Universității Harvard, i-a spus președintelui instituției: „Hitler o să câștige. Hai să ne împrietenim cu el”. Robert Sherwood consemnează

numărul mare de afaceriști, precum generalul Robert Wood, Jay Hormel și James Mooney, care erau și ei convinși de triumful iminent al Germaniei lui Hitler și, în consecință, de faptul că „ar fi bine ca SUA să se pregătească «să facă afaceri» cu el” 12. La o întrunire organizată la ambasada SUA de la Londra pe 22 iulie, înalții diplomați prezenți au căzut de acord că existau 50% șanse ca Marea Britanie să nu fie cucerită până la 30 septembrie, dar prin acest vot de încredere, dat cu jumătate de gură, se admitea implicit că existau tot atâtea șanse ca, până la aceeași dată, insula lui Churchill să fie ocupată. În numărul din septembrie 1940 al publicației *Atlantic Monthly* Kingman Brewster și Spencer Klau, redactori-șefi ai ziarelor studențești de la Yale și Harvard, au publicat un manifest în care se afirma hotărârea studenților de a nu salva Europa de Hitler.

Britanicii au primit aceste declarații cu o consternare lesne de înțeles. Deși premierul lor își pusese toate speranțele de victorie într-o intrare a Statelor Unite în război, în vara lui 1940, exasperarea produsă acestuia de puținătatea ajutorului american nu era egalată decât de scepticismul privind încrederea pe care o putea avea în unii factori de decizie de la Washington. La 17 iulie, Churchill scria, opunându-se dezvăluirii informațiilor militare secrete: „Până când Statele Unite nu vor fi mai aproape de război decât sunt acum, nu mă grăbesc să fac publice secretele noastre. Mă aștept ca orice informație încredințată serviciilor americane, în care nu încapе îndoială că sunt o mulțime de germani, să ajungă în scurtă vreme la Berlin” 13 Și-a schimbat părerea doar când a devenit evident faptul că franchetea era indispensabilă obținerii unui ajutor material american.

Roosevelt a obținut sprijinul intern necesar atât ajutorării Marii Britanii, cât și reînarmării Statelor Unite adoptând argumentul formulat de generalul John Pershing, cel mai celebru militar american din Primul Război Mondial: politicile lui nu aveau ca scop să grăbească

intrarea țării în conflict, ci să țină conflictul departe de țară. Britanicii au fost obligați să plătească cu bani gheață fiecare transport de armanent, până când și-au epuizat rezervele de lichidități și aur și a intrat în vigoare, la finele lui 1941, Legea privind împrumutul și închirierea. Faptul că Roosevelt a determinat poporul american să accepte înțelegerea distrugătoare-contra-baze încheiată cu Marea Britanie în septembrie 1940 a fost aplaudat până și de publicația izolaționistă *Chicago Tribune*: „Orice aranjament care furnizează SUA baze navale și aeriene în regiuni care trebuie aduse în zona de apărare americană trebuie acceptat ca un triumf. Churchill a luat în considerare avertismentele insistente venite de la Washington de a nu spune public, înaintea alegerilor prezidențiale din 1940, nimic din ce ar putea să sugereze că America va lupta în Europa.

Înfrângerea suferită de Luftwaffe în Bătălia Angliei a contribuit semnificativ la schimbarea atitudinii americanilor nu în favoarea participării la conflict, ci în favoarea convingerii că Churchill și ai lui puteau să reziste și singuri. În septembrie, secretarul de război, Henry Stimson, scria în jurnalul său: „E interesant de observat cum curentul de opinie a devenit favorabil unei eventuale victorii a M [arii] B [ritanii]. Atmosfera de pesimism care prelua acum două luni s-a risipit. Rapoartele observatorilor noștri aflați de cealaltă parte s-au schimbat și sunt acum chiar foarte optimiste”. Între timp, Pactul tripartit semnat de Germania, Italia și Japonia a întărit percepția publicului american că lumea era amenințată de un rău comun. Statele Unite și Marea Britanie s-au trezit în situația de a fi două dintre cele 12 state democratice care mai existau pe glob. Un sondaj de opinie realizat în octombrie arăta că 59% dintre americani susțineau acordarea unui ajutor material poporului britanic, chiar cu riscul unui război.

Izolaționismul a rămas însă un factor de mare însemnătate în campania prezidențială din 1940. Deși

candidatul republican, Wendell Willkie, era în adâncul sufletului un intervenționist, în timpul campaniei, discursul lui a fost vizibil ostil intrării în război. Roosevelt s-a alarmat când și-a dat seama că, în calitatea lui de presupus susținător al războiului, risca să piardă. Generalul Hugh Johnson, care scria editoriale pentru publicațiile Scripps-Howard, nota: „Nu cunosc niciun observator bine informat al Washingtonului care să nu fie convins că, dacă dl R va fi ales, ne va târî pe toți în război cu prima ocazie, iar dacă nu se va ivi niciuna, și-o va crea el”. 14 Un sondaj realizat de publicația *Fortune* în 4 noiembrie 1940 arăta că 70% dintre americani considerau că există 50% șanse ca America să intre în război; dar, în vreme ce 41% erau în favoarea acordării unui sprijin material necondiționat Marii Britanii, numai 15, 9% sprijineau trimiterea unor trupe americane. Pe fondul creșterii cheltuielilor cu apărarea, Lyndon Johnson, un congresmen democrat apropiat administrației în mai toate chestiunile interne, a atras pentru Texas o finanțare preferențială grasă. Cu toate acestea, Johnson s-a pronunțat împotriva amestecului american în problemele Europei, spunându-le alegătorilor săi în iunie 1940: „Capacitatea poporului american de a gândi calm și de a acționa înțelept într-o perioadă de criză ne va ține departe de război”. 15 Nu și-a schimbat părerea decât în vara lui 1941, când înfrângerile suferite de britanici în Mediterana l-au convins că SUA nu pot accepta amenințarea unui triumf al Axei.

Forța curentului izolaționist l-a determinat pe Roosevelt să facă o declarație în timpul unei transmisiuni radio din campania prezidențială, care s-a dovedit a fi una dintre cele mai controversate declarații din toată viața lui: „Adresându-mă vouă, mame și tați, vă dau încă o asigurare. Am mai spus asta și înainte, dar o spun încă o dată și voi continua să o repet. Băieții voștri nu vor fi trimiși în niciun război străin”. Soția președintelui, Eleanor, s-a numărat printre cei consternați de această afirmație. În rubrica pe care o avea în ziar, intitulată „My

Day" („Ziua mea”), ea o tempera astfel: „Nimeni nu poate astăzi să vă promită cu onestitate pace în țară sau peste hotare. Tot ce poate face un om este să promită că se va strădui din răspuțeri să împiedice țara aceasta să intre în război”. Înclinația lui Roosevelt către o oarecare lipsă de transparență, ba chiar către minciună era bine cunoscută. Dar enigma care, în 1940 – 1941, dădea bătăi de cap deopotrivă lui Winston Churchill și poporului american nu își va găsi poate niciodată rezolvarea: ar fi implicat Roosevelt Statele Unite în război dacă Axa nu ar fi grăbit o atare decizie?

În ziua votului, 5 noiembrie 1940, președintele a fost reales cu sprijinul a 55% dintre alegători, 27, 2 milioane de voturi contra 22, 3 milioane. Trimisul Statelor Unite în Irlanda, care era totodată unchiul lui Roosevelt, descria reacția pe care au avut-o britanicii la aflarea rezultatului: „În dimineața aceasta, la ora opt, distinsul crainic al BBC a început prin a spune: «A ieșit Roosevelt!» Vocea îi trăda ușurarea și o oarecare euforie”. Rezultatul alegerilor a scos însă în evidență forța opoziției cu care continua să se lupte președintele. Multe milioane de americani împărtășeau opiniile lui George Fisk, de la Universitatea Cornell, care afirma că „niciun război nu și-a atins vreodată scopul declarat”. În decembrie, Roosevelt atrăgea atenția guvernului britanic că detaliile tranzacțiilor cu armanent nu trebuie divulgate absolut nimănui – nu din motive de securitate, ci din motive de politică internă.

În ianuarie 1941, scriitorul american Joe Dees îi scria de la New York unui prieten britanic: „Toate discuțiile au ca subiect ajutorul acordat Marii Britanii. Americanii sunt mândri de felul în care rezistă britanicii, entuziasmați de succesele din Albania și Libia, îngrijorați de încăpățânarea sinucigașă a Irlandei [de a rămâne neutră], temători de propria noastră intrare în luptă, însă dornici să dea tot ajutorul de care suntem capabili”. 16 Deeds s-a dovedit însă un fin observator al nuanțelor când, mai târziu, a scris: „Unii dintre prietenii mei sunt de părere că

Roosevelt ar trebui să ia măsuri mai drastice, să trimită escorte formate din nave militare americane etc. Ei cred că, în loc să impună ritmul în politica națională, FDR a rămas în urmă. Eu cred însă că ne conduce atât de repede cât îi îngăduim noi. «Noi» înseamnă 130 de milioane de oameni, inclusiv marea masă a celor din regiunile central-vestice, cultivatori de porumb și grâu și crescători de vite, care sunt cu inima antinaziști, dar care în rușii capului nu pricep cum vor reuși germanii să treacă oceanul și, odată ajunși aici, să facă vreo ispravă. N-aș putea să afirm că opinia publică americană nu este conștientă. Este chiar foarte conștientă. Dar îi lipsește acea convingere arzătoare care i-a împins pe unii să moară în Spania, iar pe alții, să se alăture Francezilor Liberi”. 17

Argumentele invocate de Roosevelt în favoarea ajutorării Marii Britanii erau oglinda celor folosite mai târziu de Aliați în sprijinul asistenței acordate Uniunii Sovietice: ajutorul material i-a scutit pe americani de sacrificii, așa cum sângele vărsat de ruși a salvat viața multor soldați britanici și americani. Legea privind împrumutul și închirierea, adoptată în martie 1941, autoriza livrările pe credit - numai un procent din muniția utilizată de armata lui Churchill în acel an a fost furnizată în baza legii amintite; ulterior însă, programul respectiv a asigurat o bună parte din cantitatea de hrană și combustibil necesară britanicilor, dimpreună cu o parte a tancurilor, avioanelor de transport și mijloacelor amfibii. Producția industrială a britanicilor s-a concentrat asupra avioanelor de luptă, navelor de război, armelor și vehiculelor militare. Începând cu 1941, ei au depins aproape în totalitate de creditul american în ceea ce privește susținerea efortului de război.

Deși Winston Churchill s-a zbatut să-l convingă pe președintele SUA să intre în război înainte de Pearl Harbor, a avut noroc că eforturile lui au eșuat. În eventualitatea puțin probabilă că Roosevelt ar fi determinat Congresul să adopte o declarație de război

contra Germaniei, președintele s-ar fi trezit la cârma unei națiuni divizate. Până în decembrie 1941, opinia publică americană a continuat să se opună cu încăpățănare unui război cu Hitler. O parte mult mai însemnată se declara în favoarea unor măsuri mai aspre contra japonezilor, care s-au concretizat mai cu seamă în iulie 1941 sub forma înghețării activelor japoneze și a interzicerii tuturor exporturilor. Măsurile respective au împins practic

Japonia în război, deoarece petrolul de care avea nevoie aceasta provenea în proporție de 80% din Statele Unite și Indiile de Est Olandeze. Embargoul asupra exporturilor s-a bucurat de o mai mare popularitate în rândurile americanilor decât creșterea de către Roosevelt a rolului jucat de Marina SUA în Bătălia Atlanticului, prin escortarea tot mai aproape de destinație a convoaielor care se îndreptau spre Marea Britanie și implicarea sporadică în schimburi de focuri cu submarinele germane.

Oricare ar fi fost dorințele personale ale președintelui, Congresul a rămas un semnificativ factor de control al politicii americane, până când Tokio și Berlinul au decis să pună punct disputei. Istoricul David Kennedy afirmă că, de vreme ce Germania a fost întotdeauna principalul inamic al statelor democratice, Roosevelt ar fi servit mai bine interesele națiunii sale dacă ar fi evitat un război cu Japonia și s-ar fi concentrat asupra distrugerii nazismului: „un strop de conciliatorism – un alt nume dat diplomației – ar fi putut să dea roade bogate” 18. Odată Hitler învins, susține Kennedy, ambițiile cercurilor militariste japoneze ar fi fost zădărnicate prin amenințarea cu utilizarea imensei forțe aliate sau chiar folosirea acesteia, iar costurile în vieți omenești și resurse financiare ar fi scăzut considerabil. Însă acest argument ridică un mare semn de întrebare: ar fi reușit vreodată Roosevelt să-și convingă poporul să lupte împotriva Germaniei în absența unui atac devastator, de felul celui pe care Hitler a refuzat să-l inițieze?

Chiar și după ce s-a declarat război în decembrie

1941, de fapt, până la încetarea ostilităților, puțini americani au simțit față de germani o animozitate egală cu cea manifestată față de japonezi. Aceasta nu este doar o chestiune de sensibilități rasiale. La mijloc era și o profundă compasiune pentru ororile prin care trecuse și continua să treacă China din pricina japonezilor. Majoritatea cetățenilor americani deplâneau faptele naziștilor, însă ar fi rămas indiferenți, ba chiar ostili față de trimiterea unor trupe în Europa dacă Hitler nu ar fi împins lucrurile într-acolo.

La 27 mai 1941, după căderea Greciei și a Cretei, 85 de milioane de americani din întreaga țară au ascultat la radio discursul lui Roosevelt în care acesta avertiza în privința pericolelor unei victorii naziste. Națiunea era, după cum se exprimă un istoric, „înfricoșată, tristă și tulburată” 19. Președintele și-a încheiat discursul declarând „stare de necesitate pe termen nelimitat la nivelul întregii țări”. Nimeni nu știa sigur ce înseamnă asta. Un lucru însă era limpede, că aducea războiul un pic mai aproape și acorda executivului puteri sporite. Multe orașe mai mici, în special cele din sud, au intrat într-o perioadă de creștere economică accelerată datorită programelor de construcții militare și navale. Cu toate acestea, conflictele de muncă au persistat. Unii muncitori din industrie se simțeau la fel de străini de țelurile naționale ale Americii și de angajatorii lor ca muncitorii britanici. În 1940, 1 300 de muncitori au murit în subteran și mulți alții au fost mutilați în exploatările miniere neautorizate. Furia era la cote atât de ridicate, încât, deseori, grevele degenerau în violențe. De exemplu, patru oameni au murit și alți 12 au fost răniți grav într-un conflict desfășurat în 1941 în districtul Harlan din statul Kentucky.

Opinia publică s-a împotrivit cu tărie primirii unor refugiați străini, victime ale persecuțiilor naziste. În iunie 1941, s-a decretat că persoanele cu rude în Germania nu pot intra pe teritoriul SUA. Izolațiștii nu s-au dat o clipă

bătuți. A existat un puternic lobby irlandez, cel mai vehement exponent al acestuia fiind părintele Charles Coughlin, pamfletar și vedetă de radio. Roosevelt îi scria la 19 mai 1941 lui James O'Connor, kongresmen de Montana, izolaționist de frunte și susținător al părintelui Coughlin: „Dragă Jim, când o să vă treacă vouă, irlandezilor, ura față de Anglia? Nu uita că, dacă Anglia cade, Irlanda cade și ea. Irlanda are mai multe șanse să dobândească o independență totală dacă democrația supraviețuiește la nivel mondial decât dacă locul ei este luat de hitlerism. Vino pe la mine într-o zi, să stăm de vorbă despre lucrurile astea, însă te implor să nu te mai gândești la vechile ranchiune și să privești spre viitor. Cu același respect”. 20

Senatorul de Idaho, D. Worth Clarke, izolaționist și el, spunea în iulie 1941 că SUA ar trebui să tragă o linie de-a lungul oceanului, în spatele căreia americanii să stea liniștiți și să preia controlul pașnic asupra întregii emisfere în care intrau America de Sud și Canada: „Am instala guverne-marionetă în care să putem avea încredere că vor pune interesele Americii înaintea celor ale Germaniei sau ale oricărei alte națiuni din lume”. Aceste remarci au fost relatate cu nespusă satisfacție de mass-media din țările Axei ca dovezi ale imperialismului yankeilor. Germanii bine informați erau mult mai siguri de intrarea Americii în război decât erau britanicii sau chiar mulți americani. În 1938, ministrul de finanțe al Reichului, Schwerin von Krosigk, anticipa o luptă care „se va duce nu doar cu mijloace militare, ci va fi și un război economic de o amploare fără precedent”. Von Krosigk era profund îngrijorat de prăpastia existentă între economia firavă a Germaniei și uriașele resurse aflate la dispoziția potențialilor ei dușmani. Hitler credea că America se va număra printre aceștia abia din 1942. El a preferat să nu grăbească intrarea SUA în război, dar această perspectivă nu-l îngrijora, în parte fiindcă nu avea suficiente cunoștințe de economie. În toiul atâtor conflicte interne, atâtor ezitări și incertitudini, a fost un noroc pentru cauza Aliaților că

deciziile care au împins SUA în război s-au luat la Tokio, nu la Washington.

Liderii militari ai Japoniei și-au făcut clare intențiile în 1937, când au pornit să cucerească China. Această mișcare le-a atras ostilitatea internațională și s-a dovedit a fi o eroare strategică de prim ordin. Într-o țară uriașă precum China, succesele lor și cuceririle teritoriale nu însemnau nimic. Un soldat japonez disperat a mângălit pe zidul unei clădiri distruse: „Lupte și moarte peste tot, iar acum sunt și eu rănit. China e fără de sfârșit, iar noi suntem ca o picătură de apă în ocean. Războiul ăsta nu are niciun sens. Nu îmi voi mai vedea niciodată căminul”. 21 Deși au dominat clar războiul împotriva regimului corupt și a trupelor slab echipate ale generalisimului Ciang Kai-shek, japonezii au suferit totuși pierderi grele - 185.000 de morți până la finele lui 1941. Nici chiar o desfășurare colosală de trupe - un milion de soldați japonezi au rămas în China până în 1945 - n-a reușit să producă un rezultat decisiv nici împotriva naționaliștilor lui Ciang, nici împotriva comuniștilor lui Mao Zedong, cu ale cărui forțe se întâlneau și, ocazional, se și ciocniseră pe un front de 3 200 km.

Imaginea pe care o are Occidentul asupra războiului cu Japonia este dominată de campaniile din Pacific și Asia de Sud-Est. Cu toate acestea, China și refuzul Japoniei de a renunța la planurile sale în regiune au jucat un rol central în eșecul suferit de Tokio. Din 1937 până în 1939, au avut loc ciocniri de amploare, care au trecut mai degrabă neobservate în Occident; japonezii au înregistrat succese, dar cu prețul unor pierderi grele. Retragera din

1940 - 1941 a trupelor japoneze din China continentală ar fi putut să contribuie la evitarea unui război cu Statele Unite, de vreme ce agresiunea japoneză în zonă și cultura masacrului, simbolizată de moartea a cel puțin 60.000 de civili în orașul Nanjing, au constituit principalele motive ale aversiunii, chiar ale indignării manifestate de americani la adresa japonezilor. În plus,

operațiunile în care se angajase Japonia au cauzat o masivă hemoragie de resurse, chiar în condițiile unei rezistențe chineze ineficiente. Blestemul guvernului de la Tokio era să fie dominat de militari pentru care războiul era o virtute în sine. Îmbătați de credința în virilitatea lor de războinici, japonezii nu au înțeles că le-ar fi fost greu, ba chiar imposibil să lupte cu succes împotriva Statelor Unite, cea mai mare putere industrială a lumii.

Triumfurile militare înregistrate de Japonia în 1941 - 1942 i-au determinat pe Aliați să-i supraestimeze armata, lucru pe care poate că nu l-ar fi făcut dacă ar fi avut cunoștință de un conflict anterior, deosebit de semnificativ, pe care însă părțile beligerante au convenit să-l țină secret. În vara lui 1939, încăierările sporadice dintre armatele japoneză și sovietică de la granița comună ce despărțea Manciuria de Mongolia au degenerat într-un război în toată regula, cunoscut îndeobște drept Incidentul Nomonhan²². Încă de la începutul secolului, în Japonia se auziseră voci care susțineau cu tărie o expansiune imperialistă în Siberia. După Revoluția bolșevică din 1917, forțele japoneze staționaseră o vreme în zonă, în speranța de a revendica neoficial teritorii, pentru ca, mai târziu, ocupația să fie recunoscută oficial. Numai decizia ulterioară a puterilor occidentale de a susține o Uniune Sovietică stabilă și unificată i-a făcut pe japonezi să se retragă. În 1939, Tokio a estimat că rușii sunt slabi și vulnerabili și și-a trimis armatele să le pună la încercare hotărârea.

Rezultatul a fost catastrofal pentru japonezi. Generalul Gheorghi Jukov a lansat o contraofensivă, susținută de puternice forțe blindate și aeriene și încheiată cu o victorie deplină. Cifrele date publicității cu privire la numărul victimelor nu sunt de încredere, însă pierderile totale s-au ridicat probabil la cel puțin 25.000 de oameni de fiecare parte. Pacea a fost restabilită în octombrie, în termenii impuși de Moscova. Incidentul a avut consecințe strategice importante pentru desfășurarea celui de-al

Doilea Război Mondial. Armata japoneză s-a împotrivit cu îndărătnicie ideii de a da „lovituri la nord”, evitând să mai declanșeze un conflict cu Uniunea Sovietică. În 1941, Tokio a semnat cu Moscova un pact de neutralitate. Majoritatea liderilor japonezi erau în favoarea respectării lui, convinși că posesiunile coloniale occidentale din Asia de Sud-Est reprezentau ținte mai ușoare. Ei se așteptau de asemenea ca Germania să câștige războiul din Europa. Atașaii militari japonezi la Londra și Stockholm, care au raportat la Tokio că trupele germane nu erau corespunzător înzestrate pentru invadarea Marii Britanii, au fost criticați de superiori, pentru care asemenea opinii erau inacceptabile. Războiul dus de Germania în Europa a fost principalul motiv pentru care Japonia a declanșat un război similar în Asia. Tokio nu ar fi îndrăznit niciodată să atace dacă nu ar fi avut convingerea că triumful hitlerismului în Occident era iminent.

La 27 septembrie 1940, Germania, Italia și Japonia au semnat la Berlin Pactul tripartit. Țările semnatare promiteau asistență reciprocă în caz că vreuna dintre părți era atacată de o țară neparticipantă la războiul din Europa. Această măsură era menită să descurajeze SUA să mai exercite presiuni asupra Japoniei și s-a soldat cu un eșec. SUA, implacabil ostile politicii imperialiste japoneze în China, au impus noi sancțiuni. În replică, japonezii s-au decis să pună în practică ideea declanșării unei campanii militare în Sud. S-au pregătit să ocupe posesiunile coloniale slab apărate din sud-estul Asiei printr-o serie de operațiuni fulgerătoare. Totodată, în condițiile alungării forțelor ei din Pacificul de Vest, America avea să fie obligată să consimtă tacit la noua stare de fapt.

La mijlocul lui 1941, armata japoneză a elaborat optimistul „Plan operațional de încheiere a războiului cu SUA, Marea

Britanie, Olanda și Ciang Kai-shek” Inițial, intenția japonezilor era să aștepte apariția unei „situații favorabile pe frontul din Europa, mai exact prăbușirea Angliei, care

va aduce sfârșitul războiului germano-sovietic și succesul politicilor noastre față de India". După ce a studiat planul, împăratul Hirohito a declarat: „Înțeleg că vă veți ocupa de Hong Kong după ce veți începe în Malaya. Bun, și concesiunile străine din China?" 23 Majestatea Sa a primit asigurări că respectivele proprietăți europene vor fi confiscate. Dar speranțele japonezilor de a putea să mai întârzie declarația de război până după victoria deplină a Germaniei în Vest au fost spulberate. Această socoteală greșită s-a dovedit aproape la fel de importantă ca eroarea de judecată comisă de japonezi cu privire la caracterul inamicului. Cu excepția notabilă a unor minți luminate, precum cea a amiralului Isoroku Yamamoto, comandantul suprem al marinei militare, japonezii îi considerau pe americani drept o nație pacifistă și degenerată, pe care o serie de lovituri devastatoare avea s-o convingă să ceară pace.

Mișcările Japoniei de dinainte de Pearl Harbor s-au caracterizat prin ezitări și incoerențe. În 1940, Tokio a trimis trupe și avioane în Indochina franceză, cu permisiunea regimului de la Vichy, obținută prin constrângere. Ruta de aprovizionare a Chinei prin Indochina a fost închisă, mărinđ presiunea asupra lui Ciang Kai-shek. Principalul obiectiv al japonezilor era să pună mîna pe rezervele de petrol din Indiile de Est, la care guvernul olandez în exil la Londra le refuza cu obstinație accesul. O vreme, generalii japonezi au nutrit speranța că își vor putea limita atacurile la coloniile europene, fără a se atinge de Filipinele americane. Dar, la începutul lui 1941, comandantii marinei militare japoneze și-au convins omologii din forțele terestre că orice „lovitură în sud" avea să ducă în mod inevitabil la intrarea SUA în război. Ulterior, strategii de la Tokio s-au apucat să facă planuri pentru o serie de atacuri fulgerătoare, care să neutralizeze slabele poziții defensive existente în Malaya, Birmania, Filipine și Indiile de Est Olandeze și să creeze realități noi, a căror anulare să fie considerată de americani prea

costisitoare.

Calcululele militariștilor japonezi se bazau pe vanitate, fatalism – credința *in shikata ga n-ai*, „nu se poate face nimic” – și necunoașterea lumii din afara Asiei. Soldații japonezi erau deosebit de rezistenți la efort fizic și înzestrați cu un spirit de sacrificiu pe măsură. Armata beneficia de o bună susținere din partea aviației, însă ducea lipsă de tancuri și artilerie. Șubreda bază științifică și industrială a țării nu putea susține un război de durată împotriva Statelor Unite. Germania și Japonia nu și-au coordonat niciodată la modul serios strategiile sau obiectivele, în parte fiindcă aveau puține lucruri în comun, în afară de victoria împotriva Aliaților, în parte din cauza distanței care le separa. Teoriile rasiale l-au făcut pe Hitler să evite orice asociere cu japonezii și doar cu mare greutate să îi recunoască drept cobeligeranți. Este posibil ca un eventual atac japonez asupra Rusiei, declanșat la scurtă vreme după invazia germană din iunie 1941, să fi avut ca rezultat o înclinare a balanței în defavoarea lui Stalin, înlesnind victoria Axei și întârziind, dacă nu chiar prevenind o confruntare decisivă cu Statele Unite. Ministrul de externe Yosuke Matsuoka și-a dat demisia din guvernul de la Tokio atunci când această posibilitate, pe care el o susținea, a fost respinsă de colegi.

În realitate însă, deși au șocat și au îngrozit puterile occidentale, cuceririle Japoniei din 1941 și 1942 nu erau ireversibile dacă Germania putea fi învinsă. Nimeni de la Londra sau Washington nu se îndoia că înfrângerea Japoniei avea să fie o misiune dificilă și de durată, în parte și din cauză că lupta s-ar fi dat la mare distanță de Europa și SUA. Însă puțini strategi, cu siguranță nu amiralul Yamamoto, se îndoiau de inevitabilul triumf american, singurul impediment posibil fiind prăbușirea voinței naționale în urma unor înfrângeri timpurii. Cum Japonia nu putea să invadeze Statele Unite, forța Americii s-a dovedit a fi în cele din urmă irezistibilă pentru o națiune cu doar 10% din capacitatea industrială a inamicului și a cărei

existență depindea de importuri.

Japonia a făcut mișcarea preliminară esențială înainte de a ataca Malaya: la sfârșitul lui iulie, a ocupat toată Indochina vecină, fără să întâmpine vreo rezistență din partea regimului de la Vichy. La 9 august, Tokio a luat decizia finală de a nu ataca Rusia. Oricum, nu în 1941. În septembrie, japonezii nu se mai gândeau decât la embargoul petrolier impus de Statele Unite, o încredințare a hotărârii lui Roosevelt. Există totuși dovezi că unii dintre subordonații lui au interpretat greșit dorința președintelui de a limita livrările de petrol către japonezi. El urmărea astfel să îndemne regimul de la Tokio la prudență strategică, nu să impună un embargo total, care să grăbească izbucnirea războiului. Tokio a conchis că singurele opțiuni erau fie să se conformeze cererilor formulate de americani, cea mai neplăcută dintre acestea fiind să părăsească imediat China, fie să atace rapid. Împăratul Hirohito a făcut presiuni asupra guvernului să urmeze calea diplomației. În consecință, prim-ministrul japonez, prințul Konoe, a propus o întâlnire la nivel înalt cu președintele Roosevelt. Washingtonul, mirosind o încercare de tergiversare, a respins această inițiativă. La 1 decembrie, în cadrul unei consfătuiri organizate la Tokio, s-a confirmat decizia Japoniei de a lupta. Ministrul de război, generalul Hideki Tojo, care a preluat funcția de prim-ministru la 17 octombrie, a spus: „Imperiul nostru se află în pragul gloriei sau al obscurității”. Fermitatea cu care militariștii japonezi își evaluau posibilitățile avea la bază viziunea grandioasă a unei dominații totale și îndreptățite asupra întregii Asii. Dar până și Tojo recunoștea că o victorie categorică împotriva Statelor Unite era imposibilă. El și colegii lui au căutat în schimb să obțină cât mai multe victorii pe câmpul de luptă pentru a putea ajunge la negocieri în vederea încheierii unui acord.

Japonia a lovit la Pearl Harbor și a pornit atacul împotriva Asiei de Sud-Est în data de 7 decembrie 1941, la numai 24 de ore după ce rușii au lansat contraofensiva

care a salvat Moscova. Aveau să treacă încă multe luni până să-și dea seama Aliatii că Uniunea Sovietică putea supraviețui invaziei. Dacă însă emisarii japonezi ar fi înțeles mai bine starea de spirit ce domnea la Berlin, dacă ar fi fost mai puțin orbiți de admirația lor față de naziști și, astfel, mai capabili să realizeze gravitatea situației în care se găsea Germania pe Frontul de Est, atunci poate că guvernul lui Tojo ar fi ezitat o clipă înainte să dezlănțuie furtuna. Privind retrospectiv, constatăm că Japonia nu și-ar fi putut alege un moment mai prost – șansa de a exploata cu rezultate maxime slăbiciunile victimelor trecuse deja. Tokio a mai comis o eroare fundamentală, aceea de a-și imagina că poate să stabilească niște limite pentru războiul declanșat, în special neamestecându-se în conflictul dintre Germania și Uniunea Sovietică. În realitate, odată ce Japonia a transformat războiul din Europa într-o conflagrație mondială, umilindu-i pe adversarii occidentali, singurele rezultate posibile erau fie o victorie totală, fie o înfrângere totală. Japonia a atacat în baza unor calcule eminamente introspectice – ba s-ar putea spune de-a dreptul egocentrice, chiar și după standardele normale ale statelor naționale – influențate de o năucitoare ignoranță în materie de geopolitică.

Vulnerabilitatea bazelor americane din Pacific continuă să nedumerească posteritatea. În toată luna noiembrie, au apărut dovezi incontestabile privind intențiile japonezilor, obținute mai ales prin decriptarea corespondenței diplomatice; la Washington, ca și la Londra, incertitudinea mai plana doar asupra obiectivelor Japoniei. Teza avansată de adepții teoriei conspirației, și anume că președintele Roosevelt a lăsat deliberat Pearl Harbor fără apărare, este respinsă ca absurdă de toți istoricii serioși. Este totuși un fapt neobișnuit că guvernul și șefii de stat-major nu au luat măsuri ca Hawaii și alte baze militare aflate în vecinătatea Japoniei să intre preventiv în stare de alertă. Pe 27 noiembrie 1941, Washingtonul expedia o telegramă tuturor cartierelor

generale din Pacific: „Acest mesaj trebuie considerat o avertizare de război. Se așteaptă o mișcare agresivă din partea Japoniei în următoarele zile... Dispuneți măsurile defensive de rigoare”. Comandanții locali nu au reacționat corespunzător la acest mesaj, ceea ce a avut consecințe dezastruoase. Pe 7 decembrie, lăzile cu muniție antiaeriană de la Pearl Harbor erau încă încuiate, iar cheile, la ofițerii de serviciu.

O trăsătură frapantă a acestui război este aceea că victimele atacurilor s-au trezit, în repetate rânduri, neputincioase în fața schimbărilor dramatice de situație. Britanicii și francezii în mai 1940, rușii în iunie 1941, chiar și germanii în Normandia în iunie 1944, toți au avut motive temeinice să anticipeze o mișcare a inamicului și totuși au reacționat inadecvat la aceasta. Iar exemplele ar putea continua, chiar dacă la o scară mai mică. Comandanții militari de rang înalt, ca să nu mai vorbim de subordonații lor, și-au adaptat comportamentul și mentalitatea la vacarmul bătăliei doar atunci când ei au fost cei vizați, când bombardamentele au devenit realitate. Amiralul Husband Kimmel și generalul-locotenent Walter Short, comandantul forțelor navale, respectiv comandantul forțelor terestre de la Pearl Harbor, au dat în mod clar dovadă de neglijență. Comportamentul lor oglindea însă un eșec instituțional din punctul de vedere al imaginației, care a afectat întregul lanț de comandă, până la vârf, la Casa Albă, și care a produs o traumă poporului american.

„Am fost stupefiați de amploarea distrugerilor”, scria un marinăr de pe portavionul *Enterprise*, care a ajuns la Pearl Harbor în seara zilei de 8 decembrie, nefiind, din fericire, prezent în momentul atacului japonez. „Un cuirasat, *Nevada*, stătea nemișcat de-a curmezișul intrării înguste în canal, eșuat cu prora înaintea, abia lăsând loc portavionului să se strecoare pe lângă el... Apa era plină de petrol, focurile încă ardeau, navele stăteau nemișcate în mълul de pe fund, suprastructurile se năruiaseră. Găuri mari se căscau acolo unde explodaseră magaziile, și de

pretutindeni se ridicau trâmbe de fum. Marinarii care crezuseră că aceste uriașe nave sunt invincibile erau uimiți la vederea lor, dar nu înțelegeau... Parcă ne adunaserăm cu toții să plângem la o înmormântare spectaculoasă". 24

Atacul de la Pearl Harbor a declanșat un val de bucurie în țările Axei. Locotenentul japonez Izumiya Tatsuro scria în culmea fericirii despre „minunata veste a atacului aerian din Hawaii” 25. Mussolini, cu obișnuita lui lipsă de judecată, era încântat. Pentru el, americanii erau niște idioți, iar Statele Unite, „o țară de negrotei și evrei” 26, opinie împărtășită și de Hitler. Dar, din fericire pentru Aliați, vulnerabilitatea americană din Hawaii era egalată de o timiditate a japonezilor care avea să se transforme într-un fenomen foarte des întâlnit în timpul războiului din Pacific. Flota japoneză a luptat în repetate rânduri până în pragul unor victorii importante, dar nu le-a concretizat niciodată, fie din lipsă de voință, fie din lipsă de mijloace. Amiralul Chuichi Nagumo a fost uluit că avioanele lui au reușit, în dimineața atacului, să avarieze grav cinci cuirasate americane. Mulți ani s-a afirmat că amiralul a ratat în mod voit ocazia de a lansa un al doilea atac împotriva rezervoarelor de petrol și a docurilor de la Pearl Harbor, care ar fi putut determina retragerea Flotei Pacificului către coasta de vest a Statelor Unite. Cercetări recente arată însă că o atare manevră nu era posibilă. În timpul iernii, ziua era prea scurtă pentru ca japonezii să lanseze un al doilea atac și să se retragă cu succes; oricum, ei nu dispuneau de suficiente bombe ca să avarieze serios instalațiile portuare. Chiar și eventuala problemă a distrugerii rezervoarelor de petrol de pe țărm ar fi putut fi rezolvată prin redirectionarea petrolierelor din Atlantic. Realitatea este că atacul lui Nagumo a fost de ajuns doar ca să-i șocheze, să-i rănească ușor și să-i înfurie pe americani, nu să le mutilizeze grav capacitatea de luptă. Iată de ce operațiunea respectivă a fost o uriașă greșală de calcul.

Multă vreme, Winston Churchill a fost obsedat de

temerea că Japonia va ataca numai posesiunile coloniale europene din Asia, iar Marea Britanie va fi astfel obligată să lupte contra unui nou dușman fără sprijinul Statelor Unite. În același timp, Hider se gândea la un scenariu asemănător, temându-se că America va intra în război împotriva Germaniei, iar Japonia va rămâne pe o poziție de neutralitate. Anticipase de la bun început că, odată Rusia distrusă, va trebui să lupte contra americanilor. În decembrie 1941, i se părea de la sine înțeles că trebuie să urmeze exemplul Japoniei și nutrea fantezista speranță că flota lui Hirohito va zdrobi Marina SUA. La patru zile după Pearl Harbor, Hider a desăvârșit neghiobia atacului declarând război Statelor Unite și luându-i astfel lui Roosevelt de pe umeri povara incertitudinii privind atitudinea Congresului. John Steinbeck îi scria unui prieten: „Atacul, indiferent de beneficiul tactic pe care se poate să-l fi adus, a fost totuși un eșec, prin aceea că a întărit țara. O să pierdem însă o mulțime de nave, cel puțin o vreme”. 27

În cursul anului 1941, *Ladies Home Journal* publicase o serie fascinantă de articole despre americani din toate clasele sociale, subtitlul generic „Cum trăiește America” 28. Până în decembrie, existența lor abia dacă fusese umbrită de spectrul războiului. Unii aveau probleme financiare, câțiva recunoșteau că sunt săraci, însă majoritatea se declarau satisfăcuți. Așa se explică de ce, după Pearl

Harbor, oamenii care până atunci fuseseră mulțumiți cu soarta lor au fost șocați să vadă vise zădărnice, familii despărțite și un stil de viață distrus. Mary Carson Cookman, redactor-șef la *LHJ*, a scris un articol în care reflecta la toate profilurile publicate de-a lungul anului, ca și la noile realități pe care le aveau de înfruntat americanii: „Războiul schimbă condițiile de viață de pretutindeni. Dar... americanii sunt oameni de treabă; sunt chiar surprinzător de modești în dorințele lor. Prețuiesc ce au... Pentru ce speră să înfăptuiască, sunt dispuși să

muncească – nu vor și nici nu așteaptă să li se dea... Ce avem acum ne ajunge. Dar ar trebui să fie mai bine, e necesar să fie mai bine și *va fi* mai bine”. 29

Dacă aceste cuvinte reprezintă o afirmare banală a visului american în pragul intrării țării în război, ele reflectă totodată starea de spirit predominantă a americanilor. Prețul plătit de Statele Unite în acest conflict avea să fie mai mic decât cel plătit de oricare alt stat combatant. Mai mult, războiul a generat un avânt economic care le va permite americanilor să iasă din încleștare chiar mai bogați decât erau atunci când intraseră. Totuși mulți aveau să se simtă nedreptățiți că răutatea altora le invadase și le răvășise viața tihnită. Asemenea multor milioane de europeni înaintea lor, au început și ei să descopere amărăciunea de a-i vedea pe cei dragi părăsindu-și căminul pentru a înfrunta pericole mortale. Doamna Elizabeth Schlesinger scrie despre plecarea în armată a fiului ei, Tommy: „Am știut, după Pearl Harbor, că plecarea lui era inevitabilă. Nu-mi voi permite să mă gândesc la asta în termeni personali. Sunt doar una dintre milioanele de mame care își iubesc fiii și care îi văd plecând la război, iar sentimentele acestea sunt universale, nu doar ale mele. Am acceptat tot ceea ce trebuie să înfrunt, tot ceea ce va trebui să trăiesc vreme de multe luni, poate chiar ani. Tom îmi zicea: «Ei poftim, eu credeam că o să fiu mult mai necăjită că plec.» Nici nu știe el ce înseamnă asta pentru mine și câte spaime se ridică, zgomotoase, în mintea mea”. 30

Dacă nu ar fi existat Pearl Harbor, momentul intrării sau însăși intrarea Statelor Unite în război ar fi rămas o chestiune pur speculativă. John Morton Blum afirmă că „războiul nu a fost nicio amenințare, nicio cruciadă. Părea, cum se spunea în *Fortune*, «doar o necesitate dureroasă»... Pe teritoriul Statelor Unite, americanii nu au zărit picior de inamic. Țara nu împărtășea și nici nu dorea să împărtășească dezastrele ce se abătuseră asupra Europei și Asiei” 31. În ciuda exuberantelor declarații de patriotism

de după „Ziua Infamiei”, mulți americani au continuat să nu vadă cu ochi buni necesitatea acceptării fie și a unei părți modeste din greutățile care împovărau alte popoare. La începutul lui 1942, Arthur Schlesinger a efectuat un tur al bazelor militare, trimis de Biroul de Informații de Război, oprindu-se și în regiunea central-vestică: „Am ajuns tocmai când oamenii se văicăreau că s-a raționalizat benzina, și a fost cam deprimant. Curentul potrivit administrației este puternic și fățiș”. 32

Din fericire însă pentru cauza Aliatilor, conducerea Statelor Unite s-a arătat puternică și înțeleaptă în aceste momente grele, de criză. La întâlnirea dintre Roosevelt și Churchill, petrecută la Washington la sfârșitul lui decembrie 1941, Statele Unite au confirmat hotărârea provizorie, luată în timpul discuțiilor anterioare la nivel de stat-major, de a acorda prioritate războiului cu Germania. Încă din 1939, pregătirile militare și navale americane - în special Planul *Orange*, care avea să devină în cele din urmă *Rainbow 5* - se făcuseră în baza presupunerii că războiul se va purta cel mai probabil pe două fronturi. Armata apreciasse în mod corect că el nu putea fi câștigat „în primul rând prin acțiuni navale”, că se impuneau crearea și desfășurarea peste hotare a unor ample forțe terestre. Amiralul Harold Stark îi scria secretarului marinei la 12 noiembrie 1940: „Singur, Imperiul Britanic nu are efectivele umane și mijloacele materiale să îngenuncheze Germania. Se impune un ajutor din partea unor aliați puternici, atât la capitolul trupe, cât și la capitolul muniție și provizii”. Stark anticipa că, în eventualitatea unui atac japonez, cel mai probabil britanicii vor pierde Malaya. El a propus instituirea unei blocade, la care Japonia era extrem de vulnerabilă din pricina dependenței sale absolute de importuri; apoi a preconizat un război limitat în Est și trimiterea unor importante forțe terestre și aeriene în Europa.

Șefii de stat-major din SUA recunoșteau că Germania reprezenta de departe cea mai mare amenințare.

Japonezii, cu toată desfășurarea lor impresionantă de forțe militare și navale, nu puteau să amenințe serios teritoriul național al SUA și Marii Britanii. Dintre toate națiunile albe, anglo-saxone, numai Australia era la îndemâna forțelor japoneze, fapt ce a născut o intensă animozitate în rândurile politicianilor australieni față de refuzul Marii Britanii de a trimite trupe mai consistente în apărarea sa. În cele din urmă, deși principiile generale stabilite de Stark au rămas valabile, rolul dominant jucat de Rusia în înfrângerea Wehrmachtului - rezultat pe care, în decembrie 1941, nu îl anticipa nimeni - a schimbat întrucâtva ponderea trupelor angajate de America în război, în ciuda faptului că, până la urmă, Statele Unite au trimis o armată numeroasă în Europa, ea nu a fost nici pe departe atât de numeroasă pe cât ar fi putut să fie dacă Aliatilor le-ar fi revenit rolul principal în înfrângerea Germaniei. Ca un corolar, în 1943, când supraviețuirea Rusiei și forța ei ofensivă au devenit evidente, comandanții militari americani au considerat că pot să redirecționeze efective importante către frontul din Pacific mai devreme decât se așteptaseră. Opinia publică, mai ostilă Japoniei decât Germaniei, a făcut ca această decizie să fie și convenabilă politic, și acceptabilă strategic.

Geoffrey Perrett face observația că Statele Unite nu erau pregătite pentru Pearl Harbor, dar erau pregătite pentru război³³. O afirmație adevărată numai în măsura în care se referă la amploarea construcției de nave. În săptămâna ce a precedat atacul, șantierele navale americane au lansat la apă 13 nave de război și nouă comerciale, primele dintr-o mare flotă de război care era deja în construcție și avea să fie lansată în următorii doi ani. Se aflau în construcție 15 cuirasate, 11 portavioane, 54 de crucișătoare, 193 de distrugătoare și 73 de submarine. Cu toate acestea, era limpede pentru guvernele britanic și american, chiar dacă nu și pentru respectivele popoare, că se preconiza o lungă așteptare înainte ca forțele terestre aliate să poată ataca Germania

în Europa. Ani de-a rândul, Rusia a fost obligată să ducă greul luptei cu Wehrmachtul. Și dacă Aliații occidentali ar fi vrut să organizeze mai de timpuriu o debarcare diversionistă în Franța, așa cum își doreau șefii armatei SUA, până în 1944, armatele lor au rămas relativ puțin numeroase.

În consecință, Roosevelt și Churchill au acceptat, spre deosebire de unii dintre comandanții lor, că trebuie să se angajeze într-o serie de operațiuni secundare, posibile numai pe frontul din Mediterana, care să le dea popoarelor lor sentimentul că se fac progrese. Ofensiva aeriană împotriva Germaniei avea să crească în același ritm cu producția de noi aparate. Dar câtă vreme Frontul de Est rămânea principalul teatru de război, ajutorarea Rusiei era prioritară. Chiar dacă, până în 1943, cantitatea de material care putea fi expedită a fost relativ mică, atât Washingtonul, cât și Londra au recunoscut că este important să se facă tot posibilul pentru a-l împiedica pe Stalin să negocieze o pace separată. Temerea că rușii ar putea fi bătuți sau măcar siliți să cadă la învoială cu Hitler a continuat să planeze asupra relațiilor dintre Aliații occidentali până la finele lui 1942.

Între timp, în Est, inițiativa aparținea Japoniei, care desfășura impresionante forțe terestre, navale și aeriene. „Noi, japonezii”, scria în manualul de luptă distribuit tuturor soldaților lui Hirohito care se pregăteau de atac împotriva imperiilor occidentale, „moștenitorii a 2 600 de ani de glorioasă istorie, ne-am ridicat acum, ca răspuns la încrederea pe care și-a pus-o în noi Majestatea Sa, Comandantul Suprem, pentru cauza popoarelor Asiei și am pornit într-o misiune solemnă și nobilă, care va schimba cursul istoriei... Misiunea Restaurației Showa, aceea de a împlini dorința Majestății Sale Imperiale de pace în Orientul îndepărtat și de eliberare a Asiei, se sprijină ferm pe umerii noștri”. După ce distruseseră navele de luptă ale flotei americane din Pacific, japonezii și-au văzut împlinit acum vechiul vis de a pune mâna pe Filipine, un teritoriu

dependent de Statele Unite, dar și pe vastele resurse materiale ale Indiilor de Est Olandeze – Indonezia de astăzi – ale Hong Kongului britanic, ale Malayei și Birmaniei. În doar cinci luni și în condițiile unei palide rezistențe, ei și-au creat un imperiu. Chiar dacă acesta se va dovedi și cel mai nestatornic din istorie, o vreme, Japonia și-a exercitat dominația asupra unor întinse teritorii de pe continentul asiatic și din Pacific.

Capitolul 9

Momentul de glorie al Japoniei

1. „Eu socot că le veți da papucii omuleților”.

Mulți japonezi au primit cu bucurie războiul, despre care credeau că oferă țării lor singura ieșire onorabilă de sub asediu. Romancierul Osamu Dazai, de exemplu, ardea „de nerăbdare să-i bată măr pe bestiile de americani” 1. Ar fi însă o greșeală să concepem societatea în care trăia Osamu ca pe un monolit. Generalul-locotenent Kuribayashi Tadimichi, care stătuse doi ani în Statele Unite, îi scria soției, exprimându-și opoziția față de provocarea la luptă a unui dușman atât de puternic: „Potențialul său industrial este uriaș, iar poporul, energic și descurcăreț. Calitățile militare ale americanilor nu trebuie nicicând subestimate”. Hachiro Sasaki, în vârstă de 18 ani, medita în paginile jurnalului său: „Câți au cu adevărat parte de «morți tragice» în acest război? Simt, cu siguranță, mai degrabă morți comice deghizate ca morți tragice... Morțile comice nu implică niciun strop de dragoste de viață, ci sunt pline de o agonie fără înțeles și fără valoare”. 2 Hachiro se resemnase de mult cu ideea propriei morți și se înrolase în aviația militară ca voluntar, cu hotărârea aproape explicită de a împlini voia sorții, așa cum s-a și întâmplat – *shikata ga n-ai*. Disprețul lui față de militariști nu a pălit o clipă. Și-a convins fratele mai mic să devină student la științe, ceea ce l-a scutit de încorporare, pentru ca măcar el să aibă o șansă la viață.

Hayashi Tadao, contemporan cu Hachiro, era și el fatalist, fiind cu totul împotriva războiului. Însemnările din

jurnalul său exprimă în mod repetat dezgustul tânărului față de propria țară. „Japonia”, se întreba el, „de ce nu te iubesc și nu te respect?... Simt că trebuie să accept soarta generației mele, de a lupta și a muri în război... Suntem obligați să mergem pe câmpul de luptă, fără a ne putea exprima opiniile, a critica și a aduce argumente pro și contra... este o mare tragedie”. 3 Succesele Japoniei din anii 1941 și 1942, obținute în fața unei palide rezistențe occidentale, au determinat ambele tabere să supraestimeze forța națiunii lui Hirohito. Așa cum Germania nu avea forța necesară să înfrângă Uniunea Sovietică, și Japonia era prea slabă ca să-și continue campania de cuceriri în Asia, dacă Occidentul nu alegea să se resemneze după primele înfrângeri. Și acest aspect, la fel ca multe altele, este mai evident astăzi decât era acum 70 de ani, la apogeul triumfului japonez.

Până în decembrie 1941, viața în coloniile asiatice își urmase cursul leneș, umed și răsfățat, doar rareori tulburat de evenimentele din Europa. În Filipine, teritoriu dependent de Statele Unite, Earlyn Black, soră medicală cu gradul de locotenent, făcea parte dintre miile de expatriați care se bucurau de un trai luxos și confortabil, înconjurați de servitori supuși: „În fiecare seară ne îmbrăcam pentru cină în rochii lungi, bărbații în fracuri și smochinguri cu brâuri de mătase. Era un stil de viață foarte ceremonios. Până și la cinema mergeam în rochii de gală”. 4 O altă soră medicală, locotenentul Hattie Brantly, o tânără de 25 de ani din Jefferson, Texas, găsea de neconceput un război cu Japonia: „Era o glumă, iar sora noastră șefă obișnuia să ne spună la popotă: «Mai luați un biscuit, fetelor. O să vă prindă bine când o să ne atace japonezii»... Noi ne vedeam de treabă și eram fericite, și nu ne băteam prea tare capul”. 5

În Singapore, colonie britanică, lucrurile stăteau cam la fel. Un inginer ceh, Val Kabouky, îi descrie pe albi drept niște „pompeieni moderni” 6. Chiar și după peste doi ani de război, 31.000 de europeni, înconjurați de cinci

milioane de malaezi și chinezi, se complăceau încă într-o parodie a vieții imperiale. Occidentalele nou-sosite, dornice să-și însușească atât cât era necesar limba locală, aveau la dispoziție un dicționar de expresii intitulat *Malayfor*

Mems – prescurtarea de la „*memsahibs*”¹⁵. Acesta cuprindea expresii folosite pentru a da ordine: „Pune plasa de tenis”, „trebuie să o urmezi pe Mem”, „împușcă-l pe omul acela” în 1941, soldații abia sosiți, mai ales cei australieni, au fost dezgustați când s-au trezit excluși din cercurile sociale coloniale. Indienii nu aveau voie să călătorească în aceleași vagoane cu britanicii și nici să intre în cluburile acestora. În Regimentul Hyderabad a izbucnit o revoltă când un ofițer indian a fost trimis acasă pentru că întreținuse relații sexuale cu o femeie albă; omul a fost repus în drepturi, iar afacerea, mușamalizată, dar resentimentele au persistat⁷. Lady Diana, soția trimisului britanic Duff Cooper, scria cu un dispreț aristocratic despre aerele pe care și le dădeau expatriații britanici, „niște slăbănogi, niște stricați și niște țărănoi înfumurați”⁸. Entuziasmul pe care i-l stârnise farmecul turistic al locului face o stranie notă discordantă cu nenorocirile care se petreceau mai la nord: „Viața de muncă a chinezilor se desfășoară chiar sub ochii tăi, pe fiecă străduță – se fac sicrie, se pictează lampioane și oamenii se rad incredibil de mult. Nu mă mai satur de plimbat și de savurat”.

În Malaya, comandanții militari și conducătorii civili britanici deopotrivă erau întruchiparea lipsei de talent. Imperiul părea să dispună de rezerve infinite de căpetenii războinice fără nicio înclinație războinică. Sir Robert Brooke-Popham, mareșal al aerului și, până la sfârșitul lui 1941, comandant suprem al trupelor din Orientul îndepărtat, avea 63 de ani și fusese guvernator al Kenyei. Generalul-locotenent Arthur Percival, comandantul armatei de uscat, ofițer cu o îndelungată carieră, își dobândise puțină experiență militară în Irlanda, în timpul insurecției

15 Doamne (în India) (n.trad.).

Sinn Fein. Sir Shenton Thomas, guvernatorul coloniei, le-a spus generalilor în dimineața zilei de 8 decembrie, chiar când japonezii începuseră să debarce în nord: „Eu socot că le veți da papucii omuleților”. Disprețul lui ar fi putut crește simțitor dacă ar fi citit ordinele hazlii date soldaților japonezi care se pregăteau să atace Malaya, cum ar fi acela de a evita constipația și arsurile la stomac, precum și de a face exerciții de respirație pentru a scăpa de răul de mare: „Nu uitați că, în adâncurile întunecate și sufocante ale navei, caii armatei suferă răbdători și fără să murmure”. Oamenii erau îndemnați ca, „atunci când întâlniți inamicul, după debarcare, să vă gândiți că sunteți un fiu care se află, în sfârșit, față în față cu ucigașul părintelui său”.

Deși trupele britanice și coloniale fuseseră desfășurate în nordul Malayei, în așteptarea unui atac japonez de pe mare, dinspre Siam, declanșarea războiului a produs, și aici, un șoc cultural devastator, similar celui de la Pearl Harbor. Orice societate umană a reacționat inițial cu neîncredere când s-a trezit cuprinsă de febra violenței, deși logica arată limpede că o astfel de contaminare este inevitabilă. Când au căzut primele bombe japoneze lansate peste Singapore, în zorii zilei de 8 decembrie, australianul Bill Reeve, mecanic în sala mașinilor pe distrugătorul *Vendetta*, dormea liniștit în patul lui, după ce tocmai scăpase din luptele grele din Mediterana. Auzind exploziile, Reeve a crezut că visează urât: „Mi-am zis: «Nătărăule, întoarce-te pe partea cealaltă.»” 9 O zguduitură puternică l-a adus însă la realitate. În ciuda ploii de bombe, străzile orașului erau în continuare luminate ca ziua.

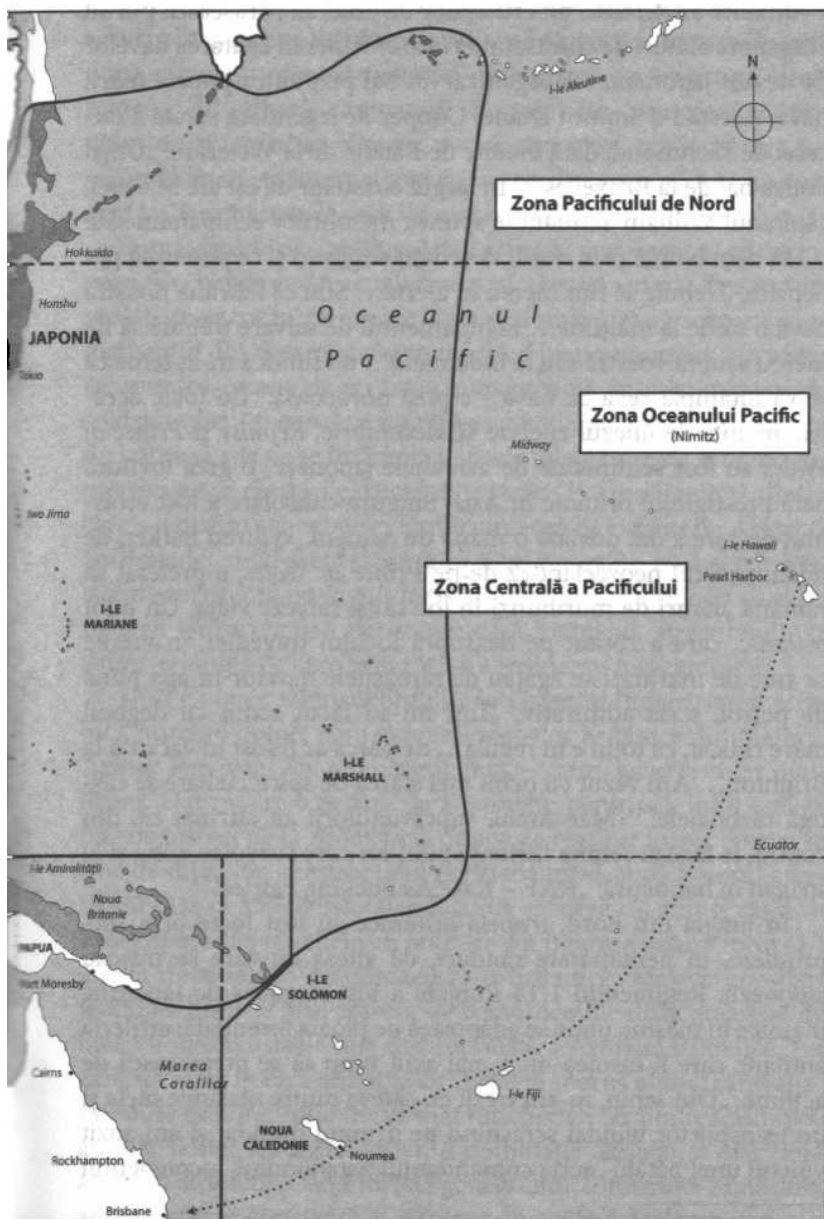
Churchill luase o decizie categorică și, probabil, inevitabilă: să concentreze elita forțelor imperiale în Orientul Mijlociu. Malaya nu era apărată decât de 145 de avioane, dintre care 66 erau model Buffalo, 57 model Blenheim și 22 model Hudson. Faptul că ele erau depășite era mai puțin important decât neta superioritate a piloților

japonezi la capitolele experiență și îndemânare. Când japonezii au început să aterizeze la Kota Baharu, apărătorii au reacționat jalnic. Au trecut câteva ore până ce comandanții RAF din regiune s-au mobilizat pentru a lansa atacuri împotriva flotei invadatoare. Avioanele britanice și australiene, împreună cu forțele desfășurate pe coastă, au reușit să facă peste o mie de victime. Însă nu toți japonezii s-au dovedit a fi eroi. Un ofițer japonez descria cum „o parte dintre subofițerii noștri din corpul Geniștilor Independenți au intrat... în panică în clipa în care inamicul a început să bombardeze. Fără să primească vreun ordin de la comandantul de detașament, s-au urcat în bărcile cele mari cu motor... și s-au retras în largul coastelor Saigonului” 10.

Totuși, la sfârșitul primei zile, numărul avioanelor britanice din Malaya se înjumătățise, ajungând la numai 50 de aparate încă utilizabile. Mulți ofițeri superiori și membri ai echipajelor de la sol nu și-au îndeplinit cum se cuvine sarcinile. Piloții unei escadrile de avioane de vânătoare Buffalo, care decolase ca să-i intercepteze pe japonezi, au fost neplăcut surprinși să descopere că armurierii nu le încărcaseră armele. La aerodromul de la Kuantan, personalul de la sol a luat-o la fugă, cuprins de panică. „Cum e posibil așa ceva? Sunt toți sahibi” 11, l-a întrebat năucit un șofer indian din Regimentul de Pușcași Regali din Garwhal pe comandantul său în timp ce se uitau amândoi lung la echipamentele, bagajele personale, rachetele de tenis și alte resturi împrăștiate haotic printre clădirile aerodromului. Tânărul locotenent l-a repezit iritat: „Nu sunt sahibi, sunt australieni”. Dar soldații și aviatorii britanici fugeau și ei. Panica i-a cuprins și pe o parte dintre soldații indieni; comandantul britanic al unui batalion sikh ar fi fost, se pare, împușcat de propriii soldați înainte ca aceștia s-o șteargă. „Acum înțelegem de ce era în stare inamicul”, scria cu dispreț un ofițer japonez. „Singurele lucruri de care trebuia să ne temem erau munițiile pe care le avea și temeinicia distrugerilor”. 12 Tot acum s-a produs

și prima dintre nenumăratele atrocități care au urmat. Trei piloți britanici, care aterizaseră de urgență în Siam, au fost arestați de jandarmeria locală și predați japonezilor. Viceconsulul japonez i-a spus unui judecător siamez că britanicii sunt „vinovați de uciderea unor cetățeni japonezi și de distrugerea unor proprietăți japoneze”, cei trei fiind decapitați pe o plajă din apropiere. De-a lungul istoriei și mai ales în timpul războiului ruso-japonez din 1905, purtarea armatei japoneze față de inamicii învinși s-a caracterizat prin clemență. „Grupul de control” de la Tokio a schimbat această stare de fapt, inculcând forțelor armate o cultură a cruzimii care se confunda cu barbaria. În 1934, Ministerul de Război a publicat o broșură în care războiul era considerat „tatăl creației și mama culturii. Rivalitatea în atingerea supremației face pentru stat ceea ce face lupta cu adversitățile pentru individ”. Aliații au început să descopere treptat semnificația acestei viziuni nemiloase pentru cei căzuți în mâinile dușmanului.





Înainte ca *Repulse*, un crucișător de linie, să părăsească portul Singapore alături de cuirasatul *Prince of Wales* în căutarea navelor de desant japoneze, s-a organizat un bal pe puntea pupa a mării nave. Acesta i-a amintit Dianei Cooper de legendara serată a ducesei de

Richmond, dată înainte de Bătălia de la Waterloo: „Un al doilea bal de la Bruxelles”. 13 în largul coastelor de est ale Malayei, căpitanul William Tennant le spunea membrilor echipajului său: „O să dăm o raită prin nord, să vedem ce găsim și ce putem să pedepsim. Trebuie să fim mereu în alertă... Știu că bătrâna noastră navă o să fie la înălțime... Echipamentul de salvare trebuie să fie mereu asupra voastră sau la îndemână... nu fiindcă m-aș teme că se va întâmpla ceva cu nava – e prea norocoasă”. Cu toate acestea, înainte de miezul zilei de 10 decembrie, *Repulse* și *Prince of Wales* au fost scufundate de avioanele japoneze, o grea lovitură dată prestigiului britanic în Asia. Singura consolare a fost eroismul de care a dat dovadă o mână de oameni. Wilfred Parker, de pildă, preotul neozeelandez de pe *Prince of Wales* a preferat să rămână alături de muribunzi în loc să își salveze viața. Un pilot britanic, care a zburat pe deasupra locului tragediei, în vreme ce sute de marinari se agățau de rămășițele navelor în apa plină de petrol, scria admirativ: „Toți mi-au făcut semn cu degetul mare ridicat, că totul e în regulă... de parcă ar fi fost în vacanță la Brighton... Am văzut cu ochii mei starea de spirit cu care se câștigă războaiele”. 14 Mai târziu, supraviețuitorii au afirmat că, din contră, le făceau semne furioase piloților care survolau zona și le strigau în batjocură: „RAF – Rare As Fucking Fairies!”¹⁶

În jungla din nord, trupele britanice au fost luate prin surprindere, în nenumărate rânduri, de viteza cu care se mișcau japonezii. Regimentul 1/14 Punjabi a fost surprins de tancurile inamice în mașini, unde se adăpostea de ploaia torențială; artileria antitanc care îl însoțea nu a mai avut timp să se pregătească de acțiune. „Din senin, m-am trezit cu câteva dintre mașinile mele și un transportor blindat scrâșnind pe drumul inundat și am auzit vuietul unei bătălii”, scria comandantul batalionului, locotenentul

Peter Greer. „Era un zgomot înfiorător... aproape imediat, un tanc a trecut în viteză pe lângă mine. M-am

16 Rari ca blestemele de zâne (n.trad.).

adăpostit... în următoarele două minute, o duzină de astfel de tancuri... a trecut pe lângă mine... Zdrobiseră companiile noastre din avangardă... Am văzut un transportor al meu: partea din spate era în flăcări, iar secundul meu era întors și trăgea cu mitraliera ușoară într-un tanc aflat la 20 m în spatele meu. Săracul de el". 15

Supraviețuitorii s-au împrăștiat și nu au mai reușit să se regrupeze. Un batalion de nepalezi a avut aceeași soartă. Treizeci de soldați au căzut în prima lor luptă și numai 200 au scăpat cu armamentul din dotare, majoritatea fiind luați prizonieri. Un ofițer își amintea „scene de un haos inimaginabil, cu mici grupuri de soldați indieni și nepalezi care trăgeau în toate direcțiile... nimeni nu părea să știe ce se întâmplă... proiectilele trase de artilerie nimereau tot în rândurile trupelor britanice" 16. Unele unități, dintre care s-a distins un batalion din Regimentul de Infanterie Argyll & Sutherland, și-au făcut datoria în mod onorabil. Însă actele izolate de rezistență nu aveau nicio valoare în condițiile în care japonezii își încercuiau de fiecare dată inamicul, strecurându-se printr-o junglă pe care britanicii o considerau impenetrabilă.

Duff Cooper, trimisul britanic în Orientul îndepărtat, îi scria lui Churchill despre comandantul trupelor britanice din Malaya, Arthur Percival: „Un om drăguț, bun... calm, lucid și chiar inteligent. Dar nu are o privire de ansamblu; pentru el, totul este ca o zi de instrucție la Aldershot. Cunoaște regulile foarte bine și se ține de litera lor, și așteaptă în permanență să audă fluierul arbitrilor care să indice încetarea focului, și speră că, atunci când va veni clipa, aranjamentele lui militare vor fi de așa natură încât să-i atragă aprobarea". 17 Apărarea de către britanici a Malayei era stânjenită de limitele lui Percival, de comunicațiile defectuoase și de bine cunoscuta slăbiciune instituțională a Armatei Britanice. Au existat cazuri în care unitățile au apelat la goarnă atunci când aparatele de radiorecepție nu au mai funcționat, iar liniile telefonice au fost tăiate. Japonezii aveau o dominație aeriană și maritimă

aproape absolută. Când forțele generalului Tomoyuki Yamashita au întâmpinat rezistență la Kampar, în centrul Malayei, acesta a pus la cale o nouă operațiune de debarcare în spatele inamicului. Britanicii erau năuciți de îndrăzneala cu care japonezii foloseau tancurile, împotriva cărora apărătorii nu aveau nici măcar cocteiluri Molotov. Cele trei divizii de sub comanda lui Yamashita, deși aflate în netă inferioritate numerică, dovedeau o agresivitate și o energie de care adversarii lor erau cu desăvârșire lipsiți. Comandantul lor a compus o poezie:

În ziua în care soarele va străluci cu luna
Săgeata va zbura din arc
Purtându-mi spiritul către dușman
Cu mine sunt o sută de milioane de suflete
Poporul meu din Răsărit în ziua aceasta, când
strălucește luna
Și cu ea strălucește și soarele.

Churchill afirma că japonezii sunt experți ai luptelor în junglă. Cele trei divizii ale lui Yamashita câștigaseră într-adevăr experiență de luptă în China, dar soldații lui au pus întâia oară piciorul într-o junglă abia când au debarcat în Malaya. În China se folosiseră de cai pentru transport, acum îi înlocuiseră cu bicicletele – fiecare divizie a primit 6.000 de bucăți, plus încă 500 de mașini. În căldura înăbușitoare, anvelopele bicicletelor se spărgeau des, echipele de reparatori de pe lângă fiecare companie, formate din câte doi oameni, cârpind în medie 20 de cauciucuri pe zi. Infanteriștii care întâmpinau rezistență pe șosele căutau pur și simplu o ocolire, trecând cu mașinile prin râuri și junglă, pedalând până la 20 de ore pe zi, cărând pe bicicletă o raniță de 30 kg. Până și bătrânul locotenent-colonel Yosuke Yokohama, aflat la comanda unui regiment de geniști, mergea pe bicicletă. Scund, îndesat, ud de transpirație, urma îndeaproape avangarda care inspecta distrugerile făcute de britanici și dirija repararea podurilor cu lemn luat de la fabricile de cherestea din zonă. Japonezii numeau uriașele depozite de

alimente pe care le capturaseră și pe care le exploatau în folosul lor „magaziile lui Churchill”.

„Linia Jitra a fost străpunsă în aproximativ cincisprezece ore, cu doar cinci sute de oameni” 18, scria cu dispreț colonelul Masanobu

Tsuji. În respectiva operațiune, el a raportat pierderi de numai 27 de morți și 83 de răniți. „Dușmanul s-a retras, lăsându-ne ca suveniruri vreo 50 de tunuri de câmp, 50 de mitraliere grele, 300 de camioane și mașini blindate, provizii pe trei luni pentru o divizie întreagă. Peste 3.000 de soldați s-au predat după ce și-au aruncat armele îngroziți și s-au adăpostit în junglă... Majoritatea erau indieni”.

Unele unități de acest fel s-au destrămat repede, mai ales după ce au rămas fără comandanții lor britanici, ceea ce s-a întâmplat adeseori. Reputația Armatei Indiene a fost greu încercată în Malaya, unde s-a văzut lipsa de motivație a multora dintre mercenarii ei. Japonezii au folosit în mod strălucit groaza ca armă tactică, băgând frica în apărători și făcându-i să se retragă, ba, uneori, chiar s-o ia la goană, făcând demonstrații gălăgioase în spatele frontului lor. Creșterea efectivului Armatei Indiene în perioada războiului a dus la situații în care ofițerii britanici erau trimiși la posturi după numai șase luni de instrucție, nu după 30, cum se obișnuia, și fără să știe limba urdu, ceea ce îi punea în imposibilitate de a comunica cu trupele. Prăpastia culturală dintre adversari devenea vizibilă în momentul în care britanicii se predau. Ei se așteptau la clemența pe care o arătau în mod obișnuit armatele europene, chiar și cea nazistă, dar constatau șocați că inamicul ucidea nu doar răniți incapabili să se deplaseze, ci și soldați teferi și civili. Fiica adolescentă a unui profesor chinez, care ducea hrană unui ofițer din Regimentul Agyll în ascunzătoarea acestuia din junglă, i-a lăsat într-o zi și un bilet, în engleză, despre japonezi: „L-au luat pe tata și i-au tăiat capul. Cât voi putea, voi continua să-ți aduc de mâncare”. 19 Prăbușirea rapidă a disciplinei

În rândurile armatei comandate de Percival este ilustrată de episodul jefuirii orașului Kuala Lumpur de către soldații care se retrăgeau. Contraatacurile, un element vital de care atârna succesul oricărei operațiuni de apărare, erau adesea organizate în pripă. Majoritatea unităților indiene erau alcătuite din soldați tineri și slab pregătiți. În ciuda lipsurilor de care sufereau la alte capitole, subordonații lui Percival dovedeau un curaj deosebit, reflectat mai ales de numărul mare al ofițerilor britanici căzuți la datorie în tentativa lor de a-i motiva pe soldații indieni să lupte, strădanie doar rareori încununată de succes. De exemplu, o întreagă brigadă indiană s-a dezintegrat pur și simplu sub forța atacului inamic.

Nici unele unități britanice nu au avut o soartă mai bună. Divizia 18, trimisă tardiv la Singapore în sprijinul forțelor defensive locale, a suferit o umilintă usturătoare. Unul dintre batalioanele ei, al VI-lea Norfolk, a pierdut șase subofițeri și un căpitan în primele 72 de ore de luptă. Atacatorii erau puțini, însă cele trei divizii ale lui Yamashita erau printre cele mai bune din întreaga armată japoneză; se mișcau repede și nu se lăsau descurajate de pierderi. Codul *bushido* îi determina pe japonezi să arate față de ei înșiși aceeași cruzime pe care o arătau dușmanului. Un pilot militar care a aterizat de urgență la Johore a tras în malaezii curioși, adunați împrejurul lui, păstrând ultimul cartuș pentru sine.

Încă de la început, britanicii s-au cramponat de convențiile rasiale ale imperiului și, retrăgându-se, i-au abandonat fără nicio remușcare pe supușii lor. Împuternicitul britanic la Penang a refuzat accesul pompierilor malaezi în cartierul european după bombardamente și a respins rugămințile acestora de a permite demolarea unor case europene pentru a se crea o barieră în calea incendiilor. Când insula Penang a fost evacuată, noneuropenilor le-a fost refuzată îmbarcarea. Un judecător chinez a fost dat jos de pe vaporul pe care se îmbarcase, dar pentru mașina comandantului fortăreței s-a

găsit loc. O refugiată de pe insulă avea să spună mai târziu că evacuarea a fost „un lucru care sunt sigură că nu va fi nici uitat, nici iertat” 20. Polițiștii sikh din Singapore au fost liniștiți de șeful lor britanic, care i-a asigurat că va rămâne alături de ei până la sfârșit; omul a fugit însă. În districtul Cameron Highlands, coloniștii aflați pe picior de plecare i-au rugat pe asiaticii din forțele locale de apărare să rămână alături de unitățile lor; deloc surprinzător, aceștia au demisionat în bloc. La Kuala Lumpur, medicii britanici au lăsat spitalul în grija medicilor asiatici și au plecat. Un tânăr actor, membru al unei trupe chinezești, le-a spus spectatorilor din centrul minier Ipoh: „Britanicii se poartă de parcă imperiul ar fi proprietatea lor și dirijează totul de parcă ar fi vorba despre o tranzacție comercială”. 21

Modul în care s-a purtat comunitatea britanică din Malaya și, ulterior, Birmania a fost, în fond, destul de rațional – în Asia de Sud-Est se răspândise deja vestea despre violurile și masacrele de după căderea orașului Hong Kong la sfârșitul lui decembrie. Dar spectacolul stăpânilor albi cuprinși de panică ridiculiza mitul paternalismului imperialist inofensiv. Rasismul și egoismul erau valori aproape absolute. Când s-au răsculat stewarzii chinezi de la bordul crucișătorului ușor *Durbany* căpitanul Peter Cazalet scria cu tristețe: „Nu i-am tratat pe chinezi prea bine în timp de pace... nu au față de noi niciun sentiment real de loialitate, și de ce-ar trebui să aibă?” 22 Căpitanul mai notează că unul dintre răsculați și-a exprimat dorința de a intra în armata japoneză. Un martor ocular din Singapore observa că, atunci când victimele civile ale bombardamentelor erau aruncate în gropile comune, trupurile europenilor și ale asiaticilor erau despărțite în moarte, așa cum fuseseră și în viață. Condescendența europenilor este ilustrată de reacția guvernatorului Malayei la vestea că servitorul lui fusese ucis de o bombă japoneză în spatele casei acestuia. Shenton Thomas nota în jurnal: „Grozav de trist din cauza

băiatului. A fost un suflet foarte credincios”. Alți membri ai „familiei” Imperiului Britanic au manifestat un entuziasm rezervat față de ideea primirii unor refugiați din Asia de Sud-Est. Inițial, Australia a fost de acord să permită intrarea a numai 50 de europeni și a unui număr egal de chinezi; autoritățile din Ceylon au impus inițial o limită de 500 de persoane, prioritate având cetățenii proprii. Barierele au fost ridicate doar foarte târziu, când situația devenise catastrofală.

La 31 ianuarie, digul rutier care făcea legătura între Malaya și Singapore a fost aruncat în aer. Auzind explozia, directorul britanic al Colegiului Raffles a întrebat ce se întâmplă. Un tânăr chinez, Lee Kuan Yew, pretinde că i-ar fi răspuns: „Este sfârșitul Imperiului Britanic”. 23 Vreme de 55 de zile, japonezii înaintaseră zilnic circa 20 km, dând 95 de lupte și reparând 250 de poduri. În acest moment, aproape că rămăseseră fără muniție, iar cei 70.000 de oameni rămași sub comanda lui Percival erau aproape de două ori mai mulți decât soldații lui Yamashita. Generalul britanic a comis însă uriașa greșeală de a-și împrăști trupele de-a lungul celor 115 km de coastă, ca să apere Singapore. Moralul era la pământ și a continuat să scadă odată cu acțiunile de distrugere a șantierului naval. S-au făcut eforturi tardive de evacuare a personalului dependent în Indiile de Est Olandeze. Peste 5.000 de oameni s-au îmbarcat în mijlocul unor scene de haos, panică și, uneori, violență, dezertorii încercând să se urce cu forța la bordul navelor ancorate la chei. Numai 1.500 de refugiați au ajuns în siguranță în India și Australia. Aproape toate navele care se apropiau de Singapore sau părăseau portul erau silite să îndure calvarul atacurilor aeriene japoneze. Un infanterist din Regimentul de Pușcași Northumberland povestea ce a trăit când a însoțit un transport expus la focul inamic: „Parcă am fi fost închiși într-o conservă, pe care niște oameni o loveau cu bețele”.
24

Forțele lui Yamashita au început să debarce pe insula

Singapore la 8 februarie pe întuneric, aduse de o flotă improvizată formată din 150 de nave, care au transportat în primul val 4.000 de soldați, adică două divizii. Britanicii nu aveau proiectoare, iar tirul artileriei lor aproape că nu a fost luat în seamă de invadatori. Bombardamentul a distrus curând majoritatea căilor terestre de comunicație din zonele avansate, iar apărătorii au rămas ghemuiți în tranșee, udați până la piele de ploaia deasă. Japonezii au avansat rapid, iar trupele australiene, demoralizate, s-au retras. Când a devenit limpede că Singapore va cădea, comandantul bazei navale, contraamiralul Jack Spooner, a scris cu amărăciune: „Situația în care ne găsim a fost generată de AIF [Australian Imperial Forces], care au fugit cu coada între picioare, s-au transformat într-o gloată și i-au lăsat pe japonezi să se apropie nestingheriți”.

Neconsolatul general-maior Gordon Bennett, comandantul Diviziei a VIII-a australiene, i-a spus unuia dintre ofițeri: „Nu cred că oamenii vor să lupte”. 25 El însuși oricum nu voia, astfel că a luat un avion care l-a dus acasă în două săptămâni. Iar dacă australienii nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor, nici britanicii nu s-au comportat mai bine, reflectând astfel prăbușirea determinării produsă la nivelul întregului comandament al armatei lui Percival. Căpitanul Norman Thorpe, din unitatea teritorială Derbyshire, care lupta în Regimentul de Infanterie Sherwood, descria strania sa detașare față de catastrofa din jurul lui: „Personal, sunt foarte puțin tulburat și nu am deloc impresia că mă privește pe mine” 26 Când Thorpe a condus un contraatac, s-a trezit că era urmat de numai câțiva soldați; înaintarea micului grup a fost curând oprită. Un comandant australian vorbea despre fugarii din pozițiile avansate, care erau „complet scăpați de sub control și spuneau că s-au săturat”. Japonezii nu se arătau mai miloși față de aceștia decât față de cei care luptau. Caporalul Tomiñosuke Tsuchikane spunea cât de uluit era să dea peste inamici care sperau să se salveze în virtutea pasivității: „Pierzându-și curajul, unii soldați se

făcuseră mici de frică, stând ghemuiți și evitând lupta corp la corp, într-o poziție de expectativă. Și ei au fost uciși cu baionetele sau împușcați fără milă”. 27

Churchill i-a transmis un mesaj melodramatic lui Wavell, proaspăt numit în funcția de comandant suprem al Forțelor Aliate, îndemnând la rezistență până la capăt în Singapore: „În acest moment, nu trebuie să ne gândim cu niciun chip la salvarea trupelor sau la cruțarea populației. Bătălia trebuie dusă până la capăt și cu orice preț... Comandanții și ofițerii superiori trebuie să moară alături de soldații lor. Este în joc onoarea Imperiului Britanic și a Armatei Britanice. Mă bazez pe dumneata să nu arăți nicio milă și niciun semn de slăbiciune. Cu rușii care luptă așa cum luptă și cu americanii care se încăpățânează în Luzon, este în joc reputația țării și poporului nostru”.

Mesajul lui Churchill este important fiindcă scoate în evidență diferențele de comportament dintre combatanții rivali. El cerea de la garnizoana britanică din Singapore o dârzenie și o dorință de sacrificiu egale cu cele pe care trupele germane, japoneze și rusești le demonstau zilnic, chiar dacă sub amenințarea unor pedepse draconice. Cu toate că Malaya era deja pierdută, Churchill voia ca din acest dezastru să se nască o legendă care să compenseze eșecul – legenda apărătorilor care au rezistat până la capăt, însă ideea de jertfa de sine era străină culturii democratice occidentale. În seara zilei de 9 februarie, comandantul unei brigăzi australiene i-a spus lui Percival: „În viața civilă sunt medic. Dacă brațul pacientului e bolnav, îl tai, dacă însă este bolnav întreg corpul, atunci nicio operație nu-l mai poate salva pe pacient – el trebuie să moară. La fel și cu Singapore – nu are rost să luptăm ca să îi prelungim viața” 28 Un număr mic de soldați britanici, indieni și australieni au dovedit mult curaj, inutil însă în contextul colapsului general. Puțini ofițeri au cerut soldaților să se sacrifice știind că aceștia vor refuza.

Singapore a fost un caz unic, în sensul că a dezvăluit prăpastia ce despărțea viziunea eroică a prim-ministrului

britanic despre imperiul aflat în război de reacția soldaților acestuia. Trupele lui Percival își pierduseră încrederea în comandanții lor și în ele însele. Dacă oamenii s-ar fi aflat față în față cu Churchill, poate că i-ar fi spus că, dacă voia ca Malaya să fie apărată cu îndârjire, ar fi trebuit să le dea ofițeri competenți, armament mai bun și o parte din sutele de avioane de vânătoare care stăteau degeaba pe aerodromurile Angliei. Nu aveau nicio poftă să lupte până la moarte, așa cum și-ar fi dorit el. Superiorii lor erau la fel de puțin dornici să folosească metode extreme pentru a impune disciplina. Câțiva dezertori australieni și-au asigurat cu arma în mână un loc la bordul unei nave de refugiați. Când au fost arestați și încarcerați în Batavia¹⁷, ofițerii britanici au vrut să-i împuște. Prim-ministrul australian, John Curtin, i-a transmis un mesaj lui Wavell, spunându-i că orice pedeapsă cu moartea dată unui cetățean australian trebuie autorizată de Canberra, ceea ce bineînțeles că nu s-a întâmplat. Chiar și în aceste momente de criză din istoria imperiului, continua să persiste o anume sfială, care oglindea valorile occidentale „civilizate”, dar era perfect inutilă pentru cauza Aliaților.

În Singapore, cetățeni britanici sentimentali au făcut coadă la cabinetele veterinare, unde animalele de companie erau omorâte fără să sufere. Deasupra orașului plutea o perdea de fum de la rezervoarele de petrol în flăcări, iar pe străzi, poliția militară își folosea puștile în chip de bâte, pentru a-i ține la distanță pe oamenii îngroziți, și adesea beți, de ultimele vapoare care părăseau portul. Ulterior, britanicii i-au blamat cu vehemență pe australieni: „Purtarea lor a fost atroce”. 29 în momentul respectiv însă, astfel de afirmații nu mai reflectau decât o încercare de a găsi țapi ispășitori. La ultima întâlnire dintre Wavell și guvernatorul Malayei, înainte ca primul să ia avionul către Batavia, acesta a repetat insistent, bătând cu pumnul în genunchi: „Una ca asta n-ar fi trebuit să se întâmple. Una ca asta n-ar fi trebuit să se întâmple”. 30

17 Jakarta de astăzi (n.red.).

Odată cu intrarea japonezilor în oraș, atrocitățile au devenit ceva obișnuit. La Spitalul Alexandra, un pacient în vârstă de 23 de ani, auzindu-i pe japonezi că se apropie de salonul lui, împușcând și ucigând cu baioneta alți pacienți, și-a spus cu tristețe: „N-o să mai apuc douăzeci și patru. Săraca mama”. Până la urmă însă, a fost unul dintre cei patru supraviețuitori din salonul lui, trupul acoperit de sânge făcându-i pe japonezi să-l creadă mort. La Alexandra, 320 de bărbați și o femeie au fost uciși, iar multe infirmiere, violate. Un grup de asistente australiene a reușit să scape din oraș, dar a căzut în mâinile japonezilor pe o insulă olandeză. Mânate către mare ca să fie împușcate, ultimele cuvinte ale sorei-șefe, Irene Dummond, au rămas în memoria unicei supraviețuitoare: „Fruntea sus, fetelor. Sunt mândră de voi și vă iubesc pe toate”. 31

La 15 februarie, Percival preda insula Singapore în mâinile lui Yamashita. Fotografia care-l înfățișează pe un ofițer britanic, maiorul Wylde, cu pantalonii lăbărțați și casca într-o parte, mergând alături de generalul său și ducând împreună steagul Marii Britanii către liniile japoneze a devenit una dintre cele mai memorabile imagini ale acestui război. Ea părea să simbolizeze ineficiența crasă a celor însărcinați cu apărarea Imperiului Britanic din Răsărit. Împreună cu Singapore, Percival a renunțat și la o bună parte din onoarea armatelor britanică și indiană, realitate pe deplin înțeleasă de Churchill și poporul său. Japonezii își adjudecaseră victoria în doar 70 de zile, pierzând numai 3 506 oameni, jumătate dintre ei în bătălia pentru Singapore. Forțele imperiale au pierdut în jur de 7.500 de oameni, iar învingătorii au luat 138.000 de prizonieri, jumătate dintre ei indieni. Unul dintre ofițerii capturați, căpitanul Prem K. Saghal, care și-a văzut secundul, un britanic, decapitat chiar sub ochii lui, avea să spună mai târziu: „Căderea insulei Singapore m-a convins definitiv că britanicii sunt niște degenerați”. 32 Saghal conchidea că, prin comportamentul lor, stăpânitorii

coloniali dăduseră cu piciorul loialității indienilor. Un alt ofițer, Shahnawaz Khan, considera că el și oamenii lui „fuseseră trecuți ca niște vite din mâinile britanicilor în cele ale japonezilor” 33. Aceștia din urmă au început, nu fără un oarecare succes, să facă de îndată recrutări printre prizonierii de război în scopul alcătuirii unei „Armate Naționale Indiene” care să lupte contra britanicilor. Prestigiul Raj-ului depinsese de mitul invincibilității sale, acum distrus definitiv.

Un alt prizonier, locotenentul Stephen Abbott, descria scena în care el și camarazii lui au început lungul drum din Singapore către niște lagăre improvizate: „În zonă se vedeau distrugerii înfiorătoare. Camioane răsturnate, biciclete, cărucioare de copii, mobilă, toate aflate pe fundul craterelor uriașe lăsate de bombe sau împrăștiate pe șosele ori trotuare. Clădirile ciuruite arătau lumii jalnicele lor interioare. Trupuri dezgolite și mădule umane groțesti zăceau acolo unde fuseseră aruncate. În aerul umed se simțea un miros dezgustător. Populația locală – chinezi, malaezi și indieni – stătea lângă ruinele caselor suferind în tăcere, copilașii agățându-se înfricoșați de hainele mamelor. Pe fiecare clădire care mai rămăsese cât de cât întreagă era atârnat steagul cu bulină roșie al Japoniei... M-am uitat lung la soldații japonezi pe lângă care treceam. Ăștia erau oamenii împotriva cărora luptaserăm și care aveau să fie de acum stăpânii noștri? În uniforme acelea zdrențuite, semănau cu niște copii neîngrijiți, dar triumfători și mai mult decât dornici să-și batjocorească victimele”. 34

Pentru localnici, după un secol de dominație colonială, revelația fragilității acesteia a schimbat totul. Lim Kean Siew, fiul de 18 ani al unui notabil chinez, scria: „Cerurile ni s-au deschis cu adevărat. Dintr-o lume indiferentă, care lânzezea fără vlagă, am fost catapultăți într-una plină de asalturi mortale și de frenezie, din care nu vom mai ieși niciodată”. 35 Un alt adolescent, Lee Kuan Yew, elev la Colegiul Raffles, îi privea pe britanicii care

mergeau în prizonierat: „I-am văzut trecând pe jos pe strada mea, vreme de trei zile încheiate, un șuvoi nesfârșit de oameni năuciți, care

Numele dat administrației imperiale britanice din India (n.trad.).

nu știau ce se întâmplase, de ce se întâmplase sau ce căutau ei, de fapt, în Singapore., >36

Savurând victoria, generalul-maior Gen Imai, șeful de stat major al Diviziei Gărzilor Imperiale, îi spunea unui general-maior al Armatei Indiene, Billy Key, căzut prizonier: „Noi, japonezii, am capturat Malaya și Singapore. Curând vom avea Sumatra, Java și Filipine. Nu vrem Australia. Cred că e timpul ca imperiul dumitale să ceară un compromis. Altceva ce ați putea să faceți?” Key i-a răspuns sfidător: „Vă putem alunga. Până la urmă, o să vă ocupăm țara. Asta putem să facem”. Japonezul nu a părut convins, mai ales că felul în care luptaseră forțele britanice în Malaya fusese jalnic. Yamashita și ofițerii lui au sărbătorit triumful cu sepie uscată, castane și vin, darurile împăratului, întinse pe o față de masă albă.

Colonelul Masanobu Tsuji, unul dintre cei mai proeminenți și mai brutali militariști ai Armatei Japoneze, îi privea cu dispreț pe prizonierii britanici și australieni care se lăsaseră învinși cu atâta ușurință: „În grupuri, stăteau pe vine la marginea drumului și fumau, discutau și strigau destul de tare. Foarte ciudat însă, pe chipurile lor nu se citea niciun pic de ostilitate, ci mai degrabă o resemnare, așa cum vezi la învinșii competițiilor sportive aprig disputate... Soldații britanici aveau aerul unora care își terminaseră munca prestată în baza unui contract, cu un salariu adecvat și acum se odihneau puțin, eliberați de angostățile câmpului de luptă”. 37

Parlamentarul Harold Nicolson scria despre această capitulare în jurnalul său că „a fost o lovitură teribilă pentru noi toți. Nu este vorba numai de pericolele imediate... Este îngrozitor că luptăm fără tragere de inimă împotriva celor care luptă din toată inima”. Iar Churchill

era de acord cu el. Îl dezgustase figura proastă făcută de britanici în Malaya nu doar pentru că înfrângerea era amară, ci și pentru că japonezii câștigaseră atât de mult plătind atât de puțin. Într-un document strategic întocmit la 20 decembrie 1941 pentru conducătorii britanici și americani, el afirmase următoarele: „Este foarte important ca dușmanul să nu dobândească cu costuri mici câștiguri însemnate; să fie obligat să-și alimenteze cuceririle și să rămână desfășurat mereu – să continue să-și consume resursele”. Incapacitatea mai mult decât evidentă a trupelor britanice de a îndeplini acest obiectiv îl amăra și îl irita peste măsură pe Churchill. „Am avut, în atâtea alte ocazii, motive de neliniște în privința calităților de luptători ale soldaților noștri”, scria generalul John Kennedy, director pentru operațiuni militare la Ministerul de Război. „Nu luptaseră cu îndârjirea germanilor sau a rușilor, iar acum erau depășiți de japonezi... Eram fără îndoială mai slabi ca nație decât oricare dintre dușmanii noștri, cu excepția italienilor... Civilizația modernă, clădită pe modelul democratic, nu produce o rasă viguroasă, iar civilizația noastră... s-a dovedit a fi doar cu puțin mai îndepărtată de etapa barbariei decât civilizațiile Germaniei, Rusiei și Japoniei”. 38

Masanobu Tsuji, care avea să scrie ulterior mai multe cărți în care a laudat realizările armatei japoneze, a fost unul dintre principalii autori morali ai atrocităților comise de aceasta în Malaya. S-a afirmat uneori că executarea generalului Yamashita pentru crime de război a fost nejustificată, însă generalul nu a fost niciodată nici măcar pus sub acuzare pentru masacrarea sistematică a chinezilor din Singapore, petrecută sub comanda lui. Yamashita a ținut odată un discurs în care afirma că, spre deosebire de poporul lui, care se trage din zei, europenii se trag din maimuțe. Rasismul britanic din Asia de Sud-Est era eclipsat acum de cel japonez. Noul regim impus de Tokio se caracteriza printr-o brutalitate pe care imperialiștii izgoiți, în ciuda numeroaselor lor cusururi,

nu o manifestaseră niciodată.

Japonezii au început să-i trateze pe prizonierii aliați așa cum intenționau să continue. După căderea orașului Hong Kong, în ziua de Crăciun a anului 1941, invadatorii s-au lansat într-o serie de violuri și masacre, de la care nu au fost cruțate nici călugărițele sau asistentele medicale, nici pacienții din spitale, uciși cu baioneta. Scene similare s-au petrecut în Java și Sumatra, cele mai mari insule din Indiile de Est Olandeze, care, după căderea insulei Singapore, au fost cucerite cu ușurință. Și în aceste cazuri, armata japoneză a rămas fidelă tradiției de bestialitate statornicite în China, o pervertire a virilității și spiritului războinic cu atât mai șocantă cu cât aceasta fusese instituționalizată. Soldații de toate naționalitățile, în toate războaiele, se fac uneori vinovați de atrocități. Se poate opera totuși o distincție importantă între armatele în care actele de barbarie au reprezentat o încălcare a regulamentelor și a cutumei și cele în care acestea au fost privite cu îngăduință sau chiar încurajate de superiori. Japonezii au fost reprezentanți de frunte ai celei de-a doua categorii.

Pe insula Java, locotenentul-colonel Edward „Weary” Dunlop, un chirurg australian, le-a spus oamenilor lui să rupă rândurile după ce un oarecare locotenent Sumiya făcuse o trecere în revistă și li se adresase în ziua de 19 aprilie:

M-am apropiat de ofițerul nipon și l-am salutat. Spre uluirea mea, individul mi-a tras un pumn care m-a nimerit drept în falcă. Abia m-am ținut pe picioare, trăgându-mi ușor capul înapoi... Lt. Sumiya și-a smuls sabia din teacă și s-a repezit la gâtul meu. Cu reflexe de boxer, am evitat vârful, dar plăselele m-au lovit în laringe, producând o bufnitură oribilă și lăsându-mă temporar fără aer și fără glas.

Soldații au mormăit furioși și au făcut câțiva pași înainte. Gărzile și-au ridicat puștile și au îndreptat amenințător baionetele spre ei. În aer plutea amenințarea

unui masacru. Am ridicat mâna stângă spre oameni, făcându-le semn să nu se miște, apoi m-am întors către ofițer și m-am înclinat cu o politețe rece... Am luat poziție de drepti, încremenit de furie, în vreme ce el flutura sabia în jurul capului meu, suflându-mi în urechi și urlând cât îl ținea gura.³⁹

În anii ce au urmat, Dunlop și tovarășii lui au suferit multe alte bătăi crunte, mii de soldați murind de boli și foame. Chirurgical australian a devenit un erou al captivității, un sfânt laic. Poate că bătălia pentru Malaya s-ar fi încheiat altfel dacă apărătorii ar fi bănuțit măcar ce preț vor fi obligați să plătească pentru faptul de a fi acceptat înfrângerea cu atâta ușurință.

La câteva zile după ce Singapore a căzut, japonezii s-au îndreptat spre Indiile de Est și prețioasele rezerve de petrol din această colonie, în fapt principala lor țintă strategică. Din insulele Palau, convoaiele invadatorilor au pornit pe mare spre Sarawak, Borneo și Java, susținute de o impresionantă forță navală. Apărătorii erau slabi, demoralizați și prost coordonați. Într-o serie de lupte aeriene desfășurate deasupra insulei Java la 19 februarie, aviația japoneză a doborât 15 avioane de vânătoare aliante. Pe 27, o escadră comandată de amiralul olandez Karel Doorman, compusă din două crucișătoare grele și trei ușoare, escortate de nouă distrugătoare, a încercat să atace convoiul japonez de nave amfibii care se apropia de Java, însoțit de două crucișătoare grele, două ușoare și 14 distrugătoare. Flotele rivale s-au zărit reciproc la ora 16 și au deschis focul. Primele schimburi de focuri nu au făcut decât pagube ușoare, ambele tabere trăgând foarte prost. Din 92 de torpile japoneze, numai una și-a atins ținta, scufundând un distrugător olandez. Crucișătorul *Exeter* a fost grav avariat după ce un obuz a lovit camera cazanelor, refugiindu-se apoi cu mare greutate în Surabaya. La ora 18, un distrugător american a părăsit escadra din proprie inițiativă, după ce lansase toate torpilele.

A doua ciocnire, petrecută după lăsarea

întinericului, s-a dovedit catastrofală pentru Aliați. Crucișătoarele olandeze de *Ruyter* și *Java* au fost scufundate de torpile, iar amiralul Doorman a pierit împreună cu mulți dintre marinarii lui. *Perth* și *Houston* au scăpat, dar, în noaptea următoare, au dat peste principala flotă japoneză de invazie în strâmtoarea Sunda, unde au fost scufundate amândouă. La 1 martie, *Exeter* și două distrugătoare de escortă au fost prinse și scufundate în timp ce încercau să fugă spre Ceylon, iar un distrugător olandez și alte două americane s-au pierdut în drum spre Australia. Astfel, în mai puțin de o săptămână, zece nave și peste 2000 de oameni au dispărut pe fundul oceanului, eliminând aproape complet prezența navală a Aliaților în regiune. Vreme de încă o săptămână, forțele terestre olandeze și ce mai rămăsese din trupele britanice au opus o rezistență sporadică, după care japonezii au devenit stăpâni absoluți ai Indiilor de Est. Dată fiind impresionanta desfășurare de forțe japoneze în zonă, nici nu ar fi fost cu puțință un alt rezultat.

2. „Ruta Albă” dinspre Birmania

Cuceritorii, încurajați de triumful lor în Malaya, au profitat de ocazie să ocupe și Birmania britanică, în parte ca să pună mâna pe rezervele de petrol și resursele ei naturale, în parte ca să închidă „Drumul Birman” spre China. Primele bombe au căzut asupra capitalei, Rangoon, pe 23 decembrie. Într-o căsuță de pe strada Sparks, fiul unui mecanic de locomotivă indian, pe nume Cașmir Rego, exersa la vioară „Silent Night” 40. Lena, surioara lui, făcea lăntișoare din hârtie, părinții celor doi fiind plecați la cumpărăturile de Crăciun. Atmosfera idilică a fost sfâșiata brusc de zgomotul avioanelor și tirului de mitralieră. Explodau bombe, izbucneau incendii, se răspândea panica.

O moașă birmană, pe nume Daw Sein, avea să povestească mai târziu că, deși auzise vag de un război, la început nu prea știuse bine cine cu cine se bătea. Acum, soțul ei dădu năvală pe ușa bucătăriei și strigă: „Afară! Repede! Trebuie să fugim!” 41 Au ieșit în goană din casă,

abia pe la jumătatea drumului spre gară femeia dându-și seama că e pe jumătate dezbrăcată. Soțul a rupt din pânza care-i învelea picioarele și i-a dat-o să-și acopere sânii. Astfel îmbrăcați, s-au urcat în primul tren cu destinația Moulmein¹⁸. Garnitura a parcurs câțiva kilometri, după care s-a oprit și a rămas locului vreme de mai multe ore, plină ochi cu refugiați înfometați, însetați, nespălați și disperați. În sfârșit, a apărut un ins care, deplasându-se de-a lungul șinei, de la vagon la altul, striga: „Moulmein a fost distrus! Cad bombe peste tot! Trenul nu merge mai departe!” După consultări febrile, Daw Sein și bărbatul ei au pornit pe jos spre Mandalay, aflat departe, în nord.

În zilele care au urmat, cu raidurile aeriene care nu mai conteneau, distribuția alimentelor a încetat. Mulți locuitori ai capitalei au fost siliți să-și caute singuri de mâncare, intrând adesea cu forța în casele părăsite. După un raid, spre groaza familiei Rego, fiul cel mai mic, Patrick, a dispărut. Cutreierând pe străzi în căutarea lui, frații lui Patrick au dat peste o camionetă plină cu cadavre și mădulare smulse. De sub maldărul de trupuri, o femeie striga: „Nu sunt moartă! Vă rog, ajutați-mă să ies!” 42 Apoi, deasupra ei au fost azvârlite alte cadavre, iar camioneta a plecat mai departe. Patrick a reapărut viu și nevătămat, dar copiii n-au uitat-o niciodată pe femeia prinsă între cadavre.

Și în Birmania, stăpânirea colonială s-a prăbușit la fel de repede și de rușinos ca în Malaya. Mulți indieni s-au refugiat în junglă ori au pornit-o către vest, printre aceștia numărându-se și „măturătorii” din casta inferioară, care goleau toaletele portabile ale stăpânilor și măturau străzile. Sir Reginald Dorman-Smith, guvernatorul Birmaniei, reflecta cu tristețe la faptul că acești oameni erau indispensabili pentru sahibi: „Viața începe cu măturătorul. Cea mai umilă dintre ființele omenești, în ale cărei mâini stă diferența dintre sănătate și boală, dintre curățenie și murdărie”. 43 Administrația civilă s-a prăbușit

rapid, la fel și apărarea. În februarie și martie, japonezii au ocupat toată țara. La debarcarea în Rangoon, soldatul Robert Morris, din Regimentul al VII-lea Husari, a găsit haos: „N-am văzut decât incendii și rezervoare de petrol arzând. Mormane de echipamente, cum ar fi avioane pe care scria «împrumut și închiriere pentru China din partea SUA», erau încă în lăzi, așteptând să fie asamblate. Numărul camioanelor aliniate și gata să fie trimise în China ne-a uluit. Portul fusese abandonat și devastat”. 44

În calitate de guvernator, Dorman-Smith era și el un specimen jalnic. Pretindea că nu înțelege de ce, după un secol de dominație britanică, birmanii nu manifestau niciun pic de loialitate față de Imperiu, spre deosebire de „alte națiuni supuse” 45. John Claque, un angajat al administrației britanice, i-a răspuns simplu: „Noi, europenii, am trăit într-o lume în care, foarte adesea, localnicii nu au contat în gândurile noastre omenеști sau profunde. Niciun birman nu a făcut parte din Moulmein Gymkhana¹⁹. Niciun birman nu a fost invitat la cină sau la micul dejun”. 46 Acum, se dăduse ordin ca niciun birman sau indian să nu fie primit în transporturile de refugiați.

Comandantul suprem al forțelor din Orientul îndepărtat, Sir Robert Brooke-Popham, împărtășea pesimismul lui Dorman-Smith. El consemnează cu destulă acuratețe că mulți localnici erau fătіș de partea japonezilor: „E descurajant ca, după atâția ani în Birmania și după progresele pe care țara le-a făcut sub stăpânirea noastră, să descoperi că majoritatea populației vrea să scape de noi... Nu pot decât să sugerez cele trei aspecte care, în orice caz, ar merita analizate. Mai întâi, o tendință a englezilor de a se considera, în mod natural și sub toate aspectele, superiori raselor de culoare, fără însă a se lua măsuri pentru a se face din aceasta întotdeauna un fapt. În al doilea rând, neputința creării unei legături cu birmanii care să se întemeieze pe înțelegere și compasiune... în al treilea rând, faptul că majoritatea englezilor din Birmania

19 Clubul Sportiv din Moulmein (n.red.).

care nu sunt reprezentanți ai statului au fost ocupați mai degrabă să se îmbogățească... decât să facă un bine populației băștinaș”. 47

Nici măcar un birman nu s-ar fi putut exprima atât de elocvent. Doi dintre cei trei prim-miniștri birmani de după separarea țării de India au fost reținuți de britanici pentru apropiere față de Japonia, la fel și un grup de studenți naționaliști care fuseseră instruiți de japonezi în perspectiva colaborării. În eventualitatea puțin probabilă a organizării în Birmania a unui referendum prin care populația să poată alege de partea cui dorește să fie, curentul de opinie pro-japonez ar fi avut cu siguranță câștig de cauză. Generalul-maior John Smyth, proaspăt numit la comanda Diviziei 17 indiene, desfășurată în sud, dincolo de Moulmein, va scrie mai târziu că birmanii s-au oferit să-i ajute cu mult zel pe invadatori: „[Japonezii] nu doar că au fost informați de toate mișcările noastre, dar au primit ghizi, plute, cai, elefanți și tot ceea ce noi n-am reușit să obținem pe ochi frumoși, și numai cu mare greutate pe bani”. 48

Mi Mi Khaing, o birmană de 25 de ani, care studiasă la Universitatea din Rangoon, scrie plină de amărăciune despre modul în care poporul ei a fost împins în război, fără măcar un simulacru de consultare publică. Ea spunea că Birmania era „o țară care își pierduse mândra suveranitate în urmă cu cincizeci de ani, care încă nu găsisese un înlocuitor modern pentru aceasta și care simțea că a nimerit doar din greșeală în calea monstrului războiului” 49. S-a întâmplat ca prim-ministrul birman U Saw să fie în trecere prin Statele Unite când s-a petrecut incidentul de la Pearl Harbor. Imaginea dezordinii și isteriei americanilor nu a făcut decât să-i sporească acestuia disprețul față de albi. Întors, curând după aceea, în Birmania, prin descifrarea mesajelor, s-a aflat că U Saw le-a făcut japonezilor unele propuneri, fapt ce i-a adus exilul în Africa de Est. În atare împrejurări, pretenția britanicilor de a fi luptat în Birmania pentru cauza

democrației nu mai pare la fel de convingătoare.

Între timp, invadatorii asistau uluiți la călduroasa primire pe care le-o făceau mai ales tinerii birmani. Un ofițer de legătură scria: „Ne-a impresionat dorința lor arzătoare de independență”. 50 Sătenii se buluceau în jurul soldaților japonezi, oferindu-le apă și țigări de foi. Nu mai puțin mirați au fost aceștia când li s-au pus întrebări în engleză, singura limbă străină vorbită de localnici. Cea mai frecventă întrebare era: „A căzut Singapore?” 51 Locotenentul Izumiya Tatsuro scria: „Le-am răspuns cu mândrie: «Da, Singapore a căzut.»”.

Primele bombe care au căzut asupra orașului Mandalay au distrus Upper Burma Club. Un oaspete care lua prânzul la clubul coloniștilor spunea: „Nici n-am știut ce ne-a lovit. Stăteam la masă, și-n clipa următoare tavanul s-a prăbușit, iar mesele, scaunele, mâncarea și invitații s-au împrăștiat în toată încăperea”. 52 Atacurile au declanșat incendii care au făcut scrum aproape tot orașul. Cadavrele au zăcut neîngropate cu zilele, sporind disprețul localnicilor față de incompetența britanică. Un episod simbolic, care nu a trecut neobservat, a fost cel al florilor din grădinile coloniștilor, care au început să se ofilească pentru că servitorii care le udau fugiseră. Șefii britanici de la Burma Corporation s-au spălat pe mâini și le-au spus angajaților locali că nu-i pot ajuta cu nimic.

Răspunzând unei cereri de a trimite întăriri în Birmania, Wavell, aflat în Java, a transmis la Rangoon pe 22 ianuarie următorul mesaj: „Nu am resurse să vă pot veni în ajutor... Nu văd de ce, cu trupele aflate la dispoziția dumneavoastră, nu ați fi în stare să apărați Moulmein și am încredere că veți reuși. Natura și resursele ar trebui să limiteze acțiunile japonezilor”. Când modesta forță de invazie japoneză, alcătuită din numai două divizii, și-a lansat din Siam atacul în ultimele zile ale lui ianuarie, o parte a trupelor indiene a opus o rezistență fermă, însă Regimentul de Pușcași din Birmania, format din localnici, s-a destrămat rapid. Britanicii nu dispuneau de o bună

susținere din partea artileriei sau aviației, iar John Smyth era furios din cauză că superiorii lui insistau ca vulnerabilul Moulmein să fie apărat. Primul moment de criză a venit în zorii zilei de 23 februarie, la un pod peste râul Sittang, aflat la 130 km nord de oraș. În timp ce trupele japoneze se apropiau, geniștii britanici au aprins pe întuneric încărcăturile explozive. Două dintre brigăzile lui Smyth au rămas izolate la est de râu. Doar o mână de oameni a reușit să scape, restul fiind luați prizonieri, o lovitură grea din punct de vedere strategic, dar și pentru moralul trupelor.

Locotenentul John Randle, din Regimentul Baluch, apăra o poziție aflată la vest de râul Salween, când și-a dat seama că japonezii sunt în spatele lui. „Mi-am trimis curierul, gornistul companiei, cu un mesaj către comandant, informându-l că simt mulți japonezi în zonă. S-au strecurat în spatele nostru, și l-am auzit cu toții pe curier urlând în timp ce-l omorau cu săbiile și baionetele... Japonezii i-au măcelărit pe toți răniții noștri”. 53 Batalionul lui a pierdut, în prima sa acțiune, 289 de oameni, iar 229 au fost luați prizonieri. Randle spunea: „Am fost aroganți în privința japonezilor, i-am privit ca pe niște slugi. I-am considerat de mâna a treia. Dumnezeu, ce repede ne-am schimbat apoi părerea. Japonezii au luptat cu multă sălbăticie și curaj. Noi nu aveam habar de lupta în junglă, nu aveam broșuri, doctrină etc. Nu numai că eram lipsiți de experiență, dar încercam și să facem ceva cu totul nou”. 54

La începutul lui martie, Rangoon ajunsese un oraș-fantomă, în care polițiștii rămași, precum și o mică garnizoană britanică se încăierau cu bandele de jefuitori. Piloții din Grupul de Voluntari Americani ai lui Claire Chennault, transferați din China în Birmania, au condus singura formă semnificativă de rezistență împotriva atacurilor aeriene japoneze. Altfel, apărarea se prăbușea. Ofițerul britanic de legătură, W.E. Abraham, raporta de la Rangoon: „Atmosfera generală de tristețe și pesimism este

aproape imposibil de descris. Prin comparație, evacuarea cartierului general de la Atena s-a făcut aproape cu voioșie”. 55 Wavell, care tuna și fulgera împotriva presupusului defetism al subordonaților lui, i-a dat afară și pe comandantul militar al Birmaniei, și pe Smyth, un om bolnav, care se străduia din răspuțeri să conducă ceea ce mai rămăsese din batalionul său într-o luptă despre care nu crezuse niciodată că poate fi câștigată. Guvernul britanic a făcut apeluri disperate la prim-ministrul australian, John Curtin, să permită ca ambele formațiuni australiene aflate în acel moment în tranzit între Orientul Mijlociu și țara lor, amenințată cu invazia, să fie redirecționate spre Birmania. Curtin a refuzat, și pe bună dreptate – australienii, deși soldați buni și experimentați, nu ar fi reușit să întoarcă soarta unei campanii deja pierdute.

Wavell era chinuit de amintirea acuzațiilor de pesimism și defetism pe care i le aruncase Churchill în 1941, înainte să-l destituie din funcția de comandant al forțelor din Orientul Mijlociu, în Asia de Sud-Est, făcuse tot posibilul să se dovedească o mână de fier, să-și îmbărbăteze subordonații. „Trupele noastre care luptă în Birmania nu au o stare de spirit corespunzătoare”, transmitea el Londrei. „Nu am nicio urmă de îndoială că asta e, în mare parte, din pricina lipsei de ambiție și inspirație arătate la vârf” într-adevăr, problemele forțelor armate britanice din Orientul îndepărtat erau atât de grave, încât, în contextul ofensivei japoneze, prăbușirea n-a putut fi oprită. Wavell pare să recunoască această stare de fapt într-un alt mesaj adresat Londrei: „Sunt foarte tulburat de lipsa unui spirit combativ real în rândurile soldaților noștri, demonstrată în Malaya și, până în clipa de față, în Birmania. Nici britanicii, nici australienii, nici indienii nu au dovedit o reală forță a minții sau a trupului... Cauzele sunt profunde, moleșeala din ultimii douăzeci de ani, lipsa de vigoare a instrucției pe timp de pace, efectele climei și ale atmosferei din Orient”. Wavell a început să

meargă regulat în capitala Rangoon, prezența lui fiind asemănată de un istoric celei a unui „medic londonez, cu nelipsita lui geantă neagră, venit la căpătâiul unui pacient grav bolnav” 56.

La 5 martie, generalul-locotenent Harold Alexander a venit să preia comanda. Impecabilul „Alex”, generalul preferat al lui Churchill, nu putea decât să contribuie cu desăvârșita lui grație și seninătate la ceea ce devenise de acum o debandadă. A început prin a ordona sistarea retragerii, dar, în numai 24 de ore, a acceptat faptul că Rangoon nu mai putea fi apărat, aprobând evacuarea. Invadatorii au pierdut marea ocazie de a prinde în capcană toată armata britanică din Birmania când un comandant japonez local a retras un blocaj rutier solid, care închidea ruta spre nord. Interpretând greșit ordinele primite, acesta a presupus că toate forțele trebuie să se concentreze în jurul orașului Rangoon pentru o bătălie de amploare. Gafa respectivă a permis trupelor lui Alexander să se retragă spre nord și generalului însuși, să scape de prizonierat.

În disperare de cauză, Wavell a primit oferta lui Ciang Kai-shek de a trimite două divizii chineze cu elementele lor de susținere. Dorința naționaliștilor chinezi de a se implica în campanie nu era dezinteresată. Înaintarea japonezilor către nord închisese „Drumul Birman”, pe care ajungeau în China ajutoarele americane. Redeschiderea acestuia era un obiectiv vital. Precauția cu care Wavell a primit sprijinul trupelor lui Ciang se explică prin aceea că știa de intenția chinezilor, care nu aveau sisteme de aprovizionare proprii, de a supraviețui cu resursele locale. Nu era foarte clar nici la ordinele cui răspundeau ele. Generalul american Joseph Stilwell susținea că el dă ordinele, dar a fost imediat contrazis de generalul chinez Tu Lu Ming, care i-a spus lui Dorman-Smith, guvernatorul Birmaniei: „Generalul american doar își imaginează că este la comandă. În realitate, nu este deloc așa. Vedeți dumneavoastră, noi, chinezii, suntem de părere că singura cale de a-i ține pe americani în război

este să le dăm câteva trupe pe care să le comande pe hârtie. Nu vor face prea mult rău câtă vreme de treabă ne ocupăm noi!”

Stilwell, un anglofob învederat, nu a fost impresionat de prima întâlnire cu Alexander, petrecută la 13 martie. Iată ce scrie în jurnalul său, cu obișnuita lui acreală: „Uluit să mă găsească pe mine – doar pe mine, un nenorocit de american – la comanda trupelor chinezești. «Extra-ordinar!» M-a cercetat cu atenție, de parcă tocmai ieșisem de sub un bolovan!” Stilwell a primit drept ajutor o unitate de cavalerie a Forțelor de Frontieră, condusă de britanici, care să efectueze misiuni de recunoaștere. Comandantul ei, căpitanul Arthur Sandeman, din Regimentul de Cavalerie din India Centrală, a avut îndoielnica onoare de a fi ultimul ofițer britanic care a murit conducând o șarjă de cavalerie. Nimerind în calea mitraliorilor japonezi, Sandeman și-a tras sabia, a ordonat gornistului să sune atacul și a înaintat spre liniile inamice, până când el și camarazii lui și-au găsit inevitabilul sfârșit.

Intervenția chinezilor i-a determinat pe japonezi să-și întărească armata de invazie, compusă din numai două divizii, trimițând pe mare la Rangoon alte două formațiuni. Britanicii au fost reorganizați într-un corp de armată condus de William Slim, ofițer nepalez neînduplecat, care avea să se dovedească cel mai abil general britanic din întregul război. La 24 martie, japonezii au lansat un atac dur împotriva trupelor chineze din nord. Britanicii le-au venit în ajutor, lansând un contraatac, însă inamicul a avut câștig de cauză pe ambele fronturi. Corpul condus de Slim a cerut ajutor chinezilor, într-o încercare de a evita o catastrofă totală pe malul de est al râului Irrawaddy. După cum se poate bănuși, Stilwell și-a arătat disprețul, scriind la 28 martie: „Răzmeriță în rândurile soldaților britanici la Yenangyaung. Britanicii distrug câmpurile petrolifere. DUMNEZEULE MARE. Pentru ce luptăm?” Totuși, spre uluirea lui Stilwell, dar și a britanicilor, o divizie chineză condusă de unul dintre cei mai capabili ofițeri ai lui Ciang,

generalul Sun Li-Jen, i-a respins pe japonezi și a înregistrat o mică, dar notabilă victorie. Deși în luptele din preajma râului Irrawaddy a pierit aproape o întreagă formațiune imperială, Slim a rămas cu un profund respect față de oamenii generalului Sun, a căror intervenție a permis britanicilor să evite anihilarea completă a corpului de armată condus de Slim.

Aliații nu-și mai puteau păstra însă poziția în Birmania. Japonezii considerau că diviziile chinezești luptaseră cu mai mult curaj și energie decât forțele Commonwealth-ului, dar și acestea aveau să se retragă în doar câteva zile și să treacă în cele din urmă granița în China. Următorii lor au fost foarte mulțumiți să se oprească la frontieră. Stilwell, care purta o importantă vină personală pentru soarta chinezilor de sub comanda lui, i-a abandonat cu totul și a pornit spre vest, în fruntea unui grup pestriț, format din americani, corespondenți de presă și doar doi chinezi. A rătăcit prin junglă vreme de două săptămâni înainte să ajungă pe 20 mai la Imphal, în statul indian Asaam, guvernat de britanici. Aflat de acum în siguranță, Stilwell scria: „Am mâncat o bătaie soră cu moartea. Și a naibii de umiltoare. Ar trebui să aflăm de ce și să ne întoarcem!” Pe 30 aprilie, oamenii lui Slim traversaseră în siguranță râul Irrawaddy și se retrăgeau spre vest, precedați de o gloată de dezertori și jefuitori, care i-au tratat pe civili cu o previzibilă sălbăticie. La 3 mai, sub tirul inamicului, corpul de armată al lui Slim a început retragerea dincolo de granița indo-birmană reprezentată de râul Chindwin. Plutonul din Regimentul de Pușcași Birmani care apăra cartierul general al lui Slim a dispărut în noapte. Majoritatea soldaților au reușit să scape cu viață, însă aproape tot echipamentul greu și mijloacele de transport – în jur de 2000 de vehicule, 110 tancuri și 40 de tunuri – a trebuit să fie abandonate pe malul estic al râului. Fugarii nu au fost deloc primiți cu brațele deschise. „Atitudinea armatei [din India] față de noi, cei întorși din Birmania, a fost îngrozitoare”, spunea

caporalul William Norman. „Au dat vina pe noi pentru înfrângere”. 57

Înaintarea trupelor japoneze în Birmania a durat 127 de zile, acoperind o distanță de 2 400 km, cu o viteză medie de aproape 50 km pe zi, pe parcurs având loc 34 de acțiuni de luptă. Britanicii pierduseră 13.000 de oameni – morți, răniți și prizonieri – în vreme ce pierderile japonezilor erau de numai 4.000 de oameni. Dezastrul nu era de amploarea celui din Malaya, iar Slim își organizase destul de bine retragerea, însă japonezii ocupau acum toate posesiunile coloniale britanice din Asia de Sud-Est, până la porțile Indiei. Un asiatic descrie spectacolul prizonierilor de război occidentali, duși la muncă silnică împreună cu indigenii: „Am avut mereu impresia că ne sunt superiori. Japonezii ne-au deschis ochii; fiindcă [albii] măturau podelele cot la cot cu mine... desculți”. 58 Această revelație s-a dovedit a fi una durabilă. Între timp, Drumul Birman spre China avea să rămână închis aproape trei ani.

Acest conflict s-a caracterizat prin migrații forțate ale populației în toate punctele de pe glob în care armatele s-au luptat pentru supremație. Puțini birmani au încercat să fugă din calea japonezilor, încredințați că nu au niciun motiv de teamă, dar au toate motivele să spere. Când membrii proaspăt constituitei Armate de Apărare a Birmaniei au trecut prima dată în marș prin Rangoon, sub privirile ocrotitorilor japonezi, un cetățean scria entuziasmat: „Ce senzație minunată a fost să vedem soldați și ofițeri birmani purtând uniforme și arme asortate, banderole tricolore pe braț și având o expresie serioasă pe chip” 59

În țară însă trăia și un milion de indieni, unii dominând viața comercială, alții îndeplinind sarcinile mărunte indispensabile traiului îndestulat al sahibilor, dar disprețuite de supușii acestora birmani. Nu erau deloc iubiți și se temeau de naționalismul localnicilor. În timp ce valul invaziei mătura teritoriul țării, britanicii nu au luat

nicio măsură ca să asigure evacuarea celor 600.000 de indieni care îi slujeau. S-a afirmat că stăpânii se osteniseră deja cu propria lor salvare. Dar și aici comportamentul britanicilor scoate în evidență fisurile din presupusul monolit imperial, în cadrul căruia băștinașii își plăteau siguranța cu acceptarea subjugării. Refugiații bogați și-au cumpărat bilete de avion sau cabine la bordul navelor care plecau spre India. Indienii au numit cu amărăciune râul Chindwin „ruta albă”, fiindcă aceasta era folosită aproape exclusiv de britanici și eurasiatici. Vapoarele cu zbatouri, care mergeau în amonte, treceau pe lângă cadavre care pluteau în aval, victime ale „rutei negre” urmate de nefericiții indieni pe uscat.

Mulțimi întregi de oameni prea săraci să-și cumpere bilete erau silite s-o apuce pe drumurile către nord și vest, care duceau spre Assam. Musonul a venit în mai, ploaia și noroiul blocând drumurile și pentru norocoșii din mașini, și pentru sărmanii care mergeau pe jos. Aceștia cădeau victimă jafurilor și, uneori, violurilor; plăteau sume exorbitante pentru resturi de mâncare; se îmbolnăveau de dizenterie, malarie și febră. La traversări și baraje rutiere, polițiștii și sătenii lacomi le luau și ultima rupie. Nimeni nu știe precis câți indieni au murit în primăvara și vara lui 1942 în drum spre Assam, dar au fost cel puțin 50.000 de victime, poate și mai multe. Ani de zile, drumurile au fost presărate cu scheletele lor, spre stânjeneala călătorilor britanici care s-au aventurat mai târziu pe acolo. Un ofițer care căuta soldați răătăciți în preajma dealului Tagun, pe drumul spre Ledo, a dat peste un sat al morții:

Luminișul era plin cu ruinele unor colibe în care familii întregi au locuit și au murit împreună. Am găsit trupul unei mame și al unui copil, strâns îmbrățișate. Într-o altă colibă se găseau rămășițele unei mame care murise la naștere și ale unui copil doar pe jumătate născut. Aici [în luminiș] muriseră peste cincizeci de oameni. Uneori, înainte să moară, creștinii pioși înfipseseră în pământ mici cruci de lemn. Alții strângeau încă, între degetele lor

scheletice, iconițe ale Fecioarei Maria. Un soldat murise cu boneta pe cap, hainele lui de bumbac putreziseră de mult, însă boneta de lână ședea frumos pe hârca rânjită. Jungla atotnemicitoare pusese deja stăpânire pe colibele mai vechi, înghițind scheletele și prefăcându-le în praf și mucegai.⁶⁰

Printre fugari erau și mulți catolici din familii multirasiale provenite din Goa portugheză. Vameșul José Saldhana a mers zile întregi prin junglă, împreună cu fiul lui, George, în vârstă de 17 ani, restul familiei aflându-se la bordul unui vapor supraîncărcat cu oameni îngroziți. Cei care au mers pe jos au îndurat privațiuni inimaginabile, îndulcite de un moment de-a dreptul ireal, petrecut într-o tabără din junglă, unde o fată, pe nume Emily D'Cruz, le-a cântat „Alice Blue Gown”: „Glasul ei se înălța, limpede și frumos, în liniștea nopții”.⁶¹ Apoi, George s-a îmbolnăvit de dizenterie. Și-a convins tatăl să-l lase acolo, în inima junglei, sprijinit de un copac. Câteva ore mai târziu, adolescentul a zărit o femeie din tribul Naga, al vânătorilor de capete. Groaza a biruit slăbiciunea și băiatul a pornit iar la drum. Zile întregi a mers către nord-vest, împleticindu-se prin junglă, hrănindu-se cu fructele sălbatice pe care le văzuse la maimuțe și credea că sunt bune și pentru oameni. Într-o zi, a dat peste un stol de fluturi grozav de frumoși. Fascinat, s-a apropiat de ei, dar s-a retras imediat văzând că fluturii se hrăneau cu lichidele ce ieșeau dintr-un cadavru în descompunere. Și-a continuat drumul și, în cele din urmă, a ajuns la familia lui. Alții nu au fost la fel de norocoși. În valea Hukawng, elevii unei școli catolice de băieți din Tavoy au dat peste cadavrul directorului, Leo Menenzes. Inima îi cedase din pricina efortului.

Chiar și atunci când supraviețuitorii au reușit să ajungă în orașul indian Imphal, controlat de britanici, asistența medicală și înlesnirile acordate civililor indieni nu s-au dovedit a fi mai bune decât cele de care beneficiau soldații indieni. Cu toate resursele unui întreg

subcontinent la dispoziție, administrația britanică s-a dovedit incapabilă să asigure un minimum de infrastructură umanitară pentru victimele războiului. Membrii triburilor Kachin și Naga au oferit mai mult ajutor refugiaților decât britanicii. Un manager anglo-indian al Companiei de Navigație Irrawaddy care, după ce se luptase să treacă munții, ajunsese la un punct de salvare din Assam, a fost întâmpinat de un ofițer britanic care i-a spus apăsător că nu poate să mănânce decât la cantina indiană. În spitalele care primeau refugiați bolnavi, condițiile erau înspăimântătoare. O britanică îi scria cu amărăciune unei prietene din Anglia, soția ministrului R.A. Butler, descriindu-i ce văzuse în Ranchi: „Saloanele sunt ca în *Pe aripile vântului* – paturi de scânduri lipite unele de altele, oameni gemând și cerând apă sau vomitând, și așa mai departe. Toate acestea sunt o fărâdelege zguduitoare; pe veci fie bestemat întreg Comandamentul Orientului”. 62 În unele tabere de refugiați au izbucnit epidemii de holeră.

Armata învinsă a generalului Alexander s-a refăcut, însă foarte încet și în mod neconvingător. Vor mai trece doi ani până când va fi în stare să-i înfrunte cu succes pe japonezi. În august 1942, generalul însuși a fost transferat la comanda forțelor britanice din Orientul Mijlociu. Amintirea acelei înfiorătoare primăveri birmane și a victimelor ei a rămas adânc întipărită în mintea tuturor celor care i-au fost martori. Nehru, liderul Partidului Congresului, care fusese închis de britanici, comenta cu dispreț despre prăbușirea administrației din Birmania și fuga autorităților coloniale, care lăsaseră sute de mii de indieni în voia sorții: „În acest moment de criză din istoria ei, India are din nefericire un guvern nu doar străin, ci și incompetent și incapabil să-i organizeze corespunzător apărarea, să le ofere cetățenilor ei siguranță și să le satisfacă nevoile de bază”. 63 Observații juste. Pierderea posesiunilor coloniale din Asia de Sud-Est a constituit nu doar o înfrângere, ci și o mare rușine pentru liderii britanici, așa cum Winston Churchill însuși nu a ezitat să

recunoască.

Capitolul 10

Răsturnări de situație 1. Bataan

„Nu putem să câștigăm acest război până ce... nu va deveni o cruciadă națională pentru America și pentru Visul American”, scria James Reston, reporter la *New York Times*, în cartea lui intitulată *Prelude to Victory*, apărută în 1942 și ajunsă bestseller¹. Acum, conflictul atinsese dimensiuni cu adevărat globale. Prima reacție a americanilor la aflarea veștii că sunt implicați în acesta a fost la fel de confuză și de plină de bune intenții ca aceea a britanicilor din septembrie 1939. Oamenii s-au arătat foarte dornici să-și însușească măsurile de prim-ajutor, cel mai popular manual vânzându-se în opt milioane de exemplare. Mii de liceeni au creat modele din lemn ale avioanelor inamice pentru uzul instructorilor militari. Milioane de cetățeni au donat sânge și au strâns deșeuri metalice. În hotelurile din Miami Beach și Atlantic City au fost cazați nu turiști, ci recruți. În acord cu noile circumstanțe, au fost temporar interzise vânătoarea și pescuitul sportiv, împreună cu producția de mingi de golf și tenis. Divinația, jocul de dame, vânzările de hărți ale lumii și de cărți de bucate au cunoscut o creștere explozivă. Filmele erau mai populare ca oricând, în parte fiindcă mulți oameni aveau mai mulți bani în buzunar – în 1942, publicul cinematografelor a fost de două ori mai numeros decât în 1940. Deținuții de la San Quentin s-au oferit să muncească benevol pentru industria de război și au început să facă plase antisubmarin.

Încă de la început, ajutată și de faptul că se asumaseră deja unele angajamente industriale importante, mobilizarea economică a Statelor Unite i-a impresionat pe cei veniți din țări mai sărace și mai puțin ambițioase. Nici măcar britanicii inteligenți și bine informați nu au sesizat faptul că țara dispune de resurse aproape nelimitate. În aprilie 1941, aflat la Washington, britanicul John Slessor, mareșal al aerului, îi scria șefului de stat-major al aviației,

Sir Charles Portal, referindu-se la creșterea efectivelor militare americane: „Armata... are în vedere un program vast, ținta actuală fiind de două milioane de oameni, la care se preconizează să se adauge încă două milioane. Cu cine au de gând să se bată cu o armată de dimensiunile astea sau cum o vor transporta peste hotare nu știu, și mă îndoiesc foarte mult că și-ar mai fi stabilit asemenea ținte dacă ar fi analizat temeinic angajamentele și cerințele militare”. 2

Acest scepticism a fost serios zguduit în perioada 1942 - 1945. „După Pearl Harbor”, spunea despre americani generalul-locotenent Frederick Morgan, principalul strateg britanic al Debarcării din Normandia, „s-au hotărât să facă cel mai mare și mai bun război din câte se pomeniseră”. 3 Secretarul Asociației Americano-Asiatice îi scria unui prieten din Departamentul de Stat: „O să fie un război greu și îndelungat, dar după ce se va termina, Unchiul Sam o să facă legea în lume”. 4 Bugetul federal a crescut spectaculos, de la 9 miliarde de dolari în 1939 la 100 de miliarde în 1945, în aceeași perioadă PNB al Statelor Unite crescând de la 91 la 166 de miliarde de dolari. Indicele producției industriale a crescut cu 96% și s-au creat 17 milioane de noi locuri de muncă, între 1942 și 1945, aproximativ 6, 5 milioane de femei s-au adăugat forței de muncă deja existente, iar salariile lor au crescut cu peste 50%; vânzările de îmbrăcăminte de damă s-au dublat. Imperativele vastei mobilizări industriale americane favorizau marile companii și conglomerate, care au cunoscut o înflorire fără precedent. Legislația antitrust a fost eliminată din cauza cererii mari de produse și servicii necesare susținerii efortului de război. Cele mai mari 100 de companii americane care, în 1941, asigurau 30% din producția industrială internă au ajuns ca, în 1943, să genereze 70% din aceasta. Administrația a trecut peste scrupulele pe care le avea față de monopolistii care puteau să livreze tancuri, avioane și nave.

Totalul a luat proporții pe măsura celui mai mare

război din istorie. În 1939, America avea doar 4 900 de supermarketuri. În 1944, numărul lor a crescut la 16.000. Din decembrie 1941 și până la sfârșitul lui 1944, lichiditățile unui american obișnuit aproape că s-au dublat. Cum produsele de lux erau rare, consumatorii erau disperați să găsească lucruri pe care să-și cheltuiască veniturile în creștere: „Oamenii au luat-o razna de la bani”, spunea un bijutier din Philadelphia. „Nu se uită la ce cumpără. Cumpără doar din plăcerea de a cheltui”. 5 În 1944, în vreme ce producția internă de bunuri de consum a Marii Britanii scăzuse cu 45% față de nivelul antebelic, cea a Statelor Unite crescuse cu 15%. Multe regiuni duceau o severă lipsă de spații de locuit, iar chiriile au explodat, milioane de oameni căutând o locuință temporară în zonele în care găsiseră de lucru. „Mitul Războiului Bun”, scria Arthur Schlesinger, care pe atunci lucra la Biroul de Informații de Război, anticipează o perioadă fericită de unitate națională în sprijinul unor obiective nobile. Majoritatea americanilor au acceptat necesitatea războiului, dar asta nu înseamnă cătuși de puțin că motivațiile mai josnice erau suprimate. La Washington am văzut și latura neplăcută a Războiului Bun. I-am văzut pe afaceriștii lacomi opunându-se conversiei la producția de apărare, apoi alăturându-se guvernului ca să facă manevre în vederea obținerii unor avantaje după război... Am fost informați că una din opt firme încălca regulile de plafonare a prețurilor. Am văzut ceea ce un senator de Missouri, foarte puțin cunoscut [Harry Truman], numește „rapacitate, lăcomie, fraudă și neglijență”... Războiul impusese egalitatea sacrificiilor. Dar, oriunde priveai, dădeai de miasma „șmecheriilor” Frontul de acasă nu oferea o imagine cătuși de puțin plăcută într-o vreme în care tinerii americani mureau peste tot în lume.⁶

Printre cele mai mari escrocherii descoperite atunci s-a numărat și aceea în care a fost implicat un important furnizor al armatei, National Bronze and Aluminum Foundry Company din

Cleveland, care a vândut cu bună știință deșeuri de metal drept piese pentru motoarele de avion; patru dintre cei șase directori ai companiei au fost băgați la închisoare. În St. Louis, US Cartridge Company a produs milioane de cartușe defecte, cu toate că fiecare asemenea șmecherie putea să coste vieți omenești. Cetățenii căutau pe piața neagră bunuri imposibil de procurat altfel, iar multe firme nu respectau limitele prevăzute în cazul prețurilor. Un american observa cu amărăciune că Europa fusese ocupată, Rusia și China, invadate, Marea Britanie, bombardată; dintre toate marile puteri, numai Statele Unite „duceau războiul acesta doar în imaginația lor”. Pearl Harbor și rasismul, la care s-au adăugat curând veștile despre brutalitatea japonezilor au făcut ca americanilor să le vină ușor să-și urască dușmanul asiatic. Dar de la început și până la sfârșit, puțini au simțit față de germani ura manifestată de europeni; până și misiunea de a stârni ura poporului față de persecuțiile împotriva evreilor s-a dovedit a fi dificilă. Istoricul militar Forrest Poque avea să observe mai târziu, nu fără mirare, referitor la trupele lui Bradley din Franța: „Soldații nu arată cine știe ce interes față de război. Nu poți să-i stârnești decât dacă nemții îl pocnesc pe vreun prieten al lor”.⁷ Profesorul Norman Maier, de la Universitatea din Michigan, un behaviorist cunoscut pentru experimentele sale cu șobolani, a susținut că, pentru a-i aduce pe americani într-o stare de spirit propice luptei, o metodă mai eficientă decât apelul la idealuri era să li se ia benzina, anvelopele și libertățile civile.⁸ Profesorul era, evident, exagerat de cinic. Unii oameni dovedeau un patriotism autentic, iar pe câmpul de luptă, mulți americani au dat dovadă de mult curaj. E la fel de adevărat însă că distanțele mari ce separau Statele Unite de teatrele de operațiuni, faptul că țara nu era expusă la atacuri directe sau măcar la greutăți semnificative i-au făcut pe americani să nu împărtășească furia care îi îmboldea pe cetățenii din țările aflate sub ocupație sau bombardament.

După Pearl Harbor, liderii politici și militari ai Americii au știut că și ei, asemenea celor britanici, trebuie să îndure umilințe și înfrângeri înainte de a reuși să mobilizeze forțele în stare să respingă ofensiva japonezilor. Exista multă ignoranță față de inamic, multă inocență, chiar și printre cei care trebuiau să lupte cu el. „Brusc, ne-am dat seama că nimeni nu știa nimic despre japonezi”, spunea Fred Mears, pilot al unui avion de transport. „Pe vremea aceea, nu auziserăm niciodată de un Zero. De ce calibru erau avioanele și piloții japonezi? Ce efective avea Marina Japoneză? Ce fel de bătălii se vor duce și unde? Eram teribil de nepregătiți”. 9 Mulți americani înțeleseseră cu luni de zile înainte rațiunea intrării țării lor în război. Și totuși o caracteristică a tuturor conflictelor este aceea că, până nu începe inamicul să tragă, navele să se scufunde și cei dragi – sau măcar camarazii – să moară, până și soldaților de carieră le lipsesc adeseori energia și cruzimea necesare. „E uluitor cât timp ne-a luat să ne dăm seama cum stau lucrurile și să reacționăm instantaneu așa cum trebuia”, observa marinarul american Alvin Kernan. „Războiul, după cum am descoperit treptat, este, înainte de orice, o stare de spirit”. 10 Ernie Pyle scria: „Se pare că unei țări ca America îi ia cam doi ani să intre cu adevărat în război. A trebuit să trecem prin acea perioadă de tranziție în care am lăsat în urmă viața așa cum o știam, după care am trăit atâta timp noua viață de război, încât ea a ajuns să fie viața noastră normală”. 11

Toate acestea fac și mai remarcabil faptul că, la numai șase luni de la Pearl Harbor, flotele americane înregistrau victorii care au schimbat cursul războiului în Asia. Germania a dominat vestul Europei timp de patru ani; japonezii însă au început să piardă teren încă din toamna lui 1942. Viteza cu care și-au revenit americanii în Pacific reflecta slăbiciunea fundamentală a adversarului lor asiatic. Mai întâi însă a fost durerea. În săptămânile de după 7 decembrie 1941, japonezii au cucerit insula Wake după o rezistență îndârjită, primul val de atacatori fiind

respins cu pierderi grele. Generalul Douglas MacArthur, comandantul trupelor din Filipine, a respins cererea disperată a comandantului forțelor aeriene din subordinea lui de a contraataca în cele zece ore care s-au scurs între primirea veștii despre Pearl Harbor și un devastator atac aerian japonez, care a distrus aproape 80 de avioane americane nedispersate, aflate la sol.

A doua zi, MacArthur a început să facă pregătiri tardive pentru retragerea trupelor americane și filipineze în peninsula Bataan din Luzon, singura care putea fi apărată. Era însă o sarcină foarte grea să muți rapid proviziile acolo - generalul refuzase propunerea de a face asta înainte să izbucnească războiul, arătându-și disprețul față de „pasivitate”. Armata a cumpărat în grabă orez de la negustorii chinezi și toată carnea și fructele pe care le-a găsit la fabricile locale de conserve. Pe 12 decembrie, MacArthur l-a informat, tot cu întârziere, pe președintele Quezon de proiectata retragere, pe care a început să o pună în practică la 22 decembrie. Medicii l-au avertizat că Bataan este un celebru focar de malarie, din cauza răspândirii țânțarului anofel, dar s-au luat puține măsuri de asigurare a stocului de medicamente. Între timp, Manila era bombardată zilnic, între orele 12 și 13, ofițerii americani fiind obligați să ia prânzul la 11.

MacArthur se aștepta la o debarcare japoneză la capătul sudic al golfului Lingayen, unde a și desfășurat trupe. Cu toate acestea, forțele de invazie au debarcat în golful Lingayen după ce au spulberat o încercare de rezistență din partea soldaților filipinezi, slab pregătiți și prost echipați. Pe 22 decembrie, 43 100 de soldați din Armata a XIV-a, comandată de generalul-locotenent Masaharu Homma, stabiliseră deja un cap de pod, suferind puține pierderi. Torpilele americane defecte au avariat o singură navă japoneză de transportat trupe. Alți 7.000 de japonezi au debarcat fără probleme în golful Lamon, la 320 km sud-est. Armata filipineză s-a destrămat repede. Generalul-comandor de aviație Lewis Brereton, după ce

pierduse aproape toate avioanele, a găsit că e mai prudent să fugă în Australia. MacArthur a emis un comunicat bombastic: „Vitezele mele divizii rezistă și refuză a ceda dușmanului stăpânirea pământului sacru al Filipinelor. Am pricinuit grele pierderi trupelor sale și capul său de pod nu este nicăieri în siguranță. Măine îl vom arunca în mare”.

În realitate, japonezii înaintau spre Manila împotriva unei rezistențe neglijabile. La Washington, șefii de stat-major au renunțat în mod înțelept la ideea de a trimite întăriri. MacArthur a avut totuși noroc: invadatorii urmăreau mai ales să ocupe capitala și nu au făcut nicio mișcare menită să-i împiedice retragerea spre Bataan. Carl Mydans, fotograful revistei *Life*, a fost martor, de la fereastra Hotelului Bay View, la intrarea primilor japonezi în Manila în ziua de 2 ianuarie: „În lumina primilor zori, veneau pe bulevarde pe biciclete și mici motociclete, apropiindu-se dinspre golf. Au venit în liniște și ordine, pocniturile ridicole ale motocicletelor cu motor de un cilindru răsunând puternic în liniștea orașului”. 12

O săptămână mai târziu, Homma lansa primul atac împotriva liniei americano-filipineze care traversa peninsula Bataan. În zilele ce au urmat, apărătorii au respins atacurile cu relativă ușurință, suferind totuși constant pierderi din pricina aviației. Temperaturile ridicate și foamea au constituit o problemă încă de la început. Erau 110.000 de guri de hrănit - 85.000 de soldați americani și filipinezi, plus 25.000 de refugiați civili. Corpul Geniștilor s-a apucat să recolteze orezul de pe câmpuri și să-l treiere. De-a lungul coastei s-au pus capcane pentru prins pește, acestea fiind utilizate până ce au fost distruse de avioanele inamice, și s-au sacrificat animalele domestice de la ferme. Malaria a căpătat curând proporțiile unei epidemii. Sora Ruth Straub scria în jurnalul ei: „Aș zice că suntem cu toții într-un prizonierat autoimpus. Nu facem altceva decât să ne apărăm viața”.

13

Spre deosebire însă de britanicii din Malaya,

apărătorii peninsulei Bataan au arătat energie și inițiativă. Mai multe încercări ale japonezilor de a debarca trupe în spatele liniilor americane au dus la anihilarea acestora. O unitate a fost silită să se retragă pe stâncile abrupte ale capului Quinauan. „Zeci de japonezi și-au sfâșiat uniforme și au sărit țipând pe plaja de dedesubt”, scrie căpitanul William Dyess. „Mitralierele loveau nisipul și valurile, vânând cea mai mică mișcare”. 14 Când, pe 26 ianuarie, infanteria japoneză a făcut o străpungere a perimetrului și a capturat două avanposturi, la Tuol și Cotar, frontul a fost restabilit doar în urma unui contraatac sângeros. Bombardamentul a afectat surprinzător de puțin pozițiile artileriei americane. Când s-au epuizat rezervele de nutreț pentru caii cavaleriei, membrii garnizoanei i-au mâncat. Aproape toate animalele sălbatice din peninsulă au fost vâdate și azvârlite în cazan, iar soldații culegeau mango, banane, nuci de cocos, papaya și pescuiau în mare cu dinamită.

În februarie și martie, japonezii nu au înregistrat niciun progres. Pe de altă parte însă, apărătorii erau tot mai slăbiți de foame și rezervele de chinină pentru tratamentul malariei erau pe terminate. MacArthur a fugit în Australia, împreună cu familia și servitorii, la bordul unei șalupe, respectând astfel un ordin primit de la Roosevelt. La comanda operațiunilor de apărare a rămas generalul Jonathan Wainwright. La sfârșitul lui martie, la spital se înregistrau săptămânal o mie de noi cazuri de malarie. În taberele de refugiați din spatele perimetrului, condițiile erau, potrivit locotenentului Walter Waterous, „cele mai jalnice din câte mi-a fost dat să văd, iar mortalitatea era înfiorătoare” 15. Pe insula-fortăreață Corregidor, aproape toate clădirile au fost distruse de bombe; mii de bolnavi și răniți au fost îngrămădiți în Tunelul Malinta.

Locotenentul Bertha Dworsky, o asistentă medicală de 30 de ani din Texas, a descoperit că unul dintre cele mai neplăcute aspecte ale muncii ei era acela că îi cunoștea

personal pe mulți dintre soldații grav răniți, aduși la spital: „Erau de regulă oameni cu care fuseserăm la Clubul Ofițerilor sau prieteni de-ai noștri. A fost o experiență cu o foarte mare implicare afectivă. Nu știam niciodată cu cine o să ne trezim la următorul transport”. 16 Răniții întrebau adesea dacă aveau șanse de supraviețuire, iar doctorii nu știau cum e mai bine – să le spună adevărul sau nu¹⁷. Iată ce scrie unul dintre ei, dr. Alfred Weinstein: „Discuțiile erau interminabile și nimeni nu știa răspunsul corect. Cei mai mulți alegeau calea de mijloc, evitând întrebarea... Dacă un pacient arăta de parcă stătea să dea colțul, îl chemam pe preot să-i dea ultima împărtășanie, îi adunam obiectele personale și îi scriam ultimele mesaje... În majoritatea cazurilor, nici nu era nevoie să le spunem”. 18

Starea asediatorilor nu era decât cu puțin mai bună decât cea a asediaților. Și japonezii au pierdut mulți oameni din cauza malariei, a bolii beri-beri și a dizenteriei. În februarie erau peste 10.000 de cazuri. Tokio era tot mai exasperat de rezistența încăpățânată a americanilor și de propaganda triumfalistă pe care epopeea din Bataan o încuraja în Statele Unite. La 3 aprilie, după ce a primit întăriri, armata lui Homma a lansat o ofensivă de amploare, precedată de un bombardament masiv. Unitățile filipineze au fugit îngrozite din calea tancurilor japoneze; fiecare mișcare a apărătorilor provoca tiruri de mitralieră din aer; mulți soldați erau atât de slăbiți de foame, încât abia reușeau să iasă din tranșee. Japonezii înaintau constant, străpungând linie după linie. În seara zilei de 8 aprilie, generalul-maior Edward King a hotărât din proprie inițiativă că trebuie să predea peninsula și a trimis către liniile japoneze un ofițer cu un steag alb. Apărătorii au ieșit grupuri, grupuri din diverse refugii din junglă, căutând să ajungă pe insula Corregidor, unde Wainright încă rezista.

În dimineața zilei de 9 aprilie, King s-a întâlnit cu colonelul Motoo Nakayama, ofițerul de operațiuni al lui Homma, pentru a semna actul de capitulare. „Soldații noștri vor fi bine tratați?” a întrebat King. Japonezul i-a

răspuns scurt: „Noi nu suntem barbari”. În jur de 11.500 de americani și 64.000 de filipinezi au căzut în mâinile dușmanului. Transferul acestor oameni vlăguți spre lagărele de prizonieri a intrat în istorie drept Marșul Morții din Bataan. Foarte mulți filipinezi au fost omorâți fără menajamente, unii fiind folosiți pentru antrenamentele cu baioneta. Un soldat american a văzut cum un compatriot slăbit a fost împins sub șenilele unui tanc. Blair Robinett spunea: „Acum știam, dacă avuseserăm vreo îndoială până atunci, că ne așteptau vremuri grele”. 19 Sergentul Charles Cook descria scene în care prizonierii erau omorâți cu baioneta dacă încercau să bea apă. Sergentul Harold Feiner spunea: „Cădeai? Gata, erai mort”. 20 Peste 300 de prizonieri filipinezi au fost măcelăriți într-o râpă din apropierea râului Pantingan. Ucigașii lor au explicat că, dacă garnizoana din care făceau parte victimele s-ar fi predat mai devreme, poate că ar fi avut parte de ceva mai multă clemență, dar, în condițiile date, „am suferit pierderi grele. Așa că iertați-ne”. Se estimează că 1 100 de americani și peste 5.000 de filipinezi au pierit în cursul acestui Marș al Morții.

Artileria japoneză își concentra acum tirul asupra insulei Corregidor, care era cu puțin mai mare decât Parcul Central din New York; la 3 mai, Wainwright îi raporta lui MacArthur, aflat în Australia, că toate construcțiile de suprafață au fost făcute una cu pământul, iar vegetația de pe insulă, distrusă. Condițiile au devenit insuportabile în Tunelul Malinta, plin cu oameni înfricoșați. În noaptea aceea, submarinul *Spearfish* a evacuat ultimul grup care a ajuns în siguranță în Australia, compus din 25 de persoane, dintre care 13 femei. Peste câteva ore, forțele japoneze au debarcat și au luat cu asalt insula. La 6 mai, după două zile de lupte, Wainwright și restul trupelor americane din Filipine s-au predat, nu înainte ca generalul să trimită o telegramă la Washington: „Cu profund regret și cu neștirbită mândrie pe care mi-o dă curajul soldaților mei, merg să-l întâlnesc pe comandantul japonez... Adio,

domnule președinte". George Ferguson, un medic militar aflat printre apărătorii insulei, s-a pus jos și a plâns, „profund dezamăgit de țara noastră dragă” 21. Cu toate acestea, în atmosfera generală de epuizare fizică și emoțională, mulți erau pur și simplu bucuroși că lupta se încheiase. Abia mai târziu aveau să-și dea seama că, pentru cei 11.500 de americani căzuți prizonieri, calvarul abia începuse.

Rezistența întinsă pe durata a patru luni în peninsula Bataan și pe insula Corregidor, care i-a costat pe americani 2000 de morți și pe invadatori 4.000 de morți și răniți, a fost posibilă și datorită incompetenței japonezilor. Forța invadatoare inițială a fost slabă, fiind compusă din soldați care nu aveau nici pe departe experiența și pregătirea celor de sub comanda lui Yamashita din Malaya. Dacă Homma și ofițerii lui ar fi acționat mai energic, epopeea filipineză s-ar fi încheiat mult mai repede, după cum afirma furios și înaltul Comandament de la Tokio. Nimic însă nu știrbește eroismul lui Wainwright, care și-a făcut datoria într-un mod mult mai impresionant decât MacArthur, și al garnizoanei conduse de el. Au creat o legendă cu care America se putea mândri și pe care Churchill era invidios. Vorbind pe șleau, soldații americani din Bataan și Corregidor s-au arătat mai destoinici decât cei britanici din Malaya și Singapore, deși situația lor era la fel de disperată.

Generalul de brigadă Dwight Eisenhower, care servise fără tragere de inimă sub comanda lui MacArthur cu câțiva ani înainte, nota în jurnalul său: „Sărmanul Wainwright! El a dus tot greul luptei... [MacArthur] a primit toate laudele din partea publicului... Tiradele lui MacArthur... pe care, le-am auzit atât de des la Manila... vor suna acum la fel de ridicol în urechile publicului pe cât au sunat atunci în ale noastre. Dar omul e un erou! Ha, ha”. 22

Acasă, în Statele Unite, comentatorii jurnalelor de actualități au stors și ultima picătură de glorie din

povestea Bataanului, din ciocnirile de pe mare și din acțiunile de mobilizare a țării, aflate încă în stadiu embrionar. În Pacific însă, nimeni nu s-a lăsat dus de nas. Toți soldații, marinarii și piloții aliați știau că dușmanul era stăpân pe situație în fiecare punct al teatrului de operații. Locotenentul Robert Kelly, din Escadra III Vedete Torpiloare, aceeași care îl evacuasese pe MacArthur de pe Corregidor, spunea: „Dacă ne luam după comentatori, noi câștigam războiul. Asta ne mângâie foarte mult. Eram cu toții acolo, vedeam toate victoriile. Și erau o grămadă. Toate japoneze. Chiar dacă, la un moment dat, reușeam să oprim un atac, jurnalele de actualități titrau prostește că a fost o «victorie»”. 23

Kelly, asemenea lui Eisenhower, nu înțelegea importanța legendelor, a miturilor chiar, pentru susținerea moralului populației în condiții grele. Consternarea publicului american față de înfrângerile inițiale a fost temperată printr-o propagandă abilă. Statele Unite aveau mult mai puțin de pierdut în Orient decât avea Imperiul Britanic. Pentru americani, epopeea peninsulei Bataan și a lui MacArthur, scrisă de Roosevelt și mass-media din SUA, era folositoare, ba chiar de neprețuit. Generalul era un lăudăros nemaipomenit, cu o personalitate respingătoare, nu un comandant militar remarcabil. Însă fuga lui de pe Corregidor nu a fost mai rușinoasă decât cea a multor comandanți britanici aflați în situații disperate, precum fuga lui Wavell din Singapore. În anii ce au urmat, statutul lui MacArthur de vedetă a operațiunilor americane din Pacificul de Sud-Vest a contribuit mai mult la ridicarea moralului celor rămași acasă și mai puțin la înfrângerea efectivă a Japoniei. Campania din Filipine, de la începutul lui 1942, nu a avut niciun scop strategic – insulele nu puteau fi apărate cu puținele efective disponibile, aflate departe de bazele aliate. Dacă garnizoana ar fi rezistat vreme mai îndelungată, opinia publică din țară poate că ar fi făcut presiuni pentru trimiterea unui corp expediționar care să despresureze peninsula Bataan. Pentru Marina

SUA, o încercare de a veni în ajutorul lui Wainwright în condițiile unei prezențe aeriene și navale japoneze copleșitoare ar fi dus la o catastrofă; capitularea insulei Corregidor a scutit Washingtonul de un moment jenant.

Ulterior, puține acțiuni terestre desfășurate în Pacific aveau să fie de anvergura celor lansate contra Germaniei. În conflict au fost angajați relativ puțini soldați, cu toate că s-a desfășurat pe o suprafață vastă și a inclus mai multe ciocniri navale de amploare. Cea mai mare parte a armatei japoneze a rămas în China. Cuceririle japonezilor din Asia și Pacific au fost realizate cu forțe inferioare numeric, împrăștiate în toată regiunea. La rândul lor, SUA, Australia și Marea Britanie s-au luptat pentru stăpânirea insulelor și a zonelor cu păduri dese angajând forțe terestre modeste, formate din numai două, trei divizii. În schimb, pe câmpul de luptă din Rusia s-au ciocnit sute de formațiuni militare. Susținerea oferită de forțele aeriene și navale s-a dovedit a fi crucială. Soldații și marinarii din ambele tabere știau că se sacrificau degeaba dacă rutele maritime de aprovizionare nu puteau fi ținute deschise, iar dușmanul câștiga supremația aeriană. Marina SUA a devenit forța hotărâtoare în războiul contra Japoniei.

2. Marea Coralilor și Midway în ianuarie 1942, japonezii au ocupat Rabaul, de pe insula Noua Britanie, transformându-l într-un important nod aviatic și naval, în toiul euforiei născute din triumfurile lor – „boala victoriei”, cum au ajuns să-i spună scepticii din anturajul împăratului Hirohito – japonezii au hotărât să-și extindă dominația în Pacificul de Sud, înglobând Papua, insulele Solomon, Fiji, Noua Caledonie și Samoa. Marina a convins armata de uscat să accepte crearea unui nou perimetru exterior, cu atolul Midway în centru și insulele Aleutine în nord, care ar fi trebuit să fie cucerite de la americani. Astfel, japonezii ar fi dispus de baze de unde puteau să blocheze rutele de aprovizionare din Australia, devenită principalul loc de escală a trupelor aliate care se mișcau pe frontul asiatic.

Chiar înainte de căderea insulei Corregidor,

americanii au făcut un gest care l-a uluit și l-a provocat pe inamic, fiindcă a reprezentat un indiciu timpuriu al vulnerabilității Japoniei și a impus operațiunilor sale viitoare un ritm mai alert. Atacul aerian lansat asupra orașului Tokio pe 18 aprilie de pe portavionul *Hornety* aflat la o distanță de 1.000 km de Japonia, de către o escadrilă de 16 bombardiere B-25, comandată de locotenentul-colonel James Doolittle, a fost nesemnificativ din punct de vedere material, însă important din punct de vedere moral. Acesta a dat curaj națiunilor aliate într-o perioadă plină de înfrângeri și a fost totodată un spectacol militar foarte ingenios, dintre cele care îi plăceau grozav lui Churchill. Japonezii s-au convins că trebuie să pună mâna pe Midway, cel mai vestit teritoriu deținut de americani în Pacific încă din 1867. Odată ce amiralul Isoroku Yamamoto reușea să-și plaseze avioanele pe atol, aventuri precum cea în care se lansase Doolittle puteau fi împiedicate.

Obiectivele Japoniei s-au dovedit catastrofal de ambițioase; alternativa însă, cel puțin din punctul de vedere al comandanților de la Tokio, era să li se permită americanilor să-și grupeze forțele pentru un contraatac. Yamamoto și colegii lui știau că, dacă nu reușeau să țină SUA sub o presiune constantă, înfrângerea devenea inevitabilă. După părerea lor, singura strategie credibilă era să-i atace întruna pe Aliați, până ce Washingtonul avea să accepte dominația japoneză și să negocieze o înțelegere. Mai presus de orice însă, Marina Imperială voia să distrugă navele de război americane aflate pe mare.

Înainte să se ocupe de Midway, japonezii au atacat Papua și insulele Solomon. La începutul lui mai 1942, trei convoaie au ridicat ancora din Port Moresby, protejate de puternice forțe de atac și acoperire, din care făceau parte și trei portavioane. Viceamiralul Shigeyoshi Inoue, aflat la comanda operațiunii, spera să intervină o flotă americană, fiindcă intenționa să o distrugă. Trupele cu destinația Tulagi, o insulă situată la sud de insulele Solomon și la câțiva kilometri de Guadalcanal, au debarcat nestingherit

în ziua de 3 mai. A doua zi, avioanele care au decolat de pe portavionul *Yorktown* au atacat navele japoneze aflate în larg, scufundând un distrugător și două vase mai mici, un bilanț dezamăgitor în contextul unor condiții aproape ideale pentru atacatori.

La 5 mai, o flotă americană însoțită de un mic contingent australian, conduse de contraamiralul Frank Fletcher și prevenite din timp de serviciile de informații cu privire la intențiile japonezilor, se grăbea să intercepteze grosul forțelor lui Inoue. În dimineața zilei de 7 mai, în Marea Coralilor, Fletcher și-a trimis crucișătoarele, comandate de contraamiralul britanic Jack Grace, să atace navele de transport japoneze. Fletcher fusese greșit informat despre pozițiile ocupate de inamic. Escadrilele americane, în loc să găsească portavioanele japoneze, au dat peste forța de nave amfibii a viceamiralului Inoue. Navele de transport au făcut imediat cale înapoi și au așteptat rezultatul ciocnirii. Grace s-a retras când a descoperit că înaintea sa pe un ocean pustiu. Avioanele de pe *Lexington* au înregistrat un prim succes, scufundând micul portavion *Shoho*. Între timp, grupul de portavioane al lui Fletcher a scăpat ca prin urechile acului. Flota japoneză era la 280 km în urmă; avioanele lui au lipsit când cele ale inamicului au scufundat și au distrus o navă-cisternă și distrugătorul ei de escortă, care se țineau după grupurile lui operative. Dacă bombardierele lui Inoue ar fi zburat mai departe și ar fi dat peste portavioanele americane, s-ar fi produs un dezastru. Așa însă, în acea primă zi, cei doi amirali rivali s-au căutat unul pe altul fără succes.

A doua zi de dimineață, când a răsărit soarele, la 6.55, marinarii închiși în spațiul fetid de sub punte au făcut cu rândul ca să ia o gură de aer proaspăt de la gurile de ventilație sau prin bocaporți. În acest timp, valuri de avioane americane și japoneze își luau zborul de pe portavioanele celor două flote. Locotenentul-comandor Bob Dixon, care a condus atacul împotriva lui *Shoho*, s-a distins

și de data aceasta, reușind să localizeze flota japoneză. A planat deasupra ei ca să o țină sub supraveghere, manevrând cu grijă în așa fel încât să nu epuizeze combustibil – o preocupare constantă pentru acești piloți.

Primul val de avioane americane a localizat și a atacat portavionul *Shōkaku* provocând pagube semnificative, dar nu decisive. Majoritatea bombardierelor torpiloare și a bombardierelor în picaj și-au ratat țintele. Atacurile au fost slab coordonate. Echipajele bombardierelor în picaj au întâmpinat grave probleme, lunetele de vizare și parbrizele aburindu-se în timpul coborârii bruște de la 5 200 m la 460 m. Piloții spumegau din pricina lipsei vitezei și a puterii de foc defensive. Comandorul Bill Ault s-a rătăcit în drum spre casă, o eroare săvârșită frecvent pe întinsul oceanului, cu urmări tragice. Înainte să plonjeze în valuri, dispărând pentru totdeauna, Ault a lansat un mesaj laconic: „Ei bine, la revedere, oameni buni. Nu uitați că am aruncat jumătate de tonă de bombe peste portavion”. 24 Dar *Shōkaku* a supraviețuit. Locotenentul-comandor Paul Stroop, ofițer pe *Lexington*, recunoștea cu tristețe: „Ar fi trebuit să fim mai eficace”.

Chiar în timp ce americanii atacau flota lui Inoue, japonezii loveau cu și mai multă forță navele lui Fletchei. Când radarul a raportat apropierea unor avioane inamice, căpitanii portavioanelor americane au cerut viteză de 25 de noduri în flancuri și au început manevrele de evitare a dușmanului, dar s-au lovit de un val de torpile și o adevărată ploaie de bombe. *Yorktown* a suferit o singură lovitură în plin, care a ucis peste 40 de marinari, și una aproape ratată, care i-a ridicat într-o clipită elicele din apă. Căpitanul i-a întrebat pe cei din camera motoarelor dacă ar trebui să reducă viteza, primind un răspuns sfidător: „La dracu’, nu, o să ne descurcăm”. Dar întoarcerea completă a cârmei la apropierea torpilelor inamice nu a mai putut salva nava *Lexington* – portavionul de 40.000 de tone a fost lovit în plin. „Era descurajant să-i vedem pe

spulberate de o bombă, a fost el însuși rănit mortal, dar tot a desfășurat un furtun și, până a murit, a ținut flăcările sub un jet de apă. Curând însă, după cum povestește Stroop, „incendiile au devenit tot mai violente și au început exploziile... se auzea de parcă un marfăr huruia pe puntea hangar... Un zid de flăcări... s-a înălțat brusc în jurul perimetrului liftului” 26. Vaporii de benzină au declanșat o explozie uriașă în spațiul de sub punți; muniția a început să se încingă; s-a luat decizia de abandonare a navei. Căpitanul ei, amiralul Fitch, a traversat calm puntea de decolare, însoțit de ordonanța care îi ducea haina și corespondența, fiind preluat de barca unui distrugător. Oamenii au sărit în mare cu sutele. Salvatorii au operat cu o asemenea eficiență, încât au murit numai 216 dintre cei 2 735 de marinari de pe *Lexington*, însă prețiosul portavion s-a scufundat. *Yorktown* a fost grav avariat, dar a reușit să încheie cu succes operațiunea de aterizare a avioanelor la două minute după apusul soarelui. În miez de noapte, morții au fost încredințați apelor oceanului, iar echipajul aștepta să intre din nou în luptă a doua zi.

Bătălia se încheiase însă. Ambele flote au făcut cale întoarsă. Fletcher pierduse 543 de oameni, 60 de avioane și trei nave, inclusiv *Lexington*. Inoue a pierdut peste 1.000 de oameni și 77 de avioane, aparatele de pe portavionul *Zuikaku* fiind distruse aproape în totalitate. Dar raportul distrugerilor era în favoarea japonezilor, care aveau avioane mai bune decât americanii și le manevrau mai eficient. În mod surprinzător însă, Inoue a decis să abandoneze operațiunea lansată împotriva orașului Port Moresby și să se retragă, lăsând astfel Marinei SUA succesul strategic. Iată încă o manifestare a timidității japonezilor: deși triumful le era la îndemână, ei nu au reușit să fructifice avantajul pe care-l aveau și au ratat astfel definitiv cel mai bun prilej de a-și impune dominația în Pacific.

Pe parcursul războiului, Marina SUA avea să se dovedească cea mai impresionantă dintre toate forțele

aliat, dar a avut multe și grele lucruri de învățat. Câțiva dintre primii săi comandanți nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor, fiindcă nu au înțeles la vreme principiile operațiunilor cu portavioane, care vor domina campania din Pacific. Curajul aviatorilor americani nu a fost niciodată pus la îndoială, dar, în primele etape, rezultatele lor au fost inferioare celor ale inamicului. La Pearl Harbor, avioanele japoneze au realizat un record remarcabil – e drept că împotriva unui inamic static și nepregătit: 19 lovituri și detonări din 40 de torpile lansate, record rămas neegalat. Când, la 3 mai 1942, 22 de bombardiere torpiloare Douglas Devastator au atacat locul de ancorare de pe insula Tulagi, având de înfruntat o palidă rezistență, ele nu au reușit să lovească decât o singură dată ținta. Două zile mai târziu, 21 de bombardiere Devastator au atacat portavionul *Shōkaku* fără să-i aplice nicio lovitură. Majoritatea torpilelor americane, aveau să afirme ulterior japonezii, erau lansate de la o distanță prea mare și erau atât de lente, încât nu era greu să le eviți.

Bătălia din Marea Coralilor a demonstrat că bombardierul în picaj Dauntless era singurul capabil să-și îndeplinească misiunea, nu în ultimul rând pentru că avea rezistența necesară. Bombardierul Devastator era „un adevărat fiasco”, cum îl caracteriza un pilot, având handicapul suplimentar al consumului mare de combustibil. Ceea ce era cel mai rău, torpilele aeriene Mk 13 și cele cu lansare pe mare Mk 14 erau de o inconstanță exasperantă; uneori, nu explodau nici dacă nimereau obiectivul. Din cauza reticenței de a învăța din greșeli, cu totul nespecifică americanilor, această deficiență, care afecta și operațiunile submarinelor, nu doar pe cele aeriene, a fost remediată abia în 1943.

Războiul pe mare a fost, statistic vorbind, mult mai puțin periculos decât cel pe uscat pentru toți participanții, cu excepția celor specializați, precum aviatorii și echipajele submarinelor. Conflictul a avut și un caracter impersonal, marinarii zărind doar rareori chipul

dușmanilor. Soarta echipajelor atârna mai ales de judecata, competența și norocul căpitanului. Marinarii de toate naționalitățile au fost nevoiți să îndure lipsa de spațiu și plictiseala, pericolul ivindu-se doar când și când. Oamenilor li se cerea să manifeste tărie de caracter și dăruire, însă aveau numai rareori prilejul să aleagă dacă să fie sau să nu fie curajoși. Acesta era un privilegiu rezervat comandanților, care hotărau mișcările navelor și flotelor. Marea majoritate a marinarilor, care îndeplineau funcții tehnice la bordul unor mașinării de război uriașe, aveau o contribuție personală neînsemnată, indirectă la anihilarea inamicului.

Operațiunile cu portavioane erau cea mai complexă formă de război naval. „Puntea de decolare semăna cu un mare dans al culorilor”, scria un marinăr de la bordul navei *Enterprise*. „Cei care se ocupau de arme purtau bonete din pânză roșie și un tricou roșu atunci când se apucau de treabă, încărcând mitralierele, amorșând bombele și ridicând torpilele... Fiecare specialist își avea culoarea lui. Cafeniu pentru căpitani de aviație – câte unu de avion – verde pentru cei care se ocupau de sistemele hidraulice, însărcinați cu manevrarea echipamentului de frânare și a catapultelor, galben pentru ofițerul care semnaliza aterizarea și pentru cei care asigurau controlul punții, violet pentru regii petrolului și ai benzinei... Totul se făcea «în pas alergător», cu elicele avioanelor învârtindu-se și așteptând să-i sfârtece pe cei neatenți”. Marina SUA avea să facă din operațiunile cu portavioane o adevărată artă, dar în 1942 era încă departe de această culme. Nu doar că avioanele ei erau inferioare celor japoneze, dar comandanții încă nu puseseră la punct combinația ideală de avioane de vânătoare, bombardiere în picaj și bombardiere torpiloare pentru fiecare portavion. După bătălia din Marea Coralilor, căpitani au criticat proporția inadecvată de avioane Wildcat. Artileria antiaeriană americană nu era mai eficientă decât cea a Marinei Regale. Radarele nu băteau foarte departe în

comparație cu cele din ultimii ani de război. Limitarea pagubelor, care urma să devină o artă eminentamente americană, era încă inefficientă.

Marina SUA se lăuda cu o tradiție de luptă remarcabilă, dar, în 1942, cele mai multe echipaje erau încă alcătuite din oameni care se înrolaseră pe timp de pace, adeseori fiindcă nu găsiseră ceva mai bun. Marinarul Alvin Kernan scria următoarele:

Mulți marinari erau acolo, ca și mine, fiindcă, în America Marii Crize, erau foarte puține locuri de muncă... Am fi negat că suntem clasa cea mai de jos... Așa ceva nu exista în America, ne-am zis noi – uitând, vezi Doamne, că negrii și asiaticii aveau permisiunea de a servi în marină numai ca bucătari ai ofițerilor și ca ajutoare la popotă. Dinții noștri erau într-o stare groaznică din pricina lipsei de bani din perioada crizei, nu toți terminaseră liceul, niciunul nu fusese la colegiu, tenul nostru avea tendințe acneice, cel mai adesea eram spurcați la gură, iar în permisie, beți și scandalagii... Mă minunam de ce atâția erau slăbănogi, plini de coșuri, palizi, scunzi și păroși.²⁷

Cecil King, administrator-șef pe *HorneU* își amintea următoarele: „Aveam un mic grup de neisprăviți. Vreau să spun că puștii ăia nu erau neapărat niște gangsteri în toată puterea cuvântului, dar erau băgați în tot ce însemna infracțiune gravă la bordul unei nave – jocuri de noroc și șantaj. Într-o noapte, unul dintre ei a fost aruncat peste bord”²⁸ Pentru cei mai mulți, serviciul în marină însemna ani de monotonie și de muncă grea, întrerupți de scurte episoade de acțiune violentă. Câțiva, printre care și King, se bucurau de viața pe care o duceau pe un portavion: „Eu mă simțeam acasă pe mare. Simțeam că, de fapt, despre asta e vorba în marină. De multe ori, mai ales după-amiaza târziu, umblam pe navă doar ca să mă bucur de senzație. Mă duceam la liftul de la marginea punții, stăteam acolo și mă uitam la ocean. Am impresia că sunt unul dintre oamenii cei mai norocoși din lume... că m-am născut în anul în care m-am născut ca să lupt pentru țara mea în al

Doilea Război Mondial; mă consider privilegiat pentru faptul că am trecut prin toate acestea". 29

Creșterea numărului de ofițeri a contribuit în mod spectaculos și strălucit la succesul ulterior al Marinei americane, unii învățând să iubească marea și responsabilitățile conferite de apartenența la această armă. Cei mai mulți marinari de rând însă - în special atunci când navele au început să primească masiv tineri recrutați după începutul războiului - și-au făcut destul de bine datoria, însă fără prea multă plăcere. Unii au descoperit că pentru ei era prea mult. Un marinar de pe *Hornet* s-a cățarat pe verga unui catarg și a rămas priponit la 50 m deasupra mării, încercând să-și ia inima în dinți să sară, până ce a fost convins de preotul și de medicul navei să nu se sinucidă. Omul a fost trimis acasă pentru evaluare psihiatrică și s-a întors la bordul navei chiar înainte ca aceasta să fie scufundată, o soartă de care se temuse atât30.

Cei care au participat la primele bătălii din Pacific au fost martori la multe eșecuri, pierderi și înfrângeri. Ororile scufundării unei nave erau adesea amplificate de întârzierile în localizarea și salvarea supraviețuitorilor. Pacificul este un ocean imens, și mulți dintre cei care se întâmpla să cadă în apele lui, chiar și de pe nave de război mari, dispăreau pentru totdeauna. Când crucișătorul ușor *Juneau*, grav avariat, a sărit în aer după o explozie produsă în magazie, în drum spre baza de reparații de pe *Espíritu Santo*, artileristul Alien Heyn s-a numărat printre cei care s-au trezit în situația de a trebui să-și salveze viața: „Pe apă era un strat gros de petrol, gros de cel puțin 5 cm, și peste tot pluteau schițe și documente de tot soiul, suluri de hârtie igienică. Nu vedeam pe nimeni. Mi-am zis: «Măiculiță, oare-s singurul de pe-aici?»... Apoi am auzit pe cineva strigând și, uitându-mă împrejur, am văzut că era ofițerul secund... Zicea că nu știe să înoate și că îi fusese smuls tot piciorul... L-am ajutat să urce pe plută... A fost o noapte foarte grea, pentru că mai toți băieții erau grav

răniți și agonizau. Nu mai recunoșteai pe nimeni, doar pe cei pe care îi cunoscuseși foarte bine înainte să se scufunde nava". 31 După trei zile, grupul s-a redus de la 140 la 50 de oameni; în a noua zi de la pierderea lui *Juneau*, cei zece care mai rămăseseră din grupul supraviețuitorilor au fost culeși de un distrugător și de un hidroavion Catalina. Uneori, vasele se scufundau luând cu ele întreg echipajul, așa cum se întâmpla aproape invariabil cu submarinele.

Japonezii au început războiul pe mare cu un corp de marinari și aviatori foarte experimentați, înarmați cu torpile Long Lance, cele mai eficiente din lume. Radarele erau slabe, atunci când existau. Culegerea informațiilor era un capitol deficitar, iar operațiunile pe timp de noapte, un punct forte. În primele dueluri de artilerie, japonezii trăgeau adesea mai drept decât americanii. Splendidelor avioane de vânătoare Zero li s-a mărit rezistența, renunțându-se la blindajul carlingii și folosindu-se rezervoare de combustibil cu autoetansare. Superioritatea aviației navale japoneze în 1942 face cu atât mai uimitor rezultatul următoarei faze din războiul Pacificului.

Amiralul Yamamoto s-a străduit, cu toată impetuozitatea ce îi caracteriza viziunea strategică, să forțeze o ciocnire de amploare. La mai puțin de o lună de la operațiunea ratată din Marea Coralilor, el a lansat un atac împotriva atolului Midway, implicând 145 de nave de război într-o operațiune ambițioasă și complexă, al cărei obiectiv era să despartă forțele americane. O flotă japoneză urma să avanseze către nord, spre insulele Aleutine, în vreme ce atacul principal avea să se dea în zona atolului Midway. Cele patru portavioane comandate de Nagumo - *Zuikaku* și *Shōkaku* au fost lăsate în urmă din pricina avariilor suferite în Marea Coralilor - trebuiau să se apropie de insulă dinspre nord-vest, urmate la o distanță de 500 km de cuirasatele rapide ale lui Yamamoto; o flotilă de nave de transport, avându-i la bord pe cei 5.000 de soldați care trebuiau să execute debarcarea, urma să

sosească dinspre sud-vest.

Poate că Yamamoto era un om inteligent și înțelegător, dar stângăcia extraordinară cu care fusese conceput planul Midway i-a scos în evidență limitele. Conform acestuia, el trebuia să-și împartă forțele; mai rău, planul reflecta orgoliul caracteristic japonezilor, excluzând până și posibilitatea ca americanii să fi știut dinainte. În realitate, amiralul Chester Nimitz, comandantul suprem al Marinei SUA din Pacific, știa că dușmanul se apropia. Comandorul Joseph Rochefort a fost artizanul acestei strălucite victorii a serviciului de informații. Folosindu-se de fragmente de mesaje decriptate, el a reușit să identifice Midway ca obiectiv al lui Nagumo. Pe 28 mai, japonezii au schimbat codurile pentru comunicațiile navale, ele rămânând, săptămâni la rând, o enigmă pentru criptograful lui Rochefort. Un noroc fantastic a făcut însă ca schimbarea să se producă prea târziu – americanii aflaseră deja de planul lui Yamamoto.

Nimitz a luat o decizie extraordinar de îndrăzneță, mizând totul pe interpretarea lui Rochefort. Serviciile de informații japoneze, veșnic în inferioritate, credeau că *Yorktown* fusese scufundat în Marea Coralilor și că celelalte două portavioane americane, *Hornet* și *Enterprise*, erau departe, în insulele Solomon. Eforturile eroice ale celor 1 400 de muncitori de la șantierul naval din Pearl Harbor au readus însă *Yorktown* în stare de funcționare, în ciuda componentei aeriene improvizate. Nimitz a putut în felul acesta să trimită două misiuni, una comandată de Fletcher – aflat și la comanda întregii operațiuni – iar cealaltă comandată de Raymond Spruance. Avea să fie o operațiune de portavioane, ținta constituind-o navele lui Nagumo. Cuirasatele americanilor, vechi și lente, au fost lăsate în porturile Californiei. Înțeleseseră cu toții că avioanele erau armele principale.

Cu aproape un veac înainte, Herman Melville, cel mai mare romancier al mării din literatura americană, scria: „O bătlie pe mare are ceva ce o distinge radical de una pe

uscat. Oceanul... nu are râuri, păduri, maluri sau orașe, nici munți. Pe vreme bună, este o imensă câmpie netedă. Stratagemele, precum cele ale armatelor disciplinate, ambuscadele – cum sunt cele ale indienilor – nu sunt cu putință. Totul este clar, deschis, fluent. Chiar elementul care îi susține pe combatanți cedează la atingerea unui fulg... Această simplitate face ca lupta dintre două nave de război... să se asemene mai mult cu înfruntările miltoniene ale arhanghelilor decât cu încăierările, jalnice prin comparație, de pe pământ”. 32

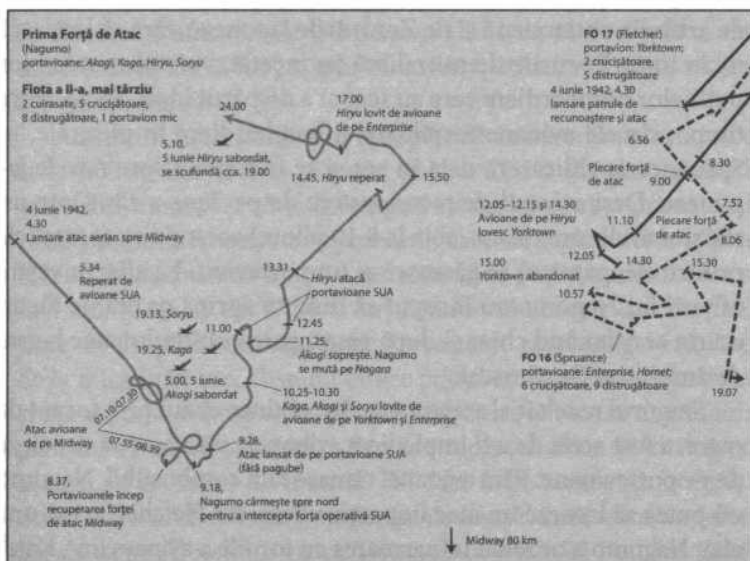
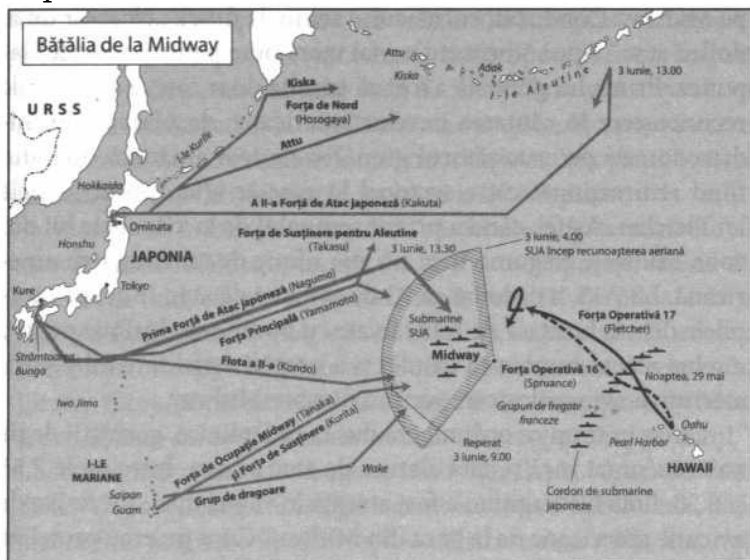
Această imagine poetică rămânea familiară marinarilor din secolul al XX-lea, dar interveniseră între timp doi factori cruciali, în primul rând, comunicațiile și interceptarea făcuseră posibile „stratagemele și ambuscadele” de tipul celei de la Midway, localizarea și interceptarea timpurie a adversarului, înainte ca vecele sale metaforice să fie zărite. Radarul american, superior din punct de vedere tehnic, conferea Marinei SUA un avantaj suplimentar. Datorită apariției avionului de luptă, nu mai era chiar totul „clar, deschis, fluent”. Flotele rivale, chiar aflate la sute de kilometri depărtare, deveniseră vulnerabile la atacuri-surpriză. Exactitatea informațiilor lăsa însă în continuare de dorit. Pe întinderea oceanului, era greu să localizezi cu precizie nave ori chiar flote întregi. Contraamiralul Frank Fletcher spunea că, „după ce se termină o bătălie, oamenii vorbesc despre faptul că hotărârile au fost luate metodic, în realitate însă, la mijloc e al naibii de multă bâjbâială”. 33 O afirmație elocvent ilustrată de bătălia din Marea Coralilor; în ciuda succesului magnific reputat de Rochefort, la Midway au jucat un rol și incertitudinea și norocul.

Bătălia a avut loc la numai șase luni după Pearl Harbor, când Marina SUA avea mai puține portavioane decât cea britanică, chiar dacă ele puteau să transporte mai multe avioane. Cele două grupuri navale americane erau la prea mare distanță unul de celălalt pentru a-și putea oferi ajutor sau pentru a-și coordona eficient

operațiunile aeriene. Prima ciocnire a avut loc pe 3 iunie. La ora 14, nouă avioane B-17, care au decolat de pe uscat, au lansat un atac împotriva navelor amfibii japoneze, care însă a eșuat. În aceeași zi, dar dimineața, avioanele japoneze au lansat un atac masiv împotriva insulelor Aleutine. A urmat o noapte tensionată pentru zeci de mii de soldați din ambele tabere. Garnizoana de la Midway s-a pregătit să-și vândă scump pielea, știind ce soartă avuseseră soldații de pe alte insule odată căzuți în mâinile dușmanului. Pe portavioanele americane, aflate la 500 km nord-est, aviatorii s-au pregătit de o luptă despre care știau că avea să fie crucială. Unul dintre ei, locotenentul Dick Crowell, a declarat solemn, după o partidă de barbut jucată în miez de noapte la bordul lui *Yorktown*: „Soarta Statelor Unite este acum în mâinile a 240 de piloți”. 34 Nimitz era mulțumit că scenariul se desfășura așa cum anticipase. Yamamoto era îngrijorat că flota americană din Pacific tot nu fusese localizată, dar nici nu bănuia că poate fi vreun portavion inamic în zona în care se afla Nagumo.

De dimineață, înainte de răsăritul soarelui, într-o „zi caldă, umedă, cam cețoasă”, piloții americani și japonezi erau la micul dejun. Echipajul lui *Yorktown* prefera „sandvișurile chioare” - adică un ou ochi pe o felie de pâine prăjită. Aviatorii lui Nagumo au mâncat orez, supă de soia, murături și castane uscate, apoi au băut sake fierbinte în cinstea luptei. La 4.30, 72 de bombardiere și 36 de avioane de vânătoare japoneze au decolat cu destinația Midway. La 5.45, un hidroavion Catalina, aflat în patrulare, a semnalat apropierea atacatorilor, localizând apoi și portavioanele lui Nagumo. Fletcher avea nevoie de trei ore ca să ajungă într-o poziție care să-i permită să atace. Între timp, bombardierele marinei și ale armatei, cu baza pe atolul Midway, și-au luat zborul imediat, urmate de avioanele de vânătoare Wildcat și Buffalo. Acestea din urmă au avut mult de suferit din cauza avioanelor japoneze - din 27, numai trei au scăpat nevătămate, restul fiind ori doborâte, ori atât de grav avariate, încât nu au mai decolat

niciodată. La rândul lor, japonezii au pierdut 30% din totalul aparatelor.



Atacul bombardierelor lui Nagumo, început la 6.35, a făcut pagube însemnate, dar nu a reușit să distrugă aerodromurile de pe Midway. Conducătorul atacului semnală flotei: „Necesar un al doilea atac” Apoi, nimic nu a mai mers bine pentru amiralul japonez. Prima lui

greșeală a fost să trimită doar câteva avioane de recunoaștere în căutarea navelor americane; decolarea unui hidroavion de pe crucișătorul greu *Tone* a fost amânată, aparatul fiind redirecționat către sectorul în care se aflau portavioanele lui Fletcher. Astfel, când a primit semnalul de la avioanele lui din zona Midway, Nagumo încă nu știa nimic de amenințarea americană. La 7.15, a ordonat ca 93 de avioane de atac „Kate”, cu torpilele deja la bord, să fie reîncărcate cu bombe explozibile pentru a relua atacul împotriva insulei și a pregăti astfel terenul pentru aterizarea avioanelor care veneau dinspre Midway.

Chiar în timp ce ordinul era dus la îndeplinire, gornisti de pe nave au sunat încă o dată alarma de atac aerian. Între orele 7.55 și 8.20, flota lui Nagumo a fost atacată în valuri mici, succesive de avioane americane de la baza din Midway. Cum nu erau protejate de niciun avion de vânătoare, acestea au fost distruse fără milă de artileria antiaeriană și de Zero-urile japoneze, fără să lovească nicio țintă. Focurile de mitralieră au încetat, vuietul motoarelor puținelor bombardiere care au scăpat a dispărut încet, încet. Între timp, primele avioane torpiloare și bombardiere în picaj ale lui Spruance se ridicaseră deja în aer și se îndreptau spre navele japoneze. Deși avionul de recunoaștere de pe *Tone* a zărit într-un sfârșit navele americane, abia la 8.10 pilotul acestuia a raportat că, printre ele, părea să se găsească și un portavion. La aflarea veștii, ofițerii lui Nagumo au început să discute aprins ce era de făcut, cearta continuând chiar și după respingerea ultimului atac lansat de americani de pe uscat.

Singurul rezultat al acestor atacuri, obținut cu un preț șocant de mare, a fost acela de a fi împiedicat avioanele japoneze să decoleze de pe portavioane. Fără avioane, rămase fără combustibil, Nagumo nu putea să lanseze un atac împotriva flotei lui Fletcher; până una alta, Nagumo a ordonat reînarmarea cu torpile a avioanelor „Kate” din hangare. În acest moment, de departe cea mai înțeleaptă decizie a acestuia ar fi fost să se întoarcă și să

se îndepărteze de inamic, până reușea să-și reorganizeze forțele aeriene și să fie gata de luptă.

Dar, cu o lipsă de inițiativă caracteristică, a menținut direcția. La 9.18, în timp ce avioanele japoneze terminau de alimentat, iar punțile de decolare erau cuprinse încă de haos, distrugătoarele de escortă, dotate cu radar, au dat iarăși alarma și au început să creeze o perdea de fum. Primele avioane americane se apropiau în viteză, iar cele japoneze au decolat în grabă să le intercepteze.

Înainte ca avioanele americane să decoleze, locotenentul-comandor John Waldron, un ins dur și foarte respectat, de loc din Dakota de Sud, aflat la comanda Escadrilei VIII Torpiloare de pe *Hornety* le-a spus piloților săi că bătălia ce urma „va fi un eveniment istoric și, nădăjduiesc, glorios”. Locotenentul-comandor Jimmy Gray, comandant al unei escadrile de aparate Wildcat, scria: „Știam cu toții că eram în centrul atenției întregii lumi”. 35 Locotenentul-comandor Eugene Lindsey, aflat la comanda Escadrilei VI Torpiloare, fusese grav rănit cu câteva zile înainte, când avionul lui ajunsese în apă după o aterizare nereușită; avea fața tumefiată, astfel că nu putea să poarte ochelari de protecție. Dar, în dimineața atacului de la Midway, a insistat să decoleze: „Asta am fost instruit să fac”, a spus el cu încăpățănare, înainte să-și ia zborul spre moarte.

Atacatorii americani s-au apropiat de inamic în valuri succesive. Jimmy Gray scria: „Să vezi spuma albă a siajului vaselor la orizontul înnorat și să-ți dai seama că acolo, pentru prima dată, chiar sub nasul nostru, erau japonezii care, de șapte luni de zile, ne băteau de ne zvântau a fost o senzație cum puțini oameni cunosc în viață”. Cele 20 de Wildeat-uri de escortă zburau la mare înălțime, în timp ce bombardierele Devastator erau obligate să atace de la mică înălțime. Disputa dintre piloții avioanelor de vânătoare și cei ai bombardierelor torpiloare cu privire la tactică a continuat prin intermediul aparatelor de radiorecepție chiar și în timp ce aceștia se apropiau de

inamic. Wildeat-urile au menținut altitudinea, neavând oricum rezistența necesară unui zbor îndelungat deasupra flotei dușmane. Consecința a fost că bombardierele Devastator au fost atacate și distruse de 50 de avioane japoneze. Cele 12 avioane ale Escadrilei III Torpiloare zburau în formație la o altitudine de 800 m și erau încă la 25 km de țintă când au dat peste primii japonezi. Pe parcursul întregii confruntări, au avut loc atacuri aeriene fulgerătoare. Unul dintre puținii piloți americani care au supraviețuit, pe nume Wilhelm „Doc” Esders, scria: „Când, la circa 1, 5 km de portavion, liderul nostru a părut că vrea să atace, avionul lui a fost lovit și s-a prăbușit în flăcări... Am văzut doar cinci avioane lansându-și bombe”. 36 Și avionul lui a fost lovit, iar radiooperatorul, rănit mortal; extinctoarele din carlingă au explodat; sub ei, explodau obuzele artileriei antiaeriene, iar avioanele japoneze continuau să tragă. Echipajul a avut un noroc extraordinar – avioanele inamice au făcut cale întoarsă după ce i-au urmărit pe o distanță de 30 km.

Bombardierele Devastator zburau implacabil către țintele lor cu cel mult 185 km/h, până când fiecare val ajungea să fie distrus de focul inamic și sfârșea în mare. Mitrălierul de pe un bombardier l-a auzit pe Waldron comunicând prin radio în timp ce își conducea avioanele în acțiune: „Johnny Unu către Johnny Doi... Cum mă descurc, Dobbs?... Atacați imediat... Două avioane de vânătoare în apă... Vecinii mei se prăbușesc în apă”. Waldron însuși a fost văzut pentru ultima dată încercând să iasă din avionul cuprins de flăcări. După trecerea primului val de atacatori, liderul escadrilei japoneze raporta laconic: „Toate cele 15 bombardiere torpiloare inamice au fost doborâte”. Multe dintre avioanele valului următor au fost distruse în timp ce căutau un unghi de atac, portavioanele japoneze schimbându-și în disperare poziția ca să le evite. Un mitralier american, exasperat de faptul că i se blocase mitraliera, a tras cu pistolul automat într-un avion Zero care îi urmărea.

George Gay, care decolase de pe *Hornet* la manșa unui bombardier Devastator, avea printre camarazi reputația de texan cu gura mare, dar, dintre toți, el a fost singurul supraviețuitor. Doborât în ocean, rănit de un glonț și cu doi membri ai echipajului morți, s-a menținut la suprafață toată ziua, după ce auzise numeroase povești despre faptul că japonezii îi împușcau pe aviatorii doborâți. La căderea nopții, a umflat o bărcuță și a avut norocul fantastic de a fi cules a doua zi dimineață de o navă amfibie americană aflată în patrulare.

Pe punțile de decolare ale portavioanelor lui Nagumo, japonezii au trăit o oră de tensiune extremă, în care bombardierele Devastator au continuat să se apropie în ciuda barajului antiaerian. Majoritatea torpilelor au fost lansate însă de la o distanță prea mare, iar torpilele aeriene Mk 13 zburau atât de încet, încât navele japoneze aveau timp suficient să se ferească din calea lor. „Nu mi-am dat seama, nici nu am simțit când s-a lansat torpila” 37, spunea mai târziu mitraliorul de pe un Devastator, adăugând că, probabil, pilotul lui încerca să facă manevre de evitare. „Peste câteva zile, l-am întrebat când lansase. Mi-a zis că atunci când și-a dat seama că păream singurul bombardier torpilor rămas în aer și că nu aveam nicio șansă să ne apropiem cu torpila la o distanță normală de lansare. Nu-mi dădeam seama ce încearcă să facă, iar de jos se trăgea prea tare în noi, așa că i-am strigat în intercom: «Hai să ne cărăm dracului de-aici!» E posibil ca strigătul meu să-l fi ajutat să ia o hotărâre”.

Imediat după ora 10, atacatorii își epuizaseră muniția fără să fi lovit însă ceva. Din 41 de bombardiere torpiloare americane, câte au decolat în acea zi, doar șase s-au mai întors, iar din 82 de aviatori, numai 14 au scăpat cu viață. Avioanele supraviețuitorilor erau ciuruite ca niște site. Mitraliorul Lloyd Childers, rănit, l-a auzit pe pilotul avionului său zicând: „N-o să reușim”. Bombardierul a ajuns totuși la flotă, dar a fost împiedicat să aterizeze pe *Yorktown* de craterul imens ce se căsca pe puntea lui de

decolare. Aparatul s-a oprit în apă, iar Childers a bătut coada avionului care se scufunda, mulțumindu-i că îl adusese înapoi. Pe mulți supraviețuitori i-au înfuriat însă inutilitatea sacrificiului lor și lipsa protecției din partea propriilor avioane de vânătoare. Mitrăliorul unui Devastator, care aterizase cu bine pe puntea lui *Enterprise*, a trebuit imobilizat cu forța după ce se aruncase asupra unui pilot de Wildcat.

Avioanele de vânătoare americane au înregistrat puține succese în ziua aceea. Unul a fost al lui Jimmy Thach, care avea să devină unul dintre cei mai buni tacticieni de aviație navală din întreg războiul. Thach a spus că i-a sărit țandăra când a văzut că vecinul lui e mitraliat de avioanele japoneze: „M-am înfuriat pentru că amărâtul ăla nu luptase în viața lui, nu prea știa cum să tragă, era prima oară la bordul unui portavion și un Zero era pe cale să-l facă bucățele... Am hotărât să continui să trag spre el, iar el sigur o să iasă din picaj, ceea ce a și făcut și m-a evitat cu doar câțiva metri; am văzut flăcări în urma avionului lui. Era de parcă ne-am fi jucat «cine-l lașul» cu două automobile care se îndreaptă unul spre celălalt pe șosea, doar că noi mai și trăgeam”. 38

Americanii au suferit o serie șocantă de catastrofe, care s-ar fi putut dovedi fatale pentru rezultatul final al luptei. Situația s-a răsturnat însă cu o viteză uluitoare. Nagumo a plătit prețul șansei ratate de a-l ataca pe Spruance, deși aflase că acesta se afla în apropiere. În plus, avioanele japoneze erau deja la joasă altitudine și rămâneau fără combustibil când noi avioane americane s-au ivit deasupra lor, la doar câteva minute după ce atacase și ultimul bombardier torpilor.

În 1942, bombardierul în picaj Dauntless era singurul aparat de zbor eficient din dotarea Marinei SUA; ceea ce a urmat a schimbat în doar câteva minute desfășurarea războiului din Pacific. Bombardierele Dauntless s-au aruncat asupra flotei lui Nagumo făcând prăpăd. „Am văzut o scânteiere în soare”, spunea Jimmy Thach, „și

păreau o frumoasă cascadă de argint bombardierele acelea în coborâre. Mi s-a părut că aproape toate bombele și-au lovit ținta”. 39 În realitate, primele trei bombe și-au ratat ținta, portavionul *Kaga* a patra însă a lovit în plin, declanșând explozii în lanț ale muniției împrăștiate pe punțile și în hangarele navei. *Sōryū* și *Akagi* au avut o soartă asemănătoare. Pilotul Tom Cheek a fost și el fascinat de retragerea bombardierelor. „Uitându-mă în urmă, am văzut cum pe *Akagi* se dezlănțuie iadul la propriu. Mai întâi, pe puntea de decolare, la jumătatea distanței dintre partea centrală și pupa, a apărut flacăra portocalie a unei bombe care exploda. Apoi, succedându-se rapid, o explozie în mijlocul navei și coloanele de apă produse de bombele care picau lângă pupa. Aproape la unison, puntea de decolare a portavionului *Kaga* a erupt în explozii și flăcări. Privirea mi-a rămas la *Akagi*, unde o explozie pe linia de plutire de la mijlocul navei a părut s-o despice, producând o minge de foc galben-verzuie... *Sōryū*... și el era lovit serios. Toate cele trei nave își pierduseră valurile înspumate de la prora și păreau a fi în derivă. Am cotit încet spre dreapta, stupefiat”. 40

La fel de fascinat – și de îngrozit – a fost și comandorul Mitsuo Fuchida, eroul atacului de la Pearl Harbor, acum spectator neputincios la bordul lui *Akagi*: „M-am îngrozit de distrugerea petrecută în numai câteva secunde. În puntea de decolare, chiar în spatele liftului din centrul navei, se căsca o gaură uriașă... Plăcile de pe punte erau contorsionate și aveau forme grotești. Avioanele erau cu coada în sus și scuipau flăcări vineții și fum negru ca tăciunele. Fără voie, pe obraji mi se prelingeau lacrimile”. 41

În urma atacului bombardierelor americane, au fost scufundate pe loc două portavioane japoneze, al treilea, în flăcări, fiind sabotat în seara aceleiași zile. Era o realizare extraordinară, nu în ultimul rând pentru că două escadrile de bombardiere în picaj și escorta lor de Wildeaturi fuseseră trimise pe o rută greșită și nu mai intraseră în

luptă. Toți cei zece piloți ai Escadrilei VIII Avioane de Vânătoare de pe *Hornet* au rămas fără combustibil și au ajuns în mare, fără să zărească vreun inamic; cele 35 de bombardiere Dauntless ale portavionului au aterizat pe Midway, ratând complet bătălia.

Japonezii au fost înfuriați la culme de pierderea portavioanelor, furie pe care și-au vărsat-o asupra tuturor americanilor la care au putut ajunge. Wesley Osmus, un pilot de bombardier torpilor, în vârstă de numai 23 de ani, de loc din Chicago, a fost reperat de marinarul de veghe de pe un distrugător, recuperat din apă și interogat pe punte de către un ofițer isteric, care agita o sabie. Către apusul soarelui, japonezii, pierzându-și interesul față de prizonier, l-au dus pe Osmus pe dunetă și l-au măcelărit cu o toporișcă. Tânărul nu a murit imediat, agățându-se de copastie până când degetele i-au fost complet zdrobite, iar el s-a prăbușit în mare. Marina Imperială Japoneză era la fel de profund și de instituțional abrutizată ca și armata lui Hirohito.

Pe la jumătatea dimineții, unicul vas rămas din flota lui Nagumo, portavionul *Hiryū*, a lansat în sfârșit un atac, a cărui victimă a fost portavionul *Yorktown*, comandat de Fletcher. Radarul americanilor a detectat venirea bombardierelor încă de pe când acestea erau la 8 km distanță, și avioanele de vânătoare au început să decoleze imediat. Unsprezece bombardiere „Val” și trei aparate Zero au fost doborâte de Wildeat-urile americane, iar alte două „VaT-uri, de artileria antiaeriană; trei bombe japoneze au lovit portavionul *Yorktown*, dar acțiunea energetică a echipelor de intervenție i-a permis acestuia să continue să primească bombardierele întoarse din misiune chiar în timp ce echipajul se lupta cu incendii uriașe. Amiralul Fletcher și-a transferat pavilionul pe crucișătorul *Astoria* și a predat comanda lui Spruance.

La 14.30, un val de bombardiere torpiloare japoneze de pe *Hiryū* s-a apropiat de *Yorktown*, care și-a trimis din nou în aer avioanele de vânătoare. Când s-au năpustit

japonezii, aspirantul Milton Tootle tocmai decolase la manșa Wildeat-ului său. Tot de a întors prin barajul artileriei americane, a doborât un avion inamic, apoi a fost el însuși doborât de un Zero, după un zbor de numai 60 de secunde; a avut norocul de a fi salvat din apă. Mai mulți atacatori au fost doborâți, însă patru au reușit să-și lanseze torpilele, două dintre acestea lovind portavionul. Apa a năvălit prin spărtură, iar nava s-a înclinat puternic. Chiar înainte de ora 15, căpitanul a ordonat ca *Yorktown* să fie abandonat. E posibil ca decizia să fi fost prematură, iar nava să fi putut fi salvată, dar în 1942 se știau mai puține despre limitarea pagubelor decât avea să cunoască Marina SUA doi ani mai târziu. Distrugătoarele au salvat întreg echipajul, cu excepția celor care muriseră în timpul atacurilor.

La 15.30, Spruance a lansat încă un atac, cu 27 de bombardiere în picaj, inclusiv zece dintre avioanele de pe *Yorktown*, care aterizaseră pe portavioanele lui când al lor era atacat. Ele au ajuns la *Hiryū* cu puțin înainte de ora 17, când echipajul navei era în sala de mese și mânca găluște de orez. Portavionul mai avea doar 16 avioane, dintre care zece de vânătoare, și un singur aparat de recunoaștere în aer, iar japonezilor le lipsea acum radarul care să-i avertizeze de sosirea inamicului. Patru bombe au lovit ținta, declanșând incendii uriașe. Micul amiral Tamon Yamaguchi, cel mai înalt în grad de la bord, s-a urcat pe o cutie de pesmeți ca să rostească discursul de adio către echipaj. Apoi, el și căpitanul au dispărut în cabinele lor, unde s-au sinucis, în timp ce restul echipajului a fost evacuat. Nava, puternic avariata, a fost scufundată de torpile. Patru dintre cele șase portavioane care atacaseră Pearl Harbor erau acum pe fundul Pacificului. De partea americană, ghinionul lui *Hornet* a continuat, astfel că, la întoarcere, un pilot rănit a apăsat din greșeală butonul mitralierei, în timp ce se izbea cu avionul de punte. Salva a ucis cinci oameni. Aviatorii întorși din misiune erau șocați de pierderile suferite, dar, așa cum spunea Jimmy Gray,

„eram prea obosiți și prea ocupați pentru a fi în stare să mai simțim altceva decât durerea unei inimi însângerate”.

Pierderile suferite de americani au fost grele, fiind însă răsplătite cu o victorie. Amiralul Nagumo a hotărât să se retragă, dar ordinul său a fost contramandat de Yamamoto, care a cerut un atac nocturn de suprafață. Hotărârea lui n-a mai fost dusă la îndeplinire din pricină că Spruance a făcut cale întoarsă, recunoscând astfel că flota lui realizase tot ce se putea realiza. Momentul fusese extrem de bine ales - cuirasatele lui Yamamoto, despre care americanii nu știau nimic, se apropiau în viteză dinspre nord. Spruance reușise să stabilească un echilibru perfect, iar prioritatea lui era acum să-l mențină, protejându-și cele două portavioane rămase. Yamamoto și-a recunoscut înfrângerea și a ordonat retragerea. Spruance a schimbat din nou cursul și s-a luat după japonezi, lansând încă un atac aerian, în care a fost scufundat un crucișător greu și grav avariat un al doilea. Bătălia aproape că s-ar fi terminat aici, numai că, pe 7 iunie, un submarin japonez a întâlnit portavionul *Yorktown*, care era remorcat, și a profitat de prilej ca să-l trimită definitiv pe fundul oceanului. Lovitura s-a dovedit totuși suportabilă, mai ales în contextul pierderilor grele suferite de japonezi.

Atât Nimitz, cât și Spruance au dat dovadă de o judecată impecabilă, în contrast cu erorile comise de Yamamoto și Nagumo, chiar dacă Fletcher, nu Spruance, a fost acela care a luat importanta decizie de a lansa al doilea atac, care i-a surprins pe cei de pe *Hiryū*. Curajul și îndemânarea piloților americani de bombardiere în picaj au cântărit mai greu decât orice dezamăgire sau eșec. Marina SUA înregistrase un adevărat triumf. Nimitz, cu amabilitatea sa caracteristică, și-a trimis mașina să-l aducă pe comandorul Rochefort la o petrecere organizată la Pearl Harbor. Înaintea ofițerilor adunați să sărbătorească, comandantul suprem a declarat: „Victoria de la Midway se datorează în mare parte acestui ofițer”. Norocul, care în

primele luni de război fusese de partea japonezilor, trecuse de partea americanilor. Dar asta nu diminuează în niciun fel meritele lui Nimitz și ale oamenilor săi.

Flota japoneză a rămas o forță de temut. În lunile care au urmat, ea a mai administrat câteva mici înfrângeri americanilor în Pacific. Marina SUA dovedise însă calități superioare într-un moment decisiv. Slăbiciunea industriei japoneze făcea ca înlocuirea navelor și avioanelor pierdute la Midway să fie dificilă. Una dintre marile erori de strategie comise de forțele Axei a fost aceea că nu au asigurat un flux continuu de piloți antrenați care să-i înlocuiască pe cei căzuți în luptă. Americanii, în schimb, au început foarte curând să trimită în luptă mii de aviatori excelent pregătiți, la manșa noului și excelentului avion de vânătoare Hellcat. Nimitz a suferit din cauza lipsei portavioanelor până târziu în 1943; după aceea însă, prin programul american de construcții navale, i s-a livrat o gamă impresionantă de noi nave de război. La Midway s-a stabilit și tiparul după care avea să se desfășoare conflictul din Pacific, și anume bătălii navale între flote ale căror elemente de suprafață rareori se ciocneau direct. Avioanele transportate de nave se dovediseră a fi arma principală, iar Statele Unite aveau să le utilizeze curând într-un mod mai eficient și în număr mai mare decât oricare altă țară. Marc Mitscher, căpitanul lui *Hornet* s-a temut că i se încheiase cariera, atât de slab se descurcaseră avioanele lui la Midway; opinia majorității istoricilor este că Mitscher, ca să-și mascheze gafa, a falsificat datele din jurnalul de bord privind traiectoria de atac a escadrilelor lui. Eroii Bătăliei de la Midway au fost Nimitz și Spruance, împreună cu echipajele avioanelor de pe *Yorktown* și *Enterprise*, dar Mitscher avea să devină liderul suprem al portavioanelor americane.

3. Guadalcanal și Noua Guinee

Următoarea fază a campaniei din Pacific s-a caracterizat prin grabă și improvizație. Statele Unite, a căror prioritate era Germania, plănuia să-și trimită grosul

trupelor disponibile să lupte în Africa de Nord. În Australia, lui MacArthur îi lipseau efectivele necesare pentru a ataca Rabaul, așa cum își dorea. Trupelor australiene, care au primit încetul cu încetul întăriri din partea americanilor, li s-a dat în schimb misiunea de a strica planurile japonezilor în Papua Noua Guinee, o insulă întinsă, acoperită de junglă. Despărțită de capătul nordic al Australiei de numai 320 de kilometri de mare, ea a devenit scena unuia dintre cele mai crâncene episoade ale războiului.

Între timp, la 970 km est de insulele Solomon, japonezii care ocupaseră insula Tulagi s-au mutat în vecinătatea acesteia, pe Guadalcanal, unde s-au apucat să construiască un aerodrom. Dacă li se permitea să-l finalizeze și să-l exploateze, avioanele lor ar fi putut domina regiunea. Americanii au luat brusc decizia să-i împiedice, în acest scop debarcând Divizia I Infanterie Marină. Această lovitură ar fi împlinit dorința arzătoare a Marinei SUA, promovată la Washington de amiralul Ernest King, de a ataca inamicul oriunde se iveau ocazia. Pușcașii marini se aflau la Wellington, în Noua Zeelandă, în drum spre un obiectiv încă nedecis. Aici s-au trezit că trebuie să-și reechipeze navele pentru o debarcare imediată; când muncitorii din portul Wellington au refuzat să lucreze în ploaia puternică, americanii au făcut singuri toată treaba. Apoi, în primele zile ale lui august 1942, au pornit spre Guadalcanal. În inocența lor, mulți au crezut că merg la război într-un paradis tropical.

Pe data de 7, 19.000 de americani au debarcat, mai întâi pe insulele din apropiere, apoi chiar pe Guadalcanal, întâmpinând o palidă rezistență, după un puternic bombardament naval. „În zorii încețoșați... licăreau doar câteva focuri, ca în groapa de gunoi a orașului, care ne luminau drumul în istorie” 42, scria infanteristul Robert Leckie. Din ascunzătoarea lui din junglă, observatorul australian, căpitanul Martin Clemens, vedea cum ajung americanii la țărm și nota fericit în jurnal: „Excelent!!!

— Iuhuuu, ce zi!" 43 Pe plajă, oamenii, ușurați că erau încă în viață, au spart nuci de cocos și au băut laptele, fără să ia în seamă avertismentele neverosimile că ar fi putut fi otrăvite de japonezi. Apoi au pornit în marș spre interiorul insulei, canicula făcându-i să transpire foarte mult. Japonezii nu anticipaseră sosirea americanilor, ceea ce s-a dovedit a fi un nou eșec de proporții al serviciilor de informații. Pușcașii marini au ocupat repede aerodromul, acțiune ce se va dovedi de mare însemnătate pentru războiul din Pacific, și l-au botezat Henderson Field, în onoarea unui pilot din infanteria marină, erou al Bătăliei de la Midway. Câțiva oameni au golit depozitele secrete de alimente ale inamicului, în care se găsea și sake, astfel că, în nopțile ce au urmat, aceștia s-au îmbătat criță. Astfel a luat sfârșit și ultima etapă ușoară a operațiunii; ce a urmat s-a transformat într-una dintre cele mai deznădăjduite campanii ale întregului conflict din Orientul îndepărtat, caracterizată prin lupte de mică amploare, dar sângeroase pe țărm și prin ciocniri repetate pe mare.

La două zile după atacul inițial, pe mare, în largul insulei Guadalcanal, Marina SUA a fost umilită. Amiralul Fletcher îl înștiințase pe Nimitz că, în opinia lui, aviația japoneză din zonă reprezenta o amenințare inacceptabilă pentru cele trei portavioane de sub comanda lui; în consecință, recomanda retragerea acestora. Fără să mai aștepte aprobarea, Fletcher a pornit spre nord-est. Contraamiralul Kelly Turner, aflat la comanda navelor de transport din apropierea coastei, și-a spus răspicat părerea, afirmând că amiralul dezertase de la post. Reputația lui Fletcher a fost definitiv știrbită. Istoricii moderni, în particular Richard Frank, cred însă că decizia lui, de a considera prioritară siguranța portavioanelor, a fost absolut corectă.

În primele ore ale zilei de 9 august, forțe navale aliate au avut o surpriză neplăcută, care a socos la iveală atât incompetența comandanților, cât și lipsa acută a

pregătirii pentru zborurile pe timp de noapte. Viceamiralul japonez Gunichi Mikawa a condus atacul unei escadre de crucișătoare grele asupra punctului de ancorare din larg, care era protejat de cinci crucișătoare grele, unul australian și patru americane, împreună cu cinci distrugătoare. Navele inamice fuseseră zărite încă din după-amiaza zilei precedente de un aparat al aviației australiene, dar informația nu a putut fi recepționată la Fall River, în Noua Guinee, fiindcă stația radio de acolo fusese oprită pe durata unui raid aerian⁴⁴. Chiar și după ce avionul a aterizat, au mai trecut câteva ore până când vestea a ajuns la navele de război de pe mare.

Americanii s-au desfășurat în largul insulei Savo, în așteptarea unui atac japonez, dar, pe întuneric, convoiul de crucișătoare al lui Mikawa s-a strecurat nedetectat de radarele din vest. La ora 1.43, la trei minute după ce americanii au reperat cu întârziere nava *Chokau* aflată în fruntea convoiului inamic, crucișătorul australian *Canberra* a fost lovit de cel puțin 20 de proiectile, care au produs „o formidabilă flacără portocaliu-verzuie”, cum se exprima un martor. Toți cei aflați în camera cazanelor au fost uciși, iar nava s-a oprit. *Canberra* nu a fost în stare să tragă niciun proiectil măcar, fiind până la urmă abandonată. Există unele dovezi, contestate, că nava a fost lovită și de o torpilă a distrugătorului american *Bagley*, care țintise în japonezi.

Distrugătorul *Patterson* s-a aflat într-o poziție de tragere ideală, dar, în zgomotul asurzitor al tunurilor de la bordul lui, ofițerul responsabil de torpile nu a auzit ordinul căpitanului de a le lansa. La 1.47, două torpile japoneze au lovit *Chicago*. Numai una dintre ele a explodat, la prora, dar a fost de ajuns pentru ca sistemul de control al tirului să fie avariat. Nava *Astoria* a tras 13 salve, fără niciun efect, pentru că nici ea nu văzuse navele lui Mikawa, iar radarul artileriei era defect. Crucișătorul a fost distrus de focurile trase de inamic de la o distanță de 5 km, fiind abandonat a doua zi, cu grele pierderi de vieți omenești.

Vincennes a avut aceeași soartă și era deja în flăcări când cei de la bord au început să tragă. Comandantul navei, căpitanul Frederick Riefkohl, habar nu avea că este atacat de inamic și se credea victima focului declanșat de o navă aliată. În timp ce uriașele proiectoare japoneze măturau puntea crucișătorului american, Riefkohl, furios, a transmis un mesaj radio, cerând să fie stinse. Ulterior, el s-a concentrat asupra eforturilor de a-și salva nava, lovită de trei torpile și 74 de proiectile, care o transformaseră într-o epavă în flăcări. Târziu și-a dat seama că japonezii erau răspunzători de atac, ordonând distrugătoarelor să-i atace – fără succes însă. *Quincy* a tras rachete de semnalizare, dar ele s-au dovedit ineficiente, explodând deasupra plafonului de nori joși. În același timp, un hidroavion japonez a aruncat rachete de iluminare dincolo de escadra americană, silueta navelor inamice devenind perfect vizibilă pentru artileriștii lui Mikawa. Nefericitul căpitan de pe *Quincy* a fost ucis la câteva momente după ce a ordonat o încercare de eșuare a navei, care s-a scufundat, luând cu ea 370 de ofițeri și marinari. *Chokai* a încasat o singură lovitură, în camera hărților.

La 2.16, după o victorie zdrobitoare, obținută în doar jumătate de oră, japonezii au încetat focul. La bordul navei-comandant s-a iscat o dispută, dacă să fie sau să nu fie atacate navele de transport americane rămase fără apărare în largul coastelor insulei. Mikawa a decis că e prea târziu să-și regrupeze escadra, să dea atacul și apoi să se retragă înainte de răsăritul soarelui, în afara razei de acțiune a portavioanelor americane, care, credea el în mod greșit, erau în apropiere. Pe fundalul dansului ceresc al fulgerelor unei furtuni tropicale, japonezii au pornit spre casă. Haosul care cuprinsese navele aliate a persistat până la final; în zori, un distrugător american a tras 106 proiectile de 127 mm într-un crucișător, după care s-a descoperit că acesta era de fapt *Canberra*, grav avariat. Când s-a decis scufundarea navei australiene, distrugătoarele americane au tras alte 370 de salve în coca

ei, fiind până la urmă obligate să folosească torpile pentru a-i scurta agonia. Singura consolare a Aliaților a fost că, în cursul retragerii, un submarin american a torpilat și a scufundat unul dintre crucișătoarele grele din grupul lui Mikawa, *Kako*.

În punctul de ancorare de lângă Guadalcanal, amiralul Turner a continuat să descarce proviziile pentru infanteria marină până pe 9 august, la prânz, când, spre consternarea soldaților de pe țărm, și-a retras navele în așteptarea unei protecții aeriene adecvate. Analizând dezastrul din largul coastelor insulei Savo, Turner scria: „Marina era încă obsedată de un puternic sentiment de superioritate psihică și tehnică asupra inamicului. În ciuda numeroaselor dovezi privind calitățile acestuia, majoritatea ofițerilor și marinarilor noștri îl disprețuiau și se considerau învingători siguri în toate confruntările, indiferent de împrejurări... Efectul acestei stări de fapt a fost o letargie fatală a spiritului... Nu eram pregătiți psihic pentru o luptă grea. Consider că acest factor psihologic, una dintre cauzele înfrângerii noastre, a fost chiar mai important decât factorul-surpriză”. 45 Marina americană și-a învățat lecția și nu avea să mai sufere niciodată o asemenea umilință pe parcursul războiului. Iar realitatea crudă, de care japonezii au devenit curând conștienți, era că, încă o dată, unul dintre amiralii lor se lipsise din precauție de șansa de a transforma succesul într-o victorie strategică decisivă. Crucșiătoarele pierdute de Aliați puteau fi înlocuite. Trupele debarcate în Guadalcanal au reușit să reziste la Henderson Field deoarece mijloacele lor amfibii scăpaseră neatinse și s-au întors curând în golful Lungă. Eșecul de la Savo avea să fie răzbunat.

Japonezii au înțeles greu rostul prezenței americane în Guadalcanal. Au trimis treptat întăriri pe insulă, în grupuri mici, care au dat în repetate rânduri atacuri frontale, fără însă a reuși să cucerească poziția ocupată de pușcașii marini. Americanii care apărau Henderson Field și pădurile tropicale din jur s-au trezit în fața unei grele

încercări. Vizibilitatea în desișul aproape impenetrabil de liane și ferigi, arbori uriași și plante agățătoare arareori depășea câțiva metri. Chiar și atunci când tirul înceta temporar, oamenii erau chinuți de lipitori, viespi, furnici uriașe și țânțari anofel. Umiditatea crescută favoriza apariția fungilor și a infecțiilor de piele. Soldații care se întâlneau cu jungla pentru prima oară erau alarmați de zgomotele permanente, mai ales în timpul nopții. „Dacă erau păsări cârâind... ori vreun soi ciudat de reptilă sau broască, nu știu”, povestea un infanterist, „dar orice zgomot ne îngrozea pentru că ni se spusese că japonezii își transmit semnale imitând glasul păsărilor”. 46

Sub ploaia care nu mai contenea, oamenii își ridicau taberele în noroiul devenit un soi de blestem al campaniei, îndurau foamea și dizenteria. Adeseori, soldații cu nervii la pământ se împușcau între ei. Cazurile de stres prosttraumatic erau evacuate pe bandă rulantă. Comandantul unui pluton în care patru soldați, cam 15% din total, căzuseră pradă isteriei considera că era o situație caracteristică. Sălbăticia japonezilor năștea reacții la fel de barbare din partea americanilor. Pușcașul marin Ore Marion descria o scenă petrecută după o luptă grea pe timp de noapte: „În zori, doi dintre băieții noștri, bărboși, murdari, numai pielea și osul din pricina foamei, răniți ușor de baionete, cu hainele ponosite și sfâșiate, au retezat capetele a trei japonezi și le-au înfipt în niște pari cu fața la «malul japonez» al râului”. 47 Comandantul regimentului a protestat vehement, spunând că așa se poartă doar fiarele. „Un puștan murdar și urât mirositor i-a răspuns: «Așa-i, domnule colonel, suntem niște fiare. Trăim ca fiarele, mâncăm și suntem tratați ca niște fiare, așa că la ce naiba vă așteptați?»”.

Unele dintre cele mai îndârjite lupte s-au dus pe râul Tenaru, unde ambele tabere au suferit pierderi grele, japonezii atacând întruna, cu stângăcie tactică și curaj sinucigaș. Robert Leckie descrie scena luminată de o rachetă de semnalizare japoneză: „Era o zăpăceală de

nedescriș; era disonanță; era sălbăticie... detunături, răsunete, țipete, vaiete, pocnituri, bubuituri, trepidații, bolboroseli. Era iadul... Pleoscăitul obuzului lansat și impactul căderii, zăngănitul mitralierelor și răpăitul mai ușor, mai rapid al puștilor automate Browning, pocnetul mitralierelor de calibru 12, 7 mm, trosnetul tunurilor antitanc de 75 mm, trăgând în plin în inamic - toate acestea transmit un mesaj limpede urechii care înțelege". 48 După câteva ore, zorii au dat la iveală grămezi de cadavre și doar câțiva supraviețuitori care fugeau. Pe măsură ce se scurgeau nopțile cu astfel de ciocniri și contraatacuri, americanii au început să resimtă însă efectele stresului.

„Moralul era foarte scăzut”, spunea locotenentul Paul Moore, decorat cu Crucea Marinei. „Pușcașii marini aveau însă ceva al lor - odată ce ni se ordona să atacăm, eram hotărâți să facem asta”. 49 În timp ce înota în râul Matanikau în fruntea plutonului său, tânărul ofițer a ridicat privirea și a văzut obuze și grenade zburând prin aer, „de parcă ar fi plouat, gloanțele cuiruind totul în jurul nostru”. Moore, ieșit doar de câteva luni de pe băncile Universității Yale, a fost împușcat în timp ce arunca o grenadă ca să distrugă un cuib de mitralieră inamic. Glonțul l-a nimerit în piept: „Aerul intra și ieșea printr-o gaură din plămâni. Am crezut că am murit, că aveam să mor în clipa aceea. Nu mai respiram pe gură, ci prin gaura aceea. Parcă intra și ieșea un balon, care făcea fâșșș. Îmi ziceam: acum o să mor. În primul rând, e destul de absurd ca eu, ținând cont de unde veneam, de speranțele mele într-o viață liniștită și de toate celelalte, eu să mor pe o insulă tropicală, în luptă, ca pușcaș marin. Ăsta nu-s eu... Pe scurt, un sanitar binecuvântat s-a târât până la mine și mi-a făcut o injecție cu morfină, după care alți doi soldați au adus o targă și m-au evacuat”.

Guadalcanal a reprezentat modelul după care s-a desfășurat campania din Pacific, o înfruntare de trei ani pentru stăpânirea unor porturi și aerodromuri, refugii

pentru nave și platforme pentru avioane, situate în imensitatea fără formă a oceanului. Japonezii nu au mai reușit să-și repare greșelile făcute la început, din cauza subestimării forței și voinței americanilor. Bătăliile de pe aceste insule erau minuscule în comparație cu cele din Europa. La apogeul Bătăliei din Guadalcanal, doar 65.000 de americani și japonezi se luptau unii cu ceilalți pe uscat, alți 40.000 de soldați servind pe navele de război și pe cele de transport. Intensitatea conflictului și condițiile în care soldații erau obligați să trăiască - mlaștini, ploaie, căldură, boli, insecte, crocodili, șerpi și rații mici - au făcut însă ca experiența câmpului de bătălie din Pacific să devină una dintre cele mai tragice. Lupta s-a transformat aici într-o stranie și grotescă rutină: „Totul era foarte bine organizat și se făcea cu o promptitudine rece”, observa cu repulsie, dar și cu fascinație caporalul James Jones, membru al trupelor care au debarcat în cele din urmă în Guadalcanal pentru a veni în sprijinul pușcașilor marini⁵⁰.

Ca o afacere. Ca o afacere obișnuită. Și totuși, dincolo de toate era sânge: sânge, mutilări și moarte... Plaja era literalmente înțesată de oameni, toți mișcându-se în câte o direcție, și părea să freamăte de o viață proprie sub mulțimea aceasta, așa cum pare uneori că se întâmplă cu plajele invadate de armatele de crabii. Șiruri și șuvoaie de oameni o străbăteau înainte și înapoi, cu un zel grăbit și aparent dezordonat. Erau în diverse stadii de îmbrăcare și dezbrăcare... Purtau pe cap tot soiul de lucruri ciudate, bonete, civile, făcute de mână, astfel că puteai să vezi un ins lucrând în apă neavând nimic pe el în afară de plăcuțele de identificare.

Din august până în octombrie, japonezii din Guadalcanal au depășit numeric inamicul. Ulterior însă, întăririle sosite în sprijinul trupelor americane și pierderile suferite de japonezi au înclinat progresiv balanța în defavoarea acestora. Asalturile lor repetate eșuau în fața unei rezistențe acerbe. Japonezii nu au reușit să cucerească aerodromul Henderson Field din mâinile

americanilor, avantajăți de superioritatea artileriei și de o mai bună susținere din partea aviației. Pentru apărători însă, asta a fost doar o palidă consolare când în luptă a intervenit marina japoneză. Rareori în cursul războiului au fost Aliații obligați să îndure bombardamente navale de tipul celor executate în mod obișnuit de Marina Regală și de Marina SUA împotriva forțelor Axei, însă americanii din Guadalcanal au avut mult de suferit de pe urma artileriei de la bordul navelor de război japoneze. Oră de oră, timp de patru nopți din octombrie, navele grele inamice au tras în jur de 900 de salve cu tunuri de 355 mm, urmate de 2000 de salve trase de pe crucișătoarele grele. „A fost cel mai cumplit lucru prin care am trecut în viața mea”, spunea, după aceea, un pușcaș marin. „Lângă bucătăria noastră era o cazemată mare... un proiectil a căzut drept în mijlocul ei și practic toată lumea din adăpost a fost omorâtă. Am încercat să-i scoatem pe băieți de acolo, dar ne-am dat seama că n-o să reușim”. 51 Un corespondent scria: „E aproape de necrezut că suntem încă aici, încă în viață, încă în așteptare și încă pregătiți”. Multe dintre avioanele de pe Henderson Field au fost distruse; pista de aterizare a fost inutilizabilă vreme de o săptămână.

Japonezii începeau treptat, dar tardiv să înțeleagă importanța bătăliei ca test de voință. „Trebuie să fim conștienți”, scria un ofițer de la Cartierul General Imperial, „de posibilitatea ca bătălia pentru Guadalcanal... să se transforme în încheștarea decisivă dintre America și Japonia”. Apărătorii însă aveau uneori senzația că sunt o armată mică, uitată de lume. „Ne simțeam atât de singuri”, scria Robert Leckie. „Într-un fel aproape melodramatic, ne intrase în cap ideea că suntem orfani. Nimănui nu îi pasă de noi, ne ziceam. Toate milioanele alea de americani care fac zilnic aceleași lucruri: se duc la film, se căsătoresc, participă la deschiderea anului universitar, la ședințe de vânzări, la incendii izbucnite în cafenele, la campanii jurnalistice împotriva vivisecției, la discursuri politice, la succesele de pe Broadway și la eșecurile de pe Broadway,

la dezvăluirea unor fapte oribile petrecute în sferele înalte ale puterii și la crime care țin prima pagină a ziarelor de scandal, la acte de vandalism în cimitire și la începutul vieții religioase a celebrităților; toate la fel, toate, toate, toate, America eternă, zilnică – toate se petreceau fără măcar un gând la noi”.

Și totuși mitul invincibilității armatei japoneze a fost spulberat pe insula aceasta lungă de numai 96 km și lată de 48 km, unde Infanteria Marină a Statelor Unite, care și-a sporit efectivele de la 28.000 de soldați, în perioada interbelică, la 485.000, a făcut primul pas în direcția obținutidului de cea mai bună armă terestră din întreg războiul. Japonezii, în schimb, și-au arătat limitele, în special în privința numărului de comandanți competenți. Chiar și în perioada de glorie, când Yamashita conducea cu vervă și iscusință operațiunile din Malaya, campaniile din Birmania și Filipine l-au făcut a înțelege că omologii lui erau lipsiți de inițiativă. Când apărau o poziție, principiul supunerii absolute față de ordinele primite își avea rostul său; în atac însă, comandanții acționau adesea fără pic de imaginație. Luați separat, un soldat japonez era mai agresiv și mai obișnuit să îndure greutățile decât unul aliat. Generalul britanic Bill Slim își caracteriza inamicul cu dispreț, drept „cea mai mare insectă războinică din lume”. Până în 1945, soldații lui Hirohito au dovedit calități excepționale în lupta pe timp de noapte. Luați ca armată însă, japonezii nu aveau nimic din forța ofensivă a Wehrmachtului, a Armatei Roșii sau a Infanteriei Marine americane.

Ca o dovadă a fantasticei capacități pe care o au japonezii de a se autoiluziona, după primul val extraordinar de cuceriri, comandanții armatei lor și-au propus să înființeze mici garnizoane care să apere bazele insulare, iar grosul trupelor să fie desfășurat în China, pe care o considerau principalul lor teatru de război. În criză de efective instruite, au apelat la ultimele resurse pentru a găsi trupele necesare ofensivelor din Asia de Sud-Est și

insulele Pacificului; îndelungata campanie din China slăbise și demoralizase armata chiar înainte de Pearl Harbor. Ulterior, generalii japonezi s-au văzut siliți să apeleze la o bază de selecție tot mai restrânsă și să-i trimită pe recruți în luptă după numai trei luni de pregătire. Strategia japoneză se bazase pe convingerea că americanii vor cere pacea după o scurtă și decisivă ciocnire pe câmpul de luptă. Când speranța le-a fost zădărnicită, japonezii s-au străduit până la sfârșitul războiului să apere prea întinsul lor imperiu cu mijloace inadecvate și o tehnologie inferioară. Ce a contat însă în Pacific a fost că americanii și australienii au ieșit învingători în toate insulele pe care le-au atacat.

Numai în Birmania și în China și-au păstrat japonezii dominația absolută până în ultimele faze ale războiului.

Pe toată durata campaniei din Guadalcanal, s-a dus și o luptă pe mare, la fel de îndârjită și de sângeroasă ca aceea de pe uscat. Bătălia de la Savo a fost doar prima dintr-o serie de ciocniri navale dramatice, aproape toate declanșate de încercările japonezilor de a suplimenta și de a aproviziona trupele de pe uscat, precum și de a împiedica manevrele similare ale inamicului. Distrugătoarele care alcătuiau așa-numitul „Expres de Tokio” au încercat să strecoare noaptea oameni și provizii prin „Fantă”, adică îngusta cale de acces spre Guadalcanal. Observatorii de coastă australieni, ascunși pe insulele ocupate de japonezi și dotați cu aparate de radiorecepție, au jucat un rol crucial în avertizarea forțelor aeriene cu privire la mișcările făcute de inamic pe mare. Între timp, escadrele alcătuite din portavioane, cuirasate, crucișătoare și distrugătoare din ambele tabere făceau manevre pentru obținerea unei poziții avantajoase, ca niște boxeri care își dau târcoale pe întuneric, într-un ring uriaș. Scopul era, aproape invariabil, acela de a localiza dușmanul și apoi de a fi primul care deschide focul. Pierderile erau extraordinar de mari – în Bătălia din insulele Solomon de Est, desfășurată pe 24 august,

avariera lui *Enterprise* i-a costat pe japonezi un portavion și un număr mare de avioane; o săptămână mai târziu, portavionul *Saratoga* a fost atât de grav avariat de torpile, încât a trebuit să se retragă la un șantier naval american. În noaptea de 11 spre 12 septembrie, americanii au pricinuit pierderi grele inamicului în dreptul capului Esperance, dar, pe 15, submarinele japoneze au scufundat portavionul *Wasp* și au avariat noul cuirasat *North Carolina*.

Viceamiralul William „Bull” Halsey, care, la 18 octombrie, a preluat comanda operațiunilor navale din regiune, a fost implicat în unele dintre cele mai grele lupte desfășurate pe mare în tot războiul. Pe 26 octombrie, la Santa Cruz, japonezii au pierdut peste o sută de avioane, iar americanii 72, adică mai mult decât pierduseră forțele rivale din Bătălia Angliei într-o zi obișnuită. Distrugerea portavionului *Hornet* i-a lăsat câteva săptămâni pe americani dependenți doar de *Enterprise*, el însuși avariat. În noaptea de 12 noiembrie, viceamiralul Hiroake Abe, aflat la comanda unei escadre dominate de două cuirasate, a cărei misiune era să-i bombardeze pe americanii din Gudalcanal, s-a întâlnit cu un grup de crucișătoare americane. Deși a pricinuit pierderi grele, scufundând șase nave cu prețul a doar trei, Abe a decis, cu precauția deja bine cunoscută, să se retragă după numai 24 de minute. A doua zi dimineață, el a pierdut unul dintre cele două cuirasate într-un atac al avioanelor americane.

Două zile mai târziu, piloții din „Cactus Air Force”, cum erau cunoscute escadrilele de la Henderson Field, au surprins un convoi cu trupe japoneze aflat în drum spre Guadalcanal și l-au anihilat aproape complet, scufundând șapte nave de transport și un crucișător și avariind alte trei crucișătoare. În noaptea aceea a avut loc o ciocnire dramatică între navele capitale americane și japoneze, în care *Washington-ul* amiralului „Ching” Lee a tras nouă proiectile de 406 mm în cuirasatul *Kirishima*, care s-a scufundat la scurtă vreme după aceea, un preț acceptabil

pentru pagubele aduse cuirasatului american *South Dakota*. În zori, de pe ultimele patru nave de transport eşuate* a coborât ce mai rămăsese din trupele japoneze, lipsite acum şi de echipamentul greu. În dreptul capului Tassafaronga, dintre cele cinci crucişătoare americane care, în noaptea de 30 spre 31 noiembrie, au atacat opt distrugătoare japoneze aflate în misiune de aprovizionare, unul a fost scufundat, iar alte trei, avariate. Japonezii au pierdut o singură navă.

Acestea au fost bătălii de mare anvergură, care au reflectat desfăşurarea unor masive forţe de suprafaţă, dar şi pierderile înregistrate de ambele tabere. În cursul campaniei din insulele Solomon, au fost scufundate circa 50 de nave de război de mari dimensiuni, americane şi japoneze. Cei care au participat la aceste lupte au căpătat sinistra obişnuinţă de a aştepta vreme îndelungată într-o stare de tensiune şi adesea pe întuneric, în timp ce operatorii radar, uzi leoarcă de transpiraţie, stăteau cu ochii pe ecrane pentru a surprinde apropierea inamicului. Ulterior, marinarii aveau să se obişnuiască cu teroarea de a fi prinşi în lumina orbitoare a reflectoarelor inamice, care preceda o furtună de proiectile. Au fost martorii haosului născut din ciocnirile repetate în care navele trăgeau una în alta de la mică distanţă. În astfel de momente, punţile, turelele, suprastructurile şi maşinile se transformau în doar câteva secunde în grămezi de oţel contorsionat, cuprinse de flăcări.

Marinarii au văzut camarazi sărind cu zecile şi sutele de pe vasele care se scufundau. Unii erau salvaţi, alţii, nu. Când a explodat crucişătorul *Juneau*, domnul Thomas Sullivan şi soţia acestuia din Waterloo, Iowa, au pierdut cinci fii. Piloţii decolau adesea de pe punţi instabile, ştiind că, poate la câteva sute de kilometri, piloţii din tabăra inamică făceau acelaşi lucru. Astfel, nu puteau fi niciodată siguri că, la întoarcerea dintr-o misiune, vor găsi puntea intactă. Doar faptul că au ocupat Henderson Field le-a permis americanilor să trimită suficiente avioane pentru a

compensa pierderile suferite de portavioane. Cei care au luptat, în aer și pe mare, lîi largul insulei Guadalcanal în ultimele luni ale anului 1942 au fost implicați în lupte de suprafață de o intensitate neegalată în nicio altă perioadă a conflictului.

Americanii au avut, în cele din urmă, câștig de cauză. După bătăliile din noiembrie, în ciuda succeselor repurtate de escadrele proprii, amiralul Yamamoto a ajuns la concluzia că Flota Combinată a Japoniei nu mai putea face față unui asemenea război de uzură. În consecință, a informat Armata Imperială că navele lui trebuie să retragă susținerea acordată trupelor de uscat din Guadalcanal. A fost o victorie crucială pentru Marina SUA, considerată în țară drept un triumf personal al lui „Bull” Halsey. Marea realizare a contingentului american de pe insulă a fost să reziste luni de-a rândul și să-și apere pozițiile împotriva unor atacatori disperați. În decembrie, o parte dintre pușcașii marini sleiți de puteri au fost înlocuiți cu soldați din trupele de uscat ale Armatei SUA. Japonezii au ajuns să-și aprovizioneze cu submarinele soldații tot mai puțin numeroși. La sfârșitul lui ianuarie 1943, în condițiile unei ofensive americane care îi împinsese într-un perimetru îngust din vestul insulei, 10 652 de supraviețuitori japonezi au fost evacuați pe timpul nopții la bordul distrugătoarelor.

Ca să ocupe și să păstreze Guadalcanal, Armata SUA, Marina și Infanteria Marină au pierdut 6 700 de oameni, un preț mic pentru o realizare de importanță crucială. Japonezii au pierdut 29 900 de oameni din trupele terestre, navale și aeriene, majoritatea fiind uciși, inclusiv 9.000 de soldați răpuși de bolile tropicale, o consecință a serviciilor medicale complet inadecvate. Fiecare unitate a armatei americane își are partea sa de glorie. „Cactus Air Force”, infanteria care a apărat insula, echipajele navelor de război din larg, toate au dovedit o hotărâre de care japonezii nu îi credeau în stare pe americani. Grelele pierderi suferite de Marina SUA au fost rapid compensate, lucru care nu s-a întîmplat și în tabăra adversă. Până la

sfârșitul războiului, eficiența escadrelor lui Yamamoto a continuat să scadă, în vreme ce Flota americană din Pacific a crescut constant atât în profesionalism, cât și în efective. În ultimele luni ale lui 1942, piloții americani au observat la inamic un declin rapid al nivelului de pregătire și de hotărâre. Un ofițer japonez de stat-major afirma cu deznădejde că bătălia pentru Guadalcanal a fost „răspântia de pe drumul către victorie”. Știa și el, la fel ca Yamamoto, că națiunea lui o apucase cu pași repezi în direcția înfrângerii.

Chiar în timp ce pușcașii marini luptau pe insula Guadalcanal, cea mai îndelungată campanie terestră din Orientul îndepărtat era în plină desfășurare în Papua Noua Guinee, cea mai mare insulă din lume după Groenlanda. Japonezii începuseră încă din martie 1942 să plaseze mici contingente pe coasta de est, cu intenția de a pune mâna pe Port Moresby, capitala insulei administrate de Australia, situată la 320 km, pe țărmul sud-vestic. Inițial, japonezii plănuiseră un atac prin surprindere asupra orașului-port, dar intențiile le-au fost zădărnicate de acțiunile din Marea Coralilor. Succesul raportat de americani, o lună mai târziu, la Midway i-a lipsit pe japonezi de orice posibilitate de a ocupa rapid, prin debarcări, insula Noua Guinee. Comandantul local, colonelul Tsuji, a luat decizia personală de a adopta soluția cel mai greu de aplicat – o ofensivă generală pe uscat – și chiar a redactat un ordin fals, prin care cartierul general imperial îi autoriza operațiunea. MacArthur, comandantul suprem al Forțelor Aliate din Pacificul de Sud-Vest, a trimis împotriva inamicului puținele trupe pe care le avea la dispoziție.

Unitățile australiene au început să avanseze spre coasta de nord a insulei în iulie 1942, dar japonezii au fost cei care au ocupat primii poziții acolo, trimițând ulterior întăriri în vederea lansării unei ofensive peste lanțul muntos Owen Stanley, în direcția Port Moresby. Bătăliile ce au avut loc de-a lungul singurului drum practicabil, Poteca Kokoda, au fost mici ca amploare, dar au reprezentat o

experiență îngrozitoare pentru toți cei implicați. În desişul pădurii tropicale, oamenii se căzneau să-și păstreze echilibrul, să înainteze prin noroiul gros de pe cărări aproape verticale, să care echipament și provizii foarte grele. Rațiile soseau la intervale neregulate, ploaia însă era aproape nelipsită în fiecare zi; bolile și insectele amplificau nenorocirea.

„Am văzut oameni stând în noroi până la genunchi pe o cărare îngustă de munte și privind cu disperare la încă o creastă de netrecut”, scria un ofițer australian fostului său director de școală. „Creastă după creastă, creastă după creastă, un ținut fără speranță, fără importanță, care frânge inimile”. 52 Necesitatea ca toate proviziile și muniția să fie cărate în spate de oameni a făcut din străbaterea Potecii Kokoda o misiune colosală – fiecare soldat ducea 27 kg, unii chiar 45. „Ce greutate uriașă de cărat la deal, prin noroi și mocirlă”, scria caporalul australian Jack Craig. „Unii își pierd echilibrul și cad lat la pământ. Tare ai mai vrea să rămâi așa, întins pe jos, pentru totdeauna. Nu cred c-am fost vreodată în viața mea atât de ostenit”. 53 Mulți îndurau dureri cumplite din pricina hemoroizilor care sângerau și a unor boli tropicale mai grave.

Cât despre japonezi, un australian spunea, ridicând din umeri, că „nu e o crimă să omori niște animale așa de scârboase” 54. Unul dintre camarazii lui, căruia un ofițer îi ordonase să lichideze un soldat inamic grav rănit, avea să scrie însă după aceea: „Apoi a fost începutul unora dintre cele mai mari grozăvii ale războiului... Văd și-n ziua de azi ochii aceia îngroziți, holbându-se la mine”. Un tânăr preot militar scria din spatele frontului:

Nu cred că a existat vreodată o campanie în care oamenii să fi îndurat asemenea vitregii ale sorții, privațiuni și greutăți incredibile. Văzându-i pe soldații aceștia, sosind aici răniți și suferind de boli tropicale, absolut sfârșiți, cu hainele rupte și murdare, cu părul și bărbile lungi și nepieptănate, fără să se mai fi spălat de zile întregi, după

ce au zăcut în noroi și mocirlă și s-au luptat cu un dușman disperat și crud, slăbiți de săptămânile petrecute în junglă, devastați de malarie și încovoiați de tifosul tropical, am ajuns să cred că merită tot ceea ce poate fi mai bun... Am văzut atâta suferință și durere aici, încât am înțeles mai bine ca oricând ce tragedie este războiul și ce eroi sunt soldații noștri.⁵⁵

Asemenea observații erau venite din inimă și erau caracteristice unui martor care, prin natura lucrurilor, nu avea cum să facă vreo comparație cu soarta combatanților de pe fronturile din Rusia, zona centrală a Pacificului, Birmania și altele, la fel de îngrozitoare. Conflictul desfășurat într-un mediu natural ostil, unde înlesnirile și confortul lipseau cu desăvârșire, impunea dificultăți și suferințe mai mari decât lupta din nordul Africii sau din nord-vestul Europei. Dar faptul de a lupta luni de zile cu frica, epuizarea cronică și disconfortul, în condițiile pierderii camarazilor, departe de familie și prieteni era o greutate ce apăsa pe umerii tuturor combatanților, oriunde s-ar fi aflat ei. Mulți, în special cei din Pacific, se iluzionau că dușmanii nu sufereau atât de mult. Trupele aliate credeau că japonezii sunt de la natură mai bine adaptați luptei în junglă. În realitate, mulți dintre soldații lui Hirohito își descriau experiențele și suferințele într-un limbaj foarte puțin diferit de cel utilizat de dușmanii lor australieni, britanici ori americani.

Japonezii i-au respins pe australienii de pe Poteca Kokoda, apoi au continuat să-i hărțuiască, punând la cale ambuscade și manevre de învăluire. Mulți dintre cei rămași în urmă sau răătăciți au murit. „Ideea principală era confuzia”, scria sergentul Clive Edwards. „Nimeni nu știa exact ce se petrece, dar când zgomotele de luptă veneau din față, ni se spunea că ceilalți încearcă să-și deschidă drum... Era dezolant – ploua și un lung șir de oameni morți de oboseală se străduia cu ultima picătură de energie să-i coboare pe răniți, dar și să se salveze pe sine. Uluirea... se citea pe toate chipurile, iar când lungă coloană încetinea și

se oprea, cei din spate se îngrijorau și transmiteau mesaje... precum «nu vă opriți, japonezii sunt pe urmele noastre»”. 56 Australienii au continuat să se retragă, până au ajuns la câțiva kilometri de Port Moresby.

O nouă amenințare la adresa poziției ocupate de Aliți în insulă a fost, din fericire, înlăturată la vreme. Mesajele Ultra descifrate de serviciile de informații au dat la iveală planul japonezilor de a debarca în golful Milne, la capătul de sud-est al insulei. O brigadă australiană a fost trimisă în grabă acolo și dispusă în formație de luptă. Când au debarcat, în noaptea de 25 spre 26 august, japonezii au întâmpinat o rezistență îndârjită, iar la 4 septembrie, supraviețuitorii au fost evacuați. Situația de pe frontul de la Port Moresby rămânea totuși critică. MacArthur și-a arătat disprețul față de isprava australienilor, ceea ce reflecta faptul că acesta nu știa de condițiile de pe Poteca Kokoda. Japonezii atacau violent și continuu perimetrul ocupat de Aliți, iar dezastrul bătea la ușă. El a fost evitat mai ales datorită intervenției din aer – bombardarea de către aviația SUA a liniei de aprovizionare mult prea întinse a inamicului a declanșat o criză în tabăra acestuia, care s-a agravat când o parte a trupelor a fost redirecționată spre Guadalcanal.

Comandantul japonez local a primit ordinul să se retragă pe țărmul de nord al insulei. Australienii au fost încă o dată nevoiți să ia în piept Poteca Kokoda și să traverseze lanțul muntos Owen Stanley, de data aceasta pe urmele unui inamic care se retrăgea în condiții cu nimic mai bune decât cele din timpul primului marș. „Soldații noștri luptă în cețurile reci de la altitudinea de 2000 de metri”, scria corespondentul australian George Johnston, „luptă cu sălbăcie, fiindcă mai au doar o milă sau două până în vârful trecătorii, de unde pot să atace la vale. Asta înseamnă mult pentru soldații care au urcat, centimetru cu centimetru, poteca aceea chinuitoare, care și-au îngropat acolo atâția prieteni și care i-au văzut pe mulți alții întorcându-se slăbiți de boală sau sfârtecați de obuzele,

gloanțele și grenadele inamicului, oameni dispăruți dintre ei doar ca să fie recuceriti câțiva metri din muntele ăsta sălbatic, neprimitor și atât de nesupus... Le-a crescut barba până sub ochi. Uniformele sunt un amestec de lucruri care le vin bine, le țin de cald sau îi feresc de insecte... Semiobscuritatea verzuie, duhoarea emanată de noroiul stătut și corpurile în putrefacție, șirul lung de australieni îmbrăcați în verde, care urcă greoi prin tunelul străbătut de cărare formează o imagine dureroasă și de neuitat a ororilor războiului în junglă” 57

În noiembrie, MacArthur a organizat debarcarea în zona de coastă a două regimente americane, a căror misiune era să cucerească satul Buna. Naivii americani, șocați de prima lor întâlnire cu mediul de luptă din Papua, s-au descurcat prost. Australienii erau epuizați de eforturile depuse pe Poteca Kokoda. Mii de soldați din ambele tabere sufereau de malarie și erau slăbiți. Buna a fost totuși cucerită la începutul lui ianuarie 1943, iar restul forțelor inamice a fost lichidat complet în următoarele trei săptămâni. Japonezii pierduseră aproape două treimi dintre cei 20.000 de soldați angajați în luptă, de cealaltă parte murind 2 165 de australieni și 930 de americani. Generalul-locotenent Robert Eichelberger, care comanda o divizie americană, scria: „A fost o luptă înșelătoare și rapidă, care nu a semănat nicio clipă cu operațiunile masive și furtunoase din Europa, în care batalioane de tancuri înfruntau alte batalioane de tancuri, iar armate de dimensiunile populației unui oraș se mișcau și manevrau greoi... în Noua Guinee, când începeau ploile, răniții puteau să se și înece până să fie găsiți de brancardieri. Mulți chiar s-au înecat. Niciun război nu e bun, iar moartea nu ține seama de geografie. Aici însă, m-am convins, la fel ca soldații mei, că moartea e mai plăcută în zona temperată”. 58

Operațiunile din Papua s-au caracterizat prin disensiuni între Aliați și intervenții brutale din partea lui MacArthur. Atmosfera de dispreț și neîncredere ce domnea

între australieni și americani a născut multă amărăciune, îndulcită doar întrucâtva de succesul de la Buna. Luptele grele au continuat și pe parcursul anului 1943, câmpurile de bătaie avansând lent către nordul uriașei insule. Japonezii, învinși în Guadalcanal, au făcut tot ce au putut ca să reziste în Noua Guinee, aducând noi și noi întâriri. În martie însă, au suferit o grea lovitură în Bătălia din Marea Bismarck. Alertată de serviciile de informații, Forța a V-a Aeriană, comandată de George Kenney, a lansat o succesiune de atacuri asupra unui convoi japonez, scufundând opt nave de transport și patru distrugătoare de escortă aflate în drum spre Rabaul, anihilând totodată aproape întreaga divizie ce trebuia să debarce în Papua Noua Guinee.

După luni întregi de lupte terestre nedecise, s-a făcut un uriaș pas înainte atunci când Kenney a construit în secret o pistă de decolare avansată, de pe care avioanele lui puteau să atace principalele baze aeriene inamice de la Wewak. Și exact asta s-a întâmplat în august 1943, când au fost distruse aproape complet efectivele aeriene japoneze din regiune. Ulterior, o forță militară ce va ajunge să includă o divizie americană și cinci australiene a lansat o ofensivă de proporții. În septembrie 1943, principalele bastioane inamice fuseseră cucerite, iar cei 8.000 de supraviețuitori japonezi se depărtaseră spre nord. Peninsula Huon a fost curățată în decembrie, iar dominația Aliatilor a devenit explicită. Mesajele deciptate ale japonezilor au dezvăluit poziția restului trupelor acestora; MacArthur a avut astfel posibilitatea să lanseze o mare operațiune menită să le taie japonezilor orice cale de retragere, debarcând trupe la Hollandia, în Noua Guinee olandeză, la 22 aprilie 1944. Luptele de pe insulă au continuat până la sfârșitul războiului, australienii ducând greul în tabăra aliată. În 1945, circa 13.500 de japonezi au ieșit din junglă și s-au predat.

Campania din Noua Guinee este și astăzi tema unor controverse. A provocat mari suferințe tuturor

participanților, mulți dintre aceștia îndoindu-se de utilitatea ei, mai ales în ultimele etape. Cu câteva săptămâni înainte de bătăliile din Marea Coralilor și de la Midway, Noua Guinee părase a fi o punte pe care japonezii ar fi putut să ajungă în Australia, dar, în iunie 1942, această posibilitate dispăruse deja. Din unele puncte de vedere, campania s-a transformat ulterior într-o versiune asiatică a operațiunilor britanice din Africa de Nord și Birmania. După ce Marina și Forțele Aeriene SUA au dobândit dominația strategică asupra Noii Guinee, japonezii au început să aibă mari dificultăți în susținerea operațiunilor din regiune, aflate la capătul unei lungi linii de comunicații maritime. Pentru Aliați, campania a avut marele merit strategic de a oferi un teatru în care se puteau angaja lupte la scară redusă, într-un moment în care forțele lor terestre erau prea slabe ca să dea o lovitură decisivă.

Operațiunile cu adevărat cruciale împotriva Japoniei au fost însă cele întreprinse de Marina SUA, angajată într-o contraofensivă proprie în zona centrală a Pacificului. Lună de lună, pe un câmp de bătălie întins pe mai multe sute de mii de kilometri pătrați, avioanele, navele și submarinele americane au decimat forțele navale japoneze vitale pentru menținerea lungilor lanțuri de aprovizionare. În perioada 1942 - 1943, Aliații au avut nevoie de baze aeriene în Papua Noua Guinee, care a trebuit să fie cucerite prin luptă. În 1943 și 1944 însă, costisitoarele operațiuni de eliminare a prezenței japoneze de pe coasta de nord a insulei nu ar mai fi fost probabil necesare, din moment ce inamicul nu mai dispunea de forțe ofensive și aeriene. Campania din Noua Guinee, asemenea multor altora de pe parcursul războiului, a dobândit un impuls și o logică proprie. Odată aruncați în luptă mii de soldați, odată pierdute vieți și pusă în joc reputația unor generali, orice alt rezultat în afara victoriei a devenit tot mai greu de acceptat. Singurul ofițer superior a cărui reputație a avut de câștigat de pe urma campaniei din Noua Guinee a fost

Kenney, unul dintre cei mai de seamă comandanți ai Forțelor Aeriene ale SUA.

La un an după atacul de la Pearl Harbor, stoparea înaintării japonezilor în Asia și Pacific și începutul retragerii lor le-au pecetluit soarta. Este remarcabil cum, odată zădărnicate speranțele japonezilor într-o serie de victorii rapide și hotărârea americanilor pe deplin demonstrată, supușii lui Hirohito au continuat orbește lupta. Strategia Japoniei depinsese în mare măsură de credința într-o victorie a Germaniei în Vest, lucru care, la finele lui 1942, devenise imposibil. Ulterior, pacea în orice condiții sau chiar necondiționată ar fi trebuit să fie considerată de Tokio preferabilă iminentei răzbunări a americanilor. Dar, la fel ca în Germania, nicio facțiune din Japonia nu a părut a avea voința sau puterea de a întoarce țara din marșul spre distrugere. *Shikata ga n-ai* - nu se poate face nimic. Dacă acesta a fost un pretext cu totul nepotrivit pentru a condamna milioane de oameni la moarte, fără speranța de a putea obține vreo răscumpărare, este un lucru dovedit de istorie că națiunile care pornesc războaie descoperă apoi și ce greu simt acestea de oprit.

Capitolul 11 Britanicii pe mare

1. Atlanticul

Contribuția Armatei Britanice la lupta contra nazismului a fost mult mai mică în comparație cu cea a Armatei Roșii, precum și cu cea a Armatei SUA. Dincolo de rolul simbolic jucat de Marea Britanie, acela de a ține sus stindardul rezistenței împotriva lui Hitler, începând cu 1940, principala sa misiune strategică a fost aceea de uriaș portavion și bază navală, de unde plecau și unde se întorceau bombardierele care atacau Europa continentală. În 1940 - 1943, Marinei Regale i-a revenit sarcina grea de a aproviziona populația cu alimente, de a menține deschise traseele maritime către câmpurile de luptă de pe cuprinsul imperiului și de peste mări și de a transporta muniție către Rusia. Forța navală nu putea să asigure înfrângerea

Germaniei și nici protejarea posesiunilor coloniale britanice din Orient de atacurile japonezilor. O problemă fundamentală a celor doi Aliați occidentali a fost aceea că ambii erau puteri maritime care încercau să înfrângă o mare putere terestră, problemă ce reclama o soluție predominant rusească. Dar dacă eforturile germanilor de a opri transporturile maritime către Anglia ar fi avut succes, populația acesteia ar fi murit de foame. Un minimum anual de 23 de milioane t de provizii – jumătate din totalul importurilor interbelice – trebuia transportat peste Atlantic, în condițiile în care navele și submarinele germane reprezentau un permanent pericol.

Protejarea acestui trafic a fost o întreprindere colosală. Marina fusese și ea afectată de restricțiile financiare din perioada interbelică. Construcția navelor mari dura ani de zile; până și construcția unei mici nave de escortă necesita câteva luni. Șantierele navale erau administrate cu indiferență, iar forța de muncă nu era dispusă la compromisuri, oamenii începând să muncească ceva mai mult doar atunci când Uniunea Sovietică a fost silită să schimbe tabăra și comuniștii de toate naționalitățile au sprijinit efortul de război. Anglia construia și repara nave mai încet, chiar dacă mult mai ieftin decât Statele Unite și nu ar fi putut niciodată să egaleze productivitatea americanilor. Pentru Marina Regală, penuria de nave de escortă a fost o realitate omniprezentă a primilor ani de conflict.

În plus, era greu să se strângă o forță superioară împotriva navelor capitale inamice, care, deși mai puține ca număr, reprezentau o formidabilă amenințare și erau desfășurate la multe sute de kilometri distanță unele de celelalte. În primii ani de război, navele germane au pus la fel de multe probleme ca submarinele. Necesitatea evitării zonelor periculoase a solicitat și mai mult resursele marinei comerciale britanice. Incursiunile navelor germane dintre 1939 și 1943 au dat naștere unor drame care au ținut lumea cu sufletul la gură. Cuirasatul de

buzunar *Graf Spee* a scufundat nouă vase comerciale înainte să fie el însuși scufundat în decembrie 1939, în urma ciocnirii cu trei crucișătoare britanice în dreptul gurii de vărsare a fluviului Rio de la Plata. *Bismarck*, o navă de 56.000 de tone, a scufundat crucișătorul de linie *Hood* înainte să fie lichidat, într-un mod cam stângaci, de câteva escadre britanice în data de 27 mai

1941. Opinia publică britanică a fost consternată și furioasă când, pe 21 - 22 februarie 1942, *Scharnhorst* și *Gneisenau* au ajuns rapid în portul Wilhelmshaven, pornind din Brest și trecând prin Canalul Mânecii. În ciuda eforturilor stângace ale marinei și aviației britanice de a le intercepta, cele două nave germane au suferit doar pagubele pricinuite de mine. Prezența navei *Tirpitz* în fiordurile din nordul Norvegiei a continuat să reprezinte o amenințare pentru convoaiele arctice și să influențeze puternic operațiunile Flotei Interne britanice până în 1944. Ceva mai departe, marina italiană poseda o forță numerică formidabilă, iar când au intrat și japonezii în război, Marina Regală a avut mult de suferit și de pe urma lor.

Majoritatea cuirasatelor englezești erau vechi, lente și nu puteau fi adaptate pentru a primi masivul echipament modern de control al tirului. Sistemul Hazenmeyer, stabilizat triaxial, folosit de marina olandeză, reprezenta cea mai avansată tehnologie în materie de artilerie antiaeriană, Marina Regală având acces la el începând cu 1940. Era însă fragil și nu era fiabil, iar o versiune britanică a intrat în folosință abia în 1945, timp în care controlul tirului antiaerian a rămas, din păcate, inefficient. Până în 1943, Anglia a dispus de mai multe portavioane decât Statele Unite, însă ele nu au fost niciodată suficiente pentru toate operațiunile sau pentru a satisface toată cererea. În plus, erau și prea mici ca să transporte grupuri aeriene puternice. Piloții marinei militare britanice au dovedit un curaj remarcabil, însă eficiența lor a fost mediocră atât în cazul luptelor aeriene, cât și în cel al misiunilor executate împotriva unor nave. RAF, devotat

prin doctrină ideii de ofensivă strategică cu bombardiere, s-a împotrivit folosirii resurselor în vederea susținerii operațiunilor pe mare. Pe parcursul întregului conflict, Marina Regală a demonstrat un nivel extraordinar de curaj și devotament, precum și calități excepționale. Până în 1943 însă, a făcut eforturi să îndeplinească un număr prea mare de responsabilități cu prea puține nave, toate vulnerabile la atacuri aeriene.

Decizia lui Churchill de a face un efort militar major în Africa de Nord a obligat marina să desfășoare operațiuni în Mediterana cu un sprijin aerian infim și împotriva unor forțe inamice puternice, care operau de pe aerodromuri din Italia, Sicilia, Libia, Rodos, Grecia și Creta. Marinarul brevetat Charles Hutchinson descrie un atac asupra crucișătorului *Carlisle* din mai 1941:

Bombardierele veneau și ne atacau în valuri. Păreau să aleagă o navă anume și să se îndrepte împotriva ei în număr mare, plonjând vertical și din toate unghiurile. O bombă uriașă a explodat în apă, lângă tunul nostru. Tone de apă au venit peste noi, smulgându-ne de lângă tun și împrăștiindu-ne ca pe o pleavă – am fost sigur că vom fi aruncați peste bord. M-a fulgerat un gând: „Doamne, până aici mi-a fost”. A trecut parcă o eternitate până ne-am ridicat de jos, ne-am umflat vestele de salvare și ne-am azvârlit încălțările, fiindcă eu unul mă așteptam să abandonăm nava. În scurt timp însă, trăgeam din nou, pentru că eram în continuare atacați. Peste tot zăceau bucăți mari de șrapnel. Din mijlocul navei se înălța o coloană groasă de fum negru, iar tunul numărul doi a fost lovit în plin. Acum nu mai avem tun, doar o bucată de metal înnegrită... Aproape toți servanții au fost omorâți, majoritatea prinși sub tun sau striviți de scutul acestuia. Era o priveliște înfiorătoare. Vreme de un an și jumătate, trăiserăm și dormiserăm toți ca o familie: am râs, ne-am certat, am glumit, am fost cu toții în permisiile pe uscat, am vorbit despre viața noastră particulară... Sărmanul Bob Silvey e tot sub tun – l-am văzut, dar e imposibil să-l scot.¹

Malta, singurul avanpost din centrul Mediteranei de unde se puteau intercepta navele de aprovizionare inamice în drum spre Africa de Nord, a trecut printr-un asediu de trei ani. Supusă unui bombardament aproape continuu, lansat din Sicilia, au existat momente în care insula nu a mai putut fi întrebuințată ca bază ofensivă pentru submarine și nave militare, dar a rămas o mărturie grăitoare a voinței britanicilor de a lupta. Hitler a comis o eroare necucerind Malta în 1941, ulterior făcându-se eforturi și sacrificii uriașe pentru apărarea ei. Din iunie 1940 și până la începutul lui 1943, Mediterana a fost în mare parte inutilizabilă de către Aliați ca rută de aprovizionare, însă filosofia lui Churchill cu privire la război pune accentul pe prezența marinei și angajarea inamicului, în special a flotei italiene, oricând se ivea ocazia. Unele dintre cele mai dure lupte din întreg războiul, și cu cele mai grele pierderi pentru britanici, au avut loc în acele ape limpezi. Axa se confrunta cu o presiune crescândă asupra propriei legături maritime cu Africa de Nord, însă parcursul dintre sudul Italiei și Tripoli era scurt; destinul operațiunilor lui Rommel a început să fie serios influențat de pierderile suferite pe mare și de penuria de combustibil abia la mijlocul lui 1942.

Principalul câmp de luptă al navelor a fost nemilosul Ocean Atlantic. Iată cum descria semnalizatorul Richard Butler o furtună dintre cele întâlnite de obicei aici: „Nu vedeam nimic din cauza stropilor care se învâртеbeau. Vântul urla printre cabluri și suprastructuri. Parcă navigam într-o apă clocotită, iar vântul biciuia crestele valurilor până făceau o spumă orizontală, albă și fumegândă, care îmi înțepa ochii și fața. Din când în când, zăream unul dintre marile vase comerciale, înclinat pe o parte de valurile uriașe care se rostogoleau sub norii încărcăți de apă”. 2 *Matchless*, distrugătorul pe care servea Butler, s-a deplasat către o navă comercială aflată în dificultate din pricina unei spărturi de patru metri în puntea superioară. Curând după aceea, unul dintre

marinarii lui a fost aruncat peste bord. Căpitanul a luat hotărârea curajoasă, dar zadarnică de a se întoarce să-l caute. Butler se gândea că „a înnebunit căpitanul, vrea să riște viețile a două sute de oameni ca să dea de-un nătărău care n-a avut atâta minte să stea departe de puntea superioară”. După câteva momente de tensiune, căutările au fost abandonate. Ulterior, Buder și-a dat seama că luase masa împreună cu dispărutul: „Am fost întristat și șocat, plin de remușcări față de atitudinea mea egoistă... «Snowy» era foarte iubit și avea reputația unui «mâncău», îndopându-se tot timpul. Nu aveam să-l mai auzim niciodată întrebând vesel la ora mesei: «A mai rămas o gură și pentru mine?»”.

La bordul corvetelor, caii de povară ai grupurilor care escortau convoaiele, condițiile erau mult mai proaste, „un iad în toată regula” 3, cum spunea un marinăr. „Până și să duci mâncarea caldă de la bucătărie la teugă era o treabă colosală. La popotă era de regulă haos, iar uzura psihică și fizică e ceva ce n-am să uit niciodată. Eram însă tineri și rezistenți; într-un fel, ne simțeam bine și nu puneam la suflet necazurile. Ce legătură aveau acestea cu înfrângerea lui Hider nu se deranja niciunul dintre noi să întrebe. Era destul dacă a doua zi mai pluteam, sperând că vom găsi în port un pic de cărbune pentru budincă și că vom curăța cazanul”.

Apoi mai era dușmanul. În vreme ce navele germane capitale țineau prima pagină a ziarelor, incursiunile lor pricinuind oarece pagube, submarinele și avioanele Axei reprezentau o amenințare pe termen lung mult mai mare, soldații din ambele arme dovedind curaj și îndemânare. Submarinele au înregistrat succese spectaculoase încă de la început, cum ar fi scufundarea bătrânului cuirasat *Royal Oak* în golful Scapa, și au dat lovituri grele navelor comerciale vulnerabile. Churchill, ca prim-lord al Amiralității, estima că introducerea în 1939 a convoaielor cu escortă a dus la o scădere cu 30% a importurilor britanice. Navele comerciale erau silite să piardă

săptămâni întregi așteptând să se constituie convoaiele. Odată ieșite în larg, se deplasau foarte încet, iar la sosirea în porturile britanice, erau descărcate de docheri letargici și uneori recalcitranți. Multe dintre navele care, în vremuri de pace, transportaseră bunuri de larg consum a trebuit să fie folosite pentru a transporta soldați și muniție pe distanțe uriașe, urmând adesea rute ocolitoare, spre a evita concentrările de avioane și submarine inamice. De pildă, aproape toate cargoboturile cu destinația Egipt treceau pe la Capul Bunei Speranțe. Voiajul spre Canalul Suez s-a lungit de la 4 800 km la 21.000 km, în vreme ce o navă cu destinația Bombay avea acum de parcurs 17 600 km în loc de numai 9 600 în perioada interbelică.

Până în 1943, Marina Regală a dus o lipsă acută de nave de escortă și de o tehnologie eficientă de vânare a submarinelor. Britanicii au scufundat 12 submarine germane în 1940 și doar trei în perioada septembrie 1940-martie 1941; informațiile transmise de serviciile secrete și o înțeleaptă trasare a rutelor de navigație s-au dovedit arme mai eficiente împotriva submarinelor amiralului Karl Dönitz decât escortele. Marina Regală a înțeles foarte greu situația vulnerabilă în care se găseau navele comerciale din largul coastelor Africii, unde, între 1941 și 1942, două submarine cu rază lungă de acțiune tip IX au executat câteva misiuni de distrugere spectaculoase, în parte fiindcă erau extrem de silențioase, în parte fiindcă existau foarte puține resurse defensive. Britanicii se confruntau cu grava problemă a lipsei de susținere aeriană. Comandamentul de Coastă al RAF nu dispunea de suficiente aparate de zbor; bombardierele Sunderland, cu rază lungă de acțiune și decolare de pe apă, aveau echipaje insuficient instruite din punctul de vedere al tehnicilor de navigație și al utilizării grenadelor antisubmarine, la care se adăugau problemele tehnice care, în 1941, au făcut ca numărul incursiunilor lunare să se reducă la numai două pentru fiecare avion. Concomitent, multe dintre distrugătoarele Marinei Regale

au rămas să apere zona de coastă a țării până în 1942.

Pe parcursul întregului război, 6, 1% din totalul pierderilor suferite de Aliați pe mare au fost cauzate de nave, 6, 5% de mine, 13, 4% de atacurile aeriene și 70% de submarine. Britanicii au suferit prima lovitură grea în toamna lui 1940, când convoiul SC7, care se îndrepta spre est cu viteză mică, a pierdut 21 dintre cele 30 de nave; rapidul convoi HX79 a pierdut doar 12 nave dintr-un total de 49. Ulterior, războiul submarin a crescut constant în intensitate. În 1941, Marea Britanie a pierdut vase cu un deplasament total de

3, 6 milioane t, 2, 1 milioane t în urma unor atacuri ale submarinelor. Churchill s-a îngrijorat foarte tare. Afirmatia făcută de el după război conform căreia submarinele germane i-au dat mai multe bătăi de cap decât oricare alt pericol la adresa țării a influențat puternic istoriografia conflictului. Nu e deloc de mirare că prim-ministrul era atât de neliniștit, din moment ce, până în mai 1943, acesta a primit aproape săptămânal rapoarte care indicau epuizarea într-un ritm constant a capacităților de transport ale Marii Britanii.

Însă flota de submarine comandată de Dönitz era slabă. Planurile industriale întocmite de conducerea Germaniei înainte de război prevedeau atingerea capacității maxime de luptă abia în 1944. Mai mult, s-a preferat construirea unor nave de mari dimensiuni – cu oțelul folosit la construcția lui *Bismarck* s-ar fi putut face o sută de submarine. În ajunul declanșării ostilităților, amiralul Erich Raeder, comandantul suprem al forțelor navale germane, scria: „Nu suntem în situația de a juca un rol important în războiul contra comerțului Marii Britanii”. Până în iunie 1940, Dönitz nu a avut în vedere desfășurarea unei campanii importante în Atlantic, fiindcă i se refuzaseră mijloacele de a o realiza; micile submarine tip VII, cu rază scurtă de acțiune, care alcătuiau grosul efectivelor sale, erau proiectate să opereze de la bazele navale germane. Chiar și după ce tabloul strategic a suferit

o schimbare radicală odată cu ocuparea Norvegiei și a porturilor franceze de la Atlantic, Kriegsmarine a construit tot submarine tip VII. Productivitatea șantierelor navale germane, afectată de lipsa oțelului și a mâinii de lucru calificate, iar mai târziu, de bombardamente, a scăzut mult sub nivelul celei de pe șantierele britanice. Submarinele au rămas primitive din punct de vedere tehnic. Inovațiile – cum ar fi sistemul *Schnorkel* de realimentare cu aer sub apă, realizat în 1944 – 1945 – nu prezentau siguranță. Revoluționarul submarin tip XXI a efectuat prima sa misiune de patrulare abia la 30 aprilie 1945.

Astfel, flota lui Dönitz era deficitară sub aspectul masei, razei de acțiune și calității. Așa cum, în 1940 – 1941, Luftwaffe încercase să dea o grea lovitură Marii Britanii cu resurse total inadecvate, tot așa submarinelor germane le lipsea forța necesară tăierii legăturii transatlantice. Germania nu a construit niciodată suficiente submarine ca să transforme această armă într-una care să-i aducă victoria. Dönitz a calculat că, în fiecare lună, trebuia să scufunde nave britanice cu un deplasament total de 600.000 t ca să poată obține o victorie decisivă, având nevoie de 300 de submarine în stare de funcționare doar ca să realizeze o treime din acest obiectiv. În august 1940, în porturi existau însă doar 13 submarine, număr care a scăzut la opt în ianuarie 1941, pentru a crește din nou la 21 în luna următoare. Această forță modestă a pricinuit distrugerii impresionante: în perioada iunie 1940-martie 1941, au fost scufundate nave britanice cu o capacitate totală de două milioane de tone. În aceeași perioadă, s-au livrat însă numai 72 de submarine noi, mult prea puține față de nevoile lui Dönitz. Maximum de productivitate – măsurată în tonajul tuturor navelor scufundate de un submarin – a fost atins în octombrie 1940; ulterior, deși numărul de submarine utilizate a crescut, productivitatea s-a diminuat.

Pe măsură ce conflictul lua amploare, forțele navale ale țărilor aliate creșteau repede în profesionalism și

măiestrie. De cealaltă parte, calitatea și determinarea echipajelor de pe submarinele germane au scăzut. Unul câte unul, așii lui Dönitz erau fie capturați, fie uciși, înlocuitorii lor fiind de calibru inferior. Tehnologia torpilelor germane era aproape la fel de slabă ca aceea a Marinei SUA din perioada 1942 - 1943. Coordonarea campaniei ofensive a submarinelor germane a fost afectată de schimbarea strategiilor și de intervențiile impulsive ale lui Hitler. Serviciile navale de informații și înțelegerea strategiei, a tacticilor și a tehnologiei Aliatilor erau în permanență deficitare.

O statistică remarcabilă și importantă arată că 99% dintre navele care, în anii războiului, au plecat din America de Nord spre Marea Britanie au ajuns cu bine la destinație. Chiar și în zilele grele din aprilie 1941 de pildă, din 307 nave comerciale plecate în convoi, numai 16 au fost scufundate, împreună cu alte 11 vase fără escortă. În luna iunie a aceluiași an, 383 de nave au traversat cu bine Atlanticul, submarinele atacând un singur convoi și scufundând șase nave, împreună cu alte 22 de vase comerciale neescortate. În anul 1942, de departe cel mai alarmant al campaniei, în Atlanticul de Nord au fost scufundate 609 nave, cu un deplasament total de aproximativ 6 milioane t. Producția navală americană era însă atât de mare, încât, în aceeași perioadă, Aliții au lansat la apă nave cu un deplasament total de 7, 1 milioane t, sporind capacitatea deja existentă, de 30 de milioane t.

Aliții însă, oameni și ei, percepeau mai acut dificultățile din propria tabără. Deși posteritatea a reținut faptul că, în 1942, submarinele germane au produs cele mai mari pagube cu putință și că, ulterior, sortii bătăliei convoaielor s-ar întors împotriva lor, la momentul respectiv, Churchill și Roosevelt nu vedeau decât că pierderile creșteau vertiginos, tendință care, dacă ar fi continuat, ar fi paralizat complet efortul de război. În 1942, importurile britanice au scăzut cu cinci milioane de tone, punând mare presiune pe rezervele de alimente și

petrol, care s-au diminuat cu aproximativ 15%, forțând guvernul să apeleze la importante rezerve strategice. Această situație s-a datorat mai puțin lui Dönitz și mai mult retragerii unui număr de 200 de nave de pe ruta transatlantică în vederea inaugurării unei linii de aprovizionare a Rusiei pe la Polul Nord. Oricare ar fi fost însă cauzele, scăderea livrărilor a alarmat o națiune care era deja cu spatele la zid în multe teatre de operațiuni, în toate cele trei dimensiuni.

Chiar și atunci când Statele Unite au furnizat Angliei câteva avioane de patrulare B-24 Liberator - ușor de adaptat pentru curse foarte lungi și, de aceea, ideale pentru însoțirea convoaielor transatlantice - RAF a ales inițial să le folosească în alte scopuri. Sir Arthur Harris, șeful Comandamentului Aviației de Bombardament între 1942 și 1945, s-a opus cu îndârjire folosirii avioanelor de mare capacitate în bătălia convoaielor: „Am dus o luptă continuă cu cei de la marină ca să-i împiedicăm să sterpelească ei totul, așa cum fac de obicei”, spunea Harris, căruia îi displăceau marinarii britanici aproape la fel de mult ca germanii. „Mi-am cheltuit jumătate din energie ca să apăr Comandamentul Aviației de Bombardament de celelalte arme. Marina și armata au căutat mereu să bagatelizeze munca forțelor aeriene”. 4 Zona din Oceanul Atlantic aflată dincolo de punctul la care puteau ajunge avioanele de protecție care decolau de pe uscat a rămas focarul de activitate a submarinelor germane până către sfârșitul lui 1943.

În medie, doar ceva mai mult de un convoi traversa Atlanticul de Nord săptămânal în ambele direcții⁵. Unele traversau fără să fie atacate, fiindcă germanii nu reușeau să le localizeze. Interceptarea rapoartelor de poziție transmise de submarinele germane, împreună cu folosirea radiogoniometriei de către navele de război au făcut adesea posibilă evitarea concentrărilor de forțe inamice. Un calcul statistic arată că, doar în a doua jumătate a anului 1941, interceptările au salvat de la distrugere nave

cu un deplasament total de 1, 5 - 2 milioane t. Vreme de câteva luni, în 1941, escortele americane au apărat convoaiele aflate la est de Islanda, fiind însă retrase după atacul de la Pearl Harbor; misiunea a fost preluată de corvetele canadiene, Marina Regală asumându-și responsabilitatea protecției convoaielor odată ce navele ajungeau în apele din vestul Irlandei. Între 1941 și 1943< adică perioada cea mai importantă a Bătăliei Atlanticului, Amiralitatea a furnizat 50% din totalul escortelor, Marina Canadiană, 46%, iar americanii, restul.

Deși ofensiva germană era prost organizată, marinarii de pe vasele comerciale aliate au suferit cumplit din cauza ei, mai ales în

1941 - 1942. Echipajele erau alcătuite din oameni de diverse naționalități; deși o parte dintre tinerii britanici aleseseră marina comercială ca să scape de armată, nu s-ar putea spune că au avut o soartă mai bună - unii marinari au fost obligați să-și abandoneze navele chiar și de două, trei ori. Michael Page descrie o astfel de experiență, trăită în bezna Atlanticului:

În clipa asta eram de cart pe punte ori în sala mașinilor sau dormeam confortabil în paturile noastre, iar în clipa următoare orbecăiam disperați în bezna densă care ne asalta cu rafale de stropi reci ca gheața, și alunecam și cădeam pe punțile metalice ude, care se înclinau cu fiecare secundă tot mai repede și mai repede spre marea flămândă... „Ce se-ntâmplă? Ce se-ntâmplă?” întreba întruna cineva, cu o voce ascuțită și tânguitoare, uluită și înspăimântată... Ne luptam cu cablurile rigide, care se împotriveau mereu, și cu echipamentul voluminos al bărcii, într-un soi de frenezie automată... Cum, necum, barca a fost coborâtă, iar noi ne-am lăsat în jos după ea. Unii au nimerit în barcă, alții nu, deoarece calculaseră greșit distanța când săriseră. „Mola!” a strigat cineva când barca a părut prea încărcată; un strigăt reluat de mai mulți, dar căruia i s-a răspuns imediat cu țipete venite de sus: „Nu, stați! Așteptați puțin!” Un corp întunecat s-a

rostogolit prin întuneric și a căzut în valuri cu un pleoscăit grozav, reapărând apoi și înotând spre barcă, unde s-a prins de margine... Un val a izbit în plin barca, udându-ne până la piele; șocul apei înghețate ne-a tăiat răsuflarea... Cineva a dat imediat drumul parâmei... Dumnezeu știe dacă erau în barcă toți cei care trebuia să fie; într-o clipită, am fost luați de valuri.⁶

Chiar și cei care aveau norocul să scape cu viață aveau de făcut față unor grele încercări în bărcile de salvare descoperite. Așa s-a întâmplat cu supraviețuitorii de pe carbonierul britanic *Anglo-Saxon. Widder*, un crucișător german auxiliar, l-a scufundat la 1 300 km vest de insulele Canare, în noaptea de 21 spre 22 august 1940, după care i-a mitraliat pe majoritatea supraviețuitorilor aflați în apă. Nu a scăpat decât o mică barcă de salvare, în care se aflau căpitanul C.B. Denny și alți șase oameni. În zori, când au reușit să facă o evaluare a situației, au descoperit că în bărcuță se găseau o mică rezervă de apă, niște pesmeți și câteva conserve. Câțiva erau răniți. Pilcher, telegrafistul, avea un picior făcut zob. Penny, un artilerist de vârstă mijlocie, avea răni la șold și la încheieturile mâinilor.

În primele zile, în care a navigat spre vest, micul echipaj a fost foarte optimist. La 26 august însă, a început să-i usture pielea și să sufere cumplit de sete. Pilcher făcuse cangrenă. Și-a cerut scuze pentru duhoare. Denny nota în jurnalul de bord: „Sperăm să ne apropiem de țarm... cu voia Domnului și cu hotărârea specifică britanicilor”.⁷ Starea lor s-a înrăutățit însă rapid. Pilcher a murit pe 27. Denny a cedat nervos. Penny, slăbit din cauza rănilor, a alunecat peste margine într-o noapte, în timp ce stătea la cârmă. Doi tineri marinari, care se detestau reciproc, au început să se dondănească. În a treisprezecea zi pe mare, cârma a fost luată de valuri. Pentru Denny, asta a umplut paharul – le-a spus oamenilor că el avea de gând să o termine cu toate. După ce i-a dat un inel cu sigiliu unuia dintre marinari, cu rugămintea de

a-i fi înmănat mamei lui, s-a lăsat în apă împreună cu un inginer, îndepărtându-se în cele din urmă.

În seara zilei de 9 septembrie, unul dintre bucătari, pe nume Morgan, s-a ridicat brusc în picioare și a zis: „Mă duc în oraș la un pahar”. A pășit peste margine, lăsându-i în barcă doar pe cei doi tineri certăreți. Lui Wilbert Widdicombe, de numai 21 de ani, i-a revenit misiunea să noteze laconic în jurnal: „Bucătarul înnebunește; moare”. La un moment dat, în zilele care au urmat, cei doi marinari au sărit și ei în apă. Dar, după o ceartă, s-au răzgândit și s-au urcat la loc. Curând după aceea, o furtună tropicală i-a scutit de setea chinuitoare; au mâncat algele care pluteau pe lângă barcă și crabii prinși de ele. Supraviețuind mai multor reprize de vreme rea și numeroaselor certuri, pe 27 octombrie au zărit sticlirea unei plaje. După o călătorie de peste 3 600 km, cei doi au coborât, împleticindu-se, pe țărmul insulei Eleuthera din Bahamas.

După luni de tratamente medicale și convalescență, Widdicombe a plecat spre casă în februarie 1941, murind ca pasager al cargobotului de linie *Siamese Prince*, scufundat de o torpilă trasă de un submarin german. Tovarășul său de suferință, Robert Tapscott, de numai 19 ani, s-a înrolat în Armata Canadiană și, după război, a depus mărturie în procesul intentat căpitanului de pe *Widder*, acuzat de măcelărirea supraviețuitorilor de pe *Anglo-Saxon* și de pe alte nave; acesta a fost în cele din urmă condamnat la șapte ani de închisoare. Ororile îndurate de Tapscott și tovarășii lui s-au repetat de sute de ori pe parcursul războiului desfășurat pe mare, deseori neexistând supraviețuitori care să spună ce s-a întâmplat.

Așa cum se întâmplă de obicei cu oamenii în situații de conflict, purtarea marinarilor de pe vasele comerciale nu a fost întotdeauna ireproșabilă. De naționalități diferite și lipsiți de disciplina militarilor, ei neglijau adesea rutina, traseele și procedurile de semnalizare specifice convoaielor. Se întâmpla ca echipajele să se panicheze și să abandoneze nave care ar mai fi putut fi salvate. Există

însă și multe exemple de eroism, precum cel demonstrat de marinarii de pe *Otari*, un cargobot de linie diesel, de 10 350 de tone. La 13 decembrie 1940, *Otari* se întorcea acasă, în Australia, dar, la 720 km vest de coastele britanice, a fost lovit de o torpilă, apa năvălind în cală. Curând, în urma navei au început să plutească butoaie cu unt și carcase congelate de oaie. Arborii cardanici curgeau, iar peretele etanș al sălii motoarelor amenința să se prăbușească. Căpitanul Rice a decis însă că vasul putea fi salvat. Singuri în mijlocul oceanului, protejați din fericire de o perdea de ceață, căpitanul și echipajul au menținut cu răbdare motoarele în funcțiune, pompele fiind suficiente pentru a ține vasul la suprafață. Nava a ajuns în cele din urmă, pe întuneric, la gura de vărsare a râului Clyde, unde a găsit pus lanțul de protecție. Abia în zorii zilei de 17 decembrie a reușit căpitanul Rice să ducă la ancoraj nava cu puntea aproape acoperită de apă, bună parte din prețioasa ei încărcătură fiind salvată cu ajutorul gabarelor. Doar încăpățânarea și curajul unor asemenea oameni au ținut deschisă ruta vitală de peste Atlantic.

În 1941, Marea Britanie a lansat la apă nave cu un deplasament total de 1, 2 milioane t și a reușit să facă economii spectaculoase la consumul navelor de transport. Deși puține submarine germane au fost scufundate de navele de escortă, care, încet, încet, erau echipate cu radare îmbunătățite și cu sonare, germanii nu au reușit să provoace o criză pe insula asediată a lui Churchill. Către sfârșitul verii aceluiași an, britanicii captau cu destulă regularitate semnalele emise de submarinele germane. O parte dintre aceste submarine au fost transferate în Mediterana sau în nordul Norvegiei, ca să apere flancul ofensivei împotriva Uniunii Sovietice. Până la Crăciunul anului 1942, Hider pierduse deja orice șansă de a înfometa Anglia; odată cu intrarea Statelor Unite în război, creșterea capacității de producție și de transport a navelor a schimbat definitiv soarta războiului pe mare.

Cu toate acestea, în lunile care au urmat atacului de

la Pearl Harbor, submarineele germane au reputat tot mai multe succese, mai ales din cauză că America a întârziat cu introducerea unor proceduri de escortă eficiente. În acele zile, înainte ca epuizarea să afecteze calitatea celor din Kriegsmarine, *Freikorps Dönitz*, așa cum își spuneau cu mândrie aceștia, formau o armă de elită. Căpitanul de submarin Erich Topp scria: „Trăind și muncind la bordul unui submarin, trebuie să-ți dezvolti și să-ți sporești capacitatea de a conlucra cu restul membrilor echipajului, fiindcă ați putea avea nevoie unii de ceilalți doar ca să supraviețuiți... După ce plecați din port, închideți trapa și vă scufundați, tu și echipajul tău vă luați la revedere de la o lume plină de culoare, de la soare și stele, de la vânt și valuri, de la mirosul mării. Toți trăiesc într-o tensiune constantă, născută din realitatea acelui tub de oțel – un spațiu mic, înghesuit și închis, cu compartimente supraaglomerate, monotonie și un stil de viață nesănătos, cauzat de aerul stătut, de lipsa succesiunii zi-noapte, dar și a mișcării”. 8 Topp s-a străduit din răspuțeri să mențină la cote înalte moralul echipajului său. Odată, la câteva ore după ce părăsiseră portul, l-a văzut pe navigator afișând o figură posacă. Omul i-a dezvăluit că uitase să ia cu el o cunună de mirt, simbol al căsătoriei în Germania, dar și talismanul lui. Era convins că U-552 era sortit pieirii. Topp a schimbat cursul și s-a întors la Bergen, permițând navigatorului să-și recupereze coronița și să-și reia călătoria fericit.

Mulți dintre ofițerii lui Dönitz erau naziști fanatici; în 1943, vârsta lor medie scăzuse la 23 de ani, în vreme ce a marinarilor era mai mică cu doi ani, toți fiind produsul sistemului educațional patronat de Goebbels. Wolfgang Luth, căpitanul de pe U-181, ținea cu regularitate echipajului predici despre „rasă și alte politici privind populația... despre Germania, Führer și mișcarea național-socialistă” 9. Ideea de a ține ședințe de îndoctrinare în tubul acela de oțel fetid, plin de condens, aflat la 30 m în adâncul Atlanticului pare ceva fantastic; nu toți oamenii lui

Luth au aplaudat probabil refuzul căpitanului de a permite lipirea pozelor cu fete frumoase lângă portretul Führerului sau interdicția de a asculta jazul anglo-american „corupt”. „Nu discutăm dacă vă place sau nu”, le-a spus el ofițerilor. „Pur și simplu este interzis să vă placă. Așa cum unui german nu ar trebui să-i placă evreicele. Într-un război dur, toți trebuie să fi învățați să-și urască inamicul fără nicio rezervă”. În 1944, un experimentat comandant de submarin le-a ordonat ofițerilor lui să dea jos poza lui Hitler de pe un perete despărțitor, spunând că „aici nu e loc de idolatrie” 10. Omul a fost denunțat, acuzat de subminarea spiritului combativ al echipajului, arestat și executat.

În mai și iunie 1942, în largul coastelor estice ale Statelor Unite au fost scufundate vase cu un deplasament total de un milion de tone, adesea de submarine care își lansau torpilele în direcția navelor vizibile pe fundalul luminilor de pe țărm. În tot anul 1942, s-au dus la fund șase milioane de tone. Flota comercială a Statelor Unite a plătit scump refuzul Marinei Militare de a se alătura rețelei canadiene de convoaie care exista deja și de a lua în considerare experiența britanică. Germanii au început să adune „haite” de până la 12 submarine și să atace vasele de escortă. Schimbarea codurilor utilizate de Kriegsmarine îi deruta periodic pe Aliați, cu grave consecințe pentru convoaiele care nu mai puteau să evite submarinele. Totuși Aliații au început să se descurce din ce în ce mai bine. Tehnicile de luptă împotriva submarinelor s-au îmbunătățit și numărul vaselor de escortă a crescut; radarele navale au profitat de introducerea tehnologiei magnetronelor cu cavități rezonante; grupurile de escortă au avut de câștigat în urma introducerii sistemului de comunicare între nave, dar și mai mult în urma experienței căpătate.

Pentru a detecta și a scufunda submarinele germane, colaborarea strânsă dintre două sau trei nave de război era vitală. O navă rareori izbutea singură să lanseze grenadele antisubmarine cu destulă acuratețe încât să scufunde

ținta. Germanilor a început să le fie tot mai greu să opereze în apropierea coastelor americane sau britanice, în raza de acțiune a patrulelor aeriene. Submarinele lor se puteau deplasa cu viteză numai la suprafață; odată cufundate, făceau mari eforturi să intercepteze un convoi. Avioanele le obligau să se cufunde, o contramăsură mai eficientă decât bombardarea „țarcurilor” de submarine, îmbrăcate în ciment, de la Brest și Lorient, care a făcut RAF să irosească o mulțime de resurse. În 1942, Bătălia Atlanticului s-a concentrat tot mai mult într-o zonă maritimă lată de 1 600 km, în care majoritatea avioanelor care decolau de pe uscat nu puteau ajunge. Acolo și-a adunat Dönitz forțele, iar convoaiele trebuiau să înfrunte pericolul vreme de patru până la șase zile.

SC 104, un convoi tipic, format din 36 de nave comerciale dispuse pe șase rânduri, a ridicat ancora în octombrie 1942, deplasându-se către est cu o viteză de șapte noduri - care, pe uscat, ar fi însemnat abia 13 km/h - cu o escortă formată din două distrugătoare - *Fame* și *Viscount* - și patru corvete - *Acanthus*, *Eglantiney*, *Montbretia* și *Potentilla*. Primul semn de pericol s-a arătat la patru zile după ce convoiul a plecat din Terranova, pe 12 octombrie, la ora 16.24, când radiogoniometrul a detectat la tribord transmisia unui submarin; curând după aceea, a fost identificat un al doilea submarin. La căderea nopții, pe o mare zbuciumată, vasele de escortă și-au ocupat pozițiile, în fața și pe flancurile convoiului. Condițiile erau înfiorătoare, mai ales la bordul corvetelor, care se balansau încontinuu. Echipajele de pe punte, pe jumătate înecate, să luptau să rămână vigilențe, știind că, la finalul celor patru ore de cart, existau șanse mici să găsească mâncare caldă ori haine uscate în compartimentele năpădite de apă. Dacă inginerilor și mecanicilor le era ceva mai cald sub punte, aceștia erau perfect conștienți că, în eventualitatea în care vasul era lovit, șansele lor de supraviețuire erau aproape nule - 42% dintre victimele din această categorie au murit, comparativ cu numai 25%

dintre cei aflați pe punte. Săptămâni la rând, tensiunea și disconfortul erau o prezență constantă, chiar înainte ca inamicul să lovească.

În noaptea de 12 spre 13 octombrie, vizibilitatea între două reprize de ninsoare abundentă era de 6, 5 km. Chiar înainte de miezul nopții, la 6, 5 km în spatele convoiului, a fost detectat un submarin german. Distrugătorul *Fame* s-a întors și a pornit în viteză spre el, ca să lanseze un atac ghidat de radar. Chiar înainte ca acesta să ajungă în locul în care fusese reperat submarinul, loviturile repetate ale valurilor au scos din funcțiune radarul distrugătorului, orbindu-l. După o jumătate de oră de căutări zadarnice, vizuale și cu sonarul, *Fame* s-a întors de unde plecase. Curând după aceea, *Eglantine* a plecat la o vânătoare la fel de zadarnică, pe urmele unui submarin reperat la tribord. La ora 5.08, vasele de escortă au auzit o explozie puternică și au tras rachete luminoase „Snowflake”. Printre valurile uriașe, care făceau ca radarul și sonarul să fie aproape inutile, nu se zărea însă nimic. O oră mai târziu, comandatul escortei a aflat că, în timpul nopții, fuseseră scufundate trei nave, fără ca vreuna să semnalizeze, vizual sau auditiv, că este în pericol; o corvetă a fost trimisă să caute supraviețuitori.

Pe toată durata zilei de 13 octombrie, convoiul a înaintat cu greu prin valurile cât munții, zărind din când în când submarine germane, care însă se cufundau înainte să poată fi atacate. În seara aceea, au fost torpilate alte două nave comerciale. La 20.43, *Viscount* a detectat un submarin aflat la suprafață, la o distanță de 800 de metri. Ceața împiedica vederea trăgătorilor de pe distrugător; inamicul s-a cufundat chiar în timp ce *Viscount* se apropia de el ca să-l izbească, echipajul de pe punte apucând doar să-i vadă turela, la 30 m distanță. În timpul nopții, vasele de escortă s-au luat de mai multe ori după țintele reperate, însă fără succes. Comandantul spune că era „aproape disperat” 11. În zori, a descoperit că jumătate din convoi ieșise din formație din cauza vremii nefavorabile; nouă

dintre vasele rătăcite au fost recuperate, dar șase fuseseră scufundate. Și erau abia la jumătatea drumului.

Lupta a continuat și pe 14 octombrie, când au fost identificate în preajma convoiului patru submarine germane. La căderea nopții, spre marea ușurare a căpitanului, vizibilitatea s-a redus, îngreunând atacurile submarinelor. Ca să scape de urmăritori, convoiul și-a schimbat în mod repetat traseul. În noaptea următoare, navele de escortă au atacat șase ținte identificate de radar. Unul dintre atacuri s-a produs la 23.31, când *Viscount* a reperat un submarin la o distanță de 6 200 m. Căpitanul vasului s-a apropiat cu o viteză de 26 de noduri; comandantul submarinului a făcut manevre de evitare, dar a apreciat greșit poziția, nimerind de-a curmezișul prorei lui *Văscout*. Distrugătorul a izbit submarinul la șase metri de turelă, trecând apoi peste carcasa lui puternic avariată. Submarinul s-a îndepărtat, dar a devenit ținta tunurilor britanice de toate calibrele și, în final, a primit în plin o grenadă de adâncime. U-619 s-a scufundat cu botul înainte la ora 23.47. A fost o victorie scump plătită – *Viscount*, avariat și el, a fost obligat să pornească imediat spre Liverpool, unde a ajuns în siguranță, două nopți mai târziu, având nevoie de câteva luni spre a fi reparat.

În ziua de 16 octombrie, soarele care răsărea a dezvăluit silueta unui Liberator, primul avion de escortă care a ajuns la convoi – SC 104 depășise zona centrală a Atlanticului în care nu puteau ajunge avioanele de pe uscat. *Potentilla*, aparținând flotei norvegiene, a transferat 100 de supraviețuitori pe o navă comercială. Dimineața a trecut fără incidente, însă la 14.07, sonarul lui *Fame* a detectat un submarin german la o distanță de 2000 m, pe care, cinci minute mai târziu, l-a atacat cu grenade antisubmarine. Drama care a urmat s-a jucat în mijlocul convoiului, navele comerciale trecând în viteză pe ambele părți. O bulă mare a explodat la suprafață, urmată de spectacolul fascinant al unui submarin care a țâșnit din valuri, cu apa scurgându-se pe carcasa de oțel, întâmpinat

de o ploaie de proiectile. Cei de pe *Fame* au ajuns lângă el, frecându-se de submarin cu carena, și au lansat o mică ambarcațiune în timp ce echipajul german sărea în apă. Un ofițer britanic curajos a intrat repede în turelă, a înhățat un braț de documente din camera de control și a reușit să scape cu doar câteva secunde înainte ca U-253 să se scufunde.

Fame însă, la fel ca *Viscount* înainte, a fost grav avariat în urma coliziunii. Căpitanul a regretat decizia de a lovi submarinul inamic, echipajul străduindu-se ore în șir să astupe uriașele spărturi din coca navei cu prelate de avarie și grinzi de lemn. Cu pompele într-o permanentă întrecere cu apa care năvălea în sala mașinilor, *Fame* a pornit-o pe urmele lui *Viscount*, spre Liverpool, și, de acolo, a ajuns direct pe mâinile muncitorilor de la șantierul naval. Acum nu mai rămăseseră decât patru corvete lente să păzească cele 28 de nave comerciale. În seara zilei de 16 octombrie, la ora 21.40, *Potentilla* a mai detectat un submarin. Corveta și submarinul s-au apropiat în viteză, căpitanul vasului virând în ultima secundă ca să evite o coliziune la viteza de 32 de noduri, care probabil că ar fi fost fatală pentru mica lui navă. Tunul de 101 mm, tunurile automate de 37 mm și 20 mm ale corvetei au început să tragă în submarin, dar acesta a scăpat aproape neatins. Aceasta a fost ultima ciocnire serioasă pentru convoiul SC104. În ciuda mai multor alarme false, ziua de 17 a trecut fără incidente semnificative, în condiții de ceață deasă. Două zile mai târziu, navele intrau pe râul Mersey, echipajele primind cu bucurie știrea că un bombardier Liberator scufundase un al treilea submarin inamic, U-661, aflat pe urmele lor.

Peripețiile prin care a trecut convoiul, fiecare îndeajuns de neplăcută ca să reprezinte pentru cineva drama vieții dacă nu ar fi avut loc în împrejurările unui război mondial, s-au repetat de nenumărate ori, având ca protagoniști alte nave comerciale și alte nave de escortă. În plus, pierderile suferite au fost relativ mici ținând

seama de perioada în care s-au petrecut aceste lucruri. Spre sfârșitul lunii octombrie, 15 nave din convoiul SC 107 au fost scufundate, alt convoi, SC 125, pierzând 13 nave într-o bătălie de șapte zile, fără a distruge un singur submarin german. Pe ansamblu, 1 160 de nave comerciale aliate au fost scufundate de submarinele germane în 1942. Chiar când soarta războiului se întorcea împotriva Axei, Marea Britanie se confrunta cu cea mai drastică scădere a importurilor. În iarna lui 1942, „haitele” lui Dönitz au atins efectivul maxim, peste 100 de submarine aflându-se în larg. Campania din Africa de Nord și mai ales Operațiunea *Torța* au silit Marina Regală să transfere în Mediterana resurse importante.

Corvetele canadiene, care și-au asumat cea mai mare parte a poverii misiunilor de escortă din Atlanticul de Vest, nu se puteau măsura cu „haitele” lui Dönitz fiindcă le lipseau și echipamentul, și cunoștințele necesare. Convoaiele escortate de ele au suferit circa 80% din totalul pierderilor înregistrate în zona centrală a Oceanului Atlantic între lunile iulie și septembrie. Rapoartele de la acea vreme scot în evidență criza de căpitani competenți și instruiți, precum și de personal capabil să folosească sonarul. Marina Regală Canadiană se extinsese mult prea repede față de cât îi permitea micul său nucleu de marinari profesioniști – de 3, 5 ori mai repede decât Marina Regală Britanică sau Marina SUA. Iată ce conchidea un ofițer în raportul lui despre o navă de război a Marinei Regale Canadiene care tocmai sosise în Anglia: „Acest nivel scăzut de eficiență pare a fi o trăsătură generală a tuturor corvetelor cu echipaj canadian”. 12 Un istoric remarcă: „Aceste probleme determinau adesea o eficiență redusă în lupta contra haitelor de submarine germane”. 13 La începutul lui 1943, canadienii trebuiau eliberați câteva luni de responsabilitățile escortării convoaielor în mijlocul Atlanticului, de îndată ce Marina Regală găsea nave care să-i înlocuiască.

În martie 1943, la Bletchley, deciptarea

transmisiunilor radio inamice a fost din nou întreruptă. În consecință, vreme de o lună, jumătate dintre convoaiele transatlantice au fost atacate și unul din cinci vase comerciale a fost scufundat. Acesta s-a dovedit a fi însă ultimul moment de criză din întreaga campanie. În primăvara aceluia an, Aliații occidentali au aruncat în sfârșit în luptă suficiente resurse ca să învingă flota germană de submarine. Grupurile de escortă dotate cu radare cu unde de 10 cm, bombardierele Liberator înarmate cu grenade antisubmarine îmbunătățite, portavioanele mici și mesajele deciptate în urma spargerii codurilor lui Dönitz au contribuit la schimbarea cursului evenimentelor. Amiralul Max Horton, care, în noiembrie 1942, a venit în fruntea comandamentului operațiunilor de protecție a convoaielor navale din apropierea Marii Britanii, fusese marinar de submarin în Primul Război Mondial și era un om foarte înzestrat. Horton a contribuit foarte mult la victoria finală, coordonând campania din Atlantic de la cartierul general din Liverpool.

În mai 1943, au fost scufundate 47 de submarine germane, iar în tot anul respectiv, aproape 100. Numărul submarinelor germane scufundate de bombardierele aliate a crescut de la cinci, între octombrie 1941 și martie 1942, la 15, între aprilie și septembrie 1942, și la 38, între octombrie 1942 și martie 1943. Dönitz s-a trezit că pierde un submarin pe zi, 20% din totalul efectivelor fiind distruse într-o singură lună. Amiralul a fost obligat să reducă drastic operațiunile. S-a înregistrat și o scădere semnificativă a numărului de nave comerciale scufundate, astfel că, în ultimele trei luni ale lui 1943, numai 6% din importurile britanice s-au pierdut din cauza atacurilor inamicului. Traversarea Atlanticului în acei ani s-a dovedit adesea o experiență chinuitoare. În ultima fază a războiului însă, forțele britanice și americane au dominat oceanul, fiind atacate de un număr tot mai mic de submarine germane, cu echipaje a căror lipsă de experiență și al căror moral scăzut erau adesea foarte

evidente.

Flota comercială engleză a fost distrusă într-o asemenea măsură încât, din această cauză, țara a avut de suferit din punct de vedere economic după război. Aproape toate vasele aliate cu un deplasament total de 14 milioane t lansate la apă în 1943 au fost produse în Statele Unite. Însă realitatea imediată era aceea că Germania pierduse războiul împotriva comerțului transatlantic. În ultimele șapte luni din 1943, pierderile cauzate Aliaților de scufundarea navelor proprii s-au redus la 200.000 de tone, submarinele fiind responsabile de un sfert din acest total. Deși penuria de nave nu a încetat să fie o piedică de care a trebuit să se țină seama în elaborarea strategiei, importante interese ale Aliaților nu au mai fost puse în pericol de acțiunile inamice. Înainte de război, importurile britanice se ridicau anual la 68 de milioane t. Deși în 1943 cifra a scăzut la 24, 48 de milioane t, un an mai târziu ea a crescut din nou, la 56, 9 milioane t.

Poate cea mai grăitoare statistică referitoare la Bătălia Atlanticului este cea care ne arată că, între 1939 și 1943, numai 8% dintre convoaiele cu viteză mică și 4% dintre cele rapide au fost atacate. Multe s-au scris despre mijloacele necorespunzătoare cu care Aliații au răspuns amenințării submarinelor germane în primii ani de război. Aceasta este o realitate incontestabilă, însă problemele întâmpinate de germani au fost și mai grave. Hitler nu a înțeles niciodată marea. În prima fază a conflictului, a irosit energie și materiale pentru a crea o gamă diversă de arme. Nu a recunoscut importanța unei campanii majore împotriva comerțului britanic transatlantic decât după căderea Franței, în iunie 1940. Construcția de submarine a devenit o prioritate abia în 1942 - 1943, când forța navală a Aliaților a crescut rapid, iar soarta le devenise deja favorabilă acestora. Germania nu a avut niciodată forța necesară ca să taie legătura transatlantică vitală a Marii Britanii, deși, la vremea respectivă, în condițiile în care numărul navelor pierdute era atât de mare, era greu de

acceptat acest lucru.

2. Convoaiele arctice

Când Hitler a invadat Rusia, șefii de stat-major britanici și americani deopotrivă s-au opus trimiterii unor ajutoare militare, pe motiv că resursele de care dispuneau țările lor erau și așa prea limitate ca să mai dea și altora. Marina Regală a mai ridicat o obiecție, de natură strategică: materialele trimise sovieticilor trebuiau să treacă prin porturile arctice Murmansk și Arhanghelsk, al doilea fiind accesibil numai în lunile de vară, când se topeau ghețurile. Pentru aceasta ar fi fost nevoie de convoaie care să se deplaseze cu viteze de opt, nouă noduri și astfel să poată suporta o călătorie de măcar o săptămână sub amenințarea submarinelor, navelor și avioanelor germane, aflate în bazele din nordul Norvegiei. Prim-ministrul britanic și președintele Americii au respins toate obiecțiile, afirmând - cu temei - că susținerea efortului sovietic de război era o prioritate. La început, Hitler nu a prea dat importanță legăturii arctice a Occidentului cu Rusia, deși obsesia unei debarcări britanice în Norvegia îl determinase să fortifice linia țărmului de aici. Churchill a rămas un susținător înfocat al unei asemenea campanii până către finele lui 1944, planurile lui fiind respinse cu încăpățănare de comandanții militari. Ce a contat însă în 1942 a fost puternica prezență navală și aeriană a Germaniei în nordul continentului, aceasta fiind o amenințare la adresa convoaielor arctice.

Comandantul Marinei Regale, amiralul Dudley Pound, a condamnat folosirea resurselor angajate în Bătălia Atlanticului pentru deschiderea un front nou și riscant doar cu scopul de a-i ajuta pe antipatici sovietici, care păreau a fi oricum în pragul capitulării. Pound era neliniștit mai ales de perspectiva ca elementele slab înarmate ale Flotei Interne să întâlnească una dintre navele capitale germane, cel mai probabil pe *Tirpitz*. Marina Regală era marcată de amintirea dificultăților și pierderilor suferite înainte de scufundarea lui *Bismarck*.

Temerile au sporit după un atac aerian nereușit asupra navelor germane de pe coasta de nord a Norvegiei, lansat de pe portavioane la 30 iulie 1941, care a dus la pierderea a 11 dintre cele 20 de bombardiere torpiloare Swordfish implicate - un important eșec strategic suferit de Marina Regală a fost încercarea de a stopa livrările de minereu de fier, vitale pentru economia Germaniei.

Churchill rămânea de neclintit - insista că marina trebuia să-și asume această misiune, indiferent de pericole, și să le ducă rușilor armele și proviziile de care britanicii și americanii se puteau lipsi. Nu îl descuraja deloc perspectiva unor ciocniri. În

1941 - 1942, unul dintre principalele lui obiective a fost să exploateze orice ocazie de a provoca la luptă forțele germane; astfel, Churchill a cerut organizarea unui șir continuu de convoaie arctice. Puținele nave comerciale pe care Anglia le-a trimis Rusiei spre sfârșitul lui 1941 au ajuns la destinație întregi, având la bord câteva tancuri, avioane și o cantitate mică de cauciuc. Germanii abia le-au observat trecerea.

În 1942 însă, pe măsură ce britanicii au început să transporte spre est încărcături tot mai substanțiale, intensitatea intervenției forțelor germane a crescut proporțional. Experiențele trăite de marinarii care au însoțit convoaiele „PQ”, așa cum fuseseră ele botezate, și cele de întoarcere, „QP”, au devenit adevărate epopei ale războiului pe mare. Clima nordică s-a dovedit un vrăjmaș redutabil chiar înainte ca germanii să intre în scenă. Navele erau adesea obligate să răzbată prin valuri imense - 12 m de la bază la creastă - împovărate cu sute de tone de gheață. Nu puțini marinari au căzut peste bord, iar odată, un val monstruos a smuls acoperișul blindat al turelei din față a crucișătorului *Sheffield*. În timpul unei furtuni, nava comercială *J.L.M. Curry* a rămas fără plăci și s-a scufundat. În drum spre Murmansk, aproape toate navele au suferit avarii din pricina condițiilor meteorologice, la care până și cele mai mari vase erau

vulnerabile. Aspirantul Charles

Friend era la bordul unui portavion: „Îmi amintesc că mă uitam de pe puntea lui *Victorious*, care se clătina și se zguduia cu furie, cum *King George V*, lung de aproape 250 m, urca pe spinarea unui val... Valurile acestea sunt munți în mișcare... talazuri de 300 m de la creastă la bază... nici măcar frâne-bordul înalt al lui *Victorious* nu îl scutea de necazuri, prova străpungând creasta unui val care se prăbușea apoi pe puntea de decolare... Unul a izbit atât de tare, încât liftul pentru avioane de la prora a fost scos din funcțiune... Marea reușise să îndoiaie un blindaj de 10 cm”.

Docherii britanici, mai ales cei din Glasgow, au dobândit o jalnică reputație de neglijență la încărcarea mărfurilor, într-un contrast vădit cu minuțiozitatea americanilor. Nu doar că materialele ajungeau la Murmansk deteriorate, dar încărcăturile care se desprindeau din legături puneau în pericol chiar navele. La 10 decembrie 1941 de exemplu, echipajul de pe *Harmatis*, o navă comercială cu aburi de 5 3951, a deschis Am bocaport după ce observase că pe acolo iese fum. Oamenii au descoperit un camion în flăcări, care se mișca haotic în cală, zdrobind lăzi și aprinzând mai multe baloturi. Un secund și-a pus singura mască de fum de pe navă, a coborât în cală și a pornit furtunul de apă. Ajuns în pragul extenuării, omul a fost înlocuit de căpitan, care, în cele din urmă, a stins incendiul, dând vasului posibilitatea să se întoarcă la Clyde.

Echipajele erau silite să trudească fără odihnă, desprinzând straturile de gheață formate pe suprastructură și pe piesele de artilerie și testând armele pe care lubrifianții înghețau. Marinarii se mișcau extrem de încet, îmbrăcați cu mai multe haine, care însă nu ajungeau să le țină de cald. Alee Dennis, ofițer secund pe un distrugător, a încercat să ațipească pe punte, știind că, dacă s-ar fi întins în pat, ar fi fost azvârlit jos: „Deși la trup reușeam să mă mai încălzesc, am descoperit că era imposibil să-mi țin picioarele calde, în ciuda bocancilor

îmblăniți". 14 își petrecea prima oră din fiecare patru ore de odihnă între carturi dezghețându-și picioarele cât să poată adormi. Echipajele subzistau cu o dietă bazată pe „kye” - cacao - și sandvișuri cu carne de vită din conservă, servite la posturile lor, și încercau să fure câteva minute de somn în scurtele intervale dintre două atacuri ale germanilor.

Nu puteau suferi bezna iernii arctice, dar lumina neîntreruptă din timpul verii era chiar mai greu de îndurat. Frumusețea aurorei boreale ridiculiza vulnerabilitatea navelor care lunecau sub lumina ei. Ghinionistul vas *Harmatis* a mai trecut printr-o dramă la 17 ianuarie 1942. A fost lovit de două torpile lansate de un submarin german, o explozie deschizând unul dintre bocaporți și împrăștiind pe greement articolele de îmbrăcăminte transportate în cală. Când apa a năvălit prin spărtura din carenă, căpitanul a oprit nava pentru ca aceasta să nu se scufunde. Echipajul a reușit cumva să țină sub control avaria, iar *Harmatis* a fost remorcat până în portul Murmansk, în ciuda unor noi atacuri ale aviației germane.

Alții au avut mai puțin noroc. Când a explodat o torpilă în magazia distrugătorului *Matabele*, numai doi supraviețuitori au fost recuperați. Marea era presărată cu cadavre în veste de salvare, oameni care înghețaseră înainte să poată fi salvați, frigul ucigându-i în doar câteva minute. George Charlton, care servise pe un distrugător scufundat în urma atacului crucișătorului greu *Hipper* asupra unui convoi, produs în ultimele zile ale lui decembrie 1942, descria clipele de groază în care încercase să se cațere pe plasa unui trauler venit să-i salveze pe supraviețuitori: „Am așteptat ca valurile să mă ridice până la plasă și apoi pur și simplu mi-am băgat brațele și picioarele printre ochiuri și am rămas atârnat acolo, până ce doi marinari au coborât după mine și m-au ajutat să urc, un al treilea trăgându-mă la bord de păr. M-am prăbușit pe punte... apoi senzația de amorțeală a început să dispară și m-a luat frigul. Niciodată, nici până

atunci, nici de atunci încoace, n-am mai simțit o durere chinuitoare ca aceea". 15

PQ11, din februarie 1942, a fost ultimul convoi care a avut un parcurs relativ liniștit. Următorul a întâmpinat greutăți încă de la început, lovindu-se de blocuri de gheață plutitoare. Apoi, PQ12 s-a jucat de-a v-ați ascunselea cu *Tirpitz*, despre care se raportase că era pe mare. Ofițerii navei s-au înfuriat când la BBC s-a anunțat că „un transport valoros este în drum spre Rusia”. Ca de multe alte ori în cursul războiului, nevoia de propagandă intra în conflict cu necesitatea păstrării secretului operațiunilor. În martie, Marina

Regală a avut cel mai bun prilej să scufunde cuirasatul german, când bombardierele torpiloare Albacore l-au interceptat în larg și l-au atacat; s-au pierdut două avioane, fără nicio lovitură decisivă. Furios, Churchill a comparat eșecul aviației sale navale cu victoria aviației japoneze din urmă cu trei luni, când fuseseră scufundate două nave capitale britanice. Cea mai plauzibilă explicație era aceea că piloții japonezi erau extrem de bine antrenați și foarte experimentați, în vreme ce echipajele bombardierelor Albacore erau formate din novici.

Un sfert din cele 21 de nave al convoiului PQ13, cu un deplasament de 30.000 t, a fost scufundat de submarinele și bombardierele germane după ce convoiul fusese împrăștiat de o furtună. Din cauza unei defecțiuni la sistemul de lansare a torpilelor, crucișătorul *Trinidad* a suferit o gravă avarie în timp ce încerca să scufunde un distrugător german lovit. Cât despre supraviețuitorii de pe navele comerciale, experiența celor de pe vasul *Induna*, scufundat de un submarin german la 30 martie, nu a fost deloc atipică. Două bărci de salvare au reușit să scape la adăpostul întunericului, transportând numeroși marinari răniți grav sau cu arsuri. Hipotermia i-a ucis repede, șapte murind chiar în prima noapte. Rezerva de apă dulce a înghețat. S-a găsit în cele din urmă o barcă de salvare, ocupată de nouă marinari, dintre care numai unul, un

pompier canadian, rămăsese în viață. Din echipajul de 64 de persoane al *Indunei*, 24 au fost salvate, 18 pierzând diverse membre din pricina degerăturilor.

Din pricina amenințării reprezentate de *Tirpitz*, convoaiele aveau nevoie de protecția unui număr de nave de război aproape egal cu al celor comerciale. Distrugătoarele asigurau protecția împotriva submarinelor germane. Navelor comerciale li se montaseră piese de artilerie antiaeriană, astfel că, împreună, creau un baraj redutabil împotriva avioanelor inamice. Crucişătoarele ofereau acoperire împotriva distrugătoarelor germane până în dreptul insulei Bear din nordul Norvegiei. Crucişătorul *Edinburgh* a respins un astfel de atac îndreptat asupra convoiului PQ14. La orizont pândeau navele mari din Flota Internă, care așteptau să intervină dacă navele capitale germane își făceau apariția.

La două zile de mers spre est din punctul de adunare aflat în apropierea Islandei, un avion german cu rază lungă de acțiune - de regulă un Focke-Wulfe Condor - se apropia de convoi și îi dădea roată la o distanță la care nu putea fi atins de tirul antiaerian, transmițând poziția acestuia aviației germane din Norvegia. Marinarii nu puteau suferi amenințarea batjocoritoare a lui „Joe Băgărețui, care prevestea pentru zilele următoare atacuri aeriene și submarine aproape continue. Ritmul lent și sacadat al armelor automate, norișorii negri produși de explozia proiectilelor, coloanele de apă ridicate de loviturile ratate și torpilele care detonau, urletul avioanelor zburând la joasă înălțime și bubuiturile înfundate ale bombelor care explodau sub punte, toate acestea se suprapuneau unui peisaj marin compus din valuri uriașe, gheață și „fum arctic” - un strat de ceață care se forma deasupra apelor foarte reci.

O acoperire aeriană primitivă a fost introdusă în aprilie 1942, odată cu prima navă CAM - un vas comercial dotat cu un avion catapultat Hurricane, al cărui pilot trebuia să se parașuteze în valuri după prima și ultima sa

misiune. Avioanele de la bordul acestor vase rareori izbuteau ceva – de regulă, fiindcă erau lansate prea târziu – iar piloții trebuiau să aibă un curaj extraordinar știind că, în cel mai fericit caz, aveau 50% șanse să fie salvați din apă înainte să înghețe. Toate convoaiele aveau câte o poveste de groază. Șase dintre navele convoiului QP13 s-au scufundat după ce au nimerit în apele minate din largul coastelor Islandei. Când a fost torpilată nava comandantului convoiului PQ14, echipajul din sala mașinilor a fost spulberat de explozia muniției. Alți 40 de marinari au supraviețuit aruncându-se peste bord, 31 murind din pricina rănilor căpătate atunci când un trauler a încercat să lanseze o grenadă împotriva submarinului care îi ataca. Departe, spre vest, un distrugător a fost rupt în două de cuirasatul *King George V*, care a avut el însuși nevoie de reparații după ce a suferit avarii în urma detonării proiectilelor de la bordul victimei sale. După lupte crâncene și nobile încercări de salvare, crucișătoarele *Trinidad* și *Edinburgh* s-au scufundat. Un ofițer din grupul de ingineri de la bordul lui *Trinidad* a refuzat să-și abandoneze mecanicii, oameni aproape invariabil condamnați atunci când o navă se ducea la fund. Deși amețit de explozia unei bombe, inginerul a fost văzut târându-se și încercând să deschidă bocaportii blocați, pentru a-și elibera oamenii, chiar în timp ce crucișătorul se scufunda. Numele acestui om merită să rămână în conștiința posterității: locotenent John Boddy.

Nu toți cei care au participat la aceste bătălii au demonstrat un asemenea curaj. În tabăra Aliaților, deși unii dintre marinarii de pe navele comerciale au dovedit tărie de caracter, alții au fugit mult prea repede de pe vasele avariate. Un exemplu ar fi echipajul american al lui *Christopher Newport*. Oamenii s-au urcat la bordul unei nave de salvare, îmbrăcați în hainele cele mai bune și cu bagajele în mână, fășând în urmă 10.000 t de muniție. În mai multe ocazii, marinarii britanici, loviți de panică, au coborât bărcile de salvare cu asemenea stângăcie, încât

ocupanții acestora au fost azvârliți în mare. Cât despre inamic, echipajele convoaielor au fost surprinse de șovăiala unora dintre piloții Luftwaffe, care nu continuau să atace dincolo de puternicul baraj antiaerian. Între timp, marina germană era paralizată de faptul că Berlinul ținea să ia toate deciziile privind momentul și oportunitatea trimiterii în luptă a navelor capitale. Spre dezgustul lor, ofițerii Kriegsmarine primeau adesea ordin să înceteze atacul și să se retragă de urgență la adăpostul fiordurilor norvegiene.

Pe măsură ce bătălia convoaielor se înăsprea și devenea tot mai costisitoare, ofițerii din marina comercială erau și ei tot mai consternați de modul în care erau tratați de Marina Militară. Nu le convenea deloc că marile crucișătoare făceau cale întoarsă spre Insula Urșilor din cauză că amenințarea aeriană ce le pândea la est de acest punct era considerată inacceptabilă. Se plângeau că vasele de escortă își abandonau deseori convoiul ca să vâneze submarine. Li se părea de neînțeles că, deși încărcăturile erau considerate foarte prețioase, protecția aeriană era atât de slabă. Mai înainte de toate însă, îi nemulțumea faptul că ei trebuiau să navigheze zile întregi pe cele mai periculoase ape din lume, fără alte informații decât ceea ce vedeau de pe punțile acoperite de gheață. „Dacă erai din Marina Comercială, te tratau ca pe un copil”, avea să spună mai târziu un ofițer. „Nu ni se dădea nicio informație. Era foarte neplăcut”. 16

Navele comerciale înaintau încet pe întinderea rece a mării, mai încet decât un om care aleargă, vulnerabile la atacuri cu bombe și torpile mai distrugătoare decât cele din Bătălia Atlanticului. În mai, un ofițer superior din echipajul unui crucișător avertiza astfel Amiralitatea: „Noi, cei din Marina Militară, suntem plătiți să facem munca asta. Dar ea începe să fie o povară insuportabilă pentru oamenii din Marina Comercială. La viteza pe care o avem, noi putem să evităm bombele și torpilele. O navă care se deplasează cu șase sau opt noduri nu are avantajul

acesta". Unii americani au dat înapoi în fața pericolelor care îi pândeau în drum spre Rusia. Când 20 de marinari au refuzat să plece, la bordul bătrânului vas cu aburi *Troubadour* s-a declanșat o revoltă, care a fost înăbușită de căpitanul norvegian cu ajutorul unor gărzi înarmate din Marina SUA. Cei responsabili, „un amestec nefericit și poliglot de terchea-berchea în uniformă de marinar și mateloți americani plătiți regește, care, pe lângă salariu, primeau și spor de pericol”, au fost băgați după sosire într-o închisoare din Murmansk.

Cu toate acestea, Churchill a respins furios cererile Marinei Regale de a suspenda operațiunile în perioada verii arctice, când soarele nu apune niciodată. „Rușii duc bătălii grele și se așteaptă ca noi să ne asumăm riscul și să plătim prețul presupus de contribuția noastră”, scria el. „Operațiunea se justifică dacă jumătate dintre nave ajung la destinație. Un eșec ne-ar slăbi influența asupra ambilor noștri aliați majori”. Cele întâmplate convoiului PQ16 au părut să-i justifice hotărârea neclintită. La 21 mai, din Islanda au ridicat ancora 36 de nave. Atacurile Luftwaffe erau dese, însă lipsite de energie. În ciuda numeroaselor alarme privind apropierea unor submarine, o singură navă a fost scufundată, la data de 26 mai. Un distrugător și-a trimis medicul, într-o mică barcă, la bordul navei rusești avariate, de unde acesta a preluat trei marinari grav răniți, pe care ulterior i-a operat. Vasul *Ocean Voice* a fost lovit de o bombă, care i-a făcut o gaură uriașă în lateral. Cum însă marea era calmă, nava a reușit să se mențină la suprafață și să ajungă în Rusia „cu ajutorul lui Dumnezeu”, după cum spunea un marinar.

Unele vase rămâneau fără muniție antiaeriană, însă multe atacuri erau respinse. Marinarii de pe punțile superioare ale distrugătorului polonez *Garland* au fost crunt loviți de bombele căzute aproape de navă. La Murmansk, pe suprastructură s-a găsit scris cu sângele echipajului „TRĂIASCĂ POLONIA”; „erau oameni dârji”, afirma cu respect un ofițer din Marina Comercială

britanică. Toate navele din convoi au ajuns la destinație, mai puțin șapte, de pe acestea fiind salvați circa 371 de marinari și artileriști, în urma unor adevărate fapte de vitejie. Amiralul John Tovey, comandantul Flotei Interne, un om a cărui prudență îl dezgusta pe Churchill, afirma că „situația strategică era în totalitate favorabilă inamicului”, dar recunoștea că succesul lui PQ16 era „dincolo de așteptări”.

Luna următoare a avut loc însă cel mai rușinos episod din întregul război purtat de Marina Regală. PQ17, alcătuit din 36 de nave, majoritatea americane, a ridicat ancora din Islanda pe 27 iunie. Convoiul transporta 594 de tancuri, 4 246 de vehicule, 297 de avioane și peste 150.000 de materiale militare și de uz general. Britanicii știau, grație mesajelor Ultra, că germanii plănuiau un atac de amploare, inclusiv o incursiune a unor nave capitale, cu numele de cod *Rosselsprung* - „Mișcarea Cavalerului”. Hitler declarase că „planurile anglo-americane... depind de susținerea capacității de rezistență a Rusiei prin livrări masive de materiale de război”. În sfârșit, își dăduse și el seama de importanța convoaielor arctice. Amiralitatea a preluat comanda operațională a lui PQ17 și a unităților auxiliare, fiindcă avea acces la cele mai noi mesaje deciptate, și, după cum dovedise experiența, Tovey, aflat pe mare, la bordul navei lui amiral, nu putea să controleze un grup de nave numeros, răspândit pe distanțe mari, fără să apeleze la comunicațiile radio.

Primele hărțuiri au fost în nota obișnuită. La 1 iulie, un aparat Condor al Luftwaffe a decolat, patrulând în largul coastelor insulei Jan Mayen. Hidroavioanele torpiloare Hei 15 au lansat un atac neconvingător și nereușit, în cursul căruia distrugătorul american *Wainwright* s-a năpustit în viteză spre avioanele inamice, trăgând în ele cu tot ce avea. La 3 iulie însă, Amiralitatea a ordonat ca escorta de crucișătoare să pornească spre vest, către navele capitale germane despre care se credea că ieșiseră în larg. A doua zi, trei nave comerciale au fost

scufundate. În seara aceleiași zile, căpitanul „Jackie” Broome, comandantul escortei aflate în imediata apropiere, a primit, spre uluirea lui, următorul mesaj de la Londra: „Secret și urgent. Din cauza amenințării de la suprafață, convoiul să se disperseze imediat și să-și continue drumul spre porturile rusești”. După ce le-a transmis mesajul navelor din convoi, Broome s-a apropiat de una dintre ele și s-a adresat comandantului acesteia prin portavoce: „Îmi pare rău că vă las așa, la revedere și noroc. Pare o afacere sângeroasă”.

Tirpitz a ieșit într-adevăr într-o scurtă misiune în ziua de 6 iulie, doar ca să i se ordone să revină în Norvegia, spre dezgustul echipajului și al escortelor. Un căpitan de distrugător scria în ziua aceea: „Oamenii sunt foarte amărâți. Curând, o să ne fie rușine că suntem pe lista activă... în vreme ce alții se luptă, noi, «elita flotei», stăm pur și simplu în port”. 17 Germanii nu aveau însă nicio nevoie să-și pună în pericol navele mari. Aviația și submarinele germane au scufundat 24 dintre cele 36 de nave ale convoiului PQ17, care se căzneau să ajungă fără apărare, pe rute solitare, în Rusia. Din rândurile echipajului civil și-au pierdut viața 153 de oameni, în timp ce navele de război britanice nu au pierdut un singur marinar. Rușinea Marinei Regale era mai mult decât evidentă, după cum erau și dezgustul americanilor și disprețul rușilor. PQ17 ar fi putut într-adevăr să fie complet distrus de *Tirpitz*. Însă decizia Marinei Regale ca fiecare să se descurce cum poate, respectiv abandonarea convoiului de către navele de escortă, a încălcat o tradiție multiseculară și a inspirat Marinei Comerciale o neîncredere de lungă durată, într-un moment în care moralul era și așa foarte scăzut.

Decizia în cauză a fost rezultatul unei intervenții directe a primului lord al Amiralității, Sir Dudley Pound. Amiralul nu se bucura de prea multă încredere din partea colegilor lui și era într-o stare de sănătate precară. Este uluitor cum de nu a fost concediat, dar Churchill își găsise

în el un aliat, așa că Pound și-a păstrat funcția până cu puțin înainte de moarte, survenită în octombrie

1943. Un membru al cabinetului, Philip Noel-Baker, a fost trimis la Glasgow să țină un discurs supraviețuitorilor lui PQ17 la St Andrews Hall. „Știm cât ne-a costat convoiul”, le-a spus el.

„Dar aş dori să vă spun că, indiferent de cost, a meritat” A plecat în huiduielile oamenilor supărați. Guvernul a mușamalizat episodul și a cenzurat corespondența trimisă de Godfrey Winn de la fața locului. Dimensiunile gafei comise de Amiralitate au fost dezvăluite publicului abia după război.

PQ 18 a ridicat ancora abia în septembrie 1942, când a pierdut 13 dintre cele 40 de nave, zece într-un atac aerian. În rândurile mateloților din Marina Regală, dar și ale celor din flota comercială, se știa deja că ruta arctică era un coșmar. Winn l-a chestionat pe comandorul Robert Sherbrooke, aflat la spital din pricina rănilor grele căpătate într-una dintre bătălii, pentru care a primit Crucea Victoria, despre pierderea navei *Bramble*, la bordul căreia călătorise ziaristul. Sherbrooke i-a răspuns: „A fost doar o fulgerare bruscă la orizont și atât”. Aceasta era trista soartă a multor nave. Un marinăr descria întâlnirea sa cu supraviețuitori de pe *Edinburgh*, „niște flăcăi cam triști și cu nervii zdruncinați” 18. O parte dintre marinarii care s-au aflat în aceste convoaie au rămas traumatizați pe viață.

În iarna lui 1942, Amiralitatea a luat o nouă decizie nesăbuită, aceea de a trimite în Rusia nave comerciale neînsoțite, cu echipaje de voluntari atrași cu promisiuni de recompense bănești: 100 de lire pentru ofițeri, 50 de lire pentru marinari. Doar cinci dintr-un total de 13 astfel de nave solitare au ajuns la destinație. Dintre cele cinci, una a eșuat pe insula Spitsbergen, unde supraviețuitorii au îndurat săptămâni de privațiuni cumplite. Majoritatea au murit din pricina cangrenei la membrele degerate, cei puțini rămași în viață fiind salvați de o patrulă norvegiană

pe schiuri, aflată în trecere pe acolo. Pe o altă navă, *Empire Archer*, a izbucnit o revoltă în rândurile pompierilor - scursuri din faimoasa închisoare scoțiană Barlinnie - care puseseră mâna pe romul care trebuia să ajungă la Arhanghelsk. Doi marinari au fost înjunghiați înainte ca ordinea să fie restabilită.

Chiar și atunci când navele ajungeau la destinație, motivele de bucurie erau puține. „Sosirea în golful Kola a fost stranie”, scria un marinar. „Era decembrie, întuneric beznă. Fuioare groase de ceață, apă neagră și gheață albă, acoperită cu zăpadă. Stâncile golașe de pe ambele maluri ale golfului arătau amenințător, iar liniștea era întreruptă numai de jeluirea prelungă și constantă a cornurilor de ceață care sunau pe diverse tonalități... Am simțit că, dacă în iad e frig, atunci asta era o primă întâlnire cu el”. 19 La Murmansk, erau aproape zilnic ținta atacurilor Luftwaffe. O bombă a căzut în magazia de cărbuni a cargobotului *Dover Hill* unde a rămas neexplodată, sub un strat de cărbuni gros de șase metri. După două zile și două nopți de trudă, în care au scos cărbunii cu găleata, căpitanul și echipajul au ajuns la bombă și, cu multă grijă, au urcat-o pe punte, ca să fie dezamorsată. La țărm, rușii îi primeau cu răceală, înlesnirile puse la dispoziție erau minime. La sosire, unii marinari britanici își declarau entuziasmul față de tovarășii de arme sovietici, pe care primirea sumbră îl risipea de îndată. Americanii, care nu aveau parte de niciuna dintre înlesnirile cu care erau obișnuiți, se declarau dezgustați. Aliaților nu li se îngăduia să-și facă vreo iluzie că ajutorul Occidentului merită vreo formă de grațitudine din partea sovieticilor. „Dumnezeu știe că le-am plătit datoria cu vârf și îndesat - în vieți rusești” 20, avea să spună un rus după război. O afirmație perfect adevărată.

Sfârșitul de an a marcat un moment hotărâtor. Din pricina condițiilor meteo și a prezenței inamicului - mai ales a submarinelor germane înarmate cu torpile cu ghidaj acustic - experiențele trăite de membrii echipajelor care

Însoțeau convoaiele arctice au rămas triste și alarmate, însă pierderile au scăzut dramatic. În 1943, Marina Regală a fost, în sfârșit, în măsură să asigure portavioane de escortă și puternice mijloace de apărare împotriva aviației și submarinelor. Germanii, aflați la strâmtoare în Rusia și Mediterana, au fost obligați să transfere bună parte din avioane și submarine din Norvegia. Hitler a refuzat să autorizeze atacuri navale de amploare împotriva convoaielor, până la nesocotita incursiune efectuată de *Scharnhorst* în decembrie 1943, care a și dus la scufundarea lui în dreptul Capului Nord, de către o flotă britanică în frunte cu crucișătorul *Duke of York*.

Statele Unite au început să folosească alte rute. Jumătate din totalul transporturilor americane a ajuns în Rusia prin porturile de la Oceanul Pacific, un sfert prin Persia și doar un sfert - 4, 43 de milioane t - prin Murmansk și Arhanghelsk. Costul în vieți omenești a fost uluitor de mic în comparație cu pierderile suferite în alte teatre de război. Cu toate că s-au pierdut 18 nave de război și 87 comerciale, numai 1 944 de persoane aflate în serviciul marinei militare și 829 în serviciul celei comerciale și-au pierdut viața în cursele arctice efectuate între 1941 și 1945. Germanii au pierdut un cuirasat, trei distrugătoare, 32 de submarine și un număr necunoscut de avioane. Date fiind spectaculoasele posibilități pe care le-au avut în 1942 de a domina zona arctică, remarcabil este nu cât de multe nave aliate au reușit să scufunde, ci cât de puține.

Marina Regală a catalogat convoaiele rusești drept una dintre cele mai mari provocări ale întregii perioade de conflict. Din nefericire, profesionalismul și curajul care au caracterizat această armă au fost pătate de amintirea convoiului PQ17. Aviația navală nu s-a distins în niciun fel în campania arctică, în parte și din cauza lipsei unor avioane bune. Unii ofițeri de marină de rang înalt nu au dat dovadă de o imaginație pe măsura curajului și îndemnării subordonaților lor. Ei au refuzat să

recunoască, așa cum au făcut-o întotdeauna Churchill și Roosevelt, că în Rusia trebuie trimise ajutoare cu orice preț. Dacă proviziile și materialele expediate în 1941 - 1942 au avut o influență mai degrabă simbolică asupra deznodământului de pe Frontul de Est, ele au constituit un gest de importanță vitală pentru Aliați, care au arătat astfel că susțin campania decisivă de nimicire a forțelor hitleriste.

3. *Un calvar numit Piedestal*

Din 1940 până în 1943, Mediterana a fost teatrul unora dintre cele mai sângeroase bătălii duse de Marina Regală. Atunci când permiteau condițiile, submarinele britanice cu baza în Malta atacau, nu fără oarecare succes, liniile de aprovizionare ale Axei din Africa de Nord. Escadrele încercau să se impună în fața marinei italiene, submarinelor și aviației germane. Amiralul Andrew Cunningham a dat o lovitură grea italienilor în cursul atacului aerian împotriva orașului Taranto, lansat de pe portavioane în noiembrie 1940, și în bătălia navală din dreptul capului Matapan, din 28 - 29 martie 1941. Fiecare incursiune a unei nave capitale în ape deschise, în raza de acțiune a dușmanului, era însă o aventură periculoasă, cu costuri înfiorătoare. În ianuarie 1941, portavionul *Illustrious* a fost grav avariat de bombardamentul inamic. Cuirasatele *Queen Elizabeth* și *Valiant* au rămas șapte luni pe fundul portului Alexandria după ce au căzut victimă atacului unor curajoase echipe italiene de torpile umane, efectuat la 19 decembrie 1941. Marina Regală, după ce pierduse cinci nave capitale într-o lună, a fost o vreme silită să cedeze Axei zona centrală a Mediteranei. Pierderile era continue, crucișătoarele și distrugătoarele britanice fiind scufundate de mine, bombe și torpile. În 1941, marina a suferit din plin timp de câteva luni, ținând deschisă linia de aprovizionare a orașului Tobruk, aflat sub asediu și considerat cel puțin de importanță simbolică, dacă nu și militară.

Realitatea era că Marina Regală rămânea vulnerabilă

în Mediterana atâta vreme cât armata nu reușea să preia controlul litoralului nord-african, asigurând aviației britanice bazele necesare, în 1942, pericolul a fost sporit de sosirea submarinelor germane. Winston Churchill conducea însă războiul după principiul conform căruia Anglia trebuia să fie văzută provocând inamicul la luptă cu orice prilej, mai ales în condițiile în care armata nu reușise încă mare lucru. Malta, aflată în raza de acțiune a avioanelor Axei care decolau de la bazele aeriene din Sicilia, a fost supusă bombardamentelor vreme de trei ani, cu intermitență. În martie și aprilie 1942, peste micuța insulă au căzut de două ori mai multe bombe decât au căzut în Londra pe parcursul întregii campanii de bombardamente germane; populația a ajuns în pragul inaniției, iar flota de submarine staționată acolo a trebuit să fie retrasă. Pentru Marina Regală, susținerea Maltei a devenit o prioritate, pentru fiecare navă de transport ducându-se lupte în aer, la suprafața apei și în adâncuri. Convoaiele aveau nevoie de nave însoțitoare – cuirasate, în caz de incursiune a navelor italiene grele, portavioane pentru acoperire aeriană, escorte de crucișătoare și distrugătoare. Fiecare misiune se solda cu o luptă remarcabilă. Cea mai faimoasă a avut loc în august 1942, când penuria de petrol, avioane și hrană a căpătat dimensiuni catastrofale. În ajutorul Maltei a fost lansată Operațiunea *Piedestal*

Viceamiralul Neville Syfret a preluat comanda flotei de război care a ridicat ancora de la gura râului Clyde pe 3 august, escortând 14 nave comerciale. Multe dintre acestea erau nave americane închiriate special – un exemplu notabil este petrolierul *Ohio* – însă cu echipaj britanic. Toate fuseseră dotate cu armament antiaerian, folosit de soldați, iar în drumul său către Gibraltar, convoiul a făcut exerciții intensive de tragere și manevră. Navele care au pornit spre Malta la 10 august alcătuiau un grup impresionant: cuirasatele *Nelson* și *Rodney*, portavioanele de flotă *Victorious*, *Sy Indomitable* și *Eagle*,

bătrânul portavion *Furious*, care avea la bord aparate Spitfire menite să întărească apărarea insulei de îndată ce convoiul ajungea destul de aproape ca ele să poată decola, șase crucișătoare, 24 de distrugătoare și alte câteva nave mai mici. În ochii unui cadet aflat la bordul unei nave comerciale, era „o priveliște minunată” 21.

Trecuseră doar câteva săptămâni de la umilința îndurată în regiunea arctică, așa că Marina Regală era pusă pe fapte mari. Un căpitan de distrugător, locotenentul-comandor David Hill, spunea: „După PQ17, domnea o atmosferă de disperare și o sete de sânge”. Unul dintre grupurile de distrugătoare participante la Operațiunea *Piedestal* conduse de „Jackie” Broome, trecuse prin acea experiență înfiorătoare. Flota a fost zărită trecând de o mulțime de germani și italieni care supravegheau Gibraltarul din Spania și Africa de Nord. Comandanții Axei nu s-au lăsat păcăliți de un fals convoi, care plecase în același timp din Alexandria și înainta greoi în estul Mediteranei. „Am simțit într-adevăr că o parte din grupul nostru intra în strâmtori cu o misiune disperată”, scria George Blundell de pe cuirasatul *Nelson*, „și m-am rugat Stăpânului Lumii să aibă milă”. 22

În data de 11, pe o mare liniștită și azurie, avioanele Spitfire au început să decoleze de pe *Furious*. Acestea s-au îndreptat spre Malta, aflată la 880 km distanță, unde cele mai multe au și ajuns cu bine. În acest moment s-a produs însă primul dezastru. În vestul Mediteranei, sonarele erau afectate de straniile condiții create de întâlnirea dintre apele calde ale mării și curenții reci ai Atlanticului. Astfel, navele erau extrem de vulnerabile la atacurile submarinelor. Chiar în timp ce își luau zborul avioanele de vânătoare, o salvă de torpile trasă de U-73 lovea portavionul *Eagle*, care s-a scufundat în opt minute. Din echipajul de 1 160 de oameni, și-au pierdut viața 260. „Ce spectacol groaznic ne-a oferit când s-a înclinat pe-o parte, s-a întors cu fundul în sus și s-a scufundat cu o viteză înfiorătoare”, scria un martor impresionat. „Oameni și

avioane puteau fi văzuți căzând de pe puntea de decolare în timp ce nava se răsturna... începi să tremuri. Dacă a filmat cineva, filmul ar trebui arătat în toată țara... îmi amintesc că mă gândeam la oamenii rămași înăuntru". 23 în seara aceea, *Furious*, cu puntea de decolare acum pustie, a schimbat cursul și s-a îndreptat către casă. Una dintre navele lui de escortă, distrugătorul *Wolverine*, a reperat un submarin italian și s-a repezit spre el; submarinul s-a scufundat, însă *Wolverine* a suferit pagube serioase.

La 20.45, inamicul a lansat primul atac aerian împotriva convoiului, cu 36 de avioane Heinkel 111 și Ju88, care au decolat din Sicilia. Nu a reușit niciunul să dea o lovitură decisivă; mai mult, patru dintre ele au căzut victimă barajului intens de artilerie. A doua zi, la prânz, a avut loc un atac mult mai serios, cu 70 de bombardiere și bombardiere torpiloare, însoțite de avioane de vânătoare. Bătălia a ținut două ore. Cargobotul *Deucalion* a fost avariat și, ulterior, a fost scufundat de un bombardier torpilor în largul coastelor tunisiene, în ciuda curajoaselor eforturi de salvare depuse de căpitanul Ramsay Brown. În cursul după-amiezii, convoiul a scăpat nevătămat dintr-o ambuscadă a submarinelor inamice. Distrugătorul *Ithuriel* a lovit și a scufundat încă un submarin italian, fiind el însuși avariat.

În seara aceleiași zile de 12 august, Luftwaffe și forțele aeriene italiene s-au întors, o sută de bombardiere și bombardiere torpiloare lansând atacuri din toate direcțiile și de la toate altitudinile, căutând să copleșească apărarea convoiului. Artileriștii de pe nave au tras aproape continuu; cutiile goale se adunau în jurul afeturilor; albastrul strălucitor al cerului era presărat cu norișori de fum negru, ca niște semne de vărsat; zgomotul asurzitor al motoarelor de avion concura cu țăcănitul și bubuitul armelor de toate calibrele. Distrugătorul *Foresight* a fost scufundat, portavionul *Indomitable*, grav avariat de trei bombe capabile să străpungă blindajul. Încă departe de

apele din jurul Siciliei, Syfret și-a retras spre vest navele capitale, lăsând convoiul în grija unei escorte formate din șase crucișătoare și comandate de contraamiralul Harold Burrough.

Acesta a fost momentul în care a început cu adevărat calvarul. La o oră după plecarea lui Syfret, submarinul italian *Axum* a dat o splendidă lovitură: într-un singur atac, a scufundat nava-amiral *Nigeria* și crucișătorul *Cairo*, lovind în același timp petrolierul *Ohio*. Convoiul a rămas astfel fără capacitatea de a dirija operațiunile aeriene, cele două crucișătoare având la bord singurele aparate radio prin care se putea comunica verbal cu avioanele de vânătoare din Malta. Apoi, când a început să se lase întunericul, iar navele britanice să iasă din formație și să se adune în grupuri mici, Luftwaffe s-a întors. Avioanele Ju88 au scufundat navele comerciale *Empire Hope* și *Clan Ferguson* și au avariat grav o a treia, *Brisbane Star*. Curând după aceea, crucișătorul *Kenya* a fost avariat de torpila unui submarin. În primele ore ale zilei de 13 august, vedete-torpiloare germane și italiene au lansat o serie de atacuri care au durat ceasuri întregi. Apărarea era slabă, deoarece Burrough hotărâse că luminarea câmpului de bătălie ar fi ajutat mai mult dușmanul decât pe artileriști. Crucișătorul *Manchester* a primit lovituri mortale, alte patru vase comerciale au fost scufundate, iar un al cincilea a fost lovit. Singura consolare pentru grelele pierderi suferite în apele calde ale Mediteranei a fost aceea că, aici, supraviețuitorii au putut fi salvați într-un număr mult mai mare decât în zonele arctice sau chiar decât în Atlantic.

În zori, avioanele germane s-au întors și au mai scufundat o navă comercială. *Ohio* a suferit noi avarii, dar și-a continuat cu greutate drumul, până ce alte atacuri, declanșate ceva mai târziu, i-au oprit definitiv motoarele. Alte două vase comerciale au fost grav avariate și au trebuit lăsate în grija unui distrugător. La ora 16, conformându-se ordinelor, cele trei crucișătoare rămase s-

au întors și au pornit spre Gibraltar. Trei nave comerciale – *Port Chalmers*, *Melbourne Star* și *Rochester Castle*, aceasta din urmă cu puntea aproape sub apă – s-au luptat să parcurgă ultimii kilometri care le mai despărțeau de Malta, fiind escortate de mici ambarcațiuni de pe insulă. La ora 18, în uralele oamenilor adunați pe meterezele străvechilor fortificații, și-au făcut intrarea în portul La Valletta. Germanii s-au apucat să lichideze navele rămase în urmă, scufundând nava *Dorset*, care fusese avariata, și lovind încă o dată petrolierul *Ohio*. Printr-o minune, atribuibilă în parte construcției sale americane solide, petrolierul și-a continuat drumul remorcat de un distrugător și două dragoare. În dimineața zilei de 15 august, sărbătoarea catolică a Adormirii Maicii Domnului, *Ohio* a intrat în port și a început să descarce. Căpitanul Dudley Mason a primit Crucea George. *Brisbane Star* a ajuns și ea la destinație.

Convoiul *Piedestal* a livrat 32.000 t de alimente, 12.000 t de cărbune și o cantitate de petrol suficientă pentru două luni; din 14 nave comerciale, au scăpat cinci. Demonstrația de agresivitate a Marinei Regale a descurajat încercările flotei italiene de a mai intra în luptă. Oricum, cuirasatele erau imobilizate din cauza lipsei carburantului, iar avioanele britanice au aruncat rachete luminoase peste cinci crucișătoare care ieșiseră în larg, convingându-le astfel că se expun unor pericole inacceptabile. Locotenentul Alastair Marș, comandantul submarinului *Unbroken*, a răzbunat întrucâtva pierderile suferite de britanici, torpilând navele *Bolzano* și *Muzio Attendolo*. La finalul Operațiunii *Piedestal*, comandorul George Blundell, de pe cuirasatul *Nelson*, privea însă în urmă cu pesimism: „Pe cei mai mulți, toată treaba asta ne-a deprimat. Operațiunea «C», de la Crimă, așa i-am spus”. 24 „Marinei îi priesc situațiile imposibile”, spunea BBC. Da, însă cât timp o mai putea duce așa?

Drama de trei zile a Operațiunii *Piedestal* a fost aproape egalată de experiențele și suferințele îndurate de

însoțitorii altor convoaie plecate spre Malta. Nu toți cei care au participat la aceste expediții s-au distins prin comportament; au existat cazuri rușinoase de echipaje care au abandonat navele fără motiv, marinari care au dat fuga la bărcile de salvare în timp ce vasul lor încă mergea. Căpitanul Brown, de pe nava comercială *Deucalion*, rămasă fără o parte din echipaj după ce oamenii dezertaseră prematur de la posturi, avea să scrie dezgustat: „Nu mi-aș fi imaginat că un britanic poate să apară într-o lumină atât de proastă”. 25 Imaginea generală este însă aceea a unei întreprinderi reușite. În iarna lui 1942, ce era mai greu trecuse deja. Mesajele decriptate au permis navelor de război și avioanelor aliate să pună în dificultate linia de aprovizionare a lui Rommel. Pierderile suferite de navele Axei în Mediterana au crescut de la 15 3861 în iulie la 33 791 1 în septembrie, 56 303 t în octombrie și 170.000 t în următoarele două luni. În noiembrie, Montgomery învingea la El Alamein, iar americanii debarcau în Africa de Nord. Curând după aceea, a fost ridicat și asediul asupra Maltei.

Apărarea insulei după 1940 costase Marina Regală un cuirasat, două portavioane, patru crucișătoare, un puitor de mine, 20 de distrugătoare și dragoare și 40 de submarine. RAF pierduse 547 de avioane în aer și alte 160 distruse la sol. Pe uscat, își pierduseră viața 1 600 de civili, 700 de soldați și 900 de membri ai RAF. Pe mare, au pierit 2 200 de marinari de pe nave de război și 200 de pe nave comerciale, plus 1 700 din echipajele submarinelor. Ulterior, în 1943 și 1944, dominația bazinului Mediteranei de către Aliați a fost continuu disputată și, cu toate că s-au înregistrat noi pierderi, balanța s-a înclinat tot mai mult în defavoarea Axei. Principalele responsabilități ale Marinei Regale în ultimii doi ani de conflict au fost să escorteze trupele aliate către noi teatre de luptă, să organizeze și să protejeze o serie de ample operațiuni de debarcare cu mijloace amfibii. Dacă pericolul reprezentat de submarinele și avioanele germane a persistat până către

final - navele de război britanice au suferit pierderi grele în campania din Dodecanez, din toamna lui 1943 - Marina Regală a câștigat bătăliile decisive din conflictul naval european, nu în ciocnirile directe, ci apărând drepturile globale de trecere ale Marii Britanii în fața avioanelor și submarinelor germane. În misiunile ce le-au fost încredințate, majoritatea căpitanilor și echipajelor s-au ridicat la înălțimea așteptărilor impuse de tradiția armei.

Capitolul 12

Furnalul: Rusia în 1942

O consecință a puternicelor emoții și a incredibilelor experiențe trăite în cursul războiului de ruși a fost renașterea sentimentului religios, pe care Stalin nu a căutat să o înăbușe. De Paștile anului 1942, la Moscova au fost ridicate interdicțiile ce se instituiseră pe timp de noapte, iar dr. Sofia Skopina s-a dus la slujbă la marea catedrală ortodoxă din Piața Elohovskaia. „Am ajuns la 8 seara. Era o coadă mică la sfințirea pâștii și ouălor. După o oră, se adunase atâta lume, încât nu mai aveai loc să te întorci și să respiri. În înghesuială, femeile țipau: «M-au strivit! Leșin!» Era atâta umezeală în atmosferă, încât pe coloane se scurgeau picături de apă. Lumânările trecute din mână în mână scoteau spirale de fum. Erau mulți tineri (nu știu de ce veniseră acolo). Câteva mămici își aduseseră și copiii, și erau mulți militari. Stăteau oamenii până și pe crucea cu chipul lui Hristos. Parcă eram la un meci de fotbal. La ora 23, a ieșit preotul și a anunțat că «prieteniile noastre, britanicii, sunt pe punctul de a sosi». Nu mai puteam să respirăm, așa că am ieșit afară, unde am zărit câteva mașini apropiindu-se. Erau britanicii [de la ambasadă]”. 1

Infiriera militară Evdochia Kalinichenko scria în mai: „Avem o mică pauză, pentru prima oară luna asta. I-am așezat confortabil pe răniți, ne-am uscat, ne-am spălat într-o *batiia* [baie publică] adevărată. Am bătut atâtea drumuri. Tot felul de drumuri... Majoritatea drumuri de țară, adesea noroioase, desfundate, stricate de ploii, pline de gropi și

dâmburi. Ți se rupe inima când se hurducăie mașina - cei mai mulți pasageri sunt grav răniți și, pentru unii, zguduirile pot fi fatale. Acum însă e atâta liniște în jur, încât parcă nici nu-ți vine să crezi că e vreun război pe planeta asta. Colindăm prin pădure și adunăm buchete de flori. Soarele strălucește, cerul e senin. Din obișnuință, ne uităm mereu în sus, dar nu se văd decât norii. Credem că nemții au fost în sfârșit opriți și că nu vor încerca să meargă mai departe - și-au învățat lecția la periferiile Moscovei". 2

Dar Kalinichenko spera prea multe și prea devreme. Deși rușii aveau puterea necesară înlocuirii pierderilor îngrozitoare suferite în 1941, erau încă lipsiți de forța combativă și susținerea logistică pentru a putea pătrunde adânc în teritoriul ocupat de inamic. Ofensiva de Anul Nou, realizată cu cinci *fronturi* sau grupuri de armată și dirijată personal de Stalin, a slăbit în intensitate chiar înainte ca dezghețul de primăvară să oprească orice mișcare. Germanii rămâneau pe poziție la sud de Leningrad, continuând să amenințe orașul; au făcut o mișcare ca să taie frontul Volhov și să distrugă Armata a II-a de șoc. Comandantul acesteia, generalul-locotenent Andrei Vlasov, a fost capturat, el formând ulterior pentru naziști o „Armată Rusă de Eliberare”, alcătuită din cazaci.

În Crimeea, germanii au blocat ieșirea vestică din peninsula Kerci, prinzând ca într-un clește o numeroasă armată sovietică, după care au trecut la contraatac. Între 8 și 19 mai, Manstein a înregistrat un nou triumf, spulberând *frontul* din Crimeea și luând 170.000 de prizonieri. Șapte mii de supraviețuitori au reușit să se adăpostească în niște peșteri de calcar până când germanii au aruncat în aer intrările acestora și au pompat gaz în interior. Generalul-locotenent Günther Blumentritt, care a ajuns comandant al Wehrmachtului, scria despre ruși ca despre niște animale sălbatice pentru care nu putea să aibă niciun respect, dar de care, fără să vrea, se temea:

Omul răsăritean este foarte diferit de omologul său

apusean. Este mai bine înzestrat să îndure greutățile, iar pasivitatea aceasta îi induce un nivel ridicat de nepăsare în fața vieții și a morții... Omul răsăritean nu are prea multă inițiativă; este obișnuit să primească ordine, să fie condus. [Rușii] nu dau mare importanță hranei sau îmbrăcăminte. Este surprinzător cât rezistă cu o cantitate de hrană care unui apusean i s-ar părea insuficientă... Contactul direct cu natura le permite acestor oameni să se miște cu ușurință pe timp de noapte sau pe ceață, prin păduri și prin mlaștini. Nu se tem de întuneric, nici de codrii lor fără sfârșit, nici de ger... Siberianul, care este parțial sau pe de-a-ntregul asiatic, este și mai călit... Efectul psihologic al acestui ținut asupra soldatului german obișnuit era considerabil. În acel spațiu parcă fără sfârșit, el se simțea mic și pierdut... Un om care a supraviețuit inamicului rus și climei rusești nu prea mai are ce să învețe despre război.³

Manstein a pledat în favoarea ocrolirii fortăreței Sevastopol, însă Hitler a insistat ca ea să fie cucerită. A fost scos la rampă gigantul tun de asediu de 800 mm, în greutate de 1 350 t, supranumit „Marele Gustav”, cu prețul unor eforturi colosale, deoarece nu putea fi mișcat decât pe șine de tren. Franz Halder și-a exprimat disprețul față de acest tun, un exemplu de risipă specific nazistă de resurse industriale în vederea creării unor arme spectaculoase, considerându-l „o mașinărie foarte impresionantă, dar complet inutilă”. Proiectilele sale de șapte tone și echipa formată din 4.000 de oameni au contribuit mai puțin la capturarea orașului decât perseverența infanteriștilor lui Manstein. Apărătorii orașului au fost bombardati și din aer. Un pilot german de bombardier în picaj, căpitanul Herbert Paber, scria: „Explozie lângă explozie se înălța între ascunzătorile stâncoase ca niște ciuperci otrăvitoare. Peninsula era toată numai foc și fum – dar chiar și de acolo au fost până la urmă luați mii de prizonieri. Nu se poate să nu te uimească o asemenea rezistență... Așa au apărut mereu

Sevastopolul... Zona trebuia literalmente răscolită cu bombele înainte ca ei să dea puțin înapoi". 4

La 4 iulie, când orașul a capitulat în sfârșit după un asediu de 250 de zile, printre cei care au fugit s-au numărat și cei din NKVD, care, mai înainte, își executaseră toți prizonierii. Pierderile colosale suferite în Crimeea au fost puse pe seama incompetenței comandantului sovietic, Lev Mehlis, un favorit al lui Stalin, care respinsese cererile disperate de a le permite soldaților să-și sape adăposturi și tranșee, deoarece le considera un semn de defetism. Singurul aspect salvator al acestui dezastru a fost concedierea lui Mehlis. Sevastopolul i-a costat pe germani 25.000 de morți și 50.000 t de muniție. Asediatorii au fost încă o dată profund impresionați de încăpățânarea cu care li se împotriveau asediații.

Între timp, mai la nord, în timp ce pământul se zvânta după dezgheț, pe 12 mai, generalul Semion Timoșenko a lansat un atac-fulger cu *frontul* de sud-vest în direcția Harkov, care însă a eșuat lamentabil. Din nou rușii au fost încercuiți în urma unui contraatac german, și din nou Stalin a refuzat să permită retragerea. Peste un sfert de milion de oameni și-au pierdut viața, iar comandantul armatei și o parte dintre ofițeri s-au împușcat ca să nu fie luați prizonieri. Supraviețuitorii s-au repliat către sud în derută. Un soldat spunea: „Plângeam în timp ce ne retrăgeam. Fugeam oriunde, numai să scăpăm din Harkov; unii spre Stalingrad, alții către Vladikavkaz. Unde aveam să ajungem - în Turcia?" 5 Lui Hitler îi renăscuse încrederea. A dat uitării pierderile grele din anul anterior și a îmbrățișat opinia colonelului Reinhard Gehlen, șeful serviciului de informații de pe Frontul de Est, că rezervele lui Stalin se epuizaseră. În august, producția germană de muniție și armanent avea să atingă din nou nivelul maxim, după decizia catastrofală din iulie 1941, revocată abia în ianuarie 1942, ca ea să fie redusă în perspectiva iminentei victorii. Este de-a dreptul extraordinar că, după nebuniile strategice din campania precedentă și după greutățile

iernii, Hitler se mai bucura de loialitatea și supunerea ofițerilor săi. În ianuarie 1942, un soldat german din Crimeea descria plin de amărăciune în ce consta hrana sa: o masă caldă pe zi – ciorbă de varză cu câțiva cartofi în ea – o jumătate de pâine o dată la două zile, grăsime, un pic de brânză și miere întărită.

Dar chiar și în asemenea condiții, Wehrmachtul rămânea o mașinărie de război redutabilă. Majoritatea generalilor știau în adâncul sufletului că, prin ei, națiunea germană și întreaga ei armată – faptul că numai SS-ul a săvârșit atrocități era un mit – fuseseră făcute părtașe la crime împotriva umanității, dar mai ales împotriva rușilor, comise încă înainte de declanșarea Holocaustului și pe care dușmanii nu aveau să le ierte niciodată. Considerau că nu au nimic de pierdut dacă luptau în continuare – nimic, în afară de câteva miboane de vieți. Merită subliniat că marea majoritate a victimelor au pierit după 1942. Numai victoriile i-ar fi putut determina pe Aliați să negocieze. Directiva cu privire la operațiunile din vară, dată de Hitler în aprilie, prevedea o concentrare a eforturilor în sud. Obiectivele Operațiunii *Albastru* constau în distrugerea rezervelor pe care le mai avea Armata Roșie, cucerirea Stalingradului și capturarea câmpurilor petrolifere din Caucaz.

Stalin a judecat greșit intențiile inamicului. Anticipând un nou atac împotriva Moscovei, și-a concentrat forțele acolo. Chiar și atunci când i s-a pus înaintea întregul plan al Operațiunii *Albastru*, găsit asupra unui ofițer german de stat-major care murise într-un accident aviatic, Stalin a respins totul ca pe o tentativă de dezinformare. Armatele rusești erau însă mai puternice decât își închipuia Hitler, în condițiile în care 5, 5 milioane de oameni se aflau sub arme, iar producția de tancuri și avioane era într-o creștere rapidă. Deținuții și o parte dintre prizonierii politici au fost eliberați din lagărele Gulagului și înrolați în armată – 975.000 până la finele războiului. Berlinul evaluase producția rusească de oțel din

1942 la 8 milioane t. În realitate, ea va ajunge la 13, 5 milioane t.

Prima fază a Operațiunii *Albastru*, care trebuia să dureze trei săptămâni, a debutat pe 28 iunie cu o ofensivă în direcția râului Don. Hitler a aruncat în luptă 3, 5 milioane de germani și un milion de soldați din țările Axei – italieni, români și Divizia „Albastră” spaniolă, trimisă, ca un gest de bunăvoință, de Franco – aceștia raportând la început succese spectaculoase. Când Lazar Brontman, corespondentul ziarului *Pravda*, a sosit la Voronej, un oraș situat la 480 km de Stalingrad, a găsit acolo o atmosferă calmă și relaxată, datorită distanței care îl separa de inamic. Într-o seară, s-a amuzat privind spectacolul caraghios oferit de zeci de femei care, în lipsa bărbaților, dansau unele cu altele în parcul orașului. Tot ele asigurau și ordinea – Brontman a observat că femeile dirijau traficul mai eficient decât bărbații, dar tindeau să abuzeze de fluiere⁶.

În doar câteva zile însă, atmosfera s-a stricat în mod dramatic. Spre vest, linia frontului sovietic cedase, precipitând o nouă retragere. Bombardierele germane au început să lovească străzile Voronejului, „distrugând orașul fără să întâmpine vreo rezistență” și producând un exod masiv al populației. Speculanții care dețineau automobile le cereau oamenilor disperați trei, patru, chiar cinci mii de ruble pentru privilegiul unei călătorii spre est. Fabricile și instituțiile statului s-au închis una câte una. Când locuitorii orașului au aflat că germanii simt la mai puțin de 50 km depărtare, Brontman scria că Voronejul era „din punct de vedere psihologic pregătit să capituleze” ⁷, lucru care s-a și întâmplat după numai câteva zile.

Înaintarea panzerelor a fost încetinită mai mult de ploi și noroaie decât de acțiunile Armatei Roșii, iar la începutul lui iulie, ea și-a atins obiectivele inițiale. Stalin a dispus atunci singura retragere strategică autorizată din întreg războiul. Când trupele germane și-au continuat ofensiva spre est, dincolo de Voronej, s-au trezit că atacă

pe un teren pustiu. Forțele ruse au reușit să scape dintr-o încercuire care ar fi trebuit să aibă loc la Millerovo, determinându-l pe Hitler să-l concedieze a doua oară pe Bock și să împartă Grupul de Armate Sud în două noi grupuri, A și B, în frunte cu List și Weichs. Führerul era încântat însă de desfășurarea campaniei, care, până în acel moment, fusese mai degrabă o paradă triumfătoare a blindatelor. Infanteria intervenise foarte puțin, iar pierderile erau neglijabile. Alte porțiuni din teritoriul sovietic au căzut și ele în mâinile germanilor. În decursul lunii iulie, panzerelor și-au continuat înaintarea spre sud, în direcția orașului Rostov, sfârșecând *frontul* sudic rus, ale cărui formațiuni căutau scăpare dincolo de Don. Hitler l-a însărcinat pe Friedrich Paulus, un ofițer de stat-major dornic să se remarce, să conducă Armata a VI-a într-un atac-fulger asupra Stalingradului.

Cei mai mulți dintre generalii germani și-au dat imediat seama de nesăbuința acestei decizii. Importanța strategică a orașului care purta numele lui Stalin era scăzută, irelevantă pentru obiectivul principal, acela de a curăța zona Caucazului și de a pune mâna pe rezervele de petrol de acolo. În plus, pe cât își dorea Hitler să obțină o victorie simbolică, pe atât era de hotărât Stalin să i-o refuze. Liderul sovietic se temea că, dacă Stalingradul cădea, trupele germane își vor relua înaintarea spre nord, în direcția Moscovei. Iată de ce a ordonat ca orașul de pe Volga să reziste cu orice preț și a trimis în apărarea lui trei armate din rezerva strategică. Scena era astfel pregătită pentru una dintre bătăliile decisive ale acestui război, o ciocnire între voințele celor doi dictatori.

Spiritul majorității cetățenilor sovietici era încă neînfrânt, dar catastrofele din primăvară și vară le-au afectat serios moralul. Unii nutreau speranța că Aliații occidentali le vor sări în ajutor. Pavel Kalitov, comisarul unui grup de partizani din Ucraina, scria în data de 8 iulie: „Suntem foarte bucuroși că Anglia bombardează România cu asemenea succes și că americanii o să debarce în

Franța". Asemenea speranțe erau foarte prețioase, dar false. Bombardamentele britanice s-au bucurat de atenție mai mult din motive propagandistice decât datorită succeselor obținute pe teren, iar până la deschiderea unui al doilea front mai erau doi ani. Înainte de 1943, livrările de armanent și hrană ale Occidentului au contribuit nesemnificativ la satisfacerea uriașelor nevoi ale Uniunii Sovietice. Tot ce a reușit națiunea lui Stalin în 1942 a reușit aproape fără niciun ajutor.

Nu putem evidenția îndeajuns suferințele soldaților ruși, victime ale intemperiilor, ale incompetenței propriilor lideri și, nu în ultimul rând, ale inamicului. „Noaptea era grozav de întunecoasă” 8, scria căpitanul Nikolai Belov, descriind momentul în care soldații lui coborâseră din tren în spatele frontului. „Tot batalionul a luat-o în direcția greșită. Ne-am învârtit în cerc întreaga noapte, 30 km prin noroiul gros”. Peste două săptămâni, nota: „Avem doar câteva puști vechi pentru tot batalionul”. În data de 10 mai, soldații au ocupat o poziție în apropierea unui sat numit Bolșoi Sinkoveț: „De două zile am rămas fără hrană. Suntem cu toții lihniți”. Două zile mai târziu, cei 500 de soldați au mai primit 41 de puști. La 17 mai, batalionul a parcurs în „marș forțat” aproape 50 km, pierzând 41 de oameni care nu reușiseră să țină pasul. Fapt deloc surprinzător, dacă ne gândim că nu mai mâncaseră de două zile. Belov scria: „Toată lumea e furioasă pe comandanți - și nu fără temei”. Calvarul lor a continuat zi după zi. „Ajuns în Zelionaia Dubrava, după un marș de 35 km pe timpul zilei. E insuportabil de cald, suntem frânți de oboseală. Iarăși nu e nimic de mâncare. Mulți nu reușesc să țină pasul. Sedov plânge. Nu mai poate să meargă”. Oamenii lui Belov au ajuns să scormonească pe câmp după cartofi putreziți, rămași din recolta precedentă. Primele lor acțiuni împotriva germanilor s-au soldat cu pierderi uriașe: la 15 iulie, Belov raporta că din toată compania nu mai rămăseseră decât cinci oameni.

La mijlocul verii lui 1942, previziunile Aliaților

privind soarta Rusiei continuau să fie sumbre. Pe 15 iulie, un agent britanic de informații scria: „Am sentimentul că, oricât ar fi pierdut germanii, Armata Roșie a pierdut mai mult... Sevastopol a fost... o mare ispravă a armatelor sovietice și a demonstrat ce forță colosală are Armata Roșie în defensivă – dacă îi e prielnic și terenul... [Dar] tot nu este în stare să-i înfrunte pe germani pe terenul deschis din sudul Rusiei... în ansamblu, germanii au de partea lor majoritatea atuurilor... Posedă o mașinărie de război superioară... Măsura în care vor izbuti germanii să-și fructifice victoriile va depinde de capacitatea Armatei Roșii de a-și menține coeziunea în timpul retragerii până când va ajunge în spatele unor obstacole naturale considerabile sau într-o zonă mai propice acțiunilor defensive”. 9

Este important să plasăm evenimentele aceluia an într-un context mai larg. În 1941, Rusia a suferit 27, 8% din totalul pierderilor suferite de ea pe parcursul războiului. Dezastrele de la Harkov, din Crimeea și din peninsula Kerchi s-au soldat însă cu pierderi și mai însemnate. Când acestora li s-a adăugat și Stalingradul, întreg anul 1942 a costat Rusia 28, 9% din totalul pierderilor provocate de conflict, 133% din efectivele Armatei Roșii aflate în linia întâi. Posteritatea știe că Stalin a tras de aici o serie de învățăminte vitale, începând să lase hotărârile de natură militară în seama generalilor competenți și concediindu-i pe nepricepuți. Armele produse de industria mutată dincolo de Urali au început să ajungă la armata sovietică, sporind forța acesteia în timp ce forța Axei scădea. În vara lui 1942 însă, nimic din toate acestea nu era evident. Germania era de neînvinc pe câmpul de luptă, iar Rusia își trăia ultimele clipe.

Aproape toate încercările britanicilor și, ulterior, ale americanilor de a colabora cu sovieticii au eșuat pe fondul secretomaniei, al incompetenței, al relei-voințe și al sărăciei mijloacelor de care dispunea aliatul lor. Marina Regală ceruse ajutorul navelor și avioanelor sovietice pentru a apăra convoaiele aflate în drum spre Murmansk și

Arhanghelsk, însă reacțiile rușilor fuseseră dezamăgitoare. În august 1942, un aparat Cătălină al RAF a transportat în nord-vestul Rusiei doi agenți SIS, pe care sovieticii acceptaseră să-i parașuteze în nordul Norvegiei. În schimb, cei doi au fost reținuți vreme de două luni în completă izolare și apoi parașutați în hainele de vară cu care veniseră, dar nu în Norvegia, ci în Finlanda, unde au fost rapid arestați, torturați și executați. Ulterior, britanicii și-au dat seama că cooperarea cu rușii era o afacere exclusiv unilaterală; că lăsarea personalului aliat la mila sovieticilor se putea dovedi fatală.

Cu toate acestea, guvernele occidentale s-au dat peste cap ca să mențină o oarecare unitate. În august 1942, când generalul Anders, care suferise în închisorile lui Stalin între 1939 și 1941, s-a întâlnit cu Churchill la Cairo, a acuzat vehement Uniunea Sovietică: „În Rusia, i-am zis, nu există nici justiție, nici onoare și niciun om în al cărui cuvânt să poți avea încredere. Churchill mi-a atras atenția că, folosit în public, un asemenea limbaj s-ar dovedi extrem de periculos. Nu se va întâmpla nimic bun, mi-a spus el, dacă îi supărăm pe ruși... Churchill a încheiat discuția afirmând că, în opinia lui, Polonia va ieși din război mai puternică și mai fericită”. 10 Anders s-a lăsat convins că „noi, polonezii, porneam acum spre casă (cel puțin așa credeam) pe un drum nou, mai lung, într-adevăr, însă cu mai puține obstacole” 11. Puterile occidentale și-au dat toată osteneala să susțină o atare iluzie.

Germanii au dat peste primele unități ale *frontului* Stalingrad în data de 23 iulie, la o distanță de aproximativ 140 km vest de oraș. În noaptea aceea, Hitler a comis o gafă ce se va dovedi decisivă pentru soarta războiului din Est. A emis o nouă directivă în care declara atinse obiectivele Operațiunii *Albastru*. Grupului de Armate A i s-a ordonat să ocupe câmpurile petrolifere din Caucaz, aflate la 1 200 km depărtare de pozițiile pe care le ocupa la ora aceea - o înaintare mai lungă decât cea de la Linia Siegfried la Canalul Mânecii din mai 1940. Nu peste multă

vreme, formațiunile grupului s-au trezit că trebuie să susțină un front lat de 800 km cu forțe cel puțin insuficiente și în condițiile unei îndărătnice rezistențe sovietice. În paralel, Grupul de Armate B a declanșat operațiunile menite să închidă complet un front situat de-a lungul Volgăi și să cucerească Stalingradul. Manstein a fost transferat în nord, împreună cu cinci divizii de infanterie și artileria de asediu pe care o întrebuințase la Sevastopol, cu misiunea de a pune capăt istovitoare rezistențe a Leningradului - în urma unei schimbări de politică, Berlinul era acum nerăbdător să ocupe orașul. Veștile primite ulterior de la Armata a VI-a arătau că înaintarea spre Stalingrad se făcea cu dificultate. Agasat, Hitler a ordonat transferul Armatei a IV-a Panzere din zona Caucazului în sprijinul lui Paulus. În felul acesta, el și-a divizat forțele într-un fel care diminua șansele elementelor componente de a-și atinge obiectivele.

Luna august a anului 1942 a adus însă noi catastrofe pentru Armata Roșie. Unul dintre favoriții lui Stalin, veteranul bolșevic Semion Budionnîi, s-a făcut vinovat de o serie de înfrângeri catastrofale în nordul Caucazului. Armata a VI-a a zdrobit forțele rusești de pe Don, la est de Kalaci, luând 50.000 de prizonieri; o întreagă armată sovietică de tancuri s-a dezmembrat, echipajele panicându-se și abandonând vehiculele. La 21 august, Paulus a lansat un atac-fulger dinspre Don spre Volga, croindu-și drum printre apărători cu ajutorul bombardierelor în picaj. În două zile, forțele lui au ajuns pe malurile râului, la 15 km nord de Stalingrad. Capturarea orașului părea iminentă, Paulus trimițându-i lui Hitler o schiță a planului său privind retragerea Armatei a VI-a în cantonamentul de iarnă. Departe, în sud, pe 9 august, trupele de vânători de munte au ocupat Maikop, cel mai accesibil dintre câmpurile petrolifere din Caucaz, unde acțiunile de distrugere întreprinse anterior de sovietici s-au dovedit atât de temeinice, încât s-a considerat necesară aducerea de echipament din Germania pentru forarea de noi puțuri.

Vârfurile de lance ale Grupului de Armate A au început ofensiva în direcția Mării Caspice. Armata a XVII-a a pornit prin munți spre sud, către Marea Neagră.

Întreaga ofensivă caucaziană a fost paralizată de ordinele lui Hitler ca rezervele de combustibil și muniție să fie trimise lui Paulus. Cu toate acestea, în rândurile ierarhiei naziste de la Berlin renăscuse optimismul. Rommel era la porțile orașului Cairo. Producția de armament era în creștere. Aliații japonezi înregistraseră victorii răsunătoare, iar consecințele succeselor Marinei SUA din Marea Coralilor și de la Midway nu erau încă pe deplin înțelese. Submarinele lui Dönitz dădeau lovituri grele convoaielor din Atlantic. Un comandant italian de submarin a raportat că scufundase un cuirasat american, fiind decorat de Mussolini pentru această născocire plină de fantezie. Moralele civililor germani părea să reînvie.

Doar tehnocrații, care știau secretele economice și industriale ale Reichului, nu își făceau iluzii. Lipsa mâinii de lucru rămânea o problemă cronică, iar producția de avioane a Germaniei creștea, dar se baza pe modele învechite. Generalul Halder nota în jurnal pe 23 iulie: „Tendința cronică de a subestima capacitățile inamicului capătă treptat proporții grotești”. În septembrie, dificultățile întâmpinate de Germania au crescut rapid. Soldații care luptau în munții din sudul Rusiei aveau de făcut față viscolelor, iar schimbarea repetată a obiectivelor a avut efecte nefaste asupra operațiunilor. Înaintarea trupelor era amânată sau oprită întruna din cauza lipsei combustibilului – Armata I Panzere a fost imobilizată vreme de trei săptămâni, oferindu-le comandanților lui Stalin un prețios respiro. Aproape toate avioanele disponibile fuseseră trimise la Stalingrad, fără a se ține cont de impactul asupra altor operațiuni. La 12 septembrie, primii soldați germani pătrundeau în oraș.

De-a lungul frontului rusesc, soldații și civilii sovietici înțelegeau prea puțin dificultățile uriașe pe care le întâmpinau germanii, văzând numai tragedia prin care

treceau ei și ai lor din pricina eșecurilor suferite pe câmpurile de bătlăie, a măcelurilor și foametei. La 23 octombrie, comisarul Pavel Kabtov scria exasperat din Lagovo, după ce primise un nou ordin de retragere: „Civili plâng. Totul trebuie evacuat. Peste tot sunt plânsete, lacrimi și durere. Gândiți-vă: suntem în pragul iernii, iar ei trebuie să iasă în frig cu cei mici... Încotro s-o apuce? Trupele noastre se retrag. Nemții exploatează un punct slab din linia noastră. Ziarele noastre folosesc adesea expresii precum «sub presiunea unor forțe inamice superioare». Dar noi? Noi de ce nu putem să masăm asemenea «forțe superioare»? Ce se întâmplă? Am învățat multe în ultimele șaisprezece luni. E atât de greu să abandonăm așezările... Alte victime, alte chinuri nenorocite, alte blesteme aruncate în capul nostru. [Țăranii spun]: «Așa-s ăștia, apărătorii noștri.»” 12

O bătrână i-a vorbit lui Vasih Grossman în termeni foarte duri despre conducătorii țării: „Nătărăii ăștia le-au permis [dușmanilor] să ajungă în inima țării, pe Volga. Le-au făcut cadou jumătate din Rusia” 13 De la Kremlin veneau lozinci noi: „Niciun pas înapoi... Singura circumstanță atenuantă este moartea”. Stalin, aflat în pericol de a pierde jumătate din teritoriul european al Uniunii Sovietice, și-a dat o întâlnire cu realitatea care s-a dovedit a fi de importanță vitală. În septembrie, l-a numit pe Jukov în funcția de locțiitor al comandantului suprem, după care l-a trimis să organizeze apărarea Stalingradului și să pregătească o contraofensivă de proporții. El admitea astfel necesitatea subordonării ideologiei imperativelor militare. Cuvântul „ofițer”, până atunci interzis, a fost reintrodus în Armata Roșie, iar comandanții militari n-au mai fost subordonați comisarilor politici. Din acel moment, înaintarea în grad avea să se facă doar pe bază de competență. S-a recunoscut și valoarea simbolică a medaliilor – până în 1945, Armata Roșie a acordat 11 milioane de medalii; Armata SUA, doar 1, 4 milioane.

Stalin, care, spre deosebire de Hitler, învățase din

cele întâmplute, a delegat controlul operațional al frontului, chiar dacă autoritatea lui supremă nu a fost niciun moment pusă la îndoială. Aceste măsuri radicale erau indispensabile îmbunătățirii eficienței lamentabile a Armatei Roșii din vara lui 1942. „Trebuie să învățăm și iar să învățăm”, scria comisarul Pavel Kalitov la 4 septembrie 1942. „Pentru început, nu trebuie să mai fim atât de neglijenți”. 14 Nikolai Belov descrie cu tristețe o inspecție făcută de un ofițer superior personalului de instruire al armatei: „Rezultate deplorabile. Iusefi” – termenul peiorativ folosit în Armata Roșie pentru soldații din Kazahstan – „nu știu să se întoarcă la stânga sau la dreapta. Ce gloată – niște tăntălăi. Dacă ne mai trimit mulți kazahi, soarta noastră e ca și pecetluită”. 15 însă Armata Roșie chiar învăța, cu multă trudă e adevărat, și primea noi și impresionante întăriri în oameni, tancuri și avioane.

În toamna și iarna lui 1942, cenușiul și ternul oraș industrial Stalingrad s-a transformat în scena unora dintre cele mai teribile înclăștări din întreg războiul. Duminică, 23 august, germanii au început atacul cu raidul a 600 de avioane – în primele 14 ore, se spune că ar fi murit 40.000 de civili, aproape la fel de mulți ca în cursul campaniei de bombardamente asupra Marii Britanii din

1940 – 1941. După aceea, Luftwaffe a continuat să atace fără încetare. „Am bombardat zonele incendiate ale câmpului de luptă de la Stalingrad cât a fost ziua de lungă”, scria pilotul german Herbert Pabst. „Îmi este imposibil să înțeleg cum de mai pot trăi oameni în infernul acela, dar rușii se mențin cu fermitate pe pozițiile lor, printre ruine, în viroage, în pivnițe și în haosul scheletelor contorsionate de oțel ale fabricilor”. 16 Paulus a lansat primul atac terestru major în ziua de 13 septembrie, lupta ducându-se după aceea printre ruine. Generalul Vasili Ciuikov, comandantul Armatei 62, scria: „Străzile orașului sunt moarte. În copaci nu a mai rămas nicio rămurică înverzită; totul a pierit în flăcări”. 17

Construcțiile de beton ale terminalelor de transport și ale uzinelor orașului au fost rapid transformate în mormane de moloz, devenind scena unui măcel. Numele lor, cu totul neatrăgătoare, au rămas pe vecie în legenda Marelui Război de Apărare a Patriei: silozul de lângă gara Numărul 2, gara de marfa, gara Numărul 1, uzina chimică „Lazur”, uzina metalurgică „Octombrie Roșu”, uzina de tractoare „Dzerjinski”, turnătoria de tunuri „Baricadele”, în prima fază a bătăliei, rușii au ocupat un perimetru de 50 km pe 30 km, care s-a micșorat însă rapid. La insistențele lui Stalin, trei armate de infanterie au fost trimise să contraatace pe flancul de nord, dar au fost respinse de inamic. Germanii, la rândul lor, au lansat atacuri repetate în încercarea de a cuceri două obiective importante: Cota 102, o movilă tătarească înaltă de 107 m, și punctul de traversare a fluviului Volga aflat imediat după Piața Roșie, pe unde ajungeau în oraș întăririle și proviziile și se evacuaau răniții. În unele nopți, până la două, trei mii de răniți ruși erau trecuți, pe întuneric, peste fluviul plin de sloiuri de gheață, până pe malul estic, aflat la 1, 5 km distanță.

Ambarcațiunile care îi evacuaau pe răniți se întorceau încărcate cu soldați și muniție. Oamenii erau îngrămădiți pe feriboturi și puși să treacă fluviul sub atacurile Luftwaffe – uneori chiar în plină zi, într-atât de presante erau necesitățile asediului. Mitraliorul unei astfel de ambarcațiuni, Aleksandr Gordeev, îi privea compătitor pe soldații care se agățau de balustrade ca să nu coboare în cală: „Ofițerii îi obligau să coboare lovindu-i cu picioarele, iar subofițerii înjurau și urlau. Baida [maistrul lui] și doi marinari voinici îi înșfăcau pe recalcitranți și le făceau vânt pe scară. La bord s-au adus lăzi cu obuze, gloanțe și rații. Uitându-mă la grămada de cutii cu muniție, aflată la doi pași de mitraliera noastră, îmi imaginam deja ce s-ar întâmpla dacă am fi loviți”. 18 Curând, a avut ocazia să vadă cum un alt feribot încărcat cu răniți e scufundat de aviația germană. „Răniții, în număr de peste

o sută, stăteau așezați sau întinși în cabine, în vreme ce din cală ieșeau cei care voiau să scape. Exploziile bombelor erau acoperite de un vaier continuu”. 19

Noile unități erau aruncate în luptă pe măsură ce soseau. Comandantul Armatei 62, generalul Vasili Ciuikov, spunea: „Timpul se măsoară în sânge”. Explozia bombelor și obuzelor, pârâitul armelor de calibru mic și bubuiturile înfundate ale mortierelor încetau rareori, fie zi, fie noapte. Mai târziu, Ciuikov avea să afirme despre Stalingrad: „Apropiindu-se de locul acesta, soldații spuneau: «Intrăm în iad.» Iar după ce petreceau o zi, două aici, spuneau: «Nu, ăsta nu e iadul, e de zece ori mai rău.» 20 O tânără femeie-soldat spunea: «Mi-am imaginat cum putea să arate războiul – totul în flăcări, copii plângând, pisici alergând de colo, colo, iar când am ajuns la Stalingrad, mi-am dat seama că exact așa era, doar că mult mai cumplit.»” 21 Tânăra se înrolase alături de un grup de prietene din Tobolsk, orașelul ei din Siberia. Majoritatea au fost trimise în orașul asediat și puține l-au mai părăsit în viață.

Bătălia s-a dus în condiții care au permis soldaților ruși să-și arate calitățile deosebite de luptători în spații restrânse. Nu mai era loc pentru asalturile vijelioase ale panzerelor, nici pentru ingenioase manevre de învăluire. Zi de zi, soldații germani, tunurile și tancurile lor încercau doar să-și taie drum către malul Volgăi, metru cu metru, printre movilele de zidărie căzută, în care rușii se ghemuiau, înjurau, răbdau de foame, înghețau, luptau și mureau. Asupra unui soldat sovietic mort s-a găsit o scrisoare trimisă de băiețelul lui: „Îmi e foarte dor de tine. Te rog să vii pe la noi, vreau așa de mult să te văd, fie și o singură oră. Îmi curg lacrimile în timp ce scriu asta. Tați, vino te rog să ne vezi”. 22

Ciuikov îi descrie lui Vasili Grossman senzația de pă sare pe care o avea: „Peste tot sunt focuri de armă și bubuituri. Trimiți un ofițer de legătură să afle ce se întâmplă, dar e omorât Atunci începi să tremuri din cauza tensiunii... Cele mai cumplite momente erau acelea în care

ședeai acolo ca un idiot, în jurul tău vuia bălălia, iar tu nu aveai ce să faci”. 23 La 2 octombrie, cartierul general al lui Ciuikov a fost înghițit de un torent de petrol în flăcări, provenit de la niște rezervoare din apropiere, care explodaseră după ce fuseseră lovite de bombele germane. O coloană de fum și flăcări s-a ridicat în aer, 40 de ofițeri murind pe loc. Uzina de tractoare a fost scena unor lupte de coșmar, apărătorii – murdari, epuizați și pe jumătate morți de foame – străduindu-se să respingă tancurile germane care înaintau printre ruine. La un moment dat, capul de pod al sovieticilor de pe malul vestic al fluviului s-a redus la numai o sută de metri.

Rușii luptau cu o disperare amplificată, ca de obicei, de constrângeri. Retragerea neautorizată se plătea cu moartea. Vasili Grossman scria următoarele: „În acele zile de neliniște, când bubuitul luptei se auzea până în suburbiile Stalingradului, când, noaptea, vedeai pe cer rachete și fasciculele albăstrui ale proiectoarelor, când au apărut pe străzile orașului primele camioane stâlcite de șrapnel, cărând răniții și bagajele comandanților care se retrăgeau, când primele pagini ale ziarelor au anunțat primejdia de moarte în care se găsea țara, în multe inimi s-a strecurat frica și mulți ochi au privit dincolo de Volga”. Grossman voia, firește, să spună că mulți se gândeau să fugă din acel iad. Cei care au încercat acest lucru au plătit scump – în jur de 13.500 de soldați au fost executați la Stalingrad după ce au fost acuzați de lașitate sau dezertare și mulți alții au fost omorâți pe loc. Într-un document tipic din 23 septembrie, Beria raporta că, în ultimele 24 de ore, „detașamentele de blocare” ale NKVD-ului condus de el reținuseră 659 de persoane. Șapte „lași” și un „dușman al poporului” au fost împușcați în fața camarazilor lor. Alți 24 erau încă reținuți, printre ei numărându-se un „spion”, trei „trădători de țară”, opt „lași” și opt „dușmani ai poporului” 24.

Paulus a lansat atacuri repetate, însă forțele lui s-au dovedit de fiecare dată prea slabe ca să străpungă

apărarea. Nu era loc de subtilități, ci doar de o sută de înțeleștări zilnice între germanii și rușii care îndurau aceleași privațiuni. Ciuikov și-a desfășurat trupele cât mai aproape de liniile inamicului, pentru a descuraja atacurile Luftwaffe. Bombardamentul distrusese orașul, însă, așa cum aveau să descopere Aliații, ruinele reprezentau niște bariere antitanc redutabile, fiind și mai ușor de apărat decât străzile libere și clădirile intacte. Soldaților, aproape fără excepție, le era mereu foame și frig. Lunetiștii și mortierele aduceau moartea imprudenților. Mulți soldați și-au pierdut viața adunând muniție sau stând la coadă la bucătăriile de campanie. La fel au pățit și femeile. Ciuikov a lăudat fără rezerve contribuția telegrafistelor, a infirmierelor, a funcționarelor și a celor care supravegheau cerul.

Vântul înghețat ardea obraji până se făceau de un roșu închis. Fiecare zi aducea o nouă criză locală, în timp ce noaptea rușii treceau dincolo de râu doar atâția soldați cât să-și poată apăra perimetrul precar. Moscova a sentimentalizat multe episoade în scop propagandistic, un exemplu fiind povestea unui pușcaș marin pe nume Panaiko, al cărui cocteil Molotov a luat foc, prefăcându-l într-o torță umană. Nefericitul s-a dus împleticindu-se în direcția unui tanc german, unde a aruncat un al doilea cocteil în masca radiatorului, flăcările cuprinzând atât tancul, cât și pe om. Unele povești de genul acesta erau îndoielnice, multe însă nu. „Curajul e molipsitor aici, așa cum este lașitatea în alte locuri” 25, scria Vasili Grossman, și avea dreptate. Ordinele lui Stalin erau simple și ușor de înțeles: orașul trebuia apărat până la ultimul om.

Ghinionul lui Hitler a făcut ca bătălia să se ducă în spiritul care caracteriza Armata Roșie. Un ofițer Panzergrenadier scria următoarele: „Pentru o singură casă ne-am bătut cincisprezece zile cu mortiere, mitraliere, grenade și la baionetă. Frontul este un coridor între niște camere arse... Strada nu se mai măsoară în metri, ci în cadavre. Stalingradul nu mai este un oraș. Ziua, este un

imens nor de fum fierbinte, orbitor; un uriaș furnal încins și luminat de flăcări. Iar la căderea nopții – una dintre nopțile acelea care ard, urlă și sângerează – câinii se aruncă în Volga și înoată desperați spre malul celălalt. Nopțile Stalingradului sunt o teroare pentru ei. Animalele fug din acest iad; cele mai tari pietre nu-i rezistă multă vreme; numai oamenii îl îndură”.

Trebuie menționat că, deși bătălia dată de oamenii lui Ciuikov era crucială, de-a lungul sutelor de kilometri de front, luptele au continuat cu aceeași intensitate pe tot parcursul toamnei și al iernii, făcând mai multe victime decât la Stalingrad. „Salutări dragei mele Marusia și fiicei mele, Tania!” scria comisarul de partizani Pavel Kalitov, aflat în Ucraina. „Vă înștiințez că sunt încă în viață și sănătos. Suntem în același loc, adică pe cursul superior al râului Șelon. Ducem lupte grele zilele astea. Nemții au trimis împotriva noastră tancuri, avioane, artilerie și mortiere. Partizanii noștri se bat ca niște lei. Pe 7 iunie, Vasia Bukov a omorât cu pușca lui cincisprezece nemți. Ne descurcăm foarte greu cu ei fiindcă sunt bine înarmați. Pentru hrană depindem foarte mult de localnici, care sunt oameni de treabă. Nemții sunt mulți, noi suntem puțini, și de aceea nu dormim mai mult de 2 – 3 ore pe noapte. Ieri am fost la *bania* [baia publică] după bătălie și mi-am amintit cum, pe timp de pace, gustam puțină votcă după ce ieșeam de la baie și ne odihneam ca lumea sau cum, la sfârșit de săptămână, mergeam la pescuit. Cum se mai simte sora ta, Șura? S-a mai întremat după foametea pe care a îndurat-o la Leningrad?” 26 Și încheie pe un ton optimist: „Fasciștii nu mai luptă anul ăsta la fel de bine ca anul trecut”.

Condițiile din Leningrad s-au îmbunătățit treptat, dar al doilea oraș ca mărime al țării era în continuare bombardat. Locuitorii sufereau încă de foame, dar majoritatea primeau acum destulă hrană cât să nu moară. În martie 1942, autoritățile au început o campanie de curățare a străzilor de zăpadă, resturi și moloz, la care au

participat sute de mii de cetățeni. În aprilie, a fost numit un nou comandant, generalul-locotenent Leonid Govorov. Deși taciturn, artileristul de 45 de ani s-a dovedit a fi un om inteligent, cultivat și cu suflet. Iată ce raporta NKVD de la Leningrad în vara lui 1942: „În legătură cu îmbunătățirea situației alimentare din Leningrad, mortalitatea a scăzut cu o treime... Numărul cazurilor de folosire a cărnii umane ca hrană a scăzut. Dacă în mai au fost arestate sub această acuzație 236 de persoane, în iunie au fost reținute numai 56”. 27

Pentru soldații de pe Frontul de Nord însă, ororile nu au încetat. Nikolai Nikulin nota în jurnalul său pe 18 august că din divizia lui mai rămăseseră doar câțiva bucătari și subofițeri. Se plângea că porția de terci de la micul dejun era adesea amestecată cu bucăți de șrapnel și era mereu chinuit de sete: „În timpul nopții, m-am târât de două ori până la un crater de obuz ca să beau niște apă. Era groasă și maronie, semăna cu cafeaua și mirosea a explozibil și a încă ceva. Dimineată, am văzut ieșind din crater o mână îndoită și înnegrită. Tunica și pantalonii îmi sunt țepeni din pricina noroiului uscat și a sângelui, parcă ar fi făcuți din carton. La genunchi și coate am găuri de cât m-am târât. Mi-am aruncat casca – nu-s mulți care o mai poartă; de obicei, te ușurezi în cască, după care o azvârli din tranșee. Cadavrul de lângă mine pute îngrozitor; simt o grămadă în jur, și mai vechi, și mai noi. Unele se înnegresc pe măsură ce se usucă și zac în tot felul de poziții. Ici și acolo, în tranșee, se zăresc părți de corp îngropate în noroi – o față turtită, o mână, toate de culoarea pământului. Călcăm pe ele”. 28

La sfârșitul lui august, germanii au renunțat brusc la strategia asediului și au lansat împotriva Leningradului o ofensivă de proporții. Când ea a eșuat, rușii au ripostat cu o contraofensivă, obținând succese spectaculoase. Viața culturală a orașului a renăscut întrucâtva: s-au organizat expoziții, concerte și un spectacol cu Simfonia a VII-a de Șostakovici la Sala Filarmonică. Leningrădenii erau acum

destul de încrezători în propria supraviețuire ca să se gândească și la conaționali lor care sufereau la Stalingrad. Vera Imber scria: „Se vede pe chipurile oamenilor, în tramvaie, pe stradă: ne gândim tot timpul cu părere de rău la Stalingrad... Acum, totul se va decide la Stalingrad – soarta întregului război”. 29 Pe toată durata iernii lui 1942, Leningradul a fost bombardat din aer și de la sol. Un baraj de artilerie a început chiar în timpul unui spectacol de teatru. Pe la jumătatea actului al doilea al premierei unei comedii despre Flota Balticii, intitulată *Ce mare e marea cea mare*, în fața cortinei și-a făcut apariția un actor care a întrebat publicul: „Ce facem, tovarăși? Ne adăpostim sau continuăm?” Ca răspuns, au izbucnit aplauze furtunoase și s-a strigat „continuați”! La 12 ianuarie 1943, Govorov era gata să lanseze o nouă ofensivă cu scopul de a sparge încercuirea. Jukov a vizitat din nou orașul și și-a pus amprenta asupra operațiunilor. Neinteresându-l pierderile ca de obicei, el a întrebat sarcastic: „Cine sunt lașii ăștia ai dumitale care nu vor să lupte?” La 16 ianuarie, a fost recucerită poziția-cheie de la Șlisselburg, iar două zile mai târziu s-a anunțat oficial că blocada a fost spartă. În oraș, celebra poetă Olga Bergholz scria: „Fericirea aceasta, fericirea Leningradului eliberat, nu va fi nicicând uitată. Blestematul cerc a fost rupt”. 30 La 3 martie, un alt cetățean, Igor Ceaiko, scria: „Un gând se scrie cu litere de foc în mintea mea: de acum pot să înfrunt orice... Primăvara e un simbol al vieții. Nemții ne bombardează iar, dar amenințarea pălește în lumina soarelui”. 31

Pisicile, care fusese mâncate aproape în totalitate, au redevenit deodată utile – un tren întreg de războinici felini a fost trimis în oraș spre a lupta cu șobolanii. Bombardamentul germanilor, motivat acum mai degrabă de răutate decât de vreun scop militar, a continuat pe parcursul întregului an 1943, punctul culminant fiind atins în iulie. Abia în ianuarie 1944 a reușit Armata Roșie să respingă trupele inamice până la o distanță de la care

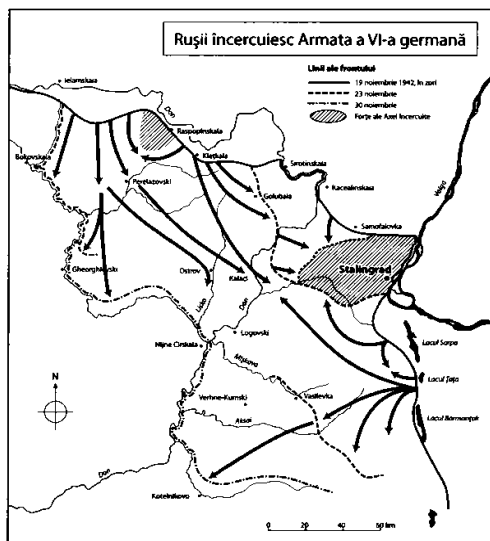
obuzele acestora nu mai puteau să atingă orașul. Soarta Leningradului s-a decis însă în primăvara lui 1942, când a devenit limpede faptul că oamenii care supraviețuiseră blocadei puteau fi hrăniți. Oficial, s-a spus că în cursul asediului au murit 632 253 de oameni; se crede însă că cifra adevărată ar trece de un milion. Propaganda sovietică a cenzurat multe dintre cele petrecute în perioada de agonie a orașului. Când Olga Bergholz a vizitat Moscova la sfârșitul lui 1942 pentru a vorbi la radio, i s-a pus în vedere să nu sufle o vorbă despre ororile blocadei: „Mi-au spus că leningrădenii sunt eroi, dar ei nu știau în ce consta acest eroism. Nu știau că am răbdat de foame, nu știau că oamenii mureau de foame”. 32

Din punct de vedere strategic, luptele din Nord au fost de mai mică însemnătate decât bătălia pentru Stalingrad. Cu toate acestea, experiența Leningradului este cel puțin la fel de importantă dacă vrem să înțelegem de ce Uniunea Sovietică a ieșit învingătoare din al Doilea Război Mondial. Este de neconceput ca britanicii să se fi mâncat vreodată unul pe altul în loc să predea

Londra sau Birmingham în mâinile inamicului. Sau să fi fost obligați de generali și politicienii lor să reziste cu orice preț. Coerciția a jucat un rol esențial în supraviețuirea Leningradului ca și în supraviețuirea întregii națiuni conduse de Stalin. Dacă locuitorilor orașului li s-ar fi oferit, în februarie 1942, posibilitatea de a se preda contra asigurării hranei, cu siguranță că ar fi acceptat. În Uniunea Sovietică însă, posibilitatea unei astfel de alegeri nu exista, iar cei care au încercat totuși să aleagă au fost împușcați. Atât Hitler, cât și Stalin au demonstrat o încăpățănare obsesivă în legătură cu Leningradul. A lui Stalin a fost până la urmă răsplătită, printre munți de cadavre. Un popor capabil să îndure asemenea greutăți demonstra calități ce lipseau cu desăvârșire Alianților occidentali și indispensabile pentru distrugerea nazismului. Licităția cruzimii și a sacrificiului a fost câștigată de dictatorul sovietic.

În timp ce leningrădenii se bucurau de o fragilă renaștere a vieții și speranței, Stavka își lansa contraofensivele strategice spre est și sud. Operațiunea *Marte*, care a început la 25 noiembrie 1942, este astăzi aproape uitată, pentru că a eșuat. În jur de 667.000 de oameni și 1 900 de tancuri au încercat să învăluie Armata a IX-a germană, încercare plătită cu viața a 100.000 de soldați ruși și respinsă de inamic. O bătălie care, în alte colțuri de lume, ar fi fost considerată uriașă a trecut aproape neobservată în măcelul de pe Frontul de Est. Unii au considerat că orice este preferabil continuării luptei. „Chiar când mă întinsesem să mă odihnesc puțin, înainte de micul dejun”, scria căpitanul Nikolai Belov, „un curier mă chemă de urgență la cartierul general. Am aflat că soldatul Șaronov se împușcase. Ce ticălos! A ieșit din formație pretinzând că îi e rău și a dat peste mine în drum spre adăpost, încovoiat de durere. I-am ordonat să stea în buncărul meu sub pază, dar găsind locul temporar gol, a profitat de ocazie și s-a împușcat!” 33

Din fericire pentru Stalin, Jukov și cauza Aliaților, cealaltă mare operațiune sovietică de iarnă, *Uranus*, a fost mult mai reușită decât *Marte*. Germanii nu aveau trupele necesare susținerii unui front atât de extins. Între Armata a II-a, aflată la Voronej, pe cursul superior al Donului, și armatele a IV-a și a IV-a panzere, aflate la sud-est de Stalingrad, era o breșă de 480 km. Confruntat cu lipsa de oameni, von Weichs, comandantul grupului de armate, a desfășurat în apărarea flancurilor Armatei a VI-a unități maghiare, italiene și românești. Serviciile de informații germane nu au detectat la vreme puternicele forțe sovietice trimise împotriva românilor. La 19 noiembrie, Jukov a început ofensiva, aruncând șase armate împotriva perimetrului nordic al Axei, urmată, a doua zi, de un atac-fulger spre vest, efectuat *de frontul* Stalingrad aflat în partea de sud a orașului.



Pe Henry Metelmann, un artilerist german, ofensiva rusească l-a surprins în timp ce sprijinea trupele române: „Totul se zguduia, peste noi cădeau bucăți de pământ, iar zgomotul era asurzitor. Eram amețiți de somn și dădeam unii peste alții, ne încurcam bocancii, uniforme și echipamentul, strigam în gura mare ca să ne eliberăm de tensiune. Am ieșit dintr-un balamuc și am nimerit într-altul, un infern de zgomot și explozii... Era o învălmășeală generală, am auzit strigăte și plânsete venind dinspre linia avansată a românilor... Apoi, zăgănitul greu al șenilelor. Cineva aflat mai departe a urlat, total inutil: «Vin!» Apoi i-am văzut pe primii, ieșind târâș din lumina cenușie”. 34 Blindatele rusești au zdrobit tunul lui Metelmann, întreg echipajul acestuia – mai puțin el – și două armate românești, ai căror soldați s-au predat cu zecile de mii. Mulți au fost împușcați, supraviețuitorii – cu chipiele lor albe, caracteristice – au fost duși cu barjele în josul fluviului, spre lagărele de prizonieri. Un marinăr rus, privind la un grup de prizonieri rămași cu ochii țintă la niște sloiuri plutitoare de gheață, remarcă faptul că oamenii așteptaseră cu nerăbdare să zărească Volga: „Ei, acum au văzut și Volga”. România a plătit scump loialitatea față de Axă – 600.000 de morți și răniți numai în

campaniile din Est.

La 16 decembrie, fluviul a înghețat, și nu a trecut mult până ce grosimea stratului de gheață a fost de ajuns ca să susțină greutatea camioanelor și a tunurilor. Printre ruinele Stalingradului, luptele au scăzut în intensitate. Încleștările semnificative aveau acum loc în sudul și vestul orașului. Cinci zile mai târziu, tancurile sovietice au desăvârșit o dublă învăluire, prinzând la mijloc Armata a VI-a a lui Paulus. Vârfurile de lance ale trupelor lui Jukov au făcut joncțiunea la est de punctul de trecere a Donului de la Kalaci. Rușii izbutiseră asemenea manevre și cu alte ocazii. Noutatea în acest caz a constituit-o refuzul lui Hitler de a autoriza retragerea cerută de comandantul Armatei a VI-a. Lui Paulus i s-a ordonat să continue atacul asupra Stalingradului, Manstein declanșând în paralel un atac dinspre vest, menit să restabilească contactul cu armata încercuită. În data de 23, avangarda lui reușise să deschidă un coridor până la aproximativ 50 km de oraș. Apoi s-a oprit. Feldmareșalul l-a îndemnat pe Paulus să sfideze ordinele lui Hitler și să spargă încercuirea venind spre el, lucru care era încă posibil. Paulus a refuzat, condamnând 200.000 de oameni la moarte sau captivitate. Manstein își epuizase forțele, motiv pentru care a ordonat o retragere generală.

De-a lungul întregului front german din est, apropierea Crăciunului a născut un val de sentimentalism. În fiecare după-amiază de duminică, majoritatea soldaților aflați în apropierea unui aparat de radio ascultau emisiunea *Wunschkonzert für die Wehrmacht*, transmisă de la Berlin, care făcea legătura între trupele de pe front și familiile lor. În această emisiune profund patriotică se difuzau cântece precum „*Glocken der Heimat*” („Clopotele patriei”) și „*Panzer rollen in Afrika vor*” („Panzerele străbat Africa”). Soldaților le plăcea să o asculte pe Zarah Leander cântând „*Ich weiss es wird einmal ein Wunder geschehen*”, o melodie foarte îndrăgită de civilii germani: „Știu, într-o zi se va întâmpla o minune / Și-atunci o mie de

povești se vor adevăra, / Știu că o dragoste atât de mare și de minunată / Nicicând nu va muri”.

Mulți, mai ales tinerii, erau cuprinși de o paranoia ale cărei rădăcini în fanteziile naziste nu o făceau mai puțin adevărată. Pilotul Heinz Knoke s-a lăsat pradă emoției, cântând în Ajunul Crăciunului, *Stille Nacht Heilige Nacht*: „Este cel mai frumos dintre toate colindele germane. Până și englezii, francezii și americanii îl cântă în seara asta. Știu ei oare că e un colind german? Îi înțeleg oare cu adevărat semnificațiile? De ce oamenii din lumea întreagă ne urăsc, dar ne cântă cântecele, interpretează muzica unor compozitori precum Beethoven sau Bach și recită operele marilor noștri poeți? De ce?” 35 Parașutistul Martin Poppel scria din Rusia, într-o stare de spirit asemănătoare:

Gândurile și conversațiile noastre se îndreaptă către casă, către cei dragi, către Führerul nostru și către Patrie. Nu ne temem să vărsăm o lacrimă, amintindu-ne de Führerul nostru și de camarazii pierduți. E ca un legământ care ne unește, care ne face să scrâșnim din dinți și să mergem mai departe, spre victorie... Acasă, oamenii vor fi stând și ei lângă bradul de Crăciun. Parcă îl văd pe bătrânul și minunatul meu tătic ridicând, cu ochii înroșiți, paharul în cinstea soldaților. Și pe curajoasa mea mamă, care va plânge puțin, sunt sigur, și pe surioara mea. Dar va veni și ziua în care Anul Nou ne va găsi împreună fericiți, după victoriosul final al măcelului popoarelor. Spiritul superior ce îi animă pe tineri trebuie să ne ducă la victorie; nu există alternativă.³⁶

Sentimentele acestor tineri, roțițe ale unei mașinării de război aducătoare de imense nenorociri, reflectau triumful sistemului educațional și de propagandă păstorit de Goebbels, ca și tragedia europeană la care acest sistem contribuise din plin. Crăciunul anului 1942 îi va găsi pe milioane de soldați germani mai aproape de prăbușirea ambițiilor demente ale liderului lor, care îi va împinge pe mulți dintre ei în mormânt.

Göring susținea cu tărie că Luftwaffe era capabilă să aprovizioneze trupele încercuite la Stalingrad, când un calcul rudimentar ar fi indicat lipsa unei astfel de capacități. În decembrie, pe fundalul epuizării rezervelor de muniție și alimente, oamenii lui Paulus au continuat să piardă teren, camarazi, tancuri și, în curând, speranța. La 16 ianuarie 1943, un ofițer german îi scria de la Stalingrad o scrisoare de adio soției: „Implacabila bătaie continuă. Dumnezeu îi ajută pe cei curajoși! Orice ne-ar rezerva Providența, nu cerem decât un lucru, forța de a continua! Fie ca, într-o bună zi, să se poată spune despre noi că soldații germani au luptat la Stalingrad cum nu a mai luptat nimeni niciodată. Datoria oricărei mame este să insuflă acest spirit generațiilor viitoare”. 37 Pentru majoritatea celor prinși în punga lui Paulus, astfel de îndemnuri eroice erau însă vorbe în vânt.

La 12 ianuarie, patru *fronturi* rusești au atacat Grupul de Armate Don, aflat la nord de Stalingrad, respingând în dezordine forțele Axei. Divizia Pasubio, care făcea parte din Armata a VIII-a italiană, prinsă în punga de pe Don, a început să înainteze cu greu spre vest. Fără combustibil, nefericiții soldați s-au văzut siliți să abandoneze armamentul greu și să continue pe jos. „Vehiculele încărcate erau abandonate pe marginea drumului”, scria locotenentul de artilerie Eugenio Corti. „Văzându-le, mi se rupea inima. Câte eforturi și câți bani trebuie să fi costat Italia tot acel echipament!” 38 Dacă încercau să se suie în vehiculele germane, erau dați jos cu strigăte și înjurături.

Corti a făcut câteva încercări nereușite de a păstra disciplina în unitatea lui. „Dar cum să le ceri unor oameni care nici în viața civilă nu sunt obișnuiți cu disciplina să se comporte disciplinat... numai fiindcă acum poartă uniformă? Sub ploaia de gloanțe inamice, gloata a iuțit pasul. Am asistat acum la cea mai tragică scenă din întreaga operațiune: italieni omorând alți italieni... Nu mai eram o armată; nu mai eram în tovărășia unor soldați, ci în

mijlocul unor ființe incapabile să se stăpânească, mânate de un singur instinct animalic: autoconservarea”. 39 Corti și-a blestemat propria slăbiciune când nu a împușcat un soldat care încălcase ordinul ca numai răniții să călătorească în puținele sănii de care dispuneau. „De vină pentru haosul în care ne găseam erau nenumăratele dovezi de slăbiciune, ca aceea arătată de mine... Un soldat german, aflat printre noi, era peste măsură de scârbit. A trebuit să-i dau dreptate... aveam de-a face cu soldați indisciplinați și confuzi”. 40

La un punct de prim-ajutor, „răniții zăceau claie peste grămadă. Când unul dintre puținii infirmieri care îi îngrijeau a apărut cu puțină apă, gemetelor li s-au adăugat strigătele celor pe care îi călcase din greșeală. Afară, peste zăpadă se așternuse un strat de paie, pe care zăceau alte câteva sute de oameni... erau probabil - 15 sau - 20 de grade. Morții stăteau de-a valma cu răniții. Un doctor își făcea vizita. El însuși fusese rănit de schije de două ori în timp ce făcea amputări cu un brici” 41.

Indiferent care dintre armate se întâmpla să dețină supremația, rușii sufereau întotdeauna. Într-o colibă țărănească, Corti a dat peste o familie îngrozită. „Am fost întâmpinat de cadavrul unui bătrân cu statură uriașă și o barbă albă, lungă, care zăcea într-o baltă de sânge... Ghemuiți lângă un perete erau trei, patru femei și cinci, șase copii - toți ruși, îngroziți, slabi, firavi și cu chipuri ca de ceară. Un soldat mânca liniștit niște cartofi copti... Ce cald era în căsuța aceea! Le-am îndemnat pe femei să mănânce până nu apăreau și alți soldați care aveau să le înfulece mâncarea”. 42 Soldații Axei erau adesea uluiți și impresionați de stoicismul rușilor, care le păreau mai degrabă victime ale comunismului decât dușmani ai lor. Chiar și după ce invadatorii străini aduseseră atâtea nenorociri asupra țării lor, oamenii simpli, de la țară arătau uneori dușmanului rănit sau în suferință o compasiune impresionantă. Iată ce scria Corti: „În timpul opririlor de pe parcursul acestor marșuri, mulți dintre compatrioții

noștri au fost salvați de degerături prin grija maternă, dezinteresată a unor femei sărmăne”. 43

În timpul acestei retrageri dramatice, aliații lui Hitler au blestemat întruna Luftwaffe, ale cărei avioane parașutau alimente numai deasupra unităților germane. Corti scria următoarele: „Priveam cu nesaț la avioanele acelea: găseam respingătoare și străine forma și culoarea lor, la fel și uniforme soldaților germani... De-ar apărea la orizont și silueta familiară a vreunui avion italian! De ne-ar fi parașutat și nouă ceva, oricât de neînsemnat! Nu venea însă nimic”. 44 Tragedia italienilor era ascunsă de cenzura de acasă, astfel că familiile lor nu știau nimic despre soldații care mureau înzăpeziți: „Depart, în patrie, nimeni nu știa de sacrificiul lor. Noi, cei din armata aflată în Rusia, ne trăiam tragedia în timp ce la radio și în ziare se vorbea despre cu totul altceva. Era ca și când întreaga națiune ne-ar fi uitat”. 45 Corti era scârbit de spectacolul oferit de germanii care îi masacrau pe prizonierii ruși, deși știa că Armata Roșie proceda adesea la fel. „Era extrem de dureros – fiindcă eram oameni civilizați – să fii prins în acea încheștare sălbatică dintre barbari”. 46 Pe de o parte, simțea dezgust față de cruzimea germanilor, „care îi descalifica uneori în ochii mei ca membri ai rasei umane”, iar pe de altă parte, nu putea să nu simtă un respect precaut față de voința lor de fier. Deplângea disprețul arătat de ei altor rase. Auzise despre ofițeri de-ai lor care împușcaseră oameni răniți grav și incapabili să se miște, care violaseră și uciseseră cu sânge rece, despre sănii pline cu italieni răniți și luate cu forța de Wehrmacht. Era însă uluit și de modul în care soldații germani își îndeplineau instinctiv îndatoririle, chiar și atunci când nu era prin preajmă vreun ofițer sau subofițer care să le dea ordine. „M-am... întrebat... ce s-ar fi ales de noi dacă nu ar fi fost germanii. Am fost obligat să recunosc că, dacă am fi fost numai noi, italienii, am fi sfârșit în mâinile dușmanului... Am... mulțumit cerului că au fost și ei cu noi în coloana aceea... Fără nicio îndoială, ca soldați, nu au

egal pe lume". 47

Tancurile și avioanele germane au respins în repetate rânduri tancurile sovietice pornite în urmărirea coloanelor în retragere, permițându-le acestora să-și continue marșul sub ploaia ucigătoare a mortierelor sovietice. O schijă i-a retezat testiculele unui soldat italian. Băgându-le în buzunar, omul și-a bandajat rana și a mers mai departe, târșându-și picioarele. A doua zi, la un punct de prim-ajutor, și-a dat jos pantalonii și, scotocind prin buzunare, potrivit relatării lui Eugenio Corti, i-a arătat unui doctor „în palma întinsă două testicule negricioase, pline de firimituri de biscuit și l-a întrebat dacă i le-ar putea coase la loc” 48. Corti a supraviețuit retragerii, ajungând la capul de linie de la Iasânuvata, de unde a pornit către Polonia și, mai apoi, spre Germania. De aici, un tren-spital l-a dus în sfârșit acasă, în preaiubita lui patrie. La finele anului 1942, un general italian afirma că 99% dintre concetățenii lui nu doar că se așteptau să piardă războiul, dar sperau din suflet ca asta să se întâmple cât mai repede49.

În ianuarie 1943, frontul german din Răsărit a suferit o serie de lovituri grele. La 12 ianuarie, în nordul îndepărtat, rușii au lansat un atac care, la sfârșitul a cinci zile de luptă, a deschis un coridor de-a lungul țărmului lacului Ladoga, ceea ce a pus capăt asediului asupra Leningradului. Un atac simultan, executat mai la sud, a dus la recucerirea orașului Voronej și a distrus formațiunile maghiare ale armatei lui Hitler. La sfârșitul lunii, forțele sovietice s-au apropiat de Rostov, amenințând trupele germane din Caucaz, care, nu peste mult timp, și-au văzut poziția redusă la capătul de pod de la Taman, la est de Crimeea. În 31 ianuarie, Paulus se preda la Stalingrad împreună cu resturile Armatei a VI-a. Jukov a devenit primul comandant militar sovietic care a primit bastonul de mareșal în timp de război, el fiind urmat curând de Vasilevski și Stalin însuși. Pe 8 februarie, rușii intrau în Kursk, iar o săptămână mai târziu, în Rostov;

Harkovul a fost cucerit pe 16.

Stalingradul a schimbat radical moralul Armatei Roșii. Un soldat pe nume Agheev le scria celor de acasă: „Sunt într-o stare de spirit excepțională. Dacă ați ști, ați fi și voi la fel de fericiți ca mine. Închipuți-vă – friții au ajuns să fugă de noi!” 50 Vasili Grossman era dezgustat de ceea ce el considera a fi egoismul cras al lui Ciuikov și al altor comandanți, care se întreceau în a-și asuma victoriile Armatei Roșii: „Niciun pic de modestie. «Eu am făcut asta, eu, eu, eu, eu, eu...» Vorbesc fără pic de respect despre alți comandanți, repetând niște bârfe ridicole”. 51 După ororile și eșecurile din anul precedent, cine le-ar fi putut reproșa oare generalilor lui Stalin explozia de triumfalism? Bătălia Stalingradului îi costase pe ruși 240.000 de morți numai în oraș, multe victime fiind puse în morminte nemarcate, deoarece superstiția îi împiedica pefrontoviki, cum le spuneau sovieticii soldaților combatanți, să poarte capsule de identificare, echivalentul rusesc al plăcuțelor de identificare. Alți 320.000 de oameni, bolnavi sau răniți, fuseseră evacuați. În total, aproximativ 600.000 de militari și civili au murit în împrejurimile Stalingradului și în bătălia care a avut loc acolo. Acest măcel părea a fi însă un preț acceptabil pentru victoria care a schimbat cursul războiului.

Țările aliate s-au bucurat alături de poporul lui Stalin. „E plăcut acum să citești despre uciderea a mii de germani în Rusia”, scria Herbert Brush, un civil britanic, la 26 noiembrie 1942, „și sper că asta o să țină vreme îndelungată. E singura metodă de convertire a tinerilor germani. Mă întreb cum se vor purta rușii cu prizonierii... acest lucru va arăta dacă rușii s-au convertit sau nu la viața civilizată”. 52 Răspunsul la speculațiile lui Brush este acela că mulți prizonieri germani au fost omorâți, lăsați să înghețe ori să moară de foame, fiindcă întrecerea de acte de barbarie devenise de neoprit.

În primele luni ale anului 1943, Armata Roșie a avansat în mod spectaculos, câștigând în jur de 240 km în

nord, ca să se oprească apoi dincolo de Kursk. Generalii sovietici erau uneori străluciți, însă marea masă a soldaților rămânea cheia succeselor sovietice. Disciplina era ceva sporadic, unitățile fiind vulnerabile la accese de panică și la dezertări. Incompetenței comandanților i se adăuga adeseori beția. Căpitanul Nikolai Belov consemna câteva scene petrecute în timpul unui atac, care nu erau deloc atipice:

Ziua bătăliei. Am dormit în ciuda bombardamentului artileriei. După cam o oră și jumătate, m-am trezit și am dat fuga la telefon să verific situația. Apoi am alergat, prin tranșeele de comunicație, până la Batalionul I Infanterie, unde l-am găsit pe comandant, căpitanul Novikov, și pe șeful de stat-major Grudin agitându-se cu pistoalele în mână. Când le-am cerut să raporteze, mi-au spus că își conduceau oamenii la atac. Erau amândoi beți, și le-am ordonat să pună armele înapoi în toc.

În tranșee și pe parapete erau mormane de cadavre, printre acestea și cel al căpitanului Sovkov, omorât de Novikov – mi s-a spus că acesta a împușcat mulți soldați [de-ai noștri]. Le-am spus lui Novikov, Grudin și Aikazian că, dacă nu ajung la compania din avangardă, îi omor cu mâna mea. Dar, în loc să avanseze către râu, au luat-o înapoi. Am tras spre ei cu pușca-mitralieră, dar Novikov a reușit cumva să se întoarcă în tranșee. L-am împins chiar eu înainte. A fost curând rănit, iar Grudin l-a cărat înapoi în spinare. Amândoi, niște lași notorii, erau, bineînțeles, încântați. Preluând eu însumi comanda batalionului, am traversat în cursul serii râul Oka și ne-am alăturat companiei locotenentului Utiltaev. La căderea nopții, am avansat cu trei companii, dar asaltul a eșuat.⁵³

Cauza principală a dezastrului suferit de armatele germane din Rusia în iarna 1942 – 1943 a fost aceea că ele au primit o misiune care le depășea cu mult posibilitățile. Wehrmachtul a fost pe moment salvat de la dezastru numai de calitățile lui Manstein. În 1940, Hitler recunoscuse în silă că „omul nu mi-e pe plac, dar e capabil” ⁵⁴. Manstein

a fost, aproape sigur, cel mai bun general german din întreg războiul. În martie, a stabilizat linia frontului, a lansat un contraatac în urma căruia a recucerit Harkovul și a pus stavilă avântului care adusese avangarda sovietică de la Volga la Doneț, oferindu-i în felul acesta lui Hitler un alt moment de respiro.

La ce bun însă? Balanța pe Frontul de Est se înclinase decisiv și irevocabil în defavoarea Germaniei. Forța Uniunii Sovietice și a armatelor sale creștea vertiginos, în vreme ce a inamicului scădea. În 1942, Germania a produs doar 4 800 de vehicule blindate, iar Rusia, 24.000. Noul model de tanc T-34, mai bun decât orice trimiseseră germanii în luptă, cu excepția lui Tiger, a început să-și facă simțită prezența tot mai mult - Celiabinsk, unul dintre marile centre de producție din Urali, a ajuns să fie cunoscut drept Tankograd. Tot în 1942, Rusia a construit 21 700 de avioane, iar Germania, doar 14 700. Armata Roșie a aruncat în luptă șase milioane de soldați, sprijiniți de alți 516.000 de soldați ai NKVD. În luptele din iarna 1942 - 1943, Germania a pierdut un milion de oameni și cantități uriașe de echipament.

Eficiența Wehrmachtului rămânea superioară celei a Armatei Roșii - până la sfârșitul conflictului, în aproape toate acțiunile locale, germanii au făcut mai multe pagube decât au suferit, însă calitățile lor tactice nu mai erau de ajuns pentru a opri puhoiul rusesc. Stalin identifica generali buni, construia armate uriașe cu o înzestrare formidabilă în tancuri și artilerie și, în sfârșit, primea un ajutor semnificativ de la Aliații occidentali, constând în alimente, vehicule și aparatură de comunicații. Cele cinci milioane de tone de carne livrate în cele din urmă Rusiei de America însemnau cam 450 de grame pe zi pentru fiecare soldat sovietic. Aceste livrări de hrană ale Aliaților au înlăturat probabil pericolul producerii unei catastrofe alimentare în iarna 1942 - 1943.

Dintre cele 665.000 de vehicule pe care le avea Armata Roșie în 1945, 427.000, inclusiv 51.000 de jeepuri,

erau de producție americană. Statele Unite au furnizat jumătate din numărul perechilor de bocanci necesari Armatei Roșii – moartea vitelor făcuse ca pielea să fie un lux – aproximativ 2000 de locomotive, 15.000 de avioane, 247.000 de telefoane și aproape patru milioane de anvelope. „Brusc, armata noastră s-a trezit că e pe roți – și ce roți!” 55 spunea Anastas Mikoian cu o generozitate necaracteristică miniștrilor lui Stalin. „Când am început să primim conserve americane de came, grăsime, praf de ouă și alte alimente, au fost o grămadă de calorii în plus”. Mikoian era de părere că livrările făcute în baza Legii împrumutului și închirierii au scurtat războiul cu un an, un an și jumătate.

Pentru comandanții lui Hitler devenise clar că victoria pe Frontul de Est nu mai era posibilă. Singura problemă era cât timp vor reuși trupele germane să mai țină piept forței din ce în ce mai mari a Rusiei. Când primăvara a adus topirea gheții de pe Volga, printre ororile ce au ieșit la iveală s-au numărat și trupurile unui rus și unui german, victime ale Bătăliei de la Stalingrad, prinse într-o îmbrățișare a morții. Compatrioții încă în viață ai soldatului german erau însă deja la peste 480 km spre vest, angrenați într-o operațiune de retragere definitivă.

Capitolul 13

Viața în vreme de război

1. Războinicii

Experiența războiului a fost de o extraordinară diversitate. Frontul de Est, unde și-au găsit sfârșitul 90% dintre soldații germani uciși în luptă, a dominat categoric bătălia împotriva lui Hitler. Între 1941 și 1944, marinarii și piloții britanici și americani au luptat pe mare și în aer, însă numărul soldaților aliați care au intrat în luptă pe uscat contra forțelor Axei în Africa de Nord, Italia, Asia și zona Pacificului a fost relativ redus. Forțe anglo-americane mult mai însemnate au petrecut acea perioadă instruindu-se și antrenându-se. Când Batalionul I Norfolk a intrat în luptă la Kohima, în iunie 1944, de pildă, aceasta a fost

prima acțiune la care au participat soldații lui de când părăsiseră Franța, prin Dunkerque, în mai 1940. Multe alte unități britanice și americane au avut parte de momente de inactivitate prelungită înainte să intre în luptă. Conflictul a fost o realitate omniprezentă pentru locuitorii Marii Britanii și cei ai imperiului său colonial, mai puțin pentru americani, dar a expus la mari pericole și privațiuni numai un grup restrâns de bărbați aflați în prima linie. Pe mare, pierderile suferite în majoritatea confruntărilor navale se numărau cu sutele. În aer, echipajele avioanelor au suferit pierderi grele în raport cu numărul aviatorilor, dar cu totul neînsemnate față de cele raportate în campania terestră din Est.

Uniunea Sovietică a înregistrat 65% din totalul pierderilor militare suferite de Aliați, China 23%, Iugoslavia 3%, Statele Unite și

Marea Britanie 2% fiecare, Franța și Polonia 1% fiecare. Au murit aproximativ 8% din totalul cetățenilor germani, față de 2% dintre chinezi, 3, 44% dintre olandezi, 6, 67% dintre iugoslavi, 4% dintre greci, 1, 35% dintre francezi, 3, 78% dintre japonezi, 0,94% dintre britanici și 0,32% dintre americani. În cadrul forțelor armate, au murit 30, 9% dintre germanii înrolați în Wehrmacht, 17, 35% dintre cei înrolați în Luftwaffe (inclusiv parașutiștii și personalul de la sol) și 34, 9% dintre membrii Waffen SS. În jur de 24, 2% dintre soldații japonezi au fost uciși, precum și 19, 7% din personalul naval. Formațiunile japoneze trimise în luptă împotriva forțelor americane și britanice în 1944 - 1945 au suferit pierderi mult mai grele - statisticile generale sunt distorsionate de faptul că, pe parcursul întregului conflict, un milion de soldați japonezi au rămas în China, unde pierderile au fost relativ modeste. Un soldat rus din patru și-a pierdut viața, față de numai unul din 20 de combatanți ai Commonwealth-ului britanic și unul din 34 de militari americani. Infanteria Marină a SUA a pierdut în jur de 3, 66% din efective, față de 2, 5% armata de uscat și 1, 5% marina SUA.

Puțini dintre cei care luptau pe front reușeau să se relaxeze, iar asta, de regulă, atunci când tabăra lor câștiga – germanii și japonezii în primii ani, americanii și britanicii în anii care au urmat. Războiul a încurajat un amestec contradictoriu de cruzime și sentimentalism exacerbat. În iulie 1940, locotenentul Robert Hichens, din Marina Regală, scria: „Cred că situația noastră este cât se poate de primejdioasă în perspectiva anticipatei invazii, dar nu mi-am putut reține senzația de bucurie... Să fii pe puntea uneia dintre navele Majestății Sale, căpitanul să ți se adreseze ca unui egal și să știi că ea, nava, o să fie numai și numai în grija ta vreme de câteva ore! Cine nu ar prefera să moară astfel decât să trăiască așa cum sunt obligați să trăiască atâția oameni sărmani, în orașe aglomerate, muncind și asudând între patru pereți?”¹ Hichens a fost ucis în 1942, dar a fost un războinic fericit.

Forțele speciale – „armatele private” care nasc sentimente contradictorii în inimile războinicilor de modă veche – au atras spiritele îndrăznețe, cărorora nu le păsa dacă își riscau viața în aventuri piraterești pe mare sau pe uscat. Între 1940 și 1944, în parte fiindcă trupele lui Churchill nu puteau să înfrunte Wehrmachtul în Europa, unități britanice de atac rapid au efectuat numeroase operațiuni de mică anvergură, privite cu neîncredere de șefii de stat-major ai SUA, deși, mai târziu, trupele aeropurtate și unitățile de elită americane aveau să joace un rol însemnat în campania din nord-vestul Europei. Prim-ministrul britanic încuraja atacurile rapide asupra avanposturilor germane cu scopul de a face o demonstrație de agresivitate, de a testa echipamentele și tactica, dar și de a crea impresia că efortul de război britanic cunoaște un avânt deosebit. Cea mai utilă, probabil, dintre aceste operațiuni s-a desfășurat în data de 27 februarie 1942, când un mic contingent din nou-constituitul Regiment de Parașutiști a luat cu asalt o stație radar germană, amplasată pe o faleză din Bruneval, în apropiere de Le Havre, pe coasta nordică a Franței.

Obiectivul fusese în prealabil cercetat de luptătorii locali din Rezistență. Ulterior, 120 de oameni, conduși de maiorul John Frost, s-au parașutat în troiene, au cucerit poziția, întâmpinând doar o ușoară rezistență din partea personalului Luftwaffe, luat prin surprindere, și au apărât-o până când un tehnician al RAF, sergentul de aviație Charles Cox, a reușit să dezmembreze antena Würzburg. Grupul și-a croit drum cu arma în mână până la plaja de unde avea să fie evacuat cu o navă de desant, pierzând numai doi oameni uciși și șase luați prizonieri. Tehnologia astfel capturată s-a dovedit de neprețuit pentru serviciul de spionaj științific al Marii Britanii. Churchill și șefii de stat-major au fost impresionați de acest prim test trecut de parașutiștii lor și au sprijinit creșterea semnificativă a numărului acestor unități. Incursiunea de la Bruneval, trâmbițată de propaganda aliată, a fost într-adevăr un frumos exemplu de curaj și inițiativă, dublate de noroc și de o ripostă germană neobișnuit de slabă.

Astfel de operațiuni reușeau mai ales când se efectuau cu un număr mic de soldați și aveau obiective limitate; atacurile mai ambițioase dădeau rezultate mai ambigue. La o lună după Bruneval, 268 de soldați din trupele de comando debarcau la Saint-Nazaire, în vreme ce un distrugător vechi a lovit poarta marelui chei plutitor. A doua zi, cinci tone de explozibil au sărit în aer, conform planului, la bordul distrugătorului, demolând porțile ecluzei și ucigând mulți turiști germani, dar și doi ofițeri de comando luați prizonieri, care nu divulgaseră nicio informație în legătură cu iminenta explozie. Dintre atacatori au murit însă 144 de soldați, iar peste 200 de oameni din marină și infanterie au fost capturați. În cursul marelui atac de la Dieppe, din august 1942, germanii au pierdut la sol 591 de oameni, dar două treimi dintre cei 6.000 de atacatori, majoritatea canadieni, au fost uciși, răniți sau capturați. În 1944, când armatele Aliaților au început să desfășoare campanii de anvergură, forțele britanice de comando și aeropurtate nu mai erau utile,

absorbind un număr de militari de elită mai mare decât justificau succesele de pe câmpul de luptă. La începutul conflictului însă, aceste trupe au avut o importantă contribuție morală, soldații fiind încântați să facă parte din ele.

Mulți militari profesioniști au primit cu bucurie posibilitățile de a face carieră oferite de Hitler. Cei care supraviețuiau și dădeau dovadă de competență erau promovați în câteva luni, nu în câțiva ani, cum se întâmpla în vreme de pace; comandanții care, într-o vară, nu erau cunoscuți decât propriilor regimente, în următoarea puteau să ajungă celebri și bogați. În cinci ani, Dwight Eisenhower – un individ excepțional, e adevărat – a ajuns din colonel general plin. „Unul dintre farmecele războiului”, spunea generalul-locotenent britanic Frederick Morgan, „era să vezi cu ce viteză uluitoare își promovau americanii oamenii de valoare... Ike a crescut aproape sub ochii noștri”. 2

În numai doi ani, din august 1942 și până în 1944, Sir Bernard Montgomery a ajuns dintr-un general-locotenent foarte puțin cunoscut un comandant de grup de armate și erou național. La nivelurile inferioare, o mulțime de ofițeri care începuseră războiul ca locotenenți au ajuns, la 35 de ani, colonei sau generali de brigadă. Horatius Murray, de exemplu, era doar maior în 1939, după 16 ani de serviciu, dar avea să încheie războiul cu gradul de general-locotenent. De cealaltă parte, căpitanul Rolf-Helmut Schröder își amintea „cu recunoștință” de ceea ce trăise ca membru al Wehrmachtului, în ciuda faptului că fusese rănit de trei ori. La fel maiorul Karl-Günther von Haase, care supraviețuise prizonieratului în Rusia: „În primii ani de război, eram mândri că aparținem armatei germane. Îmi amintesc de cariera mea militară nu fără o oarecare satisfacție”. 3

Unii au constatat că implicarea în lupta pentru cuceriri sau libertate a națiunii lor făcea necazurile mai suportabile, înnobilând singurătatea și pericolele. Dar cu

cât era mai umilă poziția lor socială, cu atât mai puțin le era recompensat sacrificiul. William Crawford, un cadet clasa a II-a de numai 17 ani, care servea la bordul crucișătorului *Hood*, scria acasă cu tristețe: „Dragă mamă... Știu că nu e bine să spun asta, dar m-am săturat. Mi-e puțin greață, nu pot să mănânc și stau mereu cu sufletul la gură. Azi am avut vreme rea. Niște valuri cât casa se prăbușesc peste punte... Mă întreb dacă ar avea vreun rost, mamă, să scrii la Amiralitate și să-i întrebi dacă e vreo șansă să-mi găsească un post pe uscat, la Rosyth. Știi dumneata, zi-le că ai doi băieți plecați și altele asemenea. Nu uita să le spui câți ani am. Dacă aș pleca de pe nava asta, tot ar fi ceva”. 4 Crawford era încă la bordul lui *Hood* în mai 1941, când nava s-a scufundat, luând cu ea aproape întreg echipajul.

Așa cum se vede și din scrisoarea de mai înainte, stoicismul nu era mai răspândit în rândurile marinarilor decât era printre soldații de pe câmpul de luptă. „M-am săturat până peste cap de tot”, îi scria soției Jackie Jackson, ofițer de intendanță în Marina Regală, care, în mai 1941, se afla în Mediterana. „Praful și mizeria, muștele și căldura, dar mai ales faptul că nu primesc vești de la tine”. 5 Se plângea că, într-o lună și jumătate, nu primise decât o singură scrisoare, „cea mai deprimantă din câte am primit în viața mea. Aducă la asta și o telegramă în care mi se dădea de înțeles, mai mult sau mai puțin, că întreaga casă a fost distrusă, și vei înțelege de ce țin să-mi trimiți vești din când în când și, în același timp, de ce mi-e groază când primesc ceva, fiindcă veștile vor fi probabil și mai proaste și va fi vorba de alte nemulțumiri... Trec printr-o perioadă groaznică și mă întreb de ce sunt încă în viață”. E lesne de înțeles de ce unii ca Winston Churchill, George Patton sau piloții de Mustang și Spitfire - o minoritate restrânsă și privilegiată - considerau războiul agreabil. În plus, este la fel de clar de ce mulți alții - în special infanteriștii ruși sau țăranii chinezi, evreii polonezi sau fermierii greci - nu împărtășeau această impresie.

Majoritatea combatanților se agățau cu încăpățănare de statutul lor de amatori care trebuiau să îndeplinească o misiune cu totul ingrată înainte de a se întoarce la viața lor „adevărată”. După cum spunea Peter White, un locotenent de infanterie de 24 de ani, care lupta împotriva germanilor: „Probabil că durează în jur de șapte ani... să faci un om să se simtă cu adevărat soldat, și nu doar un civil deghizat. Situația era absurd de ireală și, în același timp, dureros de adevărată. Puteam măcar să ne consolăm cu ideea că amărății din fața noastră erau în aceeași barcă, chiar dacă ei aleseseră să se urce în ea”. 6 John Hersey scria în legătură cu pușcașii marini din Guadalcanal: „Uniformele, fanfaronada... sunt toate doar de camuflaj. Erau niște puști americani, nimic mai mult. Nu voiau valea aia, nici vreo altă bucată de junglă. Erau foști băieți de prăvălie, foști muncitori la șosele, foști funcționari de bancă, foști elevi, băieți cu un trecut nepătat... nu ucigași”.

Caporalul Peter Baxter din RAF se plângea: „Toată generația mea... își irosește cei mai frumoși ani din viață în războiul ăsta nenorocit. Suntem de acum bărbați adevărați, dar bărbăția noastră e înăbușită, se pierde în acești ani... Influența ucigătoare, paralizantă a vieții ostășești mi-a distrus anii tinereții”. 7 Mulți tineri nu mai trăiseră niciodată departe de casă și detestau umilințele și lipsa de confort a vieții cazone. Frank Novy, în vârstă de 21 de ani, și-a petrecut prima noapte de armată într-un depou din Leeds. „După câteva minute de stat pe salteaua de paie, am auzit proteste din toate părțile. A mea era grozav de tare și nu aveam pernă, mă dureau măselele și, nu peste mult timp, a început să mă doară și capul. Mă simțeam deprimat și epuizat. Am încercat să dorm, dar mă gândeam mereu acasă, și gândul la tot ce lăsasem acolo mi se învârtea fără încetare prin minte... Uneori, eram atât de trist, încât aș fi plâns dacă aș fi putut”. 8

Recruții descopereau că devin groși de obraz. Len England povestea cum un soldat a asaltat-o cu glume răutăcioase pe o fată de la YMCA, după care s-a întors

către England și a remarcat surprins: „E prima oară că flirtez. Nu sunt în armată decât de cinci zile, și uite ce fac” 9 England observa că el și noii lui tovarăși de arme se simțeau alți oameni, „mai autoritari și mai îndrăzneți în uniformă”. Soldații mai educați erau scârbiți de trivialitatea vocabularului de cazarmă. Pentru americani, totul era „un rahat nenorocit”; un presupus laș „tremura ca un cățeluș care se răhățește cuie”; civilii care scăpau de înrolare erau „ticăloși 4-F”.

Nicio propoziție nu era completă fără obscenitățile de rigoare: ofițerii dracului îi puneau să sape niște nenorocite de tranșee înainte să-și primească rațiile alea de rahat sau să stea de planton ca proștii. Până și recruții cu o creștere aleasă își însușeau acest limbaj milităresc universal, deși cadrele militare care luau masa la popotă aspirau la maniere mai rafinate. Oamenii cultivați sufereau din pricină că ajungeau într-o lume în care nu era loc de artă, muzică sau literatură. Căpitanul Pavel Kovalenko, din Armata Roșie, scria într-o noapte petrecută în prima linie: „După cină, m-am așezat să citesc Nekrasov. Doamne, când o să-mi pot permite oare să-i citesc în voie pe Pușkin, Lermontov, Nekrasov? Am văzut o fotografie cu Tolstoi tânăr, în uniformă de ofițer... Mi s-a pus un nod în gât, mai să mă înece lacrimile”. 10

Căpitanul David Elliott, din Regimentul Galez de Gardă, a fost „profund deprimat” la întoarcerea dintr-o permisie de două zile în Anglia: „Absolut nimic nu este mai plictisitor, mai mărginit și mai meschin decât o viață cazonă din care lipsește lupta... Cu siguranță, în batalionul ăsta nu există niciun pic de compasiune, nici urmă de bunătate ori loialitate... în rândurile ofițerilor, dacă nu și al soldaților de rând, sunt mulți copii-problemă”. 11 În timp ce aviatorii-boboci savurau din plin emoția pe care le-o provocau antrenamentele, puțini recruți găseau aceeași plăcere în procesul de formare ca infanteriști. Soldatul „Red” Thompson, din Staten Island, New York, avea impresia că dobândește cunoștințe rudimentare: „Am

învățat să am grijă de mine însumi; să fiu prudent, să privesc și să ascult; și să sap gropi". 12 Fiecare soldat ajungea să se familiarizeze cu ordinul „echiparea și pregătiți-vă de marș”, deseori fără să știe prea bine încotro va pleca. Era normal să nu ai habar de nimic, în afară de ce se găsea în câmpul tău vizual. În 1942, pe când era la instrucție în California, Tony Moody, un tânăr de 19 ani din Missouri, a hotărât că el și ceilalți recruți nu tânjeau după glorie: „Speram cumva că n-o să ajungem să ne punem în pericol viața” 13

Criza de efectiv a dus la încorporarea multor bărbați care nu ar fi trebuit să fie constrânși niciodată să facă acest lucru. „Camarazii mei erau mai ales din Yorkshire și Lancashire”, scria Ron Davidson, un soldat de 18 ani.

Anii 1930 fuseseră o perioadă proastă pentru mulți, unora le era greu, fizic vorbind, iar alții abia dacă știau carte. Îmi amintesc de unul care nu corespundea cerințelor, care era enuretic și subdezvoltat. Nu mai trebuie să precizez că medicii militari i-au dat calificativul maxim! Reușea de bine, de rău să se îmbrace singur, însă complexitatea echipamentului militar îl depășea complet, așa că, de obicei, îl ajutam noi. Îi pregăteam noi ranița cum scria la carte, dar asta se întâmpla în timpul nopții, așa că [omul] dormea pe podeaua de lemn, pe care o uda cu regularitate. Armata, în marea ei înțelepciune, a hotărât că [omul] era un „puturos” și un prefăcut, așa că și-a propus „să-l trezească puțin”. Prin urmare, o matahală de instructor îl alerga prin toată curtea cazarmii, urlându-i în ureche cele mai înfiorătoare obscenități.14

Omul a fost în cele din urmă demobilizat, însă majoritatea plutoanelor de infanterie aveau în rândurile lor unu, doi soldați subdezvoltați, al căror comportament în luptă era, bineînțeles, cu totul imprevizibil. Soldatul britanic William Chappell își mărturisea supunerea față de rigorile armatei, dar tânjea în continuare după viața civilă din care fusese smuls: „Accept viața asta. Accept faptul că mi-am pierdut căminul, că mi s-a dus de râpă cariera,

accept bomba care a rănit-o pe mama, că rețeaua de prietenii pe care mi-o făcusem cu atâta trudă se subțiază și se dezintegrează... Vreau și acum aceleași lucruri. Vreau mai multă ciocolată; să stau mai mult în pat; să pot face ușor băi fierbinți, vreau mâncăruri delicioase, variate și delicate; vreau să fiu înconjurat de toate lucrurile mele... Mă supără picioarele, mi s-a acrit de culoarea kaki, mă plictisesc și mă enervează camarazii, viața cazonă monotonă, lentă, plină de tâmpenii. Tânjesc să se termine odată totul, și uneori îi invidiez puțin pe cei care nu mai sunt". 15

Un ofițer american scria din Pacific: „Când se strâng corturile, cred că fiecare soldat se simte singur, fiindcă își dă seama că acesta nu a fost de fapt căminul lui. Câtă vreme au existat patru pereți de pânză în jurul lui, a putut să se amăgească puțin... Stând pe un teren pustiu, înconjurat de maldăre de cherestea și saci cu lucruri ale soldaților, neavând nimic familiar la orizont, se simte dezrădăcinat și nesigur, un vagabond pe fața pământului. Un gând ascuns dintotdeauna în mintea lui îi apare acum deodată înainte: «Se va sfârși vreodată, iar eu voi mai fi aici să văd?»" 16 Sergentul Harold Fennema îi scria soției lui, Jeannette, aflată în Wisconsin: „Bună parte din războiul ăsta și din viața cazonă se reduce la misiunea nesemnificativă de a omorî timpul, și e mare păcat. Viața e așa de scurtă și timpul, atât de prețios pentru cei care trăiesc și iubesc viața, încât mai că nu-mi vine să cred ce fac - caut să mă distrez ca să-mi treacă timpul... Mă întreb uneori unde o să ajungem". 17 Dacă viața cazonă era monotonă, cazarma era totuși mai aproape de casă decât teatrele de război. Soldatul Eugene Gagliardi, un tânăr de 19 ani, angajat la un ziar din Brooklyn, considera că întreaga lui experiență de război din Europa a fost „un coșmar. Toate amintirile frumoase despre război le am dinainte să mergem în Franța" 18.

Serviciul activ, când începea, schimba complet situația. Corespondentul american E.J. Kahn scria din

Noua Guinee: „Pe măsură ce cariera militară a unui recrutar din mediul urban progresează, el se preschimbă dintr-o creatură preponderent de interior într-una cu desăvârșire de exterior”. 19 Pușcașul marin Eugene Sledge era scârbit de faptul că viața pe câmpul de luptă îl transformase într-o brută: „Găseam greu de suportat mizeria trupească impusă unui infaterist de condițiile de trai de pe câmpul de luptă. Și ea deranja pe aproape toți cunoscuții mei... Puteam! îmi simțeam gura... de parcă mi-ar fi umblat prin ea niște pitici cu ghetete pline de noroi... Chiar scurt, părul îmi era murdar de praf și ulei de armă. Mă mânca pielea, iar pe căldura aceea, barba nerasă devenise o sursă constantă de iritare. Apa de băut era mult prea prețioasă... ca să o folosim la spălatul pe dinți sau ca să ne radem, chiar dacă ni s-ar fi dat ocazia”. 20

Frontul crease o prăpastie între cei care îi trăiseră ororile și cei aflați la adăpost, acasă. „Până și oamenii în uniformă făceau uneori minimum de efort”, scria George Miller, ofițer și, mai târziu, agent al SOE²⁰, care a primit mai multe decorații în timpul războiului. „Eroii despre care se trâmbița în presa britanică reprezentau o minoritate infimizezabilă, dacă îi punem alături de toți soldații, marinarii și aviatorii care se agățau cu aviditate de slujbele căldute de acasă ori chiar din străinătate”. 21 În decembrie 1943, canadianul Farley Mowat scria familiei de la Sangro, în Italia: „Groaznicul adevăr este că ne găsim în lumi complet diferite, pe planuri total diferite, și nu vă mai cunosc, vă cunosc numai așa cum erați. Aș vrea să vă pot explica sentimentul crunt de izolare, de neapartenență la propriul trecut, de rătăcire într-un spațiu cu desăvârșire străin. E una dintre cele mai grele poveri pe care trebuie să le port – asta și viermele ancestral și chinul al fricii”. 22

Marele duce de Wellington remarcă pe bună dreptate: „Credeți-mă, nu toți cei care poartă uniformă militară sunt eroi”. În toate armatele, soldații care luptau

20 Serviciul de Operațiuni Speciale (n.trad.).

În prima linie erau animați de același dispreț față de cei mulți aflați în spatele frontului care îndeplineau misiuni cu riscuri neglijabile: infanteria a suportat 90% din totalul pierderilor suferite de armată. Un infanterist britanic sau american ajuns în Franța în 1944 avea 60% șanse să fie ucis sau rănit până la finalul campaniei, în cazul ofițerilor acestea fiind de 70%. Unitățile blindate și cele de artilerie au suferit pierderi mult mai mici în comparație cu infanteria, iar cei din uriașa „coadă” logistică nu erau mai expuși pericolului de a fi răniți sau uciși decât muncitorii din industrie rămași acasă.

Bombardamentele au cauzat traume intense. „Apropierea și explozia unui proiectil de artilerie nu avea nimic subtil sau intim”, scria Eugene Sledge, rememorând bătălia de la Peleliu:

Când auzeam șuieratul care vestea apropierea unui obuz, mi se contracta fiecare mușchi al corpului. Mă pregăteam sufletește, într-un efort infim de a nu fi spulberat cu totul. Mă simțeam complet neajutorat. Pe măsură ce șuieratul acela malefic creștea în intensitate, scrâșneam tot mai tare din dinți, inima îmi bubuia în piept, gura mi se usca, ochii mi se îngustau, mă treceau toate nădușelile, respiram scurt și neregulat și mi-era teamă să înghit ca să nu mă sufoc. Întotdeauna mă rugam, uneori chiar cu glas tare. Mă simțeam complet neajutorat... Pentru mine, artileria era o invenție diavolească. Șuieratul acela care se apropia cu repeziciune și țiuitul capsulei mari de oțel, care purta cu ea distrugerea, erau culmea furiei violente și întruchiparea răului înăbușit. Erau esența violenței înseși, a neomeniei omului față de om. Am ajuns să urăsc cu patimă proiectilele. Moartea adusă de glonte îmi părea așa de curată, de chirurgicală. Obuzele însă nu doar că îți sfâșiau trupul, dar îți chinuiau și mintea până aproape dincolo de pragul nebuniei. După ce cădea unul, eram întotdeauna zguduit, fără vlagă, epuizat.²³

Pasivitatea impusă în fața bombardamentului era una dintre cele mai neplăcute situații pe care soldatul le avea

de îndurat. „Dă-i omului o pușcă sau o mitralieră Bren și lasă-l să o folosească, și oricât de tare s-ar teme, va înfrunta aproape orice”, scria căpitanul Alistair Borthwick, din Regimentul V Infanterie Seaforth. „Pune-l să stea în tranșee, și pericolul va deveni tot mai greu de îndurat. Frica e insidioasă și crește când nu există activitate”. 24 Majoritatea soldaților descopereau în tirul de mortiere o spaimă cu totul deosebită – bufniturile înfundate care se auzeau din senin și repetitiv erau asemănate cu o gospodină care bate un covor. Bombele care explodau în coroanele copacilor împrăștiu în jur o ploaie mortală de așchii și bucăți ascuțite de oțel. În timpul unui astfel de atac, Peter White a fost copleșit de milă față de unul dintre soldații lui:

Pe tânărul Cutter, căruia nu i se potrivea deloc o asemenea distracție, îl lăsau complet nervii ori de câte ori ascultam fascinați pocnetul bombelor trase de pe dealul ocupat de inamic și stăm întinși tremurând și așteptând să auzim șuierul produs de acestea în coborâre, pentru ca, după numai o clipă, terenul din jur să erupă cu un trosnet zguduitor, care îți rănea urechile. La fiecare astfel de punct culminant, suferința soldatului Cutter se manifesta printr-un nestăvilit șuvoi de rugăminți. În momentele de acalmie, își revenea destul cât să murmure „îmi pare rău, domnule”... Simțeam o uriașă compasiune pentru Cutter, dar nu îndrăzneam să i-o arăt, fiindcă aveam impresia că asta mai mult i-ar fi dăunat. Își pierduse în asemenea măsură stăpânirea de sine în momentul în care o pauză destul de lungă ne-a îngăduit să ieșim repede și să continuăm să săpăm, încât i-am ordonat să stea locului până își revenea. Era într-un asemenea hal, încât starea lui ar fi dat de gândit altora. Se târa prin nisip, gemând „of, Doamne! Doamne, când o să se termine... Domnule... eu, îmi pare rău. Doamne! Of, încetează”. Nimeni nu râdea, nici nu-l batjocorea. Gustasem prea mult din acel calvar ca să mai simțim altceva decât o imensă compasiune.²⁵

Soldații învățau din experiență că nu toți cei care se

găseau sub o ploaie de proiectile erau destinați să moară, descoperind că majoritatea combatanților supraviețuiau majorității bătăliilor. Ulterior, era o chestiune de gust personal dacă individul alegea să se numere printre norocoși sau era condamnat să se alăture celor morți. „Învățaserăm prima lecție, și anume că soarta era dușmanul care ne vâna orbește, nu germanii sau italienii”, scria un caporal din Corpul Regal al Geniștilor, aflat în Sicilia. „Cu aceeași cruzime precum cea a ordinelor Armatei; fără imparțialitate sau judecată. «Tu și tu morți, restul, în camion.»” 26 Farley Mowat scria, în august 1943, cu stângăcia specifică celor 22 de ani ai săi: „E greu pentru băieții de vârsta mea să înțeleagă că nimeni nu e veșnic. Moartea e doar un cuvânt, până te trezești că nu e așa. O chestie răsuflată, dar îngrozitor de adevărată. La început, după ce ești pe punctul s-o mierlești de câteva ori, iei de bun faptul că ești aproape nemuritor. Apoi, începi să ai îndoieli. După aceea, te uiți mereu peste umăr, să vezi dacă Moș Noroc e încă prin preajmă”. 27 Mulți visau să se aleagă cu o rană ușoară, numită de britanici „*a blighty one*” care să le permită să scape onorabil de front. Dar șansa nu le surâdea decât rareori. În 1944, un tânăr ofițer din Regimentul de Pușcași din Burma a fost adus cu avionul din India pentru a se alătura unei coloane de luptători din forțele speciale aflați sub asediu. În chiar prima noapte după sosire, intrase în luptă de mai puțin de două ore când un glonte i s-a înfipt în coapsa piciorului drept, retezându-i penisul și testiculul drept. Caporalul

James Jones scria din Guadalcanal: „E ciudat ce lucruri ajung să te afecteze. Într-o zi, omul de lângă mine a fost lovit în gât, stând în picioare, de un glonte de mitralieră. A strigat «Doamne!» cu o voce îngrozitoare, de un comic grotesc, gâlgăită, care m-a dus cu gândul la formația Rippling Rhythm a bătrânului Shep Fields. Era în ea o notă de conștientizare și tonul cuiva care se așteptase la asta, după care s-a prăbușit, practic mort. Spun «practic» deoarece e posibil ca funcțiile vitale să fi

continuă o vreme". 28

Jones spunea că unii soldați se resemnau cu aparenta inevitabilitate a propriei morți și găseau în asta o consolare: „Ciudat pentru toată lumea era că acceptarea și renunțarea la speranță creau și reinsuflau speranță, ca într-un soi de proces psihic invers, ca negativul unei fotografii. Mărunțișurile căpătau însemnătate. Următoarea masă, următoarea sticlă de băutură, următorul sărut, următorul răsărit, următoarea lună plină. Următoarea baie. Sau cum ar fi putut spune Biblia, dar nu spune efectiv, ajunge zilei existența ei”.

Grotescul devenea firesc. „Ajungeai să accepți lucruri pe care nu le-ai fi crezut posibile” 29, spunea dr. Karl-Ludwig Mahlo, medic militar în armata germană. Hans Moser, un tânăr de 16 ani care făcea parte dintr-o baterie de tunuri de 88 mm din Silezia, a descoperit că îl lasă rece explozia care omorâse echipajul învecinat, împrăștiind peste tot resturi de trup omenesc: „Eram așa de tânăr, că nu mă prea gândeam la nimic”. 30 Sub ochii infanteristului american Roscoe Blunt, un soldat a fost lovit de un proiectil: „Omul s-a dezintegrat, din el rămânând doar bucăți și amestecături de carne și oase împrăștiate în noroi. Din asta, cei de la «Decese» n-aveau să mai găsească nimic, nici măcar plăcuțele de identificare. Alt soldat necunoscut. Mi-am văzut liniștit de mâncare. Nu-l cunoșteam”. 31 Majoritatea celor aflați sub tirul inamicului se concentrau asupra efectelor imediate și asupra legăturilor de loialitate reciprocă. Speranțele și temerile lor se simplificau la extrem, așa cum reiese și din descrierea făcută de locotenentul britanic Norman Craig: „Viața se eliberase de toate complicațiile sale. Cât de simplă, de limpede era de fapt! Să rămâi în viață, să duci iar o existență normală, să cunoști din nou căldura, confortul și siguranța – ce ai mai fi putut să ceri? Nu voi mai blestema niciodată împrăștiarile, nu voi mai pune la îndoială soarta, nu voi mai fi plictisit, nefericit sau nemulțumit. Să ți se îngăduie să-ți continui viața – asta

contează și nimic altceva”. 32 Camaraderia era fundamentală: „Nimeni nu are curajul să se lase pradă lașității firești când toată compania e cu ochii pe el”, spunea subofițerul german de aviație Walter Schneider, încântat de propriul său paradox³³.

Atmosfera de intimitate care se crea, în doar câteva săptămâni, în prima linie determina anumite unități să-i trateze pe nou-veniți – considerați niște intruși – cu o cruzime cinică. Un sergent american cu experiență spunea despre Anzio, unde unitatea lui pierduse opt soldați noi în numai 24 de ore de la sosirea acestora: „Nu aveam de gând să-i trimitem pe ai noștri într-o situație absurdă ca aceea. Eram împreună încă din Africa, din Sicilia, de la Salerno. I-am trimis înainte pe înlocuitori”. 34 La fel era și în tabăra inamicului: „Compania era *Heimatul* [patria]”, afirma SS Unterscharführer Helmuth Günther, „oamenii alături de care îți doreai să fii. Când erai rănit, conta mai mult separarea de unitatea ta. Aveai cu totul alte sentimente față de cei în tovărășia cărora erai de multă vreme decât față de ceilalți. Câteva luni sunt o eternitate pentru un soldat de pe front”. 35 Câțiva soldați scoțieni din Divizia 51 Highland s-au răsculat la Salerno, în septembrie 1943, refuzând să fie transferați la altă unitate.

Puțini combatanți dădeau glas unor speranțe care nu se opreau la propria supraviețuire. Unul dintre aceștia era ofițer britanic și le scria părinților, înainte să fie ucis în prima lui bătălie din Africa de Nord: „Aș vrea să știți pentru ce am murit... Există, cred eu, atât în Anglia, cât și în America, o explozie extraordinară de sentiment, un sentiment extraordinar pe care, în lipsă de alt cuvânt mai bun, îl voi numi «bunătațe». Nu este exprimat nici de politicieni, nici de ziare, fiindcă e prea adânc pentru ei. Este aspirația sinceră a tuturor «oamenilor obișnuiți» către ceva mai bun – o lume mai potrivită pentru copiii lor, o lume mai simplă în credințe, mai aproape de pământ și de Dumnezeu. L-am auzit adesea exprimat de soldați din Anglia și America, în trenuri, în fabricile din Chicago și în

cluburile din Londra, uneori într-un mod atât de stângaci, încât abia mai poate fi recunoscut, însă la bază este dorința arzătoare de viață nouă”. 36

Toate acestea erau cât se poate de adevărate. Dacă Churchill se vedea pe sine în fruntea luptei pentru apărarea măreției Imperiului Britanic, majoritatea conaționalilor lui tânjeau după o schimbare în țara lor, anticipată într-un mod foarte elocvent de Raportul Beveridge, publicat în noiembrie 1942, care a pus bazele creării statului social britanic în perioada postbelică. Într-un editorial din *Spectator* se spuneau următoarele: „Raportul aproape că a eclipsat războiul însuși ca subiect de discuție în țară; a fost intens dezbătut și de soldații britanici de peste hotare”. 37 Căpitanul David Elliott îi scria surorii lui, după ce auzise o discuție a soldaților pe tema raportului: „Dacă nu este acceptat în *tototy* presimt că va fi revoluție”. 38 Parlamentarul laburist independent Aneurin Bevan lua cuvântul în Camera Comunelor, spunându-le colegilor cu o neobișnuită exactitate: „Armata britanică nu luptă pentru vechea ordine. Dacă stimații colegi din opoziție cred că trecem prin asta pentru ca dumnealor să-și păstreze mlaștinile din Malaya, se înșală”. 39

Exista un contrast frapant între atitudinea popoarelor europene și asiatice, care, drept răsplată pentru victorie, doreau schimbări sociale și constituționale, și cea manifestată de conaționalii lui Roosevelt, care erau în general mulțumiți cu societatea în care trăiau. Autorul unui articol din *New York Times* observa sardonice în legătură cu americanul de peste hotare: „Ceaiul englezesc și *vin rouge*-ul franțuzesc nu au făcut decât să-i confirme părerile inițiale: că America este acasă, că acasă e mai bine decât în Europa”. 40 Ernie Pyke consemna aspirațiile soldaților pe care i-a întâlnit înainte de invazia Siciliei, dominate categoric de dorința de a se întoarce acasă: „Viitorul după care tânjesc oamenii care pleacă la război include o mulțime de lucruri – cum ar fi să își mai vadă o

dată nevasta, să meargă la colegiu, să-și țină măcar o dată pe genunchi copilul, să redevină campion local la vânzări, să mai străbată o dată străzile din Kansas City la volanul camionetei de cărbuni și, firește, să mai stea o dată la soare pe latura de sud a unei case din New Mexico... Din aceste mici speranțe era alcătuit totalul grijilor noastre, nu din imaginea agoniei fizice care ne aștepta". 41

Ambiția lor obsesivă de a se întoarce acasă creștea atunci când intervenea „agonia fizică” Infirmiera americană Dorothy Beavers a scris o scrisoare pentru „un tânăr frumos, un căpitan care își pierduse mâinile și picioarele. Cu toate acestea, el părea încântat că putea spune «mă duc acasă»” 42. După ce și-a pierdut mâna într-o explozie, șoferul mitraliorului american Donald Schoo a început să se învârtă în cerc și să strige isteric: „Plec acasă! Mulțumescu-ți ție, Doamne! Plec acasă!” 43 Un soldat care tocmai primise o scrisoare de despărțire din partea soției îi mărturisea unui reporter: „Dacă unul care luptă în străinătate îți spune că-și iubește nevasta, să știi că minte de îngheață apele... Iubește o amintire – amintirea unei nopți cu lună, a unei rochii frumoase, a unui parfum sau a ritmului unei melodii”. 44

Izolarea era un sentiment copleșitor, chiar pentru soldații care se aflau în mijlocul unei mulțimi de compatrioți. „Văd aici mii și mii de soldați însingurați”, scria, în 1943, John Steinbeck despre soldații americani de pe străzile capitalei britanice. „În Londra, ei au un mers anume, un târșăit apatic al picioarelor. Caută ceva. Dacă-i întrebi, îți vor spune că o fată – orice fată, dar nu e deloc adevărat”. 45 Deși femeile sunt deseori menționate în conversațiile dintre soldați, în stresul și disconfortul continuu al unui teatru de război, cei mai mulți visează la plăceri simple, care includ rareori raporturile sexuale. Un locotenent-colonel din Infanteria Marină a SUA, aflat în Pacificul de Sud, visa la ce va face odată întors acasă: „O să port iarăși pijamale... O să dau gata câteva ouă și mai mulți litri de lapte... N-ar strica și câteva băi fierbinți... Dar

păstrez ce-i mai bun pentru final - o să-mi petrec o zi întreagă trăgând apa la toaletă, doar ca s-o aud curgând". 46

Contrastul dintre aceste ambiții modeste, comune majorității soldaților din țările democratice, și entuziasmul belicos al unora dintre oamenii lui Hitler este șocant, mai ales dacă ne gândim la membrii Waffen SS, care și-au păstrat însuflețirea până în ultimele luni ale războiului. O italiancă născută în America scria, cu un amestec de uluire, scârbă și fascinație, despre doi ofițeri germani pe care îi cunoscuse în 1943: „Simt cele mai specializate ființe omenești din câte mi-a fost dat să întâlnesc: «omul luptător».

Amândoi au mai puțin de douăzeci și cinci de ani; amândoi au participat la campaniile din Polonia, Franța, Rusia și, acum, Italia. Unul dintre ei, promovat de la gradul de simplu soldat, s-a aflat, vreme de șase luni, la comanda unei companii de dezertori ruși... Este imposibil să redau convingerea cu care vorbea când ne expunea bine cunoscutele doctrine învățate de acasă: nevoile pe care le avea *Gross Deutschland*, superioritatea rasei nordice, inevitabilitatea intrării Germaniei în război (în ciuda eforturilor lui Hitler de a face pace cu Anglia), mândria pe care o simțea gândindu-se la țara și compatrioții lui și, mai presus de orice, credința de nezdruccinat pe care o avea chiar și acum în victorie". 47

A fost și rămâne o enigmă cum de o armată germană alcătuită în proporție covârșitoare din recruți, din soldați-cetățeni, la fel ca omologii lor din țările aliate, și-a demonstrat în atâtea rânduri superioritatea. O parte a răspunsului constă în profesionalismul exemplar al corpului ofițeresc și în doctrina militară germană; de-a lungul anilor, țara a dat naștere unor militari formidabili, iar sub Hitler, eficiența acestora a atins punctul culminant, chiar dacă în slujba unei cauze îngrozitoare. Dincolo de aceste aspecte, coerciția a jucat un rol aproape la fel de important ca în armatele lui Stalin. Soldații germani care

fugeau de pe câmpul de luptă sau dezertau știau că riscă să fie executați, o sancțiune aplicată tot mai des odată cu prăbușirea imperiului nazist. Wehrmachtul nu și-a împușcat nici pe departe oamenii în ritmul în care a făcut-o Armata Roșie, dar, în 1945, numărul execuțiilor a ajuns la câteva zeci de mii. Comandanții aliați, disperați să-și convingă oamenii să lupte mai cu tragere de inimă, deplângeau adesea faptul că nu puteau să aplice dezertorilor pedeapsa capitală.

Dar mai importantă pentru ultimele încercări de rezistență germană a fost contribuția unui nucleu de fanatici, în special a formațiunilor Waffen SS. Un deceniu de îndoctrinare nazistă dăduse naștere unor excelenți comandanți inferiori. Chiar și atunci când a devenit limpede că soarta războiului se întorsese definitiv împotriva lui Hitler, mulți germani au făcut sacrificii extraordinare ca să-și salveze țara de răzbunarea rușilor. Însă nu toți cei din Wehrmacht aveau stofa de erou. În 1944 - 1945, un număr tot mai mare de soldați se dovedeau dispuși, ba chiar dornici să se predea. Însă filosofia armatei lui Hitler - la fel ca în cazul Rusiei și Japoniei - diferea substanțial de spiritul ce domnea în rândurile forțelor britanice și americane. Faptul că soldații au păstrat unele drepturi civile și posibilitatea de a alege, ca și neaplicarea unor sancțiuni brutale împotriva celor slabi au avut un preț - armatele occidentale au fost obligate să compenseze disponibilitatea la sacrificiu a soldaților proprii cu o putere de foc și o răbdare superioară.

2. Frontul de acasă

Către sfârșitul lui 1942, Nikolai Belov, căpitan în Armata Roșie, nota în jurnalul său: „Ieri am primit un teanc de scrisori de la Lidocika. Am impresia că nu-i este ușor cu cei mici”. 48 Belov înțelegea situația grea în care se găsea soția lui. În multe societăți, civilii sufereau mai mult decât cei aflați sub arme. Românul Mihail Sebastian nu a fost niciodată pe front, dar scria în decembrie 1943:

„Orice bilanț personal se pierde în umbra războiului. Întâi e teribila lui prezență. Pe urmă abia, undeva, departe, uitați de noi înșine, suntem noi, cu viața noastră diminuată, ștearsă, letargică, așteptând trezirea din somn, învierea”. 49 Deși statisticile sunt drastic distorsionate de mortalitatea din Rusia și China, este de remarcat că, între 1939 și 1945, la nivel global și-au pierdut viața mai mulți necombatanți decât oameni în uniformă. În cazul Rusiei, este greu să utilizăm sintagma „frontul de acasă” fără o doză de ironie. Pe teritoriul ei, zeci de milioane de oameni s-au aflat în starea întâlnită, în septembrie 1942, de comisarul ucrainean de partizani Pavel Kalitov în cătunul Klimovo: „O femeie slabă și palidă stă pe o bancă, cu un copil mic în brațe și o fată de vreo șapte ani. Plânge, sărmana de ea. Pentru ce o vărsa lacrimi? Aș da orice să-i ajut pe amărâții ăștia, să le alin durerea”. 50

Trei săptămâni mai târziu, Kalitov descria o scenă asemănătoare, petrecută la Budnița: „Ce-a mai rămas din el? Mormane de ruine, coșuri de fum ieșind afară, scaune arse. Acolo unde odinioară erau drumuri și poteci, acum sunt spini și buruieni. Niciun semn de viață. Satul e sub tirul continuu al artileriei”. 51 Curând după aceea, unitatea lui a primit ordin să-i evacueze pe toți civilii aflați pe o distanță de 25 km în spatele frontului; oamenii aveau voie să ia cu ei obiecte personale, dar nu cartofi sau nutreț. Kalitov scria nemulțumit: „Trebuie să colaborăm cu civilii, să-i pregătim să facă asta fără împotrivire. Nu e deloc ușor: mulți trăiesc aproape exclusiv cu cartofi. A le cere să-i lase pentru soldați înseamnă a-i condamna la greutăți inimaginabile, poate chiar la moarte. Acum, înaintea mea stă o familie de refugiați. Sunt așa de slabi și firavi, încât vezi prin ei. Cel mai greu e să te uiți la copii – trei, unul sugar, ceilalți ceva mai măricei. Nu au lapte. Oamenii ăștia suferă la fel ca noi, soldații, sau chiar mai mult. Bombele, obuzele și minele nu-i mai sperie”. 52 Comisarul de partizani se arăta uimit de cât putea să îndure o ființă omenească.

Au existat și ruși care, deși nu au avut de suferit din cauza asediilor și bombardamentelor, au petrecut anii de război trudind în condiții de privațiune extremă. Primeau o rație zilnică de hrană cu 500 de calorii mai săracă decât cea a muncitorilor britanici sau germani și cu 1.000 sub cea a americanilor. În jur de două milioane de oameni au murit de foame în teritoriile aflate sub control sovietic, în vreme ce alte 13 milioane și-au găsit moartea în bombardamente sau în regiunile ocupate de germani; prizonierii din lagărele de muncă ale Gulagului erau pe treapta cea mai de jos a ierarhiei de priorități în ceea ce privește hrana, unul din patru murind în fiecare an în perioada războiului. Scorbutul, urmare a lipsei de vitamine, făcea ravagii printre ruși împreună cu numeroase alte boli asociate inaniției și muncii excesive. „Nu aveam altă viață în afara fabricii”, spunea o femeie din Moscova, pe nume Klavdia Leonova, muncitoare la o fabrică de textile care producea tunici și plase de camuflaj pentru armată⁵³.

Pe parcursul războiului, linia de producție la care lucra femeia a mers zi și noapte, muncitoarele fiind organizate în două schimburi de câte 12 ore. De mâncare primeau cașă – un terci făcut din grâu ars – și pâine prost coaptă, distribuite direct la bancurile de lucru. „Hrana nu ne lipsea, însă ne era mereu foarte foame și deseori mâneam coji de cartofi... Duminica era, teoretic, zi liberă, însă comitetul de partid din fabrică ne chema adesea la muncă afară, de pildă să săpăm tranșee sau să aducem lemn din pădurile din jurul Moscovei. Trebuia să încercăm în camioane niște stâlpi de susținere atât de grei, încât i-ar fi dat de furcă și unui halterofil profesionist... Locuiam la țărani... femeile înjurau adesea regimul. Și pe noi ne înjurau, fiindcă adunam din pădure ciuperci și fructe, pe care ele sperau să ni le vândă”.

În țările occidentale neocupate, unii au prosperat. Răufăcătorii exploatau cererea de prostituate, produse de contrabandă, carburant și alimente furate de la armată;

industriașii au făcut profituri enorme, multe dintre acestea scăpând cumva de impozitare; fermierii, mai ales cei din Statele Unite, unde veniturile au crescut cu 156%, au cunoscut o bunăstare fără precedent. „Viața fermierilor devenise bună”, spunea Laura Briggs, fiica unui mic proprietar de pământ din Idaho. „Tata a început să facă ameliorații... Noi și majoritatea celorlalți fermieri am trecut de la o cocioabă acoperită cu carton gudronat la o casă cu schelet de rezistență, cu instalații sanitare interioare. Aveam acum o plită electrică în loc de una cu lemne, precum și apă curentă la chiuvetă, unde puteam să spălăm vasele; și un încălzitor de apă; și linoleum frumos”.

54

Numărul celor care detestau războiul era însă mult mai mare. Locotenentul David Fraser, din Regimentul Grenadierilor de Gardă, identifica un adevăr important despre condițiile în care trăiau milioane de oameni, cu sau fără uniformă: „Oamenii nu erau acolo unde le-ar fi fost locul, așa încât efectul era cel al unui vis din care nădăjduiai să te trezești într-o bună zi”. 55 În aprilie 1941, Edward McCormick îi scria fiului său, David, care se înrolase împreună cu fratele lui, Anthony, și pleca acum cu un regiment de artilerie în Orientul Mijlociu. „Pentru mămica mai ales”, spunea tatăl lor, tot războiul ăsta se învâртеște în jurul tău și-al lui Anthony. Principala ei grijă în viață, încă de când v-ați născut, au fost sănătatea, fericirea și siguranța voastră. Încă are aceste gânduri instinctive, și nu trebuie să vă spun eu cât de mult a afectat-o despărțirea de voi. Și pe mine, de altfel, și mă îngrozesc la gândul greutăților, pericolului și mizeriei în care, probabil, veți trăi. Nu am niciun fel de îndoială că războiul acesta trebuia să se întâmple. O victorie nazistă ar însemna că de viață s-ar bucura numai un foarte mic număr de germani și că spiritul tuturor popoarelor aflate sub ocupația lor ar dispărea. Tu și Anthony ajutați lumea să scape de această năpastă și, în ciuda sentimentelor personale, care mă îndeamnă să-mi doresc să fiți departe

de toate acestea, sunt foarte mândru... de ceea ce știu că veți înfăptui. Mămica și cu mine vă transmitem toată dragostea și binecuvântările noastre și ne rugăm pentru sănătatea și întoarcerea voastră. TĂTICU56

Vor trece mai bine de patru ani înainte ca familia McCormick să se reunească, situație comună multor milioane de oameni. Și cu toate că recrutarea în armată era cea mai obișnuită cauză a strămutării și destrămării familiilor, nu era și singura. Jumătate din populația Marii Britanii și-a schimbat domiciliul pe parcursul conflictului, unii pentru că au fost evacuați spre a face loc soldaților, alții pentru că le fuseseră distruse casele, majoritatea fiindcă acestea erau imperativele războiului. O parte semnificativă a flotei de pescuit a Belgiei a început o viață nouă în portul Brixham, din Devon, iar unii pescari danezi își aveau baza la Grimsby, în Licolnshire. În alte regiuni ale Europei, au intervenit imperative mult mai brutale. În ianuarie 1943 de pildă, o infirmieră britanică pe nume Gladys Skillett a dat naștere unui copil nu în Insulele Canalului, unde locuia de fapt, ci în secția de maternitate a unui spital german din Biberach⁵⁷. Doamna Skillett era unul dintre cei 834 de civili de pe insula Guernsey, aflată sub ocupație, care fuseseră deportați în Germania în septembrie 1943 spre a petrece restul războiului într-un lagăr, ca ostatici. Ar fi trebuit să fie 836, însă un maior în vârstă și soția lui de pe insula Sark își tăiaseră venele înainte de îmbarcare. Doamna Skillett a rămas prietenă pe viață cu soția unui soldat din Wehrmacht, cu care a împărțit salonul de spital din Biberach și care născuse un băiețel sănătos în aceeași zi cu ea.

Bianca Zagari, dintr-o prosperă familie italiană și mamă a doi copii, fugise din orașul ei natal, Napoli, în decembrie 1942, când începuseră bombardamentele americane. Grupul de 14 persoane, cuprinzând rudele prin alianță, nepoți și nepoate, servitoare și guvernantă, s-a stabilit în îndepărtata și săraca regiune Abruzzo, închinând două case într-un sat din valea Sangro, unde se putea

ajunge doar pe jos. Acolo au dus o viață chinuită până în octombrie 1943, când, spre groaza lor, au început iarăși să cadă bombe în jurul lor; erau la numai 30 km de Monte Cassino, într-o zonă aprig disputată de armatele germane și aliate. Zagari și copiii ei au fugit dimpreună cu sătenii; în timp ce suiau dealul, o țărancă i-a spus, în dialectul local pe care cu greu îl înțelegea, că bombardamentul îi omorâse majoritatea rudelor: „Signora, cei zece morți sunt ai dumitale”. Iată ce scria doamna Zagari: „Acum e dimineață și urcă și alții din Scontrone, îngroziți. Fiecare îmi dă câte un detaliu înfiorător: o mână, un picioruș, două cozi împletite, cu funde roșii, un trup fără cap”. 58

Soțul ei, Raffaele, a scăpat, dar cei mai mulți membri ai familiei lor și-au pierdut viața. Supraviețuitorii au trăit săptămâni întregi în peșterile din munți, învățând să facă lucruri complet noi pentru Bianca Zagari: să aprindă focul și să construiască adăposturi primitive cu ajutorul localnicilor deloc binevoitori, cărora le păsa numai de ei. „Trebuie să cer orice, de la toată lumea – parcă aș cere de pomană”. Când i-au găsit germanii, toți bărbații au fost luați și duși la muncă silnică: „Pe unul l-au luat în timp ce scurma sub dărâmături după maică-sa”. După luni de chinuri, doamna Zagari a fugit într-o zi dincolo de munți, luând cu ea pe cei doi copii și caseta cu bijuterii. În cele din urmă, unui șofer german de camion i s-a făcut milă și i-a dus până la Roma. „Sosim pe la Porta San Giovanni. Am impresia că visez – văd dădace jucându-se liniștite cu copilașii. Războiul e parcă un zvon îndepărtat. Toți ne întreabă de unde venim. Nimeni nu înțelege când le răspundem că venim de la Scontrone, unde nouă membri ai familiei noastre au murit. La Hotelul Corso, unde recepționarul ne cunoaște și încearcă să ne ajute, auzim pe cineva amenințând că nu va mai veni acolo dacă vor mai fi primiți vagabonzi ca noi”.

Familia Zagari a putut să se folosească de avere pentru a scăpa de cele mai grele privațiuni, lucru pe care majoritatea italienilor nu l-au putut face. La sosirea

friguroasei ierni din 1944, civilii și mai ales copiii au plătit un greu tribut bolilor și penuriei de combustibil și hrană. O mamă spunea: „Din senin, fetei mele i s-a făcut rău. Doctorul a zis că este colită – o moarte care a durat cinci ore, o agonie de nedescris. În casă era un frig cumplit, și Gigeto [soțul ei] a dat fuga să cumpere mai multe sticle ca să le umplem cu apă caldă. Am pus-o în patul nostru și am ținut-o strâns în brațe, cu sticlele așezate de jur-împrejur. «Gigeto», am țipat eu, «Santina nu trebuie să moară!» Dar a murit”. Mulți dintre cei care își pierduseră casele din pricina bombardamentelor sau a evacuării s-au limitat la o existență primitivă în munți, după cum povestea o tânără: „Frigul și umezeala din peșteri ne intraseră în oase. Mama s-a ghemuit într-un colț, strângându-l în brațe pe frățiorul meu în vârstă de trei luni. Mi-a zis să mă duc în oraș, să găsesc un doctor. Am alergat ca un iepure, dar mi s-a spus că era plecat – la casa familiei Podesta, al căror băiat avea temperatură mare, ca frățiorul meu. În cele din urmă, mi-a dat o rețetă, dar n-a vrut să-mi dea niciunul dintre medicamentele de pe masă. Mi-a spus că o să vină să-l vadă, dar, până să ajungă el, frățiorul meu a murit”. 59 Nefericita mamă i-a spus: „Băiețelul meu a murit fiindcă laptele meu nu e bun din cauză că n-am mâncat destul”. Și ca ea au fost milioane.

Oamenii siliți să-și părăsească locuința și țara și-au petrecut bună parte din război așteptând: ordine sau vize; un prilej de a fugi de pericolul iminent, permisiunea de a călători. Rosemary Say, o englezoaică de 21 de ani, a scăpat dintr-un lagăr german aflat în zona controlată de regimul de la Vichy și a ajuns la Marsilia, unde a pierdut vremea așteptând săptămâni întregi în tovărășia altor fugari, la fel de nemulțumiți ca ea: „Era trist să vezi cum se irosește atâta intelect și atâtea calități, în timp ce amânările se prelungeau, iar viitorul atâtor oameni continua să arate sumbru, își primise în sfârșit viza, fusese arestat sau fugise la țară să-și încerce norocul? Așteptam și ne frământam. Dar dacă persoana nu se întorcea, era

curând dată uitării. Ne ținea laolaltă numai dorința comună de a pleca odată și de a ne întoarce la viața noastră... Era multă suspiciune, multă deznădejde... Spiritele erau înfierbântate, iar certurile erau zgomotoase și violente. Eram cu toții îngrijorați de situația noastră incertă". 60

Adolescentul ucrainean Ștefan Kurilak a fost trimis în Vest de ocupanții germani să lucreze la familia austriacă Klaunzer, fermieri din Alpi și catolici fervenți. Când a dat prima oară cu ochii de băiat, Frau Klaunzer a izbucnit în plâns; fără să știe de ce, acesta a început și el să plângă. I s-a explicat că fiul soților Klaunzer murise pe Frontul de Est cu câteva săptămâni înainte. Frau Klaunzer continua să repete cu voce tare una dintre puținele expresii germane pe care Ștefan le înțelegea: „Hitler nu bun! Hitler nu bun!” Ulterior, băiatul a fost tratat cu bunătate și omenie. A muncit pe pământul soților Klaunzer, nu fără tragere de inimă, până la sfârșitul războiului, când gazdele l-au implorat în zadar să rămână ca membru deplin al familiei⁶¹.

Puține astfel de experiențe au fost atât de inofensive. Într-o zi de octombrie a anului 1942, polonezul de 14 ani Arthur Poznariski se întorcea în ghetoul din Piotrkow de la fabrica de sticlă Hortensja, unde muncea împreună cu fratele lui mai mic, Jerzyk. Aici, a primit de la un membru al miliției evreiești a ghetoului un bilet mototolit. Era de la mama lui. Avusese loc o deportare: „Suntem luați. Domnul să vă ajute, Arthur. Noi nu mai putem face nimic pentru voi, și orice s-ar întâmpla, ai grijă de Jerzyk. Nu e decât un copilăș și nu are pe nimeni altcineva, așa că să-i fii tu și frate, și părinte. Adio...” 62 Arthur, puternic impresionat, repeta întruna în sinea lui: „O să încerc! Da, o să încerc!” Dar în gând își spunea: „Cum? Mă simțeam singur și neajutorat”. Băieții au stat până la sfârșitul războiului în lagăre de concentrare, despărțiți de sute de kilometri, însă, ca prin minune, au supraviețuit; restul familiei lor a pierit.

Britanicii au îndurat șase ani de austeritate și bombardamente intermitente. Camuflajul din cursul nopții încuraja și întunecimea morală, nu doar pe cea fizică. Cu toate acestea, condițiile din insulele guvernate de Churchill erau mult mai bune decât cele din țările Europei continentale, unde foamea și violența erau atotprezente. Asemenea Americii de Nord, Marea Britanie era protejată de întinderea mării, relativa libertate individuală și bogăția Imperiului. Britanicii privilegiați au continuat să fie privilegiați: „Un lucru de-a dreptul extraordinar legat de acest război a fost că oamenii care nu doreau să se implice chiar nu erau implicați”, avea să scrie mai târziu romancierul Anthony Powell⁶³.

Ceea ce era adevărat, dar într-un mediu social foarte restrâns, în săptămâna care a precedat debarcarea din Normandia, în timp ce 250.000 de soldați britanici și americani făceau ultimele pregătiri înainte să se arunce împotriva Zidului Atlanticului construit de Hitler, la Londra, Evelyn Waugh nota în jurnal: „M-am trezit pe jumătate beat și am avut o dimineață lungă și plină – m-am tuns, am încercat să verific citatele la Biblioteca Londrei, care este încă răvășită de bombe, am fost pe la Nancy [Mitford, la librăria ei]. La prânz, m-am îmbătat din nou. Am fost la [Clubul] Beefsteak, în care tocmai m-am înscris... înapoi la [Clubul] Whites – apoi dă-i iar cu porto. M-am dus la Waterloo, semiconștient din cauza alcoolului, am luat trenul de Exeter și am dormit aproape tot drumul”.
64

Waugh nu este un caz atipic; mulți dintre prietenii cu care chefuia erau scutiți de serviciul militar activ, iar câțiva au murit un an mai târziu. Stăteau să înceapă atacurile germane cu bombe zburătoare, care aveau să producă alte victime și distrugeri pe insula greu încercată de război. Dar, așa precum viața la New York sau Chicago era mai liniștită și mai confortabilă decât viața la Londra sau Liverpool, londonezilor le mergea mult mai bine decât parizienilor, napolitanilor, atenienilor sau locuitorilor

oricărui oraș din Uniunea Sovietică și China. Nella Last, casnica din Lancashire, se gândea, în octombrie 1942, că războiul îi pricinuisese până în acel moment foarte puține greutăți ori suferințe „în comparație cu trei sferturi din Stalingrad, demolate la primul bombardament. Am avut mâncare, adăpost și căldură atunci când milioane de oameni nu aveau nimic din toate acestea – care va fi prețul pe care va trebui să-l plătim? – nu ne putem aștepta să tot «scăpăm», fiindcă *nu există* scăpare pentru niciunul dintre noi. L-am văzut azi pe copilașul unui vecin și brusc i-am înțeles pe cei care «nu vor să aducă pe lume copii în momentul ăsta». Se vorbește numai despre «lumi noi» și despre «ce va fi după război», dar nicio vorbă despre suferințele, despre spaimile de până atunci”. 65

Doamna Last era neobișnuit de sensibilă; compatrioții ei erau, în marea lor majoritate, prea ocupați cu problemele lor ca să se mai gândească la nenorocirile incomparabil mai mari, dar și mai îndepărtate ale altora. În 22 noiembrie 1942, Phyllis Crook, și ea casnică, îi scria soțului ei de 32 de ani, soldat pe frontul din Africa de Nord: „Crăciunul va fi cumplit și urăsc până și gândul la el. Dar trebuie să-l ținem «cum e obiceiul», și am fost ocupată să iau câte ceva pentru toți copiii pe care-i cunoaștem. Ar fi așa de simplu să spun «n-am găsit nimic» și s-o las baltă. E foarte frig... Cât mi-aș dori să pot hiberna iarna în loc să dărdâi întruna. Chris [băiețelul lor] s-a rugat la Dumnezeu să te facă băiat cuminte în noaptea asta! Ei bine, dragostea mea, veștile par a fi foarte puține și trebuie să-ți urez noapte bună. Viața pare așa de răsuflată. Mă întreb când te vom revedea. Totul pare îngrozitor de îndepărtat și nu suport să mă gândesc prea mult. Ai grijă de tine, dragă, și nu te băga în gura lupului, cum ar zice tata! Îți transmit, ca întotdeauna, toată dragostea mea, dragul meu Phil. P.S. Joyce lucrează acum la o fabrică, 11 ore pe zi. John Young a avut malarie”. 66

Necazurile doamnei Crook ar părea banale, iar autocompătimirea ei, dezgustătoare multor oameni din

țările devastate de război. Viața ei și a copiilor ei nu a fost niciodată în pericol, și nici măcar nu le era foame. Însă despărțirea de soț, obligația de a locui departe de casa ei din estul Londrei și monotonia cenușie a vieții în vreme de război păreau – în ochii ei și ai multor altora – motive întemeiate de tristețe. Iar la zece zile după ce a trimis acea scrisoare, femeia a rămas văduvă, Phil murind în luptă.

Veștile despre moartea violentă și prematură a celor dragi aflați departe au fost o trăsătură comună a experienței acestui război. Adesea, nu se știau prea multe despre soarta lor, așa cum observă J.R. Ackerley, într-o poezie publicată de *Spectator*.

N-am aflat niciodată ce s-a ales de el, ce curios;

S-a imbarcat, era decembrie, și nu s-a mai întors;

N-am apucat să ne spunem rămas-bun, și era în prag de Crăciun;

Ne-au sosit câteva scrisori, mult după, și gata.

Încet, săptămânile s-au făcut luni, și iar era decembrie.

Am deranjat oficialitățile, firește, iar ei au trimis telegrame;

Oameni răbdători, dar ocupați, insistențe fără număr;

Unii ne-au spus una, alții alta; n-au reușit să afle nimic.

Mulți s-au dus așa, fără nicio explicație;

Și moartea e moarte, în fond; puțin te încălzește să știi cum și când;

Dar acum mă tot gândesc că am renunțat la investigație;

Parcă ar fi murit o insectă, nu o ființă omenească.⁶⁷

Nenumărate familii se străduiau să accepte dispariția celor dragi. Diana Hopkinson, soția unui ofițer britanic, descrie întâlnirea cu soțul ei pe un peron de gară din Berkshire, după o lungă despărțire în care primiseră amândoi vestea că fratele lui murise în luptă. „Ciudata lui uniformă, fața lui ciudat de slabă, abia zărite în lumina chioară, mi-au dat senzația de artificialitate. Până și în

sărutările noastre era ceva ireal. În pat, a trebuit să depășim o tristețe îngrozitoare – moartea lui Pat – înainte să putem face dragoste. Când în sfârșit s-a întors către mine, am făcut dragoste de parcă am fi fost parteneri într-un ritual solemn, straniu, tăcut, dar familiar”. 68

Edie Rutherford, o casnică din Sheffield, tocmai pregătea ceaiul când la ușă a bătut o tânără din vecini, soția unui pilot RAF. „Avea chipul împietrit și mi-a zis brusc: «Doamnă Rutherford, Henry e dat dispărut», punându-mi telegrama în mână. Firește că am luat-o în brațe și am lăsat-o să plângă în voie, în timp ce blestemam în gura mare nenorocitul ăsta de război. «Nu e mort. Sunt sigură că nu e mort. Doar ce-a fost acasă, miercurea trecută. E în viață pe undeva și își face griji pentru că știe că o să primesc telegrama asta care o să mă necăjească»... Nu prea știi ce să-i spui unei soții în astfel de momente grele. M-am străduit cât am putut, sărmana fată. Parcă se prăbușise ceva în mine. Îmi doresc din suflet să se termine odată războiul ăsta”.

Jean Wood, și ea casnică, consemna: „Am avut ca vecini o doamnă drăguță și pe soțul ei. Îi venea băiatul în permisie și nu avea carne să-i pregătească. În ziua aceea însă, măcelarul mi-a dat niște iepure... o delicatesă. Nu voiam iepurele, fiindcă prefer să le dau copilașilor ou, dacă găsesc ouă. Așa că i-am dus ei iepurele. S-a bucurat enorm. În ziua aia, băiatul ei a fost omorât. Nici că ne-a mai păsat de iepure. Era un băiat de treabă, un ofițer tânăr, de nouăsprezece ani „69 Cu toții erau „băieți de treabă” pentru cei care trebuiau să-i jelească.

Muriel Green, una dintre cele 80.000 de „fete de câmp” din Marea Britanie care efectuau munci agricole, a izbucnit în lacrimi în ultima seară de concediu petrecută acasă, în Norfolk, în iunie

1942. „Am plâns din cauza războiului. Ne-a schimbat viața, care nu va mai fi niciodată aceeași. M-a necăjit priverileștea dezolantă a țărmlui mării. Când ești plecat și mama îți scrie ultima grozăvie, ce băiat a mai fost dat

dispărut, ce familie a mai făcut un sacrificiu, sunt numai vorbe. Dar acasă e îngrozitor. Viața nu va mai fi niciodată atât de dulce ca înainte de război, iar ultimele două veri și începutul lui '39 au fost cea mai frumoasă perioadă a vieții, când totul părea plin de veselie și tinerețe. Aș fi plâns ore întregi dacă nu aș fi știut că asta o necăjește pe mama". 70

Americanca Dellie Hahne a fost una dintre numeroasele femei care, în stresul și exuberanța emoțională a momentului, s-a căsătorit cu un bărbat nepotrivit, căindu-se apoi în anii care au urmat. „Era soldat. Nu putea să fie decât o ființă minunată, magnifică”, spunea ea cu năduful cuiva care s-a lămurit că se înșelase⁷¹. A ajuns să le căineze pe altele, care treceau și ele prin necazuri în familie: „Femei însărcinate, care de-abia își țin echilibrul în trenurile care se leagănă, se duc să-și vadă soții pentru ultima oară, înainte ca aceștia să plece în străinătate. Femei care se întorc după ce și-au văzut soții, călătorind împreună cu copiii lor mici. Încercând să le dea de mâncare, să le schimbe scutecele. Mi-e tare milă de ele. Brusc, mi-am dat seama că nu era nici pe departe atât de plăcut pe cât mi se spusese că va fi. Îi mulțumeam Domnului că nu am copii”.

Mulți copii s-au simțit legați afectiv de amintirea momentului despărțirii de tații pe care nu i-au mai revăzut ani în șir, în unele cazuri chiar niciodată. Bernice Schmidt, o fetiță din California, avea nouă ani când părinții ei au divorțat. Fiind din nou burlac, tatăl ei, Arthur, în vârstă de 32 de ani, a devenit apt pentru încorporare în armată. Într-o permisie primită înainte de plecare, și-a dus cei trei copii într-un parc de distracții din Los Angeles. Le-a spus că îi e foarte dor de casă și a dat fiecăruia un mic cadou de despărțire. Al lui Bernice era o broșă cu două inimi unite de o săgeată, pe care scria „Bernice, cu drag tăticu’”. Soldatul Schmidt, din Divizia 317 Infanterie, a căzut în luptă pe 15 noiembrie 1944.

Fiica lui nu a uitat niciodată ziua în care au primit acea veste, fiindcă era chiar ziua ei de naștere⁷². Într-o zi

de octombrie a anului 1942, Nella Last se uita lung la copiii unui vecin. Mama lor i-a atins brațul și a întrebat-o: „La ce vă gândiți?” Doamna Last a răspuns: „O, nici eu nu știu. Să fii bucuroasă că Ian al dumatăle nu are decât șapte ani”. Femeia i-a spus simplu: „Chiar *sunt*” 73

Până în 1943, când Stalingradul și bombardamentele au schimbat totul, majoritatea civililor germani, mai puțin cei care își pierduseră prieteni sau rude, considerau conflictul mai degrabă o prezență abrutizantă decât o traumă. „E oare posibil să te obișnuiești cu războiul?” medita, în 1941, Mathilde Wolff-Monckeburg, soția unui profesor universitar în vârstă, din Hamburg. „Întrebarea nu îmi dă pace și mă tem de un răspuns afirmativ. Tot ceea ce, la început, era de neîndurat, tot ceea ce era de neînțeles a devenit cumva «permanent» și am ajuns să ne ducem viața într-o înfricoșătoare apatie... încă ne bucurăm de confort și căldură, nu ducem lipsă de mâncare, ocazional avem apă caldă, nu ne ostenim decât la cumpărăturile zilnice și la treburile mărunte ale casei”. 74 Asemenea tuturor cetățenilor germani, cu excepția funcționarilor național-socialiști, care se bucurau de privilegii sub diverse forme, inclusiv alimente, doamna Wolff-Monckeburg se plângea mai ales de monotonia rațiilor: „Ajungi mai sensibil la golul interior, iar dorința de a avea ceea ce nu poate fi obținut devine tot mai intensă”, scria ea în iunie 1942. „Fantasme strălucitoare se multiplică în culori ademenitoare când te gândești la o friptură mare și suculentă, la cartofi noi și la fire lungi de sparanghel cu bulgări de unt auriu. Totul este atât de degradant și de trist – și mai sunt unii care spun că trăim vremuri «eroice»”. 75 Dar dacă germanii se plângeau de lipsuri, greutățile lor erau neînsemnate față de ceea ce se petrecea în lume: în vreme ce producția britanică de bunuri de consum a scăzut cu 45% între 1939 și 1944, cea a Germaniei a înregistrat un declin de numai 15%. Dacă cetățenii germani erau nemulțumiți de hrană – consumul anual de cartofi a crescut de la 12 la 32 de milioane t – ei

nu au cunoscut foamea decât după terminarea războiului, în mai 1945; naziștii înfometaseră națiunile cucerite pentru a o hrăni pe a lor.

Mai mult decât orice alt aspect al conflictului, hrana sau lipsa ei a scos în evidență relativitatea suferinței. La nivel global, mai mulți oameni au îndurat o foamete crâncenă sau chiar au murit de foame decât în orice alt conflict de până atunci, inclusiv în Primul Război Mondial, din pricină că o serie fără precedent de țări s-au transformat în câmpuri de bătălie, cu consecințele de rigoare asupra producției agricole. Până și cetățenii acelor țări care nu au fost atinse de foamete s-au văzut nevoiți să accepte o alimentație drastic restricționată. Sistemul britanic de raționalizare a funcționat în așa fel încât nimeni să nu moară de foame, iar săracii să fie mai bine hrăniți decât în timp de pace, însă puțini au fost mulțumiți cu ceea ce mâncau. O fată de câmp, pe nume Joan Ibbertson, scria: „Obsesia noastră era mâncarea... Unde am stat prima dată, proprietăreasa nu gătea altă legumă decât duminica; luna mâneam carne rece, în restul săptămânii, cârnați. Uneori ne mai dădea și cartofi la cârnați, însă cel mai adesea ne lăsa câte o felie de pâine de căciulă. Cei doi cârnați pe o farfurie mare, rece, din sticlă verde ne întâmpinau după o zi de muncă la praz sau varză de Bruxelles și un drum cu bicicleta de 10 km dus-întors... Odată, un vecin a adus un sac cu morcovi, care, zicea el, erau pentru iepuri, dar am beneficiat și noi de pe urma acestui gest de bunătate... O dată pe săptămână, primeam la micul dejun praf de ouă, dar buna doamnă care se ocupa de asta prefera să-l pregătească în ajun, astfel că, și la aspect, și la gust, semăna cu rumeguș pe pâine prăjită. Erau dimineți în care mâneam și pastă de pește pe pâine prăjită... De Crăciun, ni s-a dat voie la un moment dat să cumpărăm o găină. A mea era așa de bătrână și tare, că abia am putut s-o mestecăm”. 76

Un adult britanic avea săptămânal dreptul la 110 g de untură sau unt, 340 g de zahăr, 110 g de șuncă, două

ouă, 170 g de carne, 60 g de ceai și la o cantitate nelimitată de fructe sau legume de grădină, dacă se găseau, „în afara rației”. Majoritatea gospodăriilor apelau la improvizații pentru a-și suplimenta rațiile autorizate. Derek Lambert, copil pe atunci, își amintește o scenă petrecută la masă în familie: „Într-o dimineață, pe masă a fost așezat, cu supremă nonșalanță, un borcan... Tata, om reținut din fire, a întins gemul pe pâine și a mușcat. Apoi s-a încruntat și a întrebat: «Ce e asta?» Mama i-a răspuns: «Marmeladă de morcovi.» Cu o neobișnuită hotărâre, tata a luat borcanul și a turnat conținutul în grămada de gunoi”. 77

Dar orice țăran rus sau asiatic, ori un prizonier al Axei ar fi considerat marmelada de morcovi un articol de lux. Kenneth Stevens, deținut în închisoarea Changi din Singapore, scria: „În locul asta, mintea zboară și zăbovește jinduind la Mancare... Mă gândesc la Rață și la Plăcintă cu Cireșe, Ouă Jumări, Medalioane de Pește, Pui cu Unt, Orez cu Pește și Ouă Fierite, Tartă cu Fructe, Prăjitură cu Fructe de Pădure, Spumă de Fructe, Budincă de Pâine și Unt – toate aceste minunății erau pregătite exact «cum trebuie» la mine acasă”. 78 Stevens a murit în august 1943 fără să mai guste vreodată din aceste delicatese. Abia în 1945 soția acestuia a primit de la un alt deținut jurnalul ținut de el și a putut să afle agonizantele sale fantezii din pragul morții. Până una alta, între anii 1935 și 1944, înălțimea medie a fetițelor franceze a scăzut cu 11 cm, iar a băieților, cu 7 cm. Cazurile de tuberculoză pe fond de malnutriție s-au înmulțit dramatic în țările europene ocupate, iar în 1943, patru cincimi dintre copiii belgieni ajunseseră să manifeste simptome de rahitism. În majoritatea țărilor, orașenii sufereau de foame mai mult decât oamenii de la țară, fiindcă nu aveau posibilitatea să-și suplimenteze hrana din grădina proprie. Săracii nu aveau bani să cumpere de pe piața neagră, care, în toate țările, continua să-i alimenteze pe cei cu dare de mână.

În această privință, Canada, Australia și Noua

Zeelandă au scăpat ușor, iar americanii nu au suferit aproape deloc. În America, raționalizarea s-a introdus abia în 1943, și atunci la o scară generoasă. Cei de la revista *Gourmet* jubilau într-o manieră de prost gust: „Se poate ca importurile de delicatese europene să fie în scădere, dar America are batalioane de mâncăruri bune care să sară în ajutorul apetitului”. 79 Carnea era aproape singurul produs în cantități insuficiente, dar americanii se plâneau amarnic din pricina ei. O casnică pe nume Catherine Renée Young îi scria soțului ei în mai 1943: „M-am săturat de același lucru... Aproape că nici nu mai vedem o friptură bună. Iar friptura e carnea care ne dă putere. Tata s-a întors de la prăvălie și tot ce a găsit acolo a fost niște sângerete, iar eu urăsc chestia aia”. 80 Dar indiferent de problemele de calitate, din punctul de vedere al cantității, consumul american de carne a scăzut foarte puțin, chiar în condițiile unor exporturi uriașe către Marea Britanie și URSS.

Națiunile care aveau puterea să facă asta acordau prioritate propriilor cetățeni, ignorând consecințele suportate de alții, aflați la mila lor. Comportamentul țărilor Axei a fost cel mai brutal și cu cele mai tragice consecințe. Politica dusă de naziști în Est a avut drept scop explicit înfometarea raselor subjugate pentru ca germanii să aibă hrană din belșug. Incompetența administrativă a regimului a fost de așa natură încât importurile de alimente ale Reichului și numărul celor morți de foame din această cauză în Uniunea Sovietică nu s-au ridicat nici pe departe la înălțimea așteptărilor ministrului agriculturii, Herbert Backe, și a „Planului de înfometare” întocmit de el. Oamenii din regiunile aflate sub ocupație s-au dovedit extrem de ingenioși, reușind să ascundă recoltele de invadatori, și s-au agățat de viață cu o tenacitate ce sfida previziunile nutriționiștilor naziști, care anticipaseră 30 - 40 de milioane de victime. Însă mulți oameni chiar au pierit. Și înainte de război, agricultura sovietică fusese extrem de inefficientă; în plus, întinse suprafețe de pământ

arabil au fost distruse de Wehrmacht. Chiar și atunci când ele puteau fi salvate, mașinile agricole erau confiscate sau distruse, iar zona rurală, pustiită. În concordanță cu politica Wehrmachtului de asigurare a hranei din surse locale, soldații germani de pe Frontul de Est au consumat șapte milioane de tone de grâu rusesc, 17 milioane de vite, 20 de milioane de porci, 27 de milioane de oi și capre și peste 100 de milioane de păsări domestice⁸¹.

Pe întreg cuprinsul imperiului lor, japonezii au adoptat politici draconice cu scopul de a asigura hrana trupelor, ceea ce a dus la înfometarea a milioane de oameni din Asia de Sud-Est. Și China a suferit cumplit, țăranii fiind jefuiți și de armata japoneză, și de armata naționaliștilor. În 1942, în provincia Henan, când, după neobișnuitul val de frig și grindină, a urmat invazia lăcustelor, milioane de oameni și-au părăsit casele și pământurile, mulți dintre ei pierind, spre groaza martorilor oculari occidentali: „În timp ce ei mureau, guvernul continua să le ia ca impozit și ultima picătură de avut...

Țăranii care mâncau scoarță de ulm și frunze uscate erau obligați să ducă la biroul perceptorului și ultimul sac de orez”. ⁸²

Deși Aliații nu s-au făcut nici pe departe vinovați de carnajul provocat de Axă, politicile lor s-au caracterizat prin egoism naționalist. Statele Unite insistau ca atât cetățenii de pe teritoriul lor, cât și trupele din străinătate să primească rații de hrană extraordinar de generoase chiar și atunci când capacitatea de transport era insuficientă. Pentru fiecare jumătate de kilogram de hrană pe care japonezii o duceau soldaților din garnizoanele aflate pe insule, mulți dintre ei – cei din Rabaul de exemplu – petrecând ultima jumătate a războiului mai mult în grădinile de zarzavat care îi hrăneau decât în operațiuni militare, Statele Unite transportau, pentru folosul propriilor trupe, două tone de alimente. Reținerea cu care americanii priveau aprovizionarea soldaților din surse locale a fost sporită de metodele defectuoase de

conservare a alimentelor folosite în anumite țări: opt aviatori americani au murit de botulism după ce mâncaseră conserve de sfeclă din Australia. Ulterior, la fața locului au fost trimiși specialiști americani care să ajute la îmbunătățirea standardelor de producție. Maiorul Belford Seabrook, celebru pentru faptul că făcea afaceri în industria agroalimentară din New Jersey, a introdus principiile acesteia și în Australia. Coca-Cola a construit în teatrele de operațiuni 44 de fabrici de îmbuteliere, care produceau 95% din totalul băuturilor răcoritoare vândute în taberele militare. Statele Unite au redus alocările de carne stabilite de comun acord cu Marea Britanie, pentru a-și hrăni soldații și civilii; generalul Brehon Somervell, un anglofob notoriu, a fost de acord cu afirmația făcută în 1943 de cel care răspundea din partea sa de transporturi, conform căreia britanicii „încă trăiau «ușor» și puteau să mai suporte niște reduceri fără probleme” 83.

Pentru italieni, foamea a devenit o realitate permanentă din momentul în care țara s-a transformat într-un câmp de bătălie, în

1943. „Tatăl meu nu avea un venit stabil”, își amintește fiica unui editor din Roma care fusese bogat odinioară. „Economiile se terminaseră, eram mulți în casă, inclusiv doi frați care se ascundeau. Mergeam eu cu tata la cantina [publică], fiindcă mamei îi era rușine.

Ne făceam singuri ciorbă din coji de fasole galbenă. Nu aveam ulei de măsline... O sticlă de ulei costa 2000 de lire, când toată casa noastră costase numai 70.000. Cumpăram tot ce se găsea pe piața neagră, făcând troc cu argintărie, cearșafuri, lenjerie brodată. Argintăria valora mai puțin decât faina; până și zestrea fiicelor noastre s-a dus pe came și ouă. Apoi, în noiembrie, când a venit frigul, am schimbat diverse bunuri pe cărbuni: cele mai lungi cozi erau la cărbunari. Căram singure sacii acasă, fiindcă era mai bine ca bărbații să nu se arate la față [ca să nu fie luați la muncă silnică]”. 84

„Foamea guverna totul”, scria din Italia

corespondentul australian Alan Moorehead. „Asistam la prăbușirea morală a unui întreg popor. Nu mai aveau niciun strop de mândrie, nici urmă de demnitate. Lupta animalică pentru supraviețuire guverna totul. Mâncare. Altceva nu mai conta. Mâncare pentru copii. Mâncare pentru tine însuși. Mâncare cu prețul oricărei înjosiri sau fărădelegi”. 85 Doar prostituția a permis unor mame să-și hrănească familiile, după cum constata în persoană sergentul britanic Norman Lewis în 1944. Lângă o clădire a municipalității de la periferia orașului Napoli, a întâlnit un grup de soldați în mijlocul căruia erau niște femei în haine de stradă, care aveau înfățișarea obișnuită, curată, respectabilă a unor soții de muncitori care bârfesc și fac târguieli. Lângă fiecare dintre ele se înălța o grămăjoară de conserve. Mi-am dat repede seama că se putea face dragoste cu oricare dintre ele în chiar acel spațiu public, adăugând încă o conservă la grămăjoară. Femeile stăteau complet nemișcate, nu scoteau o vorbă, iar chipurile lor erau la fel de golite de expresie ca un chip cioplit. Ar fi putut tot atât de bine să fie vânzătoare de pește, doar că locul acela nu era animat ca o piață de pește. Nu încercau în niciun fel să te ademenească ori să-ți sugereze ceva, nu își arătau, nici măcar din greșeală, pielea... Un soldat, nițel cherchelit și îmboldit mereu de camarazii lui, a pus în sfârșit o conservă lângă una dintre femei, s-a descheiat și s-a așezat peste ea. A început imediat o zgâlțâială neîndemânatică din șolduri, care s-a terminat foarte repede. O clipă mai târziu, soldatul era iar în picioare și se încheia la pantaloni.

Era ceva care trebuia isprăvit cât mai curând posibil. De parcă ar fi fost vorba de o pedeapsă, nu de actul iubirii.⁸⁶

În decembrie 1944, când Italia, și întreaga Europă de altfel, era în pragul înfometării extreme, un reprezentant al ambasadei Marii Britanii la Washington i-a făcut o vizită lui John J. McCloy, adjunctul secretarului de război, ca să protesteze împotriva politicii de aprovizionare a trupelor

americane cu cantități neobișnuite de alimente, în vreme ce popoarele eliberate de acestea erau într-o situație disperată: „«Pentru a câștiga acest război»”, l-a întrebat el pe McCloy, „«nu am pus noi oare în pericol structurile politice și sociale ale civilizației europene, de care depinde viitoarea pace mondială?»” întrebarea a atras o ripostă imediată din partea lui McCloy, care a spus „că era în interesul Marii Britanii să-și amintească, în condițiile schimbării radicale a situației economice și financiare a Commonwealthului determinate de război, că noi, cei din Marea Britanie, depindeam de SUA cel puțin la fel de mult cât depindeam de Europa. Era oare înțelept să riscăm pierderea susținerii SUA căutând să obținem ajutor pentru Europa de Vest? Așa se punea problema”. Șocat, reprezentantul britanic a continuat să susțină cauza hrănirii civililor europeni. McCloy nu a dat nici el înapoi, argumentând că ar fi fatal pentru Marea Britanie „să pledeze în favoarea unei întârzieri a campaniei din Pacific pentru ca populația civilă din Europa să fie hrănită” 87.

La primirea minutei acestei întâlniri, Foreign Office-ul s-a declarat profund șocat, însă neputința britanicilor în fața dominației americane a rămas o realitate de necontestat. Faptul că doar un număr relativ mic de italieni a murit de foame între 1943 și 1945 se datorează în primul rând deturnării unor cantități uriașe de rații americane întâi către piața neagră, apoi către populație, spre îmbogățirea unei părți a personalului din armata SUA, iar în al doilea rând, influenței politice a italo-americanilor, care au reușit, în cele din urmă, să convingă Washingtonul de necesitatea evitării unei înfometări în masă.

Guvernul britanic a impus la rândul său privațiuni extreme unor popoare din cuprinsul imperiului, pentru a asigura o hrănire considerată adecvată a populației de acasă. În 1943, alocările de nave de transport către destinații din Oceanul Indian au fost reduse drastic, efectuându-se doar în scopuri strategice, dar cu grave consecințe umanitare. Insulele Mauritius au cunoscut

greutăți înfiorătoare, la fel ca unele țări est-africane, unde coloniștii albi au făcut avere din valorificarea producției agricole, exploatând mâna de lucru locală, plătită cu salarii derizorii.

Foametea din Bengal, din 1943 - 1944, despre care vom vorbi mai pe larg în continuare, a născut o reacție de o cruzime brutală din partea prim-ministrului britanic. Când Wavell, care, în 1945, era vicerege al Indiei, a auzit despre masivul transport aerian efectuat de britanici către Olanda, unde oamenii ajunseseră să mănânce bulbi de lea, a remarcat cu amărăciune: „[Există] o atitudine foarte diferită privind hrănirea unei populații înfometate atunci când foametea este în Europa”. 88 Grecii au suferit și ei de pe urma blocadei impuse de Marea Britanie imperiului lui Hitler - cel puțin o jumătate de milion au murit de foame. Churchill avea fără îndoială dreptate când spunea că orice concesiune privind importurile de hrană în Grecia și în alte țări ocupate ar fi fost în avantajul Wehrmachtului. Persistă totuși o realitate fundamentală: puterile aliate au asigurat propriilor cetățeni cantități de alimente refuzate altor popoare, chiar și celor care se găseau teoretic sub protecția lor.

3. Locul femeii

Mobilizarea femeilor a constituit un important fenomen social al perioadei respective, manifestat preponderent în Uniunea Sovietică și în Marea Britanie, deși, după cum a demonstrat Adam Tooze, Germania a utilizat mână de lucru feminină pe o scară mai largă decât se crezuse. Tradiția socială japoneză le închidea femeilor calea spre posturile de răspundere, dar ele au jucat un rol deosebit de însemnat în fabrici și, până în 1944, ajunseseră să reprezinte jumătate din forța de muncă ocupată în agricultura țării, în Anglia interbelică, procentul femeilor care munceau era mai mic decât în Uniunea Sovietică, dar presiunea asediului a schimbat repede situația. Astfel, unele britanice și-au găsit împlinirea pe care nu o cunoscuseră în vremurile de pace: mama lui Peter Baxter,

o doamnă în vârstă de 55 de ani, era funcționară la Ministerul Aprovizionării „și bănuiesc că se distrează mai bine ca oricând în ultimii ani”, aprecia fiul ei. „Are o minte ageră și îi face bine să-și folosească inteligența în loc să trudească acasă... Nu pot să nu mă gândesc că, oricât și-ar iubi copiii, mama ar fi fost, poate, mai fericită în toți acești ani dacă ar fi urmat o carieră, așa cum fac femeile din Rusia”. 89

Fetele sufereau totuși când erau vârâte cu forța în lumea industrială, preponderent masculină și de un sexism nerușinat. Așa s-a întâmplat cu Rosemary Moonen: „Inițierea mea în viața de fabrică a fost traumatizantă. Fiind de meserie coafeză și lucrând într-un salon de lux dintr-o zonă selectă a orașului, eram genul de fată bine-crescută și rezervată. Când m-am trezit aruncată într-o lume de femei și bărbați neciopliți și prost-crescuți, cu un limbaj murdar și mai deocheat decât într-un bordel, a fost o experiență... dură, incredibilă”. 90 Maistrul cu care Moonen a făcut prima oară cunoștință i-a azvârlit disprețuitor o mătură și i-a spus: „Na! Ia asta! Și mișcă-te!”

Am fost umilită în fața celorlalte... S-a întors după treizeci de minute și m-a găsit stând pe o cutie și nefăcând nimic. Furios, m-a întrebat răstit: „Ce mama dracului crezi că faci?” Luându-mi inima în dinți, i-am răspuns că până nu avea buna-cuviință să-mi arate ce am de făcut, bănuiesc că ceva în legătură cu efortul de război, nu intenționez să mă mișc de acolo. Oarecum surprins, m-a împrôșcat cu un șuvoi de insulte dintre cele mai vulgare. Eram deja atât de furioasă și dezgustată, încât am ridicat mâna și l-am plesnit zdravăn peste obraz... El și-a cerut scuze printre dinți, după care m-a dus la o mașină și mi-a arătat pedalele, frânele și rolele pe care trebuia să le manevrez... La sfârșitul schimbului, m-am dus acasă și am plâns amarnic. Cum aveam să suport oare atmosfera aceea?

Sarah Baring era fiică de nobil, iar unica ei preocupare înainte de război fusese să danseze la baluri.

Acum se trezise găurind foi de aliaj la o fabrică de piese de schimb pentru avioane, activitate pe care o detesta: „Spațiul de lucru neaerisit, mâncarea execrabilă, umezeala din podele care trecea până și prin saboții de lemn pe care îi purtam în picioare, reproșurile unui șef de atelier laș ca o găină... atitudinea violentă și despotică a directorului... Trebuia să-mi mai iau câte o zi liberă și să zac în pat, ca să lupt cu oboseala cronică” 91 Baring a avut norocul de a-și putea folosi solidele cunoștințe de limbă germană, obținând până la urmă transferul la Bletchley Park.

Toate țările au căutat să preamărească și să cânte rolul jucat de muncitoarele din industria de război pentru a stimula recrutarea lor. În America anului 1942, Redd Evans și John Jacob Loeb au compus un cântecel foarte popular:

Toată ziua.

Pe vreme bună sau rea.

E la linia de asamblare, mititica.

Face istorie.

Muncește pentru victorie.

Roșie, Nituitoarea.

Adevărata Roșie, care a devenit un simbol al feminismului american, se numea Rose Will Monroe, o tânără de 22 de ani, din statul Kentucky. La fel ca alte milioane de americani, Rose trecuse la munca de război, în cazul ei la liniile de asamblare a bombardierelor Willow Run B-24 și B-29 din Ypsilanti, Michigan. A ajuns și vedeta unui film de propagandă, iar în mai 1943, Norman Rockwell a realizat un celebru tablou înfățișând-o pe Nituitoarea Roșie. Imaginea respectivă a apărut pe coperta ziarului *Saturday Evening Post*, deși modelul fusese, în realitate, o telefonistă din Arlington, Virginia. În America anului 1944, munceau 20 de milioane de femei, o creștere de 57% față de cifrele din 1940. Progresele înregistrate de mișcarea pentru drepturile civile ale populației de culoare, deși extrem de lente, au fost impulsionate de recrutarea femeilor afroamericane, care, nu de puține ori, munceau în

fabrici cot la cot cu albi. Pe ansamblu însă, muncitoarele de orice fel erau dezavantajate de salariile mai mici, ele câștigând în medie 31, 50 \$ pe săptămână, în timp ce bărbații câștigau în medie 54, 65 \$. Multe erau angajate pe șantierele navale, o realitate care a dat repede naștere personajului propagandist al „Sudoriței Wendy”, în realitate Janet Doyle, o muncitoare de pe șantierul Kaiser Richmond Liberty din California. Canada a preluat îndată modelul, creând-o și promovând-o pe „Ronnie, Fata cu Mitralieră”.

Ar fi o greșeală să idealizăm rolul jucat de Rosie. Peisajul industrial american rămânea dominat de bărbați, iar viața acelei prime generații de muncitoare a fost adesea vitregă. În scurtă vreme, lângă uzina Ford care producea bombardiere Willow Run a fost creat un parc de rulote sordid. Unii preferau să facă zilnic naveta chiar și o sută de kilometri decât să locuiască acolo. Salariile erau mari, dar a apărut problema socială a „orfanilor de opt ore” - copiii femeilor care lucrau, lăsați de singuri acasă ziua întreagă. S-au descoperit și cazuri de copii abandonați în mașinile parcate lângă fabrici. În plus, multe dintre proaspetele muncitoare aveau nevoie de timp ca să învețe meserie. Unele muncitoare, asemenea colegilor lor, nu erau tocmai competente, o realitate oglindită de neajunsurile structurale ale navelor construite de ele. Și munca intensă din agricultură, de pe ambele țărmuri ale Atlanticului, avea uneori de suferit din cauza unor decizii neinspirate și a forței de muncă necalificate. În aprilie 1942, Muriel Green, care lucra într-o grădină din sudul Angliei, se gândea cu tristețe cum își irosea energia cultivând legume: „Bănuiesc că există risipă în orice: ăsta e necazul cu țara asta. Pare că este puțin efort susținut și sunt foarte puține rezultate - deocamdată”. 92

Soarta rusoaicelor cu sau fără uniformă era mult mai grea. Corespondentul ziarului *Pravda*, Lazar Brontman, consemna în jurnal eforturile disperate făcute de casnicele din Moscova ca să scape de munca în fabrică. Cele care

aveau copii cu vârste mai mici de opt ani au fost scutite până în vara lui 1942, apoi însă limita de vârstă a scăzut la patru ani. Femeile se rugau să li se dea posturi în birouri, indiferent de natura lor, ca să evite munca în uzinele de camioane ZIS. Brontman consemnează amuzanta misiune a unor femei privilegiate, care au devenit „copite”. Ca să evite însărcinări mai dificile, ele se angajaseră la un teatru din Moscova, unde, în timpul unei piese despre cavaleria sovietică, imitau zgomotul cailor în galop⁹³. Peste 800.000 de femei au îmbrăcat uniforma armatei lui Stalin, pentru unele dintre ele, inclusiv cele 92 care au devenit Erou al Uniunii Sovietice, experiența fiind, poate, înălțătoare. „Unitățile de iepuroaice” ale Forțelor Aeriene Roșii, un nume autopersiflant, dat în urma unui incident petrecut la începutul războiului, când fetele care se pregăteau să devină aviatori, lihnite de foame, au mâncat „ca iepuroaicele” varza crudă găsită într-un depozit, au devenit celebre. Câteva femei au servit ca trăgătoare de elită la Sevastopol și Leningrad, iar în 1943, au început să frecventeze în număr mare școlile de trăgători de elită. S-a constatat că un bun control al respirației le permite femeilor să ochească mai bine, ele ajungând să joace un rol însemnat în anii din urmă ai războiului – nu însă și la Stalingrad, așa cum se crede îndeobște.

Unele femei au fost zguduite însă de cele trăite pe câmpul de luptă. Nikolai Nikulin a fost martorul unui incident petrecut pe frontul de la Leningrad, în cursul unui bombardament care a rănit grav o santinelă. O infirmieră ședea lângă aceasta și plângea, „lacrimile curgându-i pe obrazii murdari, care nu mai văzuseră apa de multe zile și mâinile tremurându-i din cauza panicii”. În cele din urmă, rănitul și-a dat singur pantalonii jos și și-a bandajat o rană oribilă la coapsă, căutând în același timp să o liniștească pe tânără: „Copilă, te rog să nu te sperii! Nu plânge”. „Războiul nu e pentru fete”, remarca sec Nikulin⁹⁴.

Multe femei în uniformă au fost exploatate sexual fără milă. Căpitanul Kovalenko scria într-o zi următoarele:

„Am fost să vizitez regimentul de tancuri. Comandantul se îmbătase sărbătorindu-și promovarea la gradul de locotenent-colonel și sforăia dus. Am fost șocat când am văzut silueta care zăcea încovrigată lângă el – am înțeles că era «nevasta lui de campanie»”. 95 Aceste „neveste de campanie” au devenit un adevărat fenomen în Rusia anilor de război, doar o mică și fericită minoritate alegându-se cu verighetă în urma acestei experiențe. „PPJ este marele nostru păcat”, ofta Vasili Grossman, folosind termenul argotic pentru abuzarea sexuală a femeilor-soldat de către comandanții lor⁹⁶. Mii de tinere erau evacuate când rămâneau însărcinate, deliberat sau din greșeală. Printre foarte puținele concesii care li se făceau era și o rație ceva mai mare de săpun.

Între timp, femeile care, în lipsa bărbaților, munceau la câmp și în fabrici sufereau continuu de foame și erau adesea puse să îndeplinească sarcini cu mult peste puterile lor. Hernia a ajuns ceva obișnuit în rândurile celor care se luptau zilnic cu obiecte grele sau erau puse la jug, în locul boilor morți. Grossman reflecta în zilele întunecate din august 1942: „Satele au devenit domeniul femeilor. Ele conduc tractoarele, păzesc depozitele și stau la coadă la votcă. Fetele cherchelite au ieșit cântând – își conduc o prietenă care pleacă în armată. Femeile poartă pe umerii lor povara grea a muncii. Acum, ele ne hrănesc și ne înarmează. Treaba noastră e să luptăm. Și nu luptăm bine. Femeile se uită și nu zic nimic. Nu e niciun pic de reproș [în ochii lor], nicio vorbă amară. Au ele oare vreo nemulțumire ascunsă? Sau înțeleg ce povară îngrozitoare este războiul, chiar și unul neîncununat de succes?” 97

Valentina Bekbulatov, casnică, îi scria fiului ei aflat pe front, descriindu-i situația deznădăjduită în care se găsea familia: „Dragă Vova! Am primit banii trimiși de tine, dar nu trebuia să te deranjezi, oricum nu sunt de ajuns să ne scoată din sărăcie, iar tu te lipsești până și de acest mic sprijin. Am câștigat numai 26 de ruble luna asta, așa că îți închipui în ce situație ne găsim – la piață, nici gând să

cumperi ceva. Așteptăm laptele. Unchiul Paziuk a trecut pe la noi deunăzi, a adus ceva obiecte gospodărești ca să le schimbe pe făină. Mătușa i-a condus pe toți cei trei băieți ai ei – Aleksei, Egor și Aleksandr – care au plecat în armată. Aleksei a luptat deja, Egor e în Orientul îndepărtat, iar de la Aleksandr nu am primit încă nicio scrisoare... „98

Infirmiera Evdochia Kalinichenko a fost rănită la picior, eliberată din serviciu și trimisă înapoi la universitatea pe care o urmasese înainte de război și care fusese evacuată în Kazahstan. De acolo, le scria celor de acasă, zugrăvind un tablou ce surprinde un crâmpei din uriașa tragedie colectivă a poporului ei:

Uneori, am impresia că universitatea noastră este un refugiu pentru toți nefericiții fără de refugiu și adăpost (of, n-o să pot pune scrisoarea asta la poștă!) [tânăra se temea de mânia cenzorilor, dar tot a trimis-o]. Șura a fost pe front. Că s-o fi măritat acolo sau nu, cert e că s-a întors cu un copil. Ah, Maiușa, nici nu-ți închipui cum se uită lumea la fetele astea și câte necazuri au. E puțin mai mare decât mine, termina anul doi când a izbucnit războiul. Nu are nici prieteni, nici cunoștințe, doar universitatea. I s-a permis să înceapă anul trei și i s-a dat un loc în cămin. Copilul, o fetiță, are patru luni și plânge zi și noapte. Are nevoie de scutece uscate, însă Șura nu are decât hainele de pe ea. Trebuie spălată, dar apa îngheață la ea în cameră. Cărăm acasă orice bucată de lemn pe care o găsim. Ieri, în drum spre casă, am zărit o scândură imensă lângă zid. Era o reclamă la o piesă de teatru, scrisă cu litere roșii pe fond negru: „Othello”. [Au pus-o pe foc.] Asta înseamnă că, timp de câteva zile, Șura va putea să o scoată pe cea mică din păturile în care e înfășată și să-i usuce scutecele... Dusia, tiza mea, o ajută pe Șura în toate. E și ea studentă, deși cred că se apropie de patruzeci de ani... De n-ar fi fost ea, fetița ar fi murit de mult de foame și frig. Mătușa Dusia e încercătoare la brutărie și ne mai aduce pe furiș făină în buzunare. Șura face din ea ciorbă, mănâncă

și ea, îi dă și copilului. Lumea zice că și Dusia a avut copii, dar că i-au omorât bombele. Nu vorbește cu nimeni, e foarte slabă, se îmbracă bărbătește și fumează mahorcă.

Doar un sfert dintre noi sunt bărbați, dar până și aceștia sunt invalizi. Nu știu de ce, însă picioarele sunt membrele lovite cel mai des – și sunt tăiate. Unu din doi bărbați de aici nu are un picior. Majoritatea amputărilor se fac foarte sus. Petia (care stă lângă mine la cursuri) nu are deloc picioare, [numai] unele artificiale. Îi e greu să se miște de colo colo. Nu se poate obișnui cu ele și, oricum, e slăbit. Are un chip foarte plăcut, timid și ochi foarte albaștri. Vocea îi este blândă. Cum de-o fi comandat un pluton întreg? Lui Petia îi e greu să se miște, mai cu seamă după ce rațiile de pâine întârzie două sau trei zile. Se întunecă la față, pomeții obrazilor i se ascuțesc, privirea i se întunecă... Când obosim să adunăm și să tăiem lemne de foc, Petia ne spune o mulțime de glume, încercând să ne înveselească, pe mine și pe fata de lângă mine. Anecdotele lui nu sunt deosebit de amuzante, dar râdem întruna.

Blestemat fie războiul ăsta... Nu mai vezi decât schilozi... După mine, cel mai nefericit este un căpitan, un genist. Nu mai are față, doar o mască înfiorătoare, albastră, violetă și verde. Are noroc că a orbit și nu se mai poate vedea. Lumea zice că, înainte de război, a fost bărbat frumos. Chiar și acum, e înalt, zvelt, îngrijit. Credem că, dacă ar avea un copil, ar renaște în acesta, iar oamenii ar vedea cum arăta odată. Numai de s-ar termina războiul ăsta nenorocit. Sunt uciși și schilodiți cei mai buni dintre noi. Trebuie să fim foarte puternici dacă vrem să-i supraviețuim”.

Unul dintre colegii de facultate ai Evdochiei, un tânăr pe nume Vitea, pe vremuri foarte arătos, era amărât din cauză că pierduse un picior. Tânăra scrie că devenise nesimțitor, „ca de piatră”. Refuza să-și vadă familia, chiar și mama, deși le scria regulat. Într-o astfel de scrisoare, Vitea descrie viața din orașelul lor, unde învățase să meargă pe bicicletă: „Dau la pedale cu un singur picior și

mă descurc bine. Străzile sunt goale, peste tot vezi numai case în ruină, niște cochilii goale. Serile în parcul orașului sunt neînchipuit de frumoase, este chiar și muzică. Sunt o mulțime de fete, toate blonde, iar ofițerii noștri se distrează în compania lor... de parcă n-ar mai fi război. Aceste tinere sunt poreclite «ciobănești germani», fiindcă nu le pasă dacă bărbații de lângă ele sunt ruși ori nemți. I-am și zis asta uneia, care mi-a răspuns: «Ești invidios? O să apară una și pentru tine, sărmanul meu invalid, dar nu așa de bună.» Am aruncat în ea cu cârja”. 100

Toate națiunile beligerante au trimis femeile pe front ca infirmiere, un rol pe care multe îl considerau satisfăcător. Dorothy Beavers avea 22 de ani în 1942. Era fiica unui mic fermier din Ohio, a cărui mamă încă mâna o brișcă trasă de cai și nu avea telefon în casă. Tânăra lucra la un mic spital local când i-a dat de înțeles tatălui ei că ar fi bine să se înroleze ca infirmieră. Cei doi frați ai ei plecaseră deja pe front, iar după ce s-a gândit o vreme, tatăl i-a spus: „Poate că ar trebui să mergi și tu, să ai grijă de ei”. 101 În 1944, Dorothy s-a măritat cu un medic militar în Winchester, Anglia, în seara dinaintea plecării spre Franța, și a debarcat pe Plaja Utah ținând încă în mână buchetul de mireasă. „Mi se potrivea de minune ceea ce făceam”, spunea ea. A fost însă o adevărată revelație pentru ea să se trezească îngrijind băieți de 18 – 19 ani, care își pierduseră nu doar membrele, ci, uneori, și posteriorul sau „bucăți întregi din coapse”. Nimeni nu putea spune că locotenentul Dorothy Beavers și colegile ei de breaslă căutau cu disperare să-și facă publicitate, dar toate au apreciat recunoașterea de care s-au bucurat acasă. Beavers a fost extrem de încântată când *Ohio State Journal* a publicat un mic paragraf despre ea, însoțit de o fotografie.

Partizanii ruși și iugoslavi au fost singurii care au trimis femeile în luptă. Britanicii au apelat la un mic număr de agente SOE, pe care le-au infiltrat în teritoriile ocupate. De asemenea, femeile au ocupat funcții administrative și

auxiliare vitale atât în armatele aliate, cât și în cele ale țărilor Axei. Erau tratate cu condescendență de majoritatea ofițerilor superiori, născuți în secolul al XIX-lea. Comandanții occidentali, spre deosebire de omologii lor sovietici, erau nemulțumiți de pătrunderea în relațiile de serviciu a tentațiilor și tensiunilor sexuale, reale ori potențiale. La Pearl Harbor, Nimitz a refuzat să accepte vreo femeie în echipa lui. Sir Arthur Harris, de la Comandamentul Aviației de Bombardament, afirma: „Am fost întotdeauna de părere că femeile în uniformă trebuie să fie ori atât de frumoase, încât să nu se simtă amenințate de alte femei, ori atât de bătrâne și urâte, încât să nu mai fie cazul de așa ceva”. 102

RAF a angajat câteva femei vorbitoare de limba germană ca să urmărească transmisiunile radio efectuate de inamic. Cele mai multe au adoptat acest rol cu entuziasm, chiar dacă unele mai aveau scrupule. Vicemareșalul aerului Edward Addison, care comanda grupul de contramăsuri electronice din cadrul RAF, a primit vizita de protest a unei femei din forțele aeriene auxiliare, fiica unui fost director de bancă la Hamburg, care se declara oripilată de faptul că trebuia să tragă cu urechea la discuțiile dintre piloții Luftwaffe. Tânăra spunea că se jena de obscenitățile care îi ajungeau la ureche pe calea undelor și care făceau parte din vocabularul tuturor echipajelor, indiferent de naționalitate¹⁰³. Majoritatea însă erau mai puternice. Muncind alături de personalul combatant sau în diversele sectoare ale apărării civile, tinerele s-au adaptat ușor și la disciplină, și la orori. Pilotul britanic Ken Owen nu dădea doi bani pe stereotipurile lacrimogene despre relațiile dintre echipaje și personalul feminin de la sol: „Sunt prostii chestiile astea că femeile ne fac cu mâna la plecare și altele asemenea. Au ajuns și ele tot atât de aspre și de nepăsătoare ca noi”. ¹⁰⁴ Pentru unele fete, războiul s-a dovedit o aventură la fel de palpitantă ca pentru războinicii tineri și entuziaști. Viața de zi cu zi devenise electrizantă. Aristocrata germană

Eleonore von Joest spune: „Eram tânără, mi se părea foarte interesant. Mi-am zis: «Asta e viața adevărată”. 105 După ce von Joest, pe-atunci în vârstă de 19 ani, a luat parte la înfiorătorul exod în masă din Prusia Orientală, din 1945, mama ei a declarat sardonice: „Fiica mea a reușit chiar să se distreze pe drum”. Libertatea sexuală a fost extinsă în mod spectaculos. Multe femei, de toate naționalitățile, erau înduioșate și se simțeau chiar datorare față de soldații aflați cu un picior în groapă. Tânăra britanică Muriel Green, care muncea la câmp, scria într-o zi din 1941 despre noua ei pasiune pentru un soldat canadian de limbă franceză: „Sunt... aproape îndrăgostită! Sau este îndrăgostire de dragostea însăși? Ce înseamnă să fii tânăr și fără minte! Să faci dragoste e cu siguranță benefic pentru moral în vreme de război!... Se simte foarte singur, la fel și eu. Suntem amândoi departe de casă și de prieteni... Nu mai știu sigur dacă i-am promis că voi merge cu el în Canada! Oricum, o să rămânem prieteni! De vină e numai războiul”. 106 Câteva săptămâni mai târziu, Muriel povestește cum i-a îngăduit, cam fără tragere de inimă, unui soldat scoțian să o sărute la ultima lor întâlnire: „N-am prea vrut... dar, oricum, plecau curând... și poate că sunt ultima fată pe care o va săruta înainte de plecare, poate ultima pe care o va săruta vreodată. Dumnezeu să-l aibă în pază. E prea de treabă ca să moară”. 107 La începutul războiului, Green, care avea 22 de ani, se declarase profund nefericită, așa cum am văzut mai înainte, dar, ulterior, a ajuns să se bucure mult de plăceri, mai ales de aventurile avute în acei ani. Privind în urmă la anul 1944, spunea că a fost „unul dintre cei mai fericiți din viața mea. Eram sănătoasă, aveam prieteni buni, condiții bune de muncă, bani de cheltuială (de-aș fi avut ce cumpăra cu ei) și distracție. Războiul s-a prelungit și a lăsat multe cicatrici. Eu am fost unul dintre norocoșii care au scăpat nevătămați... Viața de cămin le-a transformat pe mai toate fetele în hoațe de soți... Burlacii prezentabili sunt foarte puțini... Cu toate dăm vina pe război și

continuăm să ne bucurăm de viață, așa cum este ea în locul ăsta, adică în compania soților altor femei". 108

Reversul medaliei era firește acela că bărbații care luptau în străinătate își făceau griji pentru fidelitatea soțiilor rămase acasă. Sergentul Harold Fennema îi scria din Europa soției lui, rămase în Wisconsin: „Iubito, e groaznic de câte ori i-am auzit pe băieți zicând că în ultima scrisoare se pomenește de o femeie care e însărcinată, deși bărbatul ei e plecat pe front de un an sau mai bine.

Infidelitatea e, probabil, cea mai mare pricină de îngrijorare pentru un soldat” 109 Căpitanul Pavel Kovalenko, din Armata Roșie, scria și el în iulie 1943: „Războiul a distrus toate valorile familiei. Totul s-a dus pe apa sâmbetei. Toată lumea trăiește numai pentru ziua de azi. Ți trebuie multă putere și voință ca să rezisti la ispitele omenești, să rămâi nepătat. Trebuie să rezist, onoarea căsniciei e sacră”. 110 Puși în fața atâtor tentații sexuale și a presiunii lungilor absențe de acasă, puțini soți aveau tăria morală a căpitanului sovietic. Cât despre soții și fiice, cele din teritoriile ocupate care au cedat sexual invadatorilor, de bunăvoie sau sub amenințare, au fost, aproape fără excepție, ostracizate de comunitate dacă s-a întâmplat să supraviețuiască până la finalul războiului. Dacă unele femei s-au bucurat de libertăți noi, de responsabilități și recunoaștere, un număr și mai mare au suferit cumplit, fiind exploatare fără milă. Soția însărcinată a unui italian care se ascundea ca să nu fie luat cu forța la muncă își descrie trista existență de zi cu zi din anul 1943: „Uneori, stăteam la coadă de la șapte dimineața până la trei după-amiaza... Trebuia să-mi iau și copilașii cu mine. Am găsit un loc unde se vindea *sanguinaccio* [sângerete], care mie mi se părea dezgustător, dar pe care fetița mea îl mânca. Aveam ulcerații pe picioare. De la lipsa vitaminelor, mi s-a spus. Soțul meu voia cu disperare țigări, așa că am găsit un tutungiu care mă aproviziona. Când ajungeam acasă, epuizată, tot ce voia soțul meu era să facem dragoste. Sărea pe mine cât încă nici nu lăsasem sacoșa

din mână. Când îl refuzam, mă acuza că am un amant". 111 Unii soldați tineri descopereau în bătlăie și unele compensații - aventura, prilejul de a-și testa bărbăția - de care femeile nu aveau parte. Ele cunoșteau doar nenorocirile și ororile. Dacă războiul a lărgit în mod spectaculos perspectivele și responsabilitățile femeilor din anumite țări, tot el a dus și la intensificarea exploatării, în primul rând a celei de natură sexuală, a femeii într-o lume în care dicta forța.

Capitolul 14 Afară din Africa

Chiar și atunci când Statele Unite au trimis trupe în teatrul de operațiuni din Mediterana, la sfârșitul lui 1942, Aliații occidentali folosiseră în operațiunile terestre desfășurate împotriva germanilor și italienilor numai 16 divizii. Prioritățile acelui an erau supraviețuirea și renașterea Rusiei, dublate de o creștere spectaculoasă a producției americane de armament. La sol, pe mare și în aer, forțele aliate au început să beneficieze de roadele extraordinarelor eforturi industriale ale americanilor, tancurile și avioanele sosind în teatrele de război într-un număr nemaivăzut până atunci. Statele Unite au construit în 1942 aproape 48.000 de avioane și 25.000 de tancuri; Germania, doar 15 400 de avioane și 9 200 de tancuri. În 1939, pentru Marina SUA construiau nave numai 29 de șantiere; în 1942, totalul lor ajunsese la 322, ele livrând Marinei SUA și Comisiei Maritime, înainte de Ziua Victoriei împotriva Japoniei, peste 100.000 de nave și ambarcațiuni mici.

Până la sfârșitul războiului, operațiunile Aliaților occidentali au fost puternic influențate de nevoia de a concentra un număr corespunzător de nave pentru transportul forțelor terestre pe țărmurile ostile din Pacific și Europa. În acest scop, s-au pus la punct și s-au construit o mulțime de vase specializate, cu pescaj mic. Britanicii au fost pionieri în domeniu, ei creând LST-urile - *Landing Ship, Tank* - capabile să navigheze pe mare și apoi să debarce pe la prora 20 de tancuri și până la 100 de alte

vehicule. Statele Unite au adoptat modelul de 2 286 de tone, mai voluminos decât majoritatea distrugătoarelor, iar până la sfârșitul războiului au construit 1 573 de bucăți. Industria constructoare de nave mici era dominată de Andrew Higgins - „Domnul Navă de Desant”, cum se autointitula - din New Orleans, un ins expansiv, mare băutor și rău de gură. Născut în 1886, în statul Nebraska, a oferit primul model, numit Eureka, Marinei SUA în 1938. Elementele sale distinctive, concepute cu un deceniu înainte pentru ambarcațiunile utilitare folosite de traficanții de rom, agenții fiscali, sondori și vânători, erau o elice adăpostită într-un semitunel și prora „lopătar”. Principalul neajuns era că trupele debarcau peste bord. Atunci, lui Higgins i s-a arătat fotografia unei ambarcațiuni japoneze cu rampă la prora, utilizată în China. El i-a telefonat imediat inginerului-șef și i-a dat instrucțiuni pentru construcția unui prototip care, o lună mai târziu, era testat cu succes pe lacul Pontchartrain. Bărcile Higgins - denumite LCVP, *Landing Craft Vehicle, Personnel* - au fost comandate în număr mare. Populația orașului New Orleans a crescut cu 20% în 1942, în special datorită afluenței de muncitori necesari construirii acestor bărci, compania lui Higgins primind comenzi în valoare de 700 de milioane \$. Higgins a devenit o figură legendară a industriei de război, realizând în jur de 20.000 de ambarcațiuni. Era însă și nehibzuit din punct de vedere financiar, lucru care a făcut ca, după încheierea războiului, compania să dea faliment.

Experiența din nordul Africii a demonstrat că vasele din lemn erau extrem de vulnerabile, mai ales la tirul de artilerie. S-au introdus versiuni din oțel, multe dintre ele asamblate de o firmă producătoare de mașini agricole din Florida, care, între 1943 și 1945, au transportat milioane de soldați aliați și zeci de mii de vehicule. Americanii au construit în total 42.000 de astfel de ambarcațiuni mici, iar britanicii, 3.000; SUA au mai produs 22.000 de camioane și transportoare amfibii DUKW (*duck*). Dar nici măcar

acest vast inventar - botezat de americani [*alli*]gator navy - nu a reușit să satisfacă cererea - doar pentru faza inițială a debarcării în Normandia au fost necesare 2 470 de astfel de ambarcațiuni.

Strategia Aliaților era veșnic supusă constrângerii reprezentate de penuria de nave de asalt, iar Churchill se plângea adesea că Marea Britanie depindea de navele americane. Nicio operațiune cu mijloace amfibii nu se putea organiza fără voia Washingtonului. Forțele britanice apelau de asemenea la sistemul de împrumut și închiriere pentru a satisface nevoile din ce în ce mai mari de armament. Producția de tancuri a Marii Britanii a scăzut de la 8 600 de bucăți în 1942 la 4 600 de bucăți în 1944, iar cea de piese de artilerie, de la 43.000 la 16.000 de bucăți. SUA au furnizat în cele din urmă 47% din arsenalul de vehicule blindate al Imperiului Britanic, 21% din cel de arme ușoare, 38% din cel de ambarcațiuni și nave de desant, 18% din cel de avioane de luptă și 60% din cel de avioane de transport. Capacitățile americane de producție au atins asemenea cote, încât livrările către Marea Britanie reprezentau numai 11, 5% din totalul producției aferente perioadei 1943 - 1944: 13, 5% din producția de avioane, 5% din producția de alimente și 8, 8% din cea de arme și muniție. În paralel, industria britanică s-a concentrat pe bombardierele grele. Ofensiva aeriană strategică angaja în jur de o treime din producția anuală a țării, ceea ce explică în bună măsură de ce Marea Britanie acorda o asemenea importanță succeselor și eșecurilor ei.

După Pearl Harbor, a mai durat 30 de luni - mult, în contextul unui război care a durat 72 de luni - până ca mobilizarea militară și economică a Statelor Unite să se traducă în desfășurarea unor armate numeroase în teatrele de operațiuni din Europa; este drept că forța aviatică și maritimă a SUA s-a manifestat mai devreme. Majoritatea soldaților care aveau să lupte în Europa de Nord-Vest s-au bucurat de luxul - și au îndurat plictiseala - a peste doi ani de instrucție, cele mai multe divizii

americane intrând în luptă abia în 1944. În 1942, Statele Unite își trimiseseră în Pacific majoritatea efectivelor navale și câteva divizii de infanterie, iar în Islanda și Irlanda de Nord, alte zeci de mii de soldați.

Americanii au început să sosească în număr mare pe teritoriul britanic. Unii au îndrăgit pitorescul năpăstuitelor insule guvernate de Churchill, însă mulți au pus la îndoială faptul că localnicii își asumau atât realitățile de la jumătatea secolului al XX-lea, cât și purtarea efectivă a războiului. „Englezii au fost drăguți cu noi, mai ales când au ajuns să ne cunoască mai bine”, scria un ofițer de tancuri pe nume Haynes Dugan. „S-au dat niște petreceri grozave, chiar dacă proviziile erau puține”¹ Dugan nu a uitat niciodată o astfel de ocazie, când un tânăr ofițer de parașutiști, originar din Țara Galilor, le-a cântat în limba lui. Americanul a fost uluit să descopere că, pe fondul penuriei naționale de îmbrăcăminte, o invitată se îmbrăcase cu o rochie pe care și-o croise din niște perdele. „Proprietarii de magazine aveau o zicală preferată: «Nu e raționalizat, dragă băiete, pur și simplu nu reușim să facem rost»”, scria Dugan.

Bob Raymond, un pilot originar din Kansas City, venise în Marea Britanie pentru a servi mai întâi în RAF, apoi în USAAF. De aici, în mai 1942, scria familiei următoarele: „Tradiția și precedentul sunt atât de puternice, încât gândirea în politică, afaceri, religie etc. pare să fi încremenit. Din punct de vedere economic, sunt cel mai înapoiat popor din câte am întâlnit. Instrumentele menite a ușura munca și metodele mai simple, mai directe de a face afaceri sunt respinse categoric... Se bea prea mult ceai, sunt prea multe zile libere de vineri până luni, prea multe sărbători etc”.² În concluziile unui sondaj de opinie efectuat de guvernul SUA la 25 martie 1945 se arătau următoarele: „Americanii au o mai mare încredere în intensitatea efortului de război al rușilor decât în cel al britanicilor; au impresia că rușii folosesc mai bine ceea ce le dăm noi în baza Legii împrumutului și închirierii... Lipsa

încrederii în eforturile britanice de război s-a adâncit după ce a căzut Singapore". 3 Britanicii nu își făceau iluzii privind reputația lor: „Americanii... ne cunosc mai ales drept o nație supusă unei degradări lente”, se afirma într-un raport al Ministerului de Război din ianuarie 1943, „o nație de oameni aroganți, neprietenoși și nepoliticoși, încremenită în ineficiență, care se agață de străvechi visuri de măreție, o măreție imposibil de perpetuat... Ne înșelăm singuri dacă ne imaginăm că terenul e curat. În el se află în stare latentă sămânța neîncrederii și antipatiei”. 4

Pe parcursul anului 1942, Marea Britanie a dus o susținută luptă navală pentru a-și menține deschise liniile de aprovizionare. Ofensiva RAF împotriva Germaniei a luat, încet, încet, avânt, în sprijinul ei venind și câteva grupuri de bombardiere ale aviației SUA. O armată slabă, alcătuită preponderent din indieni, ținea piept japonezilor la frontiera birmană. Șefii de stat-major americani erau nerăbdători să debarce în Franța, contribuind simbolic cu trupe la ceea ce altfel ar fi fost un detașament britanic de sacrificiu. Churchill a respins categoric ideea și l-a convins pe Roosevelt că Aliații ar trebui să urmărească obiectivul realizabil al unei victorii în Mediterana. Africa de Nord a rămas astfel singurul teatru de operațiuni care angaja forțe britanice consistente în lupta contra Axei. În deșert, soldații Armatei a VIII-a s-au pregătit sufletește pentru noi acțiuni într-o zonă sălbatică față de care niciuna dintre părți nu manifesta vreun atașament emoțional. Ofițerul britanic Keith Douglas scria:

Oamenii puternici și bogați care declanșează și poartă războaie... au atâtea motive personale că și-ar putea permite să ne dea și nouă câteva. Nu e nimic neobișnuit în atitudinea lor. S-au mobilizat pentru ceva ce vor ei sau guvernele lor și ne folosesc pe noi ca să obțină acel lucru. Este extrem de interesant și uimitor să vezi mii de oameni, dintre care puțini au cât de cât habar pentru ce luptă, îndurând greutăți, trăind într-o lume nefirească, periculoasă, dar nu pe de-a-ntregul înspăimântătoare,

trebuind să ucidă și să fie uciși, și, cu toate acestea, mișcați din când în când de un sentiment de camaraderie față de oamenii care îi ucid și pe care îi ucid, pentru că îndură și trec prin aceleași lucruri.⁵

Nici Churchill, nici poporul lui nu se îndoiau de importanța colosală a bătăliei ce se ducea în Rusia, însă operațiunile din Africa de Nord contau mult pentru respectul față de sine însuși, în iarna dintre 1942 și 1943, ele au oferit și un prilej important, indispensabil chiar, pentru soldații americani să capete experiență de luptă, dar și pentru comandanții lor să-și mai piardă din orgoliu. Bună parte din anul anterior însă, existaseră mari îndoieli că britanicii sunt în stare să păstreze Egiptul. Parlamentarul Harold Nicolson scria: „Se zvonește că trupele noastre nu ar lupta bine... Soldații noștri nu suportă pedepsele. Și totuși sunt aceiași care alcătuiesc echipajele navelor comerciale și au câștigat Bătălia Angliei. Se întâmplă ceva cu moralul întregii noastre armate”.⁶ Churchill a declarat într-o ședință secretă a Camerei Comunelor la care s-a dezbătut campania din deșert: „Comportamentul marii noastre armate... nu pare să fi fost în armonie cu spiritul trecut sau prezent al forțelor noastre”.⁷ În urma rușinoasei capitulări de la Tobruk, din 21 iunie, Auchinleck l-a destituit pe Ritchie și a preluat personal comanda Armatei a VIII-a. Dar la sfârșitul lunii, învinse la Mersa Matruh, formațiunile sale s-au retras din nou dincolo de linia de la El Alamein, pe teritoriul Egiptului.

Marea Britanie era într-o situație disperată. Toată lumea era de acord că tacticile și strategia aplicată în deșert în primele șase luni ale lui 1942 fuseseră deplorabile, iar luptele de la Gazala, niște eșecuri scandaloase. Moralul era la pământ. Ambele tabere considerau că Rommel putea ajunge la Cairo, iar Aliații puteau pierde Egiptul. Impactul strategic al unei astfel de lovituri ar fi fost unul limitat, fiindcă Axei îi lipseau resursele să o exploateze, însă costurile din punctul de

vedere al prestigiului Marii Britanii, deja grav afectat, ar fi fost înfiorătoare. Egiptul a fost cuprins de panică, iar Flota Mediteraneeană a Marinei Regale a părăsit portul Alexandria. Locotenentul Pietro Ostellino îi scria triumfător soției, în ziua de 2 iulie 1942, o scrisoare din care se vede faptul că unii italieni, animați de ultimele manifestări de entuziasm facist, încă se agățau de speranța într-o victorie militară: „Lucrurile aici merg tot mai bine. După cum vei fi aflat de la radio și din ziare, englezii și aliații lor mănâncă o asemenea bătaie, încât cu greu vor mai putea să ridice capetele. O merită! Soldații noștri sunt pur și simplu minunați. Acum, nu se poate să nu învingem”. 8

Washingtonul era de acord cu el. Comandanții Armatei SUA credeau, și au continuat să creadă asta până către sfârșitul toamnei, că britanicii pierduseră partida; că Armata a VIII-a se arătase mai slabă decât Afrika Korps, care era menită să avanseze implacabil și să ocupe Delta Nilului. În iulie, tristețea care-i cuprinsese pe britanicii din Cairo era egalată de bucuria enormă și vizibilă a egiptenilor. În celebra „Miercuri a Cenușii”, cartierele generale din Orientul Mijlociu au ars documente secrete și multe familii au fugit în Palestina. Spre rușinea autorităților Mandatului Palestinei, câtorva sute de evrei care fugeau din Egipt și care ceruseră protecție li s-a refuzat viza de intrare. Printre ei erau și oameni care lucrau pentru britanici. Oficialitățile le-au răspuns cu amabilitate că trebuie să respecte cotele de imigranți.

Cu toate acestea, situația britanicilor nu era chiar atât de gravă pe cât credeau ei. Pe baza buletinelor de știri naziste, puține și înșelătoare, unii civili, chiar și în Europa ocupată, au făcut deducții mai subtile decât făcuseră soldații aliați de pe câmpul de luptă. Victor Klemperer, un evreu din Dresda rămas celebru pentru jurnalul său zilnic, scria la 8 aprilie 1942: „Presupunerea mea este că Anglia și Rusia exagerează 100%, Goebbels & Co., 200%... În Rusia, pe Hitler îl omoară victoriile; în Egipt, chiar ar

putea să câștige. Dar... Rommel pare să se fi oprit brusc înaintea Alexandriei". 9 Klemperer nu se înșela: Rommel se afla într-o situație deloc de invidiat. Trupele Axei, și așa depășite numeric, se aflau la capătul unei linii de aprovizionare lungi de 2 400 km. Alocările de carburant și arme erau întotdeauna neîndestulătoare. Cu atuul suplimentar al mesajelor Ultra, marina și aviația britanică au început să dea grele lovituri transporturilor maritime de combustibil, tancuri și muniție din Mediterana.

Prezența RAF în Africa de Nord a devenit mai viguroasă, pe când cea a Luftwaffe a slăbit; la Armata a VIII-a au ajuns și primele tancuri americane Grant, aproape la fel de redutabile ca panzerele lui Rommel. Strategic, germanii ar fi avut de câștigat dintr-o retragere dincolo de granița libiană, care le-ar fi ușurat aprovizionarea, îngreunând-o pe cea a britanicilor. Orice iluzii și-ar fi făcut oamenii lui Rommel, trupele lui nu erau destul de puternice ca să lanseze un atac decisiv și cu șanse reale de succes împotriva Alexandriei. Însă vanitatea și ambiția o făceau adesea pe „Vulpea Deșertului” să țintească prea departe, iar Hitler îndemna Afrika Korps la o atitudine agresivă nesăbuită într-un mod chiar mai insistent decât o făcea Churchill cu propriii comandanți.

Auchinleck era bine plasat ca să zădărnicească planurile Axei, pentru asta trebuind doar să nu cedeze. În noiembrie, la celălalt capăt al Africii de Nord era prevăzută debarcarea unor trupe americane și britanice – Operațiunea *Torța* – drept pentru care nu era nevoie ca Armata a VIII-a să-și asume riscuri. Odată ce Aliații se instalau în Maroc, Algeria și Tunisia, poziția lui Rommel în Egipt nu ar mai fi putut fi apărută. Pe măsură însă ce toamna se apropia, succesul operațiunii nu părea deloc sigur, mai ales la Washington.

Pentru britanici, exista și imperativul prestigiului național. Începând cu 1939, armatele lui Churchill suferiseră înfrângeri repetate – umilințe chiar – administrate adeseori de forțe inamice inferioare ca

număr. Moralul populației era foarte scăzut. Oamenii deveniseră extrem de sensibili la contrastul dintre lupta eroică dusă de ruși și ineficiență demonstrată de trupele britanice pe câmpul de luptă. Era nevoie disperată de o victorie, iar ea era posibilă numai în deșert. Înfrângerea Afrika Korps în Egipt avea o însemnătate minoră pentru rezultatul general al conflictului, dar, din punct de vedere moral, devenise o chestiune de cea mai mare importanță, fiind percepută ca atare de către prim-ministrul britanic.

La 1 iulie, când germanii au atacat din nou, aceștia au fost respinși în ceea ce s-a numit mai târziu Prima Bătălie de la El Alamein. În ciocnirile care au urmat, niciuna dintre tabere nu a izbutit să obțină un avantaj decisiv. Ce conta însă era faptul că Rommel nu reușise o străpungere - deși, luând în considerare efectivele celor două părți și faptul că Aliații cunoșteau dinainte intențiile germanilor, orice alt rezultat ar fi fost rușinos. În primele zile din august, Churchill a sosit la Cairo însoțit de Alan Brooke, ca să vadă cu ochii lui cum stau lucrurile. Prim-ministrul l-a concediat pe Auchinleck de la comanda Armatei a VIII-a și l-a înlocuit cu cel recomandat de Brooke, generalul-locotenent Bernard Montgomery. La comanda tuturor forțelor din Orientul Mijlociu a fost numit generalul Harold Alexander. O lună mai târziu, pe 30 august, Rommel ataca la Alam Halfa. Montgomery, înarmat, grație mesajelor decodate, cu detaliile complete ale planurilor inamicului, a respins atacul. Apoi, generalul s-a dedicat instruirii trupelor britanice pentru o viitoare ofensivă. De o importanță critică pentru eforturile lui erau numărul mare de tancuri americane primite ca întăriri și faptul că Desert Air Force reușise să câștige dominația aeriană.

Numărul mesajelor Ultra creștea acum spectaculos, având o influență covârșitoare asupra tuturor teatrelor de război. În primii ani ai conflictului, mesajele descifrate erau neprețuite, mai ales pentru războiul pe mare, însă frecvența cu care soseau ele nu era constantă. De la

mijlocul lui 1942 și până la final, cu câteva întreruperi importante, Aliații au avut acces la majoritatea comunicațiilor dușmanului. Spargerea codurilor germane și japoneze a contribuit enorm la câștigarea războiului. Lăsând la o parte succesele decriptoarelor britanici și americani, a fost un miracol că puterile Axei nu au suspectat niciodată cu adevărat faptul că majoritatea mesajelor lor secrete erau interceptate de inamic. Însă nu toate mesajele importante aveau această soartă – liniile telefonice, preferate de Axă acolo unde ele erau disponibile, rămâneau un mijloc de comunicare sigur. Calitatea analizei și exploatării informațiilor de către Aliați varia în funcție de prejudecățile comandanților de front și ale șefilor serviciilor de informații care lucrau pentru ei. De exemplu, mesajele Ultra vor revela mai târziu că, în decembrie 1944, germanii masaseră în Ardeni un important număr de blindate, însă statele majore nu trăsese concluziile corespunzătoare privind o apropiată ofensivă. Cunoașterea atuurilor inamicului nu scădea în sine valoarea cărților proprii și nu reprezenta o garanție a victoriei în confruntările dintre armate și flote, însă mesajele descifrate le-au destăinuit Aliaților mai multe despre ce făcea și plănuia inamicul decât au știut vreodată alți combatanți din alte războaie.

Acest succes s-a datorat în bună măsură contribuției a trei matematicieni polonezi, conduși de Marian Rejewski, care, între 1932 și 1939, studiaseră mașina de criptat Enigma, utilizată de germani, după ce reușiseră să obțină un exemplar comercial. I-au ajutat și francezii, care le-au furnizat celor trei o listă cu cifruri folosite de Wehrmacht în 1931, dobândită de la o sursă germană. Deși membru al Armatei Poloneze din Marea Britanie între 1943 și 1945, lui Rejewski nu i s-a spus niciodată că munca lui de pionierat dăduse roade bogate. În 1939, polonezii le-au dat britanicilor și francezilor câteva mașini Enigma reconstruite. În anul următor, ele au permis Școlii de Coduri Secrete și Cifruri de la Bletchley Park să înceapă

munca de descifrare a unor mesaje germane și italiene. Ulterior, capturarea pe mare a altor mașini de criptat, ca și obținerea listelor cu privire la reglajele efectuate lunar au consolidat arsenalul de cunoștințe al echipei de la Bletchley.

Ultra era o denumire colectivă prin care Aliații înțelegeau o gamă foarte largă de cifruri folosite de Axă – peste 200 în 1945 – unele dintre acestea dezvoltându-se cu greu secretele. Primele au fost descifrate semnalele Luftwaffe, către sfârșitul lui mai 1940, urmate de cele ale armatei de uscat și marinei. În 1941, se citea deja un număr substanțial de mesaje transmise de Wehrmacht, conținutul acestora fiind expediat comandanților de front cu un decalaj mediu de șase ore, de regulă prea mare pentru a influența deciziile tactice luate pe câmpul de luptă. În timp, s-a înțeles că mesajele decriptate erau mai folositoare pentru stabilirea strategiei generale, așa cum s-a întâmplat în bătăliile de la El Alamein din vara lui 1942.

Procesul de descifrare și utilizare a mesajelor Ultra a atins adevărate culmi de rafinament, informațiile fiind transmise comandanților prin intermediul unităților speciale de legătură. Rolul acestora nu era doar acela de a proteja caracterul secret al acestor informații, ci și de a se asigura că nicio inițiativă sau acțiune împotriva germanilor nu trăda faptul că Aliații cunoșteau dinainte intențiile inamicului. Dacă o potențială țintă navală era localizată pe mare cu ajutorul criptanalizei, un avion de recunoaștere survola în prealabil zona, atunci când era posibil, ca să mascheze rolul mesajelor Ultra. Începând din 1942, Bletchley Park a devenit un centru industrial cu 6.000 de angajați, care lucrau într-un orașel, procesând fără oprire mesajele care soseau încontinuu. Inima acestei operațiuni era calculatorul Colossus, o „bombă” electronică în stare să analizeze la viteze amețitoare posibilități matematice multiple. Echipele de decriptare erau dominate de câteva sute de profesori universitari și cercetători străluciți, majoritatea matematicieni și vorbitori de germană. Cele

mai influente personalități erau Alan Turing, numit de unii părintele computerelor, și Gordon Welchman, ambii abia trecuți de 30 de ani. Tinerii care îndeplineau la Bletchley Park roluri de importanță vitală și, evident, absolut secrete erau ocazional muștrați de necunoscători pentru absența lor de pe front. Unul a primit o scrisoare de la directorul școlii la care învățase în trecut, în care i se spunea că încăpățânarea lui de a-și păstra statutul de civil era o rușine pentru școala respectivă.

Imaginea operațiunilor inamice oferită de mesajele Ultra nu era niciodată completă, dar era mult mai fidelă decât informațiile pe care le-ar fi putut furniza elementul uman, spionii. De pildă, Aliații au putut să înceapă debarcarea în Normandia în ziua de 6 iunie 1944 deoarece erau siguri că inamicul nu aflase încă nimic despre obiectivul lor și despre momentul ales de ei. Churchill a permis transmiterea la Moscova a unor mesaje Ultra despre Frontul de Est. Stalin nu a fost niciodată informat oficial despre ce se petrecea la Bletchley Park, însă Moscova aflase multe de la trădătorii britanici, care le furnizau agenților NKVD de la Londra un flux constant de mesaje decriptate.

Comunicarea deplină a informațiilor secrete între Marea Britanie și Statele Unite a debutat abia în 1943. Americanii spărseseră codul diplomatic japonez încă dinainte de război, dar în ceea ce privește prelucrarea mesajelor Ultra, ei nu au fost niciodată în măsură să integreze serviciile de informații așa cum au făcut-o britanicii, în parte din cauza rivalității dintre armată și marină. Armata SUA avea propria unitate de decriptare la Arlington Hall, în statul Virginia, unde au ajuns să lucreze 7.000 de persoane. Echipa Marinei SUA, care își avea baza în subteranele întunecoase ale Districtului Naval 14 de la Pearl Harbor, era condusă de căpitanul Joseph Rochefort, strălucit vorbitor de japoneză, criptanalist și gânditor intuitiv, care a contribuit foarte mult la victoria de la Midway. Curând după începerea războiului, oamenii lui

Rochefort au reușit să citească câteva mesaje scrise în cifrul operațional JN-25 al marinei japoneze, iar în 1942, să obțină câteva succese parțiale în momente de importanță vitală, ele dovedindu-se cele mai însemnate de pe toată durata războiului din Pacific. Ulterior însă, JN-25 a devenit inaccesibil echipei lui Rochefort, lăsând câteva luni spionajul naval dependent exclusiv de observatorii de coastă și analiza traficului. În 1943, codul operațional a fost din nou spart, până la sfârșitul războiului el furnizând o mulțime de date.

Specialiștii de la Bletchley Park și Arlington Hall au jucat un rol-cheie în spargerea codurilor militare japoneze din 1943, primul fiind cel utilizat de atașatii militari din străinătate. În 1944, capturarea unor cărți japoneze de coduri a deschis calea descifrării comunicațiilor militare. Dacă în ianuarie 1944, americanii citeau mai puțin de 2000 de mesaje inamice, în martie, numărul acestora crescuse la 36.000, ele influențând decisiv strategia lui MacArthur în Noua Guinee. Interceptarea comunicațiilor japoneze a stagnat în perioada campaniei din Filipine, 1944 - 1945, când principalele coduri folosite de armată s-au schimbat. În general, operațiunile Marinei SUA au fost influențate mai mult de mesajele Ultra decât campaniile terestre din Pacific. Decriptarea nu putea anula dificultățile întâmpinate în momentul luării cu asalt a pozițiilor inamice puternic apărate, dar contribuția colectivă la efortul de război a criptanaliștilor britanici și americani a fost mai însemnată decât contribuția avută de-a lungul istoriei de oricare alt grup atât de restrâns. Activitatea lor constituie dovada supremă a faptului că Aliații occidentali au izbutit să integreze într-un mod ingenios în efortul de război unele dintre cele mai strălucite minți civile din respectivele țări.

În toamna lui 1942, Churchill era extrem de nerăbdător ca Armata a VIII-a să atace. După ce începea Operațiunea *Torța*, gloria succeselor ulterioare avea să fie împărțită cu americanii. Deși Alexander și Montgomery

erau încontinuu sâcâiți de la Londra, șiretul și micuțul comandant s-a ținut de programul lui. Militar de carieră hotărât, rece și conștient de valoarea lui, „Monty” era decis să imprime operațiunilor britanice o ordine și o disciplină care, până atunci, lipsiseră. Uneori, Montgomery a fost descris, nu pe nedrept, ca „un general bun pentru Primul Război Mondial”, mai în largul său în limitele unor operațiuni individuale. Cel mai evident atribut al lui era „autoritatea”: din august până în octombrie 1942, el a reușit să redea în mod spectaculos încrederea armatei deșertului. Întăririle ofereau acum britanicilor un avantaj decisiv. Armata a VIII-a desfășura 195.000 de oameni față de numai 104.000 de germani și italieni, 1 029 de tancuri față de 489 inamice și 750 de avioane contra unei forțe inamice de 675 de aparate și beneficia de o netă superioritate la capitolul artilerie.

Traversând zonele din spatele liniilor Armatei a VIII-a ca să se alăture unui regiment de blindate, Keith Douglas a fost fascinat de spectacolul oamenilor și mașinilor care se grupau pentru luptă: „Camioanele păreau niște vapoare care își afundau prora în troiene de praf și apăreau brusc pe creste asemenea unor valuri. Roțile erau permanent ascunse în nori de praf; nisipul obișnuit era pulverizat de atâta trafic, ajungând o substanță aproape lichidă, lipicioasă la atingere, în care picioarele oamenilor se afundau până aproape de genunchi. Nu era soldat să nu poarte o mască albă de praf, pe care, dacă avea ochelari de protecție, ochii i se vedeau ca la un clovn”.

De cealaltă parte a dealului, unde se afla armata lui Rommel, relieful era același, dar soldații erau tot mai pesimiști. Merită subliniat că principala ei componentă era cea italiană, nu cea germană, iar asemenea majorității conaționalilor săi, Vittorio Vallicella era profund demoralizat: „Am înțepenit pe câmpia asta pustie de la El Alamein, obosiți, înfomețați, murdari și plini de păduchi, cu foarte puțină apă. Știm că Marele nostru Conducător [Mussolini] este la 660 km de front, furios că nu am reușit

să-i deschidem porțile Alexandriei...10 De 16 luni ducem viața asta; trăim cu un bidon de apă (dacă avem noroc); suntem la mila puricilor și păduchilor. Poate că, în momentul ăsta, singura noastră speranță ar fi să cadă o bombă și să ne scutească de suferință”. 11 Vallicella consemnează sinuciderea unui camarad ca fiind a șaptesprezecea din martie 1941. RAF îi mitralia constant. În timpul unui astfel de atac, camarazii lui au avut nesăbuința să se adăpostească sub un vehicul care a fost lovit în plin, omorându-i pe toți. Amatorul nostru de bombe a avut parte de câteva ore de somn într-un spital de campanie german, după care a fost trimis înapoi în prima linie.

Sistemul de aprovizionare al armatei italiene se dezintegrase, lăsându-i pe soldații italieni la mila germanilor. Cei din Afrika Korps erau enervați de milogelile italienilor, atitudine la care Vallicella și ceilalți răspundeau apelând la tactica numită *tyarrangiarsi* în traducere liberă „fiecare pentru el” 12. „Ce se va alege de noi?” medita soldatul. „Cum vom putea să continuăm să luptăm atât de departe de bazele noastre de aprovizionare, descoperiți în fața atacurilor aeriene? Nu trece săptămână fără să fie mitraliate și distruse convoaiele noastre de aprovizionare. Lipsa apei, a hranei și a armelor ne afectează profund moralul”. 13 Mulți soldați italieni subzistau exclusiv cu mâncare uscată și conserve. După prima săptămână.

Vallicella scria: „Suntem la capătul răbdării; dacă logistica noastră a fost dintotdeauna necorespunzătoare, acum a dispărut aproape cu desăvârșire”. 14 El și camarazii lui cutreierau câmpul de bătălie după mâncare și apă, golind rezervoarele de combustibil ale vehiculelor grav avariate. Divizia Folgore a suferit pierderi șocant de mari: „Tinerii aceia, susținuți numai de focul mortierelor și de o mitralieră ici, colo, au scris o pagină de istorie. Au murit cu sutele, pentru un regim care nu știa nici măcar cum să-i aprovizioneze cu echipamentul necesar luptei”.

Între timp, odată cu începerea bătăliilor de la El Alamein, în tabăra britanică, locotenentul Norman Craig reflecta asupra dificultăților cu care se confruntau ofițerii inferiori: „Înainte de un atac, frica e universală. Ideea foarte răspândită conform căreia în luptă există două feluri de oameni – cei sensibili, care se chinuie, și cei câțiva lipsiți de imaginație, care nu cunosc frica și merg orbește înainte – este greșită. Toți erau deopotrivă de speriați, fiindcă nu-ți trebuie imaginație ca să întrezezi posibilitatea morții sau a mutilării, doar că unii reușeau să-și ascundă frica mai bine ca alții. Ofițerii nu-și puteau permite să-și arate sentimentele într-un mod la fel de deschis ca soldații; ei aveau mai mare nevoie să se prefacă, într-o bătălie mare, un locotenent avea foarte puțină influență asupra sorții plutonului său, care era o jucărie în mâinile zeilor. Rolul lui era esențialmente unul histrionic. Trebuia să afișeze un optimism degajat, care să creeze iluzia normalității și să lase impresia că lucrurile teribile care i se cereau unui soldat nu aveau nimic neobișnuit. Doar în felul acesta reușea să reducă încordarea, să risipească panica și să-și convingă oamenii că totul se va sfârși cu bine. În sinea mea, mă miram că nu o luau la sănătoasa. Mormăiau și aveau priviri îngrijorate, dar atât... [Subofițerii își ziceau:] «Dacă poate un ofițer, la naiba, atunci putem și noi.» Soldații se uitau la subofițeri și își spuneau: «Mergem unde merg și afuriștii ăștia de caporali.» Iată cum își păstrează tăria o armată”. 15

La 23 octombrie, Montgomery lansa Operațiunea *Lightfoot*, prima fază a celei de-a doua bătălii de la El Alamein, care a durat 12 zile și a început cu un bombardament devastator. Vittorio Vallicella stătea de vorbă cu niște germani, bând ceai capturat de la inamic, când asupra lor au început să cadă obuze britanice. „Am văzut multe baraje de artilerie, dar intensitatea acestuia depășea orice trăiserăm vreodată”. 16 Oamenii, înecați de fumul înțepător al exploziilor, vedeau limbi de foc înălțându-se în tot deșertul. Vallicella s-a adăpostit în

buncărul șoferilor, căutând alinare în tovărășia celorlalți: „Laolaltă, ne era mai puțin frică”. Tot el descrie o scenă greu de imaginat în altă armată decât cea a lui Mussolini. Un locotenent i-a ordonat să încarce morții într-un camion și să-i ducă la un cimitir temporar, aflat lângă spitalul de campanie; Vallicella a refuzat. Ofițerul l-a amenințat cu pistolul. În acel moment, a sosit colonelul, care l-a mustrat aspru pe locotenent și i-a smuls pistolul din mână; demoralizat, ofițerul a izbucnit în lacrimi. Vallicella și camarazii lui au dus cadavrele la spital, unde surorile le-au dat o mână de ajutor la sinistra corvoadă, spunându-le că, în ultimele zile, se ocupaseră mai ales cu așezarea cadavrelor în uriașe gropi comune. Până și buldozerele necesare au trebuit împrumutate de la aliații germani.

Timp de aproape o săptămână, forțele Axei au respins în mod repetat atacurile britanice. La Londra, Churchill fierbea de mânie. Locotenentul Vincenzo Formica își amintește valul de exaltare care a cuprins unitatea lui la 1 noiembrie – italienii au presupus o clipă că britanicii renunțaseră la ideea unei străpungeri. Au fost încurajați și de vestea pierderilor grele cauzate de panzere unităților de blindate ale lui Montgomery: „Ofițerii și soldații, care supraviețuiseră luptelor și sufereau de luni întregi în deșertul egiptean, în cea mai fierbinte perioadă a anului, vedeau că toate chinurile și sacrificiile lor aveau să primească suprema răsplată pentru un războinic: Victoria. Am presupus că urma să lansăm un contraatac. Cuvântul de ordine era «Crăciunul la Alexandria!»” 17

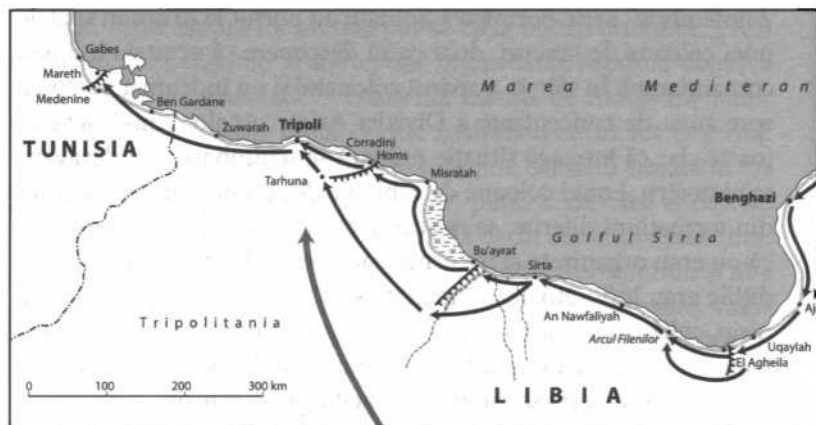
În 24 de ore însă, tabloul a suferit schimbări dramatice. Ulterior, Montgomery a afirmat că la El Alamein s-a luptat conform planului său inițial. În realitate, el a fost obligat să-și direcționeze atacurile spre nord. Nu s-a pus însă nicio clipă la îndoială faptul că Armata a VIII-a a dominat categoric câmpul de luptă. Războiul de uzură a provocat trupelor Axei pierderi intolerabile, penuria de combustibil acutizându-se. „Toate iluziile noastre s-au pulberat în noaptea de

2 noiembrie", scrie Formica¹⁸. Soldații au pornit la drum în spatele unei coloane de tancuri, doar ca să descopere că aceștia îi lipsea comandantul. În sfârșit, a apărut colonelul și i-a îndrumat personal spre zona de concentrare a Diviziei Ariete. Acolo, „mi-a devenit foarte clar că întreaga situație militară se schimbase - în dezavantajul nostru. Lungi coloane de vehicule din unități diferite, și chiar din formațiuni diferite, se mișcau atât de haotic, încât era evident că nu erau organizate și nu urmăreau vreun obiectiv anume. Condițiile erau înfrigorante: vizibilitate slabă, vehicule împotmolite în nisip, coliziuni. M-am uitat de la înălțimea vehiculului nostru la infanteriștii tăcuți și extenuați. Zăream din când în când panașul bersalierilor, peste care se așternuseră atâta glorie și nisip”.

Rommel, întors pe front dintr-un concediu medical, a trimis Berlinului mesajul că începe o retragere generală, mesaj decriptat și comunicat britanicilor triumfători. La 4 noiembrie, Armata a VIII-a pornise în urmărirea forțelor Axei care încercau să scape, în ziua aceea, Formica scria: „Pe drum, mi-au ieșit în cale vehicule de tot soiul, încărcate cu soldați palizi și epuizați. Luându-i la întrebări pe ofițeri și pe soldați, am aflat că întreaga noastră linie se prăbușise. Părea de necrezut!... «Uite», mi-a zis comandantul batalionului nostru. «Acolo sunt tancurile englezilor.» Am zărit inamicul... tăcut și nemișcat, ca o sălbăticiune vicleană, pe jumătate ascuns în ceața din zori”. ¹⁹

Locotenentul Pietro Ostellino scria în noaptea aceea: „Vedeam semnale luminoase pretutindeni pe cerul înstelat: roșii pentru englezi și verzi pentru germani. Ne mișcăm încet, la viteza maximă pe care ne-o îngăduiau terenul și întunericul, când am fost obligat să abandonez tancul în deșert, pentru că nu mai putea ține pasul cu restul”. La volanul unor camioane, el și o mână de compatrioți s-au îndreptat, prin întuneric, către vest, oprindu-se din când în când pentru ca ofițerul să coboare și să verifice busola,

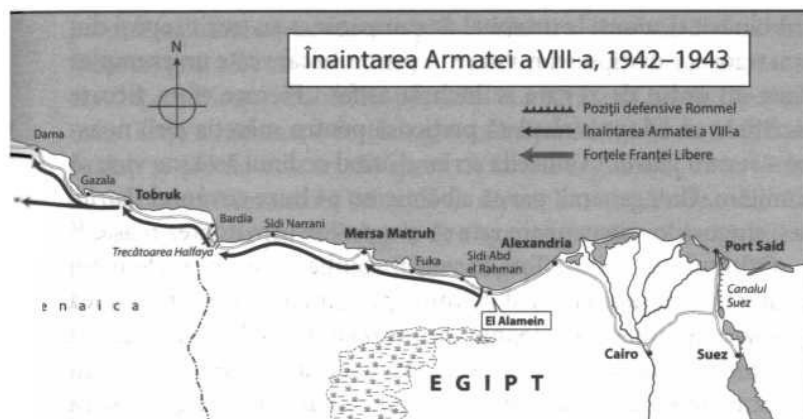
până când a dat peste ei un vehicul german. Ostellino a cerut informații despre trupele britanice și, cu toate că nu vorbeau aceeași limbă, germanii i-au făcut să înțeleagă că inamicul îi împresurase și că singura lor șansă era să parcurgă o distanță cât mai mare înainte de răsăritul soarelui.



La miezul nopții, s-au oprit să mănânce și să doarmă puțin. Ostellino a fost deșteptat de un strigăt Mergând să vadă ce s-a întâmplat, locotenentul italian a dat de rămășițele unui batalion de infanterie care se îndrepta către El Daba. „Oamenii erau cu toții la capătul puterilor și sufereau cumplit de sete. Numai ofițerii, toți cu accent din sud, mai insuflau puțin curaj și energie și reușeau să-i îndemne să-și continue drumul... fost o scenă sfâșietoare când oamenii aceia, aduși la exasperare de sete și epuizare, s-au lăsat în genunchi lângă mine ca să le dau niște apă”. Ostellino a constatat că colonelul lor, un veteran al Primului Război Mondial, mărunțel și cu un ochi acoperit de un petic negru, îi urma la bordul unei mașini de teren. Bătrânul i-a spus pe un ton compătimator: „Noi, ofițerii, avem și alte resurse spirituale, dar soldații mei, sărmanii, nu se gândesc decât la setea lor”. Pe parcursul întregii campanii din deșert, conducerea trupelor italiene s-a dovedit a fi cu adevărat deplorabilă.

Unitățile de blindate ale Armatei a VIII-a se îndreptau în viteză spre vest, șenilele răscolind nisipul și

echipajele fiind în culmea bucuriei că lunile de inactivitate luaseră sfârșit. „Imaginea pe care o ai dintr-un tanc în mișcare este precum cea dintr-o cameră obscură sau dintr-un film mut”, scria Keith Douglas, „în sensul că motorul acoperă orice alt zgomot în afară de cel al exploziilor, iar lumea întreagă se mișcă în tăcere. Oamenii urlă, vehiculele se



mișcă, avioanele zboară pe deasupra, totul fără niciun sunet: cum zgomotul tancurilor se aude încontinuu, ore în șir, poate, efectul este acela de tăcere”. Au continuat să străbată deșertul, în ciuda faptului că ploaia torențială și precauția lui Montgomery îi împiedicau să transforme succesul în distrugerea totală a armatei lui Rommel. Vincenzo Formica observa cu oarecare stinghereală contrastul dintre fuga haotică a italienilor și retragerea disciplinată a celor din Afrika Korps. „L-am întâlnit pe căpitanul Bondi, ofițerul german de legătură al Diviziei Ariete, detestat cu sinceritate de toți ai noștri. Mi-a făcut semn către grupurile de soldați germani care se retrăgeau pe jos, foarte obosiți, dar în deplină ordine, chiar când în rândurile lor cădeau proiectile inamice”. 20 Vittorio Vallicella a găsit experiența retragerii mult mai puțin dezagreabilă decât aproape tot ce i se întâmplase începând cu 1941. Și-a continuat drumul spre vest, în tovărășia a numai șase camarazi, reușind să evite barajele create pentru a fi opriți cei rămași în urmă, iar unitățile

dezintegrate să poată fi refăcute. Câteva zile au scăpat și de veștile proaste, și de ofițeri, și de mitralierele avioanelor britanice. Și-au alimentat mașinile cu rezerve abandonate de benzină și ulei, iar ei au reușit chiar să împuște o gazelă, hrănindu-se cu carne proaspătă: „În tragedia războiului, zilele acestea sunt, poate, cele mai frumoase”. 21 Lucrurile bune se termină însă și ele la un moment dat. Un membru al grupului s-a îmbolnăvit și, ajunși la un spital de campanie, s-au trezit supuși din nou rigorilor disciplinei militare. A primit fiecare câte un exemplar dintr-un ordin de zi care se încheia astfel: „Fiecare efort, fiecare sacrificiu va aduce o răsplată prețioasă pentru măreția țării noastre - *nostra patria*”. Vallicella scria: „Citind ordinul ăsta, ne vine să vomităm. Unii generali par să aibă mereu pe buze cuvântul *Patriay* deși singura lor preocupare este să-și aranjeze următoarea masă”. 22

Ofițerul de tancuri Tassilo von Bogenhardt spunea: „Spiritul de luptă părea să-i fi părăsit definitiv pe oameni... Peste noi cădea o ploaie de bombe și gloanțe de mitralieră... Ultimul lucru pe care mi-l amintesc [înainte să fie rănit și evacuat] este că mi-am aruncat panzerul în aer, după ce am rămas fără benzină, și că m-am uitat cum este treptat învăluit de flăcări. Atunci am știut că se terminase cu Afrika Korps... îmi amintesc că mă miram de ce avansează britanicii cu asemenea precauție... de-ar fi știut ei adevărul. Aproape că îmi doream să-l afle”. 23

Rommel a reușit să salveze o parte importantă a forțelor sale, însă Armata a VIII-a luase prizonieri 30.000 de soldați germani și italieni și distrusese cantități uriașe de arme și echipament. De data aceasta, pentru armata lui Rommel aflată în retragere, nu va mai exista nicio înclinare a balanței către est. Britanicii obținuseră cea mai importantă victorie terestră de pe Frontul de Vest pentru care nu împărțeau laurii cu nimeni. În cursul lunii decembrie, germanii au făcut cale întoarsă și au desfășurat câteva acțiuni de ariergardă energice, însă, de fiecare

dată, Armata a VIII-a i-a scos din pozițiile ocupate și i-a împins înapoi. Tripoli a căzut la 23 ianuarie 1943. După alte trei zile, trupele lui Montgomery ajungeau în Tunisia, unde s-a desfășurat ultima fază a războiului din Africa de Nord.

Debarcările din Algeria și Maroc din 8 noiembrie 1942 au reprezentat prima operațiune combinată de amploare efectuată de armatele britanică și americană împotriva germanilor. Churchill și Roosevelt au autorizat-o în ciuda puternicei opoziții din partea șefilor de stat-major americani, care vedeau în Mediterana doar un teatru al ambițiilor imperialiste britanice. Odată ce s-a recunoscut că o debarcare de proporții în Europa nu era posibilă în 1942, președintele a acceptat părerea prim - ministrului britanic că trebuia făcut un gest militar semnificativ care să susțină elanul de moment al Aliaților. Singurul obiectiv plauzibil era Africa de Nord. Operațiunea *Torța* a antrenat o forță anglo-americană inițială de 63.000 de soldați și 430 de tancuri. Se spera că forțele regimului de la Vichy nu vor opune rezistență celor două divizii americane de asalt. Cu toate acestea, în primele lupte desfășurate pe țărm, atacatorii au pierdut 1.500 de oameni și au fost obligați să se retragă.

Un artilerist din Legiunea Străină, aflată în slujba regimului de la Vichy, a cărui baterie era amplasată deasupra orașului Casablanca, descrie oroarea tovarășilor săi la vederea avioanelor americane care le atacau pozițiile necamuflate: „S-a terminat totul în cinci minute. Am ieșit târâș din șanțul unde mă aruncasem când căzuse prima bombă... Din treizeci de soldați și un ofițer, cincisprezece și ofițerul erau morți; alți zece erau răniți. Cele două tunuri erau scoase din uz și două camioane ardeau. O clipă, am simțit în suflet o adâncă amărăciune văzându-mi camarazii împrăștiați care încotro. De la căderea Franței, toți visaserăm la o izbăvire, dar nu în felul acela”. 24 La 10 noiembrie, comandantul suprem al forțelor aliate, generalul Dwight Eisenhower, a intermediat o încetare a

focului. Ulterior, trupele franceze aveau să se alăture, încet, încet, forțelor aliate în lupta contra germanilor, deși erau lipsite de arme și – în cazul unor ofițeri – de entuziasm pentru noua cauză.

Națiunile aliate au fost entuziasmate de succesele din Africa de Nord odată ce au îndrăznit să creadă că acestea nu erau doar ceva trecător. Britanica Muriel Green nota grăbită pe 11 noiembrie: „Brusc, mi-am dat seama că veștile sunt grozave. Mă săturasem într-atât să tot aud de înaintări și retrageri în Egipt, încât nici nu mi-am dat seama că acestea înseamnă ceva. E minunat că americanii lovesc tabăra adversă, chiar cred că lucrurile încep să se miște și că ne apropiem de victorie”. 25 Unii germani erau și ei de aceeași părere. „Este extraordinar de impresionant să vezi cum triumfa forța navală”, scria, la 10 noiembrie, Helmuth von Moltke, care își dorea cu ardoare căderea lui Hitler. „Înaintează ca un colos”. 26 Rușii considerau războiul din Africa foarte puțin relevant pentru imensitatea luptei pe care o duceau ei. Însă veștile despre Operațiunea *Torța* și El Alamein au ajuns și la Armata Roșie, însuflându-se soldaților ei noi speranțe. Chiar în timp ce Muriel Green își scria jurnalul în vestul Angliei, pe Frontul de Est căpitanul Nikolai Belov nota: „Azi am primit vești bune: americanii și englezii le trag nemților o bătaie soră cu moartea. Deși Africa e foarte departe, acum mi se pare atât de aproape”. 27

În orașelul Derna, situat la 640 km vest de El Alamein, un grup de italieni însetați de informații s-a întâlnit, într-o zi de noiembrie, cu niște germani, dintre care unul bun vorbitor de italiană. Omul era și un nazist înfocat, care insista că Axa va obține victoria în 1943. Tocmai ascultase la radio, le spunea el, unde se anunțase că germanii cuceriseră Stalingradul. Ceea ce, fără îndoială, însemna că rușii erau terminați. Italienii nu erau dispuși să creadă așa ceva. „Sperăm că are dreptate”, scria unul dintre ei, „dar optimismul lui nu e convingător”. 28 Nu peste multă vreme, scepticismul lor avea să fie

confirmat.

În primele faze ale campaniei din Africa de Nord, comandanții americani se temuseră că germanii ar putea să încerce o intervenție prin Spania. Cum această temere nu s-a materializat, invadatorii au ajuns cu bine pe uscat, iar trupele franceze ale regimului de la Vichy au abandonat orice rezistență. Aliații au anticipat că vor curăța repede întregul litoral. Aici s-au înșelat. Hitler a luat neașteptata hotărâre de a trimite noi trupe în Africa de Nord. După 20 de luni în care îi refuzase lui Rommel orice ajutor care i-ar fi putut aduce victoria, Führerul hotărâse acum să-și irosească forțele pentru o cauză pierdută. Pe calea aerului și pe mare, 17.000 de soldați germani și unități blindate auxiliare au trecut din Italia în Tunisia cu aprobarea generalului care reprezenta la nivel local regimul de la Vichy. Aliații se bucurau de superioritate numerică, dar toți americanii și mulți dintre britanici erau neexperimentați. Luftwaffe, condusă de generalul Jürgen von Arnim, le-a asigurat germanilor o susținere aeriană eficientă.

Vittorio Vallicella și tovarășii lui din tot mai subțirele contingent italian au petrecut Crăciunul lui 1942 pe țărmul tunisian al Mediteranei, chinuiți de dorul de casă și amenințați de bombele britanice: „La slujba de la miezul nopții, am avut dinaintea ochilor numai chipuri triste. Englezii ne-au deranjat, lansând un raid aerian, și toți s-au repezit la pozițiile lor. Așa am petrecut Ajunul Crăciunului, nu la ospățul promis de Dolman”, bucătarul lor extrem de iubit²⁹. A doua zi însă, situația s-a îmbunătățit. Maestrul bucătar le-a pregătit paste cu sos, cartofi fierți, o bucată de carne și – spre uluirea lor – panetone, „nemaivăzut prin părțile astea”. Dolman le-a arătat mândru cutia pe care scria „Panettone Motta”. Prânzul de Crăciun a fost stropit cu o jumătate de litru de vin și o jumătate de cratiță de coniac. „Nicăcând o masă nu mi s-a părut atât de bună. Încheiem ziua înotând goi în Mediterana, iar cei dragi de acasă sunt, aproape sigur, învăluiți în ceață”. 30 Nu mult

după aceea, Vallicella a avut norocul să cadă prizonier la francezi și să petreacă următorii trei ani muncind la câmp. Abia în 1947 a reușit să se întoarcă în iubita lui patrie.

În ploaia și noroiul iernii, germanii au reușit să-i împiedice pe Aliați să ia cu asalt Tunisul. Într-o serie de ofensive din luna ianuarie, formațiunile lui von Arnim au respins trupele franceze slab echipate și au menținut deschisă linia de aprovizionare a trupelor Afrika Korps spre est. În februarie, au obținut o serie de succese zdrobitoare împotriva americanilor, distrugând, într-o singură operațiune de 48 de ore, două batalioane de tancuri, două de infanterie și două de artilerie din corpul de armată al generalului-locotenent Lloyd Fredendall. Rommel a lansat apoi un atac prin pasul Kasserine, forțele lui Einsehower fiind umilite și retrăgându-se în dezordine. Americanii învățau lucruri pe care britanicii le învățaseră adesea de nevoie înaintea lor: despre calitatea blindatelor inamice, despre viteza cu care germanii acționau și reacționau, despre hotărârea cu care aceștia fructificau cel mai mic avantaj. Au existat unități americane care, în fața pericolului, s-au panicat într-atât încât au stârnit disprețul ofițerilor superiori britanici, inclusiv al lui Alexander, care ar fi trebuit, poate, să se abțină. Felul în care a luptat în Tunisia Armata I britanică a dezvăluit numeroasele ei carențe atât în ceea ce privește pregătirea trupelor, cât și în privința calităților comandantului, generalul Kenneth Anderson. Englezii cu bun-simț au înțeles că era o nerozie să-și privească de sus aliatul. Caporalul Peter Baxter din RAF nota în jurnal: „Cred că americanilor nu le lipsește decât antrenamentul în condiții de luptă, și poate că nici nu știu prea bine de ce trebuie să se bată cu germanii” 31 Ambele lui supoziții erau adevărate.

Indiferent însă de eșecurile suferite de armata lui Eisenhower, balanța războiului nord-african înclina puternic în favoarea Aliaților. Prudența înaltului Comandament italian i-a refuzat lui Rommel șansa să exploateze prilejul favorabil de a învălui și de a distruge

forțele aliate din nordul Tunisiei. Americanii primeau întăriri în ritm susținut, în vreme ce forțele germane erau în scădere. La 22 februarie 1943, Rommel a fost obligat să-și suspende ofensiva. A doua zi, a fost promovat în funcția de comandant suprem al Grupului de Armate Africa. O săptămână mai târziu, mesajele Ultra dezvăluiau intenția lui de a folosi toate cele trei divizii de panzere, acum slăbite, ca să lovească Armata a VIII-a a lui Montgomery și astfel să se apropie de linia Mareth, din sudul Tunisiei. Atacul german de la Medenine, din 6 martie, a fost respins fără probleme. Bolnav, Rommel a părăsit Africa pentru ultima oară.

Nu peste mult timp, Montgomery ataca trupele Axei de la Mareth, având o netă superioritate la capitolul tancuri și avioane. După eșecul primului atac, din 19 martie, generalul britanic a condus o operațiune reușită de învăluire în interiorul continentului. Germanii însă au reușit să se retragă fără pierderi pe o nouă poziție, la Wadi Akarit. Între timp, americanii au recâștigat terenul pierdut în urma micului dezastru de la Kasserine. La îndemnul lui Alexander, acum adjunctul lui Eisenhower, s-a efectuat o reorganizare la nivel de comandă - ofițerii americani incompetenți au fost înlocuiți fără scrupule, lucru pe care britanicii ar fi putut să-l imite spre binele lor. În aprilie, Aliații au împins constant înapoi linia Axei, iar la începutul lui mai, trupele lui von Arnim se limitau la o pungă aflată rareori mai departe de 95 km de coasta Mediteranei, de-a lungul unui front de 240 km, cu britanicii la est și americanii la vest.

Aliații și-au întărit controlul asupra liniei mediteraneene de aprovizionare, reușind să scufunde un număr-record de vase inamice. Penuria de blindate, muniție, carburant și hrană, resimțită de trupele lui von Arnim, s-a acutizat. În scurtă vreme, a devenit limpede faptul că rezistența lor era sortită eșecului. De fapt, este de-a dreptul remarcabil că au reușit să reziste atât de mult împotriva unor forțe inamice superioare - în niciun

moment al campaniei din Africa de Nord, trupele lui Eisenhower și Alexander nu au avut o misiune ușoară. În aprilie, Corpul II de Armată american a eșuat în încercarea de a realiza o străpungere, însă Montgomery a învins în cele din urmă la Wadi Akarit, împingându-și adversarul pe o nouă poziție. La 22 aprilie, Alexander a lansat o ofensivă generală: Armata I a atacat Tunisul, corpul de armată condus de Bradley a pornit spre Bizerta, iar francezii, către Pont du Fahs. Armata a VIII-a britanică nu a reușit să zdrobească noua linie germană de la Enfidaville. La sfatul lui Montgomery, Alexander a transferat două dintre diviziile lui Armatei I, pentru ca aceasta să poată da asaltul final pe drumul Medjez-Tunis, cu sprijinul artileriei și al aviației. Presiunea combinată la care era supus frontul lui von Arnim s-a dovedit de nesuportat – Tunis, Bizerta și Pont du Fahs au căzut în aceeași zi, iar două armate germane de panzere au fost complet distruse. Ultima grupare de rezistență a Axei s-a predat la 13 mai, 238.000 de soldați căzând în mâinile Aliaților.

Pentru victorie, fusese nevoie de cinci luni în plus față de calculele făcute de înaltul Comandament anglo-american în noiembrie, după El Alamein și Operațiunea *Torța*. Dar faptul că Hitler trimisese întăriri a făcut ca succesul, atunci când acesta a venit, să fie și mai mare. Aroganța demonstrată de americani la început a fost pedepsită de abilitatea Wehrmachtului, însă Eisenhower și colegii lui au avut modestia de a învăța din greșeli. Carențele la nivel de comandă, tactică, echipament și conducere inferioară au fost rezolvate înainte ca armatele aliate să traverseze Mediterana.

Moralul armatei britanice a crescut în mod spectaculos după sosirea în Tunis. După aproape trei ani de campanie dură, era, în sfârșit, autoarea unei victorii primite cu entuziasm de cei de acasă. În ciuda elogiilor exagerate adresate lui Montgomery, comandantul Armatei a VIII-a se arătase un profesionist plin de înțelepciune. Palmaresul i-a fost stricat de faptul că nu a reușit să

distrugă armata lui Rommel după El Alamein, la care s-au adăugat viteza redusă cu care a pornit în urmărirea inamicului și câteva eșecuri însemnate împotriva pozițiilor defensive germane. Generalul-locotenent Frederick Morgan, un critic înverșunat al acestuia, afirma că „urmărirea lui Rommel în Africa a avut mai degrabă caracterul unei procesiuni solemne decât al hăituirii unei armate înfrânte” 32. Montgomery dovedise însă că era cel mai capabil general britanic de până atunci, fiind înzestrat cu o înțelegere subtilă a limitelor de care suferea armata lui de voluntari.

În campania din Africa de Nord și-au dobândit faima comandanții aliați care vor domina bătăliile importante din vestul Europei: „Monty”, Alexander, Eisenhower, Patton și Bradley. Ei au avut norocul de a putea să-i înfrunte pe germani într-un moment în care Aliații posedau o substanțială superioritate materială, iar Wehrmachtul suferise în Rusia pierderi catastrofale. Nu există niciun motiv să credem că vreuna dintre vedetele războiului din

1942 - 1945 s-ar fi descurcat mai bine decât predecesorii lor francezi și britanici dacă s-ar fi aflat la comandă în primii ani ai conflictului. Prima cerință pentru un general dornic să-și facă o reputație este să conducă o armată cu suficientă forță ca să-și înfrângă adversarul.

În mai 1943, după fantastica înfrângere a Germaniei la Stalingrad și după expulzarea trupelor ei din Africa de Nord, națiunile aliate erau sigure, iar țările Axei, aproape sigure de rezultatul războiului. Locotenentul Vincenzo Formica, ale cărui speranțe de victorie fuseseră atât de mari la 1 noiembrie 1942, reflecta cu amărăciune la deziluzia ce a urmat: „Îmi amintesc cu mândrie de acele zile îndepărtate și îmi sângerează inima la vederea realității ce ne înconjoară astăzi. Sunt prizonier într-un lagăr de concentrare [așa descrie el lagărul de prizonieri de război], în mijlocul Americii de Nord”. 33 Și totuși, în ciuda faptului că sorții erau acum de partea Aliaților, persistau încă mari incertitudini privind desfășurarea și

durata războiului. Părea verosimil faptul că imperiul nazist va reuși să supraviețuiască până în 1947 sau 1948. Deși Churchill a pus să se tragă clopotele bisericilor în cinstea victoriei din Africa de Nord, Aliații aveau să îndure multe alte chinuri și greutăți înainte să aibă motive reale de bucurie.

Capitolul 15

Trezirea Ursului: Rusia în 1943

În 1943, în timp ce Aliații occidentali erau încă angajați în operațiuni modeste în Mediterana, Uniunea Sovietică administra Germaniei o serie de înfrângeri categorice, cu pierderi ireparabile în oameni, tancuri, tunuri și avioane. Superioritatea armatei lui Stalin creștea, la fel și încrederea generalilor săi. Producția tot mai mare de armament nu a făcut decât să sporească avantajul Armatei Roșii – rușii construiau peste 1 200 de tancuri T-34 pe lună, în timp ce inamicul a produs pe întreaga durată a conflictului numai 5 976 de tancuri Panther și 1 354 de tancuri Tiger, cele mai bune modele din dotare. După victoriile răsunătoare din iarnă, sovieticii nu se mai îndoiau de victoria finală. Cu toate acestea, până la sfârșit, ei au fost obligați să lupte din răputeri și să sufere pierderi masive.

Soarta populației civile rămânea cumplită, multe milioane de persoane fiind în pragul inaniției chiar și după ce frontul se retrăgea din imediata lor vecinătate. În ianuarie 1943, câțiva dintre cei care își evacuasera familiile din Moscova când orașul păruse a fi în pragul capitulării le aduceau acum înapoi, dar Lazar Brontman a fost descurajat de penuria continuă de carburant, electricitate și alimente. „Toată lumea vorbește întruna numai de mâncare”, scria ziaristul. „Ne amintim de meniul unor cine de odinioară, iar dacă vreunul mănâncă în compania cuiva mai bogat și mai norocos, îi chinuie apoi pe ceilalți cu detalii despre mâncărurile servite la masă”. 1 în tipografia ziarului *Pravda*, becurile trebuiau scoase de îndată ce se difuza ediția din ziua respectivă, ca să nu fie

furate.

În plină penurie de combustibil, gardurile de lemn au dispărut de pe străzile și din suburbiile capitalei sovietice. Temperaturile negative i-au obligat pe angajații din birouri să lucreze cu paltoanele pe ei și cu mânușile în mâini.

Victoriile pe câmpul de luptă au adus satisfacție, însă puține motive de bucurie, fiindcă oamenii continuau să moară în număr foarte mare. În 1943, rușii au realizat în repetate rânduri încercuiri spectaculoase, dar, de fiecare dată, germanii au reușit să spargă încercuirea și să se retragă, luptând cu priceperea obișnuită. „Rușii nu erau foarte buni”, afirma căpitanul de artilerie Karl Godau, din trupele Waffen SS. „Erau doar mulți. Atacau în masă, așa că pierdeau în masă. Aveau generali buni și artilerie bună, dar soldați de slabă calitate”. 2 Condescendența ofițerului german era exagerată, dar nivelul mediu de comandă din Armata Roșie era într-adevăr slab. Se întâmpla adesea ca organizarea să se prăbușească pe câmpul de luptă, iar oamenii plăteau cu sânge repetatele gafe tactice.

Mitraliorul Aleksandr Gordeev se plângea de tacticile rudimentare folosite de armata din care făcea parte: „Atacurile frontale mă nedumeresc. De ce să avansăm drept în calea tirului de mitralieră nemțesc? De ce să nu atacăm pe flancuri?” 3 O clipă, și-a făcut iluzii că, redusă la o treime din efectivul inițial, compania lui va fi scutită de alte atacuri. Dar, într-o dimineață, devreme, le-au venit întăriri din spatele frontului, unii dintre cei nou-veniți fiind funcționari. Acestora li s-au distribuit rații duble de votcă, „iar cei care au vrut, au putut să bea chiar mai mult”. Ajutorul lui Gordeev a fost făcut pușcaș și „s-a îndepărtat cu pasul cuiva care e sigur că merge la moarte”. În locul lui a venit un soldat transpirat tot de groază și șchiopătând de la o rană pe care și-o făcuse singur. Gordeev scria că „situația e de tot rahatul; asta nu mai e companie, ci o gloată de bețivani”. Chiar și așa, a fost trimisă înapoi în luptă.

În sectorul în care se găsea Nikolai Belov, în

dimineața zilei de 20 februarie 1943, bombele sovietice menite să-i nimicească pe germani au căzut peste oamenii lui, care au suferit grele pierderi chiar înainte să dea ochi cu dușmanul. După o zi de lupte sângeroase, la ora 16, a fost el însuși rănit. A zăcut patru ore între tranșee, până când, la adăpostul întunericului, mitraliorii au reușit să-l târască înapoi în tranșee, de unde a fost trimis în spatele frontului pentru îngrijiri. Belov s-a întors la batalion după trei săptămâni, când a descoperit că mai toți ofițerii lui dispăruseră, cei mai mulți fiind morți: „Maiorul Anoprienko plecase la Academie [Academia Militară]. Comandantul diviziei, colonelul Ivanov, fusese ucis. Căpitanul Novikov, împușcat [probabil pentru că a plecat de la post], Grudin, omorât. Dubovik, ucis. Alekseev a murit din cauza rănilor. Stepășin a fost degradat și condamnat la zece ani [de închisoare]”. 4

Dar Rusia își permitea să suporte asemenea pierderi și chiar astfel de tactici stângace, brutale. Forțele lui Stalin le întreceau acum pe cele ale lui Hitler, iar superioritatea lor numerică era în continuă creștere. Unele arme sovietice erau chiar mai bune decât ale Wehrmachtului. Puterea aviației rusești devenise formidabilă în condițiile scăderii numărului de avioane de care dispunea Luftwaffe, folosite pentru apărarea Germaniei de bombardierele aliate. În primăvara lui 1943, germanii au părut o vreme incapabili să se mențină pe poziție la est de Nipru, la 640 km de Stalingrad. Era posibil chiar ca grupurile de armate A și Don să nu se mai poată întoarce la râu. În vreme ce mii de prizonieri erau mânați în lagăre, soldații ruși se bucurau de prăzile de război obținute, în special de îmbrăcăminte. Mulți dintre camarazii lui Ivan Melnikov au profitat de ocazie ca să înlocuiască pânza în care își înveleau picioarele cu bocanci nemțești. „Era greu să ne scoatem obielele, fiindcă ni se lipiseră de piele și trebuiau smulse fâșie cu fâșie”, scria Melnikov cu o indiferență rece. „Folosind apă din belșug, ne-am spălat picioarele pline de sânge și bășici. Unii și-au pus ciorapii pe care îi

găsiserăm... Apoi ne-am continuat drumul plini de bucurie”. 5

La sfârșitul lui ianuarie, o forță blindată rapidă, condusă de Nikolai Vatutin, comandantul Frontului de Sud-Vest, a traversat Donețul pe la est de Iziium și s-a îndreptat în viteză spre sud, către Mariupol, pe țărmul Mării Azov, ținând să ajungă în spatele trupelor germane. La 2 februarie, Jukov și Vasilevski au lansat un dublu atac ambițios, o unitate de avangardă îndreptându-se către sud-vest, pe lângă Harkov, spre Nipru, iar cealaltă, către Smolensk, în nord-vest, pe la Kursk, care a și căzut pe 8 februarie. Harkovul a fost cucerit o săptămână mai târziu și, în câteva zile, forțele sovietice s-au apropiat de punctele de trecere a Niprului de la Dnepropetrovsk și Zăporojie.

După aceea însă, greutățile întâmpinate de ruși au început să crească. Prin tactici și artilerie superioare, panzerelor au distrus forța mobilă condusă de Vatutin. Manstein a preluat comanda Grupului de Armate Sud și a lansat o serie de ofensive devastatoare. La 11 martie, înainte ca dezghețul de primăvară să transforme câmpul de luptă într-o mlaștină în care tancurile aveau să rămână blocate ca de obicei, germanii au recucerit Harkovul, unde mulți ruși au trecut prin adevărate epepei. La 8 martie, infirmierul Alexei Tolstuhin s-a trezit prins în capcană de asaltul german asupra orașului. Iată ce le scria el părinților: „Zece zile am rătăcit prin stepă, încercând să mă întorc la Armata Roșie. Înghețasem, mi-era foame și eram foarte obosit. În a unsprezecea zi, am dat peste o căpiță de fân și am adormit în ea. Am fost trezit de o lovitură puternică în spate, dată cu patul armei. Am deschis ochii și i-am văzut pe hitleriști aplecați deasupra mea. După aceea, a început pentru mine o nouă viață de frig, foame și nesfârșite bătăi. Nici nu vă pot descrie câte am îndurat. Nu suport să vorbesc despre asta. Abia pe 17 septembrie am găsit un prilej să evadez. Pe 21 septembrie, la zece dimineața, am trecut linia frontului la 20 km de Poltava... încă nu îmi vine să cred că m-am întors printre ai

mei". 6 Caporalul Tolstuhin a scăpat de pedepsele draconice aplicate de obicei prizonierilor evadați de către propriii comisari și a fost retrimis la datorie. Curând după aceea, a fost rănit de o explozie, dar nu atât de grav încât să scape de front. La 16 noiembrie, a fost ucis pe malul Niprului.

Între timp, germanii sufereau și ei din plin. „Nu am auzit o singură recunoaștere cinstită a înfrângerii”, scria Guy Sajer⁷. Când unitatea lui a început să se retragă de pe malul vestic al Donului, „cum majoritatea soldaților nu studiaseră niciodată geografia Rusiei, nu aveam decât o vagă idee despre ce se întâmpla”. După Stalingrad, nu era soldat german care să nu fie ros de teama că vor fi încercuiți. Sajer și o mână de camarazi infanteriști au reușit să scape, la adăpostul întinericului, într-un camion rusec tras de un tanc. „Parbrizul s-a acoperit de un strat gros de noroi, iar Ernst s-a dus prin mocirla aceea să-l curețe... în spate, răniții care gemeau amuțiseră. Poate că muriseră toți - ce importanță mai avea? Lumina zorilor a dat la iveală chipuri marcate de epuizare”. Grupul s-a oprit și un subofițer din trupele de geniu le-a strigat: „O oră pauză! Profitați de ea!” Comandantul tancului i-a replicat: „Pe naiba! Plecăm după ce dormim îndeajuns!” A urmat o altercație teribilă între cei doi, genistul căutând să se folosească de gradul superior. Tanchistul i-a răspuns: „Împușcă-mă dacă vrei și condu singur tancul. De două zile n-am dormit, iar tu să faci bine să mă lași dracului în pace”. Două ore mai târziu, porneau iarăși la drum, însă acest episod a demonstrat că și soldații germani, asemenea adversarilor lor, puteau să cedeze nervos în condiții deosebit de grele.

La 18 martie, două divizii de panzere au profitat de un rambleu de cale ferată și s-au îndreptat în coloană spre Belgorod, recucerind orașul. În nord, Hitler a autorizat cu reticență o retragere din avanpostul de la Rjev, care nu mai prezenta o amenințare credibilă la adresa Moscovei. Asta a permis Grupului de Armate Centru să-și scurteze

frontul cu 400 km și a creat o concentrare de forțe suficientă pentru oprirea unei ofensive a lui Rokossovski. În timp ce germanii se retrăgeau, milioane de ruși asistau la pustiirea și carnajul pe care aceștia îl lăsau în urmă. Cei pe care nenorocirea adulților nu îi impresiona cădeau pradă emoției la vederea tragediilor prin care treceau copiii. Iată ce scria, la 26 aprilie, căpitanul Pavel Kovalenko: „Înțelegem ororile războiului, legile lui nemiloase, scrise cu sânge. Dar copiii, acești muguri de viață, muguri de floare, aceste suflete sfinte și neprihănite, podoaba vieții noastre... ei, care nu au făcut rău nimănui... suferă pentru păcatele părinților... Nu am reușit să-i apărăm de fiară. Ți se rupe inima, mintea îți încremenește de groază la vederea micuțelor trupuri scăldate în sânge, cu degete încârligate și fețișoare schimonosite... Sunt martori muți ai unei suferințe omeneste de nedescris. Ochișorii aceștia înghețați, fără viață... ne mustră pe noi, cei vii”.

În satul Tarasevici, de pe malul Niprului, Vasili Grossman a întâlnit un adolescent. „Sunt atât de înspăimântători ochii aceștia ai copiilor, bătrâni, obosiți și fără viață. «Unde e tatăl tău?» «Omorât», mi-a răspuns. «Și mama?» «A murit.» «Ai frați sau surori?» «O soră. Au luat-o în Germania.» «Rude ai?» «Nu, au ars cu toții într-un sat de partizani.» Și a intrat pe un câmp de cartofi, cu picioarele goale și negre de noroi, aranjându-și cămașa zdrențuită”. 8 Un milion de întâlniri asemănătoare și-au pus amprenta asupra stării de spirit a soldaților ruși, când era limpede că se apropia clipa în care aveau să intre pe teritoriul inamicului. Propagandistul sovietic Ilia Ehrenburg scria: „Nu doar diviziile și armatele... [ci și] toate tranșeele, mormintele și râpele cu cadavrele celor nevinovați înaintea spre Berlin”. 9 O lozincă a propagandei sovietice suna astfel: „Mânia soldatului în bătălie trebuie să fie cumplită. El nu caută doar să lupte; trebuie să întruchipeze și dorința de dreptate a poporului său”.

La 28 iunie 1943, Grigori Teleghin îi scria soției: „Am primit scrisoarea în care îmi spui că fratele tău, Aleksandr, a fost omorât pe 4 mai... Mi-e inima împietrită acum, gândurile și simțirile mele resping orice milă; în suflet mocnește ura față de dușman. Când mă uit prin cătarea armei și trag în plin în aceste fiare cu două picioare, când le văd țestele despicate și trupurile mutilate, simt o imensă bucurie și râd ca un copil, știind că nu se vor mai întoarce la viață, îți voi descrie o zi de luptă obișnuită. 5 iunie. Razele soarelui care răsare se reflectă în turelele tancurilor. Picăturile de rouă atârnă ca niște cristale de frunzele copacilor. Trei rachete verzi au dat semnalul de atac. La 7, tancurile noastre au avansat în coloană, apoi s-au desfășurat într-o poiană. Vedeam limpede casele de lemn din sat”. 10 Proiectilele rusești explodau în mijlocul pozițiilor germane. Atacatorii au zărit figuri care alergau înapoi, trupuri aplecate care cădeau sub șenilele propriilor tancuri. Însă minele și tunurile au lovit întâi un tanc sovietic, apoi un al doilea, apoi un al treilea, care a luat foc. Teleghin continua astfel: „Mă doare sufletul gândindu-mă la camarazii mei care trag încă din vehiculele cuprinse de flăcări. Furia și ura ne împing înainte, pe lângă tancurile avariate. Zdrobim cuiburile de mitralieră inamice și tunurile antitanc deodată cu echipajele lor”. Ajungând în celălalt capăt al satului, Teleghin a zărit drept înainte tranșeele germane protejate de copaci și de șanțuri pe care tancurile nu le puteau trece. Identificând în apropiere tancul prietenului său, Mișa Sotkin, a mers cu al lui, un T-34, alături de acesta. Au oprit amândoi motoarele și au schimbat câteva cuvinte. Au hotărât să avanseze fiecare pe câte o latură a tranșeelor inamice, după care au pornit iarăși motoarele și s-au pus în mișcare.

În lupta care a urmat, mitraliera și sistemul optic al tancului lui Teleghin au fost distruse de un proiectil. După ore petrecute în fum și praf, echipajului i s-a făcut atât de sete, încât unii și-au pierdut temporar cunoștința. Apoi, motorul s-a supraîncălzit și s-a oprit definitiv. Neputându-

se mișca din cauza tirului, tancul și echipajul au luat o nouă lovitură în plin, care l-a rănit la cap pe mecanicul-conducător și l-a făcut pe Teleghin să leșine. „Respiram ca niște pești pe uscat, buzele ne erau crăpate și gurile, uscate. Am deschis trapa conductorului și, la zece metri mai încolo, am văzut un crater plin cu apă. Gloanțele șuierau pe lângă noi, dar m-am rostogolit afară, m-am târât spre apă și am băut. Le-am adus și camarazilor în niște cratițe de campanie și ne-am revenit”. Următoarele zece ore le-au petrecut în cutia aceea de oțel urât mirositoare, încinsă de razele soarelui, până când, în sfârșit, încercările făcute de conducător de a pune tancul în funcțiune au dat roade și motorul a repornit. „Am dat înapoi. De noi s-a apropiat o ambulanță și am zărit o siluetă familiară, întinsă pe o targă. Era Mișa Sotkin, cu un glonț de mitralieră în cap. Neputând să-mi stăpânesc lacrimile, i-am sărutat buzele vinete și mi-am luat rămas-bun”.

Chiar și atunci când sortii războiului se întorseseră împotriva invadatorilor și până în ultimele luni de conflict, armatele lui Stalin au pierdut continuu oameni din cauza dezertărilor, mulți dintre ei fiind „Eldaș” sau „Iusef” – adică asiatici. Nikolai Belov consemna pierderile înregistrate de batalionul lui la 13 iunie 1943: „Încă doi soldați au dezertat la inamic, ridicând totalul la unsprezece, majoritatea fiind Eldaș”. Statisticile Armatei Roșii arată că 1964 de soldați au dezertat la inamic în aprilie 1943, 2 424 în mai și 2 555 în iunie. Celor prinși li s-au dat pedepsele obișnuite. Belov descrie o execuție: „Astăzi, un Iusef a fost împușcat în fața unității lui pentru că a încercat să dezerteze la nemți. Înflorătoare senzație”. 11 La 2 iunie, el consemna laconic: „Alți doi au încercat să dezerteze azi. Din fericire, au călcat pe mine, au sărit în aer și au fost târați înapoi”. Asemenea multor ofițeri sovietici, Belov simțea că nu se poate baza decât pe cei de un neam cu el. Iată ce scria după ce unitatea lui a primit întăriri: „Sunt boboci, născuți în 1926. Niște puștani. Dar

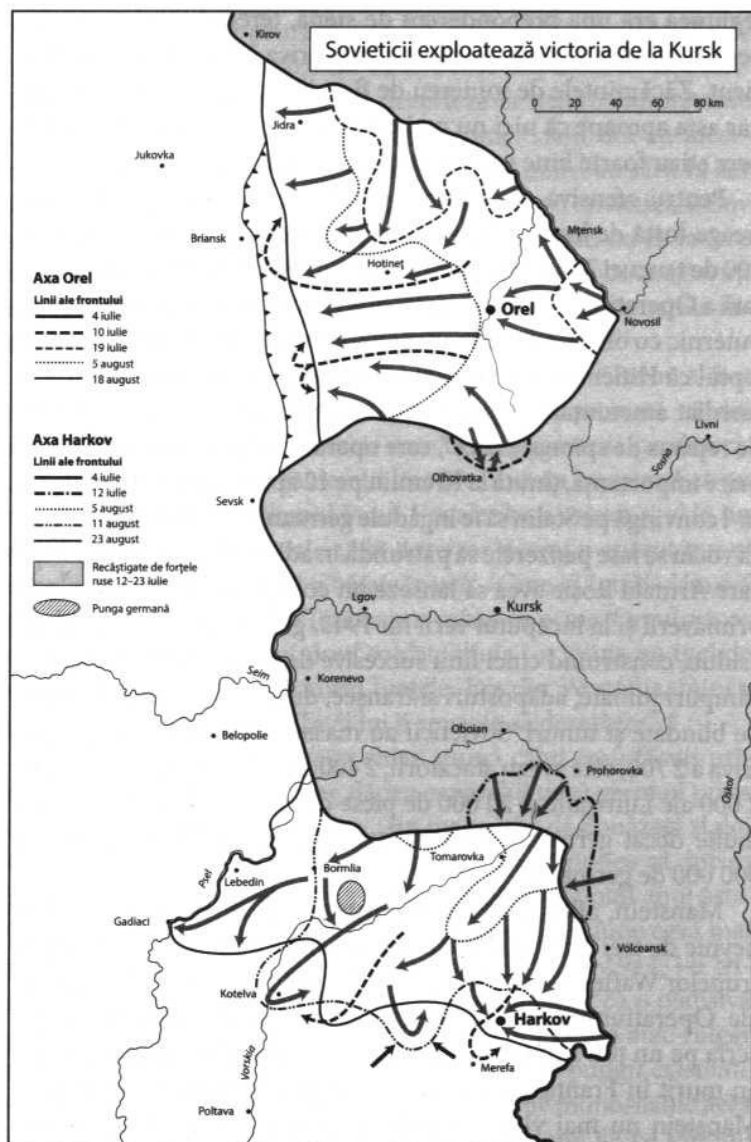
ce e bine la ei este că sunt temeinic instruiți și toți sunt ruși. Oamenii ăștia nu vor dezerta". 12

Și inamicul avea probleme cu moralul trupelor. Belov a fost peste măsură de uluit să afle de la o unitate învecinată că doi soldați ai Wehrmachtului, dintre care unul sergent, se predaseră. „E prima dată când aud că nemții trec la noi. Asta înseamnă că nu o duc prea bine”. 13 Căpitanul Pavel Kovalenko a asistat și el la un episod similar pe 31 martie: „Un dezertor neamț a apărut pur și simplu din senin. S-a auzit o bătaie în ușă. «Cine e? Intră!» Ușa s-a deschis și a apărut un friș. Toți au pus mâna pe arme. Omul a scos un ceas de aur și i l-a dat unui soldat, altuia i-a întins un inel de aur, altuia, arma. Apoi a ridicat brațele. Era din Westfalia, miner, de douăzeci și doi de ani. Tatăl lui îi spusese să dezerteze”. 14 Alții însă nu disperau, nici chiar atunci când erau făcuți prizonieri de ruși. Nikolai Belov dădea exemplul unui german prins de plutonul lui de recunoaștere, „un ins masiv, de douăzeci și doi de ani. De unde scot ticăloșii ăștia băieți ca el? spunea că, într-o lună, vor lansa o ofensivă și că vor să termine războiul anul ăsta. Germania, desigur, va câștiga”. 15 Hitler a reușit să adune ceva mai mult de trei milioane de oameni, pe care, în iunie 1943, i-a trimis în sprijinul trupelor din Rusia. El a recunoscut că o ofensivă generală era imposibilă, dar a insistat să fie lansat un atac-fulger masiv. Atenția germanilor s-a concentrat asupra pungii existente în frontul sovietic la vest de un loc al cărui nume monosilabic avea să intre în legendă: Kursk. Amploarea conflictului de pe Frontul de Est este reliefată de dimensiunile acestui teritoriu mare cât tot statul Virginia de Vest și aproape cât jumătate din Anglia. Relieful era format din câteva dealuri joase, multe râpe și pâraie; însă regiunea era una preponderent de stepă, terenul fiind periculos pentru blindatele care avansează împotriva unui tir antitanc eficient. Zăcămintele de minereu de fier dădeau peste cap busolele, dar asta aproape că nici nu mai conta, din moment ce ambele tabere știau foarte bine unde se

găsește adversarul.

Pentru ofensiva de la Kursk, Hitler a concentrat aproape întreaga forță de luptă a Wehrmachtului, trei divizii SS de panzere, 200 de tancuri Tiger noi și 280 de tancuri Panther. Anvergura limitată a Operațiunii *Citadela*, cum fusese ea botezată, contrasta însă puternic cu ofensivele de mare amploare din 1941 și 1942 și indica faptul că Hitler era aproape de fundul sacului. Rușii au identificat imediat amenințarea, ajutați și de informațiile detaliate furnizate de rețeaua de spionaj „Lucy”, care opera în Elveția. La o ședință de mare importanță, ținută la Kremlin pe 12 aprilie, generalii au reușit să-l convingă pe Stalin să le îngăduie germanilor să facă primul pas. Ei voiau să lase panzerele să pătrundă în adâncime în apărare, după care Armata Roșie avea să lanseze un contraatac. Pe tot parcursul primăverii și la începutul verii lui 1943, geniștii sovietici au lucrat asiduu, construind cinci linii succesive de apărare, care includeau câmpuri minate, adăposturi și tranșee, dublate de un număr mare de blindate și tunuri. Sovieticii au masat 3 600 de tancuri împotriva a 2 700, câte aveau atacatorii, 2 400 de avioane împotriva celor 2000 ale Luftwaffe și 20.000 de piese de artilerie, de două ori mai multe decât germanii. Față în față erau 1, 3 milioane de ruși și 900.000 de germani.

Manstein, aflat la comanda Grupului de Armate Sud, a avut nevoie de trei luni ca să-și adune forțele, însă puțini, cu excepția trupelor Waffen SS, își făceau iluzii în privința șanselor de reușită ale Operațiunii *Citadela*. Locotenentul Karl-Friederich Brandt scria pe un ton sumbru de la Kursk: „Ce norocoși au fost cei care au murit în Franța și Polonia. Ei mai puteau crede în victorie”. 16 Manstein nu mai visa la o înfrângere a Uniunii Sovietice; voia doar o victorie care să-l oblige pe Stalin să se recunoască în impas, un rezultat strategic care ar fi convins Moscova că o pace negociată era de preferat unei lupte până la final.



Soldaţii ruşi care veneau înapărarea oraşului Kursk au trebuit să străbată teritorii pustiite de inamic. Iuri Ispaikin, un tânăr de

18 ani, le scria părinţilor: „Atâtea familii şi-au pierdut taţii, fraţii, până şi acoperişul de deasupra capului. Sunt aici numai de câteva zile, dar înaintăm printr-un ținut devastat. Pretutindeni zărim câmpuri nearate şi

nesemănate. Din sate nu au mai rămas decât coșuri de fum și ruine de piatră. Nu am văzut nici măcar un om sau animal. Satele acestea sunt acum niște adevărate deșerturi. Noaptea, întreaga parte apuseană a cerului e luminată, roșie ca arama. Îți tresaltă sufletul de bucurie când treci pe lângă un sat neatins. Cele mai multe case sunt goale, dar din coșurile câtorva se ridică fuioare de fum, iar pe prispă iese câte o femeie sau un copil să vadă trecând Armata Roșie". 17 Ispaikin, la fel ca mulți alții, nu avea să mai părăsească câmpul de bătălie de la Kursk.

"Era foarte cald încă de la 8 și se ridicau nori de praf", scrie Pavel Rotmistrov, comandantul unei armate de tancuri ale cărei lungi coloane se îndreptau către pungă. „La amiază, praful se ridică în nori groși, așezându-se într-un strat gros pe tufele de la marginea drumului, pe câmpuri, pe tancuri și camioane. Discul roșu-închis al soarelui abia de se mai zărea prin vâlul cenușiu de praf. Tancuri, tunuri autopropulsate și tractoare, transportoare blindate și camioane, toate înaintau în dogoarea care nu mai contenea... Soldații erau chinuți de sete, iar cămășile, ude de transpirație, li se lipeau de corp. Conducătorilor, deplasarea li se părea extrem de grea". 18 Cei care știau să scrie au alcătuit la repezeală o ultimă scrisoare; cei care nu știau le-au dictat camarazilor. Ivan Panahidin, de 22 de ani, supraviețuise unei răni grave căpătate în timpul luptelor din 1942. Acum, că se apropia iarăși de front, își exprima mândria de a lua parte la o luptă de importanță vitală pentru țara lui: „În câteva ore intrăm și noi în luptă", îi scria el tatălui. „Concertul a început deja, noi trebuie doar să facem în așa fel ca muzica să continue: scriu în acompaniamentul barajului nemțesc. Curând vom ataca. Bătălia se duce cu îndârjire, în aer și pe uscat... Războinicii sovietici stau ferm pe poziții". 19 Panahidin a fost ucis câteva ore mai târziu.

Luftwaffe a bombardat liniile rusești zile întregi înainte de atac, reușind să lovească în plin casa în care era adăpostit Rokossovski. Din fericire, acesta lipsea. Focului

de artilerie al germanilor rușii i-au răspuns cu un contrabaraaj, aruncând în aer terenul pe care se strâneau formațiunile pentru a înainta. Pe 5 iulie, forțele lui Model au pornit dinspre nord; dinspre sud ataca Armata a IV-a Panzere. De la bun început, ambele tabere au înțeles că la Kursk va avea loc o înclăștare titanică de forțe și voințe. Bombardierele Stuka și tancurile SS Tiger au pricinuit pierderi grele tancurilor rusești T-34. Multe exemplare din noul model de tanc german Panther s-au defectat, altele însă au continuat înaintarea, zdrobind în calea lor tunurile sovietice antitanc. În același timp, panzergrenadierii se luptau cu infanteria lui Jukov, atacând tranșeele și adăposturile cu aruncătoare de flăcări. Artileria trăgea aproape fără încetare din ambele părți.

După trei zile, armatele germane din nord avansaseră în jur de 30 km și păreau aproape să realizeze o străpungere. Armata lui Rokossovski a rezistat unor asalturi sălbatice, dar o parte dintre unitățile lui au cedat. Într-un raport al Smerș erau amintiți ofițerii considerați responsabili: „Regimentul 676 Infanterie a demonstrat o slabă dorință de a lupta – al doilea batalion, comandat de Rakițki, și-a părăsit fără ordin pozițiile; alte batalioane au căzut și ele victimă panicii. Locotenentul-colonel Kartasev, din Regimentul 47 Infanterie, și locotenentul-colonel Vokoșenko, din Regimentul 321 Infanterie, s-au panicat, au pierdut controlul și nu au luat măsurile necesare pentru restabilirea ordinii. Unii ofițeri superiori au dat dovadă de lașitate și au părăsit câmpul de luptă. Gațuk, comandantul Regimentului 203 Artilerie, nu a arătat niciun interes față de operațiunile unității lui, retrăgându-se împreună cu telegrafista Galieva în spatele frontului, unde s-a apucat de băut”. 20

Alții s-au ținut tare, iar blindatele lui Model au avut mult de suferit, mai ales din cauza câmpurilor de mine create de ruși. La sud, pe 9 iulie, aproape jumătate dintre cele 916 vehicule de luptă ale Armatei a IV-a Panzere au fost distruse ori puternic avariate. Pe întreg cuprinsul

câmpului de luptă, tancurile și oamenii se învâlmășeau, înaintau, se ciocneau, se retrăgeau. Orizontul era plin de flăcări și fum. Comandanții auzeau voci germane și rusești amestecându-se și întrecându-se pe calea undelor: „Înainte!”, „Orlov, ia-i din flanc!” „*Schneller!*” „Tkacenko, atacă din spate!”, „*Vorwärts!*” 21.



Kazimiera Mika, de 12 ani, jelind-o pe sora ei mai mare, Andzia, de 14 ani, ucisă în Varșovia în timpul unui raid al aviației germane. Fotografia a fost făcută de americanul Julien Bryan pe 13 septembrie 1939.

© Sotamuseo



Cuib de mitralieră finlandez în timpul Războiului de Iarnă din noiembrie 1939-martie 1940, dintre URSS și Finlanda.



Germanii morți în urma Incidentului *Altmark* sunt aduși pe țărm spre a fi înmormântați (16 februarie 1940).



Soldați britanici înșirându-se pe plaja de la Dunkerque în așteptarea evacuării (26 - 29 mai 1940).



Soldați germani din Divizia 30 Infanterie mărșăluind pe *Avenue Foch* din Paris (14 iunie 1940).



Centrul orașului Coventry din Anglia după un raid efectuat de Luftwaffe în noaptea de 14 spre 15 noiembrie 1940.

O RIA Novosti



Locuitori ai Leningradului luând apă din găurile produse de obuze în timpul asediului de 872 de zile asupra orașului sovietic (8 septembrie 1941 - 27 ianuarie 1944). Fotografie făcută în decembrie 1941.



Tun de calibru 114, 3 mm al armatei britanice în plină acțiune, în timpul Primei Bătălii de la El Alamein (1 - 27 iulie 1942).



Execuția unor evrei în apropiere de Ivanhorod (Ucraina) de către membrii unui *Einsatzgruppe* („grup de intervenție”) german în 1942.

© Bundesarchiv



După eliberare, franțuzaicele acuzate că au întreținut relații intime cu ocupanții germani erau rase în cap și supuse oprobiului public (21 iunie 1944).



Soldați britanici dând de mâncare unor copii olandezi de ziua Sfântului Nicolae, în Olanda (7 decembrie 1944).



Germani din Prusia Orientală refugiindu-se în februarie 1945 din calea Armatei Roșii.



© Bundesarchiv e Bundesarchiv

Goebbels decorându-l pe Willi Hübner, de 16 ani, membru al organizației Tineretul Hitlerist, pentru faptul de a fi participat la apărarea micului oraș Luban, din Silezia Inferioară, de trupele sovietice (9 martie 1945).



Capitala Japoniei, Tokio, după primul atac cu bombe incendiare al aviației americane din noaptea de 9 spre 10 martie 1945.



Generalii americani Eddy, Eisenhower, Bradley și Patton inspectând un loc de incinerare a cadavrelor din lagărul de concentrare de la Ohrdruf, pe 12 aprilie 1945, după eliberarea acestuia.

Correspondentul Vasili Grossman observa că totul pe câmpul de luptă, inclusiv alimentele, se înnegrise de praf.

Noaptea, oamenii extenuați au fost tulburați de lăsarea bruscă a liniștii - hărmălaia din cursul zilei li se părea mai acceptabilă fiindcă se obișnuiseră cu ea.

La 12 iulie, Jukov și-a lansat contraatacul, numit Operațiunea *Kutuzov*, împotriva trupelor germane din punga de la Orel, aflată la nord. Un ofițer german de tancuri scria următoarele: „Fuseserăm avertizați să ne așteptăm la rezistență din partea PaK-urilor [tunurilor antitanc] și a unor tancuri în poziții statice... În realitate, ne-am trezit atacați de un număr aparent inepuizabil de blindate inamice - în viața mea nu mai văzusem o demonstrație atât de copleșitoare de forță și masă ca în ziua aceea. Norii de praf făceau dificilă intervenția Luftwaffe, și, curând, multe T-34 au străpuns apărarea noastră și s-au răspândit pe câmp ca șobolanii”. 22 în încăierarea blindatelor, s-a întâmplat ca tancuri rivale să se ciocnească și să se transforme în grămezi de oțel contorsionat; au avut loc și multe schimburi de focuri la distanță mică. Pe kilometri întregi de teren prăfuit, presărat cu resturi înnegrite ale tancurilor distruse, cele mai mari armate de blindate din câte se văzuseră vreodată s-au repezit una împotriva celeilalte, răsucindu-se și virând. Viteza de rotație a turelei era adesea vitală, supraviețuirea depinzând de rapiditatea cu care se deschidea focul. La sfârșitul zilei de 12 iulie, a început să plouă. Cele două armate s-au lansat în obișnuita misiune contra-cronometru de recuperare a tancurilor avariate, evacuare a răniților și aprovizionare cu carburant și muniție.

Cel mai important era faptul că pierderile germane nu puteau fi reparate. Atacul lui Manstein scădea în intensitate. Chiar și atunci când nu reușeau să înainteze, rușii rămâneau pe poziție. În aceeași zi, la 3 200 km depărtare, cele șase divizii britanice și americane care debarcaseră în Sicilia au declanșat asaltul împotriva insulei. Pe Hitler îl părăsise curajul. La 13 iulie, le-a spus generalilor săi că trebuie să transfere două divizii SS de

panzere, cele mai puternice de care dispunea, pentru a întări apărarea Italiei. Operațiunea *Citadela* a fost abandonată. Jukov a inspectat câmpul de luptă în tovărășia lui Rotmistrov. Generalul de tancuri scria: „Era o scenă impresionantă, cu tancuri contorsionate și arse, cu tunuri, transportoare blindate și camioane distruse, cu maldăre de proiectile de artilerie și fragmente de șenile împrăștiate peste tot. Pe solul înnegrit nu mai rămăsese niciun fir de iarbă întreg”. 23 Germanii au continuat atacurile vreme de câteva zile, în speranța că vor obține ceva ce Berlinul ar fi putut să pretindă că ar fi o victorie, dar au fost curând siliți să renunțe. Reputația de invincibilitate a lui Manstein s-a numărat printre victimele Bătăliei de la Kursk, deși el personal nu și-a asumat niciodată răspunderea pentru înfrângere.

În spatele frontului, partizanii au atacat fără milă liniile de comunicație inamice, îndeplinind 430 de misiuni de distrugere pe căilor ferate numai în 20 - 21 iulie. Nefericitele echipaje ale trenurilor, ruși recrutați de invadatori, erau executate sumar când picau în mâinile gherilelor. La mijlocul lui 1943, rușii susțineau că au 250.000 de partizani în Ucraina și în alte regiuni nepopulate din est, aflate în afara controlului german. Activitatea acestora s-a dovedit mai eficientă decât orice mișcare de rezistență din Occident, ajutată fiind și de indiferența Moscovei față de represaliile Wehrmachtului împotriva populației civile. „Nemții au trimis tancuri, aviație și artilerie împotriva acestei regiuni controlate de partizani” scria un corespondent rus la vizita întreprinsă într-o zonă eliberată, „și au zdrobit-o. Satele au fost prefăcute în cenușă. Locuitorii lor au fugit în pădure... Detașamentele de partizani s-au dispersat, fiindcă grupurile mari nu aveau șanse de supraviețuire. Nu reușesc nici să se ascundă (nemții cercetează încontinuu pădurea), nici să se întrețină. Mâncarea e foarte greu de găsit. Detașamentul lui Sivolobov a supraviețuit două luni numai cu carnea de la vacile și caii sacrificați. Nu mai

suportau nici să vadă carne. Nu aveau nici pâine, nici cartofi, nimic... Civili o duc mai bine. Au reușit să ascundă ceva alimente, de pildă îngropându-le în false morminte. Inamicul și-a dat seama că e ceva necurat la mijloc, dar când s-au apucat să sape într-unul, n-au găsit în el decât un neamț mort! Teroarea e cumplită, în unele locuri, împușcă băieți nu mai mari de zece ani ca «spioni bolșevici». 24

Armata lui Model s-a apărat cu sălbăticie în punga de la Kursk până în ziua de 25 iulie, când a început să se retragă. În ziua de 5 august, germanii au pierdut Orelul și Belgorodul. Pe 25, rușii recâștigau controlul asupra orașului Harkov – de data aceasta definitiv. Soldatul Aleksandr Slesarev îi scria tatălui său: „Traversăm un teritoriu eliberat, un pământ ocupat de germani vreme de doi ani. Oamenii ies veseli să ne întâmpine, ne aduc mere, pere, roșii, castraveți și așa mai departe. Pe vremuri, cunoșteam Ucraina numai din cărți, acum pot să-i văd cu ochii mei frumusețile naturale și mulțimea de grădini”. Reinstaurarea conducerii sovietice a fost primită de populație cu sentimente amestecate. „E o rușine, când treci prin satele eliberate, să vezi atitudinea rece a oamenilor”, scria un soldat²⁵. Germanii le permisese ră localnicilor să-și însămânțeze terenurile și să adune recolta. Sovieticii au reimpus colectivizarea, stârnind unele revolte, consemnate și de Lazar Brontman²⁶. Tractoarele și caii dispăruseră aproape în totalitate, astfel încât pământul putea fi lucrat numai cu sapele și greblele și, uneori, de femei înhămate la pluguri. Până și secerile se găseau greu.

Comunitățile locale care se zbăteau să supraviețuiască îi tratau cu ostilitate, uneori cu sălbăticie pe refugiații aflați în trecere. În ochii lor, oamenii aceia erau niște lăcuste. O țărancă scria din provincia Kursk: „E greu acum, că nu mai avem vaci. Ni le-au luat acum două luni... Suntem gata să ne mâncăm unii pe alții... Acasă n-a mai rămas niciun bărbat tânăr, toți sunt plecați pe front”.

27 Altă femeie îi scria fiului ei, soldat, plângându-se că a ajuns să locuiască pe holul garsonierei surorii ei. Alta îi spunea soțului, aflat și el pe front: „De două luni nu avem pâine. E vremea ca Lidia să meargă la școală, dar nu are palton și nici cu ce să se încalțe. Cred că eu și Lidia vom muri de foame până la urmă. Nu avem de niciunde... Mișa, chiar dacă tu vei trăi, noi nu vom mai fi aici”. În satul Baranovka, care fusese șapte luni sub ocupație germană, Lazar Brontman a mai găsit în picioare doar câteva clădiri ale gospodăriei colective. Fostul administrator al acesteia locuia într-un grajd de vite, împreună cu soția și cele trei fiice. Burta li se umflase din pricina inaniției.

Omul i-a spus corespondentului: „N-am văzut pâine de trei luni. Mâncăm iarbă”. 28 După care, l-a întrebat temător: „Oare se mai întorc nemții?” Brontman le-a dat un kilogram de pâine, la care s-au uitat ca la o prețioasă delicatesă. O altă familie, pe care Brontman a invitat-o să bea cu el niște ceai, l-a refuzat - nu mai aveau, ziceau ei plictisiți, astfel de obiceiuri extravagante. Și totuși oamenii aceștia trăiau în ceea ce fusese odinioară una dintre cele mai bogate regiuni agricole ale țării. Cenzorii au interceptat o scrisoare trimisă de o femeie, Marukova, din Orelul eliberat fiului ei, soldat în Armata Roșie: „Pâine nu avem, de cartofi ce să mai zic? Mâncăm iarbă, iar picioarele mele refuză să se miște”. 29 O altă mamă, pe nume Galițina, din aceeași zonă, scria ceva asemănător: „Când mă trezesc dimineața, nici nu știu ce să fac, ce să gătesc. Nu avem lapte, nici pâine ori sare și niciun ajutor de la nimeni”.

Inițial, retragerea trupelor germane din regiunea Kursk s-a făcut în ordine, însă niciuna dintre părți nu se îndoia că suferise o înfrângere catastrofală, soldată, după 50 de zile de luptă, cu jumătate de milion de morți și răniți. Stalin, triumfător, și-a etalat redobândita încredere în sine emitând noi ordine prin care îi ținea în frâu pe Jukov și Vasilevski. După triumful de la Stalingrad, cinci încercări ulterioare de a realiza încercuiri asemănătoare eșuaseră.

Pe viitor, decreta Stalin, nu vor mai exista încercuiri, ci numai atacuri frontale. La sfârșitul lui august, opt *fronturi* sovietice efectuau 19 ofensive paralele în direcția Niprului, de-a lungul unei linii lungi de 1 050 km, cuprinsă între Nevel și Taganrog. La 8 septembrie, Hitler a autorizat o retragere dincolo de fluviu, unde rușii improvizau traversări cu toate mijloacele disponibile. Tot atunci au organizat și unul dintre puținele desanturi aeriene din perioada războiului, 4 575 de parașutiști aterizând pe malul de vest al fluviului; dintre aceștia, numai jumătate au supraviețuit.

Soldații ruși s-au năpustit înainte cu aceeași disperare cu care se retrăseseră cu doar un an în urmă, înspăimântați de ororile care le ieșeau zilnic în cale. Victoria de la Kursk a însemnat foarte puțin pentru un soldat obișnuit ca Ivanov, din Armata 70, care scria disperat familiei lui din Irkutk: „Moartea și numai moartea mă așteaptă. N-am să vă mai văd niciodată, fiindcă moartea, teribilă, nemiloasă și crudă, îmi va scurta viața. Unde să găsesc puterea și curajul de a trece prin toate astea? Suntem groaznic de murdari, cu părul și bărbile lungi, cu hainele zdrențuite. Adio”. 30 Soldatul

Samohvalov era și el într-o stare jalnică: „Tată și mamă, vă voi descrie situația în care mă găsesc și care este proastă. Sunt lovit la cap. Foarte mulți din unitatea mea au fost omorâți - locotenentul, comandantul de regiment, majoritatea camarazilor mei; acum probabil că e rândul meu. Mamă, nu am cunoscut o spaimă ca asta în toți cei optsprezece ani ai vieții mele. Mamă, roagă-te la Dumnezeu să trăiesc. Mamă, ți-am citit rugăciunea... Trebuie să recunosc cinstit că, acasă, nu credeam în Dumnezeu, acum însă mă gândesc la El de patruzeci de ori pe zi. Nu știu unde să-mi ascund capul când scriu asta. Tată și mamă, adio, nu vă voi mai vedea niciodată, adio, adio, adio”.

La 9 octombrie, Pavel Kovalenko scria următoarele: „Am trecut de zona în care a fost încercuit Regimentul 15.

Sunt cadavre peste tot și camioane distruse. Multe corpuri au ochii scoși... Nemții sunt oare ființe omenești? Nu reușesc să mă împac cu lucrurile astea. Oamenii vin și pleacă. Locotenentul Pucikov a fost omorât, îmi pare rău de băiat. Aseară, un cavalerist a călcat pe o mină. Cal și călăreț au fost făcuți bucăți. La căderea nopții, m-am așezat lângă foc, tremurând și clănțănind din dinți de la frig și umezeală". 31

A doua zi, unitatea lui a pătruns într-o așezare bielorusă numită Ianovicil. „Ce-a mai rămas din ea? Doar ruine, cenușă și rămășițe carbonizate. Singurele ființe vii sunt două pisici cu blana pârlită. Am mângâiat una și i-am dat niște cartofi. A tors... Pretutindeni zac neculese recoltele de cartofi, sfeclă și varză. Înainte să alunge populația, nemții le-au sugerat oamenilor să-și ardă bunurile. Acum, aceste jalnice rămășițe ale fericirii casnice sunt împrăștiate prin grădini. Probabil că nemții au luat tot ce mai putea fi folosit. Din trei sute de case, una singură a rămas, restul căzând pradă flăcărilor. O bătrână stă și plânge. Ochii lipsiți de viață privesc încremeniți în depărtare. Nu i-a mai rămas nimic, și cumplita iarnă bate la ușă".

Scenele acestea se repetau zilnic. „Am fost zguduit de ferocitatea bătăliilor de tancuri", spunea Ivan Melnikov. „Ce simțeau oamenii în cutiile acelea de oțel, sub ploaia de proiectile? Odată, am văzut la un loc zece sau unsprezece tancuri T-34 arse, un tablou înfiorător. Mai toate cadavrele care zăceau în apropiere aveau arsuri grave; cei care rămăseseră în tancuri se transformaseră în torțe vii, în bucăți de cărbune". 32 într-o noapte, o patrulă de recunoaștere din unitatea lui a fost surprinsă în câmp deschis de rachetele de semnalizare inamice. Patru dintre cei șase membri au fost omorâți; a doua zi, germanii s-au amuzat trăgând la țintă în cadavrele lor. „Seara, ajunseseră să arate îngrozitor: diformi, sfâșiați de gloanțe, fără chip, cu brațele retezate". 33

Comandanții își îndemnau unitățile să înainteze cu

asemenea viteză, încât caii care trăgeau căruțele cu echipament nici nu mai puteau să mănânce de oboseală. Pe marginea drumului, printre morminte germane săpate în grabă, zăceau cadavre de animale, cranii, trupuri omenеști pe jumătate putrezite, sănii abandonate și vehicule carbonizate. „Mărsăluim pe urmele războiului”, medita Kovalenko. „Haosul e maiestuos în felul său. Contemplu acest peisaj al distrugerii și morții cu durere și neputință în suflet”. 34 În ultimele luni ale lui 1943, când zăpada a întrerupt din nou operațiunile militare, rușii dețineau un cap de pod semnificativ dincolo de Nipru, în zona Kievului, și încă unul la Cerkasî. Germanii pierduseră Smolenskul pe 25 septembrie, iar prezența lor în Crimeea se limita la un avanpost. Pe 6 noiembrie, rușii au luat Kievul. Vasili Grossman descrie întâlnirea cu niște infanteriști petrecută în acea zi în apropierea orașului distrus:

Adjunctul comandantului de batalion, locotenentul Surkov, a venit la postul de comandă. Nu doarme de șase nopți. I-a crescut barba. Nu se vede la el nici urmă de oboseală, fiindcă este cuprins încă de entuziasmul teribil al luptei. Peste o jumătate de ceas, poate, se va cufunda în somn, cu o raniță sub cap, și atunci va fi inutil să încerci să-l trezești. Acum însă, ochii îi sclipesc, iar vocea îi este stridentă și înfiorată. Omul acesta, profesor de istorie înainte de război, pare cuprins de înflăcărarea bătăliei de pe Nipru. Îmi povestește despre contraatacurile nemților, despre atacurile noastre, despre mesagerul pe care a trebuit să-l dezgroape de trei ori dintr-o tranșee și care provine din aceeași regiune și i-a fost elev – Surkov îi predase istoria. Acum sunt amândoi participanți la niște evenimente despre care profesorii de istorie le vor povesti elevilor și peste o sută de ani.³⁵

Peste jumătate din teritoriul sovietic cucerit de trupele lui Hitler înainte de 1941 fusese recâștigat. Până la finele anului 1943, Uniunea Sovietică suferise 77% din totalul pierderilor pricinuite de război – în jur de 20 de milioane de morți. „Frontul inamic a cedat!” scria

triumfător Kovalenko pe 20 septembrie. „Avansăm. Ne mișcăm încet, pe dibuite. Pretutindeni sunt capcane, câmpuri minate. Astăzi am avansat 14 km. La 14.10, a avut loc o «mică neînțelegere». O formațiune de avioane ale noastre ne-a confundat, mitraliindu-ne coloana. Era groaznic să-i vezi trăgând în ai lor. Unii au fost răniți sau uciși. Ce păcat”. 36 La 3 octombrie, adăuga:

Organizarea noastră, și în marș, și în acțiune, lasă mult de dorit. În special coordonarea infanteriei cu artileria: tunarii trag la întâmplare. [Am suferit] pierderi colosale. Nu mai avem decât șaiszeci de oameni în fiecare dintre batalioanele regimentului nostru. Cu cine să atacăm? Nemții rezistă cu îndârjire. Soldații Vlasov [renegați cazaci] luptă alături de ei. Lepădături. Au fost capturați doi, adolescenți, născuți în 1925. [Ar trebui] să nu ne mai pierdem vremea și să-i împușcăm pe nenorociți. [Peste trei zile, scria:] Avansăm iarăși, dar cu foarte puțin succes – un mic progres ici și colo. Avem puțină infanterie și nevoie disperată de proiectile. Nemții ard toate satele. Unitățile noastre de recunoaștere care operează în spatele liniilor lor au scos o mulțime de civili din pădurea în care se adăpostiseră. Parcă am înțepenit în mlaștinile astea. Când o să ieșim de-aici? Ploaie, noroi.

Căpitanul Nikolai Belov și oamenii lui erau într-o situație asemănătoare: „Vremea și noroiul sunt groaznice. Ne așteaptă o iarnă în păduri și mlaștini. Azi, am pornit la 10 și am avansat cam șase kilometri în douăzeci și patru de ore. Nu avem muniție. Și rații avem puține, fiindcă aprovizionarea a rămas în urmă. Mulți nu au bocanci”. 37

Puțini ruși aveau motive de bucurie, deoarece știau ce lung era drumul până la Berlin. Un ofițer în vârstă, pe nume Ignatov, îi scria soției, plângându-se de slaba organizare a armatei: „Soldații cu care am luptat în 1917 – 1918 erau mult mai disciplinați. Am primit înlocuitori complet nepregătiți. Ca veteran al vechii armate, știu cum ar trebui să se prezinte un soldat rus; de câte ori încerc să-i aduc pe oamenii aceștia la un nivel corespunzător, se

văicăresc și se plâng că sunt aspru. Am fost trimiși în luptă fără cazmale, deși ni le promisese. Ne-am săturat de promisiuni în care nu mai credem". 38 Un subofițer din unitatea lui Vladimir Perșanin a fost trimis cu locotenentul să recupereze capsulele de identificare a opt dintre oamenii lui care fuseseră uciși când ofițerul se rătăcise și îi condusesse drept în bătaia unei mitraliere germane. „Rahatule!” a strigat sergentul, fără a i se adresa locotenentului, dar scuipând în direcția lui. „Opt vieți absolut de pomană!” 39

Situația inamicului era însă mult mai rea. „În dimineața asta, efectivul de luptă al Diviziei 39 Infanterie se reducea la șase ofițeri și cam trei sute de soldați”, scria un comandant într-un raport



din 2 septembrie 1943 cu privire la moralul trupelor. „Pe lângă numărul lor tot mai mic, starea de oboseală a oamenilor dă naștere unor mari îngrijorări... Printre ei

domnește o asemenea apatie, încât măsurile draconice nu mai produc rezultatele dorite, ci doar exemplul bun al ofițerilor și «luatul cu binișorul». 40 În timpul retragerii spre Nipru, au avut loc scene înfiorătoare, disciplina prăbușindu-se într-un fel nemaiîntâlnit în Wehrmacht. „Înnebuniți, oamenii abandonau totul pe mal și se aruncau în apă, încercând să ajungă înot pe malul opus”, scria un soldat. „Mii de voci strigau spre apele cenușii și spre malul celălalt. Ofițerii, care nu își pierduseră de tot autocontrolul, au organizat câțiva soldați mai mult sau mai puțin conștienți, așa cum păstorii încearcă să stăpânească o turmă de oi ieșite din minți... Am auzit zgomot de armă și explozii, punctate de urlate care îți înghețau sângele în vine”. 41 Mulți au traversat până la urmă râul pe niște plute improvizate.

Armata germană a reușit încă o dată să se regrupeze, pregătindu-se din nou să-și apere pozițiile cu nemaipomenită determinare. Aveau să urmeze și alte, multe bătălii. Ofițerul de panzere Tassilo von Bogenhardt cugeta la paradoxul că, deși majoritatea oamenilor lui se împăcaseră cu ideea morții, moralul era încă la cote înalte: „Fiecare soldat german se considera superior oricărui rus, deși numărul acestora era copleșitor. Retragera lentă, disciplinată nu ne-a deprimat prea tare. Simțeam că ne ținem bine”. 42 Nu a trecut însă mult, iar Bogenhardt a fost grav rănit și luat prizonier; a reușit totuși să supraviețuiască celor trei ani de captivitate. Anul 1943 le-a adus invadatorilor Rusiei o catastrofă iremediabilă, iar armatelor lui Stalin, convingerea că victoria e aproape.

Capitolul 16 Imperii divizate 1. A cui libertate?

Winston Churchill a exagerat puțin atunci când a declarat în Camera Comunelor, la 8 decembrie 1941: „Avem de partea noastră cel puțin patru cincimi din populația globului”. Mai corect ar fi fost să spună că Aliații aveau sub stăpânire patru cincimi din totalul locuitorilor Pământului sau că atâția refuzau ocupația Axei. Propaganda promova ideea că națiunile „libere” – printre

care trebuia inclusă teoretic și cea condusă de Stalin - aveau un scop comun, și anume înfrângerea puterilor totalitare. Dar în aproape toate țările existau atitudini nuanțate, iar în unele cazuri, chiar puternice divergențe pe tema loialității.

America de Sud a fost continentul cel mai puțin afectat de conflict, chiar dacă Brazilia s-a alăturat cauzei aliate în august 1942 și a trimis 25.000 de soldați să participe - aproape în mod imperceptibil, e adevărat - la campania din Italia. Majoritatea țărilor care nu au fost implicate în război au avut în depărtarea geografică o apărare naturală. Turcia, care trăsese învățămintele de rigoare din lecția dură a Primului Război Mondial, când luptase alături de Puterile Centrale, a fost cel mai important dintre statele care și-au păstrat neutralitatea. În Europa, numai Irlanda, Spania, Portugalia, Suedia și Elveția au avut norocul de a-și vedea suveranitatea respectată de beligeranți, în bună măsură din considerente practice. Irlanda își câștigase dreptul la autoguvernare în 1922, chiar dacă Marea Britanie a continuat, până în 1938, să controleze patru porturi de importanță strategică situate pe coasta irlandeză. Între 1939

și 1940, când fosta națiune-mamă a început lupta pentru supraviețuire împotriva submarinelor germane, Winston Churchill a fost tentat să reafirme prin folosirea forței drepturile britanice asupra acestor baze navale și aeriene. Ce l-a oprit a fost doar teama de impactul pe care o astfel de mișcare l-ar fi avut în Statele Unite, unde exista un puternic lobby irlandez.

Spațiul aerian de deasupra Atlanticului în care nu puteau ajunge avioanele s-a lărgit semnificativ, înregistrându-se multe pierderi de vieți omenești și de nave ca urmare a disprețului fanatic manifestat de prim-ministrul irlandez, Eamon de Valera, față de vecinii britanici. Echipajele aproape tuturor navelor de război sau comerciale care treceau pe lângă coasta irlandeză simțeau o puternică antipatie față de țara care depindea de Marea

Britanie - parțial pentru obținerea mărfurilor esențiale și total pentru aprovizionarea cu combustibili - dar nu ridica un deget ca s-o ajute la nevoie. „Costul în oameni și nave... era atât de mare, încât privirea zâmbitoare a irlandezilor din ziua victoriei aliate nu avea cum să-l șteargă”, scria Nicholas Monsarrat, ofițer de corvetă. „Pe o listă cu oamenii pe care erai pregătit să-i îndrăgești după ce se termina războiul, un ins care a stat deoparte când ție ți se tăia gâtul nu putea să figureze prea sus”. 1 Și totuși, din pricina suveranității și loialității împărțite a Irlandei, nici măcar Irlanda de Nord, încă parte a Regatului Unit, nu a îndrăznit să introducă serviciul militar obligatoriu. Rezultatul a fost acela că din armata britanică făceau parte mai mulți irlandezi catolici din sud decât protestanți din nord - care își trâmbițau loialitatea față de coroană - chiar dacă serviciile majorității celor din sud erau motivate de necesități economice, și nu neapărat de vreun entuziasm ideologic față de cauza aliată.

Suedezii și-au afirmat statutul cu o vigoare încurajată de situarea țării lor în apropierea Germaniei și, în consecință, de vulnerabilitatea ei față de intențiile agresive ale celei din urmă. Zeci de agenți și informatori aflați în slujba puterilor aliate au fost arestați și închiși. Abia în 1944 - 1945, când rezultatul final nu mai era pus la îndoială de nimeni, a început și guvernul de la Stockholm să fie mai receptiv la presiunile diplomatice exercitate de Londra și Washington și mai puțin zelos în ceea ce privește trimiterea la închisoare a simpatizanților cauzei aliate.

Elveția era un adevărat centru al operațiunilor de spionaj abate, în ciuda faptului că autoritățile locale anihilau toate activitățile secrete pe care le descopereau. Elvețienii au refuzat să acorde azil evreilor care fugeau de naziști și au tras foloase uriașe însușindu-și fondurile depuse la băncile lor atât de către naziștii de frunte, cât și de către victimele lor evreiești, fonduri care nu au mai fost revendicate după război fiindcă posesorii muriseră. Estelle Sapir, fiica unui francez bogat, victimă a Holocaustului,

avea să spună mai târziu: „Tata a reușit să-și protejeze averea de naziști, însă nu și de elvețieni”. 2 Elveția a furnizat un important ajutor tehnologic și industrial țărilor Axei, ea crescându-și în 1941 exporturile către Germania cu 250% în cazul produselor chimice și cu 500% în cazul metalelor. Țara s-a transformat într-un mare depozit de bunuri furate de naziști din Europa și în bancă pentru „sumele gigantice” 3 – cum le definea OSS, organizația de operațiuni secrete a Washingtonului – depuse de fugari. Elvețienii le-au plătit naziștilor fără să clipească beneficiile corespunzătoare asigurărilor de viață deținute de evreii germani, iar guvernul de la Berna a respins toate acuzațiile formulate după război la adresa acestei decizii, considerându-le „irelevante din punctul de vedere al legilor elvețiene” 4. Elveția a recunoscut doar o parte infimă a enormelor profituri obținute în urma delapidărilor din vremea războiului, returnând o parte și mai mică victimelor și familiilor lor. În cantoanele cu inima împietrită, războiul s-a dovedit prielnic afacerilor.

Printre națiunile beligerante se observă un fenomen deloc surprinzător: cu cât o țară aliată era mai puțin afectată de agresiunea Axei, cu atât populația ei manifesta mai puțină ură față de dușman. De pildă, în urma unui sondaj realizat de Biroul Informațiilor de Război la mijlocul anului 1942, s-a constatat că o treime dintre americani erau dispuși să facă pace separată cu Germania. Un sondaj de opinie din ianuarie 1944 releva faptul că, în vreme ce 45% dintre cetățenii britanici afirmă că îi „urăsc” pe germani, numai 27% dintre canadieni le împărtășeau sentimentele5.

Pentru majoritatea popoarelor Europei și Asiei, conflictul a reprezentat o realitate omniprezentă. Familiile din republicile asiatice ale Uniunii Sovietice, unele dintre cele mai izolate locuri de pe planetă, s-au trezit că bărbații le sunt încorporați în Armata Roșie, că, la câțiva pași de satele lor, se construiesc lagăre de prizonieri și că hrana devine o raritate. Un atac aerian japonez asupra portului

Darwin din nordul Australiei, petrecut pe 19 februarie 1942, a făcut 297 de victime, majoritatea militari aflați pe navele ancorate în port. Deși nu s-au mai înregistrat atacuri de asemenea amploare, iar Australia nu a mai fost tulburată decât de mici incursiuni sporadice ale navelor japoneze, sentimentul de invulnerabilitate al australienilor se spulberase. Membrii triburilor de pe insulele din Pacific și din junglile Asiei au fost încorporați de o tabără sau de cealaltă, deși rareori aveau habar pentru ce se războiau protectorii lor. Aceeași ignoranță persista chiar și în unele părți ale Rusiei. În zona lacului Peciora, situat dincolo de Cercul Arctic, un șef de lagăr spunea că sătenii din împrejurimi „aveau doar o foarte vagă înțelegere a evenimentelor care se petreceau în lume. Nu știau prea multe nici chiar despre războiul sovieticilor cu Germania”⁶.

În țările beligerante, marea majoritate a populației – cu excepția notabilă a Italiei – susținea cauza promovată de respectivul guvern, cel puțin până în momentul în care acesta a început să piardă. Existau însă minorități care erau de altă părere, mii de oameni fiind, în consecință, trimiși la închisoare, unii chiar de către guvernele țărilor democratice. Aceeași soartă au avut-o și persoanele a căror loialitate era considerată dubioasă, uneori pe nedrept. În 1939, Marea Britanie i-a reținut pe toți cetățenii de naționalitate germană de pe teritoriul ei, inclusiv pe evreii care fugiseră de Hitler. Istoricul G.M. Trevelyan s-a numărat printre personalitățile marcante care au denunțat această măsură arbitrară, afirmând că guvernul nu a luat în considerare „marele rău care se face cauzei noastre – esențialmente o cauză morală... prin încarcerarea pe termen lung a refugiaților politici”. În isteria declanșată de Pearl Harbor, America a comis aceeași greșeală, trimițându-i în lagăr pe cei născuți din imigranți japonezi. Guvernatorul statului Idaho, susținător al unor măsuri drastice, spunea: „Japonezii trăiesc ca șobolanii, se înmulțesc ca șobolanii și se poartă ca

sobolanii. Nu-i vrem". 7

În momentul declanșării conflictului, Statele Unite nu erau nici pe departe o societate omogenă. Evreii americani, de pildă, erau tratați de concetățenii lor cu suspiciune, chiar cu ostilitate, atitudine exemplificată de excluderea lor din *country club*-uri și din alte instituții ale elitei sociale. Un sondaj de opinie din perioada războiului arată că evreii și italienii erau grupurile etnice în care americanii aveau cea mai puțină încredere. Un alt sondaj, din decembrie 1944, arată că, deși majoritatea cetățenilor americani acceptau faptul că Hitler omorâse evrei, ei nu dădeau crezare informațiilor conform cărora acesta îi măcelărea cu milioanele.

Americanii de culoare erau îndreptățiți să privească cu scepticism această „cruciadă pentru libertate”, deoarece țara lor era, în bună măsură, segregată pe considerente rasiale, iar forțele armate nu făceau excepție. În tabăra de antrenament din Carolina de Sud în care se pregătea recrutul John Capano, la restaurantul local, era o plăcuță pe care scria: „Nu primim negrotei și yankei”. Iată ce spunea Capano: „Era o armată foarte albă cea care participa la lupte, negrii ocupându-se de motoare”. 8 În 1940 au avut loc șase linșaje raportate ale unor cetățeni de culoare din Sud, patru dintre ele în Georgia, și la multe alte bătăi, trei dintre ele cu consecințe fatale. Doamnele respectabile din statul Virginia au protestat în mod oficial față de prezența lui Eleanor Roosevelt la o serată dansantă mixtă organizată la Washington: „Pericolul”, îi scriau ele președintelui, „nu stă atât în degenerarea fetelor care au participat la această serată, căci ele erau... deja din cea mai joasă speță feminină, cât în faptul că doamna Roosevelt a onorat cu prezența un eveniment josnic; că soția Președintelui Statelor Unite a validat o serată la care au luat parte... ambele rase și că exemplul ei ar putea fi urmat de alții fără minte”. 9

Numărul mare de muncitori de culoare care au venit să se angajeze în Detroit în 1942 a născut un val de

nemulțumire în rândurile albilor, care, în iunie același an, a produs revolte violente. În anul următor au avut loc alte tulburări de natură rasială – la Detroit, împotriva negrilor, iar la Los Angeles, împotriva mexicanilor. Președintele a adoptat o atitudine vădit moderată față de incidentele de la Detroit și a rămas până la moarte foarte circumspect față de problemele rasiale. Proporția muncitorilor de culoare din industria de război a crescut de la 2% în 1942 la 8% în 1945, însă această categorie a populației a rămas slab reprezentată. Forțele armate americane au recrutat un număr semnificativ de afroamericani, dar a încredințat misiuni de luptă doar unei mici părți a acestora și a menținut în mare măsură segregatia rasială. Crucea Roșie Americană avea rezerve de sânge „alb” și rezerve de sânge „de culoare”. Cinicii voiau să știe ce diferență era între băncile din parcurile germane pe care naziștii scriseseră „Juderă și cele din Tallahassee, Florida, pe care era scris „colored”.

La izbucnirea războiului, până și mulți albi, imigranți sau copii de imigranți, se defineau în funcție de grupurile naționale din Lumea Veche cărora le aparțineau, unul dintre cele mai numeroase fiind cel al italienilor, cu aproape cinci milioane de membri. Până în decembrie 1941, ziarele comunității italo-americane îl considerau pe Mussolini un titan. Autorul unei scrisori publicate de un ziar aplauda invadarea Poloniei de către trupele germane și anticipa că, „așa cum au făcut legiunile romane sub Cezar, și Noua Italie își va începe cuceririle” 10. Chiar și atunci când țara lor a declarat război lui Mussolini, mulți italo-americani au sperat într-o victorie a Statelor Unite prin care să se evite cumva înfrângerea Italiei.

Până în 1945 însă, va avea loc o imensă schimbare. Experiența comună a conflictului și mai ales a serviciului militar a accelerat foarte mult integrarea grupurilor etnice din America. Anthony Canillo, de pildă, emigrase împreună cu familia lui în Statele Unite, venind din sudul Italiei în 1938. Când s-a înrolat în armată și a fost trimis în Europa,

a fost nevoit să expedieze scrisorile pe adresa surorilor lui, fiindcă mama lor nu vorbea deloc englezește. Dar când era întrebat „dacă te trimitem în Italia, ești gata să lupți împotriva altor italieni?“, tânărul, în vârstă de 21 de ani, răspundea plin de îndrăzneală: „Sunt cetățean american. Mă lupt cu oricine“. 11 Sergentul Henry Kissinger, născut în Germania, avea să afirme mai târziu că războiul l-a transformat într-un american adevărat¹². Între 1942 și 1945, milioane de compatrioți ai acestuia, sosiți de curând în America, au descoperit în premieră un sentiment național comun.

Societatea din țările ocupate de trupele Axei sau din coloniile puterilor europene se confrunta cu probleme de loialitate mai complexe și mai brutale. În unele dintre ele, se discută și astăzi dacă cei care au ales să-i slujească pe germani sau pe japonezi ori să se opună Aliaților s-au făcut vinovați de trădare sau doar au avut o concepție diferită despre patriotism. Mulți europeni au făcut parte din forțe naționale de securitate care se opuneau intereselor aliate și le susțineau pe cele germane: jandarmii francezi, de pildă, au trimis evrei în lagărele de exterminare. În ciuda legendei cu privire la compasiunea olandezilor, susținută de Anna Frank în jurnalul său, polițiștii olandezi s-au dovedit mai intransigenți decât omologii lor francezi, trimițând la moarte o proporție mai mare de conaționali de origine evreiască.

Franța era sfâșiată de disensiuni interne. A existat, mai cu seamă în primii ani de ocupație, o largă susținere pentru regimul de la Vichy și, în consecință, pentru colaborarea cu Germania. Tassilo von Bogenhardt, un ofițer german care, în 1940 - 1941, a lucrat pentru Comisia de Armistițiu, afirma că îi considera pe colegii francezi „parteneri de discuție interesanți... Cred că tăria demonstrată de britanici în fața bombardamentelor noastre îi cam enerva... îl admirau și îl respectau pe mareșalul Pétain la fel de mult cât îi detestau pe comuniști și pe cei din *Front Populaire*⁹¹³. În jur de 25.000 de

francezi s-au înrolat ca voluntari în Divizia SS Westland. Deși autoritățile coloniale din câteva posesiuni franceze din Africa s-au „raliat” cauzei lui de Gaulle, majoritatea nu au făcut acest lucru. Chiar și după intrarea Statelor Unite în război, soldații, marinarii și piloții francezi au continuat să se opună Aliatilor. În mai 1942, când britanicii au invadat Madagascarul, controlat de regimul de la Vichy, spre a împiedica o posibilă debarcare japoneză pe această insulă strategică, au avut loc lupte de durată. Madagascar se întinde pe o distanță mai mare decât Franța – are 1 600 km în lungime. Guvernatorul general al insulei trimitea la Vichy următorul mesaj: „Trupele disponibile se pregătesc să reziste oricăror atacuri inamice cu aceeași stare de spirit care i-a însuflețit pe soldații noștri la Diego Suárez, la Jajungă, la Antananarivo [locuri în care se produsese anterior ciocniri între forțele regimului de la Vichy și Aliati]... unde, de fiecare dată, apărarea a devenit o pagină de eroism scrisă de «*La France*»”.

Ciocnirile navale au făcut necesară scufundarea de către Marina Regală a unei fregate și a trei submarine franceze. În campania de pe uscat din Madagascar, 171 de apărători au fost uciși și 343, răniți, în vreme ce britanicii au avut 105 morți și 283 de răniți. Când guvernatorul a ordonat submarinului *Glorieux* să fugă la Dakar, controlat de regimul de la Vichy, căpitanul acestuia s-a declarat frustrat de faptul că nu poate da o lovitură flotei britanice: „Toți cei de la bord se simțeau la fel de profund dezamăgiți ca mine văzând cea mai bună țintă pe care o poate avea un submarin, dar neavând și șansa de-a o ataca”. 14 Apărătorii Madagascarului s-au predat abia la 5 noiembrie 1942. Și de data aceasta, puțini prizonieri s-au decis să se alăture lui de Gaulle. Pretutindeni unde stăpânea regimul de la Vichy, francezii îi tratau pe soldații aliați căzuți prizonieri și pe deținuții civili cu asprime, uneori chiar cu brutalitate. „Francezii erau niște ticăloși”, spunea doamna Ena Stoneman, care supraviețuise scufundării vasului de linie *Laconia*, reținută în Maroc, pe atunci colonie

franceză. „Am ajuns să-i considerăm dușmani pe ei, nu pe germani. Ne-au tratat mai tot timpul ca pe niște animale”. Chiar și în noiembrie 1942, când devenea tot mai limpede că războiul va fi câștigat de Aliați, rezistența trupelor franceze i-a șocat pe americanii debarcați pe țărmurile Africii de Nord.

În Franța continentală, Rezistența s-a bucurat doar de sprijinul unei mici părți a populației până în 1943, când introducerea de către germani a muncii forțate i-a convins pe mulți tineri să intre în machis, pentru care au luptat cu mai mult sau mai puțin entuziasm. Să înfrunți trupele de ocupație era greu și deosebit de periculos. Dat fiind puternicul și tradiționalul antisemitism local, dorința manifestată de francezi pentru ajutorarea evreilor din lagărele de exterminare era foarte redusă. Bună parte din aristocrație a colaborat cu germanii, dar și cu regimul de la Vichy, care a guvernat centrul și sudul Franței până la ocuparea acestor teritorii de către germani în noiembrie 1942.

Au existat însă și excepții onorabile, printre acestea distingându-se contesa Lily de Pastré. Născută în 1891 din mamă rusoaică și tată francez, membru al bogatei dinastii a vermului Noilly Prat, ea s-a căsătorit în 1916 cu contele Pastré, care își datora averea afacerii cu servicii de transport a familiei din secolul al XIX-lea. Unul dintre cei trei copii ai lor, Nadia, a contribuit la acțiunile de evacuare de pe teritoriul Franței a soldaților aliați. În 1940, contesa a divorțat, însă a continuat să trăiască în lux la castelul familiei de la Montredon, la sud de Marsilia. Aici, a început să-și folosească imensa avere spre a transforma locul într-un paradis pentru artiști, mulți dintre ei evrei, care fugiseră din zona aflată sub ocupație germană. A creat și o organizație, *Pour que l'esprit Vive* - „Pentru ca spiritul să supraviețuiască” - prin care finanța și adăpostea oameni aflați în pericol. Castelul găzduia până la 40 de refugiați - scriitori, muzicieni, pictori - printre care s-au regăsit personalități precum André Masson sau cehul Rudolf

Kundera, pianista evreică Clara Haskil sau harpista Lily Laskine. Pastré a aranjat ca Haskil să primească tratament pentru o tumoare cerebrală, ajutând-o ulterior să fugă în Elveția.

Oaspeții contesei dădeau regulat recitaluri și concerte de după-amiază, iar aceasta, spre a le stimula creativitatea, a oferit un premiu de 5.000 de franci pentru cea mai bună interpretare la pian a unei compoziții de Brahms. Momentul de glorie al carierei sale din perioada războiului a fost o reprezentație nocturnă a piesei *Visul unei nopți de vară*, care a avut loc la 25 iulie 1942. Distribuția a fost alcătuită din 52 de persoane, iar ilustrația muzicală a fost asigurată de o orchestră condusă de un dirijor evreu. Costumele au fost create de tânărul Christian Dior, majoritatea fiind realizate din perdelele castelului. Activitățile lui Lily de Pastré au fost curmate cu brutalitate în a doua jumătate a războiului, după ce Wehrmachtul a ocupat Montredon. O parte dintre foștii ei oaspeți, compozitorul german de origine evreiască Alfred Tokayer de pildă, au fost trimiși în lagărele de exterminare. Însă eforturile contesei de salvare a unora dintre cele mai vulnerabile victime ale persecuției naziste contrastează puternic cu atitudinea pasivă adoptată de majoritatea francezilor bogați, care au refuzat să-și riște averea și viața. Lily de Pastre a murit săracă, în 1974, după ce își cheltuisese uriașa avere în activități de binefacere, multe dintre ele întreprinse în anii războiului.

Alte țări mai mici s-au arătat mult mai curajoase decât Franța. Danemarca, un caz singular printre statele europene, a refuzat să participe la deportarea cetățenilor săi de origine evreiască, majoritatea scăpând cu viață. Dintre cei 293.000 de locuitori ai micuțului Mare Ducat de Luxemburg, puțini s-au arătat încântați de încorporarea acestuia în imperiul lui Hitler. În timpul invaziei germane din 1940, șapte dintre cei 87 de apărători ai Luxemburgului au fost răniți. Familia domnitoare și miniștrii au fugit la Londra, unde au format un guvern în

exil. În octombrie 1941, la plebiscitul privind ocupația germană, 97% din populație s-a declarat împotriva. Berlinul a ignorat votul și i-a declarat pe toți luxemburghezii cetățeni germani, procedând imediat la recrutarea lor în rândurile Wehrmachtului. Localnicii au reacționat declanșând o grevă generală, căreia i s-a pus capăt prin executarea a 21 de sindicaliști și deportarea în lagăre de concentrare a altor câteva sute. Ar fi o greșeală să idealizăm rezistența luxemburgheză față de ocupația nazistă. Guvernul postbelic a condamnat 10.000 de cetățeni acuzați de colaboraționism, iar 2 848 de luxemburhezi au murit în uniformă germană. Majoritatea locuitorilor Ducatului și-au declarat însă răspicat opoziția față de hegemonia nazistă.

Mai departe, spre est, numeroși ucraineni și cetățeni ai statelor baltice s-au înrolat în Wehrmacht, deoarece Uniunea Sovietică le dispăcea mai mult decât Germania nazistă. Mulți dintre gardienii lagărelor hitleriste de exterminare erau de origine ucraineană, iar în februarie 1944, Nikolai Vatutin, unul dintre cei mai buni generali sovietici, a fost asasinat de partizani ucraineni antisovietici care au atacat vehiculul cu care acesta se deplasa. În Iugoslavia ocupată, germanii au exploatat animozitățile etnice deja existente, asmuțindu-i pe ustașii croați împotriva sârbilor. Ustașii, împreună cu cazacii în uniformă germană, au comis atrocități împotriva conaționalilor lor. În ultimii ani de război, germanii au recrutat pe oricine era dispus să lupte alături de ei, indiferent de naționalitate – cazaci, lituanieni, chiar și câțiva scandinavi, francezi, belgieni și olandezi.

Poate cele mai exotice formațiuni din armata lui Hitler erau diviziile SS 13 și 23, alcătuite mai ales din musulmani din Bosnia, aflată sub dominație croată, și conduse de ofițeri germani; la parade, ei purtau tradiționalul fes cu ciucure. Himmler îi descria pe musulmanii din Waffen SS drept „unii dintre cei mai onorabili și mai autentici adepți ai Führerului Adolf Hitler,

grație urii lor față de dușmanul comun semito-anglo-bolșevic". Afirmția lui era exagerată, aceste unități fiind formate în proporție de 15% din croați catolici, însă Himmler a încurajat susținerea arătată de musulmani înființând la Dresda o școală militară specială pentru mullahi, muftiul Ierusalimului creând, la rândul său, o „Școală pentru Imami” la Berlin, unde ofițerii SS învățau despre idealurile comune ale islamului și nazismului. Unul dintre comandanții unităților de musulmani, o figură bizară pe nume Karl-Gustav Sauberzweig, căruia îi plăcea să li se adreseze soldaților spunându-le „copii, copii”, afirma că „musulmanii din diviziile SS... încep să vadă în Führerul nostru un al Doilea Profet”. El a fost însă înlăturat de la comanda Diviziei SS 13 după ce aceasta a luptat slab în Iugoslavia în 1944, iar recruții musulmani au contribuit în mică măsură la creșterea puterii de luptă a forțelor hitleriste.

Războiul de gherilă dus împotriva soldaților Axei în teritoriile ocupate și sprijinit de Aliați prin intermediul unor organizații secrete a fost idealizat în literatura postbelică, deși impactul său strategic a fost nesemnificativ. Grupurile de rezistență erau rareori omogene din punctul de vedere al obiectivelor, alcătuirii sau eficienței, așa cum nota și italianul Emanuele Artom – executat mai târziu de germani – în jurnalul său, în septembrie 1943: „Trebuie să consemnez realitatea în caz că, peste decenii, retorica pseudoliberală îi va saluta pe partizani ca pe niște eroi ai rigorismului. Suntem ceea ce suntem: un amestec de indivizi – unii de bună-credință, alții mânați de arivism politic, unii dezertori care se tem că vor fi deportați de germani, alții însuflețiți de spiritul de aventură sau de o înclinație spre banditism. Printre noi există și indivizi care se dedau la violențe, se îmbată sau lasă fetele însărcinate”. 15

Așa stăteau lucrurile în toate mișcările de rezistență de pe întreg cuprinsul Europei ocupate. Ambele tabere s-au făcut vinovate de brutalitate. Secția franceză a SOE s-a

acoperit de rușine când o curieră, Anne-Marie Walters, și-a denunțat șeful britanic din sud-vestul Franței, locotenentul-colonel George Starr, pentru implicare în torturarea sistematică a unor colaboraționiști și prizonieri. În cursul investigațiilor efectuate în Marea Britanie, colonelul Stanley Woolrych, ofițer superior în SOE, scria că, deși admiră realizările lui Starr în domeniu, „am sentimentul că palmaresul lui este întrucâtva pătat de un sadism foarte greu de trecut cu vederea... Nu există niciun dubiu... că au torturat prizonierii într-un mod destul de brutal”. 16 Acuzațiile lui Walters au fost mușamalizate, însă ele au scos la iveală excesele și actele de cruzime ce caracterizează războiul neconvențional.

Nu este deloc surprinzător că doar o mică parte a populației susținea mișcările de rezistență, dat fiind că orice ajutor se plătea scump. Peter Kemp, un ofițer SOE aflat în Albania, descrie un episod petrecut în 1943, când, după o ambuscadă împotriva unui automobil militar german, el și grupul său de britanici au căutat adăpost într-un sat. Stiljan, interpretul lor, s-a certat îndelung cu o persoană indignată din pragul unei uși pe jumătate închise, care, în cele din urmă, i-a fost trântită în nas. „Nu vrea să ne primească”, le-a explicat Stiljan. „Au auzit împușcăturile de pe șosea, sunt foarte speriați și furioși pe noi că le facem necazuri”. 17 Cine i-ar putea învinovăți pe acești oameni? Doar știau prea bine că, în vreme ce ei vor avea de suferit din cauza unor represalii înfiorătoare, tinerii aventurieri străini vor pleca să pună probleme soldaților Axei pe alte meleaguri. Kemp însuși recunoștea: „Cu trecerea timpului, devenea tot mai evident faptul că nu prea aveam argumente să-i convingem pe albanezi că era mai avantajos să pună mâna pe arme decât să adopte mai departe o atitudine pasivă. Trebuie să mărturisesc că noi, ofițerii britanici de legătură, le-am înțeles foarte greu punctul de vedere. Ca nație, am înclinat întotdeauna să presupunem că aceia care nu ne sprijină din toată inima în războaiele pe care le ducem au un motiv sinistru pentru

care nu își doresc să transforme lumea într-un loc mai bun". 18

În cazul posesiunilor coloniale care deveneau teritorii ocupate, disensiunile deja existente se acutizau. În Indochina, o serie de anomalii complexe au făcut ca tricolorul francez să fluture până în martie 1945. Un regim fidel celui de la Vichy și condus de amiralul Jean Decoux administra țara în conformitate cu ordinele primite de la misiunea militară japoneză. În septembrie 1940, trupele japoneze și-au afirmat dominația absolută atacând două orașe din provincia Tonkin și ucigând 800 de soldați francezi înainte să se retragă în sudul Chinei. Confuzia privind loialitățile locale a sporit atunci când navele de război franceze au întreprins o serie de acțiuni împotriva vecinilor siamezi care încercaseră să-și adjudece teritorii de graniță din Laos și Cambodgia, aflate în dispută. Japonezii au intervenit în sprijinul protejaților lor siamezi, obligându-i pe francezi să se retragă. Începând din iulie 1941, 35.000 de soldați japonezi au făcut ce au vrut în Indochina, care fusese încorporată într-o așa-zisă Sferă de Coproșperitate a Asiei Mari. Coloniștii francezi au putut să-și păstreze întrucâtva vechea libertate personală câtă vreme au fost dispuși, asemenea acoliților europeni ai naziștilor, să aplice politicile stăpânilor lor din Axă. În martie 1945, în urma ordinelor primite de la Paris, care fusese eliberat, soldații francezi au declanșat o revoltă dezastruoasă, înăbușită rapid și brutal de japonezi, care, ulterior, au preluat controlul total asupra țării.

Cu începere din 1942, vietnamezii, laotienii și cambodgienii au îndurat suferințe groaznice din cauza japonezilor care le jefuiau țările. Bătrânii vietnamezi aveau să spună mai târziu că experiențele din acea perioadă le-au întrecut pe cele din timpul războaielor de independență de mai târziu. Orezul, porumbul, cărbunele și cauciucul luau toate calea Japoniei; multe orezării au fost transformate cu forța în plantații de iută și bumbac, pentru satisfacerea cererii de textile a ocupanților. Lipsiți de roadele muncii

lor, marea masă a localnicilor a început să sufere de foame. Până în 1945, în provincia vietnameză Tonkin muriseră de foame cel puțin 1, 5 milioane de oameni, într-o țară care, înainte de război, fusese al treilea producător mondial de orez. Autoritățile coloniale franceze au înăbușit protestele și insurecțiile locale cu o brutalitate pe care japonezii nu ar fi reușit să o întreacă.

Mișcarea comunistă Viet Minh a fost principalul beneficiar politic al tragediei vietnamezilor, dobândind o importantă susținere în regiunile din nord, unde efectele politicilor japoneze s-au resimțit cel mai acut. N-a existat o rezistență armată semnificativă împotriva japonezilor până în vara lui 1945, fiindcă înfocații antiimperialiști americani au refuzat să aducă în Vietnam, cu avionul, din China ofițeri din Forțele Franceze Libere. Abia în vara acelui an au primit cei din Viet Minh arme de la OSS într-o încercare tardivă de a încuraja activitățile antijaponeze. Liderul Nguyen Ai Quoc, cunoscut mai mult sub numele de Ho Și Min, a primit cu bucurie armele livrate. Ofițerul OSS local a manifestat un entuziasm fără rezerve față de gherilele acestuia, într-o fantastică naivitate față de politicile acestora și o cruntă animozitate față de coloniștii francezi.

Viet Minh - care, în acel moment, avea în jur de 5.000 de susținători activi - era bucuros să se războiască cu francezii, însă nu se arăta interesat să înceapă lupta împotriva japonezilor. Armele au fost fie ascunse, în perspectiva luptei pentru independență de după război, fie utilizate pentru intimidarea și controlul populației locale. La presiunile Washingtonului, cei din OSS au convins gherilele să lase măcar impresia că se luptă cu forțele de ocupație japoneze. Un grup a organizat o acțiune zgomotoasă împotriva unei mici coloane japoneze de aprovizionare, care s-a întors și s-a îndepărtat în viteză fără să aibă prea mult de suferit. Pe 17 iulie 1945, un batalion al Viet Minh, condus de V6 Nguyen Giâp, a atacat un avanpost japonez din Tam Dao, ucigând opt dintre cei 40 de apărători și luându-i prizonieri pe ceilalți. La asta se

pare însă că s-a rezumat contribuția Viet Minh la cauza Aliatilor, organizația primind în schimb din partea Statelor Unite mai multe tone de arme și echipament, care vor fi mai târziu folosite la alungarea coloniștilor francezi.

De departe, cel mai important element extern al efortului de război al Aliatilor a fost, desigur, Imperiul Britanic. Relațiile dintre Londra și coloniile ei albe semiindependente s-au caracterizat prin multă stângăcie și chiar prin cruzime, date fiind exigențele impuse de un conflict global, iar politica față de populația de culoare a imperiului nu a cunoscut compromisuri. Prim-ministrul britanic și-a afirmat hotărârea de a menține hegemonia britanică asupra Indiei și a scandalizat opinia publică americană declarând, în noiembrie 1942, că nu ajunsese prim-ministrul regelui ca să conducă lichidarea Imperiului Britanic. Majoritatea conaționalilor săi nutreau calde sentimente față de contribuția trupelor indiene și coloniale la efortul de război, fără a lua în seamă faptul că serviciile acestora fuseseră cumpărate și doar rareori fuseseră inspirate de loialitate sau chiar de înțelegerea cauzei Aliatilor. James Mpagi, din Kampala, Uganda, spunea: „Ne gândeam că, poate, războiul e ceva foarte simplu... poate la fel ca atunci când doi oameni se ceartă pentru o vacă sau [ca o ceartă între] sate vecine”. 19 Marea Britanie nu s-a îndoit o clipă de loialitatea supușilor săi de culoare, iar în 1939, acest lucru a fost prompt exprimat sub forma unor mesaje de susținere din partea guvernatorilor și a cetățenilor de vază din colonii. Nu a existat nicio disensiune semnificativă; Africa neagră și regiunea Caraibilor au contribuit până la urmă cu 500.000 de recruți. Trei divizii africane au luptat efectiv în Birmania, însă majoritatea soldaților de culoare au fost folosiți la muncă. Marea Britanie nu a introdus niciodată serviciul militar obligatoriu în posesiunile ei africane, dar o puternică presiune locală și, uneori, coerciția au servit drept instrumente de mobilizare a băștinașilor care au îmbrăcat uniforma britanică și erau comandați de ofițeri

albi. „Când am auzit de conflict”, avea să-și amintească mai târziu Batison Geresomo, din Nyasaland, „nu am fost siguri... că nu ne vor lua pe toți cu forța... omul alb a venit în toate districtele să recruteze soldați. Unii au fost siliți de căpetenii, alții s-au dus de bunăvoie”. 20 în plus, în Africa Orientală s-a introdus pe scară largă recrutarea pentru munca în agricultură, situație de care fermierii albi au profitat din plin. Căpeteniile din colonia Coasta de Aur s-au plecat în fața dorinței autorităților, îndemnându-i pe tineri să se înroleze. Ca să-i atragă, detașamentele de recrutare cântau tot felul de cântece. Unul dintre ele se baza pe un joc de cuvinte între *barima* – termenul din limba akan însemnând „bărbat viteaz” – și Birmania.

Barima ehh *yen ko ooh!*

Barima *yen ko ooh!*

Yen ko East Africa, Barima Besin, na *yen ko!*

Bărbați și războinici curajoși să mergem [să ne înrolăm]!

Bărbați și războinici curajoși să mergem [să ne înrolăm]!

Să mergem în Africa Orientală și în Birmania Haideți să mergem [să ne înrolăm]!

Kofi Genii descrie cum s-a desfășurat procesul de recrutare în Ashanti, unde comisarul local, căpitanul Sinclair, fusese însărcinat cu îndeplinirea cotelor de mână de lucru. La rândul lui, Sinclair a dat o sarcină fiecărei căpetenii: „Sinclair... avea lista, știa câți oameni vor fi din fiecare sat. Lua camionul... și aducea oamenii”. 21 Măsuri mult mai drastice s-au luat în 1943 în orașul Banhurst, din Gambia: 400 de „vagabonzi” – copii ai străzii – au fost adunați cu forța și înrolați la ordinele guvernatorului britanic, un sfert dintre ei dezertând în perioada de instrucție. La Acera, un localnic descria cum a fost luat pe sus de soldați în timp ce se ducea în vizită la fratele lui. În Sierra Leone, cei arestați pentru extragerea ilegală de diamante au fost trimiși în armată, alternativă oferită și celor condamnați de tribunale la închisoare.

Mulți africani s-au înrolat însă de bunăvoie, fiindcă își doreau un loc de muncă și un salariu. Deși toți pretindeau că au 18 ani, unii erau cu mult mai tineri. Puțini înțelegeau realmente ce presupune un război, iar când unitățile erau trimise în străinătate, dezertau în masă. Soldații din Nyasaland care făceau parte din Regimentul Kings African Rifles și urmau să plece în Birmania cântau un cântec intitulat „*Sole*”, o adaptare a cuvântului englezesc „*sorry*” („scuze”), care are și sensul de „necazuri”:

Sole, sole, sole.

Nu știm încotro mergem.

Dar mergem departe.

Sole, sole, sole.

Poate mergem în Kenya.

Ne pare rău că plecăm de-acasă.

Dar așa e la război. Vreme de necazuri.

*Sole, Sole, Sole.*²²

Unii africani erau animați de un fel de patriotism simplu: „Șeful nostru era încurcat cu... puterea colonială”, spunea un soldat din Sierra Leone care lupta în Birmania. „Iar când șeful are încurcături - sau când capul familiei are necazuri - toți trebuie să-i sară în ajutor... Dacă nu ne-am fi dus să... luptăm cu japonezii, astăzi am fi vorbit cu toții japoneza”.²³ Foarte puțini recruți negri au primit funcții de comandă, cel mai reprezentativ exemplu fiind cel al lui Seth Anthony, un tânăr de 21 de ani din Coasta de Aur, dascăl și membru, înainte de război, al trupelor teritoriale. Anthony a fost trimis în Anglia, la Sandhurst, unde a fost instruit spre a deveni ofițer; apoi a luptat în Birmania și a terminat războiul cu gradul de maior. Mai târziu, unul dintre foștii lui soldați spunea că le plăcuse să lupte sub comanda lui fiindcă ofițerul avea un „juju²¹ puternic”.²⁴ Anthony era însă un caz extrem de rar în armata britanică, chiar dacă, în cele din urmă, RAF avea să recruteze 50 de oameni din Africa de Vest. Superioritatea

²¹ Vrajă, farmec (de la cuvântul francez *joujou*, jucărie, mecanism minunat - n.red.).

rasială era implicit, iar uneori chiar explicit presupusă și exprimată sub toate aspectele. Când, de pildă, două companii ale Regimentului King's African Rifles (KAR) au ajuns la periferia orașului Addis Abeba, în aprilie 1941, înaintarea lor a fost oprită de un ordin venit de la cartierul general al armatei - s-a considerat că era mai potrivit ca trupele imperiale care intrau în capitala Abisiniei să fie conduse de o unitate de albi sud-africani, care, spre nemulțumirea infanteriștilor din KAR, au trecut imediat în față.

Forțele imperiale britanice au înregistrat semnificative probleme de disciplină și au trecut prin multe momente stânjenitoare, în decembrie 1943, Regimentul Mauritius, provocat de nepriceperea ofițerilor albi și de tratamentul inuman aplicat de aceștia, a intrat într-o grevă a brațelor încrucișate la tabăra din Madagascar. În cele din urmă, cinci sute de soldați au fost deferiți curții marțiale, 200 dintre aceștia fiind condamnați la moarte. Sentința a fost totuși comutată. Alți 24 au fost condamnați la pedepse cu închisoarea cuprinse între șapte și 14 ani, iar regimentul a fost desființat²⁵. Numărul dezertorilor era deosebit de mare în Regimentul Coasta de Aur - în 1943, 15 procente din efectivul acestuia au fost raportate ca absente, 42% dintre dezertori fiind din regiunea Ashanti.

Africanii de culoare care luptau pe alte meleaguri erau extrem de nemulțumiți de soldă și de condițiile mult inferioare celor asigurate soldaților albi. Sud-africanii au stabilit solda recruților lor „de culoare” - metiși - la jumătate din cea a albilor, iar pe cea a soldaților negri, la două treimi din valoarea soldei celor de culoare, pe motiv că aceștia nu aveau nevoie de prea mulți bani ca să-și întrețină familiile în felul în care erau obișnuite. Asemenea Statelor Unite până în 1944, Africa de Sud a refuzat să le încredințeze soldaților negri misiuni de luptă, dar îi recruta pentru muncă; iată de ce primele afișe de recrutare erau înșelătoare, înfățișând soldați negri în

uniformă, înarmați cu lănci și bâte tradiționale. Voluntarii nu se grăbeau să se arate, știind că discriminarea rasială instituționalizată, care domnea în țară, avea să se regăsească și la nivelul forțelor armate. Chiar și în Tobrukul asediat, în bucătăriile de campanie sud-africane destinate albilor nu erau serviți soldații negri.

În India, s-au înființat bordeluri speciale pentru africanii de culoare din Armata Britanică, chiar dacă scrupulele l-au îndemnat pe un comandant catolic să insiste ca stabilimentul destinat unității lui să fie închis²⁶. În 1942, în Brigada 25 est-africană a izbucnit o revoltă. Generalul William Platt raporta „numeroare incidente în aproape toate unitățile somaleze... refuzuri de a executa ordinele, greve, dezertări cu arma din dotare, gărzi în care nu se poate avea încredere, furturi cu complicitatea altora, câteva pietre aruncate și amenințări cu cuțitul”. În India, pe parcursul anului 1944 s-au înregistrat ciocniri între soldații negri și civili în apropierea taberei de odihnă de la Ranchi, în care au fost uciși șase indieni, iar câteva femei au fost violate.

Britanicii se consolau cu ideea că aceste tulburări erau mai puțin grave decât răscoala *tirailleurs-ilor* francezi negri, care avusese loc în același an la Thiaroye, lângă Dakar, sau decât revoltele batalioanelor din Force Publique, din Congoul belgian.

Comandanții erau totuși îngroziți de comportamentul avut pe câmpul de luptă de unele trupe coloniale, cum ar fi Regimentul Kings African Rifles, care, fiind întâmpinat pentru prima oară cu foc de armă de inamic, în Birmania, a rupt rândurile, sau cele două batalioane ale Diviziei 11 est-africane care au refuzat să traverseze râul Chindwin ca să ajungă în Birmania, spunând că „vom face tot ce ni se cere, dar mai departe nu mergem” Generalul de brigadă G.H. Creă raporta că, dată fiind nemulțumirea generală din rândurile formațiunilor africane, „avem noroc că am scăpat doar cu câteva scandaluri în locul unei revolte mai ample” ²⁷.

Este important să privim aceste remarci și incidente într-un context mai larg. Sute de mii de soldați africani și-au făcut datoria, muncind sau luptând ca infanteriști, cu destul curaj și oarecare eficacitate. Dar a le idealiza contribuția ar fi o nerozie. Ei nu aveau niciun interes personal ca Aliații să câștige, iar mulți dintre ei au luptat ca mercenari, provenind din societăți educate să asculte de stăpânii albi. Un ofițer din Rhodesia consemna cele întâmplate la înmormântarea soldaților africani căzuți la datorie, în pământul tare și pietros al Somalilandului:

Bietul meu caporal Atang, abnegația și modestia plină de sfială te-au caracterizat în viață... Cât te-ar întrista să știi că mormântul tău nu îngăduie unor ostași vlăguți să se odihnească... îl coboară încetîșor. Pătura pătată cu sânge e azvârlită într-o parte... Ultimul este Amadu, musulmanul [sic] care a murit ținând strâns iubita-i mitralieră Bren. De față sunt sergentul-major al companiei D și un grup de coreligionari. Doi coboară în groapă, cadavrul este luat de pe targă și dat lor, iar ei îl coboară încet... Cu o voce înaltă, răsunătoare, conducătorul grupului îndoliat intonează o veche rugăciune arabă pentru morți²⁸.

Această imagine sentimentală a contribuției supușilor coloniali contrastează vădit cu cea înfățișată de un sud-african negru, Frank Sexwale, care numea acest conflict „războiul albilor, un război britanic. Africa de Sud aparținea Marii Britanii; tot ce făcea un afrikaner²² era copiat de la stăpânul său, Marea Britanie” 29. Percepția lui Sexwale reflectă foarte bine indiferența manifestată de aproape toți compatrioții sau negri și metiși față de acest conflict, însă trece cu vederea complexitatea sentimentelor comunității albe din Africa de Sud. Prin tradiție, afrikanerii erau filogermani. Feldmareșalul Smuts, prim-ministrul Africii de Sud și prieten apropiat al lui Churchill, a înfrânt la limită o inițiativă parlamentară din 1939 prin care se

22 Descendent al coloniștilor olandezi sosiți în Africa de Sud în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (n.red.).

cerea declararea neutralității. După ce târase țara în război, Smuts s-a asigurat și că ea va avea o contribuție substanțială la cauza Aliților. A trebuit totuși să înfrunte de la început și până la sfârșit o puternică opoziție internă și nu a îndrăznit niciodată să introducă serviciul militar obligatoriu. Voluntarii albi au rămas în număr limitat, iar către sfârșitul lui 1940, la Johannesburg au avut loc demonstrații împotriva războiului. Unii pronaziști convinși au fost închiși pe durata conflictului, printre aceștia aflându-se și viitorul prim-ministru naționalist John Verster.

Marea Britanie s-a bucurat de o mai puternică susținere în Australia. În 1939, zeci de mii de voluntari au reacționat asemenea lui Rod Wells, care își spunea: „E război! Țara-Mamă are nevoie de ajutor... Să mergem și să le arătăm de ce suntem în stare”. 30 Trei divizii alcătuite din astfel de oameni au luptat cu cinste în Mediterana, lor alăturându-li-se mai târziu alte două, în campaniile din Noua Guinee și Pacific. Războiul a scos însă la iveală tensiunile politice și divergențele din societatea de la antipozi. Majoritatea celor 500.000 de americani care au trecut prin Australia între 1942 și 1945 i-au îndrăgit pe localnici, dar comandanții lor dezaprobau provincialismul australian, atitudinea răuvoitoare a sindicatelor, mai ales a celor din porturi, și presupusa lipsă de energie în participarea la război. MacArthur afirma îmbufnat că spiritul australian se tocise în cei 20 de ani de guvernare socialistă. La 26 octombrie 1942, corespondentul militar al ziarului *New York Times*, Hanson Baldwin, publica o critică virulentă la adresa australienilor:

Dificultățile firești în cazul unui război de coaliție au fost sporite în Australia de un factor de care se plâng australienii înșiși – problema muncitorilor. În opinia multor australieni, nu e nici urmă de îndoială că accentul pus de muncitorii australieni pe „drepturile” lor, hotărârea de a nu munci mai mult de un număr prestabilit de ore și de a se odihni sâmbăta după-amiaza și de sărbători, ca și atitudinea lor generală față de război și concepția lor cu

privire la război au stânjenit desfășurarea la capacitate maximă pe teritoriul Australiei a efortului de război al Națiunilor Unite. Cel mai bun termen pentru a descrie atitudinea muncitorilor din „țara de la antipodi” este cel de „suficientă”; mulți par mai interesați să-și păstreze privilegiile din vreme de pace.

Baldwin observa că, drept consecință a obstrucționismului practicat de sindicatele muncitorești australiene, soldații americani erau siliți să efectueze ei înșiși multe operații logistice și conchidea: „Mulți dintre noi, cetățeni ai unor țări democratice, iubitori pe timp de pace ai libertății personale și ai unui stil de viață liniștit, lipsit de griji, au uitat că războiul este un tiran, iar căile păcii nu sunt totuna cu cele ale războiului”. Remarcile lui au stârnit o adevărată furtună și puternice resentimente în Australia, însă ele se bazau pe cruda realitate, iar guvernul britanic era în asentimentul autorului. Mulți australieni au câștigat admirația lumii ca luptători, dar și mai mulți și-au exercitat privilegiul democratic de a se ține departe de război.

Și în Canada, participarea la campanii militare în străinătate a rămas o chestiune facultativă, armata ducând, drept consecință, o mare lipsă de infanteriști. Deși canadienii au jucat un rol important în campaniile din nord-vestul Europei și din Italia, în Bătălia Atlanticului și în bombardamentele strategice din Europa, Canada franceză a refuzat în bună măsură orice participare la conflict. „O seară oribilă la Montreal, unde canadienii de limbă franceză ne-au huiduit și ne-au scuipat, iar mai mulți de-ai noștri au fost dați afară din baruri”, scria un membru în devenire al RAF, care făcea parte dintr-un grup aflat în trecere prin regiune³¹. Participând la un sondaj în august 1942, 59% dintre canadienii de limbă franceză au declarat supărați că, în opinia lor, nu ar fi fost obligați să participe la război dacă țara lor nu ar fi făcut parte din Imperiul Britanic³².

În Orientul Mijlociu și Asia, unele popoare aflate sub

stăpânire străină s-au opus cu și mai multă înverșunare conflictului. Soarta regimurilor german, italian și japonez nu le interesa decât vag, ele alegând pur și simplu să-i considere potențiali aliați pe dușmanii opresorilor coloniali. Britanicii exercitau un control *de facto* asupra Egiptului, dar nu ca asupra unei posesiuni coloniale propriu-zise, ci apelând la interpretarea draconică a unui tratat militar bilateral. Mulți, de fapt majoritatea egiptenilor, susțineau în mod pasiv Axa, iar regele Farouk considera înfrângerea Marii Britanii drept o certitudine. Un ofițer al armatei lui, căpitanul Anwar Sadat, pe atunci în vârstă de 22 de ani, fiul unui funcționar guvernamental care avea să ajungă președintele Egiptului, scria: „Dușmanul nostru era mai ales, dar nu numai, Marea Britanie”. 33 În 1940, Sadat s-a dus la generalul Aziz el-Masri, inspectorul general al armatei și cunoscut simpatizant al Axei, și i-a spus: „Suntem un grup de ofițeri care doresc să înființeze o organizație în scopul alungării britanicilor din Egipt”. 34

În ianuarie 1942, pe străzile orașului Cairo, demonstranții strigau: „Înainte, Rommel! Trăiască Rommel!” Palatul regal a fost încercuit de soldați și blindate britanice până când Farouk a cedat pretențiilor Marii Britanii. În vara aceea, ofițerii armatei egiptene așteptau cu nerăbdare eliberarea lor de către Rommel și Afrika Korps. Ei au fost încântați de sosirea la Cairo a doi spioni germani, Hans Eppler și încă un bărbat, cunoscut drept „Sandy”. Ce dezamăgire însă pentru căpitanul Sadat când a văzut comportamentul frivol al celor doi agenți, pe care i-a găsit locuind într-o casă-ambarcațiune pe Nil, la o celebră dansatoare din buric, Hikmet Fahmy. Iată ce scria el: „Cred că surprinderea mi se citea pe față, pentru că Eppler m-a întrebat râzând: «Unde ai vrea să locuim? într-o tabără militară britanică?»” Germanul l-a asigurat că în Hikmet Fahmy se poate avea „deplină încredere”. El și colegul lui își petreceau nopțile în beții la clubul Kitkat și schimbau sume mari în bancnote britanice contrafăcute

printr-un evreu care se spunea că practică un comision de 30%. Sadat avea să scrie mai târziu, cu antisemitismul dezinvolt al poporului său: „Nu eram deloc surprins că un evreu face un astfel de serviciu naziștilor, deoarece știam că un evreu ar face orice dacă prețul e corect”. Britanicii au arestat întreaga rețea și au înăbușit opoziția internă fără mari dificultăți. Nu au reușit să idealizeze însă în mod credibil rolul jucat de Egipt în tabăra Aliaților.

În partea asiatică a Imperiului Britanic s-au manifestat cele mai evidente disensiuni pe tema loialităților. În 1939, demonstrațiile împotriva războiului organizate de naționaliștii din Malaya au fost crunt înăbușite de autoritățile coloniale. Un funcționar indian din administrația civilă locală spunea că, „deși rațiunea i se revolta categoric, simpatiile lui se îndreptau instinctiv spre japonezii care luptau împotriva anglo-saxonilor” 35. Liderul naționalist indian Jawaharlal Nehru scria: „Este evident că indianul obișnuit simte față de britanici o asemenea aversiune, încât ar privi cu simpatie orice atac asupra lor”. 36 O parte dintre compatrioții lui se delectau văzând spectacolul asiaticilor care puneau pe fugă trupele navale și terestre ale albilor. „Eram îmbătați de fericire că britanicii mâncau o asemenea bătaie de la germani”, spunea dr. Kashmi Swaminadhan³⁷. „Iar asta în ciuda faptului că suntem împotriva lui Hitler”. Lady Diana Cooper scria înainte de catastrofa din 1942: „Nu văd niciun motiv pentru care cei 85% chinezi și cei 15% indieni și musulmani câți sunt în Singapore ar dori să lupte, așa cum fac cockneyii²³, *împotriva* unor oameni de aceeași culoare cu ei și *pentru* dragii de englezi”. 38 Într-adevăr, puțini au făcut asta.

În Malaya și Birmania, noii conducători au reușit să-și asigure serviciile multor localnici și pe ale câtorva indieni care nu simțeau nicio loialitate față de britanicii alungați. Trebuie citat însă și exemplul unui învățător indian, P.G. Mahindasa, care predă la școala engleză din

23 Locuitori din estul Londrei (n.red.).

colonia Malacca. Iată ce scria el înainte să fie executat de japonezi pentru că ascultase postul de radio BBC: „Am prețuit întotdeauna sportivitatea britanicilor, justiția și administrația lor ca pe cele mai bune lucruri dintr-o lume imperfectă. Sunt bucuros să mor pentru libertate. Dușmanii mei nu vor reuși să pună stăpânire pe sufletul meu. Îi iert pentru ceea ce sunt pe cale să facă fragilului meu trup. Dragilor mei băieți spuneți-le că dascălul lor a murit cu zâmbetul pe buze”. 39 În Malaya, comunistul chinez Chin Peng, care va ajunge să conducă violenta mișcare antibritanică de independență, remarcă ironia faptului că guvernul recunoscător îl răsplătise cu Ordinul Imperiului Britanic pentru că susținuse terorismul și îi omorâse pe malaezii care colaboraseră cu japonezii.

La început, mulți locuitori ai Birmaniei, Malayei și Indiilor de Est Olandeze, împreună cu destui filipinezi i-au primit călduros pe japonezi, ca pe niște eliberatori. Foarte curând însă, până și dușmanii înfocați ai imperialismului european au fost dezamăgiți de aroganța și brutalitatea instituționalizată a noilor stăpâni. Exemplele abundă: la construcția celebrei magistrale feroviare din Birmania, numărul localnicilor morți l-a depășit cu mult pe cel al prizonierilor de război aliați. Din aproape 80.000 de malaezi trimiși să lucreze ca sclavi, aproape 30.000 și-au pierdut viața, față de 14.000 de albi. Această legătură feroviară i-a costat viața pe alți 100.000 de birmani, indieni și chinezi. Când la Nieke, la granița dintre Birmania și Thailanda, a izbucnit o epidemie de holeră, care a îmbolnăvit mulți indieni tamil aduși la muncă silnică, japonezii au dat foc unei cazărmi care adăpostea 150 de bolnavi. În alte regiuni, orice bărbat sau femeie care nu plăcea invadatorilor era tratat cu o cruzime sadică. Sybil Kathigasu, soția catolică a unui plantator din Perak, a fost torturată în închisoarea din Taiping, iar fiica ei, atârnată de o creangă deasupra unui foc. Făcându-i de rușine, femeia a izbutit să-i convingă să elibereze copilul, dar ea a rămas schilodită pe viață în urma torturilor.

Pe durata războiului, cel puțin cinci milioane de oameni din Asia de Sud-Est și-au pierdut viața, mulți dintre ei în Indiile de Est Olandeze, fie de mâna japonezilor, fie ca rezultat al foametei izbucnite după ce guvernul de la Tokio a rechiziționat alimentele și recolte ca să-și hrănească propriul popor. Prețul orezului a crescut vertiginos, în timp ce recoltele au scăzut cu o treime. Ca înlocuitor, oamenii au început să cultive tapioca. Scriitorul Samad Ismail nota plictisit în 1944: „Toată lumea simte afecțiune pentru tapioca; îmbrățișează, savurează și slăvește tapioca; nu se mai vorbește decât despre tapioca, în bucătărie, în tramvai, la nuntă – tapioca, tapioca și iar tapioca”. Dacă alimentația pe bază de tapioca umplea stomacul, ea nu rezolva problema deficitului cronic de vitamine, care a devenit specifică societăților aflate sub ocupație japoneză. Foametea, mai mult decât orice alt factor, a dus la înstrăinarea acestor popoare de Sfera de Coproșperitate a

Asiei Mari patronată de Tokio, în ciuda faptului că toate îi detestau pe foștii lor stăpâni europeni.

2. India: momentul de dizgrație

India aflată sub ocupație britanică, așa cum o caracterizau naționaliștii, a cunoscut în perioada războiului mari tulburări și greutăți. Bijuteria coroanei imperiale britanice, care, în Asia, era întrecută doar de China din punctul de vedere al populației și suprafeței, a devenit un uriaș furnizor de textile și echipament pentru Aliați. India a produs un milion de păături pentru uzul Armatei Britanice – din lâna a 60 de milioane de oi – plus 41 de milioane de uniforme militare, două milioane de parașute și 16 milioane de perechi de bocanci. Pe Churchill îl înfuria mereu faptul că sumele pe care Marea Britanie le datora Indiei pentru mărfurile livrate creșteau spectaculos, odată cu producția. „Winston bolborosea întruna”, scria Leo Amery, secretar de stat pentru India, la 16 septembrie 1942, „că e monstruos să se aștepte de la noi nu doar să apărăm India și apoi să trebuiască să plecăm, ci să mai și plătim sute de milioane pentru acest privilegiu”. 40

Dar puteau indienii să refuze să fie apărați? Înainte de izbucnirea conflictului, cererile de autoguvernare și independență ale naționaliștilor deveniseră foarte vehemente, fiind sprijinite cu entuziasm de majoritatea hindusă. Excepție făceau așa-numitele state princiare. Teritoriile maharajahilor supraviețuiau ca niște fiefuri feudale, ale căror conducători știau precis că, odată India ajunsă pe mâinile indienilor, privilegiile lor vor fi anulate. Ei erau stâlpii de susținere ai hegemoniei britanice, care, la rândul său, o garanta pe a lor. În alte regiuni însă, aproape că nu exista hindus educat care să nu își dorească plecarea britanicilor. Întrebarea era când se va produce ea. Izbucnirea războiului a determinat câteva figuri influente să susțină că lupta pentru independență ar trebui amânată până după înfrângerea răului celui mai mare – fascismul. Veer Damodar Savarkar, deși naționalist, a sugerat în mod pragmatic că poporul său ar trebui să profite de ocazie ca să capete cunoștințe militare și industriale ce se vor dovedi inestimabile pentru o Indie liberă⁴¹.

Liga Membrilor Radicali ai Partidului Congresului susținea că o participare activă la război „nu ar ajuta imperialismul britanic, ci, dimpotrivă, l-ar slăbi prin dezvoltarea și consolidarea forțelor antifasciste din Anglia și Europa”. La fel și M.N. Roy: „Acesta nu este un război al Angliei. Este un război pentru viitorul lumii. Dacă se întâmplă ca guvernul britanic să fie implicat în conflict, de ce s-ar rușina luptătorii pentru libertatea omului să-l felicite deschis pentru atitudinea lui meritorie? Vechea zicală că necazurile îi apropie pe oameni nu este cu totul lipsită de sens. Dacă a fost justificată încheierea de către guvernul sovietic a unui pact de neagresiune cu Germania nazistă, de ce nu ar fi permisă o susținere a guvernului britanic de către luptătorii pentru libertatea Indiei, câtă vreme Marea Britanie este angajată în războiul contra fascismului?” ⁴² Unii dintre compatrioții lui împărtășeau punctul de vedere al locotenentului A.M. Bose, nepotul

celui mai celebru om de știință indian și o figură cosmopolită, care călătorise mult prin Europa. Iată ce îi scria Bose unui prieten britanic: „Sunt acum de trei ani în armată, fiindcă am vrut să îmi fac și eu datoria și să lupt cu naziștii”. 43

Câteva sute de indieni, mândri purtători ai unor nume precum „Tiger” Jaswal Singh, Piloo Reporter, „Jumbo” Majundan și Miroo Engineer, au pilotat avioanele Forțelor Aeriene Indiene; Engineer, care mai avea trei frați piloți, și-a dus odată o prietenă să zboare cu aparatul lui. Cu toate că indienii purtau aceeași uniformă și adoptaseră același limbaj ca frații lor din RAF, aveau uneori de suferit din pricina rasismului ofițerilor britanici, care îi numeau „*blackies*”²⁴. Pilotul de vânătoare Mahender Singh Puji a fost uluit când, în drum spre Marea Britanie, nava lui a făcut escală în Africa de Sud: „Am fost șocat să văd cum sunt tratați acolo indienii și africanii. Eu și colegii mei am fost foarte furioși”. În Anglia și, ulterior în Deșertul Vestic, el nu a reușit să se obișnuiască cu mâncarea britanică, hrănindu-se în principal cu ouă, biscuiți și ciocolată. Indienii știau că sunt priviți de comandanți drept piloți de categorie inferioară, refuzându-li-se cele mai bune aparate și cele mai palpitante misiuni, dar au contribuit semnificativ la succesul campaniei din Birmania, din 1944 – 1945, efectuând mii de misiuni de recunoaștere și atac la sol în sprijinul Armatei a XIV-a.

Alți indieni însă au adoptat față de război o atitudine mai nuanțată și mai precaută. Chakravarthi Rajagopalachari, lider al Partidului Congresului și premier al statului Madras, spunea în iunie 1940 că ar putea părea o meschinărie să evoci probleme interne când Marea Britanie este în toiul unei lupte pe viață și pe moarte cu un dușman nemilos. „Cu toate acestea, fiecare națiune are o viață proprie, de care trebuie să se îngrijească... Nu servim cauza civilizației uitând de drepturile noastre. Nu le suntem de folos Aliaților acceptând să fim o națiune

24 Negrișori (n.trad.).

aservită. Din contră, o astfel de supunere i-ar ajuta pe germani”. 44

Nehru, într-o scrisoare trimisă din celula pe care o ocupa frecvent, îi atrăgea atenția viceregelui Indiei, lordul Linlithgow, că susținătorii lui se abținuseră deseori de la acțiuni împotriva Raj-ului: „În vara lui 1940, când Franța căzuse și Anglia era în fața unui mare pericol, Congresul... a evitat în mod deliberat [o acțiune directă], deși aceasta era imperioasă... deoarece nu dorea să profite de o situație internațională tensionată sau să încurajeze în vreun fel agresiunea nazistă”. 45 în ziua următoare atacului de la Pearl Harbor, el scria ceva asemănător: „Dacă aș fi întrebat de partea cui mă situez în acest război, aș răspunde fără ezitare că de partea Rusiei, Chinei, Americii și Angliei”. Pentru Nehru însă, exista un impediment important: Churchill refuza să acorde Indiei independența. În consecință, Nehru afirma că „nici nu se pune problema ca eu să dau vreun ajutor Marii Britanii. Cum să lupt pentru un lucru, libertatea, care îmi este refuzat? Politica Marii Britanii în India pare a fi să-i terorizeze pe oameni pentru ca, în disperare, aceștia să-i caute protecția” 46.

După intrarea Japoniei în război, Mahatma Gandhi a cerut plecarea imediată a britanicilor, astfel încât India să fie o țintă mai puțin atractivă pentru o eventuală invazie. În 1942, mișcarea naționalistă „*Quit India*”²⁵ a dobândit o largă susținere și a instigat populația la revoltă. Partidul Congresului a trecut de la o strategie de necooperare la una de respingere totală a guvernării britanice. La 21 ianuarie, lordul Linlithgow raporta la Londra: „Există o potențială coloană a cincea, amplă și periculoasă, în Bengal, Assam, Buhar și Orissa, iar... potențialul de simpatie și activitate în favoarea inamicului în estul Indiei este enorm”. 47 Naționaliștii au fost surprinși să constate că, și în acest moment de mare criză în ceea ce privește destinul posesiunilor britanice din Orient, puterea imperială refuza să negocieze. Majoritatea liderilor

25 Părășiți India (n.trad.).

Congresului erau la închisoare, unii pentru o perioadă îndelungată; Gandhi însuși a fost eliberat abia în 1944 din motive de sănătate. S-au declanșat violențe, mai cu seamă în Bombay, în Provinciile Răsăritene Unite și în Bihar, sub forma unor atacuri împotriva simbolurilor Raj-ului – clădiri guvernamentale, căi ferate, oficii poștale – și a unor acte de sabotaj.

În august 1942, au izbucnit revolte spontane după ce Sir Stafford Cripp a eșuat în misiunea de a convinge Partidul Congresului să renunțe la revendicările politice până la încheierea conflictului. Britanicii au restabilit ordinea prin măsuri de o considerabilă duritate, viceregele fiind la un pas să ordone mitralierea din aer a disidenților, lucru pe care el însuși îl descria, doar pe jumătate ironic, drept „o palpitantă abatere de la tradiție” 48. Cei găsiți vinovați de rebeliune au fost pedepsiți în public prin biciuire, împotriva demonstranților fiind trimiși zeci de mii de soldați și polițiști înarmați cu bâte de bambus. Există informații credibile conform cărora polițiștii din zonele afectate de tulburări au violat, individual sau în grup, femeile pe care le arestaseră. Alte câteva sute de demonstranți au fost împușcați și multe case, incendiate.

În unele părți din nord-vestul Indiei, vreme de câteva luni a domnit teroarea. La 29 septembrie, în Midnapore, de pildă, o procesiune condusă de o femeie în vârstă de 73 de ani, pe nume Matongini Hazra, s-a îndreptat spre clădirea tribunalului din Tamluk. Ferventă adeptă a lui Gandhi, ea ispășise deja o pedeapsă cu închisoarea de șase luni pentru că demonstrase în fața viceregelui. Acum, cu un steag în mână și însoțită de mai multe femei care suflau în cochilii de scoici, s-a apropiat de cordonul alcătuit din soldați și polițiști care păzea tribunalul. Când aceștia au deschis focul și un glonte a nimerit-o în mâna stângă, femeia a trecut steagul în dreapta. A mai fost lovită o dată, după care un al treilea glonte a nimerit-o drept în tâmplă. Printre cei uciși înainte ca demonstranții să se împrăstie s-au numărat și trei adolescenți.

Pe termen scurt, represiunea a izbutit să restabilească ordinea. Armata indiană a rămas loială aproape în totalitate. Doar cei mai miopi dintre imperialiștii britanici nu au văzut însă că guvernanții pierduseră sprijinul celor guvernați. Politicienii atenți s-au simțit jenați de faptul că, în 1942, în toiul unui război împotriva tiraniei, în jur de 50 de batalioane – mai multe decât cele care luptau împotriva japonezilor – a trebuit să fie trimise pentru a menține controlul intern asupra Indiei. S-ar putea afirma că au existat numeroase obiecții de ordin practic împotriva trecerii puterii în mâinile Partidului Congresului într-un moment în care amenințarea japoneză era iminentă. Dar faptul că, pentru a nu pierde India, au fost necesare nu doar măsuri de respingere a invadatorilor străini, ci și măsuri extraordinare de administrare a țării ca o națiune ocupată, nu ca un cobeligerant binevoitor a fost unul printre cele mai întunecate aspecte ale comportamentului avut de britanici în vremea conflictului. Unele dintre măsurile de reprimare adoptate în India au fost similare ca natură, dacă nu și ca amploare, celor luate de Axă în țările ocupate. Informațiile privind abuzurile comise de forțele de ordine au fost ascunse de cenzura militară.

Britanicii din India au manifestat un rasism plin de nonșalanță și, în unele momente, o brutalitate care i-a făcut pe martorii mai sensibili să se declare scârbiți. Sergentul Clive Branson, născut în India, fusese artist pe timp de pace și făcuse parte din Brigada Internațională comunistă care luptase în Spania. Iată ce scrie el despre comportamentul compatrioților săi: „Idioții ăia din armata regulată... îi tratează pe indieni într-un mod care nu doar că te face să te îngrijorezi cu privire la viitor, dar te și umple de rușine că ești unul de-ai lor... Niciodată, niciunul dintre noi nu... va uita sărăcia incredibilă, de nedescris în care îi găseam pe oameni pretutindeni unde mergeam”. Dacă cei de acasă ar cunoaște adevărul, spunea Branson, „s-ar isca un scandal monstruos – fiindcă astfel de condiții

sunt întreținute în numele britanicilor”. 49

Au existat nemulțumiri și în rândurile Armatei Indiene, mai ales în legătură cu faptul că soldaților băștinași li se asigurau condiții inferioare celor de care beneficiau colegii lor britanici. Un grup de soldați s-a adresat în scris comandantului lor: „În ochii lui Mahatma Gandhi, toți suntem egali, dar dumneavoastră plătiți un soldat britanic cu 75 de rupii, iar unul indian, doar cu 18 rupii”. 50 Un alt soldat se plângea: „Un subadar²⁶ indian salută un soldat britanic, dar soldatul britanic nu salută un subadar indian. De ce?” Indienii nu au fost singurele victime ale guvernării cu mână de fier a Raj-ului. În decembrie 1942, 2115 civili japonezi erau ținuti în lagărul de la Purama Quila, din apropiere de Delhi, în condiții scandaloase, de mizerie și privațiuni. Până la sfârșitul acelui an, 106 dintre ei au murit, unii de beri-beri și dizenterie. Imperiul japonez patronase atrocități și mai mari, săvârșite la o scară mult mai amplă. Cu toate acestea, moartea deținuților de la Purama Quila a pus într-o lumină proastă atât competența, cât și omenia britanicilor.

Americanii, de la președinte în jos, nu i-au iertat niciodată cu adevărat pe Churchill și ai lui pentru maniera în care popoarele din regiune au fost exceptate de la răsunătoarele promisiuni de libertate consfințite în Carta Atlanticului. Soldații americani detașați în India – unde au efectuat misiuni de legătură și logistice, au antrenat trupele chineze și au pilotat bombardiere în operațiuni contra japonezilor – s-au înspăimântat de tratamentul administrat de britanici localnicilor, considerând că purtarea lor era mult mai omenoasă. Indienii nu erau la fel de convinși. Cineva a trimis ziarului *Statesman* o scrisoare în care denunța cu aceeași vehemență comportamentul americanilor și pe cel al britanicilor, descriindu-i fără menajamente drept „plini de boli venerice și seducători de

26 Grad în armata indiană inferior unui ofițer, dar superior unui subofițer, echivalent celui de căpitan din armata britanică (n.trad.).

femei” 51. Britanicii calificau drept ipocrite și arogante criticile aduse guvernării lor de către un aliat care promova în țara lui segregarea pe motive rasiale.

Majoritatea colegilor politici ai prim-ministrului britanic recunoșteau că era inevitabil ca Indiei să i se acorde curând independența și ezitau numai în privința alegerii momentului. Bătrânul imperialist victorian rămânea însă de neclintit. Se agăța de iluzia că măreția Imperiului se datora în bună măsură stăpânirii Indiei și era dezgustat de ceea ce considera a fi o trădare din partea politicianilor indieni care căutau să exploateze poziția vulnerabilă în care se găsea Marea Britanie și, uneori, se bucurau de nenorocirile ei. Pe parcursul întregului conflict, Churchill a vorbit și a scris despre indieni cu un dispreț moștenit în urma singurului său contact avut cu ei, în calitate de tânăr subofițer de cavalerie în secolul al XIX-lea. Politicile promovate de el în India au fost lipsite de compasiunea care îi caracteriza în general stilul de conducere.

Până în toamna lui 1942, fuseseră întemnițați peste 30.000 de membri ai Partidului Congresului, inclusiv Gandhi și Nehru. Însă comportamentul britanicilor față de disidenții din imperiul lor a fost incomparabil mai omenos decât cel rezervat de tabăra adversă dușmanilor interni și națiunilor subjugate. Spre exemplu, Anwar Sadat a fost închis pentru implicarea lui în conspirația cu spionii germani de la Cairo, însă a fost păzit cu atâta nepăsare, încât a reușit să evadeze de două ori; după a doua evadare, petrecută în 1944, Sadat a rămas în libertate, dar a stat ascuns până la încheierea ostilităților. În India, Nehru era liber să scrie scrisori, să se bucure de cărțile preferate, cum ar fi *Republica* lui Platon, și să joace badminton, în timpul unei detenții relativ privilegiate. Cu toate acestea, liderul politic indian, în vârstă de 52 de ani, a slăbit mult și a resimțit privarea de libertate la fel de intens ca orice alt deținut. Într-o scrisoare, el îi cere lui Betty, soția lui, să nu-i mai trimită lucrarea lui Bradley *Shakespearean Tragedy*

„fiindcă este deja destulă tragedie în jur” 52.

Unii naționaliști considerau că ar trebui luate măsuri drastice pentru alungarea britanicilor. În 1940, Subhas Chandra Bose, președintele Partidului Congresului, a cerut să se inițieze o campanie de nesupunere civică. Când Gandhi a respins ideea, Bose și-a dat demisia și a plecat la Berlin prin Kabul. Odată ajuns în Germania, a format o mică „Legiune Indiană” din soldați luați prizonieri în Deșertul Vestic, care au servit cu cinste Reichul. În vara lui 1943, Bose s-a întors în Asia de Sud-Est. Japonezii au acordat de formă „guvernului indian provizoriu” 53, condus de el, o reședință în insulele Andaman și Nicobar, iar nu după mult timp, Bose a început să atragă mulțimi numeroase la întrunirile publice pe care le organiza sub auspiciile japonezilor. În uniformă și cu cizme înalte, el le vorbea în termeni care aminteau de chemarea la sacrificiu, muncă, lacrimi și sudoare lansată pe vremuri de Churchill. Recruții Armatei Naționale a Indiei (INA), le spunea el ascultătorilor, trebuie să înfrunte „foamea, setea, privațiunile, marșurile forțate și moartea. Abia după ce veți trece de aceste încercări, veți avea libertatea”. Soldații INA îl numeau pe Bose *Netați* - „Conducător Stimat”. Unul dintre aceștia, locotenentul Shiv Singh, spunea următoarele: „După ce am fost capturați la Hong Kong, generalul Mohan Singh și Bose au spus... «ați luptat pentru o sumă de bani foarte mică, acum veniți și luptați pentru țara voastră». Ne-am oferit voluntari, fără să fim obligați... îl consideram pe *Netați*... liderul numărul unu, mai presus de Gandhi”. 54

Bose a alcătuit și o brigadă de femei, numită Regimentul Răni din Jhansi, în cinstea unei eroine a răscoalei din 1857 împotriva britanicilor, și a condus-o personal de la Rangoon la Bangkok. Una dintre ele spunea într-o emisiune la radio: „Nu sunt un soldat-păpușă sau soldat doar cu numele, ci soldat în toată puterea cuvântului”. 55 Un contingent de 500 de astfel de femei-soldat a ajuns, la sfârșitul anului 1943, din Malaya în

Birmania, unde, spre marea lor dezamăgire, au fost puse să-i îngrijească pe răniți. Unitățile de bărbați au fost trimise să lupte împotriva armatei lui Slim, în Assam și Birmania. Un soldat, RK. Basu, avea să spună mai târziu: „Nu credeam că INA chiar va câștiga, dar credeam în INA”. 56 Două dintre regimentele INA au primit numele de Gandhi și Nehru. Între discursul lui Bose și contribuția efectivă a Armatei Naționale Indiene la efortul de război al Axei era însă o prăpastie uriașă. Când soldații acesteia, slab înarmați, au fost trimiși în luptă, protectorii lor japonezi i-au tratat cu dispreț, puțini arătându-se dornici să participe cu adevărat la luptă. Unii soldați din trupele imperiale i-au împușcat pe loc pe prizonierii din INA, însă britanicii erau jenați de însăși existența acestei armate de renegați și uluiți să constate că mulți indieni îl considerau pe Bose un erou, lucru valabil și astăzi.

Cea mai rușinoasă pată pe obrazul Raj-ului, poate chiar al întregului efort britanic de război, a fost foametea care a bântuit în Bengal în 1943 - 1944. Pierderea Birmaniei priva India de 15% din resursele ei alimentare. Când regiunea a fost lovită de o serie de inundații și cicloane - catastrofe naturale la care Bengalul de Est este încontinuu supus din cauza altitudinii joase - care au distrus recoltele din 1942, populația a început să sufere grozav de foame. Multe mijloace de transport au fost și ele distruse, îngreunând și mai mult aprovizionarea cu alimente. Un pescar bengalez pe nume Abani s-a numărat printre milioanele de oameni care și-au pierdut mijloacele de trai. „Nu ne permiteam să cumpărăm o plasă... Cămătarul nu voia să ne dea un împrumut. Nici el însuși nu avea bani. Bunurile familiei noastre fuseseră distruse de inundații: din opt vaci, am salvat doar una”. 57 În decembrie, oamenii începuseră deja să moară, în anul următor, situația a devenit catastrofală. În octombrie 1943, un voluntar pe nume Arangamohan Das raporta din bazarul Terapekhia, situat pe malul râului Haldi: „Am văzut acolo cam 500 de nevoiași de ambele sexe, niște

schelete aproape dezbrăcate. Unii cerșeau de mâncare... de la trecători, alții tânjeau după mâncare cu priviri care îți făceau milă, alții zăceau pe margine în pragul morții, nemaiavăd energie nici măcar să respire, și chiar am avut ghinionul să văd opt oameni dându-și ultima suflare". 58

Cenzura a interceptat scrisoarea unui soldat indian înfuriat de experiența trăită în permisie: „Ne întoarcem în satele noastre și descoperim că mâncarea e rară și foarte scumpă. Nevestele noastre au apucat-o pe căi greșite, iar pământurile ne-au fost luate prin înșelăciune. De ce Sarkar [guvernul] nu face *acum* ceva în privința asta în loc să vorbească despre reconstrucția de după război?" 59 într-adevăr, de ce? Guvernul britanic a refuzat să trimită puținele nave de transport de care mai dispunea pentru a combate foametea. La început, secretarul de stat pentru India, Leo Amery, a adoptat o atitudine nepăsătoare. Dar chiar și atunci când și-a exercitat influența în favoarea unei intervenții, prim-ministrul și cabinetul lui au rămas insensibili, în 1943, numărul curselor către destinații din Oceanul Indian a fost redus cu 60%, navele fiind utilizate în operațiuni militare, la ajutorarea Rusiei și la protecția convoaielor din Atlantic. Cabinetul britanic nu a furnizat decât 25% din cantitatea de alimente cerută de Delhi. În martie 1944, Churchill aplauda refuzul ministrului de război de a pune la dispoziție navele necesare transportului alimentelor: „O concesiune făcută unei țări... le încurajează și pe celelalte să ceară. [Indienii] trebuie să învețe să aibă singuri grijă de ei, așa cum am învățat și noi... Nu ne permitem să trimitem nave doar ca să facem un gest de bunăvoință". 60 Câteva luni mai târziu, spunea că „nu există niciun motiv pentru care toate părțile Imperiului Britanic să nu simtă lipsurile așa cum le simte Țara-Mamă" 61.

Alimentația britanicilor rămânea însă incomparabil mai bogată decât cea a indienilor. Bengalezii descriu senzația de foame printr-o expresie - *payter jala* - care înseamnă „ardere a burții", iar în 1943 și 1944, mulți au

simțit asta. Gourhori Majhi din Kalikakundu avea să spună mulți ani mai târziu: „Toată lumea era înnebunită de foame. Când găseai ceva, îl smulgeai imediat și îl mâneai pe loc. În familia mea erau zece persoane; stomacul îmi chiorăia. Cine ți-e frate, cine ți-e soră – nu se mai gândea nimeni la așa ceva. Toată lumea se întreba: cum voi supraviețui?... Nu mai rămăsese fir de iarbă pe câmp”. Multe femei au recurs la prostituție, iar unele familii și-au vândut ficele proxeneților.

Chiar și în aceste împrejurări extreme, nu s-au raportat acte de canibalism de tipul celor petrecute în Rusia, dar au fost multe cazuri de infanticid. În ziarul *Biplabi* apărea pe 5 august 1943 următoarea informație: „În satul Sapurapota... un țesător musulman nu a mai putut să-și întrețină familia și, înnebunit de foame, și-a luat lumea în cap. Soția lui credea că s-a înecat... După ce, timp de câteva zile, nu a putut să-și hrănească cei doi băieți, femeia nu a mai îndurat să-i vadă suferind. [La 23 iulie] i-a dat drumul băiatului celui mai mic, lumina ochilor ei, în apele înspumate ale Kasaiului. A încercat să-și trimită și fiul cel mare pe urmele tatălui său, dar acesta a țipat și s-a agățat de ea... Femeia a găsit altă cale de a amuți foamea care îi topea copilul. Cu brațe slăbite, a săpat o groapă și l-a aruncat în ea. Tocmai când încerca să-l acopere cu pământ, un trecător a auzit țipetele băiatului și a smuls sapa din mâna mamei. Un hindus [dintr-o castă inferioară] i-a promis că îi va crește fiul, iar mama a plecat, cine știe unde. Poate că și-a găsit liniștea alături de soțul ei, în torentul rece al râului Kasai”. 62

S-au înregistrat frecvente epidemii de holeră, oamenii murind pe străzile și în parcurile marilor orașe. La mijlocul lui octombrie 1943, numărul morților crescuse la Calcutta de la 600, cifra lunară obișnuită, la 2000. Cumnata lui Jawaharlal Nehru scria dintr-un centru de ajutorare despre „bebeluși rahitici, cu brațe și picioare ca niște bețe; mame cu chipuri zbârcite, care alăptau; copii cu fețe umflate și ochii înfundați în orbite din pricina lipsei

hranei și somnului; bărbați epuizați, niște schelete ambulante cu toții” 63. Femeia era îngrozită de „expresia de resemnare obosită din ochii lor. Îmi rănea sufletul așa cum nu reușise să o facă vederea trupurilor aflate în suferință”. În octombrie, Wavell, ajuns vicerege al Indiei, a trimis soldați cu ajutoare pentru victimele foametei. Ulterior, eforturile guvernului în această direcție s-au intensificat, însă cel puțin un milion – poate chiar trei milioane – de oameni își pierduseră viața, iar daunele politice erau imense. Nu există nicio îndoială în privința dificultăților logistice întâmpinate de britanici în stăvilirea consecințelor unui dezastru natural, în paralel cu participarea la un război de mare anvergură, dar Churchill a răspuns apelurilor tot mai insistente și mai stăruitoare venite din partea lui Wavell cu o nepăsare brutală, care a marcat pentru totdeauna relațiile anglo-indiene.

La 18 septembrie 1943, Nehru scria din închisoare: „Informațiile care sosesc din Bengal sunt năucitoare. Ajungem să ne obișnuim cu orice, cu orice suferință și nenorocire umană... Simt tot mai mult că, dincolo de greșeli și ezitări, e ceva mai profund... prăbușirea structurii economice a Bengalului”. 64 La 11 noiembrie adăuga: „Foametea din Bengal este epitaful guvernării și înfăptuirilor britanice în India”. Churchill a refuzat cu încăpățănare să facă vreo concesie naționaliștilor, respingând obiecțiile americanilor și ale protejaților lor chinezi. Leo Amery era îngrozit de afirmațiile delirante ale lui Churchill: „Cabinetul... [lui Winston] spunea adevărate prostii, mai întâi de toate tratându-l pe Wavell ca pe un individ care caută să iasă în față cu orice preț, apoi spunând ce handicap este India pentru apărare și cât s-ar bucura să i-o poată ceda președintelui Roosevelt”. 65

Cu toate acestea, puțini britanici, luptând ei înșiși pentru supraviețuire, au fost deranjați de alienarea indienilor sau de represiunea imperială. Ei se bucurau la gândul că marea Armată Indiană, numărând patru milioane de oameni, rămânea credincioasă Raj-ului.

Diviziile de indieni au contribuit semnificativ la campaniile din Africa Orientală, Irak, Africa de Nord și Italia și au jucat rolul principal în luptele din 1944 - 1945 pentru Assam și Birmania. Politica britanică din perioada războiului ar putea fi considerată un succes prin prisma faptului că, până în 1944 - 1945, tulburările fuseseră aproape complet reprimare, iar grevele și actele de sabotaj se împuținaseră. Posteritatea reține însă ironia acestei situații: în timp ce luptau contra Axei în numele libertății, britanicii, pentru a păstra India, guvernau fără asentimentul poporului acesteia și adoptau metode specifice totalitarismului.

Tratamentul aplicat de britanici popoarelor de pe cuprinsul Imperiului lor a fost omenos după standardele germane sau japoneze; nu au avut loc nici execuții arbitrare, nici masacre. India nu a fost însă unica posesiune colonială în care exigențele impuse de situația existentă au servit drept justificare pentru acte de neglijență, cruzime și nedreptate. În 1943, foametea a bântuit și în Kenya, în Tanganika și în Somalilandul britanic. În diverse momente, lipsa hranei a provocat revolte violente la Teheran, Beirut, Cairo și Damasc. Dacă ele au fost cauzate de împrejurări, autoritatea imperială s-a dovedit parcimonioasă în privința alocării resurselor necesare diminuării efectelor negative. Deși guvernarea britanică a fost reflexia unui autoritarism mai degrabă moderat decât absolut, acest lucru nu a fost suficient ca să asigure susținerea - mai ales susținerea indienilor - necesară păstrării hegemoniei imperiale. Singurul argument oarecum plauzibil în favoarea guvernării britanice din India din perioada războiului este că țara era atât de întinsă și avea un asemenea potențial de nesupunere, încât orice act de indulgență față de disidența internă ar fi putut însemna pierderea iremediabilă a controlului în avantajul Axei. Experiența comună a frontului a născut un sentiment de camaraderie între soldații britanici și cei din colonii, albi, mulatri și negri

deopotrivă. Dar tensiunea războiului, departe de a întări legăturile dintre părțile componente ale imperiului, cum le plăcea șovinilor britanici să afirme, le-a slăbit dramatic.

Liderii Marii Alianțe înfățișau războiul drept o luptă pentru libertate împotriva oprimării, o luptă a binelui contra răului. În secolul al XXI-lea, puțini oameni informați, chiar și dintre cetățenii fostelor colonii, se mai îndoiesc de meritul cauzei Aliaților, de ceea ce a avut de câștigat omenirea din înfrângerea Axei. Pare însă esențial să recunoaștem faptul că, în multe societăți, loialitățile erau, în momentul respectiv, confuze și echivoce. Milioane de oameni din lumea întreagă, care nu nutreau nicio simpatie pentru regimurile lui Hitler, Mussolini sau Tojo, nu erau însuflețiți de un entuziasm deosebit nici față de puterile aliate, a căror viziune despre libertate părea, în opinia supușilor din colonii, să nu se aplice și în cazul lor.

Capitolul 17

Fronturile din Asia 1. China

Correspondentul american Edgar Snow, un înflăcărat admirator și prieten al lui Mao Zedong, scria încă din 1936: „În marele său efort de a stăpâni piețele și bogăția Chinei, Japonia e menită să-și rupă imperialu-i gât Această catastrofă se va produce nu din pricina unei prăbușiri automate a economiei japoneze. Ea va surveni deoarece condițiile de suzeranitate pe care Japonia trebuie să le impună Chinei se vor dovedi omeneste de nesuportat și nu vor întârzia să provoace o mișcare de rezistență care va uimi lumea”.¹ Snow avea dreptate în privința consecințelor imperialismului japonez, dar nu și în privința eficienței militare a rezistenței chineze. Strategia aplicată de Aliați în Orientul îndepărtat în perioada războiului a fost puternic influențată de dorința Statelor Unite de a transforma China nu doar într-o importantă forță beligerantă, ci și într-o mare putere. S-au irosit resurse uriașe pentru a transporta cu avionul, „peste Cooșă” Munților Himalaya, proviziile necesare americanilor, în special piloților, care susțineau regimul naționalist al lui

Ciang Kai-shek, după ce ocuparea Birmaniei de către japonezi, în 1942, tăiase legătura pe uscat, iar Statele Unite au construit în China aerodromuri de pe care să-și lanseze bombardierele.

Toate aceste eforturi s-au dovedit zadarnice. China a rămas o societate haotică, sărăcită și profund dezbinată. Pe hârtie, Ciang se lăuda cu o armată uriașă, dar regimul și comandanții lui erau prea corupți și incompetenți, iar soldații, prea slab echipați și prea puțin motivați ca să obțină vreun succes notabil împotriva japonezilor. Dificultățile logistice și operaționale au afectat misiunile executate de avioanele SUA în afara Chinei. În nord, în provincia Yennan, comuniștii lui Mao Zedong dețineau controlul și se declarau ostili japonezilor. Strategia lui Mao era dominată însă de dorința sa de a-și spori efectivele în perspectiva unei înfruntări postbelice decisive cu Ciang. Din 1937 până în 1942, atât naționaliștii, cât și comuniștii au reușit să provoace invadatorilor pierderi umane semnificative – 181 647 de morți. Ulterior însă, ei au recunoscut că nu-l mai pot provoca în pripă pe inamic, deoarece asta le-ar fi secătuit fără niciun rost resursele și așa extrem de limitate. Istoricul chinez Jijia Shen este autorul unui studiu despre provincia Shandong în care afirmă următoarele: „Localnicii erau mai influențați de socotelile pragmatice decât de ideea de naționalism... Când interesele naționale erau în contradicție cu interesele locale, ei nu ezitau să le compromită pe cele naționale”. 2

Cu toate că Mao i-a făcut pe unii americani să creadă în mod eronat că gherilele lui luptau efectiv împotriva japonezilor, el nu doar că a încheiat, pe aproape întreaga perioadă a conflictului, un armistițiu tacit cu aceștia, dar le-a devenit și asociat secret în comerțul cu opiu. În vreme ce naționaliștii au pierdut 3, 2 milioane de soldați în timpul ocupației japoneze, comuniștii au recunoscut că au pierdut numai 580.000 de oameni. Mai târziu, Ciang avea să lupte contra lui Mao cu aceeași energie cu care îi înfruntase pe

japonezi și nu se jena să afirme că „japonezii sunt o boală de piele; comuniștii sunt o boală de inimă” 3.

Totuși ocuparea unei jumătăți din China a reprezentat o povară uriașă pentru Tokio și a costat Japonia 202 958 de morți între 1941 și 1945, pe când în luptele cu britanicii au murit 208.000 de soldați, iar în cele cu Statele Unite, 485 717 de soldați și 414 879 de marinari. Țara era imensă: chiar dacă opoziția organizată era slabă, Tokio avea nevoie de o armată numeroasă pentru a-și satisface pretențiile teritoriale și pentru a controla o populație ostilă și adesea flămândă. În nord, Armata Kwantung ocupa Manciuria, respectiv statul-marionetă Manciukuo; Armata Teritorială din China de Nord își avea baza la Beijing; cartierul general al Forțelor Expediționare din China Centrală se afla la Shanghai. Nu există estimări de încredere, dar pare a fi rezonabil să acceptăm cifra de 15 milioane de morți din rândurile chinezilor drept consecință directă a acțiunii militare japoneze, a înfometării sau a bolilor, unele dintre acestea declanșate cu bună știință de specialiștii în război biologic ai Unității 731 din armata japoneză.

Japonezii au fost singurii care au utilizat armele biologice pe scară largă. În Manciuria, Unitatea 731 opera sub denumirea extrem de cinică de Unitatea pentru Protecția împotriva Epidemiilor și Aprovizionarea cu Apă a Armatei Kwantung. Mii de prizonieri chinezi au fost omorâți în cursul testelor făcute la baza Unității 731 din apropiere de Harbin, mulți fiind supuși unor disecții efectuate pe viu, fără anestezie. Unele victime erau legate de niște pari, apoi împrejurul lor se detonau bombe cu virusul antraxului. Femeile erau infectate cu sifilis pe cale artificială. Localnicii erau răpiți și injectați cu virusuri mortale. Pe parcursul războiului dus de Japonia pe teritoriul Chinei, au fost împrăștiți agenții patogeni ai holerei, dizenteriei, ciumei și tifosului, cel mai adesea din aer, uneori prin intermediul unor bombe de porțelan în care se găseau purici infestați cu ciumă. S-a încercat fără

succes utilizarea acestor arme și împotriva forțelor americane de pe insula Saipan, însă nava care transporta insectele războinice a fost scufundată pe drum.

Că japonezii au încercat să ucidă milioane de oameni cu arme biologice este indiscutabil⁴. Mai puțin certă este însă măsura în care ei și-au atins scopul. Un număr uriaș de chinezi a murit în epidemiile izbucnite între 1936 și 1945, iar China modernă pune majoritatea acestora pe seama acțiunii directe a invadatorilor. În general, acuzația este întemeiată, deoarece privațiunile și înfometarea au fost consecințe ale agresiunii japoneze. Cu toate acestea, nu s-a dovedit încă faptul că Unitatea 731 a fost direct responsabilă de aceste lucruri. De pildă, peste 200.000 de oameni au murit în cursul epidemiei de holeră din provincia Yunnan, izbucnită în 1942. Japonezii au eliberat în regiune agenți patogeni ai holerei, însă multe astfel de epidemii au avut loc și când ei nu făceau asta. Era greu, cu tehnologia disponibilă atunci – arme biologice lansate din avion – să răspândești boli la comandă. Dar chiar dacă succesele criminale ale Japoniei nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor celor care au inițiat acțiunile respective, responsabilitatea morală a întregii națiuni este evidentă.

Între 1942 și 1944, marile bătălii de pe câmpurile de luptă ale Chinei au fost rare, însă forțele japoneze au lansat frecvente expediții punitive cu scopul de a înăbuși revoltele sau de a strânge alimente. Una dintre cele mai feroce a avut loc în mai 1942 și a fost considerată de înaltul Comandament japonez drept un act de răzbunare pentru raidul aerian condus de pilotul american Doolittle asupra capitalei Tokio. Peste 100.000 de soldați au fost trimiși în provinciile Chekiang și Kiangsi, cu sprijin din partea unității de război biologic. În septembrie, când misiunea lor s-a considerat a fi fost îndeplinită și coloanele s-au retras, își pierduse viața un sfert de milion de oameni. Orașul Chongqing, capitala lui Ciang Kai-shek, a fost frecvent bombardat pe întreaga durată a conflictului, raidurile aviației japoneze făcând numeroase victime în

multe alte orașe.

Dosarele departamentului medical din cadrul Ministerului de Război de la Tokio arată că, în septembrie 1942, existau „femei de reconfortare”, folosite ca sclave sexuale de către soldații japonezi, în 100 de centre din nordul Chinei, 140 din regiunea centrală, 40 din sud, 100 din Asia de Sud-Est, zece din sud-vestul Pacificului și tot atâtea din sudul peninsulei Sahalin. Proporția era de una la 40 de soldați. În jur de 100.000 de femei au fost recrutate cu forța la nivel central, lor alăturându-li-se cele de la nivel local. Războinicii lui Hirohito au primit prezervative denumite „Asaltul Nr. 1”, deși mulți priveau cu dispreț folosirea lor. Țăranii chinezi îi numeau pe ocupanți „YaKe\” adică muți, fiindcă puțini japonezi catadicseau să învețe sau să vorbească chinezește. „Tratamentul YaKe” presupunea străpungerea picioarelor unui bărbat sau unei femei cu un băț de bambus ascuțit, aceasta fiind pedeapsa obișnuită pentru așa-zisa nesupunere a chinezilor.

Printre victime s-a numărat și Lin Yajin, o tânără de 19 ani, care, asemenea multora dintre contemporanii ei, a purtat toată viața cicatricele acestui tratament. Unul dintre cei șase copii ai unei familii de țăranii din provincia Hainan, ea a fost răpită de soldații japonezi în octombrie 1943. Aceștia au dus-o la baza lor și au interogat-o, mai mult de formă, în legătură cu activitățile gherilei locale. Tânăra și-a petrecut prima noapte de captivitate plângând îngrozită. În a doua, în coliba unde era ținută au intrat patru bărbați.

Unul dintre ei era un interpret, care mi-a spus că ceilalți sunt ofițeri și apoi a plecat. M-au violat toți trei. Cum eram virgină, m-a durut foarte tare, așa că am urlat. Când m-au auzit că strig, nu au spus nimic, ci au continuat să se poarte ca animalele. Zece zile, seară de seară, trei, patru sau cinci bărbați făceau același lucru. De obicei, în timp ce unul mă viola, ceilalți se uitau și râdeau.

Am încercat să fug, dar era foarte greu. Până și la

toaletă mergeai însoțită de un soldat - un bengalez, care nu ne-a violat. După aceea, am fost mutată în alt sat, numit Qingxun, aflat la numai un kilometru și jumătate de casa mea. Și acolo veneau zilnic mai mulți soldați. Chiar și când eram la ciclu, tot voiau să se culce cu mine. După o lună, m-am îmbolnăvit. Eram galbenă la față și întreg corpul mi-era atins de hidropizie. Când soldații japonezi și-au dat seama ce se întâmplase - mă molipsisem de o boală venerică - mi-au dat până la urmă drumul acasă. L-am găsit și pe tata grav bolnav. Peste o lună a și murit - familia noastră era atât de săracă, încât nu aveam bani de doctor. Mama m-a îngrijit cu ierburi de pe câmp. A durat foarte mult până m-am vindecat. Era deja vara lui 1944. Alte patru fete fuseseră duse odată cu mine în tabăra japonezilor, iar în 1946 am aflat că toate muriseră de boli venerice. Mai târziu, când sătenii au aflat că fusesem violată de japonezi, m-au batjocorit și m-au bătut și ei. De atunci, sunt singură.⁵

Deng Yumin, din localitatea Xiangshui, districtul Baoting, a avut o soartă asemănătoare. La fel ca mulți alți membri ai minorității etnice miao, tânăra a fost recrutată pentru muncă silnică în 1940 și a locuit în tabere de muncă, lucrând mai întâi pe o plantație de tutun, apoi la construcția de drumuri. Într-o zi, supraveghetorul i-a spus că a fost aleasă pentru o muncă specială. Tânăra a fost dusă la un ofițer japonez, care, după părerea ei, avea în jur de 40 de ani. Printr-un interpret, el mi-a spus că sunt o fată drăguță și că vrea să ne împrietenim.

Nu aveam de ales, așa că am dat din cap că sunt de acord. Peste câteva zile, seara târziu, interpretul m-a dus iarăși la ofițer și m-a lăsat singură cu el. Numele lui era Songmu. M-a luat imediat în brațe, după care mi-a pipăit corpul. M-am luptat instinctiv, dar nu aveam încotro. A făcut ce a vrut cu mine. Când m-am întors în locul unde lucram, mi-a fost foarte rușine să le spun celorlalte fete ce se întâmplase. După aceea, m-a violat în fiecare zi. Eram virgină, aveam paisprezece ani. Nu îmi venise încă ciclul.

Nu simțeam cine știe ce. Doar foarte multă durere.

Asta a ținut mai bine de două luni. Într-o zi, interpretul m-a dus la locuința lui Songmu. Nu era acasă. Am văzut doi ofițeri pe care nu-i mai întâlnisem până atunci. Am vrut să plec și să-l chem pe domnul Songmu, dar unul dintre ofițeri m-a oprit și a închis ușa. Mi-au spus că vor să se însoare cu mine. Când m-am împotrivit, m-au luat la palme – unul avea cam douăzeci de ani, celălalt, în jur de cincizeci. Amândoi m-au violat în ziua aceea. I-am spus domnului Songmu ce se petrecuse. El doar a zâmbit răutăcios și a zis că nu e nimic. Am fost foarte furioasă. Îmi plăcuse de el până atunci, însă din acel moment am început să-l urăsc foarte tare. Peste o săptămână, interpretul mi-a cerut din nou să merg la domnul Songmu, dar eu i-am răspuns că nu vreau să-l mai văd. El mi-a zis că, dacă refuz, soldații mă vor omorî și îi vor uide pe ai mei și pe toți sătenii. Așa că a trebuit să merg din nou la domnul Songmu, iar după aceea, nu doar el, ci și alți ofițeri m-au violat foarte des. Odată au venit trei ofițeri, iar unul mi-a ținut brațele, altul picioarele, iar al treilea m-a violat, și râdeau toți trei de se prăpădeau. Așa a fost până la sfârșitul războiului.⁶

Dacă japonezii victorioși avuseseră un comportament barbar, după o serie de înfrângeri, au început să fie tot mai însetați de sânge. Principalele victime ale dezlănțuirilor lor în Asia au fost nu britanicii, australienii sau americanii, a căror mândrie și prestigiu erau mai vulnerabile decât cetățenii, ci localnicii, cei peste care domnea acum Japonia, în fruntea cărora se aflau chinezii. „Japonia a făcut lucruri îngrozitoare în China”, spune scriitorul japonez contemporan Kazutoshi Hando, însă mulți dintre compatrioții săi refuză să recunoască asta⁷.

Nu doar naționaliștii japonezi, ci și unii istorici occidentali moderni susțin că Statele Unite au provocat Japonia la război în 1941.

Conflictul dintre cele două țări ar fi putut fi evitat, afirmă ei, avansând teoria echivalenței morale, conform

căreia japonezii nu s-au purtat mai rău decât Aliații. Japonia a dus însă în China un război de expansiune, masacrând nenumărați civili, cu ani înainte ca președintele Roosevelt să-i impună sancțiuni economice. Un naționalist japonez contemporan căuta să justifice politicile țării sale afirmând că „America și Marea Britanie au colonizat China mulți ani. China era o națiune înapoiată... am simțit că Japonia trebuie să meargă acolo și să utilizeze tehnologia și stilul de conducere japonez pentru a face din China o țară mai bună” 8. Dovezile arată că purtarea japonezilor în China a fost barbară și cu totul interesată. Destui japonezi au rămas însă convinși de „misiunea civilizatoare” a națiunii lor și de legitimitatea pretențiilor lor de a avea un imperiu peste mări, pentru a determina guvernul de la Tokio să se opună retragerii din China chiar și atunci când Japonia începuse să piardă războiul și să se gândească la tratative. Dacă imperialismul european a fost, fără discuție, unul exploator, japonezii își arogau dreptul de a jefui națiunile asiatice la o scară și într-un mod neegalat de niciun alt regim colonial.

Entuziasmul americanilor față de regimul naționalist și față de potențialul Chinei ca aliat a persistat până în 1944, când japonezii au lansat ultima ofensivă majoră, Operațiunea *Ichigo*. Scopul acesteia era să distrugă aerodromurile americane din China și să deschidă o rută terestră către Indochina. Ea a demonstrat în mod concludent neputința armatei lui Chiang Kai-shek, ale cărei formațiuni s-au destrămat în fața inamicului. Au fost cucerite regiuni întinse din centrul și sudul Chinei, aproape fără vărsare de sânge japonez, dar cu foarte mult sânge chinez. Încă o dată, chinezii au murit cu miile și sutele de mii, victime ale trecerii armatelor beligerante. Merită remarcat faptul că japonezii au lansat Operațiunea *Ichigo* într-un moment în care o atare ofensivă ambițioasă nu mai avea nicio utilitate strategică; singura realizare notabilă, în afara măcelului produs, a constatat în faptul că ea a spulberat iluziile Washingtonului în privința Chinei. În

1945, șefii de stat-major americani abandonaseră orice idee de a cuceri Taiwanul și de a include insula în planurile de creare a unui perimetru în China continentală, recunoscând că țara era incapabilă să participe efectiv la război. China a fost doar o mare victimă, întrecută numai de Rusia la capitolul suferințe și pierderi umane, căreia i s-a refuzat până și consolarea unui succes militar izbăvitor.

2. Lupte în junglă și în insule

La conferința la nivel înalt organizată în ianuarie 1943 la Casablanca, conducerile țărilor aliate au reafirmat importanța absolută a înfrângerii Germaniei, dar au fost de acord să aloce resurse suficiente păstrării inițiativei în războiul contra Japoniei. Americanii s-au angajat să aloce 30% din resursele destinate războiului. Acest lucru compromitea doctrina „întâi Germania” mai mult decât erau dispuși șefii de stat-major să recunoască, însă reflecta imperativul creat de opinia publică americană, mult mai interesată de înfrângerea Japoniei decât de cea a Germaniei. Ulterior, comandanții americani au decis că resursele limitate nu permiteau un atac timpuriu asupra localității Rabaul. Forțele Aeriene ale SUA nu erau dispuse să aloce bombardiere cu rază lungă de acțiune pentru o ofensivă de amploare împotriva importantei baze japoneze din sud-vestul Pacificului înainte de 1944. Astfel, șefii de stat-major au căzut de acord ca, în 1943, forțele aliate să urmărească obiective mai modeste: să înainteze în insulele Solomon către Bougainville, iar forțele lui MacArthur să se ocupe de coasta de nord a Noii Guinee. Operațiunea din urmă, cu toate că depindea de susținerea marinei, era exclusiv a Armatei SUA și a trupelor australiene.

Marina și Infanteria Marină a SUA priveau cu un neabătut scepticism operațiunile din sud-vestul Pacificului, al căror scop ultim era recucerirea Filipinelor, considerate mai degrabă o concesie făcută cu scopul de a flata amorul propriu al lui MacArthur decât o cale spre victorie. Amiralii prefeau să exploateze puterea navală și aeriană ca să-și deschidă drum prin centrul Pacificului, prin insulele

Marshall, Caroline și Mariane, aceasta fiind cea mai scurtă rută spre Japonia. Faptul că, în loc să se aleagă între aceste strategii, s-a luat decizia aplicării lor simultane dă măsura uriașelor resurse de care dispuneau Statele Unite. Nimitz și

MacArthur s-au pus în fruntea a doua campanii paralele, dar implicit concurente.

Britanicii, între timp, și-au îndreptat iarăși atenția spre Birmania. Retragerea din această colonie se încheiase în mai 1942. În decembrie, după obișnuita paralizie impusă de sezonul musonilor, Wavell a făcut o primă încercare de contraatac, trimițând o divizie indiană împotriva portului Akyab din regiunea Arakan, care are ieșire la golful Bengal. Două tentative de asalt au eșuat, la fel și un al treilea atac, dat în martie 1943, împotriva localității Donbaik. Comandantul britanic local, generalul-locotenent Noel Irwin, a ținut o imprudentă conferință de presă, în care a căutat să explice eșecurile Aliaților afirmând că, „în Japonia, infanteristul face parte din corpul de elită”, în vreme ce britanicii „trimit în infanterie soldații cei mai slabi” 9. Va dura ani de zile, spunea el, până ce soldații indieni vor atinge un nivel de instruire care să le permită să-i bată pe japonezi. Cenzorii aliați n-au dat publicității declarațiile lui, însă ele reflectau defetismul, incompetența și incoerența prevalente în rândurile comandanților britanici de pe frontul din Orient. Churchill le transmitea șefilor de stat-major următoarele: „Sunt departe de a fi mulțumit de modul în care se desfășoară campania indiană. Fatala moleșeală a Orientului îi fură pe toți acești comandanți”. 10

Deși patru milioane de soldați indieni au luptat până la urmă pentru Aliați, Armatei Indiene fiindu-i alocate importante resurse, generalii britanici au reînnotat cu greu șirul victoriilor clare. Churchill spumega de mânie văzând că numeroasele forțe desfășurate în nord-estul Indiei nu făceau mai nimic. Odată, el a caracterizat Armata Indiană drept „un uriaș sistem de ajutorare a săracilor la

domiciliu” 11, din pricina numărului mic de divizii capabile de luptă pe care le furniza. În jur de 450.000 de soldați, în mare parte indieni, alături de câteva unități britanice, trebuiau să-i înfrunte pe cei 300.000 de japonezi care ocupau Birmania, dar pentru pregătirea lor de luptă s-au luat puține măsuri eficiente. Locotenentul Dominic Neill, din trupele de *gurkha* - mercenarii nepalezi atât de dragi britanicilor - care sosise în India în 1943, spunea că „nici eu, nici soldații mei nu am primit niciun fel de instruire tactică înainte să ajungem față în față cu japonezii” 12.

Singurele vești bune sosite din Birmania în acel an au fost legate de o operațiune desfășurată departe în spatele frontului inamic, în care au fost angajați 3.000 de soldați britanici, conduși de figura excentrică, de-a dreptul instabilă psihic a generalului de brigadă Orde Wingate. Oamenii lui, cunoscuți sub numele de *chindit*, au repurtat un modest succes militar, pierzând 30% din efective, însă au creat o legendă extrem de utilă serviciului de propagandă. Supraviețuirea lor în spatele liniilor inamice, în ciuda cruntelor suferințe îndurate, a fost prezentată drept o dovadă a faptului că soldații britanici sunt capabili să lupte în junglă, lucru de care mulți ajunseseră să se îndoiască. Înainte ca soldații *chindit* să părăsească India, Wingate le-a spus clar că răniții nu vor putea fi transportați, astfel încât cazurile grave trebuiau rezolvate pe loc. O politică omenoasă, poate, dată fiind soarta ce îi aștepta odată căzuți în mâinile japonezilor, dar una pe care soldații occidentali au găsit-o greu de aplicat. După o misiune, locotenentul de *gurkha* Harold James s-a trezit în situația de a trebui să execute ordinul lui Wingate: „Aveam un *gurkha* rănit, ciuruit ca o sită, cu mari dureri, care trăgea să moară. După ce s-a chinuit puțin, i-am dat o doză letală de morfină... Soldații au fost incredibili, pur și simplu au acceptat totul... Spre marea mea groază, am descoperit un alt *gurkha* grav rănit. Mi-am zis: «Trebuie să fac din nou.» George s-a uitat la mine, vrând parcă să spună «fă-o din nou». Am protestat: «Nici gând să fac așa

ceva de două ori.» I-a dat el omului o doză letală”. 13

Un alt supraviețuitor al acestei misiuni, Dominic Neill, s-a numărat printre cei care și-au dat seama că, în afară de legenda suferinței și a sacrificiului, aceste trupe nu realizaseră mare lucru. „Ziarele din India scriau cu litere de-o șchioapă despre expediția lui Wingate. Nu ne credeam ochilor. Nu realizaserăm absolut nimic, ne luaserăm încă un șut în fund de la japonezi. Publicitatea era opera celor de la cartierul general din Delhi, care se agățau și de un fir de păr după înfrângerea din 1942, urmată la scurtă vreme de campania dezastruoasă din Arakan, din 1942/43”. 14 Pe Churchill însă, isprăvile acestor soldați îl entuziasmau la culme, ele părând să formeze un contrast onorabil în raport cu inerția care cuprinsese grosul armatei din India.

În august 1943, japonezii au dat și ei o utilă lovitură de propagandă, declarând Birmania stat independent. Mulți birmani s-au lăsat seduși pentru puțină vreme, entuziasmul lor crescând după respingerea cu succes, de către armata japoneză, a ofensivelor britanice de la Aykab. Dar și în Birmania, ca și în alte părți, aroganța, cruzimea și exploatarea economică i-au îndepărtat treptat pe localnici de noii lor stăpâni. Oricât de dornici ar fi fost birmanii să scape de jugul britanic, alungarea japonezilor a devenit un imperativ mai stringent. În prima jumătate a războiului din Asia, numai locuitorii din zonele deluroase i-au ajutat pe britanici. În 1944, japonezii ajunseseră ținta urii tuturor orașenilor birmani, ca și a luptei de gherilă duse de triburi.

Musonul de toamnă pune capăt în fiecare an luptelor de la frontiera indo-birmană cu aceeași eficiență cu care dezghețul de primăvară întrerupea campania din Rusia. Astfel, după ce forțele anglo-indiene n-au reușit să realizeze o străpungere în regiunea Arakan, anul 1943 a trecut fără progrese semnificative pe frontul din Birmania. Churchill a fost obligat să se mulțumească cu trimiterea trupelor indiene în ajutorul forțelor din Africa de Nord și Italia. Criticii Armatei Indiene au susținut atunci, și susțin

și acum, că aureola ei romantică depășea cu mult performanțele. Unele unități, în special cele degurkha, au demonstrat curaj, îndemânare și tenacitate. Altele nu. Eficiența trupelor imperiale britanice împotriva japonezilor rămânea constant în urma celei a trupelor Statelor Unite.

Dar și în Pacific, înainte de sosirea, în 1944, a unor resurse masive, au existat pauze îndelungate între două ofensive americane. În iunie 1943, MacArthur și amiralul care comanda unitățile din Pacificul de Sud-Vest, William Halsey, au lansat noi campanii în Noua Guinee și insulele Solomon. Cucerirea insulei Noua Georgie a necesitat o lună de lupte înverșunate. Apoi, Halsey a ocolit mai multe insule apărate de trupele japoneze și a debarcat la Vella Lavella 4 600 de oameni. În decembrie, americanii se instalaseră pe insula Bougainville și ocupaseră capul Gloucester, în extremitatea estică a insulei Noua Britanie. În ianuarie 1944, în urma unei ofensive de amploare împotriva portului Rabaul, baza de aici devenise aproape inutilă pentru navele și avioanele japoneze. Garnizoana, alcătuită din 100.000 de oameni, și-a pierdut orice relevanță strategică. Cum trupele nu se mai puteau mișca în nicio direcție, era mai bine să fie lăsate să putrezească acolo unde se găseau.

Expansiunea Marinei SUA a făcut posibilă o acumulare treptată de forțe în zona Pacificului pe parcursul anului 1943. Patru uriașe portavioane din clasa Essex și cinci portavioane ușoare au constituit nucleul unor forțe expediționare rapide, care includeau cuirasate și crucișătoare pentru bombardarea țărmului, precum și distrugătoare pentru misiuni de detecție cu ajutorul radarului a navelor inamice și de escortă împotriva submarinelor. O numeroasă flotă auxiliară de petroliere și nave de aprovizionare le-a permis vaselor militare să efectueze operațiuni continue de până la 70 de zile, cu mult peste posibilitățile Marinei Regale. Existau de asemenea portavioane de escortă care asigurau susținerea de care aveau nevoie mijloacele amfibii, sute de vedete

torpiloare destinate desfășurării unor misiuni în interiorul insulelor, nave-spital și nave de reparații. Deși alcătuite aproape exclusiv din oameni fără experiență pe mare, echipajele lor au dovedit aptitudini de navigație, tragere cu tunul și operare a navelor cu mult peste cele ale inamicului. Declinul de eficiență operațională înregistrat de Flota Combinată a Japoniei, de la înaltul profesionalism din decembrie 1941 la șovăielile observate un an sau doi mai târziu, a fost unul dintre cele mai stranii și mai remarcabile fenomene ale războiului.

Piloții japonezi care se apropiau destul cât să poată vedea sub ei un grup operativ american erau uluiți și impresionați de faptul că acesta se întindea pe sute de kilometri pătrați de ocean. În ultimii ani de război, Marina SUA a demonstrat o capacitate de acțiune la mare distanță cum nu se mai văzuse până atunci și a crescut în dimensiuni, ajungând mai mare decât toate celelalte forțe navale la un loc. O parte substanțială a navelor sale au fost trimise în sprijinul operațiunilor de asalt executate împotriva insulelor, care au dominat ultima fază a războiului din Orient. Ofensiva lui Nimitz din centrul Pacificului a început în noiembrie 1943 cu debarcări pe micul atol Tarawa, din insulele Gilbert. Nu era loc de subtilități strategice, deoarece singurele obiective credibile ale atacului american erau cele câteva baze aeriene aflate pe insule. Marina și Infanteria Marină a SUA treceau de la o insulă la alta, știind că japonezii, în așteptarea inamicului, le fortificaseră.

Armada condusă de amiralul Raymond Spruance era alcătuită din 19 portavioane, 12 cuirasate și nave auxiliare, plus o forță de invazie formată din 35.000 de pușcași marini și 6.000 de vehicule. Americanii aflați în acea zi pe mare se simțeau invincibili admirând demonstrația de forță a țării lor. Avioanele care decolau de pe portavioanele americane au bombardat și au mitraliat toate aerodromurile japoneze din zonă. Înainte de debarcarea efectivă, artileria grea a lui Spruance a bombardat insula

timp de trei ore, aruncând

3.000 de tone de proiectile. Și totuși ceea ce a urmat s-a dovedit a fi una dintre cele mai amare experiențe ale Infanteriei Marine a SUA. Pe Bețio, insulița principală, lungă de trei kilometri și lată de 700 de metri, japonezii construiseră buncăre din beton, oțel și trunchiuri de palmier, aproape imposibil de distrus cu ajutorul bombelor și obuzelor. Pușcașul marin Karl Albrecht a fost șocat când a văzut pentru prima oară plaja: „Pe ea erau înșirate vehicule amfibii, toate părând a fi cuprinse de flăcări și a fumega... Atacul părea a fi degenerat într-o mare confuzie. Eram terorizat și impresionat în același timp. Eram americani și invincibili. Aveam o uriașă flotă de război și o divizie de infanterie marină. Cum de era posibil așa ceva? Am descoperit că rândurile de pușcași marini întinși pe plajă nu așteptau ordinul să înainteze. Erau morți”. 15

Un recif lat a oprit înaintarea bărcilor de asalt, astfel că mii de infanteriști au fost nevoiți să parcurgă ultimele sute de metri până la țărm direct prin apă, chinuitor de încet și sub focul inamicului. Un pilot, martor din înaltul cerului la scena respectivă, avea să spună mai târziu: „Așa nu părea să se mai curețe de omuleți care, cu puștile deasupra capului, înaintau cu greu spre plajă. Îmi venea să plâng”. 16 Au urmat patru zile de luptă printre palmieri aruncați în aer și poziții defensive bine camuflate. Când focurile de armă au încetat, infanteriștii au numărat 3 407 morți și răniți, iar dintre cei

4.500 de japonezi, nu mai rămăseseră decât 17, care au fost luați prizonieri. Toți participanții la această bătălie au fost șocați de intensitatea ei. Pentru poporul și pușcașii marini americani, a fost dureros să descopere că apărarea la sacrificiu poate fi înfrântă doar printr-o luptă înverșunată. Aroganța națională, doctrina excepționalismului american, a fost insultată de revelația faptului că un dușman primitiv era în stare să opună rezistență unei puteri de foc copleșitoare, că drumul spre victorie trecea în mod obligatoriu prin luptă în spații

restrânse și sacrificiile impuse de ea. Deși din acest episod s-au tras prețioase concluzii tactice, el avea să se repete întocmai pe alte insule. Dintr-o perspectivă globală, mai ales rusească, pierderile americanilor erau mici față de câștigurile strategice, dar ele păreau uriașe când trofeul îl constituiau niște biete atoluri și câțiva palmieri.

Nimic însă nu putea schimba datele fundamentale ale campaniei: ca să înfrângă Japonia, forțele SUA trebuiau să captureze puternicele baze navale și aeriene din Pacific. Superioritatea din punctul de vedere al tehnologiei și puterii de foc nu avea să-i scutească pe soldații și infanteriștii marini americani de la a se expune fizic unui inamic priceput și încăpățânat. Chiar și acum, când era limpede că Aliații vor câștiga războiul, voința japonezilor rămânea de neînfrânt. Strategia lor era simplă: să-i oblige pe americani să plătească un preț de sânge cât mai mare pentru un câștig cât mai mic, să le slăbească încrederea în sine și să-i determine să înceapă tratative. Se spune adesea că militariștii japonezi au fost singurii care au insistat ca lupta să continue, dar generalii se bucurau de o puternică susținere din partea politicienilor conservatori, mulți dintre ei naționaliști fervenți, ca și din partea împăratului. În noiembrie 1943, la prima conferință a Sferei de Coproșperitate a Asiei Mari, organizată la Tokio, Hirohito a fost avertizat că insulele Solomon sunt în pragul capitulării. Reacția lui a fost să-și îmboldească generalii: „Nu există niciun loc în care să putem lovi Statele Unite? Când și unde aveți de gând să vă bateți ca lumea? Și când aveți de gând să dați bătălia decisivă?”

Ura care a caracterizat comportamentul Aliaților în războiul din Asia era dublată și de o repulsie care ținea de tradiție. Sălbăticia cu care japonezii își tratau prizonierii și supușii era de-acum bine cunoscută, plătindu-li-se adesea cu aceeași monedă. Soldații occidentali erau dezgustați de faptul că japonezii erau dispuși să lupte până la moarte în loc să se predea, chiar și în împrejurări fără speranță din punct de vedere tactic și strategic. Britanicii și americanii

erau pătrunși de tradiția istorică europeană conform căreia, în fața unei iminente înfrângeri, reacția onorabilă și civilizată este să abandonezi lupta și să previi o vărsare de sânge gratuită. Americanii de pe frontul din Pacific, ca și britanicii din Birmania, erau furioși pe un inamic care respingea această logică civilizată. Japonezii, care se dovediseră nemiloși la victorie, se arătau acum dispuși să elimine, în prăbușirea lor, orice urmă de viață omenească.

Dacă și-ar fi întâlnit dușmanii într-o zonă de uscat suficient de întinsă ca să permită manevre ale trupelor motorizate, Aliații ar fi obținut victoria mult mai rapid. Primitiva armată japoneză nu ar fi avut nicio șansă împotriva copleșitoarei superiorități americane în tancuri și artilerie, așa cum nu a avut împotriva rușilor în Manciuria în august 1945. Dar lucrurile nu stăteau așa, iar lunga serie de bătălii din Pacific, miniaturale după standardele europene, le-au dat posibilitatea japonezilor să-și exploateze calitățile defensive și curajul sinucigaș fără să sufere prea mult din pricina lipsei artileriei și susținerii aeriene. Soldații japonezi excelau din punctul de vedere al camuflării și hărțuirii – așa-numitul „război al nervilor”. Chiar și în anii în care Japonia a suferit înfrângeri, soldații ei au dominat psihologic câmpul de luptă. Infanteria Marină era probabil cea mai bună forță terestră de care dispuneau Statele Unite, în afară de diviziile aeropurtate ale armatei terestre, și a reușit lucruri extraordinare în teatrul din Pacific; dar ce nu au reușit niciodată americanii a fost să lupte pe timp de noapte la fel de bine ca dușmanii lor sau ca rușii. Cu cât o societate este mai urbanizată și mai „civilizată”, cu atât mai greu îi este să-și pregătească soldații să se adapteze stilului de viață impus de luptele purtate în mijlocul naturii sălbatice. Cu cât se folosea mai multă tehnologie, cu atât creștea nivelul de excelență al americanilor – de pildă, piloții avioanelor cu decolare de pe portavioane nu aveau rivali. Țăranii, în schimb, erau cei mai buni pușcași.

Odată ce avioanele SUA au putut să decoleze de pe

Tarawa, ele au distrus rapid aparatele și aerodromurile japoneze din insulele Marshall. La începutul lui februarie 1944, pușcașii marini au fost plăcut surprinși de ușurința cu care au reușit să cucerească atolurile Majuro, Kwajalein și Roi-Namur, ceea ce a reprezentat un triumf personal pentru Nimitz, care a trecut peste obiecțiile tuturor subordonaților lui și a insistat să fie atacate insulele din centru, nu cele puternic apărate din extremitatea estică. Apoi au ocupat insula Enewetak, aflată în extremitatea nord-vestică a arhipelagului Marshall, iar avioanele care decolau de pe portavioanele lui Spruance au distrus baza aeriană japoneză de pe insula Truk, din arhipelagul Carolinelor. Viteza cu care au fost obținute aceste succese i-a permis lui Nimitz să decaleze următoarea fază a campaniei și să atace Marianele în iunie, nu în septembrie 1944.

În tabăra americană a luat naștere un puternic spirit de competiție. MacArthur, temându-se că Noua Guinee ar putea să fie o fundătură, a accelerat propriile operațiuni. Trupele lui au ocupat Insulele Amiralității cu trei luni înainte de termen, încercuind astfel portul Rabaul și silindu-i pe japonezi să se retragă pe coasta de nord a Noii Guinee. În aprilie 1944, MacArthur a pus în scenă cea mai îndrăzneată și mai dramatică lovitură din întreg războiul, cucerind orașul Hollandia din Noua Guinee olandeză, ocolind o grupare de 40.000 de soldați japonezi și respingând în iunie un puternic contraatac executat de inamic de-a lungul râului Driniumor. Trupele lui au ocupat și peninsula Vogelkop, aflată în extremitatea vestică a Noii Guinee, dimpreună cu insula învecinată, Biak, care a fost transformată într-o importantă bază aeriană.

Există un argument convingător, avansat de Marina SUA la momentul respectiv și de mulți istorici de atunci încoace, potrivit căruia campania lui MacArthur a devenit inutilă la finele lui 1943, iar unicul scop al sângeroaselor lupte care s-au dus mai apoi în Filipine a fost satisfacerea ambițiilor generalului cu prețul vieții a numeroși filipinezi

și a câtorva mii de americani. Dominația aeriană și navală a Statelor Unite căpătase asemenea proporții, încât forțele japoneze din sud-vestul Pacificului nu mai reușeau să transporte suficienți soldați ca să pună în pericol obiectivele strategice ale Aliaților. Către sfârșitul lui 1943, submarinele americane, care au contribuit decisiv la obținerea victoriei, au început să facă prăpăd în liniile de aprovizionare ale inamicului. Garnizoanele japoneze de pe multe insule din Pacific au rămas fără arme, muniție și mâncare.

Cu toate acestea, este caracteristic tuturor războaielor, și în special celor mai mari conflicte din istoria umanității, ca evenimentele și personalitățile să capete un dinamism propriu. MacArthur a existat. A deținut o funcție importantă și a fost ridicat de propagandă la statutul de cel mai faimos comandant militar american. Relațiile publice au fost cel mai eficient serviciu al statului său major. În ciuda faptului că atât Roosevelt și asociații lui, cât și majoritatea liderilor militari ai țării îl considerau un șarlatan, când americanii au fost întrebați, în cadrul unui sondaj din 1945, cine este cel mai mare general al lor, 43% au răspuns că MacArthur, doar 31% au răspuns Eisenhower, 17% Patton și 1% Marshall¹⁷. Comandantul suprem al trupelor din Asia și Pacificul de Sud-Vest avea o prezență fizică, o voință și o autoritate personală mai mari decât ale altor șefi de stat-major americani. Deși MacArthur nu a primit niciodată enormele resurse pe care le ceruse, el a exercitat o influență politică și morală care i-a permis să-și susțină campania și să-și urmărească obiectivele personale. Rațional vorbind, Statele Unite ar fi putut să înceteze operațiunile la sol împotriva Japoniei încă din 1944, după ocuparea Marianelor. Decolând de aici, avioanele Superfortress ale USAAF ar fi putut să facă Japonia praf și pulbere. Combinația dintre blocada navală, care paralizase industria japoneză, dar mai ales aprovizionarea țării cu petrol, și bombardamentele aeriene făcea inevitabilă capitularea inamicului. Ultimele campanii

americane sângeroase din Pacific, desfășurate în 1944 - 1945, asemenea tardivului atac britanic asupra Birmaniei, au contribuit nesemnificativ la rezultatul final al războiului.

Această perspectivă este însă accesibilă doar posterității. În momentul respectiv, sistarea operațiunilor la sol ar fi părut de neconceput tuturor - mai puțin piloților, care aveau ambiția să demonstreze că pot învinge Japonia singuri. Infanteria Marină a SUA și diviziile armatei americane de uscat se așteptau ca lupta să continue, la fel comandantii lor și întreaga națiune. Odată ce marile popoare se apucă să ucidă, este inevitabil ca ele să continue să facă asta până ce dușmanul e îngenuncheat. În primăvara lui 1944, japonezii erau încă departe de a se recunoaște înfrânți.

Capitolul 18

Italia: speranțe mari, roade amare 1. Sicilia în septembrie 1939, atotștiutorii din Marea Britanie spuneau: „Generalii și-au învățat lecția în războiul de dinainte. Nu vor mai fi măceluri”. La care Evelyn Waugh răspundea cu veninul caracteristic: „Cum altfel este posibilă victoria, dacă nu prin măceluri?” 1 întrebarea lui, deși răutăcioasă, era cât se poate de la obiect. Pentru a înfrânge Germania nazistă, era indispensabil ca inamicii ei să distrugă Wehrmachtul. Aliații occidentali au avut extrem de mult noroc că rușii, nu ei, au achitat aproape integral „nota de plată de la măcelărie”, luând asupra lor 95% din costul în vieți omenеști suportat de armatele celor trei membri ai Marii Alianțe. În 1940 - 1941, Imperiul Britanic l-a sfidat singur pe Hitler. Ulterior, Statele Unite au contribuit material la înfrângerea Germaniei, expediind ajutoare Rusiei și Marii Britanii, care au atins niveluri uriașe începând cu 1943, și creând o flotă aeriană și navală de dimensiuni impresionante. Bombardamentele anglo-americane au început să aibă un impact tot mai puternic asupra Germaniei. Armatele Aliaților occidentali, amânând debarcarea pe continent până în 1944, s-au mărginit la a juca un rol secundar. Până la urmă, rușii au ucis peste

patru milioane și jumătate de soldați germani, în vreme ce forțele terestre și aeriene ale Statelor Unite și Marii Britanii au omorât doar vreo 500.000. Aceste cifre scot în evidență discrepanța dintre contribuțiile avute de respectivele națiuni pe câmpul de luptă.

Pentru ca soldații lui Churchill și cei ai lui Roosevelt să fi jucat un rol decisiv în războiul terestru împotriva Germaniei, ar fi trebuit să debarce pe continentul european cel puțin 40 de divizii, în

1943, înainte ca rușii să obțină marile lor victorii. Aceste armate nu existau în acel moment din cauza perioadei îndelungate de instrucție și a volumului de echipament pe care liderii militari americani și britanici îl considerau necesar. La fel de importantă era și lipsa mijloacelor cu care trebuia transportată o astfel de forță pe continent și cu care trebuia realizată aprovizionarea lor ulterioară. Luftwaffe a rămas relativ puternică, principalii ei rivali apărând abia în anul următor, este vorba despre piloții avioanelor americane de vânătoare Mustang, care au invadat cerul Germaniei. În

1944, Aliații dominau categoric spațiul aerian francez, lucru care ar fi fost contestat dacă ar fi debarcat mai devreme.

Americanii erau dispuși să-și asume riscul de a debarca o mică armată în Franța în 1943 sau chiar în 1942. Britanicii, care ar fi trebuit să furnizeze majoritatea trupelor, erau mai rezervați, în opinia lor, aproape sigur corectă, dacă nu ar fi debarcat o forță copleșitoare din punct de vedere numeric, ar fi suferit încă un dezastru, la fel de dureros ca precedentele. Chiar dacă o campanie continentală s-ar fi dovedit realizabilă în 1943, ea ar fi costat armatele anglo-americane câteva sute de mii de victime în plus față de pierderile din 1944 - 1945, fiindcă ele ar fi avut de înfruntat forțe germane mult superioare celor desfășurate în Normandia în Ziua Z și după aceea, după încă un an de lupte pe Frontul de Est.

Întinderile de apă care îi separau pe Aliații

occidentali de Europa ocupată reprezentau un obstacol pentru orice forță invadatoare și, totodată, îi fereau pe anglo-americani de intervenția germanilor. Roosevelt și Churchill s-au bucurat de luxul de a alege, inaccesibil Armatei Roșii, care trebuia să dea continuu piept cu armatele lui Hitler. Căpitanul Pavel Kovalenko s-a numărat printre numeroșii ruși scârbiți de presupusa lașitate a Aliatilor occidentali, care, la rândul lor, ignorau rolul infam jucat de Uniunea Sovietică între 1939 și iunie 1941. La 26 martie 1943, Kovalenko scria de pe front: „Winston Churchill a ținut un discurs la radio, [zicând]: «îmi imaginez că, la un moment dat, anul viitor sau poate în anul următor, vom reuși să-l învingem pe Hitler.» La ce ne putem aștepta de la acești ticăloși de «aliți»? Șarlatani, nemernici. Vor să intre în luptă când rezultatul e deja hotărât”.

Churchill, foarte conștient de aceste sentimente, le spunea șefilor de stat-major în martie 1943: „Pretutindeni, britanicii și americanii își încarcă planurile operaționale cu atâția factori de siguranță, încât ajung să nu mai fie capabili de vreo formă de război agresiv. În următoarele șase, opt luni, Marea Britanie și Statele Unite se vor hârjoni cu șase divizii germane [în Africa de Nord și Sicilia]. Aceasta este situația în care am ajuns și pentru a cărei îndreptare trebuie să trudiți”. 2 Britanicii și americanii și-au dat seama însă că le este imposibil să lanseze o operațiune terestră de amploare în 1943, așa că au optat pentru o serie de operațiuni limitate, îndreptate împotriva flancului sudic al Axei. La Casablanca, delegația britanică obținuse de la americani promisiunea unei debarcări în Sicilia, care, se spera atunci, ar fi putut avea loc la începutul verii. S-a pus mult accent și pe Operațiunea *Pointblank*, Ofensiva Combinată a Bombardierelor, menită să pregătească terenul pentru invadarea Franței. Până la următoarea reuniune la nivel înalt, organizată în luna mai la Washington, ultima fază a campaniei din Africa de Nord, care dura mai mult decât se

anticipase, împinsese data debarcării în Sicilia spre luna iulie. Șefii de stat-major americani erau în continuare nemulțumiți că trebuie să se lipsească de o parte din trupele destinate campaniei din Franța, dar, la Washington, au recunoscut că o debarcare în Europa de Nord-Vest nu era posibilă sub nicio formă în acel an. Și erau de părere că britanicii foloseau penuria de nave ca pretext pentru a nu participa la invazia Franței. Prudența britanicilor era cât se poate de reală, dar la fel de reală era problema transportului. Ar fi fost intolerabil ca armatele aliate să mai lăncezească în Anglia până în vara următoare. Italia rămânea singurul lor obiectiv plauzibil.

Aliații știau ce disperați erau italienii să scape de război. În aprilie, Iris Origo, o scriitoare de origine americană, care locuia într-un castel din sudul Toscanei, scria următoarele: „Opinia publică a suferit o importantă schimbare. Revolta activă și consternarea pricinuite de debarcarea Aliaților în Africa de Nord, ca și de bombardarea orașelor italiene au lăsat locul unei apatii deznădăjduite... toată lumea spune foarte deschis că «fascismul ne-a adus aici»”. 3 Era limpede că Italia avea să capituleze curând. Britanicii presupuneau că, odată întâmplat acest lucru, țara va cădea în mâinile Aliaților. Mesajele Ultra indicau faptul că germanii nu intenționau să organizeze o campanie importantă în sudul peninsulei, ci doar să mențină linia frontului de-a lungul munților din nord. Iată un exemplu de pericole care te pândesc atunci când știi „mâna” adversarului. Aliații și-au închipuit că știu ce intenții are Hitler. Doar că acesta și le schimba foarte des și reîmpărțea cărțile.

Până în momentul respectiv, Churchill și generalii lui avuseseră dreptate cu privire la faptul că atacarea Italiei continentale era esențială, acesta fiind singurul teatru de operațiuni în care forțele terestre anglo-americane puteau să-l atace pe inamic în 1943. Erau însă inexplicabil și inacceptabil de prost informați în privința obstacolelor geografice, tactice, politice și economice care îi așteptau

acolo. Ei subestimau dificultățile deplasării pe teren montan în condițiile unei rezistențe abile și îndărătnice. Se așteptau ca Italia să reprezinte o rampă de lansare a unei ofensive timpurii împotriva flancului sudic al inamicului. „Mediterraneană”, afirmau la Washington șefii de stat-major britanici, „ne oferă în toamna care vine posibilități de acțiune ce s-ar putea dovedi decisive... Vom avea o mulțime de șanse să înfrângem Axa și să încheiem cu succes războiul în mai 1944”.

Americanii au fost de acord cu operațiunea din Italia, cu condiția ca, la venirea toamnei, mai multe divizii să fie retrase și redirecționate către Marea Britanie, unde aveau să se pregătească pentru marea debarcare. Abia la 27 iulie 1943, Comitetul Comun al Serviciilor de Informații a prevăzut în mod corect capitularea Italiei, dar a presupus în mod greșit că forțele lui Hitler se vor retrage spre Alpii Maritimi și spre poziții din regiunea Veneției și a Tirolului. Șefii de stat-major britanici erau ceva mai precauți, anticipând că germanii vor trimite unele întăriri în Italia. Operațiunile desfășurate de Aliați împotriva țării lui Mussolini au început totuși pe fondul asigurărilor date de britanici că lucrurile vor merge ușor, asigurări care le-au lăsat un gust foarte amar americanilor năucii de evenimente.

La 10 iulie, o flotă compusă din 2 590 de vase de război și transport a început să debarce pe coasta Siciliei 180.000 de soldați sub comanda generalului Harold Alexander. Britanicii au debarcat în est, iar americanii, în sud-vest. Vânturile puternice au dat complet peste cap planul trupelor aeropurtate, multe planoare prăbușindu-se în mare – dintre cele 147 câte au decolat din Tunisia, 69 s-au pierdut în felul acesta, luând cu ele 252 de parașutiști britanici, și doar 12 au aterizat cu bine în zonele stabilite. Tirul antiaerian nesăbuit al artileriei de pe navele aliate a provocat noi pierderi în rândurile avioanelor de transport. Pe plaje, patru divizii italiene au opus o slabă rezistență, ceea ce a constituit un mare noroc, având în vedere că

mulți dintre invadatori fuseseră debarcați în locuri greșite. Până și unii germani au dat dovadă de foarte puțin zel. Un parașutist american care aterizase, neputincios și singur, în mijlocul unei unități germane, a fost uluit când trei inamici s-au apropiat de el, iar conducătorul lor i s-a adresat într-o engleză impecabilă: „Ne predăm. De trei ani și opt luni luptăm peste tot în Europa, Rusia și Africa de Nord. Asta înseamnă destul de mult în orice armată. Ne-am săturat”. 4

Apărarea era stânjenită de faptul că, deși în Italia comanda generalul Albert Kesselring, Mussolini insista ca un italian, generalul Alfredo Guzzoni, să conducă forțele Axei din Sicilia, o responsabilitate pentru care acesta era absolut nepregătit. Însă majoritatea soldaților din cele două divizii germane staționate pe insulă, cărora li s-a alăturat curând o a treia, s-au aruncat în luptă cu râvna caracteristică. Parașutistul german Martin Poppel scria la 14 iulie, după ce unitatea lui făcuse primii prizonieri, câțiva soldați britanici parașutați: „După părerea mea, starea lor de spirit nu e prea bună. Tind să se predea de îndată ce întâmpină cea mai mică rezistență, lucru pe care niciunul dintre ai noștri nu l-ar face”. 5 Și adaugă, după o acțiune desfășurată o săptămână mai târziu: „Englezii au crezut desigur că tirul lor de artilerie de ieri ne-a făcut să ne retragem și au venit în dimineața asta, devreme, cu trei camioane pline ochi cu infanteriști. Și-au scos tunurile antitanc de 37 mm și 57 mm. Era clar că nu îi înțelegeau pe parașutiștii noștri și că nu învățaseră nimic din cele petrecute ieri. Era o liniște desăvârșită. Băieții mei au lăsat să treacă escorta de motociclete și au deschis focul doar atunci când camioanele erau chiar în dreptul lor. În câteva secunde, primul camion era în flăcări, iar englezii săreau din el cum puteau. La final, am numărat cincisprezece morți și am adus cu noi unsprezece prizonieri. Seara, am adus și tunurile antitanc - ne vor întări considerabil poziția”. 6 Poppel laudă numai artileria britanică, respectată de germani pe tot parcursul

războiului: „Trebuie să recunoaștem că englezul își pune al naibii de repede pe poziție ofițerul de observație, iar artileria lui deschide focul foarte rapid”. 7

Germanii au suferit și de pe urma atacurilor aeriene lansate de Aliați. Enorme lor tancuri Tiger, cântărind 60 de tone, erau mașinării cu adevărat formidabile, însă total inadecvate pentru terenul accidentat al Siciliei. Contraatacurile Axei, mai ales cele împotriva capetelor de pod americane de pe plaje, au fost respinse cu ușurință. Lăudăroșenia lui Martin Poppel în privința performanțelor unității lui nu ar trebui să mascheze faptul că o altă divizie a Luftwaffe, numită „Hermann Göring”, s-a dovedit cel mai inept contingent german de pe insulă. La 12 iulie, comandantul ei, generalul Paul Conrath, scria furios: „Am avut nefericita ocazie de a fi martor, în aceste ultime zile, la scene care nu sunt demne de un soldat german... Personalul a venit în fugă în spatele liniei, plângând isteric fiindcă au auzit un singur foc de armă tras undeva... «Panica de tanc» și răspândirea zvonurilor vor fi pedepsite cu cea mai mare asprime. Cazurile de retragere fără ordin și de lașitate vor fi rezolvate pe loc, cu execuții dacă este necesar”. Germanii erau înfuriați de numeroasele informații potrivit cărora ofițerii italieni își abandonau oamenii.

Soldații italieni veneau în număr mare spre liniile Aliaților ca să se predea „într-o atmosferă de fiestă”, cum o descrie un soldat american, „cu obiectele personale atârând pe lângă ei, umplând atmosfera cu râsete și cântece” 8. Un locotenent le scria celor de acasă: „Ciudată nație și italienii ăștia. Ai fi zis că suntem eliberatorii lor, nu dușmanii care îi iau prizonieri”. 9 Unii americani au reacționat cu brutalitate la o atare docilitate. În două incidente separate, petrecute în ziua de 14 iulie, un ofițer și un subofițer din Divizia 45 au ucis cu sânge rece grupuri numeroase de soldați italieni. Unul dintre ei, sergentul Horace West, care a omorât 37 cu o mitralieră Thompson, a fost judecat și condamnat, pentru ca ulterior să

beneficieze de indulgență. Celălalt, căpitanul John Compton, a alcătuit un pluton de execuție care a masacrat 36 de prizonieri italieni. Compton a fost și el judecat de curtea marțială și achitat, murind mai târziu în cursul unei acțiuni. Patton, a cărui etică militară o oglindea pe cea a multor comandanți naziști, a scris că, „în opinia mea, aceste ucideri au fost pe deplin justificate”, fiind silit să accepte constituirea unor curți marțiale. Cele două incidente au fost mușamalizate, deoarece Eisenhower se temea de represalii împotriva prizonierilor aliați. Dacă responsabilii ar fi fost germani, în 1945, ei ar fi fost condamnați pentru crime de război și, probabil, executați.

În flancul drept al ofensivei aliate, cele două corpuri de armată aflate sub comanda lui Montgomery au cucerit Siracusa, conform planului, încă din prima zi, dar ulterior au avansat foarte încet din pricina lipsei mijloacelor de transport. „Acesta *nu* este teren pentru tancuri”, se plângea un ofițer britanic, în vreme ce unul dintre oamenii lui Montgomery bombănea că Sicilia este „mai rea decât nenorocitul ăla de deșert din toate punctele de vedere” 10. Un ofițer britanic, pe nume David Cole, descrie experiența „înaintării căznite, milă după milă, prin praf, la temperaturi de 35 de grade la umbră”, până când, alături de comandantul lui, a ajuns să admire de la înălțime câmpia Cataniei.

Panorama dinaintea noastră era magnifică. La 50 km spre nord, dominând orizontul, era uriașa siluetă conică, învăluită în ceață și încununată de zăpezi, înaltă de 3.000 m a muntelui Etna... De-a lungul coastei, orașul Catania era abia vizibil, sclipind în arșiță. Toate acestea ar fi alcătuit un tablou de o mare frumusețe și liniște dacă nu s-ar fi auzit bubuitul înfundat al proiectilelor, care explodau, cu norii de fum negru amenințatori, în apropiere de râu. Realitatea era că jos, în fața noastră, ascunse în tranșee înguste și șanțuri, adăpostite de clădiri și de orice lucru pe care putuseră să-l găsească, erau două armate încleștate într-o luptă pe viață și pe moarte.11

O unitate aeropurtată britanică a capturat intact podul de la Primosole, fiind apoi silită să se retragă în fața contraatacurilor inamice, când a rămas fără muniție. Ulterior, parașutiștii Luftwaffe au apărat cu îndârjire podul împotriva unor asalturi caracterizate prin încetineală, lipsă de imaginație și comunicare defectuoasă. Aparatele de radiorecepție neperformante au fost una dintre hibeles Armatei Britanice care a persistat pe parcursul întregului conflict și s-a manifestat în timpul operațiunilor de la Primosole. Germanii aveau radiouri mai bune decât inamicii lor, un avantaj semnificativ pe câmpul de luptă. Diferența a fost foarte evidentă pe Frontul de Est, unde, în 1941 - 1942, majoritatea avioanelor și tancurilor rusești nu fuseseră deloc echipate cu aparate de radiorecepție; chiar și în 1943, numai tancurile comandanților aveau așa ceva în dotare. Comunicarea defectuoasă din tabăra britanică a contribuit la dezastrul din Franța din 1940 și la cel din Creta din 1941. În septembrie 1944, întreruperea legăturilor radio la nivelul Diviziei I Aeropurtate a contribuit semnificativ la înfrângerea ei la Arnhem și a reprezentat o rușine pentru Armata Britanică. Între 1942 și 1945, RAF a utilizat una dintre cele mai avansate tehnologii din lume, însă radiocomunicațiile continuau să nu prezinte încredere, un neajuns care a influențat, uneori semnificativ, cursul bătăliilor, așa cum s-a întâmplat în Sicilia.

La Primosole, două batalioane ale Regimentului de Infanterie Ușoară Durham au pierdut 500 de oameni. Coordonarea dintre tancuri și infanterie a fost defectuoasă, două tunuri germane de 88 mm distrugând un grup de tancuri Sherman care avansa în câmp deschis. Unii dintre atacatori aveau să descrie lupta respectivă drept una dintre cele mai sângeroase la care participaseră. Cu toate acestea, germanii se apărau cu un grup de luptă improvizat, alcătuit mai mult din geniști și radiotelegrafiști decât din infanteriști. Rămâne un mister de ce Montgomery, având de înfruntat o rezistență acerbă, nu a

ocolit pozițiile inamice, trimițându-și trupele spre Catania pe mare. Podul de la Primosole a fost în cele din urmă cucerit, dar operațiunea fusese mult întârziată.

Alexander i-a însărcinat pe americani doar cu apărarea flancului britanic. Drept urmare, aceștia nu au avut posibilitatea să traverseze insula spre nord și să prindă în capcană o divizie de panzere care se retrăgea spre est. Patton, care începuse să-și piardă răbdarea, a pornit cu trupele sale către Palermo, aflat în nord-vest, unde a ajuns pe 22 iulie, după ce luase o mulțime de prizonieri. Atacul lui fulger l-a nedumerit însă pe Kesselring, pentru că nu avea nicio utilitate strategică. Îngăduința arătată de Alexander acestei lovituri date de americani în direcția opusă celei în care se aflau principalele forțe germane reflecta obișnuita lui lipsă de autoritate. Era evident pentru orice ofițer inteligent că soarta campaniei se decidea în estul, nu în vestul Siciliei. Dar în timp ce soldații aliați își croiau cu greu drum pe insulă, singurii care aveau scopuri clare erau inamicii lor.

Germanii întâmpinau însă dificultăți legate nu doar de penuria de muniție și hrană, ci și de felul deplorabil în care luptau aliații lor. Generalul Conrath se plângea amarnic: „Practic, italienii nu au luptat deloc, și bănuiesc că nu vor lupta nici pe continent. Multe unități din Sicilia, conduse fie de ofițeri ai lor, fie de ai noștri, au plecat fără să tragă un singur foc... Nouăzeci la sută sunt lași și nu vor să lupte”. 12 Ușurința cu care soldații italieni abandonau lupta nu a servit prea mult țării lor, lunga ei agonie începând acolo, în Sicilia. Pe măsură ce orașele italiene se transformau în câmpuri de bătălie și în ținta bombardamentelor de la sol și din aer, supușii lui Mussolini, epuizați de război, au început să sufere cumplit. Troina, o localitate situată la vest de muntele Etna, a devenit pentru câteva zile centrul unor lupte intense. Un corespondent descria situația din localitate după ce aceasta fusese cucerită de americani: „O bătrână fantomatică, zăcând printre bucăți de tencuială și grinzi

rupte... și-a întins brațele spre noi, ne-a privit lung, fără să ne vadă și a gemut asemenea vântului care se tânguiește printre pini. Ne-am continuat drumul spre biserică. Lumina pătrundea printr-o gaură din acoperiș. Dedesubt, o bombă de 225 kg, neexplodată, zăcea pe podea. Un soldat american mi-a șoptit la ureche, răsuflând greu: «Doamne, asta a fost o minune»... în biroul primarului, i-am găsit pe cei câțiva răniți, încă în viață, pe care soldații noștri îi scosese de sub dărâmături. Pe o bancă de lemn zăcea silueta subțire a unei fete de vreo zece ani. Părul ei negru era murdar de praf cenușiu de tencuială. Un picior îi era complet bandajat... în mâini ținea un biscuit primit de la un soldat. Nu se mișca, doar se uita lung în tavan". 13

La 25 iulie, regele Victor Emmanuel și mareșalul Pietro Badoglio au pus la cale arestarea lui Mussolini. Primul lider fascist al Europei aproape că nici nu s-a opus propriei sale căderi. Cu moralul la pământ, se resemnase cu înfrângerea, iar principala sa grijă părea a fi aceea de a-și scăpa pielea. Fostul Duce și-a petrecut următoarele săptămâni de captivitate mai întâi pe insule din apropierea țărmlui, apoi într-o stațiune de schi din Apenini, mâncând cantități uriașe de struguri, citind o carte despre viața lui Cristos și participând la slujbele bisericesti pentru prima dată din copilărie. Nu este sigur că operațiunea de „salvare” executată de trupele de comando ale lui Otto Skorzeny la 12 septembrie l-a încântat prea mult. Deși reinstalat la putere de formă în nordul Italiei, știa că jocul lui se încheiase. Știa și Hitler, care de luni întregi era în căutarea unui alt lider pentru fascismii italieni, singurul motiv pentru care îl readusese la putere pe Mussolini fiind acela că nu găsisese un înlocuitor.

Căderea Ducelui a produs un moment de euforie în tabăra Aliaților și în rândurile simpatizanților lor din întreaga lume. Mulți au putut îndura războiul numai datorită faptului că, din când în când, li se insufla speranță. Pe fondul victoriilor locale sau al informațiilor despre schimbările de regim, oamenii trăiau episoade

intense de entuziasm sau ușurare. Victor Klemperer, autorul evreu al unor jurnale intime, care locuia la Dresda și se bucura de o libertate precară, a consemnat numeroase momente de cotitură în care a crezut că înfrângerea Germaniei era iminentă. La 27 iulie 1943, exulta când a aflat despre soarta lui Mussolini: „Sfârșitul este acum la orizont – poate încă șase până la opt săptămâni! Noi [în Germania] mizăm pe o dictatură militară”. 14 Euforia îi era împărtășită de un alt evreu, care spunea despre locul lui de muncă: „Acum nu mai e nevoie să ne prezentăm dimineța”, și se întreba dacă Hitler va mai apuca încă o lună de viață¹⁵. Astfel de momente de optimism febril și deplasat erau de ajuns pentru ca oamenii să mai îndure încă puțin o viață plină de tristețe și lipsuri, să nu se lase cuprinși de disperare.

Răsturnările produse pe scena politică de la Roma l-au convins pe Hitler că Sicilia trebuia evacuată. Germanii s-au retras în ordine spre est, desfășurând o serie de operațiuni de întârziere a inamicului. Tanchistul Erich Dressler, îngrozit de distrugerea unității lui și de inferioritatea resurselor de care dispuneau apărătorii, era nedumerit de încetineala Aliaților: „Cu mai multă hotărâre, englezii ne-ar fi putut termina pe toți... Mi-am zis că gata, s-a terminat. Dar din nu știu ce motiv, ei s-au oprit brusc”. 16 în seara zilei de 11 august, germanii au început să-și transporte forțele dincolo de strâmtoarea Messina, lată de peste 3 km, pe teritoriul Italiei continentale. Cu toate că mesajele Ultra semnalaseră intenția inamicului, nici avioanele aliate, nici Marina Regală nu au intervenit eficient pentru a împiedica Axa să retragă 40.000 de soldați germani și 62.000 de italieni, împreună cu majoritatea tancurilor, vehiculelor și proviziilor. A fost un eșec zguduitor. Un ofițer de marină german, baronul Gustav von Liebenstein, a organizat o evacuare descrisă de unii ca fiind un Dunkerque în miniatură. A fost însă mult mai reușită decât aceea, deoarece toate cele trei divizii germane au ajuns în Italia continentală în formație de

luptă completă. Americanii au intrat în portul Messina către sfârșitul zilei de 16 august, cu puțin înaintea britanicilor. A doua zi dimineață, comandantul german, generalul Hans Hube, își încheia retragerea de pe insulă.

Campania din Sicilia a reprezentat o lecție dureroasă pentru anglo-americieni. Operațiunile cu vehicule amfibii și cele aeriene de susținere a acestora au fost slab planificate și realizate cu stângăcie. Coordonarea dintre forțele aeriene și cele terestre a fost și ea defectuoasă. Dacă soldații italieni ar fi luptat cu hotărârea cu care au luptat germanii, invadatorii ar fi fost aruncați în mare. Americanii erau șocați de lipsa de autoritate demonstrată de Alexander, dezgustați de lentoarea lui Montgomery și enervați de aparenta dorință a aliaților lor de a le încredința un rol secundar. La rândul lor, britanicii erau exasperați de reticența arătată de comandanții americani, în special de Patton, de a se conforma planurilor deja stabilite. Fiecare dintre cele două părți critica eficiența trupelor celeilalte. Ambele considerau dificilă înfrângerea inamicului care ocupa pozițiile înalte ce dominau puținele drumuri de pe insulă. Ambuscadele și distrugerile germanilor erau făcute cu multă măiestrie, anticipând tacticile pe care aveau să le aplice pe tot teritoriul Italiei în următorii doi ani. Invadatorii nu au reușit să exploateze superioritatea navală pe care o aveau pentru a învălui forțele care opuneau rezistență, mulțumindu-se cu o serie de marșuri extrem de lente.

Cincizeci de mii de germani au ținut în șah o jumătate de milion de soldați aliați vreme de cinci săptămâni. Invadatorii erau foarte conștienți de pericolul reprezentat de tancurile Tiger, mortierele Nebelwerfer, mitralierele Spandau și tirul de artilerie al inamicului, de dificultățile unui atac pe teren abrupt, de căldură, de malarie și de pierderile cauzate de stresul posttraumatic. Este însă limpede că, deși covârșitoarea superioritate a Aliaților a avut, în cele din urmă, câștig de cauză, soldații Wehrmachtului au luptat mult mai convingător decât cei

anglo-americieni. Forțele aliate nu au reușit - așa cum nu vor reuși nici în nord-vestul Europei - să transforme cuceririle teritoriale în acțiuni de distrugere a trupelor inamice. Germanii erau atât de năuciți de faptul că au reușit să scape și că Aliații nu au lansat în Calabria o operațiune cu vehicule amfibii care să le taie retragerea, încât unii nutreau fantasmagorica idee că Alexander îi lăsa să fugă din motive politice.

Campania din Sicilia a reprezentat unica operațiune terestră semnificativă lansată de Statele Unite și Marea Britanie împotriva germanilor în vara lui 1943, la ea participând opt divizii aliate; 6.000 de soldați și-au pierdut viața. În aceeași perioadă, patru milioane de oameni erau prinși în bătăliile de la Kursk și Orel, unde au pierit 500.000 de ruși. Unii civili germani, disperați să vadă odată războiul încheiat, se plâneau de încetineala cu care înaintau Aliații. Mathilde Wolff-Monckeburg scria la 14 august: „Speram întruna că lucrurile se vor mișca și mai repede”. 17 Există explicații pentru modesta implicare în luptele terestre din 1943 a Aliaților occidentali, dar nu este greu de înțeles de ce rușii priveau cu atâta dispreț acest lucru. Și nu doar rușii, ci chiar și unii dintre ei. Locotenentul-colonel Lionel Wigram, unul dintre cei mai energici și mai inventivi ofițeri din Armata Britanică, a înaintat un raport în care analiza eșecurile la care fusese martor direct. Wigram critica atacurile frontale, excesiva dependență de artilerie și refuzul de a utiliza infiltrările în spatele forțelor inamice, sugerând ca fiecare batalion să fie lipsit de cei aproximativ 20 de soldați care fugeau invariabil din fața inamicului. Și încheia astfel: „Într-un fel, germanii au înregistrat fără îndoială un succes categoric în ȘI-CILLA. Au reușit să-și evacueze forțele aproape intacte, suferind foarte puține pierderi... Ne-au cauzat nouă pierderi grele. Drept rezultat, suntem cu toții foarte iritați”. 18 Această evaluare extrem de sinceră a ajuns și la urechile lui Montgomery. Cu amorul propriu lezat, el l-a înlăturat pe Wigram de la comanda batalionului. Criticile

sale, aspre și justificate, nu au fost luate în seamă.

Apologetii armatelor britanică și americană susțin că respectul față de apărarea germană din Sicilia, ca și față de alte succese înregistrate de Axă pe câmpul de luptă nu poate masca eșecul suferit la final: forțele lui Kesselring au fost alungate de pe insulă. Au pierdut. Asta este adevărat și important. Una dintre ideile cărții de față este că Wehrmachtul a luptat de multe ori într-un mod strălucit, dar Germania și-a organizat foarte prost războiul. Cu toate acestea, faptul că anglo-americanii n-au reușit în repetate rânduri să distrugă armatele lui Hitler, deși au reușit să le alunge din teritoriile ocupate a făcut ca Armata Roșie să rămână până în 1945, așa cum fusese încă din 1941, principalul instrument de distrugere a nazismului.

2. Drumul spre Roma

Asaltul împotriva Italiei continentale a început în ziua de 3 septembrie, când soldații canadieni din Armata a VIII-a au debarcat în Calabria fără să întâmpine vreo rezistență; Kesselring, comandantul apărării germane, a decis să dea prima bătălie mai la nord. Cinci zile mai târziu, pe 8 septembrie, în timp ce liderii aliați luau parte la reuniunea de la Québec, guvernul de la Roma al mareșalului Badoglio anunța capitularea Italiei, anunț care a reaprins speranța într-o înaintare rapidă spre nordul peninsulei. În data de 9, generalul-locotenent Mark Clark și Armata a V-a comandată de el, debarcau la Salerno. Aceasta se va dovedi una dintre operațiunile cruciale ale războiului din Vest, însă nu în maniera pe care o anticipaseră invadatorii. Trupele de rangeri ale colonelului Bill Darby au înregistrat un prim succes în extremitatea stângă a frontului aliat, eliberând satele turistice de coastă din zona Amalfi și ocupând trecătoarea Chiunzi, de unde se vedea în depărtare Napoli. În alte zone însă, germanii s-au mobilizat rapid, întâmpinându-i pe invadatori și lansând o serie de contraatacuri nimicitoare. Forțele comandate de Clark - un corp de armată american și unul britanic - s-au trezit imobilizate în patru mici puncte de pe plajă, fiind

supuse unui tir intens.

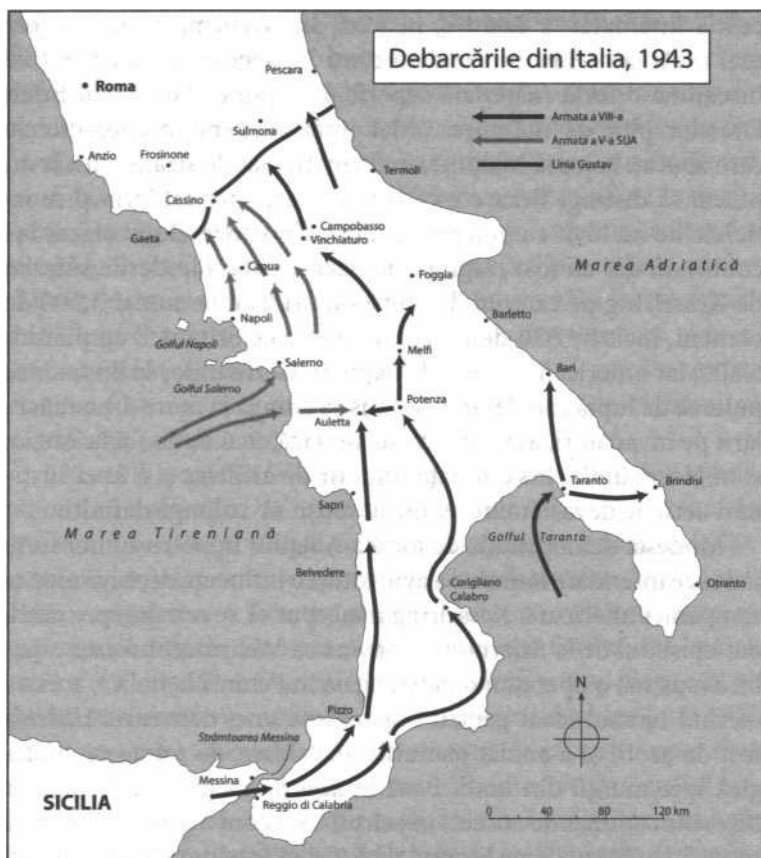
La 13 septembrie, trupele lui Kesselring s-au intercalat între unitățile americane și britanice, panzerele ajungând la un kilometru și jumătate de mare. Forțele aliate din apropierea țărmului au suferit atacuri grele din partea Luftwaffe, care utiliza bombe noi, controlate prin radio. Clark a intrat în panică și a propus ca trupele să fie reîmbarcate. Deși propunerea a fost respinsă de Eisenhower și Alexander, pe plajă a domnit haosul câteva ore bune, în special după lăsarea întinericului. „Crezând că în poziția noastră se infiltrasă infanteria germană, [soldații americani] au început să tragă unii în alții”, scrie un britanic, martor ocular, „și s-au auzit strigătele înfricoșătoare ale celor atinși de gloanțe. Ne-am ghemuit în tranșeele noastre, sub frunzișul trandafiriu și tremurător al măslinilor, și ne-am uitat cum se apropie împușcăturile, iar noaptea a trecut încet... Istoricii oficiali se vor pune curând pe treabă pentru a da acestei părți a acțiunii de la Salerno atâta demnitate câtă vor putea. Noi am văzut cu ochii noștri cum prostia și lașitatea, răspândindu-se de la comandanți, creează haos”. 19

Locotenentul Michael Howard, din Regimentul Coldstream Guards, scrie: „Proiectilele se tânguiau scurt pe deasupra noastră, ca niște suflete pierdute. Geamăt, alt geamăt, apoi alt geamăt”. 20 Purtarea unora dintre unitățile britanice a fost deplorabilă, la fel și aceea a unei părți din unitățile americane. Istoria oficială a Regimentului Scotts Guards consemnează „senzația generală că se petrece un al doilea Dunkerque”. Doar un bombardament naval intens asupra liniilor germane a făcut ca dezastrul să fie evitat. „Pentru numele lui Dumnezeu, Mike”, îi spunea Eisenhower comandantului Corpului VI Armată al Statelor Unite, generalul-maior Mike Dawley, la câteva ore după ce acesta a fost eliberat din funcție și trimis acasă cu gradul de colonel, „cum ai reușit să-ți aduci trupele în asemenea hal?” Locotenentul Peter Moore, din Regimentul Leicestershire, scria

următoarele:

În cursul nopții, germanii poziționaseră mortiere și mitraliere Spandau astfel încât să acopere întreg perimetrul. Primul semn al iminentului bombardament a fost bum, bum, bum, bum, bum, bum-ul atât de familiar al obuzelor lăsate pe țeava mortierelor și trase. Am așteptat în tensiune, iar în câteva secunde s-au auzit șuietul și pocnetul asurzitor al bombelor care explodau în jurul nostru. În același timp, mitralierele au început să tragă peste capetele noastre rafale lungi și rapide, sfâșiind viața-de-vie. Tirul mortierelor era foarte precis, și, curând, am avut o mulțime de răniți și câțiva morți. Era foarte greu să venim în ajutorul răniților, din pricina focului intens de mitralieră. Am tras și noi cu Bren-urile și puștile ca să-i acoperim în timp ce se târau spre noi și erau evacuați într-o peșteră pe care o descoperiserăm. Schimbul de focuri a continuat întreaga zi. Intrasem de bunăvoie într-o stare de resemnare. Nu vedeam cum am fi putut să susținem un atac prelungit și speram doar că, indiferent de ce soartă mă aștepta, nu voi suferi prea mult. Aveam mereu la mine cartea de rugăciuni a Armatei și a fost o uriașă consolare să citesc rugăciunile de dimineață și de seară, imnurile, psalmii și rugăciunile atât de familiare.²¹

După zile de lupte grele, contraatacul lui Kesselring a fost respins. „În lumina cenușie a zorilor, i-am îngropat pe germanii căzuți”, scria Michael Howard. „Era prima dată când maneavam niște cadavre: păpuși zbârcite, vrednice de milă, zăcând țepene și contorsionate, cu ochi albaștri, sticloși. Nu cred că avea vreunul mai mult de 20 de ani, iar unii erau abia niște băiețandri. Cu o neglijență oribilă, i-am împins în tranșeele lor și i-am acoperit cu pământ. Scena îmi rămâne întipărită în minte: groparii încovoiați



și grăbiți, leșurile rășchirate, cu ochi lipsiți de viață, 2 ăcând în lumina rece a zorilor, care ștergea orice culoare din peisaj, lăsând doar câteva nuanțe mohorâte de negru și cenușiu. După ce am terminat, le-am înfipt puștile și baionetele deasupra mormintelor și ne-am grăbit să ne adăpostim. Era un tablou demn de Goya". Din nou, puterea de foc a Aliaților a fost cea care a înclinat decisiv balanța în favoarea acestora. „Barajele navale intense erau deosebit de neplăcute”, observa un ofițer german. Fiecare mișcare a forțelor lui Kesselring era întâmpinată cu o ploaie de obuze și masive atacuri aeriene. Dacă soldații aliați au fost îngroziți de ce s-a întâmplat la Salerno, nici cei din Wehrmacht nu au fost mai încântați. „Era prima dată când înțelegeam cu adevărat ce înseamnă o forță materială superioară”, spunea tanchistul Erich Dressler

plin de mâhnire. „Mai întâi au venit bombardierele care zburau la joasă înălțime, în formații atât de strânse, încât nu puteai să distingi fiecare escadrilă în parte, iar artileria și mortierele ne-au lovit cu putere ore întregi”. 22 Panzerele au atacat încontinuu, dar au fost respinse de fiecare dată. Pierderile suferite de Kesselring pe câmpul de luptă s-au ridicat la numai 3.500 de oameni, inclusiv 630 de morți, în vreme ce britanicii au pierdut 5.500, iar americanii, 3.500 de oameni. Germanilor le lipsea însă puterea de luptă care le-ar fi permis să ajungă la mare. I-au măcelărit pe invadatori, așa cum aveau s-o facă, mai târziu, și la Anzio, și în Normandia. Însă, în fața unui tir de artilerie și a unei susțineri aeriene devastatoare, ei nu au reușit să-i alunge definitiv.

Modesta demonstrație de forță a Aliaților împotriva unor forțe inamice inferioare numeric a avut totuși o influență decisivă asupra campaniei ulterioare. Kesselring a început să se retragă spre nord, dar episodul de la Salerno l-a convins că Wehrmachtul este capabil să susțină o operațiune îndelungată în Peninsula Italică, aceasta oferind terenul ideal pentru organizarea unei defensive. Hitler a fost de acord și a anulat planurile anterioare, de retragere strategică spre munții din nord. Până în acel moment, atacul Aliaților fusese încununat de succes, în sensul că îl convinsese pe Hitler să retragă 16 divizii de pe Frontul de Est și să le trimită în ajutorul lui Kesselring. Aveau să urmeze însă 18 luni de lupte lungi și grele, într-una dintre cele mai dificile zone din Europa. „Englezii vor trebui să-și croiască drum printre noi cu dinții, metru cu metru”, scria un parașutist german într-o scrisoare neterminată, găsită asupra sa după moarte, la Salerno, „și o să avem grijă să-și rupă dinții”.

Kesselring s-a mulțumit să desfășoare o serie de acțiuni defensive, pe care Aliații le găseau cumplit de monotone. La fiecare etapă, bombardau zile întregi pozițiile germane, din aer și de la sol, apoi infanteria înainta sub tirul de mitraliere, artilerie și mortiere al

inamicului. După zile sau săptămâni de lupte statice, germanii făceau o retragere calculată spre un alt munte sau mal de râu, protejați de podurile demolate, de căile ferate și drumurile de acces distruse. Tot ce avea o valoare pentru populația civilă și pentru Aliați era jefuit sau distrus. Se estimează că 92% din totalul oilor și vacilor din sudul Italiei, împreună cu 86% din totalul păsărilor de curte au fost confiscate sau omorâte de trupele în retragere. Cu răutatea gratuită de care germanii au dat dovadă în repetate rânduri, oamenii lui Kesselring au vandalizat bună parte din patrimoniul cultural al orașului Napoli, incendiind biblioteci întregi din perioada medievală, inclusiv cele 50.000 de volume ale universității locale. În clădirile importante s-au pus bombe cu explozie întârziată, care au pricinuit mari pierderi după eliberarea orașului. Și printre soldații aliați au fost unii care nu s-au purtat mai frumos decât inamicul, vandalizând obiecte vechi, inestimabile.

Churchill rămânea fidel ideii sau mai degrabă obsesiei că o campanie de amploare în Italia putea să deschidă calea spre Germania. Americanii au hotărât însă că alte operațiuni în bazinul Mediteranei nu ar fi dat decât roade amare. De îndată ce au fost ocupate câteva aerodromuri funcționale, au căutat să redirecționeze cât mai repede trupele necesare pentru invadarea Franței, iar hotărârea lor s-a dovedit a fi corectă. Entuziasmul britanicilor legat de desfășurarea unei operațiuni în Sud fusese justificat în 1942 - 1943, dar și-a pierdut credibilitatea în momentul în care a început să se contureze posibilitatea executării unui atac dincolo de Canalul Mânecii și atunci când dificultățile realizării unei străpungeri în Italia au devenit clare. Forțele aliate trebuiau să rămână acolo pentru a-i ține în loc pe germanii care, altfel, ar fi luptat în Franța sau Rusia. O victorie importantă nu putea fi obținută însă, cu siguranță nu de niște comandanți atât de slabi ca Alexander și Clark.

La sfârșitul lui septembrie, șapte divizii germane

înfruntau 13 divizii aliate, în vreme ce alte 11 formațiuni de sub comanda lui Kesselring asigurau apărarea regiunii din spatele frontului, utilizând metode extrem de brutale atunci când forțele partizane le contestau poziția. În lunile de toamnă, trupele aliate și-au croit cu greu drum în sudul Italiei, împiedicându-se la fiecare pas de ambuscade, distrugerii, dealuri și poduri apărate cu înverșunare de inamic. „Dacă «eliberarea» Italiei continuă în ritmul ăsta”, scria înciudată, din teritoriul ocupat, contesa Iris Origo, în luna octombrie a acelui an, „nu va mai rămâne prea mult de eliberat; district după district, germanii lasă în urmă doar pustiu”. 23 „Linia Gustav”, situată de-a lungul râurilor Gangliano și Sangro, a fost disputată săptămâni în sir, timp în care ploile torențiale au transformat câmpul de luptă într-o mlaștină. „Nu cred că vom obține vreun rezultat spectaculos câtă vreme continuă să plouă”, îi raporta Montgomery lui Brooke cu puțin timp înainte să renunțe la conducerea Armatei a VIII-a, pentru a se întoarce în Anglia și a conduce operațiunile din Normandia. „Întregul ținut este acum o mare de noroi și nimic din ceea ce se deplasează pe roți nu poate ieși în afara drumurilor”.

Moralul era la pământ. „Italia avea să le frângă spinările, oasele și a fost aproape să le frângă spiritul”, scria istoricul american Rick Atkinson. „Toate drumurile duc la Roma”, spunea, plin de tristețe, Alexander, „dar toate sunt minate”. Capcanele explozive și dispozitivele antipersonal făceau victime încontinuu. „Laba piciorului este de obicei ruptă de la gleznă”, consemna un medic militar american, „și rămâne o masă de carne sfârtecă, atârnată de tendoane. Rănilor suplimentare de la ambele picioare și din zona inghinală fac agonia și mai grea”. Evacuarea răniților din zonele muntoase era un coșmar, fiecare targă trebuind să fie cărată de patru oameni. Germanii au creat niște obstacole foarte ingenioase: la nord de Sangro, de pildă, au doborât plopul de pe marginea drumului pe o distanță de 800 de metri. Pentru ca

blindatele aliate să poată trece, trunchiurile au trebuit să fie înlăturate cu buldozerele, în ritmul de un trunchi pe oră.

Amintirile majorității participanților la campanie sunt dominate nu de soarele și frumusețea peisajului cu care imaginația oamenilor a hărăzit Italia, ci de ororile iernii. „Pe cincizeci de metri de jur-împrejur e NOROI – adânc de 15 cm, strălucitor, lipicios, presărat cu bălți”, le scria celor de acasă ofițerul de artilerie John Guest. „Excavațiile adânci în noroi, care lasă în urmă niște munți în miniatură, ne arată locul în care alte corturi au fost ridicate în noroi și mutate, din pricina noroiului, în alte locuri cu noroi. Experiența psihologică cumulativă a noroiului... nu poate fi descrisă. Vehiculele scârțâie pe drum, mergând cu viteză redusă. De o parte și de alta... e un mal de noroi în care te afunzi până la coapse. Marginile... se prăbușesc frecvent, iar camioanele uriașe, ca niște animale preistorice ostenite, alunecă neputincioase în șanțuri... Oamenii mei stau în cuiburile de mitralieră și tropăie pe pământul umed, cu capetele ascunse în gurile paltoanelor. Când vorbesc cu tine, își dau ochii peste cap, pentru că, dacă și-ar ridica fruntea, le-ar îngheța gâtul. Toată lumea merge cu brațele desfăcute, ca să nu-și piardă echilibrul”. 24 în noiembrie, soldatul canadian Farley Mowat îi scria din Italia unui prieten din Marea Britanie: „Regret că te dezamăgesc în privința climei, dar nu cred să existe pe lume alta la fel de rea. Fie îți fierbe creierii în cap vara, fie ți-i îngheață iarna. Între, îți mucegăiesc din cauza ploii care nu se mai oprește. Singurul moment în care mă simt bine este atunci când sunt în sacul de dormit, în haine de lână și sub o jumătate de duzină de păuri”. 25

Comandantul unui batalion american, locotenentul-colonel Jack Toffey, un erou al campaniei din Italia, se gândea cu voce tare cum să le dezvolte oamenilor lui instinctele ucigașe, să le insufle dorința neabătută de a se apropia de inamic, singura care îi putea ajuta să câștige o luptă: „Băieții noștri nu sunt profesioniști, și trebuie să-i

faci să le placă să ucidă”. 26 în noiembrie, peste jumătate dintre soldații pe care Toffey îi condusesese la țărnișă erau fie morți, fie răniți. Un alt american spunea că luptele din Italia sunt ca atunci când „urci pe o scară și adversarul te calcă pe mâini la fiecare treaptă” 27. Artistul George Biddle, aflat pe front, scria: „Mi-aș dori ca cei de acasă, în loc să se gândească la băieții lor ca la niște vedete de fotbal, să-i vadă în chip de mineri prinși în subteran sau sufocându-se într-un incendiu la etajul zece... înghețați, uzi, înfometați, cu dor de casă și înspăimântați”. 28

La 1 decembrie, se aflau față în față 17 divizii aliate și 13 germane. Invadatorii se bucurau de o susținere aeriană superioară, însă aceasta nu le era de prea mult folos în condiții de iarnă și împotriva unui inamic bine ascuns în munți. În cele patru bătălii de la Monte Cassino, la 80 km sud de Roma, desfășurate între ianuarie și mai 1944, bombardamentele au distrus una dintre cele mai importante mănăstiri medievale din Europa fără să aducă vreun câștig teritorial semnificativ. Armatele aliate, care se transformaseră într-un extraordinar amestec de națiuni – britanici, americani, francezi, neozeelandezi, polonezi, canadieni și indieni – au arătat curaj și tărie morală în condiții asemănătoare celor de pe Frontul de Est sau din Flandra, în Primul Război Mondial, dar sacrificiile lor au fost de puțin folos. Nepriceperea comandanților și atacurile prost coordonate, împreună cu abilitatea inamicului și terenul ostil făceau să eșueze orice inițiativă. Generalul francez Alphonse Juin a fost singurul dintre comandanții aliați care a ieșit din aceste campanii montane cu o reputație mai bună. Acceptând de bunăvoie să fie retrogradat de la gradul de mareșal ca să poată lupta în Italia, Juin era mult mai potrivit decât Alexander ori Clark să conducă operațiunile.

Ambulanțele militare americane au fost foarte lăudate după ce, oră de oră, zi de zi, sub tirul neîncetat al inamicului, au continuat să-i evacueze pe răniți. După ce mașina i-a fost aruncată în șanț de o explozie, șoferul a

înaintat pe jos și a transportat rând pe rând patru soldați indieni răniți, „sub un tir infernal... Zi și noapte, nonstop dacă era nevoie, băieții aceia americani nu se opreau o clipă. Puteai să ai încredere că vor răzbi, oricât de grea ar fi fost situația” 29. Regimentul 1/2 Pușcași Gurkha a condus unul dintre multele atacuri de la Monte Cassino. „Companiile din frunte au intrat într-o capcană a morții. Desișul s-a dovedit a fi plin de mărăcini, înțesat de mine antipersonal și împânzit pe margini de sârme care declanșau capcanele explozive. În spatele acestei bariere mortale pândeau trupele de asalt în cuiburi de mitralieră aflate la mai puțin de cincizeci de metri unul de celălalt. Între aceste cuiburi, tranșeele îi adăposteau pe trăgătorii și aruncătorii de grenade inamici. O ploaie de grenade începu să cadă în noapte... Plutoanele din față s-au repezit în desiș și au sărit în aer, aproape până la ultimul om. Colonelul Showers a căzut împușcat în burtă. Două treimi din companie au fost doborâte în primele cinci minute, dar supraviețuitorii au continuat să înainteze. Mai târziu, s-au găsit infanteriști și cu patru sârme declanșatoare înfășurate pe picioare. Naik Birbahadur Thapa, deși rănit în mai multe locuri, a reușit să iasă din desiș și să ocupe o poziție... Brancardierul Sherbadur Thapa a făcut șaisprezece drumuri pe acest teren mortal până să fie omorât. O mână de oameni nevătămați a continuat să se bată până a primit ordin de retragere. Au căzut la datorie șapte ofițeri britanici, patru ofițeri *gurmha* și 138 de militari cu alte grade”. 30 În șase săptămâni, Divizia a IV-a indiană a pierdut peste 4.000 de oameni și, după cum au recunoscut chiar ofițerii ei, nu a mai fost niciodată aceeași unitate de luptă ca înainte.

Nici în tabăra cealaltă, starea de spirit nu era mai bună. „Simt că multe se vor scrie în viitor despre aceste lupte”, era de părere sergentul Franco Busatti, membru al unei unități fasciste de geniu care lupta alături de germani, „și sunt curios să aflu ce răspunsuri se vor da mâine la «de ce»-urile de azi”. 31 Luat de valul retragerii

armatei lui Kesselring, Busatti a fost frapat de contrastul dintre soldații italieni, care sufereau de indisciplină, și cei germani, disciplinați chiar și atunci când pierdeau. „Războiul va fi câștigat fie de germani, fie de englezi și americani”, scria el pe un ton resemnat. „Italianii sunt irelevanți”. Asemenea multor conaționali, el a decis în cele din urmă că nu datora supunere niciuneia dintre tabere, așa că a dezertat de pe câmpul de luptă și s-a adăpostit în casa familiei din Città di Castello până sfârșitul războiului.

Pentru Aliați însă, reluarea atacului era un imperativ absolut. Căpitanul Henry Waskow, un texan în vârstă de 25 de ani, și-a condus compania împuținată într-un atac de noapte împotriva uneia dintre nenumăratele poziții ocupate de germani în munți, cunoscută drept Cota 730. Era seara zilei de 14 decembrie 1943. „N-ar fi îngrozitor să fii omorât și să îngheți pe munte?” i-a șoptit el cu ironie curierului. Brusc, i se făcu poftă de pâine prăjită. „Când o să ne întoarcem în State, o să-mi iau un prăjitor de pâine dintr-ăla deștept, în care bagi felia și ea sare în sus”. 32 Câteva secunde mai târziu, Waskow a fost rănit mortal de o schijă în momentul în care germanii i-au zărit pe americani apropiindu-se. Scrisoarea lăsată de el familiei seamănă mult cu altele, scrise de alți tineri soldați: „Aș fi vrut să trăiesc. Dar, de vreme ce Dumnezeu a voit altfel, nu mă jeliți prea mult, dragii mei, căci viața de pe lumea cealaltă trebuie să fie tare frumoasă, iar eu mi-am trăit viața întreagă cu gândul la asta... Voi fi făcut tot ce mi-a stat în putere pentru ca lumea să fie mai bună... Poate că, atunci când se vor aprinde iarăși luminile în lume, oamenii vor putea să fie din nou veseli și fericiți... Dacă nu am fost un comandant bun, și mă rog la Dumnezeu să mă înșel, nu a fost din cauză că nu m-am străduit”. 33 A fost din cauză că mulți tineri din multe țări împărtășeau hotărârea nestrămutată a lui Waskow de a face „ce se cuvine”, așa cum considera fiecare națiune beligerantă în parte, pentru ca războiul să poată continua.

Principală victimă a acestei campanii a fost populația

Italiei. Dacă Benito Mussolini ar fi păstrat neutralitatea țării în 1940, este posibil ca el să fi rămas la conducere încă mulți ani, așa cum s-a întâmplat cu generalul Franco în Spania, responsabil de mai multe masacre decât Ducele, dar primit în cele din urmă cu brațele deschise ca membru al NATO. E puțin probabil ca Hitler să fi invadat Italia doar pentru că Mussolini s-ar fi agățat de statutul de țară nebeligerantă - Italia nu avea nimic atractiv pentru Germania nazistă în afară de peisaje. Așa însă, între 1943 și 1945, țara a suferit consecințele catastrofale ale statutului de membră a Axei. Timp de multe luni, chiar înainte de capitularea lui Badoglio, conaționalii lui s-au considerat nu participanți la război, ci victimele neputincioase ale lui Hitler. Iris Origo nota în jurnal următoarele: „Este... necesar să... ne dăm seama cât de răspândită este printre italieni convingerea că războiul e o calamitate ce le-a fost impusă de forțele germane, în niciun caz de voința poporului italian, și, de aceea, e un lucru pentru care nu pot fi făcuți responsabili”. 34 Deși aceste sentimente vădesc naivitate, ele erau împărtășite de mulți.

Răsturnarea de la putere a lui Mussolini, departe de a aduce încetarea vărsării de sânge și de a-i oferi Italiei libertatea să îmbrățișeze cauza aliată, a expus țara la acțiunile distrugătoare ale celor două armate combatante. La 13 octombrie, noul guvern declara război Germaniei. Opinia multor italieni despre trecerea în tabăra adversă și despre germani este exprimată într-o scrisoare scrisă de un bărbat la două zile după eveniment: „N-o să lupt de partea lor - și, de vreme ce ne facem vinovați de *trădare*, nici împotriva lor, deși îi găsesc dezgustători”. 35 Origo nota că „marea masă a italienilor *«tira a campare»* - trăiește pur și simplu de azi pe mâine”. Emanuele Artom, membru al unui grup de rezistență intelectuală al evreilor din Torino, scria următoarele: „Jumătate din Italia e germană, jumătate e engleză, iar Italia italiană a dispărut. Sunt cei care și-au scos uniforme ca să scape de germani; sunt cei care se gândesc cu îngrijorare la cum se

vor întreține; în sfârșit, sunt cei care declară că a sosit momentul potrivit să pornim la luptă împotriva unui dușman nou". 36 Un an mai târziu, Artom a fost prins, torturat și executat.

Represiunea nazistă și teama de deportare în Germania la muncă silnică au dus la creșterea spectaculoasă a activității partizanilor, mai ales în nordul Italiei. Tinerii se refugiau în munți și duceau o viață de semibanditism. La sfârșitul războiului, aproape 150.000 de italieni erau membri ai unei gherile. Disensiunile politice au declanșat conflicte suplimentare în multe regiuni, în special între regaliști și comuniști. Unii fasciști au continuat să lupte alături de germani, în vreme ce Aliații și-au alcătuit propriile unități italiene pentru a întări suprasolicitele forțe anglo-americane. Dintre noii recruți, puțini s-au dovedit entuziasmați. Când fiul regelui, prințul moștenitor Umberto, a inspectat o baterie italiană de artilerie, unul dintre artileriști, Eugenio Corti, a descoperit că îi este milă de oaspetele regal, „conducătorul unui popor foarte priceput în a găsi țapi ispășitori pentru propria sa lașitate” 37, unit numai de dorința disperată ca toți beligeranții să părăsească țara.

În iunie 1944, în plin marș euforic spre Roma, Alexander a comis grava eroare de a le cere partizanilor italieni să se revolte împotriva germanilor. Multe comunități aveau să fie supuse unor represalii sălbatice în momentul în care trupele aliate nu vor reuși să facă o străpungere decisivă. După război, italienii au comparat această incitare la revoltă, urmată de abandonarea populației în mâinile germanilor dornici să se răzbune cu neputința rușilor de a ajuta Varșovia în timpul revoltei la fel de dezastruoase din toamna lui 1944. Lecția a fost într-adevăr aceeași: comandanții aliați care au încurajat acțiunile de gherilă din spatele liniilor Axei poartă o grea responsabilitate morală pentru ororile care au urmat, în schimbul obținerii unui avantaj militar neînsemnat.

Germanii, care îi considerau înainte pe aliații lor

italieni drept pur și simplu niște poltroni, acum îi considerau trădători. „Suntem niște ființe năpăstuite, lăsate la mila sortii, fără patrie, fără lege sau simț al onoarei”, scria locotenentul Pedro Ferreira, membru al forțelor italiene din Iugoslavia, unde mulți camarazi de-ai să-i au fost împușcați de germani după armistițiu³⁸. „După această rușine, italienii nu vor mai putea niciodată să ridice capul și să vorbească de onoare. Suntem trădați sau trădători? Ce soartă ne așteaptă oare când am schimbat steagul de trei ori în două zile?” Kesselring conducea Italia cu o cruzime ilustrată în mod elocvent de ordinul pe care l-a dat în 17 iunie 1944: *„Lupta împotriva partizanilor trebuie dusă cu toate mijloacele pe care le avem la dispoziție și cu extremă severitate. Voi proteja orice comandant care întrece obișnuita noastră măsură în alegerea și severitatea metodelor pe care le adoptă împotriva partizanilor. În această privință este valabil principiul conform căruia o alegere greșită a metodelor în executarea ordinului primit este de preferat neîndeplinirii sau neglijării acestuia”*. La 1 iulie, el adăuga: *„Acolo unde există dovezi ale existenței unui număr considerabil de grupări partizane, o parte din populația masculină va fi împușcată”*.

Cel mai notoriu masacru al unor persoane nevinovate a avut loc la cererea lui Hitler, cu asentimentul lui Kesselring și sub directa îndrumare a șefului Gestapoului din Roma, locotenentul-colonel Herbert Kappler. La 23 martie 1944, un grup de partizani a atacat o coloană în marș a Regimentului de Poliție Bolzen pe Via Rasella. Focurile de armă și exploziile au ucis 33 de germani și au rănit alți 68; zece civili au fost de asemenea uciși. Drept răzbunare, Hitler a cerut ca pentru fiecare victimă germană să fie uciși zece italieni. În după-amiaza zilei următoare, 335 de deținuți au fost luați de la închisoarea Regina Coeli din Roma și duși la Peșterile Ardeatine. Printre aceștia erau actori, avocați, medici, mici negustori, tâmplari, un cântăreț de operă și un preot. Unii dintre ei

erau comuniști, iar 75, evrei. Două sute fuseseră ridicați, după atacul partizanilor, de pe străzile de lângă Via Rasella, deși niciunul nu avusese vreun amestec. Aceștia au fost duși în peșteri și executați în grupuri de câte cinci, cadavrele fiind lăsate să zacă în locul în care căzuseră. Cu toate că germanii au folosit explozibili ca să astupe intrarea, încercând oarecum să ascundă masacrul, fapta lor a fost repede dată în vileag de mirosul îngrozitor care ieșea prin crăpături. Peșterile au devenit un loc de pelerinaj și de jale.

Elide Ruggeri s-a numărat printre puținii supraviețuitori ai unui alt masacru, petrecut în curtea bisericii din Marzabotto, un orașel pitoresc, situat la poalele Munților Apenini. Aici, în septembrie 1944, trupele Waffen SS s-au răzbunat crunt pe localnici pentru activitățile partizanilor din zonă. „Toți copiii au fost uciși în brațele mamelor lor”, avea să povestească ea mai târziu. Deși grav rănită, Ruggeri a zăcut nemișcată sub grămada de cadavre. „Deasupra mea și de jur-împrejur erau cadavrele verișoarelor mele și al mamei, cu burta sfâșiată. Am zăcut nemișcată întreaga noapte, toată ziua următoare și încă o noapte după aceea, în ploaie și o mare de sânge. Aproape că nu mai respiram”. 39 în zorii celei de-a doua zile, Ruggeri și alte patru femei rănite s-au târât de sub grămada de cadavre. Din familia ei, muriseră cinci persoane. În total, 147 de oameni și-au pierdut viața lângă biserica din Marzabotto, printre ei numărându-se și preotul, care, la venirea SS-iștilor, tocmai săvârșea slujba; 28 de familii au dispărut cu desăvârșire. La Casolari, o localitate din apropiere, au fost ucise alte 282 de persoane, printre care 38 de copii și două călugărițe. Totalul victimelor civile din regiune s-a ridicat la 1 830, ceea ce l-a determinat pe Mussolini să-i înainteze lui Hitler un inutil protest. Ciudat este că Kesselring, la ordinele căruia acționaseră cei din SS, nu a primit la Nürnberg pedeapsa cu moartea.

Deși invadatorii aliați nu au comis niciodată

asemenea orori, ei au fost totuși părtași la crime împotriva umanității. Trupele coloniale franceze, în special, au comis atrocități pe scară largă. „Ori de câte ori cuceresc un oraș sau un sat, are loc un viol în masă al populației”, scria subofițerul britanic Norman Lewis:

Recent, au fost violate toate femeile din satele Patricia, Poți, Supino și Morolo. În Lenola... cincizeci de femei au fost violate, dar – ca și cum nu ar fi fost de ajuns – au fost violați și copiii, ba chiar și bătrânii. Se spune că este ceva normal ca doi marocani să agreseze o femeie în același timp, unul având un raport normal, celălalt comițând sodomie. În multe cazuri, asta a dus la lezarea gravă a organelor genitale, rectului și uterului. În Castro di Volsci, un medic a tratat 300 de victime ale unor violuri... Mulți mauri au dezertat și atacă satele din spatele frontului. Astăzi am mers la Santa Maria a Vico să văd o fată care și-a pierdut mințile în urma unui atac săvârșit de un grup numeros de mauri...

Nu putea să meargă... în sfârșit, era cineva martor la realitatea cruntă a unor fapte îngrozitoare de felul celor care au împins întreaga populația feminină a unor sate macedonene să se arunce de pe stânci spre a nu cădea în mâinile invadatorilor turci.⁴⁰

Aceste excese, împreună cu efectele îndelungatelor bombardamente de la sol și din aer, au făcut ca puțini italieni să se bucure de „eliberarea” adusă de Aliați. Doi soldați ai Diviziei a IV-a indiene tocmai fugăreau o găină prin curtea unei ferme, când o fereastră s-a deschis brusc și „a apărut capul unei femei, iar o voce englezească, total neașteptată, a strigat: „Cărați-vă dracului și lăsați-mi găinile în pace. P-aci n-avem nevoie de eliberatori.»”⁴¹ Capitularea Italiei a grăbit migrația în masă a prizonierilor de război britanici, eliberați din lagărele din nordul țării și lăsați să-și croiască singuri drum prin Apenini spre liniile aliate. O caracteristică definitorie a acestor odisei, unele durând luni de zile, a fost ajutorul dat de localnici soldaților britanici. Omenia țăranilor, născută dintr-o

compasiune instinctivă, nu neapărat din simpatie față de cauza Aliaților, i-a mișcat adânc pe cei care au beneficiat de ea. Germanii îi pedepseau pe cei care îi ajutau pe fugari, distrugându-le casele și, adesea, chiar omorându-i, dar sancțiunile acestea s-au dovedit inefficiente. Mii de soldați britanici au fost adăpostiți de zeci de mii de țărani italieni, curajul și omenia lor reprezentând unul dintre cele mai nobile aspecte ale nefericitei participări a țării lor la război. Canadianul Farley Mowat sosise în Italia cu un adânc dispreț pentru locuitorii ei, dar și-a schimbat părerea după ce a trăit în mijlocul lor. „Acum se dovedește că ei sunt de fapt sarea pământului. Oamenii obișnuți adică. Trebuie să muncească din greu doar ca să poată să trăiască, e o minune că nu sunt acri ca lămâia, ci plini de umor și râs. Sunt și duri ca piatra... Ar trebui să ne urască la fel de mult ca pe germani, dar singurii în care n-aș avea încredere sunt preoții, avocații și marii negustori, proprietarii de pământ și alții asemenea” 42

Peisajul Italiei rurale și ospitalitatea locuitorilor săi au determinat mai mulți soldați să dezerteze din armatele aliate decât în orice alt teatru de război. Regiunile din spatele frontului erau pline de fugari, oameni aflați „tot timpul pe drumuri” - în covârșitoarea lor majoritate infanteriști, care își dăduseră seama că au șanse mici de supraviețuire. Unii ofițeri superiori mai bine informați estimau că, în 1944 - 1945, prin Italia umblau liberi 30.000 de dezertori britanici - echivalentul a două divizii - și cam 15.000 de americani, cifre absolut extraordinare, care ar merita mai multă atenție în scrierile referitoare la această campanie. Trebuie totuși menționat că statisticile oficiale arată un număr mult mai mic de dezertori, în parte fiindcă din ele au fost omiși cei care, datorită unei importante diferențieri tehnice, erau considerați doar „absenți nemotivați”. Într-o zonă de refacere din spatele frontului, locotenentul Alex Bowlby a dat peste un ins care își părăsise plutonul și cina alături de o familie italiană. Soldatul rătăcitor și-a terminat masa, a părăsit casa și i-a

furat jeepul tânărului ofițer, rămas cu gura căscată, înainte să îi treacă cuiva prin minte să-l oprească. În atmosfera plină de neplăceri și spaime a campaniei, Bowlby a observat că oamenii lui erau la un pas de revoltă. Un soldat care se lăuda că o să dezerteze le-a strigat camarazilor lui în timp ce era luat pe sus de poliția militară: „Când voi o să putreziți, eu o să fiu în viață”. 43 Alexander tare și-ar fi dorit să introducă pedeapsa cu moartea ca mijloc de descurajare, iar un comandant britanic de divizie, Bill Penney, era de acord cu el: „Niște execuții în zilele de început ar fi fost, probabil, o profilaxie eficientă”. 44 Dar pedeapsa capitală era considerată inacceptabilă din punct de vedere politic.

Atât germanii, cât și Aliații au împărțit populației civile foi volante în care cereau, la concurență, ajutorul acestora. Iris Origo scrie: „Țăranii citesc aceste foi cu teamă de ce i-ar putea aștepta și cu o completă indiferență (în majoritatea cazurilor) față de problema principală: *Che sora di noi?* Ce se va alege de noi? Nu își doresc decât pace – să se întoarcă la pământul lor – și să-și salveze fiii. Trăiesc într-o stare de nesiguranță cronică, neștiind niciodată la ce ar trebui să se aștepte atunci când sosesc soldați de alte naționalități. Poate le aduc mâncare, poate un masacru, eliberare sau jaf 45 în ziua de 12 iunie 1944, Origo era în grădina castelului ei și, împreună cu un grup de copii refugiați, repeta *Frumoasa din pădurea adormită*, când dintr-un camion au coborât niște soldați germani înarmați până în dinți.

Speriată, i-a întrebat ce vor și a primit un răspuns cu totul neașteptat: „«Vă rugăm – ar dori copiii să ne cânte puțin?» Copiii le-au cântat *O Tannenbaum* și *Stille Nacht* (pe care le învățaseră Crăciunul trecut) – și din ochii soldaților au curs lacrimi. «*Die Heimat* – ne duc cu gândul la *die Heimat*^{27!}» Apoi s-au urcat la loc în camion și au plecat”. 46 La mai puțin de două săptămâni, zona a fost ocupată de trupele coloniale franceze. Origo scria cu

27 Patrie (germ.).

amărăciune: „Străinii au terminat ce începuseră germanii. Consideră că jaful și violul sunt răsplata ce li se cuvine pentru luptă și s-au dedat fără menajamente la ambele. Nu doar fetele și tinerele au fost violate, ci și o bătrână de optzeci de ani. Aceasta a fost prima impresie pe care cei din Val d'Orcia și-au făcut-o despre regimul aliat – unul așteptat de atâta vreme și cu atâta nerăbdare!” 47

Forțele aliate au continuat să înainteze extrem de încet în peninsulă, dar, începând din vara lui 1944, soldații lui Alexander au constatat, nu fără o oarecare surprindere, că operațiunile din bazinul Mediteranei și sacrificiile impuse de ele atrăgeau tot mai puțin atenția celor de acasă. „Noi suntem cei care fug de Ziua Z în însoarta Italie, chefuind mereu și bând vin”, cântau ei. Lumea înțelegea că deznodământul războiului avea să se decidă mult mai la nord, în Franța și Germania. Frontul italian ținea însă ocupată o zecime din forțele terestre germane, care, altfel, ar fi putut să fie desfășurate pe Frontul de Est sau în Franța. Bazele aeriene ocupate de Aliați pe teritoriul Italiei au făcut posibilă bombardarea intensă și eficientă a câmpurilor petrolifere din România, exploatate de germani. Este greu de conceput cum ar fi putut fi accelerată, evitată sau suspendată această campanie. Ea nu a adus însă nici glorie, nici satisfacție celor angajați în lupte sau nefericiților locuitori ai regiunilor transformate în câmpuri de bătălie.

3. Iugoslavia

Campania din Italia a născut un val de entuziasm în Marea Britanie, cu acordul indiferent al americanilor, pentru accelerarea ritmului operațiunilor desfășurate contra Axei în Iugoslavia. Pe toată durata conflictului, Churchill a salutat inițiativa oricărei țări de a se alătura luptei împotriva lui Hitler – o trăsătură fundamentală a politicii lui externe, devenită imperativă în 1940 – 1941, pe fondul situației disperate în care se găsea țara. Drept consecință, Marea Britanie a devenit aliatul unor țări cu care democrația avea, în cel mai bun caz, foarte puține în

comun, dintre acestea Iugoslavia fiind un caz frapant. Începând cu 1943, faptul că devenise accesibilă dinspre Italia, ca și importanța strategică a regiunii Balcanilor au făcut din Iugoslavia ținta multor speranțe britanice.

Devenită independentă în 1918, în contextul prăbușirii Imperiului Habsburgic, Iugoslavia era un amestec impropriu de grupuri etnice ostile unul celuilalt și de ideologii incompatibile, în fruntea căruia s-a aflat, până în 1941, un regim dictatorial condus de prințul Pavle, în numele regelui adolescent Petru. Iugoslavia era, în cea mai mare parte, o țară extrem de primitivă. Un partizan comunist descrie astfel o comunitate țărănească tipică: „Mulți nu fuseseră niciodată în orașele învecinate. [Femeile] purtau rochiile țesute în casă, despicate până la buric, astfel că sânii le ieșeau pe-afară. Își ungeau părul cu grăsime din lapte, îi făceau cărare pe mijloc, apoi îl adunau deasupra frunții. Vocabularul lor era sărac, mai puțin cel despre animalele din gospodărie și altele asemenea... Bărbații aveau un nivel mult mai ridicat decât femeile, fiindcă văzuseră lumea când fuseseră în armată, cu treburi și cu negoț”. 48

„Țara era într-adevăr foarte, foarte sălbatică”, scria și căpitanul Charles Hargreaves, care a trăit printre sârbi ca ofițer de legătură al SOE, „și nu prea existau drumuri. Casele semănau atât de mult cu cele englezești construite în stil Tudor, din bârne de lemn și cărămidă, încât, atunci când intrai pe ușă, descopereai că pământul fusese scobit și pe jos era rogoz sau ferigi. Oamenii duceau un trai care în Anglia dispăruse de cinci sute de ani... Erau foarte cumsecade, foarte buni - ți-ar fi dat orice. Intrând într-o casă, după ce merseserăm foarte mult pe jos, ne-am așezat, iar două dintre fiice au venit și ne-au scos ghetetele, ne-au spălat picioarele și le-au șters cu părul lor. O scenă de-a dreptul biblică”. 49

Ce s-a petrecut în Iugoslavia în anii războiului a fost în mare măsură un conflict etnic și politic intestin. Nici cauza Axei, nici cea a Aliaților occidentali nu le trezeau

localnicilor cine știe ce interes. Atrocitățile comise de germani nășteau ură, dar își atingeau scopul, inculcându-le oamenilor frica. Mulți iugoslavi, vrând cu disperare să evite mânia răzbunătoare a invadatorilor, săvârșeau acte violente de rezistență. În jur de 1, 2 milioane de oameni și-au pierdut viața – o cifră aproximativ egală cu totalul victimelor britanice, americane și franceze; majoritatea au pierit însă de mâna grupurilor etnice sau politice rivale, nu din cauza principalelor tabere beligerante.

În primăvara lui 1941, Hitler l-a obligat pe prințul Pavle să semneze Pactul tripartit, obținând astfel acordul acestuia cu privire la invazia Greciei și accesul la resursele minerale ale Iugoslaviei. Reacția naționaliștilor sârbi a fost violentă. La 27 martie, ei au organizat o lovitură de stat cu scopul de a răsturna de la putere regența și de a instala un guvern anti-Axă în numele tânărului rege Petru. Hitler, înfuriat de această presupusă trădare, a reacționat invadând țara la 6 aprilie. Regele și guvernul au fugit, iar germanii au ocupat Iugoslavia aproape fără vărsare de sânge. Ulterior, Hitler a trecut la dezmembrarea ei. Nordul Sloveniei a fost încorporat în Reich. Croația a primit independența, iar ustașii și-au asumat rolul principal și sângeros în susținerea regimului politic impus de Axă. În mai 1941, ustașii au instaurat un regim de teroare menit să extermine cele două milioane de sârbi din Croația. Între timp, Dalmația și sudul Sloveniei au fost cedate Italiei. Macedonia, dată Bulgariei, a cunoscut atrocități care au determinat populația să se întoarcă împotriva regimului de la Sofia⁵⁰. Ca rezultat al epurării etnice masive, numai 2000 dintre cei 25.000 de sârbi care trăiau în Skopje înainte de război mai erau în oraș în primăvara lui 1942.

Întreaga țară a fost cuprinsă de tulburări, intrând într-un cerc al represiunii, rezistenței sporadice și luptei pentru supraviețuire a milioane de oameni nenorociți.

La Londra, britanicii i-au primit pe liderii iugoslavi în exil ca pe niște eroi și au început să trimită ceva ajutoare mișcării de rezistență a cetnicilor, condusă de colonelul

regalist Draza Mihailović. Cu toate acestea, în 1943, era tot mai limpede că mișcarea paramilitară sârbă era mai interesată să pună mâna pe putere decât să lupte cu forțele de ocupație. Ferocitatea represaliilor – 100 de iugoslavi fiind împușcați pentru fiecare german ucis – l-a convins pe Mihailović că, pentru un asemenea preț, era inutil să înfrunte Axa.

Comuniștii conduși de croatul Josip Broz – „Tito” – păreau să fie mai activi în lupta împotriva inamicului. Propaganda lor, abil orchestrată, era menită să-i convingă atât pe iugoslavi, cât și pe Aliații occidentali că ei puteau să reziste invadatorilor mai bine decât cetnicii; Tito a reușit să obțină susținerea diverselor grupuri etnice. „Armata lui Mihailović era compusă în întregime din țărani și nu era prea disciplinată”, spunea Robert Wade, un ofițer britanic de legătură, „în vreme ce a lui Tito, așa nemilos cum era el, se purta ca Brigada de Gardă. N-aveau niciun fel de instrucție, dar când li se spunea să păstreze distanța, păstrau distanța – erau bine conduși, iar diferența se vedea”. 51 Charles Hargreaves era de aceeași părere: „Uneori, [cetnicii] erau dispuși să facă lucruri mărunte, o ambuscadă împotriva unui tren sau a unui convoi de pildă, însă nimic de amploare, nimic care să coste viața multor germani... Principala lor țință era să dobândească controlul țării după război”. 52 Maiorul SOE Basil Davidson, un zelos susținător al lui Tito, observa cu cinism: „Din nefericire, cetnicii considerau că era treaba noastră să câștigăm războiul împotriva germanilor, iar a lor, să câștige războiul din Iugoslavia împotriva comuniștilor, care, până una-alta, organizaseră o rezistență mult mai puternică și mai eficientă”. 53

În decembrie 1943, Churchill și-a îndreptat în mod decisiv susținerea către liderul comunist, care pretindea că are sub arme 200.000 de oameni. Decizia prim-ministrului britanic a fost influențată de câteva iluzii: că partizanii lui Tito „nu sunt comuniști adevărați”, că puteau fi convinși să încheie un acord cu regele

Petru și că erau dedicați trup și suflet luptei contra forțelor Axei. Simpatizanții comuniști de la sediul SOE din Cairo au contribuit și ei la formarea acestei percepții trandafirii. Londra nu știa nimic despre negocierile purtate de Tito vreme de câteva luni, în 1943, cu germanii în vederea încheierii unui armistițiu care i-ar fi permis să-l zdrobească pe Mihailović și despre faptul că liderul comunist își angajase majoritatea forțelor în acțiuni contra cetnicilor. Milovan Djilas s-a numărat printre negociatorii partizani care au petrecut câteva zile la cartierul general al forțelor germane, unde ofițerii își exprimau dezgustul față de modul în care luptau iugoslavii. „Uitați-vă ce ați făcut din țara voastră!” exclamau ei. „Un pustiu, un morman de cenușă! Femeile cerșesc pe stradă, tifosul face ravagii, copiii mor de foame. Și noi vrem să vă aducem șosele, electricitate, spitale”. 54

Numai după ce Hitler a respins orice acord, s-au reluat ostilitățile dintre partizani și trupele de ocupație. Baia de sânge care a urmat a radicalizat bună parte din populația civilă și i-a permis lui Tito să creeze o mișcare de masă. În cele din urmă, susținătorii lui au reușit să obțină controlul asupra unor întinse zone rurale, dar, până la sosirea Armatei Roșii în 1944, nu au avut forța necesară cuceririi orașelor importante. La fel ca cetnicii, comuniștii erau hotărâți să ajungă la putere după încheierea războiului. Axa a desfășurat în Iugoslavia 35 de divizii, însă puține erau alcătuite din soldați apți să intre imediat în luptă, această concentrare de forțe vădind, pe de o parte, frica obsesivă a lui Hitler în ceea ce privește o debarcare a Aliatilor în Balcani, iar pe de altă parte, nevoia de a păstra controlul asupra țării în dauna lui Tito. Succesele militare ale grupărilor partizane erau mai puțin importante decât voia Londra să creadă. De la sfârșitul lui 1943 și până la sfârșit, Aliții i-au trimis lui Tito arme în cantități mult mai mari decât oricărei alte mișcări de rezistență din Europa, însă majoritatea au fost utilizate mai degrabă pentru suprimarea cetnicilor și impunerea dominației lui Tito

asupra țării în 1944 - 1945 decât pentru uciderea germanilor.

Bătălia din Iugoslavia, unde se suprapuneau atâtea animozități, a fost caracterizată prin masacre și aspecte complexe, secundul lui Tito, Milovan Djilas, dând în acest sens un exemplu grăitor: „Înconjurat de livezi și înălțat la confluența a doua râuri de munte, orașelul Foca, încă neatins de distrugeri, părea să ofere perspectiva încântătoare a unei vieți liniștite. Tragedia umană petrecută în el era însă incomensurabilă și de neconceput”, scria acesta. „În primăvara lui 1941, ustașii - în rândurile cărora se afla și un număr consistent de bandiți musulmani - au omorât mulți sârbi. Apoi cetnicii... au trecut la măcelărirea musulmanilor. Ustașii aleseseră doisprezece fii unici ai unor familii sârbești de vază și îi omorâseră. În același timp, în satul Miljevina, sârbilor li se tăiasse gâtul deasupra unui cazan, pasămite ca să fie umplut cu sânge, nu cu pulpă de fructe. Cetnicii măcelăriseră grupuri de musulmani, pe care îi duseseră legați pe un pod de peste Drina și îi aruncaseră în râu. Mulți dintre ai noștri au văzut cadavre plutind, prinse de o stâncă sau de vreun buștean. Unii chiar și-au recunoscut rudele. În regiunea Foca s-a raportat uciderea a patru sute de sârbi și 3.000 de musulmani”. 55

Năpăstuiții locuitori ai orașelor și satelor erau obligați să îndure prezența partizanilor, care trăiau din roadele pământului, adică din recoltele lor sărăcăcioase. Oamenii au văzut văile transformate în câmpuri de bătălie, au fost martori la executarea, de către o tabără sau cealaltă, a mii de colaboratori reali sau închipuiți și la masacrele comise de trupele Axei ca represalii împotriva acțiunilor întreprinse de partizani. Ura era implacabilă. Aproape că nu a existat comunitate sau familie care să nu piardă pe cineva. Djilas consemna ororile prin care treceau localnicii atunci când se răzbunau comuniștii. Un exemplu îl constituie arderea satului de cetnici Ozrinici: „Deși mulți dintre ei se bucurau de nenorocirile căzute asupra satului

Ozrinici și înțelegeau rațiunile militare din spatele acțiunii noastre, țăranilor pur și simplu nu le intra în cap faptul că și comuniștii puteau să se poarte ca invadatorii sau ca cetnicii... Contramăsurile dure luate de comuniști... îi făceau pe țărani să fie reticenți și duplicitari: treceau de partea oricui se nimerea și încercau să se sustragă de la orice angajament riscant". 56 Până și mătușa lui Djilas, Mika, îi reproșă: „Lupți pentru o cauză dreaptă, dar ești nemilos și sângheros". 57

Fiecare oprire a partizanilor care executau interminabile marșuri era un prilej pentru aceștia să descopere noi orori: „Toate satele din valea Sutjeska fuseseră distruse. Mai întâi, ustașii au ars satele ortodoxe, apoi cetnicii au ars satele musulmane. Singurele case încă în picioare și singurii oameni în viață erau pe dealurile din apropiere. Distrugerea era cu atât mai înspăimântătoare cu cât, ici și colo, din buruienile înalte și din tufișuri, se iveau un toc de ușă pe cale să cadă, un zid înnegrit sau un prun carbonizat. Cu toate că, pe amândouă malurile râului, vegetația bogată se legăna în adierea răcoroasă, amintirile ce mi-au rămas din acele zile sunt pline de amărăciune, durere și groază". 58

În 1944, într-o societate în care curențele naționaliste rivale, dușmăniile și cultul răzbunării erau o trăsătură specifică, brutalitatea se instituționalizase. Toate părțile aflate în conflict își împărțeau responsabilitatea pentru oribilele vărsări de sânge, multe dintre victimele acestora neavând altă vină decât că aparțineau unui grup etnic sau religios diferit. Partizanii acceptau adesea în rândurile lor cetnici dispuși să schimbe tabăra. Djilas a fost consternat de soarta unei tinere înalte, cu părul negru, care a respins avansurile celor care o prinseseră, spunându-le sfidător: „Ar fi imoral să-ți schimbi opiniile!" 59 Impresionat de curajul ei, Djilas s-a întristat auzind că, înainte de execuție, fata izbucnise într-un plâns zguduitoare, scăzând astfel în ochii lui. S-a consolată însă cu ideea că, deși toți membrii grupului ei fuseseră împușcați, niciunul

nu fusese torturat, așa cum era obiceiul: „Execuțiile au fost duse la îndeplinire de muntenegreni, care s-au oferit voluntari ca să-și răzbune camarazii uciși... Condamnații au fost duși noaptea, în grupuri de câte douăzeci”. Atât călăii, cât și victimele păreau a nu se simți bine în rolul lor: „Nu puteai să-i deosebești, atâta doar că unii aveau puști și stele, iar ceilalți, sârmă la încheieturile mâinilor... Ca de obicei, nu s-a făcut niciun efort spre a fi îngropați cum se cuvine; din mormanul de pământ ieșeau brațe și picioare. Războiul civil nu prea respectă mormintele, funeraliile și recviemurile”. 60 Partizanii s-au simțit jenați doar atunci când membrii misiunii britanice care îi însoțea au dat peste „creieri împrăștiati, fețe zdrobite, trupuri contorsionate”. „Nu puteau s-o facă și ei în altă parte?” a întrebat cu țâfnă Tito.

Între timp, forțele Axei contribuiau și ele la măcelul colectiv. Un soldat mai slab de înger din trupele de *alpini*, vânătorii de munte italieni, scria următoarele: „După câteva zile petrecute la Podgorica, am plecat cu toții spre o trecătoare din apropiere, unde partizanii dăduseră un atac reușit împotriva uneia dintre coloanele noastre. Treizeci și opt de vehicule fuseseră distruse, șoferii și escortele, masacrați – toți! Trupurile sunt mutilate. Se dă un ordin: două zile avem mână liberă. Distrugem sau mai degrabă suntem prezenți la distrugerea a tot ce întâlnim. Veteranii noștri dau primii exemplu. Suntem șocați și îngroziți de urletele soldaților și de spaima bieților localnici... Aceasta este prima confruntare memorabilă cu o realitate care ne face de rușine ca oameni”. 61 Partizanii au fost uluiți să vadă că, după capitularea Italiei, în septembrie 1943, setea de sânge a ustașilor, rămași fără principalul lor sprijin, nu a scăzut câtuși de puțin. Când oamenii lui Tito i-au luat în derâdere pe fasciști, spunându-le că au pierdut războiul, prizonierii le-au strigat la rândul lor: „Știm, dar încă ne-a mai rămas timp să vă curățăm!” 62 Croații cântau: „O, Rusie, al tău va fi totul, / Dar sârbi nu vor mai rămâne mulți”. Djilas scria: „A fost un război fără cruțare, fără

capitulare, fără uitare și iertare”. Tot el reflecta în termeni tolstoeni la forțele care alimentau conflictul: „De ce veniseră medicii din Berlin și profesorii universitari din Heidelberg să ucidă țărani și studenți din Balcani? Ura față de comunism nu era un răspuns mulțumitor. O altă forță, teribilă, implacabilă, îi mîna către ucideri nebunești și rușine. Și ne determina și pe noi să rezistăm și să le-o plătim. Poate că Rusia și comunismul explică toate acestea într-o oarecare măsură. Dar patima asta, această îndărătnicie care nu mai știe de moarte și suferință, această luptă pentru bărbăție și naționalitate, dusă chiar cu riscul propriei vieți – asta nu avea nimic de-a face cu ideologia sau cu Marx și Lenin”. 63 Partizanii se vedeau deseori siliți să-și abandoneze morții sau să-și ucidă camarazii grav răniți. Djilas descrie cum un bărbat a cedat la rugămințile soției rănite de a-i pune capăt vieții, alegând pentru aceasta un moment în care femeia ațipise. Un tată a făcut același lucru cu fiica lui: „El a supraviețuit războiului, veștejit și ursuz, iar prietenii lui îl priveau ca pe un sfânt în viață”. 64

Aliații occidentali au fost crunt dezamăgiți în 1945, când, susținut de Armata Roșie, Tito a preluat puterea în Iugoslavia.

Invazia germană dezlănțuise forțe interne pe care anglo-americanii nu au reușit să le controleze. Chiar dacă ei nu i-ar fi trimis arme lui Tito, sosirea Armatei Roșii în 1944 ar fi asigurat oricum instalarea la Belgrad a unui regim comunist. Tito a fost una dintre figurile importante ale acestui război, exploatând cu mare abilitate diplomatică ajutorul dat de Aliați și asigurându-și pe viață controlul asupra țării. Dar pretențiile lui de a fi jucat un rol important în răsturnarea tiraniei naziste sunt discutabile. Partizanii iugoslavi au fost cele mai numeroase și mai săcâitoare dintre insectele care roiau în jurul rănilor deschise de pe trupul în descompunere al Axei, însă rolul lor a fost neînsemnat în comparație cu cel jucat de armatele aliate.

Capitolul 19 Război în aer

1. Bombardierele

Tinerii de toate naționalitățile percepeau rolul de cavaler al aerului ca pe ceva romantic. „Mă vedeam drept un gladiator din vechime”, scria Ted Bône, un tânăr de 19 ani care, în 1941, s-a înrolat voluntar în RAF. „Nu erau de mine ororile războiului corp la corp, cu puști și baionete – eu voiam să trag în alt avion de vânătoare”. 1 Tinerii din „generația Lindbergh” exultau la ideea zborului în viteză și a unui avion agil, monomotor și monoloc, care îi conferea pilotului o putere de decizie neobișnuită pentru războinicii secolului al XX-lea. Ironia a făcut însă că mulți astfel de visători s-au trezit însărcinați cu misiuni de bombardare a orașelor, una dintre cele mai barbare caracteristici ale acestui conflict; Bône însuși a ajuns mitralior pe un Lancaster. Bombardamentele au ucis, în Europa și Asia, cu mult peste un milion de oameni, inclusiv femei și copii. Unele dintre cele mai curajoase, mai educate și mai calificate vlăstare ale societăților respective au devenit rivali într-o luptă de nimicire a centrelor de civilizație inamice.

Firește că nici ei, nici comandanții lor nu vedeau în acești termeni misiunile pe care le executau. Echipajele avioanelor nu se gândeau la victimele de la sol, nedemne de considerație fiindcă erau rareori vizibile, ci la propriul destin. În schimbul unei aventuri aeriene, ei își asumau riscul de a-și pierde viața, ca și responsabilitatea de a bomba și de a mitralia. Geoff Wellum, un tânăr de numai 18 ani, care a pilotat pentru prima oară în viață un Spitfire în ajunul Bătăliei pentru Anglia, descria astfel senzația simțită atunci: „Am simțit o euforie cum nu-mi amintesc să mai fi trăit vreodată. E ca într-unul din visele acelea minunate în care ești Peter Pan. Totul e parcă ireal... Ce păcat... că un avion care oferă o asemenea fericire și splendoare trebuie folosit ca armă împotriva cuiva”. 2 Newyorkezul Harold Dorfman, care a supraviețuit unei curse deasupra Germaniei ca navigator al

unui B-24, spunea mai târziu: „Nu aş da experienţa aceea pentru nimic în lume”. 3 La o bază aeriană a USAAF din Anglia, caporalul Ira Wells, mitralior pe un B-24, citea relatări despre luptele terestre şi se gândea cu milă la soldaţii aliaţi: „Nouă ne revenea toată gloria. Mi-am dat seama ce noroc aveam că luptam în aer. Mi-a fost mai teamă când eram la Londra, în timpul atacurilor cu rachete V₂, decât în misiune în aer”. 4 Dorfman şi Wells sunt cazuri relativ neobişnuite, deoarece puţine echipaje de bombardier erau încântate de ceea ce făceau, aşa cum se întâmpla cu piloţii de vânătoare. Şi nu pentru că ar fi suferit prea mult sau măcar puţin din cauza celor care mureau dedesubt, ci din pricină că zborurile de 8 – 10 ore în formaţie de zi, sub ameninţarea tirului antiaerian şi a avioanelor de vânătoare, aşa cum era cazul americanilor, sau în întinericul solitar al nopţii, ca în cazul britanicilor, îi supuneau la un stres continuu şi îi îngrozeau adeseori. Nu aveau parte de senzaţiile tari pe care le avea pilotul unui avion de vânătoare ultraperformant. Monotonia misiunilor de bombardament era întreruptă numai de priveliştea de iad şi zgomotele luptelor şi bombardamentelor desfăşurate deasupra oraşelor Germaniei şi Japoniei.

Deşi englezul Laurie Stockwell era un tânăr sensibil, nu i-a trecut niciodată prin minte să-şi pună întrebări în legătură cu aspectele etice ale rolului jucat de el ca pilot în bombardarea Germaniei. La fel ca aproape toţi camarazii lui, şi el se vedea îndeplinind, fără prea mult zel, o misiune extrem de periculoasă în cadrul mai larg al luptei de înlăturare a sumbrei ameninţări care plana asupra civilizaţiei occidentale. Iată ce îi scria mamei lui în 1942:

Nu ţi-am vorbit niciodată despre trăirile şi gândurile mele în privinţa acestui război şi sper să nu mai vorbesc vreodată despre ele. Îl mai ţii minte pe băieţelul care spunea că va refuza să meargă în armată dacă va izbucni războiul? S-au întâmplat nişte lucruri care i-au schimbat părerea, vorbele care circulă despre brutalităţi, suferinţe şi atrocităţi, dar toate astea nu au avut prea mult efect

asupra modului în care gândesc, fiindcă îmi dau seama că suntem cu toții capabili de lucrurile despre care citim atât de des zilele acestea. Faptul că o mână de oameni vor să răpească libertatea popoarelor lumii m-a făcut să-mi schimb părerea. Veștile despre atrocități nasc ură, iar după mine, ura este ceva vrednic de dispreț. Atunci de ce să iau parte la un război care îmi provoacă numai dezgust? Lupt ca să-mi pot duce zilele în fericire și pace alături de tine... Mai lupt pentru ca, într-o bună zi, fericirea să domnească iarăși în lume și pentru ca, odată cu fericirea, să se întoarcă și dragostea de frumos, de viață, mulțumirea suflătească și frăția între toți oamenii. Vei fi observat, poate, că nu am spus nimic despre lupta pentru țară, pentru imperiu; pentru mine, astea sunt doar nerozii.⁵

Stockwell a murit pe cerul Berlinului în ianuarie 1943. Randall Jarrell, controlor de trafic aerian și poet al experiențelor trăite de aviatorii americani, scria:

În bombardiere cu nume de fete, am ars

Orașele despre care învățaserăm la școală - Până ce lumina vieții ni s-a stins; trupurile noastre zăceau

Printre ale celor pe care i-am ucis far-ai vedea.

Majoritatea tinerilor recruți doreau să fie piloți, însă puțini își îndeplineau visul. Forțele aeriene îi trimiteau la moarte aproape sigură numai pe cei mai inteligenți și mai în formă adolescenți. Navigatorul Ken Owen, galez de origine, spunea: „Cam un sfert din clasa a șasea de la școala noastră din Pontypridd s-au făcut piloți; peste jumătate dintre ei au murit”.⁶ Cu toate acestea, tinerii selectați pentru misiuni de zbor erau în culmea fericirii și se considerau membri ai unei elite, fiind copleșiți de oameni cu o adulație de care nu mai avuseseră parte alți războinici.

În primul an de război, împrejurările au silit RAF să trimită repede în luptă piloți noi, uneori după numai 20 - 30 de ore de zbor cu avioanele pe care trebuiau să le piloteze. Ulterior însă, britanicii și americanii i-au antrenat pe cei care necesitau un înalt nivel de pregătire - piloții și

navigatorii - chiar și vreme de doi ani înainte de a-i trimite în acțiune. Instructorii „scoteau untul” din mulți candidați, dar, în ciuda intensei pregătiri de care beneficiau, piloții mureau adesea din cauza lor, chiar înainte să ajungă față în față cu inamicul, pentru că nu aveau calificarea necesară manevrării unor avioane ultraperformante. Tinerețea și spiritul vremurilor nu făceau decât să încurajeze comportamentul nesăbuit. În cursul războiului, RAF a pierdut în accidente fără legătură cu misiunile de luptă 787 de ofițeri și 4 540 de militari din eșaloanele inferioare, iar 396 de ofițeri și 2 717 de militari din eșaloanele inferioare au fost răniți. Un număr de 13.000 de aviatori americani din toate serviciile au murit și ei tot din cauza accidentelor. Decolarea și aterizarea unui avion de vânătoare, proiectat să fie instabil, necesitau o grijă deosebită. Erorile se plăteau adesea cu moartea - în primii doi ani de conflict, 1.500 de cădeți ai Luftwaffe au murit învățând să piloteze avionul Bf109. Pilotarea unui bombardier nu era câtuși de puțin mai ușoară, în special dacă aparatul suferise o defecțiune tehnică.

Un aspect al conflictului comun tuturor militarilor, în toate cele trei dimensiuni, a fost acela că știința navigației era o chestiune de viață și de moarte. Un raport al Armatei Britanice cu privire la procesul de instrucție consemna că soldații erau gata să le ierte aproape orice ofițerilor, mai puțin incompetența în ceea ce privește citirea hărților, care, în cel mai fericit caz, era o risipă de energie și, în cel mai nefericit caz, îi ducea la moarte. Navele care, din neglijență, intrau în ape minate erau scufundate. Piloții care rătăceau drumul, mai ales deasupra oceanului, mureau adeseori atunci când rămâneau fără combustibil. Misiunea patrulilor antisubmarin, care zburau departe, deasupra oceanului pustiu, era una istovitoare, necesitând o atenție sporită din partea navigatorilor - erorile au făcut la fel de multe victime ca atacurile inamice sau defecțiunile tehnice. Chiar și după introducerea aparatelor electronice și a sistemelor de ghidare, extrem de multe

aparate cădeau în mare din cauză că piloții neexperimentați zburau în direcție contrară cursului indicat sau nu erau capabili să-și stabilească poziția pe vreme rea.

Germanii, italienii și japonezii au intrat în război cu piloți foarte bine pregătiți, iar până în 1942, majoritatea aparatelor de care dispunea Luftwaffe erau superioare celor din dotarea RAF sau USAAF; japonezii și italienii aveau și ei unele modele bune. „Cum au început germanii, e un miracol că i-am prins din urmă” 7, spunea britanicul Edward Addison, comandantul unei escadrile de bombardiere. Ajutorul dat de Luftwaffe Wehrmachtului a reprezentat un factor-cheie în succesele repurtate de germani în

1939 - 1942. Escadrilele lui Göring n-au putut fi folosite însă ca o forță capabilă să execute bombardamente strategice. Înainte de bombardarea Marii Britanii, aviatorii cu experiență din majoritatea armatelor beligerante au fost profund animați de o credință mistică: se amăgiseră cu gândul că oamenii vor ceda în fața panicii iscate de simpla idee a unui atac aerian și că prăbușirea moralului avea să ducă la dezintegrarea industriei și, în cele din urmă, la înfrângere. Distrugerea localității Guernica de către Legiunea Condor în timpul Războiului Civil din Spania, alături de bombardarea orașelor Nanjing, Varșovia și Rotterdam au născut și au întărit iluzia vulnerabilității populației civile. Experiența mai îndelungată a contrazis-o însă. „[O] lecție vitală - una care i-a luat prin surprindere până și pe specialiștii în aviație”, scria, în 1942, maiorul american Alexander Seversky, un important strateg al războiului aerian, este legată de comportamentul populației civile supuse bombardamentelor aeriene. Anterior, se credea în general că ele vor distruge relativ rapid moralul oamenilor... Desfășurarea acestui război tinde să indice faptul că această presupunere este nefondată. Din contră, acum pare clar că, în ciuda numeroaselor victime și a unor distrugerii fizice

impresionante, civilii pot „să ducă”. Mai mult, pe ansamblu, forțele armate s-au dovedit mai ușor de demoralizat prin atacuri aeriene decât populația urbană neînarmată. Aceste fapte nu prezintă doar un interes psihologic.

Ele arată și că distrugerea haotică a orașelor... este costisitoare și presupune o risipă mult prea mare în comparație cu rezultatele tactice obținute. Atacurile vor fi treptat concentrate tot mai mult asupra țăintelor militare, și nu asupra celor umane selectate la întâmplare. Vandalismul aerian neplanificat trebuie să lase tot mai mult locul unei distrugerii planificate și predeterminate⁸.

Bombardierele obțineau rezultate direct proporționale cu greutatea materialului exploziv pe care izbuteau să-l lanseze cu precizie asupra țăintelor desemnate – masa era deci de importanță vitală. Luftwaffe și forțele aeriene japoneze aveau efective impresionante cu care să-și susțină flotele și trupele terestre, dar și să-i ucidă pe refugiați și să răspândească teroare, însă aparatele lor nu erau capabile să transporte decât o cantitate mică de bombe. Luftwaffe a provocat durere și distrugere în Marea Britanie, în timpul bombardamentelor din 1940 și 1941, însă nici pe departe în așa fel încât să producă un impact decisiv asupra voinței britanicilor de a continua războiul. După această perioadă, aviația militară germană a înregistrat un declin continuu. Odată ieșită din luptă prima generație de piloți ai Axei, antrenarea succesorilor acestora s-a făcut într-un ritm foarte lent. Atât Germania, cât și Japonia au făcut o gravă eroare strategică – la care a contribuit și penuria de combustibil – aceea de a nu alocă resursele necesare unui flux continuu de experți în pilotaj. În 1944 – 1945, calitatea echipajelor Axei era deja net inferioară celei a echipajelor britanice și americane. Rușii îi antrenau și îi foloseau pe aviatori cu aceeași lipsă de scrupule dovedită în tot ceea ce făceau. În 1943, ajunseseră să aibă un număr de aparate bune și de piloți competenți, însă nu dispuneau și de o tehnologie pe

măsură, fapt ce le-a atras pierderi uriașe.

În a doua jumătate a războiului, Aliații occidentali au produs în număr mare o serie de modele extraordinare; germanii, pe de altă parte, au introdus numai două tipuri noi – Focke-Wulf 190 și revoluționarul avion de vânătoare cu reacție Me 262. Acesta din urmă a fost produs într-un număr mult prea mic, iar calitățile piloților erau inadecvate pentru a preîntâmpina eclipsa în care avea să intre Luftwaffe. Modelul japonez Zero, care i-a înspăimântat atât de tare pe Aliați în 1941 – 1942, ajunsese complet depășit. Este adesea descris ca un „avion origami” – ușor, grațios, extraordinar de manevrabil, însă fragil și fără dotări care să ofere siguranță pilotului, cum ar fi lipsa blindajului în cazul cockpitului.

Comandorul David McCampbell, asul aerului din Marina SUA în perioada războiului, spunea: „Am învățat de timpuriu că, dacă îi loveai la baza aripii, unde era combustibilul, îți explodau drept în față” 10 Forțele aeriene japoneze, atât cele ale armatei terestre, cât și cele ale marinei, nu au reprezentat un pericol real pentru Aliați în 1944 – 1945, excepție făcând atacurile kamikaze, o soluție născută din disperare.

Până cu un an și jumătate înainte de sfârșitul conflictului, aviatorii aliați, odată trimiși să participe la misiuni ale escadrilelor de vânătoare sau de bombardament, aveau o mare probabilitate statistică de a dispărea de pe fața pământului. Visul romantic se destrăma pe măsură ce se obișnuiau cu gândul că vor sfârși ca o masă însângerată de carne și oase zdrobite sau în vârful unui rug funerar alimentat cu benzină. Trebuie totuși amintit faptul că viața lor la sol era una privilegiată, fiind scutiți de mocirla și disconfortul pe care le îndurau infanteriștii. Șansele lor de supraviețuire erau însă mult mai mici: „În forțele aeriene, omul întâmpina moartea în condiții decente. Murea bine hrănit și proaspăt ras” 11, scria Ernie Pyle.

Peste jumătate dintre echipajele bombardierelor

grele ale RAF au pierit, 56.000 de oameni cu totul. Pierderile suferite de USAAF au fost mai mici, însă dintre cei 100.000 de oameni care au participat la ofensiva strategică împotriva Germaniei, în jur de 26.000 au murit și alți 20.000 au fost luați prizonieri. „În fiecare noapte ne resemnăm cu gândul morții”, spunea britanicul Sid Bufton, pilot pe un bombardier Whitley. „Înainte să pleci, aruncai o privire prin cameră: crose de golf, cărți, un radio mic și drăguț - și, proptită pe masă, scrisoarea către părinții tăi”. 12 Deloc surprinzător, pierderile suferite de Aliați au fost proporțional mai mari atunci când Axa a dominat conflictul și au scăzut constant după ce soarta războiului s-a întors împotriva ei. Începând cu 1943, a fost rândul piloților germani și japonezi să moară pe capete - mai puțin de 10% au supraviețuit până la final.

Principală preocupare a șefilor aviației aliate era ofensiva strategică împotriva Germaniei - cea împotriva Japoniei a început cu adevărat abia în martie 1945 - prin care aspirau să câștige războiul singuri. După un debut sângeros în 1939 - 1940, RAF a fost obligată să abandoneze bombardamentele pe timp de zi. Ulterior, până în 1943, escadrilele sale au desfășurat o campanie de bombardamente de noapte cu un impact neglijabil asupra Germaniei - avioanele erau puține, iar navigația și țintirea lăsa de dorit. Primele bombe englezești care au căzut asupra Berlinului la sfârșitul lui august 1940 au pricinuit pagube izolate, dar au reușit să-i înspăimânte pe locuitori și chiar să omoare câțiva. O tânără mamă s-a retras în adăpost când a auzit alarma, dar, nevrând să-și deranjeze copiii, i-a lăsat dormind în paturile lor. Clădirea a fost lovită în plin, iar cei doi copii și-au pierdut viața. După ce povestea lor a apărut în ziare, berlinezii au început să fie mai atenți la alarme.

Comandantul unei escadrile descria primele operațiuni efectuate deasupra Germaniei de bombardierele britanice drept o „bâjbâială”. Un exemplu ne este oferit de ceea ce i s-a întâmplat sergentului Bill Uprichard din

Escadrila 51, care, la manșa unui Whitley, a luat parte la o misiune de bombardare a rafinăriilor de la Politz, desfășurată, pe vreme rea, în seara zilei de 29 noiembrie 1940. După două ore și jumătate de zbor în norii groși de deasupra Mării Nordului, cerul s-a înseninat deodată și, sub ei, s-a ivit un oraș scăldat în lumină. Uprichard și echipajul său și-au dat seama că survolau teritoriul Suediei neutre și s-au grăbit să schimbe cursul. Au bombardat orbește rafinăriile din Politz – estimând timpul petrecut deasupra țintei – după care au pornit spre casă printr-un plafon de nori impenetrabil. Fără veste, s-au trezit sub un intens tir antiaerian. Uprichard scria:

M-am deșteptat! Vântul fusese mai puternic decât mă așteptasem și zburam pe o traiectorie care ne-a dus deasupra insulelor Frizone, puternic apărate. Traversam Marea Nordului, încă învăluiți în nori, și era greu să găsim un punct de reper.

Am petrecut o grămadă de timp – probabil prea mult – zburând în sus, de-a lungul coastei comitatului Yorkshire, în speranța că voi vedea o luminiță. Ploua cu găleata... Ne rămăsese puțin carburant – numai pentru vreo 20 de minute – așa că, pentru prima oară, am trimis un semnal de alarmă PANPAN-PAN și, cât ai clipi, Linton-on-Ouse mi-a dat un cap-compas magnetic. Eram tocmai pe punctul de a abandona avionul. Trebuia doar să planăm spre casă. Am reușit, dar echipajul de realimentare mi-a spus că rezervoarele erau practic goale.¹³

În perioada 1940 – 1941, în cadrul RAF a persistat o oarecare naivitate în privința eficienței Comandamentului Aviației de Bombardament. „Ședințele informative erau foarte, foarte bune”, afirma tânărul navigator Ken Owen, de 19 ani. „Ne făceau să credem că vom lovi o țintă importantă, că le vom produce pagube însemnate germanilor. Și, firește, ascultam cu toții buletinele BBC de a doua zi dimineață, care trâmbițau succesele noastre; ne autoamăgeam într-un hal fără pereche. Ne închipuiam că îi snopim în bătaie. Poate de douăsprezece ori [în 30 de

„incursiuni”] cred că am bombardat acolo unde trebuia; altfel, nimeream unde nu trebuia sau în câmp”. 14

Cu tot impactul limitat pe care l-a avut ofensiva aeriană în anii de început ai conflictului, majoritatea comandanților din aviația britanică aveau mai departe o încredere fantezistă nu doar în ce puteau să facă bombardamentele, ci și în ce făcuseră ele deja. În septembrie 1942, Sir Wilfred Freeman, mareșal al aerului, îi scria lui Sir Charles Portal, șeful aviației britanice, plângându-se de afirmațiile extravagante făcute de unii comandanți: „În efortul de a capta atenția, uneori exagerează și chiar falsifică datele. Cel mai grav păcătuiește șeful Comandamentului Aviației de Bombardament”. 15 Freeman citează afirmații apărute în ziare despre succesul unor recente raiduri asupra Germaniei: „Pagubele la [Karlsruhe și Düsseldorf] sunt descrise ca extraordinare. Consider că nu este nimic adevărat... Sugerez... să trimiți o circulară comandanților supremi... prin care să-i faci să înțeleagă necesitatea respectăm adevărului în descrierea operațiunilor... Mă alarmează efectul pe care tendințele actuale îl vor avea în scurtă vreme asupra bunului renume al RAF”.

Dar, în lungii ani de până la angajarea în forță a inamicului, nu doar comandanților aviației, ci și prim-ministrului britanic și președintelui american le-a convenit să proclame reușita bombardamentelor. Sir Arthur Harris, ajuns la șefia Comandamentului Aviației de Bombardament în februarie 1942, spunea că „atitudinea lui Winston față de bombardamente se putea rezuma în cuvintele «orice, numai să facem figură bună». Dacă nu am [fi folosit Aviația de Bombardament], am fi avut doar războiul contra submarinelor germane și, după cum zicea el, apărarea rutelor noastre comerciale nu era un instrument de luptă” 16. Churchill considera ofensiva bombardierelor drept o armă vitală în relațiile Occidentului cu Stalin, care mai îndulcea puțin amărăciunea resimțită de dictatorul sovietic în legătură cu presupusa încetineală cu care se mișcau

anglo-americanii în privința deschiderii unui al doilea front.

Ken Owen a plecat în prima misiune din 1942, având ca țintă orașul Kassel, într-o stare de euforie: „Eram confuz. Entuziasmul era maxim - ședința informativă, pregătirea de decolare. Luna strălucea. Am găsit ținta - și tir antiaerian din plin. Am fost mult mai speriat în a doua operațiune. Aveam picioarele reci, transpiram la subraț. Nu a durat mult până să se stabilească două feluri de reputație: întâi, «echipajele ca la carte» - tipii care mergeau până la capăt -, apoi cei cărora nu le plăcea deloc. Două sau trei au fost desemnate candidate aproape sigure la distrugere, fiindcă erau atât de îngrozite, încât aveau șanse mari s-o dea în bară... Câțiva piloți făceau pe ei de frică; câțiva mitraliori au înghețat de spaimă. Uneori, oamenii erau omorâți din pricina cruntei indisciplineline a echipajelor din care făceau parte”.

Piloții au ajuns să cunoască îndeaproape mirosul greu de cauciuc încins și benzină care domnea în avioane, amestecat uneori cu cel de cordită, de la mitraliere, și cu cel de vomă, de la oamenii înspăimântați. Operatorul radio din echipajul lui Owen a vomitat de mai multe ori în timpul unor manevre de evitare violente. „Dacă erai încolțit [de reflectoare], zburai spre altcineva, sperând că îl vor lua pe el la țintă. Cinismul și cruzimea atingeau cote incredibile - «slavă cerului că nu sunt eu». Sincer, nu-mi amintesc numele tuturor celor care au murit. Au fost doar vreo trei în două săptămâni. Am înțeles destul de greu că zborul începea să devină o ocupație primejdioasă; elementul acela de exaltare ne împingea înainte, iar moralul era foarte bun. Existau și probleme, firește, însă eu n-am dat niciodată vina pe cei de la comandă, pentru că aveam senzația că învățăm toți odată”.

S-a tot vorbit despre relațiile apropiate dintre membrii echipajelor de pe bombardiere, însă acest lucru nu era deloc universal valabil. Navigatorul Harold Dorfman, care zbura cu un B-24, respecta îndemânarea

pilotului său, dar „ne uram reciproc... După o ceartă în timpul unui zbor de antrenament, n-am mai vorbit unul cu celălalt decât despre misiune”. Jack Brennan, din Staten Island, avea 21 de ani când a intrat în aviația militară, spre furia membrilor familiei. „«Am fi putut să te scăpăm», mi-au zis ei. Dar eu eram unul dintre puștii care voiau să fie eroi”. 17 Experiența celor 24 de misiuni efectuate deasupra Germaniei în compania unui pilot laș și incompetent l-a lecuit de asemenea iluzii. „Tot timpul îmi doream să mă fi dus în altă parte. Eram loviți aproape de fiecare dată. Singurul lucru bun era că aveam condiții de trai omenești în comparație cu băieții de la sol”. Pentru echipajul său, războiul s-a încheiat fără glorie. În timpul unui zbor spre Berlin, pilotul i-a convins pe toți să se parașuteze deasupra Suediei. Brennan a supraviețuit, alături de alți doi camarazi, și s-a bucurat de confortul și siguranța oferite de statutul de deținut dobândit ulterior: „Era ca într-o tabără de vară”.

Felul în care se trăia și se murea în bazele aeriene descuraja relațiile cu persoane din afara propriului echipaj. „Când aveai pierderi cum aveam noi, nu prea te atașai de oameni”, spunea Étienne Maze, care pilota aparate Halifax. „Oamenii veneau și plecau. După vreo zece operațiuni, erai deja foarte bătrân”. 18 În ziua în care și-a văzut niște cunoscuți pe lista „dispăruților”, Ted Bône a consemnat laconic în jurnal: „Buni băieți Pyatt, Donner etc. Curățat bicicleta, scris acasă, cină cu biscuiți și cacao în cantonament”. 19 Un american care zbura cu un B-17 scria: „Am învățat să trăim așa cum trăiam poate în vechime, cu simplitatea animalelor, fără nădejde pentru noi și fără milă pentru alții”. 20

Bombardamentele erau deosebit de stresante pentru participanți, care cunoșteau foarte bine șansele de a nu supraviețui unui „tur”. Se urcau în avioane aflate în baze liniștite, unde viața era foarte bine organizată; zburau direct în focul celor mai aprige lupte care se dădeau deasupra Europei; aterizau din nou pe aerodromurile din

Norfolk sau Lincolnshire; în seara următoare, se duceau la cârciuma frecventată de țăranii din zonă; apoi, după două, trei zile, luau totul de la capăt. Piloții, mai ales cei care participau la operațiunile de noapte, se bucurau de o considerabilă libertate personală, pe care o puteau exercita în scopuri bune sau în scopuri rele. Majoritatea dovedeau o remarcabilă hotărâre și devotament pentru misiunea încredințată, alții însă ezitau. Sir Ralph Cochrane, vicemareșal al aerului, comandantul Grupului 5, a stat personal de vorbă cu un pilot care făcuse cale înapoi spre casă înainte să ajungă la Hamburg. Singura explicație oferită de el a fost aceea că avionul începuse să se îndepărteze de „fluxul” principal. Pilotul în cauză i-a spus comandantului că echipajul analizase opțiunile prin intercom și căzuse de acord să abandoneze misiunea. „Când l-am întrebat de ce nu a luat el însuși această decizie în calitate de căpitan, mi-a răspuns că mâncau cu toții la popota sergenților și că era vorba și de viața lor, nu doar de a lui, așa că evident trebuia să-i consulte”. 21

Ron Crafter, operator de contramăsuri electronice la bordul unui avion Halifax, a fost lovit în față de o schijă în timpul unui atac asupra unor baze de lansare a rachetelor V-2 din iunie 1944. „Rănile erau superficiale, dar m-am panicat. De atunci, am constatat că e destul de greu de suportat – nu m-am ridicat la înălțimea celui mai important moment din viața mea. Am încercat să mă conving că, la nouăsprezece ani, e scuzabil”. 22 Era scuzabil, bineînțeles. Destui piloți și navigatori instruiți pe bani grei, după ce au trecut prin experiențe similare, nu și-au mai dus la îndeplinire misiunile. Moralul multora a atins punctul critic în iarna lui 1943, când a avut loc așa-numita „Bătălie a Berlinului”. „Treizeci de incursiuni într-un tur operațional, cu o rată a pierderilor de 4%, erau foarte aproape de limita rezistenței umane... Bineînțeles că moralul era scăzut” 23, recunoștea Ralph Cochrane.

Mulți dintre cei care aveau momente de ezitare erau tratați cu severitate, superiorii lor temându-se că orice

semn de indulgență ar fi încurajat emulația. Reg Raynes era operator radio, fiind unicul supraviețuitor de la bordul unui Hampden care se prăbușise pe o plajă din Norfolk, în 1941, pe când se întorcea de la Berlin grav avariat: „Îmi amintesc foarte bine tăcerea desăvârșită din timpul prăbușirii. Ambele motoare muriseră și restul echipajului nu scotea nicio vorbă”. 24 Următoarea sa amintire este dintr-un spital de psihiatrie din Matlock, în Derbyshire, de unde a fost trimis la o bază aeriană, fiind retrogradat automat. „Nu mai eram apt pentru misiuni de zbor și parcă nu știa nimeni ce să facă cu mine. Tot ce vedeau era un operator radio/mitralior care umbla fără țință de colo, colo; nu cred că și-au dat vreodată seama că eram bolnav psihic”.

Într-o dimineață, Raynes s-a prezentat la infirmerie, acuzând mari dureri de cap, așa că a fost trimis la alt spital, lângă Newcastle. „Mi-au luat uniforma și mi-au dat un costum albastru, care nu mi-era bun, o cămașă albă și o cravată roșie. În afară de un sergent adus de la Tobruk, toți ceilalți pacienți erau soldați obișnuiți, inadaptații care doar dintr-o eroare scăpaseră de mobilizare. Nu văzuse niciunul o mitralieră, nu vorbeau toată ziua decât despre cum să obțină «biletul» [de lăsare la vatră] și aproape toți au reușit asta”. Raynes a fost lăsat la vatră în 1943; tot restul vieții a avut grave probleme mintale, dar nu a primit decât o pensie de invaliditate.

Militarii etichetați de RAF ca „LFM” - „lipsiți de fibră morală” - primeau sarcini de mai mică importanță pe care le îndeplineau la sol; alții erau trimiși la „centrele de revigorare a echipajelor” - cazărmi de pedeapsă - cel mai cunoscut dintre ele fiind situat în apropiere de Sheffield. Ken Owen spunea: „Glumeai despre cum o să dai colțul, despre urmarea unui curs contrar, dar niciodată despre Sheffield”. 25 Cu toate acestea, Owen s-a numărat printre puținii care nu doar că au supraviețuit unui „tur” de 30 de operațiuni, dar a participat și la un al doilea, cu un echipaj nou, la bordul unui Lancaster. „La al doilea tur”, spunea el,

„am fost mult mai cinici și mai bănuitori. [Ne întrebam:] «Ce fel de mitralior e Macpherson ăsta? Să sperăm că ticălosul n-o să adoarmă.» Am fost mult mai eficienți, mult mai hotărâți să fim eficienți, mult mai hotărâți să supraviețuim; s-a vorbit mai mult despre coliziuni deasupra țintei; știam că avioanele de vânătoare germane folosite pe timp de noapte se îmbunătățiseră enorm”. Într-o noapte, Owen și echipajul lui s-au întors dintr-un raid efectuat deasupra bazei de la Peenemunde, cu două motoare lovite și cu fuzelajul ciuruit de antiaeriana germană. Bombardierul a fost abandonat deasupra comitatului Norfolk, echipajul sărind cu parașuta și având noroc să ajungă cu bine la sol, unde s-a reunit la secția de poliție din Hunstanton. „Am detestat toată povestea la momentul respectiv”.

Echipajele americane care efectuau misiuni de zi erau îngrozite să vadă de aproape ororile pe care piloții de noapte ai RAF nu le vedeau. Un pilot de B-17 scria despre o misiune: „Când un avion exploda, vedeam bucăți [din trupurile membrilor echipajului] împrăștiate pe tot cerul. Chiar ne-am ciocnit de unele. Un avion s-a lovit de un corp care se rostogolise dintr-un avion aflat în față. Cineva a căzut pe la ușa din față și a lovit coada... Fără parașută. Corpul lui se rotea întruna, ca un sac cu fasole azvârlit în aer... Un pilot german și-a părăsit avionul, și-a strâns picioarele și și-a băgat capul la cutie. Îi zburau hârtiile din buzunare. A făcut un triplu salt printre avioanele noastre. Fără parașută”. 26 Dacă echipajele acestea alcătuiau într-adevăr o elită, privilegiile de care se bucurau erau plătite scump, cu riscuri mai mari decât orice aveau de înfruntat alți combatanți, cu excepția infanteriștilor și a celor de pe submarine.

2. Țintele

Până în 1943, cea mai notabilă realizare a ofensivei aeriene a Aliaților a fost aceea că i-a obligat pe germani să redirecționeze un număr tot mai însemnat de avioane de vânătoare și mitraliere de 88 mm dinspre Frontul de Est

către apărarea Reichului. Berlinul singur era apărat de o sută de baterii alcătuite din 16 până la 24 de tunuri, fiecare fiind deservit de un echipaj compus din 11 oameni. Deși majoritatea acestora erau adolescenți inapți pentru front, amplasarea operațiunii de realocare a tehnicii și a puterii de foc nu era de neglijat. Richard Overy susține într-o manieră convingătoare că efortul german de război a avut mult de suferit din cauza nevoii de alocare a unor resurse pentru apărarea țării. Comandamentul Aviației de Bombardament și Forțele Aeriene ale SUA au avut o însemnată contribuție, obligând Luftwaffe să direcționeze spre Germania aproape întreg efectivul de avioane de vânătoare din 1943 - 1945 și astfel să cedeze Aliaților dominația aeriană aproape totală pe fronturile din est și vest. Este de asemenea limpede că, în vreme ce Albert Speer plănuia cum să crească producția de armament, chiar în timpul masivelor atacuri aeriene din 1944, aceasta ar fi atins cote mult mai ridicate - cu severe consecințe pentru Aliați - dacă fabricile ar fi lucrat nestingherite.

Între 1940 și 1942, doar 11 228 de germani au murit din cauza bombardamentelor Aliaților. Din ianuarie 1943 și până în mai 1945, și-au pierdut viața alți 350.000, împreună cu zeci de mii de prizonieri de război străini și persoane folosite la muncă. Aceste cifre se pot compara cu cei 60 595 de britanici care și-au pierdut viața în urma bombardamentelor aeriene germane de orice natură, inclusiv cu rachete V, din perioada 1939 - 1945. În cursul anului 1943, amplasarea ofensivei nocturne a aviației britanice a crescut dramatic, iar USAAF a început la rândul său să desfășoare forțe formidabile. Șeful ei, generalul „Hap” Arnold, a promovat în mod strălucit extinderea armei sale, „fiind susținut de o echipă grozav de capabilă și total lipsită de scrupule” 27, cum se exprima admirativ un coleg britanic. Efectivul Forțelor Aeriene SUA a crescut de la 20.000 la două milioane de oameni, numărul bazelor aeriene, inițial de 17, a ajuns la 345, iar flota, de la 2 470 de avioane, a ajuns să însumeze 80.000

de aparate, Marina SUA achiziționând și ea 7.500. Tot mai multe bombardiere americane erau trimise împotriva Germaniei de la baze din Marea Britanie.

Cel mai remarcabil succes al bombardamentelor de precizie a aparținut RAF și s-a înregistrat în cursul unui atac desfășurat în mai 1943 împotriva barajelor de pe Ruhr, o epopee de ingeniozitate, îndemânare și curaj, care a avut însă o modestă semnificație economică. Ministerul Aerului identificase încă din 1937 sistemul de aprovizionare cu apă drept un factor-cheie în producția de oțel a Germaniei, iar în 1940, șeful Statului-Major al Aviației, Sir Charles Portal, a cerut să se execute un atac asupra lacurilor de acumulare, singura dificultate reprezentând-o identificarea mijloacelor corespunzătoare. Omul de știință și proiectantul de avioane Barnes Wallis urmărea același scop, dar în mod independent. Ideea lui era să lovească pereții digurilor cu bombe de adâncime. În februarie 1943, proiectul lui a obținut sprijin oficial, în pofida scepticismului arătat de Sir Arthur Harris. Lui Wallis i s-a cerut să conceapă armele pentru un atac în mai, când lacurile de pe Ruhr erau pline. Un ofițer de stat major scria cu evidentă naivitate: „Se crede că operațiunea împotriva barajelor nu va fi deosebit de periculoasă” fiindcă țintele erau prost apărate. S-au efectuat teste inițiale cu o bombă sferică, dar, în aprilie, Wallis s-a hotărât asupra unei bombe cilindrice, răsucite, înainte de eliberare, cu ajutorul unui trolieu acționat electric, astfel încât aceasta să coboare încet pe peretele barajului și să detoneze la 10 metri sub nivelul apei. În mod cu totul uluitor, într-o singură lună au fost gata toate dispozitivele, în greutate de patru tone, iar Lancasterurile au fost modificate pentru a le putea transporta.

Escadrila 617, special formată pentru această misiune, s-a antrenat în aprilie și la începutul lui mai. Contrar legendei care circulă, nu toți membrii echipajelor erau voluntari și nu toți erau experimentați. Unii zburaseră în mai puțin de zece misiuni deasupra Germaniei, iar

câțiva ingineri de zbor nu participaseră niciodată la vreo acțiune. Aceste lucruri fac cu atât mai remarcabil succesul înregistrat de tânărul locotenent-colonel de aviație Guy Gibson, în vârstă de numai 24 de ani, mare partizan al disciplinei și aviator devotat până la obsesie meseriei lui, în pregătirea oamenilor pentru atacul din noaptea de duminică spre luni, 16 - 17 mai. Nouăsprezece echipaje și-au luat zborul. Barajele Mohne și Eder erau principalele ținte; al treilea obiectiv, Sorpe, cu diguri de pământ, deși vital pentru industrie, era mai puțin vulnerabil la bombele lui Wallis.

Mohne a fost spart de a patra bombă aruncată, iar Eder, de a treia și ultima din rezerva escadrilei de aparate Lancaster²⁸. Majoritatea bombardierelor plecate spre Sorpe au fost doborâte pe drum; două echipaje s-au întors acasă fără să fi atacat; două dintre bombele lansate nu au ajuns până la baraj, la fel și a treia, eliberată deasupra barajului Bever, greșit identificat ca Ennepe. Opt echipaje nu s-au mai întors: șase au căzut victimă tirului antiaerian în timpul zborurilor joase înspre și dinspre Ruhr, în lumina puternică a lunii, indispensabilă unui bombardament precis.

Distrugerea barajelor Mohne și Eder a făcut senzație. Impactul moral a fost enorm, fiind resimțit din plin și de liderii germani și sporind considerabil prestigiul Comandamentului Aviației de Bombardament. Gibson a primit Crucea Victoria. O parte din entuziasmul popular față de „Spărgătorii de Diguri” se datora faptului că distrugerea unor obiective industriale era mai puțin împovărătoare din punct de vedere moral decât incendierea orașelor și uciderea civililor. Inundarea văii Mohne a pricinuit însă moartea a 545 de cetățeni germani și a 749 de străini, aceștia din urmă fiind ucrainence folosite la muncă și prizonieri de război francezi și belgieni. Întreruperea aprovizionării cu apă nu a afectat decât temporar producția de oțel din Bazinul Ruhr, în parte din cauză că Harris nu a lansat ulterior și atacuri cu

bombe convenționale, care să împiedice repararea barajelor. Germanii s-au simțit însă obligați să aloce resurse importante protecției lacurilor. Dacă impactul economic al „raidului Spărgătorilor de Diguri” a fost limitat, succesul de propagandă a fost imens. Toți cei implicați își meritau din plin laudele.

În 1943, economia Germaniei se clătina sub presiunea combinată a penuriei de cărbune, oțel și mână de lucru, la care s-au adăugat distrugerile masive provocate în Bazinul Ruhr de către bombardierele britanice și americane. A fost primul an în care ofensiva aeriană aliată a pricinuit pagube însemnate mașinăriei de război naziste. Furtuna de foc la care a fost supus orașul Hamburg în iulie 1943, declanșată de cele mai grele bombardamente aeriene din istorie, a ucis 40.000 de oameni și a distrus 250.000 de locuințe. „Ni s-a spus că britanicii [bombardierele lor] vor ocoli Hamburgul, fiindcă mai târziu vor avea nevoie de oraș și de portul lui”, scria, dintre dărâmături, unul dintre locuitorii traumatizați, Mathilde Wolff-Monckeburg. „Trăiam într-un paradis al nebunilor”. 29 în urma unor presiuni extraordinare și grație calităților generalului Erhard Milch, Luftwaffe a izbutit să-și dubleze producția de avioane din 1942, în vara lui 1943 ajungând să livreze 2 200 de aparate pe lună. Noile modele, Hei 17 și Me210, s-au dovedit a fi însă niște eșecuri foarte costisitoare. Mărcile ulterioare de Bf109, care, alături de Focke-Wulf 190, au rămas protagonistele apărării aeriene germane până la sfârșitul războiului, au fost surclasate de avioanele de vânătoare aliate. Sinuciderea, în august 1943, a șefului de stat-major al Luftwaffe, Hans Jeschonnek, a reprezentat o recunoaștere a înfrângerii armeei sale.

Adam Tooze a pledat în mod convingător împotriva afirmațiilor lui Albert Speer potrivit cărora, în perioada 1942 - 1945, el ar fi fost artizanul unui „miracol” în producția germană de armament³⁰. Multe dintre soluțiile de avarie găsite de Speer au eșuat. De pildă,

revoluționarul submarin Mk XXI a intrat atât de repede în producție, încât neajunsurile sale tehnice l-au făcut inutilizabil în luptă. Penuria de cărbune și oțel a persistat până la finele războiului - cantitatea de combustibil alocată populației civile era cu 15% mai mică decât anemica rație din Marea Britanie. Anul 1943 a fost ultimul în care Germania a avut acces la zăcămintele de minereu de fier din Ucraina. Simpla satisfacere a cererii de muniție absorbea peste jumătate din cantitatea de oțel repartizată armatei, împreună cu serviciile a 450.000 de muncitori; alți 160.000 construiau tancuri, iar 210.000 asamblau alte tipuri de arme.

Producția germană de vehicule blindate din 1943, totalizând 18 300 de bucăți, era net inferioară celei a Aliaților, de 54 100 de bucăți - dintre care 29.000 sovietice - în ciuda faptului că fabricile Reichului și-au dublat livrările între toamna lui 1942 și primăvara lui 1943. Producția de muniție a atins punctul maxim în septembrie 1944. Începând din 1943 și până la finalul conflictului, Aliații au ajuns treptat să fie superiori Axei la toate categoriile de arme, cu excepția armamentului pentru tancuri.

Situația aceasta face cu atât mai remarcabil faptul că forțele germane, confruntate cu atâtea handicapuri și decizii eronate, au reușit să opună o rezistență feroce până în mai 1945. În evaluarea dimensiunii industriale a celui de-al Treilea Reich și a activității lui Speer și Milch - succesorul lui Jeschonnek la comanda Luftwaffe - se poate merge prea departe cu revizionismul istoric. În 1943, ba chiar mai devreme, Reichul se angajase deja pe un drum ce nu putea să ducă decât la colaps economic. Soldații aliați care se luptau cu germanii nu s-ar fi consolată însă prea tare știind asta, fiindcă tot trebuiau să dea piept cu baraje de artilerie și de mortiere ucigătoare și să atace blindatele Tiger și Panther cu tancurile lor inferioare.

Punctul slab al ofensivei bombardierelor aliate a fost lipsa de informații, motiv pentru care aceasta devenise,

după cum se exprima, făcând haz de necaz, Churchill, mai degrabă un ciomag decât o floretă. Mașinile Ultra nu erau de prea mult folos atunci când era vorba despre aflarea unor informații despre ceea ce se întâmpla în interiorul Germaniei, deoarece majoritatea datelor privind industria erau transmise nu prin radio, ci prin mesaje scrise sau prin telefon. Chiar dacă forța distructivă a RAF și USAAF a continuat să crească, „baronii bombardierelor” rămâneau slab informați despre punctele vitale ale industriei naziste, pe care Sir Arthur Harris nu era, oricum, interesat să le identifice. Odată angrenat în campania de distrugere a orașelor Germaniei, el și-a susținut cu hotărâre cauza până în 1945. Forțele Aeriene ale SUA, angajate prin doctrina militară în bombardamente de precizie, au acordat mai multă atenție stabilirii țintelor-cheie. În august și octombrie 1943 de pildă, Forța a VIII-a a suferit pierderi enorme în urma atacului împotriva uzinelor de rulmenți de la Schweinfurt, efectul fiind nesemnificativ. În primul raid s-au pierdut 147 dintre cele 376 de bombardiere, iar în al doilea, 60 din 291, alte 142 fiind avariate.

Aceste dezastre nu au făcut decât să crească disprețul lui Harris față de bombardamentele de precizie executate asupra așa-numitelor „ținte-panaceu”. S-a observat pe bună dreptate că, deși delegațiile britanică și americană participante la conferința de la Casablanca din ianuarie 1943, au autorizat o ofensivă combinată, în realitate, a avut loc o competiție între RAF și USAAF, fiecare urmându-și propria doctrină. Adam Tooze este de părere că „Bătălia Ruhrului” dată de Harris, care a debutat cu un atac asupra Essenului la 5 martie 1943, a fost aproape să se încheie cu o victorie decisivă, prin distrugerea producției de cărbune și oțel a Germaniei³¹. Göring s-a arătat uluit de faptul că Aliații nu și-au continuat atacurile în Bazinul Ruhrului, „deoarece, în unele locuri, ne confruntăm cu gâtuii ale producției care reprezentau un pericol uriaș”, după cum nota Goebbels. Comandamentul Aviației de Bombardament a subestimat

importanța menținerii presiunii asupra orașelor industriale deja atacate, pe care Harris le-a șters cu prea multă ușurință de pe lista țintelor, pe baza unor fotografii aeriene care înfățișau clădiri fără acoperiș.

În iulie 1943, Harris, presupunând că regiunea Ruhr fusese devastată îndeajuns, a deplasat atenția Comandamentului Aviației de Bombardament mai întâi către Hamburg, apoi spre Berlin. Deasupra capitalei lui Hitler, escadrilele lui, operând la o distanță extremă, în condiții de iarnă, cu o țintă uriașă și foarte dispersată, au suferit pierderi grele - o medie de peste 5% la fiecare misiune. La sfârșitul lui 1943, Comandamentul a expediat tuturor grupurilor și bazelor un raport care anunța, în cei mai fanteziști termeni, rezultatele acestor atacuri: „Raidurile asupra capitalei germane marchează cu adevărat începutul sfârșitului... Organizarea militară și industrială a naziștilor și, mai presus de orice, moralul lor au primit, în urma acestor atacuri, o lovitură grea, din care nu își mai pot reveni”. 32

La 7 decembrie, Harris îi scria prim-ministrului britanic, afirmând că, dacă reușea să realizeze încă 15.000 de incursiuni cu bombardiere Lancaster asupra principalelor orașe germane, regimul nazist se va prăbuși înainte de 1 aprilie 1944. Comandamentul aproape că și-a îndeplinit cota de misiuni, însă rezistența germană rămânea de neînfrânt. Previziunile extravagante făcute de Harris i-au afectat credibilitatea în ochii prim-ministrului și ai comandanților din cadrul armei, printre care și Sir Charles Portal. La începutul primăverii lui 1944, când bombardierele britanice au fost trimise, alături de cele ale USAAF, să atace ținte din Franța pentru a pregăti invazia, costurile „Bătăliei Berlinului” deveniseră prohibitive. În vara lui 1944 însă, voința de fier ce îl caracteriza pe Harris i-a permis acestuia să reia asaltul asupra orașelor germane, care s-a prelungit până în aprilie 1945.

Impactul bombardamentelor asupra moralului civililor nu a fost cel sperat de britanici: fabricile au

continuat să producă, iar ordinele, să fie îndeplinite, așa cum se întâmplase și în Marea Britanie în 1940 - 1941. Era, firește, o ironie cu rădăcini în presupuziții de un șovinism sfidător faptul că RAF începuse să administreze Germaniei tratamentul pe care Luftwaffe nu reușise să-l administreze oamenilor lui Churchill. Însă condițiile în care trăiau germanii din zonele urbane erau cu adevărat deplorabile, regimul nazist apelând la soluții tot mai disperate pentru a le explica oamenilor de ce erau vulnerabili la atacurile aeriene. Ziarele apărute după atacurile asupra barajelor din mai 1943 afirmau că acestea fuseseră „opera evreilor”. Publicul nu a fost convins. Poliția secretă raporta că mulți cetățeni întrebau doar de ce Luftwaffe nu era capabilă de asemenea realizări. În iunie, un membru al consiliului municipal din Hagen privea de la fereastră un raid britanic de noapte asupra localității învecinate, Wuppertal:

Sute de tunuri antiaeriene trag fără încetare... Aerul vuieste de mulțimea motoarelor de avion. Nenumărate fascicule de lumină cutureieră cerul. Plouă cu schije... Cinci avioane inamice sunt prinse în conul de lumină al unui reflector; se îndreaptă către noi, se trage în ele cu furie, apoi trec pe deasupra noastră. Mai târziu, vedem un avion care se prăbușește în flăcări. Toată treaba asta a ținut o oră și jumătate... La vest, cerul e roșu... Lungi convoaie de camioane traversează orașul, încărcate cu tot felul de obiecte casnice. Oamenii stau amărâți lângă puținele lor bagaje. În gara principală sosesc refugiați. Stau acolo, cu fețele înnegrite de fum, fără alte bunuri decât ce au pe ei. Nenorocire peste tot. Atmosfera în oraș e groaznică. Pretutindeni se aude aceeași întrebare: când o să ne vină și nouă rândul? 33

În iunie 1943, un cetățean din Mülheim scria: „Führerul nostru ar trebui să dea și el ordin să fie distruse marile orașe din Anglia”. 34 Hitler ar fi făcut asta cu siguranță dacă i-ar fi stat în putere, însă Luftwaffe nu era capabilă să-și revină și să termine ce începuse în mai 1941.

Câțiva germani mai înțelepți se temeau că prăpădul dezlănțuit împotriva țării lor era o pedeapsă pentru crimele naziste. La 20 decembrie 1943, episcopul protestant de Württemberg a stârnit mânia Berlinului scriindu-i șefului Cancelariei Reichului că enoriașii lui au „deseori impresia că suferințele pe care trebuie să le îndure din pricina raidurilor aeriene inamice sunt o pedeapsă pentru ce li se face evreilor” 35. Episcopului i s-a ordonat cu asprime să arate „o reticență mai mare în astfel de chestiuni”.

Pe măsură ce se înteteau bombardamentele și moralul populației scădea, opresiunea și constrângerea, ca instrumente de susținere a hegemoniei naziste, s-au intensificat și ele. În 1943, tribunalele au emis o sută de condamnări la moarte pe săptămână pentru cetățenii considerați vinovați de defetism sau sabotaj. Doi directori de sucursală ai Deutsche Bank și directorul unei societăți de electricitate s-au numărat printre cei executați pentru că se arătaseră pesimiști în legătură cu rezultatul războiului. Pentru a menține nivelul producției, industria aviatică a introdus săptămâna de lucru de 72 de ore. Pe măsură ce munca silnică devenea tot mai importantă, Milch îndemna la măsuri tot mai draconice pentru creșterea productivității acesteia. Iată ce scria el despre lucrătorii străini și prizonierii de război: „Aceste elemente nu pot fi făcute mai eficiente prin *mijloace mărunte. Ele pur și simplu nu sunt tratate cu destulă severitate*. Dacă un maestru competent i-ar trage un pumn unuia dintre obraznicii ăia fiindcă individul nu vrea să muncească, atunci situația nu ar întârzia să se schimbe. În astfel de cazuri, *nu se poate respecta dreptul internațional* M-am exprimat foarte ferm... Am susținut cu tărie punctul de vedere conform căruia prizonierii, cu excepția englezilor și americanilor, *ar trebui luați de sub tutela autorităților militare*. Soldații nu sunt în situația... de a se putea descurca cu acești indivizi... Dacă [un prizonier de război] comite un act de sabotaj sau refuză să muncească, am să

pun să fie spânzurat chiar în fabrica lui". 36 „Armele-minune” ale lui Hitler, rachetele VI și V₂, erau produse de sclavi, în condiții înfiorătoare de privațiuni și brutalitate. Producția industrială se susținea numai grație exploatării fără milă a mâinii de lucru a prizonierilor. Obiectivul creării unor „arme ale răzbunării”, care se estimează a fi costat Reichul cam o treime din resursele cheltuite de Aliați pentru Proiectul Manhattan, a pus o uriașă și inutilă povară pe umerii unei economii tot mai slăbite.

Deși RAF a pricinuit daune enorme Germaniei, cea mai importantă victorie din timpul războiului aerian a fost obținută de USAAF. Aceasta s-a petrecut în primele luni ale lui 1944, iar mijloacele prin care a fost ea obținută i-au uimit până și pe comandanții americani. Avionul de vânătoare Mustang, cu rază lungă de acțiune, capabil să escorteze avioanele Superfortress și bombardierele Liberator până în Germania și, odată ajuns acolo, să învingă orice adversar, a început să fie produs în număr foarte mare. USAAF a declanșat o campanie de proporții împotriva fabricilor de avioane germane, bombardându-le timp de șase zile în „Săptămâna Mare” din februarie 1944 și forțând Luftwaffe să trimită în apărarea lor toate avioanele de vânătoare de care dispunea. Curând, a devenit evident faptul că distrugerile provocate la sol de bombardiere erau mai puțin importante decât succesul extraordinar înregistrat de piloții americani în luptele aeriene, într-o singură lună, Luftwaffe a pierdut o treime din avioanele de vânătoare și o cincime din echipaje. În martie, jumătate din avioanele germane rămase au fost și ele distruse; în aprilie, 43% din rest; în mai și iunie, 50% din ce mai rămăsese.

Producția germană continua să se mențină la cote surprinzător de ridicate. În septembrie, s-au construit 3 538 de avioane de toate tipurile, dintre care 2 900 de vânătoare. Producția totală din 1944 destinată Luftwaffe, adică 34 100 de avioane de luptă, era cu mult inferioară producției Aliaților, de 127 300 de aparate, dintre care 71

400 americane, iar pierderile umane suferite de Luftwaffe erau catastrofale. Ulterior, USAAF și-a îndreptat atenția spre uzinele de combustibil sintetic, principala sursă de combustibil a Reichului după ce sovieticii cotropiseră, în aprilie 1944, câmpurile petrolifere din România²⁸, cu un impact imediat asupra aprovizionării cu carburant. Multe avioane germane au rămas la sol, iar instruirea piloților a fost paralizată. În iunie, în Ziua Z, escadrilele lui Göring, serios împuținată, nu au reușit să ofere un sprijin eficient Wehrmachtului. După această dată, bombardamentele aeriene efectuate asupra teritoriului Germaniei au atins proporții colosale, iar pierderile suferite de RAF și USAAF s-au diminuat. Dacă într-un atac obișnuit din martie 1943, aproximativ 1.000 de avioane lansau 4.000 de tone de bombe, în februarie 1944, se lansau în medie de trei ori mai multe bombe; în iulie, Aliații au trimis împotriva Germaniei 5 250 de avioane de toate tipurile, care puteau transporta 20.000 de tone de bombe. În cursul aceluși an și la începutul lui 1945, ele au transformat conurbațiile Reichului în grămezi de moloz. În noiembrie 1944, atacurile asupra rețelei de cale ferată făcuseră aproape imposibilă transportarea oțelului produs în regiunea Ruhr către fabricile din alte regiuni.

Efectul psihologic al bombardamentelor de zi efectuate de Forțele Aeriene ale SUA a fost imens. Germanii priveau cu groază apariția uriașelor formațiuni de avioane inamice, dărele de condens lăsate de acestea pe cer, siguranța cu care se plimbau pe cerul patriei lor. „Dungile albe se mișcau lent la orizont”, scria un martor în timp ce pe deasupra treceau grupuri de bombardiere ale Forței a VIII-a Aeriene, „liniștit, în linie dreaptă, fără să se grăbească. Au ajuns mai aproape. Când ochii ni s-au obișnuit cu luminile puternice, am văzut, scăldate în razele soarelui, niște puncte strălucitoare la capetele dungilor; zburau pe deasupra noastră în formațiuni ordonate – una,

28 De fapt, în aprilie 1944, câmpurile petrolifere din România au fost bombardate de americani (n.red.).

după câteva minute alta, apoi a treia, a patra, a cincea... Oamenii de lângă noi s-au apucat să numere punctișoarele argintii. Ajunseseră deja la patru sute. Iar sfârșitul lor nu se întrezărea încă". 37

Aliații au atacat cu intensitate diferită 158 de orașe germane. Braunschweig, un exemplu tipic, a fost ținta a 12 raiduri, care au distrus o treime dintre clădiri și au ucis 2 905 locuitori. Din septembrie 1939 până în decembrie 1943, la Essen, unul dintre centrele metalurgice ale Germaniei, s-a dat de 635 de ori alarma de „atac aerian”, alte 198 de avertismente fiind emise în următoarele nouă luni. De fiecare dată, cetățenii epuizați erau obligați să petreacă ore în șir în adăposturi și buncăre. Populația rurală a fost supusă unor atacuri aeriene deliberate abia în 1945, însă niciun loc din Germania nu era cu desăvârșire sigur. În noaptea de 17 spre 18 ianuarie 1943, o bombă rătăcită a lovit micuța așezare rurală Neuplotzen, din Brandenburg, la vest de Berlin, ucigând opt oameni. Lângă mormintele lor s-a înălțat o cruce, pe care sunt gravate următoarele cuvinte: „Au fost smulși din viață de o moarte dușmănoasă. Credința în victorie învinge durerea". 38

Odată cu amploarea distrugerilor creștea și ura naziștilor față de piloții aliați care le produceau. Martin Bormann, secretarul și apropiatul lui Hitler, trimitea la 30 mai 1944 autorităților locale o circulară prin care le ordona ca niciun civil să nu fie pedepsit dacă atacă sau omoară echipajele avioanelor inamice doborâte. S-au înregistrat în jur de 400 de incidente în care piloții americani și britanici care s-au parașutat ori s-au prăbușit pe teritoriul Germaniei au fost uciși pe loc. O ură deosebită și-au atras piloții bombardierelor ușoare, care, în ultima perioadă a războiului, mitraliau de la joasă altitudine țintele de la sol. Printre incidentele înregistrate s-a numărat și cel din 24 martie 1944, când patru aviatori au fost omorâți la Bochum, cel din 26 august, când șapte americani au fost uciși la Russelsheim, și cel din 13 decembrie, petrecut la Essen, când trei piloți britanici au

fost omorâți în bătaie de o mulțime furioasă. În februarie 1945, un membru al brigăzii de pompieri de la o fabrică a fost împușcat de Gestapo deoarece protestase vehement împotriva relexor tratamente aplicate piloților aliați căzuți prizonieri.

Locuitorii orașelor germane erau obligați să petreacă și jumătate dintre cele 24 de ore ale unei zile în pivnițe și adăposturi. Faptul că responsabilii naziști aveau acces privilegiat la cel mai bine protejate refugii a născut puternice resentimente în rândul populației. Membrii de partid s-ar fi „instalat comod, cu câteva lăzi de bere” într-un adăpost public din Bochum, cetățenii mai puțin norocoși rămânând expuși la urgia bombardamentelor. Hitler a alocat resurse uriașe siguranței personale: 28.000 de muncitori și un milion de metri cubi de beton – mai mult decât greutatea materialelor folosite în

1943 – 1944 la toate adăposturile publice din Germania – au servit la construirea cartierului său general din Prusia Orientală și a buncărului din Berlin. O tânără de 22 de ani, membră a forțelor auxiliare ale Luftwaffe, descrie cu dezgust experiența unei nopți de noiembrie 1944 petrecute într-un buncăr public din Krefeld:

În partea din față a încăperii, bărbați și femei de toate vârstele dau pe gât șnaps... Norii groși de fum de țigară făceau somnul imposibil. Dintr-un colț se auzeau, amestecate, țipete de femeie și mormăit de bărbați beți... Copiii și bătrânii dormeau printre adulți, întinși pe paturi de scândură sau așezați pe scaune, înveliți în păături de lână și zdrențe. Pretutindeni se zăreau trupuri zăcând ostenite, fețe palide și trase... mirosul oribil de lenjerie murdară, de transpirație și aer stătut aproape că-ți tăia răsuflarea. Departe, un copil plângea în tăcere, iar din partea opusă se auzeau sforăituri și gemete.³⁹

Cei care profitau de bombardamente ca să jefuiască erau pedepsiți cu sălbăticie. La 5 martie 1943, Kasimir Petrolinas, un lituanian în vârstă de 69 de ani, a fost prins de un polițist luând trei castroane de metal lovite în

valoare de 1 Reichsmark dintr-o grămadă de moloz din Essen. După ce a fost condamnat de un tribunal special, în câteva ore a și fost împușcat de un pluton de execuție. În martie 1944, o tânără de 18 ani pe nume Lise Mitze a fost acuzată că a furat opt veste, cinci perechi de chiloți și 13 perechi de ciorapi de damă după un bombardament executat asupra orașului Hagen în octombrie 1943. În apărarea ei, s-a spus că ajutase la scoaterea victimelor de sub dărâmături. Șeful ei recunoscuse că era „dificilă” și că „îi plăceau dulciurile”, dar a adăugat că era „harnică și respectabilă”. Responsabilul cu sănătatea publică a orașului, solicitat să depună mărturie, a declarat că tânăra era „o psihopată proastă, nerușinată și mincinoasă” 40. Mitze a fost condamnată la moarte, o sentință care a stârnit proteste până și din partea responsabililor locali cu securitatea. Sentința a fost dusă însă la îndeplinire, tânăra fiind ghilotinată la Dortmund în mai 1944, iar soarta ei fiind adusă la cunoștința publicului prin intermediul unor afișe, pentru a descuraja fapte similare.

Locuitorii orașelor germane au fost martorii unei terori și a unor distrugerii care au întrecut cu mult suferințele provocate britanicilor de Luftwaffe în 1940 - 1941 - un bombardament reușit făcea să se dezlănțuie iadul. Mathilde Wolff-Monckeburg scria din Hamburg în timpul atacurilor din iulie 1943: „Această teroare asurzitoare continuă vreme de două ore, iar în jur nu vezi decât foc. Nimeni nu scoate o vorbă. La fiecare explozie puternică, fețe crispate se așteaptă la ce e mai rău. Capetele se pleacă automat ori de câte ori se aude un bubuit, iar trăsăturile sunt împietrite de groază”. 41

Ororile distrugerii nu aveau sfârșit. Ursula Gebel scria despre un atac asupra Berlinului, petrecut în noiembrie 1943, în cursul căruia multe bombe căzuseră în grădina zoologică a orașului: „În după-amiaza aceea... fusesem la țarcul elefanților și le văzusem pe cele șase femele și pe pui jucându-se cu îngrijitorul. În aceeași noapte, toți șapte au ars de vii... Hipopotamul mascul a

supraviețuit în bazinul lui, [dar] toți urșii, urșii polari, cămilele, struții, păsările de pradă și alte păsări au ars. Rezervoarele acvariului s-au golit; crocodilii au scăpat, dar, la fel ca șerpii, au înghețat în aerul rece de noiembrie. Din toată grădina, nu au supraviețuit decât masculul de elefant, pe nume Siam, cel de hipopotam și câteva maimuțe". 42 Martha Gros locuia la Darmstadt, în apropiere de Frankfurt, în noaptea de 12 spre 13 septembrie 1944, acest oraș industrial a fost atacat de Grupul 5 Bombardiere, cel puțin 9.000 de oameni pierzându-și viața. „Stăteam în cel mai îndepărtat colț al adăpostului”, povestea ea.

Eram eu, Hauptmann R. în uniformă, Fräulein H. și G., care se țineau de mâini și ascultau cum [avioanele] treceau vuind pe deasupra noastră. Una dintre primele explozii a fost aproape. Mi-a tresărit inima, s-a auzit un trosnet înfiorător, zidurile s-au cutremurat.

Am auzit că se crapă ceva, apoi o prăbușire și șuieratul flăcărilor. Tencuiala a început să curgă peste noi și ne așteptam să se prăbușească tavanul. Lumina becurilor pălise. Peste cam treizeci de secunde, s-a auzit o altă explozie teribilă, ușa a zburat în lături și am văzut casa scărilor scăldată într-o lumină puternică, prăbușindu-se, și un râu de flăcări revărsându-se. Cortinele de incendiu ardeau.

Am strigat: „Să ieșim”, dar Hauptmann R. m-a oprit: „Stați aici, sunt încă deasupra noastră”. În acel moment, a fost lovită casa de peste drum. O limbă de foc, de vreo cinci metri lungime, a tășnit spre noi, dulapurile și alte mobile s-au deschis brusc și au căzut peste noi. Acum R. a strigat: „Ieșiți afară și țineți-vă de mâini”. Folosindu-și întreaga forță, m-a scos de sub mobilele distruse. Am aruncat cutia de valori și am tras-o pe domnișoara H. după mine, iar ea l-a apucat pe domnul G. Am ieșit prin gaura care dădea în spate. Casa noastră era în flăcări. Am auzit tavanul prăbușindu-se, am văzut cum paturile simt cuprinse de flăcări. În mijlocul grădinii era așa de cald și

atâta fum, încât ne-am lăsat în genunchi, ținându-ne capetele cât mai jos cu putință și luând din când în când o mână de pământ, pe care îl lipeam de obrajii încinși.⁴³

În pivnițele și adăposturile unui spital din apropiere, la lumina generatoarelor de urgență, victimele cu arsuri înfiorătoare erau înfășurate în cearșafuri îmbibate în ulei alimentar, dar majoritatea lor mureau. Alimentarea cu apă era întreruptă. În aer plutea mirosul greu de carne arsă. Medicii, ajunși de mult la limita epuizării, operau fără încetare. Cadavrele unora dintre victime păreau nevătămate – muriseră asfixiate sau în urma leziunilor interne cauzate de explozii. Mulți sufereau leziuni la nivel ocular din pricina fumului înțepător sau a fragmentelor în flăcări care zburau prin aer. Otilie Bell povestește ce s-a întâmplat în momentul în care o bombă a căzut lângă casa ei: „S-a auzit o bubuitură, luminile s-au stins, radioul a amuțit. Am căzut cu toții în genunchi, cu gurile larg deschise. Cumnata mea se ruga cu voce tare pentru viața noastră. Îngrozit, cățelușul nostru, care nu avea decât șase săptămâni, a început să latre”.⁴⁴

Grete Siegel, casnică, spunea: „Am înlemnit toți... Bătrânele se sprijineau de zidurile grădinilor, în cămașă de noapte și scufie, tremurând de groază și de frig. Cele care suferiseră arsuri aveau bășici cât pumnul pe față, pe gât, peste tot. Unei femei îi atârnav pe față fâșii de piele... Am zărit un trup carbonizat, lung de vreo șaiszeci de centimetri, zăcând cu fața în jos. Așa erau toate... în *Palaisgarten*, am văzut nenumărate cadavre, aproape toate dezbrăcate; era și o tânără blondă, care părea că zâmbește”.⁴⁵ În pivnițe, cei care muriseră sufocați ședea ca niște fantome, înfășurați în pături, cu gura și nasul acoperite cu cârpe: „Duhoarea era oribilă”. În dimineața zilei de 13 septembrie, spunea Martha Gros, „în oraș se lăsase o tăcere mormântală, fantomatică, o tăcere care îți dădea fiori. Era mai ireală chiar decât noaptea de dinainte. Nicio pasăre, niciun copac înverzit, niciun om, nimic, doar cadavre”. Otilie Bell spunea că „nu se vedeau decât ruine

fumegând. Nicio casă nu mai rămăsese în picioare pe strada noastră lungă de o mie de metri” 46.

În orașele Germaniei, astfel de scene s-au repetat zi de zi și noapte de noapte, din 1943 până în 1945. Dincolo de suferințele populației civile, moralul bărbaților plecați la luptă pe meleaguri străine a suferit o grea lovitură în urma veștilor primite de acasă – și, în cele din urmă, a contactului direct cu distrugerile. „Ce primire am avut!” scria un soldat german întors de pe frontul din Rusia în 1944. „Auziserăm, firește, de atacurile aliate împotriva orașelor germane. Dar ce am văzut de la ferestre [le trenului] întrecea cu mult orice închipuire. Ne-a zguduit până în adâncurile ființei. Pentru asta luptaserăm noi în est?... Fețele civililor erau cenușii, obosite, la unii dintre ei se ghicea chiar ranchiună, de parcă ar fi fost vina noastră că le fuseseră distruse casele și că mulți dintre cei dragi lor erau acum cenușă”. 47 Nici Italia nu scăpase nevătămată. Locotenentul Pietro Ostellino scria din Africa de Nord: „Am auzit azi că avioanele inamice au bombardat iarăși frumosul și marele nostru Torino... Bombardarea unui oraș deschis e oribilă. Când avioanele își varsă mânia asupra noastră, a celor din linia întâi, fie. Suntem soldați și trebuie să îndurăm consecințele războiului. Dar pentru civilii fără apărare e un act de cruzime și sălbăcie subumană”. 48

În 1944 - 1945, ofensiva bombardierelor anglo-americe a devenit suprema expresie a forței industriale și potențialului tehnologic al celor două țări. Bună parte din estul și sudul Angliei arăta ca o tablă de șah, terenurile agricole fiind învecinate cu bazele aeriene înconjurată de sârmă ghimpată și cu diverse destinații: pentru instrucție sau transport, pentru avioane de vânătoare sau bombardiere. Numai în Norfolk existau 110 aerodromuri ale USAAF și RAF, fiecare ocupând 2, 4 km² de teren. La o bază a Comandamentului Aviației de Bombardament, personalul de la sol era compus din aproximativ 2.500 de persoane, dintre care 400 femei, iar cel de zbor, din 250 de

oameni. Războiul acesta se desfășura după un program, în conformitate cu o rutină mortală zilnică, respectată ani la rând.

În ultimele luni, pierderile suferite de USAAF și RAF deasupra Europei au scăzut brusc, dar operațiunile aeriene nu au devenit niciodată ceva lipsit de riscuri. Echipajul lui Alan Gamble, un amestec național specific perioadei – pilot australian, mitraliori american și scoțian, navigator scoțian și restul echipajului englezi – a început să participe la operațiuni în februarie 1945, vrând să „nu pierdem ocazia... Am sperat că ne vom face un nume” 49. Toți participaseră la misiuni ordonate de Comandamentul Aviației de

Bombardament. La 7 februarie, au decolat împreună cu o escadrilă de 100 de bombardiere Lancaster, având de executat un atac de zi împotriva unei rafinării de petrol din Wanne-Eickel. Trecând de coasta franceză, au văzut înaintea un nor negru, amenințător și s-au ridicat la altitudinea maximă, încercând să-l evite. În schimb, avionul a început să se acopere de gheață. Curând, „se legăna precum o rață beată”, cum se exprima Gamble.

Și-au continuat drumul, însă după o discuție prin intercom, au decis să se îndrepte către Krefeld, în regiunea Ruhr. Avionul era la 2.500 m și tocmai lansaseră bombele, când au simțit o zguduitură puternică: aripa din dreapta începuse să se îndoie „de parcă voia să se înfășoare în jurul nostru”. Avionul s-a răsucit și a intrat în vrie. „Pregătiți-vă să abandonați aparatul!” le-a strigat Geoff, pilotul, luptându-se să-l stabilizeze. Gamble, convins că îi păștea moartea, și-a spus în gând: „Bunule Doamne, până aici mi-a fost – sper că nu doare prea tare”. Brusc, avionul s-a îndreptat o clipă. Oamenii au luat parașutele și, unul după altul, au sărit pe la ușa din față. Gamble s-a alarmat văzând că urmează să cadă în apele unui râu vijelios, dar a reușit să cârmească spre uscat. Echipajul lui a avut un noroc neobișnuit, toți aterizând cu bine și supraviețuind celor trei luni de prizonierat.

Orașele au fost bombardate fără încetare, până la sfârșit. O femeie din Braunschweig scria la 9 martie 1945: „Avioanele sunt zilnic deasupra Berlinului, uneori și de două ori pe zi. Sărmanii, sărmanii oameni. Cum de îndură asemenea suferințe? Toată lumea e complet epuizată”. 50 Un berlinez, Karl Deutmann, scria despre un atac al USAAF: „Nu am auzit dincolo de zidurile buncărului, groase de un metru, timp de peste o oră, nimic altceva decât huruitul oribil și tunetul ploii de bombe, iar becurile pâlpâiau și, uneori, aproape că se stingeau... Când am ieșit din buncăr, soarele dispăruse, iar cerul era înnegrit de nori. Alimentată de nenumărate incendii mari și mici, o întinsă perdele de fum plutea deasupra orașului... în Neuburgerstrasse... fusese lovită școala comercială de fete; sute de eleve se adăpostiseră în pivniță. Mai târziu, părinții stăteau în fața trupurilor sfârtecate, mutilate și dezbrăcate de explozie, incapabili să-și recunoască propriile fiice”. În Hagen, un cetățean nota în jurnal pe 15 martie 1945: „Frica și panica domnesc printre oameni. În oraș nu a mai rămas nicio clădire publică, nicio firmă și aproape nicio stradă. Doar munți de moloz și resturi. Sunt răscolit până în adâncul sufletului și nu pot să descriu întreaga grozăvie. În aer plutește un zgomot, un şuierat sinistru. Stau pur și simplu împreună cu alții, năucit și neștiind ce să fac”. 51

Puțini britanici și americani se gândeau la soarta Germaniei bombardate, în parte fiindcă guvernele lor îi induceau sistematic în eroare cu privire la natura campaniei. Realitatea bombardamentelor de amploare asupra orașelor era mascată de poliloghia despre instalațiile industriale. USAAF, axată doctrinar și moral pe atacurile de precizie, nu a recunoscut niciodată public faptul că operațiunile ei și în special bombardamentele oarbe, ghidate de radar au pricinuit aproape la fel de multe daune materiale și umane ca bombardamentele nediscriminatorii ale RAF. În plus, ar fi fost cam mult să le ceri popoarelor aliate, care suferiseră cumplit de pe urma

agresiunii naziste, să fie prea tulburate de soarta victimelor civile germane.

Unii cetățeni britanici mai informați erau mai șocați de pagubele produse construcțiilor decât populației. Estetul și parlamentarul laburist Harold Nicolson s-a arătat șocat de indiferența publicului față de distrugerea patrimoniului cultural al Europei. „Este o rușine pentru educația democratică”, scria el în *Spectator*, în februarie 1944, cu doar un an înainte ca Dresda să fie bombardată, „că popoarele Marii Britanii și Americii sunt fie indiferente, fie de-a dreptul ostile față de aceste supreme expresii ale inteligenței omenesti. Este un reproș adus conducătorilor noștri că nu și-au înțeles decât superficial responsabilitățile. Și va fi o pricină de durere pentru nepoții noștri că noi, deși am fi putut fi paznici de nădejde ai patrimoniului Europei, am închis ochii”. 52

Nicolson a avut dreptate când a spus că generațiile următoare se vor îngrozi de efectele bombardamentelor aliate, dar a evaluat greșit natura repulsiei lor: în secolul al XXI-lea, bombardarea în masă a civililor este cea care stârnește emoții puternice, nu distrugerea palatelor baroce. Destui germani, chiar și câțiva critici anglo-americieni văd o echivalență morală între ticăloșia masacrării de către naziști a unor nevinovați, în special evrei, și ticăloșia incendierii orașelor de către Aliați, ceea ce nu pare a fi corect. Ofensiva aeriană aliată a avut drept scop înfrângerea Axei și eliberarea Europei. Crimele în masă comise de naziști nu doar că s-au soldat cu mult mai multe victime, dar au fost lipsite de vreun scop strategic, unicul lor țel fiind îndeplinirea obiectivelor ideologice și rasiale ale Germaniei naziste. Determinismul tehnologic a constituit factorul decisiv în bombardamentele cu totul exagerate care au avut loc în 1945, când era limpede că războiul se apropia de final – exista o uriașă forță aeriană care trebuia să fie folosită. Anii de luptă împotriva unui inamic barbar îi înăsprișeră pe Aliați, le atrofiaseră instinctele umanitare. Ceea ce nu este un fapt ieșit din

comun.

Când totul s-a terminat, aviatorii britanici și americani care participaseră la ofensiva strategică împotriva Germaniei, cu mari sacrificii și riscuri personale, au constatat, consternați, că acțiunile lor devin ținta criticilor, ba chiar a oprobriului public. Bombardaseră economia de război nazistă aducând-o pe marginea prăpastiei; din păcate, succesele lor au venit prea târziu pentru a le asigura recunoașterea pe care șefii aviației o considerau firească. Armatele aliate erau la un pas de a înfrânge Reichul prin eforturi proprii. Bombardamentele aeriene au contribuit într-o măsură semnificativă la acest deznodământ, dar au atins înfiorătorul punct culminant prea târziu ca succesul să li se datoreze în totalitate.

Criticii au ajuns la concluzia că Aliații au plătit un preț moral inacceptabil pentru o realizare strategică nesemnificativă. Sir Arthur Harris spunea: „Totul se reduce la faptul că oamenilor nu le plac bombardierele fiindcă aruncă chestii peste ei și le place avionul de vânătoare fiindcă acesta doboară bombardierul”. 53 Tot el scria odată cu amărăciune: „Nu am nicio intenție... să intru în Istorie drept autorul sau unicul executant al Planurilor strategice de distrugere a orașelor Germaniei”. 54 El, după cum însuși afirma, nu a avut „niciodată controlul strategic asupra Ofensivei Bombardierelor... ci numai controlul tactic necesar implementării directivelor strategice... primite”.

Harris citează remarca făcută de generalul John Burgoyne după ce acesta a acceptat înfrângerea în Războiul american de

Independență: „Mă aștept la o demonstrație de ingratitudine ministerială, căci, în toate țările și în toate timpurile, a existat și există obiceiul să se arunce vina nu pe cel care a dat ordinul, ci pe cel care l-a executat” și adaugă: „O spun din proprie experiență: nu cred că a rostit vreodată ceva mai adevărat”. Avea dreptate. Harris a fost un comandant formidabil, chiar dacă nu și o persoană

agreabilă, care a făcut o adevărată obsesie din distrugerea orașelor Germaniei și, în vederea atingerii acestui obiectiv, a acționat în spiritul unui roman bătrân: *Delenda est Carthago*²⁹. Dar dacă superiorii lui erau nemulțumiți de modul în care Harris a condus flota de bombardiere a Marii Britanii, era de datoria lor să-l înlăture din funcție. Așa însă, Churchill și șefii de stat-major britanici i-au permis să urmeze, până la incendiarul final, o politică pe care ei înșiși o autorizaseră în 1942; Harris a fost executantul bombardamentelor în masă, nu arhitectul lor.

Este nedrept că piloții de vânătoare se bucură astăzi de o adulație populară adesea refuzată echipajelor bombardierelor. Condamnările de ordin moral ar trebui să cadă asupra celor care au provocat atacurile aeriene strategice. Uciderea civililor trebuie deplânsă fără excepție, însă Germania nazistă a reprezentat un rău istoric. Oamenii lui Hitler au continuat, până în ultimele zile ale războiului, să provoace suferințe atroce. Distrugerea orașelor germane și moartea unui număr însemnat de locuitori ai acestora par a fi prețul pe care ei au trebuit să-l plătească pentru ororile dezlănțuite asupra civilizației occidentale și reprezintă un sacrificiu mult mai mic decât cel impus de Germania restului Europei.

Capitolul 20 *Victime* 1. Stăpâni și sclavi

Aproape toți cetățenii țărilor care au participat la război au suferit consecințele acestuia, însă în grade foarte variate. Istoricii descriu evenimentele mai ales din punctul de vedere al încheștărilor armate, care, firește, au determinat modul în care s-a încheiat conflictul. Dar acesta trebuie înțeles și ca o experiență umană, care a schimbat viața a sute de milioane de oameni, dintre care mulți nu văzuseră niciodată un câmp de bătălie. Teamă de răni sau de moarte a reprezentat cea mai evidentă neliniște, mai

29 Cartagina trebuie distrusă (lat.). Cuvinte cu care se spune că își încheia discursurile rostite în Senatul roman Cato cel Bătrân (234 î.H.-149 î.H.), pentru a le aduce aminte compatrioților că orașul respectiv continua să reprezinte o amenințare pentru ei în ciuda victoriilor obținute împotriva lui în războaiele anterioare (n.red.).

ales în noua eră a bombardamentelor aeriene. Dincolo de aceasta însă, au existat numeroase alte cauze de îngrijorare: hrana și sănătatea, absența celor dragi, fărâmițarea comunităților. Erau supărări simple, cum ar fi imposibilitatea de a le face daruri celor dragi. „Ziua de naștere a Evei” scria la 12 iulie 1944, de ziua soției lui, Victor Klemperer, un evreu din Dresda, care sărăcise după ce naziștii îi confiscaseră tot ce avea. „Am din nou mâinile goale, nici măcar o floare”. 1 Nici nu era nevoie să fii supus hegemoniei Axei ca să suferi cumplit: Stalin a deportat în est numeroși cetățeni aparținând minorităților naționale a căror loialitate era considerată nesigură, în special ceceni și tătari din Crimeea, în total

3, 5 milioane de oameni. Drept consecință, o proporție necuantificată, dar însemnată a acestor populații și-a pierdut viața, unii din cauza epidemiei de tifos izbucnite în timpul transportului. Suferințele lor, spre deosebire de cele ale victimelor lui Hitler, abia de sunt consemnate, dar se știe că printre deportați s-au numărat și patru Eroii ai Uniunii Sovietice; epurările lui Beria nu au ținut seamă de nimic.

Printre alte victime ale sovieticilor s-au numărat și cei 1, 5 milioane de polonezi deportați în Siberia sau trimiși în gulag în

1940 - 1941, în conformitate cu politicile staliniste de epurare etnică. Cel puțin 350.000 dintre aceștia au căzut pradă înfometării sau bolilor, iar alți 30.000 au fost executați. Edward Matyka, un soldat de 21 de ani, a presupus în naivitatea lui că sovieticii nu vor încerca să-l împiedice să fugă din Polonia ocupată de germani în România. A fost arestat însă de o patrulă sovietică în ianuarie 1940, fiind închis și pedepsit la cinci ani de muncă silnică pentru vina de a fi „trecut ilegal granița și pentru tentative de spionaj în favoarea dușmanilor Uniunii Sovietice”. În octombrie, după săptămâni de călătorie pe nave-închisoare, el și tovarășii lui au fost puși să mărșăluiască 65 km pe un frig tăios până la lagărul de

muncă: „Patru sute de umbre înaintau una în spatele celeilalte, încet, cu greutate, croindu-și drum prin stratul gros de zăpadă... Am trecut printr-o pădure, iar convoiul a început să se întindă și să se subțieze, cei slăbiți și cei care aveau bagaje prăbușindu-se pe rând”.

Odată ajunși în lagăr, au petrecut un an și jumătate în condiții de privațiuni înfiorătoare. În unele dimineți, până și în spitalul închisorii, Matyka se trezea cu părul acoperit de chiciură. Zilnic mureau în medie 12 oameni. Iată ce scrie polonezul despre singurătatea lui: „Eram atât de departe de cei dragi și zăceam bolnav în mijlocul unor oameni străini, aflați pe moarte. Știam că, dacă mor, voi fi dat uitării asemenea acelor nefericiți ale căror trupuri erau scoase zilnic din spital și că familia mea nu va afla niciodată ce s-a întâmplat cu mine. Plângeam ca un copil neputincios care a fost nedreptățit și mă rugam să se întâmple o minune”. 2 Matyka a fost trimis la muncă dincolo de Cercul Polar, într-un lagăr numit Ust-Usa, unde se făceau conserve de carne pentru închisori. Când el și tovarășii lui au fost în sfârșit eliberați, construiseră cu mâinile lor o cale ferată lungă de 960 km. „Oasele polonezilor și ale altor deținuți zac, probabil, sub fiecare traversă”, scria el cu amărăciune.

Feliks Lachman, un alt polonez prizonier în gulag, a scris ulterior o poezioară amară:

Păduchi gândaci gândaci păduchi și alți gândaci și alți păduchi Șobolani purici țânțari muște și șoareci mâncători-de-pâine

Țărână noroi de săpun nici gând Putoare mizerie de îndurat pe rând Nu tu speranță nu tu credință Doar bâjbâim în beznă

Paturi din scânduri roase Tovarăși umbre osoase Visuri despre rânduri rânduri De tancuri americane.³

În împrejurările desperate în care se găsea Uniunea Sovietică în iulie 1941, Stalin a amnistiat 50 295 de polonezi, care au fost eliberați din închisori și lagăre de muncă, împreună cu alte 26 297 de persoane din lagărele

de prizonieri de război și 265 248 de persoane aflate în exil și colonii speciale. Un număr substanțial de soldați s-au alăturat ulterior armatei comuniste poloneze, formate pe teritoriul Uniunii Sovietice. În anul următor, alți 115.000, dintre care 73.000 militari și restul femeii, au primit îngăduința de a părăsi Rusia cu destinația Persia, unde aveau să devină responsabilitatea britanicilor. Deși ministrul de externe Anthony Eden a recunoscut că soarta polonezilor era una oribilă, ei „locuind în condiții înfrigorante, bolnavi, riscând să moară de foame”, povara întreținerii lor nu a fost deloc bine primită de noile gazde. Autoritățile coloniale britanice din Cairo scriau Ministerului de Externe în iunie 1942, exprimându-și profunda îngrijorare cu privire la amploarea migrației poloneze: „Ca să punem problema în termeni brutali, dacă acești polonezi mor în Rusia, efortul de război nu va fi afectat. Dacă [li se permite] să intre în Persia, noi, spre deosebire de ruși, nu vom fi în stare să-i lăsăm să moară, iar efortul nostru de război va fi grav prejudiciat. Trebuie să se ia măsuri ca acești oameni să nu părăsească URSS înainte ca noi să fim gata să-i primim... indiferent câți vor muri în consecință”. 4

Această analiză de o cruzime fără margini ilustrează abrutizarea unora dintre cei care coordonau efortul de război al Aliaților, confrunțați cu atâtea tragedii. Migrația poloneză a continuat nestingherită. Un înalt funcționar britanic din Persia, responsabil cu îngrijirea refugiaților, raporta că 40% dintre ei sufereau de malarie și aproape toți de dizenterie, diaree, malnutriție sau febră tifoidă. Aproape doi ani au trecut până când acești soldați polonezi au devenit apti din punct de vedere medical să se alăture trupelor aliate care luptau în Italia, unde au slujit cu cinste până la sfârșitul războiului. Membrii familiilor lor au fost mutați din lagăr în lagăr, prizonieri bine tratați, dar tot nefericiți ai britanicilor. Mulți au fost trimiși cu vaporul în India, iar de acolo, în 1945, în Marea Britanie, unde majoritatea au ales să trăiască până la sfârșit. Oricare ar fi

fost neajunsurile tratamentului aplicat de britanici acestor polonezi, ei erau de fapt victimele unei persecuții criminale din partea Uniunii Sovietice, o putere alături de care țările cu regim democratic porniseră într-o așa-zisă „cruciadă pentru libertate”.

Între timp, în Europa, aproximativ 20 de milioane de oameni își părăsiseră locuințele din perioada antebelică, adesea în contextul unor dificultăți materiale teribile. Într-o seară a anului 1940, Szmulek Goldberg, un evreu din orașul polonez Łódź, și-a dus prietena, pe care o chema Rose, la un club sportiv din apropiere, unde petrecuseră multe ceasuri plăcute. Acum, clădirea era avariata de bombe. Au intrat în sala în care Szmulek câștigase pe vremuri un concurs de dans, având-o ca parteneră pe mama lui. „Mă îmbrăcasem pentru ultima oară în hainele mele strălucitoare și îmi pusesem pălăria cafenie de fetru. Ne-am oprit, iar eu m-am întors spre Rose. «Numele meu este Szmulek Goldberg», m-am recomandat eu pe un ton ceremonios. «Numele meu este Rose», mi-a răspuns ea, cu ochii strălucind de lacrimi. I-am făcut o plecăciune, la care ea a răspuns cu o reverență. Am valsat în atmosfera încremenită, pe o muzică ce răsună doar în inimile noastre”. 5 În noaptea aceea, printre suspinele lui Rose și după o lungă îmbrățișare, Szmulek și-a luat rămas-bun. Tânărul a fugit din oraș și a reușit să supraviețuiască, dar a petrecut ultimii ani de război în lagărul de la Auschwitz-Birkenau. Pe Rose nu a mai revăzut-o niciodată.

O senzație puternică, resimțită de sute de milioane de oameni, era aceea de nedreptate. Ei considerau că nu merită să îndure primejdia, privațiunile, singurătatea și ororile care îi smulseseră din viața lor obișnuită și îi aruncaseră într-o existență străină, caracterizată printr-un permanent pericol. „Nu cred că sunt un om rău”, scria locotenentul britanic de artilerie John Guest, „după cum nu sunt majoritatea oamenilor, inclusiv germanii – oricum, nu sunt atât de rău, încât să merit să fie copleșit de acest război”. 6

Locuitorii țărilor ocupate de Axă erau într-o situație mult mai rea, bineînțeles, aproape toți fiind la cheremul soldaților inamici, dar și la mila noilor administrații colaboraționiste. Un chinez din Malaya, Chin Kee On, scria: „Vechea ordine socială se inversase. «Neică nimeni» de ieri erau «ștabii» de azi. Fostele scursuri ale societății, cum ar fi foștii deținuți, șarlatanii celebri, pungașii și ratații cunoscuți de toată lumea, ajunseseră noua elită, beneficiind de favoruri și putere oficială”. 7 Pe insula Java, două tinere olandeze care călătoreau împreună cu mama lor într-un tren supraaglomerat au fost șocate când oamenii au refuzat să le cedeze locurile pe care erau obișnuite să le primească. Un indonezian în vârstă le-a observat nedumerirea. „*Ya Njonja, daly Iain sekarang*” i-a spus el mamei pe un ton răutăcios - „Da, doamnă, s-au schimbat lucrurile”. 8

Respectiva familie de olandezi a dat curând de necazuri mult mai mari. Elizabeth van Kampen, fiica unui plantator, a stat de la 15 la 18 ani într-un lagăr japonez, alături de mama și cele două surori, agățându-se de viață în condiții de subnutriție severă, infestare cu păduchi, beri-beri, dizenterie și atacuri repetate de malarie. Doamna van Kampen și-a pierdut aproape toți dinții; soțul ei a murit de mâna poliției militare, Kempeitai. Elizabeth s-a străduit să nu-și piardă mințile visând la copilăria ei idilică din vremurile coloniale și la lumea aflată dincolo de ziduri; dar „cum poți să visezi când ești prizonier într-o închisoare murdară, supraaglomerată, când stai întins pe o saltea împutită, plină de ploșnițe? Cum poți să visezi când îți chiorăie mațele de foame? Cum poți să visezi fără sunetul muzicii? Aveam șaptesprezece ani, dar a ajuns să-mi fie frică să mai visez”.

În țările ocupate, legea nu mai era ceva absolut, ci un instrument aflat în mâna cuceritorilor. Puțini germani simțeau greața lui Helmuth von Moltke, reprezentant al Abwehrului, care, în cursul unei vizite la Oslo, a fost cazat într-o casă rechiziționată de la o familie norvegiană.

„Dezgustător... era sentimentul că ai intrat în casa unui străin, că stai acolo ca un hoț, în vreme ce proprietarul, din câte știam, stătea într-un lagăr de concentrare”. 9 La Łódź, în aprilie 1940, familia Sl-zak a fost evacuată din micul lor apartament și din prăvălie, acestea fiind date vecinilor lor, etnici germani. Mama lui George plângea amarnic. „Dragul meu părinte era un om mare și blând. Nu știam să se fi pierdut vreodată cu firea. Tremura de furie văzând că familia Bucholts ne ia casa și prăvălia, dar nu putea să spună nimic de față cu cei doi oameni de la Gestapo”. 10

Politicienii oportuniști germani și japonezi care nu reușiseră să-și câștige vreo poziție sau un pic de respect în țările lor au devenit proconsuli în noile posesiuni. Takase Toni, din 1942 și până în 1945 o figură influentă în Singapore, devenit posesiune japoneză, îi lua peste picior pe liderii comunității de afaceri chineze: „Am fost de trei ori în Malaya și v-am văzut pe mulți dintre voi la mesele oficiale... dar pe atunci nici nu mă băgați în seamă”. 11 Japonezii au smuls de la comunitatea chineză un „cadou” de 50 de milioane de dolari locali, au redenumit numeroase străzi și au dat ceasurile înainte cu două ore, după ora de la Tokio. În 1942, în cursul scurtei luni de miere dintre birmani și „eliberatorii” lor, la Rangoon a avut loc spectacolul unei trupe de teatru clasic japonez în care actorii cântau:

Să dansăm fericiți.

Și dacă dansăm fericiți.

Dansul va fi în centru, în Tokio.

Bucurie! Bucurie!

În mijlocul florilor din Tokio.12

Curând însă, aroganța și brutalitatea japonezilor au șters orice urmă de bunăvoință din inimile localnicilor. Și malaezii erau scârbiți de comportamentul noilor stăpâni, ilustrat de obiceiul lor de a urina în public. Populația era revoltată și de un alt obicei, acela de a muștra pe cineva trăgându-i o palmă peste față. Japonezii au modificat fără

tragere de inimă această practică în 1943, decretând ca numai ofițerilor superiori, de la colonel în sus, să le fie permis să-i abuzeze fizic pe localnici; restricția însă nu a prea fost luată în seamă. Christopher Bayly și Tim Harper, cronicari talentați ai experienței asiatice, scriau următoarele: „Japonezii nu păreau mai sensibili din punct de vedere cultural decât britanicii și erau cu siguranță mai brutali”. 13

Hans Frank, conducătorul nazist al Poloniei, nota în jurnalul său din 1942: „Umanitate este un cuvânt pe care nu îndrăznești să-l folosești... Puterea și certitudinea că poți să utilizezi forța fără nicio împotrivire sunt cea mai dulce și cea mai dăunătoare otravă din câte pot fi inoculate unui guvern”. Această afirmație este importantă deoarece surprinde euforia de care fuseseră cuprinși mulți germani și japonezi când s-au trezit, împreună cu acoliții locali, în posturi care le confereau putere absolută. În condiții obișnuite, în vreme de pace, acțiunile bărbaților și femeilor sunt constrânse nu doar de legi, ci și de convențiile sociale; până și cei care ar putea să nu simtă vreo inhibiție morală față de jefuirea, rănirea sau uciderea semenilor sunt prinși într-o mașinărie care îi împiedică să facă toate acestea. Cei care au exercitat însă puterea în condițiile unui regim totalitar, printre care țin să includ și Uniunea Sovietică, s-au știut eliberați de toate constrângerile și mijloacele de protejare a vieții omenești, cu condiția ca masacrele să servească obiectivelor promovate de respectivele regimuri. Această imensă, teribilă libertate îi entuziasma la culme pe beneficiarii ei: cei câțiva înalți funcționari naziști care, după război, au oferit mărturii sincere și au descris exercițiul de putere în termeni plini de înflăcărare.

Era greu pentru victime, obișnuite să trăiască într-o comunitate așezată, să înțeleagă implicațiile neputinței lor absolute. Prăpastia dintre o societate burgheză care își vede de treburile ei legiuite și poarta Auschwitzului, pe care stă scris *Arbeit Macht Frei*, a fost, la început, prea

mare pentru înțelegerea unei minți omenеști. Ocupația și subjugarea păreau și așa un lucru destul de rău, însă doar treptat a devenit evident faptul că suferința va cunoaște și trepte mult mai înalte. Ruth Maier, o tânără austriacă de origine evreiască, refugiată la Oslo, scria la 25 aprilie 1941 despre tentativa de a obține viza de Statele Unite: „Am fost în legătură cu asta la Consulatul American. Cu siguranță voi primi viza după război. Dar nu mai devreme... Așa că trebuie să avem răbdare”. 14 Nefericita tânără nu a înțeles că imposibilitatea obținerii vizei nu era un simplu inconvenient, ci o chestiune de viață și de moarte – pentru ea însăși. Cinci luni mai târziu, Maier era deportată și ucisă. În 1944, Edith Gabor, fiica de 18 ani a unui negustor de diamante din Budapesta, a auzit povestindu-se despre soarta comunităților evreiești din Europa, „dar ne-am zis: «A, astea sunt lucruri care li se întâmplă altora, în alte țări.»” 15 Personal, se temea, dar nu îndeajuns. În același an, Gabor a fost dusă în primul dintr-o serie de lagăre de concentrare, unde cu greu a supraviețuit unor orori de nedescris. Toți ceilalți membri ai familiei ei, cu excepția unui frate, au fost gazați.

Mulți și-au găsit moartea departe de orice câmp de bătălie. Evreii europeni au avut cea mai crudă soartă, dar milioane de alți civili – ruși, polonezi, iugoslavi, greci, chinezi, malaezi, vietnamezi, indieni – au fost uciși cu bună știință, în explozii accidentale, de boli sau foame. Moartea lor nu este mai puțin îngrozitoare fiindcă a avut loc în împrejurări obscure, în niște sate distruse, nu la Auschwitz ori Majdanek, neavând posibilitatea de a se împotrivi în vreun fel sau de a câștiga medalii. Helmuth von Moltke din Abwehr s-a îngrozit aflând de execuția în masă a unor ostatici din teritoriile ocupate; îi scria soției la 21 octombrie 1941:

Într-o regiune din Serbia, două sate au fost prefăcute în cenușă, fiind executați 1 700 de bărbați și 240 de femei. Aceasta a fost „pedeapsa” pentru un atac împotriva a trei soldați germani. În Grecia, 220 de bărbați dintr-un sat au

fost împușcați. Satul a fost ars până în temelii, femeile și copiii au fost lăsați să-și plângă soții și tații, și casele. În Franța, sunt execuții în masă chiar în această clipă. Cu certitudine, peste o mie de oameni sunt omorâți în felul acesta zilnic, și o altă mie de bărbați germani se familiarizează cu crima. Toate acestea sunt o joacă de copii pe lângă ce se întâmplă în Polonia și URSS. E oare posibil să știu asta și totuși să stau la masă în apartamentul meu încălzit, bând ceai? Nu mă fac și eu, în felul acesta, vinovat? Ce voi răspunde când voi fi întrebat: „Și ce ai făcut dumneata în tot acel timp?” De sâmbătă au început să-i adune pe evreii din Berlin.16

În prezent, se discută despre Holocaust ca despre o chestiune izolată. Dintr-un anumit punct de vedere, este logic să se procedeze astfel, fiindcă și evreii au fost selecționați pentru genocid, însă registrele de la Auschwitz-Birkenau, cel mai cunoscut lagăr de exterminare, evidențiază și alte grupuri rasiale care au împărtășit soarta evreilor deportați. Cele mai bune statistici de care dispunem arată că în lagăr au fost aduși în total 1, 1 milioane de evrei, dintre care 100.000 au supraviețuit; dintre cei 140.000 de polonezi neevrei, au supraviețuit jumătate; dintr-un număr de 23.000 de țigani, doar 2000 au scăpat; toți cei 15.000 de prizonieri de război sovietici și-au pierdut viața; cam jumătate dintre cei 25.000 de prizonieri din alte categorii – majoritatea politici – au fost uciși. Pe lângă cele aproape șase milioane de evrei exterminați de naziști, peste trei milioane de ruși și-au găsit sfârșitul în captivitate, în Germania, iar numeroși civili neevrei au fost masacrați în Rusia, Polonia, Iugoslavia, Grecia și alte țări ocupate.

Iată de ce este important să evaluăm Holocaustul în contextul mai larg al imperiului hitlerist. Una dintre cele mai emoționante și mai înțelepte voci în sprijinul unei astfel de abordări a fost cea a lui Ruth Maier. Cu numai o lună înainte de deportarea și moartea ei în lagărul de la Auschwitz, tânăra de 22 de ani scria următoarele: „Dacă te

izolezi și privești persecuția și torturarea evreilor doar din perspectiva unui evreu, atunci vei dezvolta un soi de complex, care sigur va duce la un lent, dar cert colaps psihologic. Singura soluție este să vezi chestiunea evreiască dintr-o perspectivă mai largă... în contextul cehilor și norvegienilor oprimați, al lucrătorilor oprimați... Vom fi bogați numai atunci când vom înțelege că nu doar noi suntem un neam de martiri. Că, în afară de noi, suferă nenumărați alții, care vor suferi, asemenea nouă, până la sfârșitul veacului... dacă nu... dacă nu luptăm pentru ceva mai bun..." 17 Aici, Maier se oprește ca să-și exprime exasperarea în legătură cu persistența propriului instinct de a considera tragedia evreiască drept unică, însă confuzia ei nu diminuează în niciun fel noblețea și generozitatea gândurilor acestei foarte tinere femei aflate în pragul morții.

Una dintre cele mai mari greșeli ale lui Hitler, din perspectiva propriilor interese, a fost aceea de a fi încercat să reconfigureze teritoriile rășăritene care au ajuns sub suzeranitatea lui, în conformitate cu ideologia nazistă, cât încă războiul nu se încheiase. Comparațiile dintre Hitler și Churchill sunt, aproape fără excepție, de prisos, însă una pare a fi semnificativă: liderul britanic și-a dus la exasperare ministrii, dar și concetățenii de condiție mai umilă, refuzând să se ocupe în mod serios de reforma socială internă până la obținerea victoriei. Liderul german, în schimb, a început o reorganizare drastică a vieții sociale din țările estice la numai câteva săptămâni de la ocuparea lor. Hitler a ordonat expulzarea în masă a populației indigene spre a face loc coloniștilor germani și a ucis un număr mare de oameni, mai ales evrei și activiști sociali și politici, indiferent dacă se împotriveau sau nu se împotriveau hegemoniei lui. Ignorând groaza insuflată oamenilor – așa cum au făcut-o naziștii – aceste politici au subminat din punct de vedere economic și agricol mașinăria de război hitleristă. Unii membri ai așa-ziselor rase inferioare s-au pus la dispoziția naziștilor fie ca să-și

asigure hrana și un salariu, fie pentru că îi urau pe evrei, fie pur și simplu pentru a profita de prilejul de a exercita puterea și a se deda la cruzimi; opresiunea a înveninat însă milioane de foști supuși ai lui Stalin, care, altfel, poate că ar fi devenit acoliți ai germanilor.

În Europa Occidentală ocupată, naziștii au întâlnit, în 1940 - 1941, mulți colaboratori activi sau potențiali¹⁸. Liderii regimului francez de la Vichy erau dornici să se asocieze cu Reichul, asociere care s-ar fi bucurat de susținerea multor cetățeni francezi și ar fi dus, poate, la intrarea Franței în război împotriva Marii Britanii. Exploatarea economică a națiunii lui Pétain și în special impunerea unui curs de schimb marcă-franc exagerat de ridicat i-au alienat treptat pe francezi, chiar înainte de introducerea, în 1943, a muncii silnice în Germania, respectiv a detestatului *Service de Travail Obligatoire*.

Deportările în masă din Polonia, Cehoslovacia și Ucraina au afectat în mod grav producția agricolă. Mulți dintre coloniștii de etnie germană care ar fi trebuit să înlocuiască populația locală nu au dovedit cine știe ce entuziasm și nici pregătire tehnică pentru împlinirea destinului hărăzit lor de regimul nazist. Toate imperiile de succes din istorie s-au bazat în parte pe constrângeri, dar, într-o oarecare măsură, și pe compensații oferite popoarelor cucerite în schimbul acceptării situației: stabilitate, prosperitate și domnia legii. Naziștii, dimpotrivă, au oferit numai brutalitate, corupție și incompetență administrativă. Ei înșiși ar fi susținut că, prin actele de cruzime săvârșite, au reușit să suprimă pretutindeni rezistența față de ocupație, mai puțin în Iugoslavia și URSS. Adevărat, însă aceasta e numai o parte a poveștii.

Multe dintre țările ocupate, în special Franța, au avut contribuții importante la economia de război a Germaniei în condiții de constrângere. În total, ele au furnizat în jur de 9, 3% din armamentul necesar Reichului, iar agricultura daneză a acoperit 10% din necesarul de

alimente al Germaniei. Totuși Hitler ar fi avut, poate, altă soartă dacă, pe lângă amenințări, ar fi oferit națiunilor cucerite și niște stimulente, niște recompense, nelimitându-se la confiscări draconice de proprietăți și bunuri. Viziunea economică a naziștilor era de un primitivism grotesc. În concepția lor, crearea de avuție era un joc cu sumă nulă în care, pentru ca Germania să câștige, altcineva trebuia să piardă. Consecința a fost aceea că, începând cu 1940, imperiul lui Hitler a fost jefuit în mod progresiv cu scopul de a-i finanța războiul, proces care nu putea duce decât la faliment.

Autoritățile naziste au înțeles foarte greu ce lucru absurd era să măcelărești oameni pe care-i puteai folosi ca sclavi în contextul unei crize naționale a mâinii de lucru create de mobilizarea majorității cetățenilor germani apti de înrolare. Adam Tooze a calculat că, în total, șapte milioane de bărbați apti de muncă – în special evrei, polonezi și prizonieri de război sovietici – au fost omorâți sau lăsați să moară de către germani, cei mai mulți între 1941 și 1943. El descrie Holocaustul în termenii unei „distrugerii de dimensiuni catastrofale a forței de muncă”¹⁹. În perioada

1941 – 1942, naziștii și-au făcut socoteala că problema hrănirii poporului german poate fi cel mai ușor rezolvată prin eliminarea tuturor gurilor de prisos. La o ședință organizată la Berlin pe 16 septembrie 1941, la care a participat și Göring, s-a scos în evidență penuria de alimente, Reichsmarschalul declarând că este de neconceput ca rațiile populației civile germane să fie reduse, „dată fiind starea de spirit din țară” Poporul lui Hitler avea nevoie de asigurări materiale, dar și morale că războiul merita efortul făcut.

Singura soluție, au conchis naziștii, era să reducă aprovizionarea populației din teritoriile ocupate și a prizonierilor de război sovietici. La 13 noiembrie, generalul de intendență Eduard Wagner le-a spus șefilor de departamente din subordine că „prizonierii de război

care nu muncesc vor răbda de foame". Astfel, prizonierii sovietici au început să moară în număr tot mai mare, unii de foame, alții din cauza gardienilor, cărora li se dăduse mână liberă să ucidă pentru a putea să controleze mulțimile de oameni disperați pe care le aveau în grijă. Până la 1 februarie 1942, muriseră aproape 60% dintre cei 3, 35 de milioane de prizonieri sovietici aflați în mâinile germanilor; până în 1945, din 5, 7 milioane de prizonieri, 3, 3 milioane muriseră.

Abia în 1943 naziștii și-au dat seama că gurile flămânde aveau și brațe utile, recunoscând tardiv valoarea, ba chiar necesitatea menținerii în viață a prizonierilor cu scopul de a îngroșa rândurile rărite ale forței de muncă din industria germană. Când a fost aplicată această nouă politică, Göring a observat cu vădită mulțumire că rușii realizau 80% din munca de construcție a noului model de Stuka Ju87. În toamna lui 1944, în economia germană activau aproape opt milioane de străini și prizonieri de război, adică 20% din totalul forței de muncă. Numai la uzina din München, BMW folosea 16 600 de prizonieri, care, deși erau tratați cu aceeași cruzime, primeau rații sporite doar atât cât să-și poată duce zilele. Angajatorii au cerut ca pedepsele să fie administrate în locurile în care erau cazați muncitorii, nu în fabrici, pentru a nu-i tulbura pe angajații germani. În toate marile orașe germane și în împrejurimile lor, s-a înălțat un vast complex de locuințe păzite, în care erau cazați străini de tot soiul. La München se aflau 120 de clădiri destinate prizonierilor de război, 286 de barăci și cămine pentru civili, precum și un bordel pentru aceștia, plus șapte avanposturi ale lagărelor de concentrare, inclusiv o filială a lagărului de la Dachau - în total, 80.000 de paturi.

Cei mai mulți germani nu pot spune că nu știau de existența lagărelor de concentrare sau a regimului de muncă silnică. Niște fete care locuiau în apropiere de Ravensbrück au fost văzute jucându-se de-a „gardienii de lagăr”; prizonierii erau folosiți adeseori în operațiuni de

stingere a incendiilor, acțiuni de salvare și la degajarea molozului după raidurile aeriene. Tot ei erau trimiși să se ocupe și de bombe neexplodate, o misiune atât de periculoasă, încât paznicii acestor echipe erau de regulă membri SS condamnați pentru crime. Pentru ca sclavii să fie mereu la îndemână, în zonele urbane s-au înființat lagăre-satelit. Prizonierii de la Sachsenhausen, de pildă, au fost duși în Berlinul învecinat, unde hainele lor dungate i-au făcut pe localnici să-i numească „zebre”. La Osnabrück, mamele s-au plâns SS că elevii aflați în curtea școlii erau siliți să asiste la bătăile administrate sclavilor de către gardienii lor. SS a răspuns că, „dacă copiii nu sunt încă destul de rezistenți, trebuie să-i călim” 20.

Autoritățile locale erau, de regulă, recunoscătoare pentru o forță de muncă atât de ieftină, pe care primarul orașului Duisburg o descria ca fiind „deosebit de satisfăcătoare”. Unii civili se plâneau însă de o așa-zisă cocoloșire a ei. Un constructor de drumuri scria în martie 1944: „Suntem încă prea blânzi cu prizonierii de război și cu alte echipe de muncitori de pe străzile noastre. După mine, mai bine aruncăm un om peste bord decât să ne înecăm cu toții”. 21 Ofițerii SS trimiteau adesea prizonieri să jefuiască clădirile avariate pentru profitul lor personal – la Düsseldorf, doi oameni au fost împușcați ca să nu dezvăluie pungășiile celor care-i păzeau. Doctorii semnav frecvent certificate de deces false pentru prizonierii împușcați sau omorâți în bătaie; și din acest punct de vedere, breasla medicală germană se arăta gata să facă serviciu regimului nazist. Sclavii continuau să moară chiar și după ce începeau să lucreze pentru întreprinderile Reichului, în parte din cauza tensiunii care persista între necesitatea folosirii lor și reticența nazistilor de a-i hrăni. Potrivit unui calcul, 170.000 dintre cei 2, 77 de milioane de muncitori civili sovietici au murit, împreună cu 130.000 de polonezi și 32.000 de prizonieri de război italieni.

Începând cu 1943 însă, mortalitatea în rândurile prizonierilor a scăzut dramatic. Până și unii evrei erau

ținuți în viață, mai ales pentru a munci la uriașul complex industrial IG Farben, aflat în apropiere de Auschwitz-Birkenau. Principalele masacre ale Holocaustului, cu excepția celor care îi vizau pe evreii maghiari, erau deja săvârșite. Muncitorii străini și sclavii nu au reprezentat niciodată un înlocuitor pe de-a-ntregul satisfăcător al forței de muncă – se considera că eficiența lor era cu cel puțin 15%, dacă nu chiar cu 30% mai slabă decât a lucrătorilor germani²². Era o nebunie și, totodată, o barbarie să crezi că niște muncitori ținuti în condiții de sclavie, înfometare și teroare ar putea vreodată să atingă un nivel de productivitate egal cu al celor tratați cu o minimă decență. Sistemul lagărelor de concentrare, pe care SS a căutat să-l transforme într-o sursă de profit, era oricum inefficient, însă doar munca silnică a permis Germaniei să continue războiul până în 1945.

2. Uciderea evreilor

Literatura dedicată Holocaustului este vastă, dar nu explică în mod satisfăcător de ce au acceptat națiștii costul economic al campaniei de exterminare a evreilor, folosind puținele mijloace de transport și resurse umane într-un program de ucidere în masă când soarta războiului era încă nedecisă. Răspunsul trebuie căutat în locul central ocupat de persecuția evreilor nu doar în ideologia național-socialistă, ci și în politica aplicată de Germania pe parcursul întregii conflagrații mondiale. Națiștii erau hotărâți să profite de mâna liberă dată unui guvern aflat într-un război total spre a duce la îndeplinire obiective care, altfel, ar fi pus serioase probleme chiar și unui regim totalitar. La o importantă ședință de partid ținută pe 12 noiembrie 1938, imediat după *Kristallnacht* Göring afirma că, „dacă, în viitor, Reichul va intra în conflict cu puteri străine, este de la sine înțeles că noi, în Germania, trebuie să dăm mai întâi bătălia finală cu evreii”.

La momentul respectiv, politica nazistă încuraja încă emigrarea evreilor germani. Totuși, într-un articol publicat în noiembrie 1939, în revista SS *Schwartze Korps*, se

afirma hotărârea de a pune „capăt efectiv și definitiv evreimii din Germania, de a o extermina în totalitate”. Opinii similare erau exprimate, în mod deschis și public, de către naziști de frunte. Hitler a făcut celebra sa „profeție” într-un discurs ținut în Reichstag la 30 ianuarie 1939, în care spunea că războiul va duce la „anihilarea evreimii europene”. El a încercat să dea de înțeles că fiecare evreu aflat în puterea lui era ținut ostatic în contul „bunei purtări” a puterilor occidentale. Dacă britanicii și francezii refuzau să-i satisfacă ambițiile – și, mai presus de orice, dacă alegeau să se opună acestora prin folosirea forței – ei erau direct responsabili de consecințe.

Puterile occidentale au considerat că asemenea afirmații erau o exagerare. Chiar și atunci când Hitler a început campania de cuceriri, conducerilor statelor democratice le-a venit greu să creadă că un popor european cu o cultură și civilizație străveche ar putea să împlinească retorica extravagantă a liderilor lui și să comită genocid. În ciuda înmulțirii dovezilor privind crimele nazismului, această iluzie a persistat într-o oarecare măsură până în 1945 și chiar o vreme după aceea.

În cadrul programului de eutanasiere T₄, care a început în iulie 1939, au fost uciși pacienți germani și polonezi ai unităților de psihiatrie catalogați drept „inapți pentru a-și continua existența”. În 1940, au fost omorâți astfel în fiecare lună circa 5.000 de bolnavi. Majoritatea au fost gazați, deși au fost și cazuri în care oamenii au fost împușcați sub supravegherea Gestapoului și a SS, cu ajutorul medicilor. Dintre cele 70.000 de victime, între 4.000 și 5.000 au fost evrei. Programul T₄ este important din punct de vedere istoric fiindcă a demonstrat de timpuriu voința guvernului german de a se angaja într-un proces de anihilare, minuțios pus la punct de la Berlin, menit să elimine un surplus de populație inferioară standardelor celui de-al Treilea Reich. După ce o minoritate a fost lichidată, nicio barieră morală nu se mai

ridica în calea Holocaustului. Singurele dileme cu care se mai confrunta conducerea nazistă erau legate de momentul potrivit pentru începerea acestuia și de fezabilitatea logistică.

Vreme de peste doi ani de la începerea războiului, prioritară a fost obținerea victoriei, eliminarea definitivă a evreimii europene fiind amânată. Din august 1939 și până în vara lui 1942, când sistemul lagărelor morții a atins capacitatea maximă, naziștii s-au mulțumit să ucidă mase mari de oameni din diferite țări pe baze arbitrare și oportuniste. În primele luni de la intrarea trupelor germane în Polonia, au fost uciși în jur de 10.000 de polonezi – un amestec de evrei și neevrei considerați ostili intereselor germane. Cinci Einsatzgruppen – detașamente ale morții – veneau în urma blindatelor, comandanții lor având libertatea deplină de a alege victimele, pe care unii o foloseau spre a elimina prostituatele, ȣigani și persoanele care sufereau de boli mintale. În jur de 60.000 de soldați polonezi de origine evreiască au fost separați de ceilalți prizonieri de război și sortiți ulterior lichidării; toți cei 1, 7 milioane de evrei polonezi au fost destinați strămutării în ghetouri. La începutul lui 1940, naziștii au început evacuarea forțată a 600.000 de evrei din regiunile Poloniei încorporate în Marele Reich. Deportații erau transferați în Guvernământul General, care avea administrație separată. Mulți dintre ei, mutați fără să li se fi asigurat adăpost sau hrană, au murit în câteva luni.

În această etapă, politica nazistă era încă incoerentă, iar deportările, un subiect îndelung discutat. În mai 1940, Himmler i-a prezentat lui Hitler un memoriu în legătură cu posibilitatea transportării pe mare a evreilor europeni către destinații precum Africa sau Madagascar. Reichsführerul SS menționa și alternativa radicală a „metodei bolșevice de eliminare fizică a unui popor”, dar o respingea ca fiind „negermanică și imposibilă”. S-a ajuns la concluzia că, în mod normal, pe durata administrării teritoriilor ocupate, urmau să moară cât mai mulți evrei,

dar nu s-a luat nicio hotărâre în privința lichidării lor sistematice.

În următorii doi ani, dar mai ales după invadarea Rusiei, germanii au omorât evrei după cum li s-a năzărit, în funcție de resursele umane și materiale pe care le-au avut la dispoziție. Un sergent german dintr-o unitate de brutari își amintea următoarele: „I-am văzut pe oamenii aceia cum sunt adunați laolaltă, și apoi a trebuit să întorc capul, în timp ce erau omorâți în bătaie chiar sub ochii noștri... Foarte mulți soldați germani, dar și lituanieni, stăteau și se uitau. Nu și-au exprimat nici aprobarea, nici dezaprobarea – stăteau pur și simplu într-o totală indiferență”. 23 O mână de ofițeri germani a avut curajul să protesteze. Colonelul Walter Bruns, un genist care, ieșind să călărească în vecinătatea pădurii Rumbuli din Letonia, la 30 noiembrie 1940, a dat din întâmplare peste o operațiune de masacrare a evreilor, a înaintat un raport oficial către Grupul de Armate Nord. De asemenea, a făcut personal o vizită la cartierul general de la Angerburg ca să mai depună o copie a raportului. Nu a existat o reacție oficială, în afară de o recomandare a șefului de stat-major ca, pe viitor, astfel de acțiuni „să se desfășoare cu mai multă precauție” 24.

Einsatzgruppen erau relativ puține și aveau un efectiv redus. Au comis o serie de masacre impresionante, mai ales în Ucraina, dar numărul victimelor lor era încă de ordinul câtorva zeci de mii. Eforturile depuse de Brigada Călare a SS în mlaștinile de la Pripiat la începutul lui august 1941 s-au soldat cu 6 504 victime din rândul evreilor. În raportul de sfârșit de lună al respectivei unități era citat un număr de 15 878 de morți, deși totalul real era probabil de peste 25.000. Dificultățile de ordin logistic se dovedeau a fi imense, chiar și atunci când se apela la metode de eficientizare, cum ar fi adunarea victimelor în gropi comune înainte de a fi executate. Într-un ritm atât de lent, „rezolvarea problemei evreiești” avea să dureze decenii întregi, iar la sfârșitul verii lui 1941, comandanții

SS au început să ceară o abordare mai radicală și mai cuprinzătoare. În septembrie, Einsatzgruppe C a propus ca evreii să fie puși să muncească până mureau: „Dacă ne dispensăm complet de forța de muncă evreiască, atunci refacerea industriei ucrainene... va fi practic imposibilă. Există o singură posibilitate... soluționarea problemei evreiești prin utilizarea la maximum a forței de muncă evreiești. Aceasta va aduce cu sine lichidarea treptată a evreimii”. 25

La sfârșitul lui iulie 1941, a fost adoptată o nouă politică: închiderea evreilor est-europeni în ghetouri, unde aceștia au devenit ușor de controlat și de folosit ca mână de lucru, eliberând în același timp locuințele din afara acestora. Wehrmachtul a susținut cu tărie această măsură, fiindcă prin ea se rezolvau probleme administrative în zonele din spatele frontului. SS a lărgit domeniul victimelor, care acum includea un număr mult mai mare de femei și copii, dar, după ce au cunoscut dificultățile practice ale lichidării la scară industrială, puțini ofițeri SS se simțeau în stare să accepte o misiune atât de ambițioasă ca exterminarea întregii rase. În iarna

1941 - 1942, ei s-au axat pe suprapopularea ghetourilor, apoi pe încheierea proceselor de epurare locală prin uciderea tuturor evreilor aflați în afara ghetourilor, majoritatea în zonele rurale. Condițiile de trai din ghetouri erau de nedescris. Începând din august

1941, 5.500 de evrei au murit în fiecare lună de foame și boli în ghetoul din Varșovia, cu o populație de 338.000 de persoane, mortalitatea fiind comparabilă cu cea din alte ghetouri.

Victoria finală asupra URSS continua să fie considerată ca iminentă. Până atunci însă, cu eliberarea de rigoare a resurselor, majoritatea liderilor naziști preferau să amâne „Soluția Finală”. Heinrich Himmler se dovedea însă mai puțin răbdător: după părerea lui, exterminarea rapidă a evreilor din teritoriile ocupate era atât o prioritate națională, cât și un mijloc de extindere a

autorității personale. Făcea mult caz, în calitatea sa de Reichskommissar, de misiunea lui „de întărire a națiunii germane”, chiar dacă, la momentul respectiv, Hitler nu luase încă nicio decizie privind „germanizarea” teritoriului sovietic ocupat. O subliniere a rolului central jucat de SS în Holocaust ar putea să pară banală, dar este necesară. Cel mai puternic fief din Germania nazistă a continuat să extermine evrei aproape fără să țină seama de consecințele acestui act asupra mașinării de război germane. După cum observa John Lukács, Himmler s-a dedicat realizării acestui obiectiv cu mai multă hotărâre decât Hitler²⁶.

În septembrie 1941, Führerul a confirmat victoria lui Himmler în lupta acestuia cu Alfred Rosenberg pentru autoritate asupra Europei Răsăritene: Reichsführerul SS a primit permisiunea oficială de a declanșa epurarea etnică. Această decizie a marcat începutul genocidului sistematic. În contextul în care victoria părea iminentă, s-au luat o serie de hotărâri care, odată cu apariția spectrului înfrângerii, s-au dovedit a fi o povară pentru efortul de război al Germaniei. Cu toate acestea, ele nu au fost niciodată anulate; Himmler a urmărit obiectivul exterminării evreilor cu o concentrare care a lipsit din alte domenii ale politicii naziste. Orice evaluare rațională a situației grele în care se afla Germania la sfârșitul lui 1941 ar fi impus ca națiunea să se dedice exclusiv câștigării războiului, în special împotriva Uniunii Sovietice. Dacă se îndeplinea acest obiectiv, al Treilea Reich ar fi fost liber să aleagă ce formă de organizare statală poftea; în caz contrar, național-socialismul era condamnat. Himmler însă a pus SS în slujba unei misiuni care nu putea să contribuie cu nimic la victoria Germaniei și pentru a cărei îndeplinire a folosit resurse importante.

În toamna și iarna lui 1941, ritmul măcelului s-a intensificat. Zeci de orașe și sate au fost sistematic epurate de populația evreiască. În octombrie, când un comando sovietic a aruncat în aer nou-înființatul cartier general al

armatei române de la Odessa, soldații români, ajutați de germani, au omorât în jur de 40.000 de evrei. În zilele de 18 și 19 octombrie, unitățile SS au omorât întreaga populație evreiască a orașului Mariupol – 8.000 de oameni – iar o săptămână mai târziu, alți 1 800 de evrei din orașul Taganrog. Operațiunea a continuat săptămâni de-a rândul, în orașe de care lumea nu auzise niciodată: Skadovsk și Feodosia, Kerci și Djankoi, Nikolaiev și Herson. Pacienții din azilurile de boli mintale erau omorâți și ei desigur, indiferent de apartenența religioasă. SS a executat și numeroși prizonieri identificați ca având „o înfățișare asiatică” și a început procesul de exterminare a ȝiganilor, care, în 1942, a devenit sistematic. Lagărele de prizonieri de război au fost cercetate în mod amănunțit, în căutarea evreilor și comisarilor sovietici; cei identificați, cel puțin 140.000 în total, au fost ridicați și împușcați. Pare important de subliniat faptul că, până în momentul în care a fost adoptată Soluția Finală, cel puțin două milioane de prizonieri de război sovietici fuseseră deja omorâți sau lăsați să moară. Toate piedicile morale aflate în calea săvârșirii crimelor în masă fuseseră înlăturate, iar un amplu precedent în ceea ce privește uciderea unui număr mare de oameni fusese stabilit deja, înainte să fie decretate marile masacre împotriva evreilor.

În iarna lui 1941, confuzia administrativă privind soarta evreilor capabili de muncă a persistat, comandanții locali adoptând metode variate. La Kaunas, 1608 bărbați, femei și copii „bolnavi sau suspectați că pot transmite boli” au fost executați în ziua de 26 septembrie, lor alăturându-li-se încă 1 845 de oameni uciși într-o „operațiune de pedepsire” din 4 octombrie și alți 9 200, după o nouă triere efectuată pe 29 octombrie. La 30 octombrie, șeful administrației civile germane din Slutk, un oraș în vestul Rusiei, a înaintat un protest oficial comisarului general de la Minsk în legătură cu masacrarea evreilor din oraș. „Pur și simplu nu se poate fără meșteșugarii evrei”, spunea el, „fiindcă sunt indispensabili vieții economice... Toate

întreprinderile vitale ar fi paralizate dintr-o lovitură dacă ar fi lichidați toți evreii”. 27

Obiectiile respective, spunea el, fuseseră trecute cu vederea de comandantul batalionului de poliție care ducea la îndeplinire execuțiile și care, la rândul său, și-a exprimat profunda uimire, „explicând că primise instrucțiuni... să elimine toți evreii din oraș, fără excepție, așa cum se procedase și în alte orașe. Epurarea trebuia să se facă pe temeuri politice și nicicând, niciunde, factorii economici nu jucaseră vreun rol... în cursul desfășurării acestei operațiuni, orașul oferea o priveliște oribilă... Evreii, printre care și meșteșugari, au fost tratați cu brutalitate, într-o manieră înfiorător de barbară. Nu se mai poate vorbi despre o acțiune antievreiască, părea a fi mai degrabă o revoluție”. Nimic din toate acestea nu i-a descurajat pe Himmler și ofițerii lui. Pe 29 - 30 noiembrie, peste 10.000 de locuitori ai ghetoului din Riga au fost împușcați în afara orașului, o săptămână mai târziu alți 20.000 având aceeași soartă, în decembrie, majoritatea populației evreiești a statelor baltice dispăruse. Mii de colaboratori recrutați de germani ca „voluntari locali” au participat cu entuziasm la aceste crime. Până la sfârșitul conflictului, letonii, lituanienii, estonienii și ucrainenii au jucat un rol important în aplicarea programului de exterminare a evreilor, în unitățile SS ajungând să fie încorporați peste 300.000 de oameni care, altfel, ar fi putut foarte bine să lupte în armata lui Hitler.

Wehrmachtul a fost pe deplin complice la operațiunile lui Himmler, deși majoritatea execuțiilor au fost duse la îndeplinire de unitățile SS. La 10 august 1944, comandantul Armatei a VI-a, Walter von Reichenau, cita într-un ordin „necesitatea executării elementelor criminale, bolșevice și mai ales evreiești” de către SS. La 20 noiembrie, Manstein îi descria pe evrei drept „intermediarul dintre dușmanul aflat în spatele nostru și rămășițele Armatei Roșii”. La 30 iulie, Karl-Heinrich von Stiilpnagel, comandantul Armatei a XVII-a, își avertiza

unitățile să nu împuște civili la întâmplare, ci să se concentreze asupra „locuitorilor evrei și comuniști”. Wehrmachtul asigura în mod curent logistica necesară masacrelor comise de SS, dar și soldați pentru încercuirea locurilor în care aveau loc execuțiile. În numeroase cazuri pentru care există documente, la execuții au participat și unități ale armatei, în ciuda ordinelor primite de la comandanții superiori ca onoarea militară să nu fie pătată într-un asemenea mod. Activitățile partizanilor sovietici au reprezentat un pretext perfect pentru desfășurarea unor „operațiuni de securitate” precum cea ordonată în Bielorusia de comandantul Diviziei 707. „Evreii”, scria el pe 16 octombrie 1941, „sunt unicul sprijin pe care îl au partizanii ca să supraviețuiască acum și peste iarnă, în consecință, anihilarea lor trebuie efectuată fără compromisuri”. Fără ajutorul activ dat de Wehrmacht, crime în masă precum cele din 1941 - 1942 ar fi fost imposibile. Până la finele lui 1941, muriseră cel puțin 500.000 de evrei est-europeni.

Eliminarea evreimii europene a devenit și mai importantă pentru regimul nazist. Hitler s-a convins că de vină pentru Carta Atlanticului, semnată în august 1941, și pentru iminenta intrare a Americii în război era influența evreilor asupra guvernului SUA. Acest lucru a dat un nou avânt hotărârii lui de a-i ucide pe coreligionarii acestora din Europa. În lunile și anii ce au urmat, conducătorul Germaniei a ajuns să considere asta un obiectiv la fel de important ca victoria militară, ba chiar o condiție prealabilă obținerii ei. Încercările de a găsi vreo urmă de rațiune în strategia nazistă, mai ales în cea de după 1941, eșuează în fața unei astfel de mentalități.

Peter Longerich, unul dintre cei mai importanți istorici ai Holocaustului, susține cu argumente convingătoare că liderii naziști nu au luat hotărârea de a aplica Soluția Finală prin intermediul unor lagăre de exterminare decât la sfârșitul anului 1941²⁸: „Conducerea de la centru și organismele de execuție de la periferie s-au

radicalizat reciproc". 29 Construcția primului lagăr anume conceput pentru exterminare a început la 1 noiembrie 1941 la Belzec, în apropiere de Lublin. Longerich citează mărturii care indică faptul că, până aproape de sfârșitul anului respectiv, ofițeri importanți din SS vorbeau încă despre deportări în masă, nu despre exterminare și erau preocupați mai degrabă de organizarea și mobilizarea evreilor în vederea folosirii lor la muncă. În toamna acelui an, propaganda antievreiască din Germania s-a intensificat brusc, cu scopul de a pregăti opinia publică pentru deportarea în est a evreilor germani. Dacă deosebirea dintre transportul condamnaților într-o zonă sălbatică, în care aceștia urmau să moară de foame, și gazarea lor în masă pare obscură, ea a fost totuși semnificativă în evoluția Holocaustului.

Când atașamentul americanilor față de cauza Aliatilor a devenit explicit, Hitler nu a mai văzut niciun avantaj în cruțarea evreilor aflați în puterea lui. „În toamna lui 1941”, scrie Longerich, „conducerea nazistă a început să ducă la toate nivelurile acest război ca pe un război «împotriva evreilor»”. 30 La Chełmno, Belzec, Auschwitz etc., a început construirea camerelor de gazare. Camioanele de gazare fuseseră deja utilizate în vederea lichidării persoanelor cu boli psihice din Germania și din alte părți ale imperiului nazist. Himmler a salutat folosirea pe scară largă a acestei tehnologii, nu în ultimul rând pentru că ea îi scutea de stresul pe care ofițerii SS îl resimțeau atunci când executau prin împușcare mase mari de oameni. În toamna lui 1941, Zyklon B era întrebuințat deja la uciderea unor prizonieri de la Auschwitz și din alte lagăre – deși, în acest stadiu, cele mai multe victime nu erau evrei. Inițiativele locale ale ofițerilor SS decideau cine urma să moară, nu vreo directivă coerentă venită de la centru.

Deportarea în masă a evreilor din Reich a început la mijlocul lui octombrie 1941, mii de oameni fiind trimiși la Łódź, Riga, Kaunas și Minsk. Printre victime s-au

înregistrat mai multe sinucideri, iar în lumina evenimentelor ulterioare, cu greu s-ar putea spune că aceia care au preferat o astfel de soluție s-au dovedit nechibzuiți. Cu puțin înainte să fie deportat, Hans Michaelis, un avocat pensionat din Charlottenburg, a trimis după nepoata lui, căreia i-a spus: „Maria, nu am prea mult timp la dispoziție. Ce să fac? Ce e mai ușor, mai demn? Să trăiești sau să mori? Să înduri o soartă crudă sau să-ți pui capăt zilelor?” 31 Iată ce scria nepoata lui: „Vorbim. Examinăm ambele posibilități. Ne întrebăm ce l-ar fi sfătuit... răposata lui soție. Și iarăși pune mâna pe ceasornic”. Apoi, el i-a spus: „Mai am 50 de ore, cel mult! ... Slavă Domnului că Gertrud a mea a murit de moarte normală, înainte de Hitler. Ce n-aș da și eu pentru asta!... Maria, uite cum zboară timpul!” Când, în sfârșit, s-au despărțit, tânăra i-a spus: „Unchiule Hans, vei ști ce se cuvine să faci. Adio”. Hans Michaelis s-a otrăvit.

O berlineză pe nume Hilde Meikley a fost martoră la evacuarea evreilor din oraș: „Cu tristețe trebuie să spun că mulți oameni stăteau în ușa și își exprimau mulțumirea văzând cum trecea năpăstuita coloană. «Ia te uită la obrăznicăturile alea de evrei!» a strigat cineva. «Acum râd, dar le-a sunat ceasul.»” 32 Victimelor li s-a permis să ia 50 kg de bagaje de persoană. Toate bunurile de valoare au fost confiscate înainte de plecare în gări, unde se efectuau percheziții corporale, iar pasagerilor li se cerea să plătească bilet. Bagajele erau apoi încărcate în vagoane de marfa și nu mai erau restituite niciodată proprietarilor. Autoritățile locale luau în stăpânire casele astfel eliberate și le repartizau unor chiriași noi. Discursul lui Rosenberg și Goebbels, care anunța lumii începerea deportărilor, era unul foarte ferm. Rosenberg spunea la o conferință de presă din noiembrie 1941: „În jur de șase milioane de evrei locuiesc încă în est, iar această problemă nu poate fi rezolvată decât prin exterminarea biologică a întregii evreimi din Europa. Problema evreiască nu va fi considerată rezolvată pentru Germania până când ultimul

evreu nu va părăsi teritoriul german, iar în ceea ce privește Europa, până când nu va mai rămâne în viață un singur evreu pe continent, până la Urali”.

Dacă nașiștii sunt responsabili de Holocaust, ei au fost ajutați în crimele lor de unele regimuri, dacă nu chiar de majoritatea regimurilor din Europa ocupată. Antisemitismul era ceva obișnuit, deși avea un caracter mai puțin criminal ca în Germania. Mihail Sebastian, un scriitor de origine evreiască înrolat pentru puțină vreme în Armata Română, consemna atitudinea multora dintre camarazii lui de arme, care a contribuit la acceptarea influenței naziste asupra regimului politic din România: „Voichiță Aurel, camaradul meu de la 21 Inf., îmi spunea ieri despre căpitanul Căpșuneanu un cuvânt care rezumă o întreagă politică românească: «E dat în mă-sa, bate și înjură, dar are un lucru bun: nu-i suferă pă jidani și ne lasă și pe noi să dăm în ei.»” 33 Sebastian mai scria: „Este exact consolarea pe care o oferă nemții cehilor, polonezilor și sunt gata s-o ofere românilor”. În Franța, ocupația germană a instituționalizat un antisemitism deja larg răspândit, pe care regimul de la Vichy era bucuros să-l declare în mod explicit.

Atât de mulți nașiști de frunte vorbeau deschis despre intențiile lor în privința evreilor, încât este incredibil faptul că liderii națiunilor aliate au ezitat să le ia de bune afirmațiile. Cetățenii americani și britanici care erau la curent cu ce se întâmpla au tras concluziile de rigoare, acestea fiind întărite de poveștile unor martori oculari din Europa Răsăriteană. Doamna Blanche Dugdale, o susținătoare înfocată a intereselor evreiești, este autoarea unei scrisori apărute în publicația *Spectator* în luna decembrie a anului respectiv: „În martie 1942, Himmler a vizitat Polonia și a decretat ca, până la sfârșitul anului, 50% din populația evreiască să fie «exterminată»... iar de atunci, ritmul pare a se fi întetșit. Acum, programul german prevede dispariția tuturor evreilor... Crime în masă, la o scară nemaîntâlnită din zorii civilizației, au

început imediat după ce ordinul a fost emis”. 34 Doamna Dugdale făcea și o descriere a deportărilor și identifica Belzec, Treblinka și Sobibor ca lagăre ale morții. „Pare lucru cert că evreimea poloneză nu va mai putea fi salvată dacă nu se va pune capăt acestei campanii criminale înainte de încheierea războiului”. Helmuth von Moltke, ofițer în Abwehr, îi înștiința pe britanici printr-o scrisoare secretă expediată via Stockholm în martie 1943: „Cel puțin nouă zecimi din populație [germană] nu știu că am omorât sute de mii de evrei. Ei continuă să creadă că au fost doar izolați... departe, în est... Dacă le-ai spune acestor oameni ce s-a întâmplat cu adevărat, ei ți-ar răspunde: «Ești doar o victimă a propagandei britanice.»” 35

În sânul unora dintre națiunile aliate, atitudinea față de cea mai amplă dintre persecuțiile naziste era cel puțin ambivalentă. Antisemitismul avea rădăcini adânci în istoria și mentalitatea rușilor. La Moscova, de pildă, în anul 1942, de Paști, unul dintre nenumăratele zvonuri care circulau în oraș era acela că evreii omorâseră în scop ritualic copii ortodocși 36 – vechea și sinistra „etichetă sângeroasă” pusă de europeni evreilor. În 1944, NKVD raporta că fuseseră auziți oameni afirmând că „Hider a făcut treabă bună zdrobindu-i pe evrei” 37. Revelația existenței lagărelor de exterminare a pus Moscova în fața unei dileme, pe care autoritățile sovietice nu au rezolvat-o niciodată pe deplin. Deși nu puteau aplauda măcelărirea evreilor de către naști, un istoric numea Holocaustul „o bucată indigestă aflată în burta triumfului sovietic” 38. A recunoaște enormitatea acestuia ar fi însemnat ca poporului rus să-i fie știrbit întrucâtva statutul de victimă, lucru pe care nu era dispus să-l accepte. Cenzura elimina orice referire la suferințele evreilor din telegramele corespondenților de război sovietici. În 1945, când rușii i-au umplut de ocări pe inamicii învinși, germanii perspicace au remarcat că singura acuzație care nu li se aducea era cea referitoare la persecutarea evreilor³⁹.

În Polonia, unde antisemitismul era larg răspândit,

unii spuneau că circulă zvonuri potrivit cărora evreii primiseră cu brațele deschise Armata Roșie în septembrie 1939, ca dovadă a perfidiei lor. În 1943, când evreii din Varșovia au pus la cale o revoltă fără sorti de izbândă, un ziar naționalist polonez, tipărit în clandestinitate, scria pe 5 mai: „În cursul ocupației sovietice... evreii îi depousedau frecvent pe soldații noștri de arme și îi omorau, îi trădau pe liderii comunităților noastre și treceau în mod deschis în tabăra ocupanților. [într-un orașel] care, în 1939, a fost temporar ocupat de sovietici... evreii au ridicat un arc de triumf pe sub care au trecut trupele sovietice și și-au pus cu toții banderole și cocarde roșii. Aceasta era și încă este atitudinea lor față de Polonia. Niciun polonez nu trebuie să uite asta”. 40 În primăvara lui 1944, câțiva soldați de origine evreiască au dezertat din unitatea poloneză cantonată în Scoția, invocând dezgustul față de atitudinea antisemită care, spuneau ei, nu este mai puțin întâlnită în armata din exil decât în cea din patrie.

Anglo-americanii nu erau nici ei imuni la astfel de sentimente. Soldatul britanic Len England se declara șocat de atitudinea multora dintre colegii lui de cazarmă, de genul celei pe care, mai târziu, Irwin Shaw avea s-o descrie într-un mod atât de convingător, vorbind despre Armata SUA, în romanul său *The Young Liotis*. Iată ce scria England: „Doi dintre cei mai inteligenți oameni pe care i-am cunoscut vreodată îi urăsc fără doar și poate pe evrei. Argumentul lor e, de regulă, următorul: unde sunt evreii din armată? Nu e niciunul, fiindcă au putut să-și asigure slujbe bunele și să se fofileze de la recrutare. Evreii țin băierile pungi, țara a încăput pe mâna lor. Luați individual, evreii sunt oameni plăcuți, dar, ca rasă, sunt la originea tuturor relelor”. 41

Murray Mendelsohn, genist în Armata SUA, al cărui tată emigrase din Varșovia în 1914, era conștient de antisemitismul latent, dacă nu chiar manifest din cazarma lui⁴². Educația și inteligența lui atrăseseră suspiciunea camarazilor, mulți dintre ei foști mineri și muncitori în

construcții. îl porecliseră, fără pic de admirație, „creierul”: „Nu pentru că aș fi fost chiar atât de deștept, dar prin comparație. Am învățat să stau în banca mea”. Când oamenii din Compania 506 Aeropurtată l-au înjurat pe detestatul lor comandant, locotenentul Sobei, i-au spus „jidăniștii” 43. Chiar și în iunie 1945, când lagărele de concentrare au fost arătate lumii întregi, generalul George Patton, a cărui minte era tot mai tulburată, i-a denunțat pe liberalii care „cred că persoana deportată este o ființă umană, ceea ce nu este, iar lucrul acesta se aplică mai cu seamă evreilor, care sunt mai prejos decât animalele”.

În ciuda faptului că Churchill critica în cei mai categorici termeni relațiile privind programul nazist de exterminare, guvernul său – asemenea celui american – nu era dispus să primească mase mari de refugiați evrei, nici dacă germanii ar fi putut fi convinși să-i elibereze sau să-i ofere la schimb. Când americanii au fost întrebați, într-un sondaj de opinie desfășurat în noiembrie 1938, dacă evreii care fugeau de Hitler ar trebui să beneficieze de drepturi speciale ca să poată intra în Statele Unite, 23% au răspuns afirmativ, iar 77% au răspuns negativ. În august 1944, 44% dintre australienii întrebați dacă ar accepta stabilirea refugiaților evrei în nordul pustiu al țării lor, au respins această idee, cu care s-au declarat de acord 37% dintre ei. Chiar și în decembrie 1944, un alt sondaj realizat în SUA cu privire la primirea evreilor indica faptul că 61% dintre subiecți considerau că aceștia nu trebuiau să fie tratați altfel decât restul⁴⁴. Un reprezentant al Biroului Colonial Britanic remarcă plin de cinism într-un raport din decembrie 1942 despre lagărele de exterminare: „Chestii familiare. Evreii și-au dat foc la valiză plângându-se din cale-afară în ultimii ani”. 45 Un reprezentant al Foreign Office își exprima și el disprețul față de apelurile făcute de „evreii ăștia jeluitori”.

Jan Karski, membru al mișcării poloneze de rezistență, a ajuns la Londra în toamna lui 1942 după o fantastică odisee prin Europa, oferind mărturii nu numai

despre suferințele poporului său, ci și despre condițiile din ghetourile evreiești, ca și despre extraordinara sa ispravă de a se fi strecurat în lagărul de exterminare de la Belzec. Deși a fost primit cu destulă curtoazie de șeful guvernului polonez în exil, generalul Sikorski, de ministrul britanic de externe, Anthony Eden, și, mai târziu, la Washington, de președintele Roosevelt, Karski a fost profund tulburat de senzația că ororile pe care le descria își pierdeau cumva din forță și însemnătate în capitalele sigure și libere ale țărilor aliate. „La Londra, lucrurile acestea păreau neînsemnate”, scria el. „Londra era centrul unei imense roți militare, ale cărei spițe erau făurite din miliarde de dolari, flote de bombardiere și nave și armate uriașe care suferiseră grele pierderi. Atunci lumea întreba: ce loc ocupă sacrificiul polonez în raport cu nemăsuratul eroism, sacrificiul și suferința poporului sovietic? Care era contribuția Poloniei la această misiune titanică? Cine erau polonezii?... Noi, polonezii, n-am avut noroc în războiul ăsta”. 46 Karski a fost convins de propriii lideri să nu scoată prea mult în evidență persecuția evreilor, ca nu cumva să diminueze forța mărturiei lui despre soarta nefericită a Poloniei în general.

Arthur Schlesinger, o persoană relativ bine informată, în virtutea activității pe care o desfășura în cadrul Biroului de Servicii Strategice, scria despre cunoștințele pe care le avea în 1944 cu privire la soarta evreilor din Europa: „Cei mai mulți dintre noi se gândeau totuși la o intensificare a persecuțiilor, nu la o nouă și barbară politică de genocid... Nu reușesc să găsesc vreun coleg care să-și amintească de vreo revelație în legătură cu Soluția Finală”. 47 La fel și agentul de informații Noel Annan: „A luat ceva timp... pentru ca enormitatea crimelor Germaniei să găsească ecou. Noi, cei de la spionaj, știam despre cuptoarele morții, dar nimic despre proporția, meticulozitatea, eficiența birocratică cu care evreii fuseseră vânați și masacrați. Din câte îmi amintesc, nimeni nu și-a dat seama, la finalul războiului, că numărul evreilor

morți era de ordinul milioanelor”. 48 în întreaga arhivă a serviciilor secrete din perioada războiului, nu există nicio mențiune - sau niciuna care să se fi păstrat - despre persecutarea evreilor sau despre Holocaust, probabil fiindcă celor de la SIS nu li s-a cerut niciodată să investigheze aceste chestiuni.

Contrar multor păreri care se vehiculează în prezent, bombardarea căilor de transport către lagărele de exterminare ar fi ridicat dificultăți operaționale însemnate, mai ales în 1942, când au avut loc majoritatea masacrelor. Liderii aliați plasau informațiile despre suferințele evreilor în contextul atrocităților comise împotriva națiunilor din întreaga Europă ocupată. Diplomatul american George Ball avea să scrie mai târziu: „Poate că am fost atât de preocupați de amenințarea hidoasă a războiului, încât nu am mai fost atenți la această grozăvie de nedescris. Ar putea fi și faptul că ideea unei exterminări în masă era dincolo de înțelegerea majorității americanilor într-o asemenea măsură încât am refuzat instinctiv să dăm crezare existenței ei”. Mulți europeni și americani care se îngroziseră de atrocitățile comise de germani în Belgia în 1914 au ajuns, plini de furie, după Primul Război Mondial, la concluzia că s-au lăsat păcăliți de propaganda aliată, deoarece se dovedise că numărul victimelor civile fusese exagerat. În următorul război mondial, puterile occidentale erau hotărâte să nu se mai lase înșelate. Este „meritul” bunei-cuviințe britanice și americane că multă lume a ezitat să-l considere pe inamic atât de barbar pe cât s-a dovedit ulterior că fusese. George Orwell scria în 1944: „Termenul «atrocități» ajunsese să fie considerat sinonim cu «minciuni». Poveștile despre lagărele de concentrare germane erau povești despre atrocități, deci erau minciuni - așa gândea omul de rând”. 49 Sondajele de opinie relevă faptul că cei mai mulți americani continuau să-i considere pe germani drept oameni de treabă și pașnici în principiu, duși însă pe căi greșite de conducătorii lor. În mai 1945, când jurnalele de actualități despre lagărele de

concentrare erau difuzate deja în lumea întreagă, 53, 7% dintre subiecții americani ai unui sondaj au afirmat că doar o mică parte a poporului german era formată din oameni „cruzi și brutali din fire” 50.

Nimic din toate acestea nu diminuează în niciun fel responsabilitatea naziștilor și a poporului german în ceea ce privește Holocaustul. Trebuie remarcat însă că, și atunci când au ieșit la iveală dovezi zdrobitoare, națiunile aliate au reacționat foarte încet la informațiile privind existența lagărelor de exterminare. Deși nu s-ar fi putut face mare lucru pentru salvarea deținuților, nu mai mult decât s-ar fi putut face pentru milioanele de prizonieri sovietici care au murit de mânia germanilor, nepăsarea ce se degajă din documentele aliate privind această perioadă nu face prea mare cinste nici Marii Britanii, nici SUA. Chiar dacă evreii nu erau persecutați în țările anglo-saxone, nu erau nici simpatizați de toată lumea. Până în 1945, a persistat la nivel oficial un refuz de a așeza tragedia evreilor într-un context separat de suferințele celorlalți prizonieri ai lui Hitler și ale popoarelor din Europa ocupată. O atare lipsă de sensibilitate poate fi înțeleasă, dar tulbură pe bună dreptate conștiința posterității.

În iarna lui 1941 - 1942, mulți evrei deportați din Germania au fost împușcați imediat după sosirea la destinație, în teritoriile răsăritene, însă execuțiile s-au făcut după bunul plac al comandanților SS locali, neexistând un ordin general cu privire la cruțarea sau exterminarea acestora. La sfârșitul lunii noiembrie, Himmler însuși a avut o intervenție ciudată: a ordonat încetarea temporară a uciderii evreilor germani, nu și a celor răsăriteni, dar ordinul a fost curând revocat. Autonomia regională și condițiile logistice - lipsa locurilor de cazare și a hranei sau, dimpotrivă, a mâinii de lucru - decideau în continuare cine trăia și cine urma să moară. Masacrarea evreilor răsăriteni, în special a celor incapabili să muncească, a continuat însă pe parcursul întregii ierni

În Serbia, mii de evrei și țigani au fost executați ca răzbunare pentru activitatea partizanilor. Comandanții germani locali știau că Berlinul era de acord cu persecutarea în primul rând a acestor categorii.

Conducerii naziste nu-i mai rămânea de făcut decât un singur pas: să ordone trecerea de la crimele comandate în mod arbitrar, la nivel regional, la impunerea lor prin ordin direct de sus, în conformitate cu o politică de exterminare totală. Într-un discurs ținut la 12 decembrie 1941, după ce Germania declarase război Statelor Unite, Hitler și-a exprimat în mod limpede hotărârea de a-i nimici pe evrei, drept așa-zisă răzbunare pentru rolul jucat de aceștia în conflict. Aplicarea programului de exterminare a fost încredințată adjunctului șefului SS, Reinhard Heydrich, căruia Himmler îi aducea mai târziu un generos omagiu postum: „A fost o persoană de o rară puritate, cu o inteligență de o ascutime și o claritate deosebite. A fost animat de un incoruptibil sentiment al dreptății. Oamenii onești și cumsecade puteau întotdeauna să conteze pe sentimentele lui cavalierești și omenoasa lui înțelegere”. Aceste virtuți au fost mascate cu abilitate la 20 ianuarie 1942, când, la Conferința de la Wannsee, Heydrich a trasat parcursul către lagărele morții. Nu există niciun document care să ateste că el s-ar fi angajat în mod explicit să-i omoare pe toți evreii din Europa, în special din pricina obstacolelor logistice insurmontabile. Înfometarea juca încă un rol important, iar acolo unde condițiile permiteau, victimele puteau fi puse la muncă până când mureau. În privința rezultatului urmărit, nu mai exista însă niciun dubiu: Soluția Finală la problema evreiască avea să fie pusă în practică pe etape, doar ultima dintre acestea trebuind să aștepte sfârșitul războiului.

S-a discutat mult și în mod amănunțit despre construirea lagărelor de exterminare și avantajele utilizării gazului. În urma conferinței, s-a decis mai ales ca, pe viitor, SS să exercite autoritatea supremă în stabilirea destinului evreilor din Europa, ca nicio altă instituție a

Reichului să nu poată contesta deciziile sale și ca, din acel moment, politica să se axeze pe epurarea întregului imperiu nazist. Deciziile au fost aplicate cu o viteză remarcabilă: la mijlocul lui martie 1942, aproape trei sferturi dintre cei care au pierit în Holocaust erau încă în viață; 11 luni mai târziu, aceeași proporție fusese deja exterminată.

Un consilier ministerial l-a întrebat pe SS-Brigadeführer Odilo Globocnik dacă nu ar fi mai prudent ca trupurile victimelor să fie arse, nu îngropate: „După noi ar putea să vină o generație care să nu înțeleagă toată treaba asta!” Iată ce a răspuns Globocnik: „Domnilor, dacă va veni vreodată după noi o generație atât de plăpândă și de slabă, încât să nu înțeleagă marea noastră realizare, tot național-socialismul va fi fost în zadar... Ar trebui să îngropăm tăblițe de bronz care să ateste că noi am avut curajul să ducem la îndeplinire această importantă și atât de necesară misiune”. 51 Cu toate acestea, este șocant că, în vreme ce liderii naștiști își declarau în mod public și în repetate rânduri angajamentul față de exterminarea evreilor din Europa, detaliile aplicării Soluției Finale au rămas un secret foarte bine păzit. Până și Hitler și acoliții lui se temeau de reacția celorlalte popoare și în special de impactul acesteia asupra propriei națiuni.

În primăvara lui 1942, Himmler a pus la punct un plan de exploatare a mâinii de lucru din lagărele de concentrare atât pentru producția de armament, cât și în beneficiul personal al SS. Cu toate acestea, incompetența și corupția sistemică au făcut ca prea puține lucruri de valoare să fie produse sub auspiciile SS. Dimpotrivă, programul respectiv a secătuit Germania de resursele de transport, umane și economice pe care le avea. Deși milioane de prizonieri au fost puși la muncă, de cele mai multe ori, o muncă primitivă, cei din SS nu au încercat niciodată în mod serios să pună de acord dorința lor de a obține cât mai multe foloase de pe urma sclavilor cu nevoia logică de a-i trata cu un minimum de omenie. Din cauză că

suprema sa aspirație era să producă moarte în masă, SS nu a reușit să producă și altceva în afară de o recoltă lugubră de păr omenesc, dinți de aur și articole de îmbrăcăminte abandonate.

La începutul lui iunie 1942, în toiul unor noi deportări din regiunea Lublin și din Galiția, SS a extins politica lichidării victimelor imediat după sosirea acestora în lagăre. Ideea strămutării evreilor în est fusese abandonată, în ciuda păstrării aparențelor.

Conducătorii Germaniei anticipau acum că ofensiva lor de vară din Rusia va pune capăt războiului și nevoii de mână de lucru evreiască. Guvernul slovac a permis expedierea la Auschwitz a 50.000 dintre cetățenii săi. S-a introdus și un program de deportare a evreilor din Occident, aplicat în colaborare cu forțele de securitate naționale – imperiul nazist nu dispunea de resursele necesare epurării teritoriilor ocupate, având nevoie de ajutorul administrațiilor și forțelor locale de ordine. Printre obiectivele explicite ale guvernului german se număra și implicarea în operațiunea de masacrare a evreilor a unui număr cât mai mare de regimuri străine, lucru îndeplinit cu un succes considerabil.

Posteritatea este fascinată de ușurința cu care naștii au găsit atâtea oameni obișnuiți – ca să citez titlul studiului clasic al lui Christopher Browning – dispuși să ucidă cu sânge rece un număr uriaș de nevinovați, de toate vârstele și de ambele sexe. În experiența modernă există însă ample dovezi că mulți oameni sunt gata să-și omoare semenii la ordin, odată ce sunt încredințați că astfel împlinesc dorința celor a căror autoritate o acceptă. Sute de mii de sovietici au fost complici la moartea a milioane de compatrioți, îndeplinind ordinele lui Stalin și Beria, chiar înainte să se fi auzit de Holocaust. Generalii germani nu au omorât civili cu mâna lor, dar au fost fericiți să închidă ochii și chiar să-și arate entuziasmul când alții au făcut asta.

Mărturiile postbelice arată că aplicarea Soluției

Finale a necesitat minimum de răbdare și de exercițiu, pentru ca unii dintre ucigașii novici să treacă peste scrupule. La 13 iulie 1942, Batalionul 101 Poliție de Rezervă a ajuns cu un convoi de camioane în satul polonez Josefow, printre ai cărui locuitori se numărau și 1 800 de evrei⁵². Membrii batalionului, în majoritatea lor rezerviști de vârstă mijlocie din Hamburg, au primit ordin să se adune în jurul comandantului, maiorul Wilhelm Trapp, un polițist de carieră în vârstă de 53 de ani, căruia subordonații îi spuneau cu afecțiune „Papa Trapp”. Cu vocea gătuită și lacrimi în ochi, acesta le-a spus că aveau o misiune cu totul ingrată, încredințată de la cel mai înalt nivel: să-i aresteze pe toți evreii din sat, să-i ducă în lagăr pe bărbații apti de muncă și să-i omoare pe ceilalți. Le-a mai spus că acțiunea respectivă este justificată de faptul că evreii îi ajutaseră pe partizani și instigaseră America să aplice boicotul care făcuse atât de mult rău Germaniei. Apoi le-a cerut celor care nu se simțeau în stare să îndeplinească ordinul să facă un pas în spate. Mai mulți polițiști au refuzat, într-adevăr, să participe la misiune, numărul acestora crescând după ce au început execuțiile. Cel puțin 20 dintre ei au primit permisiunea de a se întoarce la cazarmă.

Au rămas însă destui care să ducă la îndeplinire ordinul. Unul dintre ei își amintea mai târziu că prima lui victimă s-a rugat în zadar să fie cruțată, pe motiv că era veteran al Primului Război Mondial. Georg Kageler, un croitor în vârstă de 37 de ani, a omorât fără mari probleme primul lot încredințat, dar apoi a intrat în vorbă cu o mamă și fiica ei din Kassel, care trebuiau să fie următoarele victime. Omul a cerut comandantului de pluton să fie lăsat să se retragă, așa că a fost trimis să păzească piața în vreme ce alții i-au îndeplinit cota de execuții. Alt bărbat, care a renunțat în toiul măcelului, a spus că nu-i plăcea cum trăgea unul dintre camarazi: „Întotdeauna țintea prea sus, provocându-le victimelor răni oribile, în multe cazuri, partea din spate a craniilor era distrusă complet, iar

creierii se împrăstiau peste tot. Pur și simplu n-am mai suportat să mă uit”. Un membru al batalionului, pe nume Walter Zimmerman, avea să depună mărturie mai târziu: „Nu-mi amintesc nicidecum ca vreunul dintre noi să fi fost obligat să continue să participe la execuții atunci când declara că nu mai este în stare... Se găseau întotdeauna camarazi cărora le era mai ușor să împuște evrei decât altora, astfel că respectivilor conducători ai unităților de comando nu le-a fost greu să găsească trăgători capabili”. 53

Christopher Browning arată că, în săptămânile și lunile care au urmat, majoritatea membrilor Batalionului 101 au trecut peste repulsia inițială și au ajuns ucigași înrăiți. Trebuie spus că apelau la alcool pentru a-și face îndatoririle suportabile, dar și le îndeplineau cu tot mai multă brutalitate. Locotenentul Hartwig Gnade, de pildă, s-a transformat dintr-un simplu ucigaș într-un sadic. La o execuție în masă petrecută pe 16 august în localitatea Lomazy, în timp ce aștepta ca 1 700 de evrei să termine de săpat groapa comună, Gnade a selectat 20 de bătrâni cu bărbi stufoase și i-a obligat să se târască, goi, dinaintea lui, strigându-le oamenilor lui: „«Unde-mi sunt subofițerii? încă n-ați făcut rost de bâte?» Subofițerii s-au dus la marginea pădurii, au luat câteva bețe și, cu ele, i-au bătut zdravăn pe evrei” 54 în momentul în care Batalionul 101 și-a încheiat „contribuția” la Holocaust, în noiembrie 1943, cei 500 de membri ai săi împușcaseră cel puțin 38.000 de evrei și urcaseră alți 45.000 în trenurile cu destinația Treblinka. Browning nu a găsit nicio dovadă că polițiștii care au refuzat să ucidă au primit vreo sancțiune. Într-una dintre cele mai educate nații din Europa, era ușor să găsești oameni dispuși să-și ucidă semenii pe care liderii lor îi considerau inamici ai statului, fără ca pentru asta să trebuiască să recurgi la forță.

Mulți evrei cereau ajutorul Celui Atotputernic când ucigașii se năpusteau asupra comunităților lor. Ephraim Bleichman avea 19 ani; unchiul său a fost împușcat de

jandarmii polonezi după ce i-au găsit în casă carne proaspătă, iar o verișoară a lui, pe nume Bine ha, a fost ucisă de niște indivizi care căutau prin gunoaie și voiau să-i ia pâinea. „Dacă această tragedie era voința lui Dumnezeu”, își spunea tânărul Bleichman, „atunci nu se putea face nimic. Cu toate acestea, familia mea... se bizuia pe faptul că Dumnezeu, nu omul avea să îndrepte situația. Nu puteam nici să accept filosofia lor, nici s-o pun la îndoială. Mașinăria propagandei dimpreună cu hărțuirile sistematice îi aruncaseră pe mulți dintre noi într-o stare de apatie. Se simțeau neputincioși”. 55 Ephraim a fugit în pădure când a auzit că se pregătește o deportare și a supraviețuit acolo multe luni. „Împărțeam pădurea cu bufnițele, șerpilor, mistreții și căprioarele. În nopțile cu vânt, crengile copacilor scoteau sunete stranii. Umbrele tufelor păreau niște intruși pregătiți să ne atace. Mișcările firești ale sălbăticiunilor ne făceau să ne îngrijorăm că vin dușmanii. Ne-a luat multă vreme să ne obișnuim cu zgomotele nopții”. În vara lui 1942, toți evreii sovietici din zonele ocupate de naziști fuseseră deja omorâți. După aceea, în ciuda înrăutățirii situației militare a Germaniei, ritmul măcelului s-a întetit. În 1943, s-au făcut deportări în masă din Grecia și Bulgaria, iar revolta din ghetoul varșovian, din luna aprilie a aceluiași an, a dus la intensificarea persecuțiilor în Polonia, Olanda, Belgia, Franța, Croația și Slovacia.

S-au păstrat numeroase mărturii impresionante ale victimelor Holocaustului, însă una dintre cele mai uluitoare a fost dezvăluită lumii abia după 60 de ani de la moartea autoarei. Irène Némirovsky s-a născut la Kiev în anul 1903, ca fiică a unui bancher bogat, care fugise de ghetourile și pogromurile ucrainene și se stabilise într-o vilă spațioasă din Sankt Petersburg. Némirovsky a crescut într-o solitară desfătare, călătorind adesea cu familia ei în Franța. Au fugit cu toții după Revoluția din 1917, trecând prin greutăți destul de mari înainte să ajungă, doi ani mai târziu, la Paris, unde tatăl și-a refăcut situația prosperă.

Irène începuse să scrie încă de la vârsta de 14 ani. În 1927 a publicat prima nuvelă. La izbucnirea războiului, era o figură consacrată a literaturii franceze, autoare a noua romane, unul dintre ele ecranizat, fiind căsătorită și mamă a doua fete. În 1940, când germanii au ocupat Parisul, ea s-a retras într-o casă închiriată din satul Issy-l'Evêque, în departamentul Saône-et-Loire. Acolo, în anul următor, s-a apucat de ceea ce intenționa să fie o trilogie despre război de proporțiile celebrului roman *Război și pace*. Își făcea puține iluzii în privința propriei soarte, iar în 1942 scria cu disperare: „Să se termine odată - într-un fel sau altul!” Deși se convertise la catolicism, nu a putut să scape de nenorocirea abătută de naziști asupra celor din neamul său. La 13 iulie, Némirovsky a fost arestată de poliția franceză și deportată la Auschwitz; pe 17 august, a fost ucisă la Birkenau. Soțul ei a fost omorât la scurtă vreme după aceea.

Némirovsky reușise să termine primele două volume ale remarcabilei sale opere. Cele două fiice ale ei, care au supraviețuit războiului ascunzându-se, au salvat ca prin minune manuscrisele. Scrisul mărunț indică faptul că autoarea ducea lipsă de cerneală și hârtie. Fetele nu au găsit tăria de a citi această unică amintire rămasă de la mama lor decât după mai bine de o jumătate de secol. Una dintre ele, Denise, a transcris manuscrisul cu ajutorul unei lupe și, cu oarece ezitări, l-a trimis unei edituri. *Suite française* a văzut lumina tiparului în Franța în 2004 și a devenit un succes mondial. Primul volum descrie cele întâmplate în Franța în iunie 1940 și soarta nefericită a milioane de refugiați. Al doilea se concentrează asupra relației dintre un soldat german din trupele de ocupație și o franțuzoaică. Avem de a face cu patosul extraordinar al unei evreice condamnate să moară, dar care zugrăvește cu adâncă compasiune sentimentele și purtarea celor care aveau să-i fie călăi. Imaginea societății franceze în vremea ocupației, suferințele ei, manifestările de curaj discret, dar și trădările alcătuiesc una dintre cele mai remarcabile

moșteniri literare din perioada războiului. Analiza rece, seacă este dublată de o caldă compasiune, manifestată chiar și când autoarea aștepta o moarte la care știa că poporul francez era părtaș alături de germani. Astăzi, Nemirovsky este recunoscută drept una dintre cele mai remarcabile voci ale timpului său și ale tragediei poporului din care făcea parte.

Cu toate că foarte mulți germani au fost părtași în mod direct sau indirect la masacrarea evreilor, au existat câțiva care au demonstrat un curaj deosebit, riscându-și viața pentru a-i salva pe cei persecutați. Tânărul berlinez August Kossman, un pantofar cu convingeri comuniste, i-a ascuns vreme de doi ani pe Irma Simon, soțul ei și fiul lor în micul lui apartament. La Charlottenburg, mama adolescentului Erich Neuman, proprietara unei cafenele, a adăpostit vreme de cinci luni un tânăr prieten de familie, evreu. Un fugar de origine evreiască, pe nume Max Krakauer, a făcut la sfârșitul războiului o listă cu toți berlinezii care îl ajutaseră să scape de moarte - în total, 66 de nume. Mama Ritei Knirsch a adăpostit un tânăr pe nume Solomon Striem, prieten de familie, spunându-i fiicei ei: „Rita, să nu suflă o vorbă nimănui!... Nu pot să-l denunț pe acest sărman tânăr hăituit”. 56 Curajul extraordinar al acestor oameni a salvat un crâmpeli din onoarea civilizației germane.

În 1944, anul în care naziștii au ocupat Ungaria și Slovacia, a fost rândul multora dintre cei 750.000 de evrei care erau încă în viață în aceste două țări să urce în trenuri și să piară în ultimele masacre ale Holocaustului. Ulterior, în condițiile în care victoria Aliaților a devenit tot mai probabilă, evreii care supraviețuiseră au constatat că perspectivele lor se îmbunătățiseră, mult mai mulți oameni fiind dispuși să riște să-i adăpostească. Majoritatea celor pe care Hitler îi alesese ca principale victime erau însă deja morți.

Capitolul 21

Europa devine câmp de bătălie

La 3 noiembrie 1943, Hitler le comunica generalilor lui decizia strategică de a nu mai trimite întăriri pe Frontul de Est. El considera că forțele germane asigurau încă o întinsă zonă-tampon care proteja Reichul de ruși, astfel că întăririle trebuiau trimise în Italia, unde armatele anglo-americe se instalaseră deja, și în Franța, unde acestea aveau să debarce cu siguranță în curând. Dar chiar în timp ce Hitler căuta o soluție la amenințările din vest, la 14 ianuarie 1944, rușii își reluau atacurile în nord. Răspunsul evident era o retragere strategică, deoarece amenințarea germană la adresa Leningradului nu mai era credibilă. Führerul însă, după o serie de ezitări, a insistat încă o dată ca trupele să-și apere pozițiile. „Hitler nu putea să gândească decât în linii, nu în mișcări”, spunea cu părere de rău, mult după aceea, ofițerul german Rolf-Helmut Schröder. „Dacă le-ar fi îngăduit generalilor să-și facă treaba, multe lucruri ar fi putut fi altfel”.¹ Sovieticii au spart frontul, fragmentând linia germană, iar la 27 ianuarie, Stalin declara Leningradul oficial eliberat. Hitler l-a trimis pe Model, generalul lui preferat, să repare situația, dar, într-o lună, noul comandant s-a retras peste 160 km, pe pozițiile pregătite de-a lungul râului Neva și pe malul lacurilor Peipus și Pskov. Apoi, dezghețul de primăvară a stopat, ca de obicei, operațiunile.

Din ianuarie până în martie, sovieticii au înaintat foarte puțin, în ciuda atacurilor repetate date de aceștia. Vremea crea dificultăți tuturor combatanților, dar îi afecta mai cu seamă pe sovietici, care încercau să avanseze. La 11 februarie, Jukov l-a convins pe

Stalin să aprobe o nouă tentativă de încercuire. De data aceasta, planul său era să izoleze șase divizii germane pe malul apusean al Niprului, între două capete de pod sovietice. Manevra a reușit în cele din urmă și i-a adus lui Konev gradul de mareșal; pe 17 februarie însă, 30.000 de soldați germani au reușit să spargă încercuirea – încă o dată, Wehrmachtul a demonstrat că, în situații disperate, putea reacționa cu o ferocitate deosebită.

Mai la sud, în cursul lunii martie, trei *fronturi* ucrainene și-au croit drum spre vest, comandânții germani care le stăteau în cale, Kleist și Manstein, sfidând interdicțiile explicite ale Berlinului și efectuând retrageri de amploare, spre a salva formațiunile aflate în pericol de anihilare. Hitler a răspuns concediindu-i pe ambii feldmareșali și înlocuindu-i cu Model și brutalul Ferdinand Schörner, pe care îi credea înzestrați cu cruzimea indispensabilă în acele momente. În ciuda a ceea ce-i spunea propria judecată, Schörner s-a încăpățânat să apere Crimeea, dar a fost în cele din urmă obligat să accepte inevitabilul: la 12 mai, 27.000 de supraviețuitori din garnizoana lui de 150.000 de oameni au fost evacuați pe mare. Sovieticii apăraseră Sevastopolul vreme de 250 de zile; germanii însă au abandonat fortăreața după numai șapte zile.

La mijlocul lui aprilie, căpitanul Nikolai Belov scria de pe front: „Totul se topește. O să fie mult noroi aici și n-o să se ducă până în iunie”. 2 Situația populației s-a mai îmbunătățit puțin în primăvara aceea. Luftwaffe putea folosi doar câteva avioane ca să bombardeze orașele și populația civilă; în multe locuri, prizonierii germani au fost puși să curețe molozul. Pe mii de kilometri pătrați de teritoriu în dispută, soldații și civilii își croiau drum printre vehicule distruse, tranșee părăsite, mine neexplodate și sate arse din temelii. În comunitățile care abia mai supraviețuiau cu rații zilnice de 300 g de pâine, localnicii le dădeau cu greu de mâncare prizonierilor germani, dar recunoșteau că sunt muncitori buni. NKVD și Smerș - „bacilul sovietic al neîncrederii” 3, ca să o citez pe Catherine Merridale - îi vânau fără milă pe presupușii trădători, colaboraționiști și spioni din teritoriile aflate odinioară sub ocupația Wehrmachtului. În piața centrală din Cernigov, de pildă, în februarie, trupurile a patru trădători spânzurați, între care și o femeie, au atârnat în streang zile întregi.

Locuitorii Kievului îi avertizau pe vizitatori să se

ferească de anumite fete: „S-au culcat cu nemții pentru o bucată de cârnat”. 4 Un șir neîntrerupt de refugiați se scurgea spre oraș, cu căruțe și roabe în care își duceau puținul avut. Tramvaiele au început iarăși să circule, unele magazine și cinematografe s-au redeschis. Apa se procura de la hidranții de pe străzi, ba uneori era chiar și curent electric. Lumea stătea însă ore întregi la coadă, în speranța că va putea să cumpere ceva, iar străzile erau în continuare murdare. Pe ziduri se mai vedeau afișe de propagandă nazistă, imagini ale lui „Hitler Eliberatorul”. Sărăcia extremă era trăsătura comună a zeci de milioane de ruși. Când, pe o stradă din Elsk, trei mici pușlamale l-au abordat pe Lazar Brontman, corespondentul ziarului *Pravda*, omul s-a așteptat să i se ceară bani sau mâncare. În schimb, cei trei l-au întrebat: „Nene, n-ai cumva din întâmplare un ciot de creion? N-avem cu ce scrie la școală”. Brontman le-a dat un creion. „Au uitat și să-mi mulțumească. Au dispărut în grabă în josul străzii, examinând noua lor achiziție și, pare-se, certându-se cui să aparțină”. 5

În mai 1944, 2, 2 milioane de soldați germani dădeau piept cu trupele sovietice. Hitler se consola cu gândul că, în punctul cel mai vestic al frontului, inamicul era încă la 900 km de Berlin. Era convins că principala operațiune sovietică de vară va avea loc în nordul Ucrainei și și-a distribuit forțele în consecință. Se înșela însă: obiectivele vizate de Jukov în cadrul Operațiunii *Bagrationiy* cea mai spectaculoasă ofensivă a sovieticilor de pe parcursul întregului conflict, se aflau în perimetrul apărat de Grupul de Armate Centru. Programată să înceapă în iunie, amploarea ei reflecta imensele resurse aflate acum la dispoziția Armatei Roșii. În jur de 2, 4 milioane de oameni, 5 200 de tancuri și 5 300 de avioane urmau să lanseze un prim atac în direcția orașului Minsk; în a doua fază, *fronturile 2 Baltic* și 1 Ucrainean aveau să atace viguros pe ambele flancuri, exploatând străpungerea. Operațiunea era extrem de ambițioasă, dar, în cele din urmă, posibilitățile

Armatei Roșii și vulnerabilitatea Wehrmachtului făceau posibile astfel de atacuri.

Operațiunile diversioniste anglo-americane din timpul celui de-al Doilea Război Mondial au fost îndelung lăudate, și nu fără temei. Pe de altă parte, *maskirovka* sovietică, însemnând, la propriu, „camuflaj”, deși a avut un succes similar, s-a bucurat de mai puțină atenție⁶. Camuflajul a devenit treptat din ce în ce mai sofisticat pe parcursul anului 1943, atingând punctul culminant odată cu inducerea în eroare a inamicului privind obiectivele Operațiunii *Bagration*. Resurse însemnate au fost alocate construirii de tancuri, tunuri și instalații false, care aveau menirea de a-i convinge pe germani că atacul principal se va da în nordul Ucrainei, unde s-au creat drumuri și poduri false. În paralel, formațiunile sovietice își păstrau pozițiile defensive statice din fața Grupului de Armate Centru; întăririle veneau doar la adăpostul întinericului, în condiții de camuflaj desăvârșit, fiind ținute până în ultimul moment la 50 - 100 km în spatele frontului. Intențiile lui Jukov erau dezvăluite numai când era absolut necesar și doar unui grup restrâns de ofițeri superiori. Germanii au identificat 60% din forțele aflate în fața Grupului de Armate Centru, însă nu au văzut vitala Armată Blindată de Gardă și au presupus că vor da piept cu numai 1 800 de tancuri și autotunuri în loc de 5 200, câte erau în realitate. Șeful unității de spionaj a Wehrmachtului de pe Frontul de Est, foarte apreciatul Reinhard Gehlen, a căzut în capcana întinsă de *maskirovka*, o operațiune la fel de bine realizată și de importantă ca operațiunile anglo-americane similare desfășurate înainte de Ziua Z. Prăbușirea ultimelor iluzii pe care Hitler le mai nutrea în legătură cu Frontul de Est depindea numai de voința rușilor de a ataca.

În acea primăvară, modesta contribuție a anglo-americanilor la efortul de război era privită pe glob cu același cinism, mai ales în comparație cu cea a sovieticilor. La jumătatea lui aprilie, comandantul corpului de armată polonez din Italia, generalul Władysław Anders, scria pe un

ton sumbru: „Cursul războiului este în continuare același; Armata Roșie continuă să obțină victorii, iar britanicii sunt fie învinși, ca în Birmania, fie, împreună cu americanii, nu sunt în stare să înainteze în Italia”. 7 Invazia din Normandia este îndeobște descrisă ca al Doilea Front; cu toate acestea, în sudul Europei, în jur de o zecime din forțele lui Hitler, printre care și unele dintre cele mai bune unități ale armatei germane, erau deja așezate în poziție de bătaie pe o linie muntoasă la sud de Roma și pe coasta de la nord de capitală. Atacurile succesive declanșate de Aliați împotriva pozițiilor inamice de la Monte Cassino s-au caracterizat printr-o slabă coordonare, lipsă de imaginație, chiar incompetență. Mănăstirea benedictină din secolul al VI-lea a fost distrusă de bombardamente; s-au folosit mii de tone de bombe și obuze; și-au pierdut viața o mulțime de soldați britanici, indieni, neozeelandezi și polonezi; germanii nu se dădeau însă bătăuți.

Corpul de armată anglo-american care a debarcat în ianuarie ceva mai la nord, la Anzio, conform viziunii personale a lui Churchill, ocupa un perimetru limitat, fiind supus în mod repetat atacurilor înverșunate ale germanilor. „Deci înapoi la Primul Război Mondial”, scria un tânăr ofițer dintr-un regiment scoțian care apăra linia respectivă. „Noroi gros peste tot. Tancuri scoase din uz. Frigul, Dumnezeule, frigul. Morminte marcate cu o cască despicată de șrapnel. Bucăți de sârmă ghimpată. Copaci ca niște oase de pește frânte...” 8 Rutina vieții de tranșee și a bombardamentelor neîncetate amorțea simțurile. „Eficiența în general, dar mai ales eficiența în luptă suferă atunci când indivizii rămân prea mult timp, în mod constant sub tirul artileriei” 9, scria locotenentul-colonel american Jack Toffey. În spatele frontului, viața în stare de asediu trecea printr-un straniu proces de domesticire: „Capul ăsta de pod e cel mai absurd loc din câte am văzut”, îi scria un ofițer american de semnalizare fratelui său din New Jersey. „Băieții au caii lor personali, găini, animale, biciclete și tot ce-au mai lăsat civilii”. 10 Unii

soldați își făcuseră grădini de legume.

În februarie, germanii au lansat un contraatac masiv împotriva perimetrului respectiv. „În viața mea nu am văzut atâția oameni morți în jurul meu” 11, spunea un caporal din Regimentul Irlandez de Gardă. Un subofițer, privind la porcii care adulmecau în jurul cadavrelor din zona neutră, medita cu amărăciune: „De asta luptăm, ca să fim mâncați de porci?” Și pentru germani, experiența de la Anzio a fost la fel de dură ca pentru Aliați. „Moralul nu e tocmai la cote maxime, fiindcă cei patru ani și jumătate de război încep să ne cam calce pe nervi”, scria cu oarece reținere unul dintre soldații lui Kesselring. Un altul observa, pe 28 ianuarie, că de o săptămână nu își mai scosese bocancii: „Aerul vuiește și şuieră. Pretutindeni explodează obuze”. 12 Atacul din februarie i-a costat pe germani 5 400 de morți, iar în jurnalul armatei lor era consemnat: „Evacuarea răniților a devenit foarte dificilă. Am pierdut toate ambulanțele, chiar și pe cele blindate, astfel că a devenit necesară utilizarea tunurilor de asalt și a tancurilor Tiger”. 13 Au existat unități aliate care s-au dezintegrat, soldații fugind în spatele frontului, însă la fel s-a întâmplat și cu mai multe unități germane, supuse nimicitorului tir de artilerie al americanilor și britanicilor. În timpul luptelor din februarie, Aliații au tras 158.000 de obuze, zece pentru fiecare obuz tras de Wehrmacht.

Între timp, mai la sud, deși Aliații erau încă imobilizați în munți, dușmanii lor nu aveau niciun motiv de bucurie. Comandantul corpului de armată german de la Monte Cassino, generalul Fridolin von Senger und Etterlin, îi spunea unui aghiotant: „E groaznic să continui să lupt, deși știi foarte bine că ai pierdut războiul... Optimismul este un elixir al vieții pentru cei slabi”. Von Senger, un rar și autentic exemplu de „bun german”, a mers înainte cu dârzenie, ca un bun profesionist ce era. Oamenii lui însă au trebuit să îndure calvarul bombardamentelor aliate, care au făcut una cu pământul atât orașul din vale, cât și mănăstirea de pe munte. Exploziile îi azvârleau pe soldați

ca pe niște „bucățele de hârtie”. Un locotenent german descria atacurile aeriene din martie: „Nu ne mai vedeam unii pe alții. Nu puteam decât să-l pipăim pe cel de lângă noi. Întinericul nopții ne învăluia, iar în gură simțeam gustul pământului ars”. 14 Când norii de praf s-au risipit, iar infanteria și tancurile aliate au început să înainteze, germanii au găsit totuși puterea să riposteze. Craterele și dărâmăturile rămase după bombardament îi stânjeneau pe atacatori, nu pe apărători. „Din păcate, ne luptăm cu cei mai buni soldați din lume – ce bărbați!” îi scria cu mâhnire Alexander lui Brooke la 22 martie.

Străpungerea din Italia a venit prea târziu, atunci când a venit, și i-au lipsit prea multe lucruri ca să susțină triumfalismul. La 12 mai, Alexander a lansat prima ofensivă inteligent planificată, forțele aliate executând două atacuri simultane. Diversiunile l-au făcut pe Kesselring să se teamă de o nouă debarcare în spatele frontului și să nu arunce în luptă rezervele. Soldații din Corpul Expediționar Francez, conduși de generalul Alphonse Juin, au jucat un rol însemnat în spargerea frontului german de la sud-vest de Monte Cassino, iar forțele poloneze au reușit să înfrângă rezistența inamicului de la nord de mănăstire. Americanii au atacat pe stânga, în apropierea țarmului. Germanii, acum cu frontul distrus, au început o retragere generală spre nord. La 23 mai, Alexander a ordonat degajarea capului de pod de la Anzio, asediat vreme de patru luni. Multe unități germane rămăseseră cu o treime din efective, unele chiar cu mai puțin. „Îmi sângerează inima când mă uit la frumosul meu batalion”, îi scria un ofițer soției lui, „... să ne revedem curând, sper, în vremuri mai bune” 15.

Operațiunea *Diadema*, numele de cod al ofensivei din mai, le-a oferit Aliatilor singura șansă din perioada 1943 – 1945 de a înfrânge complet și definitiv armatele lui Kesselring din Italia, tăindu-le acestora orice posibilitate de retragere. Consecințele disprețului arătat de generalul Mark Clark față de acest obiectiv, dispreț născut din

obsesia lui de a dobândi glorie personală cucerind Roma, au intrat în legenda acestui război. Neexecutarea ordinelor a evidențiat faptul că acesta nu era în măsură să conducă o armată. Alexander, un comandant slab, nu era omul potrivit să-l țină în frâu pe anglofobul Clark, purtând, la rândul său, o însemnată responsabilitate pentru încetineala cu care Aliații au exploatat Operațiunea *Diadema*. După căderea Romei la 4 iunie, Kesselring s-a retras pe o nouă și puternică poziție defensivă, linia gotică, constituită pe o axă nord-vest ancorată în Apenini, între La Spezia, pe coasta de vest, și Pesaro, în est.

Ni se pare însă corect să punem dezamăgirile pe care le-au cunoscut Aliații în Italia în 1944 alături de cele suferite de armatele lor în alte părți. Wehrmachtul a dovedit abilitate și hotărâre ieșind din încercuiri atât pe Frontul de Est, cât și pe cel de Vest. Rușii i-au prins de nenumărate ori în capcană pe germani, și de fiecare dată aceștia au reușit să scape. Dacă Clark ar fi închis drumurile din nordul Italiei, armatele în retragere aflate sub comanda lui Kesselring tot ar fi răzbit. Faptul că Operațiunea *Diadema* nu a reușit să transforme un succes tactic într-unul strategic s-a repetat câteva săptămâni mai târziu, când importante forțe germane au reușit să scape prin breșa de la Falaise, din Normandia, și în ianuarie 1945, când americanii au refuzat să taie retragerea lui von Rundstedt din Ardeni.

În Italia, Aliații au trebuit să se mulțumească cu faptul că au scăpat de nenorocirile provocate de impasul în care s-au aflat în timpul iernii și au înaintat 400 km. Odată ce a devenit clar că o victorie decisivă în acest teatru de operațiuni nu era posibilă, spre furia lui Churchill, americanii au insistat pentru o încetinire a campaniei, retrăgând șase divizii americane și franceze și trimițându-le să lupte pentru eliberarea Franței. În ultimele opt luni de conflict, după părerea Washingtonului, singurul merit al operațiunilor de pe teritoriul Italiei a fost acela că țineau pe loc 20 de divizii germane care, altfel, ar fi apărât

Reichul împotriva lui Eisenhower sau Jukov.

Hitler a primit vestea retragerii din Italia cu un fatalism ce nu îl caracteriza. Spre sfârșitul primăverii lui 1944, el știa că, peste doar câteva săptămâni, armatele lui trebuiau să înfrunte o masivă ofensivă sovietică. Era vital să respingă mai întâi invazia anglo-americanilor în Franța, care era iminentă. În eventualitatea unui succes, era puțin probabil ca Aliații occidentali să mai poată lansa un atac pe coasta Canalului Mânecii înainte de 1945; majoritatea forțelor germane din vest ar fi putut atunci să fie transferate pe Frontul de Est, sporind în mod spectaculos șansele de respingere a ofensivei lui Stalin. Dacă acest scenariu nu era verosimil, așa cum credeau generalii germani, doar nutrind astfel de speranțe a reușit Hitler să-și conceapă logic strategia. Totul atârna de rezultatul invaziei puse la cale de Eisenhower.

Și în tabăra Aliaților, mizele erau foarte bine înțelese. O comparație a efectivelor existente pe hârtie sugera o victorie a anglo-americanilor, mai ales în contextul unei nete superiorități aeriene. Operațiunile militare desfășurate pe apă și pe uscat în Mediterana nu fuseseră câtuși de puțin mulțumitoare: în Sicilia, și apoi la Salerno și Anzio, trupele debarcaseră haotic și fuseseră la un pas de dezastru. Britanicii priviseră întotdeauna cu reținere o bătălie de amploare pe teritoriul Franței. Când generalul-locotenent Sir Frederick Morgan a devenit responsabil din partea Aliaților cu planificarea debarcării din Normandia în 1943, i s-a părut „evident că planul nu era bine văzut de Ministerul de Război, fiind considerat cel mult o sesiune de instrucție avansată... De la bun început, britanicii s-au angajat în această expediție cu cea mai mare reticență, ca să mă exprim în termeni foarte moderați”. 16 în mai 1944, Churchill și Brooke erau încă marcați de măcelul de la Anzio.

Șefii aviațiilor americană și britanică erau și ei ostili operațiunii Crezându-se aproape de o înfrângere a Germaniei prin bombardamente strategice, le dispăcea

profund ideea de a-și vedea avioanele deturnate în sprijinul unei invazii Churchill avea și el obiecții de ordin personal privind bombardarea liniilor de cale ferată din Franța, din cauza inevitabilelor victime civile, demonstrând astfel o sensibilitate care îl dezgusta pe șeful Comandamentului Aviației de Bombardament, Sir Arthur Harris: „Personal, m-ar fi durut în cot dacă omoram francezi. Ar fi trebuit să ducă singuri războiul ăsta. Dar Winston nu-mi dădea pace”. 17 Roosevelt, Marshall și Eisenhower au trecut peste sentimentele prim-ministrului britanic. Pe parcursul conflictului, bombele Aliaților au ucis în jur de 70.000 de cetățeni francezi, „pagubele colaterale” din această țară reprezentând astfel cu aproape o treime mai mulți civili omorâți accidental decât s-au înregistrat în cursul atacului deliberat lansat de Luftwaffe asupra Marii Britanii. Bombardamentele au jucat un rol esențial în încetinirea concentrării efectivelor germane după Ziua Z, dar prețul plătit a fost mare.

Dacă popoarele țărilor aliate așteptau cu nerăbdare invazia din Franța, o parte dintre cei care trebuiau să o înfăptuiască se arătau mai puțin entuziasmați. Soldații britanici care luptaseră ani de zile în Africa de Nord și Italia detestau faptul că li se cerea încă o dată să-și riște viața. Ei considerau că le venise și altora rândul. „Cine se mai bate în războiul ăsta?” întrebau cu amărăciune soldații Diviziei 51 Vânători de Munte, în opinia unui ofițer superior, „moleșiți mai degrabă decât întăriți” de cele șase luni de instrucție din Anglia după întoarcerea din Mediterana¹⁸. Printre alți veterani ai operațiunilor din Mediterana, „Regimentul III

Tancuri era practic în pragul revoltei înainte de Ziua Z”, avea să scrie mai târziu maiorul Anthony Kershaw. „Scriseseră pe pereții cazarmii din Aldershot lozinci precum «Nu celui de-al doilea front», iar dacă nu ar fi fost noul lor comandant – cel mai bun comandant de regiment de blindate pe care l-am întâlnit în cursul războiului – chiar cred că, până la urmă, s-ar fi răsculat” 19

Puține dintre unitățile britanice care se distinseseră în Mediterana au avut o prestație la fel de impresionantă și în campania din nord-vestul Europei, fapt deloc surprinzător; oamenii se uitau chiorâș la milioane de alți soldați britanici și americani care, până atunci, scăpaseră de luptă. În Ziua Z, la 30 de luni după Pearl Harbor, jumătate dintre cei opt milioane de soldați ai Armatei SUA încă nu fuseseră desfășurați peste hotare și mult mai mulți încă nu luptaseră efectiv. Divizia 24 Infanterie, de pildă, a stat 19 luni în Hawaii, îndeplinind îndatoriri specifice unei garnizoane, și alte șapte în Australia, antrenându-se pentru misiuni în junglă. O parte dintre membrii ei erau soldați de carieră, care îndepliniseră condițiile pentru a se putea întoarce în țară înainte ca divizia lor să lupte măcar o zi. În vreme ce sovieticii se băteau de trei ani încontinuu, mai puțin de jumătate dintre formațiunile Armatei SUA luptaseră în vreun fel împotriva germanilor. De asemenea, mulți soldați britanici se instruiău în Anglia din 1940. Statistic vorbind, în mai 1944, mai puțin de jumătate din armata lui Churchill trăseseră un foc împotriva dușmanului, soldații îndeplinind funcții auxiliare și de garnizoană care nu implicau participarea la luptă. Dacă, ulterior, campania dusă de forțele lui Montgomery s-a dovedit a fi dificilă și sângeroasă, ea a fost de scurtă durată în comparație cu cele de pe alte fronturi.

Numai presiunea constantă exercitată de americani asupra conducerii Marii Britanii a consolidat angajamentul acesteia cu privire la debarcarea din Normandia. Este așadar o ironie faptul că britanicii și-au rezervat comanda inițială a operațiunii: Montgomery era la cârma forțelor terestre britanice și americane, Ramsay, a flotei, iar Leigh-Mallory, la cea a aviației. Deși comandant suprem era Dwight Eisenhower, Montgomery își făcea iluzii că ar putea să păstreze controlul operațional al armatelor aliate până la Berlin, șeful lui american devenind doar un personaj simbolic; lipsa caracteristică de sensibilitate l-a făcut pe micul general să nutrească această ambiție până

în ultimele luni ale conflictului.

Planificarea meticuloasă și armamentul din dotare promiteau ca Operațiunea *Overlord* să fie un succes, însă capriciile vremii și calitățile armatei germane strecurau neliniștea în sufletul multor britanici și americani. Consecințele unui eșec nu puteau fi decât catastrofale: moralul populației de pe ambele țărmuri ale Atlanticului s-ar fi prăbușit; comandanții militari ar fi trebuit concediați și înlocuiți; prestigiul Aliaților occidentali, luați de atâta vreme în răs de Stalin, ar fi primit o grea lovitură, la fel și autoritatea lui Roosevelt și a lui Churchill. Chiar și după trei ani de lupte istovitoare pe Frontul de Est, armata germană rămânea o mașinărie de război redutabilă. Era vital ca Eisenhower să dea piept cu cele 60 de divizii ale lui von Rundstedt din Occident, care aveau o forță combativă superioară. Invadatorii erau susținuți însă de o „coadă” logistică și auxiliară de asemenea dimensiuni, încât, chiar și în 1945, când au atins maximum de efectiv, erau angajate în luptă doar 60 de divizii americane și 20 britanice și canadiene. Pentru suplinirea numărului inadecvat de infanteriști, s-a făcut apel la aviație și la o masivă forță blindată și de artilerie.

Churchill și Roosevelt meritau recunoștința popoarelor lor fiindcă amânaseră debarcarea până în 1944, când resursele pe care contau crescuseră, iar ale lui Hitler scăzuseră foarte mult. Pierderile Aliaților în campania ce a urmat pe continentul european au fost mult mai mici față de cele pe care aceștia le-ar fi suferit dacă invazia s-ar fi produs mai devreme. Pentru tinerii care au dat asaltul din 6 iunie 1944 însă, aceste adevăruri erau lipsite de orice semnificație: ei erau conștienți doar de pericolul de moarte în care se găsea fiecare încercând să străpungă Zidul Atlanticului. Invazia a debutat noaptea, pe 5 iunie, cu parașutarea a trei divizii aeropurtate, una britanică și două americane. Operațiunea a fost haotică, dar și-a atins obiectivele: germanii au fost derutați, iar flancurile zonei de atac au fost cucerite. Parașutiștii au atacat forțele

inamice pretutindeni unde le-au întâlnit, cu o energie demnă de asemenea formațiuni de elită.

Sergentul Mickey McCallum nu a uitat niciodată primul său schimb de focuri, care a avut loc la câteva ore după debarcare. Un mitralior german l-a rănit mortal pe cel de lângă el, soldatul Bill Attlee. McCallum l-a întrebat pe Attlee „dacă e lovit rău”. Acesta i-a răspuns: „Mor, sergent Mickey, dar o să câștigam războiul ăsta blestemat, nu? Bineînțeles că vom câștiga, A”. 20 McCallum nu știa de unde era Attlee, dar, după cuvintele pe care le folosisese, bănuia că e de pe coasta de est. A fost adânc mișcat că soldatul acela, în ultimele lui clipe de viață, s-a gândit la cauză, nu la sine însuși. În orele și zilele ce au urmat, mulți alți tineri asemenea lui au dovedit o atitudine similară și au fost obligați la același sacrificiu. În zorii zilei de 6 iunie, șase divizii de infanterie și forțele blindate auxiliare luau cu asalt plajele Normandiei, pe un front de aproape 50 km; o divizie canadiană și două britanice au debarcat în flancul stâng, iar trei divizii americane, în cel drept.

Overlord a fost cea mai mare operațiune combinată din istorie. În jur de 5 300 de nave au transportat 150.000 de soldați și 1.500 de tancuri care au debarcat în primul val, cu susținerea a 12.000 de avioane. În dimineața aceea, pe coasta franceză s-a desfășurat o dramă în trei dimensiuni, cum nu avea să mai vadă lumea niciodată. Trupele canadiene și britanice s-au revărsat pe plajele *Sword*, *Juno* și *Gold*, cucerind, grație inovațiilor din domeniul tehnologiei blindatelor, pozițiile inamice, multe dintre ele apărate de *Osttruppen*. „Am fost primul tanc care a ajuns la țărm, iar germanii au deschis foc de mitralieră”, spunea sergentul canadian Leo Gariepy. „Abia când ne-am oprit pe plajă, și-au dat seama că suntem un tanc, când ne-am dat jos husa de pânză, dispozitivul de plutire. Atunci au văzut că suntem tancuri Sherman”. 21 Soldatul Jim Cartwright, din Regimentul South Lancashire, spunea: „Cum am ajuns pe plajă, am căutat să mă depărtez de apă. Niciun iepure n-ar fi străbătut mai repede plaja

aia”.

Americanii au ocupat plaja *JJtah*, cotul peninsulei Cherbourg, cu pierderi foarte mici. „Știți, sună oarecum prostesc, dar a fost exact ca un exercițiu”, spunea un soldat mirându-se. „Am mers prin apă ca niște copii în șir indian și am traversat plaja. Au zburat două obuze, dar foarte departe de noi. Cred că m-am simțit chiar oarecum dezamăgit, puțin decepționat”. 22 Ceva mai la est însă, pe plaja *Omaha*, americanii au suferit cele mai grele pierderi din ziua respectivă - peste 800 de morți. Unitatea defensivă germană, deși nu una de elită, era alcătuită din militari mai buni decât cei care apărau frontul de la Canalul Mânecii, astfel că invadatorii s-au aflat sub un tir continuu. „Nu mai înainta nimeni”, scria corespondentul Associated Press, Don Whitehead. „Soldații răniți, care stătuseră în apa rece, zăceau pe prundiș... «Doamne sfinte, du-mă înapoi în barcă», scâncea un tânăr, pradă unui semideliu. Lângă el, un băiat, tremurând tot, săpa în nisip cu degetele. Proiectilele explodau în toate părțile, unele așa de aproape, că aruncau peste noi potop de apă neagră și noroi”. 23

Un soldat scria: „Erau soldați care plângeau de frică, soldați care făceau pe ei. Stăteam întins acolo, împreună cu alții, prea înspăimântat ca să mă mișc. Nimeni nu făcea altceva decât să stea întins, nemișcat. Era ca o paralizie în masă. Nu vedeam niciun ofițer. La un moment dat, ceva m-a lovit în braț. Am crezut că mă nimerise un glonte. Era mâna cuiva, retezată de ceva. Era prea mult”. Până la mijlocul acelei dimineți, atacul de pe plaja *Omaha* a fost pe punctul de a eșua; abia după câteva ore de aparentă paralizie în nisip, câteva mici grupuri de soldați hotărâți - mai ales soldați de elită - au urcat pe faleza înaltă, reușind, încet, încet, să-și lichideze adversarii.

Când s-a aflat vestea declanșării invaziei, bisericile din țările aliate s-au umplut de oameni neobișnuiți cu mersul la biserică, care s-au rugat împreună pentru soldații de pe front. La posturile americane de radio,

pauzele publicitare au fost anulate, căci milioane de ascultători așteptau cu sufletul la gură buletinele de știri și relatările în direct din Normandia. Grevele din industrie au fost abandonate, iar numărul donatorilor de sânge a crescut spectaculos. În Europa, milioane de oameni oprimați și amenințați trăiau o puternică emoție. Ca locuitor de origine evreiască al orașului german Dresda, Victor Klemperer avea mai multe motive de bucurie decât alții, însă dezamăgirile din trecut îl făcuseră să fie precaut. Își compara reacția cu a soției: „Eva era foarte entuziasmată, îi tremurau genunchii. Eu am rămas destul de rece, nu mai sunt sau nu sunt încă în stare să sper... Nici nu-mi pot imagina că voi apuca să văd sfârșitul acestui coșmar, al acestor ani de sclavie”. 24 În ceea ce-i privește pe soldații lui Hider din Franța, „în dimineața zilei de 6 iunie, am văzut întreaga forță a englezilor și americanilor”, îi scria unul dintre ei soției, scrisoarea găsimu-se ulterior asupra corpului său neînsuflețit. „Flota era aproape de țărm, cât vedeai cu ochii numai nave mici și mari, adunate ca la paradă, un spectacol grandios. N-ar fi crezut nimeni dacă nu ar fi văzut cu ochii lui. Șuieratul obuzelor și exploziile puternice dimprejural nostru creau o muzică groaznică. Unitatea noastră a suferit teribil – tu și copiii vă veți bucura că am scăpat. Din compania noastră au rămas foarte, foarte puțini”. 25 Locotenentul de parașutiști Martin Poppel, care fusese multă vreme un nazist înfocat și încrezător în victorie, scria în aceeași zi: „Aceasta se dovedește a fi cu adevărat ziua cea mare a Aliatilor – ceea ce înseamnă, din nefericire, că e și a noastră”. 26 Geyr von Schweppenburg, comandantul Grupului de Panzere Vest, era convins că Rommel, care coordona desfășurarea de trupe din spatele Zidului Atlanticului, greșea mizând totul pe o „apărare avansată”. În consecință, el cerea ca diviziile de blindate să fie ținute în spate și masate în vederea unui contraatac. Cu toate acestea, asemenea majorității ofițerilor germani inteligenți, nici von Schweppenburg nu credea că modul în care apărătorii aveau să-și desfășoare

forțele va schimba în vreun fel inevitabilul rezultat: „Nicio operațiune de debarcare ori întărire a poziției cucerite de Aliați nu ar fi putut fi înfrântă fără o forță aeriană, iar aceasta ne lipsea cu totul”. 27

Pe 6 iunie, către sfârșitul după-amiezii – mult prea târziu ca să mai existe vreo șansă realistă de succes – Divizia 21 Panzere a organizat un contraatac împotriva unităților britanice, oprit cu ușurință de tunurile antitanc și tancurile Sherman „Firefly”, cu tun de 76, 2 mm. La căderea nopții, forțele lui Eisenhower ocupau perimetre aflate la o distanță cuprinsă între 800 m și 5 km în interiorul uscatului, între care s-au stabilit legături în zilele ce au urmat, în liniile germane, Martin Poppel scria: „Bănuim cu toții că batalionul [nostru] a fost aruncat în luptă singur și cu puține șanse de succes... Oamenii sunt al naibii de agitați... Sincer vorbind, toată lumea e moartă de frică în noaptea asta stranie, iar eu trebuie să-i înjur ca să-i fac să se miște”. 28

Ambarcațiunile continuau să reverse pe plaje întăriri, astfel că, la sfârșitul celei de-a doua zile, efectivele desfășurate de Montgomery se ridicau la 300.000 de oameni. Primele avioane de vânătoare aliate au început să decoleze de pe aerodromuri locale improvizate. Luftwaffe era atât de slăbită după lunile de lupte purtate deasupra Germaniei, încât avioanele germane abia de i-au deranjat pe invadatori. Piloții aliați se minunau de contrastul dintre tabloul oferit pe timp de zi de zona respectivă, unde lungi coloane de vehicule înaintau în siguranță, și nemișcarea din tabăra inamică. Germanii însă știau că orice mișcare vizibilă ar fi atras atenția piloților aliați. Numai în cele câteva ore ale nopții de vară izbuteau forțele lui Rommel să se redesfășoare și să aducă provizii. Comandantul lor avea să fie el însuși rănit de mitraliera unui avion de vânătoare.

Bătălia din Ziua Z i-a costat pe britanici, americani și canadieni doar 3.000 de morți, un preț neglijabil pentru un succes strategic decisiv. Populația Normandiei însă a

suferit cumplit: în ziua de 6 iunie, numărul morților civili a fost egal cu cel al trupelor invadatoare. Soldații aliați i-au șocat pe localnici și prin disprețul arătat bunurilor civile. În Ouistreham, reprezentantul unei unități de relații cu autoritățile civile nota: „Jafuri comise de soldați peste tot. Prestigiul britanic în grea suferință astăzi”. 29 O franțuzoaică din Colombieres descrie cum i-a fost vandalizată casa de către soldații canadieni: „Tot satul a fost luat cu asalt. Cu roabe și camioane, soldații au furat, au jefuit, au prădat tot... S-au certat cine ce să ia. Au furat haine, încălțări, provizii, până și banii din caseta noastră de valori. Tata nu a reușit să-i oprească. Mobila a dispărut; mi-au furat până și mașina de cusut”. 30 Jafurile au rămas o practică obișnuită a trupelor lui Eisenhower, pe care comandanții aproape că nici nu încercau să o țină în frâu. În acest timp, în decursul luptei acerbe care a început în nord-vestul Franței, bombele și obuzele Aliaților au provocat moartea a 20.000 de persoane.

Eisenhower și generalii lui nu contestaseră nicio clipă faptul că „bătălia concentrărilor de forțe” din săptămânile ulterioare Zilei Z avea să fie la fel de importantă ca debarcările în sine. Dacă germanii reușeau să-și concentreze forțele în Normandia mai repede decât Aliații, invadatorii aveau șanse să fie respinși – așa cum, de altfel, spera și cerea Hitler. Strategii operațiunilor diversioniste au avut o contribuție vitală, punând la punct sofisticata Operațiune *Fortitude*, care l-a convins pe inamic de amenințarea continuă ce plana asupra localității Pas de Calais, unde, săptămâni în șir, au fost cantonate importante forțe germane. În pofida faptului că avioanele aliate distruseseră liniile de cale ferată și podurile rutiere, încetinind astfel sosirea întăririlor, în iunie și iulie, noi formațiuni au intrat pe teritoriul Normandiei și au fost, puțin câte puțin, aruncate în luptă. Campania, care a durat 11 săptămâni, a fost cea mai costisitoare de pe Frontul de Vest, iar Normandia, singurul câmp de bătălie unde rata pierderilor a egalat-o în scurtă vreme pe cea de pe Frontul

de Est. Cu toate că Ziua Z a avut o uriașă semnificație simbolică și continuă să fascineze posteritatea, luptele care au urmat au fost cu mult mai sângeroase. Dacă, de pildă, Compania D a regimentului britanic Ox & Bucks a reușit să captureze „podul Pegas” de peste canalul Caen la începutul zilei de 6 iunie pierzând numai 16 oameni, doi soldați uciși și 14 răniți, a doua zi ea a pierdut 60 de oameni într-o acțiune de mică amploare, fără rezultat, desfășurată la Escoville.

Montgomery pornise la drum cu obiective ambițioase pentru trupele britanice de pe flancul răsăritean, printre care și capturarea orașului Caen. Deloc surprinzător însă, avântul s-a pierdut când, la 6 iunie, soldații care veneau dinspre plajă au fost întârziați de un labirint de întărituri și forțe defensive desfășurate în grabă de inamic. În zilele următoare, în urma unor lupte înverșunate, a fost consolidat capul de pod aliat și s-a mai câștigat teren, însă formațiunile germane, dintre care s-a distins Divizia 12 Panzere SS, au împiedicat o străpungere decisivă. Trupele britanice au atacat iar și iar, dar de fiecare dată au fost oprite de tancurile și infanteria inamicului, care luptau cu vigoarea obișnuită.

„Atacul a presupus traversarea unui lan de porumb pe o distanță de circa o mie de metri de pădurea Cambes”, scria un ofițer din Regimentul Kings Own Scottish Borderers. „Nici nu porniserăm bine, că inamicul a și reacționat furibund, cu mitraliere bine amplasate și tir intens de mortiere, care au secerat companiile când acestea au început să înainteze. Situația aproape că amintea de un câmp de bătălie din Primul Război Mondial... Vedeam trasoarele retezând spicele de grâu”. 31 Soldatul Robert Macduff, din Regimentul Wiltshire, spunea: „Una dintre scenele care îmi va rămâne mereu în minte este cea a brațelor și picioarelor pline de viermi de pe marginea drumului. Mirosul era înfiorător. Cineva fusese ucis, cineva dispăruse pentru totdeauna... Eu, din mila Domnului, sunt încă în viață”. 32 Generalul de

brigadă Frank Richardson, unul dintre cei mai capabili ofițeri ai lui Montgomery, avea să scrie mai târziu despre germani, pe care îi admira fără rezerve: „M-am întrebat adesea cum de am izbutit să-i batem”. 33

Wehrmachtul era însă în stare și de gafe colosale, multe fiind făcute chiar în Normandia, în special înainte ca șefii armatei germane să înțeleagă pe deplin capacitatea Aliatilor de a sancționa orice mișcare pe timp de zi. „Aici am dat de una dintre cele mai teribile imagini ale războiului”, scria un subofițer german în ziua de 8 iunie, în apropiere de Brouay. „Cu armament greu, inamicul a făcut pur și simplu praf unitățile Diviziei de Panzere Lehr. [Semișenilatele] și echipamentul fuseseră distruse; alături de ele, pe pământ și chiar sus, în copaci, zăceau bucăți din trupurile camarazilor uciși. Pretutindeni domnea o liniște înfiorătoare”. 34 La 9 iunie, o duzină de tancuri Panther din Divizia 12 Panzere SS a lansat un atac frontal nesăbuit împotriva pozițiilor canadiene de la Bretteville. Sergentul SS Morawetz descrie ce a urmat:

Întreaga companie avansa ca o singură entitate, în mare viteză și fără opriri, pe un front larg... După o izbitură înfundată și o legănare, de parcă i s-ar fi smuls o șenilă, vehiculul s-a oprit. Uitându-mă în stânga, s-a întâmplat să văd cum e smulsă turela panzerului care avansa pe flancul stâng. În același moment, după o altă explozie minoră, vehiculul meu a început să ardă... Paul Veith, servantul din fața mea, nu mișca. Am sărit afară, apoi am văzut cum din trapa deschisă ies flăcări ca dintr-o lampă de sudură... în stânga mea, alte panzere în flăcări... Membrii echipajelor aveau, fără excepție, arsuri pe față și pe mâini... Toată zona era sub tirul infanteriei. 35

În câteva minute, tunurile antitanc distruseseră șapte tancuri Panther. Comandantul lor, revenit după ce primise îngrijiri pentru răni căpătate într-o acțiune anterioară, și-a găsit regimentul serios împrăștiat. Exasperat de inutilitatea atacului, acesta spunea: „Îmi venea să plâng de furie și durere”.

Americanii au dus o serie de lupte grele ca să ocupe peninsula Cherbourg, unde, din cauza spațiilor deschise de mici dimensiuni, malurilor abrupte și tufișurilor dese specifice regiunii, apărătorii au putut să producă invadatorilor pierderi grele. „A trebuit să-i scoatem din pământ”, spunea un ofițer de infanterie american. „Am făcut totul încet și cu prudență, și n-a fost nimic eroic în asta. Oamenii noștri nu au traversat câmpurile în șarje dramatice... La început au făcut asta, apoi s-au învățat minte. Mergeau în grupuri mici, un detașament sau mai puțin, la metri distanță unul de altul și ținându-se aproape de tufele de pe marginea câmpului. Se strecurau câțiva metri, se lăsau pe vine, așteptau, apoi se mai strecurau câțiva pași”. 36 Soldații diviziilor americane aeropurtate, care se așteptaseră să fie retrași din luptă după Ziua Z ca să pregătească un alt asalt, au continuat să lupte în Normandia vreme de încă cinci săptămâni, dovedind o energie și un devotament absente la unitățile de infanterie și jucând un rol foarte important. Într-un raport al Armatei I a Statelor Unite se sublinia „nevoia urgentă de dezvoltare a unui spirit agresiv la soldatul de infanterie... Numeroase unități nu își însușesc o astfel de atitudine decât la mult timp după intrarea în luptă sau, în unele cazuri, niciodată. Pe de altă parte, unitățile care cuprind personal special selectat, cum ar fi cele aeropurtate și cele de elită, au demonstrat un spirit agresiv încă de la început”. 37

De câte ori germanii aveau o tentativă de atac, erau nimiciți de artileria, bombardamentele și tunurile antitanc aliate. Britanicii au pierdut un număr foarte mare de tancuri într-o serie de încercări eșuate de a trece spre Caen și mai departe. Succesele locale erau adesea anulate de contraatacurile inamicului. „Noi eram în principiu lipsiți de apărare, iar germanii, în esență, atacau din instinct, dar se și luptau pentru viața lor”, scria maiorul Anthony Kershaw. „Nu suntem niște soldați prea curajoși, iar cavaleria engleză nu a fost niciodată prea bună”. 38 Atacurile infanteriei aliate erau lipsite de imaginație și de

coordonare cu unitățile de blindate.

Principalii factori care influențează rezultatul unei bătălii sunt efectivul, priceperea comandanților și eficiența instituțională, iar luptele din Normandia nu au făcut excepție. Calitatea armamentului, în special a tancurilor, a jucat însă și ea un rol însemnat. Armatele britanică și americană dispuneau de o artilerie excelentă, în dotarea infanteriei americane intra MI Garand, o pușcă semiautomată bună, dar și BAR, o mitralieră ușoară de slabă calitate. Rachetele antitanc „bazooka”, de calibrul 60 mm – botezate astfel după numele unui straniu instrument de suflat inventat de comicul american Bob Burns – nu aveau o penetrare adecvată. Armata britanică se fălea cu o pușcă fiabilă, Lee-Enfield Mk IV, cu percutor, calibrul 7, 7 mm, și apreciatele mitraliere ușoare Bren.

Germanii aveau arme și mai bune, dintre ele distingându-se, prin efectele sale devastatoare, mitraliera MG42, cunoscută Aliaților drept „spandau”, model din care s-au produs în jur de 750.000 de bucăți. Pe câmpul de luptă, zgomotul sacadat al MG42, capabilă de o frecvență de tragere de 1 200 de gloanțe pe minut, părea infinit mai periculos decât păcănitul lent al mitralierelor Bren și BAR, a căror frecvență de tragere era de numai 500 de gloanțe pe minut. Britanicii și americanii erau dotați și cu mitraliere grele marca Vickers și Browning, însă MG42, ușor de fabricat și cu un interval de schimbare a țevii de cinci secunde, a constituit un factor-cheie al eficienței tactice a Wehrmachtului. Același lucru se poate spune și despre panzerfaustul portabil – un aruncător reactiv de grenade antitanc – mortal la distanță mică (într-o mai mare măsură decât bazooka americană și PIAT-ul britanic), din care, lunar, se produceau 200.000 de bucăți. Această armă a jucat un rol important în lupta contra blindatelor aliate din perioada 1944 – 1945, când armata germană ducea lipsă de tunuri antitanc. Tunul de 88 mm, antiaerian, dar și antitanc, și mortierul nebelwerfer cu țevi multiple au fost și ele utilizate cu efecte formidabile.

Pentru lupta la mică distanță, toate armatele europene aveau pistoale-mitralieră. Stenul britanic de 9 mm era o armă bună, produsă în milioane de bucăți, la un preț de sub 3 lire. Thompsonul 11, 4 mm al Armatei SUA era prețuit pentru fiabilitatea lui, însă prețul de producție era de 50 de lire bucata. Majoritatea trupelor americane utilizau, în 1944 - 1945, pistolul-mitralieră M3, mai simplu și mai ieftin. Soldații aliați îi invidiau pe germani pentru modelele MP38 și MP40, pe care le numeau Schmeissere, în pofida faptului că proiectantul respectiv nu avea nicio legătură cu ele, aceste pistoale-mitralieră fiind produse în uzinele lui Berthold Geipel. Către sfârșitul conflictului, germanii au achiziționat și un număr mic de exemplare dintr-o pușcă de asalt excelentă, model MP43, precursora unei întregi generații de arme europene de infanterie.

Cea mai gravă problemă a Aliaților a rămas însă inferioritatea tancurilor, avantajul numeric contând foarte puțin în condițiile în care proiectilele britanice și americane ricoșau din blindajul solid al panzerelor Panther și Tiger, dar o lovitură recepționată de un tanc Sherman, Churchill ori Cromwell era, aproape invariabil, fatală. „O pânză de foc s-a prelins peste turelă, iar eu aveam gura plină de pământ și vopsea arsă”, scria, șocat, un ofițer britanic de tancuri, după ce Cromwellul său fusese lovit de un proiectil de 88 mm, tras de un Tiger. „«Ieșiți», am urlat și am sărit imediat afară... Iată-i și pe membrii echipajului meu, ascunși sub o tufă de coacăze, ca printr-o minune toți teferi. Joe, conductorul, alb ca varul și tremurând, stătea ghemuit, cu revolverul în mână. Arăta precum un șobolan încolțit... Tigerul a trecut mai departe, neatins, comandantul lui fluturând cascheta și râzând... Ne tremurau așa de tare mâinile, că abia de-am reușit să ne aprindem țigările”. 39 Deși tancurile puteau fi înlocuite la nesfârșit, cu greu am putea supraestima impactul pe care superioritatea blindatelor germane îl avea asupra moralului trupelor aliate. Căpitanul Charles Farrell scria:

„Nu exista, cred, vreun comandant britanic de tanc care să nu fi renunțat bucuros la «beneficiile suplimentare» pentru un tanc din aceeași clasă ca Pantherul ori Tigerul”. 40

„Eram cu toții foarte speriați”, scria un ofițer britanic despre o noapte petrecută pe movila de la Bourguébus, când avusese loc una dintre cele mai aprige bătălii de blindate, „și doi oameni de pe tancul caporalului meu au venit și mi-au spus că mai bine ajung în fața curții marțiale decât să meargă mai departe. Le-am explicat că și noi simțeam cam la fel, dar că nu aveam de ales”. 41 Două zile mai târziu, când unul dintre tancurile de sub comanda lui a fost lovit, membrii echipajului au sărit afară. „Atunci i-am văzut pentru ultima oară pe artilerist și pe operatorul radio. Erau deja cazuri psihiatrice și au fost evacuați. Cei doi fuseseră în aproape toate bătăliile la care participase regimentul și fiecare dintre ei fusese nevoit să sară din tanc de cel puțin douăsprezece ori”.

Peter Hennessy a primit ordinul să investigheze soarta unui alt tanc din detașamentul lui de Shermanuri, care se oprise la câțiva metri mai în față. Conducătorul lui a coborât, s-a cățărat pe tancul încremenit, a aruncat o privire prin ținelă și a dat fuga înapoi. „Dumnezeule!” a strigat el, „sunt toți morți. Ce mizerie”. 42 Un proiectil de 88 mm ricoșase în interior, omorând întregul echipaj și oprindu-se în spatele ajutorului de conducător. Peste câteva momente, o figură șocată a ridicat trapa din dreptul conducătorului și a ieșit din tancul avariat – era unicul supraviețuitor.

Formațiunile care anterior luptaseră pe fronturile din Mediterana nu erau singurele care găseau conflictul de pe teritoriul Franței o experiență înfiorătoare – soldații care nu participaseră niciodată la vreo acțiune erau șocați de ferocitatea acestei inițieri. „Au fost multe probleme în Normandia, iar o parte dintre unitățile britanice erau, cinstit vorbind, într-o formă nu tocmai bună”, scria locotenentul Michael Kerr. „Petrecuseră mulți ani în Marea Britanie până să intre în luptă”. 43 Unele unități formate

din novici păreau să se mobilizeze mai greu pentru luptă. La 18 iunie, un ofițer Waffen SS a fost uluit să-i vadă pe infanteriștii britanici înaintând în spatele tancurilor lor, „agale, cu mâinile în buzunare, cu puștile aruncate pe umeri și cu țigara în gură” 44.

Locotenentul Tony Finucane avea sentimentul că doctrina dependenței de artilerie și susținerea aeriană eroda adevăratul spirit al infanteriei. Propria unitate înainta, spunea el, „știind că, la prima rafală de mitralieră trasă de germani, toată lumea se va arunca la pământ și că așa se va încheia ziua. Ce curaj, ce îndrăzneală, ce țeluri? Cei care încercau astfel de trucuri erau de regulă prinși în tirul tunurilor noastre de 87, 6 mm”. 45 Finucane era de părere că, pentru multe dintre aceste probleme, responsabilitatea aparținea de fapt ofițerilor superiori de la nivel de brigadă și divizie, între care existau unii cu la fel de puțină experiență de luptă ca soldații din subordine. „Nu instrucția armatei britanice era neapărat problema, ci, mai degrabă, faptul că mulți dintre ofițerii superiori erau neexperimentați și înclinați să se considere «mai presus» de instrucție”.

Nu se poate evidenția îndeajuns presiunea resimțită de soldații aflați în avangarda unui atac. Ken Tout descrie înaintarea greoaie a unei unități tipice de blindate: „Tancurile din față se aventurează agonizant de încet către primele locuri sălbatice, necercetate. Precauția lor se infiltrează încet în coloană, dictând un ritm de melc... Dimineața se scurge încet, mersul leneș al ceasului fiind accentuat de înaintarea noastră în zvâcnituri de zece metri odată. Ne sucim de colo, colo, în cotețele noastre strâmte, ca niște găini de crescătorie, încercând să restabilim circulația sângelui în picioare, șezut și umeri”. 46 Un ofițer din Regimentul Royal Lancers și-a strecurat Sherman-ul într-o pădure și a ordonat detașamentului său să-l urmeze. Comandantul tancului din spatele lui a uitat să închidă aparatul înainte să vorbească în intercom, astfel că toți l-au auzit ordonând: „Conducător stânga, conducător stânga”.

„Dar a luat-o la dreapta, domnule sergent”, s-a auzit replica acestuia. La care comandantul tancului a răspuns: „Știu foarte bine că a luat-o la dreapta, dar nu mă duc după cretinul ăla, e prea periculos”. 47 „A fost o zi infernală”, scria, cu o franchețe neobișnuită pentru soldații aliați, un comandant de companie britanic, referindu-se la cele întâmplate unității lui pe 25 iunie:

Primul șoc a fost acela că înaintarea noastră ar fi trebuit protejată de o perdea de fum; or, noi eram complet descoperiți...

Doi membri ai companiei n-au mai suportat și s-au împușcat în picior, unul după celălalt... Și ne urnim, explozia unui obuz ne răstoarnă, dar e numai o zgaibă... Unde sunt băieții? Aici nu.

Mă întorc - „Haide”. Iarăși prin tufiș, tot nu dau de băieți. Iar înapoi - „HAIDE”. Au venit, prin alte tufișuri... Măcel curat; oamenii cad pe capete. Prizonieri din Hitlerjugend... În cursul atacului, unul dintre plutoanele mele a luat-o la goană și a fost adus înapoi, sub amenințarea pistolului, de Tug Wilson, secundul meu la comandă... Eram atacați de infanterie și două tancuri. Același pluton fuge iarăși... în sfârșit, se potolește totul. Inamicul s-a retras, lăsând în urmă două tancuri distruse și destul de mulți morți.48

Soldații care luptau pe jos erau sceptici cu privire la tacticile celor de pe tancuri și invers. „Am discutat despre înaintarea ce urma să aibă loc, cu diplomația subtilă și delicată ce caracterizează invariabil legătura dintre tanchiști și infanterie”, scria locotenentul britanic de infanterie Norman Craig despre întâlnirea cu un ofițer de blindate. „Eu, sperând să-i pot convinge pe tanchiști să o ia înainte; el, politicoș, dar hotărât să nu se lase convins. Infanteriștii considerau tancul ca pe un monstru uriaș, care trebuie azvârlit în luptă fără menajamente; tanchiștii se uitau la infanteriști ca la o gloată sacrificabilă, bună de neutralizat tunurile antitanc”. 49

Pe parcursul întregii campanii din nord-vestul

Europei, ofițerii superiori din tabăra aliată și-au exprimat neconținut frustrarea în legătură cu dependența totală a infanteriștilor de artilerie. Forrest Poque consemnează unele comentarii ale comandanților americani: „Spuneau întruna că infanteria nu se adăpostește, nu profită de pregătirile pe care le face artileria, nu avansează cu îndrăzneală, nu sapă cum trebuie. [Sub un tir intens] singura salvare era să sapi, dar la instrucția [de bază] se sapa un singur adăpost. Artileria e foarte des folosită. Am fost în multe [puncte de comandă] când cineva spunea că a văzut doi sau trei germani la câteva sute de metri depărtare. Asupra lor se trăgeau frecvent 5 - 30 de proiectile”. 50

Multe lucruri depindeau de ofițerii locali și prea mulți ofițeri curajoși mureau. „Agresivitatea umană are tendința magică de a se evapora de îndată ce încep să tragă armele”, scria Norman Craig, „și atunci, omul răspunde la numai doi factori - disciplina exterioară, care îl leagă, și respectul de sine, care îl animă... Curajul este esențialmente o chestiune de competiție și imitație”. 51 Comandantul unui batalion de infanterie britanic spunea: „În medie, într-un pluton de douăzeci și cinci de soldați, cinci își dau silința să lupte... și cincisprezece urmează exemplul cuiva. Restul sunt inutili. Asta se aplică la toată infanteria, iar dacă ofițerii și subofițerii nu vor să meargă, e rău”. 52

Ofițerul de tancuri Michael Rathbone scria următoarele: „Mi-am scos revolverul ca să opresc niște infanteriști care fugeau; au venit în goană spre tancul meu în timp ce reparam o șenilă avariata de o mină. M-am rugat să nu mai luptăm niciodată cu Divizia 59”. 53 Un alt ofițer, Peter Selerie, era în asentimentul lui: „Criticam adesea infanteria... îmi amintesc că un batalion de infanterie s-a dezintegrat sub un tir de mortiere infernal, dublat de câteva salve «cu explozie în aer». Din păcate, nu își făcuseră niște adăposturi corespunzătoare și își pierduseră ofițerii și bună parte din subofițeri. Poziția era

apărată de batalionul de mitraliori al Regimentului Kensington, susținut de tancurile noastre”. 54 Infanteriștii au suferit mereu pierderi mult mai grele decât echipajele tancurilor, iar ei știau asta foarte bine.

Mulți dintre soldații care intrau în luptă pentru prima oară erau mai puțin speriați decât ajungeau să fie după ce trăiau realitatea pe propria piele. Când infanteristul american Royce Lapp a debarcat în Franța, „niciunul dintre noi nu era foarte speriat, fiindcă nu știam în ce ne băgăm” 55, după cum nu știau nici membrii unei unități americane de cavalerie, adunați în jurul cadavrului unui ofițer german, primul cu care dădeau ochii. Comandantul lor, locotenentul Lyman Diercks, un tânăr de 28 de ani, funcționar la poșta din Bryant, Illinois, le-a ținut oamenilor un discurs moralizator. „Le-am spus că, foarte probabil, unii dintre noi nu vor supraviețui războiului. Trebuia să fim ca o familie. Nu mă așteptam de la ei să fie eroi, dar dacă se transformau în niște lași, trebuiau să ducă povara asta toată viața. Și, deși vorbeam cu ei, în realitate vorbeam cu mine însumi”. 56

Când un proiectil a căzut aproape de un sergent canadian, acesta a exclamat: „Rahat și iar rahat!” Un înlocuitor de curând sosit l-a întrebat dacă fusese lovit. Subofițerul i-a răspuns că nu, „doar că făcuse în pantaloni. Întotdeauna făcea pe el la început, zicea, după care era în ordine... Apoi mi-am dat seama că și cu mine era ceva în neregulă. Acolo, jos, era ceva cald, care părea să mi se scurgă pe picior. Am pipăit și nu era sânge. Era urină... I-am zis: «Domn sergent, și eu am făcut pe mine»... El a rânjit și mi-a zis: «Bine ai venit la război.»” 57 Pe alții, frica îi afecta în alte moduri. Un prizonier canadian a fost dus la cartierul general al unui regiment Waffen SS, supus unui intens bombardament aliat, unde, spre uluirea lui, i-a găsit pe ofițeri ascunși sub mesele pentru hărți și cântând în cor „O, frumos Rin german”, în acompaniament de muzicuță. Canadianul a clătinat din cap și a mormăit, nedumerit: „Veselă treabă mai e și războiul ăsta!” 58 Unele

misiuni, mai puțin interesante, impuneau riscuri disproporționat de mari: „Primii care mureau în mai toate bătăliile erau liniorii” 59, spunea căpitanul de artilerie Karl Godau. Comunicațiile telefonice erau vitale în condițiile în care puține unități erau dotate cu aparate de radiorecepție. Liniorii erau constant obligați să se expună focului inamic pentru a repara liniile telefonice distruse de bombardamente sau de vehiculele în trecere, iar pe mulți acest lucru îi costa viața.

Un sergent-major de panzere, capturat de americani, le oferea celor care îl interogau o comparație între fronturile de Est și de Vest: „Rusul nu te lasă o clipă să uiți... că lupți pe terenul lui, că reprezinți ceva ce el disprețuiește. Îndură cele mai mari greutăți... Adevărat, soldatul de rând nu are ingeniozitatea americanului, dar compensează printr-o dârzenie cum nu am mai văzut la nimeni. Dacă nouă oameni sunt uciși într-o tentativă de a trece prin sârma ghimpată, al zecelea va continua să încerce - și va reuși. Voi, americanii, știți ce să faceți cu echipamentul vostru și aveți echipament bun, dar vă lipsește tenacitatea rușilor”. 60

Cu toate că ambele tabere au suferit grele pierderi în Normandia, ale germanilor au fost de departe cele mai grele și ireparabile, încă din 16 iunie, unitatea lui Kurt Meyer, Divizia a XII-a Panzere SS, a fost slăbită prin pierderea a 1 149 de oameni și înjumătățirea numărului de tancuri. În timpul unei ședințe informative desfășurate la postul de comandă, „văd figuri îngrijorate...”, scria Meyer. „Fără să discutăm deschis despre asta, știm că suntem aproape de o catastrofă... Față în față cu copleșitoarea superioritate navală și aeriană a inamicului, suntem în situația de a prevedea prăbușirea frontului defensiv... Abia reușim să supraviețuim.

Până acum nu am primit niciun înlocuitor pentru camarazii răniți sau uciși, nici un singur tanc sau tun”. 61

Panzergrnadierul SS Fritz Zimmer nota în jurnal, la sfârșit de iunie, că din compania lui nu mai rămăseseră

decât 18 oameni. O săptămână mai târziu, la 8 iulie, războiul lua sfârșit pentru Zimmer:

De la 6.30 la 8 dimineața, din nou tir intens. După asta, englezii atacă cu un număr mare de infanteriști și multe tancuri. Rezistăm cât de mult putem, dar ne dăm seama că suntem într-o situație imposibilă. Când supraviețuitorii încearcă să se retragă, ne trezim din nou înconjuțați... M-am târât înapoi sub un tir continuu, cât de repede am putut. Unii camarazi au încercat să facă la fel, dar fără succes. Încă nu reușesc să înțeleg cum de nu mi s-a întâmplat nimic, cu proiectilele care cădeau la doi, trei metri în fața mea, în spate și lângă mine. Schijele treceau vâjâind pe la ureche. Mi-am croit drum până la vreo două sute de metri de liniile noastre. Nu mi-a fost ușor, mereu pe burtă, doar uneori pe mâini și genunchi, cale de trei sau patru kilometri. Englezii treceau la cinci, șase pași de mine, dar nu mă vedeau în lanurile înalte de porumb. Eram aproape la capătul puterilor, mă dureau îngrozitor labelle picioarelor și coatele, iar gâtul mi-era ars de sete, dar am mers înainte. Brusc, vegetația s-a rărit și a trebuit să traversez un câmp deschis. Eram la numai zece metri de următorul Ian, când au apărut din senin trei englezi și m-au luat prizonier. Imediat mi s-a dat ceva de băut și o țigară. La punctul de adunare, m-am întâlnit cu Unterscharführerul meu și cu alți camarazi din companie.⁶²

La 22 iulie, parașutistul Martin Poppel zăcea în spital, recuperându-se după rănille căpătate în Normandia și temându-se tot mai mult pentru viitorul nației sale. „Ce vor fi făcut amărății de pe front și populația civilă epuizată din țară, ca să merite o conducere atât de slabă? Avem multe întrebări pline de neliniște despre viitor și despre șansele noastre în acest îndelungat război. Până și cei mai încrezători au îndoieli”.⁶³ La 12 august, un alt soldat îi scria soției: „Dragă Irmi, lucrurile nu arată prea bine – asta ca să nu spun mai mult – dar cunoști veselie cu care trec eu prin viață... Omul se obișnuiește cu orice. Zgomotul

tunurilor și explozia bombelor, care, la început, îți pun la grea încercare nervii, își pierde grozăvia după două, trei zile... În ultimele trei zile am avut o vreme de vară absolut splendidă - soare, căldură și cer senin - în totală contradicție cu ceea ce se petrece în jurul nostru, în fine, până la urmă o să fie bine. Tu să ai încredere în norocul meu, așa cum am și eu, și o să-ți pară totul mai luminos; o mie de sărutări, dragă Irmi, ție și copiilor, al tău Ferd". 64

Un camarad scria și el familiei la 10 august: „Draga mea soție și dragi copii... bubuitul tunurilor e tot mai aproape. Când îl aud, gândurile mele se îndreaptă spre voi, dragii mei, și îmi pun întrebarea dacă am să vă mai văd vreodată. Bătălia ar putea să ajungă la mine din clipă în clipă. Care va fi soarta mea?... Azi-noapte, am fost în vis alături de voi. Ah, și ce frumoasă era viața! Vă puteți închipui, dragii mei, cum e să vă treziți dintr-o asemenea reverie în bubuituri de tun? Vă port imaginea în suflet. E un sentiment atât de greu. Aș vrea să zbor acasă, la voi, dragii mei! Care va fi soarta mea? Ce fericire să am parte de câteva zile minunate alături de tine la Fallinghostel, draga mea soție!” Ambele scrisori au fost găsite de un soldat american în buzunarele autorilor, amândoi morți.

În acele luni de vară, britanicii și americanii nu s-au gândit decât la armatele lor, care se băteau în Normandia. La Berlin însă, Hitler avea de înfruntat o amenințare mult mai gravă: la mai puțin de trei săptămâni după debarcările din Franța, sovieticii lansau Operațiunea *Bagration* cea mai mare ofensivă de pe parcursul întregului război și ultima pe teritoriul sovietic. Refuzul lui Hitler de a permite o retragere strategică în primăvară i-a adus trupele în situația de a trebui să susțină un front de 2 250 km cu puține rezerve. Două treimi din întreaga armată germană luptau încă împotriva rușilor, însă tot nu era de ajuns ca să țină piept asaltului a 2, 4 milioane de oameni și peste 5.000 de tancuri, cu o putere de foc dublă față de cea din 1943.

Stalin spunea într-o cuvântare adresată națiunii lui la

1 Mai 1944: „Dacă vrem să izbăvim țara și țările aliaților noștri de pericolul sclaviei, trebuie să hăituim fiara germană rănită și să-i dăm ultima lovitură chiar în bârlogul ei”. În rusește, „bârlog” se spune *berloga*. Iată de ce echipajele tancurilor, în loc să scrie pe blindaj „Spre Berlin!” au scris „Spre *berloga*”. La 22 iunie, trei *fronturi* sovietice sub comanda lui Jukov i-au atacat pe cei 700.000 de soldați ai Grupului de Armate Centru. Simultan, o ofensivă lansată de partizani în spatele frontului german aproape că a tăiat liniile de comunicație ale mareșalului Ernest Busch. Pentru bombardamentul preliminar, rușii au concentrat 400 de tunuri pe o distanță de 1, 6 km, de-a lungul unui front de 560 km. De asemenea, sovieticii se bucurau de o totală superioritate în aer, mulțumită în bună măsură faptului că Aliații occidentali nimiciseră Luftwaffe în luptele de pe cerul Germaniei.

Când infanteria și tancurile lui Jukov s-au repezit prin pânza de fum și praf ce învăluia pozițiile apărătorilor, liniile telefonice ale germanilor au amuțit, iar legăturile dintre posturile de comandă s-au întrerupt. Formațiunile lui Busch au fost spulberate acolo unde se găseau, într-o zadarnică încercare de a îndeplini dorința lui Hider de a se apăra cu orice preț și fără să se retragă. „Fortărețele” de la Vitebsk, Orșa, Moghilev și Bobruisk au primit ordin să reziste până la ultimul om. Consecințele au fost catastrofale. Sovieticii s-au revărsat ca un val irezistibil, ocolind „fortărețele” și continuându-și drumul spre vest. La 28 iunie, Model a fost transferat în grabă în locul lui Busch, dar situația nu mai putea fi redresată. Orașul Minsk a căzut la 4 iulie, sovieticii lansând în acest timp un atac fulger spre Riga, care a fost curând încercuită.

Armata Roșie nu a excelat niciodată în ceea ce privește subtilitatea tactică, o posibilă excepție fiind hărțuirea inamicului pe timp de noapte, capitol la care sovieticii erau cu mult peste Aliații occidentali. Un analist britanic scria că, „în gândirea sovietică, economia de mijloace este un concept care nu își prea are locul. Dacă,

pentru un englez, a folosi un baros ca să spargi o nucă e o decizie greșită și un semn de imaturitate în gândire... în ochii unui rus, rostul unui baros este, evident, acela de a sparge nuci". 65 Atacurile sovieticilor se caracterizau prin masive bombardamente de artilerie și înaintări la sacrificiu ale tancurilor și infanteriei, având adesea în frunte „batalioane auxiliare” - unități alcătuite din prizonieri politici și militari, în jur de 442 700, cărora li se acorda posibilitatea să-și câștige grațierea riscându-și viața. Cei mai mulți și-au pierdut-o. Sovieticii continuau totuși să înregistreze pierderi mai grele decât germanii. Dacă tuturor soldaților le vine greu să le explice unor civili ce au trebuit să îndure, rușilor le revenea, din acest punct de vedere, o misiune extraordinar de dificilă. Chiar și în anii în care au obținut victorii, din 1943 până în 1945, unitățile de asalt ale Armatei Roșii au pierdut în fiecare bătălie în jur de 25% din efective, o rată pe care anglo-americanii nu ar fi acceptat-o niciodată ca pe o constantă. Dintre cei 403 272 de sovietici care au fost instruiți ca tanchiști în cursul războiului, 310.000 au murit.

Poetul David Samoilov scria: „Acesta a fost ultimul război rusesc în care majoritatea soldaților au fost țărani”. 66 Parțial ca o consecință a acestei realități, oamenii lui Stalin se dovedeau chiar mai superstițioși decât sunt soldații în mod obișnuit Unii, de pildă, credeau că le poartă noroc dacă înjură în timp ce încarcă arma. Mulți purtau talismane și cruciulițe. Deși puțini își declarau apartenența oficială la creștinism, care era interzis, mulți își făceau cruce înainte de luptă. Cântecurile au jucat un rol important în cultura Armatei Roșii. Oamenii cântau în marș și seara, în jurul focului, mai ales balade pline de duioșie, lipsite de cinismul cântecelor preferate de soldații britanici. Cu atâția *frontoviki* răniți sau uciși rapid, se estimează că soldații ruși stăteau împreună, în medie, doar trei luni. Ei spuneau însă că, într-o săptămână, aflau mai multe despre ceilalți decât într-un an de viață civilă. Armata Roșie nu le oferea oamenilor săi nici educație sexuală, nici

prezervative. Soldații care contractau boli venerice erau uneori pedepsiți cu refuzul tratamentului medical. Alături de regimente mășăluiau uneori și copii care pierduseră totul și cărora numai armata le mai oferea o șansă la existență.

Într-un raport sovietic din 25 august 1944 erau descriși germanii care mai opuneau propriu-zis rezistență: „Faptul că inamicul utilizează autotunuri și tancuri pentru a-și acoperi retragerea ne îngreunează încercările de a-i ataca infanteria. În aceste condiții, infanteriștii noștri au adesea un comportament indecis. Atitudinea unităților noastre s-a schimbat semnificativ în ultimele luni. Multe sunt alcătuite, în proporție covârșitoare, din novici. Puțini sunt cei care luptă din 1941. Mulți dintre cei care luptă din 1943 se plâng de lipsa de experiență a înlocuitorilor”. 67 Operațiunile sovietice erau punctate de demonstrații de incompetență năucitoare, adesea pe fondul consumului de băuturi alcoolice. Actele de cruzime comise asupra soldaților de către superiorii lor explică de ce, până și în

1944 - 1945, o parte dintre ei continuau să dezerteze la inamic. Despre soldații lui Stalin, ca și despre cei japonezi, se poate spune că tratamentul barbar pe care îl aplicau altor popoare îl reflecta pe cel primit de ei înșiși de la conducătorii lor. Comandanții sovietici vădeau însă acum o încredere impresionantă în modul în care manevrau forțe numeroase și coordonau toate armele, ajutați și de aparatura de comunicație furnizată de americani.

Armata Roșie a avansat mai rapid decât forțele lui Eisenhower în 1944 - 1945, în parte deoarece soldații săi trăiau de pe urma resurselor locale și aveau nevoie de foarte puține provizii, fiind cel mai puțin răsfățați militari din acest conflict. Pe lista înlesnirilor și facilităților oferite armatelor aliate, dar refuzate rușilor figurau lame de ras, camere de despăduchere, creioane, cerneală, hârtie, cuțite, lanterne, lumânări și jocuri. Votca era singurul stimulent distribuit soldaților Armatei Roșii, unii dintre ei

punând laolaltă rațiile astfel încât oamenii să poată bea, pe rând, până se îmbătau. Mulți soldați au continuat să înainteze suferind de foame, de infestare cu păduchi, de hemoroizi, dureri de măsele și sângerări gingivale cauzate de scorbut, iar, uneori, chiar de tuberculoză.

Principalele atuuri ale sovieticilor în acest război au fost disponibilitatea de a accepta pierderi aproape nelimitate și conștientizarea de către soldați a pedepselor draconice care îi așteptau pe cei care ezitau sau greșeau. Unităților sovietice care dădeau piept cu inamicul nu li s-a permis niciodată să adopte metoda anglo-americană de a se adăposti și a chema în ajutor artileria și aviația. Se aștepta de la ei să meargă înainte fără să ia în seamă obstacolele sau câmpurile minate și să plătească prețul cerut; se găseau întotdeauna alții care să-i înlocuiască. La 5 iulie, prima fază a Operațiunii *Bagration* s-a încheiat cu distrugerea Armatei a IX-a germane. Armatele I și a IV-a Panzere pierduseră fiecare în jur de 130.000 dintre cei 165.000 de oameni cu care porniseră la luptă. Coloane uriașe de prizonieri germani murdari și obosiți se târau către spatele Frontului de Est, rămășițele unui Wehrmacht odinioară invincibil. *Frontul* I Bieloruss a cârmuit spre vest, în direcția Varșoviei, alte două corpuri de armată luând-o către Prusia Orientală și Lituania. La 13 iulie, *Frontul* I Ucrainean a început să avanseze către Vistula. La sfârșitul lunii, Vilnius și Brest-Litovsk erau în mâinile rușilor.

În 1944, în Polonia circula o glumă macabră, despre o pasăre care cade într-o grămadă de bălegar și e salvată de o pisică. Morala, spuneau polonezii, este că nu oricine te scoate din rahat îți vrea binele. „Eliberarea” Poloniei de către trupele sovietice, care a început cu Operațiunea *Bagration*, i-a obligat pe locuitorii acesteia să schimbe o tiranie cu alta. La 14 iulie, Stavka a emis un ordin către toți comandanții ruși: „Trupele sovietice... au întâlnit detașamente poloneze aflate sub comanda guvernului polonez în exil. Aceste detașamente au un comportament dubios și acționează pretutindeni împotriva intereselor

Armatei Roșii. Contactul cu ele este, în consecință, interzis. Acolo unde vor fi găsite astfel de formațiuni, ele trebuie imediat dezarmate și trimise la puncte de adunare special organizate, pentru investigații”. Sovieticii au omorât mii de polonezi a căror unică vină era devotamentul față de ideea de libertate și democrație. Cel mai notoriu exemplu este refuzul lor de a sprijini insurecția din Varșovia, petrecută în august. Ura istorică pe care rușii o aveau față de poporul polonez s-a manifestat, în 1944 - 1945, prin acte de cruzime comise împotriva ambelor sexe, fără deosebire.

Chiar în timp ce Armata Roșie se apropia de Vistula, *Frontul* Karelia pătrundea adânc în Finlanda, străpungând linia Mannerheim, pe care localnicii o apăraseră cu atâta hotărâre în 1940. Poporul finlandez a plătit scump pentru faptul de a-l fi sfidat pentru a doua oară pe Stalin: la 2 septembrie, guvernul de la Helsinki a semnat un armistițiu prin care ceda definitiv teritoriile din răsărit. Hitler a refuzat să evacueze peninsula Kurlanda din Letonia, în pofida faptului că generalii lui ceruseră ca forțele care apărau perimetrul respectiv să vină în ajutorul celor care apărau Germania.



Douăzeci și una de divizii, adică 149.000 de soldați și 42 de generali, au rămas sub asediu în Kurlanda până în mai 1945.

Când Operațiunea *Bagration* a ajuns la finalul triumfător, sovieticii pretindeau că omorâseră 400.000 de germani, distruseseră 2000 de tancuri și luaseră 158.000 de prizonieri. Învingătorii au fost șocați de înfățișarea fizică deplorabilă a multor germani capturați. Un soldat scria: „Arătau cu toții jalnic. Ca niște funcționari de bancă. Mulți poartă ochelari”. 68 La sfârșitul lui august 1944, sovieticii erau pe malurile Vistulei, la o zvârlitură de băț de Varșovia și la granița cu Prusia Orientală. Asediau Riga, iar la sud, ajunseseră la Dunăre. În două luni, înaintaseră 720 km. Un ofițer rus se minuna de nenumăratele tancuri distruse pe lângă care treceau el și oamenii lui în marșul către vest și pe care, cu multă fantezie, le asemena unor „cămile îngenuncheate” 69. În condițiile în care Armata

Roșie domina acum câmpul de bătălie, soldații ei găseau pentru prima dată prilejul de a savura plăcerile traiului și luptei pe teritoriul altor state. „O noapte dormi sub cerul liber, în următoarea te cufunzi într-o saltea de puf, ca un adevărat nobil”, le scria Ghenadi Petrov părinților din Ucraina. „O duc așa de bine, că nu mă mai plâng de nimic, afară de lipsa plăcilor cu muzică și a filmului pentru aparatul de fotografiat”. 70

În extremitatea stângă a liniei sovietice, la 20 august, două *fronturi* ucrainene au început să înainteze spre sud-estul Europei, obiectivele lor fiind de natură mai degrabă politică decât militară. Stalin, dornic să pună mâna pe cea mai mare parte a Balcanilor înaintea Aliaților occidentali, și-a trimis forțele mai întâi împotriva României, care a întors armele pe 23. Schimbarea taberei i-a costat scump pe români. Până la 25 octombrie, armata lor a pierdut alți 25.000 de oameni, după ce fusese mobilizată în ajutorul Armatei Roșii, în vederea alungării germanilor de pe teritoriul țării. La 5 septembrie, URSS declara război Bulgariei, care, oficial, nu lupta decât împotriva anglo-americanilor. Presați de copleșitoarea forță a trupelor sovietice, bulgarii s-au predat patru zile mai târziu. La Sofia a fost instalat un guvern comunist, ceea ce a dat posibilitatea Armatei Roșii să-și transfere trupele în Transilvania și Iugoslavia. Belgradul a căzut la 19 octombrie.

Doar o lovitură de stat pusă la cale de naziști la Budapesta pe 15 octombrie a împiedicat guvernul maghiar să cedeze în fața sovieticilor. La 30 decembrie, capitala Ungariei era sub asediu. Câștigurile teritoriale obținute de sovietici peste vară l-au obligat pe Hitler să admită că Balcanii nu mai puteau fi apărați. La sfârșitul lui octombrie, germanii au început să părăsească Grecia. Weichs, comandantul local, s-a preocupat ulterior mai ales de folosirea trupelor - 600.000 de oameni, proveniți din cadrele medicale inferioare și din rândurile personalului de serviciu - în Albania și Iugoslavia, ca să protejeze

flancul drept al Grupului de Armate Sud. Germanii se aflau într-o situație disperată pe întreg Frontul de Est. Triumful care se întrevedea în cazul sovieticilor a fost întârziat numai de greutatea întâmpinate în aprovizionarea cu carburant și în desfășurarea unor forțe uriașe în regiuni în care drumurile erau puține, iar căile ferate, distruse; trupele sovietice se opriseră ca să se reînarmeze și să se regroupeze. Generalii lui Hitler știau că, atunci când sovieticii vor decide să reia înaintarea, Wehrmachtul nu va putea decât să amâne inevitabilul.

Dacă marile războaie s-ar duce vreodată în mod rațional, atunci venise momentul ca Germania să se predea, așa cum o făcuse în 1918, înainte ca Patria să se transforme într-un câmp de bătălie. În 1944 însă, multe dintre cele mai frumoase orașe ale sale fuseseră devastate de ofensiva bombardierelor aliate, care acum atingea punctul culminant. Luftwaffe era distrusă, iar forțele armate duceau o lipsă acută de carburant, oameni, tancuri, vehicule și artilerie. Nu e deloc surprinzător că liderii naziști erau hotărâți să lupte mai departe, din moment ce nu se puteau aștepta decât la moarte din partea învingătorilor. E discutabil dacă Hitler mai păstra, în adâncul sufletului, vreo speranță de îndreptare a situației. Se angajase în schimb să ducă o politică a războiului total, perpetuu chiar. Cum de victorie nici nu mai putea fi vorba, în ultimele luni a părut mulțumit să patroneze un cataclism de dimensiuni titanice, pe măsura prăbușirii colosalelor lui ambiții.

Posteritatea este mai nedumerită de faptul că alți germani nu au reușit să accepte logica situației grele în care se găseau, să-i înlăture pe naziști de la putere și, renunțând la luptă, să salveze sute de mii de vieți. O astfel de inițiativă nu ar fi putut să aparțină decât generalilor. Conspirația din 20 iulie 1944, singura tentativă militară concertată de a decapita regimul nazist, a fost organizată cu o năucitoare incompetență și lipsă de convingere, implicând un număr de ofițeri relativ mic. S-a creat astfel

legenda rezistenței antinaziste, susținută și astăzi, al cărei scop principal era acela de a susține renașterea postbelică a respectului de sine al germanilor. Colonelul Claus von Stauffenberg ar fi reușit aproape sigur să-l omoare pe Hitler dacă ar fi rămas la cartierul general al Führerului ca să detoneze bomba, în loc să se grăbească să se întoarcă la Berlin. Mulți alți ofițeri au avut ocazia să facă asta cu prețul propriei vieți

Așa însă, un simț pervertit al datoriei i-a determinat pe mulți comandanți să urmeze până la capăt regimul nazist, spre eterna lor dezonoare. În anturajul lor, generalii germani luau adesea în răs caracterul și comportamentul gangsterilor și figurilor grotești instalate la conducerea țării. Supușenia lor față de Hitler rămânea însă, în linii mari, neschimbată. La o ședință din 27 ianuarie 1944, când el le-a cerut tuturor ofițerilor să susțină necondiționat național-socialismul, Manstein a strigat: „Așa va fi, mein Führer!” Ulterior, Manstein avea să susțină că voise să fie ironic, dar puțini l-au crezut. El și colegii lui și-au pus reputația de membri ai castei războinice, devotați până în pânzele albe îndeplinirii responsabilităților militare și jurământului față de Hitler, mai presus de interesele societății pe care pretindeau că o slujesc. Au ales explicit sau implicit să lupte și să moară ca slujitori ai celui de-al Treilea Reich, nu ca protectori ai națiunii lor, ale cărei interese nu puteau fi apărute în mod credibil decât încheind pace în orice condiții sau chiar o pace necondiționată. Iată ce scria ofițerul de tancuri Huber Meyer, din Waffen SS, revoltat de complotul din 20 iulie: „Este de neînțeles că niște militari au încercat o răsturnare a conducerii militare supreme în timp ce sunt ei înșiși angajați în lupta contra unui inamic care a cerut «capitulare necondiționată», fără a fi dispus să negocieze o încetare a focului sau chiar pacea”. 71 Mulți ofițeri ai Wehrmachtului, chiar și cei ostili nazismului, îi împărtășeau sentimentele.

Helmuth von Moltke, din Abwehr, explica susținerea

oferită în continuare lui Hitler de un număr suficient de germani, într-o scrisoare scrisă în engleză fostului său îndrumător de la Oxford și trimisă în secret de la Stockholm, în martie 1943: „Sunt foarte mulți oameni care au profitat de pe urma Reichului și care știu că le va suna ceasul odată cu prăbușirea Reichului. Această categorie nu cuprinde numai câteva sute de persoane, nu, e vorba de sute de mii. În plus, sunt și cei care i-au susținut pe naziști pentru a contrabalansa presiunea exercitată din afară și care nu mai știu acum pe unde să scoată cămașa; chiar și acolo unde văd răul făcut de naziști, susțin că răul acesta e un răspuns la răul făcut nouă înainte... Simt și cei care... spun: dacă pierdem războiul ăsta, vom fi devorați de dușmanii noștri și, de aceea, trebuie să înfruntăm totul alături de Hitler”. Moltke observa că soldații germani erau „mereu puși în situații în care singura lor variantă este lupta.

Mintea lor e la fel de ocupată cu inamicul, pe cât este mintea gospodinei cu treburile casnice”. De asemenea, el reproduce o remarcă făcută de Hitler lui Manstein: „Generalul german nu trebuie să se simtă niciodată în siguranță, altfel va dori să se odihnească; trebuie să fie întotdeauna conștient că are dușmani în față și în spate și că nu-i rămâne de făcut decât un singur lucru, să lupte”. 72 Analiza lui von Moltke a rămas valabilă până în 1945.

Soldații i-au abandonat pe civili în ghearele disperării. La Hamburg, bătrâna Mathilde Wolff-Monckeburg scria la 25 iunie 1944: „Nu mai râde nimeni, nimeni nu mai e fericit sau cu inima ușoară... Așteptăm cu toții ultimul act”. 73 Iar peste câteva săptămâni, adăuga: „De zile întregi nu avem apă; totul este făcut fărâme, spart și zdrențuit; de călătorit, nici nu se pune problema; nu poți să cumperi nimic; vegetezi, pur și simplu. Viața nu ar mai avea niciun rost dacă nu ar exista cărți și fințe omenești ia să care ții, pentru a căror soartă să-ți faci griji zi și noapte”. 74

Liderii militari ai Germaniei și-au atras disprețul

posterității cântându-le în strună ucigașilor care au condus țara și având totodată pretenția de a fi absolviți de complicitatea la crimele nazismului. Ca să te gândești la revoltă în ultima fază a luptei pentru supraviețuire națională aveai nevoie de un curaj de care puțini ofițeri germani erau animați. Ei știau foarte bine ce carnaj făcuseră în URSS și că nu se puteau aștepta la milă din partea sovieticilor. Această teamă privind iminenta răzbunare a rușilor a devenit motivația dominantă pentru milioane de soldați germani. Ea oferea o perversă și falsă justificare pentru refuzul generalilor de a se întoarce împotriva lui Hitler. Raționamentul lor nu avea noimă deoarece rezistența prelungită nu făcea decât să întârzie inevitabilul. Dar până și cei mai inteligenți se agățau de iluzia că Aliații occidentali îi vor salva din mâinile sovieticilor. Căpitanul Rolf-Helmut Schröder, ofițer de carieră, credea că, odată ce vor fi înfrânt Germania, americanii se vor întoarce împotriva Uniunii Sovietice: „Credeam că este imposibil ca americanii să accepte ocuparea Germaniei de către ruși”. 75

Războiul și-a păstrat încăpățânata, ucigașa și inutila sa inerție, în ultimele luni de înfruntări de pe teritoriul Europei, în timp ce unii soldați germani erau vizibil recunoscători să fie luați prizonieri, mulți se încăpățâneau să reziste, demonstrând o dorință de sacrificiu mult mai mare decât cea arătată în 1940 de francezii aflați într-o situație similară sau, ulterior, de trupele britanice. Factorul constrângere ar putea fi o explicație pentru ceea ce s-a întâmplat cu Wehrmachtul: în ultimele luni de conflict, dezertorii și cei acuzați de lașitate au fost împușcați cu miile. Între 1914 și 1918, împotriva unor membri ai armatei kaizerului se pronunțaseră 150 de condamnări la moarte, dintre acestea doar 48 fiind efectiv duse la îndeplinire. În schimb, între 1939 și 1945, s-au înregistrat oficial peste 15.000 de execuții ale unor militari, totalul real fiind semnificativ mai mare. Dincolo de amenințarea pedepsei cu moartea, realitățile imediate ale frontului -

prezența inamicului pe următorul câmp sau pe următoarea stradă - își impuneau propria logică. Deși aflat în plină agonie, cel de-al Treilea Reich s-a dovedit capabil să-i convingă pe mulți dintre cetățenii germani să împingă la extrem o încăpățănare inutilă.

După o lună de lupte în Normandia, armatele anglo-americeane ocupau deja un perimetru care se întindea pe 30 km în interiorul continentului, însă vremea neprielnică afecta operațiunile aeriene și parașutarea proviziilor. Fiecare mic progres impunea un efort uriaș și pierderi care îi alarmau de-a dreptul pe Aliați, în special pe britanici. Când, la sfârșitul lui iunie, Operațiunea *Epsom* nu s-a încheiat cu încercuirea orașului Caen - gândită inițial ca un obiectiv al Operațiunii *Overlord* - Montgomery a chemat în ajutor bombardierele. Acestea și-au făcut datoria și au distrus Caenul în seara zilei de 7 iulie, permițând astfel trupelor britanice și canadiene să pătrundă printre ruinele din nordul orașului. La 18 iulie a început Operațiunea *Goodwood*, care a beneficiat de sprijinul unei forțe blindate formidabile, în scopul ocupării localității Falaise. După două zile, Montgomery a pus capăt atacului, deoarece pierduse 4.000 de oameni și 500 de tancuri, adică o treime din numărul total de blindate trimis de britanici în Normandia. Tancurile Sherman au fost înlocuite relativ rapid, dar eșecul suferit le-a mai tăiat atacatorilor din avânt. „Eram cu nervii la pământ”, scria comandantul de tanc John Cropper despre moralul echipajului său la sfârșit de iulie. „Ritchie și Keith s-au luat la harță, despre muzică, cred. În câteva secunde, ajunseseră pur și simplu să zbiere unul la celălalt. A trebuit să fiu foarte ferm cu ei ca să-i despart... A trecut multă vreme până când unul dintre ei a scos un cuvânt”.

76

În paralel, pe flancul drept, generalul Omar Bradley și Armata I înaintau îngrozitor de încet prin pădurile Normandiei, condițiile dificile fiind înrăutățite suplimentar de faptul că germanii inundaseră terenurile joase.

Americanii au pierdut 40.000 de oameni în două săptămâni, înainte să ajungă pe teren uscat, în apropiere de Saint-Lô, de unde puteau să lanseze un asalt cu blindate. Operațiunea *Cobra* a fost precedată de un masiv atac cu bombardiere grele, care aproape că le-a distrus germanilor Divizia de Panzere Lehr. La 25 iulie, americanii au început să înainteze spre Coutances, întâmpinând doar o slabă rezistență; armata germană din Normandia se dezintegra. Forțele lui Bradley au pornit în viteză spre sudul Franței, forțându-i pe germani să se retragă. Avranches a căzut la 30 iulie, iar capturarea unui pod intact la Pontaubault a deschis calea spre Bretania, în vest, spre regiunea Loarei, în sud, spre Sena, la est, și către așa-numitul culoar Paris-Orleans. Patton, aflat la comanda proaspăt activatei Armate a III-a, a trimis un corp de armată într-un atac fulger către sud-est, spre Mayenne și Le Mans, unde a și ajuns după ce a parcurs 119 km într-o săptămână.

Deși ofițerii superiori germani admiteau acum că o retragere strategică era esențială, majoritatea au rezistat pe poziții. Hitler a insistat să fie lansat un nou contraatac, dezvăluit Aliaților de mesajele Ultra. În întunericul primelor ore ale zilei de 7 august, succesorul lui Rommel, von Kluge, a lansat o masivă contraofensivă menită să separe armatele americane I și a III-a în cursul nopții, panzerele au recucerit Mortain și au avansat 11 km. Lumina zilei însă a adus cu ea dezastrul. Bombardierele abate au distrus rapid 40 dintre cele 70 de tancuri germane. Vreme de încă patru zile, germanii s-au chinuit să-și revină, dar infanteria americană și-a apărat pozițiile, ajutată de un tir masiv de artilerie.

Pe frontul lui Montgomery, a continuat să se avanseze încet. La sfârșitul zilei de 7 august, Crerar și Armata a II-a canadiană au atacat la sud de Caen. Pe întuneric, tancurile lui au înaintat puțin, însă asaltul și-a pierdut din avânt imediat după ivirea zorilor. Misiunea a fost preluată de unități blindate canadiene și poloneze, dar

lipsa lor de experiență și un atac eșuat al bombardierelor, care a dus la distrugerea mai multor unități din avangardă, au pus din nou capăt operațiunilor. Lupte fără rezultat au continuat să aibă loc de-a lungul drumului spre Falaise până pe 10 august. Formațiunile lui Montgomery aveau de înfruntat grosul unităților germane de blindate care supraviețuiseră. Cu toate acestea, era dureros pentru ele să trebuiască să înainteze atât de încet, când, în vest, americanii goneau deja triumfători.

În condițiile în care forțele lui Patton se mișcau atât de repede, Bradley a întrezărit posibilitatea prinderii în capcană a 21 de formațiuni germane sau, mai precis, a rămășițelor acestora. Dacă Armata a III-a apuca spre nord, către Alençon, și canadienii reușeau să ajungă la Falaise, cele două forțe ar fi fost despărțite de numai 23 km. Montgomery a acceptat planul. Unul dintre corpurile de armată din subordinea lui Patton a pornit în viteză spre Alençon, întâmpinând o opoziție neglijabilă, a traversat orașul și, în seara zilei de 12 august, a ajuns la periferia localității Argentan. În acest moment, Bradley a venit cu una dintre cele mai controversate decizii din întreaga campanie, oprind complet înaintarea. Motivul invocat de el – evitarea riscului de coliziune cu unitățile canadiene – nu merită o analiză serioasă. Mai plauzibil și mai prudent, poate, ar fi să credem că Bradley a ezitat să plaseze forțe relativ slabe în calea tigrilor germani, care se retrăgeau răniți și furioși.

Canadienii continuau să lupte din răspuțeri, înfruntând în mod repetat atacurile violente lansate de ariergarda dușmană, care, adesea, lupta până la ultimul om. În cazul unora dintre încleștările care aveau loc între blindate, rata pierderilor era năucitoare. În dimineața zilei de 8 august de pildă, un „Firefly” cu tun de 76, 2 mm, din Regimentul Northamptonshire Yeomanry, a scos din luptă trei tancuri Tiger și un panzer Mk IV. O oră mai târziu însă, un singur Mk IV, plasat într-o râpă, a distrus șapte tancuri din același regiment, înainte să aibă și el parte de aceeași

soartă. Canadienii au ajuns la Falaise pe 16 august, la 22 de ore după ce trupele americane și franceze au lansat Operațiunea *Anvil*, debarcând în sudul Franței, unde au întâmpinat o modestă împotrivire. În aceeași zi, în vreme ce armata lui Patton se grăbea spre est, întâlnind puțini germani, dar o mulțime de francezi înnebuniți de fericire, Hitler autoriza retragerea strategică din Normandia.

În așa-numita pungă de la Falaise, 150.000 de germani au fost neîntrerupt bombardați de inamic, și de la sol, și din aer. „Fundul văii părea să fi prins viață”, scria un ofițer aliat, aflat în apropiere de Trun, „... oameni în marș, pe biciclete și alergând, coloane de vehicule trase de cai și cu motor, iar la răsăritul soarelui, au ieșit la lumină atâtea ținte... Era paradisul artileristului și toată lumea a profitat de el... Departe, în stânga noastră, era faimosul câmp pe care avea loc măcelul. Întreaga zi s-a auzit bubuitul Typhoonurilor și noi coloane de fum s-au ridicat, întunecând orizontul... imaginea completă, în miniatură, a unei armate puse pe fugă. Mai întâi o grupă de soldați în goană, ajunși din urmă de soldați pe biciclete, după care vine un antetren tras de niște cai în galop, cu toții fiind ajunși din urmă de un tanc Panther înțesat de oameni și gonind cu mult peste 50 km/h”. 77

În seara zilei de 19 august, trupele poloneze și americane au făcut joncțiunea la Chambois, închizând, chipurile, în felul acesta „culoarul Falaise”. În interiorul pungii, bombardierele aliate au distrus mii de vehicule. Vreme de încă două zile, soldații germani au reușit totuși să se strecoare în afara perimetrului. La Falaise, germanii au pierdut 10.000 de oameni, toți morți, și de cinci ori mai mulți au căzut prizonieri. „Conducătorul meu era cuprins de flăcări”, scria SS Panzergrenadier Herbert Walther. „Mie îmi trecuse un glonte prin braț. Am sărit pe o linie ferată și am luat-o la fugă”. Lovit din nou, în picior, a reușit să mai alerge încă o sută de metri înainte „să fiu lovit în ceafa cu un ciocan mare – un glonte intrase sub ureche și ieșise prin obraz. Mă înecam cu propriul sânge. Erau acolo doi

americani care se uitau la mine și doi soldați francezi care voiau să mă lichideze". 78 Un număr extraordinar de mare de soldați germani au reușit totuși să scape. A devenit un clișeu al istoriografiei acestui război să se spună că armatele germane din Franța au fost nimicite, însă afirmația aceasta nu este pe de-a-ntregul adevărată. Germanii au pierdut în jur de 240.000 de oameni în această campanie, iar 40 de divizii au fost distruse. Cu toate acestea, o realizare nu mai puțin remarcabilă este că alți 240.000 de soldați și 25.000 de vehicule au reușit să traverseze Sena între 19 și 31 august și să se îndrepte către est.

Pe malul fluviului care curge mai jos de Rouen, un șir de blindate și vehicule germane, lung de opt kilometri, a rămas locului, și aproape neatins, vreme de o zi și o noapte, timp în care geniștii s-au trudit să repare un pod de cale ferată avariat, singurul punct prin care se putea trece. Ploaia puternică i-a ținut pe Aliați departe de pod până ce acesta a fost reparat. Focul sporadic de artilerie a făcut câteva victime, însă mii de oameni și vehicule s-au pus curând în mișcare spre Germania. La Elbeuf, alții au trecut fluviul pe un feribot improvizat din două barje de către o unitate navală. Dacă acestea erau doar rămășițele unei armate, în săptămânile care au urmat, ele s-au dovedit inestimabile pentru Hitler, pe scheletul lor încropindu-se apărarea vestică a Reichului. Ofițerul de panzere Herbert Rink scria: „Eram în stare de șoc și epuizați Odată ajunși în spatele Zidului de Vest, ne-am putut alătura și noi tuturor unităților germane înfrânte, decimate, tuturor celor care izbutiseră să supraviețuieră bătăliei înfricoșătoare, zdrobitoare purtate pe toți cei 600 km străbătuți în retragere... Noi, cei care scăpaserăm, epuizați și împrăștiți, din infernul de la Caen, trecuserăm prin spărtura din punga de la Falaise și înfăptuiserăm retragerea exasperantă prin Franța și Belgia împânzită de partizani, ne adunaserăm forțele și ne recăpătaserăm încrederea". 79 Dacă această ultimă afirmație este o

exagerare, rămâne de necontestat faptul că von Rundstedt, care a venit la comanda trupelor din vest după sinuciderea lui von Kluge, a reușit să stabilească și să apere un nou front.

Germanii au abandonat Parisul fără luptă. Divizia blindată a Francezilor Liberi, condusă de generalul Leclerc, a intrat în capitală la 25 august, unde i-a găsit pe cei din Rezistență deja stăpâni pe situație, o legendă care a constituit scânteia renașterii respectului de sine al națiunii franceze. Armatele aliate au pornit într-o urmărire spectaculoasă care le-a dus spre estul Belgiei și spre eliberarea capitalei Bruxelles. La 1 septembrie, Eisenhower a preluat comanda operațională a forțelor anglo-americane, încredințându-i lui Montgomery conducerea Grupului de Armate 21 anglo-canadian și, drept cadou, înaintarea la gradul de feldmaresal. Aliații occidentali erau convinși că victoria din Normandia împinsese Germania pe marginea prăpastiei. Franța fusese în bună măsură eliberată, cu prețul a numai 40.000 de morți. La începutul lui septembrie 1944, se anticipa o victorie finală până la sfârșitul anului, în realitate, speranțele Aliaților s-au materializat mult mai greu, dar „restul războiului a fost doar un epilog prelungit”, după cum scria Geyr von Schweppenburg, comandantul Grupului de Panzere Vest80.

Capitolul 22

Japonia sfidează soarta

Războiul reprezintă o colosală risipă, bună parte din efortul depus de taberele rivale dovedindu-se zadarnic, iar prețul calculându-se în vieți omenști. Istoricilor nu le este deloc greu să identifice nu doar bătălii anume, ci întregi campanii care s-au dus degeaba, rezultatul fiind deja hotărât în urma unor evenimente petrecute în altă parte. Foarte mult din efortul depus și din sacrificiile umane contribuie foarte puțin la victoria finală. Dar când se alcătuiesc și se desfășoară forțe uriase, este aproape inevitabil ca ele să fie și folosite. Câtă vreme inamicul

refuză să se recunoască înfrânt, se consideră de netolerat ca armatele să nu facă nimic, iar bombele, să stea în depozite. În cursul anului 1944, Marina SUA a ajuns să domine categoric regiunea Pacificului. Blocada făcea inevitabilă prăbușirea unui inamic complet dependent de importul de carburant și materii prime. Submarinele americane au reușit să stranguleze comerțul Japoniei, așa cum nu reușiseră submarinele germane în cazul Marii Britanii. Rareori s-a pomenit în istorie ca o forță atât de mică - 16.000 de oameni, 1, 6% din totalul efectivelor marinei, în condițiile în care nu fuseseră desfășurate niciodată mai mult de 50 de nave - să obțină rezultate atât de însemnate. Submarinele americane au produs 55% din pierderile navale suferite de Japonia în cursul războiului: 1 300 de vase, cu o capacitate combinată de peste șase milioane de tone. Forța lor distructivă a atins punctul culminant în octombrie 1944, când au reușit să scufunde nave cu o capacitate totală de 322 265 de tone. Ulterior, pierderile Japoniei s-au diminuat, dar numai fiindcă nu prea mai rămăseseră nave de scufundat. Importurile țării au scăzut și ele cu 40%.

Este cu totul excepțional faptul că națiunea lui Hirohito s-a angajat în acest conflict cunoscând foarte bine importanța și vulnerabilitatea flotei sale comerciale, dar fără să se preocupe în mod serios de protecția convoaielor. Regimul de la Tokio a construit pentru Flota Combinată nave de război uriașe, dar un număr total inadecvat de vase de escortă. Tehnicile de luptă antisubmarin erau cu mult în urma celor din alte țări beligerante. În privința radarelor și a capacităților de luptă antisubmarin aeropurtate, înzestrarea japonezilor era atât de slabă, încât submarinele americane operau adesea la suprafață și în plină zi. Dacă Germania pierduse 781 de submarine, iar Japonia, 128, Marina Imperială japoneză nu reușise să scufunde mai mult de 41 de submarine americane, alte șase căzând victimă unor accidente. Echipajele submarinelor americane au suferit pierderi comparabile cu

cele ale echipajelor de pe avioane - cam un om din patru - însă rezultatele lor au fost atât de importante, încât prețul plătit a fost unul mic. Investițiile de resurse industriale în construcția de submarine au fost neînsemnate în comparație cu cele făcute în producția de B-29 Superfortress, care s-au alăturat târziu asaltului aliat, iar contribuția submersibilelor la victorie a fost cu mult mai mare.

Soldații japonezi de pe insulele din Pacific s-au trezit izolați de restul lumii, incapabili să se deplaseze și lipsiți de hrană. Un soldat de pe insula Bougainville scria la 14 septembrie 1944: „Vechile prietenii se strică atunci când oamenii nu au de mâncare. Fiecare încearcă să-și potolească foamea. E mult mai înfricoșător decât să dai piept cu inamicul. Chiar în rândurile noastre, se poartă un război necruțător. Poate oare tăria spirituală să degenereze în așa ceva?”¹ Dominația aeriană și navală a Statelor Unite îi răpea Japoniei orice posibilitate de a lansa un contraatac strategic eficace. Soldații, marinarii și aviatorii ei aveau încă nenumărate posibilități de a muri cu vitejie, de a-i pricinui dușmanului suferință și moarte și de a-i asupra pe supușii imperiului. Dar soarta națiunii era pecetluită.

Rațional vorbind, Aliații nu aveau nevoie să lanseze operațiuni terestre de amploare în Asia de Sud-Est - și, la o adică, nici în Filipine. Dacă se mulțumeau să mențină blocada navală și bombardamentele aeriene, în cele din urmă, japonezii aveau să rămână fără hrană, iar mașinăria lor de război, fără carburantul necesar, fără forță combativă. Dată fiind însă natura războiului, a democrațiilor și geopoliticii globale, „în cele din urmă” era un termen prea îndelungat. În primăvara lui 1944, se considera de la sine înțeles faptul că forțele aliate trebuiau să-i atace pe japonezi ori de câte ori se ivea prilejul. Britanicii îi înfruntaseră vreme de doi ani la frontiera de nord-est a Indiei, fără vreun succes semnificativ. Acum însă, în sfârșit aveau la dispoziție resursele necesare

organizării unei ofensive în condiții de netă superioritate, inclusiv un număr mare de avioane de transport americane.

Churchill s-a opus unei operațiuni terestre de recucerire a Birmaniei. Generalul Joe „Acreală” Stilwell i se plânga lui Marshall în iunie 1944 că „[britanicii] pur și simplu nu vor să lupte în Birmania și nici să redeschidă comunicațiile cu China”. Adevărat. „India nu este în prezent o bază corespunzătoare pentru lansarea unor operațiuni de amploare”, se afirma într-un raport anglo-american din primăvara lui 1944. „Sistemul ei de transport este deja suprasolicitat, situația politică, nesatisfăcătoare, iar poziția economică, precară”. 2 Australia, se mai afirma în acest raport, oferea dotări mult mai convenabile. Soldații Imperiului Britanic fuseseră în mod repetat bătuți în luptele din junglă. Churchill prefera o debarcare în sudul Birmaniei, mai jos de Rangoon sau, și mai bine, în capătul insulei Sumatra, de unde să se poată recuceri Malaya. Washingtonul, pe de altă parte, refuza să furnizeze nave de asalt doar ca să le permită britanicilor să își reia în stăpânire imperiul asiatic, așa cum considerau Roosevelt și șefii lui de stat-major. Americanii nu-și mai băteau capul să menajeze sensibilitățile prim-ministrului britanic și și-au exprimat clar hotărârea de a dirija ei înșiși desfășurarea ostilităților în Orient. Un reprezentant american aflat în vizită la Londra a spus foarte limpede că „acum e rândul nostru să fim la minge în Asia” 3. Americanii cereau imperios un atac pe uscat împotriva nordului Birmaniei, care să redeschidă drumul ce lega India de China lui Chiang Kai-shek.

Chiang refuza să sprijine cu trupe acest obiectiv atâta vreme cât britanicii nu începeau să avanseze dinspre Assam. Marea Britanie a acceptat fără prea mare bucurie dorințele americanilor, deși atât Churchill, cât și comandantul britanic local, generalul-locotenent William Slim, recunoșteau că, indiferent dacă pierdeau sau câștigau, operațiunile Armatei a XIV-a ar fi contribuit

nesemnificativ la înfrângerea Japoniei în comparație cu campania SUA din Pacific. Planul inițial pentru anul 1944 prevedea ca două dintre diviziile lui Slim să lanseze o nouă ofensivă împotriva regiunii de coastă Arakan; două divizii indiene urmau să sondeze terenul, pătrunzând în nordul Birmaniei dinspre Assam, iar Stilwell, să desfășoare un atac-fulger dinspre China spre sud, cu scopul de a reocupa Myitkyina și de a redeschide „Drumul Birmaniei”. Această din urmă operațiune avea să beneficieze de sprijinul a șase brigăzi *chindii*, transportate pe calea aerului în nordul Birmaniei, în spatele liniilor japoneze, fiind ulterior aprovizionate de aviația americană.

Dar chiar când Aliții începeau să-și concentreze forțele, inamicul le-a zădărnicit planurile: două divizii japoneze au atacat în regiunea Arakan cu scopul de a imobiliza trupele britanice, urmând apoi să lanseze o ofensivă majoră înspre Assam, al cărei obiectiv principal era Imphal. Operațiunea era extrem de ambițioasă, în condițiile în care trupele britanice și indiene erau prezente în număr foarte mare. Lipsiți de superioritate aeriană și având la dispoziție puține tancuri și tunuri, era o nebunie din partea japonezilor să-și trimită infanteria la sute de kilometri distanță, pe un teren îngrozitor, ca să atace pozițiile lui Slim. Ofensiva inamicului a oferit însă soldaților britanici un prilej unic: să lupte pe teren propriu și cu o puternică susținere din partea artileriei, blindatelor și forțelor aeriene.

Atacul împotriva regiunii Arakan a fost zdrobit atât de repede și de temeinic, încât Slim a putut să-și trimită pe calea aerului o parte din efective în nord-est, în sprijinul apărării localităților Imphal și Kohima, două noduri rutiere importante, aflate la 160 km unul de celălalt. Bătăliile care s-au dat acolo în primăvara lui 1944 au fost cele mai grele din războiul dus de Marea Britanie pe frontul asiatic. Condițiile climaterice din Assam și Birmania erau la fel de neprielnice precum cele din Pacific, aici existând însă și pericolul suplimentar al terenului muntos – chiar înainte ca

oamenii să lupte efectiv, simpla deplasare pe terenul povârnit le solicita forțele la maximum. „Chinurile fizice pe care trebuie să le înduri sunt greu de înțeles”, spunea locotenentul Sam Homor, ofițer de comunicații în Batalionul I al Regimentului Royal Norfolk.

Căldura, umiditatea, altitudinea și înclinația terenului se combină, scoțând untul până și din cei mai rezistenți încerci, parcă în zadar, să tragi aer în piept, îți târăști picioarele la deal până ce le simți puternice ca niște bețe de chibrit, îți ștergi de la ochi transpirația sărată. Apoi îți simți inima bătând atât de violent, încât te aștepti să-ți explodeze pieptul... în sfârșit, când, după toate semnele, ar fi trebuit să fi murit deja de inimă, ajungi într-un punct care îți pare a fi vârful dealului, dar îți dai seama că e doar o falsă culme... Uiți și de japonezi, uiți și de timp, uiți de foame și de sete.

Nu te mai gândești decât la următoarea oprire.⁴

Gornistul Bert May spunea despre Kohima că „era o gură de iad puturoasă. Toată vegetația de la sol era moartă... Lipitorile ajungeau în orice parte expusă a corpului. Atunci luai o țigaretă aprinsă, o puneai pe coada lipitorii și «poc», se desprindea” ⁵. Vreme de câteva săptămâni de la declanșarea atacului japonez pe 7 martie, sorții bătăliei au părut să fie în cumpănă. Japonezii au încercuit pozițiile lui Slim. La Dimapur, marele depozit de provizii de dincolo de Kohima, s-a stârnit panică. Locotenentul Trevor Highett avea să spună mai târziu: „Puține lucruri pe lume sunt mai neplăcute decât o bază cuprinsă de panică. Era plină de oameni care nu se așteptaseră să fie nevoiți vreodată să lupte și care abia așteptau s-o șteargă. «Luați ce doriți», spuneau ei. «Doar dați-ne o semnătură dacă aveți timp.»” ⁶ Apoi, infanteriștii au pornit fără tragere de inimă spre locul desfășurării luptei. În fiecare zi aveau loc atacuri în valuri ale japonezilor și ciocniri violente și la mică distanță între cele două tabere, purtate cu arme de calibru mic și grenade.

Terenul de tenis al fostului comisar districtual s-a

transformat în scena luptei pentru Kohima, pozițiile ocupate de infanteriștii din Regimentul Royal West Kent și cele ocupate de inamic fiind despărțite de numai câțiva metri. „Am tras în ei pe terenul de tenis, am aruncat în ei cu grenade pe terenul de tenis”, spunea comandantul de companie John Winstanley. „Am rezistat, fiindcă aveam permanent contact prin radio cu tunurile, iar japonezii nu au știut cum să ne ia pe nepregătite. Când se grupau, ne strigau în engleză «renunțați»... Astfel reușeai să stabilești cu exactitate momentul în care să ceri foc de artilerie... Nu acționau deloc inteligent, făceau mereu aceeași prostie. Mai dăduserăm lupte cu japonezii în Arakan, când ei îi omorâseră cu baioneta pe răniți și prizonieri... Renunțaseră la orice drept de a mai fi numiți oameni, iar noi îi consideram niște paraziți care trebuie exterminați. Asta era important – noi suntem pașnici de felul nostru, dar când ne înfuriem, luptăm foarte bine”. 7

Câmpul de bătălie a fost curând transformat într-un pustiu înnegrit, golit de vegetație, plin de cratere și tranșee, ornamentat cu parașutele colorate cu care fusese aprovizionată garnizoana. În aer plutea duhoarea morții și a cărnii în descompunere. „Eram atacați noapte de noapte”, spunea maiorul Frankie Boshell, comandant de companie din Regimentul Royal Berkshire, care ajutase Regimentul Royal West Kent. „În a doua noapte, au început pe la 19, iar ultimul atac a venit pe la 4 dimineața. Atacau în valuri, ca la partidele de tir cu porumbei. În majoritatea cazurilor, reușeau să ocupe o parte dintre pozițiile batalionului nostru, așa că trebuia să organizăm contraatacuri”. 8 Compania lui Boshell a pierdut la Kohima jumătate dintre cei 120 de soldați, alte unități înregistrând pierderi comparabile. Sergentul Ben McCrae scria: „Te ajungea epuizarea nervoasă. Te-ai fi așezat pe jos și ai fi plâns pe rupte. Erai ud, ți-era foame și frig, te întrebai «când o să scap oare de-aici?». Dar nu scăpai, n-aveai cum”. 9 Folosindu-și grenadele, sergentul Beri Fitt a aruncat în aer trei buncăre, după care s-a trezit față în față

cu un japonez și cu mitraliera Bren descărcată. „Când ajungi să lupți corp la corp, îți dai seama că unul dintre voi vă muri... Te apropii și speri că nu vei fi tu acela... L-am trosnit peste față cu mitraliera... înainte să atingă pământul, îl și apucasem de beregată... Am reușit să îi scot baioneta de la armă și cu ea l-am terminat”. 10

În focul luptei, linia de demarcație dintre curajul care-i inspiră pe oameni și fanfaronada care atrage disprețul lor este foarte subțire. Soldații din Batalionul I Norfolk nu știau prea bine în ce categorie să-l încadreze pe afectatul lor colonel, Robert Scott. În toiul măcelului, Scott le-a spus înfierbântat infanteriștilor lui: „Haideți, băieți, nu trebuie să vă fie teamă, sunteți mai buni decât ticăloșii ăia mici și galbeni” 11 Când o schijă i-a șters vârful capului, colonelul a scuturat pumnul în direcția liniilor inamice și a strigat: „Cel mai solid flăcău din toată poziția asta nenorocită, și nu reușiți să-l nimeriți! Dacă ați fi în batalionul meu, v-aș lua recompensa pentru îndemănare!” Căpitanul Michael Fulton i-a spus unui coleg ofițer: „Bun, Sam, se cade să merg să-mi câștig Crucea Militară”. 12 Fulton s-a năpustit înainte și, după doar câteva secunde, a fost împușcat în cap. La Kohima, Batalionul I Norfolk a pierdut 11 ofițeri și 79 de militari de alte grade, 13 ofițeri și 150 de militari de alte grade fiind răniți.

„Japonezii au murit aproape toți, fără să încerce să fugă”, scria un comandant britanic de companie din Regimentul de Grăniceri după o noapte de lupte desfășurate mai la sud, pe câmpia Imphal. „Unul ardea însă în câmp deschis, iar brațele și picioarele lui galbene erau înnegrite și străluceau ca ale unui negru fantomatic; altul, care ieșise să lupte, era mort și întins pe jos, cu o baionetă, ca o uriașă săgeată, încă înfiptă în piept; alți trei, deja răniți, fugeau să se adăpostească într-un desiș înalt de bambus, lat de vreo treizeci de metri”. 13 Unii soldați considerau că lupta le depășea puterea de a suporta: „În ziua aceea, am văzut pentru prima oară doi oameni cedând”, scria același ofițer despre o altă ciocnire

sălbatică. „Unul, un caporal de 1, 80 m, care și-a petrecut după-amiaza ghemuit într-un șanț, celălalt, un înlocuitor care, în toiul nopții, când nu se întâmpla nimic, a rupt-o din senin la fugă - și a fugit până ce l-a oprit cineva cu o baionetă”.

Copleșitoarea forță combinată a artileriei, blindatelor și avioanelor a redus treptat numărul atacatorilor. Un tanc Lee-Grant a coborât în viteză terasele abrupte, înnegrite de bombardamente spre terenul de tenis de la Kohima, trăgând de la mică distanță în adăposturile japoneze. Generalul Renya Mutaguchi, comandantul local, își lansase ofensiva cu o slabă susținere logistică, iar aviația britanică îi bombarda zilnic liniile de comunicație. Cinând, asediatorii au început să flămânzească. La 31 mai, fără autorizație, comandantul din Kohima a ordonat o retragere generală, care s-a transformat în debandadă. La 18 iulie, Mutaguchi s-a plecat și el în fața inevitabilului - rămășițele forțelor japoneze care asediaseră localitatea Imphal au pornit într-un marș ezitant spre râul Chindwin, suferind de foame și hărțuite la fiecare cotitură a potecilor de munte de avioanele și trupele inamice aflate pe urmele lor.

Un soldat japonez scria în culmea exasperării: „În ploaie, fără să avem unde ne așeza, am ațipit în picioare. De jur-împrejur zăceau trupurile camarazilor care se străduiseră să urce înaintea noastră, udate de ploaie, răspândind duhoare de putreziciune. Chiar și sprijiniți în toiege, tot cădeam întruna printre cadavre, împiedicându-ne de pietre și rădăcini de copac dezgolite de ploaie și încercând, epuizați, să mai facem un pas, apoi încă unul”. 14 Luptele de la Imphal și Kohima s-au încheiat cu cea mai grea înfrângere suferită vreodată de armata japoneză: dintre cei 85.000 de soldați, 53.000 au fost omorâți sau răniți. Dintre cei 30.000 de morți, au căzut pradă bolilor și malnutriției aproape tot atâția câți au fost omorâți direct de inamic. Forțele lui Mutaguchi au pierdut toate tancurile, tunurile și animalele de povară, care erau de neînlocuit. Pe niciun alt câmp de bătlie din Pacific nu au

suferit soldații lui Hirohito atât de mult.

După aproape trei ani de înfrângeri în Orient, moralul învingătorilor renăscuse. Deși în 1945 îi aștepta o altă campanie dificilă, aceea de recucerire a Birmaniei, la capătul unei interminabile linii de aprovizionare, Slim știa că dăduse o lovitură de moarte armatei japoneze din Asia de Sud-Est, depunându-și candidatura pentru statutul de cel mai abil, dar și cel mai iubit comandant britanic. Cât despre inamic, Mutaguchi nu se așteptase niciodată să cucerească India, însă trăgea nădejde ca spectacolul „Armatei Naționale a Indiei” atacându-i pe britanici să stârnească o revoltă generală împotriva regimului colonial. ANI nu a reușit însă decât să se discrediteze. Victoria din Assam și intrarea trupelor lui Slim în

Birmania au restabilit temporar autoritatea britanicilor în India. În pofida faptului că dorința indienilor de a dobândi independența a rămas neclintită, grevele și violențele de stradă s-au rărit.

Bătăliile cele mai importante ale anului 1944 au avut loc mult mai la est. În vara aceea, suplimentarea masivă a resurselor din teatrul de operațiuni din Pacific, în special la capitolul nave de război și avioane, a permis SUA să închidă cercul în jurul Japoniei. Deși mureau încă oameni și se mai scufundau nave, dominația forțelor americane a schimbat caracterul conflictului. Subofiterul de marină Roger Bond, de pe portavionul *Saratoga*, spunea: „Dacă te aventuram în Pacific după... ianuarie 1944, aveai o cu totul altă experiență și un alt punct de vedere față de cei de dinainte... Eu nu am fost atunci când pierdeam, când eram alungați de acolo”. 15 Japonezii încă luptau cu îndârjire, dar pretutindeni se vedeau siliți să se retragă.

Pe insula Bougainville, ca pe multe altele, trupele lui Hirohito au plătit prețul lansării unor atacuri de infanterie nebunești și inutile, împotriva unor forțe defensive bine înarmate. Iată ce scria un american în martie 1944: „Morții dușmanului erau adunați în grămezi de trupuri mutilate, în majoritatea cazurilor atât de dezmembrate, încât o

numărare a lor era imposibilă. Ici și colo se zăreau un picior, un braț sau o mână azvârlită de o explozie... La un moment dat, corpurile japonezilor ajunseseră să formeze o scară umană peste sârma ghimpată. Cinci morți se adunaseră unul peste celălalt, după ce fiecare se apropiase și încercase să se folosească de predecesor ca de o baricadă, căzând apoi peste el, ucis. Ceva mai departe de acest perimetru, unde un pârâiaș șerpuia paralel cu el, japonezii omorâți de explozia a mii de proiectile de mortier zăceau cu capetele ascunse, ca niște struți, sub cel mai mic lucru care îi putea proteja". 16

În 1944, SUA ajunseseră să producă atâtea nave și avioane, încât se simțeau capabile să trimită în Pacific o forță uriașă. Doctrina intitulată „întâi Germania” a fost sistematic compromisă de faptul că opinia publică americană era mai pornită împotriva japonezilor decât împotriva germanilor și de hotărârea Marinei SUA de a obține victoria în Asia, o atitudine riscantă câtă vreme soarta bătăliei duse de sovietici atârna încă în cumpănă. Acum însă, era limpede că armatele lui Stalin vor ieși învingătoare și că Wehrmachtul era copleșit. Forțele de care dispunea Eisenhower în Europa erau relativ numeroase, însă nici pe departe atât de numeroase pe cât ar fi trebuit să fie dacă ar fi fost obligate să înfrunte singure armatele lui Hitler. Chiar dotate din plin cu tancuri, tunuri, vehicule terestre și aparate de zbor, trupele anglo-americane au fost permanent deficitare la capitolul infanterie. În plus, campaniile din Pacific au solicitat resursele globale de transport ale Aliatilor disproporționat de mult în comparație cu dimensiunile forțelor combative desfășurate în zonă, iar asta din pricina distanțelor care trebuiau acoperite.

Viața în teatrul de operațiuni din Pacific era mult diferită de cea din Europa, în primul rând din cauza izolării geografice. Pilotul Sam Hynes din Marina SUA scria următoarele: „Aici, altceva decât război nu exista; nici urmă de istorie, niciun monument din trecut, niciun oraș

de care să-ți amintești din cărți. Nimic nu-i amintea soldatului de cealaltă viață a lui; nu tu oraș, nu tu bar, nu tu vreun loc în care să mergi ori chiar să dezertezi”. 17 Oamenii, obligați să trăiască luni de zile sub cerul liber și în condiții de climă tropicală, sufereau întruna de boli și probleme ale pielii, chiar înainte ca atacurile inamice să ceară un tribut mai sângeros. Pușcașul marin Frazer West descrie un neajuns caracteristic vieții pe insula Bougainville: „Nu dizenteria... ci diareea de la ploaia rea – de la apa rea... poți să faci foarte repede diaree... Fără îndoială că și stresul juca un rol. Pe vremea aceea nici nu știam ce înseamnă stresul, dar am aflat”. 18

Operațiunile cu mijloace amfibii ajunseseră ceva obișnuit, dar rămâneau periculoase și pline de obstacole. Iată ce scria un soldat american: „Chiar și în cele mai bune condiții, faza de descărcare a unei operațiuni de debarcare este o corvoadă enervantă. Cu valuri înalte care izbesc întruna o fâșie îngustă de vegetație tropicală, cu un termen reprezentat de orele de lumină și sub soarele dogoritor de noiembrie din sudul Pacificului, treaba respectivă devenea un coșmar epuizant. Echipetele se zbăteau cu ultimele puteri să scoată din bărci muniția, benzina, echipamentele, vehiculele, rațiile și apa și să le transporte mai sus de cota maximă a apei. Comandanții de pe țărm se agitau să găsească un petic de teren uscat, dar plaja era toată o mlaștină. Constructorii și geniștii își storceau creierii și trupurile într-un efort disperat de a construi un drum oarecare până pe o înălțime pe care să poată fi parcate vehiculele, depozitată benzina și aranjată muniția. Pe mii de metri nu se vedea însă nici urmă de teren înalt – doar ici și colo câteva insulițe de pământ semiinundat, înconjurată de noroi puturos și lipicios. Iar oră de oră, bărcile noastre ajungeau vuind la mal, pline ochi cu provizii”. 19

Cea mai însemnată operațiune a anului 1944 a fost cucerirea Insulelor Mariane, un punct-cheie al cercului interior al defensivei japoneze. Când Infanteria Marină a

Statelor Unite a început asaltul împotriva insulelor Saipan, Tinian și Guam, Flota Combinată a Japoniei a ridicat ancora pentru a-i întâmpina pe invadatori, declanșând cea mai mare bătălie de portavioane din întregul război. „Soarta imperiului atârână de această bătălie”, declara amiralul Soemu Toyoda la 13 iunie, în vreme ce navele lui, aflate sub comanda amiralului Jizaburo Ozawa, se grăbeau să le intercepteze pe cele ale lui Spruance. Mesajele Ultra îi trădaseră însă din nou planurile. Japonezii speraseră să folosească submarinele și aeronavele de la bazele terestre pentru a slăbi semnificativ forțele americanilor înainte să se producă ciocnirea propriu-zisă. În schimb, 17 dintre cele 25 de submarine ale lui Toyoda au fost scufundate, iar aerodromurile de pe Guam și Tinian au fost distruse de bombardierele americane.

Ambele tabere au desfășurat forțe impresionante, însă pe mare și în aer, raportul de forțe dintre americani și japonezi era de aproape doi la unu: 956 de avioane americane față de numai 473 japoneze și 15 portavioane americane față de 9 japoneze – în total, de cinci ori efectivele utilizate de Marina SUA la Midway. Ozawa a crezut că norocul e de partea lui când a localizat navele lui Spruance și a lansat primele atacuri ariene, pe 19 iunie, la ora 8.30. Navele lui au fost însă detectate repede de radarul americanilor, iar informațiile, transmise la fel de repede amiralului Marc Mitscher: „Nave inamice mari la 265 grade, 125 de mile la 24.000”. 20 Șeful lui de stat-major, căpitanul Arleigh Burke, avea să spună mai târziu: „Era exact ce așteptam, așa că am lansat toate avioanele de vânătoare, tot ce producea explozii”.

Ceea ce a urmat a intrat în istorie drept „marea vânătoare de curcani din Mariane”: din cele 373 de avioane trimise de Ozawa, doar 130 s-au mai întors, fără a fi pricinuit flotei americane vreo pagubă mai serioasă. Alte 50 de aparate japoneze au fost doborâte deasupra insulei Guam. „[Japonezii] erau pur și simplu distruși”, spunea Burke. „Era evident din conversațiile lor radio”. În camera

de operațiuni a portavionului, transmisiunile inamicului erau urmărite permanent. Când, în cele din urmă, nefericitul controlor japonez de zbor a cerut comandantului permisiunea de a reveni la flotă, un ofițer american, care trăgea cu urechea la conversația lor, a sugerat: „Hai să-l doborâm”. La care Burke i-a răspuns cu condescendență: „Nu, pe omul acesta nu avem voie să-l doborâm. Astăzi, el a făcut mai mult bine Statelor Unite decât oricare dintre noi. Așa că lasă-l să se întoarcă acasă”. Submarinele americane au torpilat nava-amiral a lui Ozawa, un portavion nou-nouț, numit *Taiho*, dar și pe veteranul *Shōkaku*. Aceste succese i-au costat pe americani doar 29 de avioane. Restul navelor lui Toyoda au făcut cale întoarsă.

În cursul nopții, Forța Operațională 58, comandată de Mitscher, a pornit în viteză pe urmele navelor japoneze în retragere, iar în după-amiaza următoare, avioanele americane de recunoaștere localizau escadra lui Ozawa. Mitscher și-a asumat un risc enorm lansând atacuri la limita autonomiei de zbor, deoarece știa foarte bine că cele 216 avioane de vânătoare vor trebui recuperate pe întuneric. Atât de mari erau resursele americanilor și miza bătăliei, încât componenta aeriană era considerată sacrificabilă. Printre piloții triumfători care i-au găsit pe japonezi se număra și Don Lewis.

Portavionul de sub noi era uriaș, enorm, aproape incredibil de mare. Am avut un moment de reală bucurie. Visasem adesea la așa ceva. Apoi m-am îngrozit de mine însumi. Ce mai loc în care să te afli. Sigur eram nebun... Pe fiecare latură a portavionului se vedea o mulțime de puncte roșii care pâlpâiau... Se întorsese greoi spre babord. Apoi s-a oprit. Cine își putea dori mai mult? Am tras de declanșator, am simțit bomba desprinzându-se, am început ieșirea din picaj. Îmi lăcrimau ochii, mă dureau urechile, iar altimetrul indica 450 de metri. Cerul era o masă de norișori negri și albi, iar în mijlocul lor, avioanele deja lovite ardeau și se prăbușeau în apa de dedesubt.

Ciudat cum poți să fii fascinat chiar și în mijlocul unor orori.²¹

Această incursiune a dus la scufundarea unui alt portavion, *Hiyu*, și la avarierea altor două. Japonezii au rămas cu 35 de avioane, după ce distruseseră numai 20 de aparate inamice. Alte 80 de avioane ale lui Mitscher s-au prăbușit în ocean când au rămas fără combustibil sau încercând să aterizeze pe întuneric, însă majoritatea echipajelor au fost recuperate. Dacă fabricile americane puteau să înlocuiască cu ușurință aparatele pierdute, cele japoneze nu erau capabile să reînarmeze forțele lui Ozawa. Spruance și-a atras critici pentru faptul că a abandonat lupta în acel moment, renunțând, chipurile, la șansa de a distruge complet flota japoneză. El îi dăduse însă o lovitură grea și ireparabilă, nu era nevoie să-și pună în pericol navele și poate chiar întreaga operațiune în ape ostile. În Bătălia din Marea Filipinelor, Spruance a dovedit o înțelepciune și o discreție de care omologul și rivalul său, „Bul T Halsey, rareori era în stare. Această acțiune a confirmat că atât aptitudinile de luptă, cât și forța navală a SUA le întreceau cu mult pe cele ale dușmanului. Până la finalul războiului, piloții japonezi au continuat să se arate tot mai neîndemânatici și, pe alocuri, chiar lipsiți de curaj. Aparatele de zbor din dotarea portavioanelor SUA, în special avionul de vânătoare Hellcat, au dominat spațiul aerian chiar și atunci când japonezii au trimis în luptă un model nou, care ar fi trebuit să le facă față.

Victoria din largul Insulelor Mariane nu putea să preîntâmpine însă luptele sângeroase de pe uscat. Primul obiectiv al Infanteriei Marine era Saipan, o insulă de 23 km lungime și o oarecare înălțime, pe care japonezii putuseră să desfășoare o forță defensivă alcătuită din 32.000 de soldați. La 15 iunie, când au ajuns cu greu la țărm, înaintând prin apă, 77.000 de pușcași marini au fost întâmpinați cu foc de mitralieră și artilerie, care, în primele 48 de ore, au făcut 4.000 de victime. Strategii anticipaseră o bătălie de trei zile, dar insula avea să fie

cucerită abia după trei săptămâni, apărătorii ei trebuind să fie scoși din buncăre cu grenadele, metru cu metru. În sprijinul pușcașilor a fost trimisă o divizie de infanterie, al cărei comandant a fost înlăturat după ce nu s-a reușit capturarea unei poziții dens împădurite, botezate cu părere de rău Creasta Crucea de Purpură. Zi de zi, pe când sute de mii de camarazi de-ai lor duceau o luptă la fel de aprigă în Normandia, invadatorii și-au croit încet, încet drum spre inima insulei.

În noaptea de 6 spre 7 iulie, simțind că sfârșitul e aproape, 3.000 de japonezi au lansat un atac inutil, de sacrificiu, în urma căruia, după o luptă disperată, au fost secerăți de mitralierele americane. „Eram aproape neînarmați”, spunea un supraviețuitor, Noda Mitsuharu, intentent în marină. „Unii aveau doar niște lopeți, alții niște bețe”. 22 Un ofițer american spunea: „Mi-a amintit de una dintre scenele acelea din filmele vechi în care vitele o iau la goană, speriate. Aparatul de filmat e într-o groapă în pământ, iar tu vezi cireada apropiindu-se, apoi sărind peste ea și dispărând. Doar că japonezii veneau și tot veneau. Nu credeam c-or să se mai oprească vreodată”. 23

Mitsuharu, zăcând în fața liniilor americane cu două gloanțe în burtă, a văzut un grup de camarazi târându-se către el. Unul a ridicat o grenadă și i-a spus: „Hei, matelot! Nu vrei să vii cu noi?” Apoi, japonezul rănit a auzit o voce strigând: „Trăiască împăratul!” și o explozie. „Mai mulți oameni au sărit în aer, prefăcându-se într-o clipită în bucățele de carne... și craniile despicate, din care ieșea fum”. Mitsuharu a fost luat prizonier. Mici grupuri de supraviețuitori au continuat să-i hărțuiască pe americani săptămâni întregi după încetarea oricărei apărări organizate a insulei la 9 iulie. Numeroși soldați și civili, unii dintre aceștia din urmă prin constrângere, s-au sinucis sărind de pe stâncile Capului Mai pl.

La 21 iulie, americanii au început să debarce în Guam, o insulă mai mare, lungă de 55 km, și un obiectiv vital datorită faptului că aici se găsea unica rezervă

serioasă de apă potabilă din întreg Arhipelagul Marianelor, dar și cel mai bun port. Rezistența prelungită de pe insula Saipan oferise garnizoanei japoneze – alcătuită din 19.000 de soldați – timpul necesar construirii pe plajă a unor structuri defensive puternice, însă americanii și-au început atacul cu cele mai lungi și mai eficiente bombardamente aeriene și navale din întreaga campanie, făcând un adevărat prăpăd. Rezistența organizată s-a dezintegrat în scurtă vreme, dar a fost nevoie de încă trei săptămâni de lupte pentru anihilarea punctelor de rezistență izolate și pregătirea insulei pentru vastul program american de construcție de aerodromuri. În plus, infanteriștii au fost obligați să patruleze pe insulă și să se încaiere cu mici grupuri de japonezi până la sfârșitul războiului.

La 24 iulie, pușcașii marini au atacat al treilea obiectiv din Arhipelagul Marianelor, mica insulă Tinian. Generalul-locotenent Holland Smith, aflat la comanda operațiunii, a considerat-o cel mai bine executată debarcare cu mijloace amfibii din întreaga campanie. Rezistența organizată a fost suprimată în 12 zile, dar și de această dată supraviețuitorii au refuzat să se predea. „Nicăieri nu am văzut o mai bună ilustrare a firii japonezului ca acolo, în apropierea aerodromului, la asfințit”, scria corespondentul revistei *Time*, Robert Sherrod.

Tocmai săpam un adăpost pentru noapte, când un soldat a strigat: „E un japonez sub buștenii ăia!” Ofițerul de pază al postului de comandă avea îndoieli, dar i-a dat niște grenade paralizante și i-a zis să-l scoată pe japonez afară. Apoi, din direcția adăpostului, s-a auzit şuieratul ascuțit al unui glonț japonez, iar de sub bușteni a sărit un ins slăbănog și micuț – nu avea mai mult de 1, 50 m înălțime – fluturând o baionetă. Un american a azvârlit o grenadă, care l-a doborât. Omul s-a ridicat cu greu, și-a îndreptat baioneta spre burtă și a încercat să-și facă harachiri. Eviscerarea n-a mai avut loc. Cineva l-a împușcat cu o carabină. Dar, ca toți japonezii, nu s-a lăsat

cu una, cu două. Chiar dacă avea în corp patru gloanțe, tot s-a ridicat într-un genunchi. Apoi, americanul l-a împușcat în cap.²⁴

O mie de asemenea incidente ne îngăduie să înțelegem mai ușor de ce Infanteria Marină a Statelor Unite și celelalte trupe care luptau în Pacific își tratau dușmanii ca pe niște fiare sălbatice periculoase.

Japonezii mai bine informați știau că insulele care alcătuiau țara lor, cu milioane de case clădite din lemn și hârtie, erau pe cale să înfrunte iadul bombardamentelor aeriene. Aerodromurile din Insulele Mariene au adus Japonia în raza de acțiune a bombardierelor americane. Confruntările terestre dovediseră că predispoziția soldaților japonezi către lupta până la moarte le impunea americanilor un preț greu pentru fiecare victorie, însă puterea de foc a invadatorilor îi făcea pe aceștia invincibili. Pagubele produse flotei comerciale japoneze de către submarinele lui Nimitz erau mari, mai ales pentru o țară dependentă de importuri. Blocada navală și bombardamentele aeriene au dus la înfrângerea Japoniei chiar în condițiile în care forțele terestre americane au rămas pe loc. Guvernul japonez era însă hotărât să lupte în continuare - încăpățânații militari care dominau scena politică de la Tokio credeau că mai puteau negocia un acord care să le permită să-și păstreze măcar posesiunile din China, convingându-i pe americani că prețul atacării Japoniei ar fi inacceptabil de ridicat.

În timp ce pușcașii marini luptau pentru cucerirea Marianelor, în Pacificul de sud-vest SUA începeau o campanie mult mai controversată. Generalul Douglas MacArthur, comandantul suprem al forțelor armate din regiune, era hotărât să-i elibereze pe cei 17 milioane de locuitori ai Filipinelor, unde își petrecuse bună parte din serviciul militar activ. Ca fost șef de armată cu puternici susținători de dreapta, în 1944, MacArthur a cochetat cu o campanie prezidențială împotriva lui Roosevelt, abandonându-și planul doar când a devenit limpede că nu

putea să obțină nominalizarea din partea republicanilor și cu atât mai puțin să-l învingă pe președintele în exercițiu. MacArthur a rămas un personaj formidabil, căruia șefii de stat-major cu greu i se puteau împotrivi și căruia propaganda internă îi crease un asemenea prestigiu, încât generalul era practic de neînlăturat.

Acum, că bazele aeriene din Mariane erau în mâinile americanilor, strategii susțineau că numeroasa armată japoneză din Filipine putea fi lăsată să-și contemple propria neputință, iar forțele americane să-și îndrepte atenția către Iwo Jima, Okinawa și, ulterior, către insulele principale. Existau argumente în favoarea unor operațiuni limitate de cucerire a aerodromurilor și porturilor filipineze, însă niciunul pentru ce a urmat de fapt. MacArthur era decis să-și croiască drum cu arma în mână prin întregul arhipelag, și exact asta a făcut. Deși nu a obținut niciodată aprobarea oficială a șefilor de stat-major, la Washington nimeni nu avea puterea sau înțelepciunea de a-l opri. Marshall i-a scris la un moment dat lui MacArthur următoarele cuvinte memorabile: „Nu uita, Marina e de partea ta”; comandantul suprem al forțelor din Pacificul de sud-vest nu a mulțumit însă niciodată pentru acest sprijin.

În septembrie 1944, portavioanele Flotei a III-a conduse de Halsey, aflate în largul coastelor sudice ale Filipinelor, au pricinuit grele pierderi aviației japoneze. Doar în ziua de 12 septembrie, 2 400 de incursiuni ale avioanelor americane au dus la distrugerea a 200 de avioane inamice atât în aer, cât și la sol. Nimitz și MacArthur s-au înțeles ca insula Peleliu să fie cucerită înainte ca armata să atace Filipinele. La 15 septembrie, soldații Diviziei I Infanterie Marină au atacat insula, beneficiind de o masivă susținere aeriană și navală. Cei 10.000 de japonezi care apărau Peleliu, susținuți de baterii de artilerie temeinic amplasate, au opus o rezistență îndârjită. Campania ce a urmat, în care a fost angajată și o divizie a Armatei SUA, s-a dovedit un coșmar. Pentru

cucerirea pozițiilor inamice buncăr cu buncăr, au fost necesare vaste cantități de muniție și multă energie. S-a calculat mai târziu că pentru fiecare apărător ucis s-au tras 1.500 de proiectile de artilerie. Japonezii au luptat, ca de obicei, până aproape la ultimul om, 1 950 de americani pierzându-și viața înainte de 24 noiembrie, data la care s-a sinucis comandantul insulei, colonelul Kunio Nakagawa. Bătălia în sine, un episod de violență intensă, a avut o importanță îndoielnică pentru strategia americană de ansamblu, ea servind numai la accentuarea mesajului conform căruia nu existau scurtături pe drumul către cucerirea avanposturilor japoneze din Pacific.

La 20 octombrie 1944, patru divizii de infanterie au început debarcarea pe insula Leyte, în inima Arhipelagului Filipinelor, întâmpinând o palidă rezistență. Astfel, în după-amiaza zilei respective, capul de pod era suficient de stabil ca să-i permită lui MacArthur să pășească țanțoș pe țărm și să transmită la radio un grandilocvent mesaj de eliberare. Ulterior însă, o opoziție mai viguroasă din partea japonezilor a transformat campania într-o grea încercare pentru zecile de mii de soldați americani din cauza ploii, noroiului și vărsării de sânge. Statul-major al lui MacArthur a ignorat avertismentele geniștilor conform cărora Leyte nu se pretează la construirea unui aerodrom, iar trupele americane s-au trezit că depind în mare măsură de transporturile efectuate pe calea aerului. Responsabilul cu relațiile publice al lui MacArthur, colonelul Bonner Fellers, își câștigase reputația în 1942, când rapoartele trimise de el zilnic de la Cairo despre operațiunile și intențiile britanicilor fuseseră interceptate de Rommel. Acum, Fellers și-a îmbogățit jalnicul palmares, anunțând în mod repetat victoria, când soldații americani încă luptau pentru supraviețuire.

Săptămână de săptămână, apoi lună de lună, clima și munții, insectele și tirul inamic, epuizarea și mlaștinile au impus un tribut greu fiecărui infanterist de pe insulă. „Pierduseră orice noțiune privind distanța parcursă”, scria

Norman Mailer într-o lucrare de ficțiune dedicată marșului dureros al unei patrule, bazată pe propria experiență de luptă în Filipine. „Totul sub ei se încetșase, iar chinurile provocate de fiecare tip de teren în parte fuseseră date uitării... Se împleticeau ca un șir de bețivi, înaintând cu greutate, cu capetele plecate și brațele lovind spasmodic laturile corpului... Pe umeri aveau bășici de la ranite, mijlocul le era plin de vânătași de la cartușiera care sălta în mers, iar armele se loveau de partea laterală a corpului, făcându-le răni și bășici pe coapse... Asemenea purtătorilor de lectici, uitaseră de tot. Nu se mai gândeau la ei ca la niște indivizi, ci ca la niște purtători de suferință”. 25

Chiar în timp ce americanii se chinuiau să-și croiască drum pe insulă, în largul mării, dușmanii lor lansau o ambițioasă și disperată tentativă de a le opri înaintarea. Marina Imperială japoneză a trimis patru portavioane, înzestrate cu câteva avioane, să execute o falsă manevră dinspre nord, care să determine Flota a III-a să se îndepărteze de Leyte, cu prețul unei inevitabile distrugerii. În paralel, unități grele ale armatei japoneze au pornit spre Golful Leyte, unde plănuiau să atace forțele terestre și navale americane, precum și relativ slaba susținere navală – asigurată de Flota a VII-a, condusă de amiralul Thomas Kinkaid. Operațiunea *Sho-Go* nu avea nicio șansă de succes, orice ar fi pus la cale atacatorii fiind sortit eșecului în fața superiorității strategice a americanilor. Schimbarea de către japonezi a codurilor și tăcerea impusă comunicațiilor flotei japoneze i-au lipsit pe Halsey și Kinkaid de prețioase informații despre planurile inamicului. Abia la 24 octombrie a fost zărită puternica escadră japoneză comandată de viceamiralul Takeo Kurita intrând în Marea Sibuyan, dintre insulele Luzon, Panay și Leyte. Submarinele americane au scufundat imediat două dintre crucișătoarele japoneze, iar Flota a III-a a lansat avioane care au scufundat uriașul cuirasat *Musashi* și au avariat alte nave. Kurita a făcut cale întoarsă, părând a se

recunoaște înfrânt. Impulsivul Halsey, convins că îi alungase pe japonezi, a dispărut spre nord, dimpreună cu întreaga sa forță de 69 de nave, pe urmele flotei-momeală conduse de Ozawa și localizate de avioanele de recunoaștere.

În noaptea de 24, în vreme ce Halsey se îndrepta cu toată viteza spre un orizont îndepărtat, Flota a VII-a ducea și ea o bătălie importantă. O altă escadră de nave japoneze fusese văzută apropiindu-se de Golful Leyte dinspre sud, prin Strâmtoarea Sungao. În întâmpinarea ei, Kinkaid și-a trimis vechile cuirasate de bombardament, precum și câteva crucișătoare, distrugătoare și vedete torpiloare. A urmat o operațiune remarcabilă. În beznă curând risipită de flăcări, mica flotilă americană a pricinuit pagube neînsemnate convoiului de nave de război japoneze. Dar, înainte de ora 4, torpilele lansate de pe distrugătoare și tirul ghidat de radar al tunurilor de 356 și 460 mm de pe navele mari ale lui Kinkaid au scufundat cuirasatele japoneze *Yamashirō* și *Fuso*, împreună cu trei dintre navele lor de escortă. Crucișătorul greu *Mogami* și crucișătorul ușor *Abukuma* au fost și ele lovite, fiind ulterior scufundate de avioanele americane. Restul elementelor componente ale forței operative japoneze s-au îndreptat spre casă: două crucișătoare grele și cinci distrugătoare. Americanii au înregistrat doar 39 de morți, majoritatea victime ale tirului de pe alte vase americane, derutate de întuneric. Fusese un adevărat măcel, japonezii demonstrând nu doar inferioritate la capitolul tehnologie și îndemânare, ci și resemnare în fața sacrificiului. Escadra lor nu avea nicio șansă reală să traverseze îngusta Strâmtoare Sungao și să obțină rezultate notabile, decât dacă avea de partea sa elementul-surpriză și dacă americanii răspundeau la fel de slab ca în urmă cu doi ani, în împrejurări similare, pe insula Savo. Ambele condiții erau greu de îndeplinit, așa că japonezii se duceau la moarte sigură, moarte de care au și avut parte.

Însă cel mai remarcabil episod al acestei bătălii și, cu

siguranță, una dintre cele mai stranii ciocniri pe mare din istorie abia acum urma. În cursul nopții, flota de război japoneză, atacată din nou de avioanele lui Halsey, a făcut cale întoarsă, luând-o spre est, către Strâmtoarea San Bernardino. După ce a trecut de ea, a luat-o spre sud, către Golful Leyte, rămânând nedetectată, chiar și la lumina zilei, și neîntâmpinând nicio împotrivire. Puțin înainte de ora 7, cele șase portavioane mici și șapte vase de escortă ale Forței Operaționale 77.4.3, comandată de contraamiralul Clifton Sprague - rămasă în istorie prin indicativul radio „Taffy 3” - tocmai ridicaseră ancora, când o voce panicată a transmis de la bordul unui avion de patrulare că patru cuirasate, opt crucișătoare și distrugătoare japoneze de escortă sunt la mai puțin de 35 km și se apropie cu viteză. „Ticălosul ăla de Halsey ne-a lăsat în fundul gol!” a exclamat Sprague, cu o furie ușor de înțeles. Navele lui, niște platforme plutitoare lente, care ofereau susținere aeriană trupelor lui MacArthur de pe uscat, s-au chinuit să rărească rândurile și să lanseze avioanele de care dispuneau. Japonezii, pe de altă parte, au început curând să tragă în Taffy 3 cu tot ce aveau.

Amiralul Kurita, aflat la comanda escadrei japoneze, a avut șansa de a distruge complet micuța și slab înarmată forță americană. Distrugătoarele și avioanele lui Sprague au atacat în repetate rânduri și cu extraordinar curaj, însă erau prea puține și nu aveau bombele necesare pentru a străpunge suprafețele blindate. Cuirasatele lui Kinkaid erau departe, în sud, la multe ore distanță, abia ieșite din duelul nocturn petrecut în Strâmtoarea Sungao. Portavioanele de escortă și echipajele avioanelor știau că trebuie să înfrunte singure flota inamică. Mulți piloți au săvârșit adevărate fapte de vitejie, dar au existat și câțiva care au cedat sub povara atacurilor repetate. Un pilot, după ce aterizase la loc pe *Manila Bay*, nu a mai vrut să decoleze ca să efectueze cel de-al treilea atac cu torpile din dimineața aceea. Căpitanul Fitzhugh Lee l-a convocat pe tânăr pe puntea de comandă. „Era foarte zdruncinat

fiindcă văzuse cu ochii lui cum îi sunt doborâți prietenii... Mai aveam o singură torpilă... Alt pilot la bord nu mai aveam – ai noștri erau toți în aer. Așa că l-am trimis pe el, iar eu i-am spus un cuvânt de îmbărbătare, l-am bătut pe spate și i-am zis: «Du-te și face poți.» A făcut și a treia tură și a supraviețuit”. 26

Într-o succesiune de ciocniri la mică distanță, japonezii au scufundat trei nave de escortă și un portavion al lui Taffy 3. În jur de 50 de avioane americane au fost doborâte în timp ce trăgeau în Flota Combinată. Avioanele americane au reușit totuși să scufunde crucișătoarele *Chokau Suzuya* și *Chikuma*, iar lui Kurita i-a pierit avântul. Îngrozit de energia cu care rezistau americanii, convinși că se afla în prezența unor elemente ale Flotei a III-a, ale cărei nave mari aveau să-l atace curând, la 143 de minute după ce fuseseră trase primele proiectile, Kurita a dat semnalul de întoarcere. Eroismul demonstrat de Taffy 3 reușise să alunge flota de război inamică într-o manieră ce a uluit miile de marinari americani care, cu câteva ore mai devreme, se consideraseră pierduți.

Americanii au mai pierdut un portavion de escortă, care a fost scufundat, și alte două, serios avariate, când avioanele japoneze care au decolat de la bazele din Filipine au efectuat primele atacuri sinucigașe din cursul campaniei. Avioanele lui Halsey au atacat la rândul lor escadra-momeală a lui Ozawa, scufundându-i toate cele patru portavioane, un crucișător ușor și două distrugătoare. Apoi, Flota a III-a a luat-o spre sud, fiind aspru criticată pentru că plecase de lângă celelalte escadre. Nesăbuința lui Halsey ar fi trebuit să-i aducă o concediere, însă, date fiind dimensiunile triumfului american în ceea ce a ajuns să se numească Bătălia din Golful Leyte, cea mai mare ciocnire navală din istorie, fapta lui a fost trecută cu vederea. Japonezii trimiseseră 64 de vase împotriva a 216 nave americane și două australiene și au pierdut vase cu un deplasament total de 285.000 t, comparativ cu numai 29.000 t, cât fusese

capacitatea vaselor pierdute de americani. Doar 2 803 americani și-au pierdut viața, față de peste 11.000 de japonezi. Operațiunea *Sho-Go* s-a încheiat cu pierderea de către Marina Imperială japoneză a patru portavioane, trei cuirasate, zece crucișătoare și nouă distrugătoare. Americanii au pierdut trei portavioane mici, două distrugătoare și o navă de escortă. Mai multe nave au fost grav avariate și s-ar fi scufundat, probabil, dacă echipele de salvare nu ar fi avut curajul și energia să înfrunte incendiile, țevile de abur sparte și exploziile muniției.

Bătălia din Golful Leyte a fost o demonstrație elocventă a dezastrului din pregătirea marinarilor japonezi – la capitolele artilerie, navigație și identificarea navelor – dar și în ceea ce privește temeritatea. Amiralii Japoniei au coordonat operațiunea ca și când s-ar fi așteptat să piardă. Păreau mai pregătiți să moară decât să lupte, o tranziție stranie pentru niște oameni care, în 1941 – 1942, se arătaseră niște războinici înfocați și eficienți. În multe dintre bătăliile anterioare, mesajele deciptate le oferiseră americanilor un avantaj de importanță vitală, de care însă nu au mai beneficiat în acțiunile din Golful Leyte. Din pricina gafelor lui Halsey, Flota a III-a nu a fost folosită niciodată la capacitate maximă. În pofida tuturor acestor aspecte însă, Marina SUA a reușit de fiecare dată să lupte mai bine decât adversarii. Tehnologia și mai ales radarul au oferit cu certitudine un avantaj. Distrugerea componentei aeriene a Marinei Imperiale japoneze le-a permis piloților lui Halsey și Kinkaid să zboare aproape nestingheriți. Însă mesajul central al acestei bătălii a fost că japonezii suferiseră o înfrângere atât morală, cât și materială.

Leyte a fost cucerită definitiv de americani la sfârșitul lunii decembrie. Ulterior, la 9 ianuarie 1945, forțele SUA au debarcat pe Luzon, insula principală din Arhipelagul Filipinelor, unde au început o campanie care s-a încheiat abia odată cu războiul însuși, împotriva trupelor japoneze conduse cu tenacitate de generalul Tomoyuki

Yamashita, „Tigrul din Malaya” din 1942. Capitala, Manila, a fost făcută una cu pământul în timpul luptelor care au durat mai multe săptămâni și în care marinarii japonezi s-au bătut aproape până la ultimul om. Tot ei au comis masacre împotriva populației civile, lipsite de orice scop militar, dar menite a demonstra hotărârea Japoniei de a pedepsi cu moartea pe oricine se afla în raza ei de acțiune, înainte de a se prăbuși ea însăși.

Mulți dintre filipinezii care scăpaseră de sălbăticia japonezilor și-au găsit sfârșitul din cauza artileriei americane. Manila s-a transformat într-un morman de dărâmături, eliberarea ei devenind o farsă. În jur de 100.000 de oameni au murit sub ruinele capitalei, alături de 1.000 de americani și 16.000 de japonezi. Yamashita s-a retras spre centrul muntos, cu păduri dese al insulei, unde, până în august 1945, a apărat un perimetru din ce în ce mai restrâns. Armata a VIII-a, aflată sub comanda lui Eichelberger, a continuat să desfășoare operațiuni terestre și navale până la finalul războiului, ocupând insulele Filipine una câte una, după bătălii uneori violente și costisitoare. MacArthur putea să se declare cuceritorul arhipelagului și autorul înfrângerii ocupanților japonezi. Dar cum soldații japonezi nu ar fi putut fi transportați spre niciun alt teatru de operațiuni unde puteau să influențeze decisiv rezultatul conflictului, ei erau la fel de prizonieri în Filipine precum era numeroasa și inutila garnizoană pe care Hitler o ținea pe Insulele Canalului.

„Campania din Filipine a fost o eroare”, spune istoricul japonez contemporan Kazutoshi Hando, care a trăit experiența războiului. „MacArthur a întreprins-o din motive personale. Japonia pierduse războiul odată cu pierderea Marianelor”. Filipinezii, pe care MacArthur pretindea că îi iubește, au plătit cu vieți omenești și locuințe distruse pentru egocentrismul lui – în jur de o jumătate de milion de oameni morți în lupte și masacre, de foame și boli. A fost un ghinion atât pentru ei, cât și pentru efortul de război american că nici președintele Roosevelt,

nici șefii de stat-major americani nu au reușit să țină în frâu ambițiile lui MacArthur. În 1944, drumul Statelor Unite ale Americii către o victorie împotriva Japoniei era deja asigurat, fiind compromis însă de erorile de judecată ale comandantului suprem din Pacificul de sud-vest.

Capitolul 23

Germania asediată

În primele zile ale lui septembrie 1944, liderii statelor aliate – cu excepția notabilă a lui Winston Churchill – presupuneau că doar câteva săptămâni îi mai despart de înfrângerea celui de-al Treilea Reich, opinie împărtășită și de mulți germani, care își făceau sumbre pregătiri pentru momentul în care inamicul avea să le ia cu asalt țara. Un subofițer german pe nume Pickers îi scria soției sale, aflată la Saarlouis: „Eu și cu tine trăim într-o permanentă primejdie de moarte. Eu am scris *finis* la viața mea, deoarece mă îndoiesc că voi supraviețui. Așa că îmi iau rămas-bun de la tine și de la copii”. 1 Soldatul Josef Roller a primit o scrisoare de la tatăl lui, din Trier: „Am îngropat în grajduri porțelanurile, argintăria și covorul cel mare. Covorul cel mic e în pivnița lui Annie. Am ascuns după ziduri porțelanurile lui Annie, unde pe vremuri se ținea vinul. Așa că, dacă nu mai suntem noi, o să poți să le găsești pe toate, dar ai grijă cum sapi, să nu le spargi. Deci, Josef, toate cele bune și ține capul la cutie, salutări călduroase și sărutări de la noi toți, tata”. 2

Germanii înțelegeau că, în cazul în care sovieticii izbuteau o străpungere dinspre est, totul era pierdut. „Atunci, nu ne va mai rămâne decât să luăm otravă”, i-a spus o vecină din Hamburg lui Mathilde Wolff-Monckeburg „pe un ton foarte liniștit, de parcă îmi sugera să facem mâine seară clătite la cină”. 3 Mai surprinzător este că unii adepți ai nazismului continuau să spere cu încăpățănare. Mulți copii au fost evacuați din orașe și instalați în cămine speciale. Konrad Moser locuia într-un astfel de cămin, amplasat în apropierea unui lagăr de prizonieri de război din Eichstädt, pe motiv că era puțin probabil ca Aliații să

bombardeze locul respectiv. Către sfârșitul lui 1944, când fratele lui mai mare, Hans, a venit să-l ia acasă, la Nürnberg, directorul căminului i-a spus pe un ton acuzator: „Știu de ce-l vrei. Nu credeți în victoria finală!” Hans Moser a clătinat din cap și a zis: „Sunt în permisie de pe Frontul de Est”. 4 Și l-a dus pe Konrad înapoi la părinții lor, alături de care băiețelul a supraviețuit războiului.

Cele mai multe orașe germane erau deja devastate de bombardamente. Din Marburg, Emmy Suppanz îi scria fiului ei, aflat pe Frontul de Vest, despre viața de acasă: „Cafeneaua Kaefer e încă deschisă de la 6.30 la 9 dimineața și de la 17 la 22 sau 23. În ultimul atac, din tavan s-au desprins bucăți de zidărie, dar, ciudat, oglinzile sunt încă întregi. Ferestrele cafenelei și apartamentul de deasupra nu mai sunt, bineînțeles. Burschi avea doi iepuri, unul destul de mare și alb, pe nume Hansi, și unul mai mic, cenușiu, pe care încă nu-l botezaserăm și care a fost mâncat acum două săptămâni. Bucătăreasa a vrut să-l taie și pe Hansi, dar n-a făcut-o. Ieri, Burschi m-a întâmpinat cu vestea că Hansi a fătat șapte pui! Sepp, orașul... era îngrozitor”. 5 Veștile de genul acesta afectau profund moralul soldaților de departe, care luptau pentru viața lor.

De cealaltă parte, înaintarea vijelioasă a trupelor aliate pe teritoriul Franței, înconjurată de mulțimi care jubilau, le-a transmis comandanților și soldaților deopotrivă o stare de beatitudine. Soldatul Edwin Wood scria despre euforia pe care i-o producea urmărirea dușmanului: „Să ai nouăsprezece ani, să ai nouăsprezece ani și să fii infanterist, să ai nouăsprezece ani și să lupți pentru eliberarea Franței de nazisti în vara lui 1944! Anotimpul acela cu zile fierbinți și cer fără nori, când albinele ne bâzâiau în jurul capului și strigam expresii ciudate, din cuvinte pe care nu le înțelegeam, unor bărbați și femei care ne ovaționau de parcă am fi fost zei... în acel moment minunat, visul de libertate a fost viu, iar noi ne-am simțit nespuse de mândri”. 6 Sir Arthur Harris afirma că, mulțumită susținerii asigurate de bombardierele britanice

și americane, armatele din Franța merseseră ca „la plimbare” 7.

Dacă aceasta era o exagerare grosolană, caracteristică retoricii șefilor aviației deopotrivă britanici și americani, este cu certitudine adevărat că, în toamna lui 1944, Aliații occidentali au eliberat Franța și Belgia cu un preț în viați omenești mult mai scăzut decât se anticipase. O avalanșă de mesaje interceptate dezvăluia disperarea generalilor lui Hitler și starea jalnică a trupelor lor. Acest fapt a determinat, la Eisenhower și subordonații lui, un scurt episod de neglijență. Cu germanii deja în genunchi, pe cei dispuși să riște se părea că-i așteaptă recompense fără precedent. Montgomery l-a convins pe Eisenhower că, în sectorul de front ocupat de el, exista posibilitatea lansării unui atac decisiv, în scopul capturării unui pod de peste Rin, în dreptul localității olandeze Arnhem, pe care traversându-l, Aliații ar fi putut să pătrundă în masă pe teritoriul Germaniei.

Dacă armatele aliate ar fi putut sau nu să câștige războiul în 1944, în urma prăbușirii Wehrmachtului în Franța, rămâne subiectul unor aprige controverse. Este posibil ca, dacă Hodge ar fi fost un comandant mai energic, Armata I americană să fi reușit să străpungă Linia Siegfried în regiunea Aachen. Patton era încredințat că ar fi făcut lucruri mărețe dacă tancurile lui ar fi avut suficient carburant, dar este puțin probabil. În sectorul sudic, unde se aflau trupele lui, terenul era dificil. Până în aprilie 1945, apărătorii germani ai acestui perimetru, exploatând existența râurilor și a unor poziții pe dealuri, au izbutit să oprească înaintarea americanilor lui Patton. Aliații au petrecut zilele importante de la începutul lui septembrie trăgându-și sufletul după cursa începută spre est. Armata a VII-a, comandată de Patch, debarcase în sudul Franței la 15 august și urcase pe valea Ronului fără să întâmpine vreo împotrivire serioasă, făcând joncțiunea cu oamenii lui Patton la Châtillon-sur-Seine pe 12 septembrie. Generalul-locotenent Jake Devers a devenit comandantul noului Grup

de Armate VI, franco-american, desfășurat de Aliați pe flancul drept. Forțele lui Eisenhower ocupau acum un front ce se întindea fără întrerupere de la Canalul Mânecii până la granița cu Elveția.



Aliații duceau însă lipsă în continuare de un port important. Rețeaua franceză de cale ferată era în mare parte distrusă. Unii strategii s-au plâns că

bombardamentele efectuate înainte de Ziua Z fuseseră exagerate, dar o astfel de judecată nu putea fi emisă decât după câștigarea bătăliei din Normandia. Transportul exclusiv pe șosele al carburantului, muniției și alimentelor necesare pentru două milioane de oameni ridica probleme uriașe. Aproape fiecare tonă de provizii trebuia dusă cu camioanele de la plajă la pozițiile ocupate de trupe, chiar dacă, în scurtă vreme, Marsilia a început să contribuie semnificativ la efortul logistic. „Până nu luăm Anversul, îi scria Eisenhower lui Marshall, „vom continua să ne descurcăm cu ce avem”. 8 Multe vehicule și tancuri aveau nevoie de întreținere. Așa cum Wehrmachtul le îngăduise britanicilor să părăsească continentul în toiul euforiei din 1940, „boala victoriei” izbucnită în tabăra aliată i-a permis inamicului să se regrupeze. Până a lansat Montgomery Operațiunea *Market Garden*, ambițiosul său asalt în direcția Rinului, germanii reușiseră să-și recâștige echilibrul. Soarta lor, din punct de vedere strategic, rămânea pecetluită, dar, la nivel local, au continuat să răspundă la inițiativele Aliaților cu o încăpățănare dublată de agresivitate.

La 17 septembrie, în Olanda aterizau trei divizii aliate aeropurtate: diviziile 82 și 101 americane aveau misiunea de a cuceri podurile de peste râuri și canale, situate între linia frontului aliat și Arnhem; iar Divizia 1 Aeropurtată britanică trebuia să cucerească podul de peste Rin și să apere perimetrul de dincolo de el. Întreaga formațiune a fost parașutată într-o zonă aflată la nord de marele fluviu. Operațiunile americanilor au fost în general reușite, în ciuda faptului că distrugerile produse de germani la Zon i-au obligat să se oprească și să aștepte aducerea unui pod Bailey³⁰. Britanicii însă, care erau cel mai departe de unitățile lui Montgomery, au întâmpinat dificultăți de cum au aterizat. Mesajele decriptate indicau că, la Arnhem, se regrupau rămășițe ale diviziilor a IX-a și

30 Pod mobil, realizat din elemente prefabricate, conceput de britanici pentru armată în perioada celui de-al Doilea Război Mondial (n.trad.).

a X-a panzere SS. Comandanții aliați le desconsideraseră prezența, din cauza pierderilor grele suferite de ele în Normandia, însă germanii au reacționat la neașteptata acțiune a britanicilor cu obișnuita lor agresivitate. Forțe locale, multe alcătuite din personal administrativ și auxiliar, au improvisat poziții care au întârziat foarte mult înaintarea parașutiștilor către pod. De organizarea ripostei germane s-a ocupat Model, „pompierele” lui Hitler de pe Frontul de Est. Unele elemente ale Diviziei I Aeropurtate au dovedit o remarcabilă lipsă de îndrăzneală și îndemânare tactică, unitatea fiind dezmembrată și nimicită treptat, în timp ce încerca să avanseze către Arnhem. Chiar și puținele vehicule blindate germane, aflate în apropierea orașului, au reușit să decimeze unitățile de parașutiști care aveau puțin armament antitanc și erau complet lipsite de tancuri.

Unicul batalion care a ajuns la pod nu putea să apere decât pozițiile de la capătul dinspre nord. Între el și formațiunea blindată trimisă în ajutorul lui erau Rinul și un număr tot mai mare de soldați germani. Hotărârea britanicilor de a plasa Divizia I Aeropurtată în apropiere de Arnhem a impus o pauză de patru ore între deschiderea primei parașute și sosirea pe jos la pod a locotenentului-colonel John Frost, interval care le-a dat germanilor, dotați cu vehicule, o marjă de timp mai mult decât generoasă pentru a reacționa. Britanicii ar fi putut să cucerească podul, trimițând, cu ajutorul unor planoare, grupuri de atac rapid care să aterizeze direct la obiectiv, așa cum făcuseră germanii în Olanda, în 1940, și chiar ei înșiși la Canalul Caen, în Ziua Z. O atare inițiativă i-ar fi costat cu siguranță un număr de vieți omenеști, însă mult mai puține decât au pierdut croindu-și drum prin luptă spre Arnhem. Așa însă, începând din după-amiaza zilei de 17, britanicii din oraș și din împrejurimi s-au luptat doar ca să supraviețuiască, renunțând de mult la orice speranță că își vor mai putea îndeplini obiectivele.

Planul lui Montgomery suferea de un neajuns mult

mai grav, care probabil că i-ar fi înăbușit ambițiile și dacă parașutiștii britanici ar fi reușit să captureze podul de peste Rin. Forța de susținere trebuia să facă cei 95 km dintre Canalul Meuse-Escaut și Arnhem în trei zile, având acces la o singură șosea. O traversare a câmpului ar fi fost imposibilă, deoarece solul era prea moale. Divizia Blindate de Gardă a dat de necaz la doar câteva minute după ce pornise la drum: tancurile din frunte au fost distruse de germani, iar trupele auxiliare de infanterie au fost prinse în schimburi locale de focuri. Unitățile aeropurtate americane au făcut tot posibilul să ocupe și să apere punctele de trecere mai importante, dar înaintarea Aliatilor a rămas curând în urma programului stabilit. Germanii au reușit să organizeze apărarea cunoscând foarte bine intențiile dușmanului, deoarece găsiseră planul Operațiunii *Market Garden* în buzunarul unui ofițer american de stat major, care, din nesăbuintă, îl luase cu el în luptă. În numai câteva ore, documentul era pe biroul lui Model, care a exploatat la maximum informațiile.

La 20 septembrie, când Corpul XXX a ajuns, în sfârșit, la Nijmegen, parașutiștii Diviziei 82 Aeropurtată, comandată de Gavin, au realizat o traversare eroică a râului Waal în ambarcațiuni de asalt și sub un tir nimicitor, reușind să cucerească perimetrul de pe malul opus, fapt ce a permis tancurilor din Divizia Blindate de Gardă să treacă podul, ca prin minune, neatinse. Abia după o altă întârziere de 24 de ore, de neînțeles pentru americani, britanicii s-au simțit în stare să reia înaintarea spre Arnhem. Rezistența parașutiștilor britanici de pe malul opus era deja irelevantă, astfel că Montgomery a trebuit să-și recunoască eșecul. În seara zilei de 25 septembrie, 2000 de oameni din Divizia I Aeropurtată au fost duși în siguranță pe celălalt mal al Rinului, în aval de Arnhem, alți 2000 au scăpat prin alte mijloace, iar 6.000 au fost luați prizonieri de inamic. În urma acestei operațiuni, și-au pierdut viața în jur de 1 485 de parașutiști britanici, adică aproximativ 16% din efectivele angajate de fiecare unitate,

și 474 de piloți, iar Divizia I Aeropurtată a fost desființată. La rândul lor, Divizia 82 americană a pierdut 1 432 de oameni, iar Divizia 101, 2 118. În tabăra germană s-au înregistrat 1 300 de morți. Și-au mai pierdut viața 453 de civili olandezi, mulți dintre ei în urma bombardamentelor aliate.

Apologetii Operațiunii *Market Garden*, printre care să număra și Montgomery, pretindeau că ea se încheiase cu un succes important, lăsându-i pe Aliați în posesia unui ieșind însemnat pe teritoriul Olandei. O pretenție absurdă, fiindcă, în realitate, era vorba despre o fundătură, care nu le-a adus Aliaților niciun avantaj până în februarie 1945. Timp de două luni după bătălia de la Arnhem, cele două divizii americane aeropurtate au fost silite să dea lupte grele pentru a păstra terenul cucerit în septembrie, deși acesta își pierduse utilitatea strategică. Atacul de la Arnhem a fost o idee greșită de la bun început, cu șanse de succes neglijabile. Comandanții britanici însărcinați cu punerea ei în practică, în special generalul-locotenent Frederick „Boy” Browning, au dat dovadă de o incompetență condamnată și ar fi meritat o concediere acoperită de rușine, nu onorurile pe care le-au primit ulterior, în cadrul unei operațiuni de propagandă tipic britanice, menite să confere măreție unui dezastru.

Greșeala fundamentală făcută de Montgomery a fost aceea că s-a lăsat pradă dorinței de glorie care i-a îndepărtat adesea pe comandanții aliați de interesele strategice ale cauzei lor. Generalul Jake Devers, unul dintre cei mai capabili, dar și unul dintre cel mai puțin cunoscuți comandanți americani de corp de armată din timpul războiului, avea să scrie mai târziu despre diferențele inevitabile dintre națiuni cu privire la metodele folosite, chiar dacă acestea erau unite de țelul înfrângerii dușmanului: „Acest lucru este adevărat nu doar pentru oamenii de la cel mai înalt nivel politic... este o trăsătură firească a militarilor de carieră... Nu este rezonabil să te aștepti ca reprezentării în uniformă ai diverselor națiuni,

care luptă sub o comandă unificată, să-și subordoneze, prompt și de bunăvoie, propriile opinii celor ale unui comandant de altă naționalitate, decât dacă respectivul comandant... a reușit să-i convingă că este în interesul lor național, individual și colectiv". 9 Dat fiind că Eisenhower nu avea o viziune coerentă, subordonații lui erau puși adesea în situația de a se lua la întrecere pentru a-și le impune pe ale lor. Ambiția lui Montgomery de a conduce personal un atac decisiv, dublată de vanitate, l-a determinat să se angajeze în singura operațiune de amploare pentru care Aliații puteau furniza sprijin logistic în acea toamnă, pe terenul cel mai puțin prielnic unui succes. Ca să folosesc o expresie foarte populară, atacând un pod de peste Rin, conducerea aliată s-a întins mai mult decât îi era plapuma.

Britanica Muriel Green dezvăluia în jurnalul ei valul de tristețe care a cuprins toate statele aliate la auzul veștilor despre eșecul de la Arnhem. „Cu toții credeam că războiul este pe sfârșite, iar acum aflăm despre acest teribil sacrificiu, ceea ce mă întristează profund. Cred că victoria ni se pare prea sigură, așa încât astfel de dezastre par și mai rele". 10 Pe măsură ce războiul intra în ultima lui etapă, familiile acceptau tot mai greu pierderea celor dragi, alături de care tânjeau să guste din roadele păcii. Ivor Rowberry, un tânăr de 21 de ani, de meserie contabil, ucis în timp ce îndeplinea funcția de radiotelegrafist în cadrul Regimentului South Staffordshire, a lăsat pentru părinții lui câteva rânduri care oglindesc sentimentele multor combatanți din multe nații:

Aceasta... este o scrisoare pe care am sperat să n-o primiți niciodată... Măine intrăm în luptă. Deocamdată nu știm exact care va fi misiunea noastră, însă fără îndoială că va fi una periculoasă, în care mulți își vor pierde viața - eu aș putea fi unul dintre aceștia.

Ei bine, mami, nu mi-e teamă să mor. Îmi place viața asta, da - de doi ani fac planuri, visez și trasez harta unui viitor perfect. Mi-ar fi plăcut ca viitorul acesta să se

materializeze, dar nu e după voia mea, ci după vrerea Domnului, și dacă, sacrificând toate astea, voi face ca lumea să fie un loc puținel mai bun decât l-am găsit, sunt foarte dispus să fac acest sacrificiu. Dar să nu mă înțelegi greșit, mami, nu sunt vreun patriot care agită steaguri... Anglia e o țărișoară minunată - cea mai bună din câte există - dar aș minți spunând că „merită să lupti pentru ea”. Nici nu mă văd în rolul de cruciat neînfricat, care se bate pentru eliberarea Europei. Ar fi un gând frumos, însă nu aș face decât să mă amănesc. Nu, mami, micuța mea lume se învâртеște în jurul tău și al lui tati, al tuturor celor de acasă și al prietenilor mei din W [olverhamp] ton - pentru *Acestea* merită să lupti - și dacă, făcând asta, te simți mai în siguranță și soarta îți este mai bună, atunci pentru ele merită să și mori.¹¹

Speranțele Aliaților de a intra în Germania - chiar de a câștiga războiul în 1944 - nu s-au prăbușit imediat, la sfârșitul lui septembrie, odată cu eșecul Operațiunii *Market Garden*, ci s-au micșorat progresiv, pe parcursul săptămânilor care au urmat, când trupele s-au împotmolit într-o mare de noroi și dezamăgiri locale. Drama încercării de a ocupa orașul Arnhem s-a bucurat de prea multă atenție din partea istoricilor. Chiar dacă Montgomery ar fi reușit să cucerească podul de peste Rin, este puțin probabil ca el să-l fi putut exploata spre a pătrunde în Germania. Perspective mai promițătoare aveau Hodges și Armata I, aflată în zona Aachen, imediat dincolo de frontiera germană. În prima jumătate a lunii septembrie, acest sector al Zidului de Vest al lui Hitler era foarte slab apărat, dar, între 12 și 15 ale lunii, americanii au eșuat într-o serie de tentative neconvingătoare de a trece de el. Hodges a fost cel mai puțin impresionant dintre toți comandanții Armatei SUA, iar operațiunile lui din toamnă s-au remarcat printr-o organizare foarte stângace. Alte cinci săptămâni aveau să treacă până când Armata I a reușit să ocupe ruinele orașului Aachen. Dacă ar fi fost Patton comandant, poate că s-ar fi reușit o străpungere

rapidă a Zidului de Vest. Așa însă, Armata a III-a, comandată de el, a asediat orașul Metz toată luna septembrie, blestemând ploaia care nu se mai oprea, fără alte consecințe decât creșterea numărului victimelor.

Următoarea greșeală gravă comisă de Hodges a fost aceea că și-a aruncat armata într-o bătălie de două luni, cumplită și sângeroasă, în scopul curățării pădurii Huertgen de elementele inamice bănuite că i-ar amenința spatele și flancul drept. În acel ținut cu păduri dese, patru divizii americane au îndurat pe rând suferințe, pierderi grele și consecințele tot mai drastice ale epuizării nervoase. Germanii își apărau cu încăpățănare pozițiile, impunând un preț greu pentru fiecare pas făcut înainte. La începutul lui decembrie, când Armata I a ieșit în câmpia Roer, se năruiseră deja toate speranțele într-o victorie timpurie. Între timp, armatele lui Montgomery au fost obligate să petreacă toamna curățând estuarul Scheldt pentru a deschide calea spre Anvers, o misiune care s-ar fi încheiat în câteva zile dacă s-ar fi desfășurat la mijlocul lui septembrie, când forțele inamice erau în degringoladă. În octombrie și noiembrie însă, s-au dus lupte grele, pe un teren saturat cu apă. Unitățile britanice au lansat în mod repetat atacuri de-a lungul unor diguri rutiere expuse la tirul nimicitor al germanilor.

Estuarul Scheldt nu era apărat nici de panzerele SS, nici de formațiuni de elită ale infanteriei germane, ci de Divizia 70, „Pâine Albă”, alcătuită din oameni cu probleme medicale, pe care un ofițer german de marină o descria ca pe „o gloată apatică și indisciplinată”. Dar ca să tragă cu mitraliera și cu mortierele într-un inamic care ataca pe un teren expus, nu le trebuia cine știe ce îndemânare. Timp de câteva săptămâni, acești germani suferinzi au ținut în șah cele mai bune elemente ale infanteriei canadiene. Comandantul Regimentului canadian Queens Own Rifles scria despre „condițiile execrabile și nemaipomenitul curaj necesar pentru cele mai simple lucruri. Atacurile trebuiau să se desfășoare de-a lungul unor diguri expuse tirului

inamic. Să treci prin polder însemna să înaintezi cu greu și fără să te poți ascunde prin apă, care, uneori, ajungea până la piept. Tirul mortierelor, la care germanii erau maștri, ne urmărea la fiecare punct de adunare... Era o treabă mai ales pentru infanteriști, prin faptul că nu presupunea bătălii decisive, ci doar o luptă continuă și constantă". 12 Majoritatea atacurilor trebuiau efectuate de forțe de dimensiunile unui pluton, avansând pe un front unde nu era loc decât de un singur om. Tirul german era atât de nimicitor, încât raportul dintre morți și răniți era cu 50% mai mare decât în mod obișnuit.

După o săptămână de lupte în punga de la Breskens, o singură brigadă canadiană pierduse 533 de soldați, dintre care 111 morți. Până la sfârșitul lui noiembrie, una dintre diviziile angajate în luptă pierduse 2 077 de oameni, dintre care 544 de morți sau dispăruți, iar cealaltă pierduse, în 33 de zile, 3 650 de oameni, 405 din fiecare dintre batalioanele ei de infanterie - o rată a pierderilor aproape egală cu cea suferită de trupele canadiene în noiembrie 1917, în Bătălia de la Passchendaele, îndeobște considerată una dintre cele mai cumplite din Primul Război Mondial. Până și o forță defensivă modestă era capabilă să respingă atacuri date pe un teren pe care blindatele nu puteau opera, în care buncărele ofereau protecție împotriva oricărui gen de lovituri, mai puțin împotriva celor directe, iar peisajul lipsit de copaci nu lăsa loc de subtilități tactice.

Atacul dat cu mijloace amfibii la 1 noiembrie împotriva insulei Walcheren a fost confuz și costisitor, fiind nevoie de o săptămână de lupte grele pentru ca germanii să se predea. Primul convoi aliat care a descărcat la Anvers a intrat în port abia pe 28 noiembrie. Dat fiind impactul decisiv pe care problemele de aprovizionare l-au avut, începând din august, asupra trupelor aliate, eșecul capturării estuarului Scheldt s-a dovedit a fi cel mai grav eveniment petrecut pe durata întregii campanii. Responsabilitatea a căzut asupra întregului lanț de

comandă, de la Eisenhower în jos. Montgomery era însă omul cu responsabilitatea operațională, generalul care se credea un maestru al războiului, și pe el trebuie să cadă principala vină. „La venirea iernii, americanii încetaseră să-l mai considere pe Monty drept o figură amuzantă”, spunea generalul-locotenent Frederick Morgan, „iar în cazurile lui [Bedell] Smith și Bradley... disprețul se prefăcuse între timp în ură fățișă”. 13

În septembrie, Aliații occidentali au ratat o mică șansă de a intra în Germania – mică, deoarece probabilitatea indică faptul că aceștia nu aveau forța combativă necesară câștigării războiului în 1944 – fiindcă au cedat în fața euforiei declanșate de victoria din Franța. Aliații nu aveau nici energia, nici imaginația necesare improvizării unor soluții la problemele de aprovizionare, așa cum ar fi făcut-o armata germană în cazul în care ar fi înaintat. Este de asemenea discutabil dacă uriașele resurse alocate operațiunilor din Pacific în 1944, sfidând strategia „întâi Germania”, l-au lipsit pe Eisenhower de trupele și mijloacele de transport care i-ar fi permis să administreze inamicului lovitura de grație. Armatele britanică și americană sufereau deopotrivă de o lipsă cronică de infanteriști, având în schimb prea multe unități antiaeriene și antitanc. În Grupul de Armate 21, aflat sub comanda lui Montgomery, ele absorbeau 47 120 de oameni extrem de prețioși, 7, 1% din efectivul total, în vreme ce, în Normandia, numai 82.000 dintre cei 662.000 de soldați britanici erau infanteriști¹⁴. În cursul iernii, o parte dintre aceste unități au fost dezmembrate, iar personalul, transferat la infanterie, însă, până la sfârșitul campaniei, prea puțini soldați britanici și americani au luptat efectiv și prea mulți au îndeplinit funcții auxiliare. Tactica Aliaților a fost influențată în mod negativ de faptul că trupele erau prizonierele vehiculelor.

Anglo-americanii nu au reușit să transforme o victorie mare într-una decisivă, iar prețul plătit s-a concretizat în lunile de luptă care au urmat. Iată ce scria

Wacht, ziarul Armatei a XIX-a germane, la 1 octombrie: „Englezii, dar mai mult americanii, au încercat, pe parcursul acestui război, să nu sacrifice un număr mare de vieți omenești... încă se feresc de o implicare totală, de adevăratul sacrificiu militar... Infanteria americană nu atacă decât împreună cu o semnificativă avangardă blindată și nu declanșează un asalt decât după o ploaie de obuze și bombe. Dacă mai întâmpină apoi rezistență din partea germanilor, întrerupe imediat atacul și încearcă din nou, a doua zi, cu armamentul greu”. 15 Deși interesat, acest punct de vedere nu era întru totul greșit.

În vestul Europei, iarna lui 1944 s-a dovedit a fi una dintre cele mai ploioase din ultimele decenii. Începând din octombrie, vremea s-a aliat cu germanii, impunând o stagnare a operațiunilor pe întreg frontul. „Stimate domnule general” îi scria Eisenhower lui Marshall la 11 noiembrie, „vremea asta mă plictisește din ce în ce mai mult”. 16 Condițiile meteo erau aceleași pentru toți combatanții, însă Aliații sufereau cel mai mult de pe urma lor, fiindcă ei încercau să avanseze. Terenul îmbibat de apă făcea imposibilă înaintarea rapidă în afara drumurilor, tancurile și vehiculele se zbateau în noroiul adânc, operațiunile aeriene erau drastic limitate, iar germanii exploatau fiecare obstacol de apă. Britanicii au început să se îngrijoreze din cauza pierderilor, trupele lor micșorându-se în urma epuizării resurselor umane naționale; iarna au petrecut-o avansând încet în estul Olandei, uneori trecând și săptămâni întregi fără cel mai mic progres. Nijmegen se află la doar 56 km de Wesel, dar între ele se întinde pădurea Reichswald. Șase luni s-au scurs între cucerirea primului oraș la 20 septembrie 1944 și traversarea Rinului de către britanici, în dreptul localității Wesel, la 23 martie 1945.

Cu toată celebritatea de care se bucura Patton, armata lui a înaintat foarte încet prin Alsacia-Lorena, ajungând în cele din urmă la granița franco-germană la mijlocul lui decembrie. La dreapta lui, Grupul de Armate

VI, aflat sub comanda generalului Jake Devers, a întâmpinat o rezistență înverșunată din partea germanilor care apărau malul de vest al Rinului superior, așa-numita pungă de la Colmar. Soldatul William Tsuchida, care era sanitar în Vosgi, le scria părinților:

Ce mizerie e toată treaba asta. În mintea mea se amestecă în mod confuz diverse incidente, spaima primordială de noapte și așteptarea de dinaintea ivirii zorilor. Restul aş prefera să-l uit, fiindcă e oribil. Sper că toți cei care au posturi călduțe își dau seama ce nopți și zile cumplite îndură oamenii din prima linie... Uneori, sunt atât de amețit, încât mă forțez să citesc ceva atunci când pot, de pildă o revistă sau o scrisoare veche. Totul se reduce la întrebarea dacă ar trebui să mănânci acum sau mai târziu, la speranța că vei avea un loc uscat unde să te întinzi la noapte, la speranța că vor veni mai puțini răniți. Speri și sperî, asta e tot.¹⁷

Bill True, fruntaș în trupele aeropurtate, a fost profund impresionat când, într-o seară, în toiul băătăliilor din Olanda, o fetiță s-a apropiat de adăpostul pe care îl ocupa împreună cu un alt soldat și le-a dat două perne – un mic gest inocent, de apropiere de civilizația care, altfel, părea nespus de departe.

Problemele cu aprovizionarea au continuat și după ce navele au început să descarce în portul Anvers. Soldații anglo-americani aveau nevoie de mult mai multe alimente și lucruri decât considerau necesar inamicii lor, irosind cantități enorme de muniție pentru cucerirea până și a celor mai modeste obiective locale. Soldații lui Eisenhower care înaintau prin Europa se comportau mai bine decât sovieticii, însă aproape toți soldații care trăiesc cu spaima morții tratează bunurile altora cu o indiferență plină de cruzime. Un medic olandez își exprima dezgustul pe care îl simțise la vederea satului Venray, situat imediat în spatele liniei frontului din Olanda, după ce acesta fusese ocupat de soldații britanici: „Nu am cuvinte să descriu ce îngrozit am fost când am văzut cum fusese jefuit și distrus orașelul. M-

am adresat unui ofițer englez în vârstă, ale cărui cuvinte vorbesc de la sine: «Regret din adâncul inimii și îmi este foarte rușine. Armata și-a pierdut reputația aici.»” 18 Uciderea prizonierilor nu s-a instituționalizat niciodată, așa cum se întâmplase pe Frontul de Est, însă oamenii lui Eisenhower s-au dedat și ei la excese. Un soldat canadian descria experiența trăită în Olanda, în timpul unei misiuni de patrulare, când unitatea lui a capturat opt tanchiști germani care mergeau pe jos și încercau să ajungă înapoi la liniile lor. Ofițerul lor vorbea bine englezește, așa că dușmanii au stat câteva minute la taifas despre vremea rece și despre faptul că ar vrea să aprindă un foc. Tocmai trecuseră de o fermă, spunea ofițerul, unde era posibil să găsească șnaps și un porc. Puteau să-l frigă? Canadianul avea să spună mai târziu: „Pentru el, războiul se terminase și cred că era bucuros de asta”. Apoi, din senin, locotenentul care comanda patrula s-a întors către mitraliorul lui și i-a zis: „Împușcă-i”. Ofițerul german, care până atunci glumise, „s-a repezit cumva înainte, și-a încrucișat brațele la piept, a spus ceva, iar tipul cu mitraliera a deschis focul pur și simplu... Erau doi, cred, care se mai zbăteau ca niște somoni în harpon, iar tipul ăsta, căruia noi îi ziceam Whitey, din Cape Breton – îi ziceam Whitey fiindcă se tot lăuda ce bun miner e el – i-a împușcat pe cei doi cu pistolul... Probabil că episodul a intrat în istorie ca eliminarea unei patrule germane. Niciunul dintre noi nu și-a bătut prea tare capul cu asta... Dar să vă spun ceva: cu un an înainte, dacă aș fi fost acolo, mi-aș fi vărsat mațele”. 19 Forțele aliate se apropiau de granița cu Germania îngrozitor de încet, metru cu metru. În cursul unui atac declanșat în noiembrie în Alsacia, la câteva secunde după întâlnirea cu devastatorul tir de mitralieră al inamicului, soldatul Robert Kotlowitz a constatat că era singurul din pluton care nu fusese rănit.

Îmi amintesc din momentul acela, când a început să se instaleze o dezorientare generală, mirosul de nămol în nări... uscarea bruscă a salivei în gură și deshidratarea

instantanee pe care aceasta a produs-o; faptul că îmi simțeam trupul de parcă ar fi fost o povară; corpul meu slab, îmușinat, zăcând acolo, la pământ, așteptând; prezența greoaie a membrilor care ieșeau din el; craniul acoperit de cască, pieptul care tremura și vintrele vulnerabile. Delicatele organe genitale răsucite chiar în centrul pelvisului și vezica umflată, care parcă ardea... Zgomotul armelor de calibru mic și al mitralierelor, al glasurilor omenști care strigau după ajutor sau urlau de durere ori de groază - vocile oamenilor noștri, de nerecunoscut la început, stranii ca tonalitate și timbru. Și bâzâitul din capul meu, încercând să acopere sunetele dimprejur.20

Kotlowitz a rămas nemișcat până la căderea nopții, când a fost evacuat de medici și tratat pentru stres posttraumatic. Nu a mai fost niciodată trimis în linia întâi. Locotenentul britanic Tony Finucane descrie acțiunea de „înaintare pentru stabilirea contactului cu inamicul” întreprinsă de un batalion pe teritoriul Olandei:

„Înșirându-ne pe terenul plat, păream și chiar ne simțeam de parcă plecaserăm la o plimbare agale prin soarele după-amiezii. Apropiindu-ne brusc de obiectiv, iar oamenii începând să-și caute lopețile ca să ne facem adăposturi până la lăsarea întunericului, am văzut, la o sută de metri în față, o mulțime de soldați în gri, înaintând într-o formație similară. Imaginați-vă numai! Două batalioane față în față, în câmp deschis! în câteva momente, a început o bătălie de infanterie adevărată, cu arme de calibru mic - și, odată cu ea, s-a dezlănțuit iadul. Nu aveam tir de susținere, inamicul (cărui de regulă îi spuneam «vicleanul hun») a deschis focul cu ceea ce părea a fi un tun antiaerian de 20 mm. Până la urmă însă, cu șanse cam egale, ne-am dovedit mai buni decât ei. S-au retras cam o jumătate de milă”. 21

Fiecare astfel de mică ciocnire, încheiată sau nu cu o victorie, producea însă o încetinire a înaintării și pierderi ireparabile în tabăra britanică. Până a ajuns Finucane la

Kleve, în decembrie, plutonul lui se redusese de la 35 de soldați la numai 11. Când comandantul lui de brigadă a vizitat pozițiile avansate și a fost informat de scăderea drastică a numărului de infanteriști din batalion, acesta a răspuns, oftând: „Asta-i tot spun și eu generalului. Pierderile nu par cine știe ce, având în vedere numărul total al soldaților implicați, dar se înregistrează toate în rândul trupelor combatante”. 22 Alan Brooke a fost auzit spunând că și-ar fi dorit ca împrejurările să-i plaseze pe britanici la dreapta, nu la stânga frontului lui Eisenhower²³. Șeful Statului-Major General britanic considera că în sud existau posibilități pe care armata lui Montgomery ar fi putut să le exploateze mai bine decât americanii. În privința asta, cu siguranță se înșela. Punctul lui de vedere reflecta doar neîncrederea reciprocă dintre britanici și americani, care nu a făcut decât să se adâncească pe măsură ce generalii ambelor țări examinau, plini de răutate, eșecurile și dezamăgirile celorlalți.

Destul de curios este faptul că Stalin a manifestat mai mult entuziasm față de contribuția Aliaților la război din iarna aceea decât în orice alt moment anterior, în ciuda tensiunilor create în tabăra aliată de refuzul sovieticilor de a-i ajuta pe polonezi în nesăbuita lor insurecție de la Varșovia. „O nouă caracteristică a luptei contra Germaniei lui Hitler”, a spus el la o ședință de partid din 6 noiembrie, „este aceea că, anul acesta, Armata Roșie nu s-a mai bătut cu nemții singură, așa cum a fost cazul anterior. Conferința de la Teheran nu s-a ținut în zadar – rezoluțiile ei privind ofensiva comună împotriva Germaniei, dinspre vest, est și sud, sunt aplicate cu o reală convingere. Nu există nicio îndoială că, iară al doilea front în Europa, care a atras până la 75 de divizii germane, forțele noastre nu ar fi reușit să înfrângă atât de repede rezistența germană și să alunge armatele inamice din Uniunea Sovietică. În egală măsură, fără puternica ofensivă de vară a Armatei Roșii, care a atras în jur de 200 de divizii germane, aliații noștri nu ar fi izbutit să-i alunge atât de repede pe nemți din

Italia, Franța și Belgia. Problema, secretul victoriei, este să ținem Germania în cleștele celor două fronturi”.

În decembrie, când a venit zăpada, armatele lui Eisenhower se resemnaseră cu faptul că aveau să tremure de frig toată iarna și să reia ofensiva atunci când o vor permite condițiile. Neplăcerile unei vieți în aer liber, în asemenea împrejurări, săptămână de săptămână și lună de lună, sunt greu de înțeles pentru civili. „Cu hainele și cortul ude și pe jumătate înghețate”, scria soldatul american George Neill, „mă simțeam atât de amortit, încât nu-mi mai păsa ce se întâmplă cu mine”. 24 în tranșee, în bezna nopții, „temperatura cobora mult sub cea de îngheț. Mocirla pe jumătate înghețată de pe fundul tranșeeilor se făcea bocnă. Noi stăteam acolo, pur și simplu, în poziție fetală și înjuram... Eu și amicii mei am căzut de acord că ar fi imposibil să exagerăm deznădejdea, nefericirea și depresia pe care le simțeam”. În perioada octombrie 1944-martie 1945, starea aceasta a caracterizat milioane de soldați din ambele tabere. Piciorul de tranșee a devenit ceva specific, mai ales în formațiunile cu moral scăzut și, în consecință, cu o disciplină a igienei precară. Dizenteria era și ea foarte răspândită. Desfășurarea bună sau defectuoasă a procesului excretor s-a transformat într-o obsesie pentru milioanele de soldați care nu-și mai puteau controla intestinalele. În condițiile de pe front, mulți nu mai ajungeau la o latrină sau nu mai erau în stare să-și dea jos pantalonii înainte de a defeca.

Dacă lupta nu era, prin definiție, o plăcere, în haine jechoase ea devenea insuportabilă. Echipajele tancurilor au avut cel mai mult de suferit. Un conductor german scria: „Prin fanta de vedere am fost martor la multe scene ilare, în care bravii soldați, agățându-se cu disperare de turela unui panzer în mișcare și cu pantalonii în vine, se schimonoseau într-o încercare disperată de a face aproape imposibilul”. 25 Infanteristul Guy Sajer nu se mai putea abține în timpul retragerii de pe Don și s-a obișnuit, asemenea tuturor camarazilor, să meargă mai departe, în

camionul care hurducăia prin zăpadă, în mizeria propriilor excremente. Fruntașul Donald Schoo a îndurat umilințe asemănătoare în timpul Ofensivei din Ardeni. După ce defecai pe o ladă de muniție din lemn, „te durea prea tare fundul ca să te ștergi, așa că doar îți trăgeai pantalonii și te întorceai în tranșee. Nimeni nu zicea nimic despre cum miroseai, fiindcă toată lumea mirosea urât” 26.

Robert Kotlowitz stătea ghemuit într-o tranșee din Alsacia, când, din senin, a simțit că îi explodează burta. A făcut un salt înainte, dintr-o mișcare fulgerătoare și-a dat jos pantalonii și s-a lăsat pe vine. Amicul lui i-a strigat: „Iisuse Hristoase! Treci imediat înapoi la locul tău!” Kotlowitz, preocupat de nevoile propriului organism, l-a privit cu milă.

Apoi s-a auzit zgomotul ciudat, violent al unei puști descărcate în apropiere, și un glonte a mușcat din țărână la câteva picioare în spatele meu... Din poziția ghemuită în care eram și ferindu-mi ochii cu latul palmei, m-am uitat drept înainte și, la câteva sute de metri depărtare, am zărit un soldat german, care se vedea doar de la brâu în sus... râdea. Mi-era totul foarte clar: râsul lui, detaliile îmbrăcăminții, umerii vătuiți, gulerul înalt, capul descoperit. Aveam chiar impresia că îi văd dinții... Apoi încă o împușcătură, și o nouă ratare. Pământul a fost iar răscolit. De data asta însă, eram în picioare, ținându-mi pantalonii, și într-o secundă am fost înapoi la adăpost... Cred că nenorocitul m-a ratat intenționat... nu voia decât să se distreze puțin în după-amiaza aceea, și s-a nimerit ca obiectul distracției să fiu eu. 27

Umințe mult mai mari sufereau cei cu răni în zona abdomenului. Dorothy Beavers, asistentă în Armata SUA, observa că unii pacienți din spitalul ei de campanie îndurau cu vădit stoicism pierderea membrelor, însă cei care suferiseră colostomii adesea „izbucneau în plâns, văzându-și fecalele într-o pungă” 28. Neplăcerile cauzate de gloanțe, explozibili, boli și vulnerabilitate la elementele naturii nu aveau limite.

În iarna lui 1944, Hitler știa că îl așteaptă o nouă și amenințătoare ofensivă sovietică. Ignorând constrângerile impuse de vreme și de resursele împuținate, a decis să lanseze mai întâi un atac devastator împotriva forțelor lui Eisenhower și abia apoi să dea piept cu rușii, în ciuda opoziției categorice a generalilor lui, Hitler a declanșat ofensiva spre vest în cel mai neprielnic moment al anului și acolo unde Aliații se așteptau cel mai puțin – în pădurile din Ardeni, la frontiera comună dintre Germania, Belgia și Luxemburg. Obiectivul său era ca trapele să ajungă la Anvers, rupând astfel în două frontul aliat în acest scop au fost create două noi armate de panzere, s-au strâns 30 de divizii și s-au făcut rezerve importante din prețiosul carburant. „Dacă sunteți curajoși, harnici și cu inițiativă”, li se spunea Volksgrenadierilor, care tremurau de frig, într-un ordin de zi emis pe 16 decembrie, „veți merge cu vehicule americane și veți mânca mâncare bună, americană. Dacă însă sunteți proști, fricoși și indolenți, o să mergeți pe jos, înghețați și flămânzi, până la Canalul Mânecii”. 29

Operațiunea *Herbstnebel* („Ceață de toamnă”) a fost îndreptată împotriva celui mai slab sector al Armatei I americane, comandate de Hodges, izbutind să-l surprindă complet pe inamic din punct de vedere tactic și strategic și să creeze o breșă de 64 km în condițiile în care soldații americani, cuprinși de panică, au rupt rândurile și au luat-o la fugă din calea panzerelor SS. Forțele aeriene aliate nu au putut să intervină din pricina ceții dese. În două zile, trupele germane se revărsau prin spărtura uriașă – „umflătura” – pe care o făcuseră în liniile americane. De vină era, în bună măsură, generalul-maior Kenneth Strong, șeful britanic al serviciului de informații de la cartierul general al lui Eisenhower, care nu realizase semnificația acumulării de forțe germane în Ardeni, semnalată de mesajele Ultra. Strong i-a spus comandantului suprem că formațiunile germane identificate în zonă se odihneau și se reechipau. Greșeala fundamentală, la care au fost părtași

mulți ofițeri superiori americani și britanici, a fost aceea că toți s-au crezut stăpâni pe situație și, drept consecință, au desconsiderat posibilitatea unui atac german de amploare.

Locotenentul Tony Moody era unul dintre numeroșii tineri americani care au fost copleșiți de experiența retragerii. „La început, nu mi-a fost frică – m-am speriat după aceea, din cauza incertitudinii; nu aveam nicio misiune, nu știam unde sunt germanii. Eram așa de obosiți, rămăseserăm fără rații și cu doar puțină muniție. A fost panică, a fost haos. Dacă te simți înconjurat de forțe copleșitoare, pleci dracului imediat de acolo. Eram demoralizat, groaznic de bolnav. Aveam degerături. Mă simțeam foarte prost. Îmi tot ziceam în gând: «Doamne, în ce m-am băgat? Cât pot să mai îndur?» Brusc, m-am trezit singur, singurel. Continuând să merg la întâmplare, am dat peste punctul de prim-ajutor al unui batalion și m-am prăbușit... am dormit douăzeci și patru de ore. Mintea șterge o grămadă de imagini, dar îți rămâne amintirea senzației de deznădejde. Nu mai vrei decât să mori. Simțeam că germanii erau mult mai bine instruiți, mai bine echipați, o mașinărie de luptă mai bună decât noi”. 30

„Domnea frica”, scria Donald Burgett – a cărui unitate, Divizia 101 Aeropurtată, a jucat un rol crucial în stabilizarea frontului – văzând cum soldații din alte unități încearcă să scape cu fuga. „Odată ce se instalează frica, ea se întinde ca o boală contagioasă și mai repede ca focul. Dacă fuge unul, îl urmează curând și alții. Și-atunci, s-a terminat; curând, fug grupuri întregi de oameni, toți cu priviri înnebunite și mânați de frică”. 31 Fruntașul Harold Lindstrom din Alexandria, Minnesota, ajunsese într-o asemenea stare de disperare, încât se uita cu invidie la cadavrele germanilor. „Păreau împăcați. Pentru ei, războiul se terminase. Nu mai simțeau frigul”. 32 Era invidios până și pe camarazii lui, pe care deznădejdea îi împinsese la automutilare: „Nu va ști nimeni niciodată câte accidente au fost reale și câte voluntare”. Comandantul unei companii de infanterie scria despre o acțiune desfășurată

la Stoumont, pe 21: „Ceața era așa de deasă, că unul dintre oamenii noștri s-a trezit, până să-și dea seama, la zece metri de o mitralieră germană. Toată lumea era la capătul puterilor. Cedau nervos oameni de la care nu te-ai fi așteptat să-i lase puterile”. 33

Un tânăr infanterist descria ce i s-a întâmplat într-o după-amiază târzie de decembrie, când colegul lui din tranșee a fost rănit: „Gordon a fost sfâșiat de o mitralieră cam de la coapsa stângă până la șoldul drept Mi-a spus că era rănit și la abdomen... Eram izolați... Eram singuri în tranșee, așa că am știut amândoi că o să moară. Nu aveam morfină. Nu i-am putut alina [durerea], așa că am încercat să-l fac knockout l-am scos casca, i-am ținut falca și l-am pocnit cât am putut de tare, fiindcă și el voia să-și piardă cunoștința. N-a mers, așa că l-am lovit în cap cu o cască, însă nici asta n-a mers. Nimic nu mergea. A murit încet, din cauza frigului și a sângerării”. 34

Civili belgieni au suferit cumplit din partea ambelor tabere. Germanii, în scurta perioadă în care au reocupat orașele și satele eliberate, și-au găsit timp să execute zeci de localnici socotiți vinovați de implicare în activități de rezistență sau, cel mai adesea, ca exemplu pentru alții. Sălbăticia dovedită de unii dintre oamenii lui Model reflecta înveninarea caracteristică perioadei 1944 - 1945: dacă erau sortiți să piardă războiul și, probabil, să moară, erau hotărâți să priveze cât mai mulți civili de bucuria supraviețuirii și eliberării. La toate acestea se adăugau bombardamentele aliate, aeriene și terestre. În orașelul Houffalize, de pildă, au murit 192 de oameni, toți - în afară de opt - în urma bombardamentelor aliate. Douăzeci și șapte de victime aveau mai puțin de 15 ani, iar supraviețuitorilor nu le-au mai rămas decât ruinele și lipsurile³⁵. Douăzeci de săteni din Saintezy, o localitate aflată în apropiere de Bastogne, au fost uciși în bombardamentul care le-a distrus toate casele. Printre ei s-au numărat și opt membri ai unei familii pe nume Didier: Joseph, 46 de ani, Marie-Angèle, 16, Alice, 15, Renée, 13,

Lucille, 11, Bernadette, 9, Lucien, 8, și Noël, 6. În zonele din Belgia și Luxemburg în care s-au dat bătălii, au avut loc și jafuri de proporții, comise atât de trupele aliate, cât și de cele germane.

Dacă echipajele panzerelor lui Model exultau în urma succesorilor înregistrate, comandanții aliați erau consternați și îngroziți. Cele câteva comandouri germane alcătuite din vorbitori de engleză îmbrăcați în uniforme americane și conduși de Otto Skorzeny au declanșat o epidemie de „febră a infiltrărilor” care i-a determinat pe americani să-i execute pe toți cei pe care îi prindeau. Un atac aerian lansat de Anul Nou, care a vizat aerodromurile aliate, a costat Luftwaffe 300 de avioane și a cauzat distrugerea a 156 de aparate britanice și americane, care erau lesne de înlocuit. Raidurile i-au năucit și mai tare pe comandanții lui Eisenhower, dar, în realitate, situația strategică dificilă în care se găseau armatele anglo-americane nu a fost niciodată atât de rea, pe cât credeau la început că este cei aflați în ochiul furtunii. Ele aveau avantajul superiorității numerice, în vreme ce germanii duceau o lipsă cronică de tancuri, avioane, combustibil și luptători de calitate. În spatele formidabilelor divizii de panzere SS erau infanteriști incapabili de agresivitatea care stătuse la originea atâtor victorii ale Wehrmachtului în 1940 - 1941. Dificultățile de aprovizionare a avangardei germane prin defileurile din Ardeni erau imense - în câteva zile, tancurile lui Model s-au împotmolit din lipsă de carburant.

Destule unități americane au opus o rezistență încăpățânată, în special pe flancurile vitale ale „umflăturii”, pentru ca străpungerea să nu se transforme într-un dezastru. Rezervele americane, în special două divizii aeropurtate, au fost trimise de urgență în prima linie. Unul dintre soldații lui Bradley se uita cum se retrăgeau supraviețuitorii luptelor grele de la Cheneux din 20 - 21 decembrie: „Cei care mai rămăseseră din Batalionul I își târau fără vlagă picioarele pe drum, un contrast teribil cu batalionul vesel care, cu două zile

înainte, pornise pe același drum, glumind și abia așteptând să intre în luptă. Erau bărboși, cu ochii roșii, plini de noroi din cap până în picioare și se uitau drept înainte, cu chipuri golite de expresie. Nu scoteau o vorbă... Scriseseră o pagină de istorie de care puțini aveau să afle vreodată... atât de confuz era amestecul de locuri, unități și fapte învârtit zilnic în căldarea de vrăjitoare care era bătălia aceea". 36

Dacă Aliații au primit în scurt timp întăriri, situația inamicului continua să se înrăutățească de la o oră la alta, în timp ce artileria americană pulveriza tot ce nimerea. „Am sărit într-un șanț împreună cu sergentul meu”, scria Karl Leitner, un sublocotenent SS, despre cele întâmplate pe 21 decembrie. „După aproximativ zece minute, în dreapta noastră a căzut un obuz, probabil pe un copac. Sergentul meu era fără îndoială grav rănit la un plămân – respira greu și, în scurtă vreme, a murit. Mă alesesem și eu cu o bucată de șrapnel în șoldul drept. Apoi a mai explodat un obuz, într-un copac din spatele nostru. M-am băgat pe jumătate sub camaradul meu mort... Fragmente ale unui alt obuz m-au lovit în brațul stâng”. 37 Au trecut câteva ore până ce Leitner a fost salvat și dus la un punct de prim-ajutor, timp în care barajul de artilerie inamic a continuat cu aceeași intensitate.

Montgomery a primit comanda sectorului nordic al frontului, unde a și deplasat forțe redutabile, gata să-i întâmpine pe germani dacă aceștia ajungeau la linia blindatelor britanice, ceea ce nu prea s-a întâmplat. La 22 decembrie, ceața s-a ridicat atât cât să permită avioanelor aliate să zboare, cu consecințe teribile pentru panzere. Avangarda blindatelor germane a înaintat 100 km până în punctul cel mai îndepărtat, Foye-Notredame, însă la 3 ianuarie, armatele lui Hodges și Patton contraatacau la nord și sud, în timp ce tancurile lui Model rămăseseră fără benzină, și la propriu, și la figurat. În data de 16, cele două divizii americane au învins zăpada adâncă și rezistența inamică și au făcut joncțiunea la Houffalize. Germanii

pierduseră 100.000 de oameni dintre cei 500.000 aruncați în luptă și aproape toate avioanele și tancurile. Căpitanul de infanterie Rolf-Helmut Schröder spunea despre rolul jucat de el în Ofensiva din Ardeni: „Am încheiat lupta acolo unde o începuserăm; atunci am știut – gata, s-a terminat”. 38 În ianuarie 1945, Schröder recunoștea ce refuzase să accepte cu o lună înainte, și anume că înfrângerea Germaniei era inevitabilă.

Aliații nu aveau îndrăzneala necesară ca să le taie germanilor retragerea; formațiunile lui Model au putut să se deplaseze în ordine, fiind mai degrabă urmate decât zorite de forțele americane. Eisenhower s-a mulțumit să-și refacă frontul după cel mai traumatizant șoc pe care îl suferise în campania din nord-vestul Europei. Bătălia din Ardeni a dat naștere unei anumite precauții, care a persistat la unii comandanți până la sfârșitul războiului. „Americanii nu sunt obișnuiți cu dezastrele, așa cum sunt britanicii, pentru care acesta nu fusese decât un alt incident pe drumul, inevitabil dificil, către victoria finală” 39, cum se exprima, sardonice, Sir Frederick Morgan.

„Realizările sunt, în principiu, neinteresante și căznite”, scria magistralul istoric american Martin Blumenson. „Comandanții au fost în general mai degrabă harnici decât temerari, mai degrabă prudenți decât îndrăzneți, George Patton reprezentând, firește, o notabilă excepție”. 40 Dar dacă reputația de om energic a lui Patton a avut de câștigat de pe urma rolului jucat de el în restabilirea frontului din Ardeni, înclinația lui către nesăbuință a rămas aceeași Aflat în vizită la un spital de campanie, a fost la un pas să comită, față de cei care sufereau de stres posttraumatic, o gafă la fel de mare ca atacurile din Sicilia. Întrebând un soldat cum fusese rănit, a explodat pur și simplu când omul i-a răspuns: „M-am împușcat în picior”. Apoi victima, a cărei gleznă era complet zdrobită, a adăugat: „Domnule general, am fost în Africa, în Sicilia, în Franța și, acum, sunt în Germania. Dacă era să fac chestia asta ca să mă lase la vatră, o

faceam de mult". Patton i-a raspuns: „Fiule, iartă-mă, a fost greșeala mea”. 41

Cele mai nefericite victime ale Ofensivei din Ardeni au fost civilii germani. Acum, majoritatea nu-și mai doreau decât să-i vadă pe Aliații occidentali, nu pe sovietici, ocupându-le orașele și satele. După șocul din decembrie 1944 însă, prudența strategică a devenit tema dominantă a operațiunilor lui Eisenhower. Înaintarea ulterioară a trupelor sale pe teritoriul Germaniei s-a făcut extrem de încet și sub influența temerii morbide de contraatacuri în flanc, între timp, în est, rușii au beneficiat din plin de pe urma pierderilor suferite de Hitler. Când și-au lansat propria ofensivă de amploare, la 12 ianuarie 1945, multe dintre tancurile germane care i-ar fi putut opri zăceau distruse pe Frontul de Vest Bătălia din Ardeni, răsfirând rezervele de blindate ale lui Hitler, a grăbit sfârșitul Germaniei, dar nu în avantajul poporului ei. Așa se face că Armata Roșie, nu americanii și britanicii, a fost cea care a deschis drumul spre capitala lui Hitler. Abia la 28 ianuarie au reușit forțele lui Eisenhower să reocupe linia pe care se aflaseră înainte de Operațiunea *Herbstnebel*.

În timp ce bătălia din Ardeni ținea prima pagină a ziarelor în multe țări ale lumii, în Italia, anglo-americanii își continuau ingrata misiune de a cuceri peninsula metru cu metru. Mulți soldați erau tot mai copleșiți de amărăciune la gândul că sufereau privațiuni înfiorătoare fără rost sau fără să li se arate recunoștință. Pe alocuri, disciplina a devenit precară. Soldații unui pluton din batalionul de infanterie al locotenentului Alex Bowlby s-au unit spre a-și exprima protestul față de vestea că un ofițer disprețuit de ei fusese recomandat pentru a primi Crucea Militară. Recomandarea a fost anulată, însă Bowlby și-a dat seama că oamenii lui erau la un pas de revoltă, refuzând să mai meargă în patrulare sau la atac⁴². S-a spus că unitatea lui Bowlby era neobișnuit de slabă, că unele regimente aveau un moral mai ridicat și erau mai hotărâte, ceea ce este cât se poate de adevărat. Uneori

Însă, era mai greu să-i convingi pe soldați să-și riște, ba chiar să-și sacrifice viața, în condițiile în care știau că soarta războiului se decide în altă parte.

Ultima fază a campaniei din Italia, desfășurată în primăvara lui 1945, a fost de departe și cel mai bine executată, datorită faptului că la comanda ei au fost numiți, într-un târziu, niște generali buni. În decembrie 1944, Lucian Truscott îi succeda lui Clark la comanda Armatei a V-a SUA, în vreme ce Richard McCreery prelua Armata a VIII-a britanică de la Oliver Leese. Amândoi au dovedit o imaginație de care predecesorii lor fuseseră, în mod evident, lipsiți, mai ales în ce privește evitarea atacurilor frontale. Atacul executat dincolo de valea fluviului Pad, este adevărat, împotriva unor forțe germane mult reduse, a reprezentat un frumos succes militar, chiar dacă a venit mult prea târziu pentru a mai influența semnificativ deznodământul războiului.

Printre soldații care luptau în Italia existau și unii care aveau motive speciale să se îndoiască de importanța campaniei. La conferința de la Ialta, de la începutul lui februarie, se stabilise clar că, după victorie, Polonia va fi condusă de un guvern comunist și că estul țării va intra în componența Uniunii Sovietice. La 13 februarie, comandantul corpului de armată polonez din Italia, generalul Władysław Anders, îi trimitea o scrisoare superiorului său britanic, în care medita la sacrificiile pe care soldații lui le făcuseră în ultimii trei ani: „Am lăsat în drumul nostru, pe care l-am considerat traseul de luptă către Polonia, mii de morminte ale tovarășilor noștri de arme. Iată de ce soldații Corpului II polonez consideră că decizia luată recent la Conferința celor Trei Mari Puteri este o gravă nedreptate... Un soldat mă întreabă acum de ce mai luptă. Astăzi, nu pot să răspund la o astfel de întrebare”.⁴³ Anders se gândea serios să-și retragă corpul de armată, dar McCreery l-a făcut să se răzgândească. Polonezii nutreau încă o fărâamă de speranță că lupta lor în sprijinul cauzei aliate ar mai putea să schimbe cumva

termenii tratatului de la Ialta în favoarea lor. În realitate însă, fiecare dintre statele învingătoare a stabilit viitorul țărilor pe care le ocupase așa cum a crezut de cuviință. Trupele lui Stalin erau deja în Polonia, țara pentru care Marea Britanie și Franța intraseră în război, iar armatele occidentale erau încă foarte departe.

Capitolul 24

Căderea celui de-al Treilea Reich 1. Budapesta: în ochiul furtunii

La sfârșitul lui octombrie 1944, Heinrich Himmler ținea un discurs apocaliptic în Prusia Orientală, pregătind astfel terenul pentru ultima acțiune de apărare a Reichului: „Dușmanii trebuie să știe că fiecare kilometru pe care vor voi să-l străbată pe teritoriul țării noastre îi va costa râuri de sânge. Vor păși pe un câmp presărat cu mine umane, luptători fanatici, care nu fac compromisuri; fiecare bloc de locuințe, fiecare sat, fermă și pădure vor fi apărate de bărbați, băieți și bătrâni și, de va fi nevoie, de femei și fete”. Pe Frontul de Est, în lunile care au urmat, viziunea lui s-a adeverit în mare măsură: 1, 2 milioane de soldați germani și în jur de 250.000 de civili și-au pierdut viața în strădania inutilă de a pune stavilă tăvălugului rusesc. Aceeași soartă au avut-o mulți alți oameni, ale căror guverne se grăbiseră să se alieze cu al Treilea Reich în anii în care acesta dominase Europa sau care se puseseră de bunăvoie în slujba cauzei naziste. O treime din totalul pierderilor suferite de Germania în Est s-au înregistrat în ultimele luni de război, când sacrificiul oamenilor nu mai servea decât la împlinirea dorinței conducerii naziste de autodistrugere.

Printre cei care s-au trezit în calea colosului sovietic s-au numărat și cele nouă milioane de locuitori ai Ungariei, care își reaminteau reciproc, cu un umor negru, plin de ironie, că națiunea lor pierduse toate războaiele la care participase în ultimii 500 de ani. Acum aveau de suportat consecințele faptului că se aflaseră în tabăra care pierduse cel mai cumplit dintre toate războaiele. La începutul lui

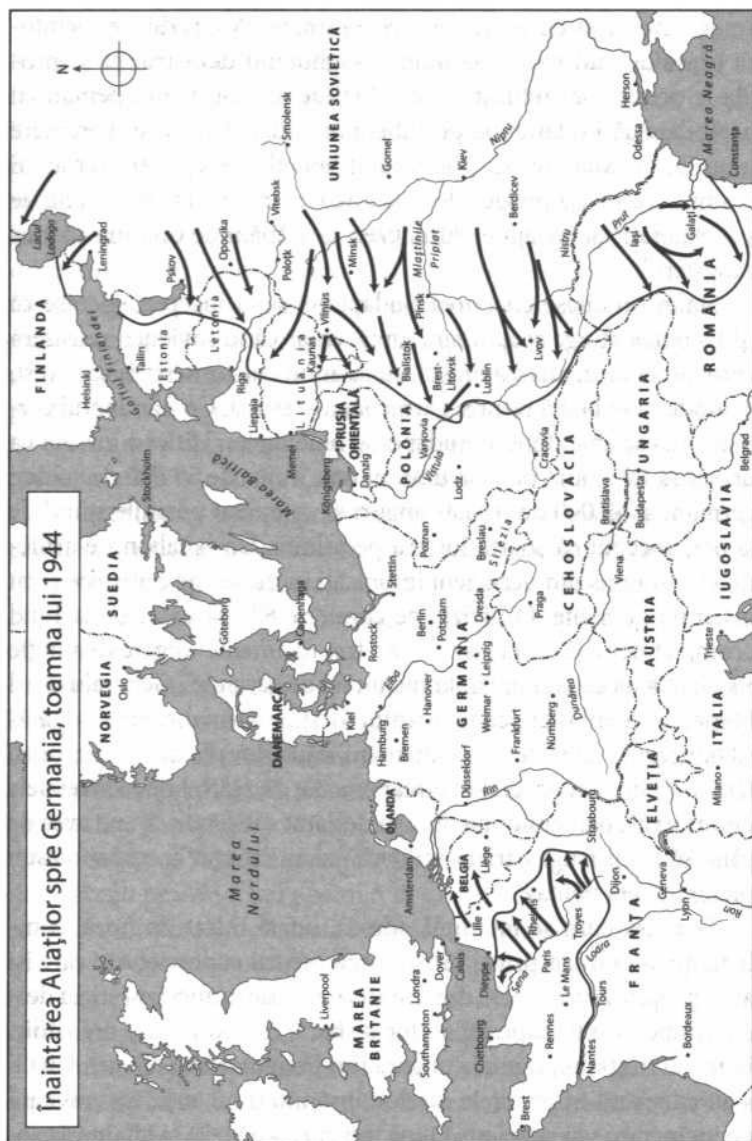
decembrie 1944, sovieticii au forțat trecerea Dunării sub un tir nimicitor de artilerie și cu obișnuita lor nepăsare față de numărul victimelor. Un husar ungar, văzând grămezile de cadavre de pe malul fluviului, s-a întors către comandantul lui și l-a întrebat, uluit și șocat: „Domnule locotenent, dacă așa se poartă cu ai lor, ce le vor face, oare, dușmanilor?”¹ După un atac executat de sovietici la nord de Budapesta, apărătorii au scos din sârma ghimpată un ins care se zvârcolea. „Tânărul soldat, cu pielea capului rasă și trăsături de mongol, stă întins pe spate”, scria un maghiar. „Doar gura i se mișcă. Ambele picioare și antebrățele lipsesc. Cioturile sunt acoperite cu un strat gros de pământ amestecat cu sânge și frunze putrede. Mă aplec spre el. «Budapessta... Budapessta...» șoptește el în agonie... Poate că visează la un oraș plin de prăzi bogate și femei frumoase... Apoi, surprinzându-mă până și pe mine, îmi scot pistolul, îl lipesc de tâmpla muribundului și trag”.

2

Curând după aceea, capitala Ungariei a devenit scena uneia dintre cele mai brutale încleștări din întreg războiul, care însă a trecut aproape neobservată în Occident, deoarece a coincis cu prima ofensivă germană în Ardeni și, ulterior, cu masiva ofensivă sovietică declanșată mai la nord. În ultimele zile ale lui decembrie, în zăpada adâncă, *Frontul* al II-lea ucrainean al mareșalului Rodion Malinovski închidea cercul în jurul Budapestei. O lovitură de stat sprijinită de naziști a împiedicat guvernul ungar să se predea lui Stalin. Ulterior, țara a încăput pe mâinile unui brutal regim fascist, susținut de brațul armat al Partidului Crucilor cu Săgeți. Armata a continuat să lupte alături de germani, dar dezertările care aveau loc în mod constant indicau lipsa de entuziasm a trupelor.

Populația civilă rămânea curios de indiferentă la catastrofa în curs de desfășurare. În Budapesta, teatrele și cinematografele au fost deschise până de Anul Nou. În timpul unui spectacol cu opera *Aida*, susținut în data de 23 decembrie, în fața cortinei s-a prezentat un actor îmbrăcat

în soldat, care a transmis salutări de pe front sălii pe jumătate goale, și-a exprimat plăcerea că lumea era mai calmă și mai încrezătoare decât cu câteva săptămâni mai devreme și, după cum spunea un pasionat de operă, „a promis că Budapesta va rămâne maghiară și că frumoasa noastră capitală nu are a se teme de



nimic” 3. Familiile budapestane au împodobit brazii

de Crăciun cu fâșiile de foiță de aluminiu aruncate de bombardierele britanice și americane ca să deruteze radarele germane. Mulți dintre locuitorii orașului – un milion la număr – ignorând dezastrul ce se profila la orizont, au refuzat să se refugieze în vest. Unii așteptau cu nerăbdare să-i întâmpine pe eliberatorii ruși. Auzind în apropiere tunurile lui Malinovski, politicianul liberal Csescy Imre scria: „E cea mai frumoasă muzică de Crăciun. Chiar suntem pe punctul de a fi eliberați? Să ne ajute Dumnezeu să scăpăm de domnia acestor gangsteri”.

4

Stalin ordonase cucerirea Budapestei și, la început, sperase că își va putea atinge scopul fără luptă: chiar când sovieticii reușiseră aproape să încercuiască orașul, au lăsat un culoar deschis spre vest, pe unde să se poată retrage garnizoana acestuia. Comandantul german voia să abandoneze Budapesta; bineînțeles, Hitler a insistat ca orașul să fie apărat până la ultimul om. În nu* de 50.000 de soldați germani și 45.000 de soldați unguri și-au apărat pozițiile știind de la bun început că soarta lor era pecetluită. Un batalion de artilerie era compus din ucrainenii îmbrăcați în uniforme poloneze și cu însemne germane. O divizie de cavalerie SS era descrisă ca fiind „complet demoralizată”, iar despre trei regimente ungare de poliție SS, se afirma că „nu prezintă niciun fel de garanție”. Generalul Karl Pfeffer-Wildenbruch, comandantul forțelor germane, nu și-a părăsit buncărul vreme de șase săptămâni, dând dovadă de un pesimism fără margini. Un general maghiar era atât de scârbit de neîncetatele dezertări ale oamenilor lui, încât a declarat sus și tare că „nu avea de gând să își distrugă cariera militară” 5 și a renunțat la comandă sub pretext că era bolnav.

Dar, așa cum se întâmplă adesea, odată intrați în horă, combatanții s-au trezit prinși într-o luptă pentru supraviețuire care își avea propriul ritm. La 30 decembrie, o mie de tunuri rusești au deschis împotriva Budapestei un

foc de baraj care dura zece ore zilnic, în restul timpului, capitala ungară fiind bombardată din aer. Civili s-au adăpostit în pivnițele caselor, însă mulți nu au scăpat nici așa de incinerare sau asfixiere. După trei zile, tancurile și infanteria sovieticilor au început să avanseze, micșorând perimetrul german de pe malul dinspre Pesta al Dunării și, concomitent, avansând spre Buda metru cu metru.

La 7 ianuarie, un ofițer de artilerie maghiar, căpitanul Hanák Sándor, aștepta atacul sovieticilor în spatele unui gard de lemn de la hipodromul local. „Rusnacii... se apropiau dinspre pistă, braț la braț, cântând... probabil în stare de ebrietate. Dărmând gardul cu picioarele, am aruncat înspre ei grenade cu fragmentație și am tras rafale de mitralieră. Ei au fugit spre gradene, unde s-a declanșat o baie de sânge când tunurile de asalt au început să tragă în rândurile de scaune. Germanii au raportat că muriseră vreo opt sute de ruși”. 6 Odată pierdută Pesta și podurile de peste Dunăre aruncate în aer, garnizoana din Buda a apărut stradă după stradă, casă după casă. În unele locuri, rușii avansau precedați de prizonieri care strigau desperați „suntem maghiari!”, înainte să fie sfârtecați de tirul ambelor tabere. În mod bizar, un grup de 70 de ruși a dezertat la inamic, sub pretextul că le este mai frică să se retragă - în spatele frontului sovietic așteptându-i mitralierele NKVD - decât să înainteze ca să se predea⁷. Aliații de conjunctură ai lui Stalin au suferit din greu: la 16 ianuarie, un corp românesc de armată raporta că, din octombrie, pierduse 23.000 de oameni, morți, răniți și dispăruți, adică peste 60% din efectiv.

Sovieticii au luat cu forța civili și i-au pus să ducă muniție în linia întâi, sub tirul inamic. Întăiau fără ezitare pe străzile Budapestei, dar se opreau și erau măcelăriți ori de câte ori erau siliți să traverseze spații deschise, măturate de rafalele de mitralieră ale germanilor și maghiarilor. Soarta apărătorilor era însă cu mult mai crudă. Soldatul Vass Dénes se cățara peste răniții, militari

și civili, care zăceau pe coridorul postului de comandă al unității lui, când o mână s-a întins și l-a tras de tunică. „Era o fată de vreo 18 – 20 de ani, cu păr blond și un chip frumos. «Ia pistolul și împușcă-mă», m-a implorat ea în șoaptă. M-am uitat mai de aproape și, spre groaza mea, am văzut că îi lipseau ambele picioare”. 8

Foamea îl rodea pe fiecare bărbat, femeie și copil. Cei 25.000 de cai ai garnizoanei au fost mâncați Numai 14 dintre cele 2.500 de animale de la grădina zoologică a orașului au scăpat cu viață, restul fiind omorâte de tirul sovietic sau măcelărite pentru consum. Un leu a rătăcit săptămâni de-a rândul prin tunelurile metroului budapestan, până când a fost prins de o misiune sovietică trimisă în acest scop. Iată ce scria un ofițer german după o ședință din 26 ianuarie de la cartierul general: „Părăsind încăperea după ședință, mai mulți comandanți vorbesc deschis despre îndărătnicia lui Hitler. Până și unii dintre SS-iști încep să se îndoiască de autoritatea lui”. 9 La 1 februarie, generalul ungar aflat la comanda armatei raporta Ministerului Apărării: „Stare aprovizionare intolerabilă. Meniu pentru următoarele cinci zile per capita și pe zi: 5 g untură, 1 felie pâine și came de cal... Infestarea cu păduchi a trupelor în continuă creștere, în special a răniților. Deja șase cazuri de tifos”. 10 Luftwaffe aducea puține provizii, multe aterizând în liniile rusești. Civili erau împușcați pe loc dacă erau găsiți umblând după mâncare în containerele parașutate. În maternitatea unui spital, asistentele îi strângeau la piept pe bebelușii fără mamă, ca să le asigure măcar căldura micuțelor trupuri înfometate, care lunecau încet, încet în moarte.

Persecuția și uciderea evreilor au continuat și în timpul asediului. În dimineața zilei de 24 decembrie, brigăzile înarmate ale Crucilor cu Săgeți și-au oprit mașinile în fața casei de copii evrei de pe strada Munkacsy Mihály din Buda, i-au dus pe copii și pe îngrijitoarele lor în curtea cazarmii Radetsky din apropiere și i-au înșirat înaintea unei mitraliere. Copiii au fost salvați de o

neașteptată înaintare a sovieticilor aflați în zonă, care i-a determinat pe viitorii călăi să o ia la fugă; părinții lor fuseseră însă deja deportați și uciși. Mulți alți evrei au fost duși pe cheiul Dunării și executați, câțiva reușind să scape aruncându-se în apa plină de sloiuri de gheață.

Un ofițer ungur l-a mustrat aspru pe un adolescent, membru al brigăzilor Crucilor cu Săgeți, pe care îl văzuse bătând o femeie în vârstă, dintr-un convoi dus spre locul de execuție: „Tu n-ai mamă, băiete? Cum poți să faci așa ceva?” La care băiatul i-a răspuns nepăsător: „E doar o evreică, nene...” 11 Se estimează că, de la mijlocul lui octombrie 1944 și până la căderea orașului, în Budapesta au murit ori au dispărut 105 453 de evrei. Supraviețuitorii au ajuns să trăiască în condiții groaznice. Un martor descrie o scenă petrecută într-un ghetou:

Pe îngusta stradă Kazinezy, niște bărbați slăbiți, cu capetele plecate, împingeau o roabă. În drăcia aceea care zdrăngănea, se hurducăiau niște trupuri omenești goale și galbene ca ceara; peste margine atârna un braț țeapăn, cu pete negre, care se izbea de spițele roții. Oamenii s-au oprit în fața băii publice de pe Kazinezy... dincolo de fațada roasă de intemperii erau grămezi întregi de cadavre, țepene ca lemnul... Am traversat Piața Klauzal. În mijlocul ei, oamenii stăteau, în picioare sau pe vine, în jurul unui cal mort și îi tăiau carnea cu cuțitele. Din trupul despicat și mutilat ieșeau măruntaiele gelatinoase, galben-albăstrui, cu un luciu rece.12

Diplomatul suedez Raoul Wallenberg, prizonier și el în orașul asediat, s-a străduit să oprească masacrarea evreilor, amenințându-i pe comandanții germani că vor fi trași la răspundere. Execuțiile au continuat însă, la ele participând uneori și ofițerii poliției ungare trimiși să-i apere pe evrei. Wallenberg a fost și el omorât în cele din urmă de către sovietici.

La începutul lui februarie, în vreme ce pierderile germanilor creșteau și proviziile se împutinau, Budapesta ajunsese o grămadă de moloz. Flăcările ardeau într-o mie

de locuri, palatele, casele, clădirile publice și blocurile de apartamente căzând, rând pe rând, pradă incendiilor. Exploziile și focurile de armă se auzeau fără încetare. Avioanele sovietice mitraliau și bombardau de la joasă înălțime, făcându-i pe răniți să urle speriați, incapabili să se miște din zonele atacate. Grotescul devenise ceva firesc, un exemplu fiind tunul antitanc camuflat cu covoarele persane din recuzita operei. Cai îngroziți, femei și copii în lacrimi, soldați speriați când fugeau, când se strâneau de-a valma în adăposturi.

Stăpânirea asupra capitalei ungare se disputa în zeci de puncte simultan. În toiul atacurilor și contraatacurilor, clădirile își schimbau de mai multe ori ocupanții. Soldaților maghiari care dezertau la ruși în număr tot mai mare li se dădea să aleagă: ori se alăturau Armatei Roșii împotriva foștilor camarazi, ori erau deportați în Siberia. Cei care alegeau prima variantă primeau panglici roșii de identificare, tăiate din mătasea parașutelor, și erau imediat aruncați înapoi în luptă. Sovieticii îi tratau pe acești renegați cu o surprinzătoare camaraderie. Comandantul unui corp de infanterie, de pildă, i-a invitat pe ofițerii unguri la masă. După război, s-a descoperit că mortalitatea în rândul soldaților care aleseseră captivitatea fusese la fel de mare ca mortalitatea în rândurile camarazilor care luptaseră alături de Armata Roșie. În atmosfera generală de haos, grupurile de partizani comuniști maghiari au căutat să-i ajute pe sovietici și mai ales să-i omoare pe liderii și pe membrii brigăzilor înarmate ale Partidului Crucilor cu Săgeți. La sfârșitul lui ianuarie, zeci de prizonieri politici au fost executați de compatrioții lor pe terasa Palatului Regal, majoritatea după ce fuseseră torturați.

La 11 februarie 1945, apărarea Budei s-a prăbușit. Comandantul artileriei antiaeriene maghiare i-a dezarmat pe germanii de la cartierul lui general, aflat la Hotelul Gellert, a înălțat steagul alb și și-a pus oamenii să-i împuște pe cei care nu executau ordinul, încercând să

prelungescă rezistența. În seara aceleiași zile, rămășițele garnizoanei și ofițerii ei superiori au încercat să fugă, în grupuri mai mari sau mai mici. Majoritatea au fost secerați de sovietici, cadavrele rămânând grămadă în spații deschise. Comandantul unei divizii SS de cavalerie și trei dintre ofițerii lui au preferat să se sinucidă când a devenit limpede că nu mai au scăpare. Alți 26 de SS-iști s-au împușcat în grădina unei case din strada Diosarok. Comandantul unei divizii de panzere a fost ucis de mitralierele sovietice. Bătrânul colonel ungar Vertessy János s-a împiedicat și a căzut cu fața în jos pe strada pe care alerga, rupându-și astfel și ultimul dinte. „Nu e ziua mea astăzi”, a zis el, mâhnit, amintindu-și că, în urmă cu exact 30 de ani, avionul pe care îl pilota în Primul Război Mondial era doborât, iar el, luat prizonier. La scurt timp după aceea, colonelul Vertessy a fost capturat de Armata Roșie și executat sumar.

În pivnițele Palatului Regal zăceau două mii de soldați răniți. Iată ce spune un martor care a dat peste ei: „Puroi, sânge, gangrenă, excremente, sudoare, urină, fum de tutun și praf de pușcă se amestecă, dând naștere unei duhori intense”. 13 Garnizoana a fost cuprinsă de panică și conflictele partizane. Doi soldați au dat buzna peste chirurgii care deschiseseră abdomenul unui rănit și au început să tragă unul în celălalt, peste masa de operație. Curând după aceea, un incendiu a cuprins clădirea, omorând aproape toți răniții. La cartierul general al lui Pfeffer-Wildenbruch, un tânăr subofițer s-a îmbrăcat în uniforma abandonată de general și a fost imediat împușcat de un soldat cu mintea rătăcită. Cei rămași în viață rătăceau prin clădirile publice ale orașului, printre tablouri sfâșiate, porțelanuri sparte, mobilă stricăță și obiecte personale abandonate. Incendiile se dezlănțuiau pretutindeni, fără contenire.

Câțiva apărători au încercat să fugă prin rețeaua de canalizare a orașului, mergând, la lumina lumânărilor, prin mizeria care uneori le ajungea până la brâu, în vreme ce

zgomotul luptelor disperate care se duceau pe străzile de deasupra răzvătaia până la ei. Dând peste cadavrul unei femei frumoase, elegant îmbrăcată în haină de blană și cu ciorapi de mătase, care ținea încă în mână geanta, s-au întrebat cine putea să fie. După alte câteva sute de metri, nivelul apei nu le-a mai permis să înainteze. Majoritatea, inclusiv generalul Pfeffer-Wildenbruch, s-au văzut obligați să iasă la suprafață prin gurile de canal, fiind curând prinși de sovietici. Se estimează că 16.000 de persoane, atât soldați, cât și civili, au reușit să evadeze pe dealurile din jurul Budapestei, unde au umblat fără țintă ori și-au găsit adăpost. Unii au capturat un transport sovietic de pâine, după care au început să tragă unii în alții pentru a pune mâna pe el. Alții, care se îndreptaseră către vest, au ieșit din pădure în spațiul deschis al depresiunii Zsâmbek, unde lunetiștii și mitraliorii sovietici au ucis sute de persoane, perfect vizibile pe zăpadă. O mulțime de oameni disperați au fost omorâți și în oraș. Un ofițer sovietic scria: „În ciuda pierderilor uriașe, hitleriștii și-au continuat înaintarea către ieșirea din oraș, dar au fost curând opriți de salvele trase de la mică distanță de aruncătoarele noastre de rachete. Era o priveliște oribilă”. 14 Doar 700 dintre cei 43 900 de soldați aflați în garnizoana de la Budapesta pe 11 februarie au mai ajuns la liniile germane dinspre vest. Dintre ceilalți, 17.000 au fost omorâți și peste 22.000 luați prizonieri.

Peste Budapesta s-a lăsat apoi o tăcere mormântală. Deseo László, un adolescent în vârstă de 15 ani, a reușit să ajungă la apartamentul familiei, după ce rușii trecuseră pe acolo ca o furtună. „Mergând din cameră în cameră, îți venea să urli. Sunt opt cai morți acolo. Pereții sunt roșii de sânge, cât un stat de om, totul este plin de noroi și moloz. Toate ușile, dulapurile, mobilele și ferestrele sunt sparte. Tencuiala a dispărut. Pășești peste cadavre de cai. Sunt moi și elastice. Dacă țopăi pe ele, din rănilor de glonț ies mici bule de aer cu sânge care sfârâie”.

Supraviețuitorii au început să iasă dintre ruine,

temători și derutați de comportamentul imprevizibil al învingătorilor: uneori, intrând în apartamente, rușii omorau familii întregi; alteori, se apucau să se joace cu jucăriile, după care plecau liniștiți. Un scriitor maghiar spunea despre cuceritorii capitalei: „Erau simpli și necizelați, ca niște copii. Cum milioane de oameni fuseseră nimiciți de Lenin, Troțki, Stalin sau de război, moartea pentru ei devenise o prezență cotidiană. Ucideau iară ură și se lăsau uciși fără împotrivire”. 15 Au avut loc multe execuții, mai ales ale sovieticilor prinși în uniformă germană. Au fost împușcați și câțiva poștași și vatmani, deoarece sovieticii le confundaseră uniformele cu cele ale brigăzilor Crucilor cu Săgeți. Sub oblăduirea NKVD, s-a procedat la jefuirea sistematică a depozitelor bancare și colecțiilor de artă, în special a celor aparținând marilor colecționari evrei, prada fiind apoi expediată la Moscova. Mare parte dintre femeile aflate încă în viață, de toate vârstele, de la 10 la 90 de ani, chiar și cele însărcinate, au fost violate de soldații Armatei Roșii, soarta lor fiind cu atât mai cruntă, cu cât mulți dintre făptași erau bolnavi, iar în toată Ungaria nu se mai găseau medicamente. Episcopul Grosz József scria cuprins de disperare: „Așa trebuie să fi stat lucrurile la Ierusalim, pe când prorocul Ieremia își rostea plângerile”.

Comuniștii unguri au insistat la comandamentul sovietic să-și țină în frâu trupele. „Nu are niciun rost să lăudăm Armata Roșie pe afișe, în partid, în fabrici și oriunde în altă parte”, se afirma într-un apel de la sfârșitul lui februarie, „dacă oamenii care au supraviețuit tiraniei sunt acum mânați pe drumuri, ca vitele, de către soldații ruși, lăsând în urmă un șir de cadavre. Tovarășii pe care i-am trimis la țară să ajute la împărțirea pământului sunt întrebați de țărani la ce le-ar mai folosi pământul, când rușii le-au luat caii de pe pășuni. Nu pot să are cu nasul”. Reproșurile de acest gen s-au dovedit zadarnice. Stalin a decretat că jafurile și violurile sunt recompense ce le reveneau de drept soldaților lui pentru sacrificiile făcute.

Polonezii, iugoslavii, cehii și maghiarii au avut cu toții soarta care îi aștepta și pe germani.

La Budapesta, chiar înainte de prăbușirea definitivă a rezistenței organizate, s-a redeschis un prim cinematograful, unde a rulat un film sovietic de propagandă intitulat *Bătălia de la Orel*. S-a trecut aproape imediat la înălțarea în piețele publice a statuilor unor eroi de război sovietici. După chinurile îndurate, oamenii erau dornici să râdă din nou, cabaretele ajungând în scurtă vreme afaceri înfloritoare printre ruinele capitalei ungare. Comicul Latabâr Kálmán a urcat pe scenă în ovațiile publicului, care au atins paroxismul atunci când actorul și-a suflecăt mânecile și crăcii pantalonilor, dând la iveală șiruri întregi de ceasuri – o batjocură la adresa „eliberatorilor” sovietici ai Ungariei. Peste doar câteva luni, ar fi fost împușcat pentru mai puțin de-atât.

Cucerirea Budapestei i-a costat pe ruși în jur de 80.000 de morți și 250.000 de răniți. Aproximativ 38.000 de civili și-au pierdut viața în cursul asediului, alte zeci de mii fiind trimiși la muncă silnică în Uniunea Sovietică, de unde mulți nu s-au mai întors. Pierderile germane și maghiare au fost de aproximativ 40.000 de morți și 63.000 de prizonieri. Această bătălie sălbatică și inutilă ar fi fost socotită eroică dacă s-ar fi dat pe frontul anglo-american. Așa însă, numai ungurii au acordat atenție, mai devreme sau mai târziu, ororilor acesteia. După trei luni, ea avea să fie eclipsată de o dramă asemănătoare, dar la o scară infinit mai mare, petrecută în chiar capitala germană.

2. Înaintarea lui Eisenhower spre Elba în primele luni ale lui 1945, majoritatea germanilor considerau sosirea forțelor americane și britanice în țara lor drept o nemerită imixtiune. Chiar dacă mulți înțelegeau că Hitler îi dusesese la dezastru, le era totuși greu să accepte implicațiile pe care această stare de fapt le avea pentru viața lor personală. Soldați din Batalionul 273 Artilerie al armatei SUA au ocupat o casă locuită, după cum spunea unul dintre ei, de „o femeie bătrână, mărunțică, îmbrăcată

în negru, care a ieșit clătinându-se pe o ușă lateralnică. De cum ne-a văzut luându-i grămada de lemne, a început să strige în germană, în timp ce noi căram brațe întregi de lemne, femeia a izbucnit în lacrimi, văicărindu-se incontrolabil și înecându-se în jumătăți de propoziție”. 16 Americanii s-au gândit înainte să lase deoparte scrupulele. „«La dracu'», a zis Frankie, «e la fel de germană ca restul ffitilor.»” Când o nemțoaică volubilă s-a plâns în gura mare că intrușii în uniformă îi zgâriau mobila, un alt mocofan, din unitatea soldatului Charles Felix, s-a revoltat zicând: „M-am săturat de nenorociții ăștia de iriți! Din cauza lor suntem aici, iar asta mai are și tupeul să se plângă de mobilă! auzi, cucoană, stai să-ți arăt eu stricăciuni!” 17 Și a apucat un scaun, pe care l-a azvârlit de perete. Puțini soldați aliați mai aveau inhibiții în ceea ce privește populația civilă. Un soldat din plutonul de geniști al lui Aaron Larkin a izbucnit în lacrimi când i s-a ordonat să evacueze o familie germană din casa în care locuia, spre a face loc unității lui¹⁸. Fruntașul Harold Lindstrom a simțit o strângere de inimă când s-a întins pe salteaua de puf a unei femei, în uniformă completă și cu bocancii în picioare 19.

Procurorul general al Armatei SUA a constatat o creștere accentuată a numărului de violuri după intrarea trupelor aliate pe teritoriul Germaniei: „Eram membrii unei armate cuceritoare și eram acolo în calitate de armată cuceritoare”, se spunea în raportul lui de după război. „Într-un singur caz, cu totul excepțional, victima germană s-a împotrivit cu vehemență atacatorilor înarmați... Victimele germane erau, în aparență, complet intimidată... Teama lor de moarte nu era total nejustificată, după cum demonstrează un număr de cazuri în care germanii care au vrut să-i împiedice pe soldați să-și ducă la îndeplinire intenția de a comite un viol au fost uciși fără milă”. 20 Un reporter de la revista *Stars & Stripes*, care, în martie 1945, a trimis o corespondență despre incidența ridicată a cazurilor de viol în Renania, s-a trezit că textul îi este

cenzurat, la fel cum erau și alte „rapoarte negative” despre comportamentul Aliaților în Germania.

Existau, firește, și numeroase cazuri de raporturi sexuale întreținute semivoluntar, fapt ce a dus la o creștere spectaculoasă a incidenței bolilor venerice, localnicele disperate vânzându-și singura marfa căutată, adesea, pentru a-și hrăni familiile. Mulți soldați aliați erau șocați de nerușinarea cu care se purtau germanii, până și cei mai educați fiind abrutizați de privilegiile clasei opresoare.

Membrii Regimentului Scots Guardsmen, primiți de o familie de aristocrați la castelul lor din nordul țării, s-au îngrozit când au descoperit că în parcul castelului fusese creat un mic lagăr de concentrare, în care se găseau 200 de muncitori-sdavi subnutriți când un ofițer britanic a protestat, gazda i-a răspuns consternată: „Domnule maior, dumneata nu înțelegi. Oamenii aceștia sunt animale și nu pot fi tratați decât ca niște animale”.

Ultimele bătălii duse de trupele anglo-americane au fost incomparabil mai puțin sângeroase decât cele din Est, fiindcă așa era convenabil pentru ambele tabere. Locotenentul britanic Peter White i-a strigat să se oprească unui german care încerca să fugă: „Am țintit în mijlocul spatelui, dezgustat peste măsură că trebuia să trag într-un om care fugea... când ceva a părut să-i spună că era zadarnic. Spre imensa mea ușurare, omul s-a răsucit, a azvârlit pușca în zăpadă și a ridicat brațele cu un gest scurt, teatral. Mi-a strigat, într-un șuvoi de cuvinte englezești stâlcite și cu un glas înfricoșat: «Nu trage, te rog, domnule!... Hider nu bun... nu trage... *Kamerad*, te rog!» În același timp, a băgat brusc mâna în haină, aproape făcându-mă să trag, căci mă așteptam să scoată un pistol sau o grenadă. Dar... a fluturat dinainte ceva ce s-a dovedit a fi un ceas de buzunar din aur, cu lăntișor, în chip de ofertă de pace”. 21

Aliații occidentali au înaintat pe teritoriul Germaniei în același mod chibzuit în care își desfășuraseră întreaga campanie începând cu octombrie 1944. Au căutat să

înfăptuiască distrugerea nazismului cu un cost uman acceptabil, avansând până la liniile de ocupație stabilite de comun acord cu sovieticii și numai temporar, și doar în câteva zone, dincolo de acestea. Germanii au continuat să reziste, însă puțini au manifestat fanatismul ce caracterizase până la final bătălia de pe Frontul de Est. Partea dificilă, pentru cei învinși, era să găsească o porțiță de scăpare fără să fie împușcați de vreuna dintre tabere. Sanitarul Leo Litwak descrie cum i-a acordat îngrijiri unui german în vârstă, care fusese împușcat în timp ce încerca să ajungă, neînarmat, la liniile americane, probabil ca să se predea:

Purta uniformă de lână cenușie și bonetă, avea ochi imenși, o față trasă și nerasă, o gură întinsă de parcă ar fi scos un țipăt, dar nu era decât un sunet înăbușit *Ohhhhh, Ohhhhh*. Mi-a văzut crucea roșie de pe brațe și caschetă și s-a întins către mine, strigând: „*Vaier!*” Tată. Prin pantaloni îi ieșea o bucată mică de os femural. I-am tăiat indispensabilii și am dezgolit rana până la jumătatea coapsei. Făcuse pe el, niște excremente mici, dure și cenușii, cum vezi în urma unui animal. Excrementele ajunseseră până aproape de fractură. Duhoarea era înțepătoare, te făcea să vomiti. Am presărat niște praf antibiotic pe osul expus, l-am acoperit cu o compresă, am pus un garou deasupra rănii, în partea de sus a coapsei. Omul pălea repede, semn că intra în șoc. Mi-a zis: „*Väter, Ich sterbe*” Tată, mor. I-am făcut o doză de morfină în coapsă. Nu s-a liniștit, așa că i-am mai făcut o doză. Sub ochii mei, a intrat în șoc – buze vinete, transpirație rece, piele palidă, pupile dilatate, puls slab și neregulat... îmi doream să moară ca să scăpăm amândoi de chinul acela.²²

Grosul Wehrmachtului și al trupelor Waffen SS dădeau piept cu armatele lui Jukov, Konev și Rokossovski, rușii desfășurând

6, 7 milioane de soldați pe un front care se întindea de la Baltica la Adriatica. Ultima încleștare dintre cei doi tirani rivali, Stalin și Hitler, s-a numărat printre cele mai

teribile din întreg războiul, trupele lui Eisenhower ocupând doar o latură a scenei. Lucru complet irațional, dacă luăm în considerare faptul că rezultatul era de acum neîndoielnic; însă naziștii au reușit să convingă destui militari să facă un ultim sacrificiu. Cât despre cei care au dat înapoi, Henner Pflug, profesor la o școală din Prusia Orientală, spunea că a încetat să se mai holbeze la oamenii spânzurați de copaci, cu pancarte de gât pe care scria: „Sunt dezertor” sau „Nu am apărat patria”, fiindcă deja văzuse prea mulți²³.

Până și partizanii lui Tito au fost impresionați de retragerea organizată de Wehrmacht în condiții deosebit de grele. Milovan Djilas scria: „Armata germană a lăsat o urmă de eroism, cu toate că dominația naziștilor ștersese din mintea omenirii chiar și gândul că ar fi în stare de așa ceva... Flămânzi și pe jumătate goi, soldații germani au trecut peste alunecările de teren din munți, au luat cu asalt crestele stâncoase, au creat rute ocolitoare. Avioanele aliate îi foloseau ca ținte la antrenament. Au rămas fără carburant... I-au ucis pe camarazii grav răniți... în cele din urmă, au răzbit, lăsând în urmă amintirea bărbăției lor. Se pare că armata germană e în stare să ducă un război... și iară masacre și camere de gazare”.²⁴

Gerda, logodnica parașutistului Martin Poppel, s-a numărat printre numeroșii germani pe care ororile abătute asupra țării lor i-au înstrăinat, în cele din urmă, de regimul nazist. Iată ce îi scria ea lui Poppel în ianuarie 1945, când acesta se afla în Olanda: „Suntem cu toții epuizați după această teribilă ploaie de bombe. Să ascuți noaptea întreagă urletul acestor lucruri, să aștepți din clipă în clipă moartea într-o pivniță întunecată, în care nu vezi nimic – oh, e într-adevăr o viață nemaipomenită. De s-ar opri odată, chiar se așteaptă prea mult de la oameni. Ți mai amintești lacul? Cred că acolo mi-ai dat prima sărutare! Au dispărut toate – minunatele cafenele Brand și Bohning, primăria a ars din temelii. E imposibil până și să încerc să descriu. Dar îți poți închipui și singur. Ai văzut Münchenul.

Chiar o să fie totul distrus? Și totuși altă cale de ieșire nu pare să existe. De ce îi lasă oamenii pe soldații noștri să meargă la o moarte inutilă, de ce îngăduie ca restul Germaniei să ajungă o ruină, de ce toate nenorocirile, de ce?” Și adăuga mai târziu: „Dacă, după război, ai mai fi un susținător loial al acestor oameni – știi despre cine vorbesc – asta ne-ar despărți fără doar și poate. Ce au făcut din frumoasă, magnifica noastră Germanie? E destul să te faci să plângi. Și nu trebuie nici măcar să ne gândim cum ne vor înrobi ceilalți”. 25

Cei care înfățișează „armatele” și „diviziile” lui Hitler din 1945 ca formațiuni de luptă redutabile nu fac decât să caricaturizeze realitatea: fiecare unitate era redusă la o foarte mică parte din efectivul și numărul de tancuri, piese de artilerie și mijloace de transport pe care ar fi trebuit să-l aibă în mod normal. Din iunie 1944 până în martie 1945, Wehrmachtul a pierdut 3, 5 milioane de puști, astfel că, în ultimele campanii, ajunseseră să lipsească până și armele de calibru mic. Mulți dintre soldații săi erau într-o condiție fizică deplorabilă. În raportul medical din 10 ianuarie al unei baterii de artilerie aeropurtate, se arăta că, din 79 de militari, 77 erau infestați cu păduchi, iar 18 aveau eczeme cauzate de dieta necorespunzătoare. Eforturile de menținere a disciplinei erau luate în râs. Soldaților din unitatea 1/1120 Volksgrenadier li s-o fi părut ciudat faptul că» în ianuarie, în timp ce Reichul se prăbușea, comandantul lor, maiorul Beiss, a emis un ordin de zi în care deplângea ținuta neglijentă a personalului militar: „Puștile se vor ține pe umărul drept, cu țeava în sus. Dacă mai văd o singură dată vreun «țintaș de duminică» fâțându-se de colo, colo cu arma îndreptată în jos, respectivul va primi șapte zile de arest Noroiul proaspăt îl înnobilează pe soldat dar noroiul întărit vădește delăsare. Dacă mai văd vreun soldat cu «coamă de leu» sau alte frizuri excentrice, mă voi ocupa personal de tunsoarea lui”. 26 un fapt cunoscut tuturor armatelor, mai ales celor care întâmpină adversități, că soldații nu trebuie lăsați iară

ocupație, nu trebuie lăsați pradă gândurilor negre. În zilele de început ale lui 1945, când războiul mergea cu adevărat foarte prost pentru



Germania, locotenentul Tony Saurma, comandantul unei companii de panzere, a căutat să ocupe orele de odihnă ale oamenilor lui cu prelegeri. Odată, le-a vorbit o oră despre Statele Unite, despre regiunea agricolă a țării, despre zonele industriale și despre marile orașe americane²⁷. Știa la fel de bine ca asistența că nu va trece mult până ce această țară va ajunge să le domine viața, dacă aveau destul noroc să supraviețuiască. Remarcabil este nu că sute de mii de germani au abandonat războiul în ultimele sale luni, ci că alți compatrioți de-ai lor au continuat să reziste, câțiva pretinzând chiar că situația li se pare acceptabilă. Comandantul unui pluton de panzere al Waffen SS, aflat în Ungaria, scria despre un moment de acalmie în spatele frontului, survenit la mijlocul lui

februarie: „Rațiile erau excelente. Am învățat de la populația civilă cum se folosește paprica. Oamenii erau foarte prietenoși. Seara, mergeam cu mașina la Nové Zámky, să ne uităm la filme”. 28

La întâlnirea șefilor de stat-major aliați, ținută în Malta la 1 februarie, înaintea celei de la Ialta, s-a susținut planul lui Eisenhower de a încredința ultima fază a campaniei Grupului de Armate 21, condus de Montgomery, sprijinit de Armata a IX-a americană, comandată de Simpson. Bombardierele grele au primit misiunea de a ataca infrastructura de transport a Germaniei, inclusiv nodurile de cale ferată de la Dresda³¹ și Leipzig, aflate în calea înaintării sovietice. Deplasarea la sol s-a dovedit însă anevoioasă. Următorul mare atac lansat de Montgomery, Operațiunea *Veritable*, s-a împotmolit în pădurea Reichwald; formațiunile lui Simpson au fost ținute în loc până la 23 februarie, germanii inundând suprafețe întinse de pe frontul lor. Doar după lupte grele au reușit trupele lui Montgomery să se apropie de Rin la 10 martie, în porțiunea dintre granița olandeză și Koblenz.

În situația disperată în care se găsea Germania, Hitler a apelat la un panaceu bine-cunoscute schimbarea generalilor. Kesselring, care condusese strălucita apărare a Italiei, i-a luat locul lui von Rundstedt la comanda unităților din vest. Dar nici el nu a fost mai capabil decât predecesorul lui să ducă la bun sfârșit o campanie coerentă, cu doar 55 de divizii slăbite împotriva celor 85 ale lui Eisenhower, care beneficiau, pe lângă o forță combativă neștirbită, și de o puternică susținere aeriană. La 7 martie, Armata I, comandată de Hodges, a cucerit

31 Distrugerea orașului Dresda ocupă un loc atât de însemnat în imaginarul colectiv legat de acest război, încât cu uimire observăm că, din ultimele cercetări, numărul celor care au murit acolo la 13-14 februarie ar fi de 25 000, nu de câteva sute de mii, așa cum se presupunea odată. Acest fapt nu influențează în niciun fel disputa cu privire la necesitatea bombardării orașului, dar arată că această acțiune a făcut mai puține victime decât bombardamentul din 1943 asupra Hamburgului sau decât furtuna de foc din 1945, de la Tokio.

podul de cale ferată Ludendorff, de lângă Remagen, și a început imediat să ocupe poziții pe malul estic al Rinului. La 22 martie, Patton ocupa și el un cap de pod la Oppenheim, ceva mai la sud. Ultimii soldați germani de pe malul vestic au fost lichidați trei zile mai târziu. La 24 martie, trupele lui Montgomery au realizat uriașa traversare a Rinului pe la Wesel, afectată numai de pierderile grele suferite de unitățile aeropurtate care se parașutaseră pe malul opus – apărătorii au dovedit astfel că sunt bine înzestrați, dacă nu cu altceva, atunci măcar cu piese de artilerie antiaeriană.

La sfârșitul lunii, avangarda lui Bradley a făcut joncțiunea cu forțele lui Simpson la Lippstadt, încercuind Grupul de Armate B, condus de Model, în așa-numita pungă de pe Ruhr. Model s-a împușcat la 17 aprilie, iar cei 317.000 de soldați de sub comanda lui au fost luați prizonieri. Americanii, mai mult decât britanicii, aveau acum ocazia unei ultime înaintări fulgerătoare. Spre furia lui Montgomery, trupele sale au primit misiunea secundară de curățare a teritoriului din nordul Germaniei, până la Hamburg și Lübeck. Trimiterea unor trupe în sudul peninsulei daneze era considerată de maximă urgență, obiectivul fiind acela de a-i împiedica pe sovietici să ocupe Danemarca. Eisenhower a abandonat oficial Berlinul ca obiectiv, informându-l despre asta și pe Stalin, trimițând două armate în sud, spre granița austriacă, cu misiunea de a zădărnici orice tentativă a naziștilor de a crea o „redută națională”, de unde să continue lupta după joncțiunea forțelor sovietice și anglo-americane în nordul Germaniei. Această „redută națională” exista numai în imaginația serviciului de informații al lui Eisenhower; divizarea forțelor a slăbit în mod decisiv ofensiva principală desfășurată de acesta pe centru și le-a permis sovieticilor să ocupe Cehoslovacia.

Este greu totuși să aducem argumente plauzibile în sprijinul tezei conform căreia aceste decizii au schimbat harta politică a Europei postbelice, așa cum au afirmat mai

târziu detractorii comandantului suprem. Zonele pe care urmau să le ocupe Aliții fuseseră stabilite cu luni înainte, fiind confirmate la summitul de la Ialta din februarie. Sovieticii au ajuns primii în Europa de Est. Pentru a le zădărnici planurile și a scuti Europa Centrală de o tiranie sovietică după cea nazistă, ar fi fost necesar ca Aliții occidentali să poarte un război cu totul diferit și mult mai crud, cu pierderi de vieți omenești mult mai mari. Ei ar fi trebuit să ia în calcul și posibilitatea, chiar probabilitatea, de a trebui să învingă și Armata Roșie, nu doar Wehrmachtul. Un asemenea curs era de neimaginat din punct de vedere politic și militar, orice iluzii va fi nutrit Churchill că libertatea Europei de Est ar fi putut fi recuperată prin folosirea forței.

Hotărârea obsedantă a lui Stalin de a cucerii Berlinul era în perfectă armonie cu viziunea poporului său. Acest triumf simbolic era considerat singurul final satisfăcător al chinului lor, împlinirea tuturor obiectivelor pentru care luptaseră încă din 1941. Din punct de vedere militar, ar fi fost, poate, cu puțință ca trupele lui Eisenhower să ajungă în capitala Germaniei înaintea Armatei Roșii, dar o astfel de operațiune ar fi declanșat un conflict între Aliți. Rușii s-ar fi înfuriat cu siguranță dacă ar fi încercat cineva să le ia trofeul.

Comportamentul sovieticilor din lunile martie și aprilie a fost influențat de paranoia cu privire la intențiile occidentalilor. Stalin a mințit în repetate rânduri Washingtonul și Londra, afirmând că Berlinul îi este indiferent ca obiectiv. Liderul sovietic nu putea să creadă că americanii și britanicii vor da cu piciorul șansei de a ajunge în capitala germană înaintea Armatei Roșii. Încercuirea Berlinului de către trupele sovietice răspundea în parte necesității cuceririi orașului aflat în stăpânirea lui Hitler, dar, în parte, era și o modalitate de a ține trupele lui Roosevelt și Churchill departe de trofeu. Și mai era ceva: sovieticii erau disperați să pună mâna pe cercetătorii și materialele din programul nuclear nazist.

Informat de agenții lui din Occident că americanii sunt pe cale să obțină bomba atomică, Stalin voia să aibă tot ceea ce i-ar fi permis să pună pe picioare un proiect sovietic similar. În consecință, Institutul de Fizică „Kaiser Wilhelm” din Dahelm se găsea pe lista de obiective strategice ale Armatei Roșii.

În etapa finală a războiului din Vest, trupele anglo-americe au întâmpinat o rezistență sporadică, slab organizată. Ca de obicei, infanteria a dus greul în misiunea de eliminare a ultimelor puncte de rezistență. Un loc în echipajul unui tanc nu fusese niciodată o sinecură, dar în ultimele șase zile ale campaniei din nord-vestul Europei, batalionul de tancuri al Regimentului Scots Guards, de pildă, a pierdut un ofițer și alți șapte militari de alte grade, toți fiind uciși, plus câțiva oameni răniți. În paralel, în aceeași perioadă, Regimentul de Infanterie II Scots Guards a pierdut nouă ofițeri și 76 de militari de alte grade, plus 17 ofițeri și 248 de militari de alte grade răniți Unele formațiuni aliate au avut de luptat cu grupuri de fanatici care apărau cu încăpățănare puncte de traversare a unor râuri sau intersecții-cheie. Aceste grupuri au fost însă înfrânte unul câte unul, până ce învingătorii au ajuns la Elba. La 12 aprilie, Armata

1 a primit ordin să se oprească în apropierea Dresdei și să-i aștepte pe sovietici Patrulele americane și sovietice s-au întâlnit în orașelul saxon Strehla, de pe Elba, în dimineața zilei de 24 aprilie. Acestei prime întâlniri i-a urmat, în aceeași zi, cea din amonte, de la Torgau, desfășurată pe fondul entuziasmului exuberant manifestat de anglo-americani și al formalismului prudent și pompos al rușilor. Britanicii au ajuns în portul Lübeck de la Marea Baltică în ziua de

2 mai, înlăturând astfel temerile Aliaților că sovieticii ar putea să ocupe Danemarca. Din fericire pentru danezi, atenția rușilor era concentrată în cu totul altă parte – asupra Berlinului, capitala și ultimul bastion al nazismului.

3. Berlin: ultima bătălie

Stalin și-a asumat personal responsabilitatea pentru mărețele operațiuni finale ale războiului, mai cu seamă ca să-i poată smulge lui Jukov - comandantul *Frontului I Bielor* - laurii unei victorii personale. La 12 ianuarie, sovieticii au lansat o ofensivă generală de la capetele lor de pod de pe Vistula. În condițiile în care, din punct de vedere numeric, erau de zece ori mai mulți decât apărătorii, tancurile și infanteria lor s-au revărsat către vest, zdrobind totul în cale. Într-un buletin de știri aproape isteric, difuzat de Radio Berlin în ziua de 20 ianuarie, ofensiva sovietică era prezentată drept „o invazie în masă, comparabilă, ca scară și semnificație, cu năvălirile din trecut ale hoardelor mongole, ale hunilor și tătarilor”.

Comentatorul Hans Fritsche afirma că obiectivul inamicului era „distrugerea totală” și că înfrângerea „va marca sfârșitul civilizației”. 1 susținea că, acum, germanii aveau avantajul unor linii de comunicații scurte și al „hotărârii lor de neclintit de a-și apăra țara”. Germania, mai spunea el, se transformase în „bastionul Europei împotriva hoardelor barbare ce năvălesc din stepele Răsăritului”. Fritsche se declara consternat de faptul că britanicii nu se aliaseră cu poporul german împotriva bolșevicilor. Departe de a nesocoti pericolul unei înfrângeri, așa cum se întâmplase de atâtea ori în trecut, naziștii făceau apel la rezistența disperată a populației în ceea ce era, fără îndoială, o situație disperată. „Conducerea Germaniei se află azi în fața celei mai grave crize din timpul războiului”, se spunea pe 22 ianuarie la Radio Berlin. „Retragerile și dezangajările nu mai sunt posibile, fiindcă trupele noastre luptă pentru un teritoriu de importanță vitală pentru industria de război germană... Fiecărui german i se cere să facă efortul suprem. Poporul german răspunde în mod spontan acestui apel, deoarece știe că, și în trecut, conducerea noastră a fost întotdeauna capabilă să redreseze situația, în ciuda tuturor dificultăților”.

Dacă națiunea lui Hitler era cuprinsă de disperare, a

lui Stalin exulta. Corespondentul de război Vasili Grossman își exprima sentimentul de „bucurie extraordinară” văzând, după atâtea bătălii la care fuseseră martor încă din 1941, că trupele sovietice trec Vistula. El avea să scrie puțin mai târziu: „Îmi venea să urlu, să le strig tuturor fraților noștri, soldaților noștri, care zac în pământul Rusiei, Ucrainei, Bielorusiei și Poloniei, care își dorm somnul de veci pe câmpurile noastre de bătălie: «Tovarăși, ne auziți? Am reușit.»” 29 Pierderile cauzate de ofensiva de pe Vistula au fost aproape incredibile, chiar și după standardele Frontului de Est, rușii măcelărind toate formațiunile ieșite în calea lor. Doar în ianuarie au murit 450.000 de germani, în fiecare dintre lunile următoare găsindu-și sfârșitul peste 280.000 de oameni, cifră care include și victimele bombardamentelor anglo-americane de la Dresda, Leipzig și alte orașe din est. În ultimele luni de conflict au murit mai mulți germani decât în 1942 – 1943. Aceste date scot și mai mult în evidență prețul pe care poporul a trebuit să-l plătească pentru neputința conducerii armatei germane de a-i răsturna pe naziști de la putere și de a ieși din război înainte de ultimul său act.

La începutul lui februarie, comandantul Grupului de Armate Vistula scria: „În Wehrmacht ne confruntăm cu o criză de autoritate de o amploare fără precedent. Corpul ofițerilor nu mai deține un control ferm asupra trupelor. În rândurile soldaților simt manifestări foarte serioase de dezintegrare. Cazurile în care soldații își scot uniforme și se folosesc de cel mai mic prilej ca să dobândească haine civile pentru a putea fugi nu sunt nici pe departe izolate”. Generalii germani îndurau și alte umilințe. Guderian, de pildă, a fost interogat de Ernst Kaltenbrunner și Heinrich Müller, șefii securității Reichului, în legătură cu rolul său în evacuarea Varșoviei împotriva ordinelor lui Hitler.

Principalul impediment în calea înaintării sovieticilor era vremea. Un dezgheț brusc a încetinit mișcarea blindatelor, care acum se târau prin mocirlă. La 3 februarie, armatele lui Jukov și Konev ocupau poziții de-a

lor după ofensivele din ianuarie, deși mai sunt câțiva care își exprimă speranța într-o victorie germană. Cu toate acestea, nu sunt semne de prăbușire a moralului inamicului. Încă se luptă cu încăpățânare și neclintită disciplină”. Hitler a respins îndemnul generalilor săi de a evacua peninsula Kurlanda, de la Marea Baltică, unde lăncezeau neputincioși 200.000 de oameni atât de necesari Reichului.

Pe frontul central, rușii s-au oprit temporar. Este posibil ca Jukov să-și fi putut continua înaintarea și, profitând de conjunctură, să cucerească Berlinul, însă problemele de ordin logistic erau formidabile. Nu avea niciun rost ca armatele lui Stalin să riște. Spre nord, Rokossovski avansa prin zăpezile Prusiei.

Soldații ruși simțeau o profundă satisfacție văzând cum distrugerea, la care fuseseră martori și în țara lor, pune stăpânire pe teritoriul Germaniei. Unul dintre ei scria din Prusia Orientală, la 28 ianuarie 1945: „Ardeau moșii, sate și orașe. Convoaie de care, pline cu bărbați și femei care nu reușiseră să fugă, se mișcau încet. Pretutindeni vedeai fragmente informe de tancuri și autotunuri, dar și sute de cadavre. Astfel de imagini îmi aminteau de primele zile ale războiului... „30 Amintirile lui erau, firește, legate de luptele de pe teritoriul Maicii Rusia. Proprietarii de pământ din Prusia Orientală și Pomerania care avuseseră nechibzuința de a rămâne în casele lor, uneori din pricina vârstei sau a infirmității, au avut o soartă oribilă: a fi identificat de invadatori nu doar ca german, ci și ca aristocrat îți atrăgea întâi tortura și abia apoi moartea.

Milioane de refugiați au fugit din calea sovieticilor, apucând-o spre vest. Cei puternici au rezistat, dar mulți copii și bătrâni și-au pierdut viața în cursul acestei călătorii. „Cel puțin noi eram tineri”, spunea Elfride Kowitz, o tânără de 22 de ani din Prusia Orientală. „Rezistam mai bine decât cei în vârstă”. 31 Peisajul acoperit de zăpadă al Europei de Est era urât de zeci de mii de cadavre. Fugarii erau protagoniștii unor drame de o

intensitate incredibilă, care îi făceau pentru scurtă vreme tovarăși de suferință, mâncând sau flămânzind, trăind sau murind, mergând sau dormind laolaltă, până când o nouă răsturnare de situație îi determina să se despartă. „În astfel de împrejurări”, spunea profesorul Henner Pflug, „oamenii erau obligați să trăiască în profundă intimitate timp de ore, zile, săptămâni întregi, după care se despărțeau iarăși”. 32

Una dintre multele femei germane cărora nu le mai rămăsese nimic scria: „Lumea e un loc foarte pustiu fără familie, prieteni sau chiar fără familiaritatea unui cămin”. 33 A aflat ce înseamnă cu adevărat disperarea când a văzut alte femei, înnebunate să găsească haine care să le țină de cald în frigul de afară, năpustindu-se pe lângă soldații care trăgeau în ruși cu puști și mortiere, ca să ajungă la un *Schloss*³² unde auziseră ele că ar fi un depozit de îmbrăcăminte și să ia ce apucau. Ea însăși, fugind cu doi copii mici, a fost cuprinsă de o epuizare extremă, astfel încât n-a mai putut să împingă la deal căruciorul cu puținul lor bagaj: „M-am sprijinit de tot avutul nostru lumesc și am plâns amarnic”. Doi prizonieri de război francezi, care se întâmpla să treacă pe acolo, s-au îndurat de ei și i-au ajutat să treacă de coama dealului. Câteva zile mai târziu, un fermier, în a cărui casă femeia și copiii se adăpostiseră temporar, a îndemnat-o pe mamă să-și lase fiul acolo spre a fi adoptat „Ce nu mi-a promis ca să-l las acolo. Ce viitor îl aștepta pe copil? Acolo ar fi avut cel puțin un cămin bun și sigur”. Mama s-a agățat însă de o rezervă de curaj încăpățânat care i-a dat puterea să refuze. „Îmi pusesem în minte un lucru – să-i duc pe copii undeva, în siguranță, și să-i văd crescând. Cum? Nu știam. Luam fiecare zi așa cum era”. Mica familie a ajuns în cele din urmă la adăpostul liniilor americane, dar multe alte povești similare nu au avut același final fericit.

Trupele sovietice nu semănau cu nicio armată din câte văzuse omenirea vreodată: un amestec de vechi și

32 Castel, palat, conac (germ.; n.red.).

nou, Europa și Asia, inteligență ascuțită și ignoranță animalică, ideologie și patriotism, tehnologie sofisticată și cele mai primitive echipamente și mijloace de transport. Tancurile T-34, artileria și lansatoarele de rachete Katiușa erau urmate de jeepuri și camioane Studebaker și Dodge primite de la americani, de cai neșesălați și convoaie de oameni călare, de care și țărani recrutați din îndepărtatele republici ale Asiei Centrale, cu obiele și uniforme zdrențuite. Beția era o realitate omniprezentă. Acompaniamentul muzical era asigurat de muzicuțe germane, fiindcă la ele se putea cânta și în zgomotoasele camioane. Singura regulă de disciplină aplicată cu rigurozitate era cea care le cerea bărbaților – și femeilor – să atace, să lupte și să moară. Stalin și mareșalii lui nu erau interesați de protejarea vieții sau proprietății civile. Când unul dintre ofițerii lui Vasilevski a cerut să i se spună cum ar trebui să reacționeze la actele de vandalism comise de oamenii lui, comandantul a rămas tăcut câteva secunde, apoi i-a răspuns: „Mă doare-n cot. A sosit vremea ca soldații noștri să-și facă singuri dreptate”. 34

Lângă Torun, în Polonia, un astfel de soldat, pe nume Semion Pozdniakov, a zărit un soldat german în teritoriul dintre cele două armate, îndreptându-se către propriile linii cu capul plecat, cu brațul drept, rănit, strâns lângă corp și cu brațul stâng ținând fără vlagă un pistol-mitralieră. Pozdniakov i-a strigat: „*Fritz, halt!*” Omul și-a aruncat arma și a ridicat mâna stângă în semn că se predă. Când un grup de ruși s-a apropiat de el, au văzut sânge pe fața soldatului, iar în privire, gol și disperare. „*Hitler kaput!*”, a spus el mecanic. Rușii au râs de cuvintele acestea, pe care ajunseseră să le audă tot mai des, iar un ofițer le-a ordonat să-l ducă pe german în spatele liniilor. „*Nein! Nein!*” a strigat omul, crezând că urmează să fie împușcat. Atunci, Pozdniakov a zbierat la el furios: „Ce tot urli, fascistule? Ți-e frică de moarte? Nu v-ați purtat și voi la fel cu ai noștri? Ar trebui să-ți venim de hac pe loc și să scăpăm de tine”. 35 Aceasta a și fost, de altfel, soarta

multor germani, care au implorat în zadar mila sovieticilor.

Folosirea abuzivă a armamentului a făcut ca un număr semnificativ de ruși să se omoare între ei, orbiți de furie sau din neglijență, să apese pe trăgaci cu ușurința cu care soldații occidentali scuipeau sau înjurau. În ciuda rafinamentului comandanților săi, aceasta era o armată barbară, care realizase lucruri de care numai barbarii sunt în stare. Paradoxal, elementele educate din rândurile ei erau mânate de un simț ai dreptății mai mare decât cel care îi anima pe soldații americani sau britanici. Nu le păsa nici de pactul demonic făcut de Stalin cu Hitler în 1939, nici de agresiunea sovietică împotriva Poloniei, Finlandei și României. Nu admiteau decât că Uniunea Sovietică fusese invadată și devastată, iar acum se apropia momentul răfuielii cu nația responsabilă.

Viaceslav Eisimont, fost profesor de istorie, acum observator de artilerie, scria la 19 februarie din Prusia Orientală: „Stăm în diverse locuri: uneori într-un șopron, alteori într-un buncăr, iar acum, într-o casă. vreme de primăvară, umedă, uneori cu ploaie. Civili care nu au reușit să fugă sunt acum trimiși în spatele frontului... I-am văzut în drum spre Königsberg: bătrâni, femei și copii cu boccele pe umăr, în șiruri lungi, pe marginile șoselei – șoseaua în sine era ocupată de coloana noastră. În noaptea aceea, am văzut lucruri îngrozitoare. Însă comandantul bateriei noastre a vorbit în numele multora când a zis: «Sigur, te uiți și te întristezi văzând oameni în vârstă și copii care merg pe jos și mor. Apoi îți amintești ce au făcut în țara noastră și nu mai simți niciun pic de milă!” 36

În februarie, Konev a traversat fluviul Oder și a pornit spre Dresda, oprindu-se la Neisse. În săptămânile care au urmat, principala lui realizare a fost cucerirea regiunilor Pomerania și Silezia Superioară. La începutul lui martie, în Ungaria, o contraofensivă ezitantă a panzerelor SS, întreprinsă ca urmare a fixației lui Hitler pentru recuperarea câmpurilor petrolifere pierdute, a fost respinsă cu ușurință. La 16 martie, două *fronturi* sovietice

au început să înainteze către Viena. Până și mareșalul Ferdinand Schörner, un nazist înfocat, i-a spus lui Hitler la 20 martie: „Mă văd silit să raportez că inutilitatea militară a trupelor [din Silezia Superioară] depășește cele mai sumbre așteptări ale mele. Aproape toate simt complet epuizate. Formațiunile au fost dezmembrate și amestecate cu unități Volkssturm și de alertă. Importanța lor militară este incredibil de mică. La nord de Leobschutz nu e nimeni care să merite numele de soldat german. Impresia mea este că rușii pot să facă ce doresc, iară prea mult efort sau consum de resurse”. La 10 aprilie, Armata a II-a Panzere din Ungaria raporta OKW fără nicio urmă de ironie: „Pentru creșterea moralului, s-a dispus o execuție pe câmpul de luptă”.

De Paști, caporalul Helmut Fromm, care lupta contra rușilor în Saxonia, nota în jurnal: „Stau la lumina lumânării, în p [ostul] de o [observație] aflat la 500 de metri de rusnaci. Prin prelată suflă un vânt rece. Bombardamentul continuă întreaga noapte, întrerupt doar de rafale de mitralieră și de sforăitul vecinului meu. Când am trecut prin tranșee, acum o oră, un subofițer mi-a zis că americanii sunt la Heidelberg. Acum am pierdut orice legătură cu cei dragi și probabil că își fac griji pentru mine. Mă întreb pe unde o fi fratele meu. Sunt sigur că îi voi revedea, fiindcă eu cred în Dumnezeu. Cât va mai dura nebunia asta? Fie ca Dumnezeu să aibă milă de poporul lui. A fost o campanie lungă, presărată cu morți și lacrimi. Dă-ne, Doamne, un Paște urmat de izbăvire”. 37 Caporalul Fromm avea 16 ani.

Guy Sajer, care servea în Divizia Grossdeutschland, scria: „Nu mai luptam pentru Hitler, pentru național-socialism ori pentru al

Treilea Reich, nici măcar pentru logodnicele, mamele ori familiile noastre, prizoniere în orașe distruse de bombe. Luptam pur și simplu de frică... Luptam pentru noi înșine, ca să nu murim în găuri pline de noroi și zăpadă; luptam ca niște șobolani”. 38 Un locotenent german se plângea,

epuizat, logodnicei lui: „A fi ofițer înseamnă să pendulezi mereu între Crucea de Cavaler, o cruce din lemn de mestecăn și curtea marțială”. 39 O berlineză scria: „Zilele acestea, observ mereu că sentimentele mele față de bărbați... se schimbă. Îi compătimesc; par atât de triști și neajutorați. Sexul slab. În adâncul sufletului, noi, femeile, trăim un soi de dezamăgire colectivă. Universul nazist – condus de bărbați, ridicând în slăvi bărbatul puternic – începe să se năruie și, odată cu el, și mitul «Bărbatului»”. 40

La 19 aprilie, un soldat rus îi scria soției, din Prusia Orientală:

Bună, draga mea! în ultimele două săptămâni, am fost aproape zilnic în mișcare, dormind în buncăre, corturi sau pur și simplu sub cerul liber. De ieri însă, am fost cazați într-o casă și dormim în paturi... Unitatea noastră și-a câștigat acest drept, fiindcă ne-am făcut datoria în atacul de la Königsberg, pe care, firește, l-am cucerit. Avioanele noastre au bombardat orașul trei zile. Pământul se cutremura sub bombardamentul artileriei, care a învăluit orașul în nori de fum. La început, fasciștii s-au luptat cu îndârjire, dar nu au mai putut suporta iadul ăsta. Păreau să ducă lipsă de muniție și nici susținere aeriană nu aveau... Erau mulțime de prizonieri. La radio s-a anunțat că „patrurile aliate au trecut granița în Cehoslovacia”! O să se termine totul în curând! Deși, poate că nu atât de curând – mai e și Japonia, fir-ar să fie... îmi imaginez însă că, odată încheiat războiul în Europa, Aliații vor căuta să termine și acolo cât mai repede. 41

La sfârșitul lui martie, când sistemul german de distribuție a alimentelor s-a prăbușit, civilii au început să sufere cumplit de foame, chiar și în zonele încă ocupate de Wehrmacht. În plus, știau că îi așteaptă vremuri și mai grele. La 14 aprilie, un adolescent berlinez pe nume Dieter Borkovsky mergea cu trenul suburban înțesat de pasageri care își exprimau furia și disperarea. Un soldat, cu pieptul încărcat de medalii ce contrastau în mod grotesc cu

înfățișarea lui firavă și murdară, a strigat din senin: „Liniște! Am ceva să vă spun. Chiar dacă nu vreți să mă ascultați, încetați cu văicărelile. Trebuie să câștigăm războiul ăsta. Nu trebuie să ne pierdem curajul. Dacă vor câștiga ceilalți și ne vor face doar o mică parte din ce am făcut noi în teritoriile ocupate, în câteva săptămâni nu mai rămâne picior de german”. Borkovsky scria mai departe: „Se lăsase o asemenea liniște în vagon, că ai fi auzit și-un ac căzând”. 42

Când rușii au ajuns la Lübbenau, o localitate aflată la 96 km sud de Berlin, Hildegard Trutz, soție de ofițer SS, a sperat că, strângându-i lângă ea pe cei doi copii, va scăpa de viol. „Dumnezeule! Ce tărboi am mai făcut cu primul! Când mă gândesc acum, îmi vine să și râd. Pe Elke o țineam în brațe, iar pe Norfried l-am împins în față, sperând că îi va mai îmbuna inima. Dar el l-a împins pe Norfried deoparte și m-a aruncat la pământ. Plângeam și m-am agățat de Elke, dar rusul nu s-a lăsat până ce nu i-am dat drumul. A făcut-o repede; toată chestia nu a durat mai mult de cinci minute... Curând, am descoperit că e mai bine să nu te împotrivești; în felul ăsta se termina mult mai repede”. 43

Întorcându-se de la serviciu, Friedrike Grensemann și-a găsit tatăl pregătindu-se să răspundă unei convocări la Volkssturm. Bătrânul i-a întins pistolul lui și i-a spus: „S-a terminat, copila mea. Promite-mi că, atunci când vor veni rușii, te vei împușca”. 44 Apoi a sărutat-o și a plecat să moară. Puțini germani erau mai impresionați ca Herr Grensemann de mobilizarea gărzii naționale, parodiind în felul următor cântecul *Die Wach am Rhein*: „Dragă Patrie, stai liniștită, / Führerul i-a chemat pe bunici la luptă”. Berlinezii au golit magazinele de alimente, apoi s-au retras în pivnițele care le-au devenit adăpost în zilele ce au urmat. Ruth-Andreas Friedrich a îndrăznit să facă o scurtă incursiune pe străzile întunecate ale orașului, în pauza dintre două raiduri aeriene sovietice. A văzut cerul înroșindu-se către est, „de parcă ar fi turnat cineva sânge

pe el”, și a ascultat tirul de artilerie care nu mai înceta o clipă, „un zgomot ca de tunet îndepărtat. Nu e bombardament, e... artilerie... Dinaintea noastră se întinde imensitatea orașului, negru în bezna nopții, tot mai mic de parcă așteaptă să se strecoare la loc în pământ. Și ne e frică” 45.

Correspondentul danez Jacob Kronika scria că mulți berlinezi își doreau din inimă să-l vadă dispărut pe propriul conducător: „Cu ani în urmă strigaseră «Heil!» Acum, îl urăsc pe omul care se consideră Führerul lor. îl urăsc și se tem de el; din pricina lui îndură greutăți și moarte. Nu au însă nici puterea și nici curajul să se elibereze de sub influența lui demonică. Așteaptă, într-o stare de disperare pasivă, ultimul act al dramei”. 46

În spatele frontului, naziștii se dedau la o ultimă orgie a morții: închisorile erau golite, iar ocupanții lor, împușcați; aproape toți opozanții regimului aflați încă în viață în lagărele de concentrare au fost executați, iar victimele mai puțin importante, masacrate cu o înfiorătoare nepăsare. La 31 martie, în gara Kassel-Wilhelmshöhe, 78 de muncitori italieni, bănuți că jefuiseră un tren de aprovizionare al Wehrmachtului, au fost adunați și împușcați de un pluton de execuție. La vest de Hanovra, Gestapoul a omorât 82 de muncitori-sclavi și prizonieri de război. La 6 aprilie, 154 de prizonieri sovietici erau uciși într-o închisoare din Lahde, iar alți 200, la Kiel. În ultimele zile ale regimului nazist, oamenii lui Hitler au căutat să se asigure că nimeni dintre cei aflați sub puterea lor nu se va bucura de eliberare.

Sute de mii de prizonieri au fost mânați către vest, departe de ruși, mulți fiind obligați să mărșăluiască literalmente până mureau. Evreul Hugo Gryn își descria experiența trăită în mijlocul unui convoi de sclavi înfometați, pe drumul spre Sachsenhausen: „După ce am părăsit Lieberose, am fost duși o oarecare distanță, opriți, după care am auzit o mulțime de împușcături și apoi [am văzut] fum. Îi omorâseră pe cei care nu se mai puteau

mișca și le dăduseră foc. Marșul a fost îngrozitor. Zăpadă, noroi. Iar când se însera, făceam la stânga sau la dreapta, intram pe cel mai apropiat câmp și ne întindeam. Dimineața ne ridicam, mai puțin cei care nu se mai puteau ridica, și ne reluam marșul, ne opream puțin, auzeam împușcături, după care porneam iarăși". 47 Până în mai 1945, muriseră aproape jumătate dintre cei 714 211 deținuți aflați în ianuarie în lagărele de concentrare germane, împreună cu mulți prizonieri de război. La 12 aprilie, Orchestra Filarmonică germană dădea ultimul spectacol, organizat de Albert Speer.

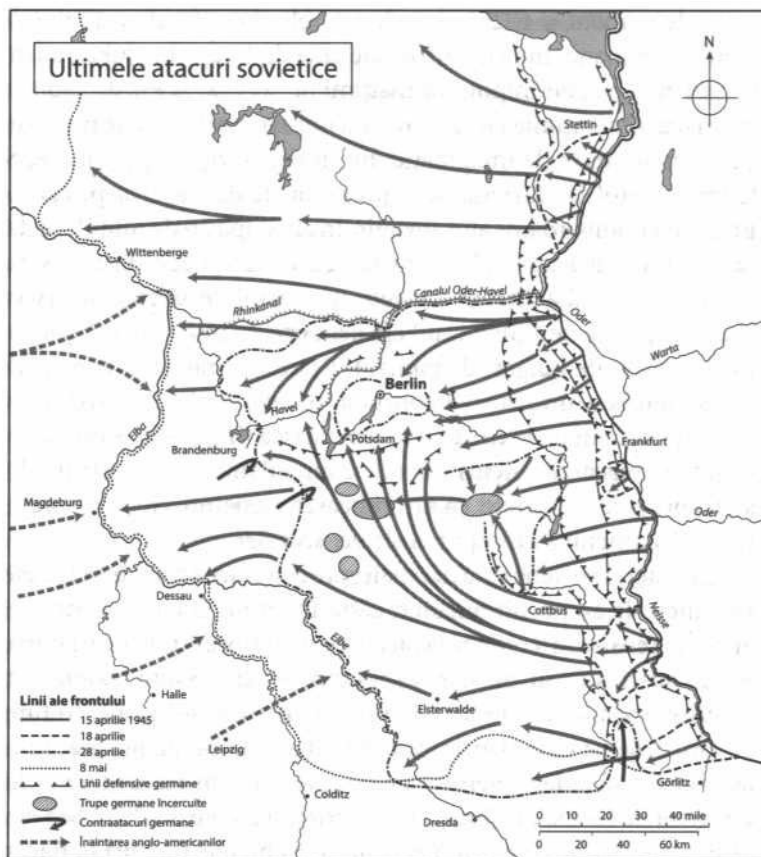
S-au interpretat Concertul pentru vioară de Beethoven, Simfonia a VIII-a de Bruckner și finalul operei *Amurgul zeilor* de Wagner.

Rămânea de dat o ultimă mare bătălie. Începând din 1939, atenția lumii se mutase dintr-un loc într-altul, unele mai cunoscute, altele mai obscure: de la Varșovia la Dunkerque și Paris; Londra și Tobruk; Smolensk, Moscova și Stalingrad; El Alamein și Kursk; Salerno și Anzio; Normandia, Bastogne și din nou Varșovia. Acum, capitala lui Hitler devenise nu doar nucleul multor speranțe și temeri, ci și punctul de concentrare a unei imense forțe militare: cele trei *fronturi* sovietice masate înaintea Berlinului cuprindeau 2, 5 milioane de oameni și 6 250 de vehicule blindate, fiind sprijinite de 7.500 de avioane. În primele ore ale zilei de 16 aprilie, Jukov a lansat un atac frontal împotriva înălțimilor Seelow, la est de capitala germană. Operațiunea respectivă s-a numărat printre cele mai brutale și mai lipsite de imaginație din întreg războiul dus de URSS. Comandantul ei a fost așa de impresionat de distrugerile pe care le pricina bombardamentul sovietic, încât, după 30 de minute, a dat ordin să înceapă atacul. În seara aceleiași zile, un genist rus le scria celor de acasă: „La orizont, cât vedeai cu ochii, cerul era luminat ca ziua. De partea nemților, totul era acoperit de fum și se înălțau coloane groase de bulgări de pământ. Pe cer zburau stoluri mari de păsări speriate, un zumzăit constant, tunete,

explozii. A trebuit să ne acoperim urechile ca să nu ne pocnească timpanele. Apoi au început să mugească tancurile, iar de-a lungul întregii linii a frontului s-au aprins reflectoarele, ca să-i orbească pe nemți. Apoi, de pretutindeni, oamenii au început să strige: «*Na Berlin!*»”
48

Infanteria sovietică s-a năpustit spre câmpurile minate germane, iar tancurile au pornit huruind către înălțimi. O clipă, a părut că artileria reușise să-i reducă la tăcere pe apărători. Apoi însă, germanii au deschis focul. Se retrăseseră din pozițiile avute înainte, astfel că obuzele lui Jukov căzuseră peste niște tranșee goale. În timp ce tancurile se chinuiau în noroiul adânc de pe pante, atacatorii au început să sufere pierderi grele. „Ne mișcăm pe un teren plin de craterele făcute de obuze”, scria pionierul sovietic Piotr Sebelev. „Peste tot vezi zdrobite tunuri nemțești, vehicule, tancuri în flăcări și multe cadavre... Mulți se predau. Nu vor să lupte și să-și dea viața pentru Hitler”. 49 Mulți alții însă continuau să tragă. „De ce să mai prelungesc agonia?” medita, cuprins de disperare, un membru al Wehrmachtului, a cărui soție și trei copii se înecaseră la 15 aprilie, când vasul *Wilhelm Gustloff* care transporta refugiați, fusese torpilat în Marea Baltică. „Dar mai sunt și ceilalți băieți. Pe mulți îi cunosc de ani de zile. Ce să fac, să-i las baltă?” 50

Oamenii de sub comanda generalului Gotthard Heirici au făcut trei victime rusești pentru fiecare victimă din rândurile lor. Conducerea armatei sovietice n-a arătat nici cea mai mică



Inspirație, hoardele lui Jukov aruncându-se pur și simplu înainte de nenumărate ori. Germanii au tras în plin în atacatori, distrugând sute de tancuri și ucigând mii de oameni. Timp de două zile, șase armate sovietice au asaltat linia de la Seelow fără să reușească vreo străpungere. În sud, Konev a primit ordin să înainteze cu două armate de tancuri, în vreme ce, din nord, Rokossovski trimitea trupe în ajutorul lui Jukov. La 18 aprilie, caporalul Helmut Fromm scria din sectorul lui Konev: „Acum suntem în fața localității Forst. Rușii au un capăt de pod peste Neisse și au atacat în dimineața asta, la 11. A trebuit să ne retragem. Eu am rămas cu o mitralieră și doi Oameni. Sunt singurul care știe să folosească un *Faust* - restul au făcut mai mult muncă de birou. Apoi am mers repede cu

bicicleta pe autostrada Breslau-Berlin... Tunurile lui Ivan trag. Acum zece minute, Bohmer și Bucksbraun au fost răniți - Bohmer e foarte grav. L-am cărat înapoi pe o scândură. Tipa. Cine va fi următorul? Foc de artilerie dinspre șosea, în stânga noastră, se trage într-un tun antiaerian de 88. Încerc să sap cât mai adânc. Pe cer, dă târcoale un distrugător de tancuri rusec... Dacă scap, o să-i mulțumesc lui Dumnezeu". 51

Hitler a refuzat să-i trimită întăriri lui Heinrici, lăsând Armata a IX-a să apere pozițiile de pe Oder cum putea. Masa, nu manevrele i-au permis în cele din urmă lui Jukov să înfrângă rezistența apărătorilor și, în 21 aprilie, să ajungă la linia defensivă de la periferia Berlinului. Cucerirea înălțimilor Seelow îi costase pe ruși 30.000 de vieți omenești, iar pe germani, 12.000. Atacatorii au pornit în viteză spre capitală, pe șoseaua principală, Reichstrasse 1, fugarii și dezertorii călcându-se în picioare spre a nu fi prinși din urmă. „Toți par atât de nenorociți, parcă nici n-ar mai fi oameni”, scria o berlineză la 22 aprilie, privind la soldații germani care treceau, târșindu-și picioarele, prin fața clădirii în care locuia. „Singurul lucru pe care ți-l mai inspiră e mila, nu speranță ori așteptări. Par deja învinși, capturați. Se uită dincolo de noi în gol, nepăsători... Este evident că nu sunt prea interesați de noi, *Volk*, civili, berlinezi ori ce-om mai fi. Pentru ei, nu suntem decât o povară. Și nu am impresia că s-ar rușina cel puțin pentru că sunt murdari și zdrențăroși. Sunt prea obosiți să le mai pese, prea apatici. Sunt cu toții epuizați”. 52

Până la 25 aprilie, Jukov și Konev încercuiseră capitala Germaniei - o tentativă a Armatei a XII-a, conduse de Wenck, de a sparge încercuirea și de a aduce întăriri a fost respinsă cu ușurință. A urmat o săptămână întreagă de lupte, în care rușii s-au străduit să-și croiască drum prin oraș, stradă cu stradă și clădire cu clădire. Tranșeele antitanc, săpate cu atâta trudă de zeci de mii de berlinezi, s-au dovedit la fel de inutile ca toate celelalte obstacole de acest gen; baricadele de moloz, ridicate peste tramvaie

vechi și vehicule feroviare, au fost, pe de altă parte, mult mai eficiente. Trupele regulate, susținute de bătrâni și de adolescenți din Hitlerjugend, i-au înfruntat pe sovietici cu arme de calibru mic, grenade și aruncătoare de grenade. Copiii-soldați care au murit luptând pentru Berlin ar fi părut niște victime tragice dacă nu ar fi existat multe altele. Dorothea von Schwanenflugel descria întâlnirea cu o ființă mică și nefericită, „un copil îmbrăcat într-o uniformă cu câteva numere mai mare și având alături o grenadă antitanc. Lacrimile îi șiroiau pe față și era limpede că se temea îngrozitor de toată lumea. L-am întrebat cu multă blândețe ce căuta acolo. Pierzându-și neîncrederea, mi-a răspuns că i se ordonase să stea la pândă acolo, iar când se apropia un tanc sovietic, să alerge sub el și să detoneze grenada. L-am întrebat cum ar trebui să facă asta, dar nu a știut să-mi răspundă. Copilul acela firav nici nu părea în stare să care o asemenea grenadă” 53. O altă berlineză scria de asemenea:

Vezi băieți mici, chipuri de copil ițindu-se de sub căști de oțel mult prea mari. E înfricoșător să le auzi glasurile ascuțite. Au cel mult cincisprezece ani și arată așa de subțirei și de mici în tunicile lor largi. De ce suntem atât de îngroziți de gândul morții unor copii? În trei sau patru ani, aceiași copii ne fac impresia că sunt numai buni să tragă cu arma și să schilodească... Până acum, a fi soldat însemna a fi bărbat... Pierderea acestor băieți înainte ca ei să ajungă la vârsta maturității contrazice, evident, o lege fundamentală a naturii, propriul instinct, impulsul de a ne conserva specia. Ca anumiți pești sau anumite insecte care își mănâncă odraslele. Oamenii nu ar trebui să facă asta. Faptul că exact asta facem e un semn sigur de nebbie.54

Niciuna dintre tabere nu a avut loc pentru subtilități tactice în bătălia Berlinului, care nu a fost decât o sumă de ciocniri violente, cu caracter local, în care atacatorii au înaintat metru cu metru. Primii care atacau erau uciși, iar tancurile din frunte, distruse. Artileria și bombardierele sovieticilor îi pisau pe apărători, străzi întregi fiind

transformate în ruine. Artileria de asediu, compusă din obuziere de 203 mm, a fost adusă pentru a distruge clădirile apărute de oameni care trăgeau și ei, prin norii de praf și fum care îmbâcseau aerul. De la Moscova, Stalin își îmboldea mareșalii prin telefon, zeci de mii de soldați plătind cu viața pentru că rivalii Jukov și Konev, în loc să-și coordoneze atacurile, se întreceau să-și satisfacă ambițiile personale.

„Berlinul... oferea un spectacol înflorător”, scria Sven Frykman, reprezentant al Crucii Roșii Suedeze, despre tabloul nocturn al orașului asediat. „O lună plină strălucea pe cerul fără nori, așa că puteai să vezi oribilele proporții ale distrugerii. Un oraș-fantomă, de oameni ai cavernelor, era tot ce mai rămăsese din această metropolă a lumii... Palatul imperial, toate splendidele castele, palatul princiar, Biblioteca Regală, Tempelhof, clădirile de pe Unter den Linden - nu mai rămăsese aproape nimic. La lumina lunii, care pătrundea prin locurile în care fuseseră cândva ferestre și uși, orașul lăsa o impresie și mai grotescă decât la lumina zilei. Ici și colo mai ardea o flacăară, după cel mai recent bombardament, iar brigăzile de pompieri ieșiseră la lucru. Conductele sparte de pe anumite străzi te duceau cu gândul la Veneția și la canalele ei”. 55

Helga Schneider scria: „Vegetăm într-un oraș-fantomă, fără lumină electrică și gaz, fără apă, suntem obligați să ne gândim la igiena personală ca la un lux și la mesele calde ca la ceva abstract. Trăim ca niște fantome pe o uriașă întindere de ruine... un oraș în care nu mai funcționează nimic în afară de telefoanele care sună uneori, sumbru și absurd, de sub grămezile de zidărie prăbușită”. 56 Dar nu toate apelurile telefonice erau zadarnice: personalul din buncărul lui Hitler ajunsese să adune informații sunând la numere de telefon din anumite zone, ca să afle până unde înaintase inamicul. Pe măsură ce cartierele cădeau, unul după altul, în mâinile dușmanului și se puteau auzi glasurile rușilor, civilii, refugiați în pivnițe, șopteau îngroziți: „*Der Iwan kommt!*”

În condițiile în care atâtea germani fugeau ori se predau când se ivea prilejul, este extraordinar faptul că rezistența a continuat atâta timp. În jur de 45.000 de SS-iști și soldați ai Wehrmachtului, sprijiniți de 40.000 de membri ai Volkssturm și de numai 60 de tancuri, au ținut o săptămână piept armatelor comandate de Jukov și Konev. Lupta de stradă nu e niciodată ușoară, deoarece grupurile mici de oameni, care se agață de poziții nesigure printre clădiri, sunt greu de controlat și manipulat, iar lupta din ultima săptămână a lui aprilie a demonstrat ce poate face disperarea. La Berlin, Armata Roșie a plătit prețul sălbăticiei cu care fuseseră tratați soldații și civilii germani. Oricare ar fi fost opiniile lor despre Hitler și SS, este dificil de presupus că apărătorii capitalei, militari sau civili, ar fi luptat cu atâtea încăpățănare dacă ar fi avut măcar un licăr de speranță că vor fi cruțați. Fiecare german era conștient însă că sovieticii au ca obiectiv să ucidă, să violeze și să jefuiască. Pentru mulți dintre cei care luptau în perimetrul orașului, moartea era unica perspectivă. Printre cei care au rezistat până la capăt s-au numărat și soldații Diviziei Charlemagne a Waffen SS, alcătuită din francezi. Comandantul ei, un tânăr de numai 25 de ani pe nume Henri Fenet, a primit Crucea de Cavaler în cadrul unei ceremonii ținute într-un tramvai distrus și la lumina lumânărilor. Fenet avea deja o medalie, Croix de Guerre, câștigată în 1940, când luptase pentru Franța.

În mod surprinzător, soldații din Divizia Charlemagne și din alte unități ale Waffen SS au reușit să se mobilizeze și să lanseze contraatacuri locale, unul dintre ele ducând chiar la recucerirea sediului central al Gestapoului, din Prinz Albrechtstrasse. Unii dintre bărbații și băieții care au căutat să se salveze prin fugă au fost spânzurați de membrii SS pe străzile orașului. Ruși și germani deopotrivă erau ridiculizați de contrastul dintre munții de moloz și cadavre mutilate, care împânzeau orașul, și primele semne ale venirii primăverii. Când tunurile încetau să tragă fie și câteva secunde, se auzea cântec de păsări;

copacii înfloreau până ce o explozie îi transforma în schelete înnegrite; în parcuri plutea un miros amețitor de liliac, iar în unele locuri se zăreau lalele. Dar cel mai adesea se zăreau cadavre. Liderii Germaniei trăiseră o lungă poveste de dragoste cu moartea, al cărei ultim episod s-a consumat la Berlin, în aprilie 1945.

La 28 aprilie, Benito Mussolini a fost prins și împușcat de partizani în timp ce încerca să fugă din nordul Italiei. În după-amiaza zilei de 30 aprilie, când trupele sovietice luau cu asalt clădirea Reichstagului, situată la 400 m de buncărul lui Hitler, conducătorul celui de-al Treilea Reich și-a omorât soția, după care s-a sinucis. Rareori și-a găsit banalitatea răului o mai vie ilustrare decât în comportamentul celor doi din ultimele lor zile de viață. Eva Braun era foarte preocupată de soarta bijuteriilor - „ceasul meu cu diamante este, din nefericire, la reparat” - și a notelor de plată de la croitoreasă, despre care posteritatea nu trebuia să afle nimic: „Sub nicio formă nu trebuie ca facturile lui Heise să fie găsite”. Într-o ultimă scrisoare adresată prietenei ei Herta Ostermayr, Braun scria: „Ce să-ți spun? Nu înțeleg cum de s-a ajuns aici, dar nu mai este cu putință să cred în Dumnezeu”.

Majoritatea germanilor au primit vestea morții lui Hitler cu indiferență. Buletinul de știri de la radio l-a găsit pe soldatul Gerd Schmuckle într-un han aglomerat, departe de Berlin. „Dacă - în loc de anunțul ăsta - ar fi apărut în ușă hangiul și ne-ar fi spus că i-a murit un animal, tristețea ar fi fost probabil mai mare. Un singur soldat, mai tânăr, a sărit în picioare, a întins brațul drept și a strigat în gura mare «Heil Führer»! Ceilalți au continuat să și mănânce, de parcă nu se întâmplase nimic important”. 57 La Berlin s-au mai înregistrat focuri sporadice vreme de încă două zile, până ce, la 2 mai, comandantul orașului, generalul-locotenent Karl Wiedling, s-a predat.

Peste oraș s-a lăsat o tăcere înfiorătoare, tăcerea morților și damnaților. „Niciun sunet, nici de om, nici de

animal, nici de mașină, radio ori tramvai...” scria o berlineză. „Nimic, doar o tăcere apăsătoare, întreruptă numai de zgomotul pașilor noștri. Dacă sunt oameni în clădiri și se uită la noi, fac asta în taină”. 58

O săptămână mai târziu, tot ea scria: „Peste tot, numai mizerie, și balegă de cal, și copii jucându-se – dacă se poate numi joacă ceea ce fac ei. Umblă haihui, se holbează la noi, șoptesc între ei. Singurele voci mai puternice sunt ale rușilor... Cântecelor lor ni se par crude, sfidătoare”. 59

Pretutindeni unde învinseseră, sovieticii au început să sărbătorească, să violeze și să distrugă la o scară cum nu mai văzuse Europa din secolul al XVII-lea. „Pe coridor, brutarul vine, împleticindu-se, către mine”, scrie o berlineză despre un vecin, „alb ca faina lui, ținând mâinile întinse: «Mi-au luat soția...» Glasul i se frânge. O clipă, am impresia că joc într-o piesă. Un brutar respectabil nu se poate mișca așa, nu poate vorbi cu atâta emoție, nu poate să pună în glas atâta sentiment, să-și dezgolească în felul acesta sufletul, inima sfâșiată. Doar pe marii actori i-am văzut făcând asta”. 60

Un avocat, care, în anii regimului nazist, izbutise în mod miraculos s-o păstreze lângă el pe soția evreică, încerca acum să o protejeze de soldații ruși. Unul l-a împușcat în șold. În pragul morții, omul a văzut cum femeia e violată de trei soldați, în timp ce striga că este evreică. Berlineză anonimă care a notat în jurnal acest episod spunea că „nimeni nu poate să inventeze o poveste ca asta: e viața însăși, în toată cruzimea ei – soarta oarbă și nebună” 61. Un berlinez bătrân murmură: „De s-ar sfârși odată viața asta amărâtă”. Autoarea jurnalului, care a fost ea însăși violată în mod repetat, vorbește despre experiența detașării de propriul corp, „o cale de evadare, adevăratul meu sine lăsând în urmă trupul, sărmanul, întinatul, chinuitul meu trup. Se desprinde și se îndepărtează plutind, neîntinat, într-o lume curată. E cu neputință să mi se întâmple mie asta, așa că alung totul de

la mine” 62.

Un soldat sovietic îi scria unui prieten despre femeile germane. „Nu știu o boabă rusește, dar e mai simplu așa. Nu trebuie să le convingi. Doar îndrepti spre ele un [pistol] Nagan și le spui să se întindă. Pe urmă îți faci treaba și îți vezi de drum”. 63 Într-un loc s-au găsit trupurile mai multor femei violate și mutilate, fiecare cu câte o sticlă îndesată în vagin. Vasili Grossman a fost șocat să constate că soldații Armatei Roșii nu făceau nicio deosebire între victime: „Femeilor germane li se întâmplă lucruri îngrozitoare... Fetele sovietice eliberate din lagăre suferă acum foarte mult” 64 Aleksandr Soljenițin care lupta, ca ofițer de artilerie, sub comanda lui Rokossovski, a scris un poem ironic de îngăduitor despre lucrurile la care a fost martor în zilele în care compatrioții lui își desăvârșeau victoria:

Cuceritorii Europei năvălesc.

Grăbesc rușii pretutindeni.

Aspiratoare, vin și lumânări.

Fuste și rame foto, și pipe.

Broșe și medalioane, bluze, cataramे.

Mașini de scris (nu cu litere rusești).

Salbe de cârnați și brânză.

O clipă mai târziu, un strigăt de fată.

Undeva, dincolo de un perete.

„Nu-s nemțoaică. Nu-s nemțoaică.

Nu! Sunt... poloneză. Sunt poloneză”.

Apucând ce le este la îndemână, băieții ăia.

Toți într-un gând, își fac treaba pe rând - Și cu ce inimă, oare.

Le-ai putea sta în cale?

La 24 aprilie, când au cucerit fostul spital evreiesc din Wedding, soldații ruși au găsit 800 de persoane, majoritatea într-o stare deplorabilă, pe care mașinăria de ucis nazistă le trecuse cu vederea ca prin minune. Nevenindu-i să creadă, un soldat sovietic a spus într-o germană stricată: „*Nichts Juden. Juden kaput*” Chiar și

așa, rușii le-au violat pe femeile din spital, pentru că „*Frâu ist Frâu*”. Alți 1 400 de evrei berlinezi au ieșit din ascunzători după eliberare – ultimii supraviețuitori ai unei comunități odinioară numeroase. Evrei erau și în Armata Roșie. O familie germană îngrozită s-a trezit față în față cu un comisar sovietic care le-a spus: „Sunt rus, comunist și evreu... Tatăl și mama mea au fost omorâți de SS fiindcă erau evrei. Soția mea și cei doi copii au dispărut. Casa mea e în ruine. Și ce mi s-a întâmplat mie s-a întâmplat și altor milioane de ruși. Germania a ucis, a violat, a jefuit și a distrus... Ce credeți că vrem să facem, acum că am înfrânt armatele germane?” 65

Întorcându-se către fiul cel mare, i-a spus: „În picioare. Câți ani ai?” Băiatul i-a răspuns că doisprezece. „Cam atât ar fi avut și fiul meu. Pe care mi l-au luat criminalii din SS”, a spus rusul. Apoi a scos pistolul și l-a îndreptat către băiat, stârnind groaza părinților, care l-au implorat să aibă milă. „Nu, nu, nu, doamnelor și domnilor”, a spus rusul în cele din urmă. „Nu voi trage. Dar trebuie să recunoașteți că aș avea destule motive să o fac. Sunt atâtea lucruri care mă îndeamnă la răzbunare”. Episodul acesta s-a încheiat fără vărsare de sânge doar pentru că protagonistul rus avea o minte neobișnuit de luminată. Multe alte episoade similare s-au terminat cu țipete, orori, femei în lacrimi, case distruse și trupuri mutilate.

Stalin nu era deloc tulburat de comportamentul soldaților lui față de germani – sau față de sclavii acestora, chipurile, eliberați. Sovieticii nu vedeau nicio rușine, de felul celei care împovărează societățile occidentale, în a se răzbuna. Războiul se dusese mai ales pe teritoriul Uniunii Sovietice. Poporul sovietic cunoscuse suferințe incomparabil mai mari decât cele îndurate de americani și britanici. În calitate de cuceritori, germanii se purtasera ca niște barbari, comportamentul lor fiind cu atât mai înjositor, cu cât vorbeau foarte mult despre onoare și invocau apartenența la valorile civilizației. Acum, Uniunea Sovietică le administra o pedeapsă teribilă. Națiunea

germană provocase lumii multă durere, iar în 1945 a plătit pentru asta. Prețul declanșării și pierderii unui război împotriva unei tiranii de cruzimea celei a lui Stalin a fost acela că răzbunarea s-a caracterizat prin aceeași lipsă de milă pe care lingăii lui Hitler au arătat-o față de națiunile Europei începând cu 1939.

În acele zile, în estul Germaniei au avut loc zeci de mii de sinucideri. Liselotte Grunauer, o tânără de 16 ani, consemna în jurnal: „Pastorul și-a împușcat soția și fiica și s-a împușcat și el... Doamna H. și-a împușcat cei doi fii, a tăiat gâtul ficei și apoi s-a împușcat... Profesoara noastră, dra K., s-a spânzurat; era nazistă. Liderul organizației locale de partid, S., s-a împușcat, iar doamna N. a luat otravă. E o binecuvântare că nu avem gaz, altfel și-ar mai fi luat și alții viața”. 66 Rușii nu și-au limitat acțiunile distructive la teritoriul Germaniei. Partizanii lui Tito au fost uimiți de excesele comise de Armata Roșie în Iugoslavia, chiar împotriva oamenilor care luptau pentru aceeași cauză. Soldații sovietici au violat, au jefuit și au ucis fără nicio discriminare.

Ofițerul SOE Basil Irwin a fost uluit să vadă disprețul arătat de sovietici aliaților lor: „Pe noi nu ne tratau cu ostilitate sau suspiciune, dar pe partizani îi tratau ca pe niște gunoaie... A fost un șoc [pentru ei], care își închipuiseră că îi vor primi pe frații lor slavi și marea armată rusă”. 67 Taxat în legătură cu acest lucru, Stalin s-a mulțumit să ridice din umeri. Milovan Djilas scria cu amărăciune: „Iluziile despre Armata Roșie și, în consecință, despre comuniștii înșiși se năruiau”. 68 La Belgrad, Tito s-a dus personal la comandantul sovietic local, Korneev, căruia i-a atras atenția că oamenii lui sunt consternați de contrastul dintre purtarea corectă a soldaților britanici și sălbăticia arătată de ruși. Auzindu-l, Korneev a explodat: „Protestez vehement împotriva insultelor aduse Armatei Roșii prin compararea ei cu armatele țărilor capitaliste!” Și în Iugoslavia, ca pretutindeni unde mergeau trupele lui Stalin, Uniunea

Sovietică refuza - iar Rusia refuză încă - să recunoască crimele comise de oamenii ei în uniformă. *Pravda* remarca pe un ton sardonice în numărul din 22 aprilie 1945: „Presa britanică se arată pe drept cuvânt indignată de atrocitățile comise de germani în lagărul de concentrare de la Buchenwald... Poporul sovietic înțelege mai bine decât oricine mânia și amărăciunea, durerea și resentimentele de care este cuprinsă acum opinia publică britanică... Noi ne-am dat seama de ce era în stare dușmanul cu multă vreme în urmă. Aliații noștri nu au văzut ce am văzut noi. Acum ne vor înțelege mai bine, vor lua în considerare cu mai multă promptitudine cererile noastre insistente de trimitere în judecată a măcelarilor fasciști”.

După moartea lui Hitler, mantia de Führer a fost preluată de marele amiral Karl Dönitz. O funcție pe care acesta a deținut-o vreme de două săptămâni, încercând să câștige timp pentru ca forțele germane să poată fugi de sovietici spre vest, punând la cale capitulări parțiale și căutând să negocieze cu americanii. Generalul SS Karl Wolff ajunsese deja la o înțelegere unilaterală cu privire la capitularea armatei lui din Italia, încheiată la Caserta pe 29 aprilie. Forțele germane din nord-estul Germaniei, ca și cele din Olanda și Danemarca s-au predat lui Montgomery la Lüneburger Heide în data de 4 mai. Pe fronturile americane, rezistența a încetat două zile mai târziu, în vreme ce Armata Roșie se apropia de Elba. Victime au fost însă până la sfârșit. Căpitanul Nikolai Belov, al cărui jurnal descrie cu multă claritate experiențele prin care a trecut, fusese rănit de cinci ori din 1941. La 5 mai 1945, a fost ucis în luptă.

Armata lui Patton a ajuns la Pilsen și poate că ar fi înaintat spre Praga, însă rușii au insistat să cucerească ei capitala Cehiei. Lucru pe care l-au și realizat la 11 mai, după ce o revoltă dezastruoasă împotriva germanilor, pusă la cale de partizanii locali, a provocat un ultim spasm de violență. Între timp, la 5 mai, o delegație trimisă de Dönitz sosea la cartierul general al lui Eisenhower de la Reims, cu

misiunea de a negocia capitularea doar cu partea americană. Comandantul suprem a cerut o capitulare simultană și necondiționată pe toate fronturile, pe care generalul Alfred Jodl, principalul consilier militar al lui Hitler, a acceptat-o în data de 7 mai. Ziua de 8 mai a fost sărbătorită de toți Aliații occidentali drept Ziua Victoriei în Europa. Stalin însă a insistat ca și la Berlin să aibă loc o ceremonie, la aceasta neparticipând decât rușii. Ea s-a desfășurat pe 8 mai, ziua de 9 fiind ulterior desemnată în URSS ca ziua victoriei. Și în această privință, ca și în multe altele, națiunea lui Stalin a ales să meargă pe propriul drum.

În Est s-au înregistrat schimburi sporadice de focuri vreme de încă multe săptămâni, trupele NKVD omorându-i pe ucrainenii și polonezii care refuzau să accepte înlocuirea tiraniei naziste cu cea sovietică. Locotenentul britanic David Fraser scria: „Era încă mult prea multă cruzime în lume ca să putem spune cu reală satisfacție «binele a învins»”. 69 Locotenentul american Lyman Diercks, aflat la Unterach, în apropiere de Salzburg, în Austria, scria la rândul lui: „Am sărbătorit cu discreție. Un american din oraș ne-a împrumutat un steag american, pe care l-am înălțat pe un catarg, în piață. Proprietarii hotelului, un cuplu austriac în vârstă, ne-au gătit o masă minunată. Ea a plâns și ne-a spus: «Poate că acum fiul meu va reuși să se întoarcă acasă din Rusia, unde e prizonier.» Nu s-a mai întors”. 70 în armata britanică, caporalul John Cropper vorbea despre o senzație de „ușurare instantanee – nu ovații sălbatice, nu țopăieli. A fost mai degrabă un fel de «slavă Domnului că s-a terminat și suntem, în sfârșit, în afara pericolului». La o adică, nici nu aveam cu ce sărbători, doar niște ceai și rațiile obișnuite. A fost ca și când, după o zi istovitoare, te-ai fi trântit într-un fotoliu”

71

Soldații britanici și americani din Germania au jefuit cu energie și au violat ocazional, însă puțini au căutat să se răzbune propriu-zis pe cei învinși. Francezii însă aveau

multe polițe de plătit. Maiorul Albrecht Hamlin, comandantul unității de relații cu autoritățile civile din Armata SUA, care administra localitatea Merzig (cu o populație 12.500 de locuitori), a trimis în disperare de cauză un raport în care erau consemnate numeroasele jafuri ce avuseseră loc după sosirea unei unități franceze de cavalerie: „Într-o oră, orașul se afla într-o stare de totală confuzie. Cavaleriștii s-au împrăștiat... ocupând ce case au dorit, evacuându-i pe civili din locuințe, adunându-i cu forța pe străzi pentru a fi duși la muncă, confiscând biciclete, automobile și camioane și jefuind casele și magazinele... Aceste acte au avut un evident caracter de răzbunare. La muștrările primite, ofițerii au răspuns de fiecare dată că germanii au făcut toate aceste lucruri în Franța și că acum era rândul lor”. 72

Hamlin vorbea despre oameni împușcați la întâmplare, violuri comise de trupele coloniale franceze și uciderea unui sergent american de către o patrulă franceză. „Hotelul din Mettlach a fost jefuit sistematic, iar bunurile, trimise în Franța cu camionul... La 5 aprilie, Luitwin-on-Boch raporta că soldații francezi descoperiseră obiectele de artă și raritățile depozitate în subsolul muzeului ceramicii Villeroy & Boch și le distrugeau”. Pentru ca haosul să fie și mai mare, prizonierii sovietici eliberați își făceau de cap, iar despre soldații americani se afirma că omoară cu grenadele peștii din pâraul Hausbacher. În schimb, spunea Hamlin, localnicii erau cu desăvârșire docili. Deși astfel de scene erau des întâlnite pe întreg teritoriul Germaniei, în zona ocupată de Aliații occidentali, ordinea a fost restabilită treptat, în săptămânile care au urmat. În zona ocupată de sovietici, nu. Jafurile, violurile și crimele se instituționalizaseră și au continuat multă vreme după ce înfrângerea militară a Germaniei a fost consfințită. Sfârșitul războiului în Occident le-a adus soldaților americani și britanici izbăvirea. Suferințele Europei și ale locuitorilor ei s-au dovedit însă mai greu de curmat.

Capitolul 25 Japonia doborâtă

În primăvara lui 1945, forțe indiene și britanice conduse de generalul Bill Slim au întreprins cu mult succes o campanie de recucerire a Birmaniei total irelevantă pentru rezultatul final al războiului – așa cum anticipaseră, încă de la bun început, atât și Slim, cât și Churchill – deoarece Marina Statelor Unite avea deja la mână Japonia în regiunea Pacificului. Ea a avut însă o contribuție importantă la refacerea încrederii și a prestigiului pierdut de Imperiul Britanic, precum și la dezvăluirea întregii vulnerabilități a Japoniei. Churchill căutase să evite o deplasare a trupelor de 1 600 km, pe unul dintre cele mai nefavorabile terenuri din lume, preferând un atac cu mijloace amfibii dinspre sud asupra capitalei Rangoon. Americanii însă insistau ca Birmania să fie atacată dinspre nord, pentru îndeplinirea singurului obiectiv strategic important pentru ei: redeschiderea rutei terestre către China.

Armata lui Slim, dominată de soldați indieni, cuprinzând și trei divizii recrutate din coloniile britanice din Africa, era mult mai puternică decât cea japoneză – 530.000 față de numai 400.000 de soldați – fiind susținută de importante forțe blindate și aeriene. Principala ei problemă era aprovizionarea, care trebuia efectuată pe teren muntos, dar și pe suprafețe cu vegetație deasă, aproape lipsite de drumuri. Parașutările, posibile datorită ajutorului substanțial oferit de aviația americană, au devenit un factor-cheie al campaniei. La început, Slim s-a gândit să dea o luptă în câmpia Shwebo, la vest de Irrawaddy, unde tancurile și bombardierele ușoare puteau fi valorificate la maximum. Cu toate acestea, un nou comandant japonez, generalul-locotenent Hyotaro Kimura, a decis să nu-i înfrunte pe britanici acolo, ci să-i atace în timp ce traversau râul. Când mesajele decriptate i-au dezvăluit lui Slim intențiile comandantului inamic, acesta și-a schimbat planul. A trimis câteva trupe înainte, spre un punct de trecere a râului Irrawaddy aflat la nord de

Mandalay, unde îi așteptau japonezii, dar atacul principal urma să-l dea la Meiktila, mult mai la sud, în spatele inamicului, ca să-i taie acestuia retragerea. Între timp, un alt corp de armată britanic îi ținea ocupați pe japonezi în regiunea de coastă Arakan.

Succesul acestor operațiuni s-a datorat în primul rând superiorității numerice a Aliatilor, iar în al doilea rând, supremației aeriene absolute, care le-a răpit japonezilor posibilitatea efectuării unor misiuni de recunoaștere; în niciun moment al campaniei, Kimura nu a știut ce mișcări făceau și ce intenții aveau britanicii. În decembrie 1944, plecând din Assam, trupele lui Slim au început traversarea râului Chindwin, locul atâtor tragedii petrecute în timpul retragerii din 1942. În nord, Stilwell comanda o armată compusă din cinci divizii chineze, al cărei obiectiv era importantul aerodrom de la Myitkyina. La 5 martie, 9.000 de soldați din trupele *chindit* ale generalului-maior Orde Wingate au început să sosească în punctele de aterizare din junglă, în spatele frontului japonez. Wingate a murit într-un accident aviatic, dar, în lunile care au urmat, oamenii lui au dus o serie de bătălii înverșunate și, la 17 mai, au făcut joncțiunea cu chinezii la Myitkyina, unde au cucerit aerodromul. Cu toate că suferințele îndurate, ca și pierderile înregistrate au fost îngrozitoare, oamenii lui Wingate au reușit să țină importante forțe japoneze departe de grosul trupelor lui Slim.

Ulterior, la Myitkyina, au fost aduse pe calea aerului în jur de 40.000 de tone de provizii și echipamente, care aveau să fie transportate în China. Aceste livrări nu puteau să remedieze decât în mică măsură slăbiciunile armatei lui Ciang Kai-shek, care s-a dovedit în continuare incapabilă să provoace prea multe pagube japonezilor, dar i-au îmbogățit mai cu seamă pe comandanții naționaliști, care au furat majoritatea lucrurilor înainte ca acestea să ajungă la trupe. În pofida prețului greu plătit de japonezi pentru ocuparea în continuare a estului Chinei, un teritoriu imens,

pentru al cărui control desfășuraseră un milion de soldați, ei au învins cu ușurință trupele naționaliste, desculțe și pe jumătate înfometate, de fiecare dată când le-au întâlnit. Comuniștii lui Mao Zedong, aflați în nordul țării, au reușit întrucâtva să-i convingă pe occidentali că ei sunt în stare să lupte mai eficient cu trupele japoneze; în realitate însă, Mao își conserva forțele în vederea iminentei bătălii interne pentru controlul Chinei.

La mijlocul lui ianuarie, o formațiune militară indiană a traversat fluviul Irrawaddy pe la nord de Mandalay. În luna care a urmat, trei divizii au pus la cale operațiunea principală de traversare, desfășurată la vest de orașul Sagaing, aflat mult mai la sud. Aici, fluviul era lat de peste 1, 5 km, iar britanicii erau cu desăvârșire lipsiți de geniștii și de mijloacele amfibii de care dispunea Eisenhower în Europa. Cum însă majoritatea forțelor japoneze erau angajate în lupte mai la nord, ei au reușit să stabilească un cap de pod, improvizând cu încăpățănare și dovedind un curaj excepțional. Ruinele orașului Mandalay au căzut în mâinile britanicilor la 20 martie; a fost o importantă victorie simbolică. Cu toate acestea, Kimura se retrăgea deja, urmând să dea bătălia crucială de la Meiktila.

Armata de Apărare a Birmaniei (AAB), în frunte cu liderul naționalist Aung San și susținută de japonezi, se pregătea să treacă în tabăra adversă. Unii ofițeri britanici s-au opus ideii de a furniza arme celor nouă batalioane ale lui Sun, temându-se că ele vor fi curând folosite împotriva lor. Mountbatten, comandantul suprem al forțelor aliate, a trecut însă peste capul lor și a ordonat ofițerilor SOE să coopereze cu AAB, spunând că „nu vom face decât ce s-a făcut în Italia, România, Ungaria și Finlanda” 1. La întâlnirea cu Slim, Aung Sun și-a exprimat regretul că nu vorbește engleza. Generalul a răspuns, cu obișnuita sa politețe, că el ar trebui să-și ceară scuze că nu vorbește birmana. Cei doi s-au înțeles să lupte împreună, iar la 27 martie, când armata lui Slim ajunsese la 160 km de Rangoon, pozițiile japoneze au fost brusc atacate de

formațiunile AAB. Mulți birmani au profitat de prilejul de a se răzbuna pe cei care, în 1942, veniseră în țara lor ca eliberatori, dar care, între timp, se transformaseră în opresori. Unul dintre localnici, pe nume Maung Maung, scria următoarele: „Partizanii, tineri de prin sate, și-au părăsit căminele ca să vină cu noi. Mâneam ce ne dădeau sătenii, le făceam curte fiicelor lor, le aduceam primejdia la ușă și le luam fiii cu noi” 2 Aceasta reprezintă o imagine idealizată a unei treceri cinice și tardive dintr-o barcă într-alta, comparabilă cu atitudinea multor francezi din vara lui 1944, dar ea a contribuit la nașterea unei legende pe care, mai târziu, naționaliștii birmani au considerat-o foarte utilă.

La 29 aprilie, britanicii erau deja la Pegu, un oraș aflat la 80 km de Rangoon, unde sosiseră pe o ploaie torențială, ce prevestea venirea musonului. Pe coasta de sud, o divizie indiană a organizat atacul cu mijloace amfibii pe care și-l dorise dintotdeauna Churchill și a înaintat spre capitală, întâmpinând o slabă rezistență. Armata japoneză se fărâmițase și își pierduse aproape toate tunurile și vehiculele. Ea a continuat să reziste, în câteva puncte izolate, până la finalul războiului, dar a fost măcelărită când unitățile ei răzlețite au încercat să străpungă liniile armatei lui Slim, care se desfășurase în cele din urmă de-a lungul râului Sittang, ca să le taie retragerea spre Siam. Dacă, în ultimele luni, britanicii au mai pierdut doar câteva sute de oameni, pe inamic, campania birmană din 1945 l-a costat 80.000 de morți.

Operațiunea principală de închidere a cercului în jurul Japoniei se desfășura însă în Pacific. În dimineața zilei de 19 februarie, trei divizii ale Infanteriei Marine americane au început debarcarea pe Iwo Jima, o insuliță situată la 4 800 km vest de Pearl Harbor și la mai puțin de 1 100 km de Japonia. Un american, martor la bombardamentul de dinaintea debarcării, spunea: „Ne gândeam cu toții că nimic n-ar putea să supraviețuiască la așa ceva, mai ales că bombardau și avioanele de pe

portavion". Apărătorii se pregătiseră însă temeinic și își săpaseră adăposturi adânci. Carnajul a fost mult mai mare decât în Ziua Z. La căderea nopții, 30.000 de pușcași marini ajunseseră pe uscat, însă 566 dintre ei erau deja morți sau pe moarte. Ceilalți s-au căznit să înainteze prin cenușa vulcanică până la genunchi, într-un peisaj selenar care nu le oferea niciun adăpost; o furtună nu a făcut decât să le înrăutățească situația. Pușcașul marin Joseph Raspilair scria: „În toată viața mea nu cred că m-am simțit atât de rău ca în noaptea aceea. Nu puteai decât să stai întins în apă și să aștepti dimineața ca să ieși din adăpost”. 3 Au urmat săptămâni întregi de lupte chinuitoare. Caporalul George Wayman, trăgător cu bazooka, suferea atât de tare din pricina rănilor, după ce zăcuse ore în șir într-un crater de obuz, încât a fost tentat să scoată baioneta și să se sinucidă; până la urmă, a fost evacuat, după alte câteva ore de expunere la tirul japonezilor, care bombardau perimetrul americanilor.

Înlocuitorii ajungeau cu greu în linia întâi, unde mulți erau loviți încă înainte să afle numele camarazilor. Locotenentul Patrick Caruso l-a luat peste picior pe unul dintre acești tineri, spunându-i că nu avea vârsta cuvenită; băiatul a fost ucis după numai două ore petrecute pe insulă, fără să fi apucat măcar să-și dea arma jos de pe umăr sau să zărească inamicul⁴. Ingeniozitatea apărătorilor părea să nu aibă limite. Un pușcaș marin a fost uluit să vadă o coastă de deal deschizându-se sub ochii lui și din ea ieșind trei japonezi care împingeau un tun. După trei salve, tunul a fost tras înapoi în peșteră. Mortierele au reușit în cele din urmă să-l distrugă, însă o sută de astfel de poziții a trebuit să fie neutralizate pentru ca structurile defensive să poată fi cucerite de americani. Ofițerii au învățat să-și descurajeze oamenii să mai caute suveniruri, sub care japonezii puneau adesea bombe-capcană. „Cel mai frumos suvenir pe care îl poți duce acasă este propria persoană”, le-a spus, laconic, un comandant de companie oamenilor lui.

Iwo Jima a căzut la 27 martie. Pentru cucerirea unei insule de trei ori mai mică decât Manhattanul, americanii pierduseră 24.000 de oameni, dintre care 7 184 de morți. Aerodromurile de aici s-au dovedit utile pentru bombardierele B-29 care se întorceau din misiune avariate sau cu carburantul pe sfârșite, dar au fost puțin folosite pentru operațiuni defensive. Din punct de vedere geografic, insula Iwo Jima părea un punct important pe drumul către Japonia; strategic însă, asemenea atâtor obiective cucerite cu multe sacrificii, ar fi greu să susținem că ocuparea ei a meritat efortul făcut, Marianele fiind de o însemnătate infinit mai mare. Supremația aproape absolută pe care Marina SUA o avea pe mare făcea imposibilă deplasarea trupelor japoneze de pe Iwo Jima sau de oriunde altundeva în scopul contracarării operațiunilor americane. Japonia sângera dintr-o mie de răni. Singurul lucru încă nesigur era felul în care puteau fi convinși liderii ei să se recunoască înfrânți, iar în primăvara lui 1945, aceștia nu păreau încă dispuși să înfrunte realitatea. Generalii japonezi credeau că pot obține pacea prin negocieri, făcându-i pe americani să plătească un greu tribut de sânge pentru fiecare victorie, dar, mai presus de orice, convingând Washingtonul că prețul invadării teritoriului Japoniei ar fi inacceptabil de mare. Iar pentru a scoate acest lucru în evidență, au intensificat atacurile kamikaze împotriva Marinei SUA.

Stephen Juricka, ofițer navigator pe *Franklin*, un portavion de 27.000 de tone, s-a numărat printre miile de martori șocați ai distrugerilor provocate de aviatorii sinucigași. „Am văzut... distrugătoare lovite izbucnind în flăcări, oameni sărind peste bord ca să scape de foc... Echipajele de pe distrugătoarele de escortă au bănuیت repede că sunt trimise ca momeală”. 5 Rândul lui *Franklin* a venit în zorii zilei de 19 martie 1945, când două bombe japoneze au lovit puntea de decolare, sub care s-a declanșat o puternică explozie: „Avioanele aflate imediat în spatele liftului erau gata să-și ia zborul, motoarele erau

pornite, iar aparatele erau încărcate cu [rachete] Tiny Tim, de 225 și 450 kg. S-au ridicat adevărate perdele de flăcări și apoi nava noastră a început să fumege... Oamenii săreau de pe puntea de decolare... Două distrugătoare îi culegeau din mare, imediat în spatele nostru... mulți dintre ei răniți, arși... Portavionul a continuat să explodeze și să ardă până la jumătatea după-amiezii următoare". Părintele O'Callaghan, preotul catolic al navei, tocmai îi dădea ultima împărtășanie unui muribund când o rachetă Tiny Tim s-a aprins și a zburat pe deasupra lui. Majoritatea celor 4 800 de membri ai echipajului au fost evacuați în primele ore de după atac, însă 772 au rămas la bordul portavionului, luptându-se din răspuțeri să-l mențină pe linia de plutire. După 1941, Marina SUA învățase multe despre cum se ține sub control o situație de criză, toate aceste lecții prețioase fiind puse în practică pentru salvarea lui *Franklin*. Ca întotdeauna, unii s-au purtat splendid, alții, mai puțin.

„M-a surprins”, spunea Stephen Juricka, „că unii dintre ofițerii noștri, indivizi solizi și arătoși, de la care te-ai fi așteptat să fie modele de tărie, s-au dovedit a fi niște oameni de nimic, care trebuiau să fie împinși permanent de la spate, în vreme ce alții, niște indivizi mărunți care nu se distingeau în niciun fel, s-au luptat ca niște tigri... Șapte ofițeri au părăsit puntea lui *Franklin* cu ajutorul liniei de salvare [care lega portavionul de crucișătorul *Santa Fé*], deși primiseră ordin să se întoarcă pe navă, iar căpitanul Gehres i-a raportat pe fiecare în parte și a recomandat trimiterea lor în fața curții marțiale”. 6

Încă din 1939, generalul Carl „Tooey” Spaatz anticipase folosirea bombardierului B-29 Superfortress, pe atunci în fază de proiect, ca armă de atac împotriva Japoniei. În 1944 au avut loc raiduri aeriene sporadice, unele lansate din India, altele de pe aerodromuri din China, pentru a căror construcție se cheltuise enorm și se înfruntaseră dificultăți locale uriașe. Problemele tehnice apărute la primele aparate B-29, distanța față de Japonia și

deficiențele la nivel de conducere, navigație și precizie a bombardamentelor au făcut ca eforturile USAAF să aibă un impact limitat. Ofensiva s-a schimbat radical și s-a intensificat abia în 1945, într-o primă fază prin crearea pe Insulele Mariene a unei vaste rețele de baze aeriene, apoi, prin livrări masive de avioane și, în sfârșit, prin numirea generalului-maior Curtis LeMay în fruntea Comandamentului Aviației de Bombardament XXI.

LeMay a fost arhitectul primului raid masiv împotriva capitalei Japoniei, desfășurat la 9 martie 1945, când a trimis 325 de avioane să atace pe timp de noapte de la joasă altitudine (între 1 800 și 2 700 m). O ploaie de bombe incendiare s-a revărsat peste Tokio, explodând cu obișnuitul pocnet scurt. Americanii nu au pierdut decât 12 aparate, majoritatea fiind distruse de flăcările care se ridicau din orașul incendiat. Alte 42 au suferit avarii din pricina tirului antiaerian, însă arsenalul defensiv japonez era slab. A doua zi, un pilot consemna laconic: „Am decolat ieri seară la 18.35 și, după o călătorie plictisitoare, am atins coasta Japoniei la 2.10. Am zărit incendiile din Tokio chiar înainte să aterizăm. Eram la 2 400 m, iar deasupra noastră se ridicau trâmbe de fum. Radarul a mers perfect și am lansat bombele într-un loc liber. Orașul era un «infern dantesco». Un avion de vânătoare s-a năpustit spre noi, dar ne-am îndreptat spre el și l-am pierdut”. 7 Iar într-o scrisoare adresată familiei, adăuga: „Ardea peste tot, iar distrugerile din noaptea asta nu pot fi decât catastrofale” Avea dreptate: în jur de 100.000 de oameni își pierduseră viața, un milion rămăseseră fără adăpost, iar 40, 5 km², adică un sfert din suprafața totală a orașului, fuseseră prefăcuți în cenușă. În dimineața zilei de 10 martie, capitala Japoniei îi apărea maiorului Shoji Takahashi, un veteran al luptelor din Filipine, „drept cel mai întins și mai pustiit câmp de bătălie din câte se pot imagina - Leyte la scară gigantică”. Takahashi a fost șocat și dezgustat când, într-unul dintre numeroasele gesturi de reconciliere făcute Statelor Unite de guvernul postbelic, LeMay a primit o

decorație japoneză.

Conducătorii aviației americane și-au exprimat admirația pentru noul și energicul șef al Comandamentului Aviației de Bombardament XXI, neatins de vreun scrupul moral. Generalul Lauris Norstad îi spunea ca pentru a se apăra generalului Heywood Hansell, care își pierduse postul în favoarea lui LeMay: „Pe scurt, LeMay acționează, noi, ceilalți, planificăm”. 8 în nopțile ce au urmat, raiduri asemănătoare au fost lansate și împotriva altor orașe, precum Nagoya, Ōsaka ori Kobe. Pierderile au continuat să fie mici chiar și atunci când bombardierele au început să opereze la lumina zilei, iar din fabricile americane soseau lunar 100 de aparate noi. Aviația a cedat fără tragere de inimă cererilor Marinei și a redirecționat o parte din aparate către operațiunile de minare a apelor din largul coastelor Japoniei. Operațiunea *Starvation*, care a debutat la sfârșitul lunii martie, a înregistrat un succes spectaculos, japonezii dispunând, printre altele, de foarte puține dragoare. Primele 900 de mine care au căzut în apele din jurul Japoniei au limitat și mai drastic importurile țării. Când navelor comerciale li s-a ordonat să înfrunte primejdia subacvatică, a urmat o avalanșă de scufundări. Până la sfârșitul războiului, bombardierele B-29 au reușit să lanseze 12.000 de mine marine, care au fost responsabile de 63% din totalul pierderilor suferite de marina comercială japoneză între aprilie și august 1945.

Orașele au rămas totuși ținta principală a bombardierelor Superfortress. Unele raiduri de zi împotriva fabricilor de avioane au declanșat o reacție puternică, unei formații de bombardiere ieșindu-i în întâmpinare 233 de avioane de vânătoare inamice. Performanțele avioanelor japoneze și ale piloților acestora erau însă atât de slabe, încât rata pierderilor în rândul bombardierelor americane nu a depășit niciodată 1, 6%, fiind neglijabilă după standardele europene. După un raid, japonezii au susținut că au doborât 28 de aparate B-29, când, în realitate, nu fusese vorba decât despre cinci, în

disperare de cauză, apărătorii au adoptat și ei tactica folosită de kamikaze, avioanele de vânătoare japoneze intrând în plin în bombardierele inamice. Ea nu era întotdeauna eficientă împotriva enormelor Superfortress blindate. Un bombardier s-a întors la bază după ce fusese ținta unui atac sinucigaș și pierduse doar un motor. Inginerul de zbor, locotenentul Robert Watson, spunea: „Ne-am zgâlțâit surprinzător de puțin când ne-a lovit japonezul, iar navigatorul nostru nici n-a știut că am fost izbiți”. 9 Echipajele erau mai îngrijorate de vreme și de condițiile atmosferice decât de șicanele inamicului. Curenții de aer cald dădeau naștere unor efecte stranii: în iulie, un Superfortress a aterizat pe Saipan cu o bucată de acoperiș de tablă fluturând pe marginea unei aripi.

Disponibilitatea piloților japonezi de a-și sacrifica viața s-a aflat în centrul atenției multor istorici. În acest stadiu al conflictului însă, puțini dintre cei care pilotau avioane de vânătoare mai aveau chef de luptă, echipajele americane remarcând adesea lipsa lor de agresivitate. Tokio a fost atacat fără încetare. La 5 iunie, cu prilejul unui nou bombardament asupra orașului Kobe, forțele aeriene defensive și-au făcut ultima apariție semnificativă. Inamicul hotărâse să-și drămuiască puținele resurse materiale și umane în vederea invaziei americane. În seara zilei de 15 iunie, un raid asupra orașului Ōsaka a distrus 300.000 de case și a omorât 1.000 de oameni. USAAF se străduia să găsească ținte importante, încă intacte. Americanii au bombardat rafinării de petrol, deși importanța lor era marginală în contextul lipsei acute de materie primă. Pierderile suferite de bombardiere au scăzut la 0,3%.

Echipajele Superfortress nu erau mai tulburate decât comandanții lor de aspectele morale. În spiritul de glumă specific tinereții, fiecare membru al Grupului de Bombardiere 330 a primit un certificat în care se spunea că acesta, „după ce l-a vizitat pe împăratul Japoniei de... ori pentru a-și prezenta omagiile cu explozibili, bombe

incendiare și rații de tip C, după ce a ajutat la curățarea cartierelor sărace ale orașului Tokio și a participat la arăturile de primăvară, este primit în rândurile nobilului și neînduplecatului ordin al DISTRUGĂTORILOR DE IMPERII” 10. În cele 14 luni ale campaniei de bombardare a Japoniei, aparatele USAAF au lansat 170.000 de tone de bombe, majoritatea în ultimele șase luni; s-au pierdut 414 bombardiere B-29 și au murit 3 015 membri ai echipajelor; pentru fiecare aviator american și-au pierdut viața 100 de japonezi, iar 65 de orașe au fost transformate în ruine. Ofensiva aeriană din 1944 - 1945 a avut loc deoarece se construiseră aparate - bombardierele B-29, proiectate în 1942 **m** cu totul alte împrejurări - care să o ducă la îndeplinire: programul Superfortress a costat patru miliarde de dolari, în timp ce Proiectul Manhattan, numai trei miliarde. Piloții americani și echipajele lor erau hotărâte să demonstreze că pot contribui în mod decisiv la victorie. Atacurile aeriene nu au avut impactul produs asupra economiei japoneze de blocada submarinelor, fiindcă s-au desfășurat într-un moment în care industria era deja grav afectată de lipsa carburantului și a materiilor prime; ele au convins însă pe toată lumea, mai puțin pe militariștii refractari din conducerea de la Tokio, că războiul era pierdut. Contribuția lui LeMay a constat mai mult în pedepsirea Japoniei pentru că declanșase un război de agresiune și mai puțin în obținerea capitulării ei.

Debarcarea americanilor pe Okinawa a fost menită să pregătească terenul pentru ceea ce amenința să fie cea mai sângeroasă bătălie a războiului din Asia - invazia teritoriului Japoniei. Insula Okinawa, o fâșie de câmpii și munți lungă de 95 km, este situată între Luzon și Kyūshū. La vremea respectivă, pe Okinawa locuiau 150.000 de persoane de naționalitate japoneză, dar cu o cultură distinctă. Atacul, care a început la 1 aprilie, în duminica Paștilor, după zile întregi de bombardament intens, s-a desfășurat sub comanda generală a lui Nimitz. Peste 1 200 de ambarcațiuni au adus pe uscat 170.000 de soldați și

pușcași marini din Armata a X-a, iar în largul coastelor insulei se afla o impresionantă flotă de portavioane, cuirasate și nave de război de mai mici dimensiuni. Spre surprinderea invadatorilor, atacul inițial nu a întâmpinat nicio rezistență. Japonezii învățaseră lecțiile bătăliilor anterioare și se retrăseseră dincolo de raza bombardamentului naval; abia după o săptămână de hărțuiri în interiorul insulei, americanii care înaintau au fost întâmpinați cu un tir serios de artilerie și mitralieră. Sudul insulei Okinawa fusese transformat într-o fortăreață, pe terenul înalt fiind săpate linii succesive de tranșee adânci. În primele 24 de ore, asupra Corpului de Armată XXIV american au fost lansate 14.000 de obuze.

În punctul de coliziune dintre cele două armate rivale, insula avea o lățime de numai 5 km. Generalul Mitsuru Ushijima îi concentrase pe cei 77.000 de soldați japonezi și 24.000 de soldați din Okinawa, care alcătuiau trupele auxiliare, într-un loc în care erau aproape imuni la atacurile frontale, așa cum aveau să constate și americanii în săptămânile ce au urmat. Ploaia deasă care s-a pornit a transformat câmpul de bătălie într-o mare de noroi. Soldații și pușcașii marini au atacat întruna și de fiecare dată au fost respinși. Generalii le cereau insistent să se străduiască mai mult. Pe 6 mai, un comandant de corp de armată a vizitat postul de comandă al unei divizii, unde a remarcat că unitățile respectivei divizii suferiseră mai puține pierderi decât alte formațiuni. Ofițerii au interpretat acest lucru ca pe un compliment, până când comandantul a adăugat: „Din punctul meu de vedere, asta înseamnă un singur lucru: că nu atacați”. 11 în primele 24 de zile petrecute pe Okinawa, divizia înaintase 25.000 m și socotea că omorâse aproape 5.000 de japonezi; în următoarele 16 zile, ea a înaintat numai 2.500 m.

Cum războiul din Europa se apropia de sfârșit și Statele Unite erau pretutindeni triumfătoare, se părea că americanii din țară nu mai tolerau ca băieții lor să moară cu miile pentru a smulge de la niște fanatici o bucată de

pământ îndepărtată și fără nicio valoare. Opinia publică era mai mult decât revoltată, mânia națiunii fiind îndreptată mai puțin către inamic și mai mult către propriii comandanți. În mai 1945, după înfrângerea lui Hitler, americanii considerau victoria în Pacific ca și adjudecată și erau tot mai cinici în privința războiului. Ca să mai taie din sentimentul de automulțumire al publicului, Marina SUA îi îndemna pe oameni să meargă în vacanță pe coasta de vest și să viziteze șantierul naval unde zăceau, avariate și înnegrite, vasele de război aduse din Okinawa. Crucea Roșie Americană avea însă mari dificultăți în a găsi voluntari care să pregătească pansamente sterile, iar în fabricile de armament era o lipsă cronică de muncitori. „Oboseală cauzată de război” este un mod elegant de a descrie starea de spirit ce domnea în Statele Unite. Altfel, ea ar putea fi definită ca plictiseală, boala democrațiilor, a căror răbdare este întotdeauna limitată.

Soldații care luptau în Okinawa împărtășeau frustrarea celor de acasă și întrebau: de ce nu se lansează un atac cu mijloace amfibii pentru a ocoli defensivă inamică? De ce nu se folosește gaz asfixiant? De ce se duce războiul ăsta, în ultima lui fază înainte de inevitabila victorie, într-o manieră care convine japonezilor sinucigași? Niciuna dintre aceste întrebări nu a primit un răspuns mulțumitor. La comanda Armatei a X-a se afla generalul Simón Bolívar Buckner, un ins lipsit de imaginație, care, vreme de peste două luni, a condus o campanie copiată parcă după cele desfășurate în Flandra în Primul Război Mondial. Generalul a ordonat atacuri frontale repetate, împotriva unor poziții fixe, trupele americane câștigând încet, încet teren, dar cu prețul unor pierderi grele. Infanteria Marină nu a avut o soartă cu mult mai bună decât cea a unităților armatei de uscat, pe care le privea cu atâta condescendență. O dată pare să fi avut și MacArthur dreptate, când a spus că mai potrivit era să se izoleze garnizoana japoneză din sudul Okinawei și să fie lăsată să putrezească, iar americanii să atace principala

insulă japoneză.

Japonezii nu au presupus nicio clipă că opoziția lor de pe Okinawa va da rezultate decisive. Ei își puneau în schimb speranța într-un atac aerian devastator împotriva flotei americane, în care rolul-cheie să fie jucat de piloții kamikaze. Zborurile sinucigașe fuseseră utilizate cu oarecare succes în Filipine încă din octombrie

1944. Deși Aliații găseau această metodă de luptă respingătoare, din punctul de vedere al inamicului ea era perfect rațională. Un istoric japonez postbelic comenta enervat: „Au existat nenumărate critici ale japonezilor la adresa atacurilor kamikaze. Majoritatea însă par a fi fost făcute de oameni neinformați, care s-au mulțumit să fie simpli spectatori la marea criză prin care trecea țara lor”. 12 Confrunțați cu superioritatea copleșitoare a aviației SUA, piloții japonezi, slab pregătiți și aplicând tactici de luptă convenționale, au suferit pierderi colosale. În condițiile în care moartea era considerată mai degrabă o certitudine decât o simplă posibilitate, rezervoarele aparatelor lor erau umplute doar pe jumătate, iar acuratețea distructivă a fost mult îmbunătățită. A rezultat o campanie aeriană care a provocat Marinei SUA pierderi mai grele decât cele cauzate vreodată, pe toată durata conflictului, de navele capitale ale Flotei Combinată. În ultimele luni, navele lui Spruance au fost obligate să desfășoare unele dintre cele mai dure și mai lungi misiuni.

Comandorul Fitzhugh Lee, ofițer secund pe *Essex*, povestește cum, din centrul operativ de luptă (COL) al uriașului portavion, urmărea atacurile japoneze cu bombe și torpile:

Îmi amintesc că am petrecut multe și nefericite ore în COL, uitându-mă la punctele acelea luminoase care veneau spre noi, știind care era rostul lor și sperând că tunurile noastre le vor doborî, văzând apoi pe ecranul radarului cum se întorc și știind că torpilele sunt în apă și se îndreaptă spre noi. Minutele acelea îți par ani când stai acolo și aștepti să vezi dacă ești lovit sau nu. COL nu era

un loc tocmai vesel. A fost interesant, din punct de vedere psihologic... momentul în care mi-a fost pentru prima oară teamă cu adevărat – atunci când ești față în față cu ceea ce îți pare a fi o moarte iminentă... Stai acolo, printre ecrane de radar, și te uiți la ce li se întâmplă unor tineri marinari care nu au mai mult de optsprezece sau nouăsprezece ani, abia sosiți de la vreo fermă sau de la vreun magazin de încălțăminte... Reacția lor au fost în bună parte extraordinară. Din timp în timp, găseai pe câte unul care nu putea să suporte... Am descoperit că pot să-mi dau seama când cineva devine ușor isteric... Dacă se lăsa pradă emoțiilor, îi molipsea și pe alții, așa că trebuia să te gândești repede la ceva – să-l scoți de-acolo... Am avut câțiva care și-au pierdut stăpânirea de sine și au început să plângă și să se roage.¹³

Imaginea piloților kamikaze luându-și zborul către moarte cu un entuziasm debordant este în mare măsură greșită. În primul val, din toamna lui 1944, au existat mulți voluntari autentici. Ulterior însă, numărul tinerilor fanatici a fost în continuă scădere, mulți dintre recruți acceptând acest rol din cauza constrângerilor morale și, uneori, a obligațiilor militare. Antrenamentul lor era la fel de dur ca al tuturor celorlalți războinici japonezi și se desfășura sub aceeași amenințare cu pedeapsa corporală. Kasuga Takeo, om de serviciu la popota bazei kamikaze de la Tsuchitura, confirmă starea de melancolie și, uneori, de isterie în care piloții își petreceau ultimele ore. Unii distrugeau mobila sau stăteau într-o contemplație mută, alții dansau frenetic. Takeo vorbește despre o atmosferă de „profundă disperare”¹⁴. Presiunea camarazilor, o forță socială dominantă în Japonia încă din cele mai vechi timpuri, a atins apogeul odată cu programul kamikaze.

Un istoric japonez scria mai târziu, cu un lirism de neînțeles pentru majoritatea occidentalilor, despre piloții acestei perioade: „Mulți dintre cei nou-veniți păreau la început nu doar lipsiți de entuziasm, ci de-a dreptul tulburați de situația delicată în care se găseau. La unii,

această stare dura numai câteva ore, la alții, câteva zile. Era o perioadă de melancolie care trecea cu timpul și, în cele din urmă, lăsa locul unei deșteptări spirituale. Apoi, ca și cum ar fi dobândit înțelepciunea, odată ce viața se împăca cu moartea și tot ce e muritor, cu nemurirea, grija dispărea și spiritul se liniștea". 15 El dă exemplul unui anume locotenent Kuno, care sosise foarte trist la baza aeriană operațională, dar care, înainte de ultimul zbor, era de-a dreptul vesel și insista ca de pe avion să fie înlăturat tot echipamentul neesențial. Autorul își exprima totuși regretul că „unii dintre acești piloți, sub nedorita influență a unui public recunoscător și adulator, ajungeau să se considere niște zei pe pământ și să se poarte cu o aroganță insuportabilă" 16.

Mulți erau pur și simplu nefericiți. Unul dintre tinerii recruți medita cu tristețe, într-un moment în care dificultățile țării sale deveniseră evidente: „Acum începe asaltul total împotriva unui inamic cu o superioritate materială colosală. Se apropie ultima etapă *katastrophische* descrisă în *Nimic nou pe frontul de vest* „17

Pilotul de bombardier Norimitsu Takushima, un tânăr de 21 de ani, scria și el în jurnal: „Astăzi, poporul japonez nu are libertate de exprimare și nu poate critica în public... Poporul japonez nu are nici măcar acces la destule informații ca să cunoască faptele... Acesta este doar un exemplu de rutină și demagogie, forțele motrice ale societății noastre... Mergem să ne înfruntăm soarta, conduși de voința rece a guvernului. Nu îmi voi pierde entuziasmul și voi spera până la sfârșit... Există un singur ideal - libertatea". 18 La 9 aprilie 1945, avionul pilotat de Takushima a dispărut în misiune.

Și totuși unii dintre acești tineri susțineau că merg la moarte de bunăvoie. Locotenentul Kanno Naoishi, considerat de către colegii săi drept una dintre cele mai pitorești figuri ale aviației japoneze, deși intrase cu avionul lui de vânătoare într-un bombardier B-24 și scăpase cu

viață, nu se aștepta să mai supraviețuiască mult timp. Piloții se mutau de la o bază la alta cu un mic bagaj, în care își duceau efectele personale, creioanele și lenjeria intimă și pe care scria numele fiecăruia; bagajul locotenentului în cauză purta spirituala inscripție „efectele personale ale răposatului lt. cmdr. Kanno Naoishi”, deoarece posesorul se considera deja mort și decorat postum, așa cum erau toți aviatorii căzuți la datorie. Una dintre nenumăratele ultime scrisori lăsate de piloții kamikaze pentru familiile lor îi aparține lui Hayashi Ichizo și este datată aprilie 1945: „Mamă, sunt bărbat. Destinul tuturor bărbaților născuți în Japonia este să moară luptând pentru țară. Ai făcut o treabă minunată crescându-mă să devin un om de onoare. Voi face și eu o treabă minunată, scufundând un portavion inamic. Te rog să te lauzi cu mine”. 19 Ichizo a murit în largul coastelor insulei Okinawa, la 12 aprilie 1945, în vârstă de 33 de ani. Nakao Takenonori le scria și el părinților pe 28 aprilie: „Deunăzi, am fost la Altarul Kotohira și mi-am făcut o poză acolo. Le-am spus că, de îndată ce e gata, să v-o trimită vouă. Pentru orice eventualitate, atașez și bonul... Vă rog să nu vă descurajați și să luptați pentru înfrângerea Americii și Marii Britanii. Vă rog să-i transmiteți asta și bunicii. Voi lăsa în urmă jurnalul. Deși nu am făcut prea multe în viață, sunt mulțumit că mi-am împlinit dorința de a trăi o viață nepătată și de a nu lăsa după mine nimic urât... Doresc să le mulțumesc unchiului și multor altor oameni... Vă urez tot binele din lume”. 20

Pentru Marina SUA, experiența întâlnirii cu piloții kamikaze s-a numărat printre cele mai sângeroase și mai dureroase din întreg războiul. De la 11 martie și până la sfârșitul lui iunie, aviatorii japonezi au executat aproape 1 700 de incursiuni spre Okinawa. Zi de zi, echipajele navelor treceau la tunuri și executau neîntrerupte baraje de artilerie împotriva avioanelor care se năpusteau în picaj. Majoritatea piloților erau doborâți, dar existau mereu câțiva care izbuteau să se strecoare și să se

prăbușească pe punțile de decolare și pe suprastructurile navelor de război americane, cu efecte devastatoare: carburantul lua foc, munițiile explodau, iar marinarii, protejați doar de mănuși și glugi ignifugate, se trezeau prizonierii unui infern arzător. Pe 12 aprilie, au fost doborâți aproape toți cei 185 de atacatori, dar americanii au pierdut două nave care s-au scufundat și 14 care au fost avariate, printre ele aflându-se și două cuirasate. Patru zile mai târziu, era lovit portavionul *Intrepid*, iar la 4 mai, cinci nave au fost scufundate și alte 11 avariate. Între 11 și 14 mai, au fost grav avariate trei nave-amiral, printre care și portavioanele *Bunker Hill* și *Enterprise*. De la 6 aprilie până în 22 iunie, în tot teatrul de operațiuni s-au înregistrat zece atacuri sinucigașe majore, de zi și de noapte, în care au fost implicate 1 465 de avioane, plus alte 4 800 de incursiuni convenționale. Piloții kamikaze au scufundat 27 de nave și au avariat 164, iar bombardierele au scufundat o navă și au avariat 63. În jur de 20% dintre atacurile kamikaze și-au atins ținta – de zece ori rata de succes a misiunilor de atac convenționale. Numai forța copleșitoare a permis Marinei SUA să suporte asemenea pierderi.

La declararea insulei Okinawa drept zonă sigură, pe 22 iunie, la 82 de zile după ce trupele lui Buckner debarcaseră pe țărmurile acesteia, armata și Infanteria Marină înregistraseră 7 503 morți și 36 613 răniți, pierzând alți 36.000 de oameni din motive care nu aveau legătură cu luptele, în special din cauza stresului posttraumatic. Marina SUA a avut și ea 4 907 morți și peste 8.000 de răniți. Aproape întreaga forță defensivă de pe insulă a fost nimicită și, împreună cu ea, multe mii de localnici, unii îndemnați de militari să se sinucidă. Cu toate acestea, japonezii și-au atins în bună măsură obiectivul: pierderile suferite i-au convins pe liderii americani că o invazie i-ar fi costat prea mult. Pe de altă parte, urmările s-au dovedit a fi cu totul diferite de cele anticipate la Tokio.

Ulterior, au mai avut loc câteva operațiuni la sol de

mai mică amploare: forțe australiene au debarcat, la cererea lui MacArthur, pe insula Borneo, unde au dus o scurtă, dar sângeroasă campanie de cucerire a regiunilor de coastă; în Filipine, trupele americane au micșorat și mai mult perimetrul ocupat de Yamashita în munți și au efectuat o serie de debarcări cu mijloace amfibii în scopul eliberării altor insule din vastul arhipelag. Americanii au continuat de asemenea să încerce să-i convingă pe soldații japonezi separați de unitățile lor să se predea. Un prizonier, sergentul Kiyoshi Ito, de 29 de ani, din Nagoya, care în viața civilă era comis-voiajor – a fost convins să semneze o broșură ce urma să fie distribuită de soldații americani:

Camarazi! Voi, care ați hotărât cu mult curaj să rezistați până la capăt...

VĂ ROG OPRIȚI-VĂ O CLIPĂ ÎNAINTE DE MOARTE ȘI GÂNDIȚI-VĂ!

OFIȚERI, SUBOFIȚERI ȘI SOLDAȚI!

...Nu trebuie să vă spun eu în ce situație tragică ne găsim acum, când țara noastră luptă singură împotriva lumii întregi.

Nu este, oare, doar o chestiune de timp? Vă rog, încercați să gândiți rațional. Lăsați în seama Sortii să decidă cum se va încheia războiul. Orice ar fi, poporul japonez, cu glorioasa lui istorie de 3.000 de ani, nu va fi exterminat. Camarazi, de ce să nu vă gândiți la trecutul vostru și să începeți o nouă viață, ca să reconstruiți Japonia? Aruncați armele și ieșiți din adăposturi. Scoateți-vă cămășile și fluturați-le deasupra capului, apropiați-vă de pozițiile americane pe timp de zi, folosind drumurile principale. Atunci, grijile voastre vor lua sfârșit și veți fi tratați cu omenie.

CRED CU TĂRIE CĂ ACEASTA ESTE CEA MAI ÎNȚELEAPTĂ CALE ȘI SINGURA PRIN CARE NE MAI PUTEM SERVI ȚARA!

Un sublocotenent al Armatei Japoneze, acum prizonier de război.²¹

Asemenea apeluri au fost în bună măsură ignorate până în august 1945 și ulterior, atât în Japonia, cât și în Birmania, unde Armata a XTV-a a lui Slim lichida încă rămășițele rezistenței japoneze și pregătea Operațiunea *Zipper* de invadare a peninsulei Malaya. Multe glume amare circulau în rândurile soldaților care luptau în Asia, după aflarea veștii privind încheierea războiului în Europa. Un curier a transmis această informație șefului de stat-major al unei divizii din Birmania, care i-a strigat sergentului său: „Am primit un mesaj: războiul în Europa s-a încheiat” La rândul lui, subofițerul s-a întors către soldați și le-a spus: „Războiul în Europa s-a încheiat. Cinci minute pauză”. 22 Maiorul John Randle, care luptase pe frontul din Birmania încă din aprilie 1942, spunea următoarele despre starea de spirit ce domnea în vara lui 1945: „Credeam că vom continua așa la nesfârșit Slăbisem destul de mult Dacă mi-ar fi spus comandantul «ți-ai câștigat dreptul la odihnă» chiar înainte să ne întoarcem [în Birmania] la începutul lui '45, nu aș fi zis nu. Dar niciodată nu aș fi cerut eu asta; nu puteai să ridici mâna și să spui «m-am săturat»”. 23

Spre consternarea multor ofițeri superiori americani, generalul MacArthur a fost desemnat comandant suprem al Operațiunii *Olympic* de invadare a Japoniei, programată să înceapă în noiembrie cu o debarcare pe insula Kyūshū. Bombardierele lui LeMay au continuat să prefacă în scrum orașele Japoniei, iar producția industrială a țării era în pragul prăbușirii. La 10 iulie 1945, Flota a III-a SUA, comandată de Halsey, s-a apropiat de coastele japoneze și a început propria campanie de atacuri aeriene, semănând moarte și distrugere în zone care, până atunci, fuseseră ignorate de Forța a XX-a Aeriană. „La începutul invaziei, marea forță operațională a portavioanelor inamicului se dezlănțuise... ca un teribil taifun” 24, scria ofițerul japonez de marină Yoshida Mitsuru, în același timp impresionat și furios.

Stalin promisese să intre în războiul din Asia și să

lanseze, în august, o mare ofensivă în Maciuria. În cazul Japoniei, la fel ca în cel al Germaniei, existau toate șansele ca americanii să-și cruțe oamenii lăsându-i pe sovietici să facă o parte din treaba mai sângeroasă de zdrobire a inamicului. Washingtonul s-a dovedit extrem de naiv, nedându-și seama că Stalin intenționa să atace

Japonia nu pentru a face o plăcere Statelor Unite, ci pentru că era hotărât să obțină câteva teritorii. Departe de a avea nevoie de stimulente pentru a-și trimite soldații în Asia, dictatorul sovietic ar fi putut fi împiedicat cu greu să facă asta. Dintre toți participanții la conflict, Stalin își cunoștea cel mai bine propriile interese, în iunie și iulie 1945, mii de trenuri au transportat de-a lungul și de-a latul Asiei trupele care învinseseră Germania, cu misiunea de a veni de hac Japoniei.

Între timp, în Statele Unite ale Americii, 125.000 de cercetători, ingineri și personal auxiliar lucrau în mai multe locuri bine păzite la Proiectul Manhattan, cea mai mare și mai teribilă aventură științifică a războiului. Laura Fermi, soția lui Enrico și unul dintre străluciții directori ai centrului de cercetări de la Los Alamos, scria mai târziu că îi compătimea pe medicii militari însărcinați cu supravegherea stării de sănătate a oamenilor de știință: „Se pregătiseră pentru urgențele de pe câmpul de bătălie, dar se ocupau de niște bărbați, femei și copii foarte încordați. Încordați fiindcă ne afecta altitudinea, fiindcă bărbații noștri munceau ore întregi sub o presiune constantă; încordați fiindcă eram prea mulți, prea aproape unii de alții, nu ne puteam evita nici chiar în orele de relaxare, și eram toți niște trăsniți; încordați fiindcă ne simțeam neputincioși în împrejurări străni”. 25

În 1942, britanicii făcuseră progrese importante în obținerea unei bombe atomice; cunoștințele lor teoretice erau chiar mai vaste decât ale oamenilor de știință americani. Dar cum insula lor era ținta atacurilor germane, au recunoscut că nu dispuneau de resursele necesare construirii grabnice a unei astfel de arme. În urma unui

acord, mai mulți oameni de știință britanici și europeni au traversat Atlanticul pentru a lucra împreună cu americanii. Ulterior, contribuția Marii Britanii a fost repede dată uitării la Washington, Statele Unite devenind brutal de posesive în privința bombei.

Determinismul tehnologic este o trăsătură-cheie a războiului modern, lucru ilustrat mai limpede ca oricând de exploatarea potențialului distructiv al energiei atomice. Așa cum era inevitabil ca, odată construită o flotă de bombardiere B-29, ea să fie utilizată împotriva Japoniei, tot așa hotărârea Statelor Unite de a duce la îndeplinire Proiectul Manhattan nu a făcut decât să pecetluiască soarta orașelor japoneze Hiroshima și Nagasaki. Posteritatea consideră că utilizarea bombei atomice nu are legătură cu altceva; în mintea majorității politicienilor și generalilor care cunoșteau secretul, aceste prime arme nucleare nu reprezentau însă decât un mijloc de creștere spectaculoasă a eficienței bombardamentelor deja efectuate de bombardierele Superfortress ale lui LeMay și le-au provocat celor din țară remușcări neglijabile.

Doar câțiva oameni de știință au înțeles cu adevărat colosala semnificație a energiei atomice. Churchill și-a dezvăluit limitele propriei înțelegeri încă din 1941, când i s-a cerut să aprobe planul britanic de dezvoltare a unei arme nucleare. El a răspuns că, personal, era mulțumit de forța distructivă a explozibililor deja existenți, cu toate că nu avea nimic împotriva să se efectueze cercetări pentru obținerea unei tehnologii noi, mai promițătoare. Schimburile de mesaje dintre Truman - care ajunsese președinte după moartea lui Roosevelt, la 12 aprilie 1945 - Stimson, Marshall și alții dezvăluie o înțelegere a faptului că bomba se putea dovedi o armă devastatoare, însă nu conțin aproape nicio aluzie la faptul că, prin utilizarea ei, omenirea avea să intre într-o nouă eră. De pildă, până în august 1945, Marshall a cerut ca planificarea Operațiunii *Olympic* să continue, deoarece nu era deloc convins că bombele atomice, chiar în eventualitatea în care erau

lansate și dădeau rezultatele anticipate, vor pune capăt războiului.

Generalul-maior Leslie Groves, care coordona Proiectul Manhattan, dorea ca utilizarea noilor arme să aibă loc cât mai repede cu putință. Nu era câtuși de puțin tulburat de frământările unor cercetători precum Edward Teller, care îi scria, aproape cu disperare, unui coleg: „Nu am nicio speranță că voi reuși vreodată să-mi descarc conștiința. Lucrurile la care muncim sunt atât de oribile, încât nimic, niciun protest, niciun subterfugiu politic, nu va reuși să ne salveze sufletele”. 26 Oamenii de știință nu s-au întrebat în mod serios decât dacă o simplă demonstrație, și nu utilizarea efectivă a bombei împotriva unui obiectiv urban, era suficientă pentru obținerea efectului dorit. După un weekend – 14, 15 și 16 iulie – în care au avut loc intense dezbateri, grupul de cercetători condus de Robert Oppenheimer a raportat următoarele: „Cei care susțin o demonstrație pur tehnică ar dori scoaterea armelor nucleare în afara legii și se tem că, dacă folosim bombele acum, poziția noastră în viitoarele negocieri va fi prejudiciată. Alții subliniază posibilitatea de a salva viața unor cetățeni americani prin folosirea lor imediată în scopuri militare și suntem de părere că o atare utilizare va îmbunătăți perspectivele internaționale... Noi ne situăm mai aproape de opiniile celor din urmă; nu suntem în măsură să propunem o demonstrație tehnică menită să pună capăt războiului; nu vedem nicio alternativă acceptabilă la folosirea imediată în scopuri militare”. 27

Până și Teller s-a convins – analizând situația – că singura speranță pentru viitorul omenirii era o demonstrație pe viu, care să arate tuturor ce orori putea să dezlănțuie folosirea unor asemenea arme. Proiectul atomic intrase pe un făgaș propriu, ce nu ar fi putut fi curmat decât de două evenimente. În primul rând, Truman să fi dovedit o minte deosebit de luminată și să fi hotărât că bomba are efecte prea devastatoare pentru a fi utilizată.

În al doilea rând, japonezii să fi capitulat necondiționat, ceea ce era mai logic să se întâmple. Telegramele interceptate la mijlocul verii lui 1945, ca și anunțurile publice făcute de guvernul de la Tokio arătau însă că Japonia respingea cu încăpățănare un atare mod de acțiune.

Obiectiv vorbind, Aliații știau că înfrângerea Japoniei era inevitabilă, din motive atât militare, cât și politice, și, în consecință, că utilizarea armelor nucleare nu era necesară. Însă perspectiva câtorva luni, dacă nu chiar a câtorva ani de luptă împotriva unor puncte de rezistență fanatică, de-a lungul și de-a latul Asiei, era înfiorătoare. La Tokio persista ideea că o apărare hotărâtă a insulelor principale ar mai fi putut feri Japonia de acceptarea înfrângerii absolute. Generalul Yoshijiro Umezu, șeful Statului-Major General, fantaza, ca de obicei în termeni bombastici, într-un articol de ziar apărut în mai: „Calea sigură către victorie într-o bătălie decisivă este punerea tuturor resurselor imperiului în slujba efortului de război și mobilizarea tuturor forțelor națiunii, atât fizice, cât și spirituale, pentru anihilarea invadatorilor americani.

Crearea unei determinări metafizice este prima condiție esențială pentru abordarea unei lupte decisive. Trebuie subliniată permanent necesitatea unui angajament energetic față de o acțiune agresivă” 28 Maiorul Yoshitaka Horie, ofițer de stat-major, a ținut un discurs privind situația din acel moment, care i-a atras muștrări din partea unui ofițer al Directoratului pentru Educație al Armatei: „Prelegerile dumitale sunt așa de deprimante, că ofițerii care le ascultă vor sfârși prin a-și pierde dorința de a lupta. Trebuie să închei pe o notă înălțătoare, asigurându-i că în Armata Imperială domnește încă un spirit războinic”. 29

Unii dintre cei care critică astăzi cel mai mult folosirea bombelor atomice ignoră faptul că fiecare zi de război aducea moartea altor mii și mii de prizonieri și sclavi ai Imperiului Japonez din Asia. În mod paradoxal,

Aliații i-ar fi năucit mai tare pe militariștii de la Tokio dacă anunțau public că *nu* intenționau să invadeze Japonia, ci să continue să înfometeze și să bombardeze țara până când aceasta capitula decât pregătindu-se pentru Operațiunea *Olympic*. Cea mai gravă greșală comisă de Truman în tentativa sa de a-și apăra reputația a fost aceea că nu a reușit să formuleze un ultimatum explicit înainte să atace Hiroshima și Nagasaki. Declarația de la Potsdam, emisă de Aliații occidentali la 26 iulie, amenința Japonia cu „distrugerea promptă și totală” dacă nu se preda imediat. Această sintagmă era plină de semnificații pentru liderii aliați, care știau că prima bombă atomică tocmai fusese testată cu succes la Alamogordo. Pentru japonezi însă, ea anunța alte acțiuni de felul celor desfășurate până atunci: bombardamente și, în cele din urmă, invazia.

În vara lui 1945, conducerea Japoniei își dorea deja să pună capăt războiului; generalii țării, pe de altă parte, împreună cu unii politicieni, erau în continuare hotărâți să obțină condiții „onorabile”, cum ar fi păstrarea unor teritorii vaste din Manciuria, Coreea și China, plus acordul Aliaților privind cruțarea Japoniei de ocupație sau acuzații de crime de război. „În Japonia, nicio persoană nu avea o autoritate comparabilă cu cea a unui președinte american”, observă profesorul Akira Namamura de la Universitatea Dokkyo. „Împăratul era obligat să acționeze în conformitate cu constituția japoneză, ceea ce înseamnă că era obligat să ia în considerare dorințele armatei, marinei și ale politicienilor civili. Putea să ia decizia încetării războiului doar dacă aceste forțe l-ar fi invitat să facă asta”. 30 Chiar dacă această afirmație a dat naștere unei vaste game de interpretări, așa cum poate da și astăzi, este limpede că Hirohito nu putea să facă pasul spre capitulare decât în condițiile realizării unui consens între conducătorii țării. Consens la care s-a ajuns la mijlocul lui august 1945, dar nicio cu zi mai devreme.

Mulți critici moderni ai bombardării celor două orașe japoneze spun de fapt că Statele Unite ar fi trebuit să-și

asume responsabilitatea morală a cruțării poporului japonez de consecințele îndărătniciei liderilor ei. Niciun om sănătos la minte nu ar spune că folosirea bombelor atomice a reprezentat un bine absolut sau chiar un act de dreptate. În timpul războiului însă, pentru a putea învinge, Aliații au trebuit să săvârșească multe lucruri îngrozitoare și să accepte un carnaj de proporții. În august 1945, pentru liderii statelor aliate, viața oamenilor lor ajunsese să pară extrem de prețioasă, iar cea a dușmanilor, cu totul lipsită de valoare. În împrejurările de atunci, pare de înțeles faptul că președintele Truman nu a împiedicat monstrul care a dus bombe atomice mai întâi pe insula Tinian și, de acolo, spre Japonia. Așa cum Hitler fusese arhitectul distrugerii Germaniei, regimul de la Tokio s-a făcut responsabil, într-o măsură covârșitoare, de cele petrecute la Hiroshima și Nagasaki. Dacă liderii Japoniei s-ar fi plecat înaintea rațiunii, dacă, punând înaintea interesele națiunii, ar fi capitulat, bombe atomice nu ar fi fost lansate.

Când a văzut aterizând pe Tinian bombardierul botezat *Enola Gay*, special modificat să transporte armament doar în partea din spate și înzestrat cu elice reversibile și alte elemente speciale, mitraliorul de 19 ani pe nume Joseph Majeski s-a apropiat agale și l-a întrebat pe un membru al echipajului de ce veniseră. Omul i-a răspuns obraznic: „Am venit să câștigăm războiul”. Firește că tânărul nu l-a crezut. Peste câteva zile, la 6 august 1945, avionul a lansat bomba supranumită „Little Boy” deasupra orașului Hiroshima. Detonarea ei a generat forța a 12.500 de tone de explozibil convențional, a pricinuit răni cum nu mai văzuse omenirea niciodată și a ucis cel puțin 70.000 de persoane. Inițial, multora nu le-a venit să creadă ce se întâmplase. Locotenentul Michael Blois-Brooke, de pe nava britanică de asalt *Seftony* care se pregătea de invazia Malayei, spunea: „Am auzit de o bombă-minune, care fusese lansată deasupra Japoniei și care urma să pună capăt războiului. Chiar n-am luat în

seamă acest lucru, gândind că o singură bombă nu avea cum să schimbe cursul istoriei". 31

Trei zile mai târziu era lăsată a doua bombă, „Fat Man”, deasupra orașului Nagasaki, a cărei forță explozivă echivala cu 22.000 de tone de TNT și care a ucis cel puțin 30.000 de persoane. În primele ore ale zilei de 9 august, avangarda celor 1, 5 milioane de soldați sovietici trecea granița în Manciuria, fiind susținută de 5.500 de tancuri și autotunuri și măturând în calea ei rezistența japoneză slab înarmată. În unele locuri, apărătorii au continuat să lupte chiar și zece zile după ce războiul se încheiase oficial. Dar, la 20 august, sovieticii cuceriseră aproape întreaga Manciurie și nordul Coreei, scurta campanie costându-i viața pe 12.000 de soldați ruși, mai mult decât pierduseră britanicii în 1940 în Franța. Din tabăra adversă și-au pierdut viața aproape 80.000 de soldați.

Cei mai mulți dintre tinerii care bombardau Japonia deveniseră de multă vreme insensibili față de cele ce se petreceau, asemenea comandanților lor. Generalul „Hap” Arnold, comandantul USAAF, dorea ca ofensiva Superfortress să aibă un „final grandios”, executat de o mie de avioane. Spaatz, acum comandant suprem al forțelor din Pacific, înclina către lansarea unei a treia bombe atomice deasupra capitalei japoneze. Până la urmă, la 14 august, 800 de aparate B-29 au atacat cu bombe incendiare zona urbană Isesaki fără să piardă un singur avion, creând o ultimă furtună de foc. Unul dintre piloți, colonelul Carl Storne, spunea, a doua zi dimineată, despre rolul jucat de el în această operațiune: „Am fost pe post de ceas deșteptător. Restul avioanelor duceau bombe incendiare, noi aveam însă bombe de 1 800 kg, cu care am trezit din somn populația din Kumugaya... Eram la 4 800 m și am simțit șocul. A fost o păcăleală. Ne-am zis că japonezii vor crede că e o altă bombă atomică”. 32 Împăratul Hirohito i-a convocat pe liderii militari și politici ai țării și i-a informat despre hotărârea lui de a pune capăt războiului, aceasta fiind anunțată națiunii câteva ore mai

târziu, prin intermediul radioului. Nici măcar atunci, nu toți au acceptat decizia împăratului lor. Comandorul Haryushi Iki, pilot de vânătoare, spunea: „Nu mi-am permis niciodată să mă gândesc la posibilitatea pierderii războiului. Când rușii au invadat Manciuria, am fost îngrozitor de trist – însă nici măcar atunci nu am putut să accept că am pierdut”. Unele figuri importante, printre care ministrul de război și un număr de generali și amirali, și-au făcut harachiri, exemplul lor fiind urmat de mai multe sute de cetățeni obișnuiți. „În armată existau divergențe clare cu privire la încetarea războiului”, spunea ofițerul de informații al Statului-Major General, maiorul Shoji Takahashi. „Mulți dintre oamenii noștri din China și Asia de Sud-Est erau în favoarea continuării luptei. În Japonia, cei mai mulți acceptau că nu puteam continua. Eram sigur că, odată ce se pronunța împăratul, trebuia să ne dăm bătăuți”.

Această opinie a avut câștig de cauză. În ziua de 14 august, la ora 19, ora Washingtonului – deja 15 august în Japonia – Harry Truman a citit anunțul capitulării necondiționate a Japoniei, în fața unei mari mulțimi de politicieni și ziariști adunați la Casa Albă. Președintele a ordonat apoi încetarea tuturor operațiunilor ofensive împotriva inamicului. Pe 1 septembrie, la bordul cuirasatului *Missouri*, ancorat în Golful Tokio, reprezentanții Japoniei și cei ai națiunilor aliate, în frunte cu generalul Douglas MacArthur, semnav actul capitulării și puneau capăt în mod oficial celui de-al Doilea Război Mondial.

Capitolul 26 învingători și învinși

„Războaiele moderne îi fac pe mulți nefericiți cât timp durează și pe nimeni fericit după ce se termină”, scria Goethe, la începutul secolului al XIX-lea. La fel s-a întâmplat și în 1945. În Europa, războiul s-a încheiat brusc. Milioane de soldați germani, unii mai supărați, alții respirând ușurați, s-au predat, au aruncat armele și s-au alăturat enormelor convoaie de prizonieri ce se îndreptau spre lagărele improvizate. Doar un număr mic de soldați și-

au continuat rezistența în est împotriva sovieticilor. Învinșii se arătau în cele mai neașteptate locuri și sub cele mai surprinzătoare înfățișări. Un submarin care arbora un steag alb a urcat pe râul Pișcataqua, din New Hampshire, unde căpitanul și echipajul au fost întâmpinați cu adâncă uimire de membri ai poliției statale. Prim-ministrul irlandez, Eamon de Valera, etalându-și până în ultima clipă dezgustul pentru vecinii britanici, a făcut o vizită protocolară la Ambasada Germaniei din Dublin, ca să-și exprime condoleanțele pentru moartea conducătorului Reichului.

Mulți germani considerau că și ei fuseseră victimele lui Hitler, nu doar națiunile străine cucerite și înrobite de acesta. La Hamburg, bătrâna Mathilde Wolff-Monckeburg scria, extrem de îndurerată, la 1 mai: „Cel mai adânc jelim soarta sărmanei noastre Germanii. E ca și cum bomba finală ar fi căzut peste însuși sufletul nostru, distrugând ultimele rămășițe de bucurie și speranță. Frumoasa și mândra noastră Germanie a fost zdrobită, pusă la pământ și prefăcută în ruine, în vreme ce milioane de oameni și-au sacrificat viața și toate minunatele noastre orașe, toate comorile noastre artistice au fost distruse. Și toate acestea din pricina unui om care a avut nebuneasca viziune că este «alesul lui Dumnezeu»”. 1

În vara lui 1945 și după aceea, sentimentul prevalent în rândurile populației germane a fost nu cel de remușcare, ci de autocompătimire: unul din trei copii născuți între 1915 și 1924 și doi din cinci născuți între 1920 și 1925 își pierduseră viața. În contextul migrației masive a refugiaților care s-a produs înainte și după Ziua Victoriei în Europa, peste 14 milioane de etnici germani și-au părăsit casele din est ori au fost siliți să le evacueze. Cel puțin o jumătate de milion – estimările moderne variază foarte mult – au pierit în călătoria lungă ce a urmat; problema istorică a minorităților germane din țările Europei Centrale a fost rezolvată în cel mai neașteptat mod cu putință, prin epurare etnică. Între timp, alte

milioane de oameni de naționalități diferite, înrobiți de Hitler, au intrat pe un nou și întunecat teritoriu al incertitudinii, în taberele de refugiați administrate de Aliați, unde unii au rămas ani de zile. Cei mai puțin norocoși au fost repede transferați în URSS, țara lor de origine, unde mulți au fost catalogați de NKVD drept trădători dovediți sau prezumtivi și executați.

În orașele germane, jumătate dintre locuințe fuseseră distruse, inclusiv 3, 8 milioane dintre cele 19 milioane de apartamente. Richard Johnson scria pentru *The New York Times* dintre ruinele Nürnbergului: „Asemenea unor timide creaturi subterane, câțiva germani au ieșit în dimineața asta din adăposturile și pivnițele lor ca să clipească în lumina puternică a soarelui și să se uite, neîncredători, la teribilul haos care domnește în orașul lor... Nürnbergul este un oraș al morților”. 2 Berlin, Dresda și Hamburg erau într-o stare și mai jalnică. Războiul de Treizeci de Ani, desfășurat cu trei secole în urmă, se soldase cu pierderi umane proporțional mai mari în rândurile populației germane, însă distrugerile din 1945 nu aveau egal în istorie: marile orașe ale Europei nu fuseseră atinse de prima conflagrație mondială, nici chiar de furia lui Napoleon.

NKVD a dus, timp de doi ani după încheierea războiului, o sângeroasă campanie împotriva insurgenților din Polonia și Ucraina, pentru a impune voința lui Stalin unor popoare mistuite de amărăciunea schimbării tiraniei naziste cu cea sovietică. Polonezii aflați în exil în Occident au fost consternați de faptul că nu li s-a oferit un loc la parada victoriei de la Londra, fiindcă noul guvern britanic, de orientare laburistă, n-a vrut să-i supere pe sovietici. Generalul Władysław Anders scria: „Mă simțeam de parcă eram la un bal și trăgeam cu ochiul de după perdeaua unei uși pe care nu aveam îngăduința să intru”. 3 Cu puțin înainte ca Partidul Laburist să preia puterea în iulie 1945, Anders s-a întâlnit la un banchet cu ambasadorul american și cu ministrul de externe britanic, Anthony Eden: „M-au

salutat politicos, dar fără entuziasm. Cum singura noastră vină este aceea de a exista și, în consecință, de a stâneni politica abată, nu mă consider obligat să mă ascund sau să mă rușinez". 4 Amărăciunea generalului polonez era justificată: alături de aproape 150.000 de compatrioți, Anders luptase cu vitejie pentru cauza Aliaților, suferind grele pierderi atât în Italia, cât și în nord-vestul Europei. „Noi, polonezii în uniformă integrați în forțele armate britanice, am devenit o rană urâtă pe obrazul englezilor" 5, scria ofițerul de aviație B. Lvov. În 1945, oamenii aceștia s-au trezit niște paria, din simplul motiv că respinseseră ideea unui regim-marionetă stalinist în țara lor natală. Polonezii au încheiat războiul așa cum îl începuseră, ca sacrificii umane pe altarul jocurilor de putere. Anders, Lvov și mulți alți camarazi de-ai lor au refuzat să se întoarcă acasă, unde îi așteptau captivitatea sovietică și, probabil, execuția, alegând exilul în Occident. Americanii și britanicii salvaseră jumătate de continent de un regim totalitar, dar nu mai aveau voința politică și forța militară pentru a împiedica 90 de milioane de cetățeni ai țărilor est-europene să cadă victimă unei noi forme de robie, ce avea să dureze aproape jumătate de secol. Prețul plătit pentru alierea cu Stalin împotriva lui Hitler a fost într-adevăr greu.

În țările victorioase, oamenii simpli au salutat deznodământul conflictului ca pe un triumf al binelui asupra răului, fără să ia în seamă nenorocirile provocate de eliberare în multe părți ale lumii. Pe zidurile mai multor case învecinate celei în care locuia Edie Rutherford, o casnică din Sheffield, era scris cu litere mari DUMNEZEU SĂ-I BINECUVÂNTEZE PE BĂIEȚII NOȘTRI PENTRU ACEASTĂ VICTORIE. Ea și prietenele ei stăteau de vorbă despre Churchill: „Toate eram de acord că am fost binecuvântați să avem un conducător ca el. M-am simțit încă o dată recunoscătoare că m-am născut britanică". 6

Milioane de oameni obișnuiți erau cu gândul nu la problemele globale, ci la lucrurile impresionante pentru

care erau personal recunoscători. La 7 septembrie 1941, mitraliorul Bob Grafton, un tânăr de 19 ani din estul Londrei, îi scrisese iubitei sale prietene Dot, cu puțin timp înainte să pornească spre Orientul îndepărtat: „Draga mea, știu că mă vei aștepta. Dragă mea, tu știi asta? Jur că, atâta vreme cât vom fi despărțiți, nu mă voi atinge de nicio femeie, nici fizic, nici cu gândul. Vorbesc al naibii de serios, Dot... Al Tău pentru Totdeauna, cu Dragoste și Devotament atât de adânci, că flacăra lor arde și în somn, Bob”. 7 înainte de căderea orașului Singapore, Grafton a reușit să fugă în Sumatra cu o ambarcațiune chinezească. Aici, a trăit în sălbăticia junglei până în martie 1942, când a fost luat prizonier de japonezi. Supraviețuind sclaviei, inclusiv unei perioade de doi ani în care a lucrat la linia de cale ferată din Birmania, în septembrie 1945 Grafton îi scria lui Dot de la bordul unei nave militare de transport, care îl ducea acasă: „Un lucru știi bine: că dintre noi doi, tu ai avut misiunea cea mai grea. Pentru că eu sunt bărbat (înainte de vreme poate) și bărbații trebuie să lupte, iar femeile să plângă. Așadar, soarta mea nu a fost deloc excepțională. A ta însă a fost... Chiar dacă am pierdut patru ani, o să ne facem viața în așa fel încât să nu regretăm niciodată”. Povestea lui a avut un final deosebit de frumos: s-a căsătorit cu Dot și au trăit împreună până la adânci bătrâneți.

Artileristul David McCormick a căzut prizonier în Africa de Nord în decembrie 1941 și a stat mai bine de trei ani în lagărele italiene și germane. La scurt timp după încheierea războiului în Europa, viitoarea lui soție l-a întâmpinat în gara din Salisbury. „Era foarte slab, foarte palid și pe frunte avea o umflătură enormă. Eu purtam o rochie albastră cu buline albe și funde, pe care dădusem mai multe cupoane de îmbrăcăminte. Nu-mi amintesc dacă ne-am sărutat. Dar nu cred, oricum nu imediat, ci puțin mai târziu, când ne-am oprit pe drumul de întoarcere la Ditchampton. Eram amândoi foarte emoționați. El și-a cerut scuze pentru umflătură, explicându-mi că, în prima

noapte de libertate, niște belgieni se distraseră prea tare cu un grup de prizonieri și că, după aceea, a dat peste o capcană antitanc. A vorbit foarte mult... Voia cu disperare să-și descarce cât mai curând posibil «tolba» de amintiri din cei patru ani”. 8

Mulți alții însă au descoperit la întoarcere că vechile lor legături se destrămaseră, iar pasiunile de odinioară se răciseră, fiind obligați să se mulțumească doar cu faptul că au supraviețuit. Alte milioane de soldați nu s-au mai întors niciodată. În toamna lui 1944, Kay Kirby era potențial văduvă la doar 21 de ani, soțul ei, navigator la Comandamentul Aviației de Bombardament, fiind dat dispărut într-o misiune deasupra Germaniei. „Ani de zile am așteptat să apară George. Nu puteam să mă împac cu gândul că nu se mai întorcea... înainte de a pleca în acea misiune, când venea pe neașteptate în permisie, obișnuia să bată în geam cu o prăjină de rufe. După ce a fost dat dispărut, m-am dus de multe ori la ușă, fiindcă mi se părea că-l aud bătând la geam. Bineînțeles că nu era nimeni”. 9 Intelectualii reflectau la copleșitoarea experiență prin care trecuse omenirea. „A fost, bănuiesc, un Război Bun”, scria, fără entuziasm, Arthur Schlesinger. „Dar, ca toate războaiele, și al nostru a fost însoțit de atrocități și sadism, de prostii și minciuni, de infatuare și lașitate. Războiul rămâne un iad, dar puține războaie au fost motivate de țeluri acceptabile și au dat rezultate benefice”. 10 Alt istoric, Forrest Poque, care traversase nord-estul Europei împreună cu Armata SUA, scria: „Războiul, deși mi-a oferit prilejul să cunosc mai bine lumea și tot soiul de oameni, m-a și nedumerit... Am dus mai mult ca înainte o viață obișnuită... Am descoperit cât de mult seamănă viața omului cu cea a animalului... m-a făcut să fiu mai realist, mai tolerant și mai înțelegător cu slăbiciunea omenească... [dar și] îndeajuns de confuz ca să nu fi fost încă în stare să aflu vreun răspuns”. 11

În Asia, deși mici grupuri de soldați japonezi au continuat, timp de luni sau chiar ani, să se ascundă și chiar

să desfășoare activități de gherilă în Filipine și pe insulele îndepărtate din Pacific, MacArthur și armata lui de ocupație au fost primiți în Japonia cu un respect aproape slugarnic. Mulți dintre soldații care se declaraseră gata să moară pentru împăratul lor recunoșteau că se simțeau ușurați la gândul că nu li se mai ceruse un atare sacrificiu. În ziua de 23 august, căpitanul Yoshirō Minamoto și cei 30 de membri ai unei unități de *kaiten*, nave cu misiune sinucigașă, au ieșit din ascunzătoarea lor de pe insula Tokahishi, situată în apropierea insulei Okinawa, ca răspuns la apelurile făcute de americani prin portavoce. „Am vrut ca totul să fie făcut cum se cuvine”, spunea Minamoto, „așa că i-am pus pe soldați să-și spele uniformele și să-și curețe armele. I-am aranjat apoi în formație de paradă, ne-am înclinat către Tokio și am salutat, după care am condus un grup cu steag alb către liniile americane. S-au purtat foarte bine cu noi. Eram fericit că supraviețuisem”. 12

La 15 august, toate unitățile de pe insula pe care Toshiharu Konada comanda un alt detașament de nave sinucigașe au fost avertizate să asculte aparatele de radio. Semnalul era însă atât de slab, încât nu l-au auzit pe Hirohito citind anunțul de capitulare și au presupus că nu rataseră decât un alt discurs patriotic. Konada a aflat vestea abia când a ajuns la cartierul general din munți. Comandantul lui a ordonat ca toate unitățile să rămână în stare de maximă alertă. Nimeni nu putea să știe ce avea să urmeze; poate că transmisiunea fusese un truc al americanilor. Năucit și consternat, Konada a coborât pe jos de pe munte, adunându-și gândurile. Credea că, acum, vor primi cu toții ordin să se sinucidă. Dacă țara se recunoscuse înfrântă, aceasta era singura urmare ce părea plauzibilă.

Până la urmă însă, acești tineri, care se oferiseră voluntari să moară, au rămas în așteptare încă o lună, timp în care s-au obișnuit treptat cu ideea că s-ar putea să trăiască. Konada a început să le predea soldaților lecții de

științe și engleză, ca să le mai treacă plictiseala și să învețe lucruri folositoare în viitor. Abia la sfârșitul lui noiembrie 1945, a ajuns și el la casa părintească, unde tatăl, tot ofițer de marină, se întorsese convins că fiul lui cel mare era mort. Din pricina unei confuzii birocratice, Konada fusese trecut pe lista piloților de *kaiten* morți în atacurile împotriva navelor americane, „în vremurile acelea, tații japonezi nu își arătau sentimentele”, scria acesta. „Mi-a spus doar: «Credeam că nu o să te mai vedem niciodată»; dar mi-am dat seama că era fericit”. 13 Alte familii, aflate în aceeași situație, nu au avut norocul lor. Din numărul mare de soldați japonezi căzuți în mâinile sovieticilor în urma scurtei campanii din Maciuria, 300.000 nu s-au mai întors acasă.

Soldații au continuat să moară și după câteva luni de la semnarea păcii, victime ale greșelilor sau ale relei voințe. La 29 august, avioane de vânătoare sovietice au doborât un B-29 al USAAF care parașuta alimente într-un lagăr de prizonieri de război din Coreea, alte câteva incidente similare având loc în spațiul aerian al Germaniei. Sfârșitul luptelor nu a ușurat cu nimic soarta celor care flămânzeau în multe colțuri ale lumii: doar în Uniunea Sovietică, în perioada 1945 - 1947 au murit de foame aproximativ un milion de oameni. Pretutindeni se înregistrau accidente legate de folosirea abuzivă a vehiculelor sau armelor, provocate de tineri soldați care, eliberându-se de lanțurile disciplinei, făceau ei înșiși ceea ce nu reușise inamicul.

La finalul celui mai sângeros conflict din istorie, atât învingătorii, cât și învinșii au fost în general animați de același sentiment de ușurare. La bordul portavionului american *Princeton*, aflat în Pacific, Ceții King se bucura nespus să vadă „că lucrurile au ieșit așa... ca la Hollywood, când, în ultimele secvențe, apar la orizont pușcașii marini” 14. Cronicarul unui grup de bombardiere al USAAF de pe insula Saipan scria cu multă elocvență, deși nu tocmai corect din punct de vedere gramatical: „Sfârșitul

războiului a fost cel mai important factor de moral de care a avut parte grupul ăsta de la activarea lui". 15 în ciuda bucuriei ce domnea în capitalele țărilor aliate și în casele celor cărora li se promisese întoarcerea celor dragi, mulți au constatat că nu reușesc să se scuture de tristețea născută în anii îndelungați de suferință, teamă și pierderi grele. După eliberarea Bucureștiului, Mihail Sebastian scria: „Mi-e rușine să fiu trist. Este totuși anul care ne-a redat libertatea". 16

Ce însemna însă această „libertate”? Cu un an înainte de capitularea Japoniei, reprezentantul Australiei în China avertiza Consiliul Consultativ de Război de la Canberra în legătură cu ostilitatea generală care se manifesta față de o eventuală reinstaurare a regimului colonial alb în Asia - „ar fi o greșeală să presupunem că, la întoarcere, am mai fi primiți cu brațele deschise de populațiile indigene" 17 - iar viitorul i-a dat dreptate. Naționalistul malaez

Mustapha Hussein scria: „Am plâns când am auzit că japonezii capitulaseră... pur și simplu fiindcă numai patruzeci și opt de ore mai despărțeau Malaya de o declarație de independență. Era cu adevărat un caz tragic de «atât de aproape și totuși atât de departe». Regretam profund acest lucru, deoarece Malaya avea să fie din nou colonizată și prinsă în gheare de puterea occidentală. Nici lacrimi de sânge nu ar fi putut să îndrepte această situație". 18

Au izbucnit conflicte serioase în mai multe țări în care naționaliștii s-au împotrivit restaurării hegemoniei europene, în special în Indochina franceză și în Indiile de Est Olandeze. Lordul Louis Mountbatten, comandantul spre m al forțelor aliate din Asia de Sud-Est, i-a îndemnat pe reprezentanții administrațiilor coloniale să acorde suficientă autonomie locală pentru a preveni orice conflict. Dar atât olandezii, cât și francezii au respins sugestia lui și s-au lansat în lungi campanii împotriva insurgențelor, sortite eșecului încă din start. În lagărul Banya Bini 10 de

pe insula Java, japonezii nu i-au informat pe deținuții olandezi de încheierea războiului decât la 24 august. Când prizonierii, emaciați și bolnavi, au ieșit din lagăr, s-au trezit amenințați și chiar luați la țintă de naționaliștii indonezieni hotărâți să nu îngăduie reinstaurarea regimului colonial. Soldații *gurkha* au ajuns în Java abia în septembrie, dar au mai trecut două luni până ce olandezii au putut să părăsească locul de detenție și să se întoarcă acasă, în Olanda. O mie de soldați japonezi din garnizoana insulei au dezertat și s-au integrat în comunitățile locale, mulți ajungând să sprijine luptătorii de gherilă naționaliști. În China, avioanele americane au transportat trupe naționaliste și câțiva pușcași marini la Beijing, Shanghai și Nanjing, într-o tentativă reușită de a-i împiedica pe comuniști să preia puterea. Țara a fost însă curând cuprinsă de un război civil, din care victorios a ieșit Mao Zedong.

La întoarcerea în Birmania, reprezentanții britanici au fost îngroziți să găsească multă sărăcie: serviciile publice și transportul nu mai funcționau, oamenii erau flămânzi și traumatizați de cele întâmplate. La Rangoon, funcționarul T.L. Hughes și-a găsit „vechii prieteni atât de schimbați, încât erau de nerecunoscut; mulți erau emaciați și zbârciți; mulți albiseră prematur și mulți încă aruncau peste umăr priviri îngrijorate, fiind cu ochii în patru la prezența Gestapoului japonez” 19. Britanicii care au asistat la parada victoriei organizată în capitala birmană se uitau neliniștiți cum trupele naționaliste comandate de Aung San mărsăluiau țănoș pe bulevardul central, îmbrăcate în uniforme japoneze. Era deja limpede pentru toată lumea, cu excepția celor mai încăpățânați susținători ai imperiului, că timpul nu mai putea fi dat înapoi în 1941, că britanicii trebuiau să plece curând și definitiv atât din Birmania, cât și din India. Situația se radicalizase și în Filipine. Un membru al mișcării de gherilă comuniste Huk vorbește despre perioada de după capitularea Japoniei: „Știam că noi, țăranii, trebuia să ne grupăm, fiindcă

moșierii cu siguranță aveau să se întoarcă. Viața era încă grea... se distrusese atât de mult. Dar cred că oamenii erau optimiști. Eu, unul, cu siguranță. Iar noi, oamenii de rând, deveniserăm puternici; eram mai organizați". 20

Fiecare dintre cele trei țări învingătoare principale a ieșit din al Doilea Război Mondial încrezătoare că rolul jucat de ea fusese decisiv în obținerea victoriei. O perspectivă mai nuanțată s-a cristalizat abia mulți ani mai târziu, cel puțin în societatea occidentală. Hitler avusese dreptate că „alianța contra naturii” care îi unise pe dușmanii lui trebuia să se destrame și să lase locul unui antagonism între Uniunea Sovietică și Occident. Din păcate pentru soarta Reichului, asta s-a întâmplat mult prea târziu. Marea Alianță, expresia prin care Churchill înnobila relația dintre Marea Britanie, Statele Unite și Uniunea Sovietică, a fost dintotdeauna o colosală șaradă, o invenție necesară pentru a pretinde că cele trei mari puteri luptau împreună pentru atingerea unor obiective comune.

Unii istorici moderni au încercat să argumenteze că întreg acest conflict ar fi putut fi evitat dacă, în primii ani ai nazismului, Marea Britanie și Franța ar fi făcut front comun cu URSS împotriva lui Hitler. Acest argument nu este doar șubred, ci și extrem de cinic: cum să fi convenit democrațiile occidentale asupra unor obiective politice comune cu un regim sovietic la fel de brutal și imperialist precum cel nazist? Tariful cerut de Stalin pentru orice afacere cu francezii și britanicii ar fi fost identic cu acela cerut de el în schimbul semnării Pactului sovieto-german din 1939, adică mână liberă pentru îndeplinirea ambițiilor sale expansioniste. O atare condiție a părut inacceptabilă democrațiilor occidentale până când tumultul războiului a dus la apariția unor imperative și realități neprevăzute. Elemente puternice din cercurile conservatoare britanice, franceze și americane dezavauau comunismul cu și mai multă vehemență decât nazismul și s-ar fi opus oricărei politici de conciliere în relația cu Stalin cu mai multă

energie decât cea manifestată față de aceeași politică aplicată în relația cu Hitler.

Franța și Marea Britanie, cu posesiunile lor coloniale, au fost singurele state aliate importante a căror intrare în al Doilea Război Mondial a fost un act de principiu mai degrabă decât o încercare de a obține noi teritorii sau o consecință a unui atac direct împotriva lor. Pretențiile de superioritate morală le-au fost însă grav afectate de faptul că, deși își declaraseră susținerea față de Polonia, nu au intenționat nicio clipă să-și transpună declarația în ajutor militar concret. În Franța, opinia publică manifesta un apetit anemic pentru o confruntare militară directă cu Germania în septembrie 1939 și cu atât mai puțin în iunie 1940, Forța Expediționară Britanică neputând să joace decât un rol marginal. După înfrângerea Franței, soldații și politicienii britanici și americani mai bine informați afirmă, nu fără dreptate, că francezii îi detestau pe britanici mai mult decât pe germani. Chiar luând în considerare rolul semnificativ jucat de trupele franceze în campaniile finale din nord-vestul Europei, nu e mai puțin adevărat că, din punct de vedere statistic, armatele și forțele interne de securitate ale regimului de la Vichy au sprijinit interesele Axei mai mult decât au contribuit la cauza aliată francezii care s-au alăturat ulterior gaulliștilor, altor grupuri din Rezistență sau trupelor lui Eisenhower.

În 1940, majoritatea francezilor s-au convins că regimul Pétain era unul legitim și, chiar dacă nu le convenea pe deplin, i-au acceptat autoritatea până în ajunul eliberării. Dacă înfrângerea din 1940 i-a văduvit pe francezi de un rol grandios în lupta contra nazismului, mulți nu s-au dumirit nici până la sfârșit în privința celui mai puțin ignobil rol pe care putea să-l joace națiunea lor. După eliberare, în Franța s-au pornit o avalanșă de acuzații reciproce, care oglindea ranchiuna născută din înfrângerea suferită cu patru ani înainte, precum și o campanie de achitare a unor polițe naționale și locale între

foștii colaboraționiști și cei care se împotriviseră ocupanților - denumită în mod ironic *iepurare*, epurarea - în urma căreia și-au pierdut viața alte câteva mii de oameni. Forrest Poque scria după o vizită făcută la Paris: „Am descoperit curând că vechile resentimente față de evrei și muncitori nu dispăruseră”. 21 Facțiunile comuniste din Franța au ieșit din război întărite, lucru valabil și pentru cele din Italia și Grecia, iar vreme de câțiva ani a persistat temerea că democrația din cele trei țări ar putea să nu supraviețuiască. Capitalismul burghez a avut, în cele din urmă, câștig de cauză, dar stabilitatea politică s-a mai lăsat așteptată. Nici până azi, în Franța nu s-a publicat o istorie oficială a participării ei la război și probabil că nici nu se va publica vreodată, fiindcă nu se va putea ajunge la un consens în privința desfășurării evenimentelor. În mod surprinzător, cele mai convingătoare studii moderne pe această temă aparțin unor autori americani și britanici, foarte puțini cercetători locali fiind dispuși să se ocupe de ea.

Este greu de imaginat că Marea Britanie ar mai fi reușit să-l sfideze pe Hitler după iunie 1940 dacă la cârma ei nu s-ar fi aflat Winston Churchill, care a construit un discurs strălucit, aproape plauzibil pentru națiunea britanică, mai întâi despre ce ar putea ea să înfăptuiască, iar mai apoi pentru a o convinge de ce înfăptuise. Liderii naziști, ființe ale uscatului, nu înțelegeau dificultățile pe care le presupunea obținerea hegemoniei în emisfera nordică în lipsa unei formidabile puteri navale și a unei flote militare eficace. Churchill îi datora mult lui Hitler pentru seria de greșeli neforțate pe care le făcuse. Mai întâi, trimițând Luftwaffe împotriva avioanelor de vânatoare ale RAF, liderul german a oferit Marii Britanii singura ei șansă reală din vara lui 1940 de a renaște victorioasă din cenușa unei înfrângeri strategice. Apoi, Hitler a eșuat în tentativa de a încheia acorduri cu Mussolini și Franco, care i-ar fi permis să alunge forțele britanice din Mediterana și Orientul Mijlociu în 1941.

După o confruntare stângace cu Marea Britanie, invadarea URSS de către Wehrmacht a schimbat radical natura conflictului și a făcut ca principala povară a combaterii nazismului să cadă pe umerii națiunii lui Stalin. 79 de milioane de germani s-au luptat cu 193 de milioane de cetățeni sovietici de pe baze economice mai slabe decât își imaginau Aliații.

Churchill a dat cea mai mare dovadă de înțelepciune când a acceptat Uniunea Sovietică drept forță cobeligerantă în 1941, dar atât el - pentru puțină vreme - cât și, mai târziu, Roosevelt - tot timpul - au crezut în mod nesăbuit că era posibil un parteneriat real cu aceasta. Stalin, cu obișnuita lui clarviziune, a înțeles că angajamentul comun al Marii Britanii, URSS și Statelor Unite de a-l înfrânge pe Hitler nu apropia cu nimic cele trei țări din perspectiva celorlalte obiective naționale pe care le avea fiecare. El intenționa să mențină o tiranie care să elimine orice rămășiță de libertate pentru poporul lui și să obțină pentru Uniunea Sovietică câștiguri teritoriale pe care Aliații occidentali nu le-ar fi aprobat niciodată de bunăvoie. Imensul sacrificiu de sânge făcut de URSS a cruțat viața a sute de mii de soldați britanici și americani, dar a și asigurat Armatei Roșii stăpânirea propriu-zisă a unui imperiu în estul Europei. Americanii și britanicii au fost siliți să accepte acest lucru, atât pentru că le lipseau mijloacele militare, cât și pentru că nu aveau susținerea națională necesară declanșării unui alt război, de alungare a sovieticilor din teritoriile cucerite. Sovieticii au cules roadele asumării rolului principal în lupta împotriva nazismului. Ajutorul material occidental a contribuit semnificativ la efortul de război sovietic din 1943 - 1945, dar pare de-a dreptul nesemnificativ în comparație cu distrugerile și măcelul pe care le îndurase URSS.

Stalin a făcut multe gafe în primul an de după începerea Operațiunii *Barbarossa*; ulterior, însă, a învățat repede, spre deosebire de Hitler. Uniunea Sovietică a dovedit că posedă o forță industrială și militară ce i-ar fi

permis să desăvârșească distrugerea mașinăriei de război hitleriste chiar și în lipsa intervenției Aliaților în Italia și Franța, care nu a făcut decât să-i grăbească acesteia sfârșitul. Există argumente puternice în sprijinul tezei că nazismul nu putea fi învins decât de un dictator de talia lui Stalin, lipsit de scrupule și compasiune, aflat la conducerea unei societăți în care cruzimea era chiar mai instituționalizată decât în Germania. Stalin s-a dovedit un tiran de o extremă eficiență, așa cum Hitler nu era. Maniera în care luptau Aliații occidentali, afectată de sensibilitatea burgheză față de pierderile de vieți omenești, a fost un impediment cronic în calea înfrângerii Wehrmachtului. În 1944, când ofițerul italian Eugenio Corti a întâlnit primii militari britanici într-un context pașnic, s-a declarat încântat de tovărășia lor, dar a și remarcat, cu oarecare nedumerire, că „sunt mai degrabă civili decât soldați, ceea ce ar putea să explice lentoarea cu care avansează” 22. Și, într-adevăr, așa stăteau lucrurile.

Datorită faptului că soldații germani și japonezi dovedeau un curaj deosebit și calități tactice pe măsură, cele două principale puteri ale Axei au fost supraestimate de adversarii lor. Începând din iunie 1940, atât Germania, cât și Japonia și-au formulat strategiile cu o incompetență remarcabilă. Primele victorii obținute de Tokio în 1941 – 1942 reflectau slăbiciunile Aliaților la nivel local, nu forța reală a taberei japoneze. Este de-a dreptul extraordinar faptul că guvernul lui Hirohito s-a angajat în război fără să fi făcut pași convingători în direcția protejării liniilor maritime de aprovizionare a țării de amenințarea submarinelor americane, în câteva luni, a devenit limpede că Japonia eșuase în aventura sa, deoarece succesul acesteia depindea de o victorie germană în Europa care nu mai putea fi obținută.

Odată ce efortul de război al Marii Britanii și Statelor Unite a început să ia avânt, acțiunile Aliaților occidentali au devenit mai eficiente decât cele ale germanilor și

japonezilor la toate nivelurile, mai puțin la nivelul luptelor terestre cu caracter local. Că liderii germani și japonezi erau sau nu niște proști, ei au făcut cu siguranță o mulțime de prostii, adesea din cauză că nu-i înțelegeau pe adversari. Majoritatea apropiatilor lui Hitler – în special Himmler și Göring – ar fi părut în ochii posterității niște figuri ilare dacă nu ar fi avut mână liberă să verse atâta sânge. Dacă Uniunea Sovietică era într-adevăr un regim totalitar, un monolit, conducerea nazistă era mânată de ambițiile personale ale membrilor ei, efortul de război german fiind subminat de competiția dintre fiefurile rivale, ca și de repetatele gafe comise de Hitler.

Britanicul Hugh Trevor-Roper, ofițer de informații și istoric, nota în jurnalul său în august 1945: „Acum, că războiul german s-a încheiat și granzii Germaniei naziste încă în viață au fost prinși și vorbesc, ce parveniți infatuați și ticăloși, ce actori slabi se dovedesc a fi fost cu toții, cât de absurdă și de bizantină acea ireală curte de la Berlin și Berchtesgaden și de la ambulantul *Führerhauptquartier*!... Cu câtă absurdă și ireală lipsă de educație gândesc și se poartă oamenii care, vreme de zece ani, când și-au dat coate, când s-au ploconit la altarul Puterii Absolute, izolați de lumea liberă și civilizată”.

Regimurile democratice au mobilizat cele mai strălucite creiere și au dat putere oamenilor inteligenți să exploateze potențialul științific și industrial al națiunilor lor. America și Marea Britanie și-au îndeplinit obiectivele strategice cu un cost uman relativ scăzut, printr-o mobilizare ingenioasă a resurselor în sprijinul obținerii unei superiorități tehnologice și al exploatării ei, mai ales pe mare și în aer. Pentru aceasta, guvernele lor, și în special Roosevelt și Churchill, au câștigat din plin recunoștința popoarelor lor.

Atitudinea Marii Britanii din 1940 – 1941 a jucat un rol crucial în evitarea unui triumf nazist; ulterior însă, contribuția ei la victorie a fost doar una secundară. Britanicii au plătit un preț uman și material care lor le-a

părut destul de greu, dar care a fost modest în comparație cu ororile îndurate de națiunile Europei continentale. Nici liderii britanici nu au înțeles decât târziu că, deși războiul grăbea declinul autorității țării lor la scară globală, acesta era oricum inevitabil. Britanicii au început să se simtă nedreptățiți când, după război, au fost supuși unor privațiuni, printre care și raționalizarea parțială a alimentelor până în 1952. După ce, în 1939, au avut un sentiment exacerbat de putere și bogăție, scăderea în importanță și relativa sărăcire a britanicilor au părut și mai dureroase după câștigarea unui loc la masa învingătorilor în 1945.

Războiul a devenit un motiv de mândrie națională, britanicii ajungând să-l considere drept ultimul episod glorios al existenței lor ca nație, o realizare istorică în opoziție cu multele eșecuri și dezamăgiri postbelice. Actul de rezistență solitară la agresiunea nazistă din 1940 - 1941 a fost, într-adevăr, momentul lor de grație, în care au fost însuflețiți de Winston Churchill, personalitatea care a dominat forțele luminii. Britanicii au fost guvernați cu impresionantă eficiență pe toată durata războiului. Liderii țării au valorificat inteligența și geniul științific civil, obținând rezultate strălucite, simbolizate de epopeea spărgătorilor de coduri de la Bletchley Park, cel mai mare succes britanic din anii războiului. Marina și Aviația Regală au făcut multe lucruri bine și cu curaj, în ciuda efortului permanent de ajustare a forțelor la obiective. Pe de altă parte, eficiența de ansamblu a Armatei Britanice a depășit rareori nivelul satisfăcător, cel mai adesea situându-se sub el. Ca instituție, așa cum a recunoscut fără rezerve Alan Brooke, infanteriei i-au lipsit comandanții competenți, imaginația, blindatele și mijloacele de transport adecvate, energia și calitățile profesionale, singură artileria demonstrându-și măiestria. Carențele ei ar fi fost date în vileag într-un mod și mai rușinos dacă ar fi trebuit să suporte o parte mai mare din povara înfrângerii Wehrmachtului.

Forța industrială a Americii a contribuit mai mult la victoria finală decât eforturile armatelor ei. Pentru diriguitorii economiei germane, era limpede încă din decembrie 1941 că Hitler nu avea cum să învingă, atât din pricina evenimentelor de pe frontul din URSS, cât și a intrării în război a Statelor Unite de partea Aliaților. Iar asta s-a întâmplat cu mult înainte ca ofensivele aeriene strategice ale RAF și USAAF să atingă apogeul – bombardamentele aliate au grăbit sfârșitul Germaniei, însă nu ele au decis rezultatul. Este totuși important să subliniem însemnătatea puternicei susțineri aeriene și a dominației absolute a spațiului aerian în războiul vest-european din 1943 – 1945. Aliații occidentali au creat excelente forțe aeriene, pe care le-au folosit cu toată măiestria și flerul ce lipseau din operațiunile lor terestre. Nu a fost om care să fi zărit convoaiele militare blocând și înghesuindu-se pe drumurile Italiei și, mai târziu, ale nord-vestului Europei în absența Luftwaffe și să nu-și fi dat seama de contribuția aviației la asigurarea libertății de mișcare a trupelor aliate, dar și la limitarea ei în cazul Wehrmachtului.

Marina Statelor Unite și Corpul Infanteriei Marine au fost principalii autori ai înfrângerii Japoniei. Pentru realizarea acestui obiectiv, s-au dat numeroase bătălii, mai ales în Birmania și Filipine, de prisos din punct de vedere strategic. Amploarea pe care o luase războiul a impus însă imperative proprii. În plus, o astfel de judecată este mult mai ușor de făcut astăzi, de către istoricii contemporani, decât a fost atunci, de către liderii naționali ai momentului – lucru ce ar putea să fie la fel de bine valabil și pentru argumentele împotriva utilizării bombelor atomice.

Americanii au fost singura națiune beligerantă care nu a ieșit din război cu sentimentul că a fost o victimă. Cei mai mulți se mândreau atât cu contribuția lor la victoria Aliaților, cât și cu noul lor statut, acela de cetățeni ai celei mai bogate și mai puternice țări din lume. Este caracteristic pentru romantismul american faptul că un

război în care Statele Unite au intrat doar pentru că fuseseră atacate de Japonia s-a transformat, în următoarele 45 de luni, într-o „cruciadă pentru libertate”. Datorită incidentului de la Pearl Harbor, mai puțini americani s-au îndoit de justetea cauzei lor decât în orice alt război dus anterior de țara lor. „A fost ultima oară când majoritatea americanilor au crezut că simt cu toții, fără excepție, inocenți și buni” 23, spunea fruntașul Robert Lekachman.

Între americani și britanici a existat o relație extrem de eficientă din punct de vedere operațional, o realizare notabilă în contextul dificultății menținerii alianțelor, dar și al suspiciunii reciproce și al perspectivei diferite asupra lumii. Parteneriatul a mers cel mai bine la nivelurile inferioare, unde militarii britanici și americani au conlucrat foarte bine, și din ce în ce mai prost către vârful piramidei ierarhice. Repulsia pe care americanii o aveau față de imperialism s-a acutizat când unii dintre ei au fost martori direcți la manifestările acestuia din Egipt, India și Asia de Sud-Est. Ei erau animați și de o încredere supremă în propria virtute, fiind conștienți de superioritatea lor. În 1945, decizia Congresului de a pune brusc capăt Acordului de împrumut și închiriere a reflectat o lipsă de sentimentalism față de națiunea condusă de Churchill; sondajele de opinie indicau de asemenea că americanii erau mai dispuși să șteargă datoria contractată de sovietici în virtutea aceluiași acord decât pe a britanicilor. Relațiile dintre cele două țări s-ar fi deteriorat și mai mult, poate, dacă nu ar fi apărut imperative noi, determinate de amenințarea comună reprezentată de Uniunea Sovietică. Evoluția rapidă a confruntării dintre Est și Vest a determinat Statele Unite să accepte faptul că era necesar să mențină alianța cu Marea Britanie și cu alte state europene, să mai renunțe la scrupulele antiimperialiste și să ofere greu-încercatului continent o fracțiune din uriașele profituri pe care le obținute de pe urma războiului pentru a stimula renașterea economică a Europei

Oricare ar fi fost limitele lui Stalin în calitate de comandant militar și oricât de monstruos ar fi fost trecutul lui de tiran, el s-a aflat în fruntea procesului de creare a unei formidabile mașinării militare și și-a urmărit obiectivele până la finalul încununat de succes, în 1945, Uniunea Sovietică părea a fi singura care își atinsese toate țelurile, creând un nou imperiu în estul Europei, o zonă-tampon între ea și Occident, și asigurându-și poziții importante pe coasta Pacificului. Fostul subsecretar de stat american Sumner Welles se referea la un presupus schimb de replici care avusese loc în 1943 între Stalin și ministrul de externe al Marii Britanii, Sir Anthony Eden. Liderul sovietic ar fi spus: „Hitler e un geniu, dar nu știe când să se oprească”. Eden: „Știe, oare, cineva când să se oprească?” Stalin: „Da, eu”. 24 Chiar îndoielnică, această conversație reflectă o realitate: Stalin a stabilit cu multă iscusință limitele atacurilor sale la adresa libertății din 1944 - 1945, astfel încât să evite o ruptură totală cu Aliații occidentali, dar mai ales cu Statele Unite. Și-a ținut promisiunile făcute față de Roosevelt și Churchill - de pildă, aceea de a nu interveni în Grecia și de a se retrage din China - atât cât să-și păstreze cuceririle est-europene fără a declanșa un nou conflict. Triumfurile militare și diplomatice au creat însă în Uniunea Sovietică o falsă percepție asupra însemnătății lor. După 1945, sovieticii au menținut vreme de peste 40 de ani o amenințare armată la adresa Occidentului, care i-a costat scump. Falimentul economic, social și politic al sistemului creat de Stalin a devenit, în cele din urmă, evident.

Sovieticii au ieșit din război conștienți de noua lor putere pe plan mondial, dar și înrăiți de colosalele distrugerii și grelele pierderi de vieți omenești suferite. Credeau, și nu fără dreptate, că Aliații occidentali dobândiseră cu un cost mic partea lor de victorie, acest punct de vedere nefăcând decât să accentueze senzația lor viscerală de nemulțumire față de Europa și Statele Unite. Au uitat că, în 1939 - 1941, fuseseră aliați cu Hitler. Statul

rus contemporan se încapățânează să nege violurile, jafurile și crimele comise de Armata Roșie în 1944 și 1945, considerându-se insultat când străinii fac prea mult caz de ele, deoarece în felul acesta se știrbește ceva din sacrele pretenții ale națiunii la statutul de victimă și din gloria triumfului său militar. În 2011, mult după ce Aliații occidentali se retrăseseră din toate teritoriile ocupate după victoria din 1945, Rusia se crampona de granițele naționale rezultate în urma războiului, care cuprindeau estul Poloniei, estul Finlandei, părți din Prusia Orientală și din România, dar și cuceririle lui Stalin de pe coasta Pacificului. Pare puțin probabil ca un stat condus de Vladimir Putin să renunțe la ele.

Desfășurarea războiului a fost influențată mai mult de numărul combatanților și eficiența instituțională a fiecăreia dintre armatele rivale decât de competența unuia sau altuia dintre comandanți, oricât de mult ar fi contat ea. Astfel, numele marilor conducători militari ai Statelor Unite și Marii Britanii, Marshall și Brooke, ar trebui incluse pe orice listă a comandanților supremi, chiar dacă niciunul nu a condus vreo campanie. Marshall a dovedit o înaltă ținută și ca politician, nu doar ca militar. Brooke s-a descurcat de minune cu Churchill, iar contribuția lui la strategia Aliaților din 1941 - 1943 a fost notabilă. După această perioadă însă, meritele i-au fost cumva umbrite de atitudinea condescendentă față de americani și de entuziasmul încapățânat manifestat în privința operațiunilor din Mediterana.

Generalii occidentali au dat rareori dovadă de geniu, deși Armata SUA a produs câțiva comandanți de divizie și de corp de armată remarcabili. Michael Howard scria următoarele:

Două sunt marile dificultăți cu care trebuie să se lupte soldatul, marinarul sau aviatorul care se pregătește să devină comandant. În primul rând, profesia lui este aproape unică, prin aceea că se poate exercita cel mult o singură dată în viață. Este ca și cum un chirurg ar trebui

să exerseze toată viața pe niște manechine pentru a face o singură operație adevărată; sau ca și cum un avocat pledant ar apărea numai o dată sau de două ori într-o sală de tribunal, către sfârșitul carierei; ori ca și cum un înotător ar fi silit să-și petreacă viața antrenându-se pe uscat pentru o întrecere olimpică de care depinde chiar destinul țării lui. În al doilea rând, este foarte posibil ca mintea și priceperea să-i fie în asemenea măsură ocupate de cheștiunea complexă a conducerii unei armate, încât el să uite cu ușurință în ce *scop* o conduce. Greutățile întâmpinate în administrarea, disciplinarea, întreținerea și aprovizionarea unei organizații de mărimea unui oraș sunt suficiente pentru a ține ocupat un ofițer superior și a-l îndepărta de adevărata lui misiune, aceea de a conduce războaie.²⁵

Germanii și sovieticii au reușit mai bine decât Aliații occidentali să îndeplinească cerința identificată de Howard, aceea de a da putere comandanților care luptau, nu celor care administrau. Soldaților americani, britanici, canadieni, polonezi și francezi aflați în linia întâi, campania din 1944 - 1945 din nord-vestul Europei le-a lăsat rareori altă impresie decât aceea de iad. Cifrele cu privire la pierderile suferite de ambele tabere, mult mai mici decât cele înregistrate în Răsărit, scot în evidență însă relativa moderație care a caracterizat-o după ce luptele din Normandia au luat sfârșit. Cu excepția câtorva entuziaști de felul lui Patton, comandanții aliați au înțeles că fuseseră mandatați să câștige războiul cu un cost în vieți omenеști cât mai scăzut posibil și că, în atare condiții, prudența era o virtute chiar și pentru învingători. Urmând această politică, ei îndeplineau atât voința societății căreia îi aparțineau, cât și pe aceea a soldaților-cetățeni de sub comanda lor.

Pretențiile de măreție formulate de unii și alții dintre comandanți nu țin seama de ierarhiile obiective. Rezultatele au fost în mod decisiv influențate de context: niciun general nu putea avea un randament mai bun decât

acela pe care i-l îngăduia forța ori slăbiciunea instituțională a armatei din care făcea parte. Astfel, Patton, de pildă, s-ar fi putut dovedi un general mai bun dacă s-ar fi aflat la conducerea unor trupe cu pregătirea profesională a Wehrmachtului sau cu toleranța la pierderi a Armatei Roșii. Așa însă, el a dat dovadă de o inspirație și o energie rar întâlnite la generalii aliați, în special în ceea ce privește urmărirea inamicului; pe de altă parte, în ceea ce privește dârzenia în luptă, armata lui nu s-a descurcat mai bine decât cele ale colegilor săi. Eisenhower nu va fi niciodată recunoscut drept un strateg sau un tactician de geniu, măreția lui datorându-se diplomației cu care a știut să conducă alianța anglo-americană pe câmpul de luptă. Lucian Truscott, care a încheiat războiul în Italia la comanda Armatei a V-a americane, a fost cel mai capabil dintre ofițerii americani de gradul său, chiar dacă mult mai puțin celebru decât unii dintre colegii lui. Generalul MacArthur s-a distins mai degrabă prin gradoarea imaginii de mare comandant militar pe care și-o făcuse despre el și pe care americanii au acceptat-o decât prin calitățile lui de general. Deși dăduse dovadă de oarecare fler în etapa din 1944 a campaniei din Noua Guinee, în Filipine s-a mișcat greu – superioritatea resurselor și, mai ales, susținerea aeriană au fost factorul decisiv în victoriile lui. Pentru obiectivele strategice ale țării sale, MacArthur a fost mai degrabă un lux decât un câștig. Personalitatea care s-a remarcat cel mai mult în războiul contra Japoniei a fost Charles Nimitz, care a coordonat campania din Pacific a Marinei SUA dând dovadă de încredere, judecată calmă și, adesea, genialitate, mai ales în exploatarea avantajului dat de cunoașterea intențiilor inamicului. Spruance s-a arătat cel mai capabil dintre comandanții de flote.

În tabăra britanică, Cunningham, Somerville și Horton au fost trei extraordinari ofițeri de marină; dintre aviatori, s-a remarcat Sir Arthur Tedder. Slim, comandantul Armatei a XIV-a din Birmania, a fost, poate, cel mai înzestrat general britanic din întreg războiul și, cu

siguranță, comandantul cu personalitatea cea mai atrăgătoare. Printre realizările lui notabile se disting traversarea fluviul Irrawaddy în 1945 și atacul în flanc împotriva trupelor japoneze de la Meiktila. Slim ar fi avut însă mari greutăți în a obține de la trupele britanice din Africa de Nord mai mult decât reușiseră Wavell sau Auchinleck în 1941 - 1942 din cauza carențelor colective ale acestora. Montgomery a fost un profesionist extrem de competent și este puțin probabil ca vreun alt general aliat să fi obținut rezultate mai bune în coordonarea campaniei din Normandia, unde războiul de uzură era inevitabil. Ce i-a afectat însă reputația a fost bătăliile cu care a negociat relația vitală cu americanii. „Monty” a jucat un rol important în succesul invaziei din Normandia, însă nu a reușit niciodată o lovitură de maestru care să-l așeze în galeria marilor generali ai istoriei.

Cei mai buni generali ai Armatei Roșii au dirijat forțe colosale cu o încredere neegalată de vreun alt comandant din tabăra aliată, în prima jumătate a conflictului, ei au avut de suferit din cauza intervențiilor lui Stalin, aproape la fel de nocive pentru șansele URSS de supraviețuire ca ale lui Hitler pentru cauza Germaniei. Începând cu 1942, Stalin a devenit însă mai receptiv la opiniile mareșalilor săi, ceea ce a avut o influență pozitivă asupra efortului de război. Ciukov merită toate laudele pentru apărarea Stalingradului; Jukov, Konev, Vasilevski și Rokossovski, deși toți comandanți deosebit de înzestrați, nu s-ar fi bucurat de același succes dacă poporul lor ar fi fost mai puțin înclinat spre sacrificiu. Victoriile sovietice au fost obținute în schimbul unui preț în viați omenești pe care niciun regim democratic nu l-ar fi acceptat și niciun general occidental nu ar fi primit permisiunea să-l plătească. Agresivitatea în stare pură, demonstrată de comandanții sovietici în 1943 - 1945, contrastează cu prudența majorității liderilor americani și britanici, un reflex al societăților respective. Armata Roșie nu s-a dovedit niciodată superioară adversarului său în lupta om la om,

Wehrmachtul pricinuindu-i, până la final, pierderi colosale. Comandanții ruși s-au remarcat în timpul Operațiunii *Bagration* din vara lui 1944, când 166 de divizii au atacat pe un front de aproape 1.000 km. În schimb, ofensiva asupra Berlinului a fost executată cu o brutalitate ce a umbrat reputația lui Jukov.

Dintre germani, von Rundstedt a dovedit cel mai înalt profesionalism din 1939 și până la sfârșit. În deșert, Rommel a demonstrat calități similare celor ale lui Patton, dar, la fel ca americanul, nici el nu a tratat cu suficientă atenție componenta logistică, de importanță vitală. Aliații îl priveau pe Rommel cu un respect mai mare decât cel pe care i-l arătau mulți ofițeri germani, în parte deoarece britanicii și americanii se măguleau punând înfrângerile proprii pe seama presupusului geniu al feldmareșalului. Manstein, un profesionist excepțional, a fost arhitectul unor mari victorii în URSS în 1941 - 1942 și, probabil, cel mai bun general german din întreg războiul, însă eșecul de la Kursk a scos la iveală și limitele sale - de pildă, aroganța cu care a acceptat responsabilitatea lansării unei ample campanii lipsite de orice sorți de izbândă împotriva unor forțe și poziții inamice superioare, cărora li se adăuga și o conducere pe măsură. Defensiva organizată de Kesselring în Italia în 1943 - 1945 îl așază pe acesta printre cei mai pricepuți comandanți germani. Guderian a fost personificarea capacității Wehrmachtului de a utiliza blindatele. Câțiva generali germani, printre care și Model, merită o mai mare admirație pentru maniera în care au organizat campaniile defensive din perioada retragerii, cu forțe inferioare și o susținere aeriană neglijabilă, decât pentru victoriile din perioada în care Wehrmachtul era mai puternic decât inamicii lui. Intervențiile lui Hitler i-au împiedicat pe comandanții germani să-și atribuie merite exclusive pentru vreo victorie sau să accepte responsabilitatea absolută pentru vreo înfrângere anume. Succesul armatei germane, ca instituție, și al corpului său de ofițeri pare mai important decât al oricărui general în

parte, însă realitatea istorică de necontestat este că ei au pierdut războiul.

Yamashita, care a coordonat campania de cucerire a Malayei din 1942 și apărarea Filipinelor din 1944 - 1945, a fost cel mai competent dintre comandanții de infanterie ai Japoniei. Altfel, energia și curajul soldaților și ofițerilor japonezi de rang inferior au fost mai impresionate decât viziunea strategică a generalilor lor. Calitățile acestea au fost puse în umbră tot timpul de uriașele eșecuri din domeniul informațional, care nu se limitau la mijloacele tehnice inadecvate și reflectau incapacitatea, cu rădăcini culturale adânci, de a înțelege ce ar putea să se întâmple de cealaltă parte a baricadei. Apărarea insulelor din Pacific a scos în evidență competența profesională a unor comandanți de garnizoană cărora le lipseau anvergura și mijloacele necesare pentru a exploata calități mai înalte. Pe mare, deși norocul a jucat un rol important în Bătălia din Marea Coralilor și în cea de la Midway, amiralii Japoniei au manifestat o timiditate uluitoare și au fost în repetate rânduri întrecuți, din punct de vedere militar și informațional, de adversarii lor americani. Yamamoto merită un oarece respect pentru modul în care a coordonat primele atacuri japoneze din 1941 - 1942, dar trebuie să poarte și greaua povară a eșecurilor ulterioare. Numai moartea, survenită în aprilie 1943, l-a făcut să nu conducă marșul țării sale spre derizoriu, pe care l-a considerat întotdeauna inevitabil.

Impactul unui conflict nu poate fi apreciat doar comparând pierderile de vieți omenești ale fiecărei tabere, însă acestea merită atenție, deoarece ne oferă o perspectivă globală. Nu există un consens în privința numărului total al morților din cauza războiului, dar se acceptă o cifră de cel puțin 60 de milioane și de cel mult 70 de milioane de oameni. Pierderile Japoniei sunt estimate la 2, 69 de milioane de oameni, dintre care 1, 74 de milioane de soldați; două treimi dintre aceștia au căzut victimă mai degrabă înfometării sau bolilor decât

acțiunilor inamice. Germania a pierdut 6, 9 milioane de oameni, dintre care 5, 3 milioane din rândurile militarilor²⁶. Rușii au ucis în jur de 4, 7 milioane de soldați germani, între aceștia numărându-se și cei 474 967 de soldați care au murit în captivitate, precum și foarte mulți civili, în vreme ce Aliților occidentali li se atribuie moartea a 500.000 de soldați germani și a peste 200.000 de civili, victime ale atacurilor aeriene. Rusia a pierdut 27 de milioane de oameni, China, cel puțin 15 milioane. În jur de 5 milioane de oameni se estimează a fi murit în timpul ocupației japoneze din Asia de Sud-Est, inclusiv în Indiile de Est Olandeze, actuala Indonezie. În Filipine, și-au pierdut viața în jur de un milion de oameni, mulți în timpul campaniei din 1944 - 1945 de eliberare a arhipelagului.

Italia a pierdut peste 300.000 de soldați și în jur de 250.000 de civili. În Polonia au murit cel puțin 5 milioane de oameni, 110.000 dintre ei în luptă, majoritatea celorlalți în lagărele de concentrare germane, dar nu puțini și de mâna rușilor. Franța a pierdut 567.000 de oameni, dintre care 267.000 de civili. 30.000 de soldați britanici au pierit în luptele cu japonezii, mulți dintre ei în prizonierat, dintr-un total general de 382 700 de morți. Cu totul, inclusiv civilii, Marea Britanie a pierdut 449.000 de oameni. Trupele indiene care au luptat sub comandă britanică au pierdut și ele 87.000 de oameni. Totalul general al pierderilor omenești suferite de Statele Unite ale Americii s-a ridicat la 418.500 de morți, fiind ceva mai mic decât al Marii Britanii, dintre care armata de uscat a pierdut 143.000 de soldați în Europa și în bazinul Mediteranei și 55 145 în regiunea Pacificului. Marina a pierdut și ea, în Asia, 29 263 de oameni, iar Corpul Infanteriei Marine, 19 163. Ar fi o dovadă de inconsecvență dacă am consemna cele 20 de milioane de oameni care se estimează a fi murit de foame și boli în teritoriile ocupate de Germania și Japonia fără a efectua un calcul similar și pentru tabăra aliată: între un milion și trei milioane de indieni din teritoriile administrate de britanici și-au pierdut viața în

timpul foametei din perioada războiului.

Multe alte națiuni au suferit pierderi însemnate de vieți omenești, dar statisticile nu pot fi considerate decât cel mult orientative, dat fiind faptul că fac încă subiectul unor dispute: 769.000 de români, mulți dintre ei de origine evreiască; până la 400.000 de coreeni; 97.000 de finlandezi, dintr-o populație de sub 4 milioane; 415.000 de greci, dintr-o populație de 7 milioane; cel puțin 1, 2 milioane de iugoslavi, dintr-o populație de 15, 4 milioane; peste 343.000 de cehi, dintre care 277.000 evrei; 45 300 de canadieni; 41 200 de australieni; 11 900 de neozeelandezi, dintr-o populație de 1, 6 milioane - proporțional, cele mai mari pierderi din tabăra Aliaților occidentali. Cel mai notabil aspect al acestor statistici este acela că povara a căzut în special pe umerii statelor care au cunoscut ocupația inamicului sau ale căror teritorii s-au transformat în câmpuri de bătălie. Dintre cele 20 de milioane de soldați care și-au pierdut viața în acest război, unul din patru a murit în lagărele de prizonieri germane sau japoneze, majoritatea fiind ruși sau polonezi.

Combatanții au avut o soartă mult mai bună decât civilii - în jur de trei sferturi dintre toți cei care au pierit au fost victime neînarmate, nu participanți activi la luptă. Popoarele est-europene au scăpat mai ușor decât cele din vestul continentului. Cea mai bună cercetare efectuată recent sugerează că 5, 7 milioane de evrei de toate naționalitățile - dintr-un total interbelic de 7, 3 milioane în teritoriile ocupate de Hitler - au fost omorâți de naziști în încercarea acestora din urmă de a pune în practică Soluția Finală. Oamenii lui Hitler au mai ucis ori au lăsat să moară în jur de trei milioane de prizonieri de război sovietici, 1, 8 milioane de polonezi neevrei, 5 milioane de cetățeni sovietici neevrei, 150.000 de persoane cu handicap mintal și 10.000 de homosexuali.

Majoritatea germanilor considerau că, prin orașele pustiite, industriile distruse și milioanele de morți, își plătiseră datoriile pentru crimele nazismului. Tinerii

simțeau un amestec de consternare și mânie pentru faptul că bătrânii lor, în care avuseseră încredere, îi aduseseră într-o asemenea situație. „Nu eram prea sigur ce ar fi trebuit să simt”, spunea Helmut Lott, care, în 1945, era adolescent. „Se distrusese o lume – lumea în care crescusem și în care credeam”. 27 Mulți au conspirat, permițându-le foștilor naziști să se integreze, nepedepsiți, în societatea postbelică. „În ziua de azi, nimeni nu mai crede ce spune un german cumsecade”, medita cu amărăciune Hildegard Trutz, fostă soție de ofițer SS, în 1947, „dar orice iese din gura evreilor ăloră împruțiti e literă de evanghelie”. 28 America de Sud a devenit o destinație foarte populară pentru inadaptabili și pentru cei mai ticăloși criminali de război, unii dintre ei fiind protejați de Biserica Catolică în trecerea lor prin Europa.

Extrem de puțini dintre cei care se făceau vinovați de crime de război au fost vreodată puși sub acuzare, în parte deoarece învingătorii nu se simțeau în stare să ducă la îndeplinire sutele de mii de execuții ce ar fi fost necesare dacă toți criminalii Axei ar fi fost judecați cu strictețe. Astfel, în zonele de ocupație occidentale, au avut loc mai puțin de 1.000 de execuții punitive. În jur de 920 de japonezi au fost și ei executați, peste 300 de către olandezi, pentru crimele comise în Indiile de Est. Învingătorii au ales să considere Austria drept o victimă a Germaniei, nu o părtaşă la vina acesteia pentru declanșarea războiului, astfel că societatea austriacă nu a trecut niciodată printr-un proces serios de denazificare. Kurt Waldheim, fost ofițer al Wehrmachtului, a fost unul dintre numeroșii austrieci vinovați de complicitate la crime de război – în cazul lui, de uciderea unor prizonieri britanici din Balcani. Știind foarte bine acest lucru, concetățenii lui l-au ales, mai târziu, în funcția de cancelar.

Mulți criminali de război condamnați au ispășit pedepse cu închisoarea de numai câțiva ani sau chiar au scăpat cu totul de ele, achitând o amendă de 50 de Reichsmark, adică mai nimic. Germanii și japonezii nu

greșeau întru totul afirmând că procesele internaționale pentru crime de război din 1945 - 1946 se înscriau în categoria „dreptatea învingătorilor” Unii britanici și americani, dar și mulți sovietici se făceau și ei vinovați de infracțiuni conform legilor internaționale, un exemplu notabil fiind uciderea prizonierilor de război. Cu toate acestea, puțini dintre ei au ajuns măcar în fața curții marțiale. Faptul de a fi fost în tabăra câștigătoare era de ajuns ca să-ți asigure amnistia, crimele de război comise de Aliați nefiind, de multe ori, nici măcar recunoscute. „Gamp” Miers, de pildă, un comandant britanic de submarin, care, în 1941, și-a îngrozit până și unii colegi de echipaj insistând ca militarii germani care se zbăteau în apele Mediteranei, după ce li se scufundaseră caicele, să fie mitraliați, a primit Crucea Victoria și, în cele din urmă, a ajuns amiral. Soldații americani, canadieni și britanici care împușcau în mod curent lunetiști și prizonieri din Waffen SS pe câmpul de luptă, de obicei ca așa-zisă răzbunare pentru fapte similare, nu au fost niciodată puși sub acuzare. Procesele de la Nürnberg și Tokio și sentințele date în urma lor au reprezentat nu o injustiție, ci o justiție parțială.

Începând cu 1945, atât în Europa, cât și în Asia, confruntarea cu Uniunea Sovietică a dat naștere unor noi imperative strategice, în virtutea cărora s-a considerat că mii de criminali de război germani și japonezi trebuiau înregimentați în organizații de spionaj și instituții de cercetare științifică din Statele Unite, Marea Britanie și URSS. Dând dovadă de un extraordinar cinism, americanii l-au amnistiat pe comandantul Unității japoneze 731, generalul-locotenent Shirō Ishii, în schimbul divulgării de către acesta a secretelor pe care le deținea. În urma investigațiilor ulterioare, cercetătorii americani de la Camp Derick au declarat că informațiile furnizate de Istm erau lipsite de valoare. Ca rezultat însă al unei decizii personale luate de comandantul suprem, generalul Douglas MacArthur, majoritatea celor 20.000 de oameni de

știință și medici japonezi angajați în programul de război biologic al țării au putut să se întoarcă liniștiți la viața civilă, deși erau vinovați de crime abominabile, comise pe teritoriul Chinei. Singura pedeapsă pentru atrocitățile de care se făceau responsabili a fost administrată de sovietici, care au condamnat 12 membri de frunte ai Unității 731 în cadrul unui proces desfășurat la Habarovsk în 1949. Cei găsiți vinovați au primit pedepse grele cu închisoarea. Cartierul general de la Tokio al lui MacArthur a denunțat ca propagandă atât procesele, cât și acuzațiile bine întemeiate formulate de sovietici privind mușamalizarea de către americani a crimelor de război biologic comise de Japonia.

Cine se făcea responsabil de dezastrul ce se abătuse asupra Japoniei? Subofițerul de marină Kisao Ebisawa a răspuns ridicând din umeri: „Ofițerii superiori - oamenii de la conducere”. După care a adăugat: „Serios, acum, trebuie inclusă întreaga națiune, fiindcă starea ei de spirit a fost cea care, de mult timp, ne țâra spre război. O înfiorătoare inevitabilitate a caracterizat modul în care ne-am afundat tot mai adânc în mocirlă”. 29 După 1945, poporul japonez s-a dezis de militariști și chiar de soldații care luptaseră în acel război, cu o fervoare care i-a întristat pe veterani, dintre care mulți nu au regretat niciodată nimic. Colonelul Hattori Takushirō, fost secretar militar al ministrului japonez de război, scria cu mândrie în 1956: „Armata japoneză nu a avut egal în privința excelenței sale capacități de luptă, o chestiune ce nu are legătură cu faptul că Japonia a pierdut războiul”. 30 După război, poporul japonez i-a primit pe americani cu un entuziasm care a atras simpatia celor mai mulți americani din trupele de ocupație. Campaniile de cucerire întreprinse de Japonia, ca și tratamentul aplicat de militarii săi popoarelor subjugate, în special chinezilor, au devenit subiecte tabu în mediul politic sau social și chiar în școli. Sentimentele japonezilor de după război au fost dominate de Hiroshima și Nagasaki. Împăratul Hirohito a rămas pe

tron, în ciuda faptului că își împinsese țara în război, lucru care a făcut și mai puțin posibil ca supușii lui să-și recunoască vreodată vina colectivă.

Scriitorul japonez Kazutoshi Hando, care a supraviețuit furtunii de foc de la Tokio, spunea în 2007: „La finalul războiului, vina a căzut exclusiv pe armată și marină. Ceea ce părea just, dat fiind faptul că forțele armate induseseră în eroare populația civilă în privința realității. Japonia civilă nu avea niciun sentiment de vină colectivă – și așa au vrut învingătorii americani să stea lucrurile. Tot astfel, americanii au fost cei care au insistat ca în școli să nu se predea nimic din istoria modernă a Japoniei. Consecința este că foarte puține persoane cu vârsta sub 50 de ani au cunoștință despre faptul că Japonia a invadat China sau că a colonizat Manciuria”. 31 La începutul secolului al XXI-lea, Hando a ținut la un colegiu de fete o prelegere despre era Showa: „Am rugat 50 de eleve să enumere țările care *nu* s-au luptat cu Japonia în perioada modernă. Unsprezece mi-au menționat America”.

„Este important să se discute în mod sincer despre ce s-a petrecut în al Doilea Război Mondial”, adăuga el, „deoarece relațiile actuale dintre China și Japonia sunt deplorabile. Începerea unei astfel de discuții ridică însă probleme, pentru că foarte puțini tineri japonezi cunosc faptele. Sunt mulți care nu-i susțin pe naționaliștii noștri militanți, dar care, în același timp, găsesc greu de suportat nesfârșitele critici privind China și Coreea. Le displace profund faptul că aceste țări își bagă nasul în chestiuni pe care ei le consideră a interesa doar poporul japonez. Cei mai mulți cred că ne-am cerut deja iertare pentru război – unul dintre foștii noștri prim-miniștri a făcut asta într-un mod dezgustător. Și eu sunt de părere că ne-am cerut destul iertare”. Acest lucru rămâne de discutat, unii britanici și americani fiind într-un profund dezacord cu Hando. Nu mai departe de 2007, șeful forțelor aeriene japoneze a fost obligat să demisioneze din funcție după ce a publicat o lucrare în care afirma că activitățile

întreprinse de Japonia în China între 1937 și 1945 au fost de natură filantropică.

Palestina a fost unul dintre teritoriile cel mai evident afectate de rezultatul războiului. Vreme de peste două decenii, cât durase stăpânirea britanică, viitorul ei fusese un subiect aprig dezbătut. Căpitanul David Hopkinson s-a numărat printre sutele de mii de soldați britanici care au trecut în cursul războiului prin „Țara Sfântă” și au meditat la destinul ei. Hopkinson era personal interesat de acesta, deoarece soția lui era pe jumătate evreică. În 1942, el îi scria din Haifa, exprimându-și față de sionism o ostilitate ce își avea rădăcinile în convingerea lui că „evreii sunt de imensă importanță pentru țările în care s-au stabilit de vreme îndelungată. Sunt la fel de impresionat ca toată lumea de realizările tehnologice și culturale ale evreilor din Palestina, dar ca o minoritate cu sentimente intens naționaliste să încerce a-și fauri un stat independent din teritorii la care au și alții pretenții îmi pare a contrazice înaltele idealuri de pace și umanism în care crede Europa” 32.

Și totuși, în 1945, astfel de puncte de vedere moderate au fost covârșite de revelația înfiorătoare a Holocaustului. Este important de subliniat că, și după ce lumea civilizată a fost șocată de imaginile cu lagărele Belsen și Buchenwald eliberate, întreaga dimensiune a genocidului evreiesc a devenit cunoscută doar treptat, chiar și guvernelor occidentale. Un lucru era limpede însă: evreii din Europa căzuseră victimă unui program satanic de ucidere în masă, care îi lăsase pe mulți supraviețuitori săraci și fără adăpost. Comisarul american pentru imigrare, Earl Harrison, a vizitat taberele de refugiați din Europa și a fost șocat de ce a văzut acolo. Iată ce raporta el președintelui Truman în august 1945: „Se pare că îi tratăm pe evrei așa cum i-au tratat și naziștii, cu singura deosebire că noi nu-i exterminăm”. Printr-o uriașă ironie a istoriei, persecuția lui Hitler a schimbat destinele evreilor din lumea întreagă, a dat un avânt sionismului, care le-a

părut multor occidentali irezistibil din punct de vedere moral. Antisemitismul nu avea să mai fie considerat niciodată acceptabil de către societățile democratice din Occident. În plus, măcelărirea evreilor Europei a precipitat crearea, în 1948, a statului Israel. Dar dacă Holocaustul a lăsat o urmă de neșters în cultura occidentală, multe alte societăți, de pe întreg cuprinsul globului, nu s-au identificat cu semnificația lui, iar, în unele cazuri, chiar i-au negat existența - persistă încă un sentiment larg răspândit de nemulțumire în legătură cu faptul că puterile occidentale și-au ispășit vina pentru soarta evreilor din perioada războiului făcând un important gest istoric în teritorii identificate de către musulmani ca aparținând de drept arabilor.

O chestiune mai amplă este aceea că unii istorici moderni, cetățeni ai națiunilor care au fost odinioară posesiuni coloniale, își consideră concetățenii victime ale exploatării din timpul războiului și lasă a se înțelege că britanicii, în special, i-au angajat într-o luptă în care ei nu aveau niciun interes, în slujba unei cauze care nu era neapărat a lor. Astfel de argumente reprezintă mai degrabă puncte de vedere decât concluzii bazate pe dovezi, însă pare important ca occidentalii să recunoască existența acestor sentimente, în contrapondere la presupunerea instinctivă că bunicii noștri au dus „Războiul cel Bun”.

În cultura occidentală, războiul continuă, firește, să fascineze generațiile născute după încheierea lui. Explicația este dată de caracterul acestui conflict, cel mai vast și cel mai cutremurător eveniment din istoria omenirii. În ampla sa întindere, unii au urcat nebănuite trepte de curaj și noblețe, în vreme ce alții s-au prăbușit în adâncurile răului, într-o manieră ce dă fiori posterității. Pentru cetățenii democrațiilor moderne, cărora marile greutăți și pericolul colectiv le sunt necunoscute, nenorocirile trăite de sute de milioane de oameni din 1939 până în 1945 sunt aproape de neînțeles. Practic, toți

participanții la conflict, națiuni și indivizi deopotrivă, au făcut compromisuri de natură morală. Este imposibil să înnobilăm această luptă afirmând că a fost o autentică înfruntare între bine și rău, dar nici nu putem să celebrăm în mod rațional o experiență și chiar un rezultat care au adus multă nefericire atâtor oameni. Victoria Aliaților nu a adus pace, prosperitate, dreptate sau libertate pentru toți, ci doar o frântură din toate acestea unei mici părți dintre cei implicați. Dincolo de orice îndoială este doar faptul că victoria Aliaților a salvat lumea de soarta mult mai tragică ce ar fi urmat triumfului Germaniei și Japoniei. Acest lucru ar trebui să-i mulțumească pe cei aflați în căutarea virtuții și adevărului.

Note

Trimiterile la lucrări mai vechi ale mele au legătură cu materiale aflate acum în Liddell Hart Archive (Arhiva Liddell Hart), de la Kings College London, abreviată aici LHA. CĂ se referă la convorbiri ale autorului, adică la conversații pe care le-am avut cu diverși martori oculari în ultimii 35 de ani. IWM se referă la manuscrise aflate în colecțiile Imperial War Museum (Muzeul Imperial de Război), BNA la British National Archive (Arhivele Naționale Britanice), USNA la United States National Archive (Arhivele Naționale ale Statelor Unite), USMHI la United States Military History Institute (Institutul de Istorie Militară a Statelor Unite din Pennsylvania). Referințele la Potsdam trimit la o magnifică istorie în mai multe volume a Germaniei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, publicată de Institutul de Cercetări pentru Istorie Militară din Potsdam și tradusă de Oxford University Press. Pentru lucrarea mea, am consultat un manuscris și unele documente aparținând lui Sir Ralph Cochrane, vicemareșal al aerului, aflate în posesia fiului său, John. Nu am dat referințe pentru acele declarații și afirmații făcute de personalități importante care sunt de multă vreme disponibile în spațiul public.

INTRODUCERE

- 1 Autor anonim, *A Woman în Berlînt* Virago, 2009, p. 35.
- 2 Eric Diller, *Memoirs of a Combat Infantryman*, ediție particulară, 2002, p. 77.
- 3 Helmuth von Moltke, *Letters to Freya*, 24 ian. 1942, Collins Harvill, 1991, p. 204.
- CAPITOLUL 1 - Polonia trădată*
- 1 Rulka Langer, *The Mermaid and the Messerschmitt*, Roy, 1942, p. 20.
- 2 Lynne Olson, Stanley Cloud, *For Your Freedom and Ours*, Heineman, 2003, p. 46.
- 3 Jan Karski, *Story of a Secret State*, Penguin, 2011, p. 5.
- 4 Walter Duranty, *Atlantic Monthly*, septembrie 1939, p. 393.
- 5 Galeazzo Ciano, *Diario*, 15 mai 1939, Milano, 1946, vol. I.
- 6 Norman Davies, *Gods Playground*, Oxford, 1981, vol. II, p. 426.
- 7 Edward Raczyński, *în Allied London*, 30 aug. 1939, Weidenfeld & Nicolson, 1962, p. 20.
- 8 James Owen, Guy Walters (ed.), *The Voice of War*, Penguin, 2004, p.9.
- 9 IWM, 08/132/1, ms. Kruczkiewicz, p. 163.
- 10 IWM, 02/23/1, ms. Ephraim Bleichman.
- 11 IWM, 86/17/1, ms. P. Fleming.
- 12 Olson și Cloud, op. cit., p. 52.
- 13 IWM, 01/1/1, ms. Kornicki.
- 14 IWM, 03/41 /1, ms. Ralph Smorzewski.
- 15 Kruczkiewicz, p. 166.
- 16 IWM, ms. pilotului B.J. Solak.
- 17 IWM, 86/15/1, ms. P. Fleming.
- 18 Władysław Anders, *An Army în Exile*, Macmillan, 1949, p. 3.
- 19 IWM, 01/1/1, ms. pilotului Franciszek Kornicki.
- 20 Adrian Carton de Wiart, *Happy Odyssey*, Jonathan Cape, 1950, p. 156.

- 21 Evelyn Waugh, *Officers and Gentlemen*, Chapman & Hall, 1955, p.5.
- 22 Moltke, op. cit., p. 33.
- 23 William Shirer, *This is Berlin*, Hutchinson, 1999, p. 75.
- 24 Alexander Stahiberg, *Bounden Duty*, Brassey, 1990, p. 116.
- 25 Stefan Zweig, *The World of Yesterday*, Pushkin Press, 2010, p. 247.
- 26 Louis Hagen, *Ein Volk ein Reich: Nine Lives Under the Reich*, Spellmount, 2011, pp. 32 - 3.
- 27 Stuart Ball (ed.), Cuthbert Headiam, *Parlament and Politics in the Age of Churchill and Attlee*, Cambridge, 1999, p. 167.
- 28 Sandra Koa Wing (ed.), *Our Longest Days*, Profile, 2008, p. 31.
- 29 David Killingray, *Fighting for Britain*, James Currey, 2010, p. 11.
- 30 Max Hastings, *Overlord: D-Day and the Battle for Normandy*, Michael Joseph, 1984, corespondență.
- 31 David Fraser, *Wars and Shadows*, Penguin, 2002, p. 122.
- 32 Max Hastings, fișele pentru *Bomber Command*, Davis către autor.
- 33 Raczyński, op. cit., p. 27.
- 34 Mihail Sebastian, *Jurnal 1935 - 1944*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 228.
- 35 IWM, 02/23/1, ms. Bleichman.
- 36 Janusz Piekalkiewicz, *The Cavalry of World War II*, Orbis, 1979, p. 9.
- 37 Olson și Cloud, op. cit., p. 52.
- 38 Piekalkiewitez, op. cit., p. 12.
- 39 IWM, ms. It. Piotr Tarczyński.
- 40 IWM, 95/13/1, ms. George Sl-zak.
- 41 Heinz Knoke, *I Flew for the Führer*, Evans, 1979, p. 20.
- 42 IWM, 78/52/1, ms. Stefan Kurylak.

- 43 Olson și Cloud, op. cit., p. 69.
- 44 Anders, op. cit., p. 7.
- 45 Raczyński, op. cit., p. 36.
- 46 Adrian Ball, *The Last Days of the Old World*, Doubleday, 1963, pp. 27 – 8.
- 47 Janet Flanner, *New Yorkery* 10 sep. 1939.
- 48 Leo Amery, *My Political Life*, Hutchinson, 1955, vol. III, p. 328.
- 49 Simon Garfield (ed.), *We Are at War*, Ebury, 2009, p. 36.
- 50 Davies, op. cit., p. 83.
- 51 Owen și Walters, op. cit., p. 16.
- 52 Mungo Melvin, *Manstein*, Weidenfeld & Nicolson, 2010, p. 122.
- 53 Ibid., p. 125.
- 54 General K.S. Rudnicki, *Last of the Old War-Horses* Bachman & Turner, 1974, p. 49.
- 55 Ibid., p. 54.
- 56 Ibid., p. 63.
- 57 IWM, 91/6/1, ms. Feliks Lachman.
- 58 IWM, 08/132/1, ms. Adam Kruczkiewicz, p. 168.
- 59 Anders, op. cit., p. 13.
- 60 IWM, 99/3/1, ms. Tadeusz Zukowski.
- 61 Karski, op. cit., p. 23.
- 62 IWM, 91/6/1, ms. Lachman.
- 63 John Raleigh, *Behind the Nazi Front*, Dodd Mead, 1940, p. 320.
- 64 Carton de Wiart, op. cit., p. 160.
- 65 IWM, 06/52/1, ms. Szmulek Goldberg.
- 66 Simon Garfield, *Private Battles*, Ebury, 2006, p. 48.
- 67 Raczyński, op. cit., p. 34.
- CAPITOLUL 2 - Niciun pic de pace, un pic de război*
- 1 Arthur Bryant, *The Turn of the Tide*, Collins, 1957, p. 71.
- 2 IWM, ms. Kornicki, p. 89.
- 3 Douglas Arthur, *Desert Watch*, Blaisdon, 2000, p.

76.

4 Norman Longmate, *The Home Front*, Chatto & Windus, 1981, p. 17.

5 Koa Wing, op. cit., p. 15.

6 *Public Opinion 1935 - 1946*, Princeton University Press, 1951, p. 48.

7 E.S. Turner, *The Phoney War*, Michael Joseph, 1961, p. 53.

8 Text pus la dispoziția autorului de Miranda Corben.

9 IWM, Elizabeth Belsey, corespondență din 6 mar. 1941.

10 Turner, op. cit., p. 169.

11 Arthur Kellas, *Down to Earth*, Pentland Press, 1989, p. 11.

12 Arthur, op. cit., p. 28.

13 Elliot Roosevelt (ed.), *The Roosevelt Letters*, Harapp, 1952, vol. III, p. 286.

14 Robert Edwards, *White Death*, Weidenfeld & Nicolson, 2007, p. 59.

15 Ibid., p. 156.

16 Ibid., p. 82.

17 Chris Bellamy, *Absolute War*, Macmillan, 2007, p. 76.

18 Carl Mydans, *More than Meets the Eye*, Harper, 1959, p. 119.

19 Edwards, op. cit., p. 206.

20 Harold Macmillan, *Hansard*, 19 mar. 1940.

21 Edwards, op. cit., p. 232.

22 Ibid., p. 254.

23 Ibid., p. 261.

24 Mydans, op. cit., p. 129.

25 François Kersaudy, *Norway 1940*, Collins, 1990, p. 31.

26 Koa Wing, op. cit., p. 32.

27 Ibid., p. 18.

28 Julian Jackson, *The Fall of France*, Oxford University Press, 2003, p. 127.

CAPITOLUL 3 - Războaie-fulger

1. Norvegia

1 Ruth Maier, *Ruth Maiers Diary*, Harvill Seeker, 2009, p. 115.

2 Ibid., p. 231.

3 Kersaudy, op. cit., p. 103.

4 Keith Jeffrey, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909 - 49*, Bloomsbury, 2010, p. 374.

5 Robert Kershaw, *Never Surrender*, Hodder 8 c Stoughton, 2009, p. 37.

6 Kersaudy, op. cit., p. 169.

7 BNA, F0371/24833.

8 Jurnalul lui Street, aflat în posesia Mirandei Corben, 27 apr. 1940.

9 BNA, W0106/1962.

10 Adrian Gilbert, *Voices of the Foreign Legiony* Skyhorse, 2010, p. 190.

11 Koa Wing, op. cit., p. 35.

2. Căderea Franței

12 Jackson, op. cit., p. 11.

13 R. Balbaud citat în Jackson, op. cit., p. 164.

14 Ibid., p. 164.

15 Ibid., p. 166.

16 Ibid., p. 47.

17 Ibid., p.224.

18 Kershaw, op. cit., p. 54.

19 Ibid., p. 168.

20 Ibid., p. 169.

21 Jackson, op. cit., p. 170.

22 Ibid., p. 172.

23 Irène Némirovsky, *Suite française*, Chatto 8 c Windus, 2006, p. 3 (*Suita franceză*, Editura Polirom, Iași, 2014).

24 Jackson, op. cit., p. 176.

25 Némirovsky, op. cit., p. 41.

26 John Horsfall, *Say Not the Struggle*, Roundwood, 1977, p. 157.

- 27 Michael Howard, *Liberation or Catastrophe*, Hambledon, 2008, p. 9.
- 28 Horsfall, op. cit., p. 54.
- 29 Sir Edmund Ironside, *The Ironside Diaries*, MacLeod & Kelly, 1962, p. 321.
- 30 Horsfall, op. cit., p. 57.
- 31 Kershaw, op. cit., p. 56.
- 32 Owen și Walters, op. cit., p. 45.
- 33 Peter Hart, *At the Sharp End*, Leo Cooper, 1998, p. 75.
- 34 Horsfall, op. cit., p. 151.
- 35 Scrisoare a lui McCormick, aflată în posesia d-nei Miranda Corben.
- 36 Nella Last, *Nella Lasts War*; Sphere, 1981, p. 62.
- 37 Jackson, op. cit., p. 178.
- 38 Constantin Joffe, *We Were Free*, Smith & Durrell, New York, 1943, p. 47.
- 39 Alastair Horne, *To Lose a Battle*, Macmillan, 1969, p. 489.
- 40 Zweig, op. cit., p. 149.
- 41 Nemirovsky, op. cit., p. 42.
- 42 Ibid., p. 53.
- 43 Paul Richey, *Fighter Pilot*, Cassell, 2001, pp. 69 – 70.
- 44 Ibid., p. 90.
- 45 Hart, op. cit., p. 47.
- 46 Jackson, op. cit., p. 126.
- 47 Ibid., p. 144.
- 48 Barry Leach, Ian MacDonald (ed.), *Command in Conflict: The Diaries and Notes of Colonel-General Franz Halder and Other Members of the German High Command*, Oxford, 1985, p. 656.
- 49 Roy Macnab, *For Honour Alone*, Hale, 1988, p. 59.
- 50 Jackson, p. 144.
- 51 Vezi Max Hastings, *Finest Years*, HarperCollins, 2009, p. 45 ș.a.
- 52 Jackson, op. cit., p. 182.

- 53 Ibid., p.233.
- 54 Nemirovsky, op. cit., p. 351.
- 55 Sergei Khrushchev (ed.), *The Memoirs of Nikita Khrushchev*, Thomas Watson Institute, 2004, vol. I, p. 256.
- 56 Denis Mack Smith, *Mussolini*, Weidenfeld & Nicolson, 1981, p. 250.
- 57 Halder, p. 668.
- 58 Rosemary Say, Noel Holland, *Rosies War*; Michael Mara Books.
2011, p. 86.
CAPITOLUL 4 - Singurătatea Marii Britanii
- 1 Richey, op. cit., p. 155.
- 2 Ronald Blythe (ed.), *Private Words*, Viking, 1991, p. 98, 19 iul. 1940.
- 3 Michael Burleigh, *Moral Combat*, HarperCollins, 2010, p. 202.
- 4 Geoffrey Wellum, *First Light* Penguin, 2002, p. 148.
- 5 Stephen Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, Aurum, 2010, p. 118.
- 6 Ibid., p. 116.
- 7 Ibid., p. 119.
- 8 James Holland, *Battle Over Britain* Harper Press, 2010, p. 548.
- 9 Bungay, op. cit., p. 179.
- 10 Ibid., p. 124.
- 11 Ibid., p. 165.
- 12 Robert Kershaw, op. cit., p. 163.
- 13 Beatrice Bishop Berle, Travis Beal Jacobs, *Navigating the Rapids 1918 - 1971*, Harcourt Brace, 1973, p. 150.
- 14 Robert Kershaw, op. cit., p. 166.
- 15 Holland, op. cit., p. 383.
- 16 Ibid., p.387.
- 17 IWM, 97/43/1, jurnalul lui Denis Wissler, 16 iun. 1940.
- 18 Holland, op. cit., p. 578.

- 19 George Barclay, *Fighter Pilot*, Kimber, 1976, p. 43.
- 20 Ibid., p. 45.
- 21 Sandy Johnstone, *Enemy in the Sky*, Kimber, 1976, p. 118.
- 22 Holland, op. cit., p. 543.
- 23 Ibid., p.537.
- 24 Headiam, op. cit., p. 220.
- 25 Charles Hudson, *Journal of Major-General Charles Hudson*, Wilton 65, 1992, pp. 187 – 9.
- 26 Sarah Baring, *The Road to Station X*, Wilton 65, 2000, p. 20.
- 27 A.G. Street, *From Dusk Till Dawn*, Blandford Press, 1945, pp. 59 – 60.
- 28 Barbara Nixon, *Raiders Overhead*, Școlar Press, 1980, p. 129.
- 29 Koa Wing, op. cit., p. 60, 15 nov. 1940.
- 30 Nixon, op. cit., pp. 42 – 3.
- 31 Longmate, op. cit., p. 66.
- 32 Preotul H.A. Wilson, citat de Longmate, op. cit., pp. 79 – 80.
- 33 Nixon, op. cit., p. 62.
- 34 Owen și Walters, op. cit., p. 94.
- 35 Koa Wing, op. cit., p. 52.
- 36 Ibid., p. 53.
- 37 James Owen, *Danger UXB*, Little Brown, 2010, *passim*.
- 38 Ibid., pp. 115 – 19 și *passim*.
- 39 Howard Smith, *Last Train from Berlin*, Phoenix, 1942, p. 86.
- 40 Jeffrey, p. 373.
- 41 Ian Kershaw, *Fateful Choices*, Penguin, 2008, *passim*.
- 42 Knoke, op. cit., p. 32.
- 43 Vezi Adam Tooze, *The Wages of Destruction*, Penguin, 2007, *passim*.
- 44 Johnstone, op. cit., p. 161.
- 45 Evelyn Waugh, *unconditional surrender*, Chapman

- & Hall, Londra, 1961, p. 147.
- 46 Koa Wing, op. cit., p. 37, 4 iun. 1940.
- 47 Barclay, op. cit., p. 73.
- CAPITOLUL 5 – *Mediterranean*
1. *Mussolini risen*
- 1 IWM, 08/132/1, ms. Kruczkiewicz, p. 150.
- 2 Hagen, op. cit., p. 34.
- 3 Knox MacGregor, *Mussolini Unleashed*, Cambridge University Press, 1982, p. 153.
- 4 Ibid., p. 135.
- 5 Colin Smith, John Bierman, *Alamein: War Without Hate*, Penguin.
- 2002, p. 28.
- 6 Arthur, op. cit., p. 191.
- 7 Mark Johnston, *At the Front Line*, Cambridge University Press, 1996, p. 14.
- 8 Ibid., p. 15.
- 9 Smith și Bierman, op. cit., p. 49.
- 10 Killingray, op. cit., p. 169.
- 11 Sebastián, op. cit., p. 303.
- 12 Arthur, op. cit., p. 212.
- 13 Stanley Payne, *Franco and Hitler*, Yale University Press, 2008, p. 62.
- 14 Ibid., p. 94.
- 15 Smith și Bierman, op. cit., p. 149.
- 16 Andrea Rebora (ed.), *Letters of Lt. Pietro Ostellino N. Africa Jan. 1941 to March 1943*, Prospettiva Editrice, 2000, p. 51.
- 17 Ibid., p. 52.
- 18 Smith și Bierman, op. cit., p. 70.
- 19 Ostellino, op. cit., p. 73.
- 20 Ibid., p. 79, 3 iun. 1941.
2. *O tragedie greacă*
- 21 Mack Smith, op. cit., p. 357.
- 22 C.N. Hadjipateras, M.S. Falfalios (ed.), *Greece 1940 – 41 Eyewitnessed*, Efstathiadis, 1995, p. 35.
- 23 Ibid., p. 33.

- 24 Ibid., p. 104.
- 25 Ibid., p. 122.
- 26 MacGregor, op. cit., p. 201.
- 27 Tony Simpson, *Operation Mercury*, Hodder 8 c Stoughton, 1981, p. 92.
- 28 Ibid., p. 101.
- 29 Ibid., p. 107.
- 30 Ibid., p. 97.
- 31 Hadjipateras și Falfalios, op. cit., p. 124.
- 32 Johnston, op. cit., p. 29.
- 33 Hadjipateras și Falfalios, op. cit., p. 197.
- 34 Ibid., p. 230.
- 35 Ibid., p.255.
- 36 Koa Wing, op. cit., p. 92.
3. *Furtuni de nisip*
- 37 Pentru o prezentare deosebit de evocatoare a intervenției regimului de la Vichy în Irak și Siria, vezi Colin Smith, *England's Last War with France: Fighting Vichy 1940 - 42*, Weidenfeld 8 c Nicolson, passim, în special pp. 96 - 8.
- 38 Warren Tute, *The Reluctant Enemies*, HarperCollins, New York, 1990, p. 81.
- 39 Nemirovsky, op. cit., p. 347, 21 iun. 1941.
- 40 Alan Moorehead, *African Trilogy*, Hamish Hamilton, 1999, p. 164.
- 41 Roald Dahl, *Going Solo*, Penguin, 1988, p. 196.
- 42 Sebastián, op. cit., p. 339.
- 43 Ostellino, op. cit., p. 140.
- 44 Johnston, op. cit., p. 28.
- 45 Operațiunea *Overlord*, corespondență.
- 46 Johnston, op. cit., p. 43.
- 47 Ibid., p. 44.
- 48 Ibid., p. 46.
- 49 Smith și Bierman, op. cit., p. 110.
- 50 Johnston, op. cit., p. 56.
- 51 John McManners, *Fusilier*, Michael Russell, 2002, p. 67.

- 52 Arthur, op. cit., p. 153.
 - 53 Smith și Bierman, op. cit., p. 32.
 - 54 Ostellino, op. cit., p. 96, 5 aug. 1941.
 - 55 Smith și Bierman, op. cit., p. 134.
 - 56 Alastair Borthwick, *Battalion Baton*, Wicks, 1994, p. 39.
 - 57 McManners, op. cit., p. 46.
 - 58 Ostellino, op. cit., p. 54, 14 mar. 1941.
 - 59 Artemis Cooper, *Cairo in the War*, Hamish Hamilton, 1989, p. 80.
 - 60 Ibid., p. 117.
 - 61 McManners, op. cit., p. 85.
 - 62 Vittorio Vallicella, *Diario di Guerra da El Alamein alia tragica ritirata 1942 - 1943*, Edizioni Arterigere, 2009, p. 22.
 - 63 Ibid., p. 76.
 - 64 Ibid., p. 59.
 - 65 Ibid., p. 62.
 - 66 Ibid., p. 70.
 - 67 Ibid., p. 65.
 - 68 Ibid., p. 85.
 - 69 Ostellino, op. cit., p. 143, 11 dec. 1941.
 - 70 J. Cloudsley-Thompson, manuscris nepublicat.
 - 71 Vallicella, op. cit., p. 16.
 - 72 Ibid., p. 20.
 - 73 Ibid., p. 17.
 - 74 Ibid., p. 18.
 - 75 Ibid., p. 19.
 - 76 McManners, op. cit., pp. 101, 108.
- CAPITOLUL 6 - *Barbarossa*
- 1 Catherine Merridale, *Ivans War*, Faber and Faber, 2005, p. 77.
 - 2 Ibid., p. 75.
 - 3 Howard, *Liberation*, p. 9.
 - 4 Knoke, op. cit., p. 47.
 - 5 Henry Metelmann, *Through Hell for Hitler*, Spellmount, 1990, pp. 15, 24.

- 6 Potsdam, vol. IV, p. 341.
- 7 Tooze, op. cit., p. 546.
- 8 Michael Jones, *The Retreat: Hitlers First Defeat*, John Murray, 2009, p. 23.
- 9 Bellamy, op. cit., p. 147.
- 10 Sebastián, op. cit., p. 348.
- 11 Goebbels, *Diaries*, 23 iun. 1941.
- 12 Valentin Berejkov, *Stranifi diplomaticeskoii istorii*, Moscova, 1982, pp. 69, 212.
- 13 Martin Poppel, *Heaven 8 c Hell* Spellmount, 1988, p. 11.
- 14 Ibid., p. 70.
- 15 Bellamy, op. cit., p. 197.
- 16 IWM, ms. Kurylak.
- 17 Knoke, op. cit., p. 45.
- 18 Jones, op. cit., p. 1.
- 19 Ibid., p. 7.
- 20 Merridale, op. cit., p. 69.
- 21 Jones, op. cit., p. 6.
- 22 Potsdam, vol. IX/I, p. 545.
- 23 Ibid., p.546.
- 24 Jones, op. cit., p. 10.
- 25 Ibid., p. 55.
- 26 Clare Milburn, *Mrs Milbums Diariesy* Harrap, 1979, p. 101.
- 27 Sebastián, op. cit., p. 353.
- 28 Jones, op. cit., p. 18.
- 29 Ibid., p. 14.
- 30 Bellamy, op. cit., p. 189.
- 31 Ibid., p.232.
- 32 Vasily Grossman, *A Writer at Wary* Lyuba Vinogradova și Antony Beevor (ed.), Harvill, 2006, p. 23.
- 33 Roderic Braithwaite, *Moscow 1941*, Profile, 2006, p. 80.
- 34 Moskvín citat în *Pizma's voini*, Ioshkar-Ola, 1995, p. 87.
- 35 Gabriel Temkin, *My Just Wary* Presidio, 1998, p.

60.

36 Grossman, op. cit., p. 19.

37 Bellamy, op. cit., p. 63.

38 Merridale, op. cit., p. 127.

39 *Pizma's voiniy* p. 60.

40 Merridale, op. cit., p. 127.

41 Ibid., p. 220, 25 mar. 1943.

42 Bellamy, op. cit., p. 187.

43 Halder, op. cit., p. 167.

44 Moltke, op. cit., p. 151, 16 iul. 1941.

45 Ibid., p. 154.

46 Grossman, op. cit., p. 17.

47 Jones, op. cit., p. 27.

48 Grossman, op. cit., p. 45.

49 Ibid., p. 48.

50 Ibid., p. 96.

51 David Glanz, *Barbarossa*, Tempus, 2001, p. 82.

52 Moltke, op. cit., p. 168.

53 Jones, op. cit., p. 52.

54 Ibid., p. 56.

55 Ibid., p. 59.

56 *Pizma's voini*, pp. 24 - 5.

57 Owen și Walters, op. cit., p. 155.

58 Jones, op. cit., p. 74.

59 Jukov către Konstantin Simonov, citat în *The Times*, 6 mai 2010.

60 Merridale, op. cit., p. 84.

61 Ibid., p. 85.

62 Jones, op. cit., p. 192.

63 Moltke, op. cit., p. 187.

CAPITOLUL 7 - Moscova salvată, Leningradul înfometat

1 Konstantin Rokossovski, *Soldațki Dolg*, Ohm Press, Moscova, 2002, p.8.

2 Bellamy, p. 316, din Haupt, *Assault on Moscow 1941*, p. 152.

3 Jones, op. cit., p. 125.

- 4 Ibid., p. 141.
- 5 Ibid., p. 193.
- 6 Ibid., p. 140.
- 7 Michael Jones, *The Siege of Leningrad*, John Murray, 2008, p. 74.
- 8 Ibid., p. 78.
- 9 Khrushchev, op. cit., p. 256.
- 10 Jones, op. cit., p. 117.
- 11 Ibid., p. 40.
- 12 Ibid., p. 45.
- 13 Lazar Brontman, *Voennîi dnevnik korrespondenta „Pravdi”* [Jurnalul de război al unui corespondent al ziarului *Pravda*], Moscova, 2007, pp. 55 – 6, 19 aug. 1942.
- 14 *Pizma's voini*, p. 31.
- 15 Jones, *Leningrad*, p. 134.
- 16 Ibid., p. 149.
- 17 Ibid., p. 152.
- 18 Ibid.
- 19 Ibid., p. 163.
- 20 Nikolai Nikulin, *Vospominania o voine*, Sankt Petersburg, 2009, publicată pe internet.
- 21 Jones, *Leningrad*, p. 193.
- 22 Ibid., p. 206.
- 23 Ibid., p. 215.
- 24 Jones, *Retreat*, p. 201.
- 25 Ibid., p. 203.
- 26 Ibid.
- 27 Ibid., p.235.
- 28 Ibid., p. 261.
- 29 Ibid., p. 97.
- 30 Jones, *Leningrad*, p. 279.
- 31 Jones, *Retreat*, p. 196.
- 32 Ibid., p. 61.
- 33 Merridale, op. cit., p. 99.
- 34 Jadobin et al. (ed.), *Ognennaia duga: Kurskaia bitva glazami Lubianki* [Arcul de foc: Bătălia de la Kursk văzută cu ochii Lubiankăi], Moscova, 2003, p. 25.

- 35 Jones, *Retreat*, p. 82.
- 36 Merridale, op. cit., p. 251.
- 37 Jones, *Retreat*, p. 107.
- 38 Ibid., p. 98.
- 39 Mathilde Wolff-Monckeburg, *On the Other Side*, p. 57.
- 40 Grossman, op. cit., p. 53.
- 41 Ibid., p. 54.
- 42 Nixon, op. cit., p. 156.
- 43 Wendell Willkie, *One World*, Simon & Schuster, 1942, p. 167.
- 44 *Spectator*, 19 iun. 1942.
- 45 Koa Wing, op. cit., p. 122, 23 feb. 1942.
CAPITOLUL 8 - America intră în luptă
- 1 *Public Opinion*, p. 19.
- 2 Roosevelt, scrisori, p. 286.
- 3 Robert Sherwood, *The White House Papers of Harry L. Hopkins*, Eyre & Spottiswoode, 1948, vol. I, p. 132.
- 4 Elaine Steinbeck, Robert Wallsten (ed.), *John Steinbeck: A Life în Letters*, Heinemann, 1975, p. 201.
- 5 Ibid., p. 206.
- 6 Berle și Jacobs, op. cit., p. 314.
- 7 Donald Nelson, *Arsenal of Democracy*, Harcourt Brace, 1946, p. 85.
- 8 Carson McCullers, *Reflections in a Golden Eye*, Houghton Mifflin, 1941, p. 1.
- 9 Eric Sevareid, *Not so Wild a Dream*, Knopf, p. 201.
- 10 Martin Blumenson, *Parameters*, vol. XIX, nr. 4, decembrie 1989.
- 11 Carlo D'Este, *Eisenhower*; Holt, 2002, p. 264.
- 12 *The White House Papers of Harry L Hopkins*, vol. I, p. 131.
- 13 BNA, PREM3/475/1.
- 14 David Kennedy, *Freedom from Fear*, Oxford University Press, 1999, p. 232.
- 15 Robert Dallek, *Lone Star Rising*, Oxford University

Press, 1991, p. 197.

16 IWM, documentele parlamentarului Troy, 95/25/1.

17 Ibid., scrisoare din 9 iun. 1941.

18 Kennedy, op. cit., p. 525.

19 Geoffrey Perrett, *Days of Sadness, Years of Triumph*, University of Wisconsin Press, 1973, p. 79.

20 Roosevelt, op. cit., p. 370.

21 Meinon și Susie Harries, *Soldiers of the Sun*, Heinemann, 1991, p. 222.

22 Vezi John Colvin, *Nomonhan*, Quartet, 1999.

23 Christopher Bayly, Tim Harper, *Forgotten Armies*, Penguin, 2004, p. 71.

24 Alvin Kiernan, *The Unknown Battle of Midway*, Yale University Press, 2005, p. 2.

25 Izumiya Tatsuro, *The Minami Organ*, Rangoon, 1967, p. 82.

26 Mack Smith, op. cit., p. 273.

27 Steinbeck, op. cit., p. 248, 8 dec. 1941.

28 *How America Lives*, Henry Holt, 1941.

29 Ibid., p. 20.

30 Arthur Schlesinger, *A Life in the Twentieth Century*, Mariner Books, 2000, p. 287.

31 John Morton Blum, *V Was for Victory*, Harcourt Brace, 1976, pp. 201 și 89.

32 Schlesinger, op. cit., pp. 287 – 8.

33 Perrett, op. cit., p. 199.

CAPITOLUL 9 – Momentul de glorie al Japoniei

1. „Socot că o să le dați papucii omuleților

1 John Dower, *War Without Mercy*, Pantheon, 1986, p. 242.

2 Emiko Ohnuki-Tierney, *Kamikaze Diaries*, University of Chicago Press, 2006, p. 62.

3 Ibid., p. 79 ș.u.

4 Evelyn M. Monahan, Rosemary Neidel-Greenlee, *All This Hell* University Press of Kentucky, 2000.

5 Ibid., p. 8.

6 Bayly și Harper, op. cit., p. 141.

- 7 Ibid., p. 66.
- 8 Ibid., p. 111.
- 9 Colin Smith, *Singapore Burning*, p. 123.
- 10 Ibid., p. 146.
- 11 Ibid., p. 157.
- 12 Col. Masanobu Tsuji, *Japans Greatest Victory, Britain's Worst Defeat, Spellmount, 1997*, p. 91.
- 13 Diana Cooper, *Trumpets from the Steep*, Hart Davis, 1960, p. 127.
- 14 Smith, op. cit., p. 220.
- 15 Ibid., p.238.
- 16 Ibid., p.245.
- 17 Ibid., p.286.
- 18 Tsuji, op. cit., p. 102.
- 19 Smith, op. cit., p. 416.
- 20 Bayly și Harper, op. cit., p. 120.
- 21 Ibid., p. 124.
- 22 Smith, op. cit., p. 426.
- 23 Bayly și Harper, op. cit., p. 130.
- 24 Smith, op. cit., p. 438.
- 25 Ibid., p.496.
- 26 Ibid., p.473.
- 27 Ibid., p. 480.
- 28 Bayly și Harper, op. cit., p. 142.
- 29 BNA, W0106/2550B.
- 30 Smith, op. cit., p. 497.
- 31 Ibid., p.533.
- 32 Bayly și Harper, op. cit., p. 126.
- 33 Ibid., p. 147.
- 34 Stephen Abbott, *And All My War is Done*, Pentland Press, 1991, p. 31.
- 35 Bayly și Harper, op. cit., p. 117.
- 36 Smith, op. cit., p. 550.
- 37 Harries, op. cit., p. 264.
- 38 John Kennedy, *The Business of War*, Hutchinson, 1957, p. 198.
- 39 Edward Dunlop, *The Diaries of Weary Dunlop*,

Viking, 1986, pp. 12 - 13.

2. „*Ruta albă din spre Birmania*

40 Yvonne Vaz Ezdani (ed.), *Songs of the Survivors*, Noronha, Goa, 2007.

41 Claude Delachet-Guillon, *Daw Sein: Les Dix milles vies d'une femme birmane*, Éditions du Seuil, 1978, pp. 152 - 5.

42 Edzani, op. cit., p. 87.

43 Bayly și Harper, op. cit., p. 161.

44 Julian Thompson, *Forgotten Voices of Burma*, Ebury, 2009, p. 21.

45 Ibid., p. 164.

46 Ibid., p. 88.

47 Documentele LHA Brooke-Popham, dosar V 7/18/2.

48 John Smyth, *Before the Dawn*, Cassell, 1957, pp. 139 - 40.

49 Mi Mi Khaing, *A Burmese Family*, Longman, 1946, p. 130.

50 Tatsuro, op. cit., p. 120.

51 Ibid., p. 142.

52 Bayly și Harper, op. cit., p. 175.

53 Thompson, *Burma*, pp. 11 - 12.

54 Ibid., p. 41.

55 Bayly și Harper, op. cit., p. 160.

56 Ibid., p. 163.

57 Thompson, *Burma*, p. 34.

58 Bayly și Harper, op. cit., p. 339.

59 Ibid., p. 173.

60 Geoffrey Tyson, *Forgotten Frontier*, p. 79.

61 Ezdani, op. cit., p. 80.

62 Doamna G. Portal, citată în Bayly și Harper, op. cit., p. 189.

63 Jawaharlal Nehru, *Selected Works of Nehru*, Orient Longman, Hyderabad, 1980, vol. XII, p. 269.

CAPITOLUL 10 - Răsturnări de situație

1. *Bataan*

- 1 James Reston, *Prelude to Victory*, Pocket Books, 1942, p. X.
- 2 Documentele Slessor, dosarul XIIC.
- 3 Forrest Poque, USMHI, fișele pentru *The Supreme Command*.
- 4 Christopher Thorne, *The Issue of War*, Oxford University Press, 1985, p. 25.
- 5 Blum, op. cit., p. 97.
- 6 Schlesinger, op. cit., pp. 283 – 4.
- 7 Poque, op. cit., p. 335.
- 8 Perrett, op. cit., p. 213.
- 9 Fred Mears, *Carrier Combat*, Doubleday, 1944, p. 3.
- 10 Kernan, op. cit., p. 3.
- 11 Ernie Pyle, *Here is Your War*, Pocket, 1945, p. 555.
- 12 Mydans, op. cit., p. 147.
- 13 Elizabeth Norman, *Band of Angels*, Random House, 1999, p. 66.
- 14 William E. Dyess, *The Dyess Story*, Putnam, New York, 1944, p. 43.
- 15 John Glusman, *Conduct Under Fire*, Viking, 2007, p. 136.
- 16 Monahan și Neidel-Greenlee, op. cit., p. 41.
- 17 Ibid., p. 50.
- 18 Alfred Weinstein, *Barbed Wire Surgeon*, Macmillan, 1947, p. 34.
- 19 Donald Knox, *Death March*, Harcourt Brace, 1981, p. 121.
- 20 Ibid., p. 136.
- 21 Glusman, op. cit., p. 197.
- 22 *The Eisenhower Diaries*, Norton, 1981, p. 54.
- 23 Blum, op. cit., p. 54.
2. *Marea Coralilor și Midway*
- 24 Captain Walter Karig, Commander Eric Purdon, *Battle Report: Pacific War Middle Phase*, Rinehart, 1946, p. 19.

- 25 E.T. Wooldridge (ed.), *Carrier Warfare in the Pacific*, Smithsonian, 1993, p. 41.
- 26 Ibid., p. 45.
- 27 Kernan, op. cit., p. 13.
- 28 Wooldridge, op. cit., p. 281.
- 29 Ibid., p.285.
- 30 Ibid., p. 68.
- 31 Ibid., p. 168.
- 32 Herman Melville, *Israel Potter*, 1854.
- 33 Walter Lord, *Incredible Victory*, New York, 1967, p. 87.
- 34 John Costello, *The Pacific War*, Collins, 1981, p. 285.
- 35 Masă rotundă cu tema „Bătălia de la Midway”, <http://www.midwayl2.org>.
- 36 Raportul prezentat de Esders după misiune, Centrul de Istorie Navală a SUA.
- 37 Kernan, op. cit., p. 45.
- 38 Wooldridge, op. cit., pp. 56 – 7.
- 39 Ibid., p. 58.
- 40 Tom Cheek, *A Ring of Coral*, masă rotundă cu tema „Bătălia de la Midway”, <http://home.comcast.net/zuss/midway.ringcoral.htm>.
- 41 Mitsuo Fuchida, Masatake Okimuya, *Midway: The Battle that Doomed Japan*, Annapolis, 1955, p. 177.
3. *Guadalcanal și Noua Guinee*
- 42 Robert Leckie, *Helmet for my Pillow*; Ebury, 2010, p. 57.
- 43 Costello, op. cit., p. 177.
- 44 Bruce Loxton, Chris Coulthard-Clark, *The Shame of Savo*, Allen & Unwin, 1994, pp. 143 – 7.
- 45 Ibid., p.265.
- 46 Donald Miller, *D-Days in the Pacific*, Simon & Schuster, 2005, p. 68.
- 47 Ibid., p. 72.
- 48 Leckie, op. cit., p. 78.
- 49 Miller, op. cit., pp. 67 – 8.

- 50 James Jones, *The Thin Red Line*, Collins, 1963, p. 43.
 - 51 Ronald Spector, *Eagle Against the Sun*, Viking Press, 1985, pp. 205 – 6.
 - 52 George Johnston, *The Toughest Fighting in the World*, Ducll, Sloan 8 c Pearce, 1943, p. 5.
 - 53 Ibid., p. 8.
 - 54 Ibid., p. 40.
 - 55 Ibid., p. 198.
 - 56 Ibid., p. 45.
 - 57 Ibid., pp. 167 – 8.
 - 58 Robert Eichelberger, *Our Jungle Road to Tokyo*, Nashville Battery Classics, 1989, pp. 21 – 3.
- CAPITOLUL 11 – Britanicii pe mare*
1. *Atlanticul*
 - 1 Julian Thompson, *The War at Sea*, Sidgwick 8 c Jackson, 1996, p. 113.
 - 2 Ibid., p. 149.
 - 3 J.B. Lamb, *The Corvette Navy: True Stories from Canadas Atlantic War*, Macmillan Toronto, 1979, p. 73.
 - 4 CA Harris, 11 oct. 1976, fișele pentru *Bomber Command*.
 - 5 Stephen Howarth, David Law (ed.), *The Battle of the Atlantic 1939 – 45*, Greenhill, 1994, Jürgen Rohwer, p. 411.
 - 6 Ibid., p. 51.
 - 7 Richard Woodman, *The Real Cruel Sea*, Murray, 2004, p. 166.
 - 8 Howarth și Law, op. cit., p. 215.
 - 9 Potsdam, vol. IX/I, p. 612.
 - 10 Erich Topp citat în Howarth și Law, op. cit., p. 217.
 - 11 Corelli Barnett, *Engage the Enemy More Closely*, Hodder & Stoughton, 1991, p. 486.
 - 12 Citat în Howarth și Law, op. cit., p. 199.
 - 13 Ibid., p. 522.
2. *Convoaiele arctice*

- 14 Thompson, *War at Sea*, p. 160.
- 15 Richard Woodman, *Arctic Convoys*, John Murray, 2001, p. 323.
- 16 Ibid., p. 107.
- 17 Ibid., p. 220.
- 18 Ibid., p. 161.
- 19 Thompson, *War at Sea*, p. 161.
- 20 Woodman, *Arctic*, p. 445.
3. *Un calvar numit Piedestal*
- 21 Richard Woodman, *Malta*, p. 379.
- 22 Thompson, *War at Sea*, p. 192.
- 23 Ibid., p. 192.
- 24 Ibid., p. 195.
- 25 Woodman, *Malta*, p. 403.
- CAPITOLUL 12 - Furnalul: Rusia în 1942*
- 1 Brontman, op. cit., p. 132.
- 2 *Pizma's ognennogo rubeja 1941 - 1945, 19 mai 1942.*
- 3 Günther Blumentritt în Michael Joseph, *The Fatal Decisions*, 1952, pp. 37 - 8.
- 4 Potsdam, vol. VI, p. 938.
- 5 Merridale, op. cit., p. 133.
- 6 Brontman, op. cit., p. 22, 18 iun. 1942.
- 7 Ibid., p. 31, 4 apr. 1942.
- 8 Jurnalul de front al lui N.F. Belov, 1941 - 44, în *Pizma's ognennogo rubeja 1941 - 1945*, 23 apr. 1942.
- 9 BNA, W0208/1777.
- 10 Anders, op. cit., p. 124.
- 11 Ibid., p. 114.
- 12 *Pizma's ognennogo rubeja*, pp. 271 - 2, 23 oct. 1942.
- 13 Grossman, op. cit., p. 127.
- 14 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 273.
- 15 Jurnalul lui Belov, 9 sep. 1942.
- 16 Potsdam, vol. VI, p. 1097.
- 17 Merridale, op. cit., p. 150.
- 18 Vladimir Perșanin, *Ștrafniki, razvedciki, pehota*

- [Companiile disciplinare, de recunoaștere și infanterie], Moscova, 2010, p. 177.
- 19 Ibid., p. 185.
- 20 Grossman, op. cit., p. 151.
- 21 Ibid., p. 183.
- 22 Ibid., p. 152.
- 23 Ibid., p. 170.
- 24 Bellamy, op. cit., p. 520.
- 25 Grossman, op. cit., p. 174.
- 26 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 273.
- 27 Bellamy, op. cit., p. 380.
- 28 Memoriile lui Nikulin.
- 29 Jones, *Seige*, p. 269.
- 30 Ibid., p. 276.
- 31 Ibid., p. 279.
- 32 Merridale, op. cit., p. 165.
- 33 Jurnalul lui Belov, 8 oct. 1942.
- 34 Metelmann, op. cit., p. 120.
- 35 Knoke, op. cit., p. 80.
- 36 Poppel, op. cit., p. 99.
- 37 Potsdam, vol. XI/I, p. 583.
- 38 *Eugenio Corti, Few Returned: 28 days on the Russian Front, Winter 1942 - 43*, University of Missouri Press, 1997, p. 10.
- 39 Ibid., p. 26.
- 40 Ibid., pp. 30 - 1.
- 41 Ibid., p. 61.
- 42 Ibid., p. 65.
- 43 Ibid., p. 194.
- 44 Ibid., p. 76.
- 45 Ibid., p. 78.
- 46 Ibid., p. 78.
- 47 Ibid., p. 138.
- 48 Ibid., p. 218.
- 49 Mack Smith, op. cit., p. 293.
- 50 Merridale, op. cit., p. 162.
- 51 Grossman, op. cit., p. 225.

- 52 Koa Wing, op. cit., p. 152.
- 53 Jurnalul lui Belov, 13 feb. 1943.
- 54 Jurnalele lui Halder, p. 387.
- 55 G.A. Kumaniov, *Riadow se stalinăm* [Aproape de Stalin], Moscova, 1999, p. 38.
- CAPITOLUL 13 - Viața în vreme de război 1. Războinicii*
- 1 Antony Hitchens, *Gunboat Command*, Pen 8 c Sword, 2007, p. 96.
- 2 Poque, USMHI, fișele pentru *The Supreme Command*, discuție cu Morgan.
- 3 Max Hastings, fișele pentru *Armageddon*.
- 4 Robert Kershaw, op. cit., p. 203.
- 5 Thompson, *The War at Sea*, p. 111.
- 6 Peter White, *With the Jocks*, Sutton, 2001, p. 37.
- 7 Koa Wing, op. cit., p. 173, 5 apr. 1943.
- 8 Ibid., p. 60.
- 9 Ibid., p. 71.
- 10 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 210.
- 11 Blythe, *Private Words*, 28 iul. 1943.
- 12 CA Thompson, fișele pentru *Armageddon*.
- 13 CA Moody, fișele pentru *Armageddon*.
- 14 Ms. Ron Davidson, fișele pentru *Armageddon*.
- 15 Ronald Blythe (ed.), *Components of the Scene*, Penguin, 1966, p. 85.
- 16 USMHI, documentele Bruce, cutia 6.
- 17 Ms. Harold Fennema, fișele pentru *Armageddon*.
- 18 Ms. Eugene Gagliardi, fișele pentru *Armageddon*.
- 19 E.J. Kahn, *New Yorker*, 5 dec. 1942.
- 20 *Eugene Sledge, With the Old Breed at Peleliu and Okinawa*, Ebury, 2010, p. 91.
- 21 George Millar, *Horned Pigeon*, Doubleday, 1946, p. 431.
- 22 Farley Mowat, *And No Birds Sang*, Cassell, 1980, p. 203.
- 23 Sledge, op. cit., p. 72.
- 24 Borthwick, op. cit., p. 61.

- 25 White, op. cit., p. 155.
- 26 IWM, 92/1/1, ms. C.R. Eke, *A Game of Soldiers*.
- 27 Mowat, op. cit., p. 107.
- 28 James Jones, Art Weithas, *WWII: A Chronicle of Soldiering*, Grosset 8 c Dunlap, 1975.
- 29 CA Mahlo, fișele pentru *Armageddon*.
- 30 CA Moser, fișele pentru *Armageddon*.
- 31 Roscoe Blunt, *Foot Soldier: A Combat Infantrymans War în Europe*, Da Capo Press, 2002, p. 86.
- 32 Norman Craig, *The Broken Plume*, IWM, 1982, p. 77.
- 33 Moltke, op. cit., p. 275, 26 ian. 1943.
- 34 Paul Fussell, *The Boys' Crusade*, Weidenfeld 8 c Nicolson, Londra, 2004, p. 98.
- 35 CA Günther, fișele pentru *Armageddon*.
- 36 *Spectator*, 16 iul. 1943.
- 37 *Spectator*, 18 dec. 1942.
- 38 David Elliott citat în *Private Words*, p. 183, 30 apr. 1943.
- 39 Michael Foot, *Bevan*, McGibbon 8 c Kee, 1965, p. 388.
- 40 Blum, op. cit., p. 66.
- 41 Ibid., p. 64.
- 42 CA Beavers, fișele pentru *Armageddon*.
- 43 Ms. Schoo, fișele pentru *Armageddon*.
- 44 Blum, op. cit., p. 65.
- 45 Steinbeck, op. cit., p. 264.
- 46 Blum, op. cit., p. 67.
- 47 Iris Origo, *War în Val D'Orcia*, Jonathan Cape, 1947, p. 58, 15 aug. 1943.
2. *Frontul de acasă*
- 48 Jurnalul lui Belov, 31 dec. 1942.
- 49 Sebastián, op. cit., p. 538, 31 dec. 1943.
- 50 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 273, 11 sep. 1942.
- 51 Ibid., p. 273, 1 oct. 1942.
- 52 Ibid., 20 oct. 1942.
- 53 Braithwaite, op. cit., p. 131.

- 54 Lizzie Collingham, *The Taste of War*, Allen Lane, 2011, p. 78.
- 55 Fraser, op. cit., p. 183.
- 56 Scrisoare aflată în posesia doamnei Miranda Corben.
- 57 Necrolog din *Times*, numărul din 27 feb. 2010, de Colin Smith.
- 58 *Miriam Mafai, Pane Nero: Donne e vita quotidiana nella seconda Guerra mondiale*, Arnoldo Mondadori Editore, 1987, pp. 159 - 62.
- 59 Ibid., p.243.
- 60 Say și Holland, op. cit., p. 297.
- 61 IWM, ms. Kurylak.
- 62 IWM, 99/9/1, ms. Poznański.
- 63 Anthony Powell, *A Writers Notebook*, Heinemann, 2001, p. 94.
- 64 Michael Davie (ed.), *The Diaries of Evelyn Waugh*, Weidenfeld & Nicolson, 1976, p. 567, 1 iun. 1944.
- 65 Last, op. cit., p. 221, 11 oct. 1942.
- 66 Martin Crook (ed.), *Wartime Letters of a West Kent Man*, ediție privată, 2007.
- 67 *Spectator*, 14 dec. 1942.
- 68 Blythe, *Private Words*, p. 43.
- 69 Studs Terkel, *The Good War*, Hamish Hamilton, 1984, p. 224.
- 70 Koa Wing, op. cit., p. 135, 16 iun. 1942.
- 71 Terkel, op. cit., p. 118.
- 72 Janine Sinkoskey Brodine (ed.), *Missing Pieces*, Hara Publishing, 2000, p. 49.
- 73 Koa Wing, op. cit., p. 144, 9 oct. 1942.
- 74 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 35, 12 ian. 1941.
- 75 Ibid., p. 60, 25 iun. 1942.
- 76 Longmate, op. cit., p. 150.
- 77 Ibid., p. 156.
- 78 Tamsin Day-Lewis (ed.), *Last Letters Home*, Macmillan, Londra, 1995.
- 79 Blum, op. cit., p. 98.

- 80 Collingham, op. cit., p. 112.
- 81 Ibid., p. 217.
- 82 Theodore White, Annalee Jacoby, *Thunder Out of China*, Gollanez, 1947, pp. 166 – 7.
- 83 Collingham, op. cit., p. 116.
- 84 Mafai, op. cit., p. 167.
- 85 Alan Moorehead, *Eclipse*, Granta Books, 2000, p. 66.
- 86 Norman Lewis, *Naples y44*, p. 26, 4 oct. 1943.
- 87 O analiză excepțională a acestor chestiuni de găsește în cartea lui David W. Ellwood, *Italy 1943 – 45*, Leicester University Press, 1985.
- 88 Ibid., p. 152.
3. *Locul femeii*
- 89 Koa Wing, op. cit., p. 172, 25 mar. 1943.
- 90 Longmate, op. cit., p. 123.
- 91 Baring, op. cit., p. 55.
- 92 Koa Wing, op. cit., p. 129, 15 apr. 1942.
- 93 Brontman, op. cit., p. 185, 29 aug. 1942.
- 94 Nikolai Nikulin, ms. pe internet.
- 95 *Pizma's ognennogo rubeja*, 18 mar. 1943.
- 96 Grossman, op. cit., p. 120.
- 97 Ibid., p. 119.
- 98 *Pizma's voini*, p. 83.
- 99 *Pizma's ognennogo rubeja*, Kalinichenko, scrisori din 1 dec. 1942 și 1 feb. 1943.
- 100 Ibid., Kalinichenko, scrisoare din 20 feb. 1944.
- 101 CA Beavers, fișele pentru *Armageddon*.
- 102 CA Harris, 14 oct. 1976, fișele pentru *Bomber Command*.
- 103 CA Addison, fișele pentru *Bomber Command*.
- 104 CA Owen, fișele pentru *Bomber Command*.
- 105 CA Von Joest, fișele pentru *Armageddon*.
- 106 Koa Wing, op. cit., p. 94, 17 iun. 1941.
- 107 Ibid., p. 104, 7 oct. 1941.
- 108 Ibid., p. 248, 31 dec. 1944.
- 109 Ibid., p. 257, 31 mar. 1945.

- 110 *Pizma's ognennogo rubeja*, 1 iul. 1943.
- 111 Mafai, op. cit., p. 177.
- CAPITOLUL 14 - Afară din Africa*
- 1 Ms. Dugan, dosarele *Overlord*.
- 2 Bob Raymond, *A Yank în Bomber Command*, Moynihan, 1977, p. 101.
- 3 USNA, 25 martie 1942, Survey of Intelligence Materials, nr. 16.
- 4 BNA, F0371/34116.
- 5 Keith Douglas, *Alamein to Zem Zem*, Penguin, 1967, p. 87.
- 6 Harold Nicolson, *Diaries*, Collins, 1965, voi II, 11 feb. 1942.
- 7 Camera Comunelor, 22 apr. 1942.
- 8 Ostellino, op. cit., p. 216.
- 9 Victor Klemperer, *I Shall Bear Witness*, Weidenfeld & Nicolson, 1999, vol. II, p. 117.
- 10 Vallicella, op. cit., p. 39.
- 11 Ibid., p. 46.
- 12 Ibid., p. 55.
- 13 Ibid., p. 58.
- 14 Ibid., p. 105.
- 15 Craig, op. cit., p. 75.
- 16 Vallicella, op. cit., p. 95.
- 17 F. Formica (ed.), *Account of the Battle of Deir El Murra*, jurnalul It. Vincenzo Formica, www.fereamole.it.
- 18 Ibid., 3 nov. 1942.
- 19 Ibid.
- 20 Ibid., 17 nov. 1942.
- 21 Vallicella, op. cit., p. 117.
- 22 Ibid., p. 119.
- 23 Hagen, op. cit., pp. 176 - 7.
- 24 Alfred Perrott-White, *French Legionnaire*, John Murray, 1953, p. 147.
- 25 Koa Wing, op. cit., p. 148.
- 26 Moltke, op. cit., p. 260.
- 27 Jurnalul lui Belov, 10 nov. 1942.

- 28 Vallicella, op. cit., p. 125.
- 29 Ibid., p. 154.
- 30 Ibid., p. 155.
- 31 Koa Wing, op. cit., p. 168, 28 feb. 1943.
- 32 Poque, USMHI, fișele de conversații pentru *The Supreme Command*.
- 33 Formica, însemnare din jurnal, 11 sep. 1943.
- CAPITOLUL 15 - Trezirea Ursului: Rusia în 1943*
- 1 Brontman, op. cit., p. 62, 12 sep. 1942.
- 2 CA Godau, fișele pentru *Armageddon*.
- 3 Perșanin, op. cit., p. 198.
- 4 Jurnalul lui Belov, 13 mar. 1943.
- 5 Perșanin, op. cit., p. 41.
- 6 *Pizma's voini*, p. 199.
- 7 Guy Sajer, *The Forgotten Soldier*, Sphere, 1971, p. 171.
- 8 Grossman, op. cit., p. 249.
- 9 Merridale, op. cit., p. 261.
- 10 *Pizma's ognennogo rubeja*, pp. 199 - 202.
- 11 Jurnalul lui Belov, 13 ian. 1943.
- 12 Ibid., 11 aug. 1943.
- 13 Ibid., 2 iun. 1943.
- 14 *Pizma's ognennogo rubeja*, 31 mar. 1943.
- 15 Jurnalul lui Belov, 2 iun. 1943.
- 16 Merridale, op. cit., p. 194.
- 17 *Pizma's voini*, p. 194.
- 18 Rotmistrov citat în Robin Cross, *Citadel* O'Mara, 1993, p. 195.
- 19 *Pizma's voini*, pp. 132 - 3.
- 20 *Ognennaia duga*, p. 34.
- 21 Cross, op. cit., p. 214.
- 22 Ibid., p. 215.
- 23 Ibid., p. 229.
- 24 Brontman, op. cit., pp. 39 - 40, 26 iul. 1942
- 25 Merridale, op. cit., p. 183.
- 26 Brontman, op. cit., p. 162, 28 iul. 1943.
- 27 Merridale, op. cit., p. 203.

- 28 Brontman, op. cit., p. 153, 14 iul. 1943.
- 29 *Ognennaia duga*, p. 52.
- 30 Ibid., pp. 79 – 80.
- 31 *Pizma's ognennogo rubeja*, 9 oct. 1943.
- 32 Peršanin, op. cit., p. 35.
- 33 Ibid., p. 27.
- 34 Ibid., 1 nov. 1943.
- 35 Grossman, op. cit., p. 247.
- 36 *Pizma's ognennogo rubeja*, 20 sep. 1943.
- 37 Jurnalul lui Belov, 28 nov. 1943.
- 38 *Ognennaia duga*, pp. 89 – 90.
- 39 Peršanin, op. cit., p. 78.
- 40 Cross, op. cit., p. 250.
- 41 Sajer, op. cit., p. 315.
- 42 Hagen, op. cit., p. 181.
- CAPITOLUL 16 - Imperii divizate*
1. *A cui libertate?*
- 1 Nicholas Monsarrat, în romanul autobiografic *The Cruel Sea*, Cassell, 1951, pp. 151 – 2.
- 2 Tom Bower, *Nazi Gold*, HarperCollins, 1997, p. 13.
- 3 Ibid., p. 58.
- 4 Ibid., p. 111.
- 5 USNA, Departamentul de Stat, sondaje de opinie, RG59, cutia 11.
- 6 Fyodor Mochulsky, *Gulag Boss*, Oxford University Press, 2010, p. 141.
- 7 Blum, op. cit., p. 160.
- 8 Ms. Capano, fișele pentru *Armageddon*.
- 9 Blum, op. cit., p. 92.
- 10 Ibid., op. cit., p. 149.
- 11 CA Carullo, fișele pentru *Armageddon*.
- 12 CA Kissinger, fișele pentru *Armageddon*.
- 13 Hagen, op. cit., p. 169.
- 14 Raport al comandantului Bazoche, citat în Tute, op. cit., p. 206.
- 15 *Generazione ribelle: Diari e lettere dai 1943 al 1945 a cura di Mario Avagliano*, Einaudi Storia, 2006, p.

77.

16 Anne-Marie Walters, *Moondrop to Gascony*; MPG Books, 2009, p. 233.

17 Peter Kemp, *The Thoms of Memory* Sinclair-Stevenson, 1990, p. 196.

18 Ibid., p. 200.

19 Killingray, op. cit., p. 61.

20 Ibid., p. 59.

21 Ibid., p. 50.

22 Ibid., p. 160.

23 Ibid., p. 54.

24 Ibid., p. 86.

25 Ibid., p. 122.

26 Ibid., p. 109.

27 Ibid., pp. 134 – 5.

28 Ibid., p. 172.

29 Christopher Somerville, *Our War*, Weidenfeld & Nicolson, 1998, p. 183.

30 Ibid., p. 29.

31 Richard Hough, *One Boys War*, Heinemann, 1975, p. 17.

32 *Public Opinion*, p. 86.

33 Anwar Sadat, *în Search of Identity*, Collins, 1978, p. 26.

34 Ibid., p. 25.

35 Edgar Snow, *Journey to the Begining* Gollanez, Londra, 1959, p. 206.

36 *Works of Nehru*, vol. XII, p. 39, 25 dec. 1942.

37 *Smith, Singapore Burning*, p. 57.

38 Cooper, *Trumpets*, p. 131.

39 Bayly și Harper, op. cit., p. 343.

2. *India: momentul de dizgrație*

40 Amery, op. cit., p. 104.

41 Documentele Jayakar, 709, 1940, Arhiva Națională a Indiei.

42 *Towards Freedom: Documents on the Movement for Independence în India 1940*, pentru 1, OUP, 1978.

- 43 Bayly și Harper, op. cit., p. 74.
 - 44 *Statesman*, 10 iun. 1940.
 - 45 *Works of Nehru*, vol. XIII, p. 59, 13 feb. 1943.
 - 46 Ibid., vol. XII, p. 2.
 - 47 Linlithgow citat în Madhusree Mukerjee, *Churchills Secret War*, Basic, 2010, p. 63.
 - 48 Bayly și Harper, op. cit., p. 248.
 - 49 Clive Branson, *British Soldier în India: The Letters of Clive Branson*, Partidul Comunist, Londra, 1944, pp. 87, 134.
 - 50 Bayly și Harper, op. cit., p. 303.
 - 51 Ibid., p.448.
 - 52 *Selected Works of Nehru*, vol. XIII, p. 19, 3 oct. 1942.
 - 53 Bayly și Harper, op. cit., p. 322.
 - 54 Thompson, *Burma*, p. 254.
 - 55 Ibid., p.326.
 - 56 Ibid., p.327.
 - 57 Mukerjee, op. cit., p. 282.
 - 58 Ibid.
 - 59 Ibid., p.286.
 - 60 Ibid., p. 103.
 - 61 Ibid., p. 117.
 - 62 Ibid., pp. 154, 167, 151.
 - 63 Ibid., p.287.
 - 64 *Works of Nehru*, vol. XIII, p. 242.
 - 65 John Barnes, David Nicholson (ed.), *The Empire at Bay: The Leo Amery Diaries 1929 - 45*, Hutchinson, 1988, p. 1026, 21 ian. 1945.
- CAPITOLUL 17 - Fronturile din Asia*
1. *China*
 - 1 Edgar Snow, *Saturday Evening Post*, iunie 1936.
 - 2 Jonathan Fenby, *Generalissimo*, Free Press, 2003, p. 315.
 - 3 Jeffrey Lockwood, *Six-Legged Soldiers: Using Insects as Weapons of War*, Oxford University Press, 2009, p. 108 și passim.

- 4 Daniel Barenblatt, *A Plaque Upon Humanity*, Souvenir Press, 2004.
- 5 CA Lin Yajin, fișele pentru *Nemesis*.
- 6 CA Deng Yumin, fișele pentru *Nemesis*.
- 7 CA Hando, fișele pentru *Nemesis*.
- 8 Bayly și Harper, op. cit., p. 2.
2. *Lupte în junglă și în insule*
- 9 Bayly și Harper, op. cit., p. 274.
- 10 Documentele Marshall, cutia 64/27.
- 11 Hugh Dalton, *Diaries*, ed. Ben Pimlott, Jonathan Cape, 1986, 4 aug. 1944.
- 12 *Thompson, Forgotten Voices of Burma*, p. 71.
- 13 Ibid., p. 83.
- 14 Ibid., p. 107.
- 15 Karl Albrecht, *Tarawa Remembered*, în *Follow Me*, noiembrie 1993, p. 28.
- 16 Miller, op. cit., p. 105.
- 17 *Public Opinion*, p. 263.
- CAPITOLUL 18 - Italia: speranțe mari, roade amare*
1. *Sicilia*
- 1 Evelyn Waugh, *Diaries*, p. 559.
- 2 Documentele Marshall, cutia 64/27.
- 3 Origo, op. cit., p. 55.
- 4 Carlo D'Este, *Bitter Victory*, Collins, 1988, p. 244.
- 5 Poppel, op. cit., p. 123.
- 6 Ibid., p. 130.
- 7 Ibid., p. 133.
- 8 Rick Atkinson, *Day of Battle*, Henry Holt, 2007, p. 115.
- 9 Ibid.
- 10 Ibid., p. 127.
- 11 David Cole, *Rough Road to Rome*, Kimber, 1983, pp. 443 - 4.
- 12 D'Este, op. cit., p. 439.
- 13 Jack Belden, revista *Time*, 23 aug. 1943.
- 14 Klemperer, op. cit., vol. II, p. 303.
- 15 Ibid., p. 349.

- 16 Hagen, op. cit., p. 74.
- 17 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 73.
- 18 Raportul lui Wigram, o analiză aprofundată a problemelor de ordin tactic din tabăra britanică, ce pare valabilă pentru întreaga perioadă 1943 - 1945, este publicat ca anexă la lucrarea lui Denis Forman, *To Reason Why*, André Deutsch, 1991, pp. 197 - 204.
2. *Drumul spre Roma*
- 19 Lewis, op. cit., p. 17.
- 20 Michael Howard, *Captain Profesor*, Continuum, 2004, p. 73.
- 21 Peter Moore, op. cit., p. 109.
- 22 Hagen, op. cit., p. 75.
- 23 Origo, op. cit., p. 101, 20 oct. 1943.
- 24 John Guest, *Broken Images*, Hart Davis, 1949, p. 199.
- 25 Mowat, op. cit., p. 137.
- 26 Atkinson, op. cit., p. 258.
- 27 Richard Doherty, *A Noble Crusade*, Rockville, New York, 1999, p. 159.
- 28 George Biddle, *Artist at War*, New York, 1944, p. 177.
- 29 D.C. Bloomfield-Smith (ed.), *Fourth Indian Reflections*, Larman, 1987, p. 59.
- 30 Ibid., p. 56.
- 31 Franco Busatti, *Dal Volturno a Cassino*, site de internet RSI.
- 32 Atkinson, op. cit., pp. 288 - 9.
- 33 Ibid., p. 293.
- 34 Origo, op. cit., p. 23, 1 apr. 1943.
- 35 Ibid., p. 97.
- 36 *Generazione ribelle* p. 25, 8 sep. 1943.
- 37 Eugenio Corti, *The Last Soldiers of the King* University of Missouri Press, 2003, p. 108.
- 38 *Generazione ribelle*, p. 48.
- 39 Mafai, op. cit., p. 211.

- 40 Lewis, op. cit., pp. 143 – 4.
- 41 Bloomfield-Smith, op. cit., p. 50.
- 42 Mowat, op. cit., p. 187.
- 43 Alex Bowlby, *Recollections of Rifleman Bowlby*
Leo Cooper, 1969, p. 127.
- 44 LHA, documentele Penney 8/33.
- 45 Origo, op. cit., p. 186, 21 mai 1944.
- 46 Ibid., p. 198.
- 47 Ibid., p. 236, 1 iul. 1944.
3. *Iugoslavia*
- 48 Milovan Djilas, *Wartime*, Seeker & Warburg, 1980,
p. 309.
- 49 Roderick Bailey (ed.), *Forgotten Voices of the
Secret War, Ebury*.
2008, p. 160.
- 50 Dimitris Livanios, *The Macedonian Question*,
Oxford University Press, 2008, p. 119.
- 51 Bailey, op. cit., p. 169.
- 52 Ibid., p. 171.
- 53 Ibid., p. 167.
- 54 Djilas, op. cit., p. 236.
- 55 Ibid., p. 139.
- 56 Ibid., pp. 155, 160.
- 57 Ibid., p. 170.
- 58 Ibid., p. 180.
- 59 Ibid., p. 197.
- 60 Ibid., p. 304.
- 61 *Diario di Guerra: Con gli Alpini în Montenegro
1941 – 1943, pub. Mursia, 2010, p. 15.*
- 62 Djilas, op. cit., p. 330.
- 63 Ibid., p.285.
- 64 Ibid., p.283.
- CAPITOLUL 19 – *Război în aer*
- 1 E.P. Bône, ms. nepublicat, fișele pentru *Bomber
Command*.
- 2 Wellum, op. cit., p. 105.
- 3 CA Dorfman, fișele pentru *Armageddon*.

- 4 CA Wells, fișele pentru *Armageddon*.
- 5 Day-Lewis, op. cit., p. 81.
- 6 CA Owen, fișele pentru *Bomber Command*.
- 7 CA Addison, fișele pentru *Bomber Command*.
- 8 Alexander Seversky, *Victory Through Air Power*, New York, 1942, p. 73.
- 9 Vezi Williamson Murray, *Luftwaffey Allen & Unwin*, 1985, passim.
- 10 Wooldridge, op. cit., p. 196.
- 11 Ernie Pyle, *V was for Victory* New York, 1945, p. 61.
- 12 CA Bufton, fișele pentru *Bomber Command*.
- 13 Corespondența pentru *Bomber Command*.
- 14 CA Owen, fișele pentru *Bomber Command*.
- 15 Hastings, *Bomber Command*, p. 104.
- 16 CA Harris, fișele pentru *Bomber Command*.
- 17 CA Brennan, fișele pentru *Armageddon*.
- 18 CA Maze, fișele pentru *Bomber Command*.
- 19 Ms. Bône.
- 20 John Muirhead, *Those Who Fall*, Random House, 1986, p. 4.
- 21 Ms. Cochrane, documentele Cochrane.
- 22 Ms. Crafter, fișele pentru *Bomber Command*.
- 23 Ms. Cochrane.
- 24 Ms. Raynes, fișele pentru *Bomber Command*.
- 25 CA Owen.
- 26 Harry H. Crosby, *A Wing and a Prayer*, Robson, 1993, p. 95.
- 27 USMHI, Sir Frederick Morgan, citat de Poque, fișele pentru *The Supreme Command*.
- 28 John Sweetman, *The Dambusters Raid*, Arms & Armour, 1993, passim. Aceasta este relatarea de referință a misiunii respective.
- 29 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 72.
- 30 Tooze, op. cit., p. 556 și passim.
- 31 Ibid., p. 603.
- 32 Fișele pentru *Bomber Command*.

- 33 Potsdam, vol. IX/I, p. 391.
 - 34 Ibid., p. 382.
 - 35 Ibid., p. 453.
 - 36 Tooze, op. cit., pp. 629 – 30.
 - 37 Potsdam, vol. IX/I, p. 390.
 - 38 Potsdam, vol. IX/I, p. 75.
 - 39 Ibid., p. 427.
 - 40 Ibid., pp. 404 – 5.
 - 41 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 76, 24 aug. 1943.
 - 42 Ursula Gebel, „November 1943 în Charlottenburg”, citat în Roger Moorhouse, *Berlin at War*, Bodley Head, 2010, p. 323.
 - 43 Klaus Schmidt, *Die Brandnacht*, Darmstadt, 1964, p. 91.
 - 44 Ibid., p. 80.
 - 45 Ibid., p. 83.
 - 46 Ibid., p. 80.
 - 47 Metelmann, op. cit., p. 180.
 - 48 Ostellino, op. cit., p. 268, 9 dec. 1942.
 - 49 *Just a Gamble*, ms. nepublicat, fișele pentru *Bomber Command*.
 - 50 Potsdam, vol. IX/I, p. 468.
 - 51 Ibid., p. 473.
 - 52 *Spectator*, 25 feb. 1944.
 - 53 CA Harris, fișele pentru *Bomber Command*.
 - 54 Documentele Cochrane, ms. Harris.
- CAPITOLUL 20 – Victime 1. Stăpâni și sclavi*
- 1 Klemperer, op. cit., vol. II, p. 408.
 - 2 IWM, 96/55/1, ZR Pomorski.
 - 3 IWM, ms. Feliks Lachman, 91/6/1.
 - 4 British Library India Office Records, L/PL/8/412/319. Pentru o relatare sugestivă a poveștii poloneze, vezi Matthew Kelly, *Finding Poland*, Cape, 2010.
 - 5 IWM, 06/52/1, ms. Szmulek Goldberg.
 - 6 Guest, op. cit., p. 202.
 - 7 Chin Kee, *On Malaya Upside Down*, Singapore, 1946, p. 190.

- 8 Elizabeth van Kampen, memorii.
- 9 Moltke, op. cit., p. 244.
- 10 IWM, 95/13/1, ms. Sl-zak.
- 11 Bayly și Harper, op. cit., p. 223.
- 12 Ibid., p. 179.
- 13 Ibid., p.234.
- 14 Maier, op. cit., p. 328.
- 15 CA Gabor, fișele pentru *Armageddon*.
- 16 Moltke, op. cit., p. 175.
- 17 Maier, op. cit., 29 oct. 1942.
- 18 Vezi Mark Mazower, *Hitlers Empire*, Penguin, 2008, pentru o interpretare excepțional de lucidă a multor chestiuni care apar în acest capitol.
- 19 Tooze, op. cit., p. 522.
- 20 Potsdam, vol. IX/1, p. 262.
- 21 Ibid., p. 267.
- 22 Tooze, op. cit., p. 537.
2. *Uciderea evreilor*
- 23 Jones, *Retreat*, p. 23.
- 24 Potsdam, vol. IX/I, pp. 349 – 51.
- 25 Peter Longerich, *Holocaust*, Oxford, 2010, p. 211.
- 26 John Lukács, *The Legacy of the Second World War*, Yale, 2010.
- 27 Christopher Browning, *Ordinary Men*, Penguin, 1998, pp. 19 – 21.
- 28 Longerich, op. cit., p. 261 ș.a.
- 29 Ibid., p.426.
- 30 Ibid., p. 271.
- 31 Maria Sello, *Ein Familien und Zeitdokument 1933 – 45*, ms. nepublicat, Biblioteca Wiener, citat în Roger Moorhouse, op. cit., p. 178.
- 32 Potsdam, vol. IX/I, p. 362.
- 33 Sebastián, op. cit., p. 257, 28 ian. 1940.
- 34 *Spectator*, 11 dec. 1942.
- 35 Moltke, op. cit., p. 285.
- 36 Brontman, op. cit., p. 132.
- 37 Merridale, op. cit., p. 253.

- 38 Garrard Bones, citat în ibid., p. 253.
- 39 Cf. sursă anonimă, *A Woman în Berlin*.
- 40 Merridale, op. cit., p. 108.
- 41 Koa Wing, op. cit., p. 74, 26 mar. 1941.
- 42 CA Mendelsohn, fișele pentru *Armageddon*.
- 43 Stephen Ambrose, *Band of Brother*ăv Simon 8 c Schuster, 1992, p. 22.
- 44 *Public Opinion*, p. 385.
- 45 Martin Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 1981 p. 99, BNA FO 921/7.
- 46 Karski, op. cit., p. 393.
- 47 Schlesinger, op. cit., p. 307.
- 48 Jeffrey, op. cit., p. xiii.
- 49 George Orwell, *Tribune*, 31 mar. 1944.
- 50 *Public Opinion*, p. 501.
- 51 Potsdam, vol. IX/I, p. 342.
- 52 Acest episod este preluat după Browning, p. 2 și passim.
- 53 Ibid., p. 128.
- 54 Ibid., p. 83.
- 55 IWM 02/23/1, Frank Bleichman.
- 56 Moorhouse, op. cit., pp. 195 – 6.
- CAPITOLUL 21 – Europa devine câmp de bătălie*
- 1 CA Schröder, fișele pentru *Armageddon*.
- 2 Jurnalul lui Belov, 17 apr. 1943.
- 3 Merridale, op. cit., p. 200.
- 4 Brontman, op. cit., pp. 231 – 3, 9 nov. 1943 și p. 262, 21 feb. 1944.
- 5 Ibid., p. 271, 21 apr. 1944.
- 6 *Vezi David Glanz, Soviet Military Deception in the Second World War, Frank Cass, 1989.*
- 7 Anders, op. cit., p. 201, 16 apr. 1944.
- 8 Raleigh Trevelyan, *Rome 144*, Viking, 1982, p. 142.
- 9 Atkinson, op. cit., p. 490.
- 10 Ibid., p. 488.
- 11 Ibid., p. 416.
- 12 Ibid., p.386.

- 13 Ibid., p.428.
- 14 Ibid., p. 463.
- 15 Ibid., p.534.
- 16 USMHI, convorbire cu Forrest Poque, fișele pentru *The Supreme Command*.
- 17 CA Harris, fișele pentru *Bomber Command*.
- 18 Horatius Murray (ed.), John Donovan, „A Very Fine Commander”, Pen 8 c Sword, Bamsley, 2010, p. 164.
- 19 Kershaw, corespondență *Overlord*.
- 20 McCallum, corespondență *Overlord*.
- 21 Lewis, op. cit., p. 117.
- 22 Jon Lewis, ed., *Eyewitness D-Day*, Robinson, 1994, p. 101.
- 23 Ibid., p. 102.
- 24 Klemperer, op. cit., vol. II, p. 395.
- 25 Fișele pentru *Overlord*.
- 26 Poppel, op. cit., p. 179.
- 27 Von Schweppenburg în *Spectator*, 5 iun. 1964.
- 28 Poppel, op. cit., p. 181.
- 29 FSV Donnison, *Civil Affairs and Military Government: North-West Europe 1944 - 46*, HMSO,1961, p. 74, raport din 12 iun. 1944.
- 30 IWM 78/35/1, doamna A. de Vigneral.
- 31 IWM, col. H.S. Gillies, scrisoare din iunie 1944.
- 32 Lewis, op. cit., p. 173.
- 33 Richardson, corespondență *Overlord*.
- 34 Michael Reynolds, *Steel Inferno*, Spellmount, 1997, p. 75.
- 35 Ibid., p. 81.
- 36 Lewis, op. cit., p. 167.
- 37 USMHI, Armata I a SUA, raport de operațiuni 20 oct. 1943 - 1 aug. 1944.
- 38 Kershaw, corespondență *Overlord*.
- 39 Ms. J.L. Cloudsley-Thompson, fișele pentru *Overlord*.
- 40 Charles Farrell, *Reflecționăv Pentland*, 2000, p. 20.

- 41 Ms. Cloudsley-Thompson.
- 42 Patrick Hennessy, *Young Man in a Tank*, publicată în particular, 1997, p. 79.
- 43 Kerr, corespondență *Overlord*.
- 44 Citat în Reynolds, *Steel Inferno*, p. 36.
- 45 Finucane, corespondență *Overlord*.
- 46 Ken Tout, *Tank! Forty Hours of Battle*, Londra, 1985, p. 39.
- 47 Andy Cropper, *Dads War*, Anmas, 1994, p. 33.
- 48 Lewis Keeble, *Worms Eye View: The Recollections of Lewis Keeble*, anexa C la „Battlefield Tour: 1/4 KOYLI in the NW Europe Campaign”.
- 49 Craig, op. cit., p. 176.
- 50 Poque, op. cit., p. 333, 25 ian. 1945.
- 51 Craig, op. cit., p. 31.
- 52 Robin Hastings, *An Undergraduates War*, Bell House, 1997, p. 104.
- 53 Rathbone, corespondență *Overlord*.
- 54 Selene, corespondență *Overlord*.
- 55 Lapp, fișele pentru *Armageddon*.
- 56 Diercks, fișele pentru *Armageddon*.
- 57 Barry Broadfoot (ed.) *Six War Years*, Toronto, 1974, p. 97.
- 58 Fișele pentru *Overlord*.
- 59 CA Godau, fișele pentru *Armageddon*.
- 60 Raport al serviciului de informații al Armatei a II-a, fișele pentru *Armageddon*.
- 61 Kurt Meyer, *Grenadiers*, Fedorowiz Publishing, 1994, p. 134.
- 62 Zimmer, fișele pentru *Overlord*.
- 63 Poppel, op. cit., p. 221.
- 64 Fișele pentru *Overlord*.
- 65 P.H. Vigor, *Soviet Blitzkrieg Theory*, Macmillan, 1984, p. 137.
- 66 Merridale, op. cit., p. 167.
- 67 Fișele pentru *Armageddon*.
- 68 Merridale, op. cit., p. 242.

- 69 Ibid., p.259.
- 70 *Pizma's voini*, p. 188.
- 71 Reynolds, op. cit., p. 40.
- 72 Moltke, op. cit., pp. 282 - 3.
- 73 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 104, 25 iun. 1944.
- 74 Ibid., p. 107.
- 75 CA Schröder, fișele pentru *Armageddon*.
- 76 Cropper, op. cit., p. 38.
- 77 Bellfield și Essame, *The Battle for Normandy*, Londra, 1975, p. 209.
- 78 Lewis, op. cit., p. 271.
- 79 Michael Reynolds, *Men of Steel*, Spelmount, 1999, pp. 32 - 3.
- 80 *Spectator*, 5 iun. 1964.
- CAPITOLUL 22 - Japonia sfidează soarta*
- 1 *Australian Forces Weekly Intelligence Review*, nr. 118, dosarul NZ External Affairs 84/6/1, pentru 1.
- 2 LHA, documentele Lethbridge, Raportul Lethbridge, p. 5.
- 3 Christopher Thorne, *Allies of a Kind*, p. 555.
- 4 Hart, op. cit., p. 162.
- 5 Ibid., p. 158.
- 6 Thompson, *Burma*, p. 219.
- 7 Ibid., p. 215.
- 8 Ibid., p. 220.
- 9 Ibid., p. 190.
- 10 Ibid., p. 193.
- 11 Hart, op. cit., p. 187.
- 12 Ibid., p. 173.
- 13 Raymond Cooper, *B Company*; Dobson, 1978, p. 137.
- 14 Ibid., p.389.
- 15 Wooldridge, op. cit., p. 132.
- 16 Harry Gailey, *Bougainville 1943 - 45: The Forgotten Campaign* University of Kentucky, 1991, p. 155.
- 17 Fussell, op. cit., p. 109.
- 18 Gailey, op. cit., p. 124.

- 19 John Monks, *A Ribbon and a Stary* Henry Holt, 1945, p. 40.
- 20 Wooldridge, op. cit., p. 163.
- 21 Ibid., p. 177.
- 22 Miller, op. cit., p. 147.
- 23 Carl Hoffman, *Saipan: The Begining of the End*, US Marine Corps, 1950, p. 223.
- 24 *Time*, 3 iul. 1944.
- 25 Norman Mailer, *The Naked and the Dead*, 1948, p. 249.
- 26 Wooldridge, op. cit., p. 209.
- CAPITOLUL 23 – Germania asediată*
- 1 Raport al serviciului de informații al Armatei a II-a, fișele pentru *Armageddon*.
- 2 Ibid.
- 3 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 86.
- 4 CA Moser, fișele pentru *Armageddon*.
- 5 Serviciul de informații al Armatei a II-a, fișele pentru *Armageddon*.
- 6 Fussell, op. cit., p. 10.
- 7 Harris către Portal, 1 nov. 1944, documentele Cochrane.
- 8 Documentele Marshall, cutia 67/13, 25 sep. 1944.
- 9 Devers, *Military Review*; vol. XXVII, nr. 7, octombrie 1947, p. 6.
- 10 Koa Wing, op. cit., p. 236, 29 sep. 1944.
- 11 Day-Lewis, op. cit., p. 19.
- 12 John Ellis, *The Sharp End*, Pimlico, 1993, p. 30.
- 13 Poque, fișele pentru *The Supreme Command*, USMHI Carlisle.
- 14 Dr. John Petty, *British Army Review*, vara 2010, p. 89.
- 15 Fișele pentru *Armageddon*.
- 16 Documentele Marshall, cutia 67/15.
- 17 Ellis, op. cit., p. 96.
- 18 A.K. Altes și N.K.C.A., Int Veld, *The Forgotten Battle: Overloon and the Maas Salient 1944* - 45,

Spellmount, 1995, p. 160.

19 Broadfoot, op. cit., p. 231.

20 Robert Kotlowitz, *Before Their Time*, Anchor, 1998, p. 137.

21 Finucane, corespondență pentru *Overlord*.

22 Ibid.

23 USMHI, Sir Frederick Morgan, citat de Poque, fișele pentru *The Supreme Command*.

24 George Neill, *Infantry Soldier: Holding the Line at the Battle of the Bulge*, University of Oklahoma Press, 2000, pp. 85, 91, 95 – 7.

25 Metelmann, op. cit., p. 87.

26 Schoo, dosarele *Armageddon*.

27 Kotlowitz, op. cit., pp. 120 – 1.

28 CA Beavers, fișele pentru *Armageddon*.

29 Serviciul de informații al Armatei a II-a, fișele pentru *Armageddon*.

30 CA Moody, fișele pentru *Armageddon*.

31 Donald Būrget, *Seven Roads to Hell: A Screaming Eagle at Bastogne, Dell, 1999, p. 1.*

32 Ms. Lindstrom, fișele pentru *Armageddon*.

33 Reynolds, *Men of Steel*, p. 120.

34 Fussell, op. cit., p. 131.

35 William Hitchcock, *Liberation: The Bitter Road to Freedom, Europe*

1944 – 45, Faber, 2008, pp. 87, 89.

36 George D. Graves, *Blood and Snow: The Ardennes*.

37 Reynolds, *Men of Steel*, p. 113.

38 CA Schröder, fișele pentru *Armageddon*.

39 Poque, USMHI, fișele pentru *The Supreme Command*.

40 Blumenson, op. cit.

41 Povestea lui Henry Hills, p. 257, fișele pentru *Armageddon*.

42 Bowlby, op. cit., p. 109.

43 Anders, op. cit., p. 251.

CAPITOLUL 24 - Căderea celui de-al Treilea Reich

1. Budapesta: în ochiul furtunii

1 Krisztian Ungvary, *Battle for Budapest*, Tauris, 2003, p. 20.

2 Ibid., p. 28.

3 Ibid., p. 41.

4 Ibid., p. 52.

5 Ibid., p. 35.

6 Ibid., p. 111.

7 Ibid., p. 64.

8 Ibid., p. 141.

9 Ibid., p. 142.

10 Ibid., p. 147.

11 Ibid., p. 239.

12 Ibid., p. 247.

13 Ibid., p. 203.

14 Ibid., p. 208.

15 Ibid., p. 293.

2. Întâlnirea lui Eisenhower spre Elba

16 Donald T. Peak, *Fire Mission*, Sunflower University Press, 2001, p. 148.

17 Charles Felix, *Crossing the Sauer*, Burford Books, 2002, p. 153.

18 Ms. Aarons War, fișele pentru *Armageddon*.

19 Ms. Lindstrom, fișele pentru *Armageddon*.

20 Departamentul de istorie al instituției Procurorului General al Curții Marțiale de pe lângă Forțele SUA din Teatrul de Război din Europa, 18 iulie 1942 - 1 noiembrie 1945, vol. I, pp. 242 - 9.

21 White, op. cit., p. 102.

22 Fussell, op. cit., p. 120.

23 CA Pflug, fișele pentru *Armageddon*.

24 Djilas, op. cit., p. 446.

25 Poppel, op. cit., p. 133.

26 Raport al serviciului de informații al Armatei a II-a, fișele pentru *Armageddon*.

27 CA Saurma, fișele pentru *Armageddon*.

- 28 Michael Reynolds, *Men of Steel*, p. 231.
3. *Berlin: ultima bătălie*
- 29 Grossman, op. cit., p. 330.
- 30 *Pizma's ognennogo rubeja 1941 - 1945*, p. 100.
- 31 CA Kowitz, fișele pentru *Armageddon*.
- 32 CA Pflug, fișele pentru *Armageddon*.
- 33 IWM, 94/7/1, ms. d-na S.H. Stewart.
- 34 Antony Beevor, *Berlin: The Downfall, 1945*, Penguin, 2002, p. 33.
- 35 Stanislav Gorski, *Zapiski navodcika su 76* [Memoriile unui servant-ochitor pe su76], Moscova, 2010, p. 108.
- 36 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 186.
- 37 Fromm, fișele pentru *Armageddon*.
- 38 Sajer, op. cit., p. 382.
- 39 Beevor, op. cit., p. 164.
- 40 Autor anonim, p. 62.
- 41 *Pizma's ognennogo rubeja*, p. 137.
- 42 Beevor, op. cit., p. 189.
- 43 Hagen, op. cit., p. 213.
- 44 Moorhouse, op. cit., p. 360.
- 45 Ruth Andreas-Friedrich, *Berlin Underground 1938 - 45*, New York, 1947, p. 273.
- 46 Jacob Kronika, *Der Untergang Berlins*, Hamburg, 1946, p. 127, citat în Moorhouse, op. cit., p. 359.
- 47 Hugo Gryn, Naomi Gryn, *Chasing Shadows*, Harmondsworth, 2001, pp. 238 - 9.
- 48 Beevor, op. cit., p. 219.
- 49 Ibid., p. 226.
- 50 Potsdam, vol. IX/I, p. 59.
- 51 Fromm, fișele pentru *Armageddon*.
- 52 Anonimă, p. 36.
- 53 Dorothea von Schwanenflügel, *Laughter Wasm Rationed*, Alexandria, VA, 1999, p. 342.
- 54 Anonimă, pp. 40 - 1.
- 55 Sune Persson, *Escape from the Third Reich*, Londra, 2010, pp. 113 - 14.

- 56 Helga Schneider, *The Bonfire of Berlin*, Londra, 2005, p. 55.
 - 57 Richard Bessel, *Germany 1945*, Simon & Schuster, 2009, p. 141.
 - 58 Anonimă, p. 189.
 - 59 Ibid., p. 185.
 - 60 Ibid., p. 71.
 - 61 Ibid., p. 230.
 - 62 Ibid., p. 81.
 - 63 Bessell, op. cit., p. 267.
 - 64 Grossman, op. cit., p. 327.
 - 65 Jacob Kronika, *Der Untergang Berlins*, citat în Moorhouse, op. cit., p. 385.
 - 66 Citată în Moorhouse, op. cit., p. 372.
 - 67 Bailey, op. cit., p. 244.
 - 68 Djilas, op. cit., p. 420.
 - 69 Fraser, op. cit., p. 267.
 - 70 Ms. Diercks, fișele pentru *Armageddon*.
 - 71 Cropper, op. cit., p. 90.
 - 72 Detașamentul 14A2, Regimentul BCA, fișele pentru *Armageddon*.
- CAPITOLUL 25 - Japonia doborâtă*
- 1 Bayly și Harper, op. cit., p. 431.
 - 2 Ibid., p. 434.
 - 3 Institutul de Istorie al Infanteriei Marine a SUA, Quantico, documente Joseph Raspilair.
 - 4 Patrick Caruso, *Nightmare on Iwo*, Naval Institute Press, 2001.
 - 5 Wooldridge, op. cit., p. 253.
 - 6 Ibid., p. 263.
 - 7 p <http://b-29.org/>.
 - 8 Steve Birdsall, *Saga of the Superfortress*, Sidgwick & Jackson, 1981, p. 143.
 - 9 Ibid., p. 149.
 - 10 Ibid., p. 312.
 - 11 *The Hourglass*, pp. 401 - 2.
 - 12 Rikihei Inoguchi, Tadashi Nakajima, Roger Pineau,

- The Divine Wind* Hutchinson, 1959, p. 179.
- 13 Wooldridge, op. cit., p. 110.
- 14 Kasuga Takeo citat în Emiko Ohnuki-Tierney, *Kamikaze Diaries*, University of Chicago Press, 2006, p. 9.
- 15 Inoguchi și Nakajima, op. cit., p. 148.
- 16 Ibid., p. 149.
- 17 Ohnuki-Tierney, op. cit., p. 88.
- 18 Ibid., p. 126.
- 19 Ibid., p. 173.
- 20 Ibid., p. 209.
- 21 USMHI, documente privind prizonierii de război japonezi, PW2050, 24 iun. 1945.
- 22 Hugh Pettigrew citat în Thompson, *Burma*, p. 352.
- 23 Ibid., p. 356.
- 24 Yoshida Mitsuru, *Requiem for Battleship Yamato*, Constable, 1999, p. 44.
- 25 Laura Fermi, *Atoms in the Family*, University of Chicago Press, 1954, p. 254.
- 26 Richard Rhodes, *Ultimate Powers*, Simon & Schuster, 1986, p. 641.
- 27 Ibid., p. 641.
- 28 Yoshijiro Umezu, „Facing the Decisive Battle”, *Kaikosha Kiji*, 17 mai 1945.
- 29 Fișele pentru *Nemesis*, p. 21.
- 30 CA Nakamura, fișele pentru *Nemesis*.
- 31 IWM, RNR, 95/5/1.
- 32 Birdsall, op. cit., p. 309.
- CAPITOLUL 26 – învingători și învinși*
- 1 Wolff-Monckeburg, op. cit., p. 130.
- 2 *New York Times*, 22 apr. 1945.
- 3 Anders, op. cit., p. 282.
- 4 Ibid., p. 286.
- 5 IWM, 90/11/1, B. Lvov.
- 6 Koa Wing, op. cit., p. 268, 11 mai 1945.
- 7 Day-Lewis, op. cit., p. 174.
- 8 Scrisoare aflată în posesia Mirandei Corben.

- 9 Kevin Wilson, *Journeys End*, Weidenfeld & Nicolson, 2010, p. 392.
- 10 Schlesinger, op. cit., p. 353.
- 11 Forrest C. Poque, *Poques War*, p. 379.
- 12 CA Minamoto, fișele pentru *Nemesis*.
- 13 CA Konada, fișele pentru *Nemesis*.
- 14 Wooldridge, op. cit., p. 286.
- 15 Birdsall, op. cit., p. 311.
- 16 Sebastián, op. cit., p. 575, 31 dec. 1944
- 17 Christopher Thorne, *Allies of a Kind*, p. 401, 5 apr. 1944.
- 18 Bayly și Harper, op. cit., p. 455.
- 19 Ibid., p.438.
- 20 B.J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines*, Berkeley, 1977, p. 109.
- 21 *Poques War*, p. 202.
- 22 Corti, *The Last Soldiers of the King* p. 80.
- 23 Terkel, op. cit., p. 67.
- 24 Drew Pearson, *Diaries 1939 – 59*, Tyler Abell (ed.), New York, 1974, p. 134.
- 25 *RUȘI Journal*, iunie 1979.
- 26 Vezi importantul studiu statistic publicat în 2000 de dr. Rudiger Overmans, de la Biroul de Cercetări Istorice Militare al Forțelor Armate Germane.
- 27 CA Lott, fișele pentru *Armageddon*.
- 28 Hagen, op. cit., p. 218.
- 29 CA Ebisawa, fișele pentru *Nemesis*.
- 30 Articol apărut în *Bungei Shunju*, martie 1956.
- 31 CA Hando, fișele pentru *Nemesis*.
- 32 Blythe, *Private Words*, p. 33.

Mulțumiri y

Mă simt cu adevărat norocos că pleiada de colegi și prieteni cărora le sunt îndatorat pentru ajutorul pe care mi l-au dat se schimbă foarte puțin de la o carte la alta. Sfatul editorilor mei, Arabella Pike și Robert Lacey, de la HarperCollins din Londra, împreună cu cel al lui Andrew Miller, de la Knopf din New York, au consolidat și

îmbogătit textul. Agenții mei, Michael Sissons, de la Londra, și Peter Matson, de la New York, mi-au călăuzit parcursul de nici nu mai știu când. Profesorul Michael Howard, Don Berry, profesorul N.A.M. Rodger și dr. Williamson Murray mi-au oferit comentarii extrem de valoroase pe marginea întregului manuscris sau a unor părți din el și mi-au corectat unele dintre greșelile mai flagrante. Dr. Liuba Vinogradova a tradus cea mai mare parte a documentelor despre URSS, iar Serena Sissons s-a ocupat de selecția memoriilor, scrisorilor și jurnalelor personale în limba italiană. Dr. Tami Biddle, de la US War Army Collège, a fost de o rară generozitate, transmițându-mi din materialele pe care le adună pentru propriile sale cercetări. Rod Suddaby este cel mai de seamă dintre angajații Imperial War Museum, al căror ajutor este de neprețuit pentru orice istoric care se ocupă de războaiele moderne. London Library și National Archive au furnizat o ambianță minunată pentru cercetările mele. Douglas Matthews se arată încă o dată un maestru al indexurilor, iar eu nu pot decât să-i exprim calde mulțumiri pentru ajutorul dat. Cu doar o scurtă întrerupere, Rachel Lawrence îmi este, de douăzeci și cinci de ani, o asistentă personală îndelung răbdătoare și de o eficiență fără egal, un chin care include confruntarea notelor și citatelor. Soția mea, Penny, este partenera perfectă, deși am uneori bănuiala că ar prefera să trăiască experiența celui de-al Doilea Război Mondial decât să mai citească alte cărți scrise de mine pe această temă. Tuturor, adâncă mea recunoștință, pentru că fără înțelegerea, îndrumarea și susținerea lor, eforturile mele ar fi inutile.

Bibliografie

O listă cuprinzătoare a cărților despre al Doilea Război Mondial, până și a celor aflate în biblioteca mea, nu ar încăpea în spațiul oferit de aceste pagini; iată de ce am enumerat mai jos doar titlurile la care am făcut explicit trimitere sau din care am citat în lucrarea de față. Omisiunea multor cărți bune, departe de a echivala cu o

desconsiderare a meritelor și importanței lor, reflectă încercarea mea de a repeta cât mai puțin posibil, mai ales din sfera biografiilor, istoriile și memoriile bine cunoscute cercetătorilor acestei perioade. Titlurile din care am citat pe larg sau care par de o însemnătate deosebită ca lecturi suplimentare sunt scrise cu caractere aldine. Am omis să detaliez multiplele volume ale istoriilor oficiale britanice și americane, care sunt, firește, indispensabile.

Abbott, Stephen, *And All My War is Done*, Pentland, 1991.

Altes, A.K., în *t Veld*, N.K.C.A., *The Forgotten Battle: Overloon and the Maas Salient 1944 - 45*, Spellmount, 1995.

Ambrose, Stephen, *Band of Brothers*, Simon & Schuster, 1992.

Amery, Leo, *My Political Life*, Hutchinson, 1955, vol. III.

— *The Empire at Bay: The Leo Amery Diaries 1929 - 45*, John Barnes și David Nicholson (ed.), Hutchinson, 1988.

Anders, Władysław, *An Army in Exile*, Macmillan, 1949. Andreas-Friedrich, Ruth, *Berlin Underground 1938 - 45*, New York, 1947. Anonim, *A Woman in Berlin*, Virago, 2009.

Arthur, Douglas, *Desert Watch*, Blaisdon, 2000.

Atkinson, Rick, *The Day of Battle*, Henry Holt, 2007.

Avagliano, Mario (ed.), *Generazione ribelle: Diari e lettere dal 1943 al 1945 a cura di Mario Avagliano*, Einaudi Storia, 2006.

Bailey, Roderick (ed.), *Forgotten Voices of the Secret War*, Ebury, 2008. Ball, Adrian, *The Last Days of the Old World*, Doubleday, 1963.

Barclay, George, *Fighter Pilot*, Kimber, 1976.

Barenblatt, Daniel, *A Plaque Upon Humanity*, Souvenir, 2004.

Baring, Sarah, *The Road to Station X*, Wilton, 2000.

- Barnett, Correlli, *Engage the Enemy More Closely*, Hodder & Stoughton, 1991.
- Bayly, Christopher; Harper, Tim, *Forgotten Armies*, Penguin, 2004. Beevor, Antony, *Stalingrad*, Viking, 1998.
- *Berlin: The Downfall, 1945*, Penguin, 2002.
- Belfield, Eversley; Essame, H., *The Battle for Normandy*, Londra, 1975. Bellamy, Chris, *Absolute War*, Macmillan, 2007.
- Belov, N.F. *Front Diary ofn. F. Belov 1941 - 44*, Vologda, 1997. Berejkov, Valentin, *Stranifi diplomaticeskoj istorii* [Pagini de istorie diplomatic-], Moscova, 1982.
- Berle, Beatrice Bishop; Jacobs, Travis Beal, *Navigating the Rapids 1918 - 1971*, Harcourt Brace, 1973.
- Bessel, Richard, *Germany 1945*, Simon & Schuster, 2009.
- Biddle, George, *Artist at War*, New York, 1944.
- Birdsall, Steve, *Saga of the Superfortress*, Sidgwick & Jackson, 1981. Blair, Clay, *Hitlers U-Boat Wars*, Random House, 1996. Bloomfield-Smith, D.C. (ed.), *Fourth Indian Reflections*, Larman, 1987. Blum, John Morton, *V was for Victory*, Harcourt Brace, 1976.
- Blunt, Roscoe, *Foot Soldier: A Combat Infantrymans War în Europe*, Da Capo Press, 2002.
- Blythe, Ronald (ed.), *Private Words*, Viking, 1991.
- *Components of the Scene*, Penguin, 1966.
- Borthwick, Alastair, *Battalion*, Baton Wicks, 1994.
- Bower, Tom, *Nazi Gold*, HarperCollins, 1997.
- Bowlby, Alex, *Recollections of Rifleman Bowlby*, Leo Cooper, 1969. Braithwaite, Roderic, *Moscow 1941*, Profile, 2006.
- Branson, Clive, *British Soldier în India: The Letters of Clive Branson*, Partidul Comunist, Londra, 1944.
- Broadfoot, Barry (ed.), *Six War Years*, Toronto, 1974.
- Brontman, Lazar, *Voennii dnevnik korrespondenta „Pravdin* [Jurnalul de război al unui corespondent al ziarului *Pravda*] Moscova, 2007. Browning, Christopher, *Ordinary Men*, Penguin, 1998.

- Bryant, Arthur, *The Turn of the Tide*, Collins, 1957.
- Bungay, Stephen, *The Most Dangerous Enemy*, Aurum, 2010.
- Burgett, Donald, *Seven Roads to Hell: A Screaming Eagle at Bastogne*, Dell, 1999.
- Burleigh, Michael, *Moral Combat*, HarperCollins, 2010.
- Busatti, Franco, *Dal Volturmo a Cassinoy* pagina de internet RSI. Calvocoressi, Peter; Wint, Guy; Pritchard, John, *Total War*, Viking, 1972. Carton de Wiart, Adrian, *Happy Odyssey*, Jonathan Cape, 1950.
- Caruso, Patrick, *Nightmare on Iwo*, Naval Institute Press, 2001.
- Cheek, Tom, *A Ring of Coral*, masă rotundă pe tema Bătăliei de la Midway, [http//home.comcast.net/zuss/midway.ringcoral.htm](http://home.comcast.net/zuss/midway.ringcoral.htm).
- Chin, Kee On, *Malaya Upside Down*, Singapore, 1946.
- Ciano, Galleazo, *Diaries 1937 - 43*, Redonzo de Felice (ed.), Milano, 1980.
- Cole, David, *Rough Road to Rome*, Kimber, 1983.
- Collingham, Lizzie, *The Taste of War*, Allen Lane, 2011.
- Colvin, John, *Nomonhan*, Quartet, 1999.
- Cooper, Artemis, *Cairo in the War*, Hamish Hamilton, 1989.
- Cooper, Diana, *Trumpets from the Steep*, Hart Davis, 1960.
- Cooper, Raymond, *B Company*, Dobson, 1978.
- Corti, Eugenio, *Few Returned: 28 Days on the Russian Front, Winter 1942 - 43*, University of Missouri Press, 1997.
- *The Last Soldiers of the King*, University of Missouri Press, 2003.
- Costello, John, *The Pacific War*, Collins, 1981.
- Craig, Norman, *The Broken Plume*, IWM, 1982.
- Cremer, Peter, *U-333*, Grafton, 1986.

- Crook, Martin (ed.), *Wartime Letters of a West Kent Man*, ediție privată, 2007.
- Cropper, Andy, *Dads War*, Anmas, 1994.
- Crosby, Harry H., *A Wing and a Prayer*, Robson, 1993.
- Cross, Robin, *Citadel*, ornară, 1993.
- Dahl, Roald, *Going Solo*, Penguin, 1988.
- Dallek, Robert, *Lone Star Rising*, Oxford, 1991.
- Dalton, Hugh, *Diaries*, Ben Pimlott (ed.), Jonathan Cape, 1986.
- Davies, Norman, *Gods Playground*, Oxford, 1981, vol. II.
- Day-Lewis, Tamsin (ed.), *Last Letters Home*, Macmillan, 1995.
- Dear, I.C.B.; Foot, M.R.D. (ed.), *The Oxford Companion to the Second World War*, Oxford, 1995.
- D'Este, Carlo, *Eisenhower*, Holt, 2002.
- *Bitter Victory*, Collins, 1988.
- *Decision în Normandy*, Collins, 1983.
- Diller, Eric, *Memoirs of a Combat Infantryman*, ediție privată, 2002. Djilas, Milovan, *Wartimey* Seeker 8 c Warburg, 1980.
- Doherty, Richard, *A Noble Crusade*, Rockville, New York, 1999. Donnison, F.S.V., *Civil Affairs and Military Government: North-West Europe 1944 - 46*, HMSO, 1961.
- Douglas, Keith, *Alamein to Zem Zemy* Penguin, 1967.
- Dower, John, *War Without Mercy*, Pantheon, 1986.
- Dunlop, Edward, *The Diaries of „Weary” Dunlop*, Viking, 1986.
- Dyess, William E., *The Dyess Story*, Putnam, New York, 1944. Echtemkamp, Jorg (ed.), *Germany and the Second World War*, Research Institute for Military History Potsdam/Oxford, 9 vol., 1990 - 2008. Edwards, Robert, *White Death*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 2007. Eichelberger, Robert, *Our Jungle Road to Tokyo*, Nashville Battery Classics, 1989.
- Eisenhower, Dwight, *The Eisenhower Diaries*,

Norton, 1981.

Ellis, John, *The Sharp End*, Pimlico, 1993.

Ellwood, David W., *Italy 1943 - 45*, Leicester University Press, 1985. Farrell, Charles, *Reflections*, Pèntland, 2000.

Felix, Charles, *Crossing the Sauer*, Burford Books, 2002.

Fenby, Jonathan, *Generalissimo*, Free Press, 2003.

Fermi, Laura, *Atoms in the Family*, University of Chicago Press, 1954. Foot, Michael, *Bevan*, McGibbon 8 c Kee, 1965.

Forman, Denis, *To Reason Why*, André Deutsch, 1991.

Formica, F. (ed.), *Account of the Battle of Deir El Murra*, jurnalul sublocotenentului Vincenzo Formica, www.ferreamole.it.

Frank, Richard B., *Downfall*, Penguin, 1999.

Fraser, David, *Wars and Shadows*, Penguin, 2002.

Fuchida, Mitsuo; Okimuya, Masatake, *Midway: The Battle that Doomed Japan*, Annapolis, 1955.

Fussell, Paul, *The Boys' Crusade*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 2004.

Gailey, Harry, *Bougainville 1943 - 45: The Forgotten Campaign*, University of Kentucky Press, 1991.

Garfield, Simon (ed.), *Private Battles*, Ebury, 2006.

— *We are at War*, Ebury, 2009.

Gilbert, Adrian, *Voices of the Foreign Legion*, Skyhorse, 2010.

Gilbert, Martin, *Auschwitz and the Allies*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 1981.

Glanz, David, *Barbarossa*, Tempus, 2001.

— *Soviet Military Deception in the Second World War*, Frank Cass, 1989.

Glusman, John, *Conduct Under Fire*, Viking, 2007.

Gorski, Stanislav, *Zapiski navodcika su 76* [Memoriile unui servant-ochitor pe su 76], Moscova, 2010.

Graves, George D., *Blood and Snow: The Ardennes*.

- Grossman, Vasily, *A Writer at War*, Lyuba Vinogradova și Antony Beevor (ed.), Harvill, 2006.
- Gryn, Hugo; Gryn, Naomi, *Chasing Shadows*, Penguin, 2001.
- Guest, John, *Broken Images*, Hart Davis, 1949.
- Hadjipateras, C.N.; Falfalios, M.S. (ed.), *Greece 1940 - 41 Eyewitnessed*, Efstathiadis, 1995.
- Hagen, Louis, *Ein Volk ein Reich: Nine Lives Under the Reich*, Spellmount, 2011.
- Halder, Franz, *Command in Conflict: The Diaries and Notes of Colonel-General Franz Halder and Other Members of the German High Command*, Barry Leach și Ian MacDonald (ed.), Oxford, 1985.
- Harries, Meinon; Harries, Susie, *Soldiers of the Suny Heinemann*, 1991.
- Hart, Peter, *At the Sharp End*, Leo Cooper, 1998.
- Hastings, Max, *Overlord: D-Day and the Battle for Normandy*, Michael Joseph, 1984.
- *Bomber Command*, Michael Joseph, 1979.
- *Finest Years*, HarperCollins, 2009
- *Armageddon: The Battle for Germany 1944 - 45*, Macmillan, 2004.
- *Nemesis: The Battle for Japan 1944 - 45*, HarperCollins, 2007.
- Hastings, Robin, *An Undergraduates War*, Bell House, 1997.
- Haupt, Werner, *Assault on Moscow 1941*, Schiff Fer, 1996.
- Headiam, Cuthbert, *Parlament and Politics in the Age of Churchill and Attlee*, Stuart Ball (ed.), Cambridge, 1999.
- Hennessy, Patrick, *Young Man in a Tank*, ediție privată, 1997.
- Hichens, Antony, *Gunboat Command*, Pen & Sword, 2007.
- Hitchcock, William, *Liberation: The Bitter Road to Freedom, Europe 1944 - 45*, Faber, 2008.
- Hoffman, Carl, *Saipan: The Begining of the End*, US

Marine Corps, 1950.

Holland, James, *Battle Over Britain*, Harper Press, 2010.

Horne, Alastair, *To Lose a Battle*, Macmillan, 1969.

Horsfall, John, *Say Not the Struggle*, Roundwood, 1977.

Hough, Richard, *One Boys War*, Heinemann, 1975.

Howard, Michael, *Liberation or Catastrophe*, Hambledon, 2008.

— *Captain Profesor*, Continuum, 2004.

Howarth, Stephen; Law, David (ed.), *The Battle of the Atlantic 1939 - 45*, Greenhill, 1994.

Hudson, Charles, *Journal of Major-General Charles Hudson, Wilton 65*, 1992.

Inoguchi, Rikihei; Nakajima, Tadashi; Pineau, Roger, *The Divine Wind*, Hutchinson, 1959.

Ironside, Sir Edmund, *The Ironside Diaries*, Denis MacLeod și Edmund Kelly (ed.), Londra, 1962.

Jackson, Julian, *The Fall of France*, Oxford, 2003.

Jadobin, A.T. et al. (ed.), *Ognennaia duga: Kurskaia bitva glazami Lubianki* [Arc de foc: Bătălia de la Kursk văzută cu ochii Lubiankăi], Moscova, 2003.

Jeffrey, Keith, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909 - 49*, Bloomsbury, 2010.

Joffe, Constantin, *We were Free*, Smith & Durrell, 1943.

Johnston, George, *The Toughest Fighting in the Worlds* Ducll, Sloan & Pearce, New York, 1943.

Johnston, Mark, *At the Front Line*, Cambridge, 1996.

Johnstone, Sandy, *Enemy in the Sky*, Kimber, 1976.

Jones, James, *The Thin Red Line*, Collins, 1963.

— *WWII: A Chronicle of Soldiering* (cu Art Weithas), Grossett & Dunlap, 1975.

Jones, Michael, *The Retreat: Hitler's First Defeat*, John Murray, 2009.

— *The Siege of Leningrad*, John Murray, 2008.

Karig, Walter & Purdon, Eric, *Battle Report: Pacific*

War Middle Phase, Rinehart, 1946.

Karski, Jan, *Story of a Secret State*, Penguin, 2011.

Keeble, Lewis, *Worms Eye View: The Recollections of Lewis Keeble*, anexa C la „Battlefield Tour: 1/4 KOYLI in the NW Europe Campaign”.

Kellas, Arthur, *Down to Earth*, Pentland Press, 1989.

Kelly, Matthew, *Finding Poland*, Cape, 2010.

Kemp, Peter, *The Thoms of Memory*, Sinclair-Stevenson, 1990.

Kennedy, David, *Freedom from Fear*, Oxford, 1999.

Kennedy, John, *The Business of War*, Hutchinson, 1957.

Kerkvliet, B.J., *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines*, Berkeley, 1977.

Kernan, Alvin, *The Unknown Battle of Midway*, Yale, 2005.

Kersaudy, François, *Norway 1940*, Collins, 1990.

Kershaw, Ian, *Fateful Choices*, Penguin, 2008.

Kershaw, Robert, *Never Surrender*, Hodder 8 c Stoughton, 2009.

Khaing, Mi Mi, *A Burmese Family*, Longman, 1946.

Khrushchev, Nikita, *The Memoirs of Nikita Khrushchev*, Sergei Khrushchev (ed.), Thomas Watson Institute, vol. 1, 2004.

Killingray, David, *Fighting for Britain*, James Currey, 2010.

Klemperer, Victor, *I Shall Bear Witness*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 1999. Knoke, Heinz, *I Flew for the Führer*, Evans, 1979.

Knox, Donald, *Death March*, Harcourt Brace, 1981.

Koa Wing, Sandra (ed.), *Our Longest Days*, Profile, 2008.

Kotlowitz, Robert, *Before their Times*, Anchor, 1998.

Kronika, Jacob, *Der Untergang Berlins*, Hamburg, 1946.

Kumaniov, G.A., *Riadam se stalinăm* [Aproape de Stalin], Moscova, 1999.

- Ladies' Home Journal, *How America Lives*, Henry Holt, 1941.
- Lamb, J.B., *The Corvette Navy: True Stories from Canadas Atlantic War*, Macmillan, Toronto, 1979.
- Langer, Rulka, *The Mermaid and the Messerschmitt*, Roy, 1942.
- Last, Nella, *Nella Last's War*, Sphere, 1981.
- Leckie, Robert, *Helmet for my Pillow*, Ebury, 2010.
- Lewis, Jon (ed.), *Eyewitness D-Day*, Robinson, 1994.
- Lewis, Norman, *Naples '44*, Eland, 1983.
- Livanios, Dimitris, *The Macedonian Question*, Oxford, 2008.
- Lockwood, Jeffrey, *Six-Legged Soldiers: Using Insects as Weapons of War*, Oxford, 2009.
- Longerich, Peter, *Holocaust*, Oxford, 2010.
- Longmate, Norman, *The Home Front*, Chatto 8 c Windus, 1981.
- Lord, Walter, *Incredible Victory*, New York, 1967.
- Loxton, Bruce; Coulthard-Clark, Chris, *The Shame of Savo*, Allen 8 c Unwin, 1994.
- Lukács, John, *The Legacy of the Second World War*, Yale, 2010. McCullers, Carson, *Reflections in a Golden Eye*, Houghton Mifflin, 1941. MacGregor, Knox, *Mussolini Unleashed, 1939 - 1941: Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War*, Cambridge University Press, 1982.
- McManners, John, *Fusilier*, Michael Russell, 2002.
- Macnab, Roy, *For Honour Alone*, Hale, 1988.
- Mafai, Miriam, *Pane Nero: Donne e vita quotidiana nella seconda Guerra mondiale*, Arnoldo Mondadori Editore, 1987.
- Maier, Ruth, *Ruth Maiers Diary*, Harvill Seeker, 2009.
- Mailer, Norman, *The Naked and the Dead*, New York, 1948.
- Mantia, Vito, *Diario di Guerra: Congli Alpini in Montenegro 1941 - 1943*, Mursia, 2010.
- Mazower, Mark, *Hitler's Empire*, Penguin, 2008.
- Mears, Fred, *Carrier Combat*, Doubleday, 1944.

Melville, Herman, *Israel Potter*, 1854.

Melvin, Mungo, *Manstein*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 2010.

Merridale, Catherine, *Ivan's War*, Faber, 2005.

Metelmann, Henry, *Through Hell for Hitler*, Spellmount, 1990.

Meyer, Kurt, *Grenadiers*, Fedorowicz Publishing, 1994.

Milburn, Clara, *Mrs Milbums Diaries*, Harrap, 1979.

Miller, Donald, *D-Days in the Pacific*, Simon 8 c Schuster, 2005.

Mitsuru, Yoshida, *Requiem for Battleship Yamato*, Constable, 1999.

Mochulsky, Fyodor, *Gulag Boss*, Oxford, 2010.

Moltke, Helmuth von, *Letters to Freyay Beatte von Oppen* (ed.), Collins Harvill, 1991.

Monahan, Evelyn M.; Neidel-Greenlee, Rosemary, *All this Helly* Kentucky University Press, 2000.

Monks, John, *A Ribbon and a Star*, Henry Holt, 1945.

Monsarrat Nicholas, *The Cruel Seay* Cassell, 1951.

Moore, Peter, *No Need to Worry*, Wilton 65, 2002.

Moorehead, Alan, *African Trilogy*, Hamish Hamilton, 1999.

— *Eclipse*, Granta, 2000.

Moorhouse, Roger, *Berlin at War*, Bodley Head, 2010.

Mowat, Farley, *And No Birds Sang*, Cassell, 1980.

Muirhead, John, *Those who Fall*, Random House, 1986.

Mukerjee, Madhusree, *Churchills Secret War*, Basic, 2010.

Murray, Horatius, *A Very Fine Commander*, John Donovan (ed.), Pen 8 c Sword, 2010.

Murray, Williamson, *Luftwaffe*, Allen 8 c Unwin, 1985.

Murray, Williamson; Millett, Allan, *A War to be Won*, Belknap, 2000.

Mydans, Carl, *More than Meets the Eye*, Harper, 1959.

Nehru, Jawaharlal, *Selected Works of Nehru*, Orient Longman, vol. 12, 13, 1980.

Neill, George, *Infantry Soldier: Holding the Line at the Battle of the Bulge*, University of Oklahoma Press, 2000.

Némirovsky, Irène, *Suite française*, Chatto & Windus, 2006 (*Suita franceză*, Editura Polirom, Iași, 2014).

Newton, Steven H., *Kursk: The German View*, Da Capo, 2002.

Nicolson, Harold, *Diaries*, Collins, 1965, vol. II.

Nikulín, Nikolai, *Vospominania o voine*, Sankt Petersburg, 2009, ediție online.

Nixon, Barbara, *Raiders Overhead*, Școlar, 1980.

Norman, Elizabeth, *Band of Angels*, Random House, 1999.

Ohnuki-Tierney, Emiko, *Kamikaze Diaries*, University of Chicago Press, 2006.

Olson, Lynn; Cloud, Stanley, *For Your Freedom and Ours*, Heinemann, 2003.

Origo, Iris, *War in the Val d'Orcia*, Cape, 1947.

Overy, Richard, *Why the Allies Won*, Allen Lane, 1995.

— *Russia's War*, Allen Lane, 1997.

Owen, James, *Danger UXB*, Little, Brown, 2010.

Owen, James; Walters, Guy (ed.); *The Voices of War*, Penguin, 2004.

Payne, Stanley, *Franco and Hitler*, Yale, 2008.

Peak, Donald T., *Fire Mission*, Sunflower University Press, 2001.

Pearson, Drew, *Diaries 1939 - 59*, ed. Tyler Abell, New York, 1974.

Perrett, Geoffrey, *Days of Sadness, Years of Triumph*, University of Wisconsin Press, 1973.

Perrott-White, Alfred, *French Legionnaire*, John Murray, 1953.

Perșanin, Vladimir (ed.), *Ștrafniki, razvedciki, pehota* [Companiile disciplinare, de recunoaștere și infanterie],

Moscova, 2010.

Persson, Sune, *Escape from the Third Reich*, Londra, 2010.

Piekalkiewicz, Janusz, *The Cavalry of World War II*, Orbis, 1979.

Pizma's ognennogo rubeja 1941 - 1945 [Scrisori de pe frontul de foc 1941 - 1945], Sankt Petersburg, 1992.

Pizma's voină [Scrisori din război], Ioşkar-Ola, 1995.

Poque, Forrest, *The Supreme Command*, Office of the Chief of Military History, Washington DC, 1954.

— *Poques War*, University of Kentucky Press, 2001.

Poppel, Martin, *Heaven and Hell*, Spellmount, 1988.

Powell, Anthony, *A Writers Notebook*, Heinemann, 2001.

Princeton, sondaje de opinie, *Public Opinion 1935 - 1946*, Princeton University Press, 1951.

Pyle, Ernie, *Here is Your War*, Pocket NY, 1945.

— *V was for Victory*, New York, 1945.

Raczyński, Edward, *în Allied London*, Weidenfeld & Nicolson, 1962.

Raleigh, John, *Behind the Nazi Front*, Dodd Mead, 1940.

Raymond, Bob, *A Yank în Bomber Command*, Moynihan, 1977.

Rebora, Andrea (ed.), Letters of Lt. Pietro Ostellino: North Africa January 1941 to March 1943, Prospettiva Editrice.

Reston, James, *Prelude to Victory*, NY, 1942.

Reynolds, Michael, *Steel Inferno* Spellmount, 1997.

— *Men of Steel*, Spellmount, 1999.

Rhodes, Richard, *Ultimate Powers*, Simon & Schuster, 1986.

Richey, Paul, *Fighter Pilot*, Cassell, 2001.

Roberts, Andrew, *The Storm of War*, Allen Lane, 2009.

— *Masters and Commanders*, Allen Lane, 2008.

Rokossovski, Konstantin, *Soldaŭki dolg*, Olun Press,

Moscova, 2002.

Roosevelt, Franklin, *The Roosevelt Letters*, vol. III, Elliot Roosevelt (ed.), Harrap, 1952.

Rudnicki, General K.S., *Last of the Old Warhorses*, Bachman & Turner, 1974.

Sadat, Anwar, *in Search of Identity*, Collins, 1978.

Sajer, Guy, *The Forgotten Soldier*, Sphere, 1971.

Say, Rosemary; Holland, Noel, *Rosies War*, Michael Mara Books, 2011.

Schlesinger, Arthur, *A Life in the Twentieth Century*, Mariner Books, 2000.

Schmidt, Klaus, *Die Brandnacht*, Darmstadt, 1964.

Schneider, Helga, *The Bonfire of Berlin*, Londra, 2005.

Schrijvers, Peter, *The Crash of Ruin*, New York University Press, 1998.

Schwanenflügel, Dorothea von, *Laughter Wasm Rationed*, Alexandria, VA, 1999.

Sebastián, Mihail, *Jurnal 1935 - 1944*, Editura Humanitas, București, 1996.

Sein, Daw, *Les Dix milles vies dune femme birmane*, Claude Delachet, Guillon, 1978.

Sello, Maria, *Ein Familien und Zeitdokument 1933 - 45*, manuscris nepublicat, Biblioteca din Viena.

Sevareid, Eric, *Not so Wild a Dream*, Knopf, 1969.

Seversky, Alexander, *Victory Thru Air Power*, New York, 1942. Sherwood, Robert, *The White House Papers of Harry L. Hopkins*, Eyre & Spottiswoode, vol. 1, 1948.

Shirer, William, *This is Berlin*, Hutchinson, 1999.

Simpson, Tony, *Operation Mercury*, Hodder & Stoughton, 1981. Sinkoskey Brodine, Janine (ed.), *Missing Pieces*, Hara Publishing, 2000. Sledge, Eugene, *With the Old Breed at Peleliu and Okinawa*, Ebury, 2010. Smith, Colin, *England's Last War with France: Fighting Vichy 1940 - 42*, Weidenfeld & Nicolson, 2009.

— *Singapore Burning*, Penguin, 2005.

Smith, Colin; Bierman, John, *Alamein: War Without*

Hate, Penguin, 2002.

Smith, Denis Mack, *Mussolini*, Weidenfeld 8 c
Nicolson, 1981.

Smith, Howard, *Last Train from Berlin*, Londra, 1942.

Smyth, John, *Before the Dawn*, Cassell, 1957.

Snow, Edgar, *Journey to the Beginning*, Gollanez,
1959.

Somerville, Christopher, *Our War*, Weidenfeld 8 c
Nicolson, 1998. Spector, Ronald, *Eagle Against the Sun*,
Viking, 1985.

Stahiberg, Alexander, *Bounden Duty*, Brassey, 1990.

Steinbeck, Elaine; Wallsten, Robert (ed.), *John
Steinbeck: A Life in Letters*, Heinemann, 1975.

Street, A.G., *From Dusk Till Dawn*, Blandford, 1945.

Sweetman, John, *The Dambusters Raid*, Arms 8 c
Armour, 1993. Tatsuro, Izumiya, *The Minami Organ*,
Rangoon, 1967.

Temkin, Gabriel, *My Just War*, Presidio, 1998.

Terkel, Studs, *The Good War*, Hamish Hamilton,
1984.

Thompson, Julian, *Forgotten Voices of Burma*, Ebury,
2009.

— *The War at Sea*, Sidgwick 8 c Jackson, 1996.

Thorne, Christopher, *The Issue of War*, Oxford, 1985.

— *Allies of a Kind*, Hamish Hamilton, 1978.

Tooze, Adam, *The Wages of Destruction*, Penguin,
2007.

Tout, Ken, *Tank!: Forty Hours of Battle*, Londra,
1985.

*Towards Freedom: Documents on the Movement for
Independence in India 1940*, pentru 1, OUP, 1978.

Trevelyan, Raleigh, *Rome '44*, Viking, 1982.

Tsujii, col. Masanobu, *Japans Greatest Victory,
Britain's Worst Defeat*, Spellmount, 1997.

Turner, E.S., *The Phoney War*, Michael Joseph, 1961.

Tute, Warren, *The Reluctant Enemies*, Collins, 1990.

Tyson, Geoffrey, *Forgotten Frontier*, Calcutta, 1945.

Umezu, Yoshijiro, „Facing the Decisive Battle”, *Kaikosha Kiji*, 1945. Ungvary, Krisztian, *Battle for Budapest*, Tauris, 2003.

Vallicella, Vittorio, *Diario di Guerra da El Alamein alia tragica ritirata*

1942 – 1943, Edizioni Arterigere, 2009.

Vaz Ezdani, Yvonne (ed.), *Songs of the Survivors*, Noronha Goa, 2007. Vigor, P.H., *Soviet Blitzkrieg Theory*, Macmillan, 1984.

Walters, Anne-Marie, *Moondrop to Gascony*, MPG Books, 2009. Waugh, Evelyn, *Officers and Gentlemen*, Chapman 8 c Hall, 1955.

— *unconditional surrender*, Chapman 8 c Hall, 1961.

— *Diaries*, Michael Davie (ed.), Weidenfeld 8 c Nicolson, 1976. Weinberg, Gerhard, *A World at Arms*, Cambridge, 1994.

Weinstein, Alfred, *Barbed Wire Surgeon*, Macmillan, 1947.

Wellum, Geoffrey, *First Light*, Penguin, 2002.

Westphal, Siegfried (ed.), *The Fatal Decisions*, Michael Joseph, 1952. White, Peter, *With the Jocks*, Sutton, 2001.

White, Theodore; Jacoby, Annalee, *Thunder Out of China*, Gollanez, 1947.

Willkie, Wendell, *One World*, New York, 1942.

Wilmot, Chester, *The Struggle for Europe*, Wordsworth, 1997.

Wilson, Kevin, *Journey's End*, Weidenfeld 8 c Nicolson, 2010. Wolff-Monckeburg, Mathilde, *On the Other Side*, Ruth Evans (ed.), Pan, 1979.

Woodman, Richard, *The Real Cruel Sea*, John Murray, 2004.

— *Arctic Convoys*, John Murray, 2001.

— *Malta Convoys*, John Murray, 2000.

Wooldridge, E.T. (ed.), *Carrier Warfare in the Pacific*, Smithsonian, 1993.

Zweig, Stefan, *The World of Yesterday*, Pushkin

Press, 2010.

Index

Afrika Korps, 162, 163, 182, 183, 481 - 483, 488, 493, 494, 497, 543 Africa de Nord, 151, 152, 154, 155, 174, 179, 182, 188, 226, 242, 340, 358, 362, 363, 378, 393, 394, 395, 399, 430, 443, 445, 480, 482, 494, 495, 496, 498 - 500, 557, 569, 578, 580, 641, 690, 844, 860 Africa de Sud, 124, 152, 158, 184, 191, 538, 539, 540, 541, 547 Albania, 155, 163, 164, 166, 169, 170, 256, 533, 714 Alexander, gl. -mr. Sir Harold, 99, 300, 301, 306, 483, 487, 497, 498, 499, 500, 580, 584, 587, 589, 593, 594, 596, 599, 603, 604, 617, 687, 688 Alexandria, 153, 176, 188, 192, 394, 395, 481, 490, 766 America de Sud, 250, 259, 522, 865 Amery, Leo, 43, 546, 554, 556 Anders, gl. Władysław, 30, 47, 408, 685, 771, 843 Anglia, Bătălia, 8, 117, 121, 122, 124, 126, 127, 129, 131, 254, 350, 480

Antonescu, gl. Ion, 12, 166

Anvers, Belgia, 751, 756, 757, 760, 765

Anzio, Italia, 443, 592, 686, 688, 689, 690, 803

Arakan, 567, 568, 569, 727, 729, 817

Ardeni, 87, 89, 484, 689, 764, 765, 768, 769, 770, 774 Armata a VIII-a, 493, 591 Armata Națională Indiană (INA), 290, 550, 553

Armata Roșie, 40, 62, 193, 201, 204, 209, 212, 214, 217, 231.

243, 244, 407, 409, 411, 415.

418, 427 - 429, 496, 502, 504.

509, 511, 525, 588, 611, 670.

709 - 712, 714, 763, 770, 780.

782, 791, 808, 811 - 814, 857, 861 Arnhem, 583, 749, 751, 752, 753, 754, 755

Atlantic, Bătălia, 144, 145, 258, 369, 375, 380, 381, 388, 542 Auchinleck, gl. Claude, 83, 180, 184, 189, 192, 481 - 483, 860 Auschwitz-Birkenau, 177, 650 - 654, 659, 667, 677, 680 Australia, 271, 278, 285, 286, 291, 294, 312, 314, 316, 318, 340.

353, 358, 372, 460, 462, 525, 541, 542, 691, 726

Badoglio, mareșal Pietro, 165, 585, 586, 598

Bagration, Operațiunea, 685, 708, 711, 712, 713, 861
baltice, statele, 26, 113, 200, 209, 212, 218, 531, 665
Barbarossay Operațiunea, 8, 26, 144, 193, 195 - 197, 201,
210, 212, 229, 242, 248, 852

Bataan, peninsula, 307, 311 - 317 Belgia, 53, 87, 88,
89, 92, 96, 98, 673, 679, 722, 749, 763, 765, 767 Belov,
cpt. Nikolai, 406, 411, 419, 427, 447, 496, 502, 503, 507,
508, 519, 683, 814 Bengal, provincie, foametea din, 465,
554 - 556

Beria, Lavrenti, 48, 198, 200, 209, 222, 414, 647, 677
Berlin, 12, 24 - 26, 36, 63, 78, 79, 141, 142, 150, 153, 161,
164.

175, 183, 193, 197 - 200, 204.

205, 212, 214, 224, 226, 232.

239, 245, 254, 258, 262, 265.

404, 409, 422, 491, 506, 519.

531, 532, 552, 611, 615, 620.

623, 624, 632, 633, 636 - 638.

642, 654, 657, 658, 668, 675.

681, 683, 684, 692, 708, 709.

715, 790 - 795, 801, 803, 805 - 814, 842, 854, 861

Bletchley Park, 20, 118, 379, 467, 484 - 486, 855

Bradley, gl. Omar, 310, 500, 552, 719, 720, 758, 768,
790 Brauchitsch, feldmareșal Walther von, 114, 199, 240

Brontman, Lazar, 233, 404, 468, 501, 515, 516, 684

Brooke, gl. Alan, 55, 483, 594, 687, 690, 762, 855, 858

București, 180, 198, 847 Budapesta, 12, 653, 714, 773 -
776, 778, 779, 781, 783.

Bulgaria, 164, 166, 679 Birmania, 185, 263, 285, 294,
296, 297 - 298, 300 - 303, 306, 349, 350, 355, 358, 536 -
538, 540, 544, 545, 548, 553, 557, 567 - 569, 573, 685,
727, 732, 816, 833, 848, 849, 855, 860

Cairo, 153, 168, 175, 182, 185, 187, 192, 397, 408,
409, 481, 483, 543, 552, 557, 608, 648, 741 Canada, 132,
259, 460, 467, 474, 542

Casablanca, Conferința de la (1943), 631

Caucaz, 9, 144, 404, 405, 409, 426 Chamberlain, Neville, 7, 34, 41, 43, 63, 69, 82, 84, 86 *Ceață de Toamnă*, Operațiunea, 765 Cehoslovacia, 11, 656, 791, 800 Ciang, Kai-shek, 260, 263, 301, 559, 562, 565, 726, 817 China, 214, 258, 260 - 265, 282.

292, 295, 296, 299, 301, 302.

318, 349, 350, 430, 431, 447, 454, 461, 477, 535, 546, 559 - 561, 564 - 566, 726, 727, 739, 816.

817, 822, 837, 840, 847, 848.

857, 863, 868

Chindwin, râu, 303, 304, 540, 731, 817

Ciuikov, gen. Vasili, 62, 412 - 416, 427, 861

Churchill, (Sir) Winston, 7, 8, 12, 17, 18, 21, 41, 43, 63, 65, 68, 69, 72, 81, 84, 85, 87, 95, 99, 102, 104, 110 - 112, 115 - 120, 129, 131 - 133, 135, 140, 143, 146, 147, 150, 151, 154, 156, 161, 164, 167, 174 - 176, 178 - 181, 185, 192, 198, 204, 207, 250, 253, 254 - 272, 276, 281, 282, 287 - 292, 300, 306, 316, 319, 362 - 364, 366, 368, 381, 382, 385, 388, 390, 393, 394, 408, 432, 444, 453, 465, 477, 478, 480, 482, 483, 486, 487, 490, 494, 500, 522, 523, 541, 546, 548, 551 - 553, 555 - 569, 577 - 579, 593, 605, 607, 622, 631, 633, 645, 655, 671, 686, 689, 690, 692, 701, 726, 727, 747, 791, 816, 819, 835, 844, 849, 851, 852, 854, 856, 858 Ciano, conte Galeazzo, 24, 164 Clark, gen. Mark, 589, 593, 596, 688, 771

Cochrane, vicemareșal al aerului Sir Ralph, 624, 871 Coralilor, Bătălia din Marea, 324, 325, 327 - 329, 862 Corpul Infanteriei Marine SUA, 855, 864

Creta, 165, 173, 174, 362, 583 Crimeea, 96, 212, 401 - 403, 407, 426, 518, 646, 683 Croația, 606, 679

Crucile cu Săgeți (Ungaria), 774, 778, 780, 782

*Cruciata** Operațiunea, 181, 183, 189 Cunningham, gl. Alan, 156 Cunningham, am. Sir Andrew, 151, 173, 180, 393, 860

Daladier, Édouard, 65, 69, 72, 82 Danemarca, 531, 790, 792, 813 Djilas, Milovan, 608 - 611, 813 Dönitz, mare am. Karl, 365 - 368, 373, 375, 378, 379, 409, 813, 814

Dresda, 482, 532, 585, 643, 646.

694, 789, 794, 799, 842 Dunkerque, evacuarea din (1940).

7, 87, 99, 101 - 104, 109, 110, 119, 430, 586, 590, 803

Eden, Anthony, 132, 648, 672, 857 Egipt, 8, 118, 144, 151 - 156, 163, 180, 185, 187, 191, 192, 365, 480 - 483, 490, 495, 543, 856 Einsatzgruppen, 212, 661, 662 Eisenhower, gl. Dwight, 316, 317, 498, 582, 590, 689, 691, 692.

695, 696, 711, 723, 733, 749, 751, 754, 758 - 760, 762, 763, 765, 768, 770, 783, 786, 790, 818, 850, 859

El Alamein, bătălii, 192, 399, 481, 485, 488 - 490, 496, 499, 803 Elveția, 509, 552, 524, 530, 749 Enigma, 484 *Enola Gay*; 838

Forța Expediționară Britanică (BEF), 52, 87, 94, 96, 98, 99, 103, 104, 850

Fermi, Enrico și Laura, 834 Finlanda, 59, 61, 64 - 66, 68, 204, 408, 712, 818

Filipine, 263, 272, 274, 291, 311 - 317, 349, 487, 545, 566, 574, 726, 736, 739, 740, 741, 744 - 746, 823, 827, 832, 845, 849, 860, 862, 863 Fletcher, cam. Frank (SUA), 320, 321, 322, 323, 328 - 332, 337 - 339, 342

Formica, lt. Vincenzo, 490, 491, 493, 500

Franța, 25, 26, 31, 45, 51, 53, 54, 58, 72, 80, 83, 86, 90, 100, 108, 109 - 122, 161, 175, 176, 178, 179, 195, 196, 205, 206, 214, 242, 310, 406, 430, 431, 438, 439, 446, 472, 480, 509, 528, 529, 531, 548, 577, 578, 583, 604, 632, 653, 656, 669, 679, 680, 682, 689, 690, 695, 705, 708, 722, 723, 748, 749, 758, 763, 770, 772, 808, 815, 839, 849, 850, 851, 852, 863

Gamelin, gl. Maurice, 33, 36, 53, 63, 70, 72, 86, 88, 90 - 92, 96, 97, 112

Gandhi, Mahatma, 548, 549, 551, 552 - 553

Gaulle, gl. Charles de 60, 104, 120, 177, 179, 528, 529

Germania, 32, 38, 49, 68, 71, 74, 85, 110, 143, 146,

159, 166, 172, 193 - 196, 199, 218, 224, 242, 367, 380, 410, 428, 429, 465, 476, 524, 618, 630, 636, 637, 659, 660, 676, 715, 725, 747, 748 - 815, 852 - 853, 863 - 864

Gibraltar, 121, 142, 150, 151, 159, 160 - 161, 176, 395, 397

Goebbels, Joseph, 39, 199, 212, 373, 423, 482, 631, 668

Göring, Hermann, 32, 103, 107, 121, 126, 128, 131, 197, 212, 423, 581, 617, 631, 635, 657, 659, 853

Grecia, 154, 155, 158, 163 - 165, 167, 168, 170 - 174, 179, 187, 362, 465, 653, 654, 679, 714, 851, 857

Grossman, Vasili, 208, 215 - 217, 240, 246, 410, 414, 415, 426, 469, 470, 506, 513, 518, 793, 810 Guderian, gl. Heinz, 27, 111, 240, 862

Gurkha, 184, 567 - 569, 596, 597, 848

Haakon al VII-lea, rege al Norvegiei, 74, 77, 78, 83
Halsey, v-am. William, 350, 352, 569, 736, 740, 742 - 745, 833 Hamburg, 17, 194, 245, 458, 473, 624, 629, 632, 638, 677, 717, 747, 788, 789, 842 Harkov, Uniunea Sovietică, 239, 403, 497 426, 428, 503, 504, 510, 515

Harris, mareșal al aerului Sir Arthur, 368, 369, 473, 621, 628, 629, 631, 632, 644, 645, 690, 748, 869 Heinrichi, gl. Gotthard, 241, 245, 805

Himmler, Heinrich, 532, 661, 663, 664 - 667, 669, 674 - 676, 773, 853 Hirohito, împăratul Japoniei, 263, 265, 268, 272, 274, 318, 337, 349, 355, 359, 562, 572, 725, 731, 732, 838, 839, 846, 853, 867 Hiroshima, bomba atomică, 835, 836 - 838, 867

Hitler, 17, 20, 24 - 26, 32, 39, 41, 49, 58, 68, 71, 73, 112, 134, 142, 143 - 145, 150, 166, 176, 195, 199, 224, 232, 389, 404, 408, 409, 421, 428, 496, 505, 513, 516, 592, 606, 655, 660, 661, 663, 675, 682, 683, 712, 717, 805, 809

Holocaust, 6, 8, 11, 17, 18, 193, 248, 403, 524, 654, 656, 659, 663, 667, 668, 673, 677, 679, 680, 681, 869

Ialta, Conferința de la (feb. 1945), 771, 772, 789, 791

Imphal, 302, 305, 727, 730, 731

India, 263, 286, 297, 301, 303, 304, 441, 539, 544,

546, 548, 550 - 557, 567, 568, 649, 726, 731, 732, 822, 849, 856
 Indochina, 263, 264, 534, 565, 848
 Irak, 153, 173, 175, 557
 Irlanda, 95, 256, 259, 275, 478, 522, 523
 Ironside, gl. Sir Edmund, 49, 69, 83, 97, 98
 Irrawaddy, fluviu, 302, 303, 306, 816 - 818, 860
 Italia, 11, 36, 50, 63, 105, 114, 144, 149, 150, 164 - 166, 174, 188, 189, 254, 262, 362, 423, 430, 439, 446, 463, 464, 496, 522, 527, 542, 557, 576, 578, 579, 580, 586, 593 - 596, 598 - 600, 602 - 605, 641, 682, 685, 687 - 690, 763, 770, 771, 813, 818, 843, 851, 852, 860, 862, 863, 899
 Iugoslavia, 16, 21, 154, 155, 166, 167, 169, 174, 430, 532, 600, 605 - 608, 611, 654, 656, 714, 812, 813
 Japonia, 10, 144, 150, 254, 258.
 261, 262, 264 - 266, 268, 272.
 273, 274, 279, 297, 319, 331.
 348, 359, 559 - 561, 564 - 567.
 572, 573, 575, 618, 724, 725.
 739, 746, 800, 816, 819, 821, 822, 829, 830, 832, 833, 836 - 840, 845, 853, 856, 864, 867, 868
 Jodi, gl. Alfred, 225, 814 Jukov, mareșal Gheorghe, 199, 219, 222, 227, 229 - 232, 236, 241, 262, 411, 418 - 421, 426, 503, 512, 513, 516, 682, 684, 685, 689, 709, 786, 792, 794, 795, 803, 805 - 808, 861
 Katyn, pădure (masacre 1940), 48 Kesselring, feldmareșal Albert, 120, 580, 584, 588 - 593, 597, 600, 601, 687, 790, 862 Kiev, 200, 215, 217, 219, 518, 684 Konev, mareșal Ivan, 683, 786, 794, 799, 805 - 808, 861 Kovalenko, cpt. Pavel, 436, 469, 475, 505, 508, 517 - 519, 577 Kriegsmarine, 75, 366, 373, 374, 387 Kursk, Bătălia de la 11, 223, 426, 427, 503, 508 - 511, 512, 514 - 516, 587, 803, 861
 Laake, gl. Kristian, 74, 75, 78 LeMay, gl. -mr. Curtis, 822, 823, 825, 833, 835
 Leningrad, 9, 18, 61, 205, 215 - 219, 226, 229, 230 - 236, 239, 241, 401, 409, 416 - 419, 426, 469, 682 Letonia,

662, 712
 Leyte, Bătălia din Golful (1944), 20, 740 – 745, 823
 Libia, 142, 152, 154 – 158, 160, 162, 256, 362
 Lituania, 200, 205, 712 Luftwaffe, 18, 29, 31, 32, 38,
 40, 52, 57, 71, 75, 85, 87, 103, 118, 120, 121, 123, 125,
 127, 128, 130 – 135, 141, 142, 145 – 147, 154, 155, 167,
 170, 175, 181, 194, 198, 199, 230, 235, 254, 367, 387 –
 389, 392, 396, 397, 412, 415, 423.
 425, 431, 432, 473, 485, 496.
 503, 509, 511, 513, 577, 581, 583, 589, 616, 617,
 618, 626, 629, 630, 632, 633, 635, 637, 638, 683, 690, 696,
 709, 715, 768, 778, 851, 855
 Luxemburg, 87, 531, 765
 MacArthur, gl. Douglas, 311, 312, 314 – 317, 340,
 353, 356 – 358, 487, 541, 566, 567, 569, 574, 575, 739 –
 741, 743, 746, 827, 832, 840, 845, 860, 866, 867
 Macedonia, 606
 Madagascar, 528, 529, 538, 661
 Maginot, Linia, 89
 Malaya, 263, 264, 270, 275, 277, 281, 282, 285, 287,
 288, 291 – 294, 296, 300, 303, 313, 316, 349, 444, 544,
 553, 559, 650, 651, 726, 745, 848
 Malta, 8, 118, 151, 154, 174, 363, 393, 394, 395,
 397, 398, 789
 Mandalay, Birmania, 295, 298, 817, 818
 Manhattan, Proiectul, 634, 825, 834, 835
 Mannerheim, mareșal Carl Gustav, 60, 64, 65
 Manstein, feldmareșal Erich von, 45, 401, 402, 408,
 421, 422, 428.
 504, 509, 513, 514, 666, 683.
 716, 717, 861
 Mao, Zedong, 260, 559, 560, 818, 848
 Mariane, insulele, 566, 575, 575, 734 – 739, 820, 822
 Market Garden, Operațiunea, 751, 753, 755
 Marina Regală, 73, 75, 85, 86, 119, 151, 160, 170,
 173, 174, 178, 348.
 361, 362, 365, 369, 378, 379, 381, 382, 385, 389, 391

- 395, 399, 407, 431, 434, 586, 855 Marina SUA, 258, 268, 317 - 319, 323, 325, 329, 338 - 342, 348, 351, 352, 358, 379, 388, 431, 476, 486, 566, 570, 571, 573 - 575.
619, 627, 732 - 734, 740, 745.
820, 821, 827, 828, 831, 833.
860
Marshall, gl. George, 575, 690, 726, 740, 751, 759, 835, 858 Marshall, insulele, 566, 573, 574 Mediterana, 142, 149, 150, 151.
153, 163, 164, 166, 176, 180.
255, 272, 276, 362, 363, 372.
378, 392, 393, 399, 434, 476.
480, 482, 494, 497, 499, 501.
579, 689, 690, 851, 858 Metaxas, gl. Ioannis, 164, 166, 171 Meuse, râu, 89 - 92, 94, 218, 251, 752, 337, 339.
Midway, Bătălia de la 319, 327, 328 - 333, 337, 339, 340, 342, 353, 358, 486, 734, 862 Model, gl. Walther, 229, 240, 512, 514, 682, 683, 709, 752, 753, 767 - 790, 862
Molotov, Viaceslav, 40, 41, 61, 112, 142, 206
Moltke, conte Helmuth von, 33, 214, 218, 495, 651, 653, 669, 716, 717
Monte Cassino, Italia, 451, 595, 596, 686 - 688
Montgomery, mareșal Sir Bernard Law, 399, 433, 483, 487, 489, 490, 493, 494, 498 - 500, 582, 583, 586, 588, 594, 691, 697, 698, 718, 720, 723, 749, 751 - 756, 758, 769, 789, 790, 813, 860
Morgan, gl. -lt. Sir Frederick, 308, 433, 500, 690, 758, 770 Moscova, 8, 9, 21, 25, 26, 40, 67, 112, 195, 200, 204 - 206, 208, 215 - 218, 221 - 223, 226, 228 - 231, 236, 240, 242, 243, 245, 250, 262, 265, 400, 415, 418, 448, 468, 486, 501, 509, 670, 782, 803, 807 Mowat, Farley, 439, 441, 595, 602 Murmansk, URSS, 85, 381 - 384, 388, 389, 393, 407 Mussolini, Benito, 8, 21, 24, 26, 54, 105, 114, 144, 149, 150, 152 - 160, 163 - 166, 188, 267, 410, 490, 527, 558, 579, 580, 584, 585, 598, 601, 809, 851
Nagasaki, bomba atomică de la 16, 835 - 839, 867
Nagumo, am. Chuichi, 267 Napoli, 450, 454, 463, 589,

591, 593

Narvik, 66, 72, 81, 83, 85 Nehru, Jawaharlal, 306, 544, 548, 552, 553, 556

Némirovsky, Irène, 93, 106, 112, 680, 681

Nipru, râu, 242, 503, 504, 506, 516, 518, 521, 683
Noua Zeelandă, 341, 460 Nikulin, Nikolai, 237, 417, 469
Nimitz, am. Chester (SUA), 328, 330, 339, 340, 342, 473, 566, 570, 574, 739, 740, 825 Nixon, Barbara, 136, 137
NKVD, 48, 49, 113, 200, 206, 208, 209, 213, 236, 238, 402, 414.

416, 429, 486, 670, 683, 777, 782, 814, 842

Normandia, Bătălia pentru (1944), 17, 266, 308, 477, 486, 577, 592, 594, 685, 689 – 691, 694, 697 – 700, 702, 707, 708, 718, 719, 721, 723, 737, 750, 751, 758, 803, 859, 860 Norvegia, 66, 72, 74 – 86, 381, 390, 392, 408

Nürnberg, procesele de la 601, 748, 842, 866

Olanda, 74, 88, 89, 263, 465, 679, 751, 752, 760, 787, 813, 848 *Olympic*, Operațiunea, 833, 835, 837 Origo, Iris, 578, 594, 598, 603, 604 Orel, URSS, 11, 215, 513, 515, 516, 587, 783

Ostellino, lt. Pietro, 162, 163, 181, 186, 187, 189, 481, 491, 492, 641

Pacific, 10, 22, 185, 226, 261, 262, 266 – 268, 271, 272, 278, 279, 311, 317 – 319, 323, 326 – 328, 336, 338, 340, 341, 347, 349, 353, 355, 359, 392, 430, 438, 445, 464, 476, 478, 486, 487, 525, 241, 566, 569, 570, 572 – 575, 724, 725, 728, 731 – 733, 738 – 740, 746, 758, 816, 819, 826, 839, 845, 857, 860, 862, 864 Pactul sovieto-german (Ribbentrop-Molotov), 24, 25, 26, 32, 113, 143, 849

Pactul tripartit (Germania, Italia, Japonia, 1940), 159, 254, 262, 606 Palestina, 151, 155, 481, 868, 869 Papua Noua Guinee, 341, 353, 357, 359

Paris, 6, 11, 24, 26, 42, 53, 65, 66, 79, 82, 93, 94, 99, 1005, 106, 108, 111, 112, 115, 534, 680, 719, 722, 803, 851 Pastré, contesa Lily de 530, 531 Patton, gl. George S., 434, 500, 575, 582, 584, 587, 671, 719 – 721, 749, 756, 759, 769, 770, 790, 814, 859, 861

Paulus, feldmareșal Friedrich von, 405, 409, 412, 414, 421 - 423, 426 Pearl Harbor, 10, 17, 252, 257, 263, 265 - 271, 276, 308, 310, 311, 323, 326, 328, 329, 337 - 339, 349, 359, 369, 373, 473, 478, 486, 525, 548, 691, 856 *Piedestal*, Operațiunea, 393 - 398 Percival, gl. -lt. Arthur, 275, 281, 283, 285 - 289 Persia, 153, 392, 648, 649 Pétain, mareșal Philippe, 120, 176, 178, 179, 528, 655, 850 Petru, rege al Iugoslaviei, 605 - 607 Polonia, 6, 7, 11, 23 - 25, 27, 32, 33, 35, 40 - 42, 47, 48, 50 - 52, 54, 63, 66, 90, 137, 200, 206, 242, 389, 408, 426, 431, 446, 509, 647, 653, 654, 656, 661, 669, 670, 679, 712, 771, 772, 797, 842, 850, 863 Poppel, Martin, 200, 422, 580, 581, 695, 707, 787 Port Moresby, Papua, 319, 322, 323, 353 - 356 PQ 16 (convoi arctic), 388, 389 PQ 17 (convoi arctic), 389, 390, 393, 395 PQ 18 (convoi arctic), 391, 393 Primosole, pod (Sicilia), 583 Pyle, Ernie, 137, 311, 619 Rabaul, Noua Britanie, 318, 340, 357, 462, 566, 569, 574 Raeder, am. Erich, 71, 73, 142, 366 RAF (Royal Air Force), 43, 53, 85, 91, 103, 118, 120 - 135, 175, 179, 181, 276, 280, 362, 365, 368, 399, 407, 432, 435, 456, 473. 479, 482, 488, 498, 538, 542, 547, 583, 613, 616, 617, 619, 620, 621, 625 - 627, 631, 634, 635, 643, 851, 855 Ramsay, v-am. Bertram, 101, 691 Reynaud, Paul, 72, 82, 97, 99, 104, 107 Rin, fluviu, 70, 72, 751 - 753, 759, 790 Rokossovski, gl. Konstantin, 226, 227, 229, 512, 786, 795, 805, 811, 861 România, 50, 113, 163, 166, 406, 421, 604, 635, 647, 669, 818, 858 Rommel, gl. Erwin, 97, 158, 161, 162, 163, 180, 182, 186, 189 - 192, 363, 399, 409, 481 - 483, 488. 491, 493, 494, 496 - 500, 543. 695, 696, 719, 741, 861 Roosevelt, Eleanor, 526 Roosevelt, Franklin D., 17, 21, 59, 165, 192, 207, 250, 251, 252. 254 - 259, 265, 266, 268, 270. 272, 314, 317, 368, 393, 444.

480, 494, 557, 565, 575, 577.
 690, 692, 726, 739, 746, 791.
 835, 852, 854
 Ruhr, 627 - 629, 631, 632, 636, 642, 790
 Rundstedt, feldmareșal Gerd von, 45, 92, 105, 204,
 240, 689, 692, 722, 790, 861
 Sadat, Anwar, 543, 552 Saipan, insulă, 561, 734, 736,
 737, 824, 847
 Sajer, Guy, 504, 764, 799 Salerno, Italia, 443, 589,
 592, 689 Saumur, 108, 109 Savo, insula, 342, 344, 345,
 351, 743 Schlesinger, Arthur, 270, 309, 672, 845
 Schröder, cpt. Rolf-Helmut, 433.
 682, 717, 769
 Sebastián, Mihail, 36, 158, 180, 198, 204, 447, 669,
 847 Sevastopol, 402, 497, 408, 469, 520, 683
Sho-Goj Operațiunea, 741 Sicilia, 10, 166, 362, 363,
 394, 441, 443, 513, 576 - 588, 689, 770 Singapore, 274,
 276, 280, 284 - 293, 298, 316, 317, 460, 479, 544, 651
 Siria, 175, 177, 180 Skorzeny, Otto, 585, 768 Slim, gl.
 William, 302, 303, 349, 553, 727, 728, 731, 816 - 819, 833,
 860
 Slovacia, 679, 681 Smerș, 512, 683
 Smolensk, 48, 201, 204, 212, 218, 221, 223, 503,
 518, 803 Soljenițin, Aleksandr, 811 Solomon, insulele, 318,
 319, 328, 341, 350, 351, 566, 569, 572 Spaatz, gl. Carl,
 822, 839 Spania, 7, 142, 159, 160, 161, 257, 395, 496, 522,
 550, 598, 617 SOE (Special Operations Executive), 439,
 472, 533, 605, 607, 608, 813, 818
 Speer, Albert, 627, 630, 802 Spruance, am. Raymond
 (SUA), 328, 332, 336, 338 - 340, 571, 574, 734, 736, 860
 SS (Schutzstaffel), 37, 199, 200, 245, 403, 431, 443,
 445, 502, 509.
 512, 532, 658 - 663, 665 - 667, 674 - 676, 698, 706,
 707, 716, 721, 751, 756, 765, 768, 776, 778, 780, 786, 789,
 801, 808, 812, 813, 865, 866 Stalin, Iosif, 24 - 26, 31, 32,
 40, 41, 48 - 50, 59 - 61, 68, 112, 113, 142 - 144, 195 -
 199, 203, 206 - 212, 217, 220, 222, 223, 229 - 232, 237 -

248, 400 - 412, 415, 419, 426 - 429, 486, 509, 516, 622,
 646, 648, 677, 682, 692, 708 - 714, 762, 776, 782, 786,
 790 - 798, 807, 812 - 814, 833, 834, 849 - 853, 857, 861
 Stalingrad, 9, 152, 226, 403 - 429, 454, 458, 469,
 496, 500, 503, 504, 516, 803, 861 Steinbeck, John, 250,
 268, 445 Stilwell, gl. Joseph, 301, 302, 726, 727, 817
 Suedia, 59, 67, 69, 77 - 79, 81, 85, 522 Statele Unite
 ale Americii, 10, 117, 119, 143, 251, 253, 254, 256, 258,
 261, 264, 267, 269, 270 - 274.
 297, 310, 314, 317, 340, 361.
 362, 368, 380, 392, 429, 430.
 449, 462, 476, 478, 486, 523.
 526, 527, 559, 560, 564, 566.
 572, 573, 575, 576, 587, 653.
 672, 789, 826, 827, 834, 838.
 849, 856, 857, 863, 866
 Ucraina, 11, 199 - 201, 209, 212.
 213, 218, 406, 416, 514, 515.
 630, 656, 662, 713, 714, 842 Ultra, mesaje, 173, 356,
 389, 482, 483 - 487, 498, 579, 586, 719, 734, 765
 Ungaria, 47, 200, 681, 782, 789, 794, 799, 818
 Unitatea 731 (armata japoneză), 561
 Uniunea Sovietică, 25, 40, 61, 68, 113, 143, 166, 193
 - 248, 400 - 429, 501 - 521, 577, 648, 783, 812, 813, 847
 USAAF (USA Air Forces), 479, 575, 614, 617, 619,
 627, 631, 632, 634, 635, 641 - 643, 822, 824, 825, 839,
 847, 855
 Utah, plajă (Normandia), 472, 693
 T₄, eutanasiere, 11, 660 Teheran, Conferința de la
 (1943), 763
 Tito, mareșal Iosip Broz, 607, 608, 610 - 612, 786,
 812, 813 Tobruk, 162, 163, 180, 181, 183, 184.
 191.192.394.481.539.625.803 Tokio, 198, 258, 260 -
 265, 277, 292.
 316, 319, 546, 562, 572, 651, 739, 789, 822, 824,
 825, 832, 840, 846, 853, 866, 867 *Torța*, Operațiunea, 378
 Truman, Harry S., 309, 835 - 840, 869

Truscott, gl. Lucian, 771, 860 Tsuji, col. Masanobu, 283, 291, 292, 353
 Varșovia, 6, 25, 26, 29, 30, 35 - 39, 41, 44 - 46, 49, 124, 599, 617.
 670.671.679.712.713.762.803 Vasilevski, mareșal Aleksandr, 426.
 503, 516, 797, 861
 Vietnam, 535
 Vistula, fluviu, 40, 712, 793, 794 Voichiță, Aurel, 669
 Volga, 210, 211, 405, 408, 409, 411 - 415, 421, 428, 429
 Voronej, 404, 405, 419, 426 Voroșilov, gl. Kliment, 230, 231
 Wallenberg, Raoul, 779 Wannsee, Conferința de la (1942), 676
 Washington, Conferința la nivel înalt de la (mai 1943), 578 Wavell, gl. Sir Archibald, 150, 152, 154, 156, 158, 162, 171, 175, 180, 189, 287 - 289, 298 - 301, 317, 465, 556, 557, 567, 860 Weichs, gl. Maximilian, baron von, 405, 420, 714
 Weygand, gl. Maxime, 63, 88, 97, 98 - 100, 103, 105, 107, 117 Wingate, gl. -mr. Orde, 568, 817 Wolff-Monckeburg, Mathilde, 458.
 587, 629, 638, 717, 747, 841
 Yamamoto, am. Isoroku, 263, 264, 319, 327, 328, 330, 331, 339, 352, 353, 862
 Yamashita, gl. Tomoyuki, 281, 282, 284 - 286, 289, 291, 292, 316, 349, 745, 746, 832, 862
 Zipper, Operațiunea, 833 Zweig, Stefan, 33, 106
 Zyklon B (gaz), 667
Cuprins
Prefață de Gheorghe Onișoru 5
 Introducere 15
 Capitolul 1 - *Polonia trădată* 23
 Capitolul 2 - Niciun pic de pace, un pic de război 52
 Capitolul 3 - Războaie-fulger în Vest 74
 Capitolul 4 - Singurătatea Marii Britanii 116
 Capitolul 5 - *Mediterrana* 149
 Capitolul 6 - *Barbarossa* 193

Capitolul 7 - Moscova salvată, Leningradul înfometat	
Capitolul 8 - America se pregătește de luptă	249
Capitolul 9 - Momentul de glorie al Japoniei	273
Capitolul 10 - Răsturnări de situație	307
Capitolul 11 - <i>Britanicii pe mare</i>	360
Capitolul 12 - Furnalul: Rusia în 1942	400
Capitolul 13 - Viața în vreme de război	430
Capitolul 14 - <i>Afară din Africa</i>	476
Capitolul 15 - Trezirea Ursului: Rusia în 1943	501
Capitolul 16 - <i>Imperii divizate</i>	522
Capitolul 17 - <i>Fronturile din Asia</i>	559
Capitolul 18 - Italia: speranțe mari, roade amare	576
Capitolul 19 - <i>Război în aer</i>	613
Capitolul 20 - <i>Victime</i>	646
Capitolul 21 - Europa devine câmp deătălie	682
Capitolul 22 - Japonia sfidează soarta	724
Capitolul 23 - Germania asediată	747
Capitolul 24 - Căderea celui de-al Treilea Reich	773
Capitolul 25 - <i>Japonia doborâtă</i>	816
Capitolul 26 - învingători și învinși	841
Note	871
Mulțumiri	913
Bibliografie	915
Index	927